

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANLAM HARİTALARI

JORDAN B. PETERSON

Neden farklı yer ve zamanlarda insanlar benzer semboller ve anlamlarla mitler ve hikâyeler üretsinler? Farklı dinî veya ideolojik inançlara sahip insan grupları sonsuz çatışmaya mı mahkûmdur? Bilimin ve dinin iddiaları gerçekten uzlaştırılmaz mı? Grupların teşvik ettiği gaddarlığa yönelik bireysel eğilimi azaltmak için ne yapılabilir?

Anlam Haritaları, modern nöropsikolojinin bize beyin hakkında söyledikleri ile uzun süredir anlatılan ritüeller, mitler ve dinî hikâyeler arasındaki bağlantıyı araştıran kışkırtıcı yeni bir hipotezle bu soruları ele alıyor. Peterson'ın iddialı disiplinler arası incelemesi, din, bilişsel bilim ve mitoloji ile anlatıya yönelik Jungcu yaklaşımlardan örnekler ortaya koyuyor. *Anlam Haritaları*, arkaik ve modern düşüncenin zenginliğine eleştirel bir rehber olmanın yanı sıra insan motivasyonuna ve duygularına dair paha biçilmez içgörüler sunuyor.

"Bu öyle şıp diye okunup anlaşılacak basit bir kitap değil. Çok tıtz bir incelemeyi gerektiriyor; öyle ki tekrar tekrar dönmelisiniz... Aslına bakarsanız *Anlam Haritaları*'nı kendi anlam haritalarınızı oluşturmak ve genişletmek için bir uyarıcı ve referans olarak okumalısınız. Laf aramızda onumuzdeki birkaç yıl içinde birçok kez Peterson'ın düşüncelerine ve hantalamalarına geri dönmeyi planlıyorum."

American Journal of Psychiatry

"Anlam Haritaları, insanı neyin motive ettiğine ilişkin kavrayışımızın ciddi anlamda genişlemesine neden olan eafes bir çalışma olmuş. Peterson, geçmişte birçok bilim insanının tavsiye ettiği bir yal izlese de pratikte a kadar talepkâr ki, ba nadiren iyi yapılan bir şeydir. Peterson, nörobilimden arkeolojiye uzanan pek çok alanda yapılan saha çalışmalarını ve akademik literatürü titizlikle sentezliyor. Bu araştırmanın bulgularını da Jung, Nietzsche, Dostoyevski ve Soljenitsin gibi yazarların metinleriyle uyumlu hâle getirmeyi başarıyor."
Sheldon H. White, Psikoloji Bölümü,
Harvard Üniversitesi

"Eşi benzeri olmayan, fevkaladenin fevkinde bir kitap okuyacaksınız. Mitolojilerin anlamının ve insani ihtiyaçlarımızı, bilinen ve bilinmeyen arasındaki sınırları aşma deneyimlerimizin derin yapısındaki hikâyeye ilişkilendirme arzumuzun yeni ve parlak bir sentezine hazır olun derim."
Prof. Dr. Keith Oatley, Uygulamalı Bilişsel Psikoloji,
Toronto Üniversitesi

ZM

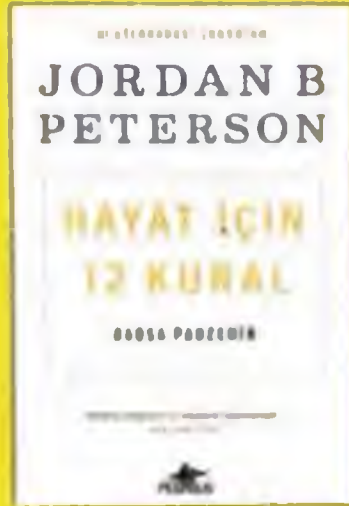
"Jordan Peterson, efsane, edebiyat ve modern nörobilim araştırmalarından yararlanarak insanların keşfedilmemiş tehlikeli şeylerle yaşamayı, hatta bunların yarattığı tehdidi fırsata dönüştürmeyi nasıl öğrendiklerini anlatıyor. Her bir cümleyi dikkatle kurarak son derece tutarlı, ikna edici bir argüman oluşturuyor."
Prof. Dr. Philip James Stone, Psikoloji Bölümü,
Harvard Üniversitesi

Düzenleme
Ny.Ozlem

"Anlam Haritaları; yazarının derin ahlak anlayışını, klinik psikolojiden kutsal yazılara kadar uzanan engin bilgisini, mahkûmlar, ułkolikler ve akıl hastalarının da dâhil olduğu hastalarla ilgili kişisel deneyimini ve bu süreçte yaptığı vicdan muhasebesini yansıtır."
Montreal Gazette

JORDAN B. PETERSON Toronto Üniversitesi'nde psikoloji profesörüdür. Kuzey Alberta'nın soğuk ikliminde büyüyen Peterson, karbon fiberden yapılmış bir akrobasi uçağında akrobatik bir uçuş yaptıktan sonra Kanada Ulusal Takımı'na davet edildi. Avukatlara, doktorlara ve iş insanlarına mitoloji ile ilgili konferanslar veren Peterson, BM Genel Sekreteri'ne ilgili konularda rehberlik yaptı, klinik hastalarının depresyon, obsesif kompulsif bozukluk, anksiyete ve şizofreniyi yönetmesine destek oldu. Kanada'nın önemli hukuk firmalarının kıdemli ortaklarına danışmanlık yaptı ve Kuzey Amerika'nın yanı sıra Avrupa'da da dersler verdi. Harvard ve Toronto Üniversitesi'ndeki öğrencileri ve meslektaşları ile modern kişilik anlayışını dönüştüren yüzden fazla bilimsel makale yayımladı. *Hayat için 12 Kural* kitabı ile psikolojiye yeni bir yaklaşım getirdi. Jordan B. Peterson, prestijli Levenson Eğitim Ödülü'ne aday gösterildi. Peterson halen Toronto'da yaşamaktadır. Çalışmaları ile ilgili daha fazla bilgi için: www.jordanpeterson.com.

ANLAM HARİTALARI

Pegasus Yayınları: 2621

Anlam Haritaları

Jordan B. Peterson

Özgün Adı: Maps of Meaning

Editor: Onur Gayretli

Düzeltili: Mustafa Erdoğan

Sayfa Tasarımı: Ezgi Gültekin

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık

Sertifika No: 45121

Orta Mah. Fatin Rüştü Sok. No: 1/3-A

Bayrampaşa/İstanbul

Tel: 0212 612 95 59

1. Baskı: İstanbul, Şubat 2024

ISBN: 978-625-410-410-7

Türkçe Yayın Hakları © PEGASUS YAYINLARI, 2024

Copyright © Routledge, 1999

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Taylor & Francis Group LLC'nin alt yayıncısı olan Routledge'tan alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Bu kitapta yer alan fotoğraf/resim ve metinler Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.'den izin alınmadan fotokopi dâhil, optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

Yayıncı Sertifika No: 45118

Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.

Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sk. Alara Han

No: 11/9 Taksim / İSTANBUL

Tel: 0212 244 23 50 (pbx) Faks: 0212 244 23 46

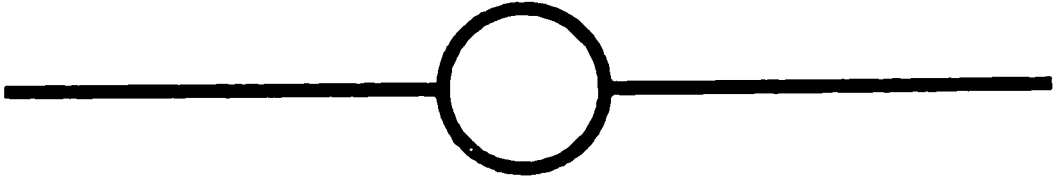
www.pegasusyayinlari.com / info@pegasusyayinlari.com

✉ pegasusyayinevi **f** pegasusyayinlari **ig** pegasusyayinlari **yt** pegasusyayinlari_resmi

JORDAN B. PETERSON

ANLAM HARİTALARI

İnancın Mimarisi

İngilizceden çeviren:
Elif Kayurtar

PEGASUS YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	Descensus ad Inferos	11
1	Deneyim Haritaları: Nesne ve Anlam	29
2	Anlam Haritaları: Üç Analiz Düzeyi	57
	<i>Normal ve Devrimsel Hayat: İki Tekdüze Öykü</i>	59
	<i>Normal Hayat</i>	64
	<i>Devrimci Hayat</i>	73
	<i>Nöropsikolojik İşlev: Zihnin Doğası</i>	77
	<i>Nesnelerin Değeri</i>	78
	<i>Keşfedilmemiş Bölge: Fenomenoloji ve Nöropsikoloji</i>	93
	<i>Keşif: Fenomenoloji ve Nöropsikoloji</i>	102
	<i>Keşfedilmiş Bölge: Fenomenoloji ve Nöropsikoloji</i>	123
	<i>Mitolojik Temsil: Deneyimin Kurucu Unsurları</i>	165
	<i>Giriş</i>	168
	<i>Enuma Eliş: Anlatı Kategorizasyonunun Kapsamlı Bir Örneği</i>	194
	<i>İlkel Kaos Ejderhası</i>	232
	<i>Yüce Ana: Bilinmeyen veya Keşfedilmemiş Bölgenin İmgeleri</i>	249
	<i>Kutsal Oğul: Bilinen Görüntüleri, Keşif Süreci</i>	289
	<i>Yüce Baba: Bilinen veya Keşfedilen Bölgenin Görüntüleri</i>	304
3	Çıracılık ve Kültürleşme: Paylaşılan Bir Haritanın Benimsenmesi	346
4	Anomalinin Görünümü: Paylaşılan Haritada Mücadele	372

<i>Giriş: Bilinenin Paradigmatik Yapısı</i>	374
<i>Anomalinin Belirli Biçimleri</i>	390
<i>Tuhaf</i>	391
<i>Yabancı</i>	396
<i>Yabancı Fikir</i>	399
<i>Devrimci Kahraman</i>	431
<i>Öz İmlemenin Yükselişi ve Anomalinin Ölümle Kalıcı Şekilde Kirlenmesi</i>	448
5 <i>Düşman Kardeşler: Bilinmeyenlere Tepki Arketipleri</i>	483
<i>Giriş: Kahraman ve Düşman</i>	484
<i>Düşman: Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Temsili</i>	489
<i>Eylemdeki Düşman: Anlam Haritasının Gönüllü Olarak Bozulması</i>	508
<i>Eylemdeki Düşman: Yirminci Yüzyıl Alegorisi</i>	531
<i>Kahramanca Adaptasyon: Anlam Haritasının Gönüllü Olarak Yeniden İnşası</i>	577
<i>Yaratıcı Hastalık ve Kahraman</i>	580
<i>Simya Prosedürü ve Felsefe Taşı</i>	613
<i>Giriş Notu</i>	613
<i>Arkaik "Bilinmeyenin Yeri" Olarak "Maddi Dünya"</i>	634
<i>Orta Çağ Hristiyanlığında Epizodik Temsil</i>	650
<i>Prima Matera</i>	661
<i>Düzenin Kralı</i>	667
<i>Kaosun Kraliçesi</i>	669
<i>Yolculuk</i>	673
<i>Birleşme</i>	683
<i>Sonuç: İlginin Kutsallığı</i>	693
<i>Giriş</i>	695
<i>İlginin Kutsallığı</i>	709
Notlar	731
Kaynakça	783
İzinler	800
Dizin	802

ŞEKİLLER

1	Bilinenin Etki Alanı ve Kurucu Unsurları	51
2	Yolun Metamitolojik Döngüsü	54
3	Normal Hayat	72
4	Devrimsel Adaptasyon	77
5	Yeniliğin Belirsiz Doğası	97
6	Hedefe Yönelik Davranış Sürecinde “Normal Yeniliğin” Ortaya Çıkışı	98
7	Hedefe Yönelik Davranış Sürecinde “Devrimci Yeniliğin” Ortaya Çıkışı	101
8	Beynin Motor ve Duyusal Birimleri	104
9	Kaos Alanından İstikrarın Yeniden Doğuşu	115
10	Motor Homunkulus	126
11	İkiz Serebral Hemisferler ve İşlevleri	134
12	Belleğin Çoklu Yapısı	142
13	Bilgeliğin Soyutlanması ve Böyle Bir Soyutlamanın Hafızayla İlişkisi	153
14	Araç/Amaç İlişkisinin Statikten Dinamiğe Kavramsal Dönüşümü	158
15	Sınırlı Devrim	161
16	İç İç Öyküler, Üretim Süreçleri ve Çoklu Bellek Sistemleri	165
17	Deneyimin Kurucu Ögeleri	192
18	Deneyimin Olumlu Kurucu Ögelerinin Kişileştirilmesi	193
19	Tanrıların Dünyasının Doğuşu	199

10	Apsu'nun "Ölüm"ü ve Tiamat'ın Tehdit Olarak (Yeniden) Ortaya Çıkışı	205
11	Tanrılarının "Dünyası": Hiyerarşik Organizasyon	211
12	Şematik Gösterimde Enuma Eliş	215
13	Düzen Alanında Osiris ve Seth Arasındaki Savaş	223
14	Osiris'in İstemsiz Düşüşü ve Parçalanması	224
15	Düzen ve Kaos'un Kutsal Oğlu Horus'un Doğuşu ve Geri Dönüşü	225
16	Yer Altı Dünyası'yla Gönüllü Karşılaşma	226
17	Babanın Yükselişi ve Yeniden Bütünleşmesi	227
18	Kişilik, Bölge ve Süreç Olarak Deneyimin Kurucu Unsurları	231
19	Uroboros-Kozmogoni Öncesi Kaos Ejderhası	239
30	Dünyanın Ebeveynlerinin Doğuşu	245
31	Dinamik İlişki İçinde Dünyanın Kurucu Ögeleri	246
32	Yeni Olan, Uroboros'un Kızı Olarak Yüce Ana	259
33	Keşfedilmemiş Bölgenin Kendiliğinden Kişileştirilmesi	264
34	Yıkıcı Ana Olarak Keşfedilmemiş Bölge	269
35	Yaratıcı Ana Olarak Keşfedilmemiş Bölge	277
36	Yıkıcı ve Yaratıcı Anaların "Göksel Soyağacı"	280
37	Cennetteki Ana'nın Oğlu Olarak Keşif Kahramanı	297
38	Yolun Meta Mitolojisinin Yeniden Ele Alımı	298
39	Kale, Kahraman, Yılan ve Bakire: Aya Yorgi ve Ejderha	300
40	Varoluşun Meta Amacı Olarak Keşif ve Güncelleme Süreci	302
41	Uroboros'un Oğlu Olarak Yüce Baba, Düzen	336
42	Koruyucu Baba Olarak Düzenli, Keşfedilmiş Bölge	337
43	Zalim Baba Olarak Keşfedilmiş Bölge	342

44	Zalim ve Koruyucu Babaların “Göksel Soy Kütüğü”	343
45	Yüce Baba’nın Oğlu Olarak Keşif Kahramanı	344
46	Ergen İnisiyesinin “Ölümü” ve “Yeniden Doğuşu”	359
47	Bilinenlerin Paradigmatik Yapısı	386
48	Bilinen: İç İç Gruplar ve Bireyler	387
49	“Prosedür ve Gelenek”in Görüntü ve Sözde Parçalı Temsili	401
50	Devrimci Kahramanın “İkili Ölümü”	433
51	Kaos ve Dönüşüm Ejderhası Olarak Çarmıha Gerilen Kurtarıcı	444
52	Devrimci Kahramanın Sosyal Olarak Yıkıcı ve Kurtarıcı “Yolculuğu”	445
53	Buda’nın (Gönüllü) Düşüşü	463
54	“Cennet” ve “Cehennem” Arasında Köprü Olarak Dünya Ağacı	470
55	Dünya Ağacı ve Deneyimin Kurucu Unsurları	471
56	Yaratılış ve Düşüş	482
57	Hayali Ruh ve Tanrısız Akıl Olarak İblis	495
58	Düşmanın Kısır Döngüsü	518
59	Varoluşun Kurucu Ögeleri, Tekrar	530
60	Grup Kimliği ve Mesih’in Kaostan Doğuşu	603
61	Ölüm ve Kefaret’in Dünya Ağacı	622
62	“Normal Hikâye” Olarak Simya Opusu	660
63	“Devrim Hikâyesi” Olarak Simya Opus’u	663
64	Prima Materia Olarak Kurdun Ölü Kralı Yutması	676
65	İsa’nın ve Lapis’in “Doğum Yeri” Olarak Kaos Ejderhası	682
66	Kefaret Efsanesi Olarak Simya Eseri	694
67	Mistik Elmanın [Mesih’in] Bilgi Ağacına İadesi	720
68	Bodhisatva’nın Ebedi Dönüşü	722

**Dünyanın kuruluşundan beri
Gizli kalmış sırları dile getireceğim.
(Matta 13:35)**

Ön Söz

DESCENSUS AD INFEROS

Göremediğimiz bir şey bizi anlamadığımız bir şeyden korur. Göremediğimiz şey, intrapsişik veya içsel tezahürüyle kültürdür. Anlamadığımız şey, kültürü doğuran kaostur. Kültürün yapısı bozulursa kaos farkında olmadan geri döner. Bu dönüşe karşı kendimizi savunmak için her şeyi –ama her şeyi– yapacağız.

Genel bir problemin bir insanı bütün olarak kavraması ve özümsemesi gerçeği, konuşmacının bunu gerçekten deneyimlediğinin ve belki de çektiği acılardan bir şeyler kazandığının garantisidir.

O zaman bizim için sorunu özel hayatına yansıtabilecek ve böylece bize bir gerçeği gösterecektir.¹

Hristiyan Kilisesi'nin koruyucu himayesi altında büyüdüm. Bu, ailemin açıkça dindar olduğu anlamına gelmiyor. Çocukluğumda annemle birlikte muhafazakâr Protestan ayinlerine katıldım ama kendisi dogmatik veya otoriter bir inanan değildi. Evde dini konuları hiç tartışmazdık. Babam en azından geleneksel anlamda,

özünde agnostik görünürdü. Düğünler ve cenazeler dışında kiliseye adım atmazdı bile. Bununla birlikte Hristiyan ahlakının tarihsel kalıntıları evimize nüfuz ederek beklentilerimizi ve kişiler arası tepkilerimizi en samimi şekilde koşullandırmıştı. Ne de olsa büyüdüğümde çoğu insan hâlâ kiliseye gidiyordu; ayrıca orta sınıf toplumunu oluşturan tüm kurallar ve beklentiler doğaları gereği Yahudi-Hristiyandı. Sayıları gittikçe artan resmi ritüellere ve inanca tahammül edemeyen kesim bile Hristiyanlık oyununu oluşturan kuralları zımnen kabul etmeye ve uygulamaya devam etti.

On iki yaşımdayken annem beni kilisede yetişkin üyeliğine giriş olarak hizmet eden tasdik sınıflarına kaydettirdi. Bunlara katılmaktan hoşlanmadım. Açıkça dindar olan sınıf arkadaşlarımdan (sayıları azdı) tutumlarını beğenmedim ve sosyal statüden yoksun oluşlarına özenmedim. Kabul derslerindeki okul havasını sevmedim. Daha da önemlisi bana öğretilenlere inanmıyordum. Bir noktada papaza, Yaratılış hikâyesini modern bilimin yaratılış teorileriyle nasıl bağdaştırdığını sordum. Böyle bir bağdaştırmaya girişmemişti. Ayrıca kalbinde, evrimsel bakış açısına daha ikna olmuş görünüyordu. Zaten ayrılmak için bir bahane arıyordum ve bu bardağı taşıran son damlaydı. Din sadece cahiller, zayıflar ve batıl inançlılar içindi. Kiliseye gitmeyi bıraktım ve modern dünyaya katıldım.

Hristiyan bir çevrede büyümüş olmama –ve en azından kısmen de olsa başarılı, mutlu bir çocukluk geçirmeme– rağmen beni besleyen yapıyı bir kenara atmaya fazlasıyla istekliydim. Ne kilisede ne de evde isyancı çabalarımın biri gerçekten karşı çıkmıştı. Bu kısmen, derinden dindar (ya da dindar olmak isteyebilecek) olanların ellerinde entelektüel olarak kabul edilebilir bir karşı argümanları olmadığı içindi. Ne de olsa Hristiyan inancının temel ilkelerinin çoğu, açıkça saçma değilse bile anlaşılmazdı. Bakire doğum imkânsızdı; aynı şekilde birinin ölüyken dirilebileceği fikri de.

İsyan eylemim ailevi veya toplumsal bir krize önyak oldu mu? Hayır. Hareketlerim bir bakıma o kadar öngörülebilirdi ki

annem dışında kimseyi üzmedi (ve o bile çok geçmeden bu kaçınılmaz duruma boyun eğdi). Kilisenin diğer üyeleri –benim “cemaatim”– giderek daha sık görülen iltica eylemine kesinlikle alışmışlardı ve benimkinin farkına bile varmamışlardı.

İsyan eylemim kişisel olarak beni üzdü mü? Ancak yıllar sonrasında farkına varabildiğim bir şekilde. Aynı zamanda kiliseye gitmeyi bırakmamla yaklaşık aynı zamanda büyük ölçekli siyasi ve sosyal meselelere erken bir ilgi geliştirdim. Neden bazı ülkeler ile bazı insanlar zengin, mutlu ve başarıyla diğerleri sefalet mahkûmdu? NATO ve Sovyetler Birliği güçleri neden sürekli olarak birbirlerinin boğazını sıkıyordu? İnsanların İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin yaptığı gibi davranması nasıl mümkün olabildi? Bu belirli düşüncelerin altında daha geniş kapsamlı, ancak o zamanlar kavramsallaştırılmamış bir soru vardı: Kötülük (özellikle de gruplar tarafından desteklenen kötülük) dünyadaki rolünü nasıl oynamaya başlamıştı?

Aşağı yukarı çocukluktan ergenliğe geçtiğim zamanda, beni destekleyen gelenekleri terk ettim. Bu, olgunluğa eşlik eden varoluşsal sorunların farkına varmaya başladığım süreçte toplumsal olarak inşa edilmiş daha geniş bir “felsefe”ye sahip olmadığım anlamına geliyordu. Bu eksikliğin nihai sonuçlarının tam olarak ortaya çıkması yıllar aldı. Ancak bu arada, ahlaki adalet sorunlarıyla ilgili yeni oluşan endişem hemen kendine çözüm buldu. Ilımlı sosyalist bir siyasi partide gönüllü olarak çalışmaya başladım ve parti çizgisini benimsedim.

O dönemki düşünceme göre tüm kötülüklerin temelinde ekonomik adaletsizlik yatıyordu. Bu adaletsizlik, sosyal organizasyonların yeniden düzenlenmesinin bir sonucu olarak giderilebilirdi. Bu hayranlık uyandıran devrimde ideolojik inançlarımı gerçekleştirerek rol oynayabilirdim. Kuşku ortadan kalktı; rolüm açıktı. Geriye dönüp baktığımda eylemlerimin, yani tepkilerimin gerçekte ne kadar klişeleşmiş olduğuna hayret ediyorum. Dinin öncüllerini, anladığım şekilleriyle ve rasyonel olarak kabul edemezdim. Sonuç

olarak siyasi ütopya ve kişisel güç elde etme hayallerine yöneldim. Aynı ideolojik tuzak, son yüzyıllarda milyonlarca insanı yakaladı ve yine milyonlarcasını öldürdü.

On yedi yaşında büyüdüğüm kasabadan ayrıldım. Yakınlara taşındım ve ilk iki yıl lisans eğitimi veren küçük bir koleje gittim. Orada, o zamanlar aşağı yukarı sol görüşte olan üniversite siyasetine dâhil oldum ve kolej yönetim kuruluna seçildim. Kurul siyasi ve ideolojik olarak muhafazakâr kişilerden oluşuyordu: avukatlar, doktorlar ve iş adamları... Hepsi iyi (en azından pratikte iyi) eğitilmiş, pragmatik, kendinden emin, açık sözlüydü; hepsi değerli ve zor bir şeyi başarmıştı. Siyasi duruşlarını paylaşmasam da onlara hayran olmamak elde değildi. Hayranlığımı rahatsız edici buldum.

Öğrenci bir politikacı ve aktif bir parti çalışanı olarak birkaç sol parti kongresine katılmıştım. Sosyalist liderleri taklit etmeyi umuyordum. Sol kanadın Kanada'da uzun ve gurur dolu bir geçmişi vardı; gerçekten yetkin ve ilgili insanları kendine çekmişti. Yine de bu toplantılarda karşılaştığım çok sayıda alt düzey parti aktivistine pek saygı duyamadım. Şikâyet etmek için dünyaya gelmiş gibilerdi. Bir kariyerleri yoktu. Aileleri ve tamamlanmış bir eğitimleri de yoktu; ideolojiden başka hiçbir şey sayılırlardı. Huysuz, sinirli ve kelimenin tam anlamıyla küçüklerdi. Sonuç olarak, kolej kurulunda karşılaştığım sorunun bir benzeriyle karşı karşıya kaldım: Benimle aynı şeylere inanan kişilerin çoğuna hayranlık *duyamıyordum*. Bu ek karışıklıklar varoluşsal çalkantımı daha da artırdı.

Kolejdeki oda arkadaşım, bilgili bir şüpheciye ve ideolojik inançlarıma ilişkin şüphelerini dile getirdi. Bana dünyanın tamamen sosyalist felsefenin sınırları içine alınamayacağını söyledi. Bu sonuca az çok kendi başıma da varmıştım ancak sözcüklere dökerek pek itiraf etmemiştim. Bununla birlikte kısa bir süre sonra George Orwell'in *Wigan İskelesi Yolu* başlıklı kitabını okudum. Bu kitap sonunda beni baltaladı; sadece sosyalist ideolojimi değil, ideolojik duruşlara olan inancımı da paramparça etti. Orwell bu

kitabın sonundaki ünlü (Britanya Sol Kitap Kulübü için yazılmış olan) denemesinde sosyalizmin büyük kusurunu ve demokratik iktidarı ele geçirme ve sürdürmede sık sık başarısız olmasının nedenini (en azından Britanya'da) anlatır. Orwell, esas olarak sosyalistlerin yoksulları gerçekten sevmediğini söyler. Sadece zenginlerden nefret etmekteledir.² Onun bu fikriyle zihnimde taşlar yerli yerine oturdu. Sosyalist ideoloji, başarısızlıktan kaynaklanan kızgınlığı ve nefreti maskeleymeye hizmet ediyordu. Karşılaştığım parti aktivistlerinin çoğu, kişisel intikam arayışlarını rasyonalize etmek için sosyal adalet ideallerini kullanıyordu.

Fakir ve eğitimsiz olmamın, beğenilmememin suçu kimindi? Açık bir şekilde zenginlerin, iyi eğitilmişlerin ve saygı duyulanların. O halde intikam ile soyut adalet taleplerinin örtüşmesi ne kadar da uygundu! Benden daha mesut olanlardan mükâfat almak doğru geliyordu.

Tabii ki sosyalist meslektaşlarım ve ben kimseyi incitmeyi amaçlamıyorduk; tam tersine bir şeyleri iyileştirmeye çalışıyorduk ama buna diğer insanlarla başlayacaktık. Bu mantığın cazibesini, bariz kusurunu, tehlikesini görmeye başladım. Ama aynı zamanda bunun yalnızca sosyalizme özgü olmadığını da görebiliyordum. Başkalarını değiştirerek dünyayı değiştirmeye çalışan herkese şüpheyile bakılması gerekiyordu. Böyle bir pozisyonun cazibesi ona direnilemeyecek kadar büyüktü.

Demek ki sorunu ortaya çıkaran şey *sosyalist* ideoloji değil, ideolojinin kendisiydi. İdeoloji, dünyayı basitçe, düşünen ve doğru davrananlar ile bunu yapmayanlar olarak ikiye bölüyordu. İdeoloji, onu savunanın kendi nahoş ve kabul edilemez fantezilerinden ve isteklerinden saklanmasını sağlıyordu. Bu farkına varmalar inançlarımı (hatta inançlara olan inancımı) ve bu inançların bir sonucu olarak formüle ettiğim planları sarstı. Artık kimin iyi kimin kötü olduğunu söyleyemiyordum; artık kimi destekleyeceğimi ya da kiminle savaşağımı bilmiyordum. Bu durum felsefi olduğu kadar pragmatik olarak da çok sorun yarattı. Şirket avukatı

olmak istiyordum. Hukuk Fakültesi Giriş Sınavı'na girmiştım, iki yıl boyunca bunun için ön hazırlık kursları almıştım. Düşmanlarımın stratejilerini öğrenmek ve siyasi bir kariyere atılmak istiyordum. Bu plan bozuldu. Belli ki dünyanın başka bir avukata ihtiyacı yoktu ve artık bir lider kılığına girebilecek kadar bilgim olduğuna da inanmıyordum.

Aynı anda asıl lisans alanım olan siyaset biliminden de soğudum. Bu disiplini, insan inançlarının yapısı hakkında daha fazla bilgi edinmek için (ve daha önce açıklanan pratik, kariyer odaklı nedenlerle) benimsemiştım. Siyaset felsefesi tarihiyle tanıştığım üniversitenin ilk yılında bu alan bana çok ilginç gelmişti. Ancak Alberta Üniversitesi'nin ana kampüsüne taşındığımda ilgim kayboldu. Bana insanların rasyonel güçler tarafından motive edildiği, insan inançlarının ve eylemlerinin ekonomik baskılar tarafından belirlendiği öğretilmişti. Fakat bu yeterli bir açıklama gibi görünmüyordu. Metaların (mesela "doğal kaynaklar"ın) esas ve tartışmasız bir değeri olduğuna inanmıyordum (ve hâlâ da inanmıyorum). Böyle bir değer yokluğunda, şeylerin değerinin sosyal veya kültürel (hatta bireysel) olarak belirlenmesi gerekiyordu. Bu belirleme eylemi bana *ahlaki*, yani söz konusu toplum, kültür veya kişi tarafından benimsenen ahlak felsefesinin bir sonucu gibi görünüyordu. İnsanların ekonomik olarak değer verdiği şeyler, yalnızca önemli olduğuna inandıklarını yansıtıyordu. Bu da gerçek motivasyonun değer ve ahlak alanında yatması gerektiği anlamına geliyordu. Birlikte çalıştığım siyaset bilimciler bunu görmedi veya konuyla ilgili olduğunu düşünmediler.

Başta kötü biçimlendirilmiş dini inançlarım, ben çok gençken ortadan kayboldu. Sosyalizme (yani siyasi ütopya) olan güvenim, dünyanın yalnızca ekonomik bir yer olmadığını anladığımda yok oldu. İdeolojik kimlik belirlemesinin derin ve gizemli bir sorun teşkil ettiğini görmeye başladığımda ideolojiye olan inancım azaldı. Seçtiğim çalışma alanının sunduğu teorik açıklamaları kabul etmezdim ve artık ilk kararlaştırdığım yönde devam etmek için

herhangi bir pratik nedenim de yoktu. Üç yıllık lisans eğitimimi bitirdim ve üniversiteden ayrıldım. Varlığımın kaosa en azından geçici olarak düzen vermiş olan tüm inançlarım yanıltıcıydı; artık etraftaki şeylerin anlamını göremiyordum. Başboş kalmıştım: Ne yapacağımı, ne düşüneceğimi bilmiyordum.

Peki ya diğerleri? Şu anda karşılaştığım sorunların herhangi biri tarafından kabul edilebilir bir şekilde çözüldüğüne dair herhangi bir kanıt var mıydı? Arkadaşlarımın ve aile üyelerimin geleneksel davranış ve tutumları hiçbir çözüm sunmadı. İyi tanıdığım insanlar, benden daha kararlı bir şekilde hedef odaklı veya kanaatkâr değillerdi. İnançları ve varoluş şekilleri, olağan şüphelerini ve derin huzursuzluklarını gizler gibi görünüyordu. Daha da rahatsız edici bir şekilde, daha genel düzlemde, gerçekten delice bir şey oluyordu. Dünyanın büyük toplumları hararetle, hayal edilemeyecek kadar yıkıcı kapasiteye sahip bir nükleer makine inşa ediyordu. Biri ya da bir şey korkunç planlar yapıyordu. Peki neden? Teorik olarak normal ve iyi adapte olmuş insanlar, sanki hiçbir şey yokmuş gibi işlerine güçlerine devam ediyordu. Neden rahatsız olmuyorlardı? Olanların farkında değil miydiler? Ben değil miydim?

Dünyanın genel sosyal ve politik cinnet haline ve kötülüğüne karşı –zamanında ütöpik sosyalizme ve politik entrikaya karşı geçici bir tutkuyla yücelttiğim– endişem güçlenerek geri döndü. Soğuk Savaş'ın gizemli gerçeği giderek bilincimin ön saflarını işgal ediyordu. İşler nasıl bu noktaya gelebilmişti?

Tarih sadece bir tımarhanedir
tüm taşları tersine çevirir
ve onun çok dikkatli bir okuması
size bilinmeyen çok az şey bırakır

Nükleer yarışını anlayamıyordum: Sadece bugünün değil, geçmişin ve geleceğin de yok olması riskini göze almaya değer ne olabilirdi ki? *Bu toplu yıkım tehdidini meşrulaştırabilecek ne olabilirdi?*

Çözümleri geçtim, bana en azından bir sorun hediye edilmişti.

Üniversiteye döndüm ve psikoloji okumaya başladım. Alberta Üniversitesi'nde tuhaf bir yardımcı profesörün gözetiminde, Edmonton'ın eteklerinde maksimum güvenli bir hapishaneyi ziyaret ettim. Hocamın asıl işi hükümlülere psikolojik destek vermektir. Hapishane katillerle, tecavüzcülerle ve silahlı soyguncularla doluydu. İlk keşfimde kendimi ağırlık odasının yanındaki spor salonunda buldum. 1980 *dolaylarıydı*; üzerimde Portekiz'den aldığım uzun yün bir ceket ve bir çift uzun deri çizme vardı. Bana eşlik eden psikolog beklenmedik bir şekilde ortadan kaybolunca yalnız kaldım. Kısa süre sonra etrafım, bazıları son derece iri ve sert görünümlü yabancı adamlarla çevrili hale gelmişti. Hafızamda özellikle bir tanesi öne çıkıyor; son derece kaslıydı ve çıplak göğsü dövmeiydi. Vücudunun ortasında, köprücük kemiğinden karnına kadar inen kötü bir yara izi vardı. Belki de açık kalp ameliyatından sağ çıkmıştı ya da bir balta yarasıydı. Böyle bir yara daha güçsüz bir adamı öldürebilirdi; mesela beni.

Özellikle iyi giyinmemiş bazı mahkûmlar kıyafetlerini benimkiyle değiştirmeyi teklif etti. Bu bana çok iyi bir pazarlık gibi gelmedi ama nasıl reddedeceğimden emin değildim. Kader beni kısa boylu, sıksa, sakallı bir adam aracılığıyla kurtardı. Yanıma geldi ve kendisini psikoloğun gönderdiğini söyleyip ona eşlik etmemi istedi. O sadece tek kişiydi; oysa beni ve ceketimi kuşatan çok daha fazla kişi vardı (ve çok daha irilerdi). Bu yüzden onun sözüne inandım. Beni spor salonu kapılarının dışına, hapishane bahçesine götürdü, bu esnada sessizce zararsız bir şey (ne olduğunu hatırlamıyorum) hakkında konuşuyordu. Biz daha da uzaklaştıkça arkamızdaki açık kapılara umutla bakmaya devam ettim. Sonunda danışmanım belirdi ve beni geri çağırdı. Sakallı mahkûmu bırakıp özel bir ofise gittik. Psikolog, spor salonundan çıkarken bana eşlik eden, zararsız görünen küçük adamın, iki polisi kendi mezarlarını kazmaya zorladıktan sonra soğukkanlılıkla öldürdüğünü söyledi. Polislerden birinin küçük çocukları vardı ve mezarını kazarken

onlar adına sağ kalabilmek için yalvarmıştı; en azından katilin ifadesi bu şekildeydi.

Bu beni gerçek anlamda şoke etti.

Elbette bu tür bir olayı okumuştum ama bu benim için hiçbir zaman *gerçek* olmamıştı. Böyle bir olaydan etkilenmiş biriyle hiç tanışmamıştım. Bu kadar korkunç bir şey yapan biriyle ise kesinlikle karşılaşmamıştım. Konuştuğum bu görünüşte normal (ve zahiren önemsiz) olan adam... nasıl böyle korkunç bir şey yapabilmişti?

O sıralarda katıldığım bazı dersler, öğrencilerin alçalan sıralarda oturduğu büyük amfilerde veriliyordu. Bu derslerden birinde (*Klinik Psikolojiye Giriş*) tekrarlanan bir dürtü yaşadım. Hiçbir şeyden haberi olmayan bir kişinin arkasında yerimi alı ve profesörü dinlerdim. Dersin bir noktasında kalemimin ucunu önümdeki kişinin boynuna saplama dürtüsü hissederdim. Bu dürtü neyse ki baskın olmazdı ama beni rahatsız edecek kadar güçlü olurdu. Ne tür bir insanın böyle bir dürtüsü olabilirdi? Ben kesinlikle böyle değildim. Hiç agresif biri olmamıştım. Hayatımın çoğunda sınıf arkadaşlarımdan daha ufak tefek ve daha gençtim.

İlk ziyaretimden bir ay kadar sonra yine cezaevine gittim. Benim yokluğumda iki mahkûm, muhbir olduğundan şüphelenilen üçüncüsüne saldırmıştı. Onu tutmuş veya bağlamış, bacaklarından birini kurşun bir boruyla paramparça hale getirmişlerdi. Bir kez daha şaşırılmıştım ama bu sefer farklı bir şey denedim. Böyle bir şey yapabilmem için nasıl biri olmam gerektiğini hayal etmeye, ama *gerçekten hayal etmeye* çalıştım. Günlerce bu göreve yoğunlaştım ve ürkütücü bir aydınlanma yaşadım. Böyle bir vahşetin gerçekten dehşet verici yönü, safça varsaydığım gibi imkânsızlığında veya uzaklığında değil *kolaylığında* yatıyordu. Şiddete başvuran mahkûmlardan çok da farklı değildim; yani *nitelik olarak* da farklı değildim. Onların yapabileceklerini ben de yapabilirdim (yapmamama rağmen).

Bu keşif keyfimi gerçekten kaçırmıştı. Olduğumu sandığım kişi değildim. Birine kalemimi saplama dürtüm, şaşırtıcı bir şekilde ortadan kayboldu. Geriye dönüp baktığımda davranışsal dürtünün açık bilgide kendini dışa vurduğunu, duygu ve görüntüden somut farkındalığa evrildiğini ve var olmak için başka bir “neden”i kalmadığını söyleyebilirim. “Dürtü” yalnızca, yanıtlamaya çalıştığım soru yüzünden ortaya çıkmıştı: “İnsanlar birbirlerine bu korkunç şeyleri nasıl yapabilir?” Tabii ki sorumda *diğer* insanları –*kötü insanları*– kastetmiştim ama yine de soruyu sormuştum. Tahmin edilebilir veya kişisel olarak anlamsız bir cevap alacağımı varsaymam için hiçbir sebep yoktu.

Bu sırada sohbet yeteneğim de garip bir değişimden geçiyordu. Konu ne olursa olsun tartışmalara girmekten her zaman zevk almışımdır. Onları bir tür oyun olarak görürdüm (bunun hiçbir şekilde bana özgü olduğu söylenemez). Ancak birdenbire konuşamamaya başladım; daha doğrusu *kendimi konuşurken dinlemeye dayanamıyordum*. Kafamın içinde fikirlerime yorum yapan bir “ses” duymaya başladım. Ne zaman bir şey söylesem o da bir şey söylüyordu; yargılayan bir şey. Ses, biraz sıkılmış ve gerçekçi tona sahip klasik bir yinelemeden ibaretti:

Buna inanmıyorsun.

Bu doğru değil.

Buna inanmıyorsun.

Bu doğru değil.

“Ses”, bu tür yorumları neredeyse konuştuğum her cümleye uyguladı.

Bundan ne çıkarmam gerektiğini anlayamadım. Yorumun kaynağının benim bir parçam olduğunu biliyordum ama bu bilgi, kafamı daha da karıştırmaktan başka bir şey yapmıyordu. Tam olarak *hangi* kısım bendim? *Konuşan kısım mı yoksa eleştiren kısım mı?* Konuşan kısımsam eleştiren kısım neydi? Eleştiren kısımsam o zaman nasıl olur da söylediğim her şey gerçek dışı olabilirdi?

Bu cehalet ve kafa karışıklığı içerisinde bir deney yapmaya karar verdim. Yalnızca, iç eleştirmenimin karşı çıkmayacağı şeyleri söylemeye çalıştım. Bu, söylediklerimi gerçekten dinlemek zorunda olduğum, çok daha az konuştuğum ve bir cümlenin ortasında sık sık duracağım, utanacağım ve düşüncelerimi yeniden formüle edeceğim anlamına geliyordu. Çok geçmeden yalnızca “sesin” itiraz etmediği şeyleri söylediğimde kendimi çok daha az tedirgin hissettiğimi ve kendime daha çok güvendiğimi fark ettim. Bu bana kesin bir rahatlama olarak geri döndü. Deneyim başarılı olmuştu; eleştiren taraf bendim. Yine de neredeyse tüm düşüncelerimin gerçek olmadığı, doğru olmadığı ya da en azından benim olmadığı fikriyle uzlaşmam uzun zaman aldı.

“İnandığım” her şey kulağa hoş gelen, takdire şayan, saygın, cesurca olduğunu düşündüğüm şeylerdi. Ancak onlar bana ait değildi; ben onları çalmıştım. Çoğunu kitaplardan almıştım. Onları soyut olarak “anladıktan” sonra onlara hakkım olduğunu varsaymıştım; sanki benimmiş gibi benimseyebileceğimi farz etmiştim: Onların *ben* olduklarını farz etmiştim. Kafam başkalarının fikirleriyle; mantıksal olarak çürütemeyeceğim argümanlarla doluydu. O zaman reddedilemez bir argümanın mutlaka doğru olmadığını ve belirli fikirlerle özdeşleşme hakkının kazanılması gerektiğini bilmiyordum.

Bu noktada Carl Jung’un okuduğum bir yazısı yaşadıklarımı anlamama yardımcı oldu. *Persona* kavramını formüle eden Jung’dur. *Persona* “bireylik taklidi yapan”³ bir maskedir. Jung’a göre böyle bir maskenin benimsenmesi, her birimizin ve çevremizdekilerin özgün olduğumuza inanmalarını sağlar. Jung dedi ki:

Personayı analiz ettiğimizde maskeyi çıkarırız ve bireysel gibi görünen şeyin temelde kolektif olduğunu keşfederiz. Başka bir deyişle persona yalnızca kolektif psişenin bir maskesidir. Temelde persona gerçek değildir: Bir insanın nasıl görünmesi gerektiği konusunda birey ve toplum arasında bir uzlaşmadır. Bir isim alır, bir unvan kazanır, bir işlevi yerine getirir, ya odur ya da budur.

Belli bir anlamda tüm bunlar gerçektir ancak ilgili kişinin temel bireyselliği ile ilgili olarak, bu yalnızca ikincil bir gerçekliktir. Diğerlerinin genellikle kişiden daha büyük bir paya sahip olduğu bir uzlaşma oluşumudur. Ona takma bir ad vermek gerekirse persona, bir surettir, iki boyutlu bir gerçekliktir.⁴

Sözel yeteneğime rağmen gerçek değildim. Bunu kabul etmeyi acı verici buldum.

Kesinlikle dayanılmaz rüyalar görmeye başladım. Bu noktaya kadar rüya dünyam hatırlayabildiğim kadarıyla oldukça tekdüzeydi; özellikle hiçbir zaman iyi bir görsel hayal gücüne sahip olmamıştım. Bununla birlikte rüyalarım o kadar korkunç ve duygusal olarak o kadar dikkat çekici bir hal almaya başlamıştı ki çoğu zaman uyumaya korkuyordum. Öyle rüyalar görüyordum ki gerçekten daha gerçektir. Onlardan kaçamazdım ya da onları görmezden gelemezdim. Genel olarak tek bir tema etrafında toplanıyorlardı: nükleer savaş ve topyekün yıkım; benim ya da içimdeki bir şeyin hayal edebileceği en büyük kötülükler.

Ailem Kuzey Alberta'daki küçük bir kasabada, orta sınıflı bir mahallede, standart çiftlik tarzı bir evde yaşıyordu. Bu evin karanlık bodrum katındaki aile odasında oturuyordum, gerçekte (uyanık hayatta) şimdiye kadar gördüğüm en güzel kadın olan kuzenim Diane ile televizyon izliyordum. Bir haber spikeri programı aniden yarıda kesti. Televizyondaki görüntü gitti, ses cızıldamaya başladı ve statik ekrana geçti. Kuzenim elektrik kablosunu kontrol etmek için ayağa kalktı ve televizyonun arkasına gitti. Kabloya dokunduğu anda şiddetli akımla dimdik donarak kıvranmaya ve ağzından köpükler çıkarmaya başladı.

Küçük bir pencereden gelen parlak bir ışık bodrum katını doldurdu. Üst kata fırladım. Evin zemin katından geriye hiçbir şey kalmamıştı. Tamamen ve temiz bir şekilde ortadan kalkmıştı, geriye sadece şimdi bodrum katına çatı görevi gören zemin kalmıştı. Kırmızı ve turuncu alevler tüm gökyüzünü doldurdu. Görebildiğim kadarıyla orada burada birikmiş siyah iskelet kalıntıları dışında hiçbir şey kalmamıştı: ne ev ne

ağaç. Ne başka insanlara ne de herhangi bir yaşama dair bir iz vardı. Düz çayırdaki kasaba ve onu çevreleyen her şey tamamen yok olmuştu.

Şiddetli bir şekilde çamur yağmaya başladı. Çamur her şeyi lekeledi ve dünyayı kahverengi, ıslak, düz ve donuk ve gökyüzünü kurşuni, gri bıraktı. Bomba şoku yaşayan birkaç perişan insan bir araya toplanmaya başladı. İçinde lapa ve sebzelerden başka hiçbir şey olmayan, etiketsiz ve çukur yiyecek kutuları taşıyorlardı. Çamurun içinde bitkin ve darmadağın bir halde duruyorlardı. Bazı köpekler anlaşılabilir bir şekilde yaşadıkları bodrum merdivenlerinin altından çıktılar. Arka ayakları üzerinde dik duruyorlardı. Tazı gibi incelerdi ve sivri burunları vardı. Mısır mezarlarındaki Anubis gibi ritüel yaratıklarına benziyorlardı. Elleri içinde kızarmış et parçaları olan tabaklar taşıyorlardı. Etleri teneke kutularla takas etmek istediler. Bir tabak aldım. Ortasında on santim çapında ve iki santim kalınlığında, kötü pişmiş, yağlı, ortasında ilik kemiği olan yuvarlak bir et parçası vardı. Nereden gelmişti?

Kafamda korkunç bir düşünce oluştu. Aşağıya kuzenimin yanına koştum. Köpekler onu kesmiş ve etlerini felaketten kurtulanlara sunuyorlardı. Kalbimin çarpmasıyla uyandım.

Bir yandan üniversiteye devam edip bir yandan çalışırken, bir yıl veya daha uzun süre haftada iki veya üç kez bu yoğunlukta kıyamet rüyaları gördüm. Bir şekilde aşına olmadığım bir şey oluyordu. Aynı anda iki “düzlem”deki olaylardan etkileniyordum. İlk düzlemde herkesle paylaştığım normal, öngörülebilir, günlük olaylar vardı. Ancak ikinci düzlemde (bu bana özgüydü, en azından ben öyle sanıyordum) korkunç görüntüler ve dayanılmaz derecede yoğun duygusal durumlar vardı. Normalde herkesin bir yanılsama olarak gördüğü bu kendine özgü, öznel dünya, o zamanlar bana herkesin bildiği ve gerçek olarak kabul ettiği dünyanın bir şekilde *gerisindeymiş* gibi geliyordu. Ama *gerçek* ne anlama geliyordu? Daha yakından baktıkça her şey daha az anlaşılır hale geldi. Gerçek *neredeydi*? Hepsinin altında ne vardı? Bunu bilmeden yaşayabileceğimi hissetmiyordum.

Soğuk Savaş'a yönelik ilgim gerçek bir saplantıya dönüştü. Uyandığım andan yatağa girdiğim ana kadar her günün her dakikasında o savaşın intiharvari ve canice hazırlığını düşünüyordum. Böyle bir durum nasıl ortaya çıkabilirdi? *Bundan kim sorumluydu?*

Rüyamda bir alışveriş merkezinin otoparkında koştuğumu, bir şeyden kaçmaya çalıştığımı gördüm. Park etmiş arabaların arasında koşuyor, bir kapıyı açıyor, ön koltukta sürünüyor, diğerini açıyor, diğerine geçiyordum. Bir arabanın kapıları aniden kapandı. Yolcu koltuğundaydım. Araba kendi kendine hareket etmeye başladı. Bir ses sert bir şekilde, "Buradan çıkış yok," dedi. Bir yolculuktaydım, gitmek istemediğim bir yere gidiyordum. Sürücü ben değildim.

Bunalıma girmiş, kaygılarım artmaya başlamıştı. Belli belirsiz intihar düşüncelerim vardı ama çoğunlukla her şeyin bir anda ortadan kalkmasını diliyordum. Kanepeme uzanmak ve kelimenin tam anlamıyla, su yüzeyinin üzerindeki bir dalgıcın şnorkeli gibi sadece burnum görüne kadar içine batmak istiyordum. Bazı şeylere karşı farkındalığımı dayanılmaz buluyordum.

Bir gece geç saatte üniversitedeki bir partiden eve kendimden iğrenerek ve öfkeyle geldim. Bir tuval ve biraz boya aldım. Çıplak beline kemer gibi sarılı bir kobra ile göz kamaştırıcı ve şeytani bir şekilde çarmıha gerilmiş İsa'nın kabaca bir resmini çizdim. Resim beni rahatsız etti, agnostikliğime rağmen kut-sala bir saygısızlık gibi geldi. Bunun ne anlama geldiğini ya da neden çizdiğimi bilmiyordum. Bu nereden çıkmıştı?⁵ Yıllardır dini fikirlere hiç dikkat etmemiştim. Tabloyu dolabımda eski kıyafetlerin altına sakladım ve yere bağdaş kurup oturdum, başımı öne eğdim. O anda kendim veya başkaları hakkında gerçek bir anlayış geliştirmediyimi anladım. Bir zamanlar toplumun doğası hakkında ve kendimle ilgili inandığım her şeyin yanlış olduğu ortaya çıktı. Görünüşe göre dünyanın çivisi çıkmıştı ve kafamda garip ve korkutucu bir şey oluyordu. James Joyce, "Tarih, uyanmaya çalıştığım bir kâbustur," demiştir.⁶ Benim için tarih, kelimenin

tam anlamıyla bir *kâbustu*. O an her şeyden çok uyanmak ve korkunç rüyalarımın kurtulmak istiyordum.

O zamandan beri insanın kötülük kapasitesini, *kendi kötülük kapasitemi* (özellikle inançla bağlantılı kötülükler bağlamında kapasitemi) anlamlandırmaya çalışıyorum. Rüyalarımın anlam vermeye çalışarak başladım. Sonuçta onları görmezden gelemezdim. Belki de bana bir şey söylemeye çalışıyorlardı? Bu olasılığı kabul ettiğimde kaybedecek hiçbir şeyim yoktu. Freud'un *Rüyaların Yorumu*'nu okudum ve faydalı buldum. Freud en azından konuyu ciddiye almıştı ama kâbuslarımı arzuların gerçekleşmesi olarak göremezdim. Dahası, yapılarında cinsel olmaktan çok *dindar* görünüyorlardı. Jung'un mit ve din konusunda uzmanlaşmış bilgi geliştirdiğini az çok biliyordum; bu yüzden onun yazılarını okumaya başladım. Tanıdığım akademisyenler onun düşüncelerine pek itibar etmiyorlardı ama onlar zaten özellikle rüyalarla ilgilenmiyorlardı. Bense kendi rüyalarımınla ilgilenmeden edemiyordum. O kadar yoğunlardı ki beni çıldırtabileceklerini düşündüm. (Bunun alternatifi neydi? Bana yaşattıkları korku ve acıların gerçek olmadığına inanmak mı? Korku ve acıdan daha *gerçek* bir şey yoktur.)

Çoğu zaman Jung'un ne demek istediğini anlayamıyordum. Anlayamadığım bir noktaya değiniyordu; anlamadığım bir dil konuşuyordu. Ancak ara sıra yaptığı açıklamalar beni canevinden vuruyordu. Örneğin şu gözlemi sunmuştu:

Kabul etmek gerekir ki kolektif bilinçdışının arketipsel içeriği rüyalarda ve fantezilerde sıklıkla grotesk ve korkunç biçimler alabilir, öyle ki en katı rasyonalist bile yıkıcı kâbuslardan ve musallat korkulardan muaf değildir.⁷

İfadelerin ilki ("kolektif bilinçdışının arketipsel içeriği") gizemli ve belirsiz kalmasına rağmen bu ifadenin ikinci kısmı kesinlikle bana uygun görünüyordu. Bu umut vericiydi. Jung en azından benim başıma gelen bir şeyler *olabileceğini* fark etmişti. Ayrıca

nedenleriyle ilgili bazı ipuçları veriyordu. Bu yüzden okumaya devam ettim. Kısa süre sonra aşağıdaki hipotezle karşılaştım. Karşılaştığım sorunlara olası bir çözüm ya da en azından böyle bir çözüm arayacağım yerin bir tanımını içeriyordu:

Sessizce geçiştirilemeyen veya körü körüne görmezden gelinmeyen... [rüya ve fantezi] imgelerinin psikolojik olarak açıklaması, mantıksal olarak dini fenomenolojinin derinliklerine götürür. En geniş anlamıyla din tarihi (mitoloji, folklor ve ilkel psikoloji de dâhil olmak üzere), doktorun ne yapacağını bilemez haldeki bilinci sakinleştirmek ve aydınlatmak amacıyla kullanabileceği, yardımcı paralellikler ve aydınlatıcı karşılaştırmalar çıkarabileceği arketipsel formların bir hazinesidir. Bu kadar tuhaf ve tehditkâr olan bu fantastik görüntülerin daha anlaşılır hale gelmesi için kesinlikle bir tür bağlamla donatılması gereklidir. Deneyimler bunu yapmanın en iyi yolunun karşılaştırmalı mitolojik materyal kullanmak olduğunu göstermiştir.⁸

Aslında korkunç rüyalarımı ortadan kaldıran “karşılaştırmalı mitolojik materyal” çalışması oldu. Bununla birlikte bu çalışma tarafından oluşturulan “tedavi”, tam ve çoğu zaman acı verici bir dönüşüm pahasına oldu: Şu anda dünya hakkında inandığım şey –ve bunun bir sonucu olarak davranış şeklim–, gençken inandığım şeyden o kadar farklı ki tamamen başka bir insan olmuş olabilirim.

İnançların dünyayı çok gerçek bir şekilde yarattığını, daha açık bir ifadeyle metafizik anlamdan daha fazla bir anlamda dünya *olduğunu* keşfettim. Ancak bu “keşif” beni ahlaki görececiye dönüştürmedi; tam tersi oldu. İnanç-olan-dünyanın kuralları olduğuna ikna oldum: Evrensel ahlaki mutlaklıklar vardı (bunlar çok çeşitli insan görüşlerinin hem mümkün hem de faydalı olmaya devam edeceği şekilde yapılandırılırsalar da). Bu mutlakları hiçe sayan kişi ve toplumların (cehaletle veya kasıtlı muhalefetle) sefalet ve sonunda dağılmaya mahkûm olduğuna inanıyorum.

İnanç sistemlerinin en derin alt katmanlarının dahi anlamlarının, şüpheci rasyonel düşünür için bile açıkça anlaşılabilir kılınabileceğini ve bu şekilde yorumlandığında büyüleyici, derin ve gerekli olarak deneyimlenebileceğini öğrendim. İnsanların neden savaştığını (neden inanç alanını sürdürme, koruma ve genişletme arzusunun en anlaşılmasız grup destekli baskı ve zulüm eylemlerini bile motive ettiğini) ve evrenselliğine rağmen bu eğilimi düzeltmek için neler yapılabileceğini öğrendim. Son olarak da hayatın korkunç yönünün aslında hayatın varlığı için gerekli bir ön koşul olabileceğini ve sonuç olarak bu ön koşulu anlaşılır ve kabul edilebilir görmenin mümkün olduğunu öğrendim. Bu kitabı okuyanları, makul olmayan herhangi bir “eleştirel yargının askıya alınmasını” talep etmeden aynı sonuçlara götürebileceğimi umuyorum. Burada argümanlarım şu şekilde özetlenebilir:

Dünya, mantıksal olarak şeylerin yeri olduğu kadar bir eylem forumu olarak da yorumlanabilir. Bilimin resmî yöntemlerini kullanarak dünyayı şeylerin yeri olarak tanımlarız. Ancak anlatı teknikleri –mit, edebiyat ve drama– dünyayı bir eylem forumu olarak tasvir eder. İki temsil biçimi gereksiz' yere karşı karşıya getirilmiştir çünkü bu temsil biçimlerinin kendi alanlarının net bir resmi henüz oluşturulmamıştır. İlkini alanı nesnel dünyadır; başka bir deyişle bilinçli zihinler arasındaki algı perspektifinden olandır. İkincisinin alanı değer dünyasıdır; duygu ve eylem perspektifinden olan ve olması gerektir.

Eylem forumu olarak dünya, esasen kendilerini tipik metaforik temsil kalıplarında gösterme eğiliminde olan üç kurucu unsurdan oluşmuştur. Birincisi keşfedilmemiş bölgedir; Yüce Ana, doğa, yaratıcı ve yıkıcı, tüm belirli şeylerin kaynağı ve nihai dinlenme yeri. İkincisi keşfedilen bölgedir; Yüce Baba, kültür, koruyucu ve zalim, birikimli ata bilgeliği. Üçüncüsü keşfedilmiş ve keşfedilmemiş bölge arasında aracılık eden süreçtir; Kutsal Oğul, arketipsel birey, yaratıcı araştırmacı söz ve kinci hasım. Nesnel dünya kadar, bu ilahi karakterler dünyasına da uyumlanmışlardır. Bu uyum olgusu, çevrenin “gerçeklik”te şeylerin yeri olduğu kadar eylem forumu olduğunu da ima eder.

Keşfedilmemiş bölgeye korunmasız bir şekilde maruz kalmak korku yaratır. Birey, Yüce Baba'nın ritüel taklidi ile bu korkularından korunur. Bu, şeylerin

anlamını kısıtlayan ve sosyal etkileşimlerde öngörülebilirlik sağlayan grup kimliğinin benimsenmesinin sonucudur. Bununla birlikte grupla özdeşleşme mutlak hale getirildiğinde her şeyin kontrol edilmesi gerektiği ve bilinmeyenin artık var olmasına izin verilmediği durumlarda, grubu güncel tutan yaratıcı keşif süreci artık kendini gösteremez. Bu uyum sağlama kapasitesinin kısıtlanması, toplumsal saldırganlık ve kaos olasılığını çarpıcı biçimde artırır.

Bilinmeyi reddetmek, dünyayı yaratan keşif kahramanının mitolojik muadili ve ebedî düşmanı olan "şeytanla özdeşleşme" ile eş değerdir. Bu tür bir reddetme ve özdeşleşme, Luciferyan gururunun bir sonucudur ve şunu beyan eder: *Bildiğim her şey, bilinmesi gereken her şeydir.* Bu gurur, totaliter bir her şeyi bilme varsayımdır. Tanrı'nın yerinin "akıl" olarak benimsenmesidir. Bu kaçınılmaz olarak cehennemden ayırt edilemez bir kişisel ve sosyal varlık durumu yaratır. Yaratıcı keşfin –bilinmeyenin (alçak gönüllü) kabulü olmadan imkânsızdır– hayata anlamının çoğunu veren koruyucu uyarlanabilir yapıyı inşa eden ve sürdüren süreci oluşturması nedeniyle bu cehennem oluşur.

"Şeytanla özdeşleşme", grup içi özdeşleşmenin doğasında var olan tehlikeleri artırır. Grupla özdeşleşme kendiliğinden patolojik ket vurmaya meyleder. Kişisel çıkara, öznel anlama olan bağlılık anormalliği inkâr etme olasılığının sürekli olarak yarattığı ezici ayartmaya karşı bir panzehir işlevi görebilir. Kişisel çıkar (öznel anlam) keşfedilmiş ve keşfedilmemiş alanın kesiştiği noktada kendini gösterir ve sağlıklı bireysel ve toplumsal uyumun sürdürülmesini sağlayan sürece katılımın göstergesidir.

Kişisel çıkarlara bağlılık, ölüm karşısında ve grubun uyum baskısına rağmen yaratıcı "Söz" ile ilişkisini koruyan arketipsel kahramanla –"kurtarıcı"– özdeşleşmeye eş değerdir. Kahramanla özdeşleşme, bilinmeyenin dayanılmaz motive edici değerini azaltmaya hizmet eder. Ayrıca bireye aynı anda hem grubu aşan hem de grubu koruyan bir bakış açısı sağlar.

Her bölümün ve alt bölümün başında benzer özetler bulacaksınız. Bunlar birim olarak okunduğunda kitabın eksiksiz fakat sıkıştırılmış bir "resmi"ni oluşturur. Ön Söz'den sonra ilk olarak bunlar okunmalıdır. Bu şekilde, sunduğum argümanın tamamı hızlı bir şekilde görülüp, parçaların anlaşılmasına yardımcı olabilir.

1

DENEYİM HARİTALARI

Nesne ve Anlam

Dünya, geçerli bir şekilde eylem için bir forum veya şeylerin yeri olarak yorumlanabilir.

Baştaki –daha ilkel ve daha az anlaşılır– yorumlama şekli, ifadesini sanatta veya beşeri bilimlerde, ritüelde, dramada, edebiyatta ve mitolojide bulur. Eylem forumu olarak dünya bir değer yeridir, her şeyin bir anlamı olduğu bir yerdir. Sosyal etkileşimin bir sonucu olarak şekillenen bu anlam, eylemin veya daha yüksek bir analiz düzeyinde eylemi üreten veya yönlendiren yorumlayıcı şema konfigürasyonunun imasıdır.

Diğer yorumlama şekli olan şeylerin yeri olarak dünya ise biçimsel ifadesini bilimin yöntem ve teorilerinde bulur. Bilim, şeylerin uzlaşıya dayalı olarak doğrulanabilir özelliklerinin giderek daha keskin bir şekilde belirlenmesine yardımcı olur ve kesin olarak belirlenmiş şeylerin araçlar olarak verimli bir şekilde kullanılmasına izin verir (bu kullanımın alacağı yön belirlendiğinde, daha temel anlatı süreçlerinin uygulanması yoluyla).

Her iki kurgu kipi kullanılmadan eksiksiz bir dünya resmi oluşturulamaz. Bir yorumlama şeklinin genellikle diğeriyle çelişir şekilde algılanması sadece bunların ilgili etki alanlarının yetersiz bir şekilde ayırt edildiği anlamına gelir. Mitolojik dünya görüşünün taraftarları, bu tür ifadeler genellikle nesnel gerçeklik kavramı ortaya çıkmadan çok önce formüle edilmiş olsa da, inançlarının ifadelerini ampirik “gerçek”lerden ayırt edilemez olarak

görme eğilimindedir. Buna karşılık, bilimsel bakış açısını kabul edenler (onun tamamlanmış olduğunu veya tamamlanabileceğini varsayanlar) şu anda olanla olması gerekeni ayıran aşılmaz bir uçurumun olduğunu unutuyorlar.

Dört şeyi bilmemiz gerekir:
var olan,
var olanla ilgili yapılması gereken,
var olanı bilmek ile *var olanla ne yapılacağını* bilmek
arasında bir fark olduğu
ve bu farkın ne olduğu.

Bir şeyi keşfetmek, “onun ne olduğunu meydana çıkarmak”, öncelikli olarak belirli bir sosyal bağlamda bunun motor gücünün önemini keşfetmek ve sadece daha ayrıntılı olarak onun kesin nesnel duyusal veya maddi doğasını belirlemek anlamına gelir. Bu, en temel anlamda bilgidir ve genellikle yeterli bilgiyi oluşturur.

İlk deneysel keşifleri sırasında ortalıkta yalpalayan bir kız çocuğu hayal edin. Kız kırılğan ve pahalı bir cam heykele dokunmak için bir tezgâhın üzerine uzanır. Rengini gözlemler, parlaklığını görür, dokunulduğunda pürüzsüz, soğuk ve ağır olduğunu hisseder. Aniden annesi araya girer, elini tutar, o nesneye *asla dokunmamasını* söyler. Çocuk, heykelle ilgili özellikle önemli birkaç şey öğrenmiştir; duyusal özelliklerini kesinlikle tanımlamıştır. Daha da önemlisi, yanlış bir şekilde yaklaşıldığı zaman heykelin tehlikeli olduğunu (en azından anne yanındayken) ve aynı zamanda heykelin, en azından anne tarafından bu değişmemiş konfigürasyonunda keşfetme eğiliminden daha değerli kabul edildiğini keşfetmiştir. Kız çocuk, ampirik açıdan bir nesneyle ve onun *sosyokültürel olarak belirlenmiş statüsüyle* eş zamanlı olarak karşılaşmıştır. Ampirik nesne, nesneye “özü” olan duyusal özellikler olarak kabul edilebilir. Aksine, *nesnenin statüsü* ise onun anlamından, davranışa yönelik imasından oluşur. Çocuğun karşılaştığı her şey, çocuk tarafından birleşik bir bütünlüğün parçası olarak deneyimlenen

bu ikili doğaya sahiptir. Her şey bir şeydir ve bir anlam ifade eder. Ve öz ile anlam arasındaki ayrım zorunlu olarak ayrılmaz.

Bir şeyin –çevresinde gerçekleştirilen keşif faaliyetinin bir sonucu olarak fiilen belirlenen– anlamı “doğal olarak” nesneye benzeme eğilimindedir. Ne de olsa nesne, mevcudiyetinde gerçekleştirilen eyleme “yol açan” neden veya uyarandır. Çocuk gibi doğal bir şekilde hareket eden insanlar için bir şeyin anlamı ayrılmaz bir şekilde az çok o şeyin, o şeyin büyüünün bir *parçasıdır*. Büyü elbette nesnenin nesnel olarak belirlenebilir duyuşsal niteliklerinden değil, belirli kültürel ve intrapsişik öneminin kavranmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, “Korkunç bir adam gördüm,” diyen çocuğu herkes anlar: Algı nesnesine aslında bağlama bağlı ve öznel nitelikler atfetmiş olsa da çocuğun tanımı dolaysız ve somuttur. Ne de olsa korkunun öznel doğasını anladıktan sonra tehdidi “gerçek” dünyanın bir parçası olarak hissetmemek zordur.

Şeylere gayriihtiyari anlam atfetme ya da başlangıçta anlamı ayrıştıramama, bilimsel düşüncenin değil anlatının, mitin bir özelliğidir. Anlatı ham deneyimin doğasını doğru bir şekilde yakalar. Durumlar *korkutucu*, insanlar *rahatsız edici*, olaylar *umut verici*, yemek *tatmin edicidir*; en azından temel deneyimlerimiz açısından. Büyünün alanını aştığını düşünen modern zihin, buna rağmen sınırsız bir şekilde “irrasyonel” (siz gerekçeli olarak okuyun) tepkiler verme yeteneğine sahiptir. Hayal kırıklığımızı, saldırganlığımızı, bağıllığımızı veya şehvetimizi, bu tür bir çalkantının yakın “nedeni” olan kişiye veya duruma atfettiğimizde, deneyimin büyüüne kapılırız. En net anlarımızda bile henüz “nesnel” değilizdir (ve bunun için Tanrı’ya şükürler olsun). Bir sinema filminin veya romanın içine çabucak dalar ve kuşkuyu isteyerek askıya alırız. Yeterince güçlü bir kültürel figürün (entelektüel bir idol, bir spor yıldızı, bir sinema oyuncusu, siyasi bir lider, papa, ünlü bir güzel, hatta iş yerindeki amirimiz) varlığında, yani bizi düzensizlikten koruyan ve ilerleten örtük değerleri ve idealleri yeterince somutlaştıran birinin varlığında kendimizi tutamadan

etkilenir veya korkarız. Böyle bir etki yaratması için Orta Çağ'da yaşayan biri gibi birine de ihtiyacımız yoktur. Bir simge yeterli olacaktır. Zamanımızın ünlü ve kötü şöhretlileri tarafından kullanılan veya yaratılan giyim eşyaları veya kişisel eşyalar için büyük meblağlar ödemekteyiz.⁹

“Doğal”, deney öncesi veya mitsel zihin temelde “nesnel” doğayla değil, *esasen* eylemin iması olan anlamla ilgilenir. Modern bilimsel yönelimli bilinç tarafından kavramsallaştırıldığı şekliyle biçimsel nesne, mitsel imgelemenin hâlâ sahip olduğu kişilere (eğer onu “görebilseler”) alakasız bir kabuk olarak görünebilir: Özünde merak uyandıran her şeyden çıkarıldıktan sonra geriye kalan şey gibi. Ön deneyselci için bir nesne çoğunlukla onun duyusal özelliklerinin anlamıdır, öznel deneyimde duygulanım ve duyguda deneyimlendikleri halleridir. Ve gerçekte (gerçek hayatta) bir şeyin ne olduğunu bilmek, onun hakkında iki şeyi bilmek anlamına gelir: İlki, onun *motive edici ilgisidir*, ikincisi de duyusal niteliklerinin kendine özgü doğasıdır. Bilmenin bu iki biçimi özdeş değildir. Ayrıca birincisinin deneyimi ve tescili, zorunlu olarak ikincisinin gelişiminden önce gelir. Bir şeyin duyusal özelliklerinin keşfedilecek ve haritalanacak kadar dikkat çekmesi için önce duygusal etkiye sahip olması gerekir. Deneyci ya da ampiristler için birincil öneme sahip bu duyusal özellikler yalnızca belirli duygusal ilgi düzeyine veya davranışsal öneme dair ipuçları içerdikleri ölçüde anlamlıdır. Şeylerin ne olduğunu bilmek, onların ne olduklarını bilmek için değil, onların davranışlarımız için *ne anlama geldiklerini anlamak* adına anlamlarını takip etmek için gereklidir.

Yüzyıllarca süren sıkı bir disiplin ve entelektüel, dini, proto-bilimsel ve bilimsel entelektüel eğitime ihtiyaç vardır. İçsel olarak ilgi çekici olmayan fenomenlere odaklanma kapasitesine sahip bir zihin üretmek için yüzyıllarca süren sıkı bir disiplin ve entelektüel, dini, proto-bilimsel ve bilimsel entelektüel eğitim gerekmiştir; yani *gerçeği* paradoksal bir şekilde *ilgili* olandan ayrı kabul eden bir zihin. Alternatif olarak, insanın ilerlemesine adanmış haliyle

mitin, bilimden henüz silinmediği ve bilim adamının meyve sineklerini durmadan incelerken sönmeyen coşkusunu korumasını sağlayan önemli kalıntı olduğu ileri sürülebilir.

İnsanlar çok da uzun olmayan bir zaman önce, deneyci olmadan evvel tam olarak nasıl düşündüler? Nesnel şeyler haline gelmeden önce şeyler neydi? Bunlar çok zor sorular. Deneysel bilimin gelişmesinden önce var olan “şeyler”, modern akla ne şeyler olarak *ne de* şeylerin anlamı olarak meşru görünmemektedir. *Sol’un*, yani (tek bir örnek vermek gerekirse) güneşin tözünün doğası sorusu, yüzlerce yıldır simyanın deneysel öncesi “bilimi”ni uygulayanların zihinlerini meşgul ediyordu. Artık güneşin bile kendisine özgü tek tip bir töze sahip olduğunu varsayamaz ve bu varsayımsal ögeye Orta Çağ simyacıları tarafından atfedilen özelliklere kesinlikle itiraz ederdik. Hayatının son bölümünün çoğunu Orta Çağ düşünce kalıplarını incelemekle geçiren Carl Jung, *sol’u* şöyle karakterize etmiştir:

Güneş her şeyden önce [simyasına özgü] işaretini paylaştığı altın anlamına gelir. Ama nasıl “felsefi” altın “sıradan” altın değilse güneş de ne sadece metalik altın ne de göksel küredir. Bazen güneş, altın içinde gizlenmiş aktif bir maddedir ve *tinctura rubea* (kırmızı tentür) olarak [simya kullanılarak] çıkarılır. Bazen bir gök cismi olarak sihirli bir şekilde etkili ve dönüştürücü ışınların sahibidir. Altın ve göksel bir cisim olarak da sıcak ve kuru, kırmızı renkli aktif bir kükürt içerir. Bu kırmızı kükürt nedeniyle simya güneşi, karşılık gelen altın gibi kırmızıdır. Her simyacının bildiği gibi altın kırmızı rengini, Yunan simyasında dönüştürücü madde olarak bahsedilen Kypris (Kıbrıslı, Venüs) olarak yorumlanan Cu (bakır) karışımına borçludur. Kızılık, sıcaklık ve kuruluk, simyasal kükürt gibi şeytanla yakından bağlantılı kötü ilke olan Mısırlı Set’in (Yunan Tifon) klasik nitelikleridir. Ve Tifon’un krallığının yasak denizde olması gibi, güneş de *sol centralis* olarak “kabaca algılanabilen suya” ve *sol coelestis* olarak da “üstü kapalı ve algılanamaz

suya" sahiptir. Bu deniz suyu (*aqua pontica*) Güneş'ten ve Ay'dan elde edilir. Aktif güneş maddesinin de olumlu etkileri vardır...

Güya "balsam" olarak, güneşten damlar ve limon, portakal, şarap ile mineral krallığında altın üretir...¹⁰

Bütününüyle Orta Çağ zihnine özgü hayali ve mitolojik çağrışımlara bulanmış böyle bir betimlemeyi güçlkle anlayabiliriz. Bununla birlikte simya tanımını –modası geçmiş nesnel fikirlerin incelenmesiyle ilgilenen bilim tarihi perspektifinden değil, öznel referans çerçevelerinin yorumlanmasına odaklanan psikoloji perspektifinden– incelemeye değer kılan şey tam da bu fantastik bulaşmadır.

"İçinde [bu örnekte "Hint Okyanusu"] cennet ve yeryüzünün, yaz, sonbahar, kış ve ilkbaharın, erkek ve dişinin görüntüleri vardır. Buna manevi diyorsan bu muhtemeldir; bedensel diyorsan doğruyu söylüyorsun; kutsal diyorsan yalan söylemiyorsun; eğer dünyevi diyorsan doğru konuşuyorsun."¹¹ Simyacı, şeylerin doğası hakkındaki öznel fikirlerini, yani *hipotezlerini* "şeylerin" kendisinden ayıramazdı. Hipotezleri de –hayal gücünün ürünleri– kültürünü oluşturan sorgulanmayan ve tanınmayan "açıklayıcı" varsayımlardan türetilmiştir. Örneğin Orta Çağ insanı –her şeyin, hatta cevherlerin ve metalin bile evvela mükemmellik için çabaladığı– *ahlaki* bir evrende yaşamıştır.¹² Bu nedenle simyasal zihin için şeyler, büyük ölçüde *ahlaki* doğalarıyla, etki, duygu veya motivasyon olarak tanımlayacağımız şey üzerindeki etkileriyle karakterize edilmiştir. Dolayısıyla *ilgileri* ve *değerleriyle* (duygu üzerindeki etkileriyle) tanımlanmışlardır. Bu *ilgi* tanımı, anlatı biçimini, mitsel biçimi aldı; Güneş'in maddesinin sülfürlü yönüne olumsuz, şeytani özellikler atfedilen Jung'un örneğinde olduğu gibi. Tabiri caizse *duyguları algıdan sıyırmak* ve deneyimlerin yalnızca uzlaşıya dayalı olarak kavranabilir özelliklerine göre betimlenmesine izin vermek bilimin büyük başarısıydı. Ancak deneyimlerin yarattığı duygular da *gerçektir*. Kavramsallaştırmalarında duygu ile duyuyu birlikte kullanan simyacılar, duygulanımla doğal bir

özellik olarak ilgilendiler (her ne kadar bunu *açık bir şekilde* “bilmeseler” de). “Nesne”den duyguyu/tesiri çıkardık ve bu nedenle nesneyi zekice manipüle edebilir durumdayız. Bununla birlikte hâlâ nesnenin yarattığı anlaşılmaz duyguların kurbanlarıyız. Deney öncesi zihnın mitsel evrenini kaybettik ya da en azından gelişmesine katkı yapmayı bıraktık. Bu kayıp, artan teknolojik gücümüzü her zamankinden daha tehlikeli bir şekilde, hâlâ bilinçdışı olan değerlendirme sistemlerimizin insafına bıraktı.

Descartes, Bacon ve Newton’dan önce insan anlamla dolu, ahlaki amaçlarla dolu, hareketli, manevi bir dünyada yaşıyordu. Bu amacın doğası, insanların birbirlerine anlattıkları hikâyelerde, kozmosun yapısı ve insanın yeri hakkındaki hikâyelerde ortaya çıkıyordu. Gelgelelim şimdi ampirik olarak düşünüyoruz (en azından ampirik olarak düşündüğümüzü varsayıyoruz) ve bir zamanlar evrende yaşayan ruhlar yok oldu. Deneyin gelişyle serbest bırakılan güçler, mitsel dünyada hasara yol açtı. Jung konuyla ilgili şöyle diyor:

Orta Çağ insanına dünya ne kadar da farklı göründü! Ona göre dünya, evrenin merkezinde ebediyen sabit ve hareketsizdi, sıcaklığını özenle bahşeden bir Güneş tarafından çevrelenmişti. İnsanların hepsi, onları sonsuz kutsama için hazırlayan En Yüce Olan’ın sevgi dolu bakımı altında, Tanrı’nın çocuklarıydı ve hepsi yozlaşmış bir dünyadan yozlaşmaz ve neşeli bir varoluşa yükselmek için ne yapmaları ve nasıl davranmaları gerektiğini tam olarak biliyorlardı. Böyle bir hayat, rüyalarımızda bile bize artık gerçek gelmiyor. Doğa bilimi uzun zaman önce bu güzel perdeyi paramparça etti.¹³

Orta Çağ bireyi, dini inançları tarafından sürekli olarak şefkatle sarılmış olmasa da (örneğin cehennem büyük inançlarından biriydi), modern muadilini kuşatan rasyonel şüpheler ve ahlaki belirsizlikler bolluğunun oluşturduğu huzursuzluklardan kesinlikle muaftı. Deney öncesi zihin için din aslında bir inanç meselesi olmaktan çok bir gerçeklik meselesiydi. Bu da hâkim olan dini

bakış açısının, pek çokları arasından yalnızca bir adet ikna edici teori olmadığı anlamına gelir.

Bununla birlikte, dinî “gerçek”e olan inancı sürdürme yetisi, son birkaç yüzyılda (önce Batı’da ve sonra diğer her yerde) ciddi şekilde zayıflatıldı. Birbirini takip eden büyük bilim adamları ve ikonoklastlar, evrenin insanın etrafında dönmediğini, hayvandan ayrı statümüz ve hayvandan “üstünlük” anlayışımızın ampirik bir temeli olmadığını ve cennette bir Tanrı olmadığını (hatta görünüşe göre bir cennet de olmadığını) göstermiştir. Sonuç olarak artık kendi hikâyelerimize inanmıyoruz, hatta bu hikâyelerin geçmişte bize yararları olduğuna bile inanmıyoruz. Devrim niteliğindeki bilimsel keşif nesneleri (Ay küresindeki Galileo dağları; Kepler’in eliptik gezegen yörüngeleri) kendilerini, göksel mükemmellik varsayımına dayandırılan efsanevi düzenin açık ihlali olarak gösterdiler. Deneycilerin prosedürleriyle üretilen yeni fenomenler, geleneğin tanımladığı perspektiften *var* olamazlardı. Daha da önemlisi, ampirik gerçekliği anlamlandırmak için ortaya çıkan yeni teoriler, dünyaya belirli bir anlam kazandıran geleneksel gerçeklik modellerinin bütünlüğüne ciddi bir tehdit oluşturunuyordu. Mitolojik kozmosun orta noktasında insan vardı; nesnel evren öncelikle Güneş merkezliydi. Modern insan artık merkez sahnede değil. Sonuç olarak Dünya tamamen farklı bir yer.

Mitolojik bakış açısı ampirizm tarafından yıkılmıştır ya da öyle görünmektedir. Bu, teselli edici yalana olan inancın ortadan kalkması gibi, böyle bir mite dayanan ahlakın da ortadan kalkmış olması gerektiği anlamına gelir. Friedrich Nietzsche, yüzyıl öncesinden bu noktayı açıkça şu şekilde ortaya koymuştur:

Hristiyan inancından vazgeçtiğinde [örneğin] kişi Hristiyan ahlakı *hakkından* mahrum kalır... Hristiyanlık bir sistemdir, bütüncül olarak düşünülmüş, şeylere yönelik *eksiksiz* bir bakış açısıdır. Kişi ondan temel bir düşünceyi, Tanrı inancını koparırsa, bu şekilde her şeyi paramparça eder: Kişinin elinde önemli hiçbir şey kalmaz. Hristiyanlık, insanın kendisi için neyin iyi neyin kötü olduğunu

bilmediğini, *bilemeyeceğini* varsayar: Kişi yalnızca bilen Tanrı'ya inanır. Hristiyan ahlakı bir emirdir, kökeni doğaüstüdür; her türlü eleştirinin, eleştiri hakkının ötesindedir. Ancak Tanrı gerçekliğe sahiptir, gerçeklik Tanrı'ya olan inançla birlikte var olur. Eğer [modern Batılılar] iyinin ve kötünün ne olduğunu “sezgisel olarak” bildiklerine gerçekten inanıyorlarsa, ahlakın garantisi olarak artık Hristiyanlığa ihtiyaçları olmadığını düşünüyorlarsa; bu yalnızca Hristiyan değerlendirmesinin üstünlüğünün bir *sonucu* ve bu üstünlüğün *gücünün* ve *derinliğinin* bir ifadesidir. Öyle ki [modern] ahlakın kökeni unutulmuştur, öyle ki var olma hakkının koşullu doğası artık hissedilmemektedir.¹⁴

Bir teorinin ön koşulları geçersiz kılındıysa, der Nietzsche, o zaman teori geçersiz kılınmıştır. Ancak bu durumda “teori” hayatta kalmıştır. Yahudi-Hristiyan ahlak geleneğinin temel ilkeleri; ateist ve iyi eğitilmiş olsa bile, soyut kavramları ve ifadeleri ikonoklastik görünse bile tipik Batılının fiili bireysel davranışının ve temel değerlerinin her yönünü kontrol etmeye devam eder. Ne öldürür ne de çalar (ya da yaparsa eylemlerini kendi bilincinden bile gizler) ve teoride komşusuna kendi gibi davranma eğilimindedir. İnsan motivasyonundaki nedensellik ve determinizme dair bilimsel kanıtlara rağmen onun toplumunu (ve giderek artan bir şekilde diğer toplumları)¹⁵ yöneten ilkeler, bireysel değerlerin mitik kavramlarına, içsel hak ve sorumluluklara dayandırılmıştır. Son olarak zihninde (ara sıra suçlu olsa bile) bir suçun kurbanı hâlâ “adalet” için cennete haykırır ve bilinçli kanun yıkıcı eylemleri nedeniyle hâlâ cezayı *hak eder*.

Deney sonrası düşünce sistemlerimiz ile motivasyon ve eylem sistemlerimiz, bu nedenle paradoksal birliktelik içinde bir arada var olur. Biri “güncel”, diğeri arkaiktir. Biri bilimsel, diğeri geleneksel, hatta batıl inançlıdır. Tanımlamamızda ateist olduk ancak mizacımızda açıkça dindar, yani *ahlaki* olarak kaldık. Doğru olarak kabul ettiklerimiz ve nasıl davrandığımız artık orantılı değil. Deneyimlerimizin bir anlamı varmış gibi, sanki faaliyetlerimiz

aşkın bir değere sahipmiş gibi devam ediyoruz ama bu inancı entelektüel olarak savunamıyoruz. Kendi soyutlama kapasitemiz tarafından tuzığa düşürüldük: Bu bize doğru tanımlayıcı bilgiyi sağlar ancak varoluşun yararına ve anlamına olan inancımızı baltalar. Bu sorun sıklıkla trajik (ve en azından benim için gülünç) olarak kabul edilmiştir ve varoluşçu felsefe ve edebiyatta kapsamlıca ele alınmıştır. Nietzsche bu modern durumu “Tanrı’nın ölümü”nün (kaçınılmaz ve zorunlu) sonucu olarak tanımlamıştır:

Sabahın en aydınlık saatlerinde fener yakıp pazarın orta yerine koşarak durmaksızın “Tanrı’yı arıyorum! Tanrı’yı arıyorum!” diye bağırان deli adamı hiç duymadınız mı? Tanrı’ya inanmayan birçok kişi vardı etrafta, deli adama kahkahalarla güldüler.

Neden kayboldu? diye sordu içlerinden biri. Bir çocuk gibi yolunu mu kaybetti? dedi bir başkası. Yoksa saklanıyor mu? Bizden korkuyor mu? Bir yolculuğa mı çıktı? Ya da göç mü etti? Böylece bağırıldılar ve güldüler.

Deli adam aralarına atladı ve bakışlarıyla onları delip geçti. “Tanrı nerede?” diye bağırıldı. “Size söylüyorum. *Onu öldürdük*; siz ve ben. Hepimiz onun katilleriyiz. Fakat bunu nasıl yaptık? Denizi nasıl içip tüketebildik. Bu dünyayı güneşinin zincirinden kurtarınca ne yapmış olduk? Şimdi nereye doğru hareket ediyor? Bütün güneşlerden uzağa mı? Sürekli, boş yere geriye, öne, yana, bütün yönlerle atılıp durmuyor muyuz? Üst ya da alt kaldı mı? Sanki sonsuz bir hiçte yolumuzu yitirmiyor muyuz? Boş uzayın solüğünü hissetmiyor muyuz? Hava giderek soğumuyor mu? Giderek daha çok, daha çok gece gelmiyor mu? Öğleden önce fenerleri yakmak gerekmiyor mu? Tanrı’yı gömen mezar kazıcılarının yaygarasından başka bir ses duyuyor muyuz? Tanrısal çürümeden, Tanrı’nın çürümesinden başka koku duyuyor muyuz? Tanrılar da çürür.”

“Tanrı öldü. Tanrı hâlâ ölü. Ve onu biz öldürdük. Tüm katillerin katilleri olan bizler, kendimizi nasıl teselli edeceğiz? Dünyanın sahip olduğu şeylerin en kutsalı ve en güçlüsü bıçaklarımızın altında kan kaybından öldü. Bu kanı üzerimizden kim silecek? Kendimizi temizlememiz için hangi su yeter? Hangi kefarete bayramlarını,

hangi kutsal oyunları icat etmemiz gerekecek? Bu amelin büyüklüğü bizim için çok büyük değil mi? Sırf buna layık görünmek için bizim de Tanrı olmamız gerekmez mi?"¹⁶

Düşüncelerimiz istemsiz olarak durumumuzu göz önüne almaya yöneldiğinde kendimizi saçma ve talihsiz bir durumda buluruz. Hayatın özünde manevi açıdan anlamlı olduğuna inanmak imkânsız görünür. Ancak sanki gerçekten değişen hiçbir şey yokmuş gibi, "mış gibi" düşünmeye ve davranmaya devam ederiz. Bu da bütünlüğümüzün ortadan kalktığı gerçeğini değiştirmez.

Büyük güçler olarak deneycilik ve rasyonalite miti öldürdü ve mit diriltilemez ya da öyle görünüyor. Eylemlerimizi artık haklı çıkaramıyor olsak da atalarımızın ilkelerini *uyguluyoruz*. Davranışlarımız (en azından idealde) biçimsel ampirik düşünceden yararlanmaksızın, atalarımıza yaşadıkları binlerce yıl rehberlik eden –öldürmeyeceksin, göz koymayacaksın– aynı mitsel kurallarla şekillenmekte. Bu da kuralların çok güçlü ve en azından çok gerekli olduğu, geçerliliklerini baltalayan açık teorilerin varlığında bile varlıklarını sürdürecekleri (gelişecekleri ve alanlarını genişletecekleri) anlamına gelir. Bu bir gizemdir. İşte başka bir gizem daha:

Eğer en başında saçmalıklara dayandırılmış olsalardı karmaşık ve hayranlık uyandıran antik uygarlıklar nasıl ortaya çıkabilir ve gelişebilirdi? (Eğer bir kültür varlığını sürdürür ve büyürse, bu onun dayandığı fikirlerin temel bir şekilde geçerli olduğunu göstermez mi? Mitler yalnızca batıl inanca dayalı ön teorilerse, neden işe yaradı? Neden hatırlandılar? Büyük rasyonalist ideolojilerimiz –misal faşizm veya komünizm gibi ideolojilerimiz– entelektüel açıdan ilgi çekici doğalarına rağmen yalnızca birkaç nesil içerisinde temelde yararsız olduklarını göstermişlerdir. Dinsel kavramlara dayanan geleneksel toplumlar esasen değişmeden, bazı durumlarda on binlerce yıl boyunca hayatta kaldılar. Bu uzun ömürlülük nasıl anlamlandırılabilir?) Sürekli olarak başarılı ge-

leneklerin, faydalarına bakılmaksızın basitçe yanlış olan fikirlere dayandığını iddia etmek gerçekten mantıklı mı?

Aşırı mantıksızlık *görünümleri* göz önüne alındığında geleneksel kavramların nasıl *doğru* olabileceğini bilemiyor olmamız daha olası değil mi?

Bunun atalarımızdan kalma felsefi bir hatadan ziyade modern felsefi cehaleti göstermesi olası değil midir?

Bizden öncekilerin tarif ettiği “ruh dünyası”nın, modern “madde dünyası”nın ilkel bir şekilde kavramsallaştırılmış hali olduğunu varsaymakla büyük bir hata yaptık. Bu doğru değildir; en azından genel olarak inandığımız basit şekliyle. Mitolojinin tarif ettiği kozmos, modern bilimin uygulayıcılarının bildiği yerle aynı *değildir* ama bu onun *gerçek* olmadığı anlamına gelmez. Henüz yukarıdaki Tanrı’yı veya aşağıdaki Şeytan’ı bulamadık çünkü henüz “yukarı”nın ve “aşağı”nın nerede bulunabileceğini anlamıyoruz.

Atalarımızın neyden bahsettiğini bilmiyoruz. Bu şaşırtıcı değil çünkü onlar da “bilmiyorlardı” (ve bilmemelerinin bir önemi de yoktu). “Tarihin doğum yeri” olan Sümer’den gelen bu arkaik yaratılış mitini¹⁷ ele alalım:

Şimdiye kadar tam anlamıyla bunu aktaran hiçbir kozmogonik metin keşfedilmedi ancak bazı imalar, yaratılışın belirleyici anlarını Sümerlerin düşündüğü şekliyle yeniden inşa etmemize izin veriyor. Adı ilkel denizi temsil eden resimli yazıyla gösterilen Tanrıça Nammu, “Gökyüzü’nü ve Yeryüzü’nü doğuran ana” ve “tüm tanrıları meydana getiren ata” olarak sunulur. Aynı anda hem kozmik hem de ilahi bir bütün olarak tasavvur edilen ilkel sular teması, arkaik kozmogonilerde oldukça sık görülür. Bu örnekte de sulu kütle, partenogenez yoluyla erkek ve dişi ilkeleri enkarne ederek ilk çifti, Gökyüzü’nü (An) ve Yeryüzü’nü (Ki) doğuran orijinal Anne ile tanımlanır. Bu ilk çift, *hieros gamos*’la [mistik evlilik] birleşip bir bütün olma noktasına gelmiştir. Onların birleşmesinden Atmosfer Tanrısı Enlil doğar. Başka bir metin bize, ikincisinin

anne babasını ayırdığını bildirir... Gökyüzünün ve yeryüzünün ayrılması şeklindeki kozmogonik tema geniş çapta yaygındır.¹⁸

Bu mit, gerçekliğe yönelik arkaik tasvirlerin tipik bir örneğidir. Sümerlerin, dünyanın her şeyin anası olan “ezeli bir deniz”den doğduğuna ve gökyüzü ile yeryüzünün bir ilahın eylemiyle ayrıldığına inandıklarını söylemek ne anlama gelir? Bunu bilmiyoruz. Öte yandan bu konudaki uçsuz bucaksız cehaletimiz ihtiyatla karşılanmadı. Bu tür hikâyelerin ve mitlerin işlev ve niyet açısından ampirik veya deney sonrası açıklamalarla eş değer (ancak metodolojik olarak daha alt seviyede) olduğu varsayımını yapmış görünüyoruz. Dinî geleneğin modern insanın ahlaki muhakeme ve davranışının örgütlenmesi üzerindeki etkisini istikrarsızlaştıran, her şeyden önce bu, temelde saçma ısrardır. Sümerlerin “dünyası” şu anda yorumladığımız şekliyle nesnel bir gerçeklik değildi. Eş zamanlı olarak hem bundan daha fazlası hem de daha azıydı. Daha fazlasıydı çünkü bu “ilkel” dünya, duygu ve anlam gibi “gerçekliğin” bir parçası olarak kabul etmediğimiz fenomenleri içeriyordu. Daha azıydı çünkü Sümerler bilim süreçlerinin bizim için açığa çıkardığı şeylerin çoğunu tanımlayamamıştı (ya da anlayamamıştı).

Mit, ilkel ön bilim *değildir*. Niteliksel olarak farklı bir fenomendir. Bilim, “dünyanın görüş birliği içinde kavranabilen yönleriyle ilgili olarak tanımlanması” veya “bir amaca ulaşmanın en etkili yolunun belirtilmesi” olarak düşünülebilir. Mit daha isabetli bir şekilde “dünyanın (eylem için) ifade ettiği şekliyle tasviri” olarak kabul edilebilir. Mitolojik evren, *hareket edilecek yerdir, algılanacak yer* değil. Mit, şeyleri, özgün veya paylaşılan duygusal değerleri ve motive edici önemleri açısından tanımlar. Sümerlerdeki Gökyüzü (An) ve Yeryüzü (Ki) anlayışı, modern insanın gökyüzü ve yeryüzü anlayışı ile aynı değildir. Bu nedenle onlar her şeyin Yüce Baba ve Yüce Ana’sıdır (buna bir anlamda onları meydana getiren şey ya da aslında bir süreç olan Enlil de dâhildir).

Deney öncesi düşünceyi anlamıyoruz; bu yüzden onu, anladığımız terimlerle açıklamaya çalışıyoruz; bu da onu saçmalık olarak tanımladığımız anlamına geliyor. Ne de olsa bilimsel olarak düşünüyoruz (veya buna inanıyoruz) ve bunun ne anlama geldiğini bildiğimizi düşünüyoruz (çünkü bilimsel düşünme prensipte tanımlanabilir). Bilimsel düşünceye aşinayız ve ona çok değer veriyoruz. Bu nedenle, düşünmek için gereken her şeyin bu olduğunu varsayma eğilimindeyiz (diğer tüm “düşünce biçimlerinin” en iyi ihtimalle bilimsel düşünce idealine yaklaşık değerler olduğunu varsayıyoruz). Ama bu doğru değil. Düşünmek aynı zamanda ve daha temelde bir *değer belirlemesidir*, bir davranışın imalarının belirlenmesidir. Bu, değer –tek bir şeyi veya bir şeyler sınıfını neyin oluşturduğunun belirlenmesi (hatta algılanması)– *sınıflandırmanın, davranış imalarına göre birlikte grupta eylemi* olduğu anlamına gelir.

Örneğin Gökyüzü (An)’a ilişkin Sümer sınıflaması, davranışsal çıktı veya duygulanım için benzer çıkarımları olan bir fenomenler alanıdır. Aynı şey Yeryüzü (Ki) sınıflaması *ve diğer tüm mitik sınıflamalar* için de söylenebilir. “Gökyüzü’nün alanı”nın eylem üzerinde etkileri olması, yani motive edici önemi olması onu bir *ilah* yapar (bu, davranışı kontrol eden veya en azından hizmet edilmesi gereken bir şeydir). Böyle bir sınıflandırma sisteminin aslında bir anlamı olduğunun anlaşılması, farklı düşünmeyi öğrenmeyi gerektirir (ayrıca farklı düşünmek hakkında düşünmeyi de öğrenmeyi gerektirir).

Sümerler her şeyden önce nasıl davranılacağıyla (nesnelerin değeriyle) ilgileniyorlardı. Gerçeklik tanımları (ki biz buna ön bilim nitelikleri atfediyoruz) aslında dünyayı *fenomen, hareket edilecek yer olarak* özetliyor. Bunu bizim bildiğimizden daha fazla “bilmiyorlardı” (en azından *açık bir şekilde*). Ama bu yine de doğrudu.

Ampirik çaba, *olanın* nesnel betimlenmesiyle (mutabakatla doğrulanabilen ve tanımlanabilen belirli bir fenomenin ne olduğunun belirlenmesiyle) ilgilidir. Bu sürecin nesneleri geçmişe,

şimdiye veya geleceğe ait olabilir ve doğası gereği statik veya dinamik olabilir: İyi bir bilimsel teori, oluşun (“dönüşüm”ün) yanı sıra oluşumun da öngörülmesine ve kontrolüne izin verir. Bununla birlikte bir “nesne” ile karşılaşmanın yarattığı “duygu” o nesnenin ne olduğunun bir parçası değildir ve bu nedenle (öznel başka herhangi bir şeyle birlikte) üzerine daha fazla düşünülmeden ortadan kaldırılmalıdır; en azından *nesnenin gerçek bir yönü* olarak tanımdan kaldırılmalıdır.

Özenli ampirik tanımlama, iletişim ve karşılaştırma sürecinin, kolektif olarak kavranabilir dünyanın görece değişmez özelliklerinin doğasını doğru bir şekilde belirlemek için çarpıcı biçimde etkili bir araç olduğu kanıtlanmıştır. Ne yazık ki bu yararlı metodoloji, *değerin* belirlenmesine, onun *ne olması gerektiğinin* değerlendirilmesine, nesnelerin alması *gereken* yönün belirlenmesine (yani eylemlerimizin bir sonucu olarak inşa etmemiz gereken geleceğin tanımlanmasına) uyarlanamaz. Bu tür değerlendirme eylemleri zorunlu olarak ahlaki kararları oluşturur. Bu kararlara rehberlik etmesi için bilimin uygulanması sonucunda üretilen bilgileri kullanabiliriz ancak bu bilgiler bize kararların doğru olup olmadıklarını söyleyemez. Ahlaki alanda, betimleme alanında deneysel (ampirik) yöntem kadar güçlü veya evrensel olarak kabul edilebilir bir doğrulama sürecinden yoksunuz. Bu yokluk, sorundan kaçınmamıza izin vermez. İşleyen hiçbir toplum ya da birey, böyle bir yargının gerekliliği hakkında ne söylenirse söylensin ahlaki yargıda bulunmaktan kaçınmaz. Eylem, değerlemeyi ya da onun örtük ya da “bilinçdışı” eş değerini *varsayar*. Harekete geçmek, kelimenin tam anlamıyla sonsuz sayıda alternatifin aksine bir dizi olasılık hakkında bir tercihi ortaya koymaktır. Eğer yaşayacaksak harekete geçmeliyiz. Harekete geçtiğimizde değer tanımlarız. Her şeyi bilmeden, acı verici bir şekilde yeterli bilgi yokluğunda kararlar vermek zorundayız. Geleneksel olarak konuşursak iyi ve kötü hakkındaki bilgimiz, ahlaki duyarlılığımız bize bu yeteneği sağlar. Seçimlerimizi yönlendiren, örtük veya açık

olarak işleyen mitolojik eğilimlerimiz de. Ama bu eğilimlerimiz nelerdir? Onların *varlığının gerçekliğini* nasıl anlayacağız? *Onları* nasıl anlayacağız?

Değerlik ya da anlam meselelerinin merkezinde yer alan modern soruna dikkat çeken kişi bir kez daha Nietzsche'ydi: Daha önce olduğu gibi "belirli bir kültürün sınırları içinde nasıl hareket edileceğini" değil, "nasıl davranılacağı sorusunun, yanıtlanmak şöyle dursun, makul bir şekilde sorulabilir olup olmadığını" anlatıyordu:

İşte tam bundan ötürü ahlak felsefecileri, ahlak olaylarını yalnızca kabaca, keyfi ve rastgele kısaltmalardan bilirler. Çevrelerinin, sınıflarının, kiliselerinin, çağlarının ruhu, iklimleri ve yeryüzünün bir parçasının ahlakı olarak... İşte bundan ötürü ahlak felsefecilerinin değişik insanlar, çağlar, geçmiş dönemler hakkında bilgileri özürdür, bu konuları çok da az merak ederler, ahlakın asıl sorununu göremezler: Oysa bu sorunlar, farklı birçok ahlakın karşılaştırması yapıldığında su yüzüne çıkar. Bütün "ahlak bilminde" şimdiye dek eksik olan tek şey, tuhaf gelecek kulağa ama tam olarak ahlak sorununun kendisiydi: burada bir sorun olduğu kuşkusunun eksikliği.¹⁹

Bu "ahlak sorunu" –*Genel anlamda ahlaki bir şey var mı ve eğer öyleyse bu nasıl anlaşılabilir?*– artık büyük önem kazanmış bir sorudur. İstedığımız her şeyi (kesinlikle yıkıcı her şeyi ve potansiyel olarak yaratıcı her şeyi) yapacak teknolojik güce sahibiz; bununla birlikte, bu güçle birlikte eşit derecede derin bir varoluşsal belirsizlik, sığılık ve kafa karışıklığı mevcut. Kùltürler arası sürekli alışverişimiz ve eleştirel akıl yürütme kapasitemiz, atalarımızın geleneklerine olan inancımızı baltaladı; bu belki iyi bir nedenle olmuştur. Ancak birey inançsız, eylemsiz ve değersiz yaşayamaz ve bilim de bu inancı sağlayamaz. Her şekilde inancımızı bir şeye yöneltmeliyiz. Bilimin yükselişinden bu yana başvurduğumuz mitler, reddettiklerimizden daha karmaşık, daha az tehlikeli ve daha mı kusursuz? Yirminci yüzyılda toplumsal ilişkilere egemen olan

ideolojik yapılar ilk bakışta yerini aldıkları eski inanç sistemlerinden daha az saçma görünmüyor. Ayrıca hâlâ gerçekten sanatsal ve yaratıcı üretimin zorunlu parçası olan o anlaşılmasız gizemden de yoksunlar. Faşizm ve komünizmin temel önermeleri rasyonel, mantıklı, istikrarlı, anlaşılabilir ve feci şekilde yanlıştı. Şu anda dünyanın ruhuna saldıran hiçbir büyük ideolojik mücadele yok ancak eski saflığımızı aştığımızı inanmak zor. Örneğin Batı'da geleneksel maneviyattaki düşüşün telafisi olarak New Age hareketinin yükselişi ufak şeyleri mesele haline getirip büyük yanlışlara aldırma yetimizin devam ettiğinin göstergesidir.

Daha iyisini yapabilir miyiz? İnanmamız gerektiğini anladıktan sonra neye makul, hatta takdire şayan bir şekilde inanılabileceğini anlamak mümkün müdür? Muazzam gücümüz, kendimizi kontrol etmeyi (ve belki de kendimizi anlamayı) bir zorunluluk haline getiriyor. Bu nedenle en azından prensipte bir teşvike sahibiz. Ayrıca vakit de elverişli. Belirli sosyal düzenleme biçimlerinin işe yaramadığını (kendi başarı kriterlerine göre değerlendirildiğinde bile) herkesin açık tatminine yol açacak şekilde gösterdiğimiz bir çağın sonunda üçüncü Hristiyan milenyumunu doğuyor. Ne de olsa Nietzsche'nin öngördüğü gibi yirminci yüzyılın büyük devletçi deneylerinin sonuçlarını yaşıyoruz:

Sosyalizm doktrinde, oldukça kötü bir şekilde gizlenmiş bir "yaşamı reddetme isteği" vardır; böyle bir doktrini ortaya çıkaran insan veya ırkların baştan savma olması gerekir. Gerçekten de birkaç büyük deneyin sosyalist bir toplumda yaşamın kendini inkâr ettiğini, kendi köklerini kestiğini kanıtlamasını isterdim. Dünya yeterince büyük ve insan hâlâ tükenmişlikten yeterince uzak. Bu nedenle böyle pratik bir talimat ve *demonstratio ad absurdum*, çok büyük sayıda insan hayatı harcanarak kazanılacak ve ödenecek olsa bile bana sakıncalı bir şey gibi gelmezdi.²⁰

İnsanların birey olarak ve toplum içinde hareket etme biçimleri üzerinde bazı "doğal" ve hatta (bunu söylemeye cesaret edilebi-

lirse) “mutlak” kısıtlamalar var gibi görünmektedir. Bazı ahlaki varsayımlar ve teoriler *yanlıştır*; insan doğası tamamen şekillenbilir değildir.

Örneğin gelenekte temellendirilmemiş saf, soyut rasyonalitenin (en baştan beri Sovyet tarzı komünizmi tanımlayan rasyonalitenin), bireysel ve toplumsal davranışa rehberlik etmesi gereken şeyin ne olduğunu tam olarak belirleyemediği ve açıkça ortaya koyamadığı aşağı yukarı aşikâr hale gelmiştir. Bazı sistemler soyut olarak anlam ifade etse bile (hatta alternatif olarak şu anda işleyen, anlaşılmaz, gelişigüzel evrimleşmiş sistemlerden bile daha anlamlı gözükseler de) işleyemez. Sosyal davranış için bir model olarak var olduğu sürece devleti oluşturan bazı kişiler arası etkileşim kalıpları, üretmeleri gereken amaçları üretmez, kendilerini zaman içinde sürdürmezler, hatta zıt amaçlar üreterek onları ve değerlerini yasalaştıranları yiyip bitirirler. Belki de bunun nedeni planlı, mantıklı ve anlaşılır sistemlerin Dostoyevski’nin tanımladığı gibi insan karakterinin irrasyonel, aşkın, anlaşılmaz ve çoğu zaman gülünç yönünü hesaba katmamasıdır:

Şimdi sorarım size. Böyle garip nitelikleri olan insanoğlundan ne beklenebilir? Önüne dünya nimetlerinin hepsini serseniz, başı kaybolana, hatta su yüzüne ufak ufak kabarcıklar çıkana kadar saadet deryasına gömseniz, çalışmaya ihtiyacı olmayacak derecede refah sağlasanız da, sırf ballı çörekler yiyip yan gelip yatması, bir de insan neslinin kurumaması için uğraşmasını sağlamak için iktisadi refaha kavuştursanız da, sırf nankörlüğü, küstahlığı yüzünden bir rezalet koparacaktır. Sırf müspet akla düşsel öğeler katabilmek için ballı çöreklerden, iktisadi refahından vazgeçip kendisine en zararlı saçmalıkların peşinde koşacaktır. Akla sığmaz hayallerinden, en adice ahmaklığından sıyrılmaya asla yanaşmaz çünkü tabiat kanunlarının onu arzu duymaktan caydıracak kadar, tıpkı bir piyano gibi çalmasına, bir cetvele göre davranmaya zorlamasına rağmen bir piyano tuşu değil de insan olduğunu –sanki pek gerekliymiş gibi– kendi kendine ispat etmek ister.

Hepsi bu kadar da değil: İnsan gerçekten bir piyano tuşu olduğunu görse, hatta tabiat bilimleri ve matematik yoluyla öyle olduğu ispat edilse bile yine akıllanmaz. Yine mahsus, sırf nankörlükten, inadına yeni haltlar karıştırır. Bunu yapmaya gücü yetmezse bu defa ortalığı kasıp kavuran fırtınalar, türlü türlü facialar icat eder ve istediğini o yoldan elde eder! Tüm dünyaya lanetler eder; lanet etmek yalnız insana mahsus olduğu için (insanı diğer canlılardan ayıran başlıca üstünlüklerden biridir bu) belki de sadece bunu yapmakla bile isteğine ulaşır, yani bir piyano tuşu değil insan olduğuna kanaat getirir! Ama diyeceksiniz ki bütün bu fırtınalar, karanlıklar, lanetler önceden cetvelle hesaplanabilir ve aklın daha ağır basması sağlanabilir ama ne mümkün, adam bu defa, akli olmadığını ispat etmek için deli taklidi yapmaya kalkar ve gene istediğini elde eder! Buna inanıyorum, yanılmadığımdan da eminim; zaten insanların bütün işi bir piyano tuşu değil de insan olduklarını her an kendilerine ispat etmektir! Bu uğurda kendini feda edebilir, sırası gelince bir barbar olabilir! Şimdi gel de günaha girme, henüz kendimizi var edemediğimize, iradenin kim bilir hangi Şeytan'ın keyfine bağlı olduğunun hâlâ anlaşılmamasına sevinme.²¹

Ayrıca şu anda insan ırkının büyük bir bölümünün geleneksel bilgeliğine eksiksiz bir biçimde sahip olduğumuz gibi şimdiye kadar yaşamış hemen hemen herkesin örtük ve açık değerlerini içeren ve koşullandıran mitlerin ve ritüellerin doğru tanımına da sahibiz. Bu mitler, başarılı insan varoluşunun doğasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu büyük dinî felsefenin dikkatli bir karşılaştırmalı analizi, cehaletimizi kabul etmeye ve risk almaya istekli olursak temel insan motivasyonunun ve ahlakının doğasını geçici olarak belirlememize izin verebilir. Altta yatan mitolojik ortaklıkların doğru bir şekilde tanımlanması, gerçekten evrensel bir ahlak sisteminin bilinçli evrimindeki ilk gelişim aşamasını içerebilir. Hem ampirik hem de inançlı zihinler tarafından kabul edilebilir böyle bir sistemin kurulması, intrapsişik, bireyler arası ve gruplar arası çatışmanın azaltılmasında çok büyük bir yardım

sağlayabilir. Böyle bir karşılaştırmalı analizin katı ampirik araştırmalarla bilgilendirilmiş bir psikoloji (hatta bir nöropsikoloji) içinde temellendirilmesi, bize bir tür yakınsak doğrulama imkânı sunabilir ve *olması gerekeni, olandan türetme* üzerine asırlık sorunun üstesinden gelmemize yardımcı olabilir; yapmamız gereken şeyin, *olduğumuz şeyle* nasıl ayrılmaz şekilde ilişkili olabileceğini görmemize yardımcı olur.

Mitolojinin burada önerilen şekilde uygun analizi, (geleneksel olarak dinsel olanın yapacağı gibi) dünya sahnesinde ortaya konan “tarihsel” olayların tartışılmasından ibaret olmadığı gibi (geleneksel olarak bilimsel olanın varsayacağı misali) yalnızca ilkel inancın araştırılması da değildir. Bunun yerine, deneysel değerliğin hiyerarşik organizasyonunu içinde barındıran anlama ilişkin bir yapının incelenmesi, bu yapının analizi ve ardından özümSENmesidir. Mitik imgelem, dünyayla, nesnel dünyanın betimlenmesiyle ilgilenmek yerine öznel gerçekliğin doğasını keşfetmeye çalışan bir fenomenolog gibi ilgilenir. Mit ve mitin parçası olan dram, şu soruya görsel olarak yanıt verir: “Yaşanılan mevcut durum, *anlamı* itibarıyla soyut olarak nasıl kavramsallaştırılabilir?” [Bu, onun (öznel, biyolojik olarak tahmin edilen, sosyal olarak inşa edilen) duygusal alaka düzeyi veya motive edici önemi anlamına gelir]. Anlam, davranışsal faaliyet için çıkarım anlamına gelir. Bu nedenle de mantıksal olarak mit, ahlaki sorunların en temeliyle ilgili bilgileri sunar: “*Ne olmalı? (Ne yapılmalı?)*” Arzu edilen gelecek (*ne olması gerektiğinin* nesnesi) yalnızca en azından gerekli bir karşıtlık ve karşılaştırma noktası olarak hizmet eden *şimdi* ile ilişki içinde kavramsallaştırılabilir. Gelecekte bir yere varmak, şimdiki zamanda bir yerde olmayı gerektirir; ayrıca *gidilen yerin* tercih edilebilirliği, boşalan yerin değerine bağlıdır. Bu nedenle “*Ne olmalı?*” sorusunun (Hangi yolda seyahat edilmeli?) içinde aşağıdaki gibi formüle edilebilecek üç alt sorgu vardır:

- 1) *Ne oluyor?* Mevcut deneyim durumunun doğası (anlamı, önemi) nedir?
- 2) *Ne olmalı?* Bu durum hangi (arzu edilen, değerli) amaca doğru hareket etmelidir?
- 3) *O halde nasıl davranmalıyız?* Mevcut durumun arzu edilen duruma dönüştürülebileceği belirli süreçlerin doğası nedir?

Yorumlanan şimdi ile ilişki içinde kavramsallaştırılan davranış amacının aktif olarak kavranması, mevcut davranışın bir sonucu olarak ortaya çıkan, devam eden olayların değerlendirilmesi için belirli bir çerçeve sağlamaya veya onları sınırlamaya hizmet eder. Hedef, arzu edilen motivasyonun veya duygunun “yeri”nden ibaret, hayali bir durumdur. Bu da şimdiye kıyasla (potansiyel olarak) tercih edilebilir bir şey olarak yalnızca fantezide var olan bir durumdur. (Bu nedenle hedefin inşası, motive edici durumların ideal görelî statüsü hakkında bir teorinin kurulması anlamına gelir; bu teori, neyin iyi olduğu hakkında bir teoridir.) Bu hayali gelecek, tüm mevcut bilgilerin ışığında tabiri caizse bir *mükemmellik vizyonundan* oluşur (en azından mevcut optimal koşullar ışığında). Bu mükemmellik vizyonu, mitolojik olarak manevi bir alan (psikolojik bir durum), politik bir ütopya (kelimenin tam anlamıyla söylersek bir devlet) veya her ikisi şeklinde kavramsallaştırılmış, vadedilmiş topraklardır.

Arzu edilen geleceğin bir görüntüsünü formüle ederek, “*Ne olmalı?*” sorusuna cevap veriyoruz.

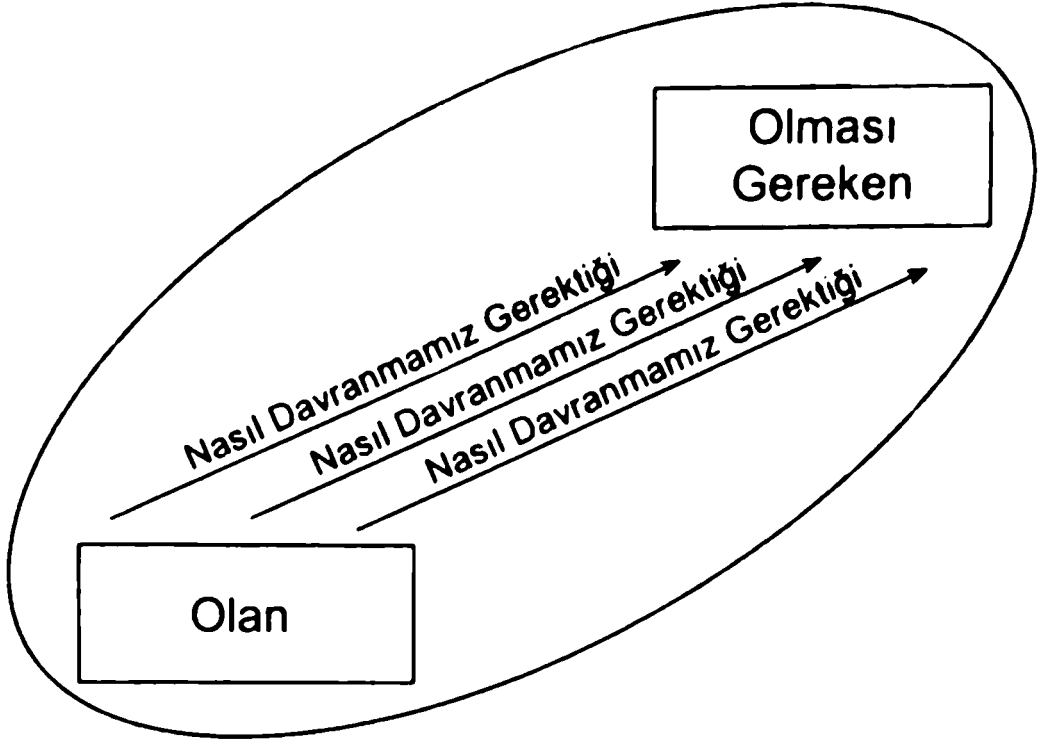
Bu geleceği, (yorumlanan) şimdi ile ilişki dışında tasavvur edemeyiz ve “*Ne oluyor?*” sorusuna cevabımızı, şimdinin duygusal olarak kabul edilebilirliğine ilişkin yorumumuz var eder. [“Mevcut deneyim durumunun doğası (anlamı, önemi) nedir?”]

Her şeyi göz önünde bulundurarak, tercih edilen geleceği hayata geçirmek için en verimli ve kendi içinde tutarlı stratejiyi belirlemek üzere “*nasıl davranmalıyız?*” İşte bu soruya cevap veriyoruz.

Bu –sosyal etkileşimlerimiz sırasında değiştirilen ve inşa edilen– üç temel soruya verdiğimiz yanıtlar, mitolojik açıdan, davranışsal bir ilgileri olduğu müddetçe bilgimizi oluşturur. *Bilinen* mitinin yapısı (olan, olması gereken ve birinden diğerine nasıl ulaşılacağı) *Şekil 1: Bilinenin Etki Alanı ve Kurucu Unsurları*’nda sunulmaktadır.

Bilinen, keşfedilmiş bölgedir; bir istikrar ve aşinalık yeridir. Bayağı bir dille idrak edilen “Tanrı’nın şehri”dir. Mecazi karşılığını da topluluğu, krallığı veya devleti anlatan mitlerde ve anlatılarda bulur. Bu tür mitler ve anlatılar, tanımlanabilir arzu edilen bir gelecekle ilişkili olarak deneyimlenen, şimdinin belirli, sınırlı motive edici önemini anlama yetimize rehberlik eder ve bu şemanın sınırları içinde uygun eylem kalıplarını inşa etmemize ve yorumlamamıza izin verir. Hepimiz olan ile olması gereken ve birinin diğerine nasıl dönüştürüleceği konusunda belirli modeller üretiriz. Bu modelleri, fantezi ve eylemde ifade buldukça, kendi arzularımızı mütemadiyen karşılaştığımız diğerleriyle (birey, aile ve topluluklar) dengeleyerek üretiriz. “Nasıl davranmamız gerektiği”, toplumsal sözleşmenin en temel yönünü oluşturur. *Bilinenin* alanı bu nedenle örtük ve açık geleneklerimizi ve inançlarımızı paylaşan herkesle birlikte yaşadığımız alandır. Mitler, bu “ortak ve belirli alan”ın varlığını varoluşun değişmez bir yönü olarak tanımlar. Kültürün, beşeri çevrenin değişmeyen yönü olması gibi bu da doğrudur.

“*Bilinenin anlatıları*” –vatanperver ritüeller, ata kahramanlarının hikâyeleri, kültürel veya ırksal kimliğin mitleri ve sembolleri– yerleşik bölgeyi tanımlar. Bize başkalarıyla paylaşılan bir anlam ağı örerek anlam üzerinde tartışma zorunluluğunu ortadan kaldırır. Kuralları bilen ve kabul eden herkes, oyunun kurallarının ne olduğuyla ilgili kavga etmeden oyunu oynayabilir. Bu da barışı, istikrarı ve potansiyel refahı sağlar; iyi bir oyundur. Ancak iyi, daha iyinin düşmanıdır, daha ilginç bir oyun her zaman var olabilir. Mit, bilinenleri tasvir eder ve bununla sınırlıysa dahi

Şekil 1: Bilinenin Etki Alanı ve Kurucu Unsurları

çok önemli sayılabilecek bir işlevi yerine getirir. Ancak mit aynı zamanda (bence) bir kez doğru bir şekilde anlaşıldığında neredeyse anlatılamayacak kadar derinlikte bilgiler de sunar. Hepimiz olana, olması gerekene ve birinin diğerine nasıl dönüştürüleceğine dair modeller üretiriz. Bir davranışın sonuçları istediğimiz gibi olmadığında davranışımızı değiştiririz. Ancak bazen sadece davranışın değişmesi yeterli olmaz. Sadece yaptıklarımızı değil, önemli olduğunu düşündüklerimizi de değiştirmemiz gerekir. Bu, şimdinin motive edici öneminin doğasının ve geleceğin ideal doğasının yeniden gözden geçirilmesi anlamına gelir. Bu radikal, hatta devrimci bir dönüşümdür ve gerçekleşmesi çok karmaşık bir süreçtir. Ancak mitsel düşünce bu tür değişimin doğasını büyük ve dikkate değer ayrıntılarla yansıtmıştır.

Dönüşümsel mitolojinin temel gramer yapısı, tabiri caizse, en açık biçimde “yol” biçiminde ortaya çıkar (“Amerikan Yaşam Yolu”nda olduğu gibi). Büyük edebiyat eleştirmeni Northrop Frye,

edebiyatta ve kutsal metinlerde kendini gösterdiği şekliyle yol fikri hakkında şu yorumu yapar:

Bir anlatıyı takip etmek, yokluğun edebi metaforuyla yakından ilişkilidir. Burada yokluk yapan bir kişi vardır ve takip ettiği de güzergâh ve yön için en basit kelime olan "yol" dur. Journey (yolculuk) *jour* (gün) ve *journee* (gündüz) ile bağlantılı bir kelimedir. Mecazi yokluklar çoğunlukla daha yavaş gezinme yöntemlerinden türemiştir. Genellikle özünde günlük yokluk kavramı, bir gün içerisindeki güneşin döngüsü içerisinde gidebileceğiniz yol miktarına işaret eder. Metaforun çok kolay yapılabilecek bir uzantısıyla, tüm yaşamın sembolü olarak günün döngüsünü elde ederiz. Örneğin Housman'ın "Reveille" ("Uyan delikanlı/Yolculuk bittiğinde Uyumak için yeterince zaman olacak") şiirinde sabah uyanmak, yaşam yokluğuna devam etmenin bir metaforudur, ölümle biten bir yolculuk. Bu görselin ilk örneği, kimsenin çalışamayacağı gece gelmeden, gündüzken çalışmaya teşvik eden Vaiz Kitabı'dır...

"Yol" kelimesi, dilin ne ölçüde bir dizi metaforik analogi üzerine inşa edildiğinin iyi bir örneğidir. İngilizcede "yol"un en yaygın anlamı bir yöntem veya prosedür tarzıdır ancak yöntem ve tarz tekrarları ima eder ve tekrar bizi yolun mecazi çekirdeğine getirir... Kitab-ı Mukaddes'te "yol" normalde İbranice *derek* ve Yunanca *bodes*'tan tercüme edilir ve Kitab-ı Mukaddes boyunca bizi hedefimize götüren düz bir yol ile yanıltıcı veya kafa karıştıran farklı bir yol arasındaki karşıtlığa güçlü bir vurgu yapılır. Bu metaforik karşıtlık tüm Hristiyan edebiyatına musallat olur. Dante'nin *İlahi Komedya*'sını okumaya başlarız ve üçüncü mısırda kayıp ya da silinmiş bir yoldan bahsedilir: "Che la diritta via era smarrita." Diğer dinler de aynı metafora sahiptir. Budizm sekiz aşamalı bir kutsal yoldan bahseder. Çin Taoizminde Tao, genellikle Arthur Waley ve diğerleri tarafından "yol" olarak yorumlanır lakin sözcüğü temsil eden karakterin, "akıl yönünde gitmek" gibi bir anlam ifade eden köklerden oluştuğunu anlıyorum. Taoizmin kutsal kitabı *Tao te Cbing*, hakkında konuşulabilen Tao'nun gerçek Tao olmadığını söyleyerek başlar. Başka bir deyişle metaforik dil-

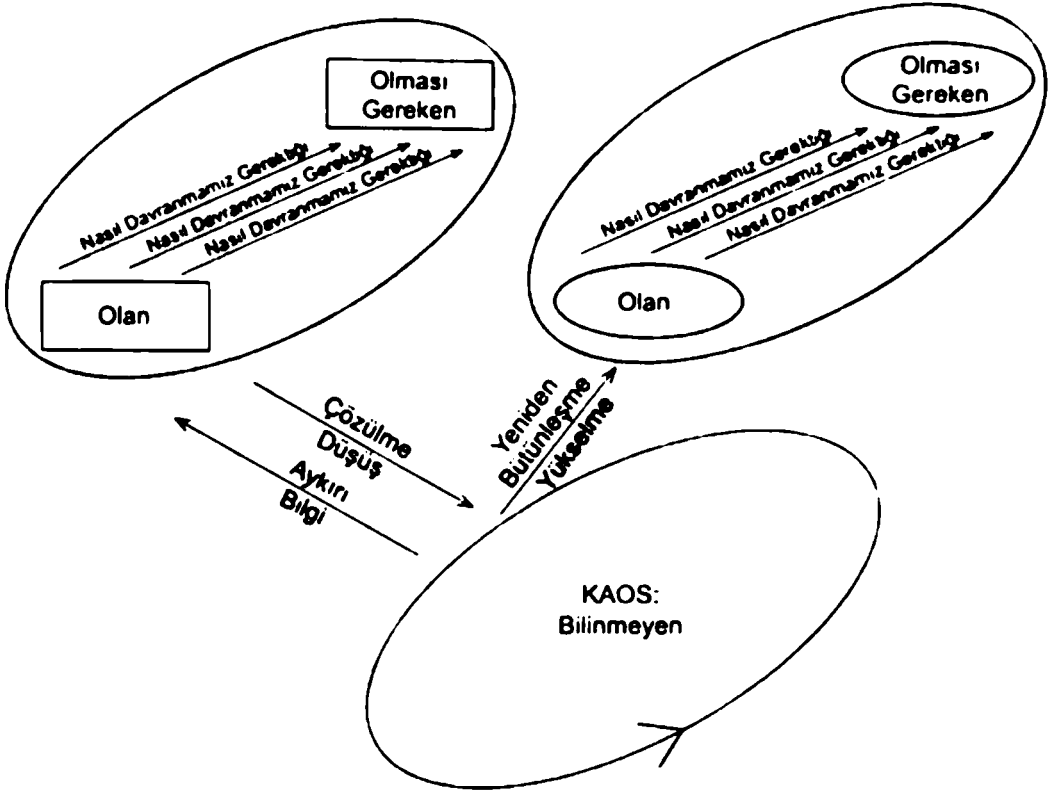
deki tuzaklardan veya yaygın bir Doğu tabiriyle, Ay'a işaret eden parmağı Ay ile karıştırmaktan sakınmamız konusunda uyarılırız. Ama okudukça Tao'nun her şeye rağmen bir dereceye kadar karakterize edilebileceğini görürüz: Yol özellikle "vadinin yolu"dur, alçak gönüllülüğün, geri plana çekilmenin ve bir tür gevşemenin ya da eylemleri etkili kılan eylemsizliğin yönüdür.²²

"Yol" yaşamın yolu ve amacıdır.²³ Daha doğrusu yolun içeriği, yaşamın özel yoludur. Yolun biçimi, onun en temel yönü, bir merkezi fikir tarafından yönlendirilme ya da ortaya konmanın görünüşte içkin ya da kalıtsal olasılığıdır. Bu görünüşte içkin biçim, ifadesini nesilden nesile her bireyin önce, "Yaşamın anlamı nedir?" sorusunu sorma ve yanıt arama eğiliminde bulur.

Yolun esas nosyonu, daha spesifik dört mitin veya mit sınıflarının tezahürünün altında yatar ve daha önce ortaya konan üç soruya [*Mevcut durumun doğası* (yani anlamı ve önemi) *nedir?* *Hangi* (arzu edilen) *amaca doğru hareket etmelidir* ve son olarak *Mevcut durumun istenen duruma dönüştürülebileceği süreçler nelerdir?*] cevap arar. Bu dört sınıf şunlardır:

- (1) Mevcut veya önceden var olan istikrarlı bir durumu (bazen bir cenneti, bazen bir tiranlığı) tanımlayan mitler,
- (2) Bu ilk durumda anormal, beklenmedik, tehdit edici ve umut verici bir şeyin ortaya çıkışını anlatan mitler,
- (3) Anormal veya beklenmedik bir olayın sonucu olarak önceden var olan istikrarlı durumun kaosa dönüşmesini anlatan mitler,
- (4) Önceki deneyimin ve aykırı bilginin kaotik karışımından istikrarın [cennetin yeniden kazanılması (veya tiranlığın yeniden yaratılması)] yeniden doğuşunu anlatan mitler.

Yolun metamitolojisi, şimdiki zamana, geleceğe ve birini diğerine dönüştürme tarzına ilişkin belirli fikirlerin (mitlerin) başlangıçta nasıl inşa edildiğini ve daha sonra gerekli olduğunda

Şekil 2: Yolun Metamitolojik Döngüsü

bütünlükleri içinde yeniden inşa edilmelerini tasvir eder. İnsanın başlangıçtaki bir “kendini Tanrı’ya emanet etmişlik halinden” ahlaki olarak yozlaşmış ve duygusal olarak dayanılmaz durumuna düşüşüne ve bunu takip eden “Cennet’e dönüş” arzusuna dair geleneksel Hristiyan (ve sadece Hristiyan değil) nosyonu bu metamitin bir örneğini oluşturur. Bu nedenle Hristiyan ahlakı, makul bir şekilde ideal geleceğin “Tanrı’nın krallığı”nın yeniden inşası veya (bazen “ahirette”) elde edilmesi olan “eylem planı” olarak kabul edilebilir. İnsanın kurtuluşa ihtiyacı olduğu fikri ve uzun süredir kayıp olan bir Cennet’in yeniden kurulması böyle bir kurtuluşu mümkün kılar, bu da son derece çeşitli ve uzun süredir ayrı olan insan kültürlerinin üyeleri arasında mitolojinin ortak temaları olarak ortaya çıkar.²⁴ Bu ortaklık, daima öz bilinçli olan insanın varoluşundan ebediyen ızdırap çekmesi ve sürekli bir soluklanma özlemi içerisinde olması nedeniyle ortaya çıkar.

Şekil 2: Yolun Metamitolojik Döngüsü, koşullu ancak belirli ahlaki bilginin (inancın) kurulmasıyla aynı noktada "başlayan" ve "biten" yolun "döngüsü"nü şematik olarak tasvir eder. İnanç *bozulabilir*dir çünkü sınırlıdır. Yani insan anlayışını çevreleyen sonsuz gizem, herhangi bir zamanda, herhangi bir noktada nasıl davranılacağına dair geçici modellerimizi kırıp geçirebilir ve yapılarını bozabilir. Örneğin çocukken davranış biçimimiz, çocukluğun koşullarına tamamen uygundur. Olgunlaşma süreçleri varoluş koşullarını değiştirir. Bir zamanlar kesinliğin olduğu yerde anormalliği ortaya çıkarır. Bu yalnızca planlarda bir değişikliği gerekli kılmakla kalmaz, aynı zamanda bu planların şimdiki zamanda bizi nereye götürebileceğinin ve neye veya kime atıfta bulunulacağını yeniden kavramsallaştırılmasını gerektirir.

Bilinen, şu andaki hikâyemiz bizi bilinmeyenden ve *kaos*tan korur, yani deneyimlerimize belirli ve öngörülebilir bir yapı sağlar. Kaos başlı başına bir doğaya sahiptir. Bu doğa ilk ortaya çıkışında *nesnel bir özellik* olarak değil, *duygusal değerlik* olarak deneyimlenir. Harekete geçirdiğimiz planlarımızı uygularken bilinmeyen veya öngörülemeyen bir şey olursa önce *şaşıırırız*. Kaygı ve merakın birleşimi olan bu şaşkınlık, *istemediğimiz bir şeyin meydana gelmesine karşı içgüdüsel, duygusal tepkimizi* kapsar. Beklenmedik bir şeyin ortaya çıkması, tanım gereği, istediğimiz şeyin üretimini bilimizin bütünlüğünün bir kanıtı olarak kullandığımız için, nasıl davranacağımızı bilmediğimiz kanıtıdır. Nasıl davranacağımızı bilmediğimiz bir yerdeyse (muhtemelen) başımız beladadır. Yeni bir şeyler öğrenebiliriz ama yine de başımız beladadır. Başımız belaya girdiğinde korkarız. Bilinenlerin alanında olduğumuzda korku için bir neden yoktur. Bu alanın dışında panik hüküm sürer. Bu nedenle planlarımızın bozulmasından hoşlanmayız. Ve bu yüzden anladığımız şeylere sarılırız. Ancak bu her zaman işe yaramaz çünkü şimdi hakkında anladığımız şey gelecekle başa çıkmak için her zaman yeterli olmayabilir. Bunu gerçekleştirmek, kendi yıkımımızın riskini almak olsa bile anladığımız şeyi de-

ğıştirebilmemiz gerektiği anlamına gelir. İşin püf noktası elbette değişiklik yapmak ve yine de güvende kalmaktır. Bu o kadar basit değildir. Çok fazla değişiklik kaos getirir. Çok az değişiklikse durağanlık getirir (ve sonrasında hazırlıksız olduğumuz bir gelecek ortaya çıktığında da kaos meydana çıkar).

Kaosa istemsiz maruz kalma, “bilinen dünyayı baltalayan güçlerle” tesadüfen karşılaşma anlamına gelir. Böyle bir karşılaşmanın duygusal sonuçları kelimenin tam anlamıyla ezici olabilir. İşte bu nedenle bireyler ani “bilinmeyen tezahürlerinden” kaçınmaya oldukça istekli olurlar, bu nedenle bireyler koruyucu kültürel “öykülerinin” bozulmadan kalmasını sağlamak için neredeyse her yolu deneyeceklerdir.

ANLAM HARİTALARI

Üç Analiz Düzeyi

■ İnsanlar biyolojik olarak aykırı bilgilere ve yeniliğe tepki vermeye hazırdır. Bu içgüdüsel tepki, dikkatin yeniden yönlendirilmesini, duygu oluşumunu (genel olarak önce korku, sonra merak) ve davranışsal dürtüyü (genel olarak önce yapılmakta olan aktivitenin durdurulması, sonra aktif yaklaşma ve keşfetme) içerir. Bu içgüdüsel tepki örüntüsü öğrenmeyi, özellikle de uygun davranışın öğrenilmesini sağlar. Bu tür öğrenmelerin tümü, yenilik veya aykırılık ile temasın bir sonucu olarak gerçekleşir veya başlangıçta bu şekilde gerçekleşmiştir.

Neyin yeni olduğu elbette bilinene bağlıdır; zorunlu olarak bilinenin tersi şeklinde tanımlanır. Ayrıca insan bilgisi zorunlu olarak sınırlı olduğundan bilinen her zaman ancak koşullu bir şekilde bilinir. Koşullu bilginiz (bu bilgi duygunun düzenlenmesiyle ilgili olduğu sürece) idealize edilmiş, varsayımsal veya hayali bir gelecek durumuna karşıt olarak tanımlanan şimdinin duygusal önemine ilişkin modellerimizden oluşur. "Dayanılmaz şimdiyi", "ideal gelecek" ile ilişki içinde değerlendiririz. "Olduğumuz yeri" "olmak istediğimiz yere" dönüştürmek için hareket ederiz.

Şimdiyi dönüştürme çabalarımız planlandığı gibi gittiğinde (metaforik olarak konuşursak) *bilinenin alanında* sağlam bir şekilde konumlanmış halde kalırız. Davranışlarımız istemediğimiz sonuçlar ürettiğinde, yani hata yaptığımızda daha ilkel duygusal güçlerin hüküm sürdüğü *bilinmeyenin*

alanına gireriz. "Küçük ölçekli" hatalar bizi planlarımızı yeniden oluşturmaya zorlar ancak hedeflerimizi ve mevcut koşullara ilişkin kavramsallaştırmalarımızı korumamıza izin verir. Yıkıcı hatalar ise tam tersine bizi yalnızca araçlarımızı yeniden değerlendirmeye değil, aynı zamanda çıkış noktalarımızı ve amaçlarımızı da yeniden değerlendirmeye zorlar. Böyle bir yeniden değerlendirme zorunlu olarak aşırı bir duygusal bozulmayı içerir.

"Bilinenin alanı" ve "bilinmeyen alanı" makul bir şekilde insan deneyiminin, hatta beşerî alanın daimî kurucu unsurları olarak kabul edilebilir. Kültür, yer ve zamandan bağımsız olarak bireyler, kültür gerçeğine (kabaca bilinen alanına) ve onun nihai yetersizliği gerçeğine (bilinmeyen alanı, geçmiş "adaptasyon"unun kapsamı ne olursa olsun zorunlu olarak varlığını sürdürdüğü için) uyum sağlamaya zorlanır. İnsan beyni (ve gelişmiş hayvan beyni) bu nedenle kendisini bu iki "alan"ın daimî mevcudiyetine adapte etmiş görünüyor. Beynin keşfedilmiş bölgedeyken farklı, keşfedilmemiş bölgedeyken farklı bir çalışma modu vardır. Keşfedilmemiş dünyada başlangıçta korku ve davranışsal hareketsizlikle ifade edilen temkin baskındır ancak umut, heyecan ve hepsinden önemlisi yaratıcı keşif davranışında ifade edilen merak onun yerini alabilir. Bilinmeyene yönelik yaratıcı keşif ve bunun sonucunda bilgi üretimi, bilinmeyen korkunç ve zorlayıcı bir şeyden faydalı (veya en azından alakasız bir şeye) dönüştürülmesini sağlayacak şekilde davranış ve temsil kalıplarının inşası veya güncellenmesidir. Bu tür yaratıcı keşif ve bilgi üretme kapasitesinin varlığı, insan deneyiminin ("bilinen" ve "bilinmeyen" alanına ek olarak) üçüncü ve nihai kurucu unsuru olarak kabul edilebilir.

Gerçeğin bir eylem forumu olarak temsili olan dünyanın mitolojik temsilleri, insan deneyiminin bu üç kurucu unsuru arasındaki dinamik ilişkiyi tasvir eder. Ebedî bilinmeyene (mecazi olarak konuşursak yaratıcı ve yıkıcı, tüm belirleyici şeylerin kaynağı ve hedefi olan doğa) genellikle duygusal olarak değişken feminen bir karakter atfedilir (herkesin ve her şeyin "annesi" ve nihai olarak "yutucusu" olarak). Ebedî bilinen ise aksine (kültür, tanımlanmış bölge, zorba ve koruyucu, öngörülebilir, disiplinli ve kısıtlayıcı, kahramanca veya keşifçi davranışın kümülatif sonucu) tipik olarak maskülen kabul edilir ("ana" doğanın aksine). Nihayetinde ebedî bilen (bilinen ile bilinmeyen arasında aracılık eden süreç), kaos ejderini öldüren şövalyedir. Düzensizlik ve karışıklığın yerine netlik ve kesinlik koyan kah-

raman, karanlığın güçlerini ebediyen öldüren güneş tanrısı ve kozmosun yaratılmasını sağlayan "söz"dür.

NORMAL VE DEVRİMSSEL HAYAT: İKİ TEK DÜZE ÖYKÜ

Kendimize kim olduğumuz, nerede olmak istediğimiz ve oraya nasıl gideceğimiz hakkında hikâyeler anlatırız. Bu hikâyeler, karşılaştığımız her şeyin ve yaşadığımız tüm olayların önemini belirleyerek duygularımızı düzenler. Bizi yolumuza koyan şeyleri olumlu, ilerlememizi engelleyen şeyleri olumsuz ve hiçbirini yapmayan şeyleri alakasız olarak görürüz. Çoğu şey alakasızdır; sınırlı dikkat kaynaklarımız olduğu için bu iyi bir şeydir.

Aksaklıklar planlarımızı etkiler. Aksaklıklardan hoşlanmayız ve bunlarla uğraşmaktan kaçınırız. Bununla birlikte yaygın olarak ortaya çıkarlar. Aslında o kadar yaygındır ki beşerî alanın dâhilî, "öngörülebilir" ve sabit bir özelliği olarak kabul edilebilirler. Bu özelliğe adapte olduk, aksaklıklarla başa çıkmak için gerekli kaynaklara da sahibiz. Bunu yaparken fayda sağlarız ve güçleniriz.

Göz ardı edilen aksaklıklar ortadan kalkmak yerine birikirler. Yeterli sayıda biriktikleri zaman, bir felaket yaratırlar. Bu elbette kendiliğinden meydana gelen, ancak "Tanrı'nın işi"nden ayırt edilemeyen bir felakettir. Aksaklıklar planlarımızın bütünlüğünü bozar; bu yüzden orada değillermiş gibi davranma eğilimindeyizdir. Felaketler ise aksine tüm hikâyelerimizin bütünlüğüne müdahale eder ve duygularımızı büyük ölçüde düzensizleştirir. Doğaları gereği onları görmezden gelmek daha zordur ancak bu bizi bunu yapmaya çalışmaktan alıkoymaz.

Aksaklıklar yaygındır ve ne yazık ki felaketler de öyledir (hem insanın kendi başına getirdikleri hem de diğer şekilde oluşanlar). Aksaklıklar gibi felaketlere de çevrenin tekrarlanan özellikleri olarak adapte oluruz. Daha yüksek bir maliyetle de olsa, bir aksaklıkla başa çıktığımız gibi bir felaketi de çözebiliriz. Bu adaptasyonun, bu çözümleme kapasitesinin bir parçası olarak felaket bizi canlandırabilir. Ayrıca yok da edebilir.

Belirli bir felakette aksaklıklar ne kadar göz ardı edilirse bu felaketin yok etme olasılığı o kadar artar.

Son yarım yüzyılda entelektüel ve duygusal işlevler üzerine yapılan araştırmalarda, geçici bir genel duygusal düzenleme teorisi geliştirmeye yetecek kadar şey öğrenilmiştir. Yeniliğe veya anormallığe verilen tepkinin insan bilgisinin işlenmesinde oynadığı rolün tanımı açıkça böyle bir teorinin merkezinde yer alır. İkna edici bir delil bütünü bilinmeyen veya tahmin edilemez olana karşı duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkilerimizin “doğuştan” olduğunu, bu tepkilerin bilinç sürecinin kendisinin doğuştan yapısal öğelerini oluşturduğunu öne sürer. İstemsiz olarak tahminlerimizin aksine, kendilerini beklentilerimiz olarak gösteren arzularımıza rağmen gerçekleşen şeylere ilgi gösteririz. Bu istem dışı dikkat, “bilinç” dediğimizde kastettiğimiz şeyin büyük bir bölümünü oluşturur. İlk dikkatimiz, davranışlarımızı ve yorumlayıcı şemalarımızı deneyim dünyasına uyarlamaya başladığımız süreçteki ilk adımı oluşturur.

Duygu ve düşüncede yeniliğin ve değişikliğin rolüne ilişkin modern araştırmalar Ruslarla başladı: E. N. Sokolov, O. Vinogradova, A. R. Luria (ve daha yakın zamanda E. Goldberg) insan işlevine karşı birçok yönden benzersiz bir yaklaşım benimsemiştir. Onların bakış açısı refleks eğrisini merkezi öneme sahip bir fenomen olarak gören Pavlov’dan ve çalışmayı (yaratıcı eylemi) insanın tanımlayıcı özelliği olarak gören Marksist entelektüel mirastan gelmektedir. Özgül tarihsel emsaller ne olursa olsun Rusların üretim ve onun soyut eş değerlerini insan varoluşuyla son derece ilişkili gördükleri kesinlikle doğrudur. Bu entelektüel bakış açısı, onları tarihsel olarak, beyni bilgisayara benzer bir bilgi işleme makinesi olarak görme eğiliminde olan Batılı meslektaşlarından ayırmıştır. Batı’daki psikologlar enerjilerini, beynin, orada ne olduğunu nesnel bir bakış açısıyla nasıl belirlediğini belirlemeye yoğunlaştırmıştır. Buna karşılık Ruslar ise kendilerini davranışları yönetmede ve bu davranışla bağlantılı duygulanımları ya da duyguları üretmede beynin rolüne adanmışlardır. Modern hayvan deneycileri –özellikle Jeffrey Gray²⁵ de çarpıcı bir başarıyla Rus

çizgisini benimsediler. Artık beklemediğimiz (sinir bozucu, rahatsız edici, korkutucu, umut verici) şeylere nasıl tepki verdiğimizi en azından genel hatlarıyla biliyoruz.

Öncü Rus psikofizyolog E. N. Sokolov, 1950'lerde dikkatin "refleks temeli" üzerinde çalışmaya başladı. 1960'ların başlarında bu çalışma aşağıdaki temel önermeleri formüle edebileceği noktaya kadar ilerlemişti. Bunların ilki:

Düşünme sürecini analiz etmeye yönelik bir yaklaşım, sinir sistemini, iç yapısında meydana gelen belirli değişikliklerle birlikte, dış dünyayı modelleyen bir mekânizma olarak düşünmektir. Bu anlamda sinir sistemindeki farklı bir dizi değişiklik, yansıttığı ve benzediği dış etkenle izomorftur (eş biçimlidir). Çevredeki etkenlerin etkisine yanıt olarak sinir sisteminde gelişen bir içsel model olarak görüntü, organizmanın olayları tahmin etmesine ve aktif olarak çevresine uyum sağlamasına izin vererek, davranışın doğasını değiştirme gibi hayati bir işlevi yerine getirir.²⁶

ve ikincisi:

Merkezi sinir sisteminin daha yüksek bölümlerinin, dış etkenlerin modellerini oluşturduğunu gösteren fenomenlerle ilk karşılaşmam, "yeni" [benim nitelendirmemle uyaran özellikleri] *yönelme reflekslerine* olan tepkilerin incelenmesini içeriyordu. Yönelme refleksinin istisnai özelliği, aynı uyarının birkaç kez uygulanmasından sonra (genellikle beş ila on beş tekrar arası) yanıtın kaybolmasıdır (ya da genel tabirle "sönmesidir"). Ancak uyaranda olabilecek en ufak bir değişiklik, yanıtı tekrar uyandırmaya yeter... Yönelme refleksi üzerine yapılan araştırmalar bunun doğrudan gelen bir uyarım sonucu oluşmadığını göstermektedir. Daha ziyade, aferent [yani *merkeze giden*] sinyaller, daha önceki bir sinyal tarafından sinir sisteminde oluşan izle karşılaştırıldığında ortaya çıkan tutarsızlık sinyalleri tarafından üretilir.²⁷

Sokolov esas olarak modelleme yaptığımızda *gerçekleri* modellediğimiz varsayımından yola çıkarak, nesnel dış dünyadaki olayların modellenmesiyle ilgilendi. Onun yolunu takip eden bilim adamlarının çoğu, en azından dolaylı olarak bu temel varsayımı benimsemiştir. Bu pozisyonda biraz değişiklik gerekir. *Gerçekleri* modelleriz ama değerlik ya da değerle ilgileniriz. Bu nedenle dünyayla ilgili rehberlerimiz iki farklı bilgi türü olarak kabul edilebilecek şeyleri içerir: duyuşsal ve duygusal. Bir şeyin *ne* olduğunu bilmek yeterli değildir. Bunun *ne anlama geldiğini* bilmek de aynı derecede gereklidir. Hatta hayvanların –ve insanların– *öncelikli olarak* çevrenin duygusal önemiyle ilgilendikleri bile iddia edilebilir.

Hayvan kuzenlerimizle birlikte kendimizi temel şeylere adanırız: Bu (yeni) şey beni yiyecek mi? Onu yiyebilir miyim? Beni kovalayacak mı? Peşinden koşmalı mıyım? Onunla sevişebilir miyim? “Nesnel gerçekliğe” ilişkin modeller inşa *edebiliriz*; şüphesiz bunu yapmak oldukça yararlıdır. Hayatta kalmak için anlamları modellemek *zorundayız*. En temel anlam haritalarımız (bir anlatı yapısına sahip olan haritalar), istediğimizi nasıl elde edeceğimize dair pragmatik kavrayışımız olan *eylem planlarının* eşlik ettiği *varsayımsal bir idealin aksine*, tasarlanan *mevcut durumumuzun motive edici değerini* tasvir eder.

Bu üç unsurun (mevcut durum, gelecekteki durum ve ar buluculuk araçları) betimlenmesi, en basit anlatının oluşturulması için gerekli ve yeterli ön koşulları oluşturur. Bu anlatı bir ortamın değerini zamansal ve uzamsal olarak sınırlandırılmış eylem kalıpları kümesi olarak betimlemenin bir aracıdır. “B” noktasına ulaşmak, “a” noktasında olduğunuzu varsayar; bir başlangıç pozisyonunun yokluğunda hareketi planlayamazsınız. “B” noktasının nihai hedefi oluşturması, “a” noktasından daha yüksek değerli olduğu anlamına gelir; mevcut konumun gerekli karşıtlığı düşünüldüğünde daha arzu edilir bir yerdir. Tüm haritayı anlamlı kılan, duygu yüklü olan “b” noktasının algılanan gelişimidir. İnsanları, duygusal tepkilerini değiştirmek için bilişsel sistemleri kullanma yeteneğine sahip

kılan şey, “b” gibi varsayımsal veya soyut uç noktalar oluşturma ve bunları “şimdiki zaman” ile karşılaştırma kapasitesidir.²⁸

Anlatılar inanç ve duygu arasında aracılık eder. “Normal” anlatılar bize nerede olduğumuzu, nereye gittiğimizi ve oraya nasıl gideceğimizi söyler. “Devrimci” anlatılar ise tam tersine, “normal” anlatıların gerektiğinde dönüştürüldüğü süreci tanımlar. Daha sonra göreceğimiz gibi iki anlatı “tipi” arasında kesin bir niteliksel ayrım yoktur; bu daha çok bir derece meselesidir. Bununla birlikte, giriş niteliğinde bir açıklama amacıyla onları ayrılabilir varlıklar olarak düşünmek yararlı olacaktır (çünkü bir sürekliliğin uç noktaları, tartışma için karşıtlar olarak kabul edilebilir).

İşlevsel bir anlatı tarafından haritalanan “alan” (uygulandığında istenen sonuçları üreten), makul bir şekilde “keşfedilmiş bölge” olarak kabul edilebilir çünkü “orada” meydana gelen olaylar tahmin edilebilir. Gerçekleştirilen planların beklenmedik, tehdit edici veya cezalandırıcı sonuçlar doğurduğu herhangi bir yer ise aksine, “keşfedilmemiş bölge” olarak kabul edilebilir. “Orada” olan şey bizim isteklerimize uymaz. Bu, önceden tahmin edilemeyen şeylerin olmaya başladığı tanıdık bir yerin artık tanıdık olmayacağı anlamına gelir (“nesnel” perspektiften bakılınca katı uzamsal konumu açısından aynı yer olsa bile). Bazı yerlerde nasıl davranacağımızı biliriz, bazılarında bilmeyiz. Hayata geçirdiğimiz planlar bazen işe yarar bazen de yaramaz. İçinde yaşadığımız deneyimsel alanlar (deyim yerindeyse çevremiz) bu nedenle, öngörülebilir ve kontrol edilebilir olan ile öngörülemeyen ve kontrol edilemeyen olanın çelişkili bitişikliği ile karakterize edilir. En azından metaforik açıdan evren “düzen” ve “kaos”tan oluşur. Ancak garip bir şekilde sinir sistemimiz de bu “metaforik” evrene uyum sağlamış görünür.

Sokolov ve meslektaşlarının çalışmaları²⁹ Batı’da belli miktarda ilgi uyandırmış olsa da modern insan motivasyonu ve duygulanımı teorileri üzerindeki etkisi olması gerekenden daha sınırlı olmuştur. Mevcut irdeleme, bu durumu düzeltmek ve Sokolov’un

ilk fikirlerini, şu anda ampirik ve teorik olarak doğrulanabilir dereceye kadar genişletmek için tasarlandı. Sokolov'un keşfettiği şey, açıkça söylemek gerekirse, insanların (ve filogenetik zincirin çok aşağısındaki diğer hayvanların) önceden tahmin edemedikleri, arzu etmedikleri ve anlayamadıkları şeylere doğuştan gelen bir tepki verdikleriydi. Sokolov bilinmeyene –*henüz sınıflandırılmamış tüm olayların kategorisine*– nasıl tepki verdiğimizizin temel özelliklerini belirledi. Bilinmeyenin ortaya çıkmasına “içgüdüsel olarak programlanmış” bir şekilde tepki verdiğimiz fikrinin, derin etkileri vardır. Bu tartışmaya normal bilimsel tartışmadan biraz uzak ama mevcut konuya uygun bir şekilde başlamak istiyorum: iki hikâye anlatarak.

Normal Hayat

“Eğer sorunlar kabul edilir,
Ve ortaya çıkmadan çözülürse
Karışıklık başlamadan önce bile çözülebilirler
Bu sayede barış korunabilir.”³⁰

Bir ofiste çalışıyor, kurumsal merdivenin basamaklarından çıkıyorsunuz. Günlük faaliyetleriniz bu üstün hedefi yansıtıyor. Sürekli olarak kurumsal hiyerarşi perspektifinden statünüzü yükseltmek için tasarlanmış, şu veya bu faaliyetle meşgul durumdasınız. Bugün geleceğiniz için hayati önem taşıyabilecek bir toplantıya katılmanız gerekiyor. Kafanızda toplantının doğası ve onu karakterize edecek etkileşimler hakkında bir görüntü var. Neyi başarmak istediğinizi gözünüzün önüne getiriyorsunuz. Bu potansiyel geleceğe ilişkin imgeniz bir *fanteziden* ibarettir. Ancak bu, dürüst olduğunuz kadarıyla, erişiminizdeki geçmiş deneyimlerden elde edilen ilgili bilgilere dayanmaktadır. Birçok toplantıya katıldınız. Makul sı-

nırlar içerisinde herhangi bir toplantı sırasında ne olabileceğini bilirsiniz; nasıl davranacağını ve davranışınızın başkaları üzerinde ne gibi etkileri olacağını bilirsiniz. Arzu ettiğiniz geleceğe ilişkin modeliniz, açıkça şu anda bildiklerinize dayanmaktadır.

Ayrıca sürekli işleyen bir şimdiki zaman modeliniz var. Şirket içindeki (ikincil denebilecek) *konumunuzu* anlıyorsunuz. Bu, hiyerarşide sizin üzerinizdeki ve altınızdaki diğerlerine göre öneminizdir. İşiniz esnasında düzenli olarak meydana gelen deneyimlerin önemini anlıyorsunuz: Kime emir verebileceğinizi, kimi dinlemeniz gerektiğini, kimin iyi bir iş çıkardığını, kimlerin görmezden gelinebileceğini... biliyorsunuz. Sürekli bu mevcut (tatmin edici olmayan) durumu, giderek daha fazla saygı duyulan, güçlü, zengin ve mutlu olan, kaygı ve acılardan arınmış, nihai başarıya doğru tırmanan idealinizin durumuyla karşılaştırıyorsunuz. Durmaksızın, şu anda anladığınız şimdiyi, olmasını umduğunuz geleceğe dönüştürme girişimlerinde bulunuyorsunuz. Eylemlerinizi idealinizi üretecek şekilde, şimdiyi istediğiniz şeye daha da çok benzeyen bir şeye dönüştürmek için tasarlanmış. Gerçeklik modelinize, hikâyenize güveniyorsunuz. Eyleme geçtiğinizde *sonuç* alacaksınız.

Kendinizi zihinsel olarak toplantıya hazırlıyorsunuz. Toplantının gideceği yönü kararlılıkla belirleyerek iş arkadaşlarınız üzerinde güçlü bir etki yaratacak önemli bir rol aldığınızı hayal ediyorsunuz. Ofisinizdesiniz, ayrılmaya hazırlanıyorsunuz. Toplantı birkaç blok ötedeki başka bir binada gerçekleşiyor. Sizi oraya zamanında ulaştırmak için tasarlanmış geçici davranış planları formüle ediyorsunuz. Seyahat süresini on beş dakika olarak tahmin ediyorsunuz.

Yirmi yedinci kattaki ofisinizden çıkıp asansörü bekliyorsunuz. Dakikalar geçiyor, gittikçe daha fazla dakika... Ancak asansör gelmiyor. Bu olasılığı hesaba katmamıştınız. Bekledikçe daha da geriliyorsunuz. Bir eylem hazırlanırken (henüz eylem belli değildir) kalp atışınız hızlanmaya başlıyor. Avuçlarınız ter-

lıyor. Ateşiniz çıkıyor. Böyle bir gecikmenin potansiyel etkisini hesaba katmadığınız için kendinize kızmaya başlıyorsunuz. Belki de sandığınız kadar zeki değilsinizdir. Kendinize ilişkin modelinizi bir revizyondan geçirmeye başlıyorsunuz. Ama artık çok geçtir: Bu tür fikirleri kafanızdan atıyor ve elinizdeki göreve konsantre oluyorsunuz.

Beklenmeyen şey, kendini geciken asansör şeklinde gösterdi. Gittiğiniz yere ulaşmak için onu kullanmayı planladınız, ama ortada asansör falan yoktu. Orijinal eylem planınız istenen etkileri üretmiyor. *Sizin tanımınıza göre* bu kötü bir plandı. Hızlı bir şekilde bir başka plana ihtiyacınız var. Neyse ki kullanabileceğiniz alternatif bir strateji daha bulunuyor. Merdivenler! Binanın arkasına gidiyorsunuz. Merdiven boşluğuna açılan kapıyı deniyorsunuz. Kilitli. Bakım personeline lanet ediyorsunuz. Sinirli ve endişelisiniz. Bilinmeyen bir kez daha ortaya çıktı. Başka bir kapı deniyorsunuz. Başarılı! Kapı açılıyor. Umudunuz artıyor. Zamanında yetişebilirsiniz. Merdivenlerden yirmi yedi katın tamamını inip sokağa çıkıyorsunuz.

Bu noktada artık geç kalmış durumdasınız. Bir yandan acele ederken bir yandan çevrenizi izliyorsunuz: Hedefinize yönelik ilerlemeniz devam ediyor mu? Yolunuza çıkan herkes sizi rahatsız ediyor; yaşlı kadınlar, oyuncu ve mutlu çocuklar, gezintiye çıkmış âşıklar. Aslında iyi bir insansınız, en azından kendinizi böyle görüyorsunuz. O halde neden bu masum insanlar sizi bu kadar rahatsız ediyor? Yoğun bir kavşağa yaklaştınız. Yaya geçidinde kırmızı ışık yanıyor. Kaldırımında hiddetlenip mırıldanıyorsunuz. Kan basıncınız yükseliyor. Işık sonunda değişiyor. Gülümsüyor ve ileri atılıyorsunuz. Hafif bir tempoyla koşuyorsunuz. Fiziksel olarak çok iyi durumda değilsiniz. Bütün bu enerji nereden geldi? Hedef binaya yaklaşıyorsunuz. Saatinize bakıyorsunuz. Beş dakika kaldı: Sorun değil. İçinizi bir rahatlatma ve tatmin duygusu kaplıyor. *Oradasınız*; sonuç olarak bir aptal değilsiniz. Eğer Tanrı'ya inansaydınız ona şükrederdiniz.

Erken çıkmış olsaydınız, planınızı uygun bir şekilde yapsaydınız, diğer yayalar ve çeşitli engeller sizi hiç etkilemezdi. Hatta onları beğenebilirdiniz, en azından güzel olanları ya da en azından onları birer engel olarak sınıflandırmazdınız. Belki de zamanı çevrenizden zevk almak için veya yarınki toplantı gibi gerçekten önemli diğer konuları düşünmek için kullanırdınız.

Yolunuza devam ediyorsunuz. Aniden arkanızda bir dizi yüksek ses duyuyorsunuz, küçük bir beton bariyerin üzerinden büyük bir motorlu aracın fırlamasını hatırlatan bir ses. Kaldırımda güvendesiniz ya da bir saniye önce öyle sanıyordunuz. Toplantıyla ilgili hayalleriniz yok oluyor. Şu anda geç kalmanız gerçeğinin konuyla bir alakası kalmıyor. Bu yeni fenomenin ortaya çıkmasıyla acele etmeyi bırakıyorsunuz. İşitme sisteminiz sesleri üç boyutta saptıyor. Gövdenizi, boynunuzu, başınızı ve gözlerinizi, seslerin görünüşte yayıldığı uzaydaki yere doğru istemeden yönlendiriyorsunuz.³¹ Göz bebekleriniz genişliyor ve gözleriniz açılıyor.³² Vücudunuz yapılacak şeye karar verilmesinden sonra takip edilecek adaptasyon eylemine hazırlanırken kalp atışınız hızlanıyor.³³

Dikkatiniz ona yöneldikten sonra beklenmeyen olayı, toplayabileceğiniz tüm duyusal ve bilişsel kaynaklarla aktif olarak incelersiniz. Daha dönmeden gürültünün olası nedeni hakkında hipotezler üretirsiniz. Bir minibüs kaldırıma mı çarptı? Görüntü zihninizde oluşur. Bir binadan ağır bir şey mi düştü? Rüzgâr bir reklam panosunu veya sokak tabelasını mı devirdi? Gözleriniz aktif olarak ilgili bölgeyi tarar. Köprü parçalarıyla dolu bir kamyonun caddeden aşağı indiğini, yoldaki bir çukurun hemen yanından geçtiğini görürsünüz. Gizem çözüldü. Sadece birkaç saniye önce tehlikeli ve tehdit edici görünen bilinmeyenin motive edici önemini belirlediniz, sıfır. Dolu bir kamyon bir tümseğe çarpmış. Aman ne olacak! Kalbiniz yavaşlar. Yaklaşan toplantının düşünceleri, zihninizdeki tiyatroda tekrar belirir. İlk baştaki yolculuğunuz, hiçbir şey olmamış gibi devam ediyor.

Burada ne oluyor? Beklediğiniz asansörün gelmemesinden, bastonlu yaşlı kadınların varlığından, kaygısız âşıklardan, gürültülü makinelerden neden korkuyor ve bunalıyorsunuz? Neden duygusal ve davranışsal olarak bu kadar değişkensiniz?

Bu yaygın duygusal olayları yöneten süreçlerin ayrıntılı açıklaması, insan motivasyonunun doğru anlaşılması için temel sağlar. Sokolov ve meslektaşlarının esas olarak keşfettiği şey, şu anda mevcut olan şimdiki zaman ve gelecek modelinizle ilgili olarak deneyimlenen bilinmeyenin, *a priori* bir motive edici önemi olduğu ya da farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse bilinmeyenin *koşulsuz uyaran* olarak hizmet edebileceğiydi.

Bilinmeyenin *a priori* motive edici önemi nedir? Böyle bir soru sorulabilir mi? Sonuçta bilinmeyen, tanımı gereği henüz keşfedilmemiştir. Henüz karşılaşılmamış bir şey hakkında standart mantığın buyruklarıyla hiçbir şey söylenemez. Bununla birlikte duygusal bilgiyle (ne de belirli maddi niteliklerle) ilgilenmiyoruz ancak *değerlik*le ilgileniyoruz. Değerlik, en basit şekilde kendi içinde iki kutuplu olarak kabul edilebilir: negatif veya pozitif (veya elbette hiçbirisi olarak da). Olasılığın etrafına geçici sınırlar yerleştirmek için negatif ve pozitif değerliliğin nihai aralığına yeterince aşınayız. Genel olarak gerçekleşebilecek en kötü bilinmeyen, *ölümdür* (veya uzun bir acının ardından ölüm); ölümlülüğümüz gerçeği bu sınırı sağlar. Bilinmeyenlerin *en iyisinin* belirlenmesi daha zordur ancak bazı genellemeler kabul edilir sayılabilir. Zengin (ya da en azından istekten kurtulmuş), sağlıklı, bilge ve sevilen biri olmak isteriz. O halde bilinmeyenin bahsedebileceği en büyük iyilik, sefil bir şekilde onlara bağlı kalmaktan ziyade, doğuştan gelen sınırlamalarımızı (yoksulluk, cehalet, kırılganlık) aşmamıza izin verecek şey olarak kabul edilebilir. Bu nedenle bilinmeyenin kapsadığı duygusal “alan” çok geniştir ve en çok korktuğumuz şeylerden en çok arzuladıklarımıza kadar uzanır.

Bilinmeyen, elbette “bilinen”in zıddı olarak tanımlanır. *Anlaşılmamış* veya *keşfedilmemiş* her şey bilinmeyendir. “Biliş” ve

“duygu”nun sıklıkla (ve haksız yere) birbirinden ayrılan etki alanları arasındaki ilişki, bu oldukça açık gerçeğin ışığında daha net bir şekilde anlaşılabilir. Örneğin cezalandırıcı, incitici olan, *beklenen* bir tatminin gerçekleşmemesidir.³⁴ Duygu, dünyanın teorik olarak kavranan yapısındaki ani ve öngörülemez değişime varsayılan bir tepki olarak üretilir. Onun yerine “daha az hak eden” biri terfi ettiğinde incinen, üstün çalışmaları nedeniyle terfi bekleyen adamdır, şimdiki anlayışı temelinde arzulanan bir geleceği yapılandırmış olan adam. (Çünkü “İnsan en çok erdemleri yüzünden cezalandırılır.”)³⁵ Beklentileri suya düşen –tehdit edilen ve incinen– adam gelecekte muhtemelen daha fazla kırgınlık ve öfkeyle daha az çalışacaktır. Bunun tersine, ödevini tamamlamayan çocuk, ismi söylenmeden önce dersin bittiğini bildiren zil çaldığında heyecanlanır. Zil, *beklenen bir cezanın yokluğunu* işaret eder ve bu nedenle olumlu duygulanım, rahatlama ve mutluluğa neden olur.³⁶

Bu nedenle, devam etmekte olan olayların motive edici önemini belirleyen çerçeveyi büyük ölçüde sağlayanın *bir hedef imgesi* (arzulanan geleceğin doğası hakkında bir fantezi, şimdinin önemine ilişkin bir modelle ilişkili olarak tasarlanmış bir fantezi) olduğu görülmektedir. Birey, devam eden olayların motive edici dengesinin idealleştirildiği varsayımsal bir iş durumu inşa etmek için bilgisini kullanır. Burada yeterli tatmin, minimum ceza, tahammül edilebilir seviyede tehdit ve bol umut vardır; hepsi kısa ve uzun vadede *düzgün bir şekilde* dengelenir. Bu ideal durum, başarılı bir kariyer oluşturmak gibi uzun vadeli bir durum göz önünde bulundurularak kavramsallaştırılabilir (en zengin uyuşturucu satıcısı, evli ve mutlu biri, büyük bir şirketin CEO’su, Harvard profesörü). Mükemmellik alternatif şekilde, tüm gereksiz şeylerin yokluğu ve çileci yaşamın zevkleri olarak da kabul edilebilir. Buradaki husus, gelecekte arzu edilen bazı durumların fantezide kavramsallaştırılması ve ardından şimdiki zamanda hareket ve plan için bir hedef nokta olarak kullanılmasıdır. Bu tür işlemler

bir zincirdeki bağlantılar olarak düşünülebilir (zincirin ucu arzu edilen geleceğe sabitlenmiş şekilde).

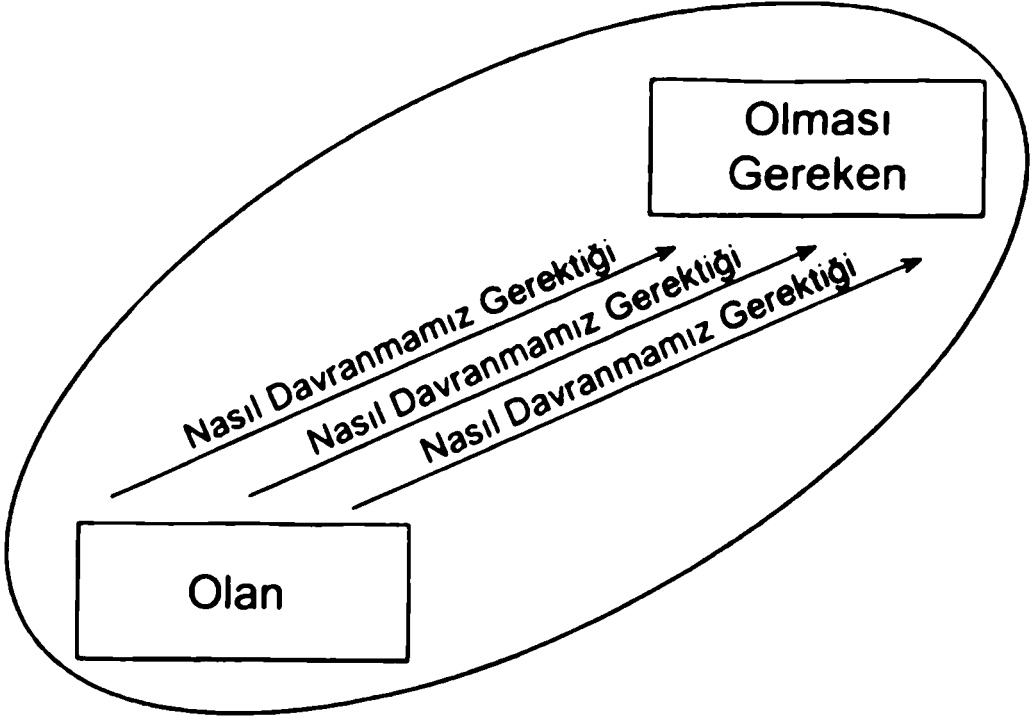
Bir toplantı (örneğin daha önce atıfta bulunulan), buna katılanlar tarafından varsayımsal olarak şirket CEO'sunun üstün (veya daha az arzu edilen) durumuna gidebilecek zincirdeki bir halka olarak görülebilir. *Alt hedef* olarak (başarılı) toplantı, bu nedenle, daha az yoğunlukta olsa da (büyük ve daha önemli bir bütünün yalnızca küçük bir parçası olduğu için) hedefle aynı motive edici öneme sahip olacaktır. *Örnek* toplantı, idealde –tüm hedef durumlar gibi– *her şey dikkate alındığında* motivasyon durumunun optimize edildiği dinamik bir durum olarak kavramsallaştırılacaktır. Toplantı hayal edilir, istenilen sonucun bir temsili formüle edilir, bu sonucu ortaya çıkarmak için tasarlanmış bir davranış planı detaylandırılır ve takip edilir. “Hayali toplantı” fantezidir ancak geçmiş bilgilere dayanan bir fantezidir (bilginin gerçekten üretildiğini ve planlayıcının bunu kullanabildiğini ve kullanmaya istekli olduğunu varsayarsak).

Cezaya, tatmine, tehdide ve vaatlere tepkiyi yöneten duygusal sistemlerin hepsinin ideal sonuca ulaşmada payı vardır. Bu tür bir kazanıma müdahale eden her şey (bastonlu küçük yaşlı kadınlar) tehdit edici ve/veya cezalandırıcı olarak deneyimlenecektir. Artan başarı olasılığını gösteren herhangi bir şey (kalabalık olmayan bir kaldırım gibi) umut verici³⁷ veya tatmin edici olarak deneyimlenecektir. Bu nedenle Budistler her şeyin *Maya* ya da yanılsama olduğuna inanırlar:³⁸ *Devam eden olayların motive edici önemi, davranışın adandığı hedefin doğası tarafından belirlenir.* Bu hedef, epizodik imgelemde, yani fantezide kavramsallaştırılır. Sürekli olarak şu andaki dünyayı, fantezide idealize edilen dünyayla karşılaştırırız, duygusal yargılarda bulunur ve sonucunda eyleme geçeriz. Küçük vaatler ve memnuniyetler iyi gittiğimizi, hedeflerimize doğru ilerlediğimizi gösterir. Acelemiz varken yayalarla dolu kaldırımda beklenmedik bir açıklık yakalar ve bu olaydan memnun bir şekilde ileri atılırız. Planladığımızdan biraz daha

hızlı bir şekilde gideceğimiz yere varırız ve akıllı planlamamız hakkında memnun hissederiz. Bunun yanında büyük vaatler veya tatminler, evrensel kavramsallaştırmalarımızı doğrular ve duygularımızın, seçtiğimiz yolda muhtemelen düzenli kalacağını gösterir. Küçük tehditler veya cezalar, arzu edilen sonuçlara ulaşma yöntemlerimizdeki kusurları gösterir. Davranışlarımızı buna göre değiştirir ve tehdidi ortadan kaldırırız. Asansör istenilen zamanda gelmeyince merdivenleri kullanırız. Kırmızı ışık bizi yavaşlattığında, diğer durumda yapacağımızdan biraz daha hızlı koşarız. Büyük tehditler ve cezalar (bunu travma olarak da okuyabilirsiniz) niteliksel olarak farklı bir yapıya sahiptir. Bu büyük tehditler veya cezalar, *şimdiki zamana ilişkin kavramsallaştırmalarımızın geçerli ve hedeflerimizin uygun olduğuna* inanma yetimizi baltalar. Bu tür olaylar, amaçlarımıza (ve nadiren de olsa başlangıç noktalarımıza) olan inancımızı bozar.

İdealleştirilen dünyamızı, fantezide elimizdeki tüm bilgilere göre inşa ederiz. Neye sahip olabileceğimize ve dolayısıyla ne yapmamız gerektiğine dair bir imge oluşturmak için bildiklerimizi kullanırız. Ancak, *şimdiki zamanda* ortaya çıktığı şekliyle dünyaya ilişkin yorumumuzu, salt *beklentimizle* değil, *hayalimizdeki arzu edilen dünyayla* karşılaştırırız. Sahip olduklarımızı (yorumladığımız şekliyle), sadece olacağını düşündüğümüz şeyle değil olmasını *istediğimiz* şeyle karşılaştırırız. Hedef belirlememiz ve buna bağlı olarak çabalamamızın gerekçeleri vardır: Duygusal durumumuzu en iyi hale getirmek için sürekli çabalayarak *arzu ettiğimiz* şeyin peşinden gideriz. (Elbette davranışlarımızı hayallerimizin gerçekleşmesini sağlamak için kullanırız; bu da sağlıklı bir "uyum"dur. Ama yine de olanları, sadece soğukkanlı şekilde beklediğimiz şeyle değil, istediğimiz şeyle, olmak istediğimiz şeyle karşılaştırırız.)

Hedefe yönelik davranışlarımızı yapılandıran haritaların anlaşılır bir yapısı vardır. Biri *şimdiki zaman* diğeri *gelecek* olan iki temel ve birbirine bağlı kutuptan oluşurlar. Şimdiki zaman, şu

Şekil 3: Normal Hayat

anda bize tezahür ettiği şekliyle (şu anda anladığımız şekliyle) mevcut bilgi ve arzularımıza göre motive edici önem bahşedilen duyusal deneyimdir. Gelecek, önemini anladığımız kadarıyla bugünü karşılaştırdığımız bir mükemmellik görüntüsü veya kısmi bir imgedir. *İkisi arasında nerede bir uyumsuzluk varsa, (tanımı gereği) beklenmedik veya yeni ortaya çıkar; dikkatimizi çeker ve korku ile umudu yöneten intrapsişik sistemleri harekete geçirir.*³⁹ Yeni olayları tahmin edilebilirlik alanına geri getirmeye veya davranışlarımızı veya temsil kalıplarımızı değiştirerek daha önce dikkate alınmamış potansiyel için bunlardan yararlanmaya çabalarız. Bugünü geleceğe bağlayan bir yol tasavvur ederiz. Bu yol (ebedi olarak) yetersiz şimdiki (sürekli uzaklaşan) cennetvari geleceğe dönüştürmek adına arzu ettiğimiz dönüşümleri üretmek için gerekli davranışlardan “oluşur”. Bu yol *normalde* doğrusal, deyim yerindeyse Thomas Kuhn’un⁴⁰ *normal bilim* kavramına benzer bir şey olarak algılanır; burada şimdi üzerinde işleyen bilindik davranış kalıpları, arzu edilirliliği sorgulanamaz bir veri olan bir gelecek üretecektir.

Belirli bir amaç için potansiyel araçlarımıza müdahale eden herhangi bir şey, daha önce basit bir şekilde açıklandığı gibi, cezalandırıcı veya tehdit edicidir. Bu kategorideki cezalar veya tehditlerle karşılaşmak, bizi yalnızca genel olarak elimizde olan farklı alternatif yollardan birini seçmeye zorlar. Benzer bir durum, vaatler ve memnuniyetler için de geçerlidir. Bir araç arzu edilen sonucu ürettiğinde (veya bu yolda ilerlemeyi hızlandığında) memnuniyet yaşarız (*aynı zamanda ulaşılan bir ara amaç, gelecekte daha büyük bir başarı olasılığının artması anlamına gelir*). Böyle bir tatmin, belirli davranışlarımızı sona erdirir; hedeflerimizi değiştirir ve geleceğe doğru ilerlemeye devam ederiz. Araçlarımızın, bunların sonuçlarının motive edici öneminin bir sonucu olarak değiştirilmesi, normal adaptasyon olarak kabul edilebilir. Normal adaptasyonun yapısı şematik olarak *Şekil 3: Normal Hayat*'ta gösterilmiştir. Görsel ve sözel bir hedef koyarız ve mevcut koşulları bu hedefle karşılaştırırız. Devam eden olayların önemini, hedefle algılanan ilişkiler ışığında değerlendiririz. Gerektiğinde hedefimize ulaşmayı daha olası kılmak için davranışsal çıktılarımızı (araçlarımızı) değiştiririz. Oyun içinde eylemlerimizi değiştiririz ancak kuralları sorgusuz sualsiz kabul ederiz. Şimdiki zamandan geleceğe doğrusal bir yönde hareket ederiz.

Devrimci Hayat

Devrimci adaptasyon modeli –yine Kuhn'un⁴¹ *devrimci bilimine* benzer kabul edilir– daha karmaşıktır. Toplantınızdan döndüğünüzü varsayalım. Toplantıya yetişmişsinizdir ve anlayabildiğiniz kadarıyla her şey plana göre ilerlemiştir. Durumu kontrol etmeye çalışırken meslektaşlarınızın davranışlarınızdan biraz rahatsız ve kafası karışmış görüldüğünü fark ettiniz ancak bunu onların kıskançlığına, kavramsallaştırmalarınızın görkemini kavrayamamalarına bağladınız. Sonuç olarak memnunsunuz (geçici olarak

memnunsunuz), bu yüzden işe geri dönerken yarını düşünmeye başlıyorsunuz. Ofisinize dönüyorsunuz. Telesekreterinizde bir mesaj var. Patron sizi görmek istiyor. Bunu beklemiyordunuz. Nabzınız biraz hızlanıyor: İyi ya da kötü bu haber bir *hareket hazırlığı* gerektiriyor.⁴² Patron ne istiyor? Geleceğe dair potansiyel fanteziler tekrar su yüzüne çıkıyor. Belki toplantıdaki davranış-larınızı duymuştur ve üstün başarılarınız için sizi tebrik etmek istiyordur. Endişeli ama umutlu bir şekilde ofisine gidiyorsunuz.

Kapıyı çalıp temkinli bir şekilde içeri giriyorsunuz. Patron size ve biraz mutsuz bir şekilde uzağa bakıyor. Endişe duygunuz artıyor. Oturmanız için işaret ediyor, siz de oturuyorsunuz. Neler oluyor? “Size kötü bir haberim var,” diyor. Bu hiç iyi değil. İstedığınız bu değildi. Nabzınız rahatsız edici bir şekilde yükseliyor. Tüm dikkatinizi patronunuza veriyorsunuz. “Bakın,” diyor, “toplantı-lardaki davranışlarınızla ilgili çok sayıda olumsuz rapor aldım. Tüm meslektaşlarınız sizi sert ve zorba bir müzakereci olarak görüyor. Ayrıca eksikliklerinizle ilgili geri bildirimlere olumlu yanıt veremediğiniz giderek daha belirgin hale geldi. Son olarak işinizin amacını veya bu şirketin işlevini tam olarak anlamış gibi görünmüyorsunuz.”

İnanılmayacak derecede şaşkınsınız, öylece kalıyorsunuz. Bu şirketle ilgili gelecek vizyonunuz yok oluyor, yerini işsizlik, toplumsal bir yenilmişlik ve başarısızlık endişeleri alıyor. Nefes almakta zorlanıyorsunuz. Yüzünüz kızarıyor ve terliyorsunuz. Yüzünüz korkunuzu zar zor saklıyor. Patronun böyle bir alçak olduğuna inanamıyorsunuz. “Beş yıldır bizimlesiniz,” diye devam ediyor, “performansınızın pek de iyi olmadığı açık. Bu tür bir kariyer için kesinlikle uygun değilsiniz ve çevrenizdeki birçok yetkin kişinin gelişimine müdahale ediyorsunuz. Sonuç olarak bizimle olan sözleşmenizi derhal geçerli olmak üzere feshetmeye karar verdik. Ben olsaydım kendimi iyice bir değerlendirirdim.”

Az önce beklenmedik bir bilgi aldınız. Ancak bu sabah dengenizi bozan küçük aykırılıklar, aksilikler, tehditler ve hayal

kırıklıklarından farklı bir büyüklükte. Az önce size, şimdiki zamana ve ideal geleceğe ilişkin tanımlamalarınızın ciddi, belki de onarılamaz biçimde kusurlu olduğuna dair inkâr edilemez kanıtlar sunuldu. Dünyanın doğası hakkındaki varsayımlarınız hatalı. Bildiğiniz şekliyle dünya yerle bir oldu. Hiçbir şey görüldüğü gibi değil; her şey bir kez daha ani ve yeni. Ofisten şok içinde ayrılıyorsunuz. Koridorda, diğer çalışanlar utanç içinde bakışlarını sizden kaçırıyor. Bunun olacağını neden göremediniz? Kararınız da nasıl bu kadar yanılmış olabilirsiniz?

Belki herkes sizin kötülüğünüzü istiyor.

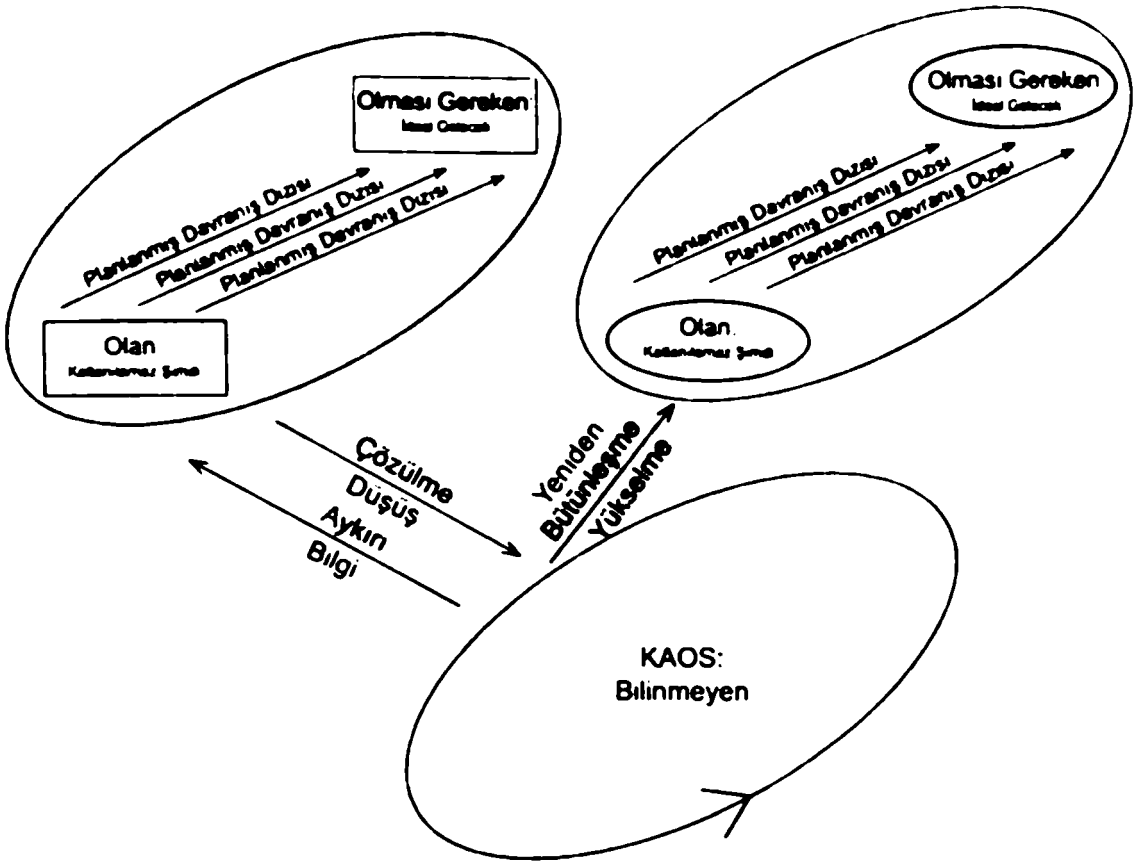
Böyle düşünmemek daha iyi.

Şaşkın bir halde kendinizi eve attınız ve kanepeye yığıldınız. Hareket edemiyorsunuz. Yaralanmış ve korkmuş haldesiniz. Çıldıracak gibi hissediyorsunuz. Şimdi ne olacak? İnsanlarla nasıl yüzleşeceksiniz? Rahat, öngörülebilir, ödüllerle dolu şimdiki zaman ortadan kayboldu. Gelecek, bir çukur gibi önünüzde belirdi ve siz içine düştünüz. Bir ay boyunca kendinizi harekete geçemeyecek halde buluyorsunuz. Hevesiniz kaçtı. Garip saatlerde uyuyup uyanıyorsunuz; iştahınız bozuluyor. Öngörülemeyen aralıklarla endişeli, umutsuz ve saldırgan hissediyorsunuz. Ailenize agresif davranıyor, kendinize işkence ediyorsunuz. İntihar düşünceleri kafanıza giriyor. Ne düşüneceğinizi veya ne yapacağınızı bilmiyorsunuz; içsel bir duygu savaşının kurbanısınız.

Korkunç bilinmeyenle karşılaşmanız, dünya görüşünüzün temellerini sarstı. İstemsiz bir şekilde *beklenmedik* ve *devrimci* olana maruz kaldınız. Kaos ruhunuzu yedi. Bu, uzun vadeli hedeflerinizin yeniden yapılandırılması ve mevcut ortamınızdaki olayların motive edici öneminin yeniden değerlendirilmesi gerektiği anlamına geliyor. Kelimenin tam anlamıyla bir *yeniden değerlendirme*. Yeni bilgilerin ışığında tam bir yeniden değerlendirme yetisi, daha önce bahsedilen bilinmeyi keşfetme ve yeni bilgi üretme yetisinden bile daha insanidir. Bazen eylemlerimiz sırasında, standart yorumlama yöntemlerimize (bu temelde olaylara

motive edici önem atfetmenin bir modudur) göre varlığı imkânsız olan fenomenleri ortaya çıkarırız. Bu yeni fenomenlerin keşfi ve bulgularımızın bilgimizle bütünleştirilmesi, bazen bu bilginin yeniden kavramsallaştırılması anlamına gelir⁴¹ (ve sonuç olarak artık sınıflandırma tarzımız tarafından engellenmeyen bilinmeyene yeniden maruz kalmak).⁴⁴ Bu, şimdiki zamandan geleceğe basit hareketin ara sıra tam bir çöküşle ve yeniden formüle edilmesiyle kesintiye uğradığı anlamına gelir: Zaman zaman şimdinin *ne olduğu* ve geleceğin *ne olması gerektiği* yeniden yapılandırılarak kesintiye uğrar. Bireyin yükselişi, tabiri caizse, “çözülme ve yeniden doğuş” dönemleriyle noktalanır.⁴⁵ İnsan adaptasyonunun daha genel modeli bu nedenle (en basit şekilde *durağan durum, kırılma, kriz, telafi* olarak kavramsallaştırılır)⁴⁶ **Şekil 4: Devrimci Adaptasyon**’dakine benzer. Kararlaştırılan ve temsil edilen devrimci adaptasyon süreçleri, “ilkel” kabul törenlerinden⁴⁷ sofistike dini sistemlerin kavramlarına⁴⁸ kadar uzanan çeşitli kültürel fenomenlerin altında yatan şeydir. Gerçekten de kültürlerimizin kendisi tek bir büyük hikâyenin temeli üzerine inşa edilmiştir: *Cennet, kaosla karşılaşma, düşüş ve kurtuluş*.

Kovulmanızdan bir ay sonra kafanızda yeni bir fikir oluşur. Kendinize daha önce itiraf etmemiş olsanız da aslında o işten pek hoşlanmıyordunuz. Sadece sizden bunun beklendiğini düşündüğünüz için bu işe girmiştiniz. Aslında başka bir şey yapmak istediğiniz için hiçbir zaman düzgün bir şekilde çabalamadınız. Gerçekten yapmak istediğiniz asıl şey başkalarının gözünde riskli ve aptalcaydı. Uzun zaman önce kötü bir karar vermiştiniz. Belki de sizi tekrar yola sokması için bu darbeye ihtiyacınız vardı. Yeni bir gelecek hayal etmeye başlarsınız; belki o kadar “güvenli” olmadığınız ama aslında yapmak istediğiniz şeyi yaptığınız bir gelecek. Tekrardan bölünmeden güzelce uyumaya ve düzenli yemek yemeye başlarsınız. Daha sessiz, daha az kibirli, daha kabullenici birine dönüşürsünüz. Elbette zorlayan anlar dışında. Diğer insanlar sizde gördükleri değişim hakkında yorumlar yaparlar. Bunların bazıları

Şekil 4: Devrimci Adaptasyon

hayranlık, bazıları kıskançlık içerir. Artık uzun bir hastalıktan kurtulmuş birisinizdir, yeniden doğmuş biri.

NÖROPSİKOLOJİK İŞLEV: ZİHNİN DOĞASI

Dünyayı bir eylem forumu, bir “yer”, –ebediyen birbirine bitişik haldeki tanıdık ve tanıdık olmayandan oluşan bir yer– olarak görmek mantıklıdır. Beyin aslında büyük ölçüde, o yerde aksiyon almaya uyarlanmış iki alt sistemden oluşur. Beynin sağ tarafı, yeniliğe genellikle dikkatli ve hızlı, genel bir hipotez oluşumuyla yanıt verir. Bunun tersi olarak beyin sol yarısı işler –en azından kategorize edilebilmiş işler– plana göre işlediğinde ön plandadır. Sağ taraf, yeni şeylerin hızlı, küresel, değerlik tabanlı “metaforik” resimlerini oluşturur; sol taraf, daha fazla ayrıntıyla, bu tür resimleri daha açık ve sözel hale getirir. Böylece beyin keşif

kapasitesi, tanıdık (bilinen) dünyayı, tanıdık olmayanın (bilinmeyenin) dünyasından “inşa eder”.

Dünya bilindik ve tanıdık olmaya devam ettiğinde, yani inançlarımız geçerliliğini koruduğunda, duygularımız kontrol altındır. Ama dünya aniden yeni bir şeye dönüştüğünde, bu dönüşümün görece yeniliğine uygun olarak duygularımız düzensizleşir ve geri çekilmeye veya bir kez daha keşfetmeye zorlanırız.

Nesnelerin Değerliği

İnsanın temel dürtülerini dikkate alan herhangi biri...
her birinin bir zamanda felsefe konusu olduğunu ve
her birinin yalnızca *kendisini* varoluşun nihai amacı
ve diğer tüm sürücülerin meşru *efendisi* olarak temsil
etmeye çok hevesli olduğunu görecektir. Her dürtü
efendi olmak ister ve bu *ruhla* felsefenin konusu olmaya
çalışır.⁴⁹

İnsanın, her şeyden önce beslenmesi ve giydirilmesi
gereken tanrılara hizmet etmek için yaratıldığı
doğrudur.⁵⁰

Diğerlerine makul görünebilecek şekilde *genel* bir iyi ve kötüler listesi yapabiliriz çünkü anlam yargılarını nispeten standart ve tahmin edilebilir bir şekilde yapma eğilimimiz vardır. Basit bir örnek verecek olursak, lezzetli bir şekilde hazırlandığı varsayıldığında yemek *iyidir*, uygulandığı güçle doğru orantılı olarak kafaya alınan bir darbe *kötüdür*. Genel iyiler ve kötüler listesi kolaylıkla genişletilebilir. Su, barınak, sıcaklık ve cinsel temas iyidir; hastalıklar, kuraklıklar, kıtlıklar, kavgalar kötüdür. Anlam yargılarımızın temel benzerlikleri, bizi kolayca nesnelerin veya durumların iyiliği veya kötülüğünün az çok sabit olduğu

sonucuna götürebilir. Bununla birlikte öznel yorum olgusu, –ve bunun değerlendirme ve davranış üzerindeki etkileri– işte bunlar basit resmi karmaşıklıklaştırır. İyi bir şey elde etmek (veya kötü bir şeyden kaçınmak) için çalışacak, enerji harcayacak ve engelleri aşacağız. Ama yeterince yiyeceğimiz varsa yemek için çalışmayacak, en azından az çalışacağız. Mevcut cinsel aktivite seviyemizden memnun olduğumuzda da seks için çabalamayacak ve eğer bu, düşmanımızın aç kalacağı anlamına geliyorsa aç kalmaktan bile memnun olacağız. Tahminlerimiz, beklentilerimiz ve arzularımız, değerlendirmelerimizi nihayetinde belirlenemez bir derecede koşullandırabilir. Değerleri hakkında genelleme yapma yeteneğimize rağmen nesnelerin kesinlikle *sabit* bir önemi yoktur. Bu nedenle dünyanın manasını belirleyen bizim kişisel tercihlerimizdir. (Ancak bu tercihlerin kısıtlamaları vardır!)

Nesnelere veya durumlara yüklediğimiz anlam sabit değildir. Bir adam için önemli olanın bir başkası için de kesinlikle önemli olacağını söyleyemeyiz. Aynı şekilde çocukların ihtiyaç ve istekleri de yetişkinlerden farklıdır. Şeylerin anlamı, o şeylerin şu anda aklımızda olan hedefle ilişkisine derin ve nihai olarak bağlıdır. Hedefler değiştiğinde anlam değişir. Bu tür bir değişiklik, bu hedeflere eşlik eden olumsal beklentileri ve arzuları zorunlu olarak başkalaştırır. Şeylerin değeri hakkında geniş kişiler arası anlaşmaya rağmen “şeyleri” kişisel ve özel olarak deneyimleriz. Tek başına takip ettiğimiz hedefler (bireyler olarak beklediğimiz ve arzula-dığımız sonuçlar) deneyimlerimizin anlamını belirler. Varoluşçu psikoterapist Viktor Frankl, bir Nazi ölüm kampı mahkumu olarak deneyimlerine ilişkin bir hikâye anlatır ve bu noktayı en çarpıcı biçimde ortaya koyar:

Örnek olarak Auschwitz'den Dachau'ya bağlı kampa yaptığımız yolculukta başıma gelen bir olayı ele alalım. Deneyimli yol arkadaşlarımdan dedigine göre trenin Mauthausen'e ulaşmak için geçmesi gereken Tuna üzerindeki belirli bir köprüye yaklaştıkça gerginleştik. Daha önce buna benzer bir şey görmemiş olanlar,

trenin köprüyü geçmediğini, bunun yerine “sadece” Dachau’ya doğru yola çıktığını gördüklerinde mahkûmların sergiledikleri neşeli dansı hayal edemezler.

Ve yine, iki gün üç gece süren bir yolculuktan sonra kampa vardığımızda ne oldu? Herkesin aynı anda vagonun zeminine çömelmesine yetecek kadar yer yoktu. Çoğumuz tüm yol boyunca ayakta durmak zorunda kalırken birkaçımız sırayla insan idrarıyla ıslanmış yetersiz samanın üzerine çömeldik. Geldiğimizde yaşlı mahkûmlardan duyduğumuz ilk önemli haber, nispeten küçük olan bu kampta (nüfus 2.500’dü) “fırın”, “krematoryum” ve “gaz” olmadığıydı! Bu, “Müslüman” [artık çalışmaya uygun olmayan] olan bir kişinin doğrudan gaz odasına alınamayacağı, Auschwitz’e dönmek için sözde “hasta konvoyu” ayarlanana kadar beklemesi gerektiği anlamına geliyordu. Bu neşeli sürpriz hepimizi iyi bir havaya soktu. Auschwitz’deki kulübemizdeki kıdemli gardiyanın dileği gerçekleşmişti: Olabildiğince hızlı bir şekilde, Auschwitz’den farklı olarak “bacası” olmayan bir kampa gelmiştik. Sonraki birkaç saat içinde yaşamak zorunda olduğumuz onca şeye rağmen güldük ve şakalar yaptık.

Yeni gelenler sayıldığında bir kişi eksik çıktı. Bu nedenle kayıp adam bulunana kadar dışarıda yağmurda ve soğuk rüzgârda beklemek zorunda kaldık. Sonunda yorgunluktan uyuyakaldığı bir kulübede bulundu. Bunun ardından yoklama bir ceza törenine dönüştü. Bütün gece boyunca ve ertesi sabahın geç saatlerine kadar, uzun yolculuğumuzun stresinin üzerine dışarıda ıslanmış ve soğuktan donmuş şekilde beklemek zorunda kaldık. Ve yine de hepimiz o kadar memnunduk ki! Bu kampta bacalar yoktu ve Auschwitz çok uzaktaydı.⁵¹

Hiçbir şey bir toplama kampı kadar terör ve korku uyandırmaz; karşılaşılan kamp, beklenenden daha iyi çıkmadığı sürece. Her zaman koşullu olan umutlarımız, arzularımız ve hayallerimiz, karşılaştığımız şeylerin ve durumların belirli bir önem kazandığı bağlamı; hatta “şey” veya “durum”u anladığımız bağlamı tanımlar. Nesnelerin ve olayların aşağı yukarı sabit bir anlamı olduğunu

varsayıyoruz çünkü başkalarıyla –en azından bize aşina olan, bizim varsayımlarımızı ve dünya görüşlerimizi paylaşan kişilerle– az çok sabit bir “koşulu” paylaşıyoruz. Doğal olarak kabul ettiğimiz ve dolayısıyla görünmez olan bu (kültürel olarak belirlenmiş) şeyler, “çevresel uyaranlara” karşı duygusal tepkilerimizi belirliyor. Bu tür şeylerin dünyanın kalıcı nitelikleri olduğunu varsayıyoruz, ama aslında değildir. Durumlarımız ve dolayısıyla “yorum bağlamlarımız” her an çarpıcı biçimde değişebilir. Bu değişimin olmadığı zamanlarda gerçekten şanslıyız (ve genel olarak bu şanstı habersiziz).

Bir şeyin nasıl bir anlamı olduğunu veya anlamlı olup olmadığını, o şeyin *nesnel özelliklerini* gözlemleyerek nihai bir şekilde belirlemek mümkün değildir. Değer, nesnel gerçekliğin aksine değişmez değildir. Ayrıca, olan şeyden *olması gereken* şeyi türetmek mümkün değildir (David Hume buna “doğalcı yanılgı” der). Bununla birlikte bir şeyin varlığında (veya yokluğunda) davranışın (kişinin kendi davranışı veya bir başkasının davranışı) nasıl olduğunu gözlemleyerek bir şeyin *koşullu anlamını* belirlemek mümkündür. “Şeyler” (nesneler, süreçler) davranışların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Örneğin “a” davranışının “b” fenomenini ürettiğini varsayalım (belirli bir bağlamdaki davranıştan bahsettiğimizi daima hatırlayarak). Davranış “a”nın buna bağlı olarak sıklığı artar. O halde gözlemlenen durumu oluşturan özel “bağlam”da, gözlem altındaki fail için “b” olgusunun pozitif olarak kabul edildiği sonucuna varılabilir. “a” davranışının sıklığı azalırsa makul bir şekilde tersi sonuca ulaşabiliriz. Gözlenen kişi “b”yi olumsuz olarak görmektedir.

Davranış psikoloğu B. F. Skinner başlangıçta bir pekiştiriciyi, belirli bir davranışın sıklığında değişiklik üreten bir uyaran olarak tanımlamıştır.⁵² Pekiştiricinin içsel veya intrapsişik nedenleriyle ilgilenmekten hoşlanmayarak, bunun yerine tanım üzerine çalışmayı tercih etmiştir. Bir uyaran, belirli bir davranışın ortaya çıkma oranını artırıyorsa olumluydu. Bu davranışın oranını azalttıysa olumsuzdu. Elbette Skinner, belirli bir uyarının değerinin bağlama

bağlı olduğunu fark etti. Örneğin yemek olumlu bir pekiştirici işlevi görmeden önce bir hayvanın “gıdadan yoksun” (herkesin bildiği tabirle *aç*) olması gerekiyordu. Ve beslenen hayvan daha az gıdadan yoksun hale geldikçe güçlendirici *gıdanın* değeri ve gücü azalıyordu.

Skinner bir hayvanın (veya bir insanın) iç haliyle ilgili tartışmaların gereksiz olduğuna inanıyordu. Bir hayvanın teşvik geçmişi bilerseniz hangi “uyaranlar”ın pozitif veya negatif değerliliğe sahip olduğunu belirleyebilirdiniz. Bu argümanla ilgili temel sorun tutumluluktur. Bir hayvanın “teşvik geçmişi”ni bilmek imkânsızdır; özellikle de o hayvan bir insan kadar karmaşık ve uzun ömürlüyse. Bu, “o hayvanın başına gelen her şeyi bilmelisiniz” demekle aynı şeydir. “Eğer evrendeki her parçacığın mevcut konumunu ve momentumunu bilseydiniz gelecekteki tüm konumları ve momentumları belirleyebilirdiniz” şeklindeki eski determinist iddiaya benzer. Mevcut tüm konumları vb. bilemezsiniz; ölçüm sorunları aşılmazdır ve belirsizlik ilkesi zaten bunu imkânsız hale getirir. Aynı şekilde, “teşvik geçmişine” erişiminiz yoktur ve erişim olsa bile ölçmek onu değiştirecektir. (Psikoloji için resmî bir “belirsizlik” iddiasında bulunmuyorum; sadece yararlı bir benzetme olduğunu umduğum şeyi çiziyorum.)

Skinner bu sorunu, ilgisini *yalnızca anlık teşvik geçmişinin bağlamda belirleyici bir rol oynadığı basitlikteki* deneysel durumlarla sınırlayarak ele aldı. Bu “örtük” sınır, onun temel meseleden kaçınmasını ve uygunsuz genellemeler yapmasını sağladı. Onu “yiyecekten yeterince yoksun bırakırsanız” bir sıçanın altı ay önce annesiyle nasıl bir ilişki kurduğunun bir önemi kalmaz. Örneğin gıda yoksunluğuna ilişkin (kısa vadeli) gerçek, bireysel sıçan farklılıklarını en azından söz konusu deneysel koşulda geçersiz hale getirerek bu nedenle anlamlı bir şekilde göz ardı edilebilir kılar. Benzer şekilde, insanları aç bırakırsanız yiyeceklerle ilgileneceklerinden emin olabilirsiniz. Ancak bu uç durumda bile bu endişenin kendini nasıl göstereceğini veya hangi (etik) düşüncelerin ara, hatta

belirleyici bir rol oynayabileceğini tahmin edemezsiniz. Alexander Soljenitsin, tam da bu sorunu Sovyet “Gulag Takımadaları”nda (Sovyet esir kampı sistemi) geçirdiği süre boyunca incelemişti:

1946'da Samarka Kampı'nda bir grup aydın ölümün eşiğine gelmişti: Açlıktan, soğuktan ve güçlerinin ötesinde çalışmaktan yıpranmışlardı. Uykudan bile mahrum bırakılmışlardı. Yatacak yerleri yoktu. Sığınak kışlası henüz inşa edilmemişti. Gidip çaldılar mı? Söylen-diler mi? Mahvolmuş hayatları hakkında sızlandılar mı? Hayır! Ölümün haftalar yerine günler içinde yaklaşacağını öngörerek, son uykusuz zamanlarını duvara dayalı oturarak şu şekilde geçirdiler: Timofeev-Ressovsky onları bir “seminer”de topladı ve içlerinden her biri kendisinin bilip diğerlerinin bilmediği şeyleri anlatmaya başladı, birbirlerine son derslerini verdiler. Peder Savely “utançsız ölüm”den; rahip bir akademisyen eski kilise yazılarından; bir doğu kilisesi papazı dogmatik ve kanonik yazılar alanından; bir elektrik mühendisi geleceğin enerjisinin ilkelerinden ve Leningradlı bir iktisatçı da Sovyet ekonomisinin ilkelerini yaratma çabasının, yeni fikirlerin olmaması nedeniyle nasıl başarısız olduğundan bahsetti. Bir seanstan diğerine katılımcılar azalıyordu; artık morgdaldı.

Ölüme yaklaştıkça tüm bunlarla ilgilenebilecek türden bir insan... Şimdi, bir entelektüel budur!⁵³

Geçmiş deneyim –öğrenme– sadece *koşullandırmaz*; daha ziyade bu tür bir deneyim, verili bir durumun analizine dâhil edilecek referans çerçevesinin veya bağlamın doğasını belirler. Bu bilişsel referans çerçevesi geçmiş öğrenme, şimdiki deneyim ve gelecekteki arzu arasında *aracı* görevi görür. Bu aracı, geçerli bir bilimsel araştırma nesnesidir. Soyutlanmış herhangi bir şey ne kadar gerçekse o da o kadar gerçektir ve bu tür bir fenomen olarak, basit yorumlanmamış (ve ölçülemeyen) teşvik geçmişinden çok daha tutumlu ve erişilebilirdir. Yapısal olarak öğrenme ile şekillenen referans çerçeveleri, süregiden deneyimin değerliğini belirler. Belirli bir zamanda ve yerde neyin iyi, kötü veya önem-

siz olarak kabul edilebileceğini kararlaştırır. Ayrıca başkalarının davranışlarını yöneten (yani dünyaya bir başkasının gözünden bakan) referans çerçevesinin doğasına ilişkin çıkarımlar, (bir başkasının “kişiliği”ne ilişkin “içgörüler” olarak) daha faydalı, daha kabaca genellenebilir ve belirli bir teşvik geçmişinin ayrıntılarını anlamaya çalışmaya dönük daha az bilişsel kaynak gerektiren sonuçlar üretebilir.

Değerlik, erken davranışçıların belirttiği gibi pozitif veya negatif olabilir. Bununla birlikte, olumlu ve olumsuz doğrusal bir şekilde bir sürekliliğin zıt uçları değildir.⁵⁴ İki “durum” (belki) karşılıklı olarak kısıtlayıcı olsa da ortogonal görünmektedir. Ayrıca olumlu ve olumsuz basit değildir; her biri az çok tatmin edici bir şekilde en az bir alt bölüme ayrılabilir. Örneğin pozitif olarak değer verilen şeyler *tatmin edici* veya *umut verici* olabilir (sırasıyla tamamlayıcı veya teşvik edici ödüller olarak hizmet edebilir).⁵⁵ Pek çok tatmin edici şey, daha önce ana hatlarıyla belirttiğimiz gibi, tam anlamıyla tüketilebilir. Örneğin yemek, açlar için eksiksiz bir ödüldür; bu da bu tür koşullar altında bir tatmin olarak değer verildiği anlamına gelir. Aynı şekilde su, susamış insanı tatmin eder. Cinsel temas şehvetli biri için ödüllendiricidir ve sığınağı olmayanlar sıcaklık arzu eder. Bazen daha karmaşık uyaranlar da tatmin edici veya ödüllendiricidir. Her şey şu anda neyin arzu edildiğine ve bu arzunun kendini nasıl gösterdiğine bağlıdır. Hafif bir sözlü kınama, şiddetli bir dayak bekleyen bireyde pekâlâ rahatlama duygusuna yol açabilir. Yani teknik olarak, *beklenen bir cezanın yokluğu* oldukça etkili bir şekilde ödül olarak hizmet edebilir (aslında, bu tiranların tercih ettiği bir ödül şeklidir). Biçimlerinden bağımsız olarak, elde edilen tatminler doygunluk, sakinlik ve haz ve bu belirli amaca yönelik davranışların (geçici bir şekilde) kesilmesini sağlar. Ancak tatmin edici bir şekilde neticelenen davranışların gelecekte, “içgüdüsel” veya “gönüllü” arzu yeniden belirdiğinde ortaya çıkması daha muhtemeldir.

Aynı zamanda olumlu olan vaatler, gerçeklikten ziyade potansiyeli gösterdikleri için tatminlerden daha *soyut* şekilde anlamlı kabul edilebilir. Vaatler, tamamlayıcı ödüller veya tatminlerle ilgili ipuçları, arzu edilen veya potansiyel olarak arzu edilebilir bir şeye bir şekilde ulaşılacağını gösterir. Daha soyut nitelikleri, onları bir zamanlar sanıldığı gibi ikincil veya *zorunlu olarak öğrenilmiş* yapmaz. Potansiyel memnuniyete verdiğimiz yanıt, memnuniyete verdiğimiz yanıt kadar temel veya birincildir. Vaatler (tatmin ipuçları), teknik olarak teşvik edici ödüller olarak kabul edilmiştir çünkü bunlar *ileriye doğru harekete* neden olur; bu da basitçe tatminin olacağını işaretini veren ipucuna doğru harekettir.⁵⁶ Merak,⁵⁷ umut⁵⁸ ve heyecan uyandıran zevk, ödül ipuçlarına eşlik etme eğilimindedir (ve sonraki ileriye doğru hareketle ilişkilidir).⁵⁹ Vaat üreten davranışların (memnuniyetle sonuçlananlar gibi) zaman içinde sıklığı da artar.⁶⁰

Olumlu muadillerininkileri yansıtan bir yapıya sahip, olumsuz olarak değer verilen şeyler *cezalandırıcı* veya *tehdit edici* olabilir.⁶¹ Cezalar (aşağıda tanımlandığı haliyle çeşitli uyaranlar veya bağlamalar grubu) bir özelliği paylaşıyor gibi görünür (en azından bu eserde özetlenen teori açısından): Bir veya daha fazla aracın uygulanmasının ve istenen bir veya daha fazla sonuca ulaşmanın geçici ya da nihai bir şekilde imkânsız olduğunu gösterirler. Bazı uyaranlar neredeyse evrensel bir şekilde ceza olarak deneyimlenir çünkü görünüşleri neredeyse her türlü hayal edilebilir planı gerçekleştirme tatminin veya arzu edilen potansiyel geleceği elde etme olasılığının azaldığını ifade eder. Bedensel yaralanmaya neden olan çoğu şey veya durum bu kategoriye girer. Daha genel olarak cezalar, istem dışı yoksunluk durumları (yiyecek, su veya optimal sıcaklık,⁶² sosyal temas⁶³ yoksunluğu), hayal kırıklıkları⁶⁴ veya hüsranslar⁶⁵ (*heklenen ödüllerin yokluğu*)⁶⁶ ve bunlarla karşılaşan sistemlere zarar vermeye yetecek kadar yoğun “uyaranlar” olarak algılanabilir. Cezalar eylemi durdurur ya da geri çekilmeye, kaçmaya (geriye doğru hareket)⁶⁷ neden olur ve yaygın olarak *acı* ya da

incinme olarak bilinen duygusal durumu doğurur. Cezalandırma ve ardından incinmeyle sonuçlanan davranışlar zamanla *ortadan kaybolma* eğilimi gösterir; sıklıkları azalır.⁶⁸

Aynı zamanda olumsuz olan tehditler de tıpkı vaatler gibi potansiyeli gösterirler. Ancak bu durumda bu ceza, incinme ve acı potansiyelidir. Tehditler (cezaya dair ipuçları) artan ceza ve incinme olasılığını gösteren uyarılardır.⁶⁹ Tehditler de vaatler gibi soyuttur ancak vaatler gibi *bunlar mutlaka ikincil veya öğrenilmiş değildir*.⁷⁰ Örneğin doğuştan tanınabilir tehditler oluşturan beklenmeyen fenomenler bizi aniden durdurur ve *endişe* hissetmemize neden olur.⁷¹ Yılanlar gibi –doğuştan gelen korku uyarıları– bunu yaparlar.⁷² Ceza ipuçlarının üretilmesiyle sonuçlanan (kaygıyla karakterize edilebilen durumlar yaratan) davranışların sıklığı anında ceza yaratan durumlarla benzer şekilde, zamanla azalma eğilimindedir.⁷³

Basitçe söylemek gerekirse tatmin ve tatmine dair ipuçları *iyidir*, cezalar ve tehditler kötüdür. İyi şeylerin varlığında ilerleme⁷⁴ (umut, merak, neşe duymak) ve ardından “tüketme” (sevişmek, yemek, içmek) eğilimindeyken hoşlanmadığımız şeylerle karşılaştığımızda duraksama (ve endişe duymak), sonrasında da geri çekilme (ve acı, hayal kırıklığı, yalnızlık hissetmek) eğilimindeyizdir. En temel durumlarda –ne yaptığımızı bildiğimizde, tanıdık olanla meşgul olduğumuzda– bu temel eğilimler yeterlidir. Ancak içinde bulunduğumuz durumlar gerçekte her zaman daha karmaşıktır. Şeyler ya da durumlar doğrudan ve basit bir şekilde olumlu ya da olumsuz, iyi ya da kötü olsaydı, onlar hakkında yargıda bulunmak zorunda kalmazdık. Davranışlarımızı ve onları ne şekilde ve ne zaman değiştirmemiz gerektiğini de düşünmemiz gerekmezdi; aslında hiç *düşünmek* zorunda kalmazdık. Ancak anlam bakımından sürekli bir müphemlik sorunuyla karşı karşıyayız, yani bir şey veya durum aynı anda hem kötü hem de iyi olabilmektedir (veya birbiriyle çelişen iki farklı açıdan iyi veya kötü olabilmektedir).⁷⁵ Örneğin bir pasta, gıda yoksunluğu

veya açlık açısından bakıldığında *iyidir* ancak sosyal çekicilik ve bu arzunun gerektirdiği ince bir vücut açısından bakıldığında *kötüdür*. Tuvalet eğitimi daha yeni tamamlanmış ancak kazara yatağını ıslatmış küçük çocuk, biyolojik olarak hayati bir amaca ulaşıldığında aynı anda tatmin hissedebilir ve bu tatminin sosyal olarak kişiler arası inşa edilmiş muhtemel sonucu hakkında endişe duyabilir. Her şeyin bir maliyeti vardır ve bir şeyin anlamı değerlendirilirken maliyet hesaba katılmalıdır. Anlam, bağlama bağlıdır; bağlamlar (yani hikâyeler) hedefleri, arzuları, istekleri oluşturur. Çatışmasız adaptasyon perspektifinden bakıldığında pek çok hedefimizin olması (ideal geleceğe dair birçok hikâye ve pek çok vizyon) ve birinin peşinden koşmanın çoğu zaman bir başkasını elde etme şansımıza (veya başka birinin şansına) müdahale etmesi talihsiz bir durumdur.

Çelişkili anlamlar sorununu, nesnelerin değerlerini kendi hikâyelerimizin sınırları içerisinde yorumlayarak çözüyoruz. Bu hikâyeler, içerikleri fiziksel durumumuzun gerekliliklerine göre ayarlanabilir deneyim ve potansiyel haritalarıdır. Merkezî sinir sistemlerimiz, (vücut sıcaklığımızı korumak, uygun kalori alımını sağlamak ve plazma karbondioksit seviyelerini izlemek gibi) biyolojik düzenlemeden sorumlu birçok “bağlantılı” veya otomatikleştirilmiş alt sistemlerden oluşur. Bu alt sistemlerin her birinin yapacak bir işi vardır. Bu iş belli bir zaman aralığında yapılmazsa tüm sistem belki de kalıcı olarak durur. O zaman hiçbir şey başarılmaz. Bu nedenle eğer hayatta kalmak istiyorsak zorunlu olarak belirli eylemleri gerçekleştirmemiz *gereklidir*. Ancak bu, davranışlarımızın *belirlendiği* anlamına gelmez (en azından basit bir bakış açısıyla). Susuzluk, açlık, neşe, şehvet, öfke gibi ortak yapıımızı oluşturan, “içgüdülerimiz”den sorumlu alt sistemler işler durumdayken, davranışlarımızın kontrolünü doğrudan ele geçirmezler, bizi bir amaca doğru giden robotlar haline getirmezler. Bu sistemler daha ziyade isteklerimizi, planlarımızı etkiler ve hedeflerimizin, ideal geleceklerimizin içeriğini ve karşılaştırmalı önemini değiştirirler

(şu anda yorumlandıkları şekliyle, “dayanılmaz” şimdilerimize kıyasla oluşturulmuşlardır).

Her temel alt sistemin ideali neyin oluşturduğuna, yani herhangi bir anda en geçerli hedefi neyin oluşturduğuna dair kendi özel, tekil bir görseli vardır. Biri birkaç gündür yemek yemediyse, arzu edilen geleceğe ilişkin vizyonunda yemek yeme görüntüsünün olması muhtemeldir. Aynı şekilde susuz kalmış biri de büyük ihtimalle su içmeyi kendine amaç edinecektir. İnsanlar olarak temel biyolojik yapıyı paylaşıyoruz, bu nedenle neyin değerli olarak kabul edilmesi gerektiği konusunda (en azından belirli bir bağlamda) genel olarak hemfikirizdir. Bunun anlamı, esasen belli bir bireyin (ve belli bir kültürün) her an arzu edilebilir olarak görebileceği şeyler hakkında *olasılığa dayanan* tahminler yapabilmemizdir. Ayrıca programlanmış yöntemlerle tahminlerimizin doğruluğunu artırabiliriz. Yine de olayların karmaşık akışında, birinin ne isteyebileceğinden asla *emin* olamayız.

Biyolojik olarak belirlenmiş bir amacın gerçekleştirilmesi, bir diğerinin gerçekleştirilmesini engellediğinde nesnelerin veya durumların önemine ilişkin yargı giderek daha karmaşık hale gelir.⁷⁶ Örneğin aynı anda hem şehvetli hem de suçlu veya üşümüş, susamış ve korkmuş hissettiğimizde eylemlerimizi hangi amaca yönlendirmeliyiz? Ya yiyecek elde etmenin tek yolu, onu eşit derecede aç, zayıf ve ihtiyacı olan birinden çalmaksa? Arzularımız rekabet ettiğinde, yani bir şeyi istemek başka bir şeyi veya birkaç başka şeyi kaybetmemize neden olduğunda davranışımız nasıl yönlendirilir? Ne de olsa özellikle uzmanlaşmış alt sistemlerimizin her birinin, herhangi bir zamanda, en dolaysız arzu edilen “iyi”yi neyin oluşturduğu konusunda anlaşıcağını varsaymak için hiçbir neden yoktur. Bu hemen kendini gösterebilen anlaşma eksikliği, bizi *işsel olarak intrapsişik çatışmaya* ve bununla ilişkili afektif duygusal düzensizliğe *eğilimli* hale getirir. Bu çatışmayı çözmek için çevremizi ve inançlarımızı manipüle ederiz, umudumuzu

ve memnuniyetimizi artırmak, korku ve acımızı azaltmak için kendimizi veya etrafımızdaki şeyleri değiştiririz.

Arzu edilen durumların nispi değeri hakkında yargıda bulunmak (ve benzer şekilde beynin tezahürü için amaçların uygun sırasını belirlemek)⁷⁷ “yüksek” kortikal sistemlere (beynin filogenetik olarak daha yeni, daha “gelişmiş” yönetici⁷⁸ bölümlerine) kalmıştır. Bu gelişmiş sistemler, arzunun tüm durumlarını optimal olarak hesaba katmalı ve bu arzunun ifadesi için uygun yolu belirlemelidir. Herhangi bir zamanda neyin değerli olduğu konusunda *kararlar* veririz ancak bizi hayatta tutan, tek başlarına bakımımızın farklı yönlerinden sorumlu olan nörolojik alt sistemlerin hepsinin bu kararlarda söz hakkı vardır. Her parçamız, yani kendisini oluşturduğumuz bu krallık, diğer her parçanın sağlıklı çalışmasına bağlıdır. Bu nedenle iyiyi görmezden gelmek, bunların hepsini riske atmak demektir. Gerekli bir alt sistemin taleplerini görmezden gelmek, yalnızca daha sonra onun haksız yere ezilmişlerin sesinden konuşmasına neden olmaktadır. Böyle bir hareket onun beklenmedik bir anda hayallerimizi ele geçirmesine ve geleceği bir anda tahmin edilemez hale getirmesine neden olacaktır. Bu nedenle “ideal yolumuz”, iç topluluğumuzun, başka bir deyişle yani temel fizyolojimizin perspektifinden uygun bir şekilde *kapsayıcı* olmalıdır. Kişisel hedeflerimizi kaçınılmaz olarak sosyal bir bağlamda takip ederken, başkalarının değerlendirmeleri ve eylemleri de kişisel duygu ve motivasyon durumlarımızı etkiler. Bu nedenle yüksek sistemlerimizin ulaşmaya çalıştığı *yüksek hedef*, tüm ihtiyaçlarımızın ve başkalarının ihtiyaçlarının aynı anda karşılandığı bir durumun inşası olmalıdır. Hepimizin teorik olarak arzuladığı bu yüksek hedef, karmaşık (ve çoğu zaman örtük) bir fantezidir; vadedilmiş toprakların bir vizyonu veya haritasıdır. Bu harita, bu hikâye –bu *referans çerçevesi* ya da *yorumun bağlamı*–, (dayanılmaz) şimdi ile zorunlu olarak karşıtlık içinde olan (ideal) gelecektir ve geleceği şimdiye dönüştürmek için tasarlanmış somut planlar

içerir. Hayatlarımızı oluşturan değişken anlamlar, doğaları gereği bu yorumlayıcı bağlanım açık yapısına bağlıdır.

Değer vermemiz *gereken* şeylerden, değer vermek *zorunda* olduklarımızı seçeriz. Bu nedenle seçimlerimiz geniş bir anlamda tahmin edilebilirdir. Yaşamak için belirli eylemleri gerçekleştirmemiz gerektiği için bu böyle olmak zorundadır. Ancak öngörülebilirlik sınırlıdır. Dünya bir sorun için birden fazla geçerli çözümün olduğu ve aynı zamanda çözüm tanımının bile değişebildiği, karmaşık bir yerdir. Bu nedenle, kendimiz de dâhil olmak üzere insanların belirli “en uygun veya olası” seçimleri önceden doğru bir şekilde belirlenemez (en azından normal şartlar altında). Yine de, nihai ve üstesinden gelinemeyen cehaletimize rağmen, harekete geçeriz ve anlık olarak neyin peşinden koşmaya değer olduğuna karar veririz. Bu amaç sırasında en azından geçici olarak nelerin göz ardı edilebileceğini belirleriz. Harekete geçme ve arzu ettiğimiz sonuçları üretme yeteneğine sahibiz çünkü elimizdeki her bilgiyi kullanarak *değer yargısında* bulunuruz. Belirli bir zamanda ve yerde bir şeyin sahip olmaya değer olduğunu belirler ve o şeye sahip olmayı hedefimiz haline getiririz. Ve bir şey –ne olursa olsun– hedefimiz haline gelir gelmez *tatminin (tamamlayıcı ödülün) önemini onaylıyor gibi görünür*. Bir şeyin gerçekten değerli olarak *görülmesi*, değerın duygusal yönünü onaylaması için yeterli görünür. Üst düzey sözel bilişsel sistemlerimiz bu şekilde duygularımızı düzenlemeye hizmet eder. Bu nedenle “sadece sembolik” amaçlara yönelik oyun oynayabilir veya çabalayabiliriz. Bu nedenle drama ve edebiyatın⁷⁹ (ve hatta spor karşılaşmalarının) üzerimizde bu kadar derin “vekâleten” etkileri olur. Bununla birlikte, bir şeyin arzu ediliyor olması gerçeği, onun elde edilmesinin (“gerçek” bir tatminin olabileceği gibi) mutlaka yaşamı sürdürmeye hizmet edeceği anlamına gelmez veya sadece öyle sanılmasının bir şeyin değerini değiştireceği anlamına gelmez. Bu nedenle (eğer var olmak istiyorsanız) biyolojik gerekliliğe dayanan önceki deneyimlerin perspektifinden tabiri caizse *makul* olan hedefler –arzulanan

gelecek modelleri— inşa etmek gereklidir. Bu tür hedefler, içsel sınırlamalarımızla başa çıkma; kalıtsal biyolojik alt sistemlerimizi tatmin etme; ebediyen giydirilmeyi ve beslenmeyi talep eden kişi ötesi “tanrılar”ı yatıştırma gerekliliğini hesaba katar.

Hedeflerin makul olması *gerektiği* gerçeği, mutlaka öyle olacakları (en azından kısa vadede öyle olacakları) anlamına gelmez. Ayrıca “makul” olanın kolayca veya nihai olarak belirlenebileceğini de belirtmez. Birine yarar, ötekine zarardır. İdeal geleceğin (ve yorumlanan şimdinin) içeriği bireyler arasında önemli ölçüde değişebilir ve değişmektedir. Örneğin bir anoreksiya hastası, yaşamla bağdaşmayan bir zayıflamayı amacı haline getirir. Sonuç olarak yemeği kaçınılması gereken bir şey olarak görür, ona cezalandırıcı veya tehdit edici bir şey olarak bakar. Bu inanç onu açlıktan koruyamayacaktır ancak çikolatanın değerliliği konusundaki kısa vadeli kararlılığını güçlü bir şekilde etkileyecektir. Güç saplantılı bir adam, hırslarına ulaşmak için —ailesi dâhil— her şeyi feda edebilir. Zaman alıcı bir uğraş olarak başkalarına empatiyle yaklaşmak, nihai değer olarak gördüğü şeylere doğru ilerlemesini yalnızca sekteye uğratacaktır. Bu nedenle, ilerleyişinin değerine olan inancı, sevgiyi bile tehdit olarak gösterebilir. Kısacası inançlarımız, her şeye olan tepkimizi değiştirebilir; gıda ve aile gibi birincil ve temel şeylere bile. Bununla birlikte biyolojik sınırlarımız olduğu gerçeğiyle sınırlandırılmış durumdayızdır.

Bir referans çerçevesinden belli bir anlama, aynı öneme sahip bir diğer çerçeveden ise farklı ve hatta ters bir anlama sahip bir olayın değerini belirlemek özellikle zordur. Bu şekilde var olan uyaranlar, *çözülmemiş adaptasyon sorunları* oluşturur. Bize bir gizem sunarlar. Bu gizem onların varlığında ne yapacağımızdır (duraklamak, tüketmek, durdurmak veya temel seviyelerde ileri veya geri hareket etmek; endişeli, tatmin olmuş, incinmiş veya umutlu hissetmek). Bazı şeyler veya durumlar açık bir şekilde tatmin edici veya en azından mevcut “referans çerçevesi”nden cezalandırıcı olabilir ve bu nedenle karmaşık olmayan bir biçimde kabul edile-

bilirlerdir (değerlendirilebilir, aksiyon alınabilir). Bununla birlikte, öteki nesneler ve durumlar çelişkili veya belirsiz anlamlarla dolu kalır. (Örneğin birçok şey “kısa vadede” cezalandırıcıdır ancak “orta” ile “uzun vadede” tatmin edici veya umut vericidir.) Bu tür koşullar, değerlendirme sistemlerimizin henüz tam bir adaptasyonu sağlayacak kadar gelişmiş olmadığına kanıt oluşturur, değerlendirme süreçlerimizin hâlâ eksik olduğunu tartışılmaz bir şekilde bize gösterir:

Varilin içerisindeki bir beyin, bir vagonun dümeninde yol ayırma-
mına yaklaşıyor. Beyin, hangi rotayı izleyeceğini belirleyebileceği
şekilde vagona bağlıdır. Yalnızca iki seçenek vardır: çatalın sağ
tarafı veya sol tarafı. Vagonu raydan çıkarmanın veya durdurmanın
bir yolu yoktur ve beyin bunun farkındadır. Yolun sağ tarafında
tek bir demir yolu işçisi vardır, Jones. Beyin vagonu sağa yönlendirir
se keskinlikle ölecektir. Jones yaşarsa daha sonra gidip otuz yetimi
kurtarmak uğruna beş adamı öldürecek (öldürecek beş
adamdan biri, o gece yetimlerin otobüsünün geçeceği bir köprüyü
yıkmayı planlamaktadır). Öldürülecek yetimlerden biri büyüüp
iyi insanlara kötü şeyler yaptıracak bir tiran, diğeri John Sununu
olacak, üçüncüsü ise açılır kapanır kutuyu icat edecektir.

Varildeki beyin, yolun sol tarafını seçerse vagon kesinlikle
başka bir demir yolu görevlisine, Leftie'ye çarpacak, onu öldüre-
cek ve ölmek üzere olan hastalara nakledilmek üzere bir hasta-
neye götürülen on adet atmakta olan kalbi de ezecektir. Bunlar
mevcut olan tek kalplerdir ve beyin bunun farkındadır. Rayların
sol tarafındaki işçi yaşarsa, o da beş kişiyi öldürecek; aslında,
sağdaki işçinin öldürecek aynı beş kişiyi. Bununla birlikte Leftie,
bu beş adamı istemeden, on adamı kurtarmak amacıyla verdiği
kararlarından dolayı öldürecek; yani on kalbi nakil için yerel
hastaneye yetiştirmeye çalışırken. Leftie'nin eyleminin bir başka
sonucu da bir otobüs dolusu yetimi kurtaracak olmasıdır. Leftie
tarafından öldürülen beş adam arasında beyni vagonun dümenine
vermekten sorumlu adam da vardır. Eğer on kalp ezilir ve Leftie
öldürülürse on muhtemel kalp nakli hastası ölecek ve böbrekleri

de yirmi böbrek nakli hastasının hayatını kurtarmak için kullanılacaktır; bunlardan biri büyüyüp kanser tedavisini bulacak, bir diğeri ise büyüyüp Hitler olacaktır. Kullanılabilecek başka böbrekler ve diyaliz makineleri de vardır ama beyin bunu bilmemektedir.

Beynin seçiminin, ne olursa olsun, başka varillerdeki diğer beyinlere örnek olacağını ve böylece onların kararlarını etkileyeceğini varsayalım. Ayrıca beyin sağ tarafı seçerse, savaş suçlarının olmadığı haksız bir savaşın ortaya çıkacağını, beyin sol çatalı seçerse de savaş suçlarıyla dolu adil bir savaşın ortaya çıkacağını varsayalım. Ayrıca aldatıldığından asla emin olamayacak şekilde aralıklı olarak beyni aldatan bir Kartezyen iblis de vardır.

Soru: Erik olarak konuşursak, beyin ne yapmalıdır?⁸⁰

Aynı anda iki farklı şekilde hareket edemeyiz; hem ileri hem geri gidemeyiz, bir yandan durup bir yandan ilerleyemeyiz. Anlamı belirsiz olan uyaranlarla karşılaştığımızda, bu nedenle çatışma yaşarız. Uyumsal eylem gerçekleştirilmeden önce bu tür bir çatışma çözümlmelidir. Kafa karıştırıcı, tehdit edici, tehlikeli veya öngörülemeyen koşullar tarafından aynı anda birçok orantısız şeyi denemek için motive olabilsek de gerçekte tek bir anda yalnızca tek bir şey yapabiliriz.

Keşfedilmemiş Bölge: Fenomenoloji ve Nöropsikoloji

Eş zamanlı, çelişkili anlamlar ikilemi, birbiriyle ilişkili iki yoldan biriyle *çözülebilir* (her ne kadar diğer birçok yoldan bu ikilemden kaçınılabilse de). Zor durumdayken *davranışlarımızı değiştirebiliriz*, böylece bu davranışlar artık arzu etmediğimiz veya yorumlayamayacağımız sonuçlar üretmez. Alternatif olarak *değerlendirme bağlamlarımızı* (hedeflerimizi ve günümüze ilişkin yorumlarımızı) *yeni bir çerçeveye oturtabiliriz*; böylece artık belirli bir durumun önemiyle ilgili olarak paradoksal çıkarımlar üretmezler. Bu davranış değişikliği ve yeniden çerçeveleme süreçleri, daha önce uygun

veya önemli olduğuna karar verilen şeyin kapsamlı, keşfedici bir yeniden değerlendirilmesi anlamına gelen, *çaba gerektiren yeniden değerlendirme* eylemlerini oluşturur.

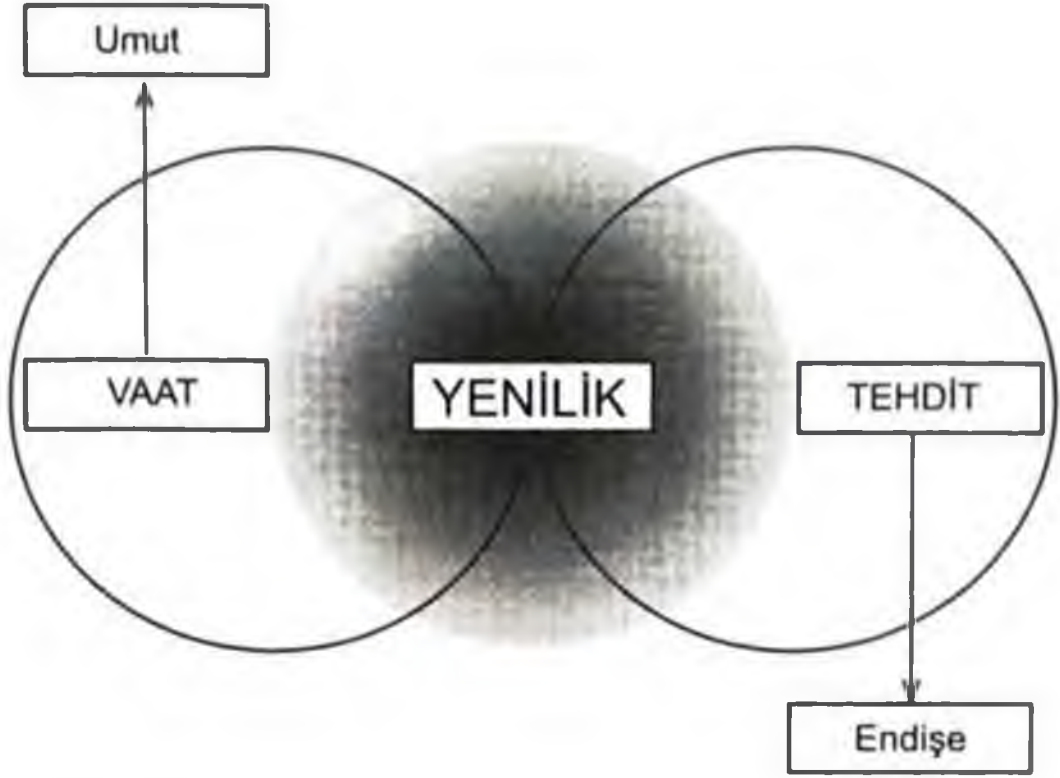
Belirsiz anlamları olan şeyler veya durumlar bu nedenle uyumsal yetkinliğimize kafa tutar, bizi mevcut koşullarımızı yeniden değerlendirmeye ve devam eden davranışlarımızı değiştirmeye zorlar. Bu tür durumlar, bir bakış açısından kontrolümüz altında olan bir şey zahmetli olduğunda veya başka bir açıdan kontrol dışı olduğunda ortaya çıkar. Kontrol dışı olmak, en temelde tahmin edilemez olmak anlamına gelir: Onunla olan etkileşimlerimiz, özellikleri önceden belirlenemeyen fenomenler ürettiğinde, o şey bizi aşar. Planlarımız umduğumuz gibi sonuçlanmadığında ortaya çıkan beklenmedik veya yeni olaylar, bu nedenle anlamı belirsiz daha geniş uyaranlar sınıfının önemli bir –belki de en önemli– alt kümesini oluşturur. Beklenmedik veya yeni olan bir şey zorunlu olarak bilinenle ilişkili olarak meydana gelir; her zaman şu anda işleyen planımıza göre belirlenir ve değerlendirilir [yani tanıdık bir şeyin, beklenmedik bir yerde (veya beklenmedik bir zamanda) olması aslında *alışılmadık* bir şeydir]. Örneğin karısını aldatan bir adam, karısını evde gördüğünde onu garipsemez. Çünkü onun gerçeği ve davranışları, tabiri caizse *keşfedilmiş bölgeyi* oluşturur. Bununla birlikte karısı aniden bir motel odasında ortaya çıkarsa, duygulanım perspektifinden tamamen farklı bir fenomen oluşturur. Adam, karısı onu şaşırttığında ne yapacaktır? İlk önce büyük olasılıkla şaşıracak, sonra davranışını anlamlı kılan bir hikâye uyduracaktır (eğer bu kadar kısa sürede başarabilirse). Bu noktada yeni bir şey düşünmesi gerekir; *daha önce hiç yapmadığı bir şeyi yapmak* zorundadır. Kandırdığını düşündüğü karısını idare etmek zorundadır. Alışılmış eylem kalıplarımız yalnızca belirli öneme sahip şeyler ve durumlar için yeterlidir. Yani biz yalnızca tanıdık olan şeylerin varlığında nasıl davranacağımızı biliyoruz. Beklenmedik olanın ortaya çıkması bizi bilinçdışından, aksiyomatik rahatlıktan çıkarır ve (acı verici bir şekilde) *düşünmeye* zorlar.

Yeni veya öngörülemeyen olayların etkileri, tanımları gereği bilinmez. Bu gözlem, içinde zor ve faydalı bir sorunun tohumlarını taşır: Bilinmeyenin önemi nedir? Bilinmeyenin önemsiz olduğunu varsaymak mantıklı görünebilir. Keşfedilmemiş bir şeyin anlamı olamaz çünkü henüz ona hiçbir şey atfedilmemiştir. Oysa gerçek bunun tam tersidir. Anlamadığımız şeyler bir anlam ifade eder. Bir şeyin anlamını bilmediğinizden, onun ne anlama geldiğini söyleyemiyorsanız, o zaman bu ne anlama gelmektedir? Hiçbir anlamı yok diyemeyiz; aslında beklenmeyen şeyler karşısında sık sık üzülürüz. Aksine, bu şeyin anlamı herhangi bir şey olabilir ve bu da tam olarak sorunun özüdür. Öngörülemeyen şeyler, özel anlamlarının belirlenmesinden önce de önemsiz değildir. Henüz keşfetmediğimiz şeyler, onlara uyum sağlamamızdan önce, onların uygunluklarını sınıflandırmadan önce, davranışa yönelik çıkarımlarını belirlememizden önce önem taşır. Öngörülemeyen, arzu edilmeyen, biz özenle tasarlanmış planlarımızı uygularken meydana gelen şeyler... bu tür şeyler *a priori* olarak hem olumlu hem de olumsuz anlamlarla yüklü olarak gelir. Beklenmedik şeylerin veya durumların ortaya çıkması planlarımızın tasarımının bir aşamada hatalı olduğunu gösterir; bu şanslıysak önemsiz bir hatadır, eğer öyle değilsek de umutlarımıza ve isteklerimize, öz saygımıza zarar verebilecek hatalar olduğu anlamına gelebilir.

Beklenmeyen veya öngörülemeyen şeyler –daha doğrusu yeni şeyler (özellikle yeni şeyler sınıfı)– potansiyel olarak sonsuz, sınırsız bir anlam aralığına sahiptir. Herhangi bir şey olabilecek bir şey ne anlama gelir? Aşırı uçlarda, *olabilecek en kötü* (veya en azından hayal edebileceğiniz en kötü) ve tersine, *olabilecek en iyi* (veya tasavvur edebileceğiniz en iyi) anlamına gelir. Yeni bir şey, dayanılmaz acı çekme ve ardından anlamsız bir ölüm olasılığını sunabilir; neredeyse sınırsız bir tehdit. Örneğin bu sabah, egzersiz yaparken fark ettiğiniz yeni ve görünüşte küçük ama yine de garip ve endişe verici ağrı, sizi yavaş yavaş ve acı verici bir şekilde öldürecek olan kanserin başlangıcını gösterebilir. Alternatif olarak,

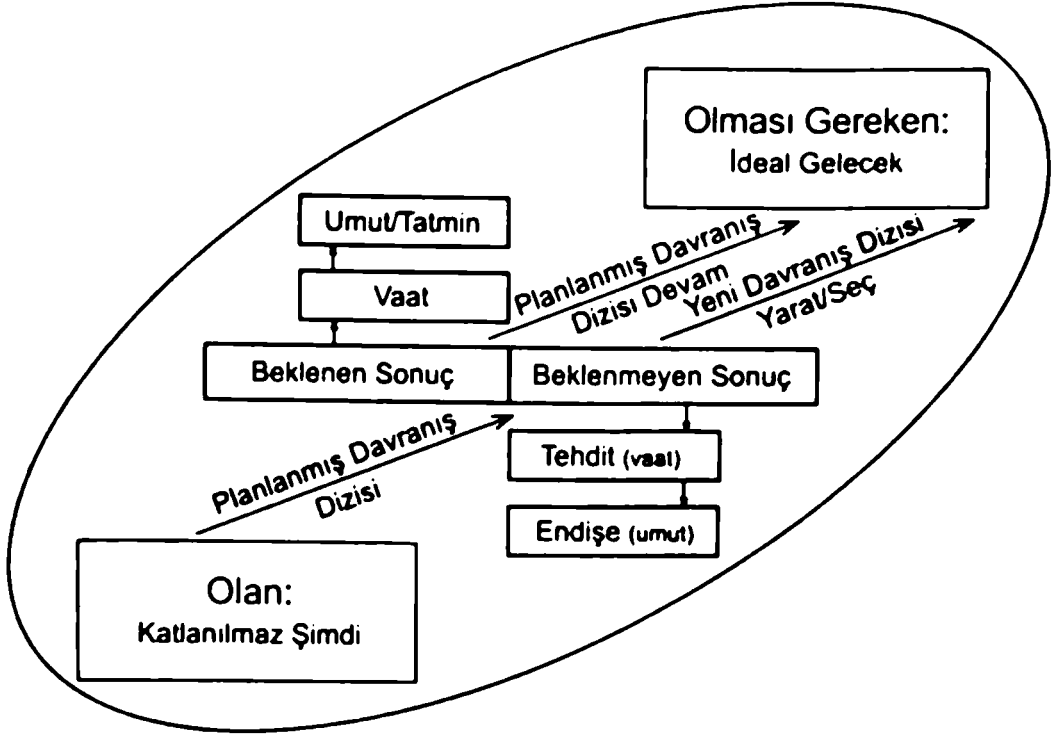
beklenmedik bir şey genel yetkinliğin ve refahın genişletilmesi için düşünülemez bir fırsat anlamına gelebilir. Eski, sıkıcı ama güvenli işiniz beklenmedik bir şekilde sonlanır. Bir yıl sonra gerçekten yapmak istediğiniz şeyi yapmaktasınız ve hayatınız kıyaslanamayacak kadar iyi haldedir.

Hedefe yönelik davranış sırasında ortaya çıkan beklenmedik bir şey ya da durum, doğası gereği sorunlu bir uyarıcıyı oluşturur: Yeni olaylar aynı anda hem cezalandırma (tehdit) hem de tatmin (vaat) ipuçlarıdır.⁸¹ Bu paradoksal *a priori* durum *Şekil 5: Yeniliğin Belirsiz Doğası*'nda şematik olarak gösterilmektedir. Paradoksal karaktere sahip öngörülemeyen şeyler karşılıklı olarak iki karşıt duygusal sistemi harekete geçirir. Bu duygusal sistemlerin karşılıklı olarak engelleyici faaliyetleri, soyut biliş için temel motivasyon sağlar. Bunların iş birliği içerisinde işleyişi, kalıcı hafızanın oluşturulması için oldukça önemlidir ve bunların fiziksel alt tabakaları da insan sinir sisteminin evrensel unsurlarını oluşturur. Bu iki sistemden en hızlı etkinleştirileni,⁸² devam eden davranışın engellenmesini, hâlihazırda hedefe yönelik faaliyetin kesilmesini yönetir.⁸³ Eşit derecede güçlü ancak biraz daha muhafazakâr olan ikincisi⁸⁴ ise keşif, genel davranışsal aktivasyon⁸⁵ ve ileri hareketin temelini oluşturur.⁸⁶ İlkinin işleyişi kaygıyla, korku ve endişeyle, olumsuz duygulanımla (tehdit edici ve beklenmedik olana karşı evrensel öznel tepkilerle) ilişkili görünmektedir.⁸⁷ İkincisinin işleyişi ise tersine umutla, merakla ve ilgiyle, olumlu duygulanımla ilişkili görünmektedir; umut vadeden ve beklenmeyene verilen öznel tepkiler.⁸⁸ Bu nedenle, ortaya çıkan bilinmeyeni keşfetme süreci bir yanda merak/umut/heyecan duyguları ile diğer yanda kaygı arasındaki etkileşim tarafından yönlendirilir. Bu fenomeni başka bir bakış açısından anlatmak istersek, bir yanda yaklaşımdan (ileri hareketten) ve diğer yandan devam eden davranışın engellenmesinden sorumlu farklı motor sistemleri arasında olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 5: Yeniliğin Belirsiz Doğası

“Karmaşık bilinmeyen” yani yenilik (daha önce de ima edildiği gibi) iki “biçim”de ortaya çıkar. “Normal” yenilik, belirli bir son nokta veya hedefin seçimiyle sınırlandırılan “bölge” içinde ortaya çıkar (bu da belirli bir yere geldikten sonra “b” noktasının *bu yer ve zamanda* en önemli olası faaliyet kabul edilmesi anlamına gelir). “Normalde” yeni olan şey, mevcut çıkış noktasının ve hedefin aynı kaldığını ancak bu hedefe ulaşmak için *araçların* değiştirilmesi gerektiğini gösterir. Örneğin ofisinizde olduğunuzu varsayalım. Asansöre binmek için engel içermeyen bir koridorda yürümeye alışmışsınızdır. Bu aktiviteyi yapmaya o kadar alışkınsınızdır ki bunu “otomatik olarak” yapabilirsiniz; bu yüzden genellikle yürürken bir yandan bir şeyler okursunuz. Bir gün kitap okurken birinin koridorun ortasına bıraktığı bir sandalyeye takılırsınız. Bu “normal” bir yeniliktir. Hedefinizi değiştirmeniz gerekmez, sadece küçük ve önemsiz bir ayarlama yapmanız gerekir. Bu beklenmedik engel yüzünden çok fazla üzülmeniz olası değildir. Asansöre

Şekil 6: Hedefe Yönelik Davranış Sürecinde "Normal Yeniliğin" Ortaya Çıkışı

istenilen zaman aralığında ulaşmak hâlâ olasıdır, tek yapmanız gereken sandalyenin etrafından dolaşmaktır (ya da özellikle özgecil hissediyorsanız sandalyeyi başka bir yere taşıyabilirsiniz). *Şekil 6: Hedefe Yönelik Davranış Sürecinde "Normal Yeniliğin" Ortaya Çıkışı*, bu önemsiz uyarılama sürecinin soyut bir temsilini sağlar.

Devrimci yenilik ise tamamen farklı bir şeydir. Bazen beklenmedik bir durumun aniden ortaya çıkması, büyükannenin evine giden "a" yolu yerine "b" yolunu seçmek anlamına gelir. Bazense bu durum, büyükannenin varlığı hakkında ortaya çıkan şüphe anlamına gelir ("Kırmızı Başlıklı Kız"daki "kurt"u düşünün). İşte bir örnek: Gece yüksek bir binadaki ofisimde tek başıma oturuyorum. Aniden şöyle bir hayal kuruyorum: "Asansörle üç kat aşağı ineceğim ve yiyecek bir şeyler alacağım" (daha doğrusu açlık bir anda hayal gücümü ele geçiriyor ve onu kendi amaçları için kullanıyor). Bu "fantezi" ideal geleceğin uzamsal ve zamansal olarak sınırlı bir görüntüsünü oluşturur; "potansiyel" olası son-

suz geleceklerden ayırt edilebilir bir nesne olarak şekillendirilmiş “gerçek” bir olası gelecektir bu. Asansöre doğru yürürken (kafeteryaya giderken) yorumlanmış şimdiyi oluşturan olayları ve süreçleri değerlendirmek için bu kesin görüntüyü kullanıyorum. Motivasyonumu bastırmak için (ve tabii ki tanrıları memnun etmek için) gerçeği fantezimle eşleştirmek *istiyorum*. Beklenmedik bir durumla karşılaşırsam, örneğin asansör çalışmazsa, uyumsuzluk beni geçici olarak durdurur. Mevcut planımı, aynı amaca ulaşmak için tasarlanmış alternatif bir davranış stratejisiyle değiştiririm. Bu, koşullarımı değerlendirmek, duygularımı “düzenlemek” için kullandığım zamansal ve uzamsal olarak sınırlı “haritayı” yeniden yapılandırmadığım anlamına geliyor. Tek yapmam gereken *strateji* değiştirmek.

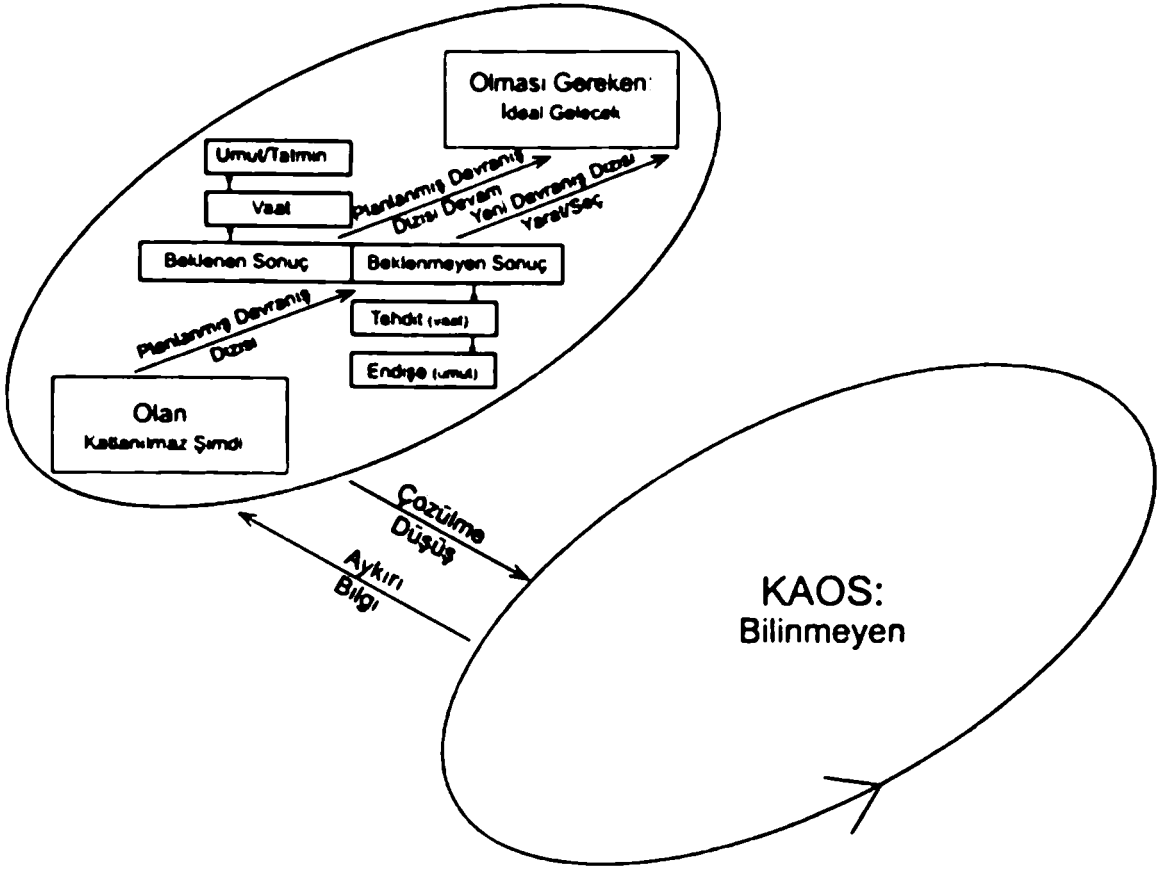
Kafeteryaya merdivenlerden inmeye karar verdim. Eğer merdivenler de tadilat nedeniyle kapalıysa başım daha ciddi bir belada demektir. Orijinal fantezim –“kafeteryaya git ve yemek ye”– üstü kapalı bir varsayıma dayanıyordu: *Aşağı inebilirim*. Gerçekten farkında bile olmadığım (mevcut operasyon açısından *aksiyomatik* olarak kabul edilebilecek) bu varsayım ihlal edildi. “Yemek yemek için aşağı in” hikâyesi yalnızca katlar arası geçerli ulaşım araçlarının olduğu bir ortamda işlevini sürdürür. Bu araçların varlığı bir doneydi; asansörü veya merdivenleri o kadar sık kullandım ki onların varlığı haklı olarak göz ardı edilen bir sabit halini almıştı. Merdivenlere veya asansöre iyice hâkim olduktan sonra –onların yerlerini, konumlarını ve mekânizmalarını öğrenir öğrenmez– onları *doğal* kabul edebilir ve alakasız olduklarını varsayabilirdim. Öngörülebilir fenomenler (“iyice araştırılmış ve bu nedenle uyarlanmış” olarak algılayın) dikkat çekmez, “bilinç” gerektirmez. Onların varlığında yeni davranış stratejileri veya referans çerçeveleri oluşturmak gerekmez.

Neyse: Asansörler bozuk, merdivenler kullanılamıyor. Ortamımı değerlendirmek için kullandığım harita geçersiz kılındı; *amaçlarım* artık kullanılabiliyor değil. Sonuç olarak, zorunlu şekilde bu amaçlara

giden araçlar (kafeteryaya gitme planlarım) tamamen alakasız hale geldi. Artık ne yapacağımı bilmiyorum. Bu da artık *nerede olduğumu* bilmediğim anlamına gelir. Aşına olduğum bir yerde olduğumu varsaymıştım, aslında pek çok tanıdık şey (mesela hangi katta olduğum gerçeği) değişmedi. Bununla birlikte temel bir şey değişti ve bunun *ne kadar* temel olduğunu bilmiyorum. Artık kolay kolay ayrılamayacağım bir yerdeyim. Çözülmemiş açlığıma ek olarak bir dizi yeni sorunla karşı karşıyayım, en azından potansiyel olarak (bu gece eve dönebilecek miyim? Biri beni *kurtarabilecek* mi? Beni kim kurtarabilir? Yardım istemek için kime telefon etmeliyim? Ya yangın çıkarsa?). Eski planım, eski “hikâyem” (“Bir şeyler yemek için aşağı iniyorum”) ortadan kayboldu ve şu anki durumumu nasıl değerlendireceğimi bilmiyorum. Daha önce geçici olarak geçerli bir planın varlığıyla kısıtlanmış olan duygularım, karmaşa içinde yeniden ortaya çıkıyor. Endişeliyim (“Ne yapacağım? Ya gerçekten yangın *çıkarsa*?”), sinirliyim (“Bu şartlar altında kesinlikle bu gece daha fazla iş yapmayacağım!”) Kızgınım (“Kim tüm çıkışları kapatacak kadar aptal olabilir?”) ve meraklıyım (“Burada cidden ne haltlar dönüyor?”). Bilinmeyen bir şey oldu ve tüm planlarımı altüst etti. Yaşadığım kaos duygusal dengemi bozdu. *Şekil 7: Hedefe Yönelik Davranış Sürecinde “Devrimci Yeniliğin” Ortaya Çıkışı*, bu durumu grafiksel olarak göstermektedir.

Yarattığımız planlar, zihnimizde canlandırdığımız mükemmel geleceği hayata geçirmek için tasarlanmış mekânizmalardır. Bir kez formüle edildiğinde planlar davranışlarımızı yönetir; *ta ki biz bir hata yapana kadar*. Öngörülemeyen bir şey veya durumla ortaya çıkan bir hata, planlarımızın eksik doğasına kanıt oluşturur; bu planların ve üzerine inşa edildikleri varsayımların hatalı olduğunu ve güncellenmesi gerektiğini söyler (veya Tanrı korusun, terk edilmesi gerektiğini). Her şey plana göre ilerlediği sürece tanıdık zeminde kalırız ancak hata yaptığımızda *keşfedilmemiş bir bölgeye gireriz*.

Bilinen ve bilinmeyen her zaman görecelidir çünkü beklenmedik olan tamamen ne beklediğimize (arzumuza), *önceden*

Şekil 7: Hedefe Yönelik Davranış Sürecinde "Devrimci Yeniliğin" Ortaya Çıkışı

*planladığımız ve varsaydığımız şeye bağlıdır. Her şeyi bilmemiz mümkün değilken gerçekte ne olduğuna veya ne olması gerektiğine dair tamamen doğru bir model formüle etmek imkânsız olduğu için beklenmedik sürekli ortaya çıkar çünkü devam eden davranışın nihayetinde hangi sonuçları doğuracağını belirlemek imkânsızdır. Dayanılmaz şimdinin ve ideal, arzulanan geleceğin temsilindeki hatalar kaçınılmazdır ve sonuç olarak, birincinin ikincisine dönüştürülebileceği araçların uygulanması ve temsilindeki hatalar da kaçınılmazdır. İnsanın sonsuz hata yapma kapasitesi, insan deneyimi boyunca bilinmeyenle karşılaşmanın kaçınılmaz olduğu anlamına gelir. Bu tür bir karşılaşma olasılığı, bireysel varoluşun yeri ve zamanı ne olursa olsun, ölüm ve vergilendirme kadar kesindir. Bu nedenle paradoksal olarak bilinmeyenin (değişken) varlığı *çevresel bir sabit* olarak kabul edilebilir. Bu alanın*

“varlığı”na uyum, her kültürde ve her tarihsel dönemde, herhangi bir toplumsal veya biyolojik koşulun ayrıntılarından bağımsız olarak gerçekleşmelidir.

İstenen sonuçtan sapmalar, (nispeten) yeni olaylar teşkil eder ve mevcut durum, süreç veya ideal geleceğin analizi düzeyinde, varsayımdaki hataların göstergesidir. Bu tür uyumsuzluklar (öngörülemeyen, gereksiz veya yeni olaylar) sürekli olarak insan deneyim alanının özündeki en anlamlı ve ilginç unsurları içerir. Bu ilgi ve anlam, yeni bilgilerin mevcudiyetine işaret ederek insan (ve hayvan) eylemi için üstün bir uyarıcı oluşturur.⁸⁹ Tüm yeni ve faydalı bilgilerin olasılığının var olduğu, öngörülemeyenlerin ortaya çıktığı yerdir. Bilgi ve bilgeliğin üretilmesi, uyarlanabilir yeterlilik sınırlarının genişletilmesi, tüm yabancı bölgelerin keşfedilmesi, haritasının çıkarılması ve bu bölgelere hâkimiyet kurulması her zaman öngörülemeyen veya beklenmedik olanın keşfedilmesi sürecinde gerçekleşir. Bu nedenle, ebediyen var olan bilinmeyenin alanı, tüm koşullu bilginin ortaya çıktığı matrisi oluşturur. Hâlihazırda herkes tarafından bilinen, öngörülebilir hale getirilen şeyler, bir zamanlar kimse tarafından bilinmiyordu. Aktif keşif odaklı uyarılmanın bir sonucu olarak öngörülebilir hale getirilmek durumundalardı. Bu matrisin genişliği belirsizdir; büyük kültür depomuza, atalarımızdan bize miras kalan bilgelige rağmen hâlâ temelde cahiliz ve ne kadar öğrenirsek öğrenelim öyle kalacağız. Bir okyanusun bir adayı sarması gibi, bilinmeyenin alanı bizi çevreler. Adanın alanını artırabiliriz ama hiçbir zaman denizden daha fazla bir alan kaplayamayız.

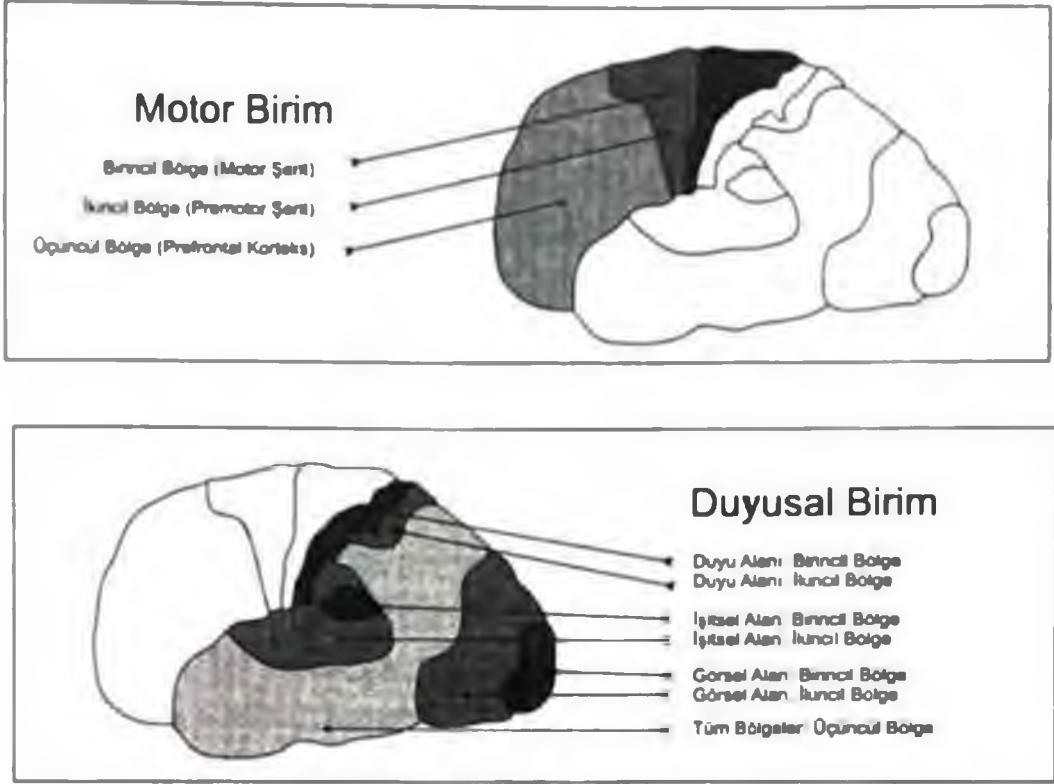
Keşif: Fenomenoloji ve Nöropsikoloji

Tanıdık olmayan, deneyimin değişmez bir özelliğidir. Cahil kalırız ve belirsizlikle çevrili bir şekilde hareket ederiz. Bununla birlikte temelde kim olursak olalım veya ne zaman yaşarsak ya-

şayalım, her zaman bir şeyler biliriz. Çevreyi “nesnel” bir şey olarak görme eğilimindeyiz ancak onun en temel özelliklerinden biri (tanıdık olup olmama) öznel şekilde tanımlanan bir şeydir. Bu çevresel öznellik önemlidir: Bir “olgu”nun salt yorumunun, gelişip gelişmeyeceğimizi, hastalanıp hastalanmayacağımızı, yaşayıp yaşamayacağımızı belirleyebileceği kesindir. Görünen o ki çevrenin bilinmeyen/bilinen (doğa/kültür, yabancı/tanıdık) olarak sınıflandırılması veya karakterize edilmesi, herhangi bir nesnel tanımlamadan daha “temel” olarak kabul edilebilir; tabii tanımı gereği gerçekliğe adapte olduğumuzu varsayarsak. Zira insan beyni (ve genel olarak daha gelişmiş sinir sistemleri) “düzen alanı”nda ve “kaos alanı”nda çalışmak üzere uzmanlaşmıştır. Ve bu alanlar salt bir metafordan daha fazlası olarak görülmedikçe bu uzmanlaşma gerçeğini anlamak imkânsızdır.

Beynin işleyişini aydınlatmak için normalde bilişsel süreç kavramlarımızı (fizyolojik olarak “ne olduğu”nu belirlemek için düşünce modellerimizi) kullanırız. Bununla birlikte nöropsikolojik araştırma, ters prosedürün eşit derecede yararlı olduğu noktaya kadar ilerlemiştir. Beyin işlevi hakkında bilinenler, biliş kavramlarımızı (yani gerçeğin kendisini) aydınlatmak için ve bu kavramlara uygun “nesnel kısıtlamalar” sağlamak için kullanılabilir. Aydınlanma düşüncesi “akıl” ve “duygu”yu ayırmaya çalışmıştır. Beynin yapısı ve işlevine ilişkin ampirik araştırmalar (bu ayrılığın sonucunda bunlara büyük bir başlangıç ivmesi verilmiştir) aslında iki fenomenin birbirine bağlı ve esasen bütünleyici olduğunu göstermiştir.⁹⁰ Bizler *yin* ve *yang*’ın, kaos ve düzenin sürekli etkileşim halinde olduğu bir evrende yaşıyoruz: Duygu, ne yaptığımızı bilmediğimizde, tek başına aklın yeterli olmadığı durumlarda bize kılavuz oluyor.⁹¹ “Biliş” ise tam tersine düzenli ortamlar inşa edip o ortamı sürdürmemize ve kaosu, duygusal etkiyi kontrol altında tutmamıza izin veriyor.

Beynin motor, duyusal ve duygusal olmak üzere üç temel birimden oluştuğu veya sağ ve sol olarak eşleştirilmiş bir çift

Şekil 8: Beynin Motor ve Duyusal Birimleri

yarım küreden oluştuğu kabul edilebilir. Her bir kavramsal alt bölümlenme biçiminin teorik avantajları vardır. Ayrıca bu iki görüş birbirine ters şekilde işlemez. İlk olarak *Şekil 8: Beynin Motor ve Duyusal Birimleri*'nde şematik olarak gösterilen "birimlerin" tanımına değineceğiz.

Çoğu neokortikal (ve birçok subkortikal) yapı, *homo sapiens*'te en büyük ve en karmaşık gelişim düzeyine ulaşmıştır. Bu, özellikle nispeten daha yeni neokorteksin ön veya ön yarısını oluşturan (ve motor, premotor ve prefrontal loblardan oluşan) motor sinir hücresi⁹² için geçerlidir. Bu yüksek gelişim düzeyi kısmen artan insan zekâsında, davranışsal çok yönlülükte ve hem gerçek hem de potansiyel deneyimin genişliğinde etkilidir ve plan ile niyetleri formüle etme, onları eylem programları halinde organize etme ve bunların uygulanmasını düzenleme kapasitemizin temelini oluşturur.⁹³

Neokorteksin arka yarısını oluşturan (ve parietal, oksipital ve temporal loblardan oluşan) duyu birimi,⁹⁴ duyuusal sistemlerimizin (öncelikle görme, işitme ve dokunma) dünyalarının inşasından sorumludur ve bilinçli deneyimimizi oluşturan birleşik algısal alana entegrasyonlarını sağlar.⁹⁵ Duyusal birim, motor birim tarafından planlanan eylemler sırasında üretilen bilgileri işler ve bu bilgilerden tanınabilir ve tanıdık dünyayı oluşturur.

Son olarak “limbik birim” (filogenetik olarak eski, neokorteksin kıvrımları altındaki bölge)⁹⁶ davranışsal sonuçların doğasını, meydana geldikleri gibi, *olması gereken* ve *olması istenen* şeyin fantezide var olan dinamik bir modeliyle karşılaştırır. Bu nedenle *motive edici önem* veya *duygusal öneme* işaret etmek, limbik sistemin belki de en büyük sorumluluğunu oluşturan şeydir. Bu ve hafızanın (bütünleşik olarak ilişkili) telkin edilmesi ve yenilenmesi *önemli* olaylardır çünkü bellekte depolanan [daha doğrusu belleği *değiştiren*] bilgiyi dönüştürür. Bu işaretleme süreci zorunlu olarak istenmeyen şimdinin, şu anda hayal edildiği şekliyle ideal gelecekle karşılaştırılmasını içerir. Böyle bir karşıtlık yaratma kapasitesi, beynin nispeten eski merkezî bölümünün derinliklerinde, özellikle de hipokampus⁹⁷ ve amigdala olarak bilinen, sıkı bir şekilde bütünleşmiş yapılarda gerçekleştirilen işlemlere bağlı görünmektedir.⁹⁸ Bu karşılaştırmalı sürecin doğası belki de en iyi şekilde *olaya ilişkin kortikal potansiyel* olarak bilinen bir fenomenin ele alınması yoluyla anlaşılabilir.

Beyin, operasyonları sırasında sürekli olarak değişen bir elektriksel aktivite modeli üretir. Elektroensefalogram (EEG) bu modelin kaba bir resmini oluşturur. EEG muayenesinden geçen kişinin kafa derisine bir dizi elektrot yerleştirilir. Bu elektrotlar, nörolojik aktivite sırasında üretilen elektriksel aktivite kalıplarının tespit edilmesini, izlenmesini ve bir dereceye kadar lokalize edilmesini sağlar. (Beyin, kafatası ve onu çevreleyen doku aracılığıyla algılanmak için yeterli elektriksel aktivite üretir, ancak bu çevreleyen doku tarafından yaratılan etki EEG'nin değerlendirilmesini zorlaştırır.)

EEG teknolojisinin oldukça sınırlı kapasiteleri, bilgisayarların analitik kapasiteleri tarafından büyük ölçüde genişletilmiştir. *Olaya ilişkin kortikal potansiyel*, değerlendirilen kişiye bir tür “uyaran” ile sunulduktan sonra farklı gecikmelerin ortalaması alınarak EEG kayıtlarından bilgisayar tarafından elde edilen bir beyin aktivitesi ölçümüdür. Bu uyarının doğası değişebilir. En basit şekliyle, stereo kulaklıklar aracılığıyla tekrar tekrar sunulan bir ton gibi duyuşsal bir uyarandır. Daha karmaşık durumlarda, *olaya ilişkin kortikal potansiyel*, duyuşsal değerliliğe sahip bir uyarının ardından izlenir ve bu, “ayırt edilmesi, tanınması veya başka bir şekilde değerlendirilmesi gereken bir şeyi takiben” anlamına gelir.” Bu türden bir olay üretmenin en basit yollarından biri, rastgele olan bir tonu normalde tekrarlanan, öngörülebilir tonlar dizisine eklemektir (uyaran aynı zamanda görsel veya dokunsal olabilir). Bu “garip” olaylar (göreceli) yenilik şeklinde algılanır (yenilik her zaman görecelidir) ve tahmin edilebilir tonlar tarafından üretilenden farklı bir kortikal elektriksel aktivite modeli oluşturur. Devam eden davranışta değişikliğe sebep olan herhangi bir olay da bu “gariplik” gibi bir potansiyel üretecektir.

Seyrek olaylar veya başka bir açıdan anlamlı olaylar tarafından üretilen ortalama *olaya ilişkin kortikal potansiyel*, belirli bir zamanlama ve şekle sahip bir dalga biçimidir. Uyarının sunulmasından sonra ilk yarım saniye (500 milisaniye) içinde meydana gelen bu dalga formunun oluşması anındaki unsurlara büyük dikkat gösterilmiştir. İlk yarım saniye sonra dalga formunun yönü değişir. İnişler ve çıkışlar, aşağı yukarı belli zamanlarda (ve esas olarak tahmin edilebilir “yerlerde”) meydana gelir ve bu nedenle tanımlanmış ve adlandırılmıştır. Olaya ilişkin potansiyeller (OİP’ler), polariteye bağlı olarak negatif (N) veya pozitif (P) olarak ve zaman içindeki oluşumlarına göre numaralandırılır. OİP’de başta oluşan değişiklikler (<200 ms), bir olayın tamamen duyuşsal kalitesindeki değişime göre değişir. Buna karşılık N200 (negatif 200 ms) ve P300 (pozitif 300 ms) olarak adlandırılan dalga biçimleri,

uyaranın *duygusal önemi ve büyüklüğüne* göre değişir ve beklenen, ancak gerçekleşmeyen bir olayın gerçekleşmemesiyle bile uyarılabilir. Psikofizyolog Eric Halgren şöyle diyor:

N2/P3'ü uyandıran bilişsel koşullar, yeni veya davranışsal görevler için sinyaller olan ve bu nedenle ilgilenilmesi ve işlenmesi gereken uyaranların sunumu olarak özetlenebilir. Bu çağrıştırmacı koşullar ve işlevsel sonuçlar, yönlendirme refleksi için bulunanlarla aynıdır.¹⁰⁰

Halgren, N2/P3'ü ve otonomik yönelme refleksini “daha fazla değerlendirmeyi hak eden uyarıcılar tarafından uyandırılan genel bir organizma reaksiyon kompleksinin farklı bölümleri”¹⁰¹ olarak ele alır ve bu genel tepki modelini, yönelme *kompleksi* olarak adlandırır. Önemli miktarda kanıt, diğer beyin sistemlerinin de katılmasına rağmen, amigdalik ve hipokampal sistemlerin N2/P3 dalga biçimlerinin üretiminde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. (Ayrıca ek bir dalga biçimi olan N4'ün; insan deney katılımcılarına anlamlı bir bağlamda yazılı, sözlü veya işaretli kelimeler ve yüzler gibi bütünsel öneme sahip soyutlanmış semboller gösterildiğinde üretildiğini belirtmek de ilgi çekicidir.¹⁰² Böyle bir durumda N4, N2'den sonra, ancak P3'ten önce meydana gelir ve sözcüğün görüldüğü bağlamla bütünleştirilmesindeki zorluğun bir fonksiyonu olarak büyüklüğü artar. Amigdala ve hipokampus dalga biçiminin üretiminden de doğrudan sorumludur olduğu gibi tam da bu nedenle, belirli bir hedefe ulaşma arzusu göz önüne alındığında, davranış için önemli olan anlamın türetilmesinin hayati bir yönü olan bağlamsal sentezden de sorumludur.)

Yönelme kompleksinde davranışsal olarak ve N2/N4/P3 dalga biçiminde elektrofizyolojik olarak ortaya çıkan süreçler, *bilinç* olarak deneyimlediğimiz (ve anladığımız) çok yönlü süreçlerde merkezi bir rol oynuyor gibi görünmektedir. Başka bir psikofizyolog olan Arne Ohman¹⁰³ oryantasyonun zor, yavaş, farkındalığın eşlik ettiği, ardışık ve üretken (ve bu kitapta *keşifsel*

davranış olarak anılan) bir “kontrollü süreç” dizisini başlattığını öne sürmüştür. Bu alışkanlığa dayalı, bilinçsiz ve hızlı olan (ve “keşfedilen bölgede” meydana gelen) “otomatik işleme”nin karşıtıdır. Görünüşe göre yönelme kompleksi, yalnızca belirli bir deneysel özne, duyuşal girdi ile motor eylem arasındaki bir ilişkinin “farkına vardığında” ortaya çıkar. Benzer şekilde, N2/P3 dalga biçimi de yalnızca kullanılan deneysel uyaran, “deneğin dikkatini çektiği ve farkındalığına ulaştığı” zaman ortaya çıkar.¹⁰⁴ Bilinç (mevcut argümanın amacı doğrultusunda yönlendirmeye sıkı bir şekilde bağlantılıdır) bu nedenle yeniliğin değerlendirilmesine dâhil olan ve bu değerlendirme için hayati önem taşıyan bir fenomen olarak görülür. Bilinmeyenin alanında üstlenilen davranış değişikliğinin bir sonucu olarak, öngörülemeyenlerin tanımlanmış ve belirlenmiş bir bağlama yerleştirilmesi için hayati öneme sahip gibidir. Bu, bilincin *beklenmeyenler alanında öngörülebilir ve kavranabilir dünyanın üretilmesinde* merkezi bir rol oynadığı anlamına gelir. Bu tür tepkiye, yerleştirme ve üretme, umut/merak ve kaygının ikiz güçleri tarafından daima aracılık edilir. Bunlar “yansımacı” yönelimi ve keşfetmeye yönelik motor çıktıyı yöneten aynı yapılar tarafından tesadüfi olmayan bir şekilde üretilen güçlerdir.

“Dünyada” anlaşılmaz olanın sürekli ve evrensel varlığı, bizde ve bizim gibi son derece gelişmiş sinir sistemlerine sahip tüm canlılarda adaptif tepkiyi ortaya çıkartmıştır. Öngörülebilir olan ile öngörülemeyen daima paradoksal şekilde yan yana olduğu bir dünyada başarılı bir şekilde ilerlemek üzere geliştik. *Keşfettiğimiz ve hâlâ değerlendirmemiz gerekenlerin* birleşimi, doğası geniş bir şekilde tanımlanabildiği sürece asıl çevremizi oluşturur ve fizyolojik yapımız bu çevreyle eşleşir. Planlarımız tarafından yönlendirildiğimizde, *bilinenin* alanında olduğumuzda beynimizi ve zihnimizi oluşturan sistemlerden biri aktivitelerimizi yönetir. Beklenmedik bir şeyle karşılaştığımızda, *bilinmeyenler* diyarına girdiğimizde ise bir diğeri devreye girer gibi görünüyor.¹⁰⁵

“Limbik birim”, diğer görevlerinin yanı sıra yönelme refleksi üretir. İnsanın yeni olana ya da bilinmeyene verdiği temel tepkinin merkezinde duygu, düşünce ve davranışta kendini gösteren yönelme refleksi vardır. Bu refleks biyolojik olarak belirlenmiş bir yol izler. Kökü eskiye uzanan bir tepkidir. Açlık veya susuzluk kadar ilkel, cinsellik kadar temeldir. Benzer şekilde hayvanlar âleminde ve organik varlık zincirinin en aşağılarında mevcuttur. Yönelme refleksi, henüz kategorize edilmemiş tüm olaylar grubuna karşı içgüdüsel bir tepkidir. Beklenmedik, yeni veya bilinmeyene verilen tepkiyi oluşturur ve deneyimin herhangi bir ayrımcı yönüne, özel olarak tanımlanabilir bir duruma veya şeye bağlı değildir. Yönelme refleksi, duyuşal fenomenler *ve* motive edici uygunluk veya değerlik hakkında (koşullu) bilgi üreten sürecin merkezinde yer alır. Bu tür bir bilgi en temelde nasıl davranılacağı ve bundan sonuç olarak ne beklenmesi gerektiğiyle ilgilidir. Kültürel olarak şekillenmiş dış çevre koşulları ve eşit ölçüde şekillendirilmiş iç motive edici durum tarafından tanımlanır. Aynı zamanda nesnel bir bakış açısından, *olanla* ilgili bilgidir; devam eden davranışta ortaya çıkan duyuşal deneyimin bir kayıdır.

Yönelme refleksi, anlaşılma olgu aniden ortaya çıktığında belirli öğrenilmiş tepkilerin yerini alır. Öngörülemeyen, bilinmeyen, korku ve umudun kaynağının ortaya çıkması, süregelen, özellikle hedefe yönelik davranışta kesinti yaratır. Beklenmeyenlerin ortaya çıkması, şu anda bu tür davranışlara rehberlik eden hikâyenin eksik ve kusurlu olduğuna dair kanıt niteliğindedir. Şimdiki durumun tanımı, arzu edilen gelecekteki durumun temsili veya birinciyi ikincisine dönüştürme araçlarında kavram düzeyinde bir hata olduğuna işaret eder. Bilinmeyen, ortaya çıkışı, gerçekliğin belleğe dayalı çalışma modelini güncellemek için (*bilineni* güncellemek için) bir araç olarak korku tarafından düzenlenen meraklı, umutlu keşif davranışını teşvik eder. Umud ve korku gibi iki karşıt duyuşal durumun eş zamanlı ortaya çıkışı çatışma demektir ve bu durum beklenmedik, başka hiçbir şeye benzemeyen intrap-

sişik bir çatışma üretir. Bu çatışmanın büyüklüğü ve potansiyel yoğunluğu normal şartlar altında pek anlaşılmaz çünkü normal şartlar altında (tanımlı olan bölgede) işler plana göre gider. Ancak amaçlarımız yok edildiğinde, bağlamından koparılmış nesne veya deneyimin gerçek anlamı ortaya çıkar ve bu tür bir ifşa kendini ilk önce korku biçiminde gösterir.¹⁰⁶ Bu tür çatışmalardan, daha önceki yenilik odaklı keşif sırasında üretilen uyumsal bilgilerin tarihsel birikimiyle korunuruz. Öngörülemezden, kültürel olarak belirlenmiş inançlarımız ve bizim gibi olanlarla paylaştığımız hikâyeler sayesinde korunuruz. Bu hikâyeler bize ortak ve sınırlı değerleri korumamız için nasıl devam edeceğimizi ve nasıl davranacağımızı anlatır.

Yönelme refleksi, yani dikkatin yeniliğe istemsiz olarak çekilmesi, keşfetme davranışının ortaya çıkması için zemin hazırlar.¹⁰⁷ Keşfetme davranışı, genel ve (*a priori*) motivasyon açısından önemli beklenmeyen olayların motive edici alaka düzeyince sınıflandırılmasına izin verir. Gerçek öneme sahip bir şey söz konusu olduğunda (bu, araştırma sonrası belirlenir) alaka düzeyi, bağlama özgü bir ceza veya tatmin anlamına gelir. Ve bunların “ikinci dereceden” eş değerleri olan tehdit veya vaat (tehdit edici bir şey cezayı, vadeden bir şey tatmini ifade eder) anlamına. Bu, duyusal (veya resmîleştirilmiş, nesnel) özellikten ziyade motor çıktı veya davranışla ilgili çıkarımlara göre kategorizasyondur.¹⁰⁸ Genel olarak keşif amacının, keşfedilen bölgenin nesnel niteliklerinin bir resminin üretilmesi olduğunu varsaydık. Bu sadece kısmen doğrudur. Ancak bu tür resimleri üretme nedenlerimiz genellikle yeterince dikkate alınmaz. Keşfedilebilir her alt bölgenin kendine özgü duyusal yönü vardır ancak gerçekten önemli olan, yeni alanın duygusal veya motive edici alakasıdır. Bir şeyin sert ve parıldayan kırmızı bir renkte olduğunu bilmemiz ancak onun sıcak ve dolayısıyla tehlikeli olduğunu (temasın cezalandırıcı bir yönü olacağını) anlamamız açısından gereklidir. Neyin yenebileceğini

ve neyin bizi yiyebileceğini takip edebilmemiz için nesnelerin hissini ve görünüşünü bilmemiz gerekir.

Yeni bir alanı keşfettiğimizde o alan içindeki hedefimize yönelik etkileşimlerimizin karakteristiği olan şeylerin veya durumların motive edici veya duygusal öneminin haritasını çıkarırız ve neyin önemli olduğunu belirlemek için karşımıza çıkan duyusal verileri kullanırız. Yenilikten kaynaklanan terörü engellememize ve merakın ortaya çıkmasına izin veren şey önceden keşfedilmemiş olan bölgede *özgöl* anlamın veya duygusal önemin kararlaştırılmasıdır (nesnel özelliklerin tanımlanması değil). Yeni bir yerde, orada bizi tehdit edecek veya incitecek hiçbir şeyin olmadığını keşfettiğimizde kendimizi rahat hissederiz (özellikle davranışlarımızı ve temsil şemalarımızı, bizi tehdit edebilecek veya incitebilecek hiçbir şey olmayacak şekilde ayarladığımızda). Duygusal düzenlemeye (esas olarak güvenlik yaratan) izin veren keşfin sonucu bir bilim adamının ileri süreceği gibi bir nesnel tanımlama değil, araç ve amaçların belirtilmesi için beklenmedik bir oluşumun sonuçlarının kategorize edilmesidir. Bu tür bir sınıflandırma, arkaik duygulanım ve öznel deneyim perspektifinden bir nesnenin “ne olduğu”dur. Elbette yönelme refleksi ve onun tezahürünü takip eden keşif davranışı, aynı zamanda bilinmeyen nesnel gerçeklikte bilinen kategorilerine ayrışmasına izin verir. Bununla birlikte tarihsel olarak bakarsak bu yetenek yeni bir gelişmedir, sadece dört yüzyıl önce ortaya çıkmıştır¹⁰⁹ ve bu nedenle “düşünme” veya “değerlendirme” için temel bir şart olarak kabul edilemez. Bir şeyin kolektif olarak kavranabilir duyusal niteliklerinin belirlenmesi –bu genellikle modern dünyada, gerçekliğin tanımının temel yönü olarak kabul edilir– yalnızca onu bir kez daha ifade etmeye, daha temel *değerlendirme* sürecine destek sağlar. Bu sadece ilgili veya potansiyel olarak ilgili fenomenlerin kesin doğasını belirlemeye hizmet eder.

İşler plana göre gittiğinde, yani eylemlerimiz arzularımıza ulaşmamızı sağladığında kendimizi güvende, hatta mutlu hisse-

deriz. Hiçbir şey ters gitmediğinde, hedefe yönelik davranışın organizasyonundan ve uygulanmasından açıkça sorumlu olan kortikal sistemler sıkı bir şekilde kontrolde kalır. Bununla beraber, kortikal olarak oluşturulmuş planlar ve fanteziler suya düştüğünde bu kontrol ortadan kalkar. Nispeten eski “limbik” hipokampal ve amigdalik sistemler duygusal etkiyi, yorumu ve davranışı değiştirerek harekete geçer. Hipokampus, subjektif alanda kendini gösterdiği için şimdinin (yorumlanmış) gerçekliğini, premotor birim tarafından inşa edilen ideal gelecek fantezileriyle karşılaştırmak için uzmanlaşmış görünmektedir (üst düzey aracı olarak hareket eder ve beynin daha temel veya birincil bileşenlerini oluşturan tüm özelleşmiş alt sistemlerin kralı gibi davranır). Bu arzu güdümlü fanteziler, devam eden amaca yönelik etkinlik sırasında üretilen olayların olasılığı hakkında motive edilmiş hipotezler olarak kabul edilebilir. Olmasını *beklediğiniz şey* –çoğu durumda gerçekten olmasını *istediğiniz şey*–, bildiklerinizi aksiyon alırken öğrendiklerinizle birlikte kullanarak oluşturduğunuz bir modeldir. Hipokampal kıyaslayıcı¹¹⁰ sürekli ve “bilinçsizce”, olması gereken karşılık olarak, “gerçekte” ne olduğunu kontrol eder. Bu, kıyaslayıcının, *anlayabildiği ölçüde* (sonuçta o da bir model olduğu için) “dayanılmaz şimdiki”, hayal edildiği haliyle ideal gelecekle karşılaştırdığı anlamına gelir. Yani aktif davranışın sonucunu o davranışın amaçlanan sonucunun bir görüntüsüyle karşılaştırır. Geçmiş deneyim (beceri ve beceri sonuçlarının temsilleri) bir hata yapılarına kadar davranışı yönetir. Amaçlanmayan bir şey meydana geldiğinde (gerçek sonuç, istenen sonuçla eşleşmediğinde) hipokampus değişiklik yapar ve kortikal belleği güncellemeye hazırlanır. Davranışsal kontrol, korteksten limbik sisteme ve görünüşe göre öngörülemeyen olayların duygusal öneminin geçici olarak belirlenmesini yöneten ve motor kontrol merkezlerine güçlü bir çıktı sağlayan amigdalaya kayar.¹¹¹ Bu kontrol değişimi beynin, yönelmeyi yöneten ve duyusal işlemenin yoğunluğunu artıran, keşifle ilgili yapılarını aktive eder.

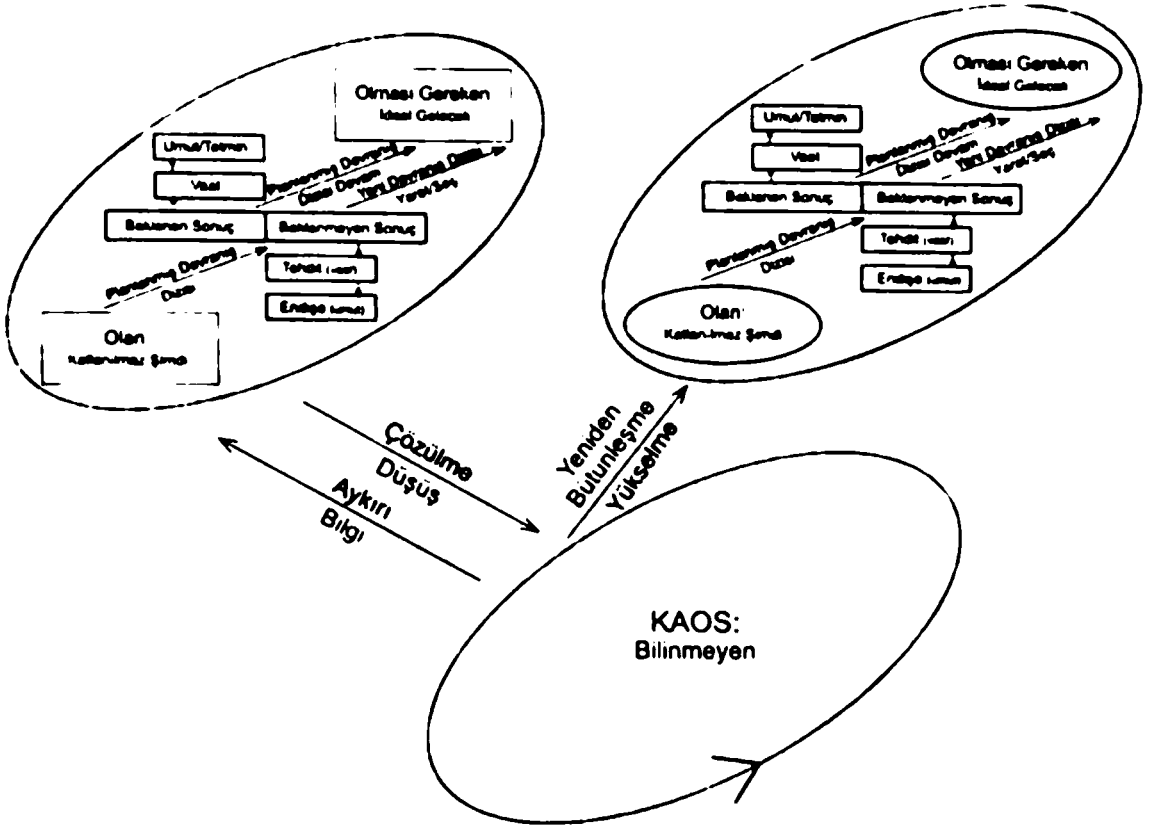
“Yüksek” korteks, bilinmeyen ortaya çıkana, yargıda bir hata yapana, bellek artık hizmet etmeyene ve yönettiği etkinlik, istenen ile gerçekte olan arasında bir uyumsuzluk üretene kadar davranışı kontrol eder. Böyle bir uyumsuzluk meydana geldiğinde uygun duygulanım (korku ve merak) ortaya çıkar. Ancak durumla ilişkili duygu, tanım gereği henüz karşılaşılmamış olana nasıl bağlanabilir? Geleneksel olarak, önceden tanınmayan şeylere veya durumlara öğrenmenin bir sonucu olarak bir anlam verilir. Yani anlamları öğrenilene kadar nesnelerin ve durumların anlamı yoktur denebilir. Ancak bilinmeyen karşısında henüz bir öğrenme gerçekleşmeden bir hata karşısında duygu kendini gösterir. Bu nedenle öngörülenlerin uyandırdığı duygu türünün öğrenilmediği, yani yeni veya beklenmedik olanın duygu yüklü bir şekilde ortaya çıktığı anlaşılır. Nesneler ve durumlar kendiliğinden anlamsız değildir. Başarılı keşif davranışının bir sonucu olarak alakasız *hale getirilirler*. Bununla birlikte, ilk karşılaşıldıklarında anlamlıdır. Bu *a priori* anlamın –korku ve merak– (sınırlandırılmış) oluşumundan temelde amigdala sorumludur.

Amigdala, *tepki vermemesi özellikle söylenilmediği* durumlar haricinde her şeye veya duruma otomatik olarak tepki veriyor gibi görünür. Devam eden amaca yönelik davranışlara, arzu edilen (amaçlanan) sonuçları ürettiğinde tepki vermemesi söylenir ve bunlar işlevsel olarak engellenir.¹¹² Bir hata ortaya çıktığında (bu, şu andaki bellek tarafından yönlendirilen plan ve amaçların yetersiz olduğunu ortaya çıkarır) amigdalanın işlevsel engeli ortadan kalkar ve o da bu beklenmeyen olayı bir anlamla etiketler. Bilinmeyen aynı anda hem tehlikeli hem de umut vericidir: *Kendiliğinden ve normalde keşif veya (daha bağlama özel) sınıflandırma olarak kabul ettiğimiz şeyden önce* endişe, merak, heyecan ve umut uyandırır. Amigdalanın işlevleri, bilinmeyen varsayılan bir şekilde saygıyla karşılanmasını sağlanmaktan sorumludur. Amigdala aslında şunu söyler: “Ne anlama geldiğini bilmiyorsan, ona dikkat etsen iyi olur.” Dikkat, amigdalik operasyonun harekete geçirdiği keşif

davranışının ilk aşamasını oluşturur; yenilik tehdidi karşısında ihtiyatlı olmaya zorlayan kaygı¹¹³ ile yenilik vaadine yaklaştırmaya zorlayan umut arasındaki etkileşimden ibarettir.¹¹⁴ Temkinli yaklaşma, belleğin beceri ve temsil açısından güncellenmesine izin verir. Keşifle birlikte güncellenen bellek, *a priori* duygulanım oluşumunu engeller. Tanıdık alanda (keşfedilmiş bölgede) korku duymayız (ve nispeten daha az merak hissederiz).

İstenen davranış çıktısı (ne olması gerektiği) başlangıçta belirlenmiştir. Mevcut strateji başarısız olursa kaygının yönetimi altında kalacak şekilde yaklaşma ve keşif sistemi devreye girer.¹¹⁵ Yaklaşma sistemi (ve bunun soyut olarak eş değeri), (1) amacı mevcut ikileme bir çözüm üretmek olan alternatif davranış dizileri üretir; (2) istenen hedefin alternatif kavramsallaştırmalarını yaratır veya (3) mevcut durumun motive edici öneminin yeniden değerlendirilmesine neden olur. Bu, (1) istenen hedefe ulaşmak için yeni bir stratejinin icat edilebileceği veya (2) aynı işleve hizmet eden alternatif bir hedefin seçilebileceği anlamına gelir veya (3) uygulama maliyeti nedeniyle davranışsal stratejiden vazgeçilebilir. En son durumda, “gerçeği” neyin oluşturduğuna dair bütüncül nosyon (en azından şu anda kullanımda olan hikâye veya referans çerçevesi açısından) yeniden yapılandırılması gerekebilir. Bu en zahmetli durum şematik olarak *Şekil 9: Kaos Alanından İstikrarın Yeniden Doğuşu*’nda sunulmaktadır.¹¹⁶

Keşif faaliyeti normalde davranışsal repertuvarın kısıtlanması, genişletilmesi veya dönüştürülmesiyle “normal olarak” sonuçlanır. İstisnai durumlarda, yani, “büyük bir hata” yapıldığında bu tür faaliyetler *devrim* ile sonuçlanır: Duygusal değerlendirmeye ve davranışsal programlamaya rehberlik eden tüm hikâye değiştirilir. Bu tür devrim niteliğindeki değişiklik, keşif davranışı sırasında üretilen bilgilerin dâhil edilmesi yoluyla modellenmiş gerçekliğin, geçmişin, şimdinin ve geleceğin güncellenmesi anlamına gelir. Başarılı keşif, bilinmeyen beklenen, istenen ve öngörülebilir hale getirir; bir sonraki karşılaşma için uygun davranışsal önlemleri

Şekil 9: Kaos Alanından İstikrarın Yeniden Doğuşu

(ve bu önlemlerin beklentilerini) belirler. Başarısız keşif, aksine (kaçınma ya da kaçış) yeni nesneyi baştaki, “doğal”, kaygı uyandıran kategorisine yerleşmiş halde bırakır. Bu gözlem, temel bir kavrayış için zemin hazırlar: İnsanlar, yeni bir nesneden korkmayı, o nesne tehlikeli bir özellik gösterdiğinde öğrenmezler. Korku *a priori* konumdur, hiçbir davranışsal uyum yapısının tasarlanmadığı ve aşılanmadığı her şeye verilen doğal tepkidir. Korku, geçmişte herhangi bir zamanda, varlığında üstlenilen başarılı, yaratıcı keşif davranışının bir sonucu olarak öngörülebilir hale getirilmeyen her şeye *doğuştan gelen* tepkidir. LeDoux şunları söyler:

Duygusal olarak nötr uyarıların, caydırıcı bir olayla zamansal eşleşmesini takiben çarpıcı bir duygusal tepki uyandırma kapasitesi kazanabileceği iyi bilinmektedir. Koşullanma yeni duygusal tepkiler yaratmaz, bunun yerine yeni uyarıların mevcut, genellikle fiziksel bağlantılı, türe özgü duygusal tepkileri etkinleştirme yeteneğine

sahip tetikleyiciler olarak hizmet etmesine izin verir. Örneğin sıçanda, daha önce ayaktan verilen elektrik şoku yoluyla eşleştirilen bir ses, arteriyel basınç ve kalp atış hızındaki artışlar dâhil olmak üzere bir dizi otonomik ayarlamaların eşlik ettiği koşullu bir korku tepkisini ortaya çıkarır.¹¹⁷ Benzer tepkiler laboratuvar fareleri bir kediyle ilk kez karşılaştığında da görülür. Ancak amigdala lezyonlarını takiben bu tepkiler ortadan kalkar.¹¹⁸ Bu, söz konusu tepkilerin genetik olarak belirlendiğini (sıçan, doğal bir yırtıcı olan kediye ilk kez gördüğünde tepki ortaya çıktığı için) ve bunun amigdalayla ilgili olduğunu düşündürür. Amigdalanın elektriksel uyarımının benzer tepki modellerini ortaya çıkarabilmesi¹¹⁹ gerçeği, bu tepkilerin doğuştan olduğunu desteklemektedir.¹²⁰

Korku koşullanılan bir şey değildir; güven hissi, belirli şeylerin ve bağlamların varlığında açık veya örtük varsayımların ihlalinin bir sonucu olarak ortadan kalkar. Klasik davranış psikolojisi, yaygın varsayımlarımızla aynı açıdan yanlıştır: Korku ikincil değildir, öğrenilmez ama güven hissi ikincildir, öğrenilir. Keşfedilmemiş her şey *a priori* endişe içerir. Bu nedenle tanıdık ve güvenli olanın temellerini sarsan herhangi bir şey veya durumdan korkulması gerekir.¹²¹

Gerçekten öngörülemeyen şeylere verdiğimiz ilk tepkiye ege-
men olan sistemlerin öznel etkilerinin net bir resmini formüle etmemiz zor çünkü etrafımızdaki her şeyin normal kalmasını sağlamak için tüm gücümüzle çalışıyoruz. Bu nedenle, “normal” koşullar altında, bu ilkel sistemler hiçbir zaman tam kapasitede çalışmaz. Belli bir haklılık payıyla, tüm hayatımızı devrimci anlamda –*en azından iradeyle*– bilinmeyenle asla yüzleşmek zorunda kalmamamızı sağlamaya adanmışız söylenebilir. Bunu yapmaktaki başarımız, deyim yerindeyse potansiyel duygusal tepkilerimizin gerçek doğası, gücü ve yoğunluğu hakkında bizi yanıltmaktadır. Medeni insanlar olarak güvendeyiz. Çevremizdeki diğer insanların davranışlarını (bu, hikâyemizi paylaştıkları anlamına gelir) tahmin edebiliriz. Ayrıca tehdit ve cezaya maruz kalmamızın

asgari düzeyde kalmasını sağlamak için çevremizi yeterince iyi kontrol edebiliriz. Bu, öngörü ve kontrolü mümkün kılan, uyum sağlama mücadelemizin –kültürlerimizin– kümülatif sonuçlarıdır. Bununla birlikte kültürlerimizin varlığı, gerçek (duygusal) doğamızın yapısına (en azından bu doğanın kapsamına ve ortaya çıkışının sonuçlarına) karşı bizi körleştirir.

Yönelme refleksinin deneysel incelemeleri, duygusal tepki için gerçek potansiyelimize fazla ışık tutmadı çünkü bunlar genellikle son derece kontrollü koşullar altında gerçekleştirilmiştir. “Yenilik”e verdikleri yanıtlar açısından değerlendirilen deneklere, genellikle son derece “normal” olan “yeni şey”ler sunulmuştur. Örneğin başka bir sesten beklenmeyecek şekilde farklı olan (veya nispeten beklenmeyen bir zamanda ortaya çıkan) bir ses, hâlâ bir sestir. Aşağı yukarı bin kez deneyimlenmiş bir şeydir. Ayrıca bu bir laboratuvar, hastanede veya üniversitede, deneysel prosedürün kaygı uyandıran doğasını en aza indirmeye odaklı güvenilir personelin yetkisi altında deneyimlenmektedir. Deneyin kontrollü koşulları (aslında deneyin örtük ve dolayısıyla görünmez teorik varsayımlarıdır), yönelme refleksinin öneminin en aza inmesine ve bu nedenle onu yanlış anlamamıza neden oldu.

Yönelme, standart laboratuvar ortamında terör değil dikkat anlamına gelir. Bu dikkatin tekrarlanan uyarının sunulmasıyla kademeli olarak ortadan kaldırılması “alışma” olarak kabul edilir. Bununla birlikte “alışma” en azından daha yüksek kortikal işlem seviyelerinde pasif bir süreç değildir. *Nispeten önemsiz koşullar altında gözlemlendiğinde* pasif olarak görünebilir. Gerçekte her zaman aktif keşif ve sonraki davranış değişikliğinin veya yorumlayıcı şemanın sonucu oluşur. Örneğin laboratuvardaki (göreceli olarak) yeni ses, sesle ilgili kortikal sistemler tarafından yapısal olarak incelenir. Bu sistemler, her sesin bileşenlerini aktif olarak analiz eder.¹²² Deneydeki kişi, bir tür sesi “beklemeye” veya tahmin etmeye yönlendirilir ama ona başka bir ses sunulur. Bu öteki beklenmeyen, o özel bağlamda belirsiz bir öneme sahiptir

ve bu nedenle (nispeten) anlamlı, potansiyel olarak tehdit edici ve umut verici olarak kabul edilir. Beklenmeyen ton tekrar tekrar sunulur. Keşfedici özne, deneysel durumu tanımlayan bağlamda (cezalandırıcı, tatmin edici, tehdit edici veya umut verici hiçbir şey) tekrarların hiçbir şey ifade etmediğini fark eder ve tepki vermeyi bırakır. Sadece uyaranlara “alışkanlık” kazanmamıştır. Bu sesin bağlama bağlı önemini haritalamıştır (bu durumda bu sıfırdır). Bu süreç önemsiz görünür *çünkü deneysel durum bunu öyle kılar*. Gerçek hayatta bu durum kesinlikle sıkıcı bir süreç değildir.

Hayvan “duyguları” ve motivasyonu üzerine yürütülen klasik çalışmalar, insan odaklı çoğu çalışmayı tanımlayan, yapay olarak sınırlandırılmış durumları anımsatan koşullar altında gerçekleşmiştir. Hayvanlar, genellikle sıçanlar, bir cezayla tekrar tekrar eşleştirilmiş “tarafsız bir uyaran” varlığında “korkmak” (veya davranışlarını engellemek) üzere eğitilirler [bu uyarının varsayılan öğrenmenin (ya da yorumlamanın) yokluğunda motive edici değeri negatiftir]. Sıçan deneysel “çevreye” yerleştirilir ve çevresini tanımasına izin verilir. Karşılaştığı “tarafsız uyaran” bir ışık “koşulsuz” uyaran da bir elektrik çarpması olabilir. Işık yanar ve sıçan kafesinin zeminine kısa süreliğine elektrik verilir. Bu durum tekrar tekrar oluşturulur. Kısa zaman sonra sıçan, ışık görüldüğü anda “donar”. Daha önce nötr olan bir şeye davranışsal kısıtlama (ve teorik olarak korku) gösteren bir “koşullu tepki” geliştirmiştir. Bu tür prosedürler etkili bir şekilde korku *üretir*. Bununla birlikte, bu prosedürlerin örtük bağlamsal kısıtlamaları veya aksiyomları, araştırmacıları korkunun “kazanılmasının” doğası hakkında garip sonuçlar çıkarmaya yönlendirir.

Bu tür deneyler öncelikle belirli bir durumda korkunun zorunlu olarak öğrenilen bir şey olduğunu ima eder. Ayrıca cezaya maruz kalmanın bir sonucu olarak ve yalnızca bu maruz kalma nedeniyle korkunun var olduğunu ima ederler. Yorumla ilgili bu sorun, sıçanın yeni deney ortamına yerleştirildiği andan itibaren orada henüz korkunç bir şey olmamasına rağmen kaçınılmaz olarak

“korkmuş” olmasından kaynaklanır. Yeni ortamı keşfetmesine izin verildikten sonra sakinleşir. Ancak o zaman “normal” olarak kabul edilir. Deneyci daha sonra sıçana beklenmedik ve acı verici bir şey sunarak sıçanı “kazanılmış normallikten” uzaklaştırır. Sıçan, o zaman korkmayı “öğrenir”. Gerçekte olan şudur: Beklenmedik olay, sıçanı kafese ilk girdiğinde bulunduğu duruma (veya onun daha abartılı bir şekline) yeniden girmeye zorlar. Işıkla birlikte gelen elektrik çarpması, sıçana bir kez daha keşfedilmemiş bir bölgede olduğunu gösterir (hatırlatır). Keşfedilmemiş topraklardaki korkusu, haritasını çıkardığı ve hiçbir tehlike barındırmayan ortamlardaki rahatlığı kadar normaldir. Kendi alışma doğamıza karşı yanlış yorumumuzu deney hayvanlarına yansıttığımız için sakin sıçanı “gerçek” sıçan olarak görürüz. D. O. Hebb’in dediği gibi:

[Bizi karakterize eden şehirlilik]... insanlığın iyi yetiştirilmiş ve sürekli korku içinde olmayan medeni, sevimli ve takdire şayan kısmı, korku yaratan uyaranlara karşı duyarlılığın azalması kadar rahatsız edici uyaranlardan başarılı bir şekilde kaçınmamıza da bağlıdır. Duygusal çöküş kapasitesi pekâlâ kendini gizleyebilir, hayvanları ve insanları, aşırı duygusal tepkiye yönelik uyaranların minimumda olduğu bir ortam bulmaya veya yaratmaya yönlendirir. Toplumumuz bu konuda o kadar etkilidir ki üyeleri –özellikle hali vakti yerinde ve eğitilmiş olanlar– kendi potansiyellerinden bazı- larını tahmin bile edemezler. Eğitimin geniş anlamda, genellikle bu özelliklerin ortaya çıkacağı çevreye bakılmaksızın, becerikli ve duygusal olarak istikrarlı bir yetişkin ürettiği düşünülür. Bu bir dereceye kadar doğru olabilir. Ancak eğitim aynı zamanda duygusal istikrarın mümkün olduğu koruyucu bir sosyal çevre oluşturma- nın aracı olarak da görülebilir. Bireyi mantıksız korkulara ve öfkelere karşı güçlendiriyor olabilir ancak kesin şekilde toplumun bireysel üyesinin bu tür duyguların nedenleriyle karşılaşma sıklığını azaltan bir görünüm ve davranış tekdüzeliği üretir. Bu bakış açısına göre duygusal rahatsızlığa yatkınlık azalmıyor, hatta artıyor olabilir. Kişisel görünümde, davranışlarda ve genel olarak sosyal aktivitede tekdüzeliğin koruyucu kozası, gelenekten küçük sapmaları giderek

daha norm dışı ve dolayısıyla giderek daha dayanılmaz hale getirecektir (genel tez sağlamsa). Geleneklerden küçük sapmalar giderek daha büyük hale gelecek ve toplum üyeleri, önemsiz sapmaları iyi bir şekilde tolere edebildiklerini varsayarak, kendilerini sosyal açıdan uyumlu olarak düşünmeye devam edecektir.¹²¹

Duygusal düzenimiz, “iç” süreçlere olduğu kadar (belki de daha fazla) sosyal çevrenin istikrarına ve öngörülebilirliğine de (kültürlerimizin sürdürülmesine) bağlıdır. Sosyal düzen, psikolojik istikrar için gerekli bir ön koşuldur: Duygularımızı öncelikli olarak dengeleyen ya da istikrarsızlaştıran şey arkadaşlarımız ve onların eylemleridir (ya da eylemsizlikleri).

Bir sıçan (bir kişi), keşfedilen bölgedeyken halinden memnun bir canlıdır. Bununla birlikte, keşfedilmemiş bir bölgede olduğunda kesinlikle sakin değildir. Asıl kafesinden yeni ve bilinmeyen bir ortama, örneğin yeni bir kafese taşınan bir sıçan (yeni durumda hiç cezalandırılmamış olmasına rağmen) ilk önce donacaktır. Başına korkunç bir şey gelmezse (cezalandırıcı, tehdit edici veya ek olarak öngörülemeyen bir şey olmazsa) etrafı koklamaya, etrafına bakmaya, kafasını hareket ettirmeye ve şu anda yaşadığı, doğası gereği korkutucu olan yer hakkında yeni bilgiler toplamaya başlayacaktır. Yavaş yavaş hareket etmeye başlar. Tüm kafesi artan bir güvenle keşfeder. Duyusal değerlik için yeni ortamın haritasını çıkarır. Öğrenmek “ister” (Burada beni öldürecek bir şey var mı? Burada yiyebileceğim bir şey var mı? Buradaki herhangi biri düşman ya da dost olabilir mi? Potansiyel bir eş var mı?). Sıçan, yeni yerin onu ilgilendirecek bir şey içerip içermediğini belirlemekle ilgilenir ve tüm kapasitesiyle bir yargıya varmak için araştırma yapar. Yeni koşulların öncelikli olarak “nesnel” doğasıyla ilgilenmez, bir fare gerçekte neyin nesnel olduğunu ve neyin yalnızca “kişisel görüş” olduğunu belirleyemez. Bu umurunda da değildir. Sadece ne yapması gerektiğini bilmek ister.

Bir hayvan gerçekten beklenmedik, şu anki “referans çerçevesine” veya “inanç sistemine” göre olmaması gereken bir şeyle karşılaşır

ne olur? Bu sorunun cevabı, tam tezahürüyle yönelme refleksinin doğasına ışık tutar. Modern deneysel psikologlar, hayvanların doğadaki gizem ve tehdit kaynaklarına tepkilerini incelemeye başladılar. Hayvanların kendi gerçekçi ortamlarını kurmalarına izin verip ardından onları “gerçek hayatta” karşılaşılabilecekleri şaşırtıcı koşullara maruz bırakıyorlar. Bir avcının önceden “güvenli” olan bir alanda (önceden keşfedilen, yani yararlı ya da alakasız olarak haritalanan uzayda) ortaya çıkması, bir tür gerçekçi sürpriz oluşturur. Blanchard ve meslektaşları, bu koşullar altında farelerin natüralist davranışlarını şöyle tanımlıyor:

Görünür bir yuva sisteminde yaşayan laboratuvar farelerinden oluşan yerleşik karma cinsiyetli gruplara bir kedi gösterildiğinde, deneklerin davranışları çoğu durumda 24 saat veya daha uzun süre boyunca çarpıcı biçimde değişir.¹²⁴ Başlangıçtaki aktif savunma davranışını (tünele/oda sistemine kaçış), sıçanların yüksek bir hızda, alarm çığlığı işlevi gören 22 kHz ultrasonik seslendirmeler yaptıkları bir hareketsizlik dönemi izler.¹²⁵ Sıçanların donma hali çözüldükçe, açık alandan proksemik kaçınma yavaş yavaş yerini kediyle karşılaşılan bölgenin “risk değerlendirmesi”ne bırakılır. Denekler dakikalar veya saatler önce kedinin gösterildiği açık alanı taramak için başlarını tünel açıklıklarından çıkarırlar. Ortaya çıktıklarında genel tavırları, [teorik olarak görünürlüklerini ve avcılara karşı savunmasızlıklarını azaltan davranışlar sergileyerek] açık alana girip çıktıkları “köşelere koşmalar” şeklini alır. Bu risk değerlendirme faaliyetleri olası tehlike kaynağı hakkında aktif bilgi toplamayı kapsıyor gibi görünmektedir¹²⁶ ve savunma içermeyen davranışlara kademeli bir dönüş için bir temel sağlarlar.¹²⁷ Aktif risk değerlendirmesi, donma ve açık alandan kaçınma davranışlarının baskın olduğu kediye maruz kalma sonrası erken dönemde görülmez. Bu davranışlar yaklaşık 7-10 saat sonra en yoğun hallerine ulaşip daha sonra yavaş yavaş azalır. Yeme, içme ve cinsel, saldırgan faaliyetler gibi savunma içermeyen davranışlar¹²⁸ aynı süre içinde azalma eğilimindedir.¹²⁹

Önceden tanımlanmış bölgede bir yırtıcıyla beklenmedik şekilde karşılaşmak sıçanları korkutur. Bu o kadar şiddetlidir ki uzun bir süre ısrarla “çığlık atma”larına neden olur. Bu ilk korku bir kez ortadan kalktığında (ki bu yalnızca başka korkunç veya cezalandırıcı bir şey olmazsa gerçekleşir) merak serbest kalır ve sıçanlar olayın yaşandığı yere geri döner. Kedi olgusuyla yeniden “yenileşen” alan, *beklenmedik olana pasif duyarsızlaştırma yoluyla değil, davranışın (ve temsili şemanın) aktif değişiminin bir sonucu olarak, bir kez daha keşfedilen bölgeye dönüştürülmelidir*. Sıçanlar, tehlikeli bir şey olup olmadığını öğrenmek için kedinin varlığıyla “işgal edilmiş” bölge boyunca koşarlar. Cevap “hayır” ise, alan bir kez daha ana bölge olarak tanımlanır (bu, sıradan davranışların istenen sonuçları ürettiği yerdir). Fareler gönüllü keşiflerin bir sonucu olarak tehlikeli bilinmeyeni tanıdık bir bölgeye dönüştürür. Böyle bir keşif olmadığında terör kontrolsüz bir şekilde hüküm sürer.

Sıçanların, davranışları tahmin edilemez olan “yabancılar”a karşı tutumlarının aksine, “keşfedilen bölgeyi” oluşturan akrabalarına karşı tepkilerini düşünmek de aynı derecede aydınlatıcıdır. Sıçanlar son derece sosyal hayvanlardır ve tanıdık arkadaşlarıyla barış içinde yaşayabilirler. Ancak diğer grupların üyelerinden hoşlanmazlar; onları avlar ve öldürürler. Kasıtlı veya kasıtsız davetsiz misafirlere aynı şekilde davranılır. Sıçanlar birbirlerini kokuyla tanır. Bir deneyci, çok sevilen bir fareyi ortamından çıkarır, onu yıkar, ona yeni bir koku verir ve akranlarına geri verirse bir zamanlar onu sevenler bu sefer ona saldıracaktır. “Yeni” fare, “keşfedilmemiş bölge”yi oluşturur. Onun varlığı, şu anda güvenli olan her şey için bir tehdit olarak görülür.¹³⁰ “Yabancı şeytanları” (bir zamanlar tanıdık olanları bile) öldürme eğilimine sahip şempanzeler de aşağı yukarı aynı şekilde davranırlar.¹³¹

Keşfedilmiş Bölge: Fenomenoloji ve Nöropsikoloji

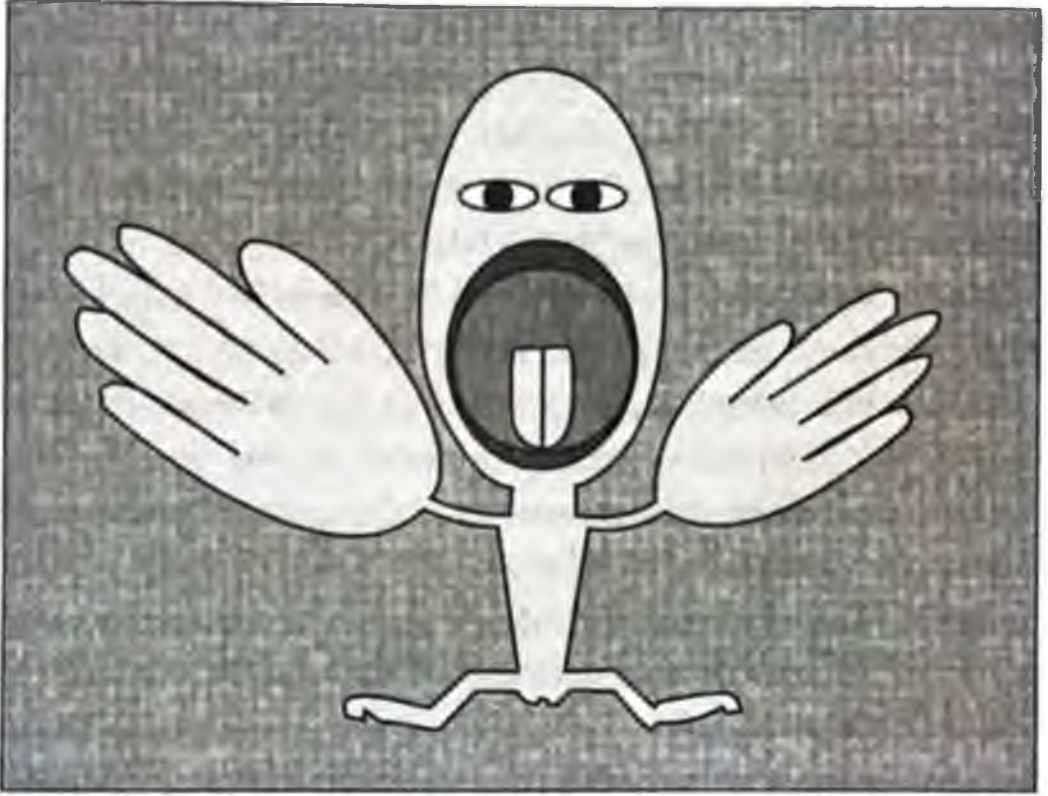
Keşfettiğimizde, keşfettiğimiz bilinmeyen şeyin belirsiz statüsünü ve anlamını belirli bir şeye dönüştürürüz. En kötü durumda, onu tehdit edici ve cezalandırıcı olmayan hale getiririz; en iyi ihtimalle de onu faydalı olacak şekilde manipüle eder veya kategorize ederiz. Hayvanlar bu dönüşümü fiili eylem sırasında gerçekleştirir, yani dünyalarını bilinmeyen karşısında konumlarını ve eylemlerini değiştirerek ve bu kaymaların ya da değişimlerin sonuçlarını duygulanımları veya motive edici değerlik açısından haritalayarak inşa ederler. Bir hayvan, kafesine yerleştirilen yeni bir nesne gibi beklenmedik bir durumla karşılaştığında önce donup kalarak nesneyi izler. Hareketsizken korkunç bir şey olmazsa yavaşça ve uzak bir mesafeden hareket eder ve o şeyin bu temkinli keşif davranışına olan hareketini gözlemler. Hayvan, nesneyi koklayabilir veya onu tırmalayabilir. Bunun ne için iyi (ya da kötü) olabileceğini belirlemeye çalışır. Devam eden aktivitesiyle (ve belki de gelecekteki olası aktivite kalıplarıyla) ilişkili olarak nesnenin yararını ve değerini haritalandırır. Hayvan, anlamlar dünyasını, devam eden keşif davranışının bir sonucu olarak üretilen bilgilerden inşa eder. Öncelikle öğrenilmiş (taklit edilmiş) ve içgüdüsel davranış deposundan alınan veya deneme yanılma olarak kendini gösteren deneysel arama programlarının uygulanması, davranış değişikliğini (keşif, oyun) ve ardından duyusal ve duygusal girdinin dönüşümünü kapsar. Bir hayvan aktif olarak yeni bir şey keşfederken, keşif stratejisinin bir sonucu olarak deneyiminin bu yönünün duyusal kalitesini ve motive edici önemini değiştirir. Bu, hayvanın belirli bir gizemli durumda çeşitli davranışlar sergilediği ve sonuçları izlediği anlamına gelir. Bu hayvanın dünyasını, geçmişini, bugününü ve geleceğini oluşturan bu sonuçların ve onları üreten davranışların organize yorumudur (tabii ki bilinmeyenle bağlantılı olarak. Bu bilinmeyen sürekli olarak temsil kapasitesini aşar).

Hayvanın, nesnenin duyusal ve duyuşsal özelliklerini yaratıcı araştırma kapasitesiyle ortaya çıkardığını (hatta onları varlık haline getirdiğini) söylemek hiç de yanlış olmaz.¹³² Nispeten basit olan hayvanlar (insanlar da dâhil olmak üzere daha yüksek dereceli primatlarla karşılaştırıldığında) fizyolojilerinin yapısı açısından gösterdikleri davranışlarda sınırlandırılırlar. Örneğin bir sıçan ayrıntılı olarak incelemek için hiçbir şeyi eline alamaz, ayrıca algılayabildiğimiz küçük özelliklere yoğun bir şekilde odaklanmayı sağlayan görsel kapasiteye sahip değildir. Gelişmiş insan dışı primatlar daha gelişmiş bir kavrama becerisine sahiptir, bu da daha ayrıntılı araştırmayı mümkün kılar. Buna ek olarak bu primatlar nispeten karmaşık bir prefrontal kortekse sahiptir. Bu, doğrudan dünyaya ait daha fazla özellik kavrayabilecekleri ve daha fazla modelleme ve hareket etme yeteneğine sahip oldukları anlamına gelir. Prefrontal korteks, motor birimin en yeni parçasıdır ve kortikal evrim sürecinde doğrudan motor kontrol merkezlerinden “gelişmiştir”.¹³³ Prefrontal merkezlerde daha fazla gelişmişlik, (kısmen) *soyut* keşif için daha fazla yetenek anlamına gelir. Bu, gerçek hareketin yokluğunda araştırma anlamına gelir; yani başkalarının gözlemlerinden ve davranışta ortaya çıkmadan önce potansiyel olarak varolan eylemleri dikkate alarak öğrenme kapasitesi demektir. Bu da soyutlanmış eylem ve temsil olarak kabul edilen *düşünce* için artan yeteneğe işaret eder.¹³⁴ Eylem ve düşünce, fenomenler; yeni eylemler ve düşünceler de yeni fenomenler üretir. Somut ve soyut yaratıcı keşif, bu nedenle doğrudan var olmayla bağlantılıdır. Artan keşif kapasitesi, niteliksel olarak farklı (hatta yeni) bir dünyada var olmak anlamına gelir. Tüm bu argüman elbette daha karmaşık ve davranışsal olarak esnek hayvanların daha karmaşık bir evrende yaşadığını (hatta canı isterse “inşa ettiğini”)¹³⁵ ima eder.

İnsanlar, büyük kütlesi ve daha da önemlisi yapısı açısından benzersiz kortikal gelişime sahiptir (prefrontal ve diğer). Beyin ve zekâ arasındaki ilişkinin doğasını belirtmek için çeşitli gelişim

göstergeleri kullanılmıştır. Saf kütle bir ölçü, yüzey kıvrım derecesi başka bir ölçüdür. İlk ölçü, hayvanın büyüklüğüyle ilişkilenmiştir. Daha büyük hayvanlar kesinlikle daha büyük beyinlere sahip olma eğilimindedir. Ancak bu onları daha akıllı yapmaz. Vücut boyutuna göre ayarlanmış beyin kütlesi, hayvan zekâsının yaygın bir kaba ölçüsü olan beyin kitle indeksini verir.¹³⁶ Yüzey kıvrım derecesi ise ek olarak yararlı bir ölçüdür. Beynin gri maddesi (teorik olarak zekâyla ilgili işin çoğunu yapar) beynin yüzeyini kaplar. Bu yüzey alanı katlanarak önemli ölçüde arttırılmıştır. Cetacean familyasının bazı temsilcilerinin (yunuslar ve balinalar) beyin yüzeyleri insaninkine benzer beyin kitle endeksine sahiptir ve bu hayvanların beyin yüzeyleri insaninkine oranla daha kıvrımlıdır.¹³⁷ Ancak cetacean neokorteksinin kalınlığı insaninkinin yaklaşık yarısı kadardır.¹³⁸ Bu yüksek sinirsel gelişim Cetacean'lerin potansiyel insanüstü yeteneklere sahip olması hakkında spekülasyonlara yol açmıştır.¹³⁹ Bununla birlikte, bir türün doğasını, deneyim ve yeterliliğinin potansiyelini en açık şekilde tanımlayan şey sadece kütle, hatta göreceli kütle ve yüzey alanı değil korteksin yapısı ve organizasyonudur. Daha özel olarak, önemli olan beynin vücut bulmasıdır. Arkaik ruh ve madde (ruh ve beden veya zihin ve beden) bağımsızlığı varsayımına rağmen beyin yapısı zorunlu olarak vücut bulmayı yansıtır çünkü beden, birincil anlamda beynin adapte olduğu ortamdır.

Vücut özellikle neokortekste temsil edilir. Bu temsile genellikle *homunkulus* veya "küçük adam" denilen şematik bir biçim verilir. Homunkulus, beyin cerrahisi hastalarının kortekslerinin yüzeyini, onları noktadan noktaya elektriksel olarak, özenli bir şekilde uyararak haritalayan Wilder Penfield¹⁴⁰ tarafından "keşfedilmiştir". Bunu, epilepsi, kanser veya diğer beyin anormalliklerini cerrahi olarak tedavi etmeye çalışırken mümkün olan en az hasarı verebilmek için beynin farklı bölümlerinin ne yaptığını bulmak için yapmıştır. Böylelikle uyanık olan hastalarının beyin yüzeyini bir elektrotla incelemiş (beyin acı hissetmediği için beyin

Şekil 10: Motor Homunkulus

ameliyatı olan hastalar sıklıkla uyanıktır), doğrudan veya hastaya soru sorarak sonuçları gözlemlemiştir. Bu tür uyarımlar bazen görüntü, bazen hatıra ortaya çıkarır; diğer zamanlarda ise hareket veya duyular üretir. Penfield bu şekilde vücudun merkezi sinir sistemi üzerinde nasıl haritalandığını, deyim yerindeyse intrapsişik temsilde nasıl enkarne olduğunu belirlemiştir. Örneğin homunculi'lerin motor ve duyusal olmak üzere iki biçimde geldiğini tespit etmiştir. Birincisi motor birimin birincil bölgesiyle ilişkili; ikincisi ise duyusal birimin duyusal alanının birincil bölgesiyle ilişkilidir. Bizi en çok ilgilendiren, *Şekil 10: Motor Homunkulus*'ta şematik olarak gösterilen motor şeklidir çünkü tartışmamız motor çıktıya odaklanmaktadır. Motor homunkulus oldukça tuhaf, küçük bir "yaratık"tır. Yüzü (özellikle ağzı ve dili) ve elleri (özellikle başparmakları) "vücudunun" geri kalanıyla büyük ölçüde orantısızdır. Bunun nedeni, motor korteksin nispeten büyük alanlarının, çok sayıda karmaşık ve çok boyutlu işlemleri gerçekleştirebilen yüz ve

ellerin kontrolüne verilmiş olmasıdır. Motor homunkulus ilginç bir figürdür. Beden, beyinle bir ilgisi olduğu sürece beden olarak kabul edilebilir. Homunkulus'un yapısını göz önünde bulundurmak yararlıdır çünkü duygu ve davranışta ifadesini bulduğu için bir şekilde temel doğamızın temsilcisidir.

Örneğin motor homunkulus'un en göze çarpan özelliği olan eller aynı zamanda insanın da tanımlayıcı özelliğidir. Büyük ve küçük nesnelerin özelliklerini manipüle etme ve keşfetme yeteneği (en gelişmiş primatlarla sınırlı bir genel kapasitedir) bu nesnelerin araç olarak kullanımları için (onların daha kapsamlı dönüştürülmesi için) özelliklerinin daha geniş bir aralıkta deneyimlenmesinin zeminini sağlar. Nesnelerin eylemini ve işlevini çoğaltmak için kullanılan el, aynı zamanda önce taklit (ve işaret etme) ve ardından tam dilsel temsile alan açar.¹⁴¹ Yazılı dil için kullanılan el ayrıca dil yeteneğinin uzun mesafede (hem zamansal hem uzamsal olarak) bir diğerine aktarılmasını sağlar. Nihai bir analitik motor beceri olan konuşma dilinin gelişimi bile insanın şeyleri parçalara ayırma ve sonra da onları orijinal bir tarzda yeniden birleştirme yeteneğinin soyut bir uzantısı olarak düşünülebilir. El ve beyin arasındaki etkileşim, kelimenin tam anlamıyla bireyin dünyanın yapısını değiştirmesini sağlamıştır. Beynin yapısı ve işlevi üzerinde düşünülürken bu birincil gerçek dikkate alınmalıdır. Bir yunus veya balinanın büyük, karmaşık bir beyni ve son derece gelişmiş bir sinir sistemi vardır ancak dünyalarını şekillendiremezler. Okyanus yaşamı için özelleşmiş aerodinamik test tüpü benzeri formda deyim yerindeyse kapana kısılmış durumdadır. Maddi çevrelerinin şeklini herhangi biçimde doğrudan değiştiremezler. Bu nedenle beyinleri, geleneksel olarak herhangi bir "yaratıcı" işlevi yerine getirmeye hazır değildir. (Aslında primat beyinlerinin gelişmiş yapılandırma özelliğinden yoksundur.)¹⁴²

Bununla birlikte, en bariz ve belki de en önemli tekil faktör olmasına rağmen insan için fark yaratan özellik el değildir. Bi-

reysel insanı karakterize eden şey daha çok adaptasyon tarzıdır. Bu, bilinmeyen bir sosyal bağlam içerisinde keşfedilmesidir.

Bu adaptasyon yeni davranış kalıplarının (konuşma aracılığıyla) yaratılması, detaylandırılması, hatırlanması, betimlenmesi, ardından iletilmesi ve bunların sonuçlarının temsilini yapabilme yetisidir. Elin kendisi, görsel aralığı genişleten ve üst gövdeyi hareket taleplerinden kurtaran dikey duruşun gelişmesiyle daha kullanışlı hale gelmiştir. Yüzün, dudakların ve dilin (homunkulus'ta geniş bir şekilde gösterilen) ince kas sistemi, ince iletişimin mümkün kılınmasına katkı sağlamıştır. Açık dilin gelişimi, bu tür iletişimin gücünü son derece genişletmiştir. Giderek daha ayrıntılı hale gelen bilgi alışverişi de herkesin, kaynağını diğer insanlarla paylaşmasını sağlamıştır. Bu geri bildirim işlemi, elin erişimini ve faydasını büyük ölçüde genişletmiş, aslında her ele en azından potansiyel olarak şu anda veya daha öncede var olan her elin kabiliyetini vermiştir. Giren veriyi birincil görsel bölgede 10.000 kat genişleten ve ek olarak birkaç yüksek dereceli kortikal bölgede interhemisferik olarak temsil edilen gözün merkezî bölgesinin evrimi,¹⁴³ görsel dilin gelişimi için hayati öneme sahiptir. Aynı zamanda yakın gözleme de olanak vermiştir. Yakın gözlem, ayrıntılı bilgi toplamayı kolaylaştırmıştır. El ve gözün kombinasyonu, *Homo sapiens*'in etrafındaki şeyleri niteliksel olarak diğer herhangi bir hayvandan farklı bir derecede manipüle etmesini sağlamıştır. Birey çeşitli ve gönüllü olarak üretilmiş ya da tesadüfen karşılaşmış (yine de düşünülmüş) koşullar altında şeylerin neye benzediğini keşfedebilir. Örneğin bir şeyin baş aşağı, havada, başka şeylerle çarpıştırılınca, parçalara ayrılınca, ateşte ısıtılınca nasıl olacağını gözlemleyebilir. El ve gözün yetilerinin kombinasyonu, insanların şeylerin (ortaya çıkan) doğasını deneyimlemelerine ve analiz etmelerine izin vermiştir. Devrim niteliğindeki bu yetenek, elin aracılık ettiği, sözlü (ve yazılı) dilin benimsenmesiyle çarpıcı biçimde genişletildi.

İnsana ait adaptasyon tarzı, açıkça fiziksel olandan daha ince bir şekilde psikolojik olana kadar uzanır. Örneğin bilinç fenomeni (muhtemelen insanın tanımlayıcı özelliğidir) bilinmeyen bir şekilde neokorteksteki hücresel aktivasyonun genişliğiyle ilişkili görünmektedir. Geniş kortikal temsil alanlarına sahip bedensel özellikler de bu nedenle bilinçte (en azından potansiyel olarak) daha kapsamlı bir şekilde temsil edilir. Bu, basitçe elin geniş kontrol ve algı kapasitesini sırtın daha dar olan kapasitesiyle karşılaştırarak öznel farkındalığa kolaylıkla açık hale getirilebilir. Bilinç aynı zamanda yaratıcı keşif esnasında (uyumsal yetkinliği geliştirmek veya genişletmek için tasarlanmış faaliyetler sırasında) açık bir şekilde genişler ve keskinleşir. Yönelme kompleksi, yüksek farkındalık ve odaklanmış konsantrasyonla ilişkili yeni veya ilginç duysal bilgilerin işlenmesi, geniş neokorteks alanlarını harekete geçirir. Benzer şekilde kortikal mobilizasyon, edinilen becerileri uygulama aşamasında artar. Hareket alışılmış ve otomatik hale geldikçe veya duysal bilgi ilgisini veya yeniliğini kaybettiğinde, bu tür etkileşim veya mobilizasyon alanı boyut olarak küçülür.¹⁴⁴ Son olarak (daha önce de belirttiğimiz gibi) bilinmeyene karşı yürütülen psikomotor keşif aktivitesi sırasında yoğun bir içsel zevk, kortikal sistemlerin aktivasyonuna eşlik eder. Bu sistemlerin işleyişine kısmen nörotransmitter dopamin¹⁴⁵ aracılık ediyor gibi görünmektedir. Dopamin karşılaşılan ödül ipuçlarına karşılık umut, merak ve aktif yönelme şeklindeki öznel ve davranışsal tepkiler üretmeye yardım eder.

İnsanlar araştırma, sınıflandırma ve sonuç olarak iletişim kurma kapasitesine sahiptir. Bu, diğer hayvanları karakterize eden yetilerden niteliksel olarak farklıdır. *Homo sapiens*'in fiziksel yapısı, keşif ve bunların sonuçlarının paylaşımı için idealdir. Ruhsal –psikoloji olarak– insan, bu tür faaliyetlerden gerçek zevk alma konusunda doğuştan gelen bir kapasiteye sahiptir. Fiziksel niteliklerimiz (insanın diğer fizyolojik özellikleriyle kombinasyon halindeki elin yetenekleri) kim olduğumuzu tanımlar ve önceden

sabit ve öngörülebilir olan deneyim unsurlarından sonsuz sayıda yeni özellik ortaya çıkarmamızı sağlar. Herhangi bir nesne bize sınırsız bir olasılık kaynağı olarak hizmet eder (ya da en azından belli bir anda sahip olunan keşif kapasitesiyle sınırlandırılmış şekilde). Basit hayvanlar basit işlemler gerçekleştirir ve özellikleri eşit derecede kısıtlanmış bir dünyada yaşarlar (çoğu bilginin “gizli” kaldığı bir dünya). İnsanlar diğer yaratıklardan çok daha kolay bir şekilde manipüle edebilir, parçalara ayırabilir ve bir araya getirebilir. Ayrıca hem sözlü hem de sözsüz iletişim kapasitemiz, keşfetmenin neredeyse inanılmaz bir şekilde kolaylaştırılması ve bunu takiben adaptasyonda çeşitlilik anlamına gelmiştir.

Düşünme, birçok durumda doğrudan motor eylem gerekliliği olmayan bir araştırma şekli olarak, keşfetmenin soyutlanmış biçimi olarak kabul edilebilir. Beklenmedik veya yeni olanın soyut analizi (sözlü ve sözsüz olarak), insanlarda hayvanlardan çok daha büyük bir rol oynar.¹⁴⁶ Genellikle bu rol eylemden önce gelir. İnsanlarda yalnızca bu sistem kısmen veya tamamen başarısız olduğunda ya da paradoksal bir rol oynadığında (belirleyici ancak “yanlış” olan olumsuz etiketleme yoluyla bilinmeyenin önemini veya potansiyel tehlikesini artırdığında) aktif keşif (veya aktif kaçınma) tüm eksiklikleri ve tehlikeleriyle beraber gerekli hale gelir. Potansiyel olarak tehlikeli keşif eyleminin giderek daha esnek ve soyutlanmış düşünceyle değiştirilmesi, doğrudan tehlikeye maruz kalınmadan bilginin büyüyebilmesi anlamına gelir. Bu da zekâ gelişiminin önemli bir avantajıdır. İnsanoğlunun soyut zekâ yetisi, beynin hem nicelik hem nitelik olarak hızlı evrimine paralel şekilde gelişmiştir. Manipülasyonlarımızın sonuçlarını ve yorumlamalarını (ve bu manipülasyonu oluşturan prosedürlerin doğasını) muazzam bir şekilde uzamsal ve zamansal engellerin ötesinde birbirimize iletebiliriz. Bu keşif, sözlü detaylandırma ve iletişim kapasitesi sırayla keşfetme kapasitemizi önemli ölçüde artırır (çünkü diğerlerinin yaratıcı etkinliği sırasında üretilen, zamanla biriken tüm iletilmiş stratejilere ve yorumlayıcı şemalara

erişimimiz vardır). Daha sıradan tabirle söylersek bu, dünyanın daha fazla yönünü “keşfedebildiğimiz” anlamına gelir. Benzer şekilde bu bakış açısının sınırlarını tanımak ve yeni prosedürlerin ve yorum tarzlarının kelimenin tam anlamıyla yeni fenomenler ürettiğinin farkına varmak bana daha doğru görünüyor. *Kelime*, farklılaştırılmış düşünceyi mümkün kılar ve keşfe yönelik manevra kapasitesini çarpıcı biçimde artırır. İnsan deneyimi dünyası, bu tür keşiflerin bir sonucu olarak sürekli olarak dönüştürülür ve yenilenir. Bu şekilde kelime sürekli olarak yeni yaratımı doğurur.

Bilinmeyenlerin ortaya çıkışına tepki olarak yeni davranışlar ve yorumsal kategoriler yaratma yetisi, insan bilincinin (aslında insanoğlunun) birincil ayırt edici özelliği kabul edilebilir. Bu süreç dünyayı “varoluş”un henüz gözlenmemiş ve karşılaşılmamış kütlesinden ayırmamıza izin verir. Bu sadece varsayımsal olarak, gerekli bir kurgu şeklinde var olan bir varoluş ve hakkında hiçbir şeyin deneyimlenemeyeceği, doğru şekilde ifade edilemeyecek bir formdur. Bilinmeyenle doğrudan etkileşimlerimizin bir sonucu olarak dünyayı “oyup çıkarırız.” Bunu da çoğunlukla bir şeyleri manipüle etmemize, duyusal yönlerini değiştirmemize ve en önemlisi bizim için önemlerini değiştirmemize, onlara yeni, daha arzu edilen bir değer vermemize olanak tanıyan ellerimizle yaparız. Gelişmiş manipülasyon kapasitesi özellikle insana aittir ve deneyimimizin doğasını kökten değiştirmemizi sağlamıştır. Bununla birlikte, aynı derecede özel olan şey soyut keşif kapasitemizdir; bu eylemlerin (ve onların sonuçlarının) yokluğunda eylemler (ve sonuçları) hakkında düşünme yetimizdir. Soyut keşiflerimizi yürütme biçimimiz, beynimizin fizyolojik yapılarıyla keşfederken yaptığımız hareketler kadar sıkı bir şekilde bağlantılı görünmektedir. Yeni durumlarda, davranışsal çıktımıza korkuyu, uygun engellemeyi, umudu ve uygun aktivasyonu yöneten sistemler aracılık eder. Soyut olarak düşündüğümüzde de aynı şeyler olur, hatta başkalarının nasıl düşündüğünü düşündüğümüzde bile.¹⁴⁷

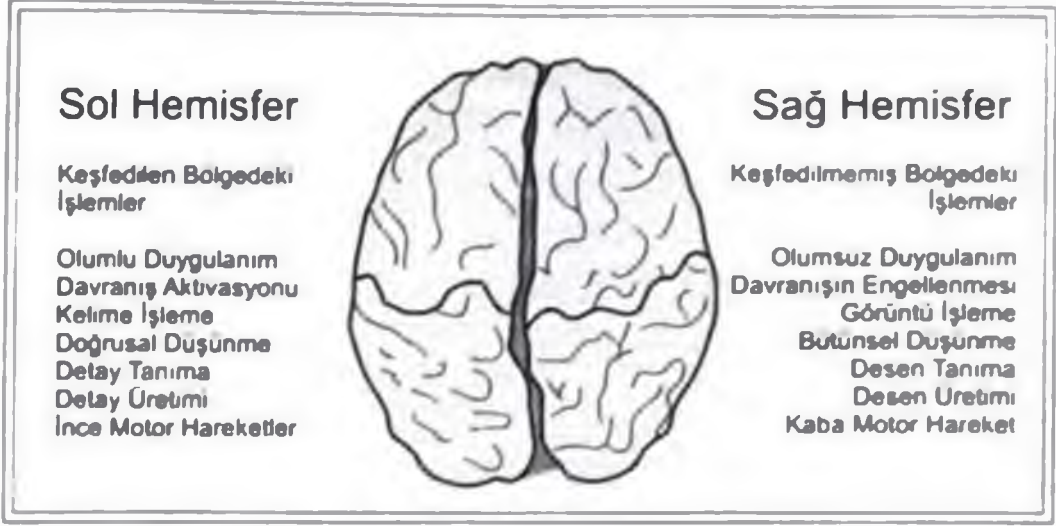
Hayvanlara ait keşif, doğası gereği birincil olarak motordur. Bir hayvan, onun hakkında herhangi bir anlayışa varmak için (onun duygusal alaka düzeyini ve duygusal doğasını belirlemek için) tanıdık olmayan şeyin ya da durumun etrafında hareket etmelidir. Bu hareket süreci, deneysel olarak karşılıklı düzenleyici ya da engelleyici değerlendirme sistemleri arasındaki değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu sistemlerin görevleri potansiyel tehlike ile tehdidin ve potansiyel tatmin ile vaadin belirlenmesidir. İnsan durumunda, bu sistemlerin her biri, görünüşe göre normal gelişimin sonucu olarak, ikiz kortikal hemisferlerimizden birine hükmeder: *Sağ taraf*, tehdide (ve cezaya) verilen yanıtı yönetirken *sol taraf*, vaatlere ve belki de (çok daha az net olsa da) tatmine cevap verir.¹⁴⁸ Bu da temelde sağ hemisferin bilinmeyene ilk tepkilerimizi yönettiği, sol hemisferin ise ne yaptığımızı bildiğimiz esnada yaptığımız eylemlerle daha ilişkili olduğu anlamına gelir. Bu kısmen, derinlemesine araştırılan her şeyin aslında ya umut verici ya da tatmin edici (ya da en azından alakasız) kılınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Tehdit veya ceza hâlâ bir yerlerde mevcutsa (yani bizim olmamız gereken bir yerdeyse) davranışsal adaptasyonumuz yetersizdir ve beklenmeyen aşılmamıştır. Eylemlerimizi “çevreden” (daha doğrusu “bilinmeyenden”) üretmek istediğimiz sonuçları verecek şekilde değiştirememişiz demektir.

Richard Davidson ve meslektaşları, yetişkinlerde ve çocuklarda farklı kortikal elektriksel aktivite kalıpları ile ruh halleri arasındaki ilişkiyi araştırıyor. Bu ekip insan beyninin ikiz hemisferlerinin (en azından ön bölgelerinde), duygulanımla alakalı olarak farklı şekilde özelleştiği sonucuna vardı. Olumlu duygulanım belirtilerine (bebeklerde içten gülümseme gibi) sol frontal korteksin görece artan aktivasyonu eşlik eder. Negatif duygulanım durumlarına (kronik depresyonda meydana gelenler gibi) ise bunun aksine, sağ frontal kortekste artan aktivasyonu eşlik eder.¹⁴⁹ Bu genel iddiayı desteklemek için önemli ek kanıtlar mevcuttur. En temel seviyede ifade etmek gerekirse: Beynin ikiz hemisferleri, (1) şeylerin

doğasının ve değerliğinin belirsiz kaldığı keşfedilmemiş bölgede ve (2) şeylerin ilgisiz veya olumlu hale getirildiği keşfedilmiş bölgelerde operasyon için farklı şekilde uzmanlaşmış gözüküyor. Tabiri caizse beynimizde iki duygusal sistem vardır. Biri ne yapacağımızı bilmediğimizde çalışır ve güvenli bölge yaratan süreci (keşif) başlatır. Diğer işlevler ise güvende olduğumuzda çalışır. Bu iki alt sistemin var olduğu bir süredir biliniyor ama bunların yerleri bilinmiyordu. Maier ve Schnierla¹⁵⁰ ve Schnierla¹⁵¹ elli yıldan fazla bir süre önce “geri çekilme” ve “yaklaşma” mekânizmalarının (evrimsel ölçeğin hemen hemen tüm seviyelerindeki hayvanların özelliği olarak) motivasyon için temel oluşturduğu hipotezini ortaya attı. Bu iki sistemin doğası daha önce yaptığımız gibi, duygusal durumu motor aktivite ile ilişkilendirerek en iyi şekilde anlaşılabilir.

Sağ ve sol hemisfer, ilgili işlevler ailesi olarak tanımlanabilecek şeye sahip gibi görünmektedir. Bunlar *Şekil 11: İkiz Serebral Hemisferler ve İşlevleri*’nde gösterilmiştir.

Genellikle daha baskın olan ikizinden dilsel olarak daha az akıcı olan sağ hemisfer, davranışlara ket vurulması ve yok edilmesi (ve dolayısıyla olumsuz duygu üretimi), karmaşık görsel (ve işitsel) imgelerin üretilmesi ve manipülasyonu, kaba motor eylemlerin koordinasyonu ve kalıpların hızlı ve küresel olarak tanınması işlevlerinde uzmanlaşmıştır.¹⁵² Belirli bir durum belirsizlikle dolu olduğunda sağ hemisfer “çevrim içi” hale gelir ve bu taraf neyin ne olduğunun ve ne yapılması gerektiğinin henüz tam olarak bilinmediği durumları yönetmede özellikle iyi gibi görünür.¹⁵³ Sonuç olarak *bu hemisferin hâlâ limbik kontrol altında olduğu* varsayılabilir çünkü limbik sistem yeniliği tespit etmekten ve keşif davranışını başlatmaktan sorumludur. Bu arkaik kontrol mekânizması daha sonra bilinmeyene belirli (ve genellikle tuhaf) bir biçim vermek için kullandığımız soyut keşif (fantezi) süreçlerini oluşturan hayalci “hipotez” oluşturma süreçlerini “yönlendirecek”tir.

Şekil 11: İkiz Serebral Hemisferler ve İşlevleri

Buna karşılık sol hemisfer, özellikle dilsel işleme ve iletişimde ayrıntılı, doğrusal düşünmede, ince motor becerilerinde ve bütünü, onu oluşturan ögeler açısından anlaşılması işlevlerinde özellikle yeteneklidir.¹⁵⁴ Sol hemisfer (özellikle ön veya motor alt birimi) aynı zamanda memnuniyete işaret eden ipuçlarının varlığında yaklaşma davranışını da yönetir¹⁵⁵ ve olumlu duygulanım üretiminde bütünsel olarak yer alır. Ayrıca bildik kavrayış biçimlerini uygulamakta, pratik faaliyetleri yürütmekte özellikle iyidir. Sol, *ne olduğu ve ne yapılması gerektiğinin* artık cevaplanmış olduğu, geleneğin davranışı yönettiği ve şeylerin doğasının ve anlamının sabitlendiği durumlarda en iyi şekilde işler. Solun (o zamana kadar uygulanan ve olumlu olana yönelik) iki şekilde uzmanlaşması kısmen şöyle anlaşılabilir: Bilinen bölgede pozitif duygulanım hüküm sürer. Bir şey veya durum, varlığında ortaya çıkan davranışsal adaptasyonlarla belirli bir kullanıma (veya tatlmine) veya bunun potansiyeline (vaade) dönüştürülmüşse en uygun şekilde keşfedilmiştir (ve bunun sonucu olarak da iyi bir şekilde bilinene dönüşmüştür).

Sağ hemisfer, solun tersine içgüdü, motivasyon ve duygulanım alanında algılanan *bilinmeyenle* ve onun oluşturduğu dehşetle doğrudan temas halinde ve onunla karşı karşıya gelmek için özelleşmiş

görülmektedir. Sağ hemisferin davranışları engelleme ve yok etme kapasitesi (keşif esnasında dikkatli olmak, kaçışı yönetmek, olumsuz duygulanım yaratmak için) ortaya çıktığında açıklanamaz (ve dolayısıyla tehlikeli) olana gereken alakanın gösterilmesini sağlar. Sağın (temel nörofizyolojik yapısının¹⁵⁶ bir sonucu olarak ortaya çıkan) küresel örüntü tanıma yeteneği, bilinmeyen olaya ilişkin geçici bir kavramın (fantastik bir temsilin) hızla formüle edilmesini sağlamaya yardımcı olur (neye benzediği, eylemin varlığında nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği, akla getirdiği diğer şeyler veya durumlar). Sağ hemisfer beklenmedik ya da yeni olanın analizinin ilk aşamalarına bütünsel olarak dâhil görünüyor. Onun *a priori* hipotezi her zaman şudur: *Bu (bilinmeyen) yer, bu yabancı alan, bu keşfedilmemiş bölge tehlikelidir ve bu nedenle bilinen tüm diğer tehlikeli yerler, bölgeler ve bilinmeyen kalanlar da.* Bu bilgi işleme biçimi ("a", "b"dir) metafordur ve metafor üretimi (anlatıların, rüyaların, dramaların, hikâyelerin ve mitin inşasının anahtarı) hipotez inşasının ilk aşaması olarak kabul edilebilir. Keşfin bir sonucu olarak duruma özgü uyumsal davranışlar üretildiğinden, bu geçici etiketleme veya hipotez (veya fantezi) pekâlâ değişikliğe uğrayabilir. Gerçekte cezalandırıcı veya kesinlikle tehdit edici hiçbir şeyin meydana gelmediğini varsayarak, bu tür bir değişiklik daha fazla ve daha ayrıntılı öğrenmeyi oluşturur. Ceza veya başka bir tehdit (yenilik de dâhil olmak üzere) olmadığında kaygı azalır. Umut, ilerleme ve keşfetme (sol hemisferin yönetimi altındaki durumlar) arzusunun eşlik ettiği duygusal alanda etkili olur.

Sağ hemisfer, daha az kesin bilgilerle uğraşma yeteneğine sahip görünür. Başlangıçta henüz anlaşılamayan ama inkâr edilemez şekilde var olan şeylerle uzlaşmak için daha geniş, daha genel¹⁵⁷ ve daha kapsayıcı olan biliş biçimlerini kullanır. Yeni uyararı başlangıçta anlamlı bir bağlama yerleştirmek için kitlesel genelleme ve imgeleri anlama kapasitesini kullanır. Bu da uygun kategorizasyonun *a priori* şeklidir. Bu bağlam, yeni şeyin motive edici anlamıyla tanımlanır. Bu motive edici anlam ilk olarak sadece

yenilik ve (bu onu hem tehdit edici hem de umut verici kılar) daha sonradan yeniliğin ayrıntılı keşfi sırasında kendini gösterir. Sağ hemisfer, “Bu *yeni* nasıl bir şey?” sorusuyla ilgilenmeyi sürdürür, ki bunun anlamı da, “Bu beklenmedik olay karşısında ne yapılmalı?” şeklinde özetlenebilir. “Bu nesnel olarak nedir?” sorusuyla ilgilenmez. “Bu *yeni* nasıl bir şey?” sorusu, tehlikeli mi yoksa tehdit edici mi, tatmin edici mi yoksa umut verici mi, anlamına gelir.

Bilinmeyeni oluşturan kaos, uyumsal davranışların ve temsil tarzlarının üretilmesiyle öngörülebilir hale getirilir, yani “dünyaya” dönüştürülür. Bireysel açıdan, bu tür davranışları ve sınıflandırma stratejilerini üreten, yenilik odaklı keşif sürecidir. Ancak bizler sadece birey değiliz; çok karmaşık bir sosyal çevrede var oluruz. Bu çevre “uygun” adaptasyon araçları ve amaçlarıyla ilgili sürekli bilgi alışverişinin olduğu bir çevredir. İnsanın denetim davranışı ve temsil yaratma kapasitesi, sözlü ve sözlü olmayan (öncelikle mimetik)¹⁵⁸ iletişim kapasitemiz tarafından kendi kavrayışımızın ötesinde genişletilmiştir. Bizi çevreleyen ve doğrudan iletişim kurabileceğimiz herkesi taklit edebilir ve onlardan öğrenebiliriz. Ayrıca okuryazar olduğumuzu varsayarak yazabilen veya hayattayken yazmış olan herkesten bilgi alabiliriz. Dahası da var; olayların doğal seyrinde veya dramatik olarak hareket eden herkesten bilgi edinebilir ve temas ettiğimiz kişilerin davranışını repertuvarımıza ekleyebiliriz (bunu doğrudan, kopyalayarak veya dolaylı olarak, anlatı ve dramatik sanat biçimlerinin aracılığıyla yaparız). Ayrıca taklit¹⁵⁸ kapasitemiz, “anlamadığımız” (yani, açıkça tanımlayamadığımız) şeyleri yapabildiğimiz anlamına gelir. Kısmen bu nedenle bir “psikolojiye” ihtiyacımız vardır.

Aktif keşif ve “bilinmeyenle temas” sırasında davranışsal ve temsili adaptasyon kalıpları üretilir. Bununla birlikte, bu modeller bir kez oluşturulduktan sonra daima sabit kalmaz. İletişimsel değişimlerin bir sonucu olarak değiştirilir, şekillendirilir, geliştirilir ve daha verimli hale getirilirler. “a” kişisi yeni bir davranış

üretir, “b” bunu değiştirir, “c” onu değiştirir, “d”, “c”nin modifikasyonunu kökten değiştirir ve bu *ad infinitum* böyle devam eder. Aynı süreç temsiller için de geçerlidir (bunlar metaforlar veya belirgin kavramlar olabilir). Bu, keşifsel özümseme ve uyum sağlama süreçlerimizin aslında çok geniş zaman ve uzay bölümlerine yayıldığı anlamına gelir. Bu “uzantı”nın bir kısmı (belki de en belirgin kısmı) okuryazarlık aracılığıyla sağlanmaktadır. Bununla birlikte, aynı derecede karmaşık ve incelikli bir ögeye taklit aracılık eder.

Davranışsal adaptasyon kalıpları ve sınıflandırma veya temsil şemaları, başkalarının gözleminden (ve bu konuda, kişinin kendi gözleminden) türetilir. Nesnelerin mevcudiyetinde, sürekli değişen ve genel olarak toplumsal bağlamlarında nasıl davrandığımız, bu şeylerin ne anlama geldikleri daha soyut (ya da “objektif”) bir biçimde kategorileştirilmeden önce ne anlama geldikleridir (hatta ne olduklarıdır). Bu nedenle, bir şeyin ne olduğu, onun varlığında eylemin nasıl yürütüldüğü incelenerek (daha yararlı bilgilerin yokluğunda) belirlenebilir. Yani, eğer biri bir şeyden kaçmaktaysa o şeyin tehlikeli olduğunu varsaymak güvenlidir. Eylem aslında bu varsayımı tanımlar. Gözlemci özneninkiler de dâhil olmak üzere, herhangi bir sosyal topluluğun üyeleri tarafından üstlenilen eylem kalıplarının gözlemlenmesi, geçici değer şemasının türetilmesine ve sınıflandırılmasına izin verir. Birinin (hatta kendinizin) bir şeye yaklaştığını gözlemlerseniz, en azından belirli bir bağlamda, yaklaşılan şeyin iyi olduğunu varsayabilirsiniz; bu konuda başka bir şey bilmiyor olsanız bile. Sonuçta ne yapılacağını bilmek, soyutlamadan önce sınıflandırmadır. Fenomenlerin duyuşal yönleriyle, motive edici alaka düzeyi açısından sınıflandırma, yalnızca bu motive edici uygunluğun hatırlanması için bir ipucu olarak hizmet eder.¹⁵⁹

Becerilerimizin birçoğunun (ve otomatikleştirilmiş sınıflandırma stratejilerimizin) açık bilinç karşısında “opak” olduğu kesinlikle doğrudur. Çoklu bellek sistemlerimizin gerçeği ve bunların niteliksel

olarak farklı temsil biçimleri (daha sonra anlatılacaktır) durumun böyle olmasını sağlar. Bu opaklık esasen, “bildiğimizden” daha fazlasını “anladığımız” anlamına gelir. Bu nedenle psikologlar, davranışa açıklamalar sağlamak için “bilinçdışı” nosyonlarına güvenmeye devam ederler. Bu bilinçdışılık (psikanalitik tanrı) nesne ve olayların doğası ve değeri hakkında örtük olarak bilgi depolama yetimizdir. Bu bilgi, aktif keşif esnasında üretilir ve sürekli, çok kuşaklı, kişiler arası iletişimle değiştirilir. Sosyal gruplar halinde yaşıyoruz; etkileşimlerimizin çoğu doğası gereği sosyaldir. Zamanımızın çoğunu başkalarının yanında geçiririz ve yalnız olduğumuzda dahi kişisel davranışlarımızı anlamak, tahmin etmek ve kontrol etmek isteriz. Bu nedenle, “dünyanın anlaşılabilir kısmı”na ilişkin haritalarımız büyük ölçüde yaratıcı keşiflerin bir sonucu olarak kurulan ve sonsuz sosyal etkileşimler sırasında değiştirilen *davranış kalıplarının haritalarıdır*. Kendimizi hareket ederken izleriz; bu eylemden, dünyanın doğası hakkında çıkarımlar yaparız (*dünyanın parçası olan eylemler* de buna dâhildir).

Sağ hemisferin (en azından ön kısmının) ceza ve tehdide tepki vermek üzere özelleştğini biliyoruz. Ayrıca sağ hemisferdeki hasarın, kalıpları tespit etme ve hikâyelerin anlamını kavrama yeteneğimizi bozduğunu da biliyoruz.¹⁶⁰ Sağ hemisferin duygusal, imgesel ve anlatısal yeteneklerinin (ya da kendimizin) davranışları ve yeni şeylerin değeri gibi karmaşık bir şeyi tamamen anlaşılabilir hale dönüştürme sürecinin ilk aşamalarda önemli bir rol oynadığını öne sürmek çok mu fazla olur? Ne de olsa yeni bir şeyle karşılaştığımızda onun potansiyel doğası hakkında fanteziler üretiriz. Bu, beklenmeyen şeyin daha önce ustalaştığımız bir şeyle veya en azından henüz ustalaşmadığımız başka şeylerle nasıl ilişkili olabileceğini belirlemeye çalıştığımız anlamına gelir. “Bu çözülmemiş problem, henüz çözemediğimiz diğer probleme benziyor” demek, çözüm yolunda bir adımdır. “İşte bu fenomenler bu şekilde bir arada duruyor” demek, ayrıntılı bilgidен önce gelen bir sezgidir. Bu, henüz ağaç türleri arasında ayırım yapılmasa da

ormanı görebilme kapasitesidir. Yeni bir şeyde gerçekten ustalaşmadan önce (yani onun belirsiz önemini öngörülebilir, hatta alakasız bir şeyle etkin bir şekilde sınırlandırmadan önce), ne olabileceğini *hayal* ederiz. Yaratıcı temsillerimiz aslında ilk adaptasyonlarımızı oluşturur. Fantezilerimiz, (bu tür fanteziler daha ayrıntılı ve somut bilgilerin üretilmesinden önce gelseler bile) bilinmeyenin *a priori* önemine verdiğimiz tepkileri engellemek için kullandığımız yapının bir parçasını oluşturur. Bu kapasiteyi açıkça kavrayabildiğimizi varsaymak için hiçbir neden yoktur. Bu aslında kısmen *açıkça anlayabilme yeteneğimizin altındaki zorunlu ön koşul* olarak hizmet edermiş gibi görüldüğü içindir.

Görünüşe göre sağ hemisferin örüntü tanıma ve uzamsal kapasiteleri, sözlü solun giderek daha fazla mantık ve ayrıntıyla *hikâyeler* halinde düzenleyebildiği eylem örüntülerinin tekrarlanan gözlemlerinden türetilmesine izin veriyor gibi görünüyor. Bir hikâye aynı zamanda bir anlam haritasıdır. Duygusal düzenleme ve davranışsal çıktı için bir “strateji”dir. Hikâye, durumun olumlu motive edici belirginliğini korumasını (veya en azından olumsuz niteliklerini olabilecek en aza indirmesini) sağlamak için bir durumda nasıl davranılacağına bir açıklamasıdır. Hikâye, ilk aşamalarında anlatısal bilişle bütünleşik olarak¹⁶¹ ve bu biliş yardımcı olan veya buna benzer süreçlerde yer alan sağ hemisferin karakteristik özelliği olan imgeleme ve örüntü tanıma kapasitesi tarafından oluşturulmuş gibi görünür: konuşmanın sözel olmayan ve melodik yönleri, empati kurma (veya daha genel olarak kişiler arası ilişkilere girme) ve imgeleme, metafor ve analogiyi anlama kapasitesi.¹⁶² Sol hemisferin “dilsel” sistemleri hikâyeyi “bitirir”. Hikâyeye mantık, uygun zamansal düzen, iç tutarlılık, sözlü temsil ve hızlı soyut, açık iletişim imkânı ekler. Bu şekilde, kendi “hayallerimizin” analizi yoluyla değer bilgimiz genişletilir. “İşe yarayan”, yani kendi duygularımızı düzenleme kapasitemizi geliştiren (başka bir deyişle mevcut dünyayı arzu edilen dünyaya

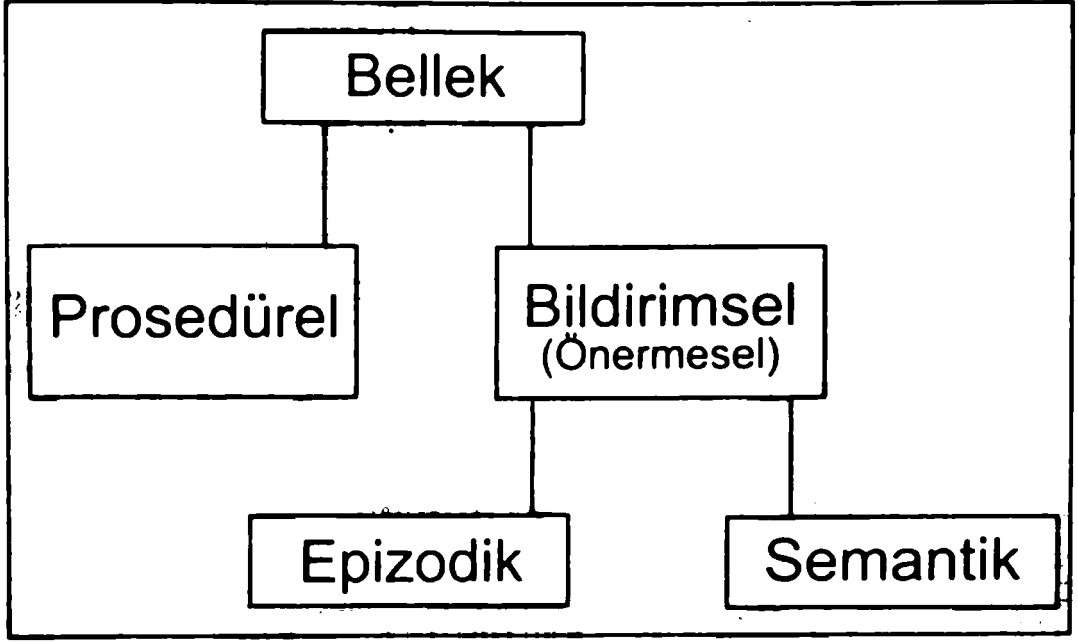
dönüştüren) yorumlar *geçerli olarak nitelendirilir*. Gittikçe soyutlanan varsayımlarımızın doğruluğunu bu şekilde teyit ederiz.

Yaratıcı keşif sürecinin görünürdeki amacı, (deyim yerindeyse keşfedilen bölgeyi oluşturan *bilen kişinin işlevi*) motor repertuvarın (becerinin) genişliğinde ve temsili şemanın değişimindeki artıştır. Bu iki amacın her birine, belirli bir bilgi biçiminin inşası ve ardından kalıcı bellekte depolanması hizmet ediyor gibi görünür. Bunların ilki, *nasıl yapılacağını bilmek* olarak tanımlanmıştır. Eski stratejiler başarısız olduğunda (istenmeyen sonuçlar ürettiğinde) yeni davranış stratejileri oluşturmakla görevli motor birim, istenen sonucu elde etmek için deneysel olarak uygulanan alternatif eylem kalıpları üretir. Davranış başarılıysa üstlenilen yeni davranışın kalıcı olarak somutlaştırılması, yeni *becerinin gelişimi* olarak kabul edilebilir. *Nasıl yapılacağını bilmek* beceridir. Temsili olan (şeyin kendisinden ziyade o *şeyin bir modeli ya da imgesi* olan) ikinci bilme türü, *şeyi bilmek* olarak tanımlanmıştır.¹⁶³ Ben *ne olduğunu bilmek* kullanımını tercih ediyorum. Yeni bir durum, olay veya şeyin keşfi, araştıran özne ile söz konusu nesnenin aktif veya soyut etkileşimi sırasında yeni duyusal ve duygusal girdiler üretir. Bu yeni duyusal girdi, şimdiki ve potansiyel gelecekteki tezahürlerinde, deneyimsel alanın kalıcı ancak değiştirilebilir dört boyutlu (uzaysal ve zamansal) temsili modelinin inşası, detaylandırılması ve güncellenmesi için zemin oluşturur. Bu modelin bir hikâye olduğunu öne süreceğim.

Devam eden aktivitenin gözlemlenmesinden kalıcı belleğe bilgi transferinde¹⁶⁴ kritik bir rol oynayan ve bu mnestik temsili gelişimi ve detaylandırılması için fizyolojik temeli sağlayan hipokampal sistemdir. Gördüğümüz üzere hipokampal sistem kaygının düzenlenmesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Hikâye için ilk imgelemi sağlayan, bilinmeyen tarafından harekete geçirilen ve hızla kalıplar üretebilen sağ hemisferdir. Bu kalıplara yapıyı ve iletilebilirliği veren ise sol hemisferdir (bir resmi, romanı, dramayı, konuşmayı ya da rüyayı yorumlarken yaptığı gibi). Hipokampus,

uyuşmazlığı not eder. Bu da amigdalanın kısıtlanmasını kaldırır. Bu tür bir disinhibisyon, kaygıyı ve merakı serbest bırakıp keşfi harekete geçirir. Sağ hemisfer, bu motivasyon koşulları altında emrindeki bilgiden ortaya çıkan bilinmeyenin kapsüllenmesiyle ilgili kalıpları türetir. Bu bilgilerin çoğu, sosyal çevreden ve sosyal yapıya “gömülü” olan davranışsal etkileşimlerden ve temsil stratejilerinden (keşif ve iletişimin ortaya çıkan özelliklerinden) çıkarılabilir. Bu “bilgi”nin çoğu hâlâ örtüktür, yani davranış *kalıbında* kodlanmıştır. Soyutlanarak açık hale getirilip ne olduğunu bilmeye dönüşmeden *nasıl olduğunu bilmektir*. “Soyutlama hiyerarşisinde yukarıya doğru” uyarlamalar meydana geldikçe sol hemisfer sürece giderek daha fazla dâhil olur.

Prosedürel, alışılmış, eğilimsel veya becerili olarak tanımlanan *nasıl bildiği* bilgisi ve bildirimsel, epizodik, olgusal, otobiyografik veya temsili olarak tanımlanan *ne bildiği* bilgisi, maddi temellerinde fizyolojik olarak farklı görünür ve filogenetik ve ontogenetik gelişim açısından birbirinden ayrılabilir.¹⁶⁵ Prosedürel bilgi, bireyde ve evrimsel olarak, bildirimsel bilgiden çok önce gelişir ve “bilinçsiz” şekilde salt performansta ifade edilebilir. Diğer yandan bildirimsel bilgi, yani ne bildiği bilgisi eş zamanlı halde bilinçli olarak erişilebilir ve iletilebilir epizodik hayal gücünü oluşturur. İşlevleri büyük ölçüde hayal gücündeki içeriğin soyut temsiline ve iletişimine izin veren daha yakın zamanda geliştirilmiş semantik (dil bilimsel) bilgiyi kapsar. Squire ve Zola-Morgan,¹⁶⁶ *Şekil 12: Belleğin Çoklu Yapısı*’ndaki şemaya göre bu bellek formları arasındaki ilişkiyi temsil etmiştir.¹⁶⁷ *Nasıl olduğunu* bilmenin nöroanatomik temeli nispeten belirsiz kalmaktadır. Beceri üretimi kısmen kortikal ön/motor birimin etki alanı olarak görünür; “depolama” da beyinciği kapsar. Buna karşın *ne olduğunu* bilmek, hipokampal sistemle etkileşim halinde olan kortikal duyusal birimin işlevine bağlı görünmektedir.¹⁶⁸ Bununla birlikte, *ne olduğunu* bilmek çoğunlukla *nasıl olduğunu* bilmekle ilgilidir. *Nasıl olduğunu* bilmek davranışsal bilgidir, bilgeliştir. Tanımlayıcı (temsili) bilgimizin

Şekil 12: Belleğin Çoklu Yapısı

çoğu bilgeliği oluşturan şeyin temsilidir. Bilgelik tanımını kültürel olarak yönetilen sosyal etkileşimlerimizde nasıl davrandığımızı izleyerek ve bu eylemleri temsil ederek yaratırız.

Nasıl olduğu bilgisini, bu bilgiye sahip olduğumuzu fark etmeden önce ve nasıl olduğunu nasıl bildiğimizi bilmeden biliriz. Nasıl olduğunu bilmek şimdinin gizemli ve sürekli tehdit içeren dünyasını arzuladığımız şeye dönüştürmek için nasıl davranacağımızı bilmek anlamına gelir. Örneğin bu, bir çocuğun uygun şekilde davranmayı (bunu yaptığını varsayarak), davranışına ilişkin soyut açıklamalar veya betimlemeler sunabilmesinden çok önce öğrendiği anlamına gelir.¹⁶⁹ Bir çocuk, bir ahlak filozofu olmadan da “iyi” olabilir. Bu fikir, gelişim psikoloğu Jean Piaget’nin, çocuk gelişimiyle ilgili olarak duyu-motor düzeydeki uyumun, yetişkinliği karakterize eden daha soyut adaptasyon biçimlerinden önce gerçekleştiği ve bunun için zemin hazırladığı şeklindeki fikrini yansıtmaktadır. Piaget *imgesel temsili*, duyuusal-motor zekâ ile “formel işlemlerin” (en yüksek veya en soyut işlemler) aşaması arasında bir aracı olarak görmüştür. Ayrıca taklidin bu tür hayali temsil (davranış yerine resim veya kelime ile tasvir) için gerekli

bir ön koşul olarak hizmet ettiğine inanmıştır. Bu perspektiften *oyun* süreci daha yüksek düzeyde veya daha soyut taklit olarak görünür. Piaget iki ana tez sunar:

Birincisi, oyun ve taklit alanında, duyusal-motor özümseme ve uyumdan, temsilin başlangıcını karakterize eden zihinsel özümseme ve akomodasyona geçişin izini sürmek mümkündür... [İkincisi] çeşitli temsil biçimleri etkileşim halindedir. Mevcut olmayan bir model taklit edildiğinde temsil vardır. Sembolik oyunda, hayal gücünde ve hatta rüyalarda temsil vardır. Kavram sistemleri ve mantıksal ilişkiler, hem sezgisel hem de işlemsel biçimlerinde temsili ima eder.¹⁷⁰

Piaget taklidin akomodasyon açısından tanımlanabileceğine inanıyordu: "... akomodasyonun (davranışın eşleştirilmesi) özümseme (şemaların değiştirilmesi) üzerinde önceliği varsa hareket, taklit olarak ortaya çıkma eğilimindedir."¹⁷¹ Bu, taklit eden çocuğun aslında "anladığından" (temsili ettiğinden) daha fazla bilgiye *sahip olduğunu* ima eder. Piaget şöyle devam eder: "temsili... bir tür içselleştirilmiş taklit ve dolayısıyla akomodasyonun devamı olarak görülebilir."¹⁷² [Üç bellekli sistem modeliyle ilgili olarak (Piaget burada doğrudan atıfta bulunmasa da): "... zihinsel gelişimin çeşitli aşamalarını iyi tanımlanmış nörolojik seviyelerle ilişkilendirmek için gerekçeler olsa bile, gerçek şu ki yapıların göreceli süreksizliğine rağmen belirli bir işlevsel süreklilik vardır. Her yapı kendinden öncekilerden yararlanırken kendinden sonra gelenleri de hazırlar."¹⁷³]

Çocuklar hakkında söylenebilecek şey filogenetik olarak aşağı yukarı doğru görünüyor: (Çocukken taklit süreçleriyle özümsemiştiğimiz) kültürlerimiz öncelikle sosyal bir bağlamda üstlenilen faaliyet kalıplarından oluşur. Ebeveynler çocuklar için neyse, kültürler de yetişkinler için aynı şeydir: Eyleme döktüğümüz kalıpların (veya kullandığımız kavramların) nasıl ortaya çıktığını veya şu anda hangi kesin "amaçlara" (hangi uzun vadeli "hedeflere") hizmet

ettiklerini bilmeyiz; bu kalıplar aslında uzun vadeli sosyal etkileşimlerin “ortaya çıkan özellikleridir.” Ayrıca davranışlarımızda onları doğru bir şekilde (ve bilinçsizce) yaysak da (ve edebi çabalarımızda epizodik olarak temsil edebilssek de) bu tür kalıpları soyut olarak açık bir şekilde iyi tanımlayamayız. Yaptığımız şeyi neden yaptığımızı ya da aynı anlama gelecek şekilde kim olduğumuzu bilmeyiz (tüm ideolojik teoriler bunun tersidir). Kendimizi izler ve merak ederiz. Bu merakımız hikâyeyi veya daha temel olarak *miti* şekillendirir. Bilinen, keşfedilmiş bölgeyi betimleyen mitler, biz nasıl bildiğimizi açıkça ifade etmeden önce, *nasıl* ile ilgili bildiklerimizi oluşturur. Kısmen mit, hayal gücü tarafından formüle edildiği şekliyle, uyumsal eylemimizin soyut dilde açık bir şekilde kapsanmasından önceki görüntüsüdür. Mit, eylem ile bu eylemin soyut dilsel temsili arasındaki aracıdır. Mit, sosyal ve kişisel olmayan dünyalarımızdaki davranış kalıplarımız hakkında kendimize anlattığımız hikâyelerin damıtılmış özüdür. *Anlamadığımız* (yani açıklayamadığımız) hikâyeyi izleyerek onu öğreniriz. Karşılaştığımız eylem kalıplarını eylemde (yani *ritüelde*) ve görüntüde ve sözde temsil ederiz: Eylemde bulunuruz, sonra davranışlarımızı giderek daha soyut, giderek daha “bilinçli olarak” temsil ederiz.

(Toplumsal olarak belirlenmiş) davranışımızın merkezi özellikleri böylece hikâyelerimizde anahtar unsurlar –karakterler– haline gelir. Yüzyıllar boyunca sürekli yeniden anlatılan bu hikâyelerin üretilmesi ve sürekli olarak iyileştirilmesi, güvenlik ve öngörülemezlik arasındaki etkileşimle karakterize edilen bir ortamda doğru (ve uygunsuz) davranışı neyin oluşturduğunu giderek daha net bir şekilde belirlememizi sağlar. Son derece taklide yatkın, dehşet verici derecede sosyal ve sonu gelmez bir şekilde keşfediciyizdir. Bu özellikler, temsil edilen görüntüleri oluşturmamıza ve iletmemize izin verir. Yaratıcı eylem kapasitemiz bizi sürekli olarak “çevrenin” değişen taleplerinden kurtarır. Yaratıcı eylemi temsil etme yeteneği (gözlediğimiz yaratıcılığı kendi ey-

lemlerimizde çoğaltma ve bu yaratıcılığı ayrıntı ve özünde temsil edebilme) herkesin diğerlerinin (en azından iletişim kurabildiği diğerlerinin) yaratıcı eyleminden faydalanmasını sağlar. Sosyalliğimiz, uyumsal davranışlarımızın en azından uzun vadede sosyal topluluk göz önünde bulundurularak yapılandırılmasını sağlar ve yaratıcı zekâyla karşılaşma ihtimalimizi artırır. Başkalarının takdir uyandıran bir şekilde hareket ettiğini gözlemleriz ve o tip eylemlerimizi çoğaltırız. Bu şekilde, başkalarının becerilerini elde ederiz. Ancak soyutlama kapasitemiz, taklit etme becerimizi bir adım öteye götürmemize izin verir: Yalnızca uyumu oluşturan kesin davranışları değil, *bu davranışların oluşturulduğu süreci* de taklit etmeyi öğrenebiliriz. Bu da yalnızca beceri değil, meta beceri de edinebileceğimiz anlamına gelir (yeni beceriler üreten davranış modelini taklit etmeyi öğrenebiliriz). Bir hikâyeyi harika yapan şey, hikâyede meta yeteneğin enkapsülasyonudur.

Davranışta kendini gösteren taklit eğilimimiz, daha soyut karşılığını hayranlık duyma yeteneğinde buluyor gibi gözüküyor. Hayranlık duyma yetimiz intraspsşik durumumuzun kalıcı, doğuştan veya kolayca edinilen bir kurucu unsurudur. Bu hayranlık yeteneği, bu kopyalama arzusu, genellikle daha fazla psikolojik ve bilişsel gelişmeyi teşvik eder. Örneğin küçük erkek çocukların kahramanlarına karşı takındıkları tapınma tutumu, onları tam olarak tanımlanmamış kahramanlık niteliklerini cisimleştirmeye (hatta icat etmeye) iten gücün dışsal ifadesidir. Taklit etme kapasitesi, kendisini daha soyut bir kisede insanın “mış gibi”¹⁷⁴ davranma (başkasıyla özdeşleşme) eğiliminde gösterir. Bu, hayalde bir başkası olmaktır. (Bu, başka birinin amacını, sizin amacınız mış gibi benimseme yeteneği anlamına gelir.¹⁷⁵) “Mış gibi” hareket etme kapasitesi, kendisini hayranlıkta (yetkin bir insana hissedilen saygıdan, tapınmaya gidecek şekilde değişen yoğunlukta olabilir) ve daha da soyut olarak, ideolojik sahiplenmede ifade eder. Bu öykünmeciyi yetiyi açıklamak için bağımsız bir “içgüdü”yü varsaymak gerekmez (ancak böyle bir şeyin var

olması mümkündür). Bunun için gerekli olabilecek tek şey bir başkasının, aynı zamanda gözlemci tarafından da değer verilen bir amaca ulaştığını gözlemlene kapasitesi (bu gözlem gerekli motivasyonu sağlar) ve bu tür bir gerçekleştirmeye yol açan gözlemlenen prosedürleri tekrarlama becerisidir.

Taklit eyleminde kendini gösteren öykünmecî eğilim, davranışsal yetkinliğin muazzam bir şekilde genişlemesini sağlar.¹⁷⁶ Her bir kişinin *yeteneğinin* herkesin *yeteneği* haline gelmesine izin verir. Bununla birlikte, yineleme özelliğinin hâlâ belirgin sınırlamaları vardır. Belirli davranışlar, uyumsal önemlerini yalnızca belirli, sınırlı ortamlarda (sadece sınırlı referans çerçeveleri içinde) korur. Çevresel ihtimaller bir şekilde değişirse orijinal durum için tasarlanan (ve taklit yoluyla iletilen) stratejilerin faydası önemli ölçüde sınırlanabilir, hatta tersine dönebilir. Taklidin soyutlanma kapasitesi (ki bu ilk aşamalarda dramatik oyun becerisidir) bire bir taklidin belli sınırlarının üstesinden gelir. Belirli eylemlerin yeniden üretimini detaylandırır, kopyalanan davranış ilk spesifik bağlamından çıkarır ve bildirimsel temsil ve genelleme düzeyine çıkarır. *Oyun, rol yapma* aracılığıyla yetkinlik ve öz güvenin kalıcı genişlemesine alan sağlar ve davranışın güvenli, öngörülebilir bağlamlardan bilinmeyen deneyim dünyasına uzanabilmesini sağlar. Oyun, davranışın gerçek dünyadaki ifadesinden önce, gerçek dünya sonuçlarıyla birlikte prova edilebileceği ve hâkim olunabileceği, epizodik veya hayali temsilde “kurallara dayalı” fantezide bir dünya yaratır. Oyun, kurgusal anlatılarla deney yapmaya olanak veren başka bir “mış gibi” davranış biçimidir. Kurgusal anlatılar birini diğerine dönüştürmek adına eylem planlarını da içinde barındıran şimdiki zaman ve arzu edilen geleceğin gerçek olmayan açıklamalarıdır. *Oynamak*, “kurgusal” hedefler belirlemek –veya kurgusal olarak bir şeyleri dönüştürmek– anlamına gelir. Bu tür kurgusal hedefler, diğer bağlamlarda anlamsız kalacak fenomenlere değer biçer (bu, *ciddi* olmayan ama bilgilendirici değerdir). Oyun, kendimizi “gerçek” davranışın gerçek sonuçlarına maruz bırakmadan

araçlar ve amaçlarla deneyler yapmamıza ve bu süreçte duygusal olarak fayda sağlamamıza izin verir. Oyunun amaçları kurgusaldır; bununla birlikte hayali bir hedefe doğru harekete eşlik eden teşvik ödülleri *gerçektir* (o kadar yaygın olmasa da oyun kaynaklı kaygılar da öyle). Bu tür duygulanımların sınırlı gerçekliği, oyuna (veya dramatik bir aktiviteye dalmaya) eşlik eden içsel ilgiyi ve oynama motivasyonunu kısmen açıklar.

Oyun, bağlama daha az bağlı olduğu için taklidi aşar; temel ilkelerin belirli (takdir gören) davranış örneklerinden soyutlanmasına izin verir. İzin verilen (veya ideal) davranışı neyin oluşturduğuna dair daha genel bir modelin kurulmasına izin verir. Dramatik oyunun biçimsel dramaya dönüştürülmesi aynı şekilde oyunu *ritüelleştirir*. Temel öğeleri bir düzey daha soyutlaştırır ve davranışın ilginç yönlerini biraz daha damıtır. Bu detaylar tesadüfi olmayan şekilde aktif keşfin bir temsili ve tüm adaptasyonların zorunlu olarak dayandığı iletişimsel kalıptır. Teatral ritüel, ifadelerinde farklı değer varsayımlarına ve sonuç beklentilerine dayanan, stilize edilmiş, damıtılmış davranış kalıplarının bireysel ve toplumsal sonuçlarını çarpıcı biçimde temsil eder. Biçimsel drama, güçlü fikirleri kişiliğe giydirebilir. Yönlendirilmiş veya motive edilmiş eylemin farklı yollarını keşfederek, katartik bir şekilde çatışmayı canlandırarak, öykünme veya reddetme için ritüel modeller sunar. Güçlü fikirleri kişiliğe giydirebilir. Oyundaki *karakterler* tarihsel davranışsal bilgeliğini somutlaştırır. Bununla paralel olarak daha az soyut, daha az ritüelleşmiş bir tarzda, ebeveynlerin tekrar eden davranışları, çocuklar için kümülatif mimetik tarihi sahneler.

Açıkça sunduğundan çok daha fazla bilgi içeren anlatının ortaya çıkışı, davranışsal kalıptaki gizli mevcut bilgiyi gövdeden daha da ayırır. Anlatı, oyun veya dramanın semantik bir temsilini sunar, sosyal etkileşimin ve bireysel çabanın temelde soyutlanmış epizodik temsillerini verir ve tamamen dilsel temsilde yer alan davranış kalıplarının, bireysel hayal gücünün özel sahnesinde dramatik biçimde hayata geçmesine izin verir. Bir hikâyeden elde

edilen bilgilerin çoğu aslında *epizodik bellekte* zaten vardır. Bir bakıma, hikâyenin sözlerinin, dinleyicinin hafıza sisteminde zaten var olan bilgi için sadece bir erişim ipucu olarak hareket ettiği söylenebilir. Bu bilgiler henüz açık (anlamsal) iletişime veya prosedürün değiştirilmesine uygun bir forma dönüşmemiş olabilir.^{177/178} Bu nedenle Shakespeare, Freud'un bir öncüsü olarak görülebilir (Hamlet'i düşünün): Shakespeare, Freud'un daha sonra "keşfettiği" şeyi "biliyordu" ama bunun daha örtük, daha imgesel ve daha prosedürel olarak farkındaydı. (Bu, Shakespeare'in Freud kadar zeki olmadığı anlamına gelmez, sadece daha farklı bir soyutlama düzeyindedir.) Sonuçta fikirler bir yerden gelir, kendiliğinden, hiçlikten doğmaz. Her karmaşık psikolojik teorinin uzun bir tarihsel gelişim dönemi vardır. Bu gelişim, teorinin nihai ortaya çıkışıyla açık bir şekilde bağlantılı olmayabilir.

Anlatıda tasvir edilen dramatik sonuçların nedeninin yorumu (genellikle izleyicinin hayal gücüne bırakılır) hikâyenin *değer* analizini oluşturur. Bu değer (bu davranış ya da temsil kuralının) iletilmesi anlatının *amacıdır*. Tıpkı merakın, ilginin istem dışı ele geçirilmesinin (biyolojik olarak önceden belirlenmiş) aracı olması gibi. Hikâyenin gelişmesiyle birlikte, kritik derecede önemli (ve dolayısıyla zorlayıcı) davranışsal/temsili kalıpların salt betimlenmesi, aktif taklidi teşvik edebilir hale gelir. Bu noktada semantik sistem, epizodik bellekte görüntüleri harekete geçirerek prosedürün değişmesi için zemin hazırlar. Bu bir "geri bildirim döngüsü" oluşturulması anlamına gelir. Döngünün içerisinde bilgi, kendisini dönüştürerek ve hareket ettikçe genişleyerek "bilinç seviyelerinde" yukarı ve aşağı hareket edebilir. Sosyal çevre burada gerekli aracı görevi görür. Anlatının gelişimi, epizodik bellekte ve davranışta somutlaşan bilginin sözlü soyutlaması anlamına gelir. Bu, minimum zaman ve enerji harcayarak bu tür bilgileri iletişim halinde olan bir nüfus içinde geniş ve hızlı bir şekilde yayma yeteneği demektir. Ayrıca bu tür bilgilerin gelecek nesiller için basit ve doğru bir şekilde bozulmadan korunması demektir.

Arketipsel davranış kalıplarının ve temsili şemaların (*mit*) anlatısal açıklaması, karmaşık bir şekilde medenileştirilmiş bireysel varsayım, eylem ve arzunun sosyal inşası ve müteakiben düzenlenmesi için temel bir ön koşul olarak görünür.

Bilinçli sözel formülasyon ancak davranışsal (prosedürel) bilgelik, epizodik bellekte “temsili edildikten” ve drama ya da anlatıda tasvir edildikten sonra erişilebilir hale gelir. Prosedürel bilgi, temel yapısında temsili değildir. Keşifle elde edilen bir şeyin nasıl yapılacağı bilgisi sosyal toplumda taklit yoluyla bireyden bireye *aktarılabılır*. Örneğin Piaget, çocukların nesneleri eylemleriyle denediklerine ve bu eylemlere göre nesne “özelliklerini” belirlediklerine ve daha sonra hemen hemen kendilerini taklit ederek kendi ilk spontane eylemlerini temsil edilecek ve ritüelleştirilecek bir şeye dönüştürdüklerine işaret eder.¹⁷⁹ Aynı süreç, diğer kişinin eyleminin hızla taklit edilecek bir şey haline geldiği ve ardından ritüelleştirildiği (ve daha sonra soyutlanıp kodlandığı) kişiler arası etkileşimde gerçekleşir. Bu nedenle her bir kişinin davranışının diğeri tarafından ayarlandığı ortak bir ritüel, ritüel yapısının bilincinde olunmasa da gerçekleştirilebilir. Ancak bu sosyal ritüel bir kez oluşturulduktan sonra yapısı hızla tanımlanabilir ve kodlanabilir (yeterli bilişsel yetenek ve olgunlaşma düzeyi olduğu varsayılarak). Bu süreç çocuk oyunlarının kendiliğinden inşası (ve ardından kodlanması) sırasında gözlemlenebilir.¹⁸⁰ Kültürün inşasının temelini oluşturan şey, bu tür “oyunların” düzenlenmesi ve tekrarlanan iletişim yoluyla detaylandırılmasıdır.

Davranış taklit edilir, sonra oyun içerisinde soyutlanır, drama ve hikâyeye resmileştirilir, mit ile dinde kristalize edilir ve ancak ondan sonra felsefeyle eleştirilip *post hoc* olarak ona rasyonel temeller sağlanır. Ahlaki davranışın temelleri ve doğasına ilişkin, sözlü olarak ifade edilen felsefi fikirler, rasyonel çabayla oluşturulmamıştır. Nietzsche’nin kabul ettiği gibi, bu şekilde çerçevelenmeler (açıkça) ikincil bir çabadır:

Bilim adamlarının "ahlak için rasyonel bir temel" olarak adlandırdıkları ve sağlamaya çalıştıkları şey, doğru açıdan bakıldığında yalnızca hâkim ahlaktaki ortak inancın bilimsel bir ifadesiydi. Bu, inanca yönelik yeni bir ifade aracıydı.¹⁸¹

Açık (ahlaki) felsefe, prosedüre dayanan, ritüel eylem ve bu eylemin gözlemlenmesi yoluyla giderek daha soyut ve epizodik hale getirilen kültürün mitlerinden doğar. Artan soyutlama süreci, *ne olduğunu* bilme sisteminin, *nasıl olduğunu* bilme sisteminin yönettiği davranışların "örtük ifadesi"nden bir temsil üretmesine izin vermiştir. Bu tür bilgilerin üretilmesi, eş zamanlı olarak başkalarının (ve benliğin) davranışlarının doğru tahminini sağlamak ve soyutlanmış ahlaki (prosedürel) bilgi alışverişi yoluyla öngörülebilir sosyal davranış programlamak için gerekliydi. Nietzsche ayrıca şunları söyler:

Tek tek felsefe kavramları, kendileri için, kendi başlarına gelişen rastgele şeyler değildir. Tersine, birbirlerine bağlı, birbirleriyle ilişkili olarak gelişirler; düşünce tarihinde ne denli apansız, gelişigüzel ortaya çıkıyor gibi görünürse görünsünler, yine de bir kıtada yaşayan hayvanlar topluluğunun üyeleri gibi, bir sisteme aitlerdir: Bu durum, sonunda en farklı felsefecilerin, belli bir olanaklı felsefeler şemasına uygun düşmesinde kendini gösteriyor. Görünmeyen bir çekim altında, aynı yörüngede döner dururlar bir kez daha: Eleştiri ve sistemleştirme isteğiyle kendilerini birbirleri karşısında ne denli bağımsız görseler de bir şey birbiri ardınca belli bir düzene iter onları; doğuştan gelen bir sistemli yapıya, kavramların ilişkisine. Düşünmeleri, aslında keşfetmekten daha çok yeniden tanımadır, yeniden anımsamadır, bir yuvaya dönüşür. Bu ölçüler içinde felsefe yapmak en yüksek derecede bir tür aracılıktır.¹⁸²

Ne olduğunu bilme sistemi bildirimseldir (epizodik ve semantiktir). Karmaşık, uzun bir soyutlama süreci aracılığıyla *nasıl olduğunu bilme* aktivitesinin bir tanımını geliştirmiştir. Eylem ve

eylem taklidi, gelişimsel olarak eylemi yöneten kuralların açık bir şekilde tanımlanmasından veya keşfedilmesinden önce gelir. Oyun ve drama yoluyla adaptasyon, dilsel düşüncenin gelişiminden önce gelmiş ve onun ortaya çıktığı zemini sağlamıştır. Her gelişimsel "aşama" (eylem, taklit, oyun, ritüel, drama, anlatı, mit, din, felsefe, rasyonalite) bir önceki aşamada yerleşik ve uygulanmakta olan bilgeliğin giderek daha soyut, genelleştirilmiş ve ayrıntılı bir temsilini sunar. Anlamsal temsilin insan davranış alanına girmesi, eylem, taklit, oyun ve dramadan kaynaklanan bilişsel sürecin sürekliliğine ve giderek artan bir şekilde genişlemesine izin vermiştir. Dil, dramayı mitik anlatıya, anlatıyı resmi dine ve dini de eleştirel felsefeye dönüştürerek uyumsal yeteneğin katlanarak genişlemesini sağlamıştır. Nietzsche'nin şu sözlerini bir kez daha düşünün:

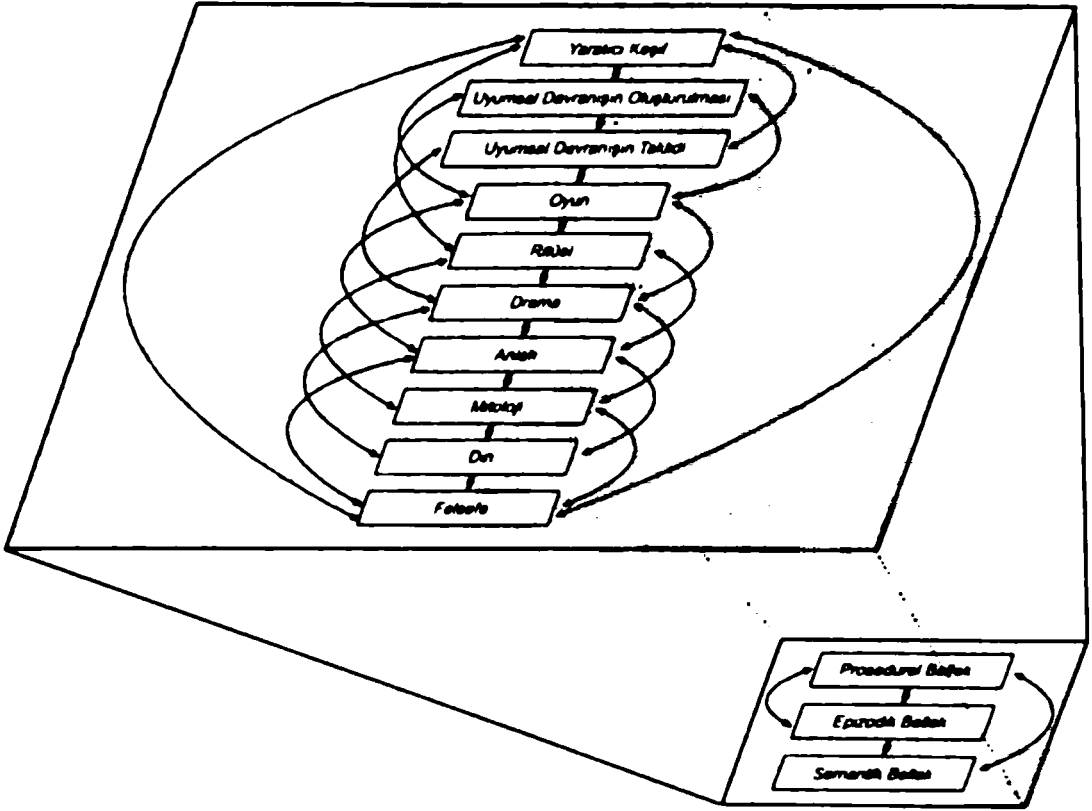
Şimdiye kadar var olmuş her büyük felsefenin aslında ne olduğu yavaş yavaş benim için netleşti. Bunlar, yazarının kişisel itirafı ve bir tür istem dışı ve bilinçdışı belleklerdir. Üstelik her felsefede ahlaki (veya ahlaksız) niyetler, bitkinin içinden büyüdüğü gerçek yaşamın tohumunu oluşturuyor.¹⁸³

Prosedürel sistem, davranış için bellek sağlar (yoksa oluşturur mu?). Bu tür bellek, yaratıcı bireysel eylem sırasında kendiliğinden ortaya çıkan, davranışların taklitçi temsilini içerir. Bu eylemlerin kökenlerinin kesin koşulları tarihin sisi arasında kaybolmuştur ancak bu eylemler zaman içerisinde tutarlı bir davranış kalıbına entegre edilebilmişlerdir (kültürel olarak belirlenmiş *karaktere* entegre edilmişlerdir). Entegrasyon, sosyal çevre bağlamında rekabet eden öznel temelli motive edici taleplerin aktif dengesi anlamına gelir; öznel arzunun sosyal olarak düzenlenmiş davranışsal ifadesinin içselleştirilmesi demektir. Bu tür bir içselleştirme, bir değer (egemenlik) hiyerarşisinin inşasını oluşturur. Bu, taklit edilen veya başka bir şekilde kabul edilmiş eylem kalıplarının göreceli bağlamsal uygunluğunun (ahlakının) belirlenmesi anlamına ge-

lır. Böyle bir inşa, kaçınılmaz şekilde inşanın kökeninin epizodik veya semantik olarak temsilinden “önce gelir”, ancak böyle bir ikinci düzey temsil bir kez kurulduktan sonra prosedürün kendisini değiştirebilir hale gelir. Bu, açık “bilincin” gelişimini besleyen döngüdür: Prosedür kurulur, sonra temsil edilir, sonra soyutlama aşamasında değiştirilir, sonra uygulanır; soyutlanan ve uygulanan modifikasyonun bir sonucu olarak prosedür değişir. Bu değişiklik de karşılık olarak temsilde bir değişiklik yaratır ve böyle devam eder.

Bu süreç, sosyal etkileşimin bir sonucu olarak, “dışsal olarak” ya da kelime ve görüntü aracılı soyut keşif faaliyetinin (düşünce) bir neticesi olarak “içeride” gerçekleşebilir. Bu etkileşimli döngü (ve altında yatan bilişsel/bellek yapılarıyla olan varsayılan ilişkisi) *Şekil 13: Bilgelğin Soyutlanması ve Böyle Bir Soyutlamanın Hafızayla İlişkisi*’nde şematik olarak temsil edilmektedir. (Şematik basitlik adına, bilginin “aşamaları” arasındaki etkileşimlerden yalnızca birkaçı gösterilmiştir.)

Davranışsal bilgi, yaratıcı keşif sürecinde üretilir. Bu tür keşiflerin sonuçları (üretilen uyumsal davranış kalıpları) taklit edilir ve daha soyut olarak temsil edilir. Oyun, taklit edilen bilginin genelleştirilmesine ve farklı kaynaklardan elde edilen davranışların bütünleştirilmesine izin verir (“yapılacak iyi bir şey” herhangi bir durumda başka “yapılacak iyi şeyler”le çatışabilir; bu nedenle bunlar bağlama bağlı değerleri, önemleri ve *baskınlıkları* açısından sıralanmalıdır). Soyutlamanın birbirini takip eden her aşaması, diğerlerini değiştirir. Mesela konuşma yeteneğimiz oyun oynama kapasitemizi genişletmiştir. Soyutlama süreci devam ettikçe ve hayatta kalmak için hayati önem taşıyan bilgi her zamankinden daha basit ve verimli bir şekilde temsil edilebildikçe, temsil edilen şey yaratıcı keşfin kendisine dönüşür. Bu, bilinmeyenle bireysel gönüllü ve başarılı karşılaşma eylemlerinin geniş çapta taklit edilebilir olduğu, spontane bir şekilde taklitler üretebileceği anlamına gelir. Ancak bazı daha temel (“prototipik”)¹⁸⁴ özellikler

Şekil 13: Bilgeliğin Soyutlanması ve Böyle Bir Soyutlamanın Hafızayla İlişkisi

bu tür eylemleri karakterize eder. Artan soyutlama ve temsilin genişlemesiyle birlikte temel özellikler daha tikel özelliklerin önüne geçer. Eliade'nin de üstünde durduğu gibi:¹⁸⁵ Geleneksel (yani okuryazar olmayan) kültürlerin yalnızca üç kuşak kadar (yani en yaşlı birey hayatta kaldığı süre kadar) uzanabilen bir tarihsel belleği vardır. Bu süreden önce meydana gelen olaylar, Avustralya yerlileri için "rüya zamanı"na benzer bir şeyle, yani ataları olan devlerin dünyada hüküm sürdüğü ve mevcut varoluş biçimini oluşturan davranış kalıplarını oluşturduğu "tarih ötesi" dönemle iç içe geçmiştir. Bu iç içe geçme, tarihin "mitolojikleştirilmesi"dir ve verimli depolama açısından çok faydalıdır. Tek tek kahramanları (geçmişin "nesnel" tarihsel figürlerini değil), bu kahramanların temsil ettiklerini, *onları kahraman yapan eylem örüntüsünü* taklit etmeyi (ve hatırlamayı) öğreniriz. Bu model bir kez daha söylemek gerekirse bilinmeyenle gönüllü ve başarılı bir şekilde karşılaşma eylemi ve keşif yoluyla bilgelik üretimidir.

(Semantik veya epizodik bellek sistemlerinin prosedürü doğrudan değiştirebileceğini de ima etmeye çalışmıyorum. Aslen semantik/epizodik sistemlerin operasyonları dünyayı değiştirir ve dünyanın değişmesi de prosedürü değiştirir. Dil ve imgenin davranış üzerindeki etkisi genel olarak ikincildir, çevre aracılığıyla değişiklik gösterir ancak bu onları daha sık yapmaz.)

Yaşadığımız birçok “öykü”nün kodlanabilmesi ve tamamen motor veya yöntemsel olandan (taklit yoluyla iletilir) daha saf semantik olana (etik felsefe aracılığıyla aktarılan) kadar farklı “soyutlama” seviyelerinde aktarılabilmesi, yapılarının ve aralarındaki ilişkilerin kavramsal olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Farklı hikâyelerin farklı uzaysal-zamansal “çözünürlüklere” sahip olması bu zorluğu daha da artırır. Yani bir anda kısa vadeli, basit düşünceler tarafından yönetilirken bir sonraki anda daha uzun vadeli, daha karmaşık düşünceler tarafından yönetilebiliriz. Örneğin evli biri, “Arkadaşımın eşini özellikle çekici buluyorum; onunla sevişmek isterim,” diye o kişi hakkında olumlu bir yargıda bulunur. Ardından hemen kendini düzeltir: “Arkadaşımın eşi çok fazla flört ediyor ve belli sorunlar yaratabilecek bir insana benziyor.” Bu bakış açılarının her ikisinin de geçerli olması mümkündür. Tek “uyaran”ın birbirleriyle rekabet halindeki değerlere sahip olması nadir görülen bir şey değildir. Daha önce de söylediğim gibi, eğer öyle olsaydı asla düşünmek zorunda kalmazdık.

Kavranabilir her fenomenin çok sayıda potansiyel işlevi ve önemi vardır. Bu nedenle her birimizin ihtimaller içinde boğulması mümkündür. Bir kâğıt parçası kadar basit bir şey bile aslında hiç basit değildir; örtük bağlamsal belirleyiciler öyle görünmesini sağlamadığı sürece. Wittgenstein şöyle sorar:

Bir kâğıt parçasına işaret edin. Ve sonra şekline, ardından da rengine... Şimdi de sayısına (bu kulağa tuhaf gelen bir şeydir). Bunu nasıl yaptınız? Her işaret ettiğinizde farklı bir şeyi “kastettim” diyeceksiniz. Ve bunun nasıl yapıldığını sorarsam, dikkatinizi

renk, şekil vb. üzerinde yoğunlaştırdığınızı söyleyeceksiniz. Ama tekrar soruyorum: Bu nasıl yapılır?¹⁸⁶

Örneğin bir mutfak bıçağı, akşam yemeğinde sebze kesmek için bir nesne midir? Bir natürmort tabloda resmetmek için midir? Çakı oyununda kullanılacak bir oyuncak mıdır? Bir raf sabitlemek için tornavida işlevi mi görür? Ya da belki bir cinayet aleti midir? İlk dört durumda, pozitif bir değere sahiptir. Son durumda ise olumsuzdur. Bıçağın temel işlevsel ve duygulanımsal çok anlamlılığı nasıl tekil ve dolayısıyla yararlı bir şeye indirgenir? Aynı anda rafı tamir edip yemek yapamazsınız. Bununla birlikte, bir noktada her ikisini de ayrıca yapmanız gerekebilir ve bu, olasılıklar açısından çoklu kullanımları ve değerleri korumanız gerektiği anlamına gelir. Bu, (1) bir eylem tarzına karar vermeniz ve geri kalanını ortadan kaldırmanız ancak (2) olası eylem yelpazenizin mümkün olduğunca geniş kalmasını sağlamak için diğerlerini ileride değerlendirmek üzere saklamanız gerektiği anlamına gelir.

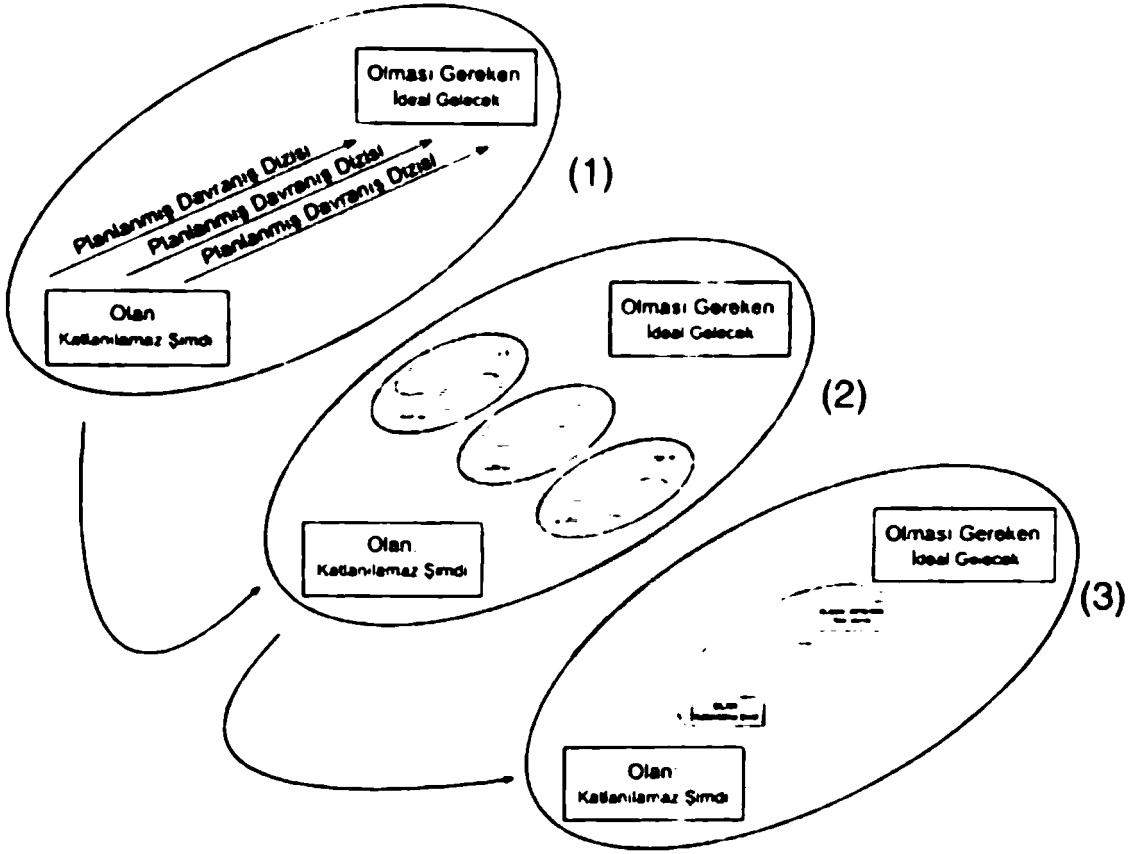
Bu sürekli mevcut olan rekabet nasıl geliştirilecektir? Hikâyelerin çok düzeyli cisimleştirmesi ve soyutlamasının yarattığı ek karmaşıklıkla ilgili olarak, gelişme süreci nasıl düşünülebilir? Şimdiye kadar belirli bir referans çerçevesinin (bir hikâyenin) “amaçları”nı ve “araçları”nı niteliksel olarak farklı fenomenler olarak düşündük. Bir çalışma alanı olarak etikte mevcut olan ikilemin aynısına kapıldık. Belirli bir planlı davranış dizisinin amacı veya hedefi, dayanılmaz şimdi için bir karşıtlık noktası olarak hizmet eden, arzu edilen geleceğin bir görüntüsünü oluşturur. Bu amaca ulaşmanın araçları, bu tür arzu edilen değişikliğe yönelik atılabilecek gerçek davranış adımlarını içerir. Herhangi bir anda araçlar ve amaçlar faydalı bir şekilde ayırt edilebileceği için bu makul bir bakış açısı gibi görünüyor. *Nereye gideceğimiz, oraya nasıl gideceğimizden farklıdır.* Bununla birlikte bu kavramsal fayda yalnızca geçicidir ve “araç/amaç” ayrımı aslında daha ayrıntılı ve kapsamlı açıklamanın üstünü örter. Araçlar ve amaçlar nihai

anlamda niteliksel olarak birbirinden farklı değildir ve biri her an diğere dönüşürülebilir. Böyle bir dönüşüm, aslında ne zaman bir sorun ortaya çıksa meydana gelir; süregelen davranışımız esnasında bilinmeyen kendini gösterdiğinde. Eylemlerimizi yeniden değerlendirmek ve isteklerimizin uygunluğunu yeniden gözden geçirmek için uzaysal-zamansal çözünürlüğü bu şekilde değiştiririz (“ayarlamayı” veya “referans çerçevelerimizi” değiştiririz).

Hikâyelerimiz, yani referans çerçevelerimiz iç içe veya hiyerarşik bir yapıya sahip görünür. Herhangi bir anda “dikkatimiz” bu yapının sadece bir seviyesine yönelmiştir. Bu kısıtlı dikkat kapasitesi bize fenomenlerin değeri ve faydası hakkında geçici ama gerekli yargılarda bulunma yeteneği verir. Bununla birlikte, soyutlama düzeylerini de değiştirebiliriz. *Bu gerektiğinde dikkatimizi gönüllü olarak uzay zamanın daha büyük veya daha küçük alanlarını haritalayan hikâyelere odaklayabileceğimiz anlamına gelir.* (Einstein göndermesinin kusuruna bakmayın ancak bu doğrudur, hikâyelerimizin bir alanı olduğu kadar bir süresi de vardır.) Aynı zamanda, “gerektiğinde” de *mevcut operasyonlarımızın durumuna bağlı olarak* anlamına gelir. Örneğin mutfaktasınız ve çalışma odanızda kitap okumak istiyorsunuz. Bu nedenle en sevdiğiniz koltukta kitap okurkenki bir görüntünüz, şu anda işlevsel hikâyenizin “sonu”nu veya “arzu edilen gelecek” kutbunu işgal eder (şimdiki zamandaki kitap okumayan halinize zıttır). Bu “hikâye”nin on dakika olarak tasarlanmış bir süresi olabilir. Buna ek olarak birçok ilgili “nesne”nin (bir okuma lambası, bir sandalye, sandalyenize ulaşmak için üzerinde yürümek zorunda olduğunuz zemin, kitabın kendisi, okuma gözlüğünüz) mevcudiyetiyle tanımlanan bir evrenin sınırlı alanını işgal eder. Okuma koltuğunuza ulaşırsınız. Kitabınız elinizin altındadır. Okuma ışığını açmak için uzanırsınız ve... tak! Ampul patladı. Bilinmeyen, yani bu bağlamda beklenmeyen, kendini yeniden gösterdi. “Mekânı” değiştiriyorsunuz. Şimdi hedefiniz hâlâ “kitap okuma” hikâyesinin bir parçası olarak, “okuma lambasını tamir etmek”. Planlarınızı

yapıyorsunuz, yeni bir ampul buluyorsunuz ve lambanın içine yerleştiriyorsunuz. Tekrar yanıyor. Bu sefer yanık tel kokusu alıyorsunuz. Endişe verici bir durum. Kitap şimdi unutuldu ya da mevcut durum göz önüne alındığında alakasız hale geldi. Lambada bir sorun mu var (ve dolayısıyla biraz daha genel bir düzeyde bu lambayla ilişkili tüm gelecek planlarında)? Keşfetmeye başlarsınız. Koku lambadan gelmiyor. Duvardaki elektrik prizinden geliyor! Çıkışları kaplayan plaka sıcak! Bu ne anlama geliyor? Endişenizi birkaç uzaysal-zamansal çözünürlük düzeyine kaydırırsınız. Belki evin kablolamasında bir sorun vardır! Lamba şimdi unutuldu. Evinizin yanmamasını sağlamak birdenbire öncelik kazandı. Dikkatteki bu kayma nasıl oluyor?

Şekil 14: Araç/Amaç İlişkisinin Statikten Dinamiğe Kavramsal Dönüşümü bizi araçları ve amaçları farklı olarak kavramsallaştırdığımız durumdan, onları yalnızca geçici bir temelde farklı statü verilen izomorfik ögeler olarak gördüğümüz duruma götürmek için tasarlanmış üçlü bir şema sunar. Alt diyagram (1) tanıdık ve mevcut durum, istenen gelecek durum ve birinciyi ikinciye dönüştürmek için kullanılabilecek çeşitli araçlardan oluşan “normal” hikâyeyi temsil eder. Bu alt diyagram, “a” noktasından “b” noktasına ulaşmak için birçok yolun kullanılabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bununla birlikte gerçekte herhangi bir zamanda yalnızca bir araç (“en verimli” olan veya başka bir nedenden arzu edilen) kullanılacaktır. (Sonuçta sadece bir motor çıktı sistemimiz var ve bu nedenle, bununla ilgili bir “bilincimiz”?) Alt diyagram (2), (1)’in dönüştürülmüş bir versiyonudur. (1)’in “planlarının” kendi içlerinde “hikâyeler” olarak daha iyi kavramsallaştırılabileceğini, “büyük” bir hikâyenin aslında iç içe geçmiş “küçük” hikâyelerden oluştuğunu gösterir. Bu büyük hikâye geniş bir uzaysal-zamansal alanı kaplar. Alt diyagram (2) hâlâ daha büyük bir amaç için bir dizi daha küçük hikâyenin kullanılabileceği varsayımına dayanmaktadır. Şirketiniz başarısızsa çalışanlarınızın yarısını işten çıkarabilir, yeni bir pazara yönelebilir veya üst yönetiminizin

Şekil 14: Araç/Amaç İlişisinin Statikten Dinamiğe Kavramsal Dönüşümü

maaşlarında kesintiye gidebilirsiniz. Hepsi aynı amaç için tasarlanmış bu yaklaşımların her biri, iç yapılarında açıkça farklıdır (ve karmaşıktır). Birden fazla şey yapmayı seçebilirsiniz ancak bu çoklu şeylerden ikisi çatışıyorsa, birinin diğerine tabi kılınması gerekecektir. Planlara (ve amaçlara) karşılaştırmalı önem verilir ve hepsi buna göre düzenlenir (bu, hâkimiyet hiyerarşisine çok benzeyen bir yapıdadır). Bu durum –(potansiyel olarak rekabet eden) planların nispi öneminin belirlendiği yerde– bu tartışmanın geri kalanında bizim seçim temsilimiz olacak alt diyagram (3)'te temsil edilmektedir.¹⁸⁷

Herhangi bir yerde ve zamanda, araç ve amaç olarak yalnızca sabit sayıda “değişken” düşünürüz. Eylem, dâhil etmek kadar hariç tutmayı da zorunlu kıldığından, bu kesinlikle gereklidir.¹⁸⁸ Bununla birlikte, “ilgili değişkenler” olarak kabul ettiğimiz şeyler (ve bunların ilgili ya da uygun olmayan durumları) değişken olmalıdır. Karar vermeliyiz, ancak kararlarımızı değiştirme kapasitemizi de

elimizde tutmalıyız. Hedefe yönelik eylem için kritik öneme sahip olan prefrontal korteksimiz¹⁸⁹ bize bu özgürlüğü sağlar: Bunu, olayları ve eylemleri “geçici olarak sıralayıp”¹⁹⁰ bağlamsal bilgiyi dikkate alarak ve bunu davranışı yönetmek için kullanarak¹⁹¹ ve mekânı değiştirerek yapar.¹⁹² Bu çok sayıda işlemi, şu anda etkin olan “tamamlayıcı ödül” –davranışın adanacağı hedef, ortaya çıkan deneyim biçimindeki “dayanılmaz şimdi” karşılaştırılması ve değerlendirilmesi gereken “arzu edilen gelecek”– olarak bir şeyi, sonra diğerini dikkate alıp gerçekleştirdiğini ileri sürüyorum. Şekil 14, alt diyagram (3)’teki yapı, birbirine bağlı hedefler ve planlardan oluşan çok düzeyli, iç içe bir yapıdır. Bir bütün olarak “yaşam öyküsünü” oluşturan birbirine bağlı hedefler ve planlardan ibarettir. Bu kavramsallaştırma, “yola doğru bir adım” (metaforik olarak konuşursak cennete giden bir yol veya merdiven) fikrini açıklamaya yardımcı olur.¹⁹³

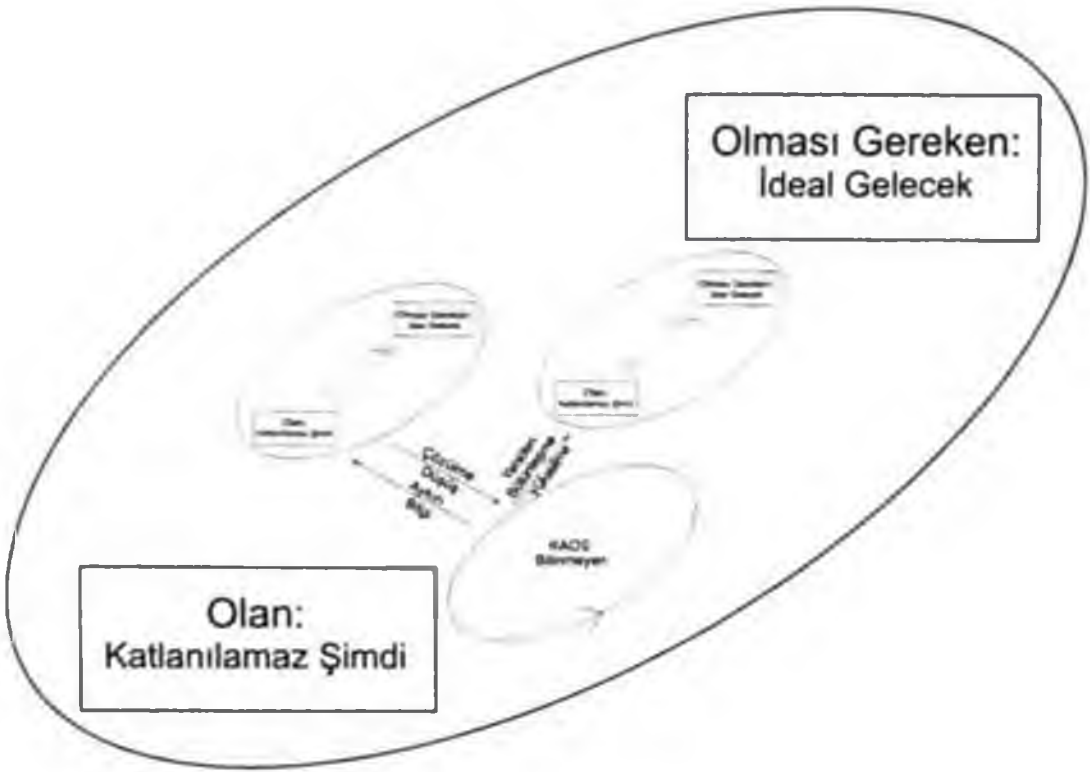
Her adım (her alt hikâye) “yukarıdaki” ve “aşağıdaki” tüm hikâyelerle aynı yapıya sahiptir (ancak aynı içeriğe sahip değildir). Bu, “iyi” bir hikâyenin tüm unsurlarının, diğer tüm unsurları derin bir şekilde yansıtabileceği anlamına gelir: Bir hikâye, dünyanın kendisi gibi, birden çok ve farklı bilgilendiricilikteki analiz seviyelerinde okunabilir. İyi hikâyelere çok anlamlılıklarını veren budur. Bu nedenle Frye şunları söylemiştir:

Okurken en yaygın deneyimlerden biri, aynı kelime yapısı içinde yapılabilecek daha fazla keşif olduğu duygusudur. Bu duygu yaklaşık olarak “bundan çıkarılacak daha çok şey var” hissidir. Ya da hayran olduğumuz şey söz konusu olduğunda, onu her okuduğumuzda ondan yeni bir şey çıkardığımızı söyleyebiliriz.¹⁹⁴

Bir düzeyde hedef oluşturan bir olgu, bir sonraki düzeyde teşvik edici ödül olarak kabul edilebilir çünkü ikincil hedeflere ulaşılması, daha yüksek düzeyli hedeflere ulaşılmasının ön koşuludur (Bu, çoğu tamamlayıcı ödülün aynı anda bir teşvik yönüne sahip olacağı anlamına gelir). Prefrontal kortekse bağlı olan bi-

lişsel işlemler, tabiri caizse bu seviyelerde yukarı ve aşağı hareket edebilir, birine sabitlenebilir ve uygun görüldüğünde belirli eyleme izin verebilir (diğerlerini o yer ve zamanda örtük kılarak). Seviyeleri ve ilgili durumları gerektiğinde yeniden düzenler ve yeniden oluşturur. *Şekil 15: Sınırlı Devrim* bu sürece ve görece yeniliğin bilmecesine ışık tutuyor. Bir şey nasıl tamamen yeni, biraz yeni, biraz tanıdık veya tamamen tanıdık olabilir? Basit cevap şudur: Belirli bir fenomen ("şey" veya "durum"), faydasını ve/veya anlamını bir analiz düzeyinde dönüştürebilir ancak başka bir düzeyde bu dönüşmemiştir. Bu, yeniliğin "sınırlı" olabileceği anlamına gelir. Bir şey bir açıdan yeni olabilirken başka bir açıdan tanıdık kalabilir. Bu üst "tanıdık" seviye, güvenlik "duvarları" içerisinde gerekli değişikliğin felakete dönüşmeden gerçekleşebileceği istikrarlı yapıyı sağlar.

İşte örnek bir "hikâye": Ben bir lisans öğrencisiyim. Doktor olmak istiyorum. Tam olarak neden istediğimden emin değilim, ama bu soru hiçbir zaman ele alınmadı (yani arzum örtük bir varsayım, davranışımın bir aksiyomudur). Lisede başarılıydım. Ön lisansta iyi notlar aldım. Tıp okuluna kabul sınavında ise başarısız oldum; yirminci yüzdalık dilimdeyim. Aniden ortaya çıkan bu yeni duruma göre artık doktor olmayacağım. Duvarlar çöküyor. Hikâyemin deneyimsel fenomenlere verdiği belirli değerler tarafından kontrol altında tutulan duygularım, şimdi (yeniden) şiddetle, kaos içinde ortaya çıkıyor. Depresif ve endişeliyim. İyileştikçe hayatımı yeniden değerlendiriyorum. Disiplinliyim ve iyi akademik becerilere sahibim. Akademiyi seviyorum, insanlarla çalışmayı seviyorum. Doktor hikâyesinin dolaylı olarak dayandırıldığı gerekli üst düzey hikâyelerin çoğu hâlâ bozulmamış durumda ve değiştirilmeleri gerekmiyor. O zaman hiyerarşide daha yukarılara gideceğim, belki de ilk kez. Çalışırken bir hikâyeyi sorgulamayız; istenen sonuçları verdiği müddetçe *doğrudur*! Neden doktor olmak istedim? Parasal olarak güvence sağladığı için. Benden beklendiği için (geleneksel nedenlerle, çünkü babam doktordu).

Şekil 15: Sınırlı Devrim

Statü nedeniyle. Ve tabii başkalarının acılarını dindirerek iyi bir insan olabilirim. Yani hiyerarşik organizasyon şudur: [Öyle olduğu düşünülür (hatta öyledir)] (1) İnsanlara yardım etmek istiyorum. (2) Biraz parasal güvenceye ihtiyacım var. (3) Sağlık mesleğinde kalmak istiyorum. (4) Belki de statü düşündüğüm kadar önemli değildir (ve bu nedenle, öfkeli tanrıları yatıştırmak ve kozmosa düzeni yeniden sağlamak için “feda edilebilir” olabilir). *Tıp tek-nisyeni* olacağım; hatta belki bir hemşire. Doktor olmasam bile hâlâ “iyi bir insan” olabilirim. Ve belki de en önemli şey budur. Yeniden yapılanma tamamlandı. Deneyimsel fenomenlerin faydası yeniden düzenlendi. Duygusal bütünlük ve istikrar yeniden elde edildi. İyi ki kendimi bırakmadım!

Gerçekliğin (yani “kozmosun”) Doğu temsillerini bu kavram-sallaştırmanın ışığında ele almak ilginç ve öğreticidir. Gerçeklik, nesnelere (araçlar olarak) ve bu nesnelerin değerliğine belirli bir biçim veren iç içe yorumlardan oluşur. Ancak her yorum, her düzeyde dönüşüme uğrayabilir. Bu sabit (ve gerekli) dönüşüm, en

azından geçici bir istikrarla birlikte “dünya”yı oluşturur. Mircea Eliade, “ebedî dönüş” doktrininin Hint versiyonunu [“evren”in sonsuz iç içe, döngüsel doğası (“nesnel gerçeklik” olarak değil deneyimin bütünlüğü olarak düşünülür)] şu şekilde tanımlar:

Tam bir döngü, bir *mahayuga*, 12.000 yıldan oluşur. Döngü bir çözülme, bir *pralaya* ile sona erer. Her bininci döngüde bu daha şiddetli bir şekilde tekrarlanır (bu *mahapralaya*, Büyük Çözünme'dir). Paradigmatik şema “yaratma-yıkım-yaratma” *ad infinitum* yeniden oluşur. Bir mahayuga'nın 12.000 yılı, her biri 360 yıllık bir süreye sahip olan ilahi yıllar olarak kabul edilir; bu, tek bir kozmik döngü için toplam 4.320.000 yıl demektir. Böyle bin *mahayuga* bir *kalpa* (biçim) oluşturur. 14 *kalpa* bir *manvantara* oluşturur (her manvantaranın efsanevi Ata-Kral Manu tarafından yönetilmesi gerektiğinden böyle adlandırılmıştır). Bir *kalpa*, Brahma'nın hayatında bir güne eşittir; ikinci kalpa geceyi oluşturur. Brahma'nın bu “yılları”nın yüz tanesi, diğer bir deyişle 311.000 milyar insan yılı, Brahma'nın yaşamını oluşturur. Ancak tanrının yaşamının bu uzun süresi bile zamanı tüketemez çünkü tanrılar sonsuz değildir. Kozmik yaratımlar ve yıkımlar sonsuza dek birbirini takip eder.¹⁹⁵

Yeniliğin harekete geçirdiği her keşfe dayalı “öğrenme deneyimi”nin devrim niteliğinde bir tarafı vardır. Sadece çok sınırlı “boyutlara” (yani uzaysal-zamansal alanlara) sahip hikâyeleri içeren bu yeniden yapılandırmalar, yalnızca orantılı bir miktarda duygu açığa çıkarırlar. “Normal/devrimci” ikiliği bu nedenle geçerli değildir. Durum her zaman bir derece meselesidir. Küçük ölçekli aksilikler, küçük yaşam öyküsü değişiklikleri gerektirir. Bunun yanında büyük ölçekli felaketler ise aksine her şeyi baltalar. “En büyük felaketler”, içerisinde ilerlediğim en büyük hikâyeler, radikal “çevresel” dönüşümün bir sonucu olarak çözülme tehdidiyle karşı karşıya kaldığında meydana gelir. Bu tür bir dönüşüm, bir deprem veya benzeri bir “doğal afet” gerçekleştiğinde, olayların doğal seyri içinde meydana gelebilir, inançlarla ilgili olarak içsel

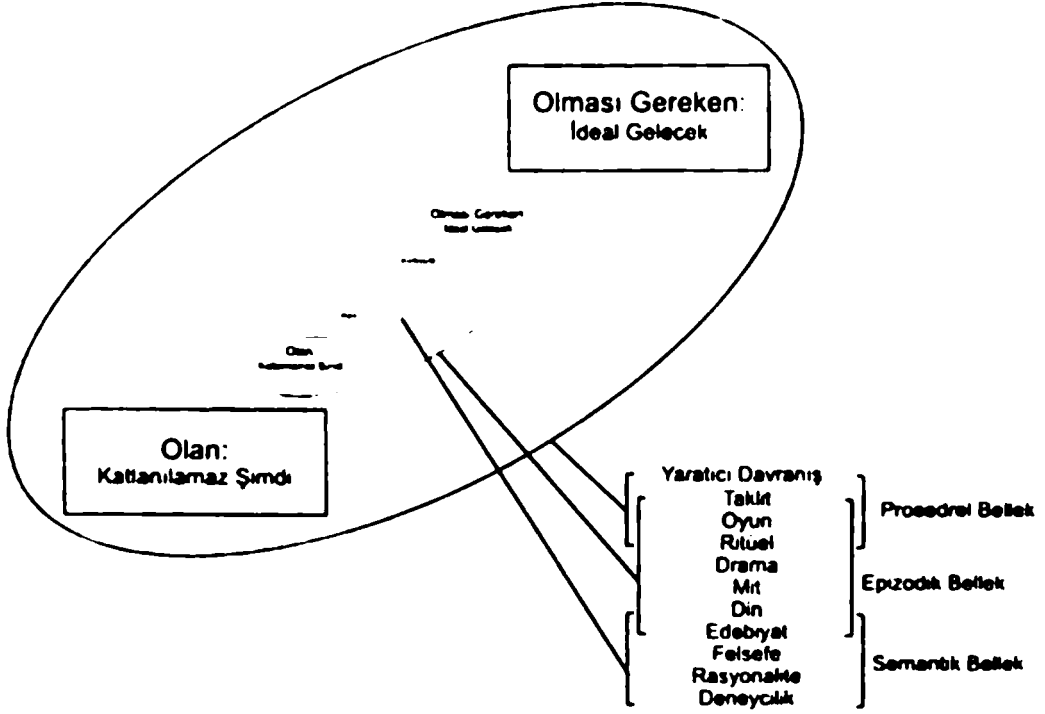
bir şekilde açığa çıkabilir veya “yabancı şeytanlar” keşfettiğimiz toprakları (iç içe geçmiş hikâyelerimizi ve kültürel istikrarımızı) tehdit ettiğinde ortaya çıkabilir. İkinci durumda, büyük ölçekli hikâyelerimizin (potansiyel) yıkımının yarattığı ezici varoluşsal tehlide kıyasla, duygusal olarak arzu edilen bir alternatif olarak savaşa dönebiliriz.

Hikâyelerimiz iç içedir (bir şey bir diğerine yol açar) ve hiyerarşik olarak düzenlenmişlerdir [“a” ya ulaşmak, “b” ye ulaşmaktan daha önemlidir (aşk paradan daha önemlidir)]. Bu iç içe hiyerarşi içinde bilincimiz doğal bir çözüm veya kategorizasyon düzeyine sahip görünmektedir. Bu varsayılan çözünürlük daha önce ima edildiği gibi, temel nesne düzeyi gerçeğinde yansıtılır. Bazı şeyleri *doğal olarak* “görürüz”. Yani, Roger Brown’ın terminolojisinde, bize “minimum bilişsel çabayla maksimum bilgi”¹⁹⁶ veren bir düzeyde uygun analiz seviyesini belirleyen mekanizmayı neyin harekete geçirdiğini bilmiyorum. Olasılık ve öngörülebilirlik unsurları bir rol oynuyor olmalıdır. Ne de olsa dikkate alınması gereken değişkenlerin sayısı hızla, hatta katlanarak arttığından (ve bu nedenle doğru tahmin olasılığı azaldığından) daha büyük uzaysal-zamansal alanlar üzerinde spekülasyon yapmak giderek anlamsızlaşır. Belki de cevap, “ek olarak bariz sorunlar yaratmayan en basit çözümün üstün gelmesi” gibi bir şeydir. Bu Ockham’ın usturasını andırır. Bu nedenle, büyük olasılıkla öngörülemeyen bir olayı *koşullu olarak* tahmin edilebilir veya tanıdık kılacak olan en basit bilişsel/keşifsel hamle benimsenecektir. Bu, fayda yoluyla ispatın başka bir örneğidir (eğer bir çözüm “işe yarıyor”sa, belirli bir hedefe ilerlemeye hizmet ediyorsa “doğru”dur. Belki de belirli bir yeni oluşumun değerlendirilebileceği en tutumlu olası bağlamı belirleyen yer ön kortekstir. Burada ortaya çıkacak olan da yeni bir olayın, bir prosedürü başlattığı düşüncesi olacaktır. Bu prosedürün bir kısmı, bu değerlendirmeyi yürütmek için en uygun analiz düzeyini belirlemeye ayrılacaktır. Ayrıca belirli bir “uyaran”, tüm olası analiz seviyelerinde aynı anda değerlendirilmez.

Bu imkânsız bir bilişsel yük oluştururdu. Görünüşe göre korteks, seçilen bir seviyede geçici olarak sabitlenmeli ve “sanki” tek ilgili seviye imiş gibi davranmalıdır. Bu manevrayla bir şeyin değeri benzer şekilde sabit görünebilir. Anlamayı ve eylemi mümkün kılan da verilerin bu keyfî kısıtlamasıdır.

Biyolojik organizmalar olarak çevremizi belirli zamansal ve uzamsal sınırları olan bir alan olarak, yani belirli bir büyüklükte, sabit bir süreye sahip bir yer olarak yorumlamaya adapte olduk. Belirli bir büyüklük ve süre olarak tasavvur edilen bu çevre içinde, bazı fenomenler “bize belirir” ve “adlandırılmak için haykırır”.¹⁹⁷ Bu “doğal kategoriler” ve bunlarla ilişkili eylem şemaları bizi başarısızlığa uğrattığında uzaysal–zamansal çözünürlük ölçeğinde yukarı ve aşağı bakmamız gerekir. Bunu, gerektiğinde büyük resme bakarak veya daha önce gözden kaçırmış olabilecek ayrıntılara odaklanarak yaparız. Hem ayrıntılar hem de büyük resim önce bilinçdışı (burada bilişin potansiyel nesneleri olarak var olurlar) ve sonra bilinmeyene (burada gizli bilgi veya keşfedilmemiş gerçekler olarak var olurlar) doğru uzanıyormuş gibi düşünülebilir. O halde bilinçdışı, bizi sürekli çevreleyen bilinmeyenle, içeriğin açıklığa kavuşturulduğu, bize çok tanıdık gelen alan arasındaki ara bulucu olarak düşünülebilir. Bana kalırsa bu ara bulucu, başlangıçta hikâyelerimizi formüle etmemize yardımcı olan, limbik güdümlü sağ hemisfer etkinliğine bağlı metaforik, hayalî süreçlerdir. *Şekil 16: İç İç Öyküler, Üretim Süreçleri ve Çoklu Bellek Sistemleri*, bu “bilinçdışı” fikrini açıklamaya yardımcı olur. Karmaşık sosyal etkileşimler tarafından belirlenen en geniş kapsamlı öyküler yapı olarak epizodik (hayali) hatta prosedürel (yalnızca sosyal olarak değiştirilmiş davranışlar olarak tezahür ederler). Çok dar bir ifade edilebilir “referans çerçeveleri” penceresi vardır. Bunu görmek için basitçe küçük bir çocuktan veya saf bir yetişkinden davranışlarının arkasındaki mantığı tanımlamalarını isteyebilirsiniz.

Her analiz düzeyi –yani eylem için her tanımlanabilir kategorizasyon sistemi ve şeması (her belirli hikâye)– keşifsel davranış

Şekil 16: İç İç Öyküler, Üretim Süreçleri ve Çoklu Bellek Sistemleri

ile stratejilerin ve bunların sonuçlarının iletişimi sırasında kişiler arası bir şekilde inşa edilmiştir. Doğal kavrayış seviyelerimiz (yani en kolay veya varsayılan olarak dikkatimizi çeken hikâyeler) nispeten “bilinç” tarafından erişilebilir içeriklere sahiptir ve açık sözlü/semantik formülasyona, iletişime açıktır. Daha geniş bir uzaysal-zamansal alanı kapsayan üst düzey hikâyeler giderek daha karmaşık hale gelir ve bu nedenle, bu kadar basit bir şekilde formüle edilemezler. Mit, bu boşluğu doldurmak için devreye girer.

MITOLOJİK TEMSİL:

DENEYİMİN KURUCU UNSURLARI

Mit, dünyayı eylem forumu olarak temsil eder. Bir eylem forumu olarak dünya, deneyimin ebediyen var olan üç kurucu unsurundan ve onlara öncül olan dördüncüden oluşur. Bilinmeyen, bilen ve bilinen, dramının yeri olarak dünyayı oluşturur. Bunların ortaya çıkışlarının öncülü olan, belirsiz “kozmogoni öncesi kaos” her şeyin (deneyimin üç kurucu unsuru dâhil olmak üzere) nihai kaynağı olarak hizmet eder.

Kozmogoni öncesi kaos, metaforik olarak madde ve ruhun birliğini ve dönüşüm olasılığını temsil eden, kendi kendini tüketen bir yılan olan *uroboros* olarak biçim alır. *Uroboros*, mitolojik dünya ebeveynlerinin (bilinmeyen, yaratıcı ve yıkıcının ilahı *Yüce Ana* ile kültür, tanidik, zorba ve koruyucunun tanrısı *Yüce Baba*) ve onların "*Kutsal Oğulları*"nın (*Bilen*, üretici Söz, keşif süreci) "temel kaynağı" olarak hizmet eder.

Kadim Mezopotamya yaratılış miti -*Enuma eliş*- bu kişiliklerin etkileşiminin somut bir örneğini sunar. Bu efsanede dört ana karakter ya da karakter kümesi bulunur: *Tiamat*, kaosun dişil ejderhası, ilk yaratılış tanrıçası (bu mitte sık sık yapıldığı gibi *uroboros* ve *Yüce Ana* birleştirilmiştir); *Apsu*, *Tiamat*'ın eşi; *Tiamat* ve *Apsu*'nun çocukları olan "yaşlı tanrılar"; ve *Marduk*, güneş tanrısı, efsanevi kahraman. *Tiamat* büyük bilinmeyi, dünyanın matrisini sembolize eder; *Apsu* bilinen, düzenlenmiş varoluşu mümkün kılan kalıbı. Yaşlı tanrılar insanlığın ortak psikolojik niteliklerini (bilincin parçaları veya kurucu unsurlarını) sembolize eder ve bilinen "ata-erkil" in kurucu unsurlarının daha kapsamlı bir temsilini oluştururlar. İkincil tanrıların en büyüğü olan *Marduk*, matris ve düzenlenmiş varoluş arasında ebediyen aracılık eden süreci temsil eder.

Tiamat ve *Apsu*'nun orijinal birliği "yaşlı tanrılar" meydana getirir. Bu tanrılar, bağımlı oldukları *Apsu*'yu dikkatsizce öldürürler. *Tiamat* intikam duygusuyla yeniden ortaya çıkar ve yarattığı her şeyi yok etmeye karar verir. "Çocukları" onu alt etmek için birbiri ardına gönüllüler gönderir. Hepsi başarısız olur. Sonunda *Marduk* savaşmayı teklif eder. Tanrıların en büyüğü, "kaderlerin belirleyicisi" olarak kral olarak seçilir ve gönüllü olarak *Tiamat*'la yüzleşir. Onu parçalara ayırır ve parçalarından kozmosu yaratır. Ritüel olarak *Marduk*'u bünyesinde barındırdığına inanılan Mezopotamya imparatoru, bu savaşı "eski dünya"nın yenilediği Yeni Yıl festivali sırasında canlandırır.

Enuma eliş, kaosa düzen veren psikolojik işlevin (1) kozmosu yarattığı ve (2) intrapsişik ve sosyal alanlarda üstün şekilde konumlandırılması gerektiği fikrini imge ve anlatıda ifade eder. Bu mitte yer alan fikirler Mısır'la ilgili daha sonraki metafizik yorumlarda daha ayrıntılı bir biçimde ifade bulur. Bu eserlerde kültürün kahramanca yenilenmesi fikrine direkt olarak değinilir.

Deneyimin üç kurucu unsuru ve bunlara öncül olan dördüncüsü, daha yüksek bir çözünürlük düzeyinde yedi evrensel karakter olarak görülebilir (bunlar kültüre özgü çeşitli kimliklerden herhangi birini üstlenebilir). Mit, bu karakterlerin etkileşimlerini anlatır. Kaosun büyük ejderhası (kendi kendini

yiye yılan uroboros) bilinen, bilinmeyen ve deneyimleyen özne olarak ayırışmadan önceki haliyle saf (örtük) bilgi olarak kavramsallaştırılabilir. Uroboros, bilgi haline gelmeden önce kategorik bilginin oluşturulduğu şeydir. O, kozmos, onu çevreleyen kaos ve bu ikisini birbirinden "farklı" kılan keşif sürecine ayrışan dünyanın birincil "ögesi"dir.

İki değerlikli Yüce Ana (ikinci ve üçüncü karakterler) aynı anda hem yaratım hem de yıkımdır. Tüm yeni şeylerin kaynağı, kahramanın hayır-sever annesi ve sevgilisi; bilinmeyenin yıkıcı güçleri, korkunun kaynağıdır ve sürekli yaşamı yok etmek için komplo kurar. İki değerlikli kutsal oğul (dördüncü ve beşinci) güneş tanrısıdır. Âciz atalarını kurtarmak için yer altı dünyasına yolculuk eden kahraman, bakire annenin Mesih oğlu, dünyanın kurtarıcısı ve aynı zamanda da dünyanın en büyük düşmanıdır, kibirli ve aldaticıdır. İki değerlikli Yüce Baba (altıncı ve yedinci) bilge kral ve tiran, doğanın korkunç güçlerine karşı kültürel bir koruma, zayıflar için güvenlik ve aptallar için bilgeliktir. Bununla birlikte, aynı zamanda kendi soyunu yiyip bitiren, krallığı zalim ve adaletsiz bir elle yöneten ve herhangi bir muhalefet veya farklılık işaretini aktif olarak bastıran güçtür.

Normal dünyanın cephesinin arkasında korkunç, kaotik güçler pusuya yatmaktadır. Bu güçler, sosyal düzenin korunması sayesinde uzak tutulur. Bununla birlikte düzen saltanatı yetersizdir çünkü düzenin kendini kurlsız veya kalıcı bir şekilde göstermesine izin verilirse zorba ve ölümcül hale gelir. Kahramanın eylemleri, kaosun ölümcül güçlerine ve düzenin zorbalığına karşı bir panzehir oluşturur. Kahraman, kaostan düzen yaratır ve gerektiğinde bu düzeni yeniden kurar. Eylemleri aynı anda yeniliğin tolere edilebilir ve güvenliğin de esnek kalmasını sağlar.

Mephistopheles: Benden ayrılmadan önce, tebrikler!

Şeytanı tanıyorsun, bu apaçık ortada. Al bu anahtarı.

Faust: Şu küçük şeyi mi? Ama neden?

Mephistopheles: Önce bir al eline. Kötü görülecek bir şey değil bu.

Faust: Parlıyor, ışıldıyor, büyüyor elimde!

Mephistopheles: Değerinin ne kadar büyük olduğunu yakında anlayacaksın. Anahtar, diğerlerinin arasından doğru yolu hissedecektir. Onu takip et, seni Annelere götürecektir!"

Giriş

Makul ve bilgili gözlemciler (en azından Frazier'ın zamanından beri)¹⁹⁹ kozmogonik hikâyelerin, kahramanlık ve aldatma hikâyelerinin, ergenlik ritüellerinin ve bakire veya çocuk gibi standart imgesel temsillerin yaygın uzaysal ve zamansal dağılımını saptadılar. Bu hikâyeler, masallar, ritüeller ve imgeler genellikle ayrıntılarda ve zamansal sıralamada farklılık gösterir ancak bazen tamamen aynılardır. Bu benzerliğin, yüzlerce yıl önce tek bir kaynaktan yayılmalarının bir sonucu olması muhtemeldir. Bununla birlikte bu hipotez, standart hikâyelerin bir kere yayıldıktan sonra neden *hatırlandıklarını* ve çok az yapısal değişiklikle neden nesiller boyunca aktarıldığını açıklamaz. Türümüzün faydasız olan her şeyi uzun vadede “unuttuğunu” varsaymak mantıklıdır: Bununla birlikte mitlerimizi unutmayız (aslında “kültürel” olarak kabul edilen faaliyetlerin çoğu bunu sağlama çabasıdır). Bu tür mitler sürekli olarak temsil edilir ve iletilir.

Carl Jung, “kolektif bilinçdışı” hipoteziyle dünya yorumunun görünürdeki evrenselliğini açıklamaya çalıştı. Jung, dini veya mitolojik sembollerin, orijinal çıkış noktası biyolojik (ve kalıtsal) olan bir nokta olan evrensel bir kaynaktan geldiğine inanıyordu. Jung'un “kolektif bilinçdışı”, davranış veya sınıflandırmanın kalıtsal eğilimleri olarak tanımladığı “komplekslerden” oluşuyordu. Neredeyse hiçbir zaman tam olarak anlaşılamayan Jungcu görüş, hak ettiğinden daha fazla eleştiri almıştır. Jung, kalıtımın mekanizmaları hakkında bizim şu anda sahip olduğumuz bilgilere sahip değildi. “Kolektif anılar” fikri, modern perspektiften imkânsız görünüyor. Yine de Jung her ne kadar yazılarında bunu her zaman netleştirmese de bireysel anıların kendilerinin aktarılabileceğine gerçekten inanmıyordu. Resmi olarak kolektif bilinçdışından bahsettiğinde kalıtsal olanın, hafızanın içeriğinin kendisinin değil, kategorizasyon olasılığının olduğunu söylemeye çabalıyordu. Bu-

nunla birlikte sık sık, sanki bunların içeriği de kalıtsal olabilirmiş gibi yazmıştır.

Jung'un "kalıtsal hafıza" hipotezine yönelik genel rahatsızlık hem psikologları hem de diğer insanları farklı kültürlerde anlatıların gerçekten de bir örüntüyü takip ettiği gerçeğine karşı kör etmiştir. Tüm kültürlerin "anlatı" (ya da en azından doğası gereği açıkça dramatik olan "törenler") olarak açık ve hızlı bir şekilde tanımlanabilen şeyleri kullanması gerçeği güçlü bir şekilde altta yatan bir yapı ve amaç ortaklığına işaret eder. Buna yine de itiraz edilebilir: Bu tür "anlatılara" anlaşılabilir bir model atfetme girişimleri, bir yorumlama teorisi olmadan kanıtlanamaz ve bu teori, hiçbirinin gerçekte "var olmadığı" kalıplardan "okuma yapma"nın ötesine geçemez. Aynı itiraz, elbette geçerli bir şekilde edebî yoruma, tarih incelemesine, rüya analizine ve antropolojiye uygulanabilir. Kültürel olgular, kültürel bir perspektif dışında anlaşılabilir. Bu temel problem (diğerlerinin yanı sıra) "değer alanındaki" teorilerin *doğrulanmasını* zorlaştırmaktadır.

Yine de yaşamak için harekete geçmek gerekir. Eylem, inancı ve yorumu (açık değilse de örtük bir şekilde) varsayar. Düşüncenin en sonunda inanca dayandırılması gerekir (çünkü bir ahlaki kuramın değerlendirilebileceği ölçütlerin de seçilmesi gereklidir). Bununla birlikte, böyle bir inancın geliştirilmemesi ve eleştirel olarak değerlendirilmemesi için hiçbir neden yoktur. İnanç sistemlerinin kültürler arası analizinin ve bunların beşeri bilimlerin edebî ürünleriyle karşılaştırılmasının, bu tür bilgilere ulaşmak için bir araç oluşturabileceğini varsaymak mantıklı görünüyor. Jung'un yaklaşımı buydu. Bulduğu şeyi açıklamak için inşa ettiği "nedensel mekanizma" –yani "kolektif bilinçdışı"– modern ampirik perspektiften temelde savunulamaz görünüyor (her ne kadar fikir genel olarak düşünüldüğünden çok daha karmaşık ve göründüğünden daha zor bir şekilde reddedilebilir olsa da). Bu, Jung'un metodolojisini reddetmemiz veya başka türlü değerli içgörülerini alaya almamız gerektiği anlamına gelmez. Psikolojinin dışındaki

alanlarda çalışan büyük modern beyinler de hikâyelerin evrensel yapıları olduğu sonucuna varmıştır.

Kalıplanmış hikâyeler *gerçeği* (arketipsel hikâyeler de diyebiliriz), kalıtsal bellek içeriğinin görünürdeki *imkânsızlığı*yla nasıl uyumlu hale getirilebilir? Bir cevap bulmak için dikkatimizi dil olgusuna ve onun “depolama” ve aktarım süreçlerine çevirebiliriz. İnsanın dilsel yeteneğinin görece özel bir biyolojik temeli var gibi görünmekte. Diğer hayvanların dilleri yoktur ve herhangi bir karmaşık düzeyde onlara dil öğretilemez. Buna karşılık insan yavrusu (ciddi düzeyde zihinsel engelli olsalar bile) dili kolayca öğrenir ve akıcı, doğal ve yaratıcı bir şekilde kullanırlar. Dil kullanımı, *Homo sapiens*’in içsel bir özelliğidir ve dilin yapısı biyolojik olarak temellenmiş görünmektedir. Bununla birlikte insan dilleri birbirinden farklıdır. Ana dili Japonca olan biri, ana dili Fransızca olan birini anlayamaz ancak diğerinin dil kullandığı her ikisi için de açıktır. İki olgunun, bir analiz düzeyinde farklı, diğer düzeyde benzer olması mümkündür.

Şu soru sorulabilir: Bir çocuk hangi veri bankasına dayanarak konuşmayı (okumayı, yazmayı) öğrenir? Çocuk etrafındakileri dinler. Bazı açık öğretme anları olsa da nasıl konuşacağı ona “öğretilmemiştir.” Biyolojik eğilimi kültürel bir gerçeklikle karşılaşır; kültürde dilin varlığı. Ebeveynleri, kültürün birincil araçları olarak hizmet eder: *Dili davranışlarında somutlaştırır* ve günlük faaliyetler esnasında ona iletirler. Bununla birlikte, her ne kadar dili kendine has, hatta yaratıcı bir şekilde kullanabilseler de dilin “yaratıcıları” oldukları söylenemez. “Yaratıcı” olan insanın dilsel faaliyet yeteneğidir. Yüzyıllar boyunca ifade edilen bu yeteneğin kümülatif sonuçları, belirli bir dilsel “kültür” oluşturan tüm bireylerin davranışlarını değiştirmiştir. Belirlenebilir bireyler, herhangi bir yerel yer ve zaman noktasında tüm kültür için geçici bedenlenmiş belleğin araçları olarak hizmet eder; yine de belirli bir bireyin kaybı, kültürün “bilgisi” için hiçbir tehdit oluşturmaz. Bunun nedeni, dilin konuşan herkesin davranışında “hatırlanması”

yani cisimleşmesidir. Çocuklar dili, dili somutlaştıran yetişkinlerle etkileşime girerek öğrenir. Böylece konuşmayı, bir dilleri olduğunu bilmeyi, hatta bir dilleri olduğu gerçeğini gözlemlemeyi ve incelemeyi öğrenirler.

Aynı şey ablaki davranış ve onun "temelinde yatan" inanç için de geçerlidir. Yetişkinler, kendi kültürlerinin davranışsal bilgeliğini çocukları için somutlaştırır. Çocuklar, "kültürel elçiler" olarak hizmet eden yetişkinlerle etkileşime girer. Açıkçası, belirli bir yetişkin daha iyi veya daha kötü bir temsilci olabilir; tıpkı bir ebeveynin dil konusunda daha fazla veya daha az yetenekli olabileceği gibi. Ancak kötü bir örnek de iyi bir örnek kadar işler. Dahası, çocuklar nadiren tek bir "kahraman"la sınırlı kalır. Etrafta aslında başka yetişkin yoksa da kaçınılmaz olarak "eğlence"de, yani ritüelde, dramada, edebiyatta ve mitte vekâleten bulunabilirler. Hikâyelerimizi oluşturan davranış kalıpları bu nedenle (sosyal) davranışımızda "depolanmış" olarak kabul edilebilir. Bu, kalıpların herhangi bir zamanda böyle bir davranıştan soyutlanabileceği anlamına gelir. "Kolektif bilinçdışı" bu perspektiften, en temel biçimde somutlaşmış davranışsal bilgeliktir; *keşif* ve *kültür* olgusunun *eylem* üzerindeki kümülatif sonuçlarıdır.

Soyutlama kapasitemiz, *gerçekte var olduğu şekliyle* dünyada sürekli olarak var olan davranış kalıplarının gözlemlenmesinden, başarılı "adaptasyon"un kurucu öğelerini türetmemize izin verir. Örneğin yetişkin etkileşimini oluşturan davranış kalıpları son derece karmaşıktır; yüzyıllarca süren kültürel çalışmalarla bunları en küçük harekete kadar koşullandırmıştır. Bu kalıpların "görüntüleri"ni çıkarabiliriz; bu tür görüntüler (temsil ettikleri davranışlar kadar karmaşıktır) hikâyelerimiz ve kendimizi anlamamız için yapı taşlarını oluşturur. (Takdire değer bir yetişkin evini düzenli ve temiz tutar, kavga eden erkek kardeşlerini barıştırır ve gerektiğinde zor şeylerden ders çıkarır. Arketipsel kahraman kaostan düzeni çıkarır, dünyaya barış getirir ve katı, anakronistik hale geldiğinde toplumu yeniden yapılandırır.) Ortak dinsel mitoloji-

nin temelini oluşturan “kolektif bilinçdışı” aslında şimdiye kadar yaşamış herkes tarafından üretilmiş, aktarılmış, taklit edilmiş ve değiştirilmiş davranışlardır; prosedürlerdir. Bu davranışların ve ortaya çıktıkları aşkın “yer”in (kaos ve düzen evreni) görüntüleri, *metaforları*, sembolik imgeleri oluşturur. Metaforlar, prosedürel bilgeliğimiz ile açık bilğimiz arasında aracılık eder; edim ile söz arasındaki imgesel bildirimsel geçiş noktasını oluşturur.

Yüz binlerce yılı nasıl davrandığımızı izleyerek ve bunun sonucunda nasıl davrandığımıza dair hikâyeler anlatarak geçirdik. İyi bir hikâye evrensel bir niteliğe sahiptir, yani hepimizin anladığı bir dilden konuşur. Evrensel olarak anlaşılabilir herhangi bir dilin evrensel göndermeleri olmalıdır ve bu, iyi bir hikâyenin hepimizin paylaştığı deneyimin bu yönleri hakkında bize bir şeyler söylemesi anlamına gelir. Ama doğum yeri ve zamanı ne olursa olsun her insanın paylaştığı şey nedir? Taş Devri atalarımızdan beri yüzyıllar boyunca, modern uluslarda yaşayanları bölen ideolojik ve dini engelleri aşarak herhangi bir şeyin sabit kalabileceğini varsaymak mantıklı mıdır? Uzak atalarımız doğaya çok daha yakın yaşadı ve onları kuşatan sorunlar şu anki günlük mücadelelerimizden çok farklı görünüyor. Bizimle onlar arasındaki büyük fark, tam olarak aynı olmasa da günümüzün çeşitli kültürel dünyaları arasındaki farkla benzer görünüyor (örneğin Manhattan’daki yatırım bankacısı ile Hindu mistikler arasındaki büyük fark). Bu kadar farklı insan yaşamlarıyla karakterize edilen bir dünyanın sürekli gruplar arası çatışmalarla dolu olması şaşırtıcı değil, aynı zamanda geleneksel bilgeliğimizi aşmış gibi görünmemiz de şaşırtıcı değil. Ancak farklılıklarımıza rağmen üzerinde anlaşabileceğimiz, paylaşabileceğimiz temel varsayımlar var mıdır?

Çoğu deneyim nesnesi, diğerleriyle bazı ortak özelliklere sahipken bazı açılardan farklılaşır. Genel olarak benzerlikler ve farklılıklar önemlidir. Hem bireylerde hem kültürlerde. Bununla birlikte, tuhaf bir şekilde benzerliklerimizin değil farklılıklarımızın daha çok farkında gibi görünüyoruz. En azından daha

uzak yabancılara bakış açısından pek çok ortak noktası olan insanlar bile (örneğin İrlandalı Katolikler ve Protestanlar) sosyal aidiyetlerinde kendilerini benzersiz kılan faktörlerin fazlasıyla bilincinde görünüyorlar. Benzerliklerimizi doğal bir şekilde kavrama konusunda o kadar yetenekli değiliz. Bunun kısmen, tahmin edilebilir ve tanıdık olana odaklanmak için programlanmamış olmamızdan kaynaklandığını düşünüyorum. Dikkatimiz doğal olarak çevremizin doğal ve sosyal, bilgi içeren yönlerine doğru çekiliyor. Sırp ve Hırvatların benzerlikleri, tabiri caizse, bir alışma duvarıyla birbirinden gizlenmiştir ancak farklılıklar hemen göze çarpmaktadır.

“İki veya daha fazla ayrı varlık, şey veya durum ne *paylaşılabilir*?” sorusunu sormak gerçekte “iki veya daha fazla şeyin hangi analiz seviyelerinde aynı kabul edilebileceğini” ve hangi seviyelerde farklı olduklarını sormaktır. Bizi birbirimizden ayıran şey, bireyselliğimizin özellikleridir; spesifik zamanımız ve yerimizdir. Bununla birlikte bizi birleştiren şey, bunların oluşudur; her birimizin belirli bir zaman ve mekâna sahip olduğu *gerçeği* ve bu gerçeğin varlığımızın doğası üzerindeki etkileri. Hayatlarımız olasılıklara açıktır ancak hastalık, ölüm ve sosyal yapıya boyun eğmeyle ebediyen sınırlı kalır. Değişken, sınırlı, sosyal varlıklar olarak hepimiz büyük, iş birlikçi ve rekabetçi bir çaba içindeyiz. Son tahlilde bu çabayı yöneten kuralları anlamıyoruz; yaptığımız şeyi *neden yaptığımızı* açıkça belirtemeyiz. Örneğin taklit ettiğimiz (davranışlarımızı yöneten) “hukuk bütünü”nün en temel aksiyomlarını içeren demokratik anayasalarımız, ayrılmaz bir şekilde *doğal haklar* kavramına bağlıdır (yani bu, “bu gerçekleri apaçık kabul ediyoruz” demektir). Sonuç olarak hepimiz *anladığımız bir hikâyeyi taklit ediyoruz*. Bu hikâyeye mümkün olan en geniş zaman ve uzay genişliğini kapsıyor (en azından bizim için geçerli olan genişliği) ve hâlâ örtük olarak davranışımızda yer alıyor (kısmen epizodik imgelem ve anlamsal tanımlamada temsil edilmesine rağmen). Bu kısmi örtüklük mitolojimizi ve

ritüelimizi oluşturarak içinde koşullu ve ifade edilebilir bireysel hikâyelerimizin geçerliliğini koruduğu “üst düzey”, “bilinçdışı” referans çerçevelerini sağlar.

Mitolojik imgelemin kategorilerinin doğasını, kategorileştirme sürecine dair bir anlayış geliştirmeden doğru bir şekilde değerlendirmek imkânsızdır. Sınıflandırma eylemi, içinde yaşadığımız gizemli ve karmaşık dünyayı daha basitmiş gibi (sanki gerçekten anlaşılabilirmiş gibi) ele almamızı sağlar. Bu basitleştirme eylemini, yapının, işlevin veya anlamın bazı yönlerini paylaşan nesneleri veya durumları aynıymış gibi ele alarak gerçekleştiririz. İnsanlar kategorize etmede çok iyidir; aslında o kadar iyilerdir ki bu yetenek hafife alınır ve basitmiş gibi görünür. Ancak bu o kadar basit değildir. Ne kategorizasyonun altında yatan “kurallar” ne de kategorizasyonun kendisinin tanımlanması kolay değildir. Ünlü psikodilbilimci Roger Brown şöyle der:

Yaklaşık 1973 yılına kadar, insan kategorilerini “uygun bir küme” modeline göre tasavvur eden kategori oluşumu üzerine psikolojik deneyler yapıldı. Üçgenler uygun bir kümedir; bu, üçgen sınıfının üyelerinin, kümenin tüm üyeleri için geçerli, ama olmayanlar için geçersiz nitelikleriyle tam olarak tanımlanabileceği anlamına gelir. Üçgen, kapalı üç kenarlı bir şekildir. Açık bir tanımın var olması gerçeğinden, kümeye aitliğin bir derece meselesi olmadığı sonucu çıkar. Bir üçgen diğerinden daha fazla üçgen değildir. Bir varlık ya üçgendir ya da değildir.

Geriye dönüp bakıldığında, psikolojinin bu kadar uzun süre gerçek yaşam kategorilerini uygun kümeler olarak düşünebilmesi şaşırtıcıdır. Herkesin herhangi bir şeyi “doğal” olarak tanımlarken yaşadığı aşırı zorluk üzerinde daha fazla endişelenmeliydik. Doğal, burada kullanıldığı şekliyle yalnızca köpekleri ve havuçları değil, aynı zamanda sandalye, araba ve kalem gibi nesneleri de içerir. Bir tanesini gördüğünüzde bunun ne olduğunu anlayabileceğinizi biliyorum ama şimdi basitçe tüm köpekler için doğru olan ama kediler ve kurtlar için doğru olmayan veya tüm havuçlar için

doğru olan ama turp ve şalgamlar için doğru olmayan veya tüm sandalyeler için doğru olan ama küçük sehpa, sıralar ve salıncaklar için doğru olmayan şeyleri listelemeyi deneyin.²⁰⁰

Doğal durumda, tabiri caizse insanlar, mantıkçılar hatta ampiristler gibi düşünmezler. Böyle düşünmek için eğitim gerekir. Böyle bir eğitimin yokluğunda yine de düşünüyoruz ama daha öznel olarak, belirli ve kısıtlı özelliklere sahip belirli büyüklükte bedenlerde yaşayan “mantıksız”, kendine özgü duygusal varlıklar gibi. Kendiliğinden oluşturduğumuz gruplaşmalar olan *doğal* kategorilerimiz, yalnızca karşılaştığımız şeyler ve durumlar tarafından paylaşılan, uzlaşıya dayalı olarak kavranabilir özelliklerden oluşmaz. Doğal kategoriler de sıkı bir şekilde sınırlandırılmış değildir, sınırları belirsizdir ve örtüşürler. Uygun kümelerin inşası mümkündür (belirgin bir şekilde varlardır) ve bu tür kümeleri oluşturma ve kullanma yeteneğinin çok çeşitli şekillerde yararlı olduğu kanıtlanmıştır. Bununla birlikte, filogenetik olarak konuşursak böyle bir yapının altında yatan yetenek nispeten yeni ve en azından kısmen *ampirik* düşünme ve şeylere *nesnel* olarak bakma yeteneğine bağlı görünmektedir. Böyle bir yeteneğin yokluğunda [ki bu özel eğitim (veya en azından bizimki gibi böyle bir düşüncenin yaygınlaştığı bir kültürün içinde olmayı) gerektirir], insanlar doğal olarak (son zamanlarda) “bilişsel model” olarak tanımlanan şeyin gelişimine meylederler. Bilişsel modeller, bir dizi ilginç ve ayırt edici özellikle karakterize edilir (kısmen George Lakoff’un²⁰¹ aktardığı gibi):

1) İçeriklerine göre *somutlaştırılmışlardır*, bu da esasen tanımlanmadan kullanılabilecekleri anlamına gelir. Açıklamada açık olmaları gerekmeksizin, eylemde örtük oldukları anlamına gelir. Aynı bilişsel model içinde sınıflandırılan iki şey, aynı davranışı uyandıran iki şeydir ve bu nedenle en azından eylem perspektifinden tek bir şey olarak kabul edilebilir. Bilişsel bir model kullanıyorsanız ve biri sizden bunun içeriğini tanımlamanızı

isterse, ("Bir şeyi *köpek* yapan nedir?") "Söyleyemem ama birini gördüğümde tanırım." diyebilirsiniz. Örneğin bir köpeğin arkadaş canlısı, okşanacak ve oynanacak bir şey olduğunu bilirsiniz ancak bu tür bilgiler sizin *köpek* olarak gördüğünüz şeyi oluşturan her şeyi kapsamaz. Kullandığınız kavramların çoğu aslında en temel seviyelerde somutlaştırılmıştır. Aslında alışılmış, prosedürel, motor becerileri ile ilişkili ve davranışsallardır. Bunları düşünmeden kullanabilirsiniz.

2) *Temel düzeyde kategorizasyon ve temel düzeyde üstünlük* ile karakterize edilirler. Bu terimler sırasıyla, fenomenlerin insan zihni tarafından "doğal bir şekilde" kavranabileceği anlamına gelir (bir bütün olarak veya gestalt olarak algılanabilir, adlandırılabilir, iletilebilir, manipüle edilebilirler ve akılda kalıcılardır). Bunlar ilk kategorizasyon için malzeme görevi görür ve bu ilk kategorilerin daha soyut kavramlarının geliştirilmesi için temel oluştururlar (soyut olarak değerlendirdiğimizi belirlemek için karşılaştırma noktası için bile). "Doğal bir şekilde kavranabilme" bu şeylerin önce öğrenilip adlandırıldığı (genelde kısa isimlerle) ve ayırt edici bir eylemle kavramsallaştırıldığı anlamına gelir ("kedi" kategorisi için sevmek ve "çiçek" kategorisi için koklamak gibi karakteristik davranışlarla ilişkili olarak). Temel düzey kategorilerimiz, dış dünyanın yapısı kadar bizim yapımızı da yansıtır: Kendilerini bize en basit şekilde sunan şeyleri en doğru biçimde kavrarız. Bu, doğal olarak kavranabilir temel düzey fenomenleri çevreleyen "yüksek" ve "düşük" kategori seviyeleri, Roger Brown'ın tabirini kullanırsak,²⁰² "hayal gücünün kazanımları" olarak kabul edilebilir. Örneğin "kedi"yi algılarız ve kediyi içeren türü veya onu Siyam kedisi yapan alt türü çıkarırız. Temel düzey kategorilerimiz genellikle kavramsal hiyerarşilerimizin ortasında yer alır: "Yukarı" hareket ettiğimizde genelleme yaparız ve "aşağı" hareket ettiğimizde uzmanlaşırız.

3) *Metonimik veya referans noktasıyla ilgili akıl yürütmede* kullanılabilirler. Metonimik akıl yürütme, psikanalitik veya edebi

anlamda *semboliktir. Metonimik, değiştirilebilir* anlamına gelir. Bilişsel bir modeldeki nesnelerin metonimik özellikleri, bu nesnelerin herhangi birinin veya tümünün, diğerlerinin herhangi birini veya tümünü “temsil edebileceği” anlamına gelir. Bu kapasite, belirli bir kategorideki nesnelerin tümü, tanım gereği (en genel şekilde *eylemin anlamı* açısından) eş değer olarak kabul edildiğinden mantıklıdır. İnsanın metafor, estetik beğeni ve ima kapasitesi; metonimik akıl yürütme kapasitesi ve zengin anlamlı bilişsel modellerin kullanımıyla bütünsel olarak ilişkili görünmektedir.

4) *Üyelik ve merkezilik derecesi* ile karakterize edilirler. Örneğin bir deve kuşunun bir kuş olduğunu, ancak belki de serçe kadar kuş olmadığı söylenebilir çünkü serçe, *kuş* kategorisinin *merkezinde* yer alan daha fazla özelliğe sahiptir. Bir şey, kategorisinin daha iyi ya da daha kötü bir örneği olabilir. Daha kötü bir örneğe de, yine de o kategoriye yerleştirilebilir.

5) Bu bağlamda ilk olarak Ludwig Wittgenstein tarafından kullanılan bir terim olarak *ailesel benzerliğin* bir sonucu olan ilişkili fenomenleri içerirler.²⁰³ Ailesel benzerliğe sahip şeylerin tümü, potansiyel olarak varsayımsal bir nesneyle benzerlikler paylaşır. Ünlü bir örnek verecek olursak, prototip Smith kardeşin²⁰⁴ koyu renk bıyığı, boncuk mavi gözleri, kalın çerçeveli gözlüğü, koyu renk sakalı, ince boynu, büyük kulakları ve zayıf çenesi olabilir. Belki de hiçbiri prototip Smith’in tüm özelliklerine sahip olmayan toplam altı Smith kardeş vardır. Morgan Smith’in zayıf bir çenesi, büyük kulakları ve sıska bir boynu vardır ama gözlüğü, bıyığı veya sakalı yoktur. Terry ise aksine gözlüklü, bıyıklı ve sakallıdır ama küçük kulakları ve normal bir boynu vardır. Nelson’un boncuk rengi gözleri ve koyu renkli bir sakalı ve bıyığı vardır vb. Kardeşlerin hiçbiri birbirine tam olarak benzemez ama onları grupça görseniz, “bu adamların hepsi kardeş” dersiniz.

6) Mitin tanımlayıcı bir özelliği olan *çok anlamlılık* fenomenine yol açarlar. Çok anlamlı bir hikâye yazılır ve birçok “düzeyde” geçerli bir şekilde okunabilir. Bu eserde daha sonra ayrıntılı olarak

tartışılacak çok anlamlılık fenomeni, belirli bir bilişsel model içindeki nesnelerin ilişkisi, bir anlamda bilişsel modeller arasında elde edilen ilişkiye benzer olduğunda ortaya çıkar. Büyük edebiyat yapıtları her zaman bu tarzda çok anlamlıdır: Öyküdeki karakterlerin birbirleriyle olan ilişkisi, daha genel öneme sahip şeylerin daha geniş bir dünyada birbirleriyle ilişkisini yansıtır. Daha sonra ele alacağımız bir hikâyeden bahsederseniz, örneğin Musa'nın Mısır firavununa karşı mücadelesi, aynı zamanda mazlumların zalime karşı mücadelesinin bir alegorisi olarak veya daha genel şekilde [dünyayı yok eden (sel)] kurtarıcının topluma karşı isyanı olarak okunabilir.

Ayrılabilir iki şeyin aynı kategoriye ait olduğunu söylemek zor bir iştir. Düşünmeden, nesneleri bizim kendimizle ilgili bir şeyin sonucu olarak değil, o nesnelerle ilgili bir şeyin sonucu olarak gruptadığımızı varsayıyoruz. O zaman tüm sandalyelerin ortak noktası nedir? Herhangi bir sandalye bacaklar, sırt veya kolçaklar gibi en yaygın sandalye özelliklerinden bazılarına sahip olmayabilir. Bir ağaç kütüğü sandalye midir? Evet, eğer üzerine oturabilirseniz. Onu sandalye yapan, bağımsız bir şey olarak düşünülen bir nesneyle ilgili bir şey değil, daha çok onun bizimle etkileşim potansiyeliyle ilgili bir şeydir. "Sandalye" kategorisi, değer verdiğimiz bir işleve hizmet eden nesneleri içerir. Sandalyelere düzgün bir şekilde oturulabilir, en azından potansiyel olarak. Bir nesne karşısındaki eylemimiz, basit ama temel bir sınıflandırma biçimi oluşturur (aslında tüm sınıflandırmaların en temelini oluşturur; tüm soyutlanmış bölümlerin türetildiği sınıflandırma). "Baktığınızda kaçmak istemenize neden olan her şey" kategorisi, örneğin, çok temel bir yapı biçimi olarak düşünülebilir. Bu kategoriyle yakından ilişkili, soyutlama hiyerarşisinde biraz daha yüksek olmasına rağmen, "korkulan tüm nesneler" veya "bir şekilde yaklaşıldığında tehlikeli olan, ancak başka bir şekilde yaklaşıldığında faydalı olan tüm nesneler" kategorisi olabilir.

Bu, Jung'un *kompleks* olarak tanımladığı, anlamlı ama "irrasyonel" bir sınıflandırma şemasıdır; kolektif bilinçdışının oluşturunca ögelerinden biridir. Kompleks bir açıdan ortak anlamla birbirine bağlanmış fenomenler grubudur [bu da (özünde) *bir eylem için ima* veya *duygusal eş değerliktir*]. Jung birçok kompleksin biyolojide kök salmış arketipsel (veya evrensel) bir temele sahip olduğuna ve bu köklenmenin özellikle bellekle ilgili olduğuna inanıyordu. Görünüşe göre gerçek biraz daha karmaşık. Nesneleri, gördükleri şekilde, hareket ettikleri şekilde ve onların huzurunda nasıl hareket edileceğinin bir göstergesi olan bizim için önemine göre sınıflandırırız ve bu niteliklerin herhangi birini veya tümünü irrasyonel olarak (ama anlamlı şekilde) bir şemada birleştirebiliriz. Farklı şeyleri kültürler arasında benzer şekillerde kategorize ederiz çünkü gözlemlenebilir davranışlarda tezahür eden hafıza yapısını ve fiziksel formu paylaşıyoruz. Çünkü algısal aygıtı, motive edici dürtüyü ve duygusal durumu paylaşıyoruz. Hayal gücünün, zihinlerimiz ve paylaşılan deneyim dünyası arasındaki etkileşime bağlı olarak doğal kategorileri vardır. Belirli fenomenler, az çok tahmin edilebilir bir şekilde bu kategorilere girer. Öyküler, somutlaşan imgelem kategorilerinin içeriklerinin dramatik karakterler biçimindeki etkileşimlerini anlatır. Karakterler tahmin edilebilir bir yapıya sahiptir ve dünyanın her yerinde, her zaman tekrar tekrar, ebediyen büyüleyici bir modelle ilişkilerini canlandırırlar.

Şimdi, yapı ortaklığını gözlemledik ve bu ortaklığın varlığını açıklamak için makul bir teoriye sahibiz. O halde belki de anlatıdaki evrensel örüntülerin doğasını betimlemek mantıklı olabilir. İlk olarak, tanımı rasyonel olarak kabul edilebilir ve içsel olarak tutarlı yapalım. Yani deneyciliğin ve deneysel bilimin ilkeleriyle çelişmeyen ve birçok farklı yer ve zamanda türetilen hikâyelere uygulanabilir görünen bir miti anlamlandırmanın yolunu bulalım. İyi bir teorinin nasıl basit olması gerekiyorsa, biz de açıklamayı iyice basitleştirelim. Böylece yorumlayıcı çerçeveyi hatırlamak hikâyelerin kendisini hatırlamaktan çok daha kolay olur. Bunu

duygusal açıdan da çekici hale getirelim. İyi teorilerin bazen “güzellik” olarak tanımlayabildiğimiz duygusal bir bileşeni vardır. Bu “güzellik” eş zamanlı olarak verimlilik ve “olasılığa açılan bir pencere” olarak tanımlanabilecek şey olarak ortaya çıkar. İyi bir teori, bir zamanlar yararsız görünen şeyleri arzu edilen amaçlar için kullanmanıza izin verir. Sonuç olarak böyle bir teorinin içerisinde bir heyecan ve umut duygusu vardır. Mitin yapısı hakkında iyi bir teori, daha önce anlayamadığınız bir hikâyenin hayatınızın anlamına nasıl yeni ve faydalı bir ışık tutabileceğini görmenize izin vermelidir. Son olarak tanımlamayı, beynin fiilen çalışma şekli hakkında bilinenlere (ve daha önce açıklananlara) uygun hale getirerek sınırlandırılmalı; yorumlandığı şekliyle mit dünyasının zihin tarafından algılanan aynı dünya olduğundan emin olalım.

Bu kısıtlamalar dizisi içinde işlem yapmak, aşağıdaki basit hipotezin üretilmesine izin verir: adaptasyonumuza rehberlik eden “kısmen örtük” efsanevi hikâyeler veya fanteziler, genel olarak insan deneyiminin üç kalıcı kurucu unsurunu tanımlıyor, tasvir ediyor veya somutlaştırıyor gibi görünüyor: *bilinmeyen* (keşfedilmemiş bölge); *bilinen* (keşfedilmiş bölge) ve de bu ikisi arasında aracılık eden süreç (*bilen*). Bu üç öge, anlatısal veya mitolojik perspektiften kozmosu yani deneyim dünyasını oluşturur.

Birey nerede yaşarsa yaşasın (ve ne zamana ait olursa olsun) aynı sorunlarla ya da belki de aynı meta sorunlar dizisiyle karşı karşıyadır. O kültürel bir yaratıktır ve o kültürün varlığıyla uzlaşmak zorundadır. Birey, toplumsal yurttaşlarıyla paylaştığı yorumlar ve davranış şemaları kümesi olan *bilinen* (keşfedilmiş bölge) alanda uzmanlaşmak zorundadır. Kültür içindeki rolünü anlamalıdır. Bu geleneğin korunması, sürdürülmesi ve iletilmesi gerekliliğinin yanı sıra, böyle bir güncelleme gerekli olduğunda bu, geleneğin devrimi ve radikal güncellemesiyle tanımlanan bir roldür. Ayrıca *bilinmeyen* –keşfedilmemiş bölgenin– varlığına tahammül edebilmeli ve hatta bundan faydalanabilmelidir. Son olarak, kendi mevcudiyetine uyum sağlamalıdır; *bilen* olmanın,

keşif sürecinin ve sınırlı, ölümlü öznenin sonsuz trajik sorunuyla yüzleşmelidir; bilinmeyenin yaratıcı ve yıkıcı “yer altı dünyası” ile insan kültürünün güvenli, baskıcı ataerkil krallığı arasında ebedi ara bulucu olarak hizmet etmelidir.

Bilinmeyeni göremeyiz çünkü tanıdık ve sorgulanmayan şeyler tarafından korunuruz. Buna ek olarak (tanım gereği) *tanıdık* ve *bilinen* şeylere alışmışızdır ve bu nedenle genellikle yapısını kavrayamayız (çoğu zaman onun orada olduğunu algılayamayız bile). Son olarak, içsel karmaşıklığı nedeniyle, başkalarına ve kendimize karşı sosyalleşmiş bir tarzda, yani öngörülebilir bir tarzda hareket ettiğimiz için *kendi gerçek doğamızdan* habersiz kalırız ve böylece kendimizi kendi gizemimizden koruruz. Bununla birlikte mitin figürleri dünyayı, “görünür” ve “görünmez” olanı somutlaştırır. Bu tür figürleri analiziyle, anlamın eylemlerimizle ilişkili olarak kendini nasıl ortaya koyduğunu görebiliriz. Kendi duygularımızın potansiyel genişliğini, derinliğini ve gerçek varlığımızın doğasını ancak böyle bir analiz yoluyla anlayabiliriz. Kendi içimizdeki büyük kötülük (ve büyük iyilik) kapasitemizi ve bu eylemlerde bulunma motivasyonlarımızı anlayabiliriz.

Sümer’den gelen şu arkaik yaratılış mitini bir kez daha düşünün:

Şimdiye kadar, tam anlamıyla bunu aktaran hiçbir kozmogonik metin keşfedilmedi ancak bazı imalar, yaratılışın belirleyici anlarını Sümerlerin düşündüğü şekliyle yeniden inşa etmemize izin veriyor. Adı ilkel denizi temsil eden resimli yazıyla gösterilen tanrıça Nammu, “Gökyüzü’nü ve Yeryüzü’nü doğuran ana” ve “tüm tanrıları meydana getiren ata” olarak sunulur. Aynı anda hem kozmik hem de ilahi bir bütün olarak tasavvur edilen ilkel sular teması, arkaik kozmogonilerde oldukça sık görülür. Bu örnekte de sulu kütle, partenogenez yoluyla, erkek ve dişi ilkeleri enkarne ederek ilk çifti, Gökyüzü’nü (An) ve Yeryüzü’nü (Ki) doğuran Ana ile tanımlanır. Bu ilk çift, *hieros gamos*’la [mistik evlilik] birleşip tek bir bütün olma noktasına gelmişlerdir. Onların birleşmesinden atmosfer tanrısı Enlil doğar. Başka bir metin de

bize, ikincisinin anne babasını ayırdığını bildirir... Gök ve yerin ayrılması şeklindeki kozmogonik tema geniş çapta yaygındır.”²⁰⁵

Sümerlerde “gökyüzü” ve “yeryüzü”, Sümer kültürünün karakteristiği olan kavrayış kategorileridir ve modern ampirik düşüncenin gökyüzü ve yeryüzü ile karıştırılmamalıdır. Bunun yerine “An” ve “Ki”, dramatik bir şekilde temsil edilen Yüce Baba ve Yüce Ana’dır (onları “doğuran” oğul da buna dâhildir). Biraz paradoksal olan bu anlatı prototipiktir, yaratılış mitleri kendilerini bu örüntüde gösterme eğilimindedir. Örneğin *Enuma eliş*’te, yani sahip olduğumuz en eski yazılı yaratılış mitinde, Mezopotamya kahramanı/tanrı Marduk, suda yaşayan dişi ejderha Tiamat’la (Marduk’un kendisi de dâhil olmak üzere her şeyin annesi) yüzleşir, onu keser ve onun parçalarından dünyayı yaratır.²⁰⁶ Tanrı Marduk, görevi *Marduk’u taklit etmesiyle tanımlanan* uygun “ahlaki” davranışının bir sonucu olarak kozmosun var olmasını ve istikrarlı kalmasını sağlamak olan Mezopotamya kralı için bir *örnek* teşkil eder.²⁰⁷ Yahudi-Hristiyan geleneğinde, kaostan düzeni yaratan *Logos*, yani Tanrı’nın sözüdür.²⁰⁸ Ve insan da *Logos*’un imgesinden yaratılmıştır [Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım (Yaratılış 1:26)]. Bu fikrin erken ve geç Mısır kozmolojisinde açık örnekleri vardır (daha sonra bunları ele alacağız). Benzer şekilde Uzak Doğu’da kozmos *yang* ve *yin*, kaos ve düzen²⁰⁹ olarak hayal edilir. Yani bilinmeyen ya da keşfedilmemiş bölge ve bilinen ya da keşfedilmiş bölge arasındaki etkileşimden oluştuğu düşünülür. Doğu perspektifinden *Tao*, bunların arasında aracılık eden davranış kalıbıdır (Enlil, Marduk ve *Logos*’a benzer). Sürekli olarak “evreni” yeniden üretir. Doğu insanı için *Tao*’daki yaşam en yüksek iyi, “yol” ve “anlam”dır. Diğer tüm hedeflerin, onun yanında ikincil kaldığı hedeftir.

Anlatılarımız dünyayı, eylemlerin sonuçlarının geniş ama sınıflandırılabilir anlamları açısından, *ifade ettikleri* şekliyle anlatır. Kendimizin ve sosyal gruplarımızı oluşturan diğerlerinin

dünyadaki *hareketlerini* izleyerek, dünyanın doğası hakkında bunların davranış için ifade ettikleriyle ilgili bilgi toplarız. Nesne ve olayların temel anlamları hakkında onlara nasıl tepki verdiğimizi gözlemleyerek sonuçlara varırız. Bilinmeyen bu şekilde sınıflandırılabilir hale gelir çünkü onun karşısında tahmin edilebilir bir şekilde tepki veririz. Bizi *eylem* yapmaya iter ve bize “*hissettirir.*” Bizi donakalacağımız şekilde korkutur ve aynı zamanda bizi ileri doğru iter, merakımızı ateşler ve duyularımızı güçlendirir. Hayatımızın riske atılması pahasına bize yeni bilgiler ve daha fazla esenlik sunar. Biyolojik olarak önceden belirlenmiş tepkilerimizi gözlemler ve buna uygun sonuçları çıkarırız. Bilinmeyen özünde *ilginçtir*, sonsuz bir ikilem yaratır. Aynı anda hem vadeder hem de tehdit eder. Tüm belirli bilgilerin varsayımsal nihai “kaynağı” ve şu anda ayırt edilebilir tüm şeylerin nihai birliği olarak görünür. Her şeyi ebediyen kuşatır; her şeyi doğurur ve her şeyi geri alır. Bu nedenle, paradoksal olarak, bilinmeyenin alanı hakkında belirli şeyler *bildiğimiz*, onun hakkında bir şeyler anladığımız, henüz keşfedilmemiş olsa bile ona doğru hareket edip onu temsil edebileceğimiz söylenebilir. Bu paradoksal yetenek, önemli bir yetidir. Bilinmeyen, deyim yerindeyse “çevre”nin yok edilemez bir bileşenini oluşturduğundan, onun ne olduğunu, ne anlama geldiğini bilmemiz; davranış için anlamını ve duygulanımsal değerini anlamamız gereklidir.

Keşfedilmiş bölge tamamen farklı bir şeydir. Burada fayda sağlayan şey, denemeye dayalı veya keşfedici davranışlar yerine alışılmış ve tanıdık eylemlerdir. Alışkanlıklar ve tanıdık eylemler başarılı oldukları için vardır. Bunların uygulanması, aksi takdirde keşfedilmemiş bölge olacak alanı güvenli ve verimli bir sığınağa dönüştürmek için yeterlidir. Şu ana kadar göstermeye çalıştığımız gibi, bilinmeyen, pasif “alışma” süreci nedeniyle *a priori* motive edici önemini (vaat ve tehdit oluşturma özelliğini) kaybetmez. Adaptasyon her zaman *aktiftir*. “Alışma”, en basit duyular dışında, başarılı yaratıcı keşfin bir sonucudur. Bu, yeni karşılaşılan bir şe-

yin belirsiz anlamını en iyi ihtimalle olumluya, en kötü ihtimalle nötre dönüştüren davranış kalıplarının üretilmesi anlamına gelir. Ateş tehlikeli midir yoksa faydalı mı? Bu, ona nasıl yaklaşıldığına bağlıdır. Yani ateşin bağlama göre zarar ve fayda potansiyeli vardır. Ateşin gerçekte birçok “potansiyelinden” hangisinin tezahür ettiği, varlığında hangi davranışsal stratejinin üstlenildiğine bağlıdır. Ateş evlerimizi ısıtır. Ara sıra (yeterince bilinçli olmadığımızda) bir evi yakabilir. Ateşin ne yaptığı, yani motive edici önem açısından ne olduğu, ona nasıl davrandığımıza bağlıdır.

Ateşe alıştığımız için değil, onu nasıl kontrol edeceğimizi öğrendiğimiz için ateş korkumuzu kaybettik. Onun varlığında kendi davranışlarımızı değiştirerek, onun “içsel olarak” belirsiz duygusal değerini belirlemeyi ve sınırlamayı öğrendik. Ateş, kontrol edebildiğimiz kadarıyla öngörülebilir, tehdit içermeyen, hatta tanıdık ve rahatlatıcı hale getirildi. Kontrol edebileceğimiz her şey (yani kendi amaçlarımıza göre esnetebileceğimiz şeyler) aynı şekilde, tanım gereği öngörülebilir hale getirilmiştir. “Keşfedilmiş bölge”nin “bölgesi” bu nedenle, en azından genel bir şekilde *güvenli* olarak tanımlanır. Güvenli bölge, nasıl davranacağımızı bildiğimiz yerdir. “Nasıl hareket edileceğini bilmek”, “üstlendiğimiz eylemlerimizin gelecekte arzu edilen sonuçları üreteceğinden emin olmak” anlamına gelir. “Keşfedilmiş bölge”yi oluşturan olguların duygusal önemi haritalanmıştır. Bu harita, şimdiki olayların değerini, arzu edilen geleceğin biçimini ve birinciye ikinciye dönüştürmek için yararlı olabilecek araçları tanımlayan hikâye biçimini alır. Hikâyelerimizin faydalı kılmaya hizmet ettiği herhangi bir bölge “tanıdık alan”ı oluşturur.

Tanıdık alan, yani keşfedilmiş bölge, tanıdık olmayan *şeylerin* olmadığı yerdir. Bununla birlikte, karşılaştığımız şeylerin çoğu belki de diğer insanlardır. Bu, “keşfedilmiş bölge”nin aynı zamanda tanıdık olmayan *davranışlarla* karşılaşılmayan yer olduğu anlamına gelir. Tanıdık bir alanda, aynı şeyi yapan (aynı amaçları izleyen, duyguları anlaşılabilen, inançları bizimkilerle aynı olan, eylemleri

tahmin edilebilir olan) diğerlerinin yanında alışılmış faaliyetlerde bulunuruz. Nasıl yapacağımızı bildiğimiz şeylerin çoğunu topluma uygun davranışlar oluşturur. Bunlar bizi çevreleyen diğerlerinin kümülatif davranışlarıyla eşleştirilen, uyarlanan, onlar tarafından değiştirilen bireysel eylemlerdir. “Keşfedilen”, bu nedenle zorunlu olarak insan faaliyetlerinin tahmin edilebilir kılındığı yer ve doğal olayların seyrinin doğru bir şekilde belirlenebildiği yer anlamına gelir. Sonuç olarak bölgeyi tanıdık yapan haritalar, çoğunlukla *davranış temsillerinden* oluşur; tezahür ettiğimiz kişisel davranış ve sürekli olarak karşılaştığımız ve kişisel eylemlerimizi ayarladığımız başkalarının davranışları. Aynı şekilde, kendi davranışlarımızın ve başkalarının davranışlarının haritasını çıkarırız çünkü bu tür davranışlar dünyanın büyük bir bölümünü oluşturur. Ancak eylemlerimizin her zaman açıkça anlaşıldığı söylenemez. Davranış kalıplarımız son derece karmaşıktır ve psikoloji genç bir bilimdir. Davranışsal bilgeliğimizin kapsamı, kesin yorum genişliğimizi aşar. Davranıyoruz, öğretiyoruz ve yine de anlamıyoruz. Açıklayamadığımız şeyi yapabilmemiz nasıl mümkün olabilir?

Anlamadığımız şeyi temsil edebileceğimizi, bilinmeyenin doğası hakkında (sonsuz dek korkutucu ve umut verici olduğu gerçeği hakkında), onun varlığında nasıl davrandığımızı izleyerek, temsiller yaratabileceğimizi gördük. Sosyal dünya ve onu oluşturan davranışlar açısından benzer bir şey yaparız. Sonuç olarak, başkalarının nasıl davrandığını, taklit ettiğini ve nasıl davrandığını öğreniriz; ayrıca, büyük ölçüde keşfedilmiş bölge olan sosyal dünyayı, içinde gerçekleşen eylemleri izleyerek *temsil etmeyi* öğreniriz, yani sosyal dünyanın kendisini keşfederek. Bu temsiller, ilk olarak eylem kalıpları, sonra hikâyelerdir. Davranış kalıplarının doğası tanımlandıktan ve bildirimsel bir şekilde temsil edildikten sonra hikâyeye dönüşür. İyi bir hikâyeye, “geniş” bir geçerli alana sahip bir davranış kalıbını tasvir eder. Bu nedenle, tüm hikâyelerin en büyüğü, akla gelebilecek en geniş alana sahip davranış modelini tasvir eder.

Gizemli bilinmeyi arzu edilen ve tahmin edilebilir hale dönüştürebilmemiz için uyumsal davranışları (arzu edilen bir sonuca verimli bir şekilde giden davranışları) taklit eder ve onların haritalarını çıkarırız. Böylece deneyimimizin sosyal ve sosyal olmayan yönleri kontrolümüz altında kalır. Taklit ettiğimiz ve temsil ettiğimiz, tutarlı bir birim halinde organize edilen, başkalarıyla paylaşılan belirli davranışlar kültürlerimizi oluşturur; varlığımıza düzen getirme biçimimizi oluşturur. Uyumsal davranış haritalarımız, bu davranışın tezahür ettiği dünyanın tanımlarını içerir; keşfedilen ve keşfedilmemiş bölgelerin tanımlarını ve ayrıca davranışların temsillerini kapsar. İnsanoğlunun geçmişe dair anlattığı kişisel ve tarihsel hikâyeler, ne olduğunu bilen sistem olan bildirimsel bellek sisteminin içeriğini oluşturur. Hikâyeler genellikle canlı nesneler, bir motivasyonu olan, duygusal varlıklar hakkında anlatılır ve öncüller, sonuçlar ve bağlamlar dâhil olmak üzere davranışların tanımları olarak kabul edilebilir. Hikâyeler, prosedürel sistemin (nasıl yapılacağını bilen sistem) sonuçlarının ve bu sonuçlara rehberlik eden faktörlerin varoluşu ve doğası hakkında (açık ve örtülü) çıkarımların tasvirlerini içerir. Bu nedenle, *ne olduğunu bilme* sistemi, *nasıl olduğunu bilme* sisteminin eylemlerinin karmaşık, sosyotarihsel olarak inşa edilmiş (ama yine de bir şekilde “bilinçdışı”) sözlü ve yaratıcı bir tanımını içerir. Bu betimleme anlatı biçimini alır. Böyle bir temsil kapasitesi, eylemden kaynaklanan ve soyut biliş kapasitesinin üretimiyle sonuçlanan karmaşık ve uzun bir gelişme sürecinin sonucu olarak ortaya çıkar.

Deneyimsel dünyanın temsillerini üreten epizodik sistem, fenomenolojik dünyanın ayrıntılı bir modelini içerir. Bu, büyük oranda karşılaşılan insan davranışlarının oluşturduğu, öteki ve ben tarafından üretilen, insan deneyimi alanındaki en karmaşık ve duygusal açıdan ilgili fenomendir. Model fantezide inşa edildiğinden bu temsil önce yaratıcı ve dramatik, sonra anlatısal, mitsel bir biçim alır. Daha sonradan semantik sistem tarafından tanımlanır. Anlatısal/mitsel “gerçeklik”, bilinen ve bilinmeyen

etkileşimiyle kalıcı olarak karakterize edilen bir ortamda takip edilen “ahlak”ın merkezindeki davranış kalıbının hayali temsilini içeren, hayal gücünde tasarlanan dünyadır. Bu “gerçeklik”, “nesnel şeylerin yeri” olarak değil, eylem yeri olarak dünyadır.

Bütün dünya bir sahnedir,
Ve bütün erkekler ve kadınlar
Sadece birer oyuncu.
Girerler ve çıkarlar
Bir kişi birçok rolü birden oynar.²¹⁰

Tanımlamada özne ve nesnenin metodik olarak ayrılmasını sağlayan ampirik metodolojinin ortaya çıkmasından önce dünya modeli, varoluşun doğası hakkında, öncelikle insan davranışının gözlemlerinden elde edilen soyutlanmış çıkarımlar içeriyordu. Bu, özünde, deney öncesi insanın davranışlarında “ahlakı” gözlemlediği ve (daha önce açıklanan süreç aracılığıyla) bu davranışlardan, “evren”in kendi yapısında bu ahlakın bir kaynağının çıkarımını yaptığı anlamına gelir. Elbette, bu “evren” post ampirik zihin tarafından inşa edilen “nesnel” dünya değil *deneyimsel alandır* (duygulanım ve hayal gücü). Bu bilim öncesi “gerçeklik modeli” öncelikle davranış kalıplarının (ve onları çevreleyen bağlamların) anlatısal temsillerinden oluşuyordu ve olaylar ile süreçlerin motive edici önemiyle ilgiliydi. Bu model daha soyut hale geldikçe (semantik sistem anlatı formatında sunulan ancak henüz “anlaşılmamış” bilgiyi analiz ettikçe) insan arketipsel ortamda ideal insan davranışının doğası hakkında yaratıcı hipotezler üretti. Bu arketipsel ortam, kolaylıkla üç “karakter” haline getirilebilen üç alandan oluşuyordu (ve oluşur):

Bilinmeyen, keşfedilmemiş bölge, doğa, bilinçdışı, dionysian güç, *id*, Yüce Ana tanrıça, kraliçe, matris, matriark, kap, döllenecek nesne, her şeyin kaynağı, bilinçdışı, şehvetli, yabancı, dönüş ve dinlenme yeri, dünyanın ağzı, canavarın göbeği, ejderha, kötü üvey

anne, derin, doğurgan, hamile, vadi, yarık, mağara, cehennem, ölüm ve mezar, ay (gecenin ve esrarengiz karanlığın hâkimi), kontrol edilemeyen duygu, madde ve dünya.²¹¹ Bu fenomenlerden herhangi birine gönderme yapan herhangi bir hikâye anında bunların hepsini içerir. Örneğin mezar ve mağara, annenin yıkıcı yönünü, acı, keder ve kayıp, derin su ve karanlık ormanı çağrıştıır; aksine ormandaki bir çeşme (alternatif versiyonlarda da su ve orman) ise kutsal alan, barış, yeniden doğuş ve yenilenmeyi akla getirir.

Bilen; yaratıcı kâşif, ego, ben, göz, fallus, saban, özne, bilinç, *aydınlanmış* kişi, düzenbaz, aptal, kahraman ve korkaktır. Maddeye, dogmaya karşıt olarak ruhtur; bilinmeyen ve bilinenin oğlu olan güneştir (Yüce Ana ve Yüce Baba'nın oğludur).²¹² Bir hikâyedeki ana karakterin, kahraman ya da aldatıcı rolünü oynaması gerekir. Güneşi, "ışık egemenliğine" ebediyen karşı çıkan gücü temsil etmelidir.

Bilinen; keşfedilmiş toprak, kültür, Apollocu prensip, süperego, vicdan, rasyonel, kral, hükümdar, bilge adam ve tiran, dev, tepegöz, düzen, otorite ve onun ezici ağırlığı, gelenek, dogma, aydınlık gökyüzü, taşralı, ada, yükseklik, ataların ruhları ve ölümlerin eylemleridir.²¹³ Otorite ve onun tehlikesi, ilginç hikâyelerde merkezi roller oynar çünkü insan toplumu hiyerarşiktir ve örgütlenmiş sosyal toplum her yeredir. Yetki ve güç, tüm insan ilişkilerinde örtük veya açık bir şekilde kendilerini gösterir. Başkaları olmadan yaşayamayız; hiçbir zaman yaşamamışızdır. Güç ilişkileri ve otorite olgusu, insan deneyim alanının ebediyen meydan okuyan ve gerekli bir sabitini oluşturur.

Bilinmeyen *yang*dır, soğuktur, karanlık ve feminendir; bilinen ise *yin*, sıcak, parlak ve masküldür. Bilen, *Tao*'da, usturanın kenarında, düz ve dar yolda, doğru yolda, anlamda, cennetin krallığında, dağın tepesinde, dünya ağacının dallarında çarmıha gerilmiş olandır. Doğa ve kültür arasındaki boşluğu gönüllü olarak oyan bireydir. Sözcüklerin bu prototiplerle (*bilinmeyen*, *bilen*, *bilinen*) ilişkili olarak yorumlanması, anlamın değişmesi nedeniyle

karmaşıklıdır. Örneğin *yeryüzü*, gökyüzüyle ilişkili olarak bilinmeyen (dişil) ancak suyla ilişkili olarak *bilinendir* (eril). *Ejderha* hem dişil, hem erildir hem de öznedir. Bu anlamın değişme yetisi için mantıksız demek doğru olmaz, denilse denilse sadece “uygun” değildir denilebilir.²¹⁴ Anlam, yorumlayıcı bağlamdaki kayma ile kendini sonsuz bir şekilde dönüştürür ve kısmen bağlam (o referans çerçevesi, o hikâye) tarafından belirlenir. İki farklı cümledeki aynı kelime tamamen farklı, hatta zıt iki anlama sahip olabilir. Aynı şekilde, paragraf bağlamından çıkarılan cümle, yazarın amacına tamamen yabancı bir şekilde yorumlanabilir. Bağlama bağlı anlamın özelliğinin kabul edilmesi ne mantıksızdır ne özensiz bir akıl yürütmenin göstergesidir ne de ilkeldir; yalnızca bağlamın anlamı belirlediğinin kabulüdür. Bununla birlikte, bağlama bağlı olma gerçeği, belirli bir sembolün yorumlanmasını zorlaştırır; özellikle kültürel olarak inşa edilmiş çevresinden çıkarıldığında.

Bilinmeyen, bilinen ve bilen, muazzam duygusal çift değerlilik özelliğini paylaşırlar: Doğa'nın, Yüce Ana'nın alanı, yaratıcı ve yıkıcı her şeyi içerir çünkü yaratma ve yıkım ayrılmaz şekilde bağlantılıdır. Yeniye yol vermek için eski ölmeli, yok edilmelidir. Her şeyin gizemli kaynağı (yani bilinmeyen) aynı zamanda nihai varış noktasıdır. Aynı şekilde, kültür alanı olan Yüce Baba aynı anda ve ebediyen tiranlık ve düzeni temsil eder çünkü kişi ve mülkiyet güvenliği her zaman mutlak özgürlük pahasına elde edilir. Ebedi özne olan insan da eşit derecede ikilik içerir: Dünyanın küçük tanrısı aynı zamanda ölümlü bir solucandır, cesur ve korkak, kahraman ve aldatıcıdır, büyük ve tehlikeli potansiyele sahiptir, iyiyi ve kötüyü bilir. Bilinmeyen tanım gereği tanımlanamaz. Bilinen anlaşılamayacak kadar karmaşıktır. Bilen –bilinçli bireysel insan– aynı şekilde kendi anlama kapasitesine meydan okur. Yine de bu nihai olarak anlaşılmaz “güçler” arasındaki etkileşim, içinde hareket ettiğimiz ve uyum sağlamamız gereken dünyayı oluşturur. Davranışımızı buna göre

yapılandırmışızdır; dünyayı kavramak için kullandığımız doğal kategoriler²¹⁵ bu konfigürasyonu yansıtır.

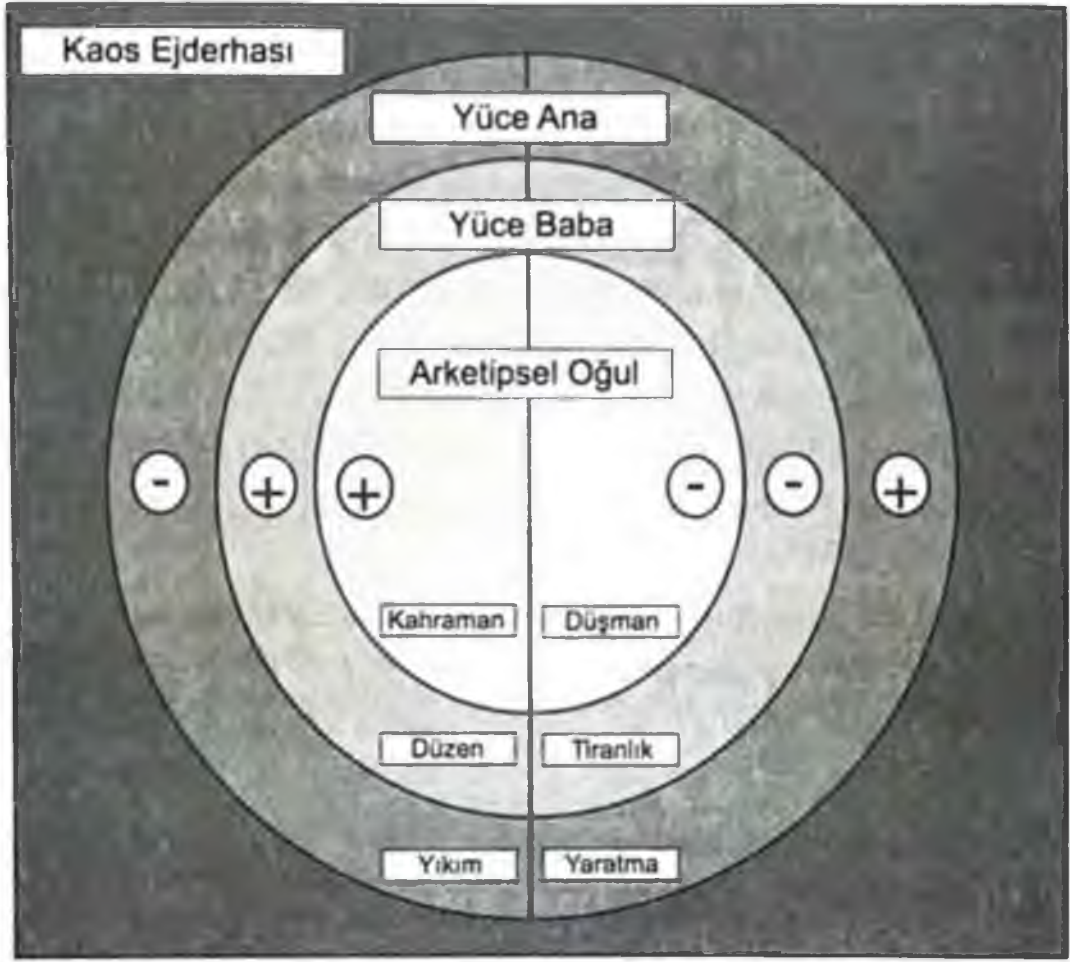
Tao, adından önce var olmuştur,
Onun ardından karşıtlıklar gelişmiştir,
Üç kısmı ve birçok ismi doğuran,
Bu üç şey,
İç uyuma erişmeyi anlayışla kucaklar,
Bütünleşerek insanın iç dünyasını yaratırlar.²¹⁶

Mitolojik dünya (drama, hikâye, eylem forumu olarak dünya) üç kurucu ögeden ve bu üçünden önce gelen, onu takip eden ve çevreleyen bir “dördüncü”den oluşuyor gibi görünüyor. Bu ögeler, belki de en temel ilişki modellerinde, *Şekil 17: Deneyimin Kurucu Ögeleri*’nde tasvir edilmiştir. Bu şekil, amorf bir arka plan üzerinde “duran”, birbiri üzerine yığılmış üç disk olarak kavramsallaştırılabilir. Bu arka plan (her şeyin nihai kaynağı ve varış yeri olan kaos) “dünya”yı çevreler ve artık ayırık ve tanımlanabilir olan her şeyi içerir: özne ve nesne; geçmiş, şimdi ve gelecek; “bilinç” ve “bilinçdışı”; madde ve ruh. Yüce Ana ve Baba –dünyanın ebeveynleri (sırasıyla keşfedilmemiş ve keşfedilmiş bölge; doğa ve kültür)– ilkel kaosun ilk “yavruları” olarak kabul edilebilir. Yüce Ana (deneyimde kendini gösterdiği şekliyle bilinmeyen) her şeyi doğuran ve yiyip bitiren dişil tanrıdır. O, karşılaşıldığı şekliyle tahmin edilemezdir ve bu nedenle aynı anda aşırı pozitif ve aşırı negatif değerliği vardır. Yüce Baba, kaosa karşı yerleştirilmiş bir düzendir. Doğanın yardımıyla doğaya karşı kurulan medeniyettir. O, bireyleri henüz anlaşılmayan şeylerle korkunç karşılaşmalardan koruyan yardımsever güçtür; henüz olgunlaşmakta olan Buda’yı çevreleyen ve İbrani Cenneti’ni içine alan duvarlardır. Bununla birlikte, bunun tersi olarak, Yüce Baba, yeni herhangi bir şeyin ortaya çıkmasını (hatta varsayımsal varlığını) yasaklayan tirandır. Arketipsel Oğul, düzen ve kaosun (kültür ve doğanın) çocuğudur ve bu nedenle açık şekilde onların ürünüdür. Ancak paradoksal olarak,

yeri (anne) gökten (baba) ayıran tanrı olarak, bir yandan da kendi ebeveynlerini var eden süreçtir. Bu paradoksal durum, belirli bir düzenin varlığının ve bu düzene karşı tanımlanan keşfedilmemiş alanın ancak bilen (ve bilmeyen) yeti olan bilincin ışığında var olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Arketipsel Oğul'un, ebeveynleri gibi, hem olumlu hem olumsuz bir yönü vardır. Olumlu yön, bilinmeyenin "asimilasyonu"nun bir sonucu olarak tanımlanan bölgeyi sürekli olarak yeniden inşa eder [Yüce Ana ile "ensest" ("cinsel" burada *yaratıcı* şeklinde düşünülmelidir) birliğinin bir sonucu olarak]. Olumsuz yön, anlamadığı veya anlamayacağı her şeyi reddeder veya yok eder.

*Şekil 18: Deneyimin Olumlu Kurucu Öğelerinin Kişileştirilmesi*²¹⁷

"dünyanın kurucu öğeleri"ni kişileştirilmiş ve yalnızca olumlu biçimde temsil eden bir on beşinci yüzyıl Fransız heykeli olan "Vierge Ouvrante"yi gösterir. Bu tür bir kişileştirme yaygındır; değerliliğe göre kategorik dışlama veya dâhil etme (tüm "kötü" unsurlar; tüm "iyi" unsurlar) neredeyse eşit derecede kullanılır. Ne de olsa tüm olumlu şeyler, makul bir şekilde benzer veya özdeş olarak kavranabilir. Bu, olumsuz şeyler için de geçerlidir. Kısmen bu nedenledir ki bilinmeyenin dehşeti, devletin zorbalığı ve insanın kötü yanı da birbirine bulaşmıştır; bu nedenle şeytan ve yabancı kolayca aynı şey olarak algılanır. "Vierge Ouvrante" "Tanrı'nın annesi" Meryem'i Tanrı ve oğlu İsa'dan daha üstün olarak tasvir ettiği için standart Hristiyan perspektifinden değişik bir eserdir. Bununla birlikte, bu üstün konum, daha genel mitolojik perspektiften tamamen geçerlidir. Deneyimin her "kurucu unsuru", diğerlerinin atası veya yavrusu olarak kabul edilebilir (dünyanın ebeveynlerinin kutsal oğlu doğurması gibi; kutsal oğul dünyanın ebeveynlerini ayırıştırarak var eder. Kaosun düzenin bir türevi olması gibi kaos da düzen tarafından tanımlanır). Bu nedenle en tanıdık Hristiyan "nesiller dizisi" (bu Tanrı ⇒ Meryem ⇒ Mesih olabilir) birçok "geçerli" konfigürasyondan sadece biridir (hatta Hristiyanlığı karakterize eden tek konfigürasyon da değildir).

Şekil 17: Deneyimin Kurucu Öğeleri

Deneyim dünyası toplamda bilinmeyen –keşfedilmemiş– bölge ile paradoksal şekilde yan yana olan bilinen –keşfedilmiş– bölgeden oluşur. Arkaik “gerçeklik” nosyonları, tanıdık dünyanın (hiçbiri gerçekten *ayırt edilemez* çeşitli şekillerde iblisler, sürüngenler, ruhlar ve barbarlar tarafından doldurulmuş) kaosla çevrili kutsal bir alan olduğunu varsayar. Düzen ve kaos dünyası, insan için bir sahne olarak kabul edilebilir; daha doğrusu insanın ikiz yönleri için: bir sorgulayan ve keşfeden yön (bu, düzenin kültürün alanını ve yapısını gönüllü olarak genişletir) ve bir de bu sorgulama, keşif ve dönüşüme karşı çıkan yön. Bu nedenle büyük hikâye, ifade edildiği şekliyle varlığın sonsuz akışına karşı oynanan iyiye karşı kötüdür. “İyi” güçler ebedi bir karaktere sahiptir (Platonik nesne-

Şekil 18: Deneyimin Olumlu Kurucu Öğelerinin Kişileştirilmesi

lerin ebediyen, göksel uzayda temsil edilmesi gibi). Ne yazık ki kötü güçler de öyle. Bu sonsuzluğun var olmasının nedeni, *Homo sapiens* türünün tüm üyelerinin esasen eş değer, Tanrı önünde eşit olmalarıdır: Kendimizi savunmasız, ölümlü yaratıklar olarak, yaratılışımız ve korunmamız, aynı zamanda dönüşümümüz ve yıkımımız için şekillenmiş bir evrene atılmış olarak buluruz. Bu değişken evrene karşı “tutumumuz” yalnızca iki prototip biçimden birini alabilir: olumlu ya da olumsuz. Bu iki biçimin ve içerisinde oldukları arka planın ana yapısı mitin ana konusunu oluşturur (ve aynı zamanda beşeri bilimler ve güzel sanatların ana konuları olduklarını söyleyebiliriz).

Bir dizi mitin analizi (bana göre Batı uygarlığının temelinde yatan diziler) bu noktaları aşikâr hale getirmelidir. *Enuma eliş*'i ele alarak başlayacağız. Sayısız yüzyıl boyunca ayrıntılı ve karmaşık bir şekilde detaylandırılan bu Mezopotamya yaratılış hikâyesi, elimizdeki en eski eksiksiz kozmogonik efsanedir. Sümerlerden sonra eski Mısır kozmolojisine döneceğiz, sonra da bu özel örneklerden mitolojik temsille ilgili daha genel bir tartışmaya yöneleceğiz.

Enuma Eliş: Anlatı Kategorizasyonunun Kapsamlı Bir Örneği

Yaratılış mitleri genellikle modern bilimin yaptığını gerçekleştirmeye yönelik ilkel veya batıl girişimler olarak kabul edilir. Atalarımızın da bizim kozmolojik teorilerimizi inşa ederken yaptığımız gibi nesnel dünyanın meydana gelişini anlatmaya çalıştıklarını varsayıyoruz. Bu varsayım yanlıştır. Atalarımız sandığımız kadar basit fikirli değildi ve kozmosun meydana gelişine dair teorileri ilkel bilim değildi. Arkaik yaratılış teorileri, maddi dünyanın izole gerçeğini değil, bütünlük içinde (anlam da dâhil olmak üzere) deneyimlenen dünyanın varlığını açıklamaya çalışmıştır. Bütünlük içinde deneyimlenen dünya, aşına olduğumuz maddi şeylerden ve epifenomenal olarak kabul ettiğimiz değerlerden oluşur; deneyim nesnelerinin ve deneyimlemeyi yapan öznenin gerçeğidir. Arkaik yaratılış mitlerinde ortaya çıkan dünya, maddi olmaktan ziyade fenomenolojiktir. Şimdi tamamen öznel olarak kabul ettiğimiz şeyler de dâhil olmak üzere, deneyimin tüm yönlerini içerir. Arkaik zihin, henüz neyin önemli olduğunu unutmayı öğrenmemiştir. Bu nedenle, dünyanın meydana gelişine ilgili eski hikâyeler tamamen nesnel olarak gördüğümüz uzak ve soyut yönlerden ziyade tüm gerçekliğe odaklanır.

Bilim, “görüş birliğiyle kavranabilen yönleriyle dünyanın tanımı” veya “bir amaca ulaşmanın en etkili yolunun belirtilmesi”

olarak düşünülebilir. Anlatı (en temelde mit) daha doğru bir şekilde “dünyanın (*eylem için*) *anlamı* açısından tasviri” olarak kabul edilebilir. Mitolojik evren, *eyleme geçilecek bir yerdir, algılanacak bir yer* değil. Bu nedenle mit, şeyleri benzersiz veya paylaşılan duygusal değeri, değerleri ve motive edici önemi açısından tanımlar. Bir şey hakkında bir hikâye anlatabilirsek (veya canlandırabilirsek), o şeyin en azından kısmi bir haritasını çıkarmış olduğumuz söylenebilir. Bilinmeyen, bilen ve bilinen hakkında hikâyeler anlatırız ve bu nedenle, biraz paradoksal olarak öngörülemezce uyum sağlayabildiğimiz *gerçeğine* uyum sağladığımız söylenebilir ve tabii her şeyin güvenli hale getirildiği, keşfedilen bölgenin kendisine. Bilinmeyen gerçekten bilinmese de, geniş anlamda istikrarlı özelliklere sahip olarak kabul edilebilir. Bu özellikler, beklenmedik şeylerin ortaya çıkmasına tepki olarak üstlendiğimiz eylemlerde ortaya çıkar.

Deneyimlenen dünya, aşına olduğumuz ve ilgilerine göre sınıflandırdığımız her şeyden; aşına olmadığımız, kendi içinde bir ilgisi olan her şeyden ve bunlar arasında aracılık eden süreçten oluşur. Bu süreç tanıdık olmayanı tanıdık hale getirir ve bazen öngörülebilir olanı garipleştirir. Bilinmeyenler alanı, her şeyin nihai kaynağı olarak kabul edilebilir çünkü tüm belirli bilgimizi, anlamadığımız şeyi keşfetmenin bir sonucu olarak üretiriz. Bununla birlikte, aynı şekilde, keşif süreci de biçimlendirici olarak kabul edilmelidir çünkü keşif eylemi ve kavrayış olmadan öngörülemeyenlerden tanıdık hiçbir şey üretilmez. Keşif sürecinde yaratılan bilinenin alanı, ana kaos denizinden ayrılmış tanıdık dünya, sağlam zemindir. Bu üç alan, mitin arkaik dünyasının temel yapı taşlarını oluşturur. Daha önce, “dünya”yı atmosferin tanrısı olan *Enlil*’in kozmik ebeveynleri *An* (Gökyüzü) ve *Ki*’yi (Yeryüzü) ayırmasının bir sonucu olarak açıklayan arkaik bir Sümer yaratılış mitini kısaca tartıştık. Eski Mısırlılar durumu benzer şekilde değerlendirmişlerdir:

Diğer pek çok gelenekte görüldüğü üzere Mısır kozmogoni anlatısı İlk Sular'dan bir tümseğin çıkışıyla başlar. Uçsuz bucaksız suların üzerinde bu "İlk Yer" in belirmesi toprağın olduğu kadar, ışığın, hayatın ve bilincin de ortaya çıkması anlamına gelir. Heliopolis'te güneş tapınağının bir parçası olan ve "Kum Tepesi" adı verilen yer ilk tepeyle özdeşleştirilmişti. Hermopolis anlatısında yer alan nilüferin çıktığı gölüyle meşhurdur. Ama aynı ayrıcalığı başka yerleşim yerleri de sahipleniyordu. Aslında her kent, her tapınak "dünyanın merkezi" ve yaratılışın başladığı yer olarak kabul ediliyordu. İlk tümsek, kimi zaman firavunun Güneş Tanrı'yla buluşmak için üzerine tırmandığı kozmik dağ haline geliyordu.

Başka versiyonlarda "Işık Kuşu"nu barındıran ezeli yumurtadan veya Çocuk Güneş'i taşıyan ilk nilüferden ya da Tanrı Atum'un ilk ve son imgesi olarak ilk yılandan söz edilmektedir (nitekim *Ölümler Kitabı* 175. Bölümü dünya kaos haline geri döndüğünde Atum'un yeniden yılan olacağını bildirmektedir. Atum en üstün ve gizli tanrı olarak tanımlanabilir. Ra, yani Güneş ise tam anlamıyla görünür tanrıdır. Yaratılışın evreleri (kozmogoni, teogoni, canlı varlıkların yaratılması vb.) farklı farklı sunulmaktadır. Nil deltasının ucunda yer alan Heliopolis kentinin Güneş Teolojisi'ne göre Tanrı Ra-Atum-Khepri ilk tanrısal çift olan Şu (Hava) ve Tefnut'u yarattı. Bu çift, Geb (Yeryüzü) ile tanrıça Nut'un (Gökyüzü) ebeveyniydi. Demiurgos, yaratılışı mastürbasyon yaparak veya balgam çıkararak gerçekleştirdi. Bu ifadeler naiflik ölçüsünde kaba olsalar da anlamları açıktır: Tanrısal varlıklar, üstün tanrının tözünden doğmaktadır. Tıpkı Sümer anlatısında olduğu gibi Gökyüzü ve Yeryüzü, Hava Tanrısı Şu tarafından birbirlerinden ayrılınca dek, kesintisiz bir *hieros gamos* içinde birleşmişlerdi [Ptah geleneği de benzer bir birleşme süreci yaşamıştır]. Onların birleşmesinden Osiris ve İsis, Seth ve Neftis [daha sonra tartışılacaktır] doğdu.²¹⁰

İlkel yaratılış mitleri, şeylerin kökenini, birbiriyle ilişkili iki olaydan birinin veya daha fazlasının sonucu olarak tasvir etme eğilimindedir. Örneğin evren, ilkel bir hermafrodit tanrının eyleminin bir sonucu olarak, sembolik şekilde doğar. Alternatif olarak,

biraz daha farklılaşmış eril ve dişil ruhların veya ögelerin (çoğunlukla en ilkel tanrının çocuklarıdır) etkileşiminden ortaya çıkar. Örneğin sık olarak babayla bağdaştırılan gökyüzünün yeryüzüyle (her zaman olmasa da genelde feminen bir karaktere sahip olan) etkileşiminden ortaya çıkar. Bu ikincisindeki imgeler, bilinen Eski Ahit Yaratılış Kitabı'ndaki en eski (Yahvist) yaratılış mitinde örtük bir şekilde vardır. Yahvist hikâyesi, Yaratılış'ın ikinci bölümünün dördüncü kıtasında başlar ve eril Tanrı'nın *adamah*'a yani toprak anaya hayat (ruh) vermesi ve böylece orijinal (hermafrodit) insanı, Âdem'i yaratmasını anlatır.²¹⁹ Alternatif olarak, daha dramatik anlatılarda (Babil yaratılış efsanesi *Enuma eliş*'teki gibi) yaratıcı melek bir ejderhayı ya da bir yılanı öldürür ve evreni onun vücut parçalarından inşa eder. Yüzeyde çok farklı olan iki hikâye biçimi derin bir gramer yapısı paylaşır. Temel mesajlarını iletmek için psikolojik ve tarihsel olarak yakından ilişkili metaforlar kullanırlar:

Babil yaratılış ilahisinde *Enuma eliş*'te [("üstte... iken")²²⁰, MÖ 650 dolaylarında, mevcut tek haliyle; en az iki binyıl eski bir gelenekten türetilmiştir] Tatlı Su Denizi Tanrısı Apsu öldürüldü ve onun dul eşi, "Acı" ya da Tuzlu Suların Tanrıçası Tiamat, tanrıları yıkımla tehdit etti. Marduk onu öldürdü ve ikiye bölerek bir yarısından cenneti diğer yarısından da yeryüzünü yarattı. Benzer şekilde, Tekvin'deki yaratılış, yukarıdaki suları aşağıdaki sulardan ayıran bir "ateş" ile başlar, ancak ıssız (*tohu*) ve boş, derinliğin yüzünde karanlık (*tehom*) olan bir dünyanın ardından gelir. İbranice kelimelerin etimolojik olarak Tiamat ile aynı kökten olduğu söylenir ve Eski Ahit'te bir ejderha ya da canavarın öldürülmesine benzer pek çok başka gönderme vardır...²²¹

Deney öncesi zihnin neden her şeyin yaratılmasını sıklıkla kadınlıkla, doğum yoluyla yeni yaşamın oluşmasıyla (en açık şekilde, tüm canlıların nedeni ve somut kökeniyle) ilişkilendirdiğini anlamak kolaydır ya da en azından kolay görünür. Erkeğin ilk yaratılıştaki rolünü, daha doğrusu "eril ilke"nin oynadığı rolü

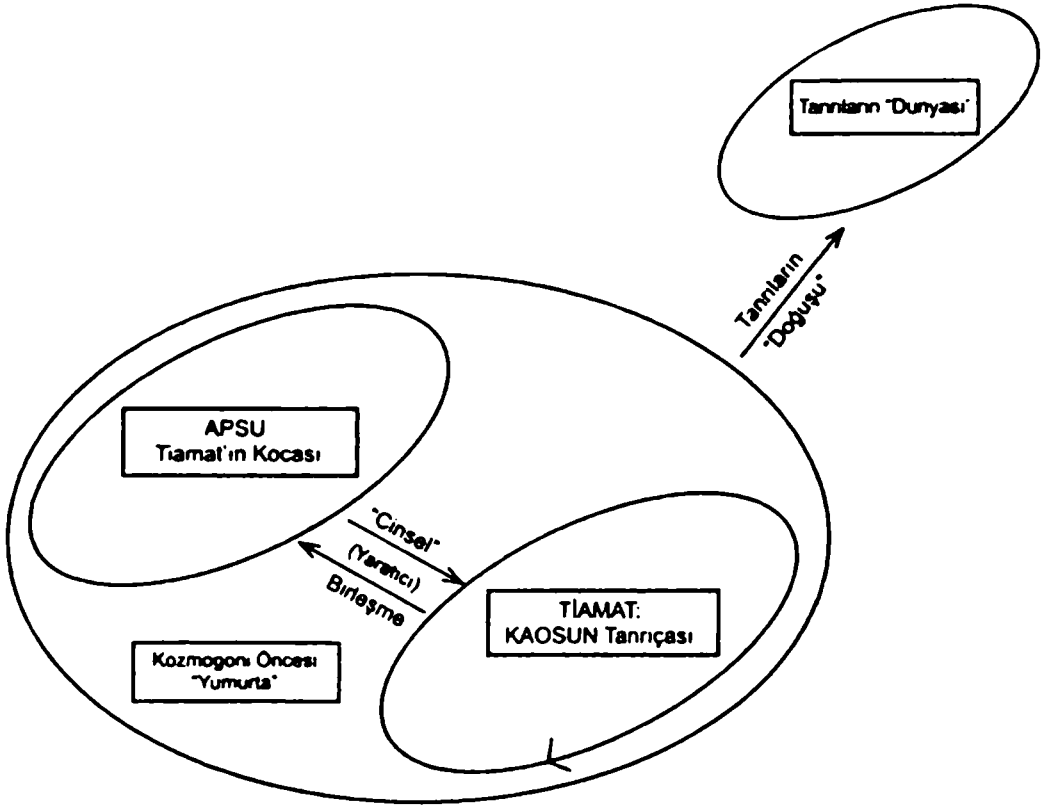
anlamak, tıpkı erkeğin üremedeki rolünün daha incelikli olması gibi, nispeten zordur. Bununla birlikte, yaratılış mitlerinin en yaygın olanları (ve muhtemelen en güçlü ve etkili olanları) esas stardart mitsel kökeni tersine çevirir ve eril unsura özel bir vurgu yapar. Yahudi-Hristiyan geleneğinde yaratılış, *Logos*'un (efsanevi eril ayırıcı bilinç veya keşfeden ruhun) varoluşuna ve dilsel yetenekle –Aziz Yuhanna'nın belirttiği gibi Söz'le– ayrılmaz bir şekilde ilişkili olan eylemine bağlıdır. (Tekvin'in başlangıcıyla paralel olan Yeni Ahit'in ilk sözleri):²²²

Başlangıçta Söz vardı ve Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı.

Başlangıçta O, Tanrı'yla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı. Yaşam O'ndaydı ve yaşam insanların ışığıydı. Işık karanlıkta parlar. Karanlık onu alt edemedi. (Yuhanna 1:1-5)

Yahudi-Hristiyan geleneğinin kelimenin önceliğine ve onun mecazi karşılıklarına yaptığı açık vurgu, onu yaratılış mitleri pantheonunda bir şekilde benzersiz kılmaktadır. İlk Yahudiler, mitsel olarak eril olan ruhun alanındaki faaliyetin, bu tür deneyimin inşası ve kurulmasıyla bütünleyici bir şekilde bağlantılı olduğunu açıkça ortaya koyan belki de ilk kişilerdi. Yahudi-Hristiyan geleneğinin neden bu kadar büyük bir güce sahip olduğunu anlamak ya da psişe ile dünya arasındaki ilişkinin doğasını anlamak Söz'ün öğretisini oluşturan anlam ağını analiz etmeden imkânsızdır.

İlk Yahudilerin (ve sonraki Hristiyanların) felsefesinde Mezopotamya ve Mısır metafizik spekülasyon ekollerinin psikolojik emsalleri açık bir şekilde vardır. Bu onların ayinlerde, imgelerinde ve soyut sözlü temsil eylemlerinde kendini gösterir. İlk olarak ele alacağımız Mezopotamya yaratılış miti *Enuma eliş*, ilk tanrılar *Apsu* ve *Tiamat*'in (cinsel, üretken, yaratıcı) birliğinin sonucu olarak en eski dünyanın ortaya çıkışını tasvir eder. *Apsu*, eril olan, bu şekilde tanımlanmadan önce (isimlendirilmeden önce) göğün ve yerin *yaratıcısı* olarak hizmet etmiştir. *Tiamat*, yani "hepsini

Şekil 19: Tanrıların Dünyasının Doğuşu

doğuran”²²³ da onun eşi olarak hizmet etmiştir. Başlangıçta Apsu ve Tiamat birbirlerinden ayırt edilemeyecek şekilde var olmuştur, “hâlâ suları birbirlerine karışmış haldelerdi”²²⁴, “hiçbir otlak alanı oluşmadığında ve bir kamış bataklığı bile görülmediğinde; diğer tanrıların hiçbiri meydana gelmemişken, henüz adlarıyla çağrılmamışlarken ve kaderleri henüz belirlenmemişken...”²²⁵ Onların *uroborik* birliği, daha farklılaşmış ama yine de hâlâ temel yapılar olan süreçlerin ve özlerin kaynağı olarak hizmet etti.

“O zaman, tanrılar onlarla birlikte yaratılmıştı.”²²⁶ Tiamat ve Apsu’nun “yerleştirdiği kozmogoni öncesi yumurta”, ilk “tanrıların dünyası”nı oluşturdu. Bu süreç *Şekil 19: Tanrıların Dünyasının Doğuşu*’nda şematik olarak gösterilmektedir.

Mezopotamya tanrıları, her yerdeki tanrılar gibi, modern zihin için gizemlidir. Arkaik kültürler tanrılarla doludur. Şimdi onları bulamıyoruz, nesnel dış dünyanın bir parçası gibi görünmüyorlar.

Bu nedenle, bu tür varlıkları yaratıcı yapılar, öznel duygulanımsal ya da duygusal durumların veya dürtülerin kişileştirilmesi, öznel deneyimin somutlaşmış biçimi olarak kabul etmek cezbedicidir. Bununla birlikte, “kişileştirme” terimi istemli yapılan bir eylemi ima eder; temsil etmeye yönlendirilen ve temsil ettiğini bilen bireyin bilinçli olarak metafor kullanımını ifade eder. Ancak deney öncesi tanrıyı ortaya çıkaran şeyin *bilinçli bir yaratma eylemi* olduğuna dair hiçbir belirti yoktur. Hatta tam tersi daha doğru görünür; yaratıcı özne tarafında yaratıcı çabaya yol açan tanrının eylemidir. Bu nedenle tanrı öznenin daha fazlası, öznenin kendi hakkındaki orijinal anlatı anlayışından daha fazlası olmalıdır.

Modern, görece farklılaşmış ve keskin öz bilincimizin perspektifinden, şimdi duygular ya da itici güçler olarak tanımlayacağımız fenomenler, orijinal biçimlerinde tam olarak “içsel” olarak deneyimlenmiş gibi görünmüyor. Daha ziyade, kendilerini ortaya çıkaran deneyimin (olayın ya da olaylar dizisinin) parçası ve parseli olarak ortaya çıkmışlar ve hayali cisimleşmede ilk temsil biçimini benimsemişlerdir. Modern “uyaran” fikri, bu düşünce biçiminin körelmiş bir kalıntısı olarak kabul edilebilir. Bu, nesneye duygusal ve davranışsal kontrol gücü veren bir düşünce biçimidir (veya bir tepki ortaya çıkaran ile tepki arasında ayırım yapamayan bir biçim). Daha zayıf veya daha eğlenceli anlarımız dışında, yetişkinler olarak artık “animist” olarak düşünmüyoruz çünkü motivasyon ve duyguyu (genel olarak) onları yakın bir şekilde ortaya çıkaran uyarana değil, kendimize atfediyoruz. Bir şeyi, o şeyin imasından ayırabiliyoruz çünkü bizler deneysel düşüncenin ve deneysel yöntemin öğrencileri ve kullanıcılarıyız. “Nesne”den güdü ve duygulanımsal güç yüklemesini kaldırabilir ve onu tamamen duygusal yönü içinde olduğu gibi bırakabiliriz. *Bizi oluşturan* ile *dünyayı oluşturanı* birbirinden ayırt edebiliriz. Deney öncesi zihin bunu yapamazdı (yapamaz), yapsaydı da en azından tutarlı olmayacaktı(r); bu anlamda *nesne* ve *onun davranış üzerindeki etkisi* arasında kesin bir ayrıma gidemezdi. Bütünlük içinde bir tanrıyı

oluşturan şey *nesne* ve *etkinin bütünüdür* (daha doğrusu nesneler ve etkilerinin bir sınıfı tanrıyı oluşturur).

Böyle algılanan bir tanrı (daha açık bir deyişle yetkin ve güçlü bir tanrı) izomorfik motive edici öneme sahip bir uyarıcı grubunun veya ailesinin belirli bir kültürün kolektif (iletişimsel) hayal gücünü açığa çıkarma veya kavrama biçimini oluşturur. Böyle bir temsil, psikolojik ve sosyolojik fenomenlerin ve nesnel “olgu”nun kendine özgü bir karışımıdır; özne ve nesnenin birbirinden ayrılmamış kişi ötesi karışımı. Bununla birlikte, ilkel tanrı, varlığın temelinin doğru temsili olarak hizmet eder çünkü o, duygulanım ve öznellik olduğu kadar saf nesnedir (ikisi tam olarak damıtılmadan veya ayrılmadan önceki nesne). Çünkü o salt ilksel şeyden ziyade ilksel *deneyimdir*.

Bu nedenle, “Tiamat ve Apsu’nun orijinal çocukları” –“eski tanrılar”–, insan motivasyonuna yol açan arkaik kişiler arası intrapsişik fenomenlerin ve aynı zamanda bu intrapsişik sistemleri harekete geçiren “nesnel dünyanın görünüşleri”nin somutlaşmış örnekleri olarak görülmelidir. Sümerler, kaderlerinin bu tür tanrıları “giydirmek ve beslemek” olduğu görüşündeydi. Çünkü kendilerini bir anlamda çevre” tarafından “ortaya çıkarılan” içgüdüsel güçler dediğimiz şeyin “hizmetkârları” olarak görüyorlardı. Bu tür güçler makul bir şekilde Sümerlerin onları gördüğü gibi insanlığın şafağından önce var olan “gökler üstü bir yerde” yaşayan tanrılar olarak görülebilir. Örneğin erotik çekiciliğin (güçlü bir tanrı) ortaya çıkışı, insanlığın ortaya çıkmasından öncedir. Nispeten doğuştan kendini serbest bırakan, erotik güzelliği karakterize eden uyaranlarla ilişkilidir. Korkunç bir güce sahiptir ve şu anda sahip olduğu herhangi bir varlığı aşan bir varlığı vardır. Yunan Doğa Tanrısı *Pan*, korkuyu üretir/temsil eder (“panik” üretir); *Ares* veya Roma mitolojisindeki Mars, savaş benzeri öfke ve saldırganlığı temsil eder. Artık bu tür “içgüdüleri” edebi süsleme amaçları dışında kişileştirmiyoruz, dolayısıyla onların bir “yer”de (örneğin cennet gibi) “var olduğunu” düşünmüyoruz. Ancak bu tür içgüdülerin bir

mekânda yaşadığı ve o mekânda savaşların meydana geldiği fikri, aşırı güç ve açıklayıcı faydanın bir metaforudur. Kişi ötesi itici güçler, geniş zaman dilimlerinde birbirleriyle savaşır; her biri intrapsişik hiyerarşideki güçlü "rakipleri" ile uzlaşmaya zorlanır. İnsan toplumlarını ebediyen karakterize eden farklı "yaşam tarzları" (veya farklı felsefeler) arasındaki savaşlar, farklı değer standartlarıyla (ve dolayısıyla farklı motivasyon hiyerarşileri tarafından) girişilen savaşlar olarak görselleştirilebilir. Bu tür savaşlarda yer alan "kuvvetler" ölmezler çünkü "ölümsüzlerdir": Böyle zamanlarda "tanrıların piyonları" olarak hareket eden insanlar o kadar şanslı değildir.

Enuma eliş'e geri dönelim: Mezopotamya gök panteonunun ikincil/ataerkil tanrıları –*Lahmu* ile *Lahamu* ve *Kişar* ile *Anşar* çiftleri– Tiamat ve Apsu'nun orijinal cinselleştirilmiş "birliği"nin etkileşimlerinin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıktı. Bu farklılaşmamış "kozmogon öncesi yumurta" (diğer yaratılış mitlerinde yaygın bir metafor), "düzen"in ("eril" ilke) ve "kaos"un ("dişil" ilke) karışımını "içerir". Bu alaşım, "yaratıcı kucaklama" içinde kilitlenmiş "dünya ebeveynleri"dir ("ruh" ve "madde", alternatif olarak düşünülür, yine de "tek bir şeydir"). Tiamat ve Apsu'nun birliği çocukları doğurur; ilkel "içgüdüler" veya "yaşam güçleri", sırayla daha bireyselleştirilmiş varlıklar doğurur. *Enuma eliş*, daha genel bir hikâye üzerine odaklandığı için, bu "yaşam güçleri"nin belirli özelliklerini ete kemiğe büründürmek için fazla zaman harcamaz. Lahmu ile Lahamu ve Kişar ile Anşar, yalnızca dramının gerçek kahramanları; geç doğmuş birey benzeri bir tanrı olan Marduk ve onun "annesi" Tiamat arasında aracı olarak hizmet eden tesadüfî karakterlerdir. Kişar ve Anşar bu nedenle yalnızca *Anu*'nun ataları olarak hizmet ederler; o da ardından benzeri olan "baba *Ea*"yı oluşturur.²²⁷ O "atalarının efendisi"²²⁸ "anlayışı geniş, bilge, güçlüdür. Büyükbabası Anşar'dan çok daha güçlüdür."²²⁹ "Kardeşleri tanrılar arasında rakipsizdir."²³⁰

Eski tanrılar bir bütün olarak ürer ve gürültüyle hareket ederler. Aralıksız gürültüleri ve hareketleri ilahi ebeveynleri üzer. Bu “Tiamat’ın iç kısımlarını” rahatsız eder.²³¹ Bu nedenle Tiamat ve kocası Apsu, çocuklarını “yutmak” için plan yaparlar. Bu yaygın bir mitolojik olaydır; biri Yehova’nın Nuh Tufanı hikâyesinde bunun izi görülür. “Tanrılar” kozmosu doğurur, ancak durmaksızın onu yok etmeye çalışırlar.

Ancak Ea, ebeveynlerinin komplosundan haberdar olur ve Apsu’yu öldürür; onun kalıntıları üzerine bir ev inşa ederek (ve alay ya da anma amacıyla o eve Apsu adını vererek) eylemine bir de hakaret ekler. Bu eve eşi *Damkina*’yı getirir ve kısa süre sonra hikâyenin kahramanı Marduk doğar, “bilgelerin en bilgisi, tanrılarının en bilgisi”²³² “huşu uyandıran heybetle”²³³ etrafta dolanır. Ea oğlunu görünce:

Sevindi, gülümsedi, sevinçle doldu yüreği.
 Ayırt etti onu ötekilerden, tanrılarla çifte eşitlik verdi ona
 Öyle ki pek çok ululandı (Marduk) ve her şeyde geçti onları.
 Anlaşılmaz bir ustalıkla düzenlenmişti organları,
 İnsan anlağına göre değil, bakılması bile zor.
 Dörttü gözleri, dörttü kulakları.
 Ateş fışkıırdı kımıldasa dudakları
 Dört kulağından her biri büyüdü büyüdüğüçe,
 Gözleri de öyle her şeyi görmek için
 Tanrılar arasında ululanırdı, aşardı hepsini boyu bosu.
 Kolları bacakları dev gibiydi, boyu herkesten yüksek.
 Mariyutu Mariyutu
 Gün-tanrının oğlu, tanrılarının gün-tanrısı!
 Dudakları kıpırdadığında alevler yükseldi.²³⁴

Marduk, bilincin metaforik yönleri ile karakterize edilir. Abartılı duyuşal kapasitelere sahiptir; sözleri yaratıcı ve yıkıcı güçle (ateşin dönüştürücü kapasitesiyle) karakterize edilir. O her şeyden önce “güneş tanrısıdır”, bu da onun “görme”, “görü”, “ay-

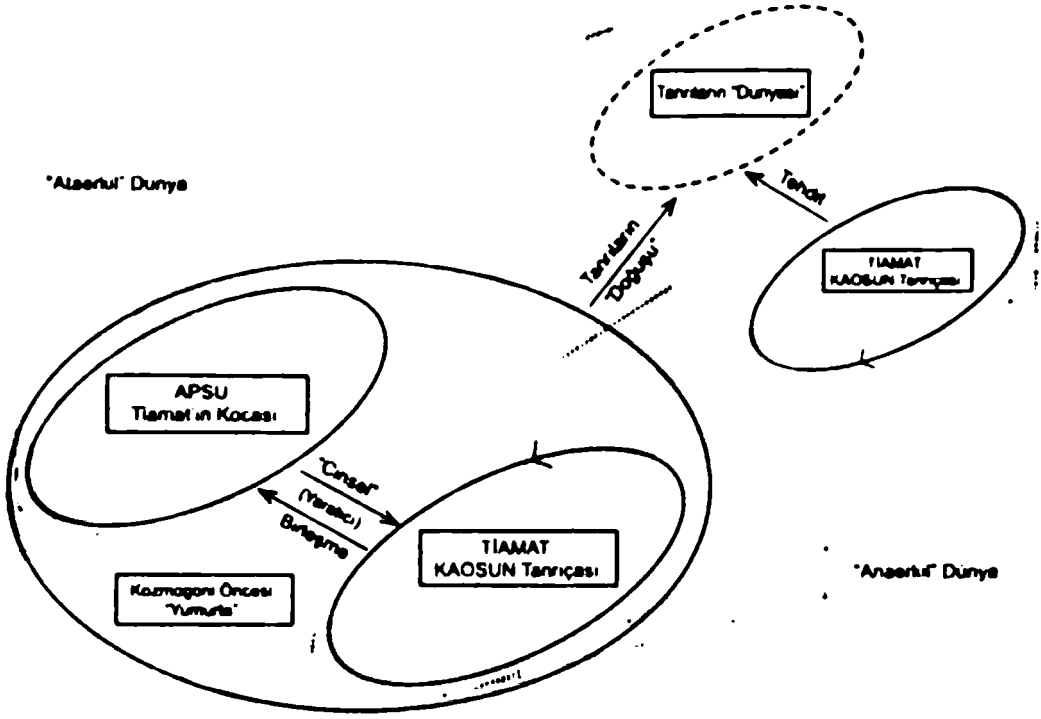
dınlanma", "şafak", "karanlığın ortadan kaldırılması" ve "gecenin ölümü" ile özümselediği (veya daha doğrusu aynı "kategorik alanı" işgal ettiği) anlamına gelir.

Tüm bu olayların ortasında –savaş planları, ölüm, doğum– *Anu* (Marduk'un büyükbabası, Ea'nın babası) dört rüzgârın nesliyle meşgul olur. Yapıtları, Tiamat'ın işgal ettiği suların yüzeyinde dalgalar ve (görünüşe göre) ona eşlik eden (önceden tanımlanamayan) birincil/anaerkil alt tanrıları yükseltir. Bu yeni izinsiz giriş, onu tahammülün ötesinde rahatsız eder, çünkü zaten yavrularının gürültüsünden ve kocasının ölümünden dolayı üzgündür. Herkesi evreni rahatsız eden (ikincil/ataerkil) eski tanrılardan kurtarmaya karar verir ve savaşta ona yardım etmek için korkunç "askerler" üretmeye başlar:

Karşı konulmaz silahlar ekledi buna... dev yılanlar getirdi
Keskin dişli, hem de dişini esirgemeyen.
Zehirle doldurdu gövdelerini kan yerine.
Yırtıcı ejderhaları giydirip kuşattı dehşetle
Korku salıcı görkemle taçlandırdı onları, eş kıldı tanrılara
Ta ki onlara bakan korkudan ölüp gitsin.²³⁵

Öfkeli Tiamat (bilinmeyen, korkunç ya da yıkıcı yönüyle kaos) savaşında ona yardım etmesi için on bir tür canavar üretir (bunların arasında engerek, ejderha, büyük aslan, kuduz köpek, akrep adam ve fırtına iblisi vardır). *Kingu* adındaki ilk doğanı hepsinin üzerinde hüküm sürmesi için seçer ve ona yükselişini ve egemenliğini ifade etmesi için "kaderler tableti"ni²³⁶ verir. Hikâye devam eder:

Tiamat bu güçlü hazırlıkları yaptıktan sonra,
Kendi dölü tanrılarla vuruşmaya soyundu
Apsu'nun öcünü almak için yaptı Tiamat bu kötülüğü
Ea'nın kulağına gitti saldırıya nasıl hazır olduğu
Ea bunu duyunca

Şekil 20: Apsu'nun "Ölüm"ü ve Tiamat'ın Tehdit Olarak (Yeniden) Ortaya Çıkışı

Kafası karıştı korkudan, sessizce oturdu kara kara düşünerek
 Bu konu üstüne düşündükten ve öfkesi yatıştıktan sonra
 [Büyük] atası Anşar'a gitti
 [Büyük] atası Anşar'ın huzuruna çıktığı zaman,
 Tiamat'ın planladığı her şeyi ona ilettili.²³⁷

Apsu'yu öldüren Ea'ydı, hatırlarsınız. Apsu, *Enuma eliş*'te pek detaylı tanımlanmasa da onun Tiamat'ın erkeksi eşi olduğu açıktır. "Bilinmeyenlerin tanrıçası"nın "eril" eşi, kaçınılmaz olarak "bilinenlerin tanrısı"dır (veya hem onun "atası" hem de ona bağlı olandır, *bilendir*). Anlaşılsın ya da anlaşılmassın, bilinmeyene karşı koruyucu görevi gören "bilinen"dir. Ea, Apsu'yu "öldürür", bu da "bilinçsizce" kendini bu korumadan mahrum ettiği anlamına gelir.

Bu nedenle, Ea, makul olarak, insanlığın (ve cahilce) geleceği küçümseyen ve bu geleneğin gerekliliğini veya doğasını anlamadan bu geleneği baltalamaya veya yok etmeye istekli olan ebedi kısmının temsilcisi olarak kabul edilebilir. "Kültür duvarları"

tarafından “bilinçsizce” dış dünyadan korunanlar, bu duvarların temsil ettiği sınırlamalardan rahatsız olabilir ve onları dikkatsizce aşağı çekebilirler. Özgürlük için bir darbe görüntüsündeki bu yıkım eylemi, korkunç bilinmeyenin tekrar içeri girmesine izin verir. “Yüce Ana”, “ataerkil” korumanın yokluğunda korkunç bir güçtür. *Enuma eliş*, bu hayati noktaya dolaylı olarak değinir. Bu durum *Şekil 20: Apsu'nun “Ölüm”ü ve Tiamat'ın Tehdit Olarak (Yeniden) Ortaya Çıkışı*'nda şematik olarak gösterilmektedir:

Tiamat'ın öfkelendiği haberi Anşar'ın keyfini kaçırır. Apsu'yu yenen Ea'nın Tiamat'a karşı durmasını ister. Ea başarısız olur ve Anşar onun yerine Anu'yu gönderir. O da gider ve korkuya yenik düşüp geri döner. Çaresizlik ve son umut içinde, Anşar ve Ea genç Güneş Tanrısı Marduk'a seslenirler:

Ea çağırdı Marduk'u özel odasına;
 Bilgi verdi ona, açtı gönlünde yatan planı:
 “Marduk, düşün bu fikrimi, babanın sözünü dinle.
 Sensin oğlum, onun yüreğini yeğnilten;
 Yakına gel Anşar'ın huzurunda vuruşmaya;
 Konuş ve ileri çık; seni görünce rahatlar içi.”
 Yüce Han göyündü atasının sözleri üzerine;
 Yakına geldi ve durdu Anşar'ın önünde.
 Anşar onu görünce sevinçle doldu yüreği;
 Dudaklarını öptü, korkusu uçup gitti.
 “Anşar sessiz kalma aç dudaklarını;
 Gidip yapacağım tüm gönlünde yatanı!
 Ya Anşar sessiz kalma da dudaklarını aç;
 Gidip gerçekleştiririm ben tüm gönlünde yatanları!
 Hangi adamdır savaş açan sana karşı?
 Tiamat ki bir kadındır, geliyor elde silah sana karşı!
 Ey atam, yaratıcı, sevin, mutlu ol;
 Çıgneyeceksin yakında ensesini Tiamat'ın!
 Ey, atam, yaratıcı, mutlu ol ve sevin;
 Yakında basacaksın boynuna Tiamat'ın!”

Anşar yanıtlar:

Oğlum, tüm bilge bilgeligi bilen,
Durdur Tiamat'ı kutsal sihirli yırlarımla.²¹⁸

Marduk'un "sihirli sözleri" (hatırlayın, konuşması ateşti) kaos güçlerine karşı savaşta en güçlü silahlardan biri olarak tasvir edilmiştir. Anşar devam eder:

"Fırtına arabasında hızla izle yolu!
... döndür onu geri!"
Yüce Han göyündü atasının sözleri üzerine;
Ferahladı yüreği ve şöyle dedi atasına;
"Tanrılar hakani, yüce tanrıların yazgısı,
Senin öç alanın olacaksam eğer,
Tiamat'ı yenip seni diri tutmak için,
Divanı topla ve *ilan et benim en yüce olduğumu* [vurgu eklendi].
Siz Kurultay Sarayı'nda topluca oturup keyif çatarken,
Ben yazayım yazgıları ağzımdan çıkan sözle, senin yerine.
Her ne yarattıysam bozulmadan kalacak,
Dudaklarımdan çıkan buyruk etkisiz kalmayacak... asla
değiştirilemeyecek"²¹⁹

Burada alıntılanan *Enuma eliş*'in çevirisini yapan Alexander Heidel şu yorumu yapar:

Marduk, Tiamat ile savaşta hayatını riske atmanın bedeli olarak üstün ve tartışmasız bir otorite talep ediyor. Bu nedenle tanrılar, Yeni Yıl bayramında [aşağıdaki tartışmaya bakın], Kurultay Sarayı'nda toplandıklarında, "gök ve yer tanrılarının kralı" Marduk'a "saygıyla hizmet edip" yazgılarını bu anlayış içinde belirlediler. Tanrılar, gerçekten de Marduk burada arzuladığı güçleri aldıktan çok sonra "kaderleri belirlemeye" devam ettiler²⁴⁰ ama nihai karar Marduk'a aitti, öyle ki, son tahlilde kadere o karar verdi.²⁴¹

Bu, mitolojide sıklıkla ele alınan ve daha sonra geri döneceğimiz bir kavram olan “tanrılar hiyerarşik organizasyonu”nun bir örneğidir. Tiamat’ın tüm orijinal çocukları, güçlü ve kişisel olmayan yaşlı tanrılar, “psikolojik güçler” ve sonsuza kadar insan motivasyonunu ve etkisini yöneten veya oluşturan “tanrılar”dır. Bu güçlerin uygun şekilde düzenlenmesi (“*kim* veya *ne* yönetmeli?”) sorusu, ahlakın temel sorununu ve insan bireylerin ve sosyal örgütlerin karşı karşıya olduğu birincil sorunu oluşturur. Bu soruna Sümerli “çözüm”, Marduk’un (gönüllü olarak kaosla yüzleşen güneş tanrısının) “kral” konumuna yükseltilmesiydi (ve diğer tanrılar bu “kral”a boyun eğdirilmesi):

Anşar açtı ağzını
 Ve şu sözleri söyledi veziri Kaka'ya:
 “Ey vezirim Kaka, gönlümü göyündüren,
 Lahmu'yla Lahamu'ya yolluyorum seni;
 Bilirsin seçip ayırtmayı, becerirsin anlatmayı.
 Ataların tanrılarını getirilmesini sağla huzuruma.
 Getirsinler önüme tüm tanrıları!
 Konuşsunlar oturup sofraya şölen etsinler.
 Ekmek yesinler, şarap karsınlar.
 Öç alıcıları Marduk için yazsınlar yazgıyı.
 Yola çık, ey Kaka, git ve önlerinde dur.
 Şimdi diyeceklerimi tekrarla onlara:
 Oğlunuz Anşar gönderdi beni.
 Yüreğinin buyruğunu ulaştırmakla görevlendirdi,
 Şöyle diyerek: Tiamat, anamız, kinlenmiş bize.
 Dernek toplayıp gazaba gelmiş.
 Tüm tanrılar da ondan yana geçmiş.
 Onun yanında yürür sizin yarattıklarınız bile.
 Ayırmışlar kendilerini, geçmişler Tiamat'tan yana
 Kızgınmışlar kumpas kurmuşlar dinlenmeden gündüz gece.
 Kavgaya girişmişler öfkeden köpürerek;
 Kurultay kurmuşlar, planlamışlar çatışmayı.
 Her şeyi biçimlenen Hubur Ana

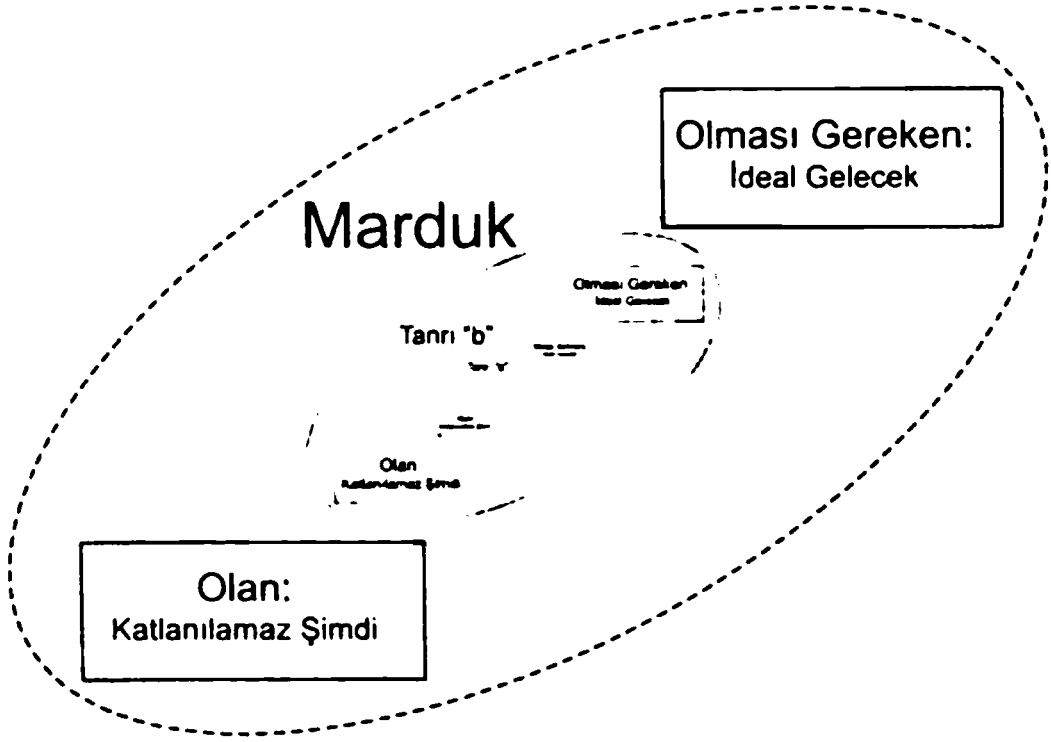
Karşı durulmaz silahlar eklemiş bunlara, canavar yılanlar
 getirmiş
 Keskin dişli, hem de dişini esirgemeyen.
 Kan yerine zehirle doldurmuş gövdelerini,
 Yavuz ejderhalara giydirmiş dehşeti,
 Korku salıcı haşmetle taçlandırıp tanrılara eş kılmış onları,
 Ta ki korkudan öldürsünler kendilerine bakarı,
 Ta ki ileri atılsın gövdeleri, hiçbir döndürmesin göğsünü geri.
 Engereği ejderhayı, *lahamuyu* salmış ortaya,
 Koca aslanı, kuduz köpeği ve akrep-adamı da,
 Sürekli önü sıra bora cinlerini, yusufluğu ve bizonu,
 Taşıyarak aman vermez silahlar, vuruştan korkusuz.
 Güçlüdür buyrukları, direnilmez onlara.
 Toplam on bir tür canavar var etmiş böyle yoktan.
 Maiyetini oluşturan ilk çocukları tanrılar arasından
 Kingu'yu seçip yükseltmiş, içlerinden en yüce kılmış.
 Ordu başında yürümek, kuvvetleri yönetmek,
 Kıpışmak için silahları kaldırmak ve saldırıyı başlatmak üzere,
 Başkomutanlığını savaşın
 Onun eline teslim etmiş; kurultayda yer vermiş ona şöyle
 diyerek:
 'Büyü yaptım sana, ulu kıldım seni tanrılar derneğinde.
 Tüm tanrılar üstüne egemenliği verdim senin eline.
 Yüceltilsin sen ey biricik eşim!
 Tüm Anunnakilerinkinden büyük olsun adın!
 Yazgı tabletini de vermiş ona, göğsüne bağlamış şöyle diyerek:
 "Sana derin, buyruğun değiştirilmeyecek, güvenilir ağızından
 çıkan söz!"
 İmdi, Kingu alınca en yüksek yetkiyi, ikisi yazmışlar yaz-
 gılarını Tiamat-oğlu tanrılarının, şöyle diyerek:
 "Ağızlarınızın açılışı ateş tanrısını yatıştırın!
 Ondurulmaz zehrin karşıt güçleri yensin!"
 Anu'yu gönderdim ama çıkamadı karşısına.
 Nudimmud da korkup geri döndü.
 O zaman tanrılarının en bilgisi, oğlunuz Marduk öne çıktı.
 Yüreği dürttü onu Tiamat'la karşılaşmaya.

Ağzını açıp şöyle dedi bana:
 “Öcünüzü alacaksam sahiden,
 Tiamat’ı yenip sizi canlı tutmak için,
 Topla Divan’ı ilan et benim en yüce olduğumu.
 Siz burada, Kurultay Evinde otururken şen şakrak, hep birlikte
 Her ne yaratırsam bozulmaz kalacak;
 Boşa yankılanmayacak dudaklarımdan çıkan buyruk ve asla
 değiştirilmeyecek!”
 Bu yüzden, çabuk koşun bana ve hızla yazın ona yazgısını,
 Ki gidip karşılaşsın güçlü düşmanınızla!²⁴²

Şekil 21: Tanrıların “Dünyası”: Hiyerarşik Organizasyon’da
 “Tanrıların hiyerarşik organizasyonu” şematik olarak temsil edilmektedir. Marduk’u üstün kişilik veya eylem modeli olarak tasvir eden Hiyerarşik Organizasyon, dayanılmaz şimdiki zamanı arzu edilen geleceğe dönüştürmek için “tasarlanmıştır”. *Enuma eliş*, esasen şöyle der: “İşler normal olduğunda, herhangi bir tanrı hükmedebilir. Ancak, gerçek bir kriz durumunda, herkes güneş tanrısına (“bilincin” vücut bulmuş hali) döner. Belki de bu nedenle, onun her zaman en üst düzeyde hüküm sürmesi gerektiğini varsaymak mantıklıdır.” Bu “hipotez”in “formülasyonu” emsalsiz bir deha eseridir ve Batı zihninin tarihinde belirleyici bir hamledir.

Vezir Kaka, emredildiği gibi yoluna devam eder ve yaklaşan savaşı tartışmak için bir araya gelen (ikincil/ataerkil) yaşlı tanrılar arasında haberi yayar:

Girdiler Anşar’ın huzuruna, doldurdular Kurultay Otağı’nı,
 Öpüştüler birbirleriyle toplaşınca kurultayda.
 Konuşup sözleştiler, sofraya oturdular şölen için.
 Ekmek yiyip şarap kardılar.
 Tatlı şarap dağıttı korkularını;
 Şişti vücutları içtikçe sert içkiyi.
 Aşırı kaygısız, umursamaz oldular, yükseldi moralleri.
 Oç alıcıları Marduk için yazdılar gereken yazgıyı.

Şekil 21: Tanrıların "Dünyası": Hiyerarşik Organizasyon

"Sen en büyüğün yüce tanrılarının,
yazgın eşsizdir, buyruğun Anu'(nunki gibi).
Marduk, (en) büyüğün sen büyük tanrılarının
eşsizdir yazgın, buyrupun Anu'nun (buyruğu) gibi.
Bugünden sonra hiç değiştirilmeyecek buyruğun.
Yükseltmek ve alçaltmak: senin yetkinde olacak bunlar.
Güvenilir olacak ağzından çıkan söz; boşa gitmeyecek buy-
ruğun.
Tanrılarının hiçbirisi el atmayacak senin yetkine."²⁴¹

Tanrılar aralarına "gece göğünün yıldızlı giysisini"²⁴⁴ yerleş-
tirir. Marduk'un ağzının emriyle –onun sözüyle– görünür; onun
emriyle, "güneşin geçişindeki gece göğü gibi" ortadan kaybolur.²⁴⁵
Marduk, gecenin ejderhasını ebediyen yenen panteonun bir par-
çasıdır. Hikâye devam eder:

Ataları tanrılar görünce gücünü sözünün,
Şad oldular ve saygı sundular, "Marduk Han'dır" diyerek

Asayı, tahtı ve han giysisini sundular ona;
Düşmanı vuran karşı durulmaz bir silah da verdiler şöyle
diyerek:

"Git kes Tiamat'ın can damarını.
Rüzgâr taşısın kanını uzak ücra yerlere.
Ataları tanrılar belirleyince yazgısını Bel'in,
Yola koydular onu, başarı ve erişme yoluna."²⁴⁶

Marduk silahlarını toplar (yay, sopa ve yıldırım) kendini ateşe verir ve Tiamat'ı çevrelemek için bir ağ oluşturur. O bir ateş ve silah ustası, yani bilinmeyen ve ürkütücü dünyayı rahatlatıcı, üretken ve tanıdık hale getirmeye en temelde hizmet eden teknolojinin ustasıdır. O bilinmeyeni bağlayabilir; hareket alanını sınırlayıp kontrol altına alabilir. Doğanın güçlerini doğanın kendisine karşı kullanarak rüzgârları ve fırtınayı ona yardım etmeleri için şiddetlendirir. Üzerine korkunç bir zırh giyip kafasına "korku getiren ihtişam"ı takar. Bu şekilde özenle hazırlanmış ve zehre karşı güçlendirilmiş olarak, Tiamat'a giden "doğrudan yolu" kullanır. Yeni olanla kendi seçtiği bir zamanda, dikkatli bir hazırlıktan sonra ve bundan kaçınmadan gönüllü olarak yüzleşir. Sadece görünüşü *Kingu*'nun ve canavarlar lejyonunun kalbine korku salar (tıpkı Mesih'in çok daha sonra İblis'i ve yandaşlarını korkutması gibi). Marduk, Tiamat'la yüzleşir, onu ihanetle suçlar ve onu savaşa davet eder.

Tiamat buyu duyunca,
Çıldırmaşa döndü yitirerek usunu.
Öfkeyle ve olanca sesiyle haykırdı Tiamat,
Ta köklerine dek sarsıldı iki bacağı ileri geri.
Bir sihirli yır okur, büyüsünü yapar defalarca;
Vuruşacak tanrılara gelince, bilirler silahlarını.
Tiamat'la Marduk, tanrıların en bilgisi, yürüdüler birbirinin üstüne;
Bastırdılar teke tek döğüş için, yaklaştılar vuruşmak üzere.²⁴⁷

Marduk, Tiamat'ı karnını şişiren "kötü bir rüzgâr" ile doldurur. Kadın onu yutmak için ağzını açtığı anda, onun içini ve kalbini parçalayan bir ok atar. Ona tamamen boyun eğdirir, leşini yere bırakır ve üzerinde durur. Bilinmeyen güçlerle gönüllü olarak karşılaşması kesin bir zafer sağlar. Kader tabletinden mahrum bıraktığı Kingu da dâhil olmak üzere astlarını toplar ve onları ağ ile bağlar. Sonra Tiamat'a döner:

Han, arka bölümlerine bastı Tiamat'ın,
 Ve şaşmaz topuzuyla kafasını yardı.
 Kesti kanını taşıyan ana damarlarını,
 Ve taşıttı kuzey teliyle sapa yerlere.
 Ataları sevinip göyündüler bunu görünce,
 Ve ücretlerle kutlama armağanları gönderdiler ona.
 Han dinlendi, Tiamat'ın ölü gövdesini inceleyerek.
 Ucubeyi kesip biçerek ilginç şeyler yaratmak için,
 Ayırdı onu midye gibi iki parçaya;
 Yarisını yerleştirip yukarı, göğü yaptı onunla yere dam olsun
 diye.
 Kol demirini vurdu, nöbetçiler dikti;
 Buyurdu onlara ki, suları kaçırmassınlar aşağı.
 Dolaştı gökleri, inceledi tüm bölgeleri.
 Nudimmud'un konutu Apsu'nun karşısında yer tuttu ken-
 dine.
 Han ölçtü Apsu'nun boyutlarını,
 Onun karşısı ve dengi büyük bir yapı kurdu, (yani) Eşarra
 [Yeryüzü].²⁴⁸

Marduk daha sonra, yılı biçimlendirecek, on iki burçlu zodyakı tanımlayacak, yıldızların, gezegenlerin ve ayın hareketini belirleyecek göksel düzeni kurar.²⁴⁹ Son olarak insanı yaratır (Kingu'dan, Tiamat'ın müttefiklerinin en büyüğü ve en suçlu olanından); öyle ki "Tanrılar dinlenebilsin diye tüm hizmeti üzerlerine yıkmak için"²⁵⁰; daha sonra, kendisiyle müttefik olan tanrıları uygun

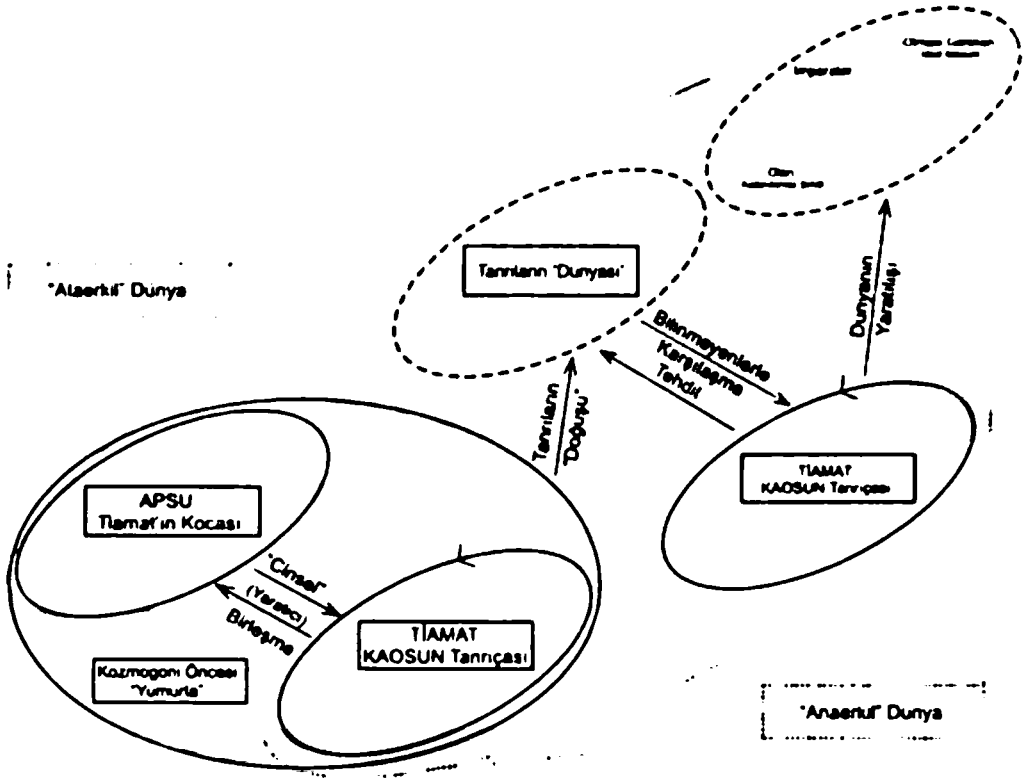
göksel meskenlerine geri gönderir. Minnettar tanrılar, ona bir hediye verirler:

Şimdi ey Han, sen ki özgür kıldın bizi zorunlu hizmetten,
Nasıl belirtelim sana minnettarlığımızı?
Haydi yapalım bir şey, adı Kutsal Yer olsun.²⁵¹

Bu kutsal yer, Babil'dir, uygarlığın merkezi, efsanevi kutsal mekân, ebediyen Marduk'a adanmıştır.

Enuma eliş'in mitolojik öyküsü, her şeyin (bilinmeyen) kaynağı, insan yaşamını yöneten "tanrılar" ile bilinmeyenle gönüllü karşılaşma yoluyla belirli deneyimi oluşturan özne ya da süreç arasındaki ebedi ilişkinin doğasını tanımlar. Sümer yaratılış mitinde sunulan "tam hikâye", *Şekil 22: Şematik Gösterimde Enuma Eliş*'te şematik olarak sunulmaktadır. Tiamat, aynı anda, her şeyi doğuran şey (tüm tanrılarının annesi olarak); her şeyi yok eden şey; yaratılışın da ona bağlı olduğu ataerkil ruhsal ilkenin eşi olarak (Apsu) ve nihayetinde dünyayı kuran kahramanın parçalara ayırdığı şey olarak tasvir edilir. İçgüdü'nün son "çocuğu" olan Marduk, her şeyin ortaya çıktığı "yer"i oluşturan yaratıcı/yıkıcı güçle gönüllü olarak yüzleşen kahramandır. O, bilinmeyeni şiddetle parçalara ayıran ve bu parçalardan tahmin edilebilir bir dünya yaratan savaş tanrısı, Batı kültürünün rol modelidir.

Bu masal, karmaşık ve sofistike bir nedensellik kavramı içerir. Ögelerinin hiçbirisi, aynı sürecin farklı yönlerine vurgu yapsalar da, birbirleriyle çelişki içinde değildir. Tanımlanabilir şeylerin (bir öznenin yokluğunda hayal edilemeyecek bir şey) inşasından önce bir şeyin var olması gerekir. Bu şey "her şeyin her şeyi yiyip bitiren annesi" olarak tasvir edilebilir. İnsan deneyiminin belirli, ayırt edilebilir, tanıdık unsurları olduğu gibi vardır, çünkü bilinçli özne onları algılayabilir, oluşturabilir ve dönüştürebilir. Şeylerin "doğuşunda" "oğul kahraman"ın rolü, bu nedenle, bu kısmı anlamak biraz daha zor olsa da, anneninki kadar ilkeldir. Bununla birlikte,

Şekil 22: Şematik Gösterimde Enuma Elish

Sümerler bu temsili anlatı biçiminde yönetmeyi başarmışlardır. Kahramanın bu dramatik/hayalci tasviri ve en açık Hristiyan doktrini *Logos*, yani yaratıcı Söz (ve bizim "bilinç" kavramımız), birbirinden pek uzak değildir.

Marduk ve Tiamat'ın mitsel hikâyesi, bireyin gönüllü olarak keşfetme ve bunun sonucu olarak bir şeyleri var etme kapasitesine atıfta bulunur. Kahraman, Tiamat'ın temsil ettiği, öngörülemez keşfedilmemiş yerin dünyasını ayırt edilebilir unsurlarına ayırır. Uçsuz bucaksız bilinmeyeni kuşatabilen belirli bir anlam ağı örür. En önemli özelliği kaosu düzene dönüştürme kapasitesi olan ilahi "eril" özü bünyesinde barındırır. Her şeyi kuşatan bir canavarın öldürülmesi ve evrenin onun parçalarından inşa edilmesi, farklılaşmamış bilinmeyenle kahramanca karşılaşmanın merkezi, adaptif sürecinin ve bunun sonucu olarak düzenin inşasının temsilidir. Mezopotamya imparatorunun (ritüel olarak Marduk'u somutlaştıran) öykündüğü bu süreç, onun otoritesinin

temeli olarak hizmet etmiştir *ve aslında, yasal otorite fikrini günümüze kadar desteklemeye hizmet eder*. Mezopotamya imparatorunun tüm tanrıların en kutsalıyla özdeşleşmesi (bu güçlerin yargısına ve seçimine göre) ona güç verir ve halkı arasında sosyal ve psikolojik düzeni korumaya hizmet eder. Dahası, Mezopotamya imparatoru, halkıyla Marduk'un ona karşı ilişkisinin aynısı içindedir: öykünme için ritüel bir model, eylemleri krallıkta üstlenilen tüm eylemler için model olarak hizmet eden kişilik olarak. Devletin tanımladığı ve *kişiler arası etkileşimlere düzen getirdiği süreç* (sonuçta birincil işlevi budur) devlet olan kişilik olarak. Bu nedenle Babil, "yeryüzünde tanrının krallığı" olarak, yani cennetin dünyevi bir taklidi olarak kavramsallaştırılmıştır. İmparator bu "taklit cennete", muhafazakâr, adil, cesur ve yaratıcı olduğu müddetçe "Marduk'un taklidi" olarak hizmet eder. Eliade, Mezopotamya hükümdarının kutsallığı hakkında yorum yapar ve bu kutsallığı sürdürmek için tasarlanmış ritüelleri anlatır:

Babil'de Yeni Yıl festivalinin dördüncü gününde tapınakta *Enuma eliş* okunurdu. Sümerce *zagnuk* ("yılın başlangıcı") ve Akadca *akitu* [not: Sümerler ve Akadlar Babil'i oluşturmak için birleşmişlerdir] olarak adlandırılan bu festival, nisan ayının ilk on iki günü boyunca gerçekleşir. Bu festival en önemlilerinden bahsedeceğimiz birkaç diziden oluşur: (1) Marduk'un "esareti"ne tekabül eden kral için bir kefaret günü; (2) Marduk'un serbest bırakılması; (3) kral tarafından yönetilen ritüel dövüşler ve bir ziyafetin düzenlendiği *Bit Akitu*'ya (Yeni Yıl festivalinin evi) bir zafer alayı; (4) kralın tanrıçayı temsil eden bir hierodule [ritüel kölesi/fahişesi] ile *hieros gamos* [mistik evlilik] ve (5) kaderlerin tanrılar tarafından belirlenmesi.²⁵²

Bazı terminolojilerin anlamı ve son iki dizinin doğası burada açıklığa kavuşturulmalıdır:

İlk olarak [(4) ile ilgili olarak], *hieros gamos*un *mistik evlilik* anlamına geldiğine dikkat edilmelidir; kral ve kraliçenin veya

tanrıçanın evliliği. Bu evlilik, kral tarafından vücut bulan keşif eğiliminin *hierodule* tarafından cisimleştirilen bilinmeyen olumlu yönü ile birliğinin dramatik bir temsilini sağlar. Marduk (kral) aslen, devletin normal veya günlük operasyonları sırasında geçici olarak ortadan kaybolduğunu (aşağıdaki Osiris'in açıklamasına bakın) temsil edecek şekilde bir yere "kapatılmıştır". Tiamat'la buluşmak için serbest bırakılır; bunu cinsel birliktelik içinde yapar. Bu cinsel (yaratıcı olarak okuyun) birliktelik –kral (Marduk) tarafından somutlaştırılan bilme sürecinin, Tiamat tarafından somutlaştırılan (*hierodule* tarafından temsil edilen) bilinmeyenle yan yana gelmesi– yeni bilgi ve adaptasyon kalıplarını ortaya koyan şeydir. Bu nedenle bilgi üretme süreci, ilkel yaratıcı süreç olarak cinsel birleşme alanına benzetilir. Düzen ve kaos arasındaki ilk ayrım kurulduğunda kaosun ilahı ya da bilinmeyen genel olarak dişil (ve yarı olumsuz ve yarı olumlu) olarak görünür. Bu tanrıya kadınlık *atfedilmesi*, tabiri caizse, en temelde, bilinmeyen belirli biçimlerin doğduğu matris olarak hizmet etmesinden dolayı olur. Bilinmeyen yıkıcı bir yönü olması olumsuz anlama neden olur (Tiamat buna örnek teşkil eder) ve bilinmeyen yaratıcı ve üretken oluşu da olumlu anlama (burada *hierodule*, Mısır'ın *Osiris* mitinde *İsis*, Hristiyanlıkta *Meryem*) neden olur.

İkinci olarak [(5) ile ilgili olarak], kralın hem kahraman (öykünme için ritüel model) hem de mutlak hükümdar olduğundan dolayı "kaderleri belirleme"ye hizmet etmesidir. Gerçekten de pratikte ve temsilde toplumun en güçlü bireyi olarak hizmet ederek bireysel kaderleri kelimenin tam anlamıyla kontrol eder. Bununla birlikte, yasayla belirleyemediği şeyleri, örnekler oluşturarak sağlaması gerekiyordu (geçmiş bilgeliliğin somutlaşmış olan "yasalar bütü"nü, şimdiki zorluklarla başa çıkmak için yetersizdir). Bu fikir, daha sonra göreceğimiz gibi, Mısırlılar tarafından çok daha açık bir şekilde geliştirilmiştir. Eliade'nin hikâyesine dönersek:

Bu mitsel-ritüel senaryonun ilk dizisi –kralın aşağılanması ve Marduk'un esareti– dünyanın kozmogoni öncesi kaosa geri dönüşünü belirtir. Marduk'un tapınağında başrahip, kralın amblemlerini (asa, yüzük, pala ve taç) çıkartıp onun yüzüne vurur. Ardından kral dizlerinin üzerine çöküp masumiyetini ilan eder: "Günah işlemedim, ey toprakların efendisi, senin ilahlığını görmezden gelmedim." Marduk adına konuşan başrahip cevap verir: "Korkma... Marduk duanı işitecek. Senin egemenliğini artıracak."

Bu süre boyunca halk, "güneşten ve ışıktan uzak, dağda kapana kısılmış" (bir ilahın "ölümünü" belirten bir göstergedir) sanılan Marduk'u arar.

[Dünya "kozmogoni öncesi kaos"a "geri döndüğünde", kahramanın her zaman eksik olduğu durumdur. Sonuçta kahraman, kaosun düzene dönüştüğü sürecin enkarnasyonudur. Kaosun üstünlüğü varsa, bu tanımı gereği şu anki kahramanlık yokluğundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Yüce Ana'nın korkunç kılığında yeniden ortaya çıkışının, Yüce Baba'nın (ölümü ve kahramanın yokluğu olduğu söylenebilir. Hepsi aynı hikâyeyi anlatmanın farklı yollarını temsil eder; *deneyimin kurucu unsurlarının güçlerinde yaşamı tehdit eden bir dengesizliği* tanımlayan hikâye. Eliade, Marduk'un "yeniden keşfi"ni veya "yeniden ortaya çıkışı"ni betimleyerek devam eder.]

... Sonunda kahraman gelir ve tanrılar kaderleri belirlemek için toplanırlar (yani heykelleri bir araya getirilir). (Bu bölüm, *Enuma eliş*'te, Marduk'un yüce tanrı mertebesine yükselmesine tekabül eder.) Kral, alayı şehrin dışında [*uygarlık veya düzen alanının dışında*] bulunan bir bina olan Bit Akitu'ya götürür. Alay, Tiamat'a karşı ilerleyen tanrıların ordusunu temsil eder. Sennacherib'in bir yazıtına göre, kralın Assur'u (Marduk'un yerini alan tanrıyı) kişileştirdiği ilk savaşın canlandırıldığını varsayabiliriz. *Hieros gamos*, Bit Akitu'daki ziyafetten döndükten sonra gerçekleşir. Son temsil, kaderlerin yılın her ayı için belirlenmesinden oluşur. "Belirleme" aracılığıyla yıl ritüel olarak *yaratılır*, yani yeni doğmuş olan yeni

dünyanın talihi, doğurganlığı ve zenginliği garanti altına alınır... Kralın *akitu*'daki rolü yeterince bilinmemektedir. Onun "aşağılanması" dünyanın kaosa ve Marduk'un dağdaki esaretine gerilemesine tekabül eder. Kral, Tiamat'a karşı savaşta ve hieros gamos'ta tanrıyı bir *hierodule* ile kişileştirir. Ama tanrıyla özdeşleşme her zaman belirtilmez; gördüğümüz gibi, "aşağılanması" sırasında kral Marduk'a hitap eder. Yine de Mezopotamya hükümdarının kutsallığı fazlasıyla belgelenmiştir...

Kral onun dünyevi yaradılışını kabul etmesine rağmen, "tanrının oğlu" olarak kabul edilir... Bu ikili oluş, onu tanrılar ve insanlar arasında fevkalade bir aracı yapar. Hükümdar, insanları tanrıların önünde temsil eder ve tebaasının günahlarının kefareti ödleyen de odur. Bazen halkının suçları için ölmek zorunda kalır; bu yüzden Asurlular "kralın yerine geçen bir kişiye" sahiptiler. Metinler, kralın, Hayat Ağacı ve Hayat Suyu'nun bulunduğu muhteşem bahçede tanrılarla dostluk içinde yaşadığını bildirir... Kral, tanrılarının "elçisi", "halkın çobanı"dır. Yeryüzünde adaleti ve barışı tesis etmek için tanrı tarafından seçilmiştir...

Kralın ilahi modaliteyi paylaştığı, ancak bir tanrı olmadığı söylenebilir. O, tanrıyı *temsil ediyordu* ve bu, kültürün arkaik seviyelerinde, bir bakıma onun tanrıyı temsil eden kişi olduğunu da ima ediyordu. Her halükârda, insanların dünyası ile tanrılarının dünyası arasında aracı olarak, Mezopotamya kralı, kendi kişiliğinde, iki varoluş kipliği, tanrısal ve insani arasında bir ritüel birliği gerçekleştirdi. Bu ikili doğası sayesinde kral, en azından mecazi anlamda, yaşamın ve bereketin yaratıcısı olarak kabul edildi.²⁵³

Namtillaku olarak tezahür edilişiyle Marduk aynı zamanda "yaşamı geri getiren tanrı"dır.²⁵⁴ Tüm "yıkılmış tanrıları, sanki kendi yaratımıymış geri getirebilen; kutsal büyü yoluyla ölü tanrıları hayata döndüren efendi"dir.²⁵⁵ Bu fikir, aşağıda anlatıldığı gibi eski Mısır teolojisinde de görülür. Marduk, aynı zamanda *Namshub*, "yolumuzu aydınlatan parlak tanrıdır"²⁵⁶ ki bu onu bir kez daha güneşe benzetir. Aynı zamanda "yeşil otun ortaya çıkmasına neden olan" diriliş tanrısı *Asaru*'dur.²⁵⁷ Marduk'un temsil ettiği her şey aynı

zamanda bolluğun yaratılmasının,²⁵⁸ merhametin,²⁵⁹ ve adaletin,²⁶⁰ ailevi sevginin²⁶¹ ve en ilginç, “Tiamat ile çatışma”nın sonucu “ustaca şeylerin yaratılmasının”²⁶² merkezinde kabul edilir. [!!!] Aslında Mezopotamyalılar Marduk’tan elli farklı isimle söz eder. Her isim bağımsız değerli bir niteliği veya özelliği (muhtemelen bunlar zamanında ayrı tanrılardır) ifade ediyordu. Bu elli ismin Marduk’a atfedilmesinin, *Enuma eliş*’in kendisinde tanımlanan ve Mezopotamya toplumunda insani ve tarihsel düzeyde meydana gelen tek tanrıcılığa doğru hareketle (tüm tanrıların kendilerini gönüllü olarak Marduk’un egemenliği altında örgütlediği) paralellik gösterdiği açıktır. Mezopotamyalıların temsilde taptıkları tüm yaşamı sürdürme süreçlerinin, Marduk’ta cisimleşen keşif/yaratıcı/canlandırıcı sürecin ikincil yönleri olduğunu (en azından ritüel ve görüntüde) “fark ettikleri” söylenebilir.

Benzer bir ritüel ve ikincil kavramsallaştırma modeli, eski Mısır toplumunu karakterize etti. En eski Mısır kozmolojisinde (yaklaşık MÖ 2700), *Atum*’un ruhsallaştırılmış bir tezahürü olan Tanrı *Ptah*, her şeyi kuşatan yılan, “aklıyla (“kalbi”) ve sözüyle (“dili”) yaratır.²⁶³ Eliade şöyle der:

Ptah en büyük tanrı olarak ilan edilir, Atum sadece ilk ilahi çiftin yaratıcısı olarak kabul edilir. “Tanrıları var eden” Ptah’tır...

Kısacası teogoni ve kozmogoni tek bir tanrının düşüncesinin ve sözünün yaratıcı gücünden etkilenir. Burada kesinlikle Mısır metafizik spekülasyonunun en yüksek ifadesini görüyoruz. John Wilson’ın gözlemlediği gibi,²⁶⁴ Mısır tarihinin *başlangıcında* Hristiyan teolojisinin Logos’uyla [veya Söz’üyle] karşılaştırılabilecek bir doktrin buluyoruz.²⁶⁵

Mısırlılar, bilincin ve dilsel yeteneğin şeylerin varlığı için hayati önem taşıdığını, tam olarak varlıklarının bilinmeyen matrisi kadar hayati olduğunu “fark ettiler”. Bu fikir, Hristiyan düşüncesinin merkezinde olmasına rağmen (şeylerin varoluşunu tamamen onların maddi “yapısı”na atfettiğimiz için) hâlâ açık anlayışımıza

tam olarak nüfuz etmemiştir. Mısırlılar, Ptah'ı orijinal veya ilkel (bunu "göksel" kral olarak okuyun) olarak gördüler. Mezopotamya'da olduğu gibi Ptah dünyevi alandaki bu gücü halefi firavuna [Mısır bakış açısından (Firavun tanrı *olarak* görüldüğü için) "gerçek" ya da "hakiki" oğluna] bıraktı. Bu şekilde aktarılan yaratıcı güç, kelimenin tam anlamıyla Mısırlılar tarafından "Kaos yerine" düzen (*maat*) koyma yeteneği olarak tanımlanıyordu.²⁶⁶ Eliade şu yorumu yapar:

Akhenaton'un veya II. Pepi'nin "aykırılığı"ndan sonra düzeni yeniden sağladığında Tutankamon için şöyle söylenmişti: "*Maat*'i yanlışlığın (düzensizliğin) yerine koydu." Benzer şekilde *Khay* (parlamak) fiili, aynı kullanımla hem Güneş'in yaratılış anında veya her şafakta ortaya çıkışını hem firavunun taç giyme töreninde, bayramlarda veya özel mecliste ortaya çıkışını tasvir etmek için kullanılır.

Firavun, "hakikat" olarak çevrilebilecek ancak genel anlamı "düzen" ve dolayısıyla "doğru", "adalet" olan bir terim olan *maat*'in enkarnasyonudur. *Maat* orijinal yaratıma aittir; bu yüzden Altın Çağ'ın mükemmelliği yansıtır. Evrenin ve yaşamın temelini oluşturduğu için *maat* her birey tarafından ayrıca bilinebilir. Farklı köken ve dönemlere ait metinlerde; "Kalbini *maat*'i bilmeye teşvik et"; "Yüreğindeki *maat*'i bilmeni sağlıyorum, senin için doğru olanı yapman dileğiyle!" veya "*Maat*'i seven ve günden nefret eden bir adamdım. Çünkü biliyordum ki (günah) Tanrı'nın nefret ettiği bir şeydir." şeklinde geçer. Dahası aslında gerekli bilgiyi sağlayan Tanrı'dır. Prens, "gerçeği (*maat*'i) bilen ve Tanrı'nın öğretmiş olduğu kişi" olarak tanımlanır. Ra'ya olan bir duanın yazarı şöyle haykırır: "Yüreğimde bana *maat* verirsin!"

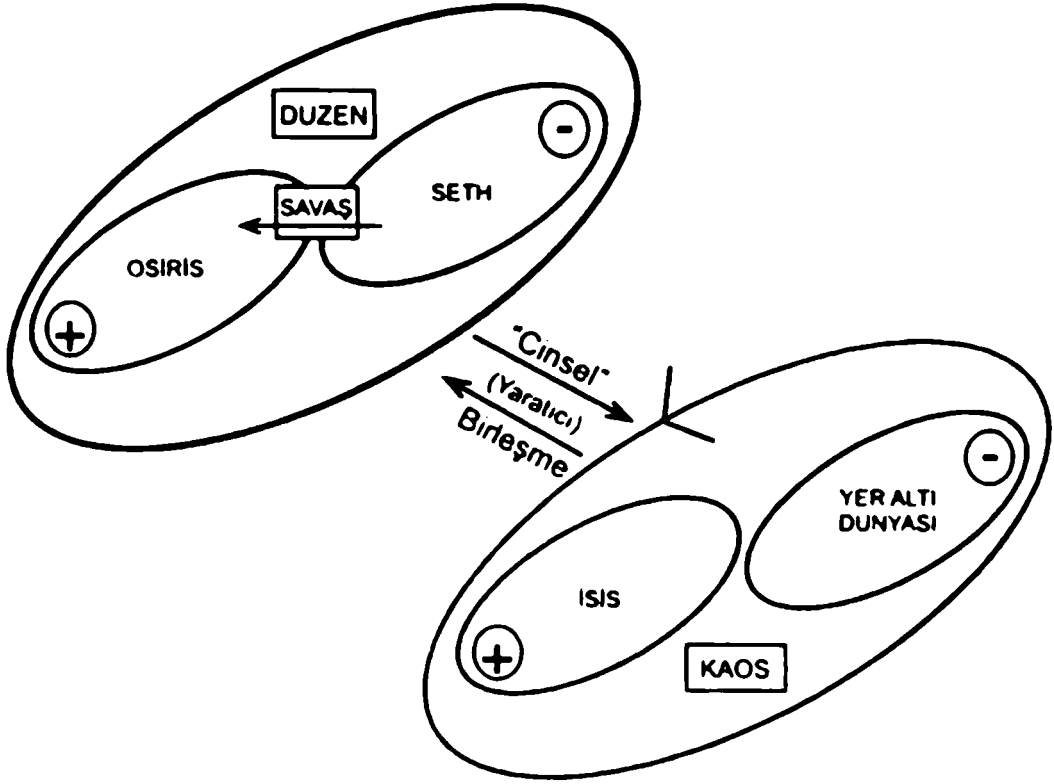
Maat'in enkarnasyonu olarak firavun, tüm tebaası için paradigmatik bir örnek teşkil eder. Vezir RekhmiRa'nın ifade ettiği gibi: "O, yaptıklarıyla bizi yaşatan bir tanrıdır." Firavunun işi, kozmosun ve devletin istikrarını ve dolayısıyla yaşamın sürekliliğini garanti eder. Ve gerçekten de kozmogoni her sabah, Güneş Tanrısı Yılan Apophis'i, onu yok edemese de "kovduğunda" tekrarlanır. Kaos

(orijinal karanlık) gizilgücü temsil ettiği için yok edilemezdir. *Firavunun siyasi faaliyeti, Ra'nın eylemlerini tekrarlar: O da Apophis'i "kovar", başka bir deyişle, dünyanın kaosa dönmemesini sağlar. Düşmanlar sınırlarda göründüklerinde, Apophis'e [ilkel kaosun tanrısı] benzeterek ve firavunun zaferi Ra'nın zaferini yeniden üretecektir [vurgular eklenmiştir].*²⁶⁷

Mısır teolojisi için alternatif bir temel olarak hizmet eden merkezi Osiris mitinde krallık, yaratıcılık ve yenilenme fikirlerine farklı ve daha sofistike bir anlam verilir.

Osiris ve oğlu *Horus*'un hikâyesi, bazı yönlerden Mezopotamya yaratılış mitinden veya *Ra*'nın hikâyesinden çok daha karmaşıktır ve "deneyimin kurucu unsurları" arasındaki etkileşimleri aşırı derecede sıkıştırılmış bir biçimde anlatır. Osiris, Mısır'ı akıllıca ve adil bir şekilde yöneten efsanevi bir ata figürü olan ilkel bir kraldı. Kötü kardeşi *Seth* –onu anlamamıştı ve—²⁶⁸ ona karşı ayaklandı. *Şekil 23: Düzen Alanında Osiris ve Seth Arasındaki Savaş*, bu çatışmayı "(göksel) düzen alanı"nda bir "savaş" olarak tasvir eder. *Seth*, Osiris'i öldürür (yani onu yer altı dünyasına gönderir) ve vücudunu parçalara ayırır, böylece asla "bulunamayacaktır". *Şekil 24: Osiris'in İstemsiz Düşüşü ve Parçalanması*, Osiris'in "istemsiz düşüş ve dağılışı"nı ve onun kaosun yer altı dünyasındaki yarı "varoluşu"nu tasvir eder.

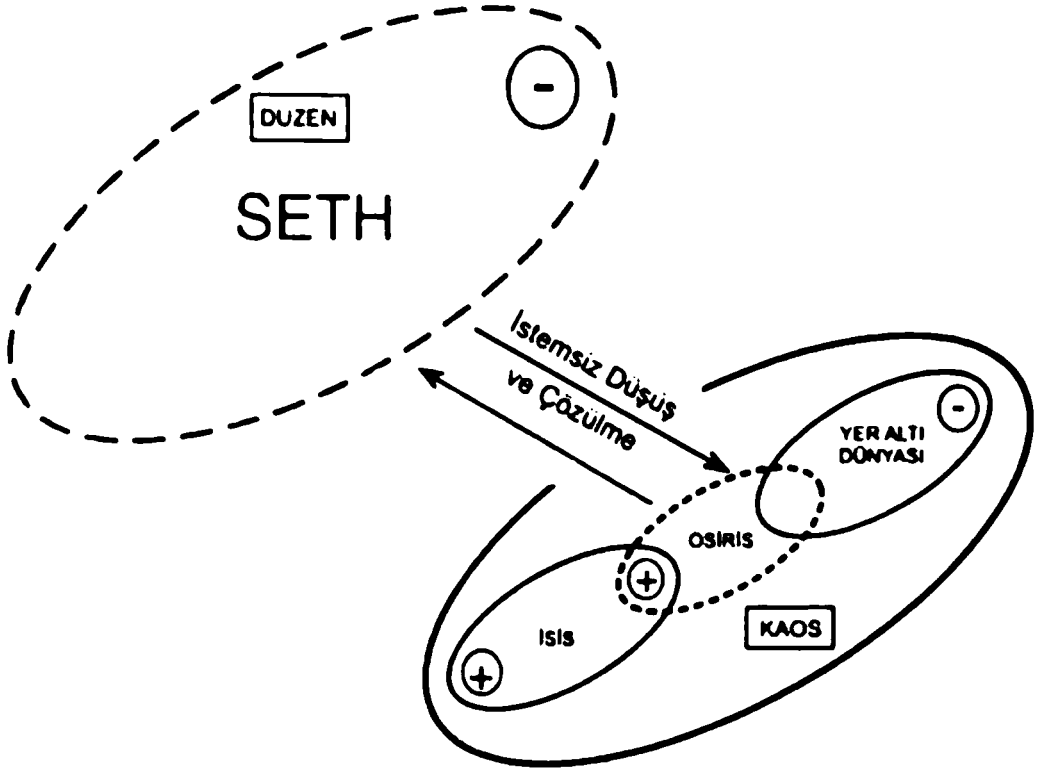
Osiris'in ölümü iki önemli şeye işaret eder: (1) (durağan) egemen bir fikrin, değerlendirme sisteminin veya belirli bir hikâyenin –başlangıçta ne kadar muhteşem veya uygun olursa olsun– zamanla giderek alakasız hale gelme eğilimi ve (2) kötülüğün ölümsüz tanrısının varlığını "unutan" veya kabul etmeyi reddeden bir devlette zorunlu olarak biriken tehlikeler. Kralın kardeşi ve karşıtı olarak *Seth*, bilinmeyenle yaratıcı karşılaşma sürecine ebediyen karşı çıkan efsanevi "kötü ikizi" veya "düşmanı" temsil eder. Veya alternatif olarak, ilahi düzenin kurulmasına mutlak muhalefet ile karakterize edilen bir adaptasyon modeli anlamına gelir. Bu ilke "kontrol" kazandığında –yani tahtı gasbettğinde– "meşru kral"

Şekil 23: Düzen Alanında Osiris ve Seth Arasındaki Savaş

ve krallığı kötülüğe mahkûmdur. Seth ve -anlatılarda genellikle yozlaşmış “sağ kolu” ya da “bir zamanların büyük kralının danışmanı” olarak temsil edilen- onun gibi figürler, insan varoluşunun kendisini hor görür. Bu tür figürler, hâkim düzen açıkça ters tepse bile, yalnızca güç hiyerarşisindeki konumlarını korumakla veya ilerletmekle motive olurlar. Eylemleri, tüm yapılara özgü olan çürüme sürecini hızlandırır. Osiris, büyük olmasına rağmen, derin bir anlamda saftı; en azından “ölümsüz” kötülüğün varlığına karşı kördü. Bu körlük ve bunun sonucunda ortaya çıkan dikkatsizlik, Osiris’in ölümünü getirir (veya en azından hızlandırır).

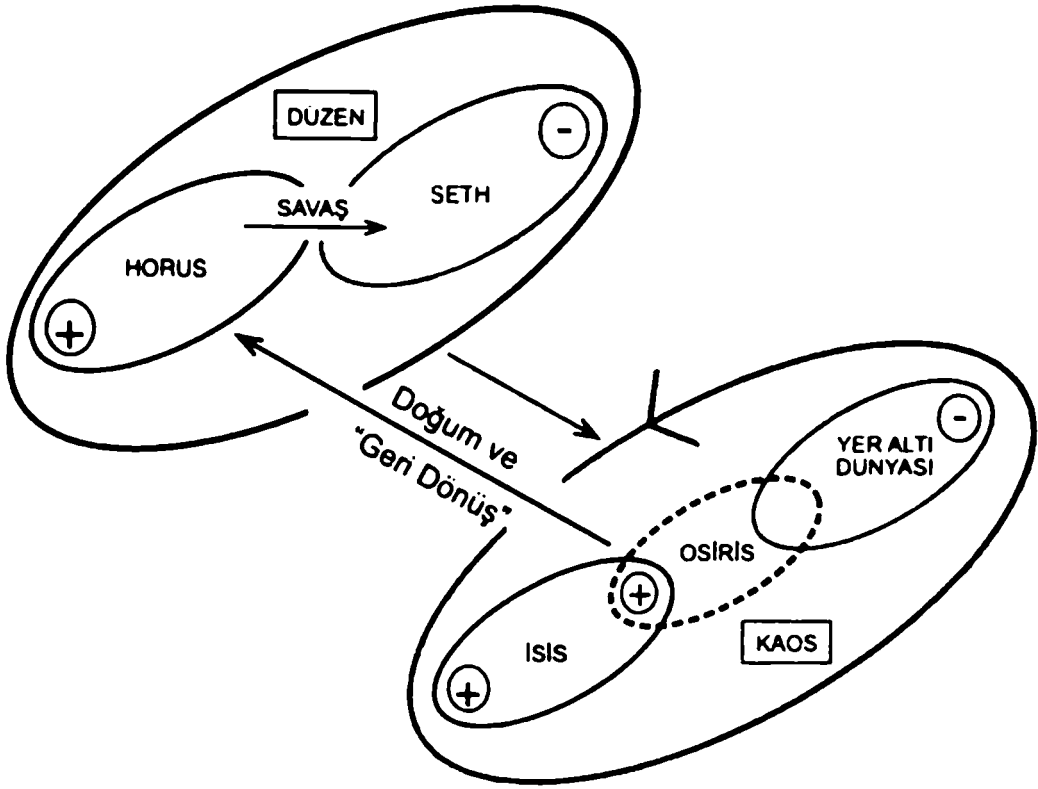
Osiris’in “düzen kralı”na yakışır şekilde bir karısı vardır. Osiris’in efsanevi muadili olarak İsis, bilinmeyen olumlu yönünün temsilcisidir (Mezopotamya Yeni Yıl ritüelindeki *hierodule* gibi). Durumu göz önüne alındığında beklenebileceği gibi büyük büyü güçlere sahiptir. Osiris’in dağınık parçalarını toplar ve onun parçalanmış fallusunu kullanarak kendini hamile bırakır. Bu hikâye

Şekil 24: Osiris'in İstemsiz Düşüşü ve Parçalanması

derin bir noktaya değiniyor: Devletin ya da düzen alanının yozlaşması ve kaosa “düşüşü”, bu alanın meyve vermesine ve “hamile” kalmasına neden olur. Kaosta büyük potansiyel gizlidir. Büyük bir organizasyon dağıldığında –parçalara ayrıldığında– parçalar hâlâ yararlı bir şekilde başka bir şeye dönüştürülebilir veya başka bir şeye (belki daha hayati ve daha da büyük bir şeye) yol açabilir. Bu nedenle İsis, kötü amcasıyla yüzleşmek için “haklı krallığı”na dönecek olan oğlu Horus’u doğurur. Bu süreç *Şekil 25: Düzen ve Kaos’un Kutsal Oğlu Horus’un Doğuşu ve Geri Dönüşü*’nde şematik olarak gösterilmektedir.

Horus, Seth’le zorlu bir savaşa girer (kötü güçlerin üstesinden gelmek zordur) ve bu süreçte bir gözünü kaybeder. Seth yine de yenilir; Horus gözünü kurtarır. Hikâye burada, anlatı bütünlüğü bozulmadan artık muzaffer Horus’un hak ettiği gibi tahta yükselişiyle bitebilirdi. Ancak Horus, babasını bulmak için *gönüllü olarak* yer altı dünyasına inerek beklenmedik bir şey yapar

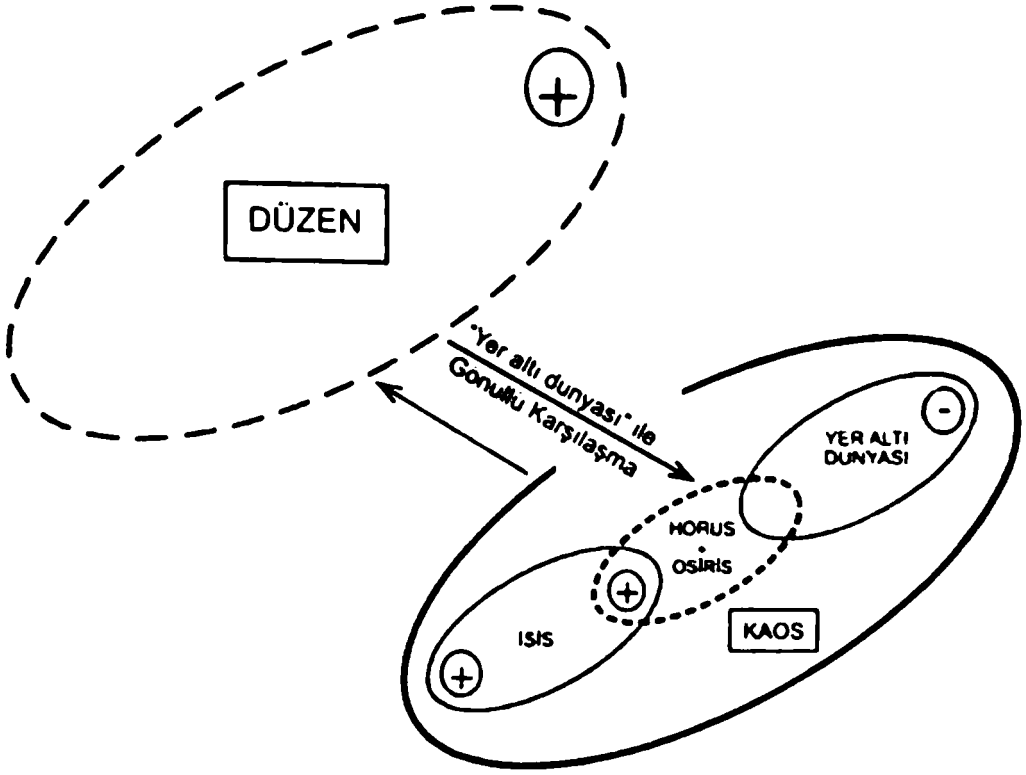

Şekil 25: Düzen ve Kaos'un Kutsal Oğlu Horus'un Doğuşu ve Geri Dönüşü

(Şekil 26: *Yer Altı Dünyasıyla Gönüllü Karşılaşma*'da şematik olarak gösterilmiştir). Mısır teolojisinin parlak ve özgün katkısını, –Marduk'un Tiamat'ın "yer altı dünyası"na gönüllü yolculuğunu anımsatan– bu hareketin temsili oluşturur.

Horus, hareketsiz haldeki Osiris'i bulur. Geri aldığı gözünü babasına sunar ve böylece Osiris bir kez daha "görebilir". Birleşmiş ve zafer kazanmış halde geri dönerler ve yeniden canlanmış bir krallık kurarlar. "Oğul ve baba" krallığı, geçmişin (yani ölülerin) zor kazanılmış bilgeliğini, şimdiki zamanın (yani yaşayanların) zor kazanılmış bilgeliğiyle birleştirdiği için, babanın ya da oğlun tek başına olacak krallığından üstündür. Düzen alanının (yeniden) kurulması ve iyileştirilmesi, *Şekil 27: Baba'nın Yükselişi ve Yeniden Bütünleşmesi*'nde şematik olarak temsil edilmektedir.

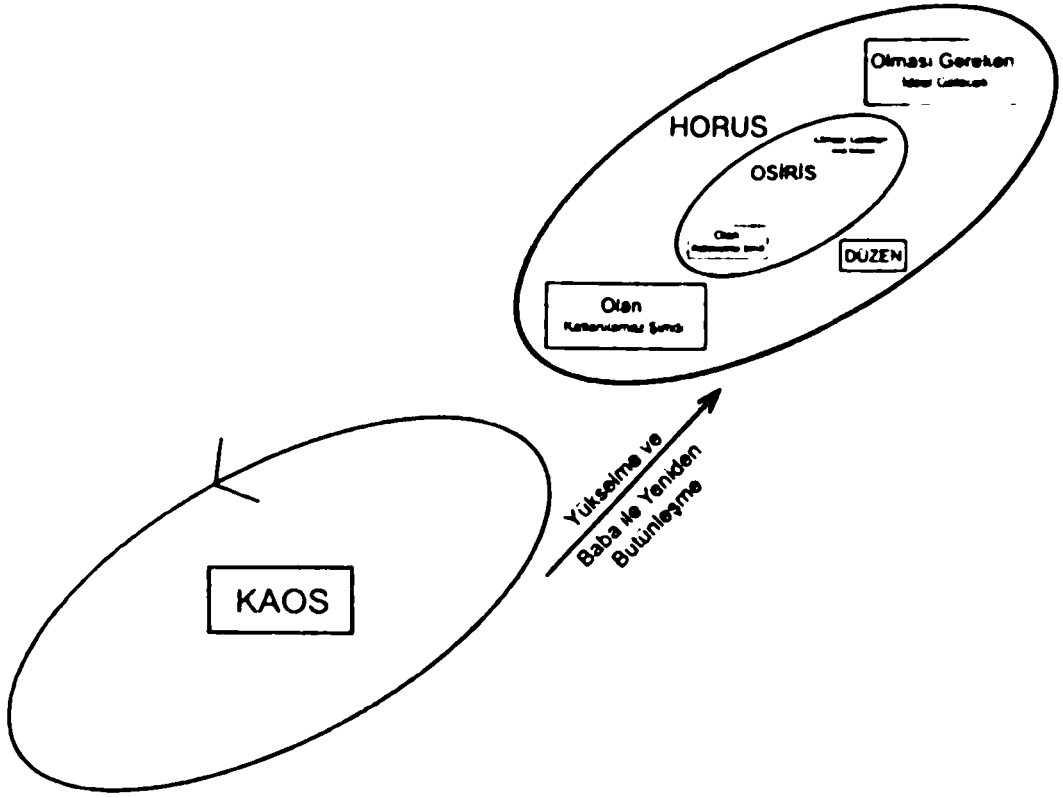
Osiris'in öyküsünde, (Seth'in ihanetinin bir sonucu olarak) babanın ihtiyarlığı/ölümü, kötülüğün gücünü (geçici olarak) yenen ve babayı gençleştiren kahraman olan efsanevi oğul tarafından

Şekil 26: Yer Altı Dünyasıyla Gönüllü Karşılaşma

aşılır. Mezopotamya'nın yüce tanrısı Marduk, bununla kıyaslandığında basit bir kahramandır: Tanıdık dünyayı tanıdık olmayandan oymuştur. Aynı derecede cesur olan Horus, daha bütünlüklü ve daha sofistikedir. Babası olmadan kendisini eksik hissettiğinden sadece kendi yükselişiyle yetinemez. Bu nedenle gönüllü olarak yer altı dünyasına iner, orada tuzağa düşmüş geleneğin dağılmış güçlerini serbest bırakır ve onları kendisinin bir parçası yapar. Bu davranış kalıbı, Marduk'un -ya da Mısır Güneş Tanrısı Ra'nın- temsil ettiği davranışın detaylandırılmasını oluşturur.

Marduk kaostan düzen yaratır. Teorik olarak Mezopotamya imparatoru biçiminde somutlaşan bu yeti, zamansal otoriteye haklı gücünü verir. Aynı düşünce büyük ölçüde detaylandırılmış olarak Mısır mitinde de geçerlidir. Osiris, bir zamanlar büyük ama tehlikeli biçimde anakronik olan eski durumu simgeler. Horus geleneğin özünden pay alır (o babasının oğludur), ancak "yeni bilgi"yi işleyerek canlanır (sonuçta annesi "bilinmeyen" olumlu

Şekil 27: Babanın Yükselişi ve Yeniden Bütünleşmesi

yönüdür”). Babasının güncellenmiş bir versiyonu olarak, günümüzün sorunlarıyla (yani amcasının temsil ettiği kötülükle) başa çıkma yeteneğine sahiptir. Amcasına karşı zafer kazanmış olsa da genç ruhu geçmişin bilgeliğinden yoksun olduğu için yine de eksiktir. Böylece babasının “cansız”, yani anlaşılmamış olarak, şimdiki zamanda vücut bulmamış ve entegre olmadan yattığı bilinmeyene yolculuk eder. Horus, babasıyla birleşir ve ideal hükümdar olur; gelenek bilgeliğiyle birleşmiş şimdiki genç yaşamın bilinci olur.

“Ölü” Mısır firavunu –yani ölümü mevcut firavunun yükselişinden önce gelen hükümdar– Osiris ile (aynı kategorik alanı işgal edecek şekilde) kıyaslanmıştı. Bu, onun –cesur eylemleri kozmogonik öneme sahip olan arketipik yaratıcı tanrı veya efsanevi ata olan– “devleti kuran ruha” eş değer olarak görüldüğü anlamına gelir. Mevcut hükümdar (gücünün çoğunu seleflerinin geleneklerine dayandıran ve gerektiğinde onları değiştiren) Horus’a ve Güneş Tanrısı Ra’ya eş kabul edilmiştir. Dolayısıyla egemen

firavun, kaostan düzeni yaratan güç (Ra olarak) ve düzen üzerine düşünülmeyen otoriterliğe ve çok katılaşan (körleşen) geleneğe dönüştüğünde onu yeniden canlandıran güçtü. Dahası, o *gençleşmiş Osiris*'ti ("ölü firavun" idi) yani o yeni bir bakış açısı kazandırılmış gelenektir. Bu saygın liderlik fikrinin karmaşıklığı (yaratıcı güç, yenileyici güç ve yeniden canlandırılmış gelenek) kesinlikle dikkate değerdir. Mısırlıların Osiris-Horus'u sadece firavunun değil, *krallıktaki her bireyin* bir örneği olarak görmeye başlaması da üst bir tarihsel ilgi ve modern alaka düzeyidir. Eliade, daha sonraki Mısır gömme uygulamalarıyla ilgili olarak şunları söyler:

Eskiden firavunlar için dikilen piramitlerin gizli odalarının duvarlarına yazılan yazılar, şimdi soyluların ve hatta tamamen ayrıcalıksız kişilerin tabutlarına da dâhil edilmeye başlanır. Osiris, ölümü yenmeyi uman herkes için model olur. Bir *Tabut Metni*'nde şöyle yazar: "Kalbin (yani ruhun) seninle olduğu sürece, bir kralın, bir prensin oğlusun." Ölümler Osiris'in örneğini izleyerek ve onun yardımıyla kendilerini "ruhlara", yani mükemmel bir şekilde bütünleşmiş ve dolayısıyla yok edilemez varlıklara dönüştürebilirler. Öldürülen ve parçalanan Osiris, İsis tarafından "yeniden inşa edilmiş" ve Horus tarafından yeniden canlandırılmıştır. Bu şekilde yeni bir varoluş biçimini başlatmıştır: Güçsüz bir gölgeden, "bilen" bir "kişi" haline gelmiştir. Usulüne uygun olarak yaratılmış bir ruhsal varlık olmuştur.²⁶⁹

Bu gelişme aynı zamanda dinî düşüncenin psikolojikleşmesinin, soyutlanmasının ve içselleştirilmesinin bir örneği olarak da görülebilir. Temsilin ilk aşamalarında tanrılar, göksel varlık topluluğunun çoğulcu, bireysel ve kavgacı üyeleri olarak görülür. Daha sonra, kültür daha entegre hale geldikçe, göreceli değerlendirme ve ahlaki erdemden daha emin hale geldikçe, bir hiyerarşi içinde bütünleşirler ve çok sayıda ilgili özelliğe sahip tek bir tanrı hâkim hale gelir. *Tek tanrıcılığın gelişimi, bu nedenle, intrapsişik ve kültür içi ahlaki entegrasyonla paralellik gösterir.* Ortalama vatandaş, bu

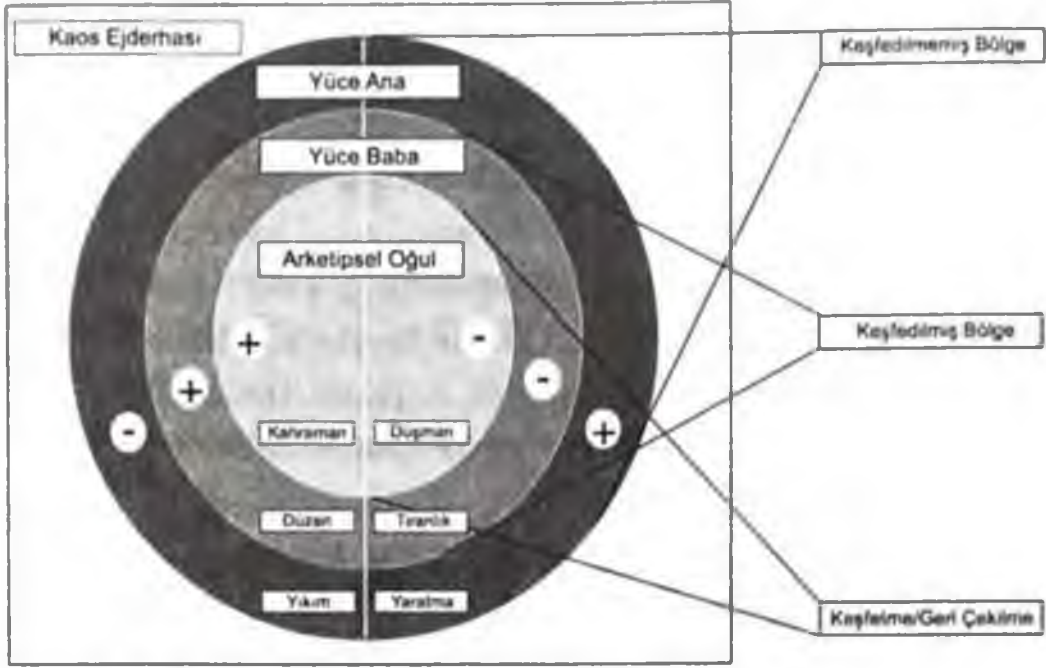
tek tanrılı, bütünleşik modelle gitgide daha net bir şekilde özdeşleştikçe, tanrıların bir niteliği olarak dışsal doğaları geriler. Bu, başlı başına insanın bir niteliği haline gelir ve psikolojik bir özellik olarak tasavvur edeceğimiz şeye daha çok benzer. Tanrının öznel yanı –onun intrapsişik niteliği–, daha belirgin hale gelir ve tanrı ile “kişisel ilişki” olasılığı, kavramsal analiz düzeyinde bir olasılık olarak ortaya çıkar. Süreç, Mezopotamya ve Mısır’da soyut olarak yeni yeni başlar. Göreceğimiz gibi, onu en açık şekilde güçlü ve kalıcı etkiyle hayata geçirenler eski İsrailoğullarıdır. Bu gelişmeyi –her bireye “tanrının oğlu” statüsü bahşeden– Hristiyan devriminin habercisi ve bizim modern içsel “insan hakkı” anlayışımıza zımnen benzer bir gelişme olarak görmek mantıklıdır.

Mısır firavunu, Mezopotamya kralı gibi, düzeni kaostan ayıran sürecin maddi enkarnasyonu olarak hizmet eder; aynı zamanda, firavun/kral kelimenin tam anlamıyla devleti somutlaştırır. Son olarak, firavun/kral kendi “babası”nın canlandırıcısıdır. Dolayısıyla “ideal” firavun/kral, devleti ortaya çıkaran keşif süreci, devletin kendisi ve aşırı muhafazakâr kemikleşme tehlikesi altındayken devleti güncelleyen canlandırma (keşif) süreciydi. Bu son derece karmaşık ve sofistike kavramsallaştırmaya, psikolojik unsur dikkate alınarak ek bir genişlik ve derinlik kazandırılmıştır. Devlet yalnızca kültürel değil; aynı zamanda “spiritüel”dir. Gelenek ve görenek kurumsallaştıkça her bireye aşılır ve onların intrapsişik yapısının bir parçası olur. Dolayısıyla devlet, kişilik ve toplumsal örgütlenmedir; kişilik ve toplumsal düzen de, kaos terörünü uzak tutma çabasında birleşir (ya da daha iyisi, kaostan yararlı bir şey üretme çabasında). Bu, sosyal dünyayı kuran, somutlaştıran ve güncelleyen kahramanın/kralın aynı zamanda intrapsişik dünyayı, *kişiliği* kuran, somutlaştıran ve güncelleyen güç olduğu ve bir güncelleme eyleminin diğerinden ayırt edilemeyeceği anlamına gelir. Kahraman, dünyayı “iyileştirirken” kendini geliştirir; kendini geliştirirken dünyaya örnek olur.

Başlangıçta, “devletin kişiliği” aslında gözlemleyip taklit etmek için oluşturulan ritüel bir insan modeliydi (kahraman), davranış biçiminde temsil edilen bir varlıktı. Sonra bu ritüel modellerle ilgili bir hikâyeye (hayal gücünde temsil edilen bir varlığa) ve çok daha sonra son olarak yurttaşlığın açık hak ve sorumluluklarını tanımlayan soyut bir kurallar inşasına (sözcüklerden oluşan bir varlığa, hukuk “bedeni”ne) dönüştü. Bu giderek soyutlaşan ve ayrıntılı hale gelen yapı, taklitten soyut temsile doğru gelişir ve kişiler arası etkileşimin istikrarını korumak için yararlı olan yorumların kural ve şemalarını içerir. Tüm sosyal durumlara (kişiler arası olarak karşılaşılan her şeye) öngörülebilirlik getirerek, insan deneyimine belirli bir anlam kazandıran bu kuralların ve şemaların oluşturulmasıdır. Aynı şey psikolojik açıdan da söylenebilir. Kahraman figürünün baskın olduğu “devlet kişiliği”nin dâhil edilmesi, gereklilik ve arzunun oluşturduğu iç topluluğa düzen getiren şeydir. Bu, ruhun üretken kaosuna düzen getirir.

Mezopotamya kültürünün kahraman Tanrısı Marduk, deneyim dünyasını yaratan (bilinmeyen, ebediyen umut verici ve tehdit edici olanın) keşif süreci yetisini; Mısır tanrıları Horus-Osiris de bu yetinin genişletilmiş versiyonunu temsil eder. Bu, yalnızca dünyanın bilinmeyenden yaratılması değil, aynı zamanda bilineni oluşturan uyum modelinin, böyle bir dönüşüm gerekli olduğunda meydana geldiği anlamına gelir.

Bazen “uyarlama” sadece araçların bir amaca göre ayarlanması meselesidir. Daha nadiren, ama aynı şekilde zorunlu olarak, uyarlama “bilinen”in (dayanılmaz şimdi, arzu edilen gelecek ve buna ulaşmanın araçları) yeniden kavramsallaştırılmasıdır. Çünkü bilinenin modası geçer ve dolayısıyla ölümcül hale gelir. Kendisini Yahudi-Hristiyan geleneğinde Tanrı’nın mitsel Söz’ü (ve Hristiyan kültür kahramanı olan Mesih’te cisimleşen) olarak gösteren şey bu süreçlerin toplamıdır. Bu, özne ve nesneyi ilkel kaostan yaratan (ve dolayısıyla her ikisinin de varlığından “önce gelen”) güçtür; sürekli ölümcül tehdit karşısında savunmasız varoluşu mümkün

Şekil 28: Kişilik, Bölge ve Süreç Olarak Deneyimin Kurucu Unsurları

kılan geleneği doğuran güç ve yaşı nedeniyle savunulamaz ve zalim hale geldiğinde koruyucu geleneği güncelleyen güç.

Sümer ve Mısır mitleri oldukça karmaşık fikirleri ayin (dramatik), drama ve hayali biçimde tasvir ederler. Bu biçim özellikle gizemlileştirilmiş değildir. Bu fikirlerin açıkça anlaşılabilir olacak şekilde yeterince gelişmeden önce ortaya çıkma tarzıdır. Deneyim dünyasının (her zaman anlamak zorunda olduğumuz dünya buydu) rekabet halindeki "izlenimci" modellerini, bu tür modellerin "içerikleri" bizim şu anda kavrayışımızla kavradığımız şekilde anlaşılmadan çok önce, hayata geçirdik ve geçici olarak formüle ettik.

Sümer ve Mısır teolojilerinin ve bu teolojilerin siyasi eylemle ilişkisinin kısa analizi, en önemli modern fikirlerimizin çoğunun nasıl geliştiğine (ve bu fikirlerin gerçekte ne anlama geldiğine) önemli ölçüde ışık tuttu. İki veya üç spesifik örnekten türetilen bu anlayış, daha genel tartışmalar yoluyla daha da geliştirilebilir. Bu nedenle, dikkatimizi tamamlanmış hikâyelerin analizinden, özü ve etkileşimleri dünyayı oluşturan mitolojik karakterlerin ay-

rıntılı açıklamasına çeviriyoruz. Şeylerin kendilerinin yanı sıra deneyimlenen şeylerin önemini de içeren dünyanın bütünlüğü, keşfedilen ve tanıdık hale getirilenlerden; henüz karşılaşılmamış ve bu nedenle tahmin edilemez olandan ve ikisi arasında aracılık eden süreçten oluşur. Ek olarak son bir unsur da dikkate alınmalıdır: her şeyin bu üç kurucu unsura bölünmesini içeren veya ondan önce gelen varlık durumu. Bu durum, her şeyin, öznenin ve nesnelerin gerçek kaynağı, hepsinin tek atası ve nihai hedefi olarak kabul edilebilir. Tam mitolojik “deneyim dünyası” şematik olarak *Şekil 28: Kişilik, Bölge ve Süreç Olarak Deneyimin Kurucu Unsurları*’nda tasvir edilmiştir. Tartışmamız ilk önce orijinal, farklılaşmamış durumun (ilk kaos koşulunun) temsillerinin farklı doğasına ve ardından “çocukları”nın (ilahi ebeveynler, doğa ve kültür ve kutsal oğul, eş zamanlı olarak dönüyor; çocuk, ilk yaratıcı ve ebedi düşman) daha ayrıntılı bir tanımına değiniyor.

İlkel Kaos Ejderhası

Şeylerin kaynağı sınırsızdır. Çıktıkları yere zorunlu olarak geri dönmelilerdir. Çünkü onlar, zaman sırasına göre tövbe eder ve haksızlıklarından dolayı birbirlerini tazmin ederler.²⁷⁰

Herhangi bir deneyimden önce var olanın veya henüz keşfedilmemiş olanın doğası hakkında spekülasyon yapmak boş görünebilir. Boşuna olsun veya olmasın, bu tür spekülasyonlar, işgal ettiği dünyanın gizemini ve ortaya çıkışını anlamaya çalışırken, insanın zamanının büyük bir bölümünü işgal etmiştir. Herhangi bir şeyin var olmadan önce ne olduğunu belirlemek imkânsız görünüyor. Efsane, imkânsızlığına rağmen bu görevi üstlenir. Bunu metafor aracını kullanarak yapar. Mitteki metaforik ifadeleri bi-

linmeyen veya kısmen bilinen şeyler, bir şekilde daha kapsamlı bir şekilde araştırılmış, anlaşılmış ve tanıdık şeylerle kaçınılmaz olarak önemli özellikleri paylaştıkları için işe yararlar. İki ya da daha fazla nesne ya da durum, benzer biçim, işlev ya da duygulanım ve davranışı teşvik etme kapasitesini paylaştıkları için aynı mitolojik ya da kategorik alanı işgal etmeye başlar. Örneğin, bir adamotu kökü, bir insan *şekline* sahip olduğu için, sembolik olarak, bir insanın doğasına sahip olabilir. Mars savaşçı bir gezegendir çünkü kırmızıdır ve kanın rengi olan kırmızı, silinmez bir şekilde saldırganlıkla ilişkilendirilir. Metal cıva (ve onun içinde yaşayan “ruh”) deniz suyuna benzer çünkü her ikisi de çözücüdür veya dönüşüm ajanları olarak hizmet edebilir. Karanlık ve ormandaki hayvanlar aynıdır, çünkü ikisi de yabancısıdır çünkü ikisi de ortaya çıktıklarında süregiden davranışı engeller; çünkü ikisi de *korkuya* neden olur. Metafor şeyi şeye, durumu duruma bağlar. Bağlantılı durumların paylaştığı fenomenolojik, duygusal, işlevsel ve motive edici özelliklere odaklanır. Böyle bir bağlantı aracılığıyla, aksi takdirde tamamen gizemli kalacak olan şey anlaşılmaya, yani kullanılmaya başlanabilir.

Köken mitleri, deneyimin başlangıcından önce varlığı karakterize eden sonsuz potansiyelin doğasını mecazi olarak tasvir eder. Bu genel simgesel yapı, her birinin temsil edilemeyen bütünü temsil etmeye yönelik kısmi bir girişimi oluşturduğu söylenebilecek birçok özel biçim alır. Bu özel biçimler, doğaları gereği özel ve somuttan genel ve soyuta kadar çeşitlilik gösterir ve ortaya çıktıkları andaki çevresel ve kültürel koşullardan etkilenir ve gelişirler. Metaforik temsil süreci, doğrudan keşfedilebilen, deneyimlenebilen ve “anlaşılabilen” ile ebediyen bilinmeyen arasında bir köprü sağlar. Bu köprü giderek daha fazla iletilebilir hale gelir.

Başlangıç kaosunun mitsel sembolleri, yaratıcı resimlerdir. Bu resimlerin amacı paradoksal bir bütünlüğün temsil edilmesidir. Bağımsız tek biçimli ve eksiksiz bir “durum”un, her şeyin ve hiçbir şeyin, başlangıcın ve sonun, madde ve enerjinin, ruh ve

bedenin, bilincin ve bilinçdışının, feminen ve maskülenin, gece ve gündüzün ayrı şeyler olarak belirlenip deneyimin ayrılabilir unsurlarına ayrılmadan önce bileşik kaldığı bir durumdur. Bu “durum”da, akla gelebilecek tüm karşıt çiftler ve çelişkili güçler bir arada var olur; her şeyi bilen, her yerde hazır bulunan, her şeye gücü yeten ve tamamen gizemli bir Tanrı’nın her şeyi kapsayan kucaklaması içinde. Hiçbir şeyden yoksun, mutlak tamamlama ile karakterize edilen bu “cennetvari” ön koşulu, dünyevi dünyanın aksine, kusurlu ve kısmi, zaman ve mekânda dayanılmaz bir şekilde askıya alınır; gecenin gündüzü çevrelediği gibi o, dünyayı tamamen çevreler. Her şeyin başlangıcını, her şeyin kaynağını ve benzer şekilde herkes için dinlenme yeri ve varış noktasını oluşturur. William James bu “yer”i kavramsallaştırma girişiminde şiiri kullanmıştır:

Hiçbir laf kalabalığı onu vermez,
 çünkü laf kalabalığı diğerdir,
 Tutarsızdır, tutarlıdır... aynıdır.
 Solar! Sonsuzdur!
 VE sonsuzdur!..
 Farkı görmüyor musun,
 özdeşliği görmüyor musun?
 Sürekli karşıtların birleşmesi!
 Sana yazmanı ve yazmammanı söyleyen ben!
 Aşırı... aşırı, aşırı!..
 Bir şey ve o şeyden başkası!
 Sarhoşluk ve sarhoşluktan farklı olan.
 Her iyileştirme girişimi, her ötekileşme girişimi
 Biz hareket ettikçe sonsuza dek kaybolur.²⁷¹

Bu durum –“her şeyin toplamı”–, öznenin yokluğunda nesnel dünya olarak kabul edilebilir ancak bu kavramsallaştırma çok dardır çünkü ilkel kaos aynı zamanda farklılaştırıldığında özneye evrimleşeni de içerir. Standart nesnel bakış açısı diyebileceğimiz

şey, algılandıkları şekliyle “şeyler”in algılayandan bağımsız olarak var olduğu fikrine dayanır. Belli bir perspektiften bakıldığında bu doğrudur. Şeylerin, öznel iradeden bağımsız görünen bir doğası vardır ve bizim arzularımıza rağmen kendi varlık ve gelişim yasalarını takip ederler. Ancak öznenin yokluğunda bir şeyin ne olduğunu belirleme işi, başlangıçta düşünülenenden çok daha zordur. Görüldüğü gibi, bir nesnenin *değerinin* referans çerçevesindeki kaymayla değişebileceği kesinlikle doğrudur. Bununla birlikte bir *nesnenin* ne “olduğu ve kendisinin” de böyle bir değişime tabi olduğu doğru görünüyor. Herhangi bir nesne, diyelim ki bir masa, *bir masa olarak* var olur çünkü çok sınırlı ve ölçülü bir şekilde kavranır. Bir şey, gözlemcinin doğası tarafından belirlenen, belirli ve yalıtılmış bir analiz düzeyindeki bir masa olarak var olur. Bu gözlemcinin yokluğunda algılanan şey nedir sorusu sorulabilir. Uygun analiz ve spesifikasyon seviyesi atom altı mı, atomik mi yoksa moleküler midir (veya aynı anda üçü)? Masa, üzerinde bulunduğu dünyanın veya dünyayı içeren güneş sisteminin veya galaksinin kendisinin ayırt edilemez bir ögesi olarak mı düşünülmelidir? Aynı sorun zamansallık perspektifinden de görülür. Şimdi masa olan şey bir zamanlar ağaçtı; ondan önce toprak, ondan önce kaya, ondan önce yıldız. Şimdi masa olanın da “önünde” beklemekte olan eşit derecede karmaşık ve uzun bir gelişim tarihi vardır. Belki kül, sonra toprak olacak, sonra da yeterince zaman geçince yine güneşin bir parçası olacak (güneş nihayet dünyayı yeniden sardığında). Masa, yalnızca çok dar bir uzamsal ve zamansal çözünürlük aralığında (bilincimizi tam olarak karakterize eden aralıkta) “olduğu” şeydir. Öyleyse “bağımsız –yani ‘özgür’– bir nesne” olarak masa nedir? Tüm uzamsal ve zamansal analiz seviyelerinde aynı anda kavramsallaştırılabilen şey nedir? Bir şeyin “varoluşu”, yer çekimi ve elektromanyetik olarak etkilediği ve etkilendiği şeyle etkileşimini içerir mi? Bu “şey” aynı anda eskiden ve şu an olduğu, aynı zamanda da gelecekte olacağı her şey midir? Bunun sınırları nereye çizilir? Diğer şeylerden nasıl

ayırt edilebilir? Ve böyle bir ayırım olmaksızın nasıl “var” olduğu söylenebilir?

Soru: Bir referans çerçevesinin yokluğunda nesne nedir? Cevap: Bir kerede kavranabilen her şeydir; şu anda ayırt edilebilen tüm karşıtların birliğini oluşturan bir şeydir (ve bu nedenle hiçten kolayca ayırt edilemeyen bir şeydir).

“Şeyler” diye bir şey olmadığını söylemiyorum; bu elbette apaçık saçma olurdu. Ayrıca kavradığımız şeylerin kurallara tabi olduğu da tamamen açıktır; deneyimlediğimiz kozmos düzenli ve rasyonel olarak anlaşılabilir. İddia ettiğim şey, “nesnel” şeylerin aslında sınırlı bilincimizi oluşturan her şey ile bir öznenin yokluğunda dünyayı oluşturan sınırsız “arka planı” oluşturan her şey arasındaki etkileşimin ürünü olduğudur. Bu da mitolojiden, özellikle de köken mitlerinden beslenen bir duruştur.

Nihai kökeni betimleyen arkaik mitler, modern anlamda *nesnelerin* değil, *öznelerin* ve bu *öznelerin* (bir kısmı nesne olarak kabul edilebilecek) *deneyiminin* kaynağının temsiliyle ilgilidir. Bu tür mitler tipik olarak, ilkel bir tanrının “varlığı”nı ilişkilendirerek, bu tanrının dünya-ebeveynlere bölünmesini tasvir ederek ve bu ebeveynlerin kendi “oğulları” tarafından ayrılmasını detaylandırarak deneyim dünyasının oluşumunu tanımlar. Bu, hermafrodit, her şeyi kapsayan, kendi kendini yiyip bitiren ve besleyen kaos yılanının yeryüzü/madde ve gökyüzü/ruh olarak bölünmesi ve ardından bu “ülkel karşıt güçlerin” varlığın tanımlanabilir yönlerine ayrılmasıdır. *İndra ve Vritra*’nın Hint-Avrupa efsanesi temsili bir örnek sağlar:

Rigveda’daki en önemli miti oluşturan merkezi İndra miti, onun Vritra’ya, yani suları “dağın çukuru”nda tutan dev ejderhaya karşı kazandığı dövüşü anlatır. *Soma* sayesinde güç kazanana İndra, yılanı *vajrasıyla* (yıldırım) yere serer. Tvaştr’ın öerste dövdüğü bu silahla yılanın başını yarar ve suları serbest bırakır; sular da “böğüren inekler gibi” denize doğru akar. (RV 1.32)

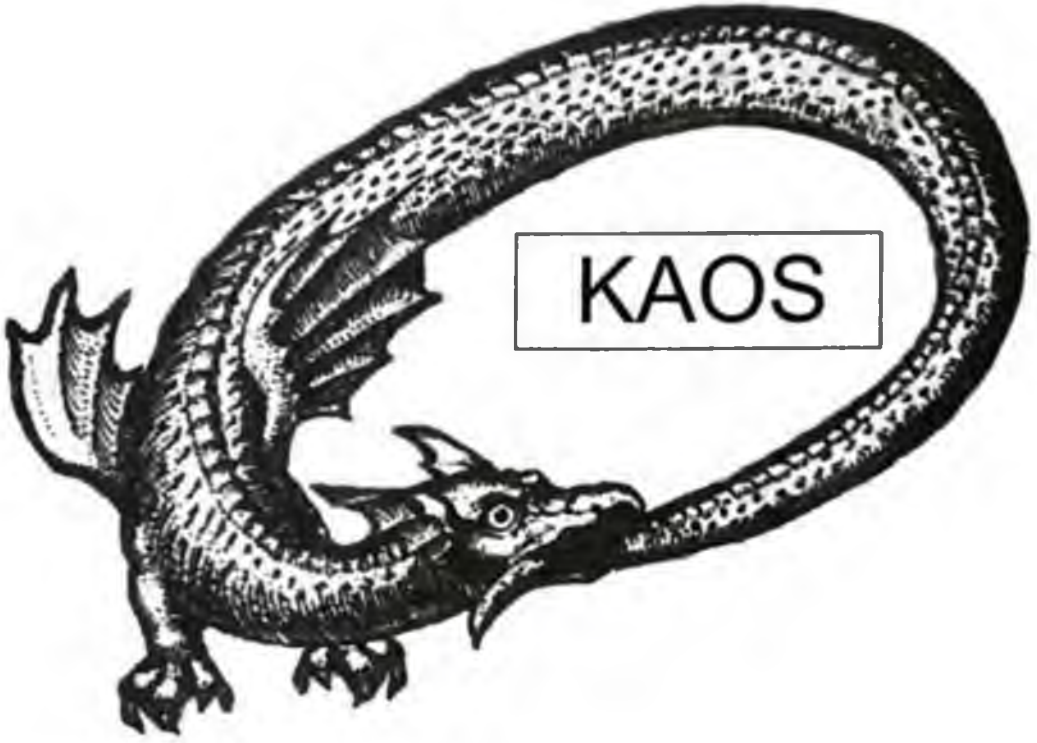
Bir tanrının bir su veya deniz canavarıyla dövüşmesi, bilindiği gibi oldukça yaygın bir mit özelliğidir. Ra ile Apophis, Sümer Tanrısı Ninurta ile Asag, Marduk ile Tiamat, Hitit fırtına tanrısı ile yılan; Illuyankas, Zeus ile Tifon, İranlı kahraman Thraetaona ile üç başlı ejderha Dahhak arasındaki mücadeleleri hatırlayalım. Bazı örneklerde (örneğin Marduk-Tiamat) tanrının zaferi kozmogoninin ön koşulunu oluşturur. Başka örneklerde hedeflenen yeni bir çağın başlaması veya yeni bir egemenliğin kurulmasıdır (karşılaştırın Zeus-Tifon, Baal-Yam). Kısacası bir su canavarını (potansiyelin ve “kaos”un olduğu kadar “yerli olan”ın da simgesidir) öldürülmesiyle kozmik ya da kurumsal yeni bir durum var olur. Bütün bu mitlerin özgün ve ortak özelliği şampiyon korkusu veya ilk yenilgidir. Marduk ve Ra kavgadan önce duraksama geçirirler; yılan Illuyanka önce tanrıyı sakatlamayı başarır; Tifon Zeus’un tendonlarını kesip almayı becerir. *Satapatha Brahmana*’ya göre (1.6.3-17) Vritra’yı fark eden Indra mümkün olduğu kadar uzağa kaçır ve *Markandeya Purana*’da korkudan hastalanmış ve barış ister bir halde karşımıza çıkar.²⁷²

Bu mitin doğacı yorumları üzerinde durmamıza gerek yok; Vritra’ya karşı kazanılan zafer ya fırtınanın başlattığı yağmur ya da dağ sularının kurtarılması (Oldenberg) ya da suları dondurarak hapseden soğuğu güneşin yenmesi (Hillebrandt) olarak değerlendirilmiştir. Mit çok değerli olduğuna göre içinde kuşkusuz doğacı unsurlar bulundurmaktadır; Indra’nın zaferi, başka yorumların yanı sıra, kısırlığa ve suların Vratra tarafından hareketsizleştirilmesinin sonucu olan ölüme karşı hayatın zaferiyle de eş değerdir. Ama mitin yapısı kozmogoni niteliklidir. *Rigveda*’da 1.33.4’te, zaferiyle tanrının güneşi, gökyüzünü ve şafağı yarattığı söylenir. Başka bir ilahiye göre (RV 10.113.4-6) Indra, doğar doğmaz Gökyüzü ile Yeryüzü’nü ayırdı, gök kubbeyi sabitleştirdi ve *vajrayı* fırlatarak suları karanlıklarda tutan Vritra’yı parçaladı. Yeryüzü ve Gökyüzü aslında tanrıların ebeveynidir (1.185.6); Indra hem en genç (3.38.1) hem de doğan en son tanrıdır; çünkü o Gökyüzü ile Yeryüzü’nün kutsal evliliğine son verir. “Gücüyle bu iki dünyayı, Gökyüzü ve Yeryüzü’nü yaydı ve Güneş’in parlamasını sağladı” (VIII, 3, 6).

Bu yaratıcı başarısından sonra, İndra Varuna'yı evren egemeni ve *rtan*ın bekçisi olarak atadı (*rta* alt dünyada gizli kalmıştı)...

Dünyanın yaratılışını *ilk maddeden* hareketle açıklayan başka Hint kozmogoni türleri de bulunmaktadır. Yukarıda özetlediğimiz mit bu sınıfa dâhil değildir çünkü burada belli türde bir dünya zaten mevcuttu. Gerçekten de Gökyüzü ve Yeryüzü oluşmuş ve Tanrılar doğurmuşlardı. İndra'nın tek yaptığı kozmik ebeveynlerini birbirinden ayırmak ve *vajrayı* Vritra'ya fırlatarak, ejderhanın varoluş tarzıyla sembolize edilen hareketsizliğe, hatta "sanallığa" son vermek oldu. (İndra, bölünmemiş, "uyanık değil, en derin uykuya dalmış, uzanmış" Vritra ile karşılaşır. [RV 4.19.3]) Bazı geleneklere göre tanrıları "biçimlendiren" Tvaştr (Rigveda'da rolü açıkça belirtilmemiştir) kendine bir ev yapmış ve Vritra'yı da bu konut için bir tür dam ve duvarlar gibi yaratmıştı. Vritra tarafından sarılmış konutun içinde Gökyüzü, Yeryüzü ve Sular vardı. İndra Vritra'nın direncini ve ataletini kırarak bu ilk monadı parçalar. Başka bir deyişle, dünya ve hayat ancak biçimsiz bir İlk Varlığın öldürülmesiyle doğabilmiştir. Bu mit sayısız çeşitlemeleriyle birlikte oldukça yaygındır.²⁷³

İlksel yılan tanrı sonsuz bir *potansiyeldir*; deneyim kapasitesinin ortaya çıkmasından önce olan her şeydir. Bu potansiyel kendi kendini yiyip bitiren ejderha olarak temsil edilmiştir çünkü bu görüntü (*Şekil 29: Uroboros-Kozmogoni Öncesi Kaos Ejderhası'nda*²⁷⁴ tasvir edilmiştir) *orantısız karşıtların birliğini* simgelemektedir. Uroboros, aynı anda iki karşıt ilkel ögenin temsilcisidir. Bir yılan olarak, uroboros yerin, *maddenin* bir yaratığıdır; bir kuş (kanatlı bir hayvan) olarak, havanın, göğün, *ruhun* bir yaratığıdır. Uroboros, *bilinen* (ruhla ilişkili) ve *bilinmeyen* (madde ile ilişkili), keşfedilmiş ve keşfedilmemiş birliğini sembolize eder. Güvenlik, tiranlık ve düzenin "eril" ilkeleri ile karanlık, çözülme, yaratıcılık ve kaos gibi "dişil" ilkelerin yan yana gelmesini sembolize eder. Ayrıca bir yılan olarak uroboros, deri değiştirme, "yeniden doğma" kapasitesine sahiptir. Böylece aynı zamanda dönüşümün imkânını

Şekil 29: Uroboros-Kozmogoni Öncesi Kaos Ejderhası

da temsil eder ve kaosu düzene, düzeni kaosa dönüştürebilen *bilen* anlamına gelir. Uroboros, aktif keşif ve sınıflandırmanın bir sonucu olarak farklılaşmasından önce, henüz karşılaşılmamış olan her şeyi temsil eder veya oluşturur. Belirli deneyim dünyasını oluşturan tüm bilgilerin kaynağıdır ve aynı zamanda deneyimleyen öznenin doğum yeridir.

Keşfedilmemiş her şeyin bir şey olması gibi Uroboros bir şeydir; her yerde ve her zaman vardır. Tamamen kendi kendine yeterli, tamamen kendine referanslıdır: kendisini besler, büyütür ve yutar. Başlangıcı ve sonu, varlığı ve oluşu, varlığının sonsuz döngüsünde birleştirir. Gerçekliğin temeli için bir sembol olarak hizmet eder. O, “henüz şey olmayan her şeyin kümesi”dir. Her ayırt edilebilir nesne ve her bağımsız özne için ilk köken ve nihai dönüş noktasıdır. Bildiğimiz ve bilmediğimiz her şeyin ve bilme ve bilmeme kapasitemizi oluşturan ruhun atası olarak hizmet eder. Eski sorunlara çözümlerin yeni sorunlara yol açması sürekli

olarak ortaya çıkan bir gizemdir. İnsanın bilgi adasını çevreleyen kaos denizidir ve bu bilginin de kaynağıdır. Bu, geçici olarak öngörülebilir olanı bir kez daha bilinmeyene dönüştürmek için durmadan çalışan, zamanın yarattığı tamamen yeni bir deneyimdir. İnsanlığa, ilkel tanrıların en yaygın ve en güçlüsü olarak hizmet etmiştir:

Bu, *Draco interfecit se ipsum, maritat se ipsum, impraegnata se ipsum* denilen eski Mısır sembolüdür. Kendisini öldürür, kendisiyle birleşir ve kendisini hamile bırakır. Erkek ve kadındır, doğuran ve gebe kalan, yiyip bitiren ve üreten, aktif ve pasif, aynı anda hem yukarıda hem de aşağıda olandır.

Uroboros eski Babil'de Göksel Yılan olarak biliniyordu. Daha sonraki zamanlarda, aynı bölgede, genellikle Mandaeanlar tarafından tasvir edilmiştir; kökeni Macrobius tarafından Fenikelilere atfedilir. Her Şeyin Birliği'nin arketipidir, Livyatan ve Aion olarak, Oceanus olarak ve ayrıca "Ben Alfa ve Omega'yım" diyen İlk Varlık olarak görünür. Antik çağın Kneph'i olarak, "tarih öncesi dünyanın en eski tanrısı" olan İlkel Yılan'dır. Uroboros'un izi Aziz Yuhanna'nın vahyinde ve Gnostikler arasında olduğu kadar Romalı senkretistler arasında da izlenebilir; Navajo Kızılderililerinin kum resimlerinde ve Giotto'da resimleri var; Mısır'da, Afrika'da, Meksika'da ve Hindistan'da Çingeneler arasında muska olarak ve simya metinlerinde bulunur."²⁷⁵

Uroboros, Marduk tarafından dünyaya dönüştürülen, derinlerde yaşayan ejderha Tiamat'tır; her gece güneşi yutan yılan Apophis; kozmozun yaratılışı sırasında Yehova tarafından öldürülen livyatan *Rahab*'dır:

Livyatan'ı çengelle çekebilir misin, Dilini halatla bağlayabilir misin?

Burnuna sazdan ip takabilir misin, Kancayla çenesini de-lebilir misin?

Yalvarıp yakarır mı sana, tatlı tatlı konuşur mu?

Seninle antlaşma yapar mı, Onu ömür boyu köle edesin diye?
Kuşla oynar gibi onunla oynayabilir misin, Hizmetçilerin
eğlensin diye ona tasma takabilir misin?

Balıkçılar onun üzerine pazarlık eder mi? Tüccarlar aralarında onu böler mi?

Derisini zıpkınlarla, Başını mızraklarla doldurabilir misin?
Elini üzerine koy da, çıkacak çingarı gör, Bir daha yapmayacaksın bunu.

Onu yakalamak için umutlanma, Görünüşü bile insanın ödünü patlatır.

Onu uyandıracak kadar yürekli adam yoktur. Öyleyse benim karşımda kim durabilir?

Kim benden hesap vermemi isteyebilir? Göklerin altında ne varsa bana aittir.

“Onun kolları, bacakları, Zorlu gücü, güzel yapısı hakkında Konuşmadan edemeyeceğim.

Onun giysisinin önünü kim açabilir? Kim onun iki katlı zırhını delebilir?

Ağzının kapılarını açmaya kim yeltenebilir, Dehşet verici dişleri karşısında?

Sımsıkı kenetlenmiştir. Sırtındaki sıra sıra pullar,
Öyle yakındır ki birbirine Aralarından hava bile geçmez.
Birbirlerine geçmişler, Yapışmış, ayrılmazlar.

Aksırması ışık saçar, Gözleri şafak gibi parıldar.

Ağzından alevler fişkirir, Kıvılcımlar saçılır.

Kaynayan kazandan, Yanan sazdan çıkan duman gibi Bur-
nundan duman tüter.

Soluğu kömürleri tutuşturur, Alev çıkar ağzından.

Boynu güçlüdür, Dehşet önü sıra gider.

Etinin katmerleri birbirine yapışmış, Sertleşmiş üzerinde, kımıldamazlar.

Göğsü taş gibi serttir, Değirmenin alt taşı gibi sert.

Ayağa kalktı mı güçlüler dehşete düşer, Çıkardığı gürültüden ödleri patlar.

Uzerine gidildi mi ne kılıç işler, Ne mızrak, ne cirit, ne de kargı.

Demir saman gibi gelir ona, Tunç çürük odun gibi.
 Oklar onu kaçırmaz, Anız gibi gelir ona sapan taşları.
 Anız sayılır onun için topuzlar, Vınlayan palaya güler.
 Keskin çömlek parçaları gibidir karnının altı, Döven gibi
 uzanır çamura.
 Derin suları kaynayan kazan gibi fokurdattır, Denizi merhem
 çömleği gibi karıştırır.
 Ardında parlak bir iz bırakır, İnsan enginin saçları ağarmış
 sanır.
 Yeryüzünde bir eşi daha yoktur, Korkusuz bir yaratıktır.
 Kendini büyük gören her varlığı aşağılar, Gururlu her varlığın
 kralı odur. (Eyüp 41:1-34)

Uroboros, sınırlı öznenin deneyiminde, böyle bir potansiyelin ortaya çıkışından önce saf niteliksiz potansiyel olarak var olan şeydir; hâlâ en kapsamlı şekilde araştırılan ve en aşına olunan nesnelerde (nesneler, diğer insanlar, kendimiz) bulunan ani dramatik öngörülemezliğe ait sonsuz olasılıktır. Bu öngörülmezlik yalnızca maddi bir olasılık veya potansiyel değildir; o da anlamdır. Henüz onunla ne yapılacağı belirlenmemiş olan kaos alanı, güçlü duyguların, cesaret kırıklığının, depresyonun, korkunun varlığı ile karakterize edilen bir "yer"dir; köksüzlük, kayıp ve oryantasyon bozukluğu ile karakterize edilen bir yer. Kaosun duygusal yönü, kaos hakkında en net olarak bilinebilen şeyi oluşturur. "Karanlık, kuraklık, normların askıya alınması ve ölüm"dür.²⁷⁶ Kendini hayal gücünün şeytanlarıyla dolduran, ancak yine de esrarengiz bir büyü sergileyen gecenin karanlığının dehşetidir. Belirli bir şeyi sihirli bir şekilde diğerine indirgeyen ateştir; yabancının ve ecnebinin doğurduğu korku ve meraktır.

Urubobos (ilkel matriks) prensipte deneyimlenebilecek her şeyi ve deneyimleyen şeyi "embriyonik" olarak içerir. Bu nedenle büyük yılan (matriks) bilinçtir, kendini göstermeden önce ruhtur ve *ruhtan* ayrılmadan önce maddedir. Bu büyük mitolojik fikir, öznenin gelişimine ilişkin bazı modern teorilerde yankı bulur;

özellikle *yapılandırmacı* kişiler arasında. Örneğin ünlü İsviçreli gelişim psikoloğu Jean Piaget, deneyimleyen öznenin, keşif etkinliğinin bir sonucu olarak kendisini bebeklik döneminde inşa ettiğini iddia etmiştir.²⁷⁷ O, eylemde bulunur ve eylemde bulunduğunu gözlemler, sonra eylemi taklit ederek kendisinin ilkel bir temsilini oluşturur ve daha sonra kendi eylemlerinin daha soyut bir modelini formüle eder. *Böylece özne, keşif faaliyeti sırasında üretilen bilgilerden yaratılır. Eş zamanlı olarak dünya da var olur:*

Livyatan'ın başlarını ezdin,
 Çölde yaşayanlara onu yem ettin.
 Kaynaklar, dereler fışkırttın,
 Sürekli akan ırmakları kuruttun.
 Gün senindir, gece de senin,
 Ay[a] ve güneşi sen yerleştirdin,
 Yeryüzünün bütün sınırlarını sen saptadın,
 Yazı da kışı da yaratan sensin... (Mezmurlar 74:14-17).

Eylemlerin sonuçları vardır. Eylemlerin sonuçları dünyayı oluşturur; öngörülebilir olduklarında tanıdık dünya; olmadıklarındaysa beklenmediklerin dünyası.

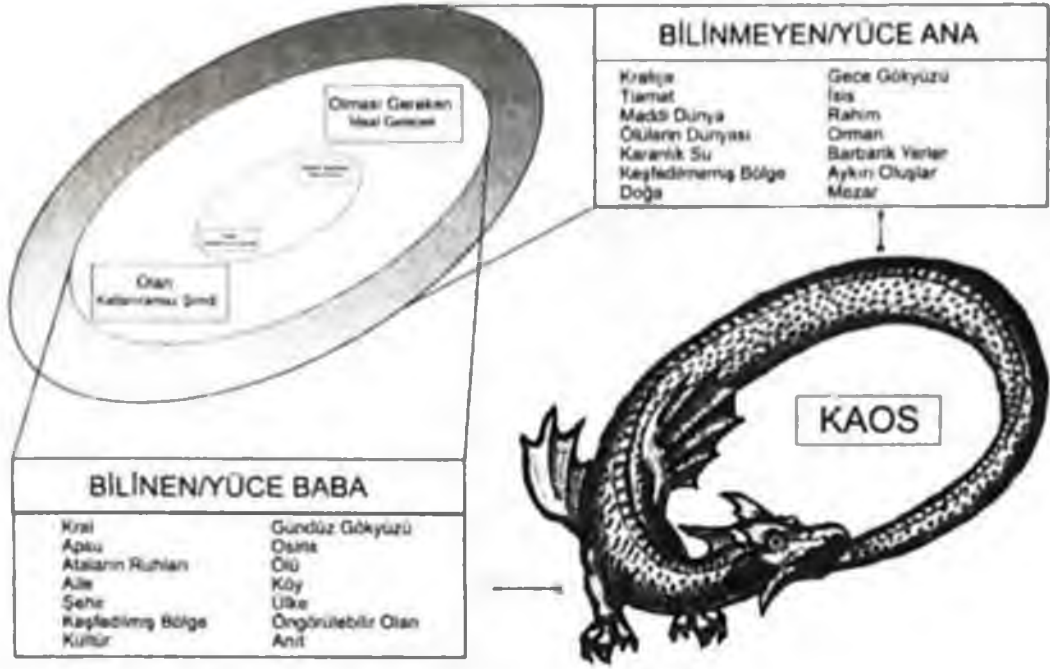
Kökenin durumu en soyut şekilde geometrik formların en mükemmeli olan bir daire ya da başı ve sonu olmayan, tüm eksenlerde simetrik olan bir küre olarak temsil edilmiştir. Plato, *Timaeus*'ta birincil kaynağı başlangıçta var olan yuvarlak olarak tanımlamıştır.²⁷⁸ Doğu'da dünya ve anlamları, aydınlık, manevi, maskülen *yang* ve karanlık, maddi, feminen *yinin* yuvarlak olarak çevrelenmiş etkileşim ve birliğinden doğar.²⁷⁹ Orta Çağ simyasının üstatlarına göre, deneyimin fark edilebilir nesneleri (ve onları deneyimleyen özneler), ilkel unsurun küresel bir kabı olan yuvarlak kaostan ortaya çıkmıştır.²⁸⁰ İslam, Yahudilik ve Hristiyanlıktaki Tanrı, "Alfa ve Omega, birinci ve sonuncu, başlangıç ve son Ben'im" (Vahiy 22:13), kendisini dünyevi değişimin dışına veya ötesine yerleştirir ve zamansal karşıtları varlığının büyük çemberi içinde

birleştirir. Kökenin bir çembere benzetilmesi, cenneti yaşamın adandığı veya adanması gereken bir son olarak tanımlayan mitlerde anlatısal yansımasını bulur (en azından “ölümsüz ruh” perspektifinden). Tanrı'nın Krallığı, Mesih tarafından vadedilmiştir. Bu aslında cennetin yeniden kurulmasıdır (her ne kadar karşıt güçlerin uzlaşısı ile karakterize edilen bir cennet olsa da, gerici çözülme ile değil, bilinç öncesi birlik içinde). Böyle bir yeniden kuruluş, zamansal varlık çemberini kapatır.

Uroborik başlangıç hali, tüm karşıt şeylerin birleştiği (birleşeceği) “yer”dir; kurucu unsurlara bölünmesi, deneyimin kendisinin ön koşulunu oluşturan, kendini yiyen büyük ejderha. Bu ilk durum, sorunsuz bir “yer”dir ve sonuç olarak cennetvari bir yönü vardır; ancak uroborik cennet için ödenmesi gereken bedel, bizzat varlığın kendisidir. Her şeyin orijinal birliği parçalanana kadar (en ilkel tanrılar öldürülene kadar) varoluşun kendisi ortaya çıkmaz. Bununla birlikte, şeylerin ortaya çıkışı, karşıtlar sorununu beraberinde getirir. Bu, varoluş gerçeğinin kendisini ortadan kaldırmadan ideal olarak çözülmesi gereken bir sorundur.

Uroboros, bilinenin, Yüce Baba'nın (keşfedilen bölge ve tanıdık) ve bilinmeyenin, Yüce Ana'nın (anormal bilgi ve öngörülemeyen) birleşik ebeveynidir. Aynı zamanda kahramanın tek androjen atası, gece ile gündüzün oğlu, varlığı farklılaşmış şeylerin varlığı için zorunlu bir ön koşul oluşturan (ve bu nedenle kim olabilir ki), bilinen ile bilinmeyen arasında aracı olarak kabul edilebilir (bu nedenle aynı zamanda *causa prima* olarak). Uroborik ejderha bir ilk bölünmeye uğradığında, dünyanın ebeveynleri Yeryüzü ve Gökyüzü ortaya çıkar. *Şekil 30: Dünyanın Ebeveynlerinin Doğuşu*, “dünyanın doğuşunu” mitsel hayal gücü tarafından kavramsallaştırıldığı haliyle şematik biçimde sunar. Bütünlüğü oluşturan kaos, kendisini keşfedilenler ve henüz keşfedilmemiş olanlar olarak ikiye ayırır.

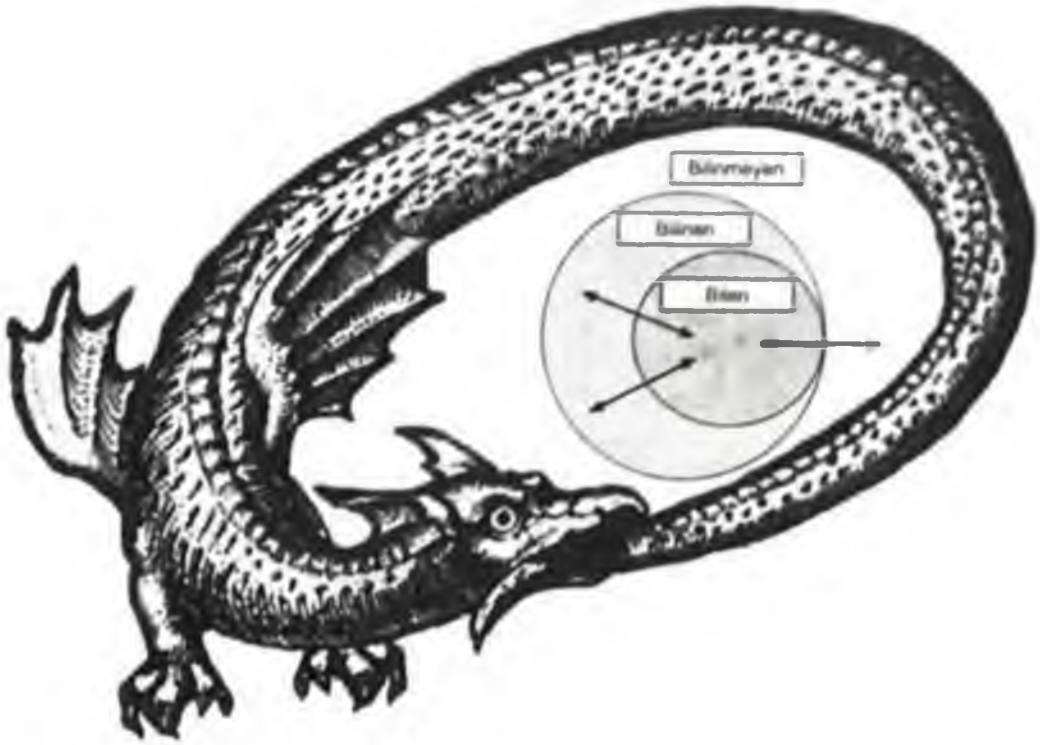
Mitik perspektiften bakıldığında, bu bölünme kozmosun ortaya çıkışına ve dolayısıyla yaratılışın veya oluşumun kendisine eş değerdir. Eksik olan bir şey var: kâşifin gerçeği ve bilinen ve

Şekil 30: Dünyanın Ebeveynlerinin Doğuşu

henüz bilinmeyenle ilişkisinin doğası. Kâşifin “doğuşuyla”, kültür ve doğa arasındaki etkileşimden inşa ettiği yapıyla, tüm “dünya” meydana gelir. Bu “deneyimin ortaya çıkışı” *Şekil 31: Dinamik İlişki İçinde Dünyanın Kurucu Öğeleri*’nde tasvir edilmiştir. “Bilen” aynı anda hem doğanın hem de kültürün çocuğu, kültürün yaratıcısı (doğayla ya da bilinmeyen dünyayla karşılaşmasının bir sonucu olarak) ve bilinmeyi bir gerçeklik olarak gören “kişi”dir.

Dünya ebeveynleri şema kategorizasyonunun insan varsayım ve faaliyetleri üzerindeki etkisini olduğundan fazla değerlendirmek neredeyse imkânsızdır. “Dünya” gizemle çevrili, keşfedilmiş bir bölgedir. Bu gizem, farklılaşmamış ama çoğu zaman tehditkâr bir kaos olarak deneyimlenir. Böyle bir kaosu “işgal eden” her şey doğrudan onunla özdeş olarak algılanır (soyut olarak kavramsallaştırılmaz); doğrudan bilinmeyen ve kaygı uyandıran olarak algılanır. Bu nedenle yabancı, yani “baykuşların yurdu”nun (Yeşaya 34:13) sakini, doğal olarak biçimsiz bir kaosun faili olarak algılanır. Eliade şöyle der:

Şekil 31: Dinamik İlişki İçinde Dünyanın Kurucu Öğeleri

Geleneksel toplumların göze çarpan özelliklerinden biri, yaşadıkları dünya ile onu çevreleyen bilinmeyen ve belirsiz alan arasında varsaydıkları karşıtlıktır. Bunların ilki dünyadır (daha doğrusu bizim dünyamız), kozmostur. Onun dışındaki şeyler artık bir kozmos değil, bir tür “öteki dünya”dır; hayaletler, iblisler, (iblislere ve ölülerin ruhlarına [daha doğrusu onlardan ayırt edilmeden] asimile edilen) “yabancılar” tarafından doldurulan yabancı, kaotik bir uzaydır.²⁸¹

Dışarıdaki her şey, kaos ejderhası veya Korkunç Ana ile aynı kategorik alanı kaplar. İlk Hint-Avrupalılar, savaşta düşmanların yok edilmesini Vritra'nın Indra tarafından öldürülmesiyle eş saymışlardır;²⁸² Antik Mısırlılar Hiksos'u, yani “barbarlar”ı, her gece güneşi yutan yılan Apophis'e²⁸³ ve arkaik İranlılar (Zerdüşter) Kral Feridun'un yabancı bir gaspçıya, ejderha Azdahak'a karşı verdiği efsanevi mücadeleyi, kahraman Thraetona'nın kaosun ilkel yılanı Azi Dahaka'ya karşı kozmogonik savaşıyla eş görmüşlerdir.²⁸⁴ Eski

Ahit'teki İbranilerin düşmanları da aynı kaderi paylaşır: Onlar, dünyayı kurmak için Yehova'nın savaşta yendiği yılan Rahab'a veya Livyatan'a eş kabul edilirler (Onlara de ki, "Egemen RAB şöyle diyor: 'Kendi kanallarının içinde yatan Büyük canavar fıravun, İşte, sana karşıyım. Sen ki, Nil benimdir, Onu kendim için yaptım dersin.'" [Hezekiel 29:3]; ayrıca "Babil Kralı Nebukadnessar yuttu bizi, ezdi, Boş bir kaba çevirdi' diyecek, 'Canavar gibi yuttu bizi, Güzel yemeklerimizle karnını doyurdu, Sonra bizi kustu.'" [Yeremya 51:34]) Eliade şöyle devam eder:

İlk bakışta, uzaydaki bu bölünme, yerleşik ve organize, –dolayısıyla kozmikleştirilmiş– bir bölge ile sınırlarının ötesine uzanan bilinmeyen alan arasındaki karşıtlıktan kaynaklanıyor gibi görünüyor; bir yanda kozmos, diğer yanda kaos. Ancak, üzerinde yaşanılan her bölgenin bir kozmos olması, bunun tam olarak ilk kez kutsanmasından, şu ya da bu şekilde tanrıların işi olmasından ya da tanrıların dünyasıyla iletişim halinde olmasından kaynaklandığını göreceğiz. Dünya (yani bizim dünyamız), kutsalın kendisini zaten içinde gösterdiği ve sonuç olarak düzlemden düzleme geçişin mümkün ve tekrarlanabilir hale geldiği bir evrendir. Dini anın neden kozmogonik anı ima ettiğini anlamak zor değil. Kutsal olan, mutlak gerçekliği açığa çıkarır ve aynı zamanda yönelimi mümkün kılar. Dolayısıyla sınırları belirlemesi ve dünyanın düzenini kurması anlamında *dünyayı kurar*.

Bütün bunlar, bir bölgeye sahip olmak ile ilgili Vedik ritüelde kendini çok açık bir şekilde gösterir; Agni'ye adanan bir ateş sunağının dikilmesiyle mülkiyet yasal olarak geçerli hale gelir. "Bir ateş sunağı (*garhapatya*) inşa edildiğinde bunu inşa edenler artık geçerli hale gelir." (*Shatapatha Brahmana*, VII, 1,1,1-4). Bir ateş sunağının dikilmesiyle Agni mevcut hale getirilir ve tanrıların dünyası ile iletişim sağlanır; sunağın alanı kutsal bir alan haline gelir. Ancak ritüelin anlamı çok daha karmaşıktır ve tüm sonuçlarını göz önünde bulundurursak, bir bölgeyi kutsamanın neden onu bir kozmos yapmakla, *kozmiikleştirmekle* eş değer olduğunu anlayacağız. Aslında, Agni için bir sunağın dikilmesi, Yaratılış'ın

mikro kozmik ölçekte yeniden üretilmesinden başka bir şey değildir. Kilin karıştırıldığı su, ilkel suyu simgeler; sunağın tabanını oluşturan kil dünyayı simgeler; yan duvarlar atmosferi temsil eder, vb. Ve sunağın inşasına, hangi kozmik bölgenin yaratıldığını bildiren şarkılar eşlik eder (*Shatapatha Brahmana* I, 9, 2, 29, vb.). Bu nedenle, tek başına yeni bir bölgeye sahip olmayı doğrulayan bir ateş sunağının dikilmesi, bir kozmogoni ile eş değerdir.

Bilinmeyen, yabancı ve işgal edilmemiş bir bölge (ki bu genellikle “halkımız tarafından işgal edilmemiş” anlamına gelir) hâlâ kaosun akışkan, larva biçimini paylaşır. İnsan, onu işgal ederek ve her şeyden önce onun içine yerleşerek, kozmogoninin ritüel bir tekrarı yoluyla onu sembolik olarak bir kozmosa dönüştürür. “Bizim dünyamız” olacak olan şey önce “yaratılmalıdır” ve her yaratılışın, evrenin tanrılar tarafından yaratılmasının paradigmatik bir modeli vardır. İskandinav sömürgecileri İzlanda’yı (*landnama*) ele geçirip temizlediğinde, bu girişimi ne orijinal ne de insani ve bayağı bir iş olarak gördüler. Onlar için yaptıkları yalnızca ilkel bir eylemin tekrarı, ilahi yaratma eylemiyle kaosun kozmosa dönüştürülmesiydi. Çöl toprağını işlerken aslında kaosu ona bir yapı, biçim ve norm vererek organize eden tanrıların eylemini tekrar ediyorlardı.

İster işlenmemiş toprakları temizleme, isterse “diğer” insanların hâlihazırda yaşadığı bir bölgeyi fethetme ve işgal etme durumu olsun, ritüel olarak sahiplenme her zaman kozmogoniyi taklit etmelidir. Çünkü arkaik toplumların görüşüne göre “bizim dünyamız” olmayan şeyler henüz bir dünya değildir. Bir bölge ancak onu yeniden yaratarak, yani kutsayarak bizim olabilir. Bilinmeyen topraklarla ilgili bu dini davranış, Batı’da bile modern zamanların şafağına kadar devam etmiştir [ve son zamanlarda Amerikan astronotları tarafından Ay’a “bayrak dikilmesine” yansımıştır]. Farklı yerleri keşfeden ve fetheden İspanyol ve Portekizli fatihler, bu bölgeleri İsa Mesih [dünyayı yaratan *Logos*] adına ele geçirmişlerdir.”²⁸⁵

Benzer bir ritüel ve düşünce biçimi, yeni bir binanın kurulması kadar “basit” olan süreçlerde görülür. Hindistan’da,

Tek bir taş konulmadan önce “astrolog temeldeki hangi noktanın tam olarak dünyayı destekleyen yılanın başının tepesine denk geldiğini gösterir. Duvar ustası, akasya ağacının ahşabından küçük bir tahta çivi yapar ve bir Hindistan cevizi ile çiviye yılanın başına sağlam bir şekilde inecek şekilde bu noktaya saplar... Yılan başını gerçekten şiddetle sallasa, dünyayı paramparça edebilir.”²⁸⁶ Çubuğun üzerine bir temel taşı konur. Böylece temel taşı tam olarak “dünyanın merkezinde” bulunur. Ama aynı zamanda temel atma eylemi kozmogonik eylemi tekrar eder, çünkü yılanın kafasını “sabitlemek”, çiviye ona saptamak, Soma’nın (*Rigveda* II, 12, 1) ya da İndra’nın Yılan’ı vurduğundaki (*Rigveda* VI, 17, 9) ve kafasını kestiğindeki (*Rigveda* I, 52, 10) ilkel hareketini taklit etmektir.²⁸⁷

Düzen –keşfedilmiş bölge– kaostan inşa edilir ve aynı zamanda bu kaosa (“yeni” kaosa, daha doğrusu *keşfedilen topraklara karşı tanımlanan* bilinmeyene) karşı var olur. Düzen olmayan, yani öngörülemeyen, kullanılamaz olan her şey tanım gereği *kaostur*. Davranışları önceden kestirilemeyen, kan bağından ya da ortak bir gelenekten gelme anlamında akraba olmayan, “kozmos”un sakini olmadığı gibi varoluşu ve alanı kutsallaştırılmamış olan yabancı, kaosa *eş değer*dir. Eylem kalıpları ve inançları toplumun kendisini altüst etme potansiyeline sahip olduğundan, ortaya çıkışı tehdit anlamına gelir. Dünyayı eritme ve sular altında bırakma ve uroborosların egemenliğini yeniden kurma kapasitesine sahiptir.

Yüce Ana: Bilinmeyen veya Keşfedilmemiş Bölgenin İmgeleri

Şarkıların Anası, tüm tohumlarımızın anası, bizi doğurdu. O, tüm insan ırklarının ve tüm kabilelerin annesidir. O, gök gürültüsünün anasıdır, nehirlerin anasıdır, ağaçların ve her türlü şeyin anasıdır. Şarkıların ve dansların anasıdır. O, tahılın anası

ve her şeyin anasıdır. Küçük kardeş Fransızların ve yabancıların anasıdır. Dans donatılarının ve tüm tapınakların anasıdır ve sahip olduğumuz tek anadır. O hayvanların anasıdır, tektir ve Samanyolu'nun anasıdır. Başlangıcı yapan ananın kendisidir. O yağmurun anasıdır, sahip olduğumuz tek anadır. O, her şeyin anasıdır, tektir. Ve ana tüm tapınaklarda bir hatıra bırakmıştır. Oğullarına, kurtarıcılarına kendi hatırası olarak şarkılar ve danslar bırakmıştır. Rahipler, babalar ve ağabeyler böyle bildirmiştir.²⁸⁸

Bilinenin, kültürün temsili, görece basittir; ikinci dereceden soyutlamadır, zaten düzene tabi kılınmış olanın tasviridir. Kültürün temsili, davranışsal adaptasyonun daha önce meydana geldiği, duyuşsal özellikleri, duyuşsal çıkarımları ve motive edici önemleri belirlenmiş ve hâlihazırda belirlenmiş olan şeyler veya durumların kuşatılmasıdır. Bilenin, insan öznenin temsili, aynı zamanda, tüm kişiler arası etkileşimlerde ve tüm öz bilinç durumlarında sürekli olarak karşılaşılan şeyin tasviridir: sonsuz karmaşık bir veri kümesinin en azından deneyimlenmiş olan yönlerinin tasviridir. Ancak bilinmeyenin temsili imkânsız görünür. Henüz karşılaşılmamış olan nasıl kavranabilir, anlaşılabilir, somutlaştırılabilir, yüzleşilebilir veya uyarlanabilir? Ancak karşılaşılmayan şeyin anlaşılması gerekir. Deneyimimizin kapsamı, sürekli olarak belirlenmiş bilgimizi aşar. Bu nedenle bilinmeyenle sürekli temasa meyilliyizdir. Her hata yaptığımızda; varsayımlarımız her yanlış olduğunda, davranışlarımızın beklediğimiz ve arzuladığımız sonuçları üretmediği her zaman ortaya çıkar. Açıklanamayan koşullar için belirli uygun bir tasvirin yokluğu, uygun eylemin gerekliliğini azaltmaz (bu eylemin doğası henüz belirlenememiş olsa bile). Bu, bilinmeyenin doğasının, *henüz tahmin edilemeyen (ve sonsuza kadar da edilemeyecek) olanlara yanıt vermek için geniş çapta düzenlenmiş eylem modellerini tasarlamak amacıyla temsil edilmesi gerektiği* anlamına gelir. Aslında bir dizi paradoksal ye-

teneğe sahibiz: Ne yapacağımızı bilmediğimizde ne yapacağımızı biliyoruz; ne yapacağımızı bilmediğimizde ne yapacağımızı nasıl temsil edeceğimizi biliyoruz ve nihayet, henüz karşılaşmadıklarımızı nasıl temsil edeceğimizi biliyoruz. İlk bakışta imkânsız gözüken bu uyumsal kapasiteler, gizemli deneyimimiz karşısında başarılı bir şekilde davranma ve bu kapasiteyi iletme ve genişletme kapasitemizi oldukça artırır.

Yargılamada, yorumlamada veya davranışta bir hata meydana gelirse ve beklenmedik bir şey ortaya çıkarsa, bu beklenmedik şeyin tanımlanabilen özellikleri vardır: Tehlikeli ve umut vericidir. Tehlike ceza, hüsrân, hayal kırıklığı, sosyal izolasyon, fiziksel hasar, hatta ölüm potansiyeli taşır. Bununla birlikte, her tehdit anı, aynı zamanda bir fırsat anıdır. Şimdiki öngörülebilir ve düzenli olanı altüst eden değişiklik, daha umut verici bir geleceğe ilerleme potansiyeli anlamına da gelir. Beklenmeyen, bilginin kendisidir. Bu uyumsal yetkinliğin sürekli genişlemesi için gerekli olan bilgidir. Bu tür bilgiler tehdit ve vaatlerle paketlenmiş olarak gelir. Söz verilen bilgiyi elde etmek için tehdidin üstesinden gelinmesi gerekir. Bu zorunlu ebedî üstesinden gelme süreci, davranışsal repertuvarlarımızı ve temsili şemalarımızı sürekli olarak inşa eder ve dönüştürür.

İnsan deneyiminin öznesi ve nesneleri hakkında şu anda bilinen her şey, bir zamanlar farklılaşmamış bilinmeyenin parçalarıydı. Dünyanın kolektif olarak kavranabilir duyuşal nitelikleri hakkında henüz keşfedilmeyi bekleyenlerden daha fazlasıydılar. Bilinmeyen, uzlaşıya dayalı olarak doğrulanabilir ampirik alanda kendini maddi dünyanın bir yönü olarak gösterebilir; aynı şekilde, daha önce belirgin olmayan yeni bir anlam olarak da görünebilir. Bilinen ve tanıdık olan hiçbir tehdit oluşturmaz ve önceden belirlenmiş olanın ötesinde hiçbir olasılık sunmaz. Keşfedilen şey veya durum onu ideal bir şekilde yararlı veya en azından zararsız kılan davranışlarla ilişkilendirilmiştir. Buna karşılık, her yerde hazır ve nazır olan bilinmeyen, sonsuz kapsamlı tehdit ve vaat

sunar, bunu çerçevelemek ve aynı şekilde görmezden gelmek de imkânsızdır. Bilinmeyen, beklenmedik veya öngörülemeyen, tüm koşullu bilgilerin kaynağıdır ve bu tür bilgilerin artık yararlı olmadıklarında “geri döndükleri” yerdir. Bildiğimiz her şeyi bilmemizin nedeni birinin anlamadığı bir şeyi keşfetmesidir; korktukları bir şeyi huşu içinde keşfetmişlerdir. Bildiğimiz şeyleri bilmemizin nedeni birilerinin beklenmedik bir karşılaşma sırasında değerli bir şey üretmiş olmasıdır.

“Medeniyet, üzerinde düşünmeden gerçekleştirebileceğimiz önemli operasyonların sayısını artırarak ilerler.”²⁸⁹ Bildiğimiz şeyler artık dikkatimizi çekmez. Bir şeyi bilmek, onu düşünmeden otomatik olarak yapmak, onu bir bakışta (ya da en azından bir bakışta) kategorize etmek veya tamamen görmezden gelmektir. Sinir sistemi, öngörülebilirliği göz önünde bulundurmak ve odaklanmanın yararlı sonuçlar üreteceği sınırlı analitik kaynaklara odaklanmak için “tasarlanmıştır”. Değişimin olduğu yerlere ilgimizi veririz; henüz modellenmemiş bir şeyin olduğu, çevresinde henüz davranışların oluşturulmadığı bir şeyin gerçekleştiği, henüz anlaşılmayan bir şeyin gerçekleştiği yer. Bilincin kendisi, öngörülemeyen olayların analizi ve sınıflandırılmasında uzmanlaşmış bir organ olarak düşünülebilir. Dikkat ve konsantrasyon, doğal olarak, normalde daha yüksek bilişsel işlem olarak kabul edilebilecek olandan önce, deneyimsel alanda en yüksek yoğunlukta yenilik içeren veya en az beklenen unsurlara yönelir. Sinir sistemi düzensiz değişimlere tepki verir ve düzenliliği görmezden gelir. Öngörülebilir olanda olumlu ve olumsuz sınırlı bilgi vardır. Buna karşılık, yeni oluşum, sonsuz ve sınırsız potansiyelde ödül ve cezanın var olduğu “aşkın alana” açılan bir pencere olarak düşünülebilir.

Bilinmeyen, beklenmedik ya da yeni olan, planlar ters gittiğinde ortaya çıkar: davranışsal uyarılama ya da yorumlayıcı şema isteneni üretmediğinde ya da ne olacağını tahmin edemediğinde. Beklenmeyen veya tahmin edilemez olanın ortaya çıkması, bilinçli iradenin yokluğunda, devam eden amaca yönelik aktiviteyi engeller.

Aktivitenin bu ketlenmesiyle eş zamanlı olarak, beklenmedik olaya karşı dikkat amansız bir şekilde yeniden yönlendirilir. Beklenmeyen, davranışı yakalar ve kendiliğinden, yoğunluğu, meydana gelme ihtimaline göre değişen, artan ilgi, korku, yoğun merak veya doğrudan terör yaratan antitetik etkiler üretir. Bu motive edici önem, deneyimsel dünyanın katı biçimsel modern bölünmesinden önce, bilinmeyenin içsel bir özelliği olarak deneyimlenmiş gibi görünüyor; bugün hâlâ temel olarak bu şekilde deneyimleniyor. Rudolf Otto, dini deneyimin doğasına yönelik çığır açıcı araştırmasında, böyle bir deneyimi, istem dışı olarak sürükleyici, normal ve ortalamanın ötesinde bir önemin göstergesi olarak, *numinous*²⁹⁰ olarak tanımladı. “Ruhani” deneyimin iki yönü vardır: titreme ve korku uyandırma kapasitesi olan *mysterium tremendum* ve güçlü bir şekilde cezbetme, büyüleme ve zorlama kapasitesi olan *mysterium fascinans*. Bu kutsal güç, ilahi anlam, (bilinmeyen) nesnenin aşırı duygusal alaka düzeyi ve buna eşlik eden davranış yönüdür. Bu “güç”, kendisine tabi olanlar tarafından genellikle Tanrı’nın bir tezahürü, bilinmeyenin kişileşmesi ve tüm koşullu bilgilerin nihai kaynağı olarak kabul edilir:

Onun hissi bazen yumuşak bir dalga gibi alıp götürebilir, zihni derinden bir tapınmanın dingin bir havasıyla kaplayabilir. Ruhun daha yerleşik ve kalıcı bir tutumu haline gelebilir, en sonunda dinip ruh gündelik “din dışı” günlük hayatına geri dönene kadar nefes kesen şekilde canlı ve yankılı devam edebilir. Spazmlar ve kasılmalarla ruhun derinliklerinden ani patlamalarla kendini gösterebilir veya en garip heyecanlara, sarhoş çılgınlığa ve vecde yol açabilir. Vahşi ve şeytani biçimleri vardır ve neredeyse tüyler ürpertici bir dehşete ve titremeye kapılabilir. Kaba, barbar öncülleri ve erken tezahürleri vardır ve yine güzel, saf ve görkemli bir şeye geliştirilebilir. Kimin ve neyin karşısında yarattığın sessiz titreyen ve suskun alçak gönüllülüğüne dönüşebilir: anlatılamaz ve tüm yaratıkların üzerinde bir sır olanın huzurunda.²⁹¹

Günlük hayatımızda kullandığımız anlamdan farklı olarak temsil edilmeyen hiçbir şeyin anlaşıldığı söylenemez. Bununla birlikte, teoride temsil edilemeyen bilinmeyi anlamak, hayatta kalmaya devam etmek için hayati önem taşır. Bilinmeyi temsil etme, özünü yakalama arzusu sonuç olarak güçlüdür: Kültürün inşasını, her şeyin bilinemez kaynağını sınırlayan ağı harekete geçirecek kadar güçlüdür. Beklenmedik alanın temsili için itici güç, bilinmeyen veya yeni dünyanın içsel, biyolojik olarak belirlenmiş afektif veya duygusal öneminin bir sonucu olarak ortaya çıktı (ve ortaya çıkıyor). Bilinmeye ilişkin temsiller, onun doğasını detaylandırma, duygusal ve motive edici önemini aydınlatma (bilim öncesi veya mitsel perspektiften *varlığını* aydınlatmak) girişimlerini oluşturur. Bu, henüz anlaşılmamış olana uyum sağlamak adına, henüz keşfedilmemiş ve temsil edilmemiş olan her şeyin sınıflandırılmasıdır. Bu, "henüz kategorize edilmemiş tüm şeylerin kategorisi" kavramını formüle etme girişimidir, böylece bu kategoriyle ilgili olarak yararlı bir duruş benimsenebilir.

Yeni olan düşünceye sürekli ilham verir ve kendisinin kapsanmasına izin verir ancak kaçınılmaz olarak tüm nihai sınıflandırma girişimlerini aşar. Bu nedenle bilinmeyen, keşif ve yeni bilgi üretimi için sürekli ve güçlü bir "enerji" kaynağı sağlar. Nihai sınıflandırmayı aşan ve ebediyen motive edici kalan şeyin bir temsilini formüle etme arzusu, pekâlâ üstün ve karşı konulamaz bir dürtü olarak anlaşılabilir. Bu dürtü, en temel dini dürtü olarak kabul edilebilecek şeyi oluşturur (kültürel ve evrensel olarak Tanrı ile bir ilişki tanımlama ve kurma girişimini oluşturur) ve uygar tarihsel düzenin kurulmasının temelini oluşturur. Bu dürtünün ürünü, kültürel olarak inşa edilmiş, fantezide var olan kompleks (insanı sürekli tehdit eden ve ona vaatlerde bulunan her şeyin iletilebilir temsilinden oluşan *sembol*) her bireyin deneyimini etkiler ve yapılandırır, ancak yine de kişisel olmayan şekilde farklı ve ayrı kalır:

Yaşayan sembol, özsel bir bilinçdışı faktörü formüle eder ve bu faktör ne kadar yaygınsa, sembolün etkisi o kadar genel olur çünkü her psişede karşılık gelen bir akora dokunur. Belirli bir çağ için, hâlâ bilinmeyenin mümkün olan en iyi ifadesi olduğu için, o çağın en karmaşık ve farklılaşmış zihinlerinin ürünü olmalıdır. Ancak bir etkisi olması için, büyük bir grup insan için ortak olanı kucaklaması gerekir. Bu asla en farklı ve ulaşılabilecek en yüksek şey olamaz, çünkü bu ancak çok azının elde edebileceği ve anlayabileceği bir şeydir. Ortak faktör, her yerde bulunabileceğinden şüphe edilemeyecek kadar ilkel bir şey olmalıdır. Sembol ancak bunu kucakladığında ve mümkün olan en yüksek biçimde ifade ettiğinde genel etkili olur. Yaşayan, toplumsal sembolün gücü ve kurtarıcılığı burada yatmaktadır.²⁹²

Bu dinamik temsil, sayısız insanın öznel deneyiminin bir parçasını içerebilir ve bu nedenle, herhangi bir zamanda herhangi bir kişiden bağımsız olarak biyolojik olarak temellendirilmiş, kültürel olarak belirlenmiş “kendi” varlığına sahip olabilir. Yine de nesnel olan şimdiki zamanda anlaşılabilir olduğu için “nesnel olarak” var olamaz.

Bilinmeyen (hata yapıldığında ortaya çıkan alanın) ritüelleştirilmiş, dramatik veya mitsel temsilleri, resmîleştirilmiş dinlerin en ilkel ve temel yönleri için ilk malzemeyi sağlamış görünmektedir. Bilinmeyen doğasının takdir edilmesi, beklemediğimiz şeylere karşı içsel tepkimizin gözlemlenmesinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Kendini tahmin edilebilir bir duygulanım ve davranış kalıbı: korku ve merak, terör ve umut, devam eden faaliyetin engellenmesi ve temkinli keşif, “alışkanlık” ve yeni ve duruma özgü uygun davranış stratejilerinin oluşturulması olarak gösterir. İki şey kolektif olarak kavranmış duyusal özellikleri paylaşıyorlarsa, ampirik bakış açısından aynıdır. Metaforik, dramatik veya mitsel perspektiften (doğal kategori perspektifinden) aynı öznel varlık durumunu (duygu veya motivasyon) üretiyorlarsa veya aynı işlevsel statüye sahiplerse (davranış) aynılardır. Duygulanımsal tonu pay-

laşan deneyimler, doğaları gereği sembolik (soyut biliş açısından) tekil kompleksler halinde kategorize edilebilir görünürler; *Homo sapiens*'in karakteristiği olan sosyal çevrede gelişen ve daha sonra ortadan kaybolan kültür ürünleri. Bu tür kompleksler, korkulan ve gelecek vadeden nesneler karşısında, bu nesnelerin açık doğasına ilişkin ayrıntılı keşifle oluşturulmuş bilgilerin yokluğunda, genel uyumsal davranışın teşvik edilmesinde yararlı bir rol oynayabilir.

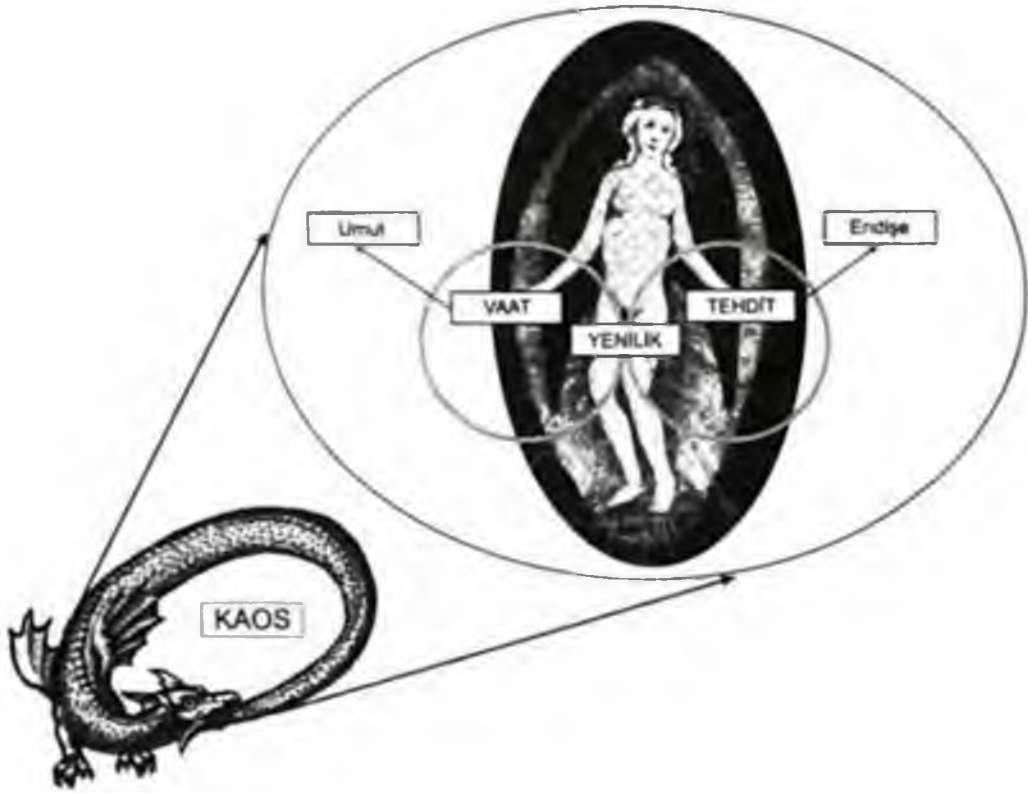
Bu temsiller, birinci düzey temsilin (Piaget'nin işaret ettiği şekliyle taklidin) ve daha sonra, daha soyutlanmış ikinci derece temsilin (simgesel anlamının) sonucu olarak düşünülebilir. Anlamaya en kapsayıcı, ancak ilkel düzeyde ritüel ve taklit yoluyla ulaşılabilir. Dikkat çekici ama anlaşılamayan bir fenomen, ritüel olarak temsil edilebilir ve *canlandırılabilir*. Bu "eylemenin" ikincil temsili, soyut temsilin ilk biçimini oluşturur. Örneğin aslanı ya da avlanan canavarı anlamak için önce aslan ya da avlanan hayvan olmak, fiziksel olarak taklit etmek ve daha sonra taklitçiliği hayal gücünde temsil etmek gerekir. Bu şekilde oğul, daha sonra olacağı babayı taklit eder. Bir çocuğun ebeveyni somutlaştırması, ebeveyne dair bilgileri birleştirmesi anlamına gelir; en azından bu bilgi eylem olduğu sürece. Çocuk, babasını ve babasının davranışlarının nedenlerini anlamadan babası gibi davranır. Dolayısıyla mecazi anlamda denilebilir ki, taklit eden çocuk, kendisinden önceki babanın çocukluk döneminde sahip olduğu gibi, *babalık ruhuna* sahiptir. "Babalık ruhu", bu temsili şemada, belirli babadan veya belirli oğuldan bağımsız bir varlık olarak var olur. Kendini hayal gücünde ve davranışta nesilden nesile devam eden şekilde aşağı yukarı değişmeyen geleneksel bir formda gösterir. Benzer şekilde, aynı anda hem nesne hem de özne olarak düşünülebilecek *bilinmeyen* pekâlâ kişi ötesi bir varlık kabul edilebilir. Çalılıklarda bilinmeyen bir şeyden korkan "ilkel avcı", köye döndüğünde bilinmeyen iblisi "taklit ederek", kendisini korkutan şeyle karşılaşmasını tasvir eder. Bu "taklit" aynı anda hem somutlaşma hem de temsildir; bilinmeyenin doğasına

ilişkin temel düzeyde bir hipotezdir. Alternatif olarak, belki o şeyin bir imajını, bir idolünü oluşturur ve o zamana kadar sadece davranışsal olan şeye somut bir biçim verir. Bilinmeyen, önce sembolik olarak, tabiri caizse bağımsız bir kişilik olarak, başka bir şekilde kavranamadığında ortaya çıkar ve daha sonra (açıkça metaforik kılıkta) bir kişilikmiş gibi görünür. Temsili “kompleksler” tarafından “kişiliğin” benimsendiğine dair kanıtlar bol miktarda bulunmaktadır.²⁹³ Bu tür kompleksler, iletişimsel kültür ağı içinde birleşmiş birçok farklı bireyin keşfedici ve yaratıcı çabalarının bir sonucu olarak, yüzyıllar boyunca “kendilerini inşa edebilirler”.

Bu şekilde, çok uzun zaman dilimleri boyunca, hayal gücünün “kişi ötesi” alanı “ruhlar” ile doldurulur. Jung, bu tür “ruhlar” tarafından işgal edilen “uzay”, *pleroma* (bir gnostik terim) olarak tanımlamıştır.²⁹⁴ Pleroma, bellekteki öznel deneyim dünyası (modern hafıza teorisi perspektifinden epizodik dünya) olarak tanımlanabilir. Ancak (yıkıcı Sırp-Boşnak-Müslüman savaşından önce Yugoslavya’daki Meryem Ana’nın kiler veya Soğuk Savaş sırasındaki “yabancı uzay gemileri”nin [UFO’ların]kiler gibi) belirli özel koşullar altında topluca kavranabilecek gibi görünen temsiller de orada “yuvaları”nı oluştururlar. Pleroma, Cennet ve Cehennem’in var olduğu “uzay”dır; Platon’un “gök-üstü” ideallerinin bulunduğu yer, düş ve fantezinin temelidir. Objektif uzay-zaman (ve hafıza)²⁹⁵ gibi dört boyutlu bir yapıya sahip gibi görünür ancak kategori ve zamansallık açısından muazzam bir belirsizlik içerir. “Doğal” durumunda, pleromada ikamet eden “ruhlar” *tanrılardır*; özne ve nesnenin ayrışmamış karışımları, motive edici önem ve duyuşal yönün birçok kişinin çabasıyla kişileştirilmiş temsiller halinde detaylandırılmıştır. Bu bir temsilin *tarihsel* (hatta *biyolojik*) *kökleri* olan bir *sosyal yapı* olduğunu (herhangi bir fikir gibi) ve hayal gücünde yaşayan ruhun, bu hayal gücüne “sahip olan” kişi tarafından yaratılmış bir hayal olmadığını söyler. Şeytan, belirli bir Hristiyan’ın ürünü değildir. Şeytan figürünün bir Hristiyan’ın (ve tüm Hristiyanların) zihninde ikamet ettiğini ve bu tür yerle-

şimin, kişiler arası sosyal ve tarihsel süreçlerin bir sonucu olarak ve bireysel kontrol alanının neredeyse tamamen ötesinde ortaya çıktığını belirtmek daha doğrudur.²⁹⁶ Benzer şekilde çocuğun da hayal gücünde yer alan canavarları kendi yarattığı söylenemez. Tabiri caizse orada “oluşurlar” ve daha sonra “öznel olarak” gözlemlenirler. Yetişkinlerin rastgele ifadeleriyle, çocuğun gözlemlediği ancak açıklayamadığı eylem kalıplarıyla, aniden ortaya çıkan duygular ve motive edici durumlarla kitaplardaki, televizyondaki ve tiyatrodaki fantezilerle “beslenirler”.

Keşif ve özümsemenin ötesinde kalan olaylar veya deneyimler, bilinmeyen, tehdit edici ve umut verici olanın alanına sıkıca yerleşmiş veya otomatik olarak ona atfedilmiş halde kalır. *Henüz kategorize edilemeyen olayların* kategorisi, yine de, duygusal alakaları bir şekilde bilinmeyeninkiyle eşleşen, kısmen anlaşılabilir ancak uygulanım uyandıran olayların metaforik uygulaması yoluyla modellenenebilir. Örneğin tehlikeye işaret eden şeylerin her biri (veya alternatif olarak hayatı daha iyi hale getirecek şeylerin her biri) aynı özellik gösteren diğer belirli şeylerle kolayca ilişkilendirilebilir. Aynı şekilde yeniliğin kendisi aynı anda hem korku hem de umut yaratarak kolayca kategorileştirilebilir. Bu deneyimler, yarattıkları benzer duygusal veya davranışsal durumlar –keşif davranışı sırasında “alışkanlığın” geliştirilmesinden önce oluşturdukları motive edici etkiler– temelinde birbiriyle ilişkili görünmektedir.²⁹⁷ Arkaik “limbik sistem”in kendi sınıflandırma yöntemi vardır. Öznel olarak koşullu, soyut, kültürel olarak belirlenmiş varsayımlar alanının dışında tezahür eden duygu olarak ya da kendiliğinden üstlenilen davranış olarak deneyimlenirler.²⁹⁸ Karşılaşılan, istem dışı veya isteyerek ortaya çıkan korku veya cehalet nedeniyle kaçınılan her yeni şey, bireysel yeterlilik ve/veya kültürel sınıflandırmanın dışında kalan her şeyle potansiyel veya aktif olarak bağlantılıdır. Korku üreten her şey öznel olarak aynı (yer altındaki) şeyin bir yönü olarak kabul edilebilir. Bu şey nedir?

Şekil 32: Yeni Olan, Uroboros'un Kızı Olarak Yüce Ana

Bilinmeyen, her şeyi kuşatır ancak yalnızca varsayımsal bir şekilde var olur ve uroboros olarak sembolik biçimde temsil bulur. Uroborosun parçalanması veya bölünmesi, *keşfedilen şeye karşı tanımlanan* düzensizlik veya öngörülemezlik de dâhil olmak üzere her şeyi yaratır. Bu daha dar tanımlanmış düzensizlik veya öngörülemezlik alanı –ki (varsayımsal bir varlıktan ziyade) gerçekte deneyimlendiği şekliyle bilinmeyendir– belirgin bir şekilde dışıl bir şey olarak, büyük yılanın kızı olarak, belirli her şeyin matrisi olarak temsil edilir. Yüce Ana'yı kaos yılanının birincil aracısı olarak görmek faydalıdır; yılanın kutsal olmayan alandaki temsilcisidir. Kaos yılanı Yüce Ana'nın "arkasında" pusuya yatmış olarak görülebilir ve sık sık sürünge (maddi) veya kuş benzeri (ruhsal) özellikleri "benimser". Bu ilişki *Şekil 32: Yeni Olan, Uroboros'un Kızı Olarak Yüce Ana*'da gösterilmektedir.²⁹⁹ Tasvir edilen enkarnasyonda Yüce Ana, doğurganlık ve aşk tanrıçası Venüs'tür. Kanatlı anne olarak –kuş ve madde– aynı anda hem "ruh" hem

de “toprak”tır; kanatlar, figürünü toprağa (ve dönüşüm fikrine) daha yakından bağlayacak bir yılan simgesiyle aynı kolaylıkla değiştirilebilir. Örneğin, onu çevreleyen zarf geç Orta Çağ ve erken Rönesans sanatında sık sık Mesih’i (Kutsal Ana’nın oğlu olarak) veya Meryem’i (Kutsal Ana’nın kendisini) sarmış şekilde görülebilir. Bu zarf *mandorla* veya *vesica piscis*, “balık mesanesi”dir”. Yazılı tarih başlamadan çok önce her şeyin kaynağının cinsel/sembolik temsili olarak hizmet etmiştir.³⁰⁰

Uroboros ve Yüce Ana figürü genellikle örtüşür çünkü “orijinal durumu oluşturan kaos”u “kurulu düzene karşı tanımlanan kaos”tan ayırt etmek zordur. Ayırt edilebilir hiçbir özelliği olmayan iki şeyi (“iki kaos alanı”nda olduğu gibi) birbirinden ayırmak zordur. Bununla birlikte, uroboros ve Yüce Ana figürleri arasındaki farklar, benzerlikler kadar önemlidir. Bilinmeyen bir şeyin *olasılığı* ile gerçek bir bilinmeyen (potansiyel ile gerçeklik arasındaki fark) arasında muazzam bir fark oluşur. Eliade, kategorileri çözmek için Lao-Tzu’dan alınan dikkatli bir girişim örneğini sunar:

Başka bir kozmogonik parçada (Bölüm 25) Tao, “Gökyüzü ve Yeryüzü’nden önce doğmuş, farklılaşmamış ve mükemmel bir varlık olarak adlandırılır... Onu bu dünyanın Anası olarak kabul edebiliriz, ama adını bilmiyorum; ben ona Tao diyeceğim ve adlandırılması gerekiyorsa adı: Muazzam (*ta*) olacaktır.” “Farklılaşmamış ve mükemmel” varlık, MÖ 2. yüzyıl müfessiri tarafından yorumlanmıştır: “Gökyüzü ve Yeryüzü’nün kaotik bir biçimde [*hun-tun*] gizemli birliğin [*Hung-t’ung*], oyulmamış bloku [*koşulunu*] oluşturur.” Dolayısıyla Tao, canlı ve yaratıcı, ancak biçimsiz ve isimsiz bir ilksel bütündür. “Adsız olan, Cennet’in ve Yeryüzü’nün kökenidir. Adı olan, on bin varlığın Anasıdır.”³⁰¹

Bilinmeyen, bu haliyle, “kendinde ve kendi başına” olan şeydir. Buna karşılık, (belirli bir özne tarafından, belirli bir durumda) karşılaşılan bilinmeyen, *tüm varlığın matrisidir*; bir kez keşfedilip

kategorize edildiğinde, “kozmos” veya düzeni oluşturan gerçek bilgi kaynağıdır (ve bu nedenle, *keşif ajanı*dır).

Lao Tzu ayrıca durumu daha da netleştirmek amacıyla şunları söyler:

Vadinin kutsallığı ölmez: O, Karanlık Dişi'dir. Karanlık Dişi'nin kapısı, Cennet'in ve Yeryüzü'nün kökenidir.³⁰²

Bilinmeyen, genel olarak kadın şeklinde kavramsallaştırılmış veya sembolik olarak temsil edilmiş görünüyor çünkü öncelikle kadın cinsel organı (gizli, özel, keşfedilmemiş, üretken) “(ilahî) bilinmeyen dünyaya veya yaratılış kaynağına” “geçit” veya “portal” olarak hizmet eder ve bu nedenle kolayca o “yer”i temsil eder. Bu perspektiften bakıldığında yenilik ve kadınlık analogik veya kategorik özdeşliği paylaşırlar: Her ikisi de tabiri caizse “öte” dünyaya açılan bir pencere oluşturur. Kadın, doğal gerekliliklere tabi olduğu sürece, yalnızca doğanın bir modeli değildir. O, hayal gücünde ve gerçekte kutsal doğadır. O, biyolojik varlığın matrisini kelimenin tam anlamıyla *somutlaştırır* ve bu nedenle, her şeyin zemininin metaforik modellemesi için uygun bir figür sağlar. Kadın bedeni, normal deneyim ile tüm biçimlerin ortaya çıktığı bütünlük arasındaki *sınırı* oluşturur. Bebekler annelerden gelir; doğrudan gözleme dayanan bu hipotez, bireylerin kaynağını provizyonel bir şekilde açıklar. Köken, *kendi başına*, aynı tarif edilemez doğaya sahiptir. Köken, aynı temel, tarif edilemez doğaya sahiptir; annenin deneyimlenebilir karakteristiği olan her şeyi ve bu kadar kolay kavranamayan diğer tanımlanabilir başlangıç noktalarını paylaşır (örneğin cevherlerin içerisinde geliştiği mağaralar veya ekinlerin büyüüp olgunlaştığı zemin gibi). Her şeyin matrisi, deneyimlenen anneler gibi dişil bir şeydir; sonsuz doğurgandır ve yenilenmiş (anne ve bakire) doğası olan bir şeydir; doğurganlığı ve dolayısıyla kadınlığın kendisini tanımlayan bir şeydir. Şeyler bir yerden gelir; her şeyin doğum yeri vardır. İnsanın doğayla,

ebedi anneye *açık* ilişkisi, belirli bir çocuğun kişisel annesiyle ilişkisini ebedi bir şekilde taklit eder ya da daha doğrusu, çocuk ve anne hayatı ve dünyayı taklit eder.

Bilinmeyen (karşılaşıldığı haliyle) kadındır; paradoksal niteliklere sahip bir kadın. Her Şeyin Yüce ve Korkunç Anası sonsuz vaatlerde bulunur; aynı zamanda tehdit de eder. Bilinmeyenle karşılaşmanın sonucu –ki bu yeni bilginin (“kozmosun” ve deneyimleyen öznenin oluşumu için) üretilmesi için gerekli ön koşulu oluşturur– önceden belirlenemez; yeni bir şey fayda sağlayabilir veya yok edebilir. Dişilik, bir şeyin yaratılması ile bir başkasının yıkımı ve dönüştürülmesi arasında var olan birlik nedeniyle, duygusal değerinde yenilik ve tehdidi içinde barındırır ve bu da dişiliğin metaforik boyutunu büyütür.³⁰³ Embriyogenez süreçlerinin kendisi fetüs annenin “kanın”dan beslendiği için, kanın değişmesini gerektirir. Doğum eyleminin kendisi travmatik, acı verici, tehlikeli ve korkutucudur; doğal yaratılış, dönüşüm ve yıkım temasını özetler. Beslenme, başından beri bile, ölüm ve terörle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Kanın süte dönüşmesi anneyi çocuk için bir yiyeceğe dönüştürür. Buna ek olarak, çocuklukta annenin iyiliğine ve kaprislerine bağımlılık ile biyolojik gerçekliğe boyun eğdirme arasında var olan izomorfik ilişki nedeniyle doğa dişildir. İnsan bebekleri içgüdüsel olarak anne ile ilişki kurmaya ve anne ilgisine canlılıkla karşılık vermeye hazırdır. Her bireyin ilkel dünya deneyimi, ilk gelişim aşamalarında (dünyanın herhangi bir motive edici önemi olduğu sürece) dünyanın kendisi olan annenin deneyimidir. (Aslında psikolojik gelişimi yeterince geri kalmış bireyler için “dünya” hiçbir zaman “anne”den başka bir şeye dönüşmez.)³⁰⁴ Ayrıca bireyin ontogenezi ve anne-çocuk sembiyozu, insanlığın filogeneziyle ve bu insanlığın kara ve denizle ilişkisiyle karşılaştırılabilir. Kültürün kurulmasından daha eski zamanlara dayanan arketipsel çocuksu durum yetişkinlikte korku, saygı, umut, sevgi ve minnettarlık nesnesinde deneyimin kendisinde soyutlanarak yeniden özetlenir.

Yüce Ana'nın tehditkâr yönleri, kaygı üreten yerlerin, hayvanların, jestlerin, ifadelerin ve şeylerin kuruntuları olarak metaforik temsilleri bir araya getirir. Objektif perspektiften ("uygun küme" açısından) farklı olan bu unsurlar, yine de, öngörülemeyen herhangi bir şeyin doğasında var olan, her zaman mevcut olan potansiyel tehlikenin bir görüntüsünü üretmek için birleşir. Yüce Ana –keşfedilmemiş bölge– karanlıktır, gecenin kaosudur; böcek, ophidian ve sürüngen dünyalarıdır, hasar görmüş bedendir, öfke veya terörün maskesidir; *Homo sapiens* tarafından yaygın olarak karşılaşılan (ve hayal edilen) korku uyandıran deneyimlerin tamamıdır. Bu tür nesnelerin dinamik bir kompleksi, bilinmeyen tasavvur edilebilecek en ince ve kesin temsili olarak ortaya çıkar; aynı anda, yılanın aktif ısırmasını, ateşi, akrep sokmasını, örümceğin tuzakını karakterize edebilen bir şeydir. Doğanın yaşamsal dönüştürücü güçlerinin, ölümün, çözülmenin, yıkımın ve sonsuz yaratılışın açık arzusunun en uygun düzenlemesidir. Açıklanamaz olana dayanan korku uyandıran deneyimler, korku üreten özler olarak fantezide temsil edilir. Özellikle kaygı uyandıran olaylarla kuşanmış bu özler, deneyimin diğer türlü açıklanamayan yönlerine biçim verir; koşullu uyum, eylem ve soyut düşünce perspektifinden anlamamanın ötesinde, ancak duygulanım açısından görmezden gelinmesi imkânsız şeylerdir. Bu tür varlıkların "kişiliği", anlaşılmasız ve çoğu zaman dayanılmaz, motive edici anlamın somutlaşmasını içerir; normal, kültürel olarak yerleşik bir alana dâhil edilmesi imkânsız olan, bilişsel ve davranışsal sahiplenmeyi teşvik edebilen şiddetli duygusal deneyim zemininin temsili içerir. *Şekil 33: Keşfedilmemiş Bölgenin Kendiliğinden Kişileştirilmesi* böyle bir figürü ve onun gelişim sürecini sunar.³⁰⁵ Bu türün eş değer fakat daha ciddi dinamik temsilleri, insan deneyiminden doğan, yarı nesnel kişiler üstü özelliklere sahip tanrılar, bilinmeyen, diğerinin, tanıdık olmayanın ve tahmin edilemezin tezahürleridir.

Şimdi sakın bir şekilde geçmişten gelen arkaik bir sembol veya tanrı olarak tanımlanabilecek olan şey, aynı zamanda ilkel

Şekil 33: Keşfedilmemiş Bölgenin Kendiliğinden Kişileştirilmesi

bir “bağımsız” kişiliğin tezahürü –duygulanımsal veya fonksiyonel eş değerlikleri ortak bir dizi fenomenin ritüel veya hayal gücünde “somutlaştırılması”– olarak kabul edilebilir. Bu kişilikler –bir kez daha söylemek gerekirse tanrılar– insanın uyum sağlama kapasitesinin sürekli genişlemesinin bir sonucu olarak zamanla duygusal ve kavramsal alakalarını yitirmişlerdir ve deneyimin daha az karmaşık, daha belirleyici yönlerine “ayrılmışlardır”. Bununla birlikte, orijinal biçimlerinde, bu “temsili kişilikler” kendilerini, kendi anlaşılmaz (tamamen kendine özgü olmasa da) kişisel trajedileriyle kuşatılmış, istisnai bireylerin yaratıcı, telafi edici deneyimi içinde ortaya çıkardılar. Böyle bir tezahürün somut olarak gerçekleştirilmesi, örneğin sanatsal bir üretime veya güçlü bir hikâyeye dönüşmesi, istemeden akranların dikkatini çekmiş ve bir büyülenme ve huşu duygusuna ilham vermiştir. Bu tür üretimin yüzyıllarca süren kültürel detaylandırması, özenle

hazırlanmış kişi ötesi “varhğı”na, aşkın güce yol açmıştır. Bunlar insanoğlunun kolektif hayal gücü tarafından tanımlanan “uzay”da bulunurlar ve kendi irrasyonel güçlerinin emirlerine göre efsaneye bağlı ruhlar olarak hareket ederler. Bu “temsiller”, henüz açıkça bilinmeyen, sadece kısmen bilinen şeyleri insanlara detaylandıran aktif imgeler olarak hizmet etti. Deneyimin bilinçli” soyut kavrayışın ötesinde ancak görmezden gelmenin güvenli olmayacağı yönlerine giden yolu işaret etti.

Sınırlı öznenin sınırsız bilinmeyenin, doğanın, varoluş zemininin doğru bir temsilini formüle etmesi basit bir şey değildir. Bilinmeyen, her şeyin matrisi, tüm doğumların kaynağı ve son dinlenme yeridir. *Kişisel kimliğimizin ve kültürümüzün arkasına saklanır; yaptığımız her şeyi, anladığımız her şeyi ve olduğumuz her şeyi sürekli olarak tehdit eder ve doğurur.* Her çözüm bir dizi yeni sorun için üreme yeri sağladığından, bilinmeyen asla kalıcı olarak ortadan kaldırılamaz. Bilinmeyen, *Homo sapiens*’in ebedi düşmanı ve en büyük dostudur, bireysel uyum ve temsil kabiliyetine sürekli meydan okur, erkekleri ve kadınları sürekli olarak daha derinlere ve yükseklerle iter. Doğa olarak bilinmeyen, aynı anda hem tek yönde hem de zıt yönde giden paradoksal, ürkütücü, ezici bir güç olarak görünür. Açlık, kendini koruma isteği, canlıları açgözlülükle birbirlerini yemeye iter ve avcılarının avlananlara merhameti yoktur. Cinsellik, bireyin iradesini karşı konulmaz ve çoğu zaman trajik biçimde türün talebine boyun eğdirir ve varoluş kendini sonsuz ızdırıp, dönüşüm ve ölüm içinde sürdürür. Hayat, acımasız bir döngü içinde kendini yaratır ve yok eder ve birey, sürekli olarak anlayışın veya kontrolün ötesinde güçlere tabi kalır. Var olma arzusu yaşayan her şeye nüfuz eder ve kendini korkunç bir şekilde, kontrol edilemez bir dürtüyle, sonsuz bir doğurganlık ve çürüme noktasında ifade eder. Deneyimin en temel, ana ve gerekli yönleri aynı zamanda hem en tehlikeli hem de kabul edilemezdir.

Ampirik (klasik) “nesneler” ya bir şeydir ya da başka bir şey. Doğa, tersine hem bir şey hem de aynı anda ve aynı yerde onun

(duygusal) karşıtıdır. Yeni, ilkel deneyim, günümüzde anlaşıldığı şekliyle, başlangıçta rasyonel anlayışla kavranamayacak kadar karmaşıktı (ve hâlâ öyledir). Kapsayıcı fenomenolojik doğruluk için ayrımcı netliği feda etmeye istekli mitsel hayal gücü, gerekli gelişimsel köprüyü sağlamıştır. Bu nedenle, doğanın somutlaşmış ilk örnekleri, rasyonel olarak uzlaştırılmaz niteliklerin sembolik bileşimleridir; hayvan ve insanı, yaratılış ve yıkımı, deneyimin doğuşunu ve sona ermesini temsil eden canavar esasen dişil canavarlardır. Dişil sembolizmi üzerine kesin, kapsamlı ve faydalı bir kitap yazmış olan analitik psikolog Erich Neumann şunları söyler:

Bilincin erken evrelerinde, arketipin numinositesi [yani, duygusal değerliliği]... insanın temsil gücünü o kadar aşar ki, ilk başta ona hiçbir biçim verilemez. Ve daha sonra ilkel arketip insanın hayal gücünde şekillendiğinde, temsilleri genellikle canavarca ve insanlık dışıdır. Bu, farklı hayvanlardan veya hayvan ve insandan oluşan hayali yaratıkların –örneğin grifonlar, sfenksler, harpiller– ve ayrıca fallik ve sakallı anneler gibi canavarlıkların aşamasıdır. Ancak bilinç, fenomenlere belirli bir mesafeden bakmayı, daha ince tepki göstermeyi, fark etmeyi ve ayırt etmeyi öğrendiğinde [bu, keşfin ve bununla ilgili soyut süreçlerin bir işlevidir], ilkel arketipte hüküm süren sembollerin karışımı tek bir arketipin veya bir grup ilgili arketipin karakteristiği olan sembol grupları şeklinde ayrılırlar. Kısacası tanınabilir hale gelirler.¹⁰⁶

İlkel Yüce Ana'nın korkunç yönleri çeşitli şekillerde temsil edilmiş, sembolize edilmiştir ancak altında yatan gerçeklik ve temel düşünce hemen fark edilebilir olmaya devam etmektedir. Neumann şöyle der:

Bu figürler birbirine korkunç bir şekilde benzer. İster bir kafatası, ister bir yılanın veya su aygırının başı, ister insana benzeyen bir yüz, ister yılan, panter, aslan parçalarından bir araya getirilmiş bir vücutla temsil edilsinler, onların katıksız ürkütücülüğü bizi

tereddüde düşürür. Bu korku deneyimindeki insanlık dışı ve insanüstü nitelik o kadar büyüktür ki, insan bunu ancak hayaletlerle görselleştirebilir. Ancak tüm bunlar –unutulmamalıdır ki– yalnızca Dişil’in değil, özellikle Ana’nın bir imgesidir. Çünkü yaşam ve doğum derin bir şekilde her zaman ölüm ve yıkımla bağlantılıdır. Bu yüzden bu Korkunç Ana “Yüce”dir. Bu isim aynı zamanda su aygırı ve timsah, dişi aslan ve kadın olan hamile canavar Ta-Urt’a da verilmiştir. Ölümcül ve koruyucudur. İyi İnek Tanrıçası Hathor’a ürkütücü bir benzerliği vardır, o da yer altı dünyasının su aygırı şeklinde tanrıçasıdır. Olumlu bir yönü vardır ve aynı zamanda savaş ve ölüm tanrıçasıdır...

Ataerkil değerlerin daha sonraki³⁰⁷ gelişimi sırasında, yani güneş ve ışığın erkek tanrıalarının gelişimi sırasında, Dişil’in olumsuz yönü sular altında kaldı. Bugün yalnızca ilkel çağın ya da bilinçdışının bir içeriği olarak görülebilir. Bu yüzden korkunç Ta-Urt, korkunç Hathor, İsis, Neith ve diğerleri, “üzerleri boyanmış” resimlerinden yeniden oluşturulabilir ancak doğrudan görüntülenemez. Sadece ölümlerin yargılanmasıyla mahkûm edilen ruhları yiyip bitiren canavar Am-mit veya Aman, paralel şekilde Ta-Urt’un korkunç yönüne işaret eder. Am-mit şu şekilde tanımlanır: “Ön kısmı timsah, arka kısmı su aygırı ve ortası aslandı.” Bu çok yönlü yaratığın dişi, hayvan-anne karakteri, ölenlerin ruhlarının geçmesi gereken yer altı kapılarından birini koruyan korkunç bıçağı kullanan canavar yönü kadar açıktır.

Am-mit, yer altı dünyasında ölümlerin gece yarısı yargısından geçemeyen ruhları yutar. Ama rolü daha sonradan gizemleriyle birlikte Osiris ve Horus’un dininin, başlangıçta olduğu gibi yalnızca Firavun’un ruhuna değil, tüm insan ruhlarına yeniden doğuş ve diriliş vadetmesiyle ikincil hale gelmiştir. Rahipler tarafından her insana ölümünden sonra tarif edilen güneş yolunu takip etmenin ruhani başarıyı kesinleştirmesi, Am-mit’in temsil ettiği ilkel korkunun üzerini kapamıştır. Ama başlangıçta o da tıpkı Melanezya adası Melekula’nın ilkel sakinleri veya Meksika’nın yüksek kültüründe olduğu gibi, Dişil’in ondan doğmuş olanı geri aldığı anaerkil kültürün korkunç atalarının ruhuydu.³⁰⁸

Korkunç Ana, bireyi kesinlikle zorlar ve tehdit eder. Kaygı, depresyon ve psikolojik kaosun; acı ve ölüm olasılığının tanrıçasıdır. Korkunun hayal edilebildiği boyut ve şekliyle korkudur. Bu korkunun temelinde ve ötesindedir. Ölümcül savunmasızlığı sürekli ortaya çıkarır ve kendi avantajına çevirir. Paradoksal bir şekilde, kurbanlık ölüme karşılık yaşamın devamını teklif eder. Hayatta kalmanın kesinliğine dair bir şey sunmadan uzlaşma talep eder. Kurtuluş potansiyelini ve yaşamın temel sorununu somutlaştırır; bireyi, istemeden, bilincinin daha da genişlemesine zorlar veya ölüme yol açacak istemsiz kasılmaya neden olur.³⁰⁹ Yüce Ana, bilincin ve benliğin gelişimini harekete geçirir. Ölümün kesinliğiyle iter ve kurtulma ihtimaliyle çeker. Ölümün bilinmeyenle özdeşliği, deneyim dünyasına, daha doğrusu adaptasyona nihai alışma olasılığını kalıcı ve tedavi edilemez bir şekilde yok etmiştir. Sonuç olarak insan (tedavi edilemez şekilde) endişeli bir hayvandır:

Böylece yeryüzünün rahmi, yer altı dünyasının ölümcül yutan ağzı olur. Toprak ve dağın koruyucu mağarası ve döllenmiş rahmin yanında cehennemin uçurumu, derinliklerin karanlık deliği, mezarın ve ölümün yiyip bitiren rahmi ve ışıksız karanlık, hiçlik olur. Yaşamı ve dünyadaki tüm canlıları yaratan bu kadın, onları kendi içine alan, kurbanlarının peşine düşen, onları tuzak ve ağ ile yakalayan kadındır. Hastalık, açlık, sıkıntı, her şeyden önce savaş onun yardımcılarıdır ve tüm halklar arasında savaş ve av tanrıçaları, insanın yaşam deneyimini, kan isteyen bir dişi olarak ifade ederler. Bu Korkunç Ana, kendi çocuklarını yiyip cesetleri üzerinde şişmanlayan aç topraktır; kaplan ve akbaba, akbaba ve tabut, insanların ve hayvanların kan tohumlarını açgözlü bir şekilde yalayan ve bir kez döllenip doyduktan sonra onu yeni doğumda tekrar dışarı atan, tekrar tekrar ölüme fırlatan ve et yiyen lahittir.³¹⁰

Korkunç dişil, doğanın en farklı, ancak birbiriyle ilişkili yönlerini (bireysel olarak, özünde korku ve saygı uyandıran yönler) birleştiren kimera, sfenks, grifon ve gorgon gibi figürlerle temsil

Şekil 34: Yıkıcı Ana Olarak Keşfedilmemiş Bölge

edilmiştir. Gorgon benzeri figürler ve onların “kız kardeşleri” tüm dünyada yaygın olarak görülür.³¹¹ Kafataslarından korkunç bir başlığı olan Aztek *Coatlicue* gibi, Korkunç Ana da ölüm ve parçalanma tanrıçası, kurban edilen saygının nesnesidir. Yılan Tanrıçası olarak antik Girit'te kutsal görülüyordu ve Romalılar tarafından tapınılırdı. Modern eş değerleri Bali ve Hindistan'da varlığını sürdürür. Hindu Tanrıçası *Kali* –Şekil 34: Yıkıcı Ana Olarak Keşfedilmemiş Bölge'de resmedilmiştir–³¹² bir örümcek gibi sekiz kolludur ve bir ateş ağının içinde oturur. Kollarının her

biri bir yaratma aleti ya da imha silahı taşır. Kafataslarından bir taç takar, sivri, fallik göğüslere ve agresif bakan gözlere sahiptir. Kadim, kişisel olmayan gücün, dönüşümün ve yeniden doğuşun sembolü olan bir yılan beline dolanmıştır. Yetişkin bir adamı aynı anda hem yutar hem de doğurur. Yunan canavarı Medusa, yılan saçıyla, o kadar korkunç bir görünüm sergiler ki, tek bir bakışı güçlü adamları taşa çevirir; onları kalıcı olarak, korkuyla felç eder. Bu gorgon, tabiri caizse, aynı anda doğanın inanılmaz üretken doğurganlığını ve yaşama karşı duygusuzca umursamazlığını bünyesinde barındıran erken dönem bir tanrıçanın geç dönemde “körelmiş” bir kalıntısıdır.

Beynin beklenmeyene tepkisinin nöropsikolojik bir tanımı (daha önce sunduğumuz gibi) bir şeydir; mitolojik temsil başka bir şeydir. Yüce ve Korkunç Ana figürünün dikkate alınması faydalıdır; kültürlerimizin bizi koruduğu şeyin tam olarak ne olduğunun anlaşılmasına yardımcı olur. Ortak eylem ve yorum çerçevelerinin sağladığı aşinalık katmanıyla, hayal gücümüzün dehşetinden (ve bu tür terörü besleyen şeylerden) korunuruz. Bu “duvarlar” amaçlarına o kadar iyi hizmet eder ki ölümlü kırıl-ganlığımızı unutmamız çok kolaydır. Doğrusu biz o duvarları bu unutmaya yardımcı olması için yaptık. Ancak atalarımız tarafından yaratılan korkunç figürlere bakmadan ve takdir etmeden kültür-lerimizi (inançlarımızı ve ilişkili eylem kalıplarımızı) sürdürmek için neden bu kadar motive olduğumuzu anlamak imkânsızdır.

Olumsuz yönüyle Yüce Ana, çocuğu ebeveynlerinin yoklu-ğunda ağlamaya teşvik eden güçtür. O, ormanın derinliklerinde gece gezginine pençe atan dallardır. O, savaş sırasında vahşete (planlı tecavüz ve acılı katliam) yönelten korkunç güçtür. O, korku ve suçluluğun engellenmesi olmadan saldırganlıktır; sorumluluk yokluğunda cinsellik, şefkat olmadan tahakküm, empati olmadan açgözlülüktür. O, Freudyen iddir, bilinmeyen ve ölümcül terörle kirlenmiş bilinçsizlik ve bir kedi yavrusu cesedindeki sineklerdir. O, gecenin içinde zıplayan, kaşınan, ısırın, çılgılık atan, uluyan her

şeydir; dehşettir, korkudur ve deliliğe eşlik eden çılgınlardır. Yüce Ana çocuk düşürür, kendisi ölü fetüstür; veba üretir; kafatasından korkunç derecede çekici bir şey yapar ve tüm kafataslarının kendisidir. Onu ortaya çıkarmak, deliliği göze almak, uçuruma bakmak, yolu kaybetmek, bastırılmış travmayı hatırlamaktır. Çocukların tacizcisi, golem, öcü, bataklıkta canavar, yaşayanları tehdit eden çürüyen zombidir. O, “kaosun garip oğlu” olan Şeytan’ın atasıdır. O yilandır, Havva’dır, baştan çıkarıcıdır; o *femme fatale*, merhemdeki böcek, gizli kanser, kronik hastalık, çekirge vebası, kuraklığın nedeni, zehirli sudur. Dünyayı canlı tutmak ve üremek için erotik zevki yem olarak kullanır; o yaşayanların kanıyla beslenen Gotik bir canavardır. O, çökmekte olan barajın sırtından tehditkâr bir şekilde akan sudur; derinliklerdeki köpekbalığı, derin ormanların iri gözlü yaratığı, bilinmeyen bir hayvanın çılgılığı, bozayının pençeleri ve suçlu delilerin gülümsemesidir. Yüce ve Korkunç Ana her korku filminde, her kara komedide rol alır; bataklıkta bekleyen bir timsah gibi cahilleri pusuda bekler. O, asla üstesinden gelinemeyecek hayatın gizemidir; her geri çekilişte daha da tehditkâr hale gelir.

Rüyamda anneannemi nehir olan bir yüzme havuzunun kıyısında otururken gördüm. Gerçek hayatta, Alzheimer hastasıydı ve ölümünden önce yarı bilinçli bir duruma gerilemişti. Rüyada da kendini kontrol etme kapasitesini kaybetmişti. Genital bölgesi belli belirsiz açığa çıktı; kalın bir saç tabakası görünümündeydi. Dalgın bir şekilde kendini okşuyordu. Büyük bir ressamın boya fırçasına benzeyen bir şeye sıkıştırılmış bir avuç kasık kılıyla bana doğru yürüdü. Bunu yüzüme doğru itti. Elini itmek için birkaç kez kolumu kaldırdım; sonunda, onu incitmek ya da daha fazla müdahale etmek istemeyerek, istediğini yapmasına izin verdim. Yüzümü fırçayla nazikçe okşadı ve bir çocuk gibi “yumuşak değil mi?” dedi. Onun mahvolmuş yüzüne baktım ve “evet büyükanne, yumuşak” dedim.

Arkasından yaşlı bir beyaz ayı çıktı. Onun sağında, benim solumda duruyordu. Hepimiz havuzun yanındaydık. Ayı yaşlıydı, tıpkı küçük

köpeklerin yaşlandığı gibi. Çok iyi göremiyordu ve sefil ve tahmin edilemez bir şekilde davranıyordu. Homurdanmaya ve bana başını sallamaya başladı; tıpkı küçük köpeklerin sizi ısırmadan hemen önce hırlayıp bakmaları gibi. Sol elimi çenesinin arasına aldı. İkimiz de bu sefer daha çok nehir gibi olan havuza düştük. Boştaki elimle ayıyı itiyordum. "Baba ne yapayım" diye bağırdım. Bir balta aldım ve ayının kafasının arkasına birkaç kez sertçe vurdum ve onu öldürdüm. Suda gevededi. Cesedini kıyıya çıkarmaya çalıştım. Bazı insanlar bana yardım etmeye geldi. "Bunu tek başıma yapmalıyım!" diye bağırdım. Sonunda zorla sudan çıkardım. Nehirden aşağı yürüdüm. Babam yanıma geldi ve kolunu omzuma attı. Yorgun ama tatmin olmuş hissediyordum.

Bilinmeyen asla kaybolmaz; deneyimin kalıcı bir kurucu unsurudur. Bilinmeyenlerin korkunç yönlerini temsil etme yeteneği, henüz karşılaşılmamış olanı kavramsallaştırmamıza ve anlamadığımız şeylere karşı uygun tutumu benimsememize izin verir.

Çünkü ben ilk ve sonum.
Onurlandırılan ve hor görülenim.
Ben fahişe ve kutsal olanım.
Ben eşim ve bakireyim.³¹³

Tüm varlık matrisinin olumlu yönü (tabiri caizse Kali'nin "ikiz kız kardeşi") Korkunç Ana ile belirgin bir tezat oluşturur. Yararlı bilinmeyen, sonsuz bolluğun ve rahatlığın kaynağıdır. Mecazi konuşursak, umudun, yaşamın ve kültürün gönüllü olarak sürdürülmesi için gerekli olan şeylerin özsel iyiliğine olan inanç için temel oluşturan şey "olumlu kadınlıktır". Faydalı "kız kardeş" sonuç olarak, Korkunç Ana'nın kine eş değer bir metaforik mitsel temsil genişliği ve derinliği kazanmıştır. Her şeyin matrisinin faydalı yönü –ebediyen doğurgan "bakire" (çünkü ebediyen yenilenmiştir), kurtarıcının annesi– yardımcı kaynağın cisimleşmesidir; acı veren sancıya, trajik ızdıraba ve varoluşsal kaygıya sürekli bir yardımdır. Kurtarıcı bilginin kendisi bilinmeyenle üretken

bir karşılaşmadan, yeni şeylerin ve yeni durumların yönlerinin araştırılmasından doğar; şeylerin potansiyelinin bir parçasıdır, onlarda örtüktür, doğalarına içkindir. Bu kurtarıcı bilgi, her şeyin kaynağı olan bilinmeyenin olumlu yönü ile kurulan uygun ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkan *bilgelik*, nasıl hareket edileceği bilgisidir:

Bilgelik parlaktır ve solmaz,
ve onu sevenler tarafından kolayca fark edilir,
ve onu arayanlar tarafından bulunur.
Kendisini arzulayanlara kendini göstermek için acele eder.
Onu aramak için erken kalkan kişi zorluk çekmez,
çünkü onu kapısında otururken bulacaktır.
Düşüncesini onun üzerine sabitlemek mükemmel bir anlayıştır,
ve onun hesabına uyanık olan
yakında endişeden bağımsız olacaktır,
çünkü kendisine layık olanları aramaya devam eder,
ve onlara yollarında nezaketle görünür,
ve onları her düşüncede karşılar.
Bilgeliğin başlangıcı en içten talimat verme arzusudur,
ve eğitim kaygısı ona olan sevgidir,
ve ona sevgi onun kanunlarına uymaktır,
ve yasalarına kulak vermek ölümsüzlüğün güvencesidir,
ve ölümsüzlük insanı Tanrı'ya yaklaştırır;
bu yüzden bilgelik arzusu bir krallığa götürür. [Bilgelik
Kitabı (Apokrif), RSV 6:12-20].

Ayrıca:

Bu nedenle dua ettim ve bana anlayış verildi;
Tanrı'ya seslendim ve bilgelik ruhu bana geldi.
Onu asalara ve tahtlara tercih ettim,
ve onun yanında zenginliği bir hiç olarak değerlendirdim.
Onu paha biçilmez bir mücevhere benzetmedim,

çünkü bütün altınlar onun gözünde küçük bir kumdan başka
 bir şey değildir,
 ve gümüş onun önünde balçıktan sayılacaktır.
 Onu sağlıktan ve güzellikten daha çok sevdim,
 ve ben ışık yerine ona sahip olmayı seçtim,
 çünkü ışıltısı hiç bitmez.
 Tüm güzel şeyler onunla birlikte bana geldi,
 ve onun elinden sayısız zenginlik.
 Hepsine sevindim, çünkü bilgelik onlara yol gösterir;
 ama anneleri olduğunu bilmiyordum.
 Hile olmadan öğrendim ve gönülsüzce aktarıyorum;
 Servetini saklamam,
 çünkü o, insan için tükenmez bir hazinedir;
 Onu elde edenler Tanrı ile dostluk kazanırlar,
 eğitimden gelen armağanlar için övülürler.
 Tanrı yargıyla konuşmamı nasip etsin
 ve aldığıma layık olduğunu düşündüm,
 çünkü o bilgeliğin bile rehberidir.
 ve bilgelerin düzelticisi. (Bilgelik 7:7-15)

Bilgelik, *ebedi veren*, müritlerine tükenmeyen zenginlikler
 sağlayan bir *ruh* olarak kişileştirilebilir. O, her şeyin kaynağı
 olarak statüden veya maddi mülklerden daha değerli olmalıdır.
 Metaforik düşüncenin karakteristik belirsiz yapısı ve beraberin-
 deki çağrışım zenginliği ile *bu ruha değer verme eylemi de Bilge-
 lik*'tir. Böylece matrisin kendisi, bu matrisi yararlı bir şey yapan
 tutumla aynı kategoride gruplandırılır. Bu birleştirme, birincil
 üretici kapasitenin hem "her şeyin kaynağını" *hem de* kaynağı
 belirleyen keşfedici/umutlu tutumları ve eylemleri karakterize
 etmesi nedeniyle oluşur. Biz sadece ikincisini, "öznel duruşu"
 açıkça psikolojik bir şey olarak (modern anlamda "bilgelige" ben-
 zer bir şey olarak) kabul edeceğiz. İlkini bizim bakış açımızdan
 "dışsal" yani öznel müdahalenin ötesinde bir şey olarak değeren-
 dirilmesi daha olasıdır. Ancak uygun tavır olmadan ("Dileyin,

size verilecek; arayın, bulacaksınız; kapıyı çalın, size açılacaktır. Çünkü her dileyen alır, arayan bulur, kapı çalana açılır.” [Matta 7:7-8]). Bilinmeyen, kısır bir çorak arazidir.³¹⁴ Beklenti ve inanç, bilinmeyenin “yanıtını” belirler (çünkü cesur yaklaşım, beklenti kaygısını ortadan kaldırır ve keşif, beklenmeyeni değerli kılar). Dolayısıyla bu pasajları karakterize eden ayrım gözetmeyen kategorizasyonun bir değeri vardır.

Keşfimizin ürünlerini, tanıdık bölgelerimizi korumak için motive oluyoruz çünkü keşfedilmemiş fenomenler özünde anlamlıdır ve bu anlam genelde kendisini tehdit olarak gösterir. Bununla birlikte keşfedilmemiş bölgenin anlamının tehdit olma olasılığı, *içinde ortaya çıktığı yorumlayıcı bağlamın bir işlevi gibi görünmektedir*. Bilinmeyene gönüllü olarak yaklaşılsa (yani, “faydalıymış gibi”), o zaman umut verici yönü daha belirgin görünecektir. Bilinmeyen aksine bizim arzumuza rağmen ortaya çıkıyorsa o zaman daha saf bir şekilde tehdit olarak ortaya çıkması muhtemeldir. Anlamadığımız şeylerin varlığını kabul etmeye istekliyse, bu şeylerin olumlu bir yüzünü göstermesi daha olasıdır. Tersine, bilinmeyenin reddedilmesi, kaçınılmaz olarak onun kendini korkunç bir yüzle gösterme olasılığını arttırır. Bana öyle geliyor ki bu, Yeni Ahit’in (yorumlanması zor olsa da) Tanrı’nın tamamen iyi olarak kabul edilmesi gerektiği konusundaki ısrarcı olan temel mesajlarından biri.

Bilinmeyenin faydalı yönü, “değersiz”in erişemeyeceği, ebedi ve saf bir şeydir; çağdan çağa istekli olanlarla ilişkiye giren ve “Tanrı’nın dostları” yapan bir şeydir. O aynı zamanda cinsel sembolizm kullanılarak kavramsallaştırılabilecek bir şeydir: İncil’deki anlamıyla “bilinen” olabilen bir şey. Bir “gelin” ile birlikte, iyi olan her şeyi üretir:

Gizli olanı da, açık olanı da öğrendim,
çünkü her şeyi biçimlendiren bilgelik bana öğretti.
Çünkü onda zeki, kutsal, eşsiz, çok yönlü,
seyyar, temiz, kirlenmemiş,
belirgin, yenilmez, iyiyi seven, keskin, karşı konulmaz,

hayırsever, insancıl,
 kararlı, emin, kaygısız, her şeye gücü yeten, her şeyi denetleyen,
 ve tüm zeki, saf ve ince ruhlara nüfuz eden bir ruh vardır.
 Çünkü bilgelik herhangi bir hareketten daha hareketlidir;
 saflığından dolayı her şeye nüfuz eder.
 Çünkü o, Tanrı'nın gücünün bir nefesidir,
 ve Her Şeye Gücü Yeten'in görkeminin saf bir yansımasıdır;
 bu nedenle kirli hiçbir şey onun içine girmez.
 Çünkü o sonsuz ışığın bir yansımasıdır,
 Tanrı'nın işleyişinin lekesiz bir aynası,
 ve onun iyiliğinin bir görüntüsüdür.
 O sadece bir tane olmasına rağmen, her şeyi yapabilir,
 ve kendi içinde kalarak her şeyi yeniler;
 her nesilde kutsal ruhlara geçer
 onları Tanrı'nın dostları ve peygamberler yapar;
 çünkü Tanrı hiçbir şeyi bilgelikle yaşayan adamdan daha
 çok sevmez.
 Çünkü Güneş'ten daha güzeldir,
 ve yıldızların her takımyıldızından üstündür.
 Dünyanın bir ucundan diğer ucuna kudretli bir şekilde ulaşır,
 ve her şeyin iyiliğini emreder.
 Onu sevdim ve onu gençliğimden aradım,
 ve onu gelinim olarak almak istedim,
 ve güzelliğine âşık oldum.
 Tanrı ile yaşayarak asil doğumunu yüceltir,
 ve her şeyin Rabb'i onu sever.
 Çünkü o, Tanrı bilgisinde yetiştirilmiştir,
 ve onun işlerinde bir ortaktır.
 Zenginlik hayatta arzu edilen bir mülkse,
 her şeyi etkileyen bilgelikten daha zengin ne olabilir?
 Ve eğer anlayış etkiliyse,
 kim var olanı ondan daha fazla şekillendirir? (Bilgelik 7:22-8:6)¹⁵

Şekil 35: Yaratıcı Ana Olarak Keşfedilmemiş Bölge

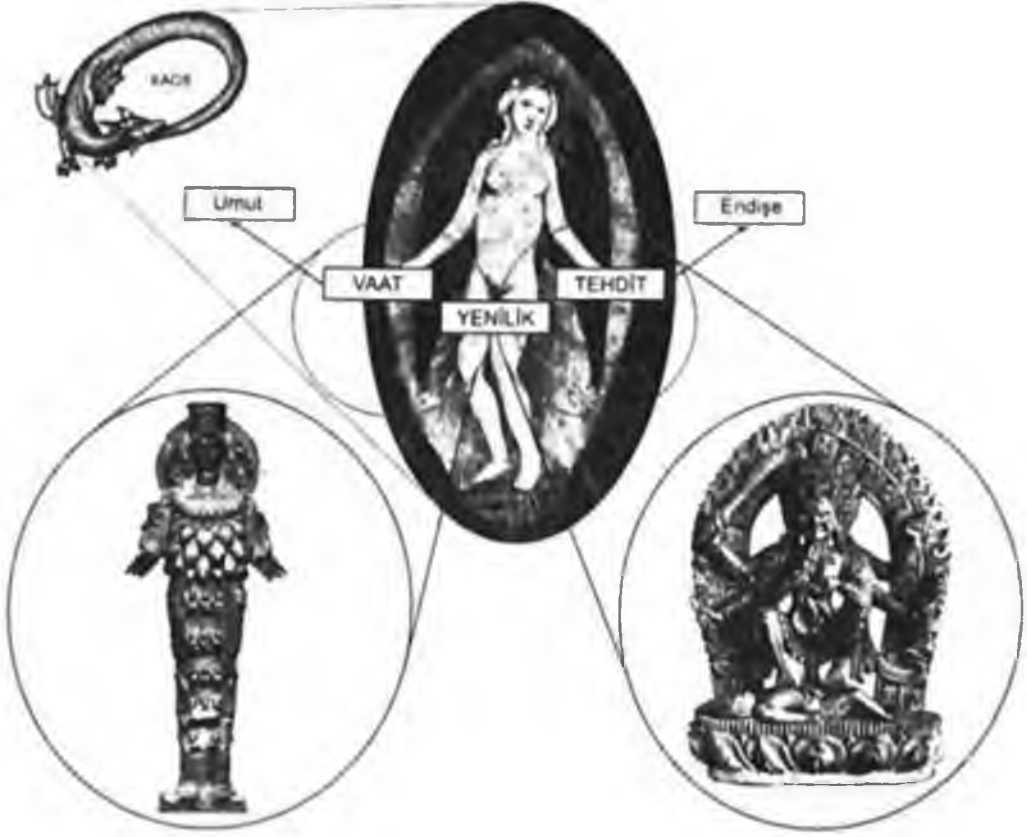
Korkunç bilinmeyen, temsili zorlar. Yararlı bilinmeyen de aynı şekilde. Her belirsiz olayda olasılığın olduğu, her gizemin derinliklerinden gelen vadin olduğu gerçeğini temsil etmeye yönlendiriliyoruz. Değişimin ortaya çıkışına eşlik eden dönüşüm, eski ve çürümüş her şeyin ölümü anlamına gelir, yani varlığı hâlâ başarılı olmak için çabalayanlar için ızdırap anlamına gelecek şeylerin ölümü. Görüldüğünde felç eden korkunç bilinmez, aynı zamanda ızdırabın çözümü, dertlinin sükûneti, savaşçının barışı, kafası karışmış ve meraklıların içgörüsü ve keşiftir; ateş püskürten ejderhanın inindeki veya kurbağa kafasındaki kurtarıcı mücevherdir. Bilinmeyen, yakan ve koruyan ateştir; aynı anda hem veren hem de alan sonsuz gizemli aşkın nesne. Çok göğüslü Greko-Romen Tanrıça *Diana* veya *Artemis* (hayvanların metresi) olarak vücut bulan bilinmeyen olumlu yönü, *Şekil 35: Yaratıcı Anne Olarak Keşfedilmemiş Bölge*'de tasvir edilmiştir.³¹⁶

İçeren, barındıran ve üreten her şey, bu umut verici ögenin sembolik temsilinin kaynağı olarak var olur, onunla aynı kategoriye işgal eder. Nar veya haşhaş gibi tohum taşıma özellikleriyle ayırt edilen meyve, gebelik için uygun motif sağlar. Domuz, doğurganlığın ve inek (Hindistan'ın kutsal canavarı) beslenmeyi yansıtır. Kabuklu deniz hayvanları, vulva benzeri şekilleri nedeniyle üremeyi ve doğurganlığı "temsil eder". Kutular, çuvallar ve yalaklar gibi cansız nesneler barındırır ve korur; yatak, beşik ve yuva gibi benzer nesneler ise koruyucu ve dolayısıyla "anne" işleviyle bağdaşır.³¹⁷ İnsanlaştırılmış temsiller (çıplak tanrıçaların heykelcikleri, bilinen en eski sanat objeleri)³¹⁸ antropomorfik biçimde doğanın doğurganlığını ve üretken çehresini temsil eder. Bu tür figürlerin yaratılması ve daha sonra takdir edilmesi, belki de bireylere ve toplumlara, insan ilişkisinin doğasını varoluşun koruyucu yönü ile açıklığa kavuşturma çabalarında yardımcı olmuştur. Bu tür heykelcikleri yapanlar, göğüsler, cinsel organlar ve kalçalar gibi neslin kolektif, kişisel olmayan özelliklerine büyük önem vermişler, ancak öz bilinçli bireyselliği tanımlayan özelliklere, tıpkı yüzdakiler gibi, çok az ilgi göstermişlerdir. Bu tür figürler, görünüşe göre yaşamın kanalını temsil ediyor ve vücudu insan yaşamını ve bu yaşamın beslenmesini oluşturan kadın suretinde yorumlanıyordu. Vücut-kanal yararlı doğanın kendisini temsil ediyordu:

"İçi" bilinmeyen bu kanal-beden şemasında tüm temel yaşamsal işlevler meydana gelir. Giriş ve çıkış bölgeleri özel bir öneme sahiptir. Yiyecek ve içecek bu bilinmeyen kaba konurken, israfın yok edilmesinden tohum salımına, nefesin ve sözün verilmesine kadar tüm yaratıcı işlevlerde, ondan bir şey "doğar". *Tüm* vücut açıklıkları (gözler, kulaklar, burun, ağız (göbek), rektum, genital bölge) ve ayrıca cilt, iç ve dış arasında geçiş yerleri olarak erken insan için gizemli bir vurguya sahiptir. Bu nedenle bunlar "süslü" ve korunan alanlar olarak ayırt edilirler ve insanın sanatsal benlik temsilinde putlar olarak özel bir rol oynarlar."³¹⁹

Bilinmeyen, tüm bilgilerin kaynağı, aynı anda hem yıkıcı hem de yaratıcıdır. Yüce Ana'nın korkunç yönü, her şeyi çözülme ile tehdit eder. Olumlu kız kardeşi, varlığın üretken yönüdür. *Şekil 36: Yıkıcı ve Yaratıcı Anaların "Göksel Soyağacı"*, iki "ayırt edilebilir" kız kardeş arasındaki ilişkiyi, onların birleşik ama ikircikli bilinmeyenden türediklerini ve nihai olarak "kaos ejderhası"ndan inişlerini tasvir eder.

"Korkunç Ana'nın görünüşünü kısıtlama" ve "Hayırsever Kız Kardeşi'nin ortaya çıkmasını teşvik etme" (yani tehdidi azaltma, vaat ve tatmini en üst düzeye çıkarma yeteneği) "başarılı uyumun sırrı" olarak kabul edilebilir. Bilinmeyenin ikiz yönlerinin temsillerinin varlığı, bu tür temsiller karşısında *adaptasyon pratiğine* izin vermiştir. Bireyin, hayal gücünde ve eylemde, kontrollü bir şekilde, en çok korkmaya programlanmış olduğu ve sonsuza kadar kaçamayacağı şeylerin güçlü bir şekilde inşa edilmiş temsillerine maruz kalmasına izin vermiştir. Başarılı modern psikoterapinin her biçiminin altında benzer "ritüeller" vardır. Özel bir örnek vermek gerekirse anksiyete bozukluklarının modern tedavisi, –"duyarsızlaştırma"– bir bireyi "ritüelistik olarak" (yani otorite tarafından öngörülebilir hale getirilen koşullar altında) yeni veya başka türlü tehdit edici uyaranlara (otorite tarafından modellenen uygun tepkiyle) maruz bırakmayı içerir.³²⁰ Bu tür duyarsızlaştırma teorik olarak "alışmayı" tetikler. Burada gerçekte olan şey, *davranış terapisi sırasında gerçekleşen rehberli keşfin, yeniden sınıflandırma ve davranışsal ayarlama üretmesidir* [bir zamanlar korkunç olan kontrol edilebilir, tanıdık ve *bilinen* bir şeye (geri) çevrilir]. Gönüllü maruz kalma ayrıca *daha önce dehşete düşmüş bireye, "korku yeri" ile yüzleşebileceği* hakkında önemli bir ders de verir. Gündümlü gönüllü maruz kalma süreci, "kaçınılan şey" travmatik olduğunda¹²¹ bile terapötik faydalar sağlıyor gibi gözükmemektedir; bu maruz kalma ve işleme baskısı yaklaşımının yüzeysel "empatik" bir perspektiften zalimce görünebileceği durumlarda bile.

Şekil 36: Yıkıcı ve Yaratıcı Anaların "Göksel Soyağacı"

Gönüllü maruz kalma ritüeli, *kahramanla mimetik özdeşleşmeyi teşvik eder* (bu açıkça kabul edilsin ya da edilmesin). Bireye, cesur keşifçi "ruh"un "ebedi olarak" tehdide üstün gelebileceğini öğretir. Maruz kalma eğitimine eşlik etme eğiliminde olan artan genel güven ve yetenekleri açıklayan, bu mimetik tanımlama ve onun soyutlanmış eş değerleri ve sonuçlarıdır. Terapötik maruziyete eşlik eden yeniden sınıflandırma ve davranışsal uyum, bilinmeyenin daha önceki korkunç güçlerini bilginin egemenliği altına, bilinenin alanına yerleştirir –"keşfedilen bölgeyi" kaosa doğru genişletir– "Yüce Ana"yı eşi "Yüce Baba'nın, kültürün sınırlarının altına yerleştirir. Bu, keşfe dayanan kozmogoni öncesi kaostan "kozmosun yaratılışı" ve yaratıcı ve kurtarıcı Söz olan *Logos* ile örtülü özdeşleşmedir.

Çok daha dramatik, çok yaygın, ancak mecazi olarak eş değer olan kurban töreni fenomeninin analizi (varlığı bile anlayışlı bir

yazarı insanın temel deliliğini tartışmaya zorlaşmış bir ayin)³²² tehdidi imkâna dönüştürme yeteneğinin doğası hakkında ek bilgi sağlar. Bir nesnenin değerliliğinin yorum bağlamıyla değiştiği gerçeğini daha önce tartışmıştık. Kurban etme tavrının anlamının kavranmasını sağlayan da bu fikrin bilgisidir. Yararlı annenin güzel çehresi, *doğru perspektiften yaklaşıldığında* bilinmeyenin benimsemediği yüzdür. Bilinmeyen her şey aynı anda hem ürkütücü hem de umut vericidir; hangi yönün baskın olduğunu belirleyen cesaret ve dehadır (ve Tanrı'nın lütfudur). Boğanın kontrol edilemez gücü, cinselliği ve kana susamışlığı, evcilleştirildiğinde sürüyü beslemeye, korumaya ve üremeye hizmet eden güçtür. Ani patlayıcı yanmanın yıkıcı gücü, uygun şekilde kullanıldığında güvenilir ve verimli ulaşımdır. Doğanın gorgonu, cesur, dürüst ve alçak gönüllülerce yaklaşıldığında yardımcıdır.

Temel bir uyarlanabilir amaca hizmet eden, uygun yaklaşım mekanizmalarının bilgisine “dayanan” birincil dinî ritüeller, birincil tanrıyı çevreleyen alana, bilinmeyenin cisimleşmesine uyacak şekilde gelişti. İlkel dinî pratiğin (proto)tipik bir örneği olan yaygın insan kurban etme uygulaması, insanın özünün gönüllü olarak doğanın tahribatına sunulacak bir şey olduğu fikrini canlandırır. Bu, korkunç bilinmeyenle yaratıcı karşılaşma sonucunda yan yana getirilecek bir şeydir. Ritüelde sunulan adak, ölümsüz insan ruhunun bedenlenmesine yardım olarak, gerçekte ve sembolik olarak sıklıkla yutulurdu. Bu tür ritüeller, geliştikçe soyutlandı ve kurban edilen varlığın doğası ile değişti (altta yatan “düşünce” sabit kaldı).

1871 gibi geç bir tarihte, Hindistan'da Durga³²³ veya Kali kılığındaki Yüce Ana'yı onurlandıran festivale günlük olarak yirmi manda, iki yüz elli keçi ve iki yüz elli domuzun katledilmesi eşlik ediyordu. Kurban çukurlarındaki kana bulanmış kum günde iki kez değiştirilir, doğurganlığı sağlamak için çıkarılıp toprağa gömülürdü. Hayvanların kesilmesi, psikotarihsel bakış açısın-

dan görece geç bir gelişmedir ve genellikle ritüel insan kurban edilmesinin yerine geçer. Hindolog Heinrich Zimmer şöyle der:

“Korkunç görünümünde” Tanrıça (*ghora-rupa*) Kali, “karanlık olan” olarak, köpüren kanla dolu kafatasını dudaklarına kaldırır. Adak imgesi onu kan kırmızısı giyinmiş, kan denizinde, yaşam selinin ortasında, ihtiyaç duyduğu kurban öz suyunda yüzen bir teknede dururken gösterir. Zarif tezahüründe (*sundara-murti*) ise dünya annesi (*jagad-amba*) olarak durmadan üreme sürecinde yeni canlı formlara varoluş bahşederken ve dünya hemşiresi (*jagad-dhatrı*) olarak onları memelerinden emzirirken ve onlara “besinle dolu” yiyecekleri verirken resmedilir. Taş Devri’ne kadar uzanan eski bir anlayış şudur: Doğaya her adımda bir yardım eli verilmelidir; o bile tek başına hiçbir şey başaramaz. O, insandan daha kendi kendine yeterli değildir. Ne evrende ne de insanlarda hiçbir şey kendi kendine var olmaz. Ay’ı tutulmanın pençesinden kurtarmak, onun şeytanlarını kovmak için insan gürültülü ayinler yapmalıdır ve eğer Güneş kışın zayıflığından kurtulacak ve yükselen yılla birlikte daha da yükselecekse, güneşi simgeleyen genç bir kız, gökyüzünde daha da yüksekte sallanmalıdır. Toprak ana, meyve vermek ve yaşamı beslemek için, yaşamsal sıvı olan kanın iksiri ile döllenmeyi ve güçlenmeyi talep eder.³²⁴

Gizemli ve görünüşte irrasyonel olan “kurban etme” ritüeli, aslında kritik öneme sahip ve birbiriyle ilişkili iki fikri dramatize eder veya eyleme geçirir: (1) insanın özünün –yani, ilahi yönün– sürekli olarak Yüce Ana’yı oluşturan yıkıcı/yaratıcı güce gönüllü olarak “sunulması” gerektiği ve (2) *bilinmeyenin olumlu yönünün kendini göstermesi için “en çok sevilen şeyin” yok edilmesi, yani feda edilmesi gerektiği*.

İlk fikir, yeni bilgi üretilmesi, yeni davranış kalıplarının oluşturulması için, bilinmeyenle gönüllü olarak karşılaşılması gerektiği fikrine dayandırılır; ikinci fikir, uygunsuz veya modası geçmiş veya başka bir şekilde geçersiz bir bağlılığın (adaptasyon sürecine

müdahale ederek dünyayı ziyan ettiği gözlemine dayanır. Patolojik bir değerler hiyerarşisi tarafından tahakkümün göstergesi olan “uygunsuz değerli şeylere” katı, esnek olmayan bağlılık, kahramanın inkârıyla eş değerdir. Bolluğun ortasında sefil ve işe yaramaz biri yanlış “şeylere” olan bağlılığından dolayı mutsuzdur. Mutsuzluk genellikle olgunlaşmamış veya katı düşüncenin sonucudur, aslında önemsiz olan fenomenlere aşırı değer verilmesinin bir sonucudur. Nevrotik, onu mutsuz eden şeylere tutunurken, kendisini özgürleştirecek süreçleri, fırsatları ve fikirleri değersizleştirir. “En çok sevilen şeyin” “tanrıları yatıştırmak” için kurban edilmesi, mevcut uyum şeması (“hükümdar kral”) yeterince değiştirilirse bilinmeyen iyiliksever yönünün geri döneceği fikrinin somutlaşmış halidir. Daha önce değer verdiği şeylerle “özdeşliği”nden arındırılmış bir birey, aynı anda bilinmeyenle yüzleşen ve bu nedenle, “bilinç dışında” kahramanı taklit eden biridir. Bu kimliğin gönüllü olarak “çıkartılması”, yalvaran kişiyi “yeni bir adam” haline getirir, en azından kurban gerçekse. Bu, bu tür fikirlerin anlamsız, boş ve acımasız ritüellere dönüşemeyeceği anlamına gelmez.

Geçmişe tutunma, kahramanlığın reddi ve bilinmeyi inkâr arasındaki yakın ilişki, anlatılarda sıklıkla açıklanır (belki de bu çağrışım o kadar karmaşıktır ki henüz açıklığa kavuşturulmamıştır). Aşağıdaki peri masalı (psikanalitik “bilinç dışı”ndan gelen bir “uyandırma çağrısı”) faydalı bir örnek teşkil edebilir. Psikolojik kriz geçiren tanıdığım bir adama yardım etmeye çalışırken kendiliğinden ortaya çıktı. Gereksiz maddi şeylere olan bağlılığı geleceğini ciddi bir tehlikeye atıyordu ama bunu kabul etmiyordu. Dar görüşlülüğü yüzünden büyük bir bedel ödeyeceği konusunda onu uyarmak istedim. Ancak hikâyeyi görmezden geldi, bunun sonuçları da tahmin edilebilir oldu.

Üürü ü

Bir zamanlar önünde uzun ve zorlu bir yolculuk olan bir adam vardı. Yolun kenarında oturan büyük beyaz dişleri ve siyah bir peruğu olan küçük parlak bir cüce gördüğünde kayaların üzerinde ve çalılarına arasından yürümekteydi. Cüce iki beyaz kemikle kütüğün üzerinde ritim tutuyor, bir yandan da kendi kendine tuhaf bir şekilde mırıldanıyordu. Küçük cüce dedi ki:

“John, neden bu kadar çok çalışıyorsun? Neden bu kadar hızlı yürüyorsun? Oraya ulaşip ulaşamayacağını kim bilebilir? Buraya gel. Sana göstermem gereken bir şey var.”

Böylece John yoldan çıktı. Zaten yürümekten bıkmıştı çünkü insanlar ona sürekli sopa ve taş atıyordu. Küçük cüce dedi ki:

“Sana satmak istediğim parlak kırmızı bir mücevherim var. Ucuz. İşte burada.” dedi ve pelerininin altından adamın gördüğü en büyük yakutu çıkardı. Yüz kilo ağırlığında olmalıydı ve güneş gibi parlıyordu.

“Beğendin mi? Büyülü bir taştır. Bunun için bana ne teklif edeceksin?”

“Benim çok fazla param yok. Ama sana sahip olduğum her şeyi vereceğim.”

Cüce hoşnutsuz görünüyordu, bu nedenle John “Ay sonu biraz daha ödeyebilirim.” diye ekledi.

Böylece cüce kabul etti: “Tamamdır! Şimdi satın al, sonra öde. Bana uyar. Taksitten yanayım.”

Böylece adam cüceye tüm parasını verdi ve geri kalanını daha sonra ödeyeceğine söz verdi. Ve cüce dişlerini gıcırdatarak ve kıkırdarak yolun kenarındaki çalılığa geri döndü.

Adam yakutunu ve ele geçirdiği bu fırsatı ne kadar düşünse o kadar mutlu oluyordu. Neşeli bir şekilde yeniden yola koyuldu, ancak çok geçmeden fazla ilerleme kaydedemediğini keşfetti, çünkü yüz kiloluk yakut taşımak için ağır bir şeydi. Kendi kendine dedi ki:

“Neden devam edeyim ki? İstedğim şeye sahibim. Neden burada durup yakutumu tutmuyorum. Bu şekilde insanlar yanımdan geçtiğinde ne kadar iyi bir şey başardığımı görebilirler!”

Durdu. Bir süre sonra, arkadaşlarından biri geldi ve onu orada dururken gördü. Arkadaşı dedi ki:

“John, neden benimle gelmiyorsun? Yeni bir iş kurdum ve gerçekten biraz yardıma ihtiyacım var! Çabuk gel! Yakında başlayacak!”

Adam bunun kulağa hoş geldiğini düşündü ama arkadaşının acelesi vardı. Ayrıca yakutu göremiyor muydu? Bu yanındayken nasıl hızlı olabilirdi? Mücevherini nereye koyacaktı? Bu yüzden, “Teşekkürler, ama mücevherimle ilgilenmem gerekiyor. Belki sonra görüşürüz.” diye cevap verdi.

Arkadaşı ona deliymiş gibi baktı ama o bir an önce bir yere varmaya çalışıyordu. Bu yüzden omuz silkti ve “Tamam, John. Sonra görüşürüz.” dedi ve hızla yola koyuldu.

Kısa bir süre sonra başka bir arkadaş geldi ve “John! Seni gördüğüme sevindim! Okula geri dönüyorum! Öğrenecek çok güzel şeyler var! Yapacak bir sürü harika şey! Dünya çözülmemiş problemlerle dolu! Biraz yardım fena olmaz! Sen de gelmek ister misin?” diye sordu. Adam bunun kulağa hoş geldiğini düşündü ama arkadaşının acelesi varmış gibi görünüyordu. Ayrıca, yolun kenarında durmak ve mücevheri elinde tutmak yorucuydu. Bunun için sahip olduğu tüm enerjiye ihtiyacı vardı. Bu yüzden arkadaşına “Teşekkürler ama mücevherimle ilgilenmem gerekiyor. Güzel değil mi? Belki sonra görüşürüz.” diye cevap verdi.

Arkadaşı ona deliymiş gibi baktı ama o da bir an önce bir yere varmaya çalışıyordu. Bu yüzden sadece omuz silkti ve “Umarım her şey yolunda gider. Sonra görüşürüz.” dedi.

Birçok arkadaş geldi ve gitti ve yıllar geçti. Mücevher gitgide ağırlaştı, ama adam ona gittikçe daha çok bağlandı. Tek sorun, kimsenin onun ne kadar güzel olduğunu fark etmemiş olmasıydı. İnsanlar acele ediyor ve planlarından bahsediyorlardı.

Kimsenin o yakut kadar büyük bir yakutu yoktu ve hiç kimse bu kadar büyük bir yakut alacak gibi görünmüyordu yani birinin bir şey söylemesini beklerdiniz en azından

“Güzel yakut, John. Keşke bende de böyle bir şey olsaydı.”

Ama bu asla olmadı.

Sonra bir gün yoldan yeni biri geçti. Zayıftı ve o kadar yaşlı gözükme de saçları griydi.

Büyük, kirli bir kayayı dikkatle taşıyordu ve fazla ilerleme kaydedemiyordu.

Garip figür yaklaştı ve John'a baktı. Sonra sırtıttı ve dedi ki:

"Neden orada öyle yorgun ihtiyar ellerinde kocaman, çirkin bir taşla duruyorsun? Çok saçma görünüyorsun. Bahse girerim, elindeki bende ki gibi büyük bir yakut olmasını isterdin!"

John içinden "Zavallı adam, elindeki yakut sanıyor. Oysa yakut bende ki" diye düşündü, bu yüzden:

"Özür dilerim efendim, ama ne yazık ki yanıyorsunuz." dedi. "Mücevheri olan benim. Yolun kenarında küçük bir cüceyle karşılaştım ve onu bana sattı. Hâlâ bunun için çok olmasa da para ödüyorum! Taş taşıyan sizsiniz!"

Oldukça sinirli görünen yorgun yabancı, "Ne yapmaya çalıştığınızı bilmiyorum, bayım. Sizde bir taş var, bende bir mücevher var. O tarif ettiğiniz küçük cüce bunu bana sattı ve onun tek olduğunu söyledi! Onu yirmi yıldır taşıyorum ve asla bırakmayacağım!" dedi. Bunun üzerine John, "Ama ben de benimkini yirmi yıldır taşıyorum. Sadece bir kaya olamaz!" diye cevapladı.

Kaya mı, mücevher mi? Uzun uzun tartıştılar.

Aniden küçük cüce dışarı çıktı; sanki hep oradaymış gibi! Sadece bu sefer... o kadar da küçük değildi. Daha iriydi, daha kırmızı ve tehditkardı. Kahkahası zincirlerin takırtısı gibiydi.

"Tartışmayı bırakın! Hiç bu kadar acıklı bir manzara görmemiştim. İkinci de taş taşıyorsunuz. Ve eğer onları bir veya iki saniyelğine yere indirecek kadar aklınız olsaydı, bunu görürdünüz!"

"Ama en azından gayretliydim. Ben de kötü bir oyun oynadım. Kendimi kötü hissediyorum. Şimdi size gerçekten hak ettiğiniz şeyi vereceğim. Gerçekten bunu istiyor musunuz?" John ve zayıf yabancı hevesle başlarını salladılar. "Sonunda!" diye düşündüler.

"Daha bir şey görmediniz. Taşlarınızı yere atın!"

Böylece John ve zayıf yabancı itaat etti. İki kaya da yere çarptığında ortadan ikiye ayrıldı. İçinden ağgözlü beyaz solucanlardan

oluşan bir nehir aktı, adamlara doğru ilerleyip çılgınlıkları arasında onları yiyip bitirdiler.

Bir süre sonra iki uzun bacak kemiği dışında ortada hiçbir şey kalmadı. Küçük cüce onları aldı ve yolun dışına yürüdü. Boş kütüğün yanına oturdu ve ritim tutmaya başladı.

Beklerken kütüğe vurarak tuhaf bir melodi mırıldandı:

“Bir yemek resmi,
aç grubu besler
İnsanı bütün ve sağlıklı yapan
iyinin imajıdır
Neden efor sarf edesin?
Neden çalışasın?
Sadece gülümse ve gülümse!
başarı
en nihayetinde
garip bir olaydır!
hayat gerçek değil
verdiğim mesaj bu kadar basit
ayrıca
kim yaşamak ister?”

Örneğin Hristiyan cemaatinin iyi bilinen ama açıkça anlaşılmaz ritüelinin altında yatan şey “feda etmenin gerekliliği” fikirleridir (daha doğrusu, Hristiyan cemaatinin ritüeli, bu açık fikirlerin davranışsal öncüsü olarak hizmet eder). Hristiyan kahramanı –Mesih– gönüllü olarak çarmıha, mezara, acıya ve ölüme, Korkunç Ana’ya kendini sunan ruhtur. Böyle bir ruh, her şeyden önce “alçak gönüllü”dür, bu bağlamda çok paradoksal bir terimdir. Kibir, her şeyi bildiğine dair kişisel bir inançtır. Bu tür bir küstahlığa karşı duran kahramanca alçak gönüllülük, bu hatayı *aşma* yeteneğine olan inançla birleşen kişisel hatanın sürekli tanınması anlamına gelir. Bu nedenle “mütevazı”, “dogmadan daha büyük” anlamına gelir (çünkü insanın ruhu, davranışını yöneten yasalardan “daha yüksek bir güç”tür). Mesih’in bedeni,

ölmekte olan, yeniden doğmuş ve kurtarıcı tanrının enkarne ruhunun taşıyıcısıdır. Bu “beden” ritüel olarak yenilir. Yani ritüel katılımcılarının ebediyen ölen ve dirilen (Güneş) Tanrısı Mesih ile özdeşleşmelerine yardımcı olmak için yutulur. Bu korkunç ritüelin inşası, aktif, bireysel olarak mahkûm, ancak efsanevi olarak ebedi, bilinmeyen tehdi ve vaadi ile trajik temasa yazgılı, ancak yaratıcı uyarlanabilir kurtarıcı sürecin sürekli katılımcısı olarak (her) insan ruhunun kalıcı yapısal yönünün –kahraman yönünün, *Söz’ün*– soyutsal kavramsallaştırılmasının ileri taşınması anlamına geliyordu.

Maruz kalma ritüeli, doğanın acımasız yönünü yatıştırmak veya en aza indirmek ve faydalananla temas kurulmasına izin vermek için eş zamanlı olarak yapılır. Modern perspektiften (çok daha soyut olarak) denebilir ki, tehditkâr ve bilinmeyenle gönüllü, temkinli, dikkatli, keşfedici karşılaşma, bilinmeyen gelecek vadededen (ya da en azından sıradan olana) dönüştürülmesinin ön koşuludur. Biz modernler, bu “deneyimdeki değişikliği” öznel durumdaki değişiklik olarak yorumluyoruz. Özneyi nesneden açıkça ayırt etme konusunda daha az yetenekli olan, deneyimin güdüsel önemiyle daha çok ilgilenen ön deneysel zihin, bunun yerine *nesnenin korku uyandıran karakterinin azaldığını* gözlemler.

Kurban *ritüeli*, kahramanlık “fikri”nin, bireysel güce olan inancın erken (soyut öncesi davranışsal) bir çeşidiydi. Bilinmeyene gönüllü olarak maruz kalmanın (ya da en çok tercih edilen şeyin kaybedilmesinin) (1) yararlı “tanrıça”nın ortaya çıkması ve (2) sürekli başarılı adaptasyon için zorunlu bir ön koşul olduğu fikrinden hareket ederdi. Gerçekte (yamyamlık ritüelinde) veya (kitleler halinde yapılan) dini törenlerde kurban edilen bireyin vücuda alınması, kültür kahramanının asimilasyonu anlamına geliyordu; kahramanlık özünü somutlaştırmaya, topluluğun kurucu unsurlarını felç edici ölüm ve karanlık –bireyi ve toplumsal grubu bilinmeyen– korkusuna karşı güçlendirmeye yönelik bir “ön bilinç” girişimini içeriyordu. Kurban ritüeli, kahramanın,

soyutlamada, bir dramada veya bir hikâyede yapılmasından önce *canlandırılması*ydı. “Kahramanca feda” hedefinin daha soyut anlatsal temsili, insana ödöl yağdırabilen hayırsever tanrıçanın ortaya çıkışını tasvir etmeye başladı.

Kurtarıcı bilgi elde etmek için sonsuza dek kişisel (daha soyut olarak, intrapsişik) yıkımı riske atmaya istekli olan ruh, *bu tür adaptasyon sürecinin arketipik temsilcisi* olarak düşünülebilir. Deney öncesi zihin, bu “eril” temsilcinin yıkıcı ve üretken dışıl bilinmeyenle travmatik birliğini, bireyin ve topluluğun sürekli yenilenmesi ve yeniden doğuşu için gerekli emsal olarak kabul etmiştir. Bu, Osiris/Horus mitinde yer alan kadar muhteşem bir fıkirdir, bu mitte yer alan parlak “ahlaki hipotezlere” ek bir derinlik katar. Keşif kahramanı, bilinenin ve bilinmeyenin kutsal oğlu, bilinmeyenle cesurca yüzleşir, onunla yaratıcı bir şekilde birleşir. Önceden var olan tüm “mutlak bilgi” iddiasını terk ederek yeni bilgiler toplar, topluluğa geri döner ve geleneği canlandırır. Şimdi dikkatimizi bu daha eksiksiz hikâyeye çeviriyoruz.

Kutsal Oğul: Bilenin Görüntüleri, Keşif Süreci

Uyan, ey RAB'bin gücü, uyan, kudreti kuşan! Eski günlerde, önceki kuşaklar döneminde olduğu gibi uyan!
Rahav'ı parçalayan, Deniz canavarının bedenini deşen
sen değil miydin? (Yeşaya 51:9)

Kaosun büyük androjen ejderhası aynı zamanda bir dağın derinliklerinde saklanan büyük bir hazineyi koruyan ya da ininde bakire bir prenses saklayan efsanevi figürdür. O, dönüşümün ateş püskürten kanatlı yılanıdır; ürettiklerini geri almak için sürekli planlar yapan, artık ayrıştırılmış her şeyin birliğidir. Kaosun kızı, Yüce ve Korkunç Ana, kendisine yanlışlıkla, dikkatsizce veya

uygunsuz bir tavırla yaklaşanları yok eder. Ancak onu sevenlere (ve uygun davrananlara) tüm iyi şeyleri yağdırır. Kaosun oğlu olan Yüce ve Korkunç Baba, kendi oğullarını doğurur ancak daha sonra onları ezmeye, hatta yutmaya çalışır: O, varoluşun ön koşuludur ancak başarılı bir şekilde işlenmesine engeldir. Böylesine kalıcı ve çok çeşitli çelişkiler karşısında “uygun eylem modelini” ne teşkil edebilir?

İnsan dünyasındaki yaratıcılığın temel eylemi, somut durumda, önceden tahmin edilemezlik, tehlike ve vaat kokan bir durumda duygusal olarak arzu edilen sonuçlar üreten bir davranış modelinin inşasıdır. Yaratıcı eylemler, benzersiz özelliklerine rağmen ebediyen tanımlanabilir bir yapıya sahiptir çünkü her zaman aynı koşullar altında gerçekleşir: Bilinen, bilinmeyenden ebediyen “çıkarılır”. Sonuç olarak her zaman ve zorunlu olarak insan gelişimi anlamına gelen meta kalıbın temel özelliklerini yeniden türetmek daima mümkündür. İnsanoğlu, başta kendisi olmak üzere her şeyin yapısını ve işlevini merak eder; hikâye anlatma kapasitemiz kendimizi tanımlama yeteneğimizi yansıtır. Freud’un sadece Shakespeare’i özetlediği söylenmiştir. Fakat birçok hatasına rağmen, Shakespeare’in dramatik olarak tasvir ettiğini bir *soyutlama düzeyine*, felsefi (hatta ampirik) olana getirmek Freud’un dehasıydı. Freud, davranış hakkındaki bilgileri örtük anlatıdan açık teoriye (veya en azından daha açık teoriye) taşıdı. Shakespeare, tüm hikâye anlatıcıları gibi benzer bir manevrayı daha “temel” bir düzeyde gerçekleştirdi, *hâlâ davranışsal olandan, dramada henüz etkili bir şekilde yakalanmamış olandan soyutladı*.

Keşif sırasında davranış ve temsili şema, şu anda tasavvur edilen sonuç ne olursa olsun, ustaca araçlarla ortaya çıkma umuduyla deneysel bir tarzda değiştirilir. Bu tür bir keşif aynı zamanda duygusal dünyanın da değişmesine neden olur çünkü bu dünya motor çıktı ve fiziksel yerdeki değişimlerle değişir. Keşif, varsayıma *rehberlik eden davranışta ve davranışsal sonuç beklentisinde dönüşüm üretir: Nasıl olduğunu bilme ve ne olduğunu bilme*

modunda öğrenmeyi yönetir. Genel olarak öğrenme, aynı amaca yönelik yeni bir aracın uygulanması anlamına gelir. Bu, şimdinin ve arzu edilen geleceğin içsel modelinin altında yatan varsayımların modelinin esasen bozulmadan kaldığı anlamına gelir. Bu yeniden uyarlama biçimi, *normal* yaratıcılık olarak tanımlanabilir ve insan düşüncesinin büyük bölümünü oluşturur. Bununla birlikte, nadir durumlarda, devam eden aktivite (özellikle hedefe yönelik veya keşif amaçlı) daha derin ve rahatsız edici uyumsuzluklar üretir. Bu daha streslidir (ve daha umut vericidir) ve modelin daha radikal bir güncellemesini gerektirir. Temel davranışsal varsayımın ve ilişkili epizodik veya semantik temsilinin keşif güdümlü yeniden programlanmasını gerektirir. Bu tür yeniden programlama aynı zamanda yaratıcılığı da oluşturur ancak genellikle deha ile ilişkilendirilen *devrimci* tiptedir. Dolayısıyla keşif, dünyanın yaratılması ve yeniden yaratılmasıdır. Bilinmeyenle temastan yeni bilgilerin üretilmesi, deneyimin kendisinin inşası anlamına gelir; önceki uyarlama ve temsil biçimlerinin (önceki “dünyalar”) yok edilmesi, “keşfedilen toprakların” kendisinden önceki keşfedilmemiş duruma geri dönmesi ve ardından daha kapsamlı biçimde yeniden yapılandırılması anlamına gelir. Bu, Yüce ve Korkunç Ana ile karşılaşma ve Oğul ve Baba’nın ölümü ve dirilişidir.

Ortaya çıkan bir bilinmeyenle başa çıkmanın (yani, *ona göre davranmanın ya da onu sınıflandırmanın*) yeni bir yolu, *kahramanın armağanı*dır. Bu armağan verilmeyi talep eder; iletişimi zorlar. Bu iletişim direkt (örneğin, doğrudan taklit biçiminde) veya dolaylı (soyut açıklama veya anlatı şeklinde) olabilir. Araçların dönüştürülmesi ile amaçların dönüştürülmesi (gördüğümüz gibi) arasında gerçek bir niteliksel ayrım yoktur: Daha düşük bir analiz düzeyinde “amaçları” oluşturan şey, daha yüksek bir düzeyde “araçlar” haline gelir. Bundan, “kahramanın armağanı”nın, normal ve devrimci uyarlamayı *eş zamanlı olarak* içerdiği anlamı çıkar. Aksiyon şemaları ve temsillerinin genişlemesiyle bilinmeyenin yararlı hale getirilmesi normal uyarlamayı; eskinin yeniye

yer açmak için yeniden yapılandırılması da devrimci uyarlamayı oluşturur. Bu yeniden yapılanma, aslanın kuzuyla birlikte yattığı efsanevi cenneti karakterize eden barışın kurulmasına eş değerdir. Böyle bir *barış*, kahramanın egemenliği altındaki “gelenek tanrıları”nın hiyerarşik örgütlenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu, yaratıcı keşif kahramanının, tam tezahüründe aynı zamanda barış yapıcı olduğu anlamına gelir:

Rüyamda parlak güneşli bir günde taş bir katedralin şimenli avlusunda durduğumu gördüm. Avlu kusursuzdu, geniş, bakımlı yeşil bir alan. Orada dururken, bir kapı gibi toprağın altında bir ot parçasının geri çekildiğini gördüm. “Kapının” altında dikdörtgen bir delik vardı, bu açıkça bir mezardı. Varlığı unutulmuş eski bir mezarlığın üzerinde duruyordum. Sağlam zırh giymiş bir Orta Çağ kralı mezardan çıktı ve mezar yerinin yanında hazır olda durdu. Benzer birçok levha birçok yerde birbiri ardına açıldı. Her birinden, her biri farklı bir zaman diliminden bir kral çıktı.

Kralların hepsi kendi açılarından güçlüydü. Ancak şimdi aynı bölgeyi işgal ediyorlardı. Birbirleriyle savaşacaklarından endişelendiler ve bana bunun nasıl önlenebileceğini sordular. Onlara Hristiyan düğün töreninin anlamını anlattım; iki merkezi katılımcıyı Hristiyan kahramanı İsa’nın üstün otoritesine boyun eğdirmek için tasarlanmış bir ritüel. Barışa giden yolun bu olduğunu söyledim.

Bütün büyük krallar gönüllü olarak kahraman figürüne boyun eğerlerse, artık savaş için bir neden kalmayacaktı.

Haritalandırılmamış her bölge, yani ne yapılacağı belirlenmemiş her yer, aynı zamanda eski krallarının savaş alanını da oluşturur. Yeni bir durum ortaya çıktığında uygulanmak için yarışan öğrenilmiş eylem ve yorum kalıpları, geçmiş keşif davranışının bir sonucu –geçmişin kahramanları tarafından icat edilen ve inşa edilen, şu anda hayatta olanlar tarafından “bilmeden” taklit edilen ve kopyalanan uyarlanabilir stratejiler– olarak formüle edilen uyarlanabilir stratejilerin mevcut düzenlemeleri olarak kabul edilebilir.

Yeni bölgeye, yani beklenmedik olana uyum, bu nedenle yeni durumda, davranışsal çıktı üzerinde hâkimiyet için rekabet eden arkaik veya alışılmış stratejilerin başarılı bir şekilde ara buluculuğu anlamına gelir. Bu "çatışmacı" stratejilerin sıralanması, yani bağlama özgü davranışsal bir "egemenlik hiyerarşisi"nin (daha önce önerilen iç içe geçmiş anlatı modeline karşılık gelen) inşa edilmesi, bu nedenle, duruma özgü yeni davranışların veya yorumlama biçimlerinin yaratılması kadar adaptasyon oluşturmaz. Keşif süreci, özümseyen ve uyumlu yönleri de dâhil olmak üzere bu nedenle kaçınılmaz olarak barış yapma süreciyle iç içedir. Belirli bir durumda keşif, bu durumda baskınlık için mücadele eden eğilimler ve teoriler, içsel (veya dışsallaştırılmış) çatışma ve duygusal kargaşayı durdurmak için örgütlenene kadar, tam olarak kabul edilemez.

Keşfeden kahraman, insanlığın kurtarıcısı, ilkel kaosu parçalara ayırır ve dünyayı yaratır; ölü babasını yer altı dünyasından kurtarır ve onu diriltir ve krallığını işgal eden "soylular"ı etkili, esnek ve dinamik bir hiyerarşi içinde düzenler. Araştıran birey ile bu keşfin bir sonucu olarak "toplum"u yeniden inşa eden birey arasında kategorik bir fark yoktur. Yeni bilginin özümsemesi, keşif sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir anomali ortaya çıkmasından önce var olan yorumlayıcı şemalar, bu anomalinin varlığını hesaba katmak için yeniden yapılandırılana kadar işlenmemiştir. Bu nedenle, her keşif zorunlu olarak bir devrimcidir ve her başarılı devrimci bir barış yapıcıdır.

Nasıl davrandığımızı anlamadan önce uygun şekilde davranırız, tıpkı çocukların davranışlarının nedenlerini tanımlamadan önce belli davranışları öğrenmeleri gibi. Kendi motivasyonlarımızı anlamamız, kültürlerimizi karakterize eden davranış kalıplarını anlamamız (ve biz onları modelledikçe bunlar değişir) ancak yüzyıllar boyunca birikmiş ve damıtılmış eylemlerimizin gözlemlenmesi yoluyla olur. *Aktif adaptasyon, böyle bir adaptasyonun temelini soyutlanmış kavranmasından önce gelir.* Bu zorunlu

olarak böyledir çünkü anlayabileceğimizden daha karmaşık ve kendimizi uyarlamamız gereken dünya da öyle.

Önce harekete geçeriz, sonra eylemlerimizi oluşturan kalıbı tasavvur ederiz, sonra bu kalıbı eylemlerimizi yönlendirmek için kullanırız. İnsanın soyut olarak arzulanan bir geleceği varsaymasını sağlayan şey, davranış ile bu davranışın sonuçları arasında bilinçli bir bağlantının kurulması (bu da yeni bir geri bildirim sürecinin kurulması anlamına gelir), o geleceği meydana getirecek şekilde hareket etmesi ve ortaya çıkan fenomenlerin ilgililiğini, bu gelecek olan görünür alakaları temelinde yargılamasıdır. Bu yetenek en azından “yol gösterici hikâye” bilinçli hale geldiği sürece, bazı gelişimsel sıçramalara dayanıyor gibi görünmektedir ve çok küçük çocukları (veya aynı şekilde hayvanları) karakterize etmesi pek olası görünmemektedir. Jean Piaget, “hedeflerin” başlangıçta içgüdüsel olan motor refleks operasyonlarına gömülü olduğunu varsayarak, henüz soyut kavramsallaştırma yeteneğine sahip olmayan canlılarda “hedef benzeri” davranış sorusunu cevaplamıştır. Bu, esasen, daha sonradan hikâye olanın ilk başta *kalıp* –insanı oluşturan sosyal olarak şekillenmiş davranış kalıbı– olduğu anlamına gelir. Ancak daha sonra, “üst düzey” (epizodik veya semantik) bilişsel sistemler etkinleştikçe bu hedefler açıkça hayal edilir hale gelir (ve bunlar, eylemlerinden önce soyut olarak düşünülebilir). Yani bu, hedefler ortaya çıkmadan önce, hedefe yönelikmiş gibi görünen bir şekilde hareket etmenin mümkün olduğu anlamına gelir. Rychlak, Piaget’nin gözlemini şöyle anlatır: “Çocuklar, doğuştan us bilimci gibi gözükmez, kavramsal olarak en başından şema oluşturarak etkileşime girerler. İlk inşalar biyolojik olarak yapılı ve ancak bir süre sonra çocuk hâlihazırda sürmekte olan refleksif kalıpları şemalandırır...”¹²⁵

İlk olarak içgüdü tarafından yönlendirilen, bilinçli olarak gerçekleştirilmeden toplumsal olarak aracılık edilen “ödülleri” ve “cezalar”ın sonuçları tarafından şekillendirilen eylem modeli gelir. Ardından, davranışın yol açması “gereken” sonucu hayal

etme kapasitesi gelir. Davranışın gözlemlenmesinden elde edilen bilgi, amaçlarla ilgili bu tür hayaller kurmak için temel sağlar. Duyguları tatmin eden eylemlerin bir kalıbı vardır. Soyutlama, bu kalıbı bir sonuç olarak temsil etmemize ve çoğaltmamıza izin verir. Bu nedenle en üst düzey soyutlamalar, evrensel olarak en uygulanabilir davranış modelini temsil etmemize izin verir: (ebedi olarak) bilinmeyi güvenli ve faydalı bir şeye dönüştüren kahramanı karakterize eden, güvenli ve faydalı olanı bir tiranlığa dönüştüğünde ebediyen yeniden inşa eden.

Kahraman miti, binlerce yıl boyunca kümülatif olarak yürütülen bu tür davranışların gözlemlenmesi ve yeniden temsil edilmesinin bir sonucu olarak, uyumsal davranışta kendini gösteren insan potansiyelinin temel doğasını temsil etmeye başlamıştır. Kahraman miti, tarihin genel gidişatını yöneten ama belirlemeyen yapıyı sağlar; temel bir yargıyı binlerce farklı şekilde ifade eder. Bu fikir (açıkça formüle edilmemiş veya aynı şekilde rasyonel olarak inşa edilmemiş olsa da yapısal olarak modern hipoteze benzer) bireysel yaratıcılığı sosyal olarak kabul edilebilir kılar ve değişim için ön koşul sağlar. Kahraman mitinin en temel varsayımı, insan deneyiminin doğasının, bireysel insan tutum ve eyleminde gönüllü değişiklik yoluyla geliştirilebileceğidir (geliştirilmesi gerektiğidir). Bu ifade *-tarihsel hipotez-* bizzat insan potansiyeline olan inancın bir ifadesidir ve tarihsel insanın devrimci fikrini oluşturur.

Tüm özel uyumsal davranışlar (bilinmeyenlerin yıkıcılığını sınırlayan veya yararlı potansiyelini artıran eylemler) genel bir kalıp izler. *En azından* amaçlanan (ve dolayısıyla istenen) sonuçları üretebilen bu "kalıplar" kaçınılmaz olarak toplumsal ilgiyi cezbeder. "İlginç" veya "takdire şayan" davranışları taklit ve betimleme izler. Bu tür taklit ve betimleme, önce *ilginç veya takdire şayan bir davranış olabilir* ancak daha sonra *ilginç ve takdire şayan davranışlar sınıfına girer*. Daha sonra sınıf, belirli eylemlere genel bir kılavuz olarak taklit edilir; yeniden tanımlanır, yeniden damıtılır ve bir kez daha taklit edilir. Kahramanın imajı adım adım daha net

ve her zamankinden daha geniş çapta uygulanabilir hale gelir. Kahramanın karakteristik davranış kalıbı, yani tehlikeli ve aynı zamanda ümit verici bilinmeyen karşısında gönüllü ilerleme, sonuç olarak değerli bir şeyin yaratılması ve eş zamanlı olarak mevcut bilginin, mevcut *ahlakın* çözülmesi ve yeniden inşa edilmesi, bu davranış kalıbı *iyi hikâyenin* kültürler arası çekirdeğini oluşturur. Bu güzel hikâye (artık ne yapacağınızı bilmediğiniz zaman ne yapacağınızdır) tüm gerçek dinî sistemlerde yerleşik olan merkezi davranış modelini tanımlar (ayrıca doğal yaşam anlayışımızın temelini oluşturan “bireye duyulan saygı” için temel sağlar). Kaos ejderhası uroboros ve kızı Yüce Ana’nın temsilleri, bilinmeyenin sembolik tasvirleridir. Kahramanın mitolojik temsili ve kültürel inşası, tersine, *bilenin kim veya ne olduğunun* ve *bilinenin ne olduğunun* incelenmesi ve tasviridir. Yaratıcı/yıkıcı dişil, varoluşla ilgili ve varoluş içinde bilinmeyen, tehdit eden ve vadeden her şey tarafından mitte tezahür ettirilen kişiliktir. Mit, bu bilinmeyen güçle ebediyen yüzleşmeye istekli olan üretken bireysel bilinci, bilinçsiz ve öngörülemeyen feminenin aksine ve onun “yeni ufuk açıcı”, aktif, “verimli” doğasının ışığında maskülen olarak tasvir etme eğilimindedir.

Kahraman figürünün gelişiminin en erken “aşamaları”, tamamen veya kısmen tesirli anne gücünün egemenliği altındaki bebek veya ergenin mitsel temsilleri biçimini alır.³²⁶ Bu bebek veya ergen belirli bir anneye tabi olan spesifik bir kişidir ve doğaya tabi olan tür olan *Homo sapiens*’tir. “Bakire annenin ebedi oğlu” olarak “üretici bireysel bilinç” *Şekil 37: Kutsal Ana’nın Oğlu Olarak Keşif Kahramanı*’nda temsil edilmektedir.³²⁷ Daha olgun biçiminde, kahraman (eski “göksel annenin oğlu”) “Yüce Ana’nın sevgilisi” olarak tasvir edilebilir. [Ananın bedenine yaratıcı (cinsel) birliktelikle ölmek ve reenkarne olmak için (döllemek ve hamile bırakmak) için girer.] Yüce Ana kutsal fahişe, Babil’in fahişesi ve Bakire Ana, sonsuza kadar yenilenen, sonsuza dek genç, tüm insanlara ait, ancak tek bir erkeğe ait olmayan bir bakiredir. Mit

Şekil 37: Kutsal Ana'nın Oğlu Olarak Keşif Kahramanı

ilkel dişil ile birliği temsil etmek, *kahraman ve bayata dair olasılıklar arasındaki yaratıcı (ya da yıkıcı) karşılaşma eylemini* tasvir etmek için yaygın olarak (sembolik olarak cinsel) *kutsal ensest* motifini –yaratıcı potansiyelle dolu, yutan karşılaşmanın imgesini– kullanır. Bu, cinsel, yaratıcı eylem olarak “bilgi”dir: Bilinç ve kaosun “gönüllü üretici birliği” düzen ve kozmosu üretir ya da canlandırır.

Kahraman mitolojisi, en uç varoluş koşullarıyla *bir bütün olarak* yüzleşebilecek bir kişiliğin gelişimini ve yerleşmesini özetlemektedir. Kahramanın arayışı veya yolculuğu, mitolojide ve ritüelde çeşitli şekillerde temsil edilmiştir, ancak çeşitli temsiller, daha önce tanımlandığı gibi, yolun mitine uygun olarak ortaya çıkar: Uyumlu bir topluluk veya yaşam tarzı, yapısı ve işlevi önceden

ile sembolize edilen bu özgür vaadin (bu "kurtarıcı" bilgi) dâhil edilmesi kahramanı dönüştürür. Dönüştürülmüş (zenginleştirilmiş) davranışı daha sonra topluluğuna model olarak hizmet eder. Bu nedenle grup sırayla dönüştürülür ve yeniden dengelenir.

Asıl "tehdit altındaki" durumun nihai ya da arketipsel temsili, insanın "düşüşünden" önce var olan öz bilinçsiz (ama "eksik") cennettir. Daha doğrusu o durum, çocukluğun masumiyeti ve potansiyeli, geçmişin görkemi, iyi yönetilen krallığın gücü, şehrin gücü, ailenin istikrarı, zenginliği ve mutluluğudur. En ilkel tehdit, Korkunç Ana'nın tezahürlerinden birinin aniden (yeniden) ortaya çıkması veya keşfedilmesidir: bir sel, bir deprem, bir savaş, bir canavar (bir tür ejderha), bir balık, bir balina, öngörülemeyen herhangi bir şey veya beklenmedik, yok eden, yutan, tuzaga düşüren, yutan, parçalayan, işkence eden, korkutan, zayıflatan, şaşırtan, içeri giren, boğan veya zehirleyen (bu kısmi bir listedir). Tehlikeli bir çocukluktan sağ kurtulan, ilahi ebeveynliğin ve mucizevi bir doğumun ürünü olan kahraman, Korkunç Ana'yla teke tek dövüşte karşı karşıya gelir ve yutulur. Büyük bir balık, yılan veya balina tarafından yutulur ve yer altında, karanlıkta, kışın, ölümler krallığında veya cehennemde vakit geçirir; bir ejderhayla, bir gorgonla, cadıyla veya baştan çıkarıcıyla karşı karşıya kalır; su, ateş, fırtına, tehlikeli hayvanlar tarafından istila edilir; işkence görür, diri diri gömülür, büyülenir, parçalanır, bağırsakları çıkarılır ve kandırılır. Canavarı yener, daha önce yenilenleri serbest bırakır ve kayıp veya daha önce keşfedilmemiş bir değer nesnesini, (bakire) bir kadını veya bir hazineyi kazanır veya yeniden alır. Çok daha olgun, çok daha akıllı bir şekilde eve döner, karakteri dönüşmüş, ve talihi sayesinde çok zenginleşmiş, hatta tamamen dönüştürülmüş şekilde topluluğuyla yeniden bir araya gelir.³²⁹

Kahramanın savaşı, mitolojiden ilham alan heykel, çizim ve resimde sıkça görülen bir motiftir. Temsili bir örnek *Şekil 39: Kale, Kahraman, Yılan ve Bakire: Aya Yorgi ve Ejderba*'da resmedilmiştir.³³⁰ Meta mitin tüm unsurları bu çizimde tasvir edilmiştir.

Şekil 39: Kale, Kahraman, Yılan ve Bakire: Aya Yorgi ve Ejderha

duvarlarla çevrili tehdit altındaki topluluk şehir veya kale; yer altı dünyasından çıkan (ve ini ölülerin kemikleriyle çevrili olan) kanatlı ejderha; Livyatan'ı "kesen" ve dünyayı yaratan kılıçla donanmış kahraman ve bilinmeyenin yardımsever, yaratıcı ve verimli yönünü temsil eden ejderhanın pençelerinden kurtulmuş bakire. (Bu tür tasvirlerde şehir genellikle bir dağda, yılan nehrin karşısında gösterilir. Savaş genelde gün batımında gerçekleşir.) [Güneş tanrısı gecenin ejderhasıyla karşılaştığı vakit]³³¹

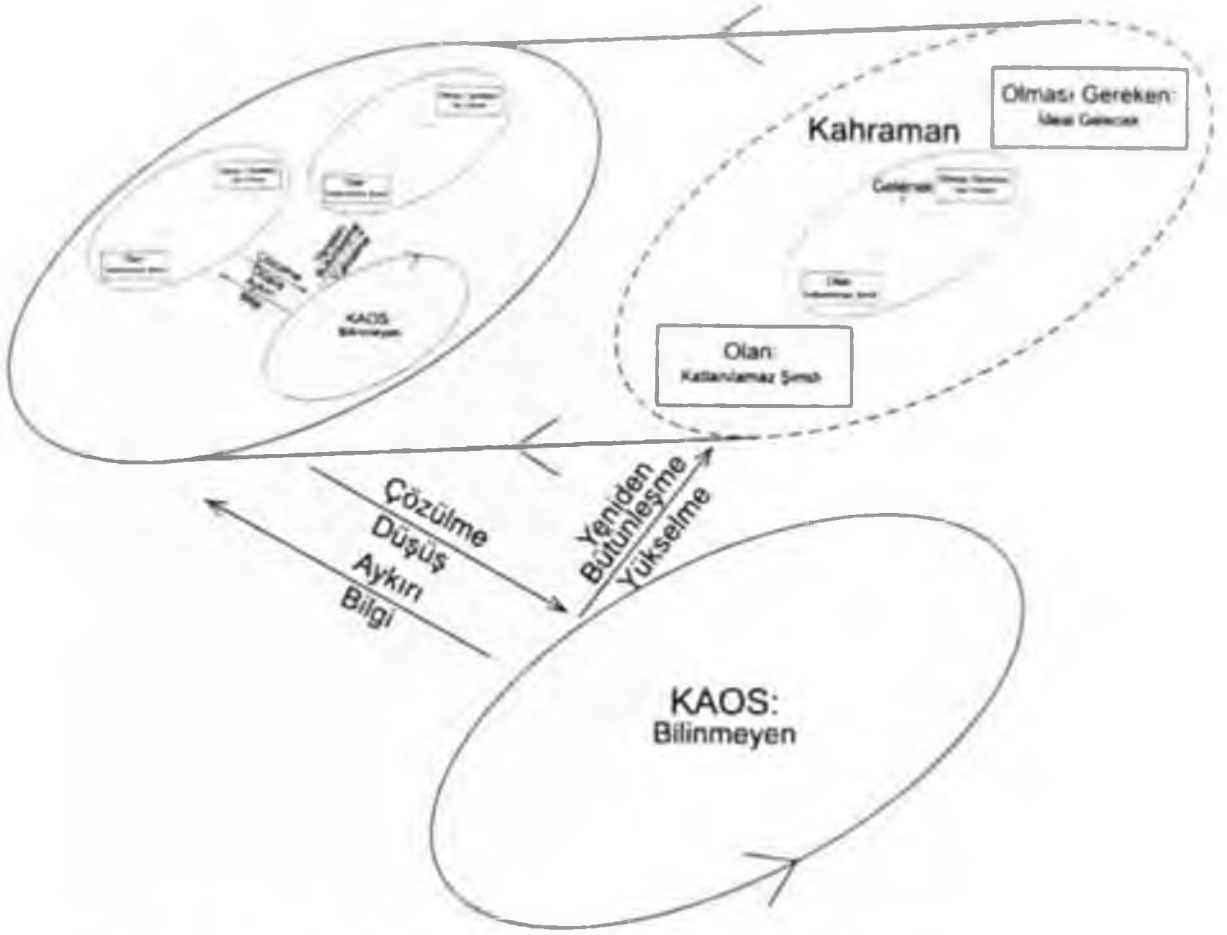
Güneş mitleri, ejderha dövüşü ve "gece deniz yolculuğu" motiflerini aynı anda kullanarak kahramanın yolculuğunu tasvir eder. Tipik güneş mitinde kahraman, her gece Batı'nın su yılanı tarafından yutulan bilinç ışığının taşıyıcısı güneşle özdeşleştirilir. Geceleri bu canavarla korkunç bir şekilde savaşır ve sabah galip gelip yenilenecek Doğu'da yükselir:

Bu tehlike, savaş ve zafer dizisinde, bilinç için önemini defalarca vurguladığımız ışık, kahramanın gerçekliğinin merkezi sembo-

lüdür. Kahraman her zaman bir ışık getiren ve ışığın elçisidir. Gece deniz yolculuğunun en dip noktasında, güneş kahramanı yer altında yolculuk yaptığında ve ejderha ile olan mücadelede hayatta kalması gerektiğinde, yeni güneş gece yarısı hareketlenir ve kahraman karanlığı fetheder. Aynı şekilde yılın bu en düşük noktasında, Mesih parlayan Kurtarıcı olarak, yılın ışığı ve dünyanın ışığı olarak doğar ve kış gündönümünde Noel ağacına tapılır. Yeni ışık ve zafer, bir hale ile taçlandırılmış ve süslenmiş başın aydınlanmasıyla sembolize edilir.³³²

Mezopotamya imparatoru ve Mısır firavunları güneş tanrılarıydı, vücut bulmuş güneş tanrısının temsilcileriydi, düzen ve kaos, ışık ve karanlık, bilinen ve bilinmeyen arasındaki bitmeyen savaşın ebedi galipleriydi. Alegorik anlamda, en azından Batılı tarihsel gelenek açısından ilk gerçek bireyler olarak kabul edilebilirler. Mısır halkı, tüm kültürel çabalarını yöneticilerini yüceltmeye adanmış, Firavun'un temel tanrı boyutuna katılımlarıyla (taklit kimlikleriyle) bilinçsizce motive olmuşlardır. Bu fikir, her Yunan erkeğine bir ruh atfeden Yunanlar tarafından daha da geliştirilmiş ve her kişiye Tanrı karşısında mutlak ve dokunulmaz bir birey değeri (veya [potansiyel] kimliği) bahşeden Yahudiler ve Hristiyanlar tarafından mantıksal sonucuna götürülmüştür.

Yüce Ana, yeni olanın, bilinmeyenin somutlaşmış halidir. Kahraman –oğlu ve sevgilisi, mistik evliliğin çocuğu– eylem örüntüsünün dramatik (önce somut davranışsal, sonra taklit/imgesel, sonra sözlü) temsilidir, bu bilinmeyeni yaratıcı bir şekilde kullanma yeteneğine sahiptir. Bu kalıbın ifadesinin potansiyeli, insan ruhunun kalıtsal bir özelliğini oluşturur ve insanın kültürel faaliyeti sırasında sürekli olarak davranışta ifade edilir. Bu kalıbın dinamik görüntüde, efsanede muhafaza edilmesi, tarihsel hayvan olan *Homo sapiens*'in temel doğasına ilişkin yüzyıllarca süren gözlem ve hipotez üretimini takip eder. Bu tür bir muhafazanın gelişimi, benlik ve ötekinin giderek daha soyut bir şekilde betimlenmesi ve yeniden tanımlanmasından oluşan karmaşık bir yol izlemiştir.

Şekil 40: Varoluşun Meta Amacı Olarak Keşif ve Güncelleme Süreci

Kahraman, bilinmeyi anlamlandırmak için tasarlanmış bir eylem modelidir; insanoglunun başarılı olduğu her yerde zorunlu olarak ortaya çıkar. Bu merkezi kalıba bağlılık, keşif sürecine (ve bu sürece eşlik eden inancın gerekli yeniden yapılandırılmasına) saygının her zaman *istikrarlı inancın sürdürülmesi de dâhil olmak üzere tüm diğer düşüncelerden üstün* kalmasını sağlar. Bu nedenle Batı etik geleneğinin belirleyici kahramanı olan İsa, “Yol, gerçek ve yaşam Ben'im” dedi. ‘Benim aracılığım olmadan Baba’ya kimse gelemmez” (Yuhanna 14:6) diyebilir; kaos (yin) ve düzen (yang) arasındaki sınırdaki varlığını sürdüren Doğu yoluna (Tao) bağlılık neden “kozmos”un varlığını sürdürmeye devam etmesini sağlar? **Şekil 40: Varoluşun Meta Amacı Olarak Keşif ve Güncelleme Süreci** şematik olarak yaşamın “en yüksek amacı”nı sunar ve böyle bir

perspektiften kavramsallaştırılır: Olumsal ve çevreye özgü hedefleri inşa etme ve güncelleme süreciyle özdeşleşme bu bölümdedir. Herhangi bir somutlaştırılmış hedefle özdeşleşmeye göre gerekli öncelik verilen şema. Ruh böylece dogma üzerinde yükselir.

Duygularımızı düzenlemek ve davranışlarımızı yönetmek için hikâyeler kullanırız. Yaşadığımız şimdiye belirli bir referans noktası (arzu edilen gelecekle) sağlamak için hikâyeleri kullanırız. Bununla birlikte optimal “arzu edilen gelecek”, bir durum değil bir süreçtir; düzen ve kaos arasında aracılık etmenin (özünde zorlayıcı) sürecidir. Dünyayı yaratan ilke olan *Logos*’un –sözün– enkarnasyon süreci.³³³ Belirlenmiş sonuçlarından herhangi biriyle (yani herhangi bir “put” veya *sabit referans çerçeveleri veya ideolojilerle*) değil, bu süreçle özdeşleşme duygunun en iyi şekilde düzenlenmesini ve eylemin mümkün olmasını sağlar. Böyle bir özdeşleşmenin sonucunda, inanca saygı, inancın oluşturulduğu sürece saygıdan sonra ikinci sırada gelir.

Kahraman, yaratıcı eylemde bulunmaya ebediyen istekli, sonsuz yeni davranış kalıpları yaratma yeteneğine sahip, önceden tehdit edici veya bilinmeyen bir şeyi zararsız veya olumlu bir şekilde faydalı kılmak için ebediyen özelleşmiş bireyin anlatısal temsilidir. Sonunda *kurtarıcının* hikâyesine yaklaşan, kahramanın karakteristik davranış modelinin bildirimsel temsilidir. Her belirli (yani *tarihsel*) maceracının, kâşifin, yaratıcının, devrimcinin ve barış sağlayanın arkasında, kusursuz karakterini zorbalığa ve bilinmeyene karşı koyan “Tanrı’nın oğlu” imajı gizlenir. Kurtarıcının arketipsel veya nihai örneği, dünyanın kurtarıcısı, Mesih, dünyayı yaratan ve kurtaran kahraman, sosyal devrimci ve büyük uzlaştırıcıdır. Kültürü, Yüce Baba’yı, düzenin kendisini, keşfedilmiş toprakları, bilinenlerin alanını oluşturan, zaman içinde biriken Mesih’in faaliyetlerinin toplamıdır. Bununla birlikte, “meta istikrarlı” toplumda, Baba, sağlıklı olmasına rağmen, Oğul’a tabidir: Tüm sabit değerler, zorunlu olarak, kahraman tarafından temsil

edilme modeline tabi kalır. “Tanrı’nın Şehri”nde (yani arketipsel insan krallığında) Mesih ebediyen hüküm sürer.

“Gece görümlerimde insanoğluna benzer *birinin* göğün bulutlarıyla geldiğini gördüm. Eskiden beri var Olan’ın yanına doğru ilerledi, O’nun önüne getirildi.”

“Ona egemenlik, yücelik ve krallık verildi. Bütün halklar, uluslar ve her dilden insan ona tapındı. Egemenliği hiç bitmeyecek sonsuz bir egemenlik, krallığı hiç yıkılmayacak bir krallıktır.” (Daniel 7:13-14)

Yüce Baba: Bilinen veya Keşfedilen Bölgenin Görüntüleri

Tüm özel uyumsal davranışlar (ve yorumlayıcı şemalar; *değer* şemaları), mitik dilde arketipik kahramanın, güneş tanrısının karakteristiği olarak tanımlanan ebedi davranış modeli tarafından zaman içinde üretilir. Bu davranışlar ve şemalar (taklit ve diğer bellek-iletişim biçimlerinin bir sonucu olarak) yüzyıllar boyunca birikmiştir ancak mutlaka birbirleriyle *uyumlu* değildir. Zor kazanılan uyumsal yöntemlerimiz, baskınlık için şiddetli bir şekilde mücadele eder. Bu belirli bir birey içinde, toplumdaki bireyler arasında ve farklı toplumlar arasında olabilir. Dolayısıyla bir *ör-gütlenme* sorunu ortaya çıkar. Olasılıkları bir kez oluşturduktan veya bir başkasından kopyaladıktan sonra nasıl düzenlersiniz? Bilgi ve bilgeliğin tarihsel birikimini anlamlandırmak nasıl mümkün olabilir? Ne de olsa, davranışsal çıktı açısından herhangi bir durumda birden fazla fırsat mevcuttur; dahası, yorumlama olanağı, “durumu” bile değişken kılar. Rakip olasılıklar, yani potansiyel seçeneklerin çokluğu bir tür birlik içinde nasıl birleştirilebilir? Burada karşılıklı bir arada yaşamayı (ve karşılıklı yarar sağlayan bir arada yaşamayı) mümkün kılan türden bir birlikten bahsediyorum. Kısacası, bir toplumu inşa etmek ve sürdürmek nasıl mümkün olabilir?

Kahramanca davranış sırasında üretilen prosedürel bilgi, basit bir *birikimin* bir sonucu olarak grup ve birey içinde örgütlenmez ve bütünleştirilmez. Birinci durumda uygun olan “a” ve ikinci durumda uygun olan “b”, üçüncü durumda birbirleriyle şiddetli biçimde çatışabilir. Bu koşullar altında intrapsişik veya kişiler arası çatışma zorunlu olarak ortaya çıkar. Böyle bir antagonizma ortaya çıktığında, ahlaki yeniden değerlendirme gerekli hale gelir. Böyle bir yeniden değerlendirmenin bir sonucu olarak, davranışsal seçenekler sıralanır veya daha nadir görülen şekilde, tüm ahlaki sistemler harap olur, yeniden düzenlenir ve değiştirilir. Bu örgütlenme ve yeniden örgütlenme, somut, soyut, intrapsişik ve kişiler arası varyantlarında “savaş”ın sonucu olarak ortaya çıkar. En temel durumda, bir birey, belirli bir davranışsal prosedürün iki veya daha fazla kavranan sonucunun algılanan (duygusal) uyumsuzluğunun bir sonucu olarak, dayanılmaz bir çatışmaya maruz bırakılır. Tamamen intrapsişik alanda, bu tür bir çatışma sıklıkla, şu anda arzulanan şeye ulaşılması, gelecekte arzu edilenin elde edilmesiyle (ya da korkulan şeyden kaçınılmasıyla) zorunlu olarak çatıştığında ortaya çıkar. Bu tür bir çatışmanın (örneğin, ayartma ve “ahlaki saflık” arasındaki bir çatışmanın) kalıcı olarak ve tatmin edici bir şekilde çözülmesi, *bir olayın şimdi ifade ettiği şeye tepkiyi yönetmesi için gelecekte ne anlama geldiğine izin verecek kadar güçlü* soyut bir ahlaki sistemin inşasını gerektirir. Bununla birlikte, bu inşa bile, yalnızca “intrapsişik” bir fenomen olarak düşünüldüğünde, zorunlu olarak eksiktir. Bir zamanlar rekabet eden güdüsel talepleri özel alanda tutarlı bir şekilde bütünleştirme yeteneğine sahip olan birey, yine de kişisel deneyimin kaçınılmaz dönüşümleri sırasında diğeriyle çatışmaya mahkûm kalır. Bu, en azından prensipte, kendisiyle uzlaşmaya varan kişinin, kişiler arası etkileşimin kaçınılmaz olarak ürettiği duygusal düzensizliğe hâlâ maruz kaldığı anlamına gelir. Pek çok temel “ihtiyaç” ancak diğerlerinin iş birliğiyle karşılanabileceğinden, bu tür bir boyun eğdirme aslında yetersiz “intrapsişik” organizasyonun göstergesidir.

Halen potansiyel varlığının dikkate alınması gereken ve şimdiki eylemi yönetmek için kullanılan “gelecekteki benlik” tarafından ortaya konan problemler, duygusal tepkileri eşit derecede varsayımsal olan diğerlerinin varoluşunun ortaya koyduğu problemlere çok benzer (doğrudan deneyimlenemezler, yalnızca çıkarım yapılabilirler). Uygun şekilde sosyalleşmiş birey, bu “soyut öteki”ne (gelecekteki benlik ve diğer kişiye), deneyimli benliğe eş değer bir ontolojik statü vermek üzere eğitilmiştir ancak bu ötekinin varlığını şimdiki zamanda “uygun eylem ve yorumlama” için bir rehber olarak kullanmak üzere de eğitilmiştir. Bu, sosyal varlık için tüm bireysel eylemlerin, kendi ve muhtemelen etkilenen diğerleri için olası mevcut ve gelecekteki sonuçları açısından değerlendirilmeye başladığı anlamına gelir. Bu tür bir değerlendirme doğrudan gerçekleşebilir, yani “bilinçli müzakere” aracılığıyla, alternatif olarak, iyi sosyalleşmiş birey, (intrapsişik ve sosyal düzeni sürdürme zorunluluğu tarafından üretilen kümülatif tarihsel baskı altında oluşturulmuş olan) iyi bilinen ahlaki yollarda kalarak, meseleyi baştan sona “düşünmüş gibi” davranabilir. İkinci durumda mevcut olan daha örtük bilgi, potansiyel açık bir mantığın yokluğunda, belirli eylem kalıplarına eşlik eden duygusal bilgi alışverişinin bir sonucu olarak “yerleştirilir”. Örneğin birisi belirli bir davranışın “yapılmayacağı” konusunda ince, küçümseyici bir jest ile bilgilendirilebilir ve bu da hareketin gelenekler tarafından kendine ve başkalarına zararlı olarak kabul edildiği anlamına gelir. Bu kolayca gözlemlenmez, ancak yine de önemlidir. Toplumsal yapıda “kodlanmış” örtük bilgiyi oluşturan bu tür “keyfî kurallardır”. Bu bilgi oraya rasyonel yollarla yerleştirilmemiştir, herhangi bir bildirimsel anlamda mutlaka anlaşılması gerekmez; yine de uzun vadeli örüntü tanıma ve analizin bir sonucu olarak mitolojide vb. aktarılabilir ve temsil edilebilir.

Bireylerin yaşadığı (yorum şemalarını içeren, eylemlerini yönlendiren, duygularını düzenleyen) “hikâyeler”, bu nedenle, değişken zaman dilimlerinde, şimdiki zamanda rekabet eden

işsel biyolojik talepleri organize etme zorunluluğuyla şekillenen yapılardır. *Talep* (fizyolojik yapı tarafından sınırlandırılmış) ve *bağlam* (sosyal gerçeklik tarafından sınırlandırılmış) arasındaki bu benzerlik, *tepki* benzerliğini üretir. Mitte kültürler arası benzerliği açıklayan, ortaya çıkan “ortak ahlaki bakış açısı”nın temelindeki tepkinin bu benzerliğidir. Bu, aynı zamanda, bu tür “ortak bakış açıları”nın *gerçek* bir şeye atıfta bulunduğu anlamına gelir; en azından ortaya çıkan özelliklere gerçeklik verildiği sürece (ve sorgusuz sualsiz gerçek olarak kabul ettiğimiz şeylerin çoğu tam olarak bu şekilde ortaya çıkan özelliklerdir).

Varsayımsal bir ilk çocuğun yeni doğan kardeşine tepkileri, bireysel, kişiler arası ve sosyal arasındaki etkileşimlerin somut bir örneği olabilir. Büyük kardeş, doğal yakınlık eğilimleriyle ve merakla yeni doğan bebeğe olumlu bir şekilde çekilebilir. Bununla birlikte, aynı zamanda yeni gelen, bazen daha büyük çocuğa tercih edilerek, önemli miktarda ebeveyn ilgisi görüyor olabilir. Ebeveyn bakımındaki bu değişiklik, genellikle yerini alan kardeş adına saldırgan davranışlarla kendini gösteren bir hüsrana yol açar. Bu nedenle, daha büyük olan çocuk, yeni aile üyesine olan sevgisi, onun doğasına olan merakı ve yaratığın varlığına, taleplerine ve ailesel toplumsal yapının (bir zamanlar) öngörülebilir etkileşimleri üzerindeki etkisine karşı duyduğu öfkenin bir sonucu olarak, “işsel olarak” çelişkili hale gelecektir. Büyük çocuğun saldırganlığını sınırlayan ebeveynlerin koruyucu tutumu, işleri daha da karmaşık hale getirir, sosyal birimin ek gereksinimlerini zaten zor olan duruma çeker.

Çocuk, çatışmalarını nasıl çözecektir? Yeni kardeşiyle (uygun bir ağabey olmalıdır) başa çıkmak için kendine bir *kişilik* inşa etmelidir. Bu, saldırganlığını bebek adına ebeveyn kararının ürettiği korku, suçluluk ve utanca tabi tutabileceği anlamına gelir. Bu, anne ve babasının doğrudan mevcudiyetinde bebeğin etrafında en azından “insan gibi davranacağı” anlamına gelecektir. Aynı zamanda, statüsündeki değişimin motive ettiği saldırgan

tepki, bağıllık tepkisinden daha *istenmezmiş* gibi davranmayı da öğrenebilir. -*Mış gibi* duruşu, yorumlamadaki akıllıca bir değişimle kolayca desteklenebilir: En azından arkadaşça davranma çabalarında gayretli ve samimi olursa, küçük kardeşinden, artık ebeveynleri tarafından gösterilmeyen ilginin bir kısmını makul bir şekilde kazanabilir. Ayrıca nispeten olgun bir aile üyesi olarak yeni konumuna uygun, daha bağımsız çıkarlar geliştirebilir. İlk durumda, en basit durumda (saldırganlığını korkuya tabi tuttuğunda), çocuk, davranışta kendini gösterecek şekilde motive edici durumlarını sıralar. İkincisinde, devrimci durumda, çocuk, başlangıçta çatışmaya yol açan örtük varsayımları yeniden yapılandırır. Her iki durumda da, kaçınılmaz olarak yoğun acı, korku ve öfke patlamalarının eşlik ettiği, makul bir şekilde bir iç savaş olarak tanımlanabilecek bir süreçte durum çözülür (yeniden anlatılır). Böyle bir savaşın sonucu olarak ortaya çıkan kişilik, en azından devrimci durumda, “kahraman”a çevresel koşullardaki değişimden önce var olan kişilikten “daha çok benzeyen” bir şeydir.

Evlilik durumu, bu durumun yetişkinlikteki haliyle ilgili ek bir açıklayıcı örnek sağlar. Evlilikte, bireysel kendini ifade etme arzusu, zorunlu olarak, kişiler arası yakın ilişkiyi sürdürme arzusu ve bu tür bir bakımı oluşturan “saygın” sosyal rolü benimseme arzusuyla sınırlandırılır. Artık bekâr olmayan erkek, daha önce edinmiş olabileceği asgari gerekli sosyal yükümlülüklerle sınırlı, tamamen kişisel arzu ve kaptislerine bağlı olarak, evlilik öncesi faaliyet tarzını sürdürme girişiminde bulunabilir. Makul bir şekilde hakkını savunan bir partner edinmişse, (şimdiye kadarki bireysel) istek ve arzularının evlilik yaşamında çatışmalara yol açtığını yakında keşfedecektir. Bu, kişiler arası çekişmeler ve bunun sonucunda duygusal düzensizlik olarak kendini gösterir.

Kalıcı bir bağıllık ilişkisinin kurulmasına yaygın olarak eşlik eden çatışmalar, kişiler arası alanda (örtük ve açık) bireysel ahlaki varsayımların ve önermelerin uyumsuzluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkar (kişiler arası bir “örtük tanrılar savaşı”nın bir

sonucu olarak). Bu tür çatışmalar çeşitli şekillerde çözülebilir. Eşlerden biri, makul bir şekilde fiziksel veya psikolojik cezalandırma uygulayarak diğerini deyim yerindeyse iktidarsız ve tabi kılabilceği gibi sürekli olarak hüsrana uğramış, sefil, endişeli ve düşman haline de getirebilir. Evlilik böylece değerinin çoğunu kaybedebilir veya tamamen ortadan kalkabilir. Bu bir “çözüm” oluşturmaz; yalnızca ortaya çıkan anormallik karşısında önceden var olan “tek kişilik”e gerilemedir. Alternatif olarak, her bir ortak “diğerini” ciddiye almaya ve kişisel davranışı (ve ortaya çıkan değeri) buna göre yeniden düzenlemeye karar verebilir. Bu süreç, açık bir çatışmaya girme kapasitesi veya olumsuz duygu deneyimine gönüllü olarak boyun eğme cesareti olmadan gerçekleşmeyecektir [Buna önceden “bilinçdışı” (örtük) hatalar ve yetersizlikler gün ışığına çıktığı için kaygı, suçluluk ve utanç dâhildir]. Evlilikte ortakların, Hristiyan evlilik töreninde ritüel olarak temsil edilen kültür kahramanı olan Mesih’in daha yüksek otoritesine mitsel boyun eğmeleri, bu sürece “sembolik” bir yardım görevi görür.³³⁴

Her iki bireyin kişisel isteklerinin, Hristiyan kurtarıcının eylem modellerinde somutlaşan daha yüksek ahlaki düzene *gönüllü* olarak tabi kılınması, prensipte, uyumsuz arzular ve varsayımlar arasında aracılık gerekli olduğunda başvurulabilecek aşkın ilkelerin doğası hakkında anlaşma anlamına gelir. Bu, evlilikteki her iki partnerin “mistik birlikteliği” tarafından oluşturulan “kişiliğin” Mesih’e yakın olması gerektiği anlamına gelir, “evli çifti” oluşturan “daha az yeterli” bireylerden daha üstün bir varlık olarak durması gerekir. “Daha yüksek bir tanrıya” gönüllü tabi olma süreci, *Enuma eliş*’te tanımlanan Marduk’un yükselişiyle genişletilmiş kişi-ötesi tarihsel süreçle paralellik gösterir. Çatışma (ve iş birliği) yoluyla, evliliğin “kabi” içinde yeni ahlak anlayışları yaratılır, yeni davranış kalıpları (ve varsayım ve beklentiler) tezahür eder ve içsel olarak temsil edilir. Bu süreç, toplum destekli dini ritüellere karşılıklı katılım yoluyla sağlıklı bir sonuca bağlanabilir. Alternatif olarak, bireyler tek başına başarılı veya başarısız olabilir.

Motive edici durumlar, şimdiki zamanda, tamamen öznel ve kişiler arası alanlarda hâkimiyet için rekabet ettikleri gibi zamansal olarak da rekabet ederler. Şu anda korku uyandıran şey, gelecekte daha az ceza (ya da daha az korku, ya da daha çok zevk ya da daha çok umut) anlamına geldiği için, zekâ bu yargıda bulunabildiği sürece hoş görülebilir. Benzer şekilde, sosyal grup ve yarattığı ek baskı tolere edilir, çünkü grup, her şey düşünüldüğünde, uyum sorununa şu anda akla gelebilecek en etkili çözümdür. Bu grup (insan geleneğinin şu anki somutlaşmış) nesiller boyunca verilen çeşitli var olma biçimleri arasındaki savaşın sonucudur.

Ahlaki olarak ilgili bilgi alışverişini karakterize eden “egemenlik savaşı” kolaylıkla bir savaş olarak hayal edilebilse de kendini “inançlar” arasındaki bir mücadele olarak göstermesi daha sık görülen bir durumdur. İkinci durumda, savaşın sonucunu belirleyen yaşamdan ziyade *inanç* kaybıdır. İnsanlar, kısmen “bölgeleri”ni soyut olarak inşa edebildikleri (onlardan inançlar yaratabildikleri) ve artık savunulamaz hale geldiklerinde bu bölgeleri soyut olarak terk edebildikleri için inanç kaybını ölümün yerine koyabilirler. Daha az soyutlama yeteneğine sahip olan hayvanlar, bu kaybı sözlü veya hayali savaşlar yerine davranışsal rutinlerde “harekete geçirirler” de, hayattan ziyade itibarlarını kaybedebilirler. Bireysel hayvanların kendilerini sosyal gruplar halinde organize etme (ki bu hiyerarşik bir organizasyon gerektirir) ve bir kez kurulduktan sonra bu grupları sürdürme ve güncelleme yeteneğinin büyük ölçüde altında yatan şey, “sembolik olarak teslim olma” ve “simgesel olarak yok etme” kapasitesidir. Aynı şey insanlar için de söylenebilir.

Güçlü fikirler derin inanç gösterileri üretir ya da alternatif olarak, sarsılmaz inanç gösterileri bir fikrin gücünün göstergesidir. Bütünleştirici bir fikrin gücü veya onun soyut prosedür öncesi eş değeri, rekabet eden dürtüleri, özellikle de korku tarafından motive edilenleri engelleme kapasitesiyle ölçülebilir. Primatlar ve diğer karmaşık üst düzey sosyal hayvanlardan oluşan gruplardaki baskınlık gösterileri bunun faydalı bir örneğini sunar. Çoğu hâ-

kimiyet anlaşmazlıkları, fiziksel saldırganlığa dönüşmeden önce çözülür. Meydan okuma karşısında (tehdide rağmen, korkudan bağımsız olarak) en yetenekli hayvan, böyle bir anlaşmazlık durumunda muhtemel galip olandır. Bu nedenle meydan okundığında bölgesel konumu koruma kapasitesi, mevcut motivasyonla ilgili olarak intrapsişik durumun ne ölçüde bütünleştiğinin bir göstergesidir [bu, belirli bir hayvanın alanını elinde tutabileceğine [tutması gerektiğine] ne kadar “ikna” olduğunun göstergesidir]. Bu bütünleşme, en çok davranışsal teşhirde ortaya çıkan gücü –insan âleminde *karizmayı*– oluşturur. Bir pozisyonun sahiplenilmesindeki kesinlik (ister bölgesel bir pozisyon ister hâkimiyet hiyerarşisi nişi veya soyut bir kavram olsun), bu pozisyonun potansiyel bütünleştirici gücünün geçerli bir göstergesini oluşturur. Mevkisini koruyan canlının duruşunun doğruluğuna (adaletine, iyiliğine) ne kadar inandığının bir göstergesidir. Bu tür inançların bütünleştirici gücü, meydan okuma yoluyla doğru bir şekilde belirlenebilir (çünkü meydan okumaya dayanma kapasitesi bu güce bağlıdır). Bu, bir fikre sahip olan kişilerin tereddüt etmeden meydan okumaya direnme yeteneğinin, o fikrin doğruluğunun ya da en azından onun intrapsişik faydasının belirlenmesi için [deneysel olmayan (?)] *duygusal* bir kriter oluşturduğu anlamına gelir. Şehidin gücü ve modern totaliterlerin bile düşmanlarının kendilerini alenen feda etmelerine izin vermek istememelerinin nedeni budur.

Davranışın karşılaştırmalı fayda açısından sıralanması (prosedürel, epizodik veya semantik) değer üzerine verilen yargıdır. Bu tür bir yargı, mitsel veya anlatı bakış açısından “iyi ve kötünün doğası” hakkında bir karar oluşturur. Bu tür değer belirlemeleri, işlevi geleceğe yönelik mevcut bireysel davranışın organizasyonu olan kararlardır. Bunlar (kaçınılmaz olarak) sosyal bağlamda, geçmiş deneyimlerin bilgeliğine uygun olarak tezahür eder. Mitsel olarak aktarılan davranış şemalarının içeriği ve bunların değere dayalı düzenlemeleri, esas olarak bildirimsel olmayan evrimsel süreçleri yoluyla gelişen aşırı karmaşık yapıları nedeniyle, anlaşılabilirlik

alanının dışında genellikle örtük olarak kalır. Davranışsal veya yorumlayıcı stratejilerin orantısız şekilde aynı anda uygulanmasının neden olduğu duygusal kargaşa, bu stratejilerin düzenlenmesi için itici güç sağlar. Bu tür bir örgütlenme, “hâkimiyet mücadelesinin”, yarı Darwinci bir hayatta kalma mücadelesinin sonucu olarak ortaya çıkar.

Doğrudan taklit edilen ve daha sonra mitlerde temsil edilen atalardan kalma kahramanların eylemleri yüzyıllar boyunca, dönüştürülür, basitleştirilir, düzene sokulur ve hızlandırılır. Her zamankinden daha kesinleştirilerek “Platoncu” biçimlerine indirgenir. Bu nedenle kültür, hayatta kalan tarihsel olarak belirlenmiş hiyerarşik olarak düzenlenmiş davranışların ve bunların ikinci ve üçüncü sıradaki soyut temsillerinin “toplamı” ve daha fazlasıdır; sonsuz sosyal ve intrapsişik çatışma sırasında bunların tek bir davranış kalıbına, tek bir ahlak sistemine, kişiler arası etkileşime ve bunların hayali/anlamsal tanımına entegrasyonudur. Bu kalıp, kültürün “maddesel ideali”, dayanılmaz şimdiki arzu edilen geleceğe dönüştürme şekli, yol gösterici gücü, merkezi kişiliğidir. Davranışta kendini gösteren bu kişilik, ilk olarak kralda veya imparatorunda sosyal olarak (“egemenliğin” temelini oluşturduğu yerde) somutlaşır. Soyut olarak temsil edilir, taklit edilir, ritüelleştirilir ve öykülenir. Her zamankinden daha psikolojik bir şey haline gelir. Bu somutlaştırılan ve temsil edilen “kültürel karakter” nesiller boyunca aktarılır, özünde olmasa da biçimde dönüştürülür.

“Kültürün merkezi karakteri”ni ortaya çıkaran karmaşık fikirlerin “bütünleyici çatışması”, yüzyıllara yayılan anlatılmamış bir süreç olarak görünür. Bu süreç, mitolojide kendisini, Eliade'nin “ilahi nesiller arasındaki çatışma” olarak tanımladığı “cennetteki tanrıların savaşı” olarak sergiler.”” Eliade, Hitit/Hurrian ve Kenan mitolojisini (MÖ yakl. 1740-1200) ve eski Fenike ve başka yerlerdeki benzer mitlerle ilişkisini ele alır. Hitit teogonisinde, tanrıların göreceli egemenliği, aralarında yürütülen savaşla belirlenir:

İlk bölüm olan “Cennet’teki Krallık”, ilk tanrıların ardı ardına gelişini açıklıyor. Başlangıçta Alalu kraldı ve tanrıların en önemlisi olan Anu onun önünde eğildi ve ona hizmet etti. Ama dokuz yıl sonra Anu ona saldırdı ve onu yendi. Sonra Alalu yer altı dünyasına sığındı ve Kumarbi yeni hükümdarın hizmetkârı oldu. Dokuz yıl geçti ve Kumarbi de Anu’ya saldırdı. İkincisi gökyüzüne uçarak kaçtı, ama Kumarbi onu takip etti, ayaklarından yakaladı ve “belini” ısırdıktan sonra onu yere attı. Güldüğü ve yaptığı işe sevindiği için, Anu ona hamile kaldığını söyledi. Kumarbi ağzında kalanları tükürdü ama Anu’nun erkekliğinin bir kısmı vücuduna girdi ve üç tanrıyla büyüdü. Metnin geri kalanı kötü bir şekilde bozulmuştur, ancak Anu’nun “çocukları”nın, fırtına tanrısı Teshub’un onlara önderlik ettiği, Kumarbi’ye savaş açıp onu tahttan indirdiği varsayılmaktadır.³³⁶

Eliade, Bybloslu Philon’un klasik döneme ait *Phoenician History* kitabından yararlanarak devam eder:

İlk egemen [Fenikeli] tanrı, Hurri/Hitit mitolojisinde Alalu’ya karşılık gelen (Yunanca Hypistos, “En Yüce” anlamındaki) Elioun’du. Bruth ile olan birliğinden (Anu’ya karşılık gelen) Uranüs ve Ge (Gaea) dünyaya geldi. Sırasıyla, bu ikisi, ilki El (veya Kronos), Kumarbi’ye karşı gelen dört erkek çocuğu doğurdu. Karısı ile bir tartışmanın sonucu olarak Uranüs soyunu yok etmeye çalıştı ancak El kendisi için bir testere (veya mızrak?) yapar, babasını kovdu ve egemen oldu. Sonunda (dördüncü nesli temsil eden ve Teşub ve Zeus’a tekabül eden) Baal, istisnai olarak savaşmadan egemenliği elde etti.

Bu mitin “uzmanlaşmış” ve aynı zamanda sadece (içinde biraz da Sümer-Akad öğeleri olan) Hurri/Hitit versiyonuna özgü olmayan bağdaştırıcı karakterinin vurgulanması önemlidir. *Enuma eliş*³³⁷ de aynı şekilde (1) bir ilahi nesli, (2) genç tanrıların eski tanrılara karşı savaşını ve (3) egemenliği böylece üstlenen Marduk’un zaferini sunar...

Özetlemek gerekirse: Evrensel egemenliğin fethi için birbirini takip eden tanrı kuşakları arasındaki çatışmaları anlatan rüm mitler, bir yandan son galip gelen tanrının yüksek konumunu haklı çıkarır, öte yandan da dünya ve insanlığın gerçek durumunu açıklar.^{31a}

“Tanrılar” insan deneyiminin evrensel öğelerini içeren, “içgüdüsel” ve sosyal olarak değiştirilmiş, kişi ötesi güçlerdir. Savaşın bir sonucu olarak bu tanrıların örgütlenmesi, ortaya çıkan davranış kalıplarının ve yorumlayıcı şemaların, tabiri caizse ahlaki konumların, hâkimiyet için savaşma ve dolayısıyla kendilerini örgütleme tarzının soyut ve şiirsel bir tasviridir.

Belirli bir toplumun davranışsal hiyerarşilerini düzenleme biçimi, onun “nesneler”e değer atfetme ya da onlarda değer algılama biçiminde (yani, *nesneler tarafından ortaya konan anlamı kabul edilebilir bir aralık ve büyüklükle sınırlandırma tarzında örtük olarak*) gizlidir. “Tanrıların savaşı”nın vahşice düzenlenmiş sonucu, intrapsişik değerler hiyerarşisini yapılandıran, kişiler arası etkileşimi düzenleyen ve bireysel duyguları kontrol altında tutan geleneği oluşturur (bireysel ve toplumsal davranışın sonuçları, gelenek tarafından yönlendirildiği zaman öngörülebilir kaldığı için). Başka bir varlığın *yokluğunda* ortaya çıkan belirli bir davranış, başkalarının *mevcudiyetinde* kendini gösterdiğinde mutlaka aynı sonucu üretmez. İki çocuk ve bir oyuncak, bir çocuk ve bir oyuncak ile aynı durum değildir (çünkü bir anlamda *oyuncak* fenomenolojik açıdan aynı değildir). Bireylerin davranış eğilimleri, sosyal durumda sürekli değişime uğrar, çünkü toplumun belli bir durumda oluşu, o durumdaki tüm nesnelerin motive edici alaka düzeyini değiştirir. Bir oyuncakla iki çocuk, *oyuncak* tek başına karşılaşıldığında “olduğu” şey olmadan önce karşılıklı davranış değişikliği olan bir anlaşmaya varmak zorundadır ki bu sorun değil, eğlencedir.

Bireylerin davranışsal eğilimleri, geçmişte bir noktada kahrmanca davranışların bir sonucu olarak başlangıçta oluşturulmuş raklit eylem kalıplarıdır. Bununla birlikte, sosyal dünyadaki eylem

kalıplarının etkileşimi, bunların kaçınılmaz olarak değişmesiyle sonuçlanır. Davranış kalıpları, örneğin saldırganlık veya aşk veya korku tarafından motive edilenler kısmen onların tanrı olarak kişileştirilmesini (veya daha liberal bir yorum perspektifinden tanrı olarak *varlıklarını*) açıklayan kişi ötesi bir temele sahiptir. Karşılıklı bir arada yaşamalarına ve toplumsal örgütlenmelerine izin veren şey, bu tanrıların sürekli çatışmasıdır. Örneğin tartışmalı bir oyuncağın alanında (toplumsal bir çevrede arzu edilen, ancak tekil bir şeyin ortaya çıkardığı “bilinmeyen bölge”de) bir dizi tanrı aynı anda çalışabilir. “Savaş Tanrısı” (örneğin Ares) bir çocuğun “içinde” veya her ikisinde birden ortaya çıkabilir; bu durumda bir kavga çıkar. Kazananın –bir tane olduğunu varsayarsak– gelecekte, muğlaklıkla karakterize edilen bir sosyal durumda savaşçı olma olasılığı daha yüksek olabilir. Kaybeden başka düşüncelere sahip olabilir [örneğin, bir yabancıyla ani bir oyuncak çatışması ile karşı karşıya kaldığında ağlayabilir, geri çekilebilir ve *Pan(ik)*’ın egemenliği altına girebilir]. Alternatif olarak, iyimser durumda, bir veya her iki çocuk adil bir anlaşma için *müzakere* edebilir, bu şekilde her ikisi de tatmin olur ve hiçbiri zarar görmez. “Adil bir anlaşma”nın “müzakere” edilmesi, her çocuğun diğerine bir “değer nesnesi”, yani davranışsal kararlar sırasında dikkate alınması gereken biri olarak davrandığını varsayar. *Başkalarını hesaba katmak*, onların örtük değerlerinin, “temel insan hakları”nın (mitolojik olarak eş değer) topluluk üyeleri olarak tanınmasıdır. Böyle bir tanıma anlaşılmadan önce uygulanır ve güçten başka bir temelde toplumların örgütlenmesine temel oluşturur. Bununla birlikte, “açık kavrayış eksikliğine” rağmen müzakere gerçeği, kahramanla özdeşliğin (ebedi “barışa giden yol”) göstergesidir çünkü kahraman, pek çok kılığa girmiş ilahi ara bulucudur. Anlaşmazlık sırasında müzakerenin ortaya çıkışı, bu nedenle, hem “kurtarıcının kendiliğinden cisimleşmesi” hem de kahramanın doğası hakkında (ileride başvurulacak olan) hikâyelerin türetilmesi için bilgi kaynağıdır.

Oyuncaklar konusunda bir anlaşmazlık içinde olan çocuklar söz konusu olduğunda; daha güçlü olan çocuğun arzu edilen nesneye erişmesine izin veren bir ebeveyn, o şeyin (ve şeyle pekâlâ karışmış olabilecek, o şeye yönelik saldırgan arzusunun), güçsüz olanın duygusal durumundan veya fiziksel sağlığından daha değerli bir şey olduğu yönünde ahlaki bir iddiada bulunur. Ayrıca ebeveyn, “güçlü olan haklıdır” durumuna dönmeden çatışmaya karışan çocukların yarışan talepleri arasında ara buluculuk yapmalarını ve karşılıklı olarak tanımlanan kaotik durumda davranışı yöneten bir değer hiyerarşisi oluşturmalarını isteyebilir. Kültürü oluşturan, bir zamanlar keşfedilmemiş bir bölgede yürütülen, hiyerarşik olarak organize edilen bu tür etkileşimlerin toplamıdır.

Daha geniş toplum söz konusu olduğunda bir nesnenin “anlamı”; yani, o nesnenin duygusal düzenleme ve davranışsal çıktı için önemi, üstlenilen davranışların sosyal sonuçları ve varlığında yapılan çıkarımlar tarafından belirlenir. Bu nedenle iç motive edici güçler, sosyal kontrolün etkisi altında baskınlık için rekabet eder. Örneğin, belirli bir kadının yaptığı erotik yaklaşımın değeri (yani davranışının “aşk tanrıçası”nı mı yoksa “korku tanrısı”nı mı çağırdığı) onun belirli bir sosyal hiyerarşideki mevcut konumuna bağlı olacaktır. Bekârsa ve bağlam içinde hareket ediyorsa, arzu edilir olarak kabul edilebilir; eğer iri yarı ve tehlikeli bir adamın şu anda biraz fazla sarhoş olan karısıysa, tam tersine “çabucak uzaklaşmak en iyisi” kategorisine yerleştirilebilir.

Keşif cezayla sonuçlandığında bu duruma uygun keşif eğilimi, korkunun engelleyici kontrolü altına girecektir. Bu durum, doğal bir nesnenin araştırılmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığında bunun yorumu, dünyanın doğası hakkında (her halükârda tehlikeli olan kısmı hakkında) bir şeylerin öğrenilmiş olduğudur. Süreç, sosyal alanda karmaşık bir şekilde genişletilir. Sosyal topluluk içindeki davranışsal ifadesi sosyal reddedilmeyle (veya diğer kişiler arası cezalarla) sonuçlandığında amaçlı bir eylem modeli (hatta amaçlanan durumun kendisi) korkunun engelleyici kontrolü altına

girebilir. Bu nedenle, içsel motive edici durumun yapısının, doğada ve sosyal dünyada üstlenilen davranışların sonuçlarını yansıttığı söylenebilir. Daha özel olarak, *motive edici durumların içsel temsilinin durumu ile dışsal, sosyal dünya arasında eş biçimli bir ilişki vardır.* Bu nedenle bir siyasi durum ve bir psikolojik durum, bir anlamda özdeş (ve bireylerin neden bu kadar kolay sosyal gruplaşmalarıyla özdeşleştirilmelerinin nedeni) olarak kabul edilebilir.

Bir nesnenin kültürel olarak belirlenmiş anlamı, aslında, kısmen (kendi ve öteki de dâhil olmak üzere) şeylerin göreceli değeri hakkında soyut bir hipoteze dönüştürülmüş olan mevcut baskınlık hiyerarşisinin doğası hakkında büyük ölçüde örtük olan bilgidir. Örneğin *kimin neye sahip olduğu, şeylerin neyi ifade ettiğini* belirler ve *kimin neye sahip olduğu* hâkimiyet hiyerarşisine bağlıdır. Bir nesnenin ne anlama geldiği, o nesneye maruz kalma, nesneyle temas ve bu nesnenin kullanımı veya kötüye kullanılmasıyla ilişkili sosyal olarak belirlenmiş vaatler, ödüller, tehditler ve cezalar sistemi açısından tezahür eden, ona verilen değer tarafından belirlenir. Bu da, nesnenin seyrekliği veya yaygınlığı ile birlikte duygulanımsal önemi ve onun doğasını yargılayanların gücü tarafından belirlenir. Bu gözleme uygun olarak, varoluşçu psikoterapist Ludwig Binswanger şunu gözlemler:

Freud'a göre "toplumsal içgüdülerdeki tüm egoist başkalaşımalar" ve dolayısıyla, kötülüğün iyi dürtülere ve eğilimlere dönüşmesi, zorlama (*compulsion*) altında gerçekleşir. "Başlangıçta, yani insanlık tarihinde [bu tür dönüşümler] yalnızca dış zorlama altında meydana gelmiştir ancak bunlar, bu tür dönüşümler için kalıtsal eğilimlerin dünyaya getirilmesiyle ve ayrıca "bireyin kendi yaşamı boyunca" devam ettirilmeleri ve pekiştirilmeleri yoluyla [gerçekleştiler]." Gerçekten de tüm bu "gelişim" dışsal zorlamanın içselleştirilmesi ve insan süperegosu söz konusu olduğunda, tamamen emilmesi haline gelir. Bu dönüşüm, bildiğimiz gibi "erotik bileşenlerin karışımıyla" gerçekleşir: "Sevilmeye değer vermeyi, başka faydalar olmadan da yapabileceğimiz bir fayda olarak öğreniriz." Böylece

kültür, "içgüdüsel tatminlerden feragat edilerek elde edilir." ve feragat amaçlarına hizmet eden her yeni gelişme tarafından daha da ileri götürülür.

Bütün bunlarda, *homo natura*'nın saf örneğine bakmaktayız: bedensel içgüdü, haz alma (daha azını daha büyük bir kazanç için feda etme), toplumdan gelen zorlama veya baskılar nedeniyle ketlenme (aile prototipi), dışsal zorlamaların içsel zorlamalara ontogenetik ve filogenetik dönüşümleri anlamında bir gelişim tarihi ve bu dönüşümlerin kalıtımı.³¹⁹

Belirli bir davranış stratejisinin (planlanmış veya keşif amaçlı) belirli bir durumda olumlu veya olumsuz bir sonuç üretip üretmediği, sosyal hayvanlar için, kendini gösterdiği sosyal çevrenin doğasına bağlıdır. Davranışı ortaya çıkarabilen herhangi bir "nesne" *sosyal hayvanlar arasında zorunlu olarak bir sosyal bağlamın parçasıdır. Sosyal bağlam, nesnenin değerini belirlemede önemli bir rol oynar.* Bir nesneyi "nesnel", tehlikeli, umut verici veya tatmin edici yapan, değerini sosyal olarak belirlenmesidir. Nesnenin toplumsal olarak belirlenmiş duygusal önemi, nesnenin bir yönü olarak deneyimlenir; yani bir Elvis Presley gitarından yayılan karizmanın gitarın "bir parçası" olduğu söylenir. Bu, bir sosyal bağlamda nesnelerin anlamının *aslında o sosyal bağlamın yapısı hakkında bilgi olduğu* anlamına gelir [bu aynı zamanda mitolojik veya anlatı perspektifinden nesnenin "parçası"dır (onun büyüsidür)].

Nesnelerin sosyal çevredeki bağlama bağlı anlamlarının o duruma uygun tezahürü olan davranış örüntülerinin belirlenmesi, süregelen olayların akışına öngörülebilirlik kazandırmak için tasarlanmış kültürel yapıyla karşılaşma anlamına gelir. Bu yapıyı oluşturan süreçlere ve temsillere katılım (yani, *sosyal kimliğin benimsenmesi*), benliğin ve diğerlerinin davranışlarını tahmin etme kapasitesinin artması ve dolayısıyla, hayatın gelgitleri yoluyla duyguları düzenleme kapasitesinde gelişim anlamına gelir. *Pek çok potansiyel öngörülemezlik, kültürü oluşturan ortak kimlik tarafından "kısıtlanmış"tır.* Şeylerin nasıl oldukları ve nasıl olmaları gerektiği

hakkında bir hikâye olan bu sosyal kimlik –benlik ve öteki dâhil olmak üzere “şeyler”– nihai olarak bilinemez olan deneyimsel nesnenin aksi takdirde katlanılmaz olan *a priori* motive edici önemini sınırlayan çerçeveyi sağlar. Bilinmeyen, bireyi, tıpkı okyanusun bir adayı sarması gibi sarar ve korkunç ama umut verici yüzünü ne zaman gösterse, duygu üretir ve davranışı zorlar. Kültür, bu her yerde hazır ve nazır güce karşılık (iş birliği içinde, saygıyla) inşa edilir ve bir engel olarak hizmet eder, duyguyu bastırır, Tanrı'nın dayanılmaz yüzüyle karşı karşıya kalmaya karşı koruma sağlar.

Şu anda *yeniden vücut bulan* ve *hatırlanan* geçmişin, ahlaki erdem ve duygusal korumanın nihai kaynağı olarak hizmet etmeye devam etmesini sağlayan, toplumun *muhafazakâr* yönüdür. Bu hatırlanan geçmiş, Kutsal Üçleme'nin bir “parçası”nda daha soyut bir şekilde yankılanan mitsel Baba'dır. Örneğin geçmişin gücü, ölümlerle “iletişim içinde” kalma arzusuyla motive edilen atalara tapınma ritüelinde tanınır (bu ölümlerin bilgeliği, koruyucu gücü ve yol göstericiliğini elde etmek için yapılır). Bu motivasyon, MÖ 4000'den günümüze Batı ve Kuzey Avrupa'dan Orta Doğu'ya, Tibet ve Kore'ye uzanan bir coğrafi bölgede megalitlerin -masif taş “geçmişin vasiyetleri”nin- inşasına ivme kazandırmaya yetecek bir güç oluşturmuştur.³⁴⁰ Modern nekropol veya mezarlık gibi megalitler de, ölümlerin şehirleridir, anıtlardır ve hafızanın yanı sıra kültürün sürekliliğine de yardımcı olurlar. Eliade konuyla ilgili şöyle diyor:

Megalitlerin ölümden sonra varoluşla ilgili belirli fikirlerle bir ilişkisi vardır. Bunların çoğu, ruhun öteki tarafa yolculuğu sırasında korunması amaçlı törenler sırasında inşa edilmiştir ama aynı zamanda hem kendi yaşamları boyunca onları yetiştirenlere hem de ölümden sonra inşa edildiklerine içsel bir sonradan var olmayı da garanti ederler. Ayrıca megalitler, yaşayanlar ve ölümler arasındaki ana bağlantıyı oluşturur; onları inşa edenlerin veya onlar için inşa edildikleri kişilerin sihirli erdemlerini sürdürdüklerine,

böylece insanların, sığırların ve hasatların verimliliğini garanti altına aldıklarına inanılır.³⁴¹

Ayrıca:

Megalitik yapılar sayesinde ölümler olağanüstü bir güce sahip olur; bununla birlikte, atalarla iletişim ritüel olarak güvence altına alındığından, bu güç yaşayanlarla paylaşılabilir... Megalitik dinleri karakterize eden şey, *yaşam ve ölüm arasındaki sürekliliğe ve kalıcılığa ilişkin fikirlerin, taşlarla özdeşleşmiş veya ilişkilendirilmiş atalarla yüceltilmesi* yoluyla kavranmasıdır.³⁴²

Taşa kazınanlar, tabiri caizse *hatırlanır* ve hatırlanan (kalıcı okuryazar iletişim araçlarının yokluğunda) kültürün değeridir, varlığı şimdiki zamandan önce gelenlerin keşiflerinin önemidir. Taş biçiminde mecazi olarak sunulan geçmiş, efsanevi ata-kahramandır; topluluğun kurucusu Osiris'tir. Geleneksel topluluklarda, bu birincil şahsın eylemlerinin, zaman ve soyut temsil tarafından değiştirilen huşu uyandıran taklidi, birincil gücü korur (bizimki gibi devrimci kültürlerde bile). Deney öncesi insanın eylemi, ritüel tekrardan ve eş zamanlı olarak tabunun, gelenekle sınırlanmış eylemin gözleminden oluşur. Böyle bir kişi belirli bir amaç üretmeye çalıştığında, örnek bir model izler. Bu kalıp, atalarının ataları tarafından "tüm zamanları kapsayan" bir zamanda ve "ilahi" (aslında komüniter-intrapsişik) bir uzayda "kurulmuştur". Ne de olsa onun geleneği sadece geçmişin gücü değil; *var olduğu ve şimdiki zamanda temsil edildiği* şekliyle bu gücün kendisidir. Hatırlanan şey, temsili bir kalıp olarak alır; yaşamış kültür yaratan "doğa-üstü varlıklar"ın karakteristik davranış kalıbı olarak. Bu kalıp, adaptasyonu başlatma yeteneğine sahip olanlar tarafından ya da denilebilir ki, ölüm korkusuyla sürekli savaştan ve yaşamı teşvik eden koşulları yaratan ölümsüz ve merkezi insan ruhu tarafından kurulmuş ve düzenlenmiş geleneksel davranış biçimidir:

Geleneksel toplumların insanı için önemli olan her şey, yani yaratıcı ve güçlü olan her şey başlangıçta, mitler zamanında gerçekleşti.

Bir anlamda, arkaik toplumların insanı için tarihin neredeyse “kapalı” olduğu söylenebilir. Başlangıçtaki birkaç harikulade olayla kapanmıştır. Zamanın başlangıcında Mitsel Kahraman Polinezyalılara derin deniz balıkçılığının farklı modlarını açıklayarak, bu aktivitenin tüm olası biçimlerini tek bir vuruşta ortaya dökmüştür. O zamandan beri, Polinezyalılar ne zaman balığa gitseler, mitsel kahramanın örnek niteliğindeki hareketlerini tekrarlarlar, yani insan ötesi bir modeli taklit ederler.

Ancak, doğru bir şekilde düşünüldüğünde, mitlerde korunan bu tarih, yalnızca görünüşte kapalıdır. İlkel toplumların insanı, mitlerin ortaya koyduğu birkaç örnek hareketi sonsuza kadar taklit etmekle yetinseydi, zamanın akışı içinde kabul ettiği sayısız yeniliğin bir açıklaması olmazdı. Kesinlikle kapalı bir ilkel toplum yoktur. Bazı kültür unsurlarını dışarıdan ödünç almamış, bu ödünç almaların bir sonucu olarak kurumlarının bazı yönleri değişmemiş yani kısacası bir tarihe sahip olmayan hiçbir toplum bilmiyoruz.

Ancak, modern toplumun aksine, ilkel toplumlar, tüm yenilikleri çok sayıda “vahiy” olarak, dolayısıyla insanüstü bir kökene sahip olarak kabul etmişlerdir. Ödünç alınan nesneler veya silahlar, taklit edilen davranış kalıpları ve kurumlar, asimile edilen mitler veya inançların sihirli-dini güçle yüklü olduğuna inanılıyordu. Bu nedenle fark edilmişlerdi ve bu nedenle onları elde etmek için bu kadar çaba sarf edilmişti.

Ayrıca bu unsurlar, Ataların ilk kültürel vahiyleri Doğaüstü Varlıklardan aldıklarına inanıldığı için benimsenmişti. Ve geleneksel toplumların tam anlamıyla bir tarihsel hafızası olmadığı için, son zamanlardaki bir yeniliğin ilk vahiylerin tüm prestijiyle donatılması sadece birkaç nesil, hatta bazen daha az zaman aldı.

Son tahlilde, tarihe “açık” olmalarına rağmen, geleneksel toplumların her yeni kazanımı ilkel Zamana bağlama, tüm olaylara mitsel başlangıcın ufkundan bakma eğilimde olduklarını söyleyebiliriz.³⁴³

“Tanrılarının savaşı”nın bir sonucu olarak zamanla ortaya çıkan sosyal yapı, kişiliğe (*aynı kültürü paylaşan herkesin benimsediği kişiliğe*) benzetilebilir. Aslında bu, “geçmişin ölü kahramanlarının” kişiliğidir ve sıklıkla eş zamanlı düzen ve tiranlık “kişileşmesi” olan Yüce Baba figürüyle sembolize edilir. “Kültür”, “doğa”yı bağlar. Arketipsel Yüce Baba, çocuklarını kaostan korur; her şeyin kendisinden türediği ve her şeyin ona “geri döneceği” kozmogoni öncesi suyu dışarıda tutar ve kahramanın atası olarak hizmet eder. Siyasal düzen biçiminde vücut bulan iyiliksever geleneğin koruyucu potansiyeli, ortak bir mitolojik/anlatısal tema oluşturur. Bu, bir Polonya halk masalının incelenmesi ve analizi yoluyla açıklanabilir: *Kral Olan Neşeli Terzi*.³⁴⁴ Hikâyenin kahramanı Nitechka, basit bir terzidir. Cesaret gösteren bir şekilde yaralı bir Çingene’ye yardım eder; yani bir yabancıya, kişileştirilmiş haldeki “kaos elçisine” karşı insanca davranır. Karşılığında Çingene ona “kurtarıcı” bilgiyi verir; batıya doğru yürürse kral olacağını söyler. Bir korkuluk –“Kont”– yol arkadaşı olur ve onunla bir dizi macera yaşar. Sonunda, iki gezgin Pacanow kasabasına varır ve oradaki olayları büyük bir şaşkınlıkla gözlemlerler:

Şehrin her tarafı güneşli ve hoştu ama Pacanow’un üzerine bardaktan boşanırcasına yağmur yapıyordu.

“Oraya gitmeyeceğim,” dedi Korkuluk, “şapkam ıslanır.”

“Ben bile böyle ıslak bir krallığın Kralı olmak istemiyorum,” dedi Terzi.

Tam o sırada kasaba halkı onları fark etti ve keçi üzerindeki önderlerinin arkasından onlara doğru geldiler.

“Sevgili Beyler” dediler, “belki bize yardım edebilirsiniz.”

“Size ne oldu?” diye sordu Nitechka.

“Tufan ve yıkım bizi tehdit ediyor. Kralımız bir hafta önce öldü ve o zamandan beri korkunç bir yağmur muhteşem kasabamıza dadandı. Bacalardan çok su aktığı için evlerimizde ateş bile yakamayız. Mahvolacağız!”

Nitechka, “Çok kötü.” dedi.

"Ah, çok kötü! Ve merhum kralın kızı için çok üzgünüz, çünkü zavallı şey ağlamasını durduramıyor ve bu daha da fazla suya neden oluyor."

Nitechka, "Bu, durumu daha da kötüleştiriyor." diye yanıtladı.

"Bize yardım edin, bize yardım edin!" diye devam etti Önderleri. "Prenses'in yağmuru durdurana söz verdiği ölçülemez ödülü biliyor musunuz? Onunla evleneceğine söz verdi. Böylece o kişi Kral olacak."

Temel hikâye burada belirlenmiştir. Terzi (giydiren, tamir eden ve bağlayan) kahramandır. Sade (dış görünüş olarak zayıf, alçak gönüllü, risk almaya istekli, yardımsever ve kibar) olmasına rağmen Kral olma kapasitesine sahiptir. Bir tufanın (kaos tarafından, "eski suların dönüşü" kılığında) tehdit ettiği bir kasabaya gider. Bu tufan, Kral'ın yakın zamanda ölümünden sonra başlamıştır. Kral'ın kızı –olumsuz dışıl güçlerin (durdurulamaz yağmur) iyiliksever (genç, güzel, iyi) muadili– "krallığı kurtaran" kişiyle birleşmeye istekli görünür. Bu gönüllü olarak karşı karşıya kalınan kaosun içindeki potansiyeli temsil eder (yine de "yağmur gibi" gözyaşlarıyla ilkel ortağı olan Yüce Ana'yla benzeşir).

Nitechka, "güzel havayı" geri getirmesi gerektiğinin farkındadır. Üç uzun gün boyunca durumu düşünür. Sonunda kendisine bir ilham gelir:

"Yağmurun nereden geldiğini biliyorum!"

"Nereden?"

"Gökten." [yani "Cennet"ten]

"Eh!" diye homurdandı Korkuluk. "Bunu ben de biliyorum. Elbette aşağıdan yukarıya düşmüyor."

"Evet," dedi Nitechka, "ama neden başka bir yere değil de sadece kasabaya düşüyor?"

"Çünkü başka yerlerde hava güzel."

"Aptalsınız Bay Kont," dedi Terzi, "ama söyle bana, ne zamandır yağmur yağıyor?"

"Kral öldüğünden beri diyorlar."

“Yani görüyorsun! Artık her şeyi biliyorum! Kral o kadar büyük ve güçlüydü ki ölüp gittiğinde Cennet’e gökyüzünde kocaman bir delik açtı!”

Tebaaları arasında gerçekleştirilen kişiler arası etkileşime düzen veya öngörülebilirlik getiren kişi olan Kral’ın ölümü, güvenlik ve korumanın çözülmesi anlamına gelir. Kral’ın ölümü (“Cennet”e veya ölümlerin krallığına “dönüş”ü) koruyucu bir duvarın kırılmasına eş değerdir. Tebasının korunduğu bilinmeyen, duvardan içeri akmaktadır. Krallık su baskını riskiyle karşı karşıyadır:

“Yağmur delikten geliyor ve eğer delik dikilmezse *dünyanın sonuna* [vurgu eklenmiştir] kadar yağmaya devam edecektir!”

Kont Korkuluk ona şaşkınlıkla baktı.

“Hayatım boyunca hiç bu kadar bilge bir Terzi görmemiş-tim,” dedi.

Nitechka kasaba halkına “kasabadaki tüm merdivenleri getirmeleri”ni, “onları birbirine bağlamaları”nı ve “gökyüzüne yaslamları”nı emreder. Yüz iğne ile birlikte merdivenlere iplik geçirerek tırmanır.

Kont Korkuluk aşağıda kalır ve yüz millik iplik bulunan makarayı çözer.

Nitechka en tepeye ulaştığında, gökyüzünde kasaba kadar büyük bir delik olduğunu görür. Gökyüzünün yırtık bir parçası sarkmıştır ve su bu delikten akar.

Bu anlatı parçası özellikle ilginçtir çünkü suyun bir şekilde gökyüzünün “ardından” geldiği açıktır. Gökyüzü mitolojide genel olarak “eril” bir sembol (en azından gündüz gökyüzü) olarak kullanılır ve “kral” ile aynı doğal kategoriye ait olma eğilimindedir. Belli bir kralın ölümüyle üretilen ve *kozmogoni öncesi malzeme*-nin (su biçimindeki) içinden akabildiği gediği oluşturan “eril”

gökyüzünün *genel yapısına* zarar veriyor gibi görünür. “Kral’ın ölümü” ve “gökyüzünün ihlali”, *Enuma eliş*’te Apsu’nun ölümüyle anlamca eş değerdir; Tiamat’ın yeniden ortaya çıkışını müjdeleyen ölüm. Ancak bu masalda Nitechka, “kaos ejderhası” ile doğrudan savaşmak yerine “gökyüzünün yapısını onarır” (Osiris’in yeniden oluşturulmasına eş değer bir eylem):

Böylece işe koyuldu ve iki gün boyunca dikti ve dikti. Parmakları sertleşti ve çok yoruldu ama durmadı. Dikmeyi bitirdiğinde, gökyüzünü ütüyü bastırdı ve sonra bitkin bir şekilde merdivenlerden aşağı indi.

Güneş bir kez daha Pacanow’un üzerinde parlıyordu. Kont Korkuluk, kasabanın diğer tüm sakinleri gibi neredeyse sevinçten deliye dönecekti. Prenses neredeyse ağlayacak olan gözlerini sildi ve kendini Nitechka’nın boynuna atarak onu sevgiyle öptü.

Kahramanın “bilinmeyenlerin hayırsever yönü” ile “yaratıcı birliği” açıkça yaklaşmakta.

Nitechka çok mutluydu. Etrafına bakındı ve Belediye Başkanı ve Meclis Üyeleri ona altın bir asa ve muhteşem bir taç getirip bağırıma başladılar:

“Yaşasın Kral Nitechka! Yaşasın! Yaşasın! Prensesin kocası olsun ve mutlu bir şekilde hüküm sürsün!”

Böylece neşeli küçük Terzi uzun bir süre mutlu bir şekilde hüküm sürdü ve krallığına yağmur hiç yağmadı.”

Bu peri masalı, daha genel bir öykü türünün özel bir örneğini oluşturur: yani, “bağlayan tanrı”nın öyküsü.³⁴⁵ Bağlayan tanrı, Tiamat’ı babası tarafından kendisine verilen bir ağ içine alan Marduk olabilir. Bağlama, “düşmanları”nı –yani krallığın istikrarını tehdit edenleri– ipler ve yasal kısıtlamalarla bağlayan hükümdarın ayrıcalığı olarak da kavramsallaştırılabilir. Kısacası, bağlama düzen getirir ancak çok fazla düzen tehlikeli olabilir. *Neşeli*

Terzi'nin kapanış satırı bize yeni kurulan krallığa yağmurun asla düşmediğini bildirir. Bu, son zamanlarda sular altında kalanlar için mutlu bir son gibi görünse de, kuraklığa neden oluyorsa, bu çok uygun bir durum değildir. Bu noktayı açıklamak için başka bir edebi örneğe dönebiliriz.

Ünlü çocuk romanı *Zamanda Kıvrılma*'da, sihirli güçlere sahip küçük bir çocuk, babasını evreni tehdit eden "karanlık güçler"den kurtarmaya çalışırken, güçlü bir ataerkil dünya dışı ruh tarafından ele geçirilir. Bu çocuk, Charles Wallace, ele geçirilmişken kız kardeşine şöyle der:

Kavga etmeyi bırakıp rahatlamalısın. Rahatla ve mutlu ol. Ah Meg, biraz rahatlasan bütün dertlerimizin bittiğini anlarsın. Ne kadar harika bir yere geldiğimizi anlamıyorsun. Görüyorsun, bu gezegende her şey mükemmel bir düzende çünkü herkes rahatlamayı, teslim olmayı, boyun eğmeyi öğrendi. Tek yapman gereken burada, iyi arkadaşımızın gözlerine sessizce ve kararlı bir şekilde bakmak çünkü o bizim arkadaşımız, sevgili kız kardeşim ve beni aldığı gibi seni de alacak.³⁴⁶

"İyi dostun" egemen olduğu devlette yaşayan herkes, programlı ve aynı şekilde davranır. Farklı olan herkes "düzeltilir" ya da ortadan kaldırılır. Herhangi bir tür düzensizliğe yer yoktur:

Charles Wallace'ın tuhaf, monoton sesi kulaklarına çarpıyordu. "Meg, *biraz* aklın olmalı. Neden ülkede savaşlar olduğunu sanıyorsun? Sence insanların kafası neden karışık ve mutsuzlar? Çünkü hepsi kendi, ayrı, bireysel hayatlarını yaşıyorlar. Sana [buradaki] bireylerin ortadan kaldırıldığını mümkün olan en basit şekilde açıklamaya çalışıyorum... [Burada] TEK zihin var. İşte bu yüzden herkes çok mutlu ve verimli..."

Charles, "Burada kimse acı çekmiyor." dedi. "Kimse asla mutsuz değil."³⁴⁷

Belirli bir kültüre özgü (gerekli) anlam kısıtlaması, o kültür tarafından nesnelere ve durumlara karşı dayatılan tek biçimli davranışın bir sonucudur. Tekdüzeliğe doğru itme, “ataerkil” devletin temel bir özelliğidir (aynı duruma özgü şekilde hareket eden herkes rahatlıkla “öngörülebilir” kılınmıştır). Bununla birlikte, tekdüzelik baskısı arttıkça devlet giderek daha zalim hale gelir. Benzerliğe yönelik dürtü aşırı hale geldikçe, herkes “aynı” kişi olur, yani geçmişin taklidi bütünsel hale gelir. Tüm davranışsal ve kavramsal değişkenlik böylece politik yapı tarafından zorlanır. Devlet o zaman gerçekten durağan hale gelir: Felç olur ya da donar, mitolojik dilde taşla dönüşür. Eylemde ve düşüncede değişkenliğin olmaması, toplumu ve onu oluşturan bireyleri ani “çevresel” dönüşüme (yani, istemsiz bir “kaotik” değişim akışına) karşı giderek daha savunmasız hale getirir. Artan değişime sürekli direnerek tam bir toplumsal çöküş yaratmak mümkündür. Bu şekilde tanrılar yaratılışlarından, insandan ve onun kasıtlı aptallığından hoşnutsuz olurlar ve dünyayı yıkarlar. “Bilinen” ve “bilinmeyen” arasındaki bilgi alışverişinin gerekliliği, *devletin aşırı bir tekdüzelik talep ederek kendi ölümünü riske atması* anlamına gelir. Bu risk genellikle anlatıda “eski Kralın yaşlanması ve zayıflığı” ya da “Kralın ‘su’ eksikliğinden kaynaklanan ölümcül hastalığı” olarak sunulur. Bu tür “fikirler”, Grimm Kardeşler’in peri masalı *Hayat Suyu*’nda³⁴⁸ iyi bir şekilde resmedilmiştir.

Bir zamanlar öyle hasta bir kral vardı ki, kurtarılmasının imkânsız olduğu düşünülüyordu. Üç oğlu vardı ve hepsi onun yüzünden büyük sıkıntı içindeydiler. Kale bahçelerine gittiler ve onun ölmesi gerektiği düşüncesiyle ağladılar. Yaşlı bir adam yanlarına geldi ve kederlerinin nedenini sordu. Ona babalarının ölmekte olduğunu ve hiçbir şeyin onu kurtaramayacağını söylediler.

Yaşlı adam, “Bildğim tek bir çare var: Hayat Suyu. Ondan içerse iyileşir ama bulması çok zordur.” dedi.

En büyük iki oğul, babalarının iznini aldıktan sonra birbiri ardına Hayat Suyu'nu aramaya karar verdiler. İkisi de yolculuklarının başında bir cüceyle karşılaştılar ve onunla kaba bir şekilde konuştular. Cüce, gururlarının bir sonucu olarak onları lanetledi ve ikisi de bir dağ geçidinde mahsur kaldılar.

“En küçük oğul” daha sonra yola çıktı. Alçak gönüllüdür ve anlamadığı şeylere karşı “doğru bir tutuma” sahipti. Bu nedenle *Neşeli Terzi*'deki Çingene kadınla aynı rolü oynayan cüceyle karşılaştığında, bazı değerli bilgiler aldı:

“Benimle hoş konuştuğun ve sahte kardeşlerin gibi kibirli olmadığın için, sana yardım edeceğim ve sana Hayat Suyu'nu nasıl bulacağını söyleyeceğim. Büyülü bir kalenin avlusundaki bir çeşmeden akar.³⁴⁹ Ama ben sana bir demir çubukla iki somun ekmek vermedikçe asla içeri giremezsin. Çubuk ile kalenin demir kapısına üç kez vur ve kapı açılır. İçeride çeneleri sonuna kadar açık iki aslan bulacaksın ancak her birine bir somun atarsan sessiz olacaklar. O zaman saat on ikiyi vurmadan almak için acele etmelisin, yoksa şatonun kapıları kapanır ve sen de içeride kalırsın.”

Hikâye bir noktaya değiniyor: Nereye gittiğinizi bilmiyorsanız, oraya nasıl gideceğinizi bildiğinizi varsaymak verimsizdir. Bu nokta, daha genel bir ahlakın spesifik bir örneğidir: Kibirli (“gururlu”) bireyler, kimin ve neyin önemli olduğunu bildiklerini varsayarlar. Bu onları, başları beladayken dikkat edemeyecek kadar kibirli yapar. Özellikle de alışkanlık olarak küçümsedikleri şeylere veya insanlara ilgi gösteremeyecek kadar kibirlidirler. “Kuraklığın olması” veya “kralın yaşlanması”, çok katı, çok kibirli bir değer hiyerarşisinin bir sonucudur. (“Ne veya kimin makul bir şekilde göz ardı edilebileceği”, “kime veya neye dikkat edilmesi gerektiği” hiyerarşinin bir parçasıdır.) Sorun ortaya çıktığında, geleneksel değer hiyerarşisi gözden geçirilmelidir. Bu, eskiden alçak gönüllü ve hor görülenlerin aniden yaşamın sırrını ellerinde tutabilecekleri³⁵⁰ ve hatalarını kabul etmeyi reddedenlerin, “ağabeyler” gibi

kaçınılmaz bir sorunla karşılaşacakları anlamına gelir. Hikâye devam eder:

Prens ona teşekkür etti, çubuğu ve somunları aldı ve yola çıktı. Kaleye vardığında her şey cücenin söylediği gibiydi. Üçüncü vuruşta kapılar açıldı ve aslanları ekmekleriyle sakinleştirdikten sonra kaleye girdi. Büyük salonda birkaç büyülenmiş prens buldu. Parmaklarından yüzükleri aldı. Yanlarında duran bir kılıç ve bir somunu da aldı.

Büyülenmiş prensler, bir anlamda Osiris'e, Seth tarafından parçalanmasından sonra potansiyeli yer altında kullanılmayan "ata-sal kahraman"a eş değer olarak görülebilir. Büyülenmiş prensler, atalardan kalma büyümlü güçleri olan (daha önce tartıştığımız kilise rüyasındaki "ölü krallar" gibi) güçlerdir. Genç prensin "büyümlü kaleye" yaptığı yolculuk, ölümlerin tehlikeli krallığına gönüllü bir iniş anlamına gelir. "Ölü atalarla karşılaşması", onların güçlerinin bir kısmına (araçları ve diğer eşyaları kılığında) erişmesine izin verir. Genç prens, beklendiği gibi yer altı dünyasında "bilinmeyenlerin hayırsever yönü" ile de karşılaşır:

Yan odaya geçerken gelişine sevinen güzel bir kız gördü. Kız onu kucakladı ve onu kurtardığını ve bir yıl içinde geri gelirse onunla evleneceğini söyledi. Ayrıca ona büyümlü suların olduğu çeşmeyi nerede bulacağını da söyledi, ama saat on ikiyi vurmadan önce şatodan çıkmak için acele etmesi gerektiğini söyledi.

Sonra devam etti ve yeni yapılmış güzel bir yatağın olduğu bir odaya geldi ve çok yorgun olduğu için biraz dinlenmeyi düşündü. Bu yüzden uzandı ve uykuya daldı. Uyandığında saat on ikiye çeyrek vardı. Korkarak ayağa fırladı ve çeşmeye koştu ve yakınlarda duran bir kaptaki sudan biraz aldı ve sonra aceleyle uzaklaştı. Saat tam demir kapıya vardığında vurdu ve o kadar hızlı çarptı ki topuğunun bir kısmını kopardı.

Hayat Suyu'ndan biraz aldığı için sevindi ve eve dönüş yolculuğunda acele etti. Cücenin yanından tekrar geçti, kılıcı ve

somunu görünce cüce, “Bunlar sana çok hizmet edecek,” dedi. “Bürün orduları kılıçla alt edeceksin ve ekmeğin sonu gelmeyecek.”

Kılıç ve somun, Prens’in korkunç bilinmeyene yaptığı kahramanca yolculuğu sırasında serbest bırakılan “olasılığın” aldığı somut biçimlerdir. Kılıç, olumsuz güçlerle savaşta kullanılabilecek bir araçtır. Somun Mesih’in mucizevi ispatı hikâyesindeki somunlar ve balıklar gibi büyülüdür:

O günlerde yine büyük bir kalabalık toplanmıştı. Yiyecek bir şeyleri olmadığı için İsa öğrencilerini yanına çağırıp, “Halka acıyorum” dedi.

“Üç gündür yanımdalar, yiyecek hiçbir şeyleri yok. Onları aç aç evlerine gönderirsem, yolda bayılırlar. Hem bazıları uzak yoldan geliyor.”

Öğrencileri buna karşılık, “Böyle ıssız bir yerde bu kadar kişiyi doyuracak ekmeği insan nereden bulabilir?” dediler.

İsa, “Kaç ekmeğiniz var?” diye sordu.

“Yedi tane” dediler.

Bunun üzerine İsa, halka yere oturmalarını buyurdu. Sonra yedi ekmeği aldı, şükredip bunları böldü, dağıtmaları için öğrencilerine verdi. Onlar da halka dağıttılar. Birkaç küçük balıkları da vardı. İsa şükredip bunları da dağıtmalarını söyledi.

Herkes yiyip doydular. Artakalan parçalardan yedi küfe dolusu topladılar.

Orada yaklaşık dört bin kişi vardı. İsa onları evlerine gönderdikten sonra öğrencileriyle birlikte hemen tekneye binip Dalmanuta bölgesine geçti.

Ferisiler gelip İsa’yla tartışmaya başladılar. O’nu denemek amacıyla gökten bir belirti göstermesini istediler. İsa içten bir ah çekerek, “Bu kuşak neden bir belirti istiyor?” dedi. “Size doğrusunu söyleyeyim, bu kuşağa hiçbir belirti gösterilmeyecek.” Sonra onları orada bırakıp yine tekneye bindi ve karşı yakaya yöneldi.

Öğrenciler ekmek almayı unutmuşlardı. Teknede, yanlarında yalnız bir ekmek vardı. İsa onlara şu uyarıda bulundu: "Dikkatli olun, Ferisiler'in mayasından ve Hiroides'in mayasından sakının!"

Onlar ise kendi aralarında, "Ekmeğimiz olmadığı için böyle diyor" şeklinde tartışılar.

Bunun farkında olan İsa, "Ekmeğiniz yok diye niçin tartışıyorsunuz?" dedi. "Hâlâ akıl erdiremiyor, anlamıyor musunuz? Zihniniz köreldi mi?"

Gözleriniz olduğu halde görmüyor musunuz? Kulaklarınız olduğu halde işitmiyor musunuz? Hatırlamıyor musunuz, beş ekmeği beş bin kişiye bölüştürdüğümde kaç sepet dolusu yemek fazlası topladınız?"

"On iki" dediler. "Yedi ekmeği dört bin kişiye bölüştürdüğümde kaç küfe dolusu yemek fazlası topladınız?"

"Yedi" dediler.

İsa onlara, "Hâlâ anlamıyor musunuz?" dedi. (Markos 8:1-21, RSV)

Kahraman "hiç bitmeyen yiyecekler" sağlar.

Hikâyeye geri dönelim: Cüce, Prens'e kardeşlerini nerede bulabileceğini söyler ama onların kalplerinin kötü olduğu ve kaderlerine terk edilmeleri gerektiği konusunda uyarır. Genç Prens onları arar, yine de onları kurtarır ve onlara olan her şeyi anlatır.

Sonra birlikte atlarını sürdüler ve kıtlığın ve savaşın şiddetli olduğu bir ülkeye geldiler. Yoksulluk o kadar büyüktü ki, ülkenin kralı tamamen mahvolacağını düşünüyordu.

Prens ona gitti ve somunu verdi ve onunla tüm krallığını besledi ve tatmin etti. Sonra ona kılıcını verdi ve onunla tüm düşman ordusunu yendi; böylece barış ve sessizlik içinde yaşayabildiler. Sonra Prens kılıcını ve somununu geri aldı ve üç kardeş atlarını sürdüler.

Ancak daha sonra savaşın ve kıtlığın hüküm sürdüğü iki ülkeden daha geçmek zorunda kaldılar ve Prens her seferinde kılıcını ve somununu Kral'a verdi ve bu şekilde üç krallığı kurtardı.

Masal, “prensesin yaşadığı büyülu krallık”tan kurtarılanların genel faydasının anlaşılması için bu yöne sapıyor. O krallıktan alınan hazineler, nerede uygulanırsa uygulansın güçlü, koruyucu, canlandırıcı bir kapasiteye sahiptir.

Kardeşler eve doğru yollarına devam eder ancak büyük ikisi yolculukta küçük olanı aldatır; gerçek Hayat Suyu’nu tuzlu deniz suyuyla değiştirir (“kibirli ağabeyler”, “Yüce Ana’nın yardımsever yönünü” “yıkıcı diğeri” ile değiştirir). Eve geldiğinde küçük oğlu farkında olmadan babasına bu zehirli suyu verir ve bu onu daha da hasta eder. Büyük kardeşler daha sonra zehirlenmiş kralı hakiki ama çalıntı su ile iyileştirir, kötü ruhlarını iyiliksever bir görünümle maskelerler ve talihsiz kardeşlerinin sürgün edilip öldürülmesini ayarlar. Ancak öldürmekle görevlendirilen avcı, bunu yapamaz ve genç Prens’in kaçmasına izin verir. Sonra işler değişir. Genç Prens’in önceki cömert başarıları ortaya çıkar ve yaşlı Kral tövbe eder:

Bir süre sonra, en küçük oğlu için Kral’a üç vagon dolusu altın ve değerli taş geldi. Prens’in kılıcı ve mucizevi somunu tarafından kurtarılan ve şimdi minnettarlıklarını göstermek isteyen krallar tarafından gönderilmişlerdi.

Bunun üzerine yaşlı Kral, “Ya oğlum gerçekten masumsa?” diye düşündü ve halkına, “Keşke hâlâ hayatta olsaydı! Öldürülmesini emrettiğim için ne kadar üzgünüm,” dedi.

Avcı, “Hâlâ yaşıyor,” dedi. “Emirlerinizi yerine getirmeye gönlüm elvermedi.” Ve Kral’a olanları anlattı.

İyi haberi işitince Kral’ın yüreğinden bir yük düştü ve krallığının her yerine oğlunun büyük bir lütuf ile karşılanacağı eve döneceğine dair büyük bir bildiri gönderdi.

Bu arada Prenses, prensin dönüşü için hazırlık yapmaktaydı. O;

şatosuna giden saf altından bir yol yaptırmış ve halkına, dümdüz gelen kişinin gerçek damat olacağını ve onu kabul etmeleri gerektiğini söylemişti. Ama yolun bir tarafından ya da diğer tarafından gelen kimse doğru kişi olmayacaktı ve içeri girmesine izin verilmeyecekti.

Bir yıl neredeyse geçtiğinde, en büyük Prens Prenses'e gideceğini ve kendisini onun kurtarıcısı olarak teslim ederek hem bir eş hem de bir krallık kazanacağını düşündü. Bu amaçla atını sürdü ve güzel altın yolu görünce, bunun üzerinden gitmenin yazık olacağını düşündü, bu yüzden altın yolun yanından ilerledi. Ama kapıya vardığında insanlar ona doğru damat olmadığını ve gitmesi gerektiğini söylediler.

Kısa bir süre sonra ikinci Prens geldi ve altın yolu görünce atının üzerine basmasının yazık olacağını düşündü, bu yüzden döndü ve solundan sürdü. Ama kapıya vardığında kendisine gerçek damat olmadığı söylendi ve kardeşi gibi geri çevrildi.

İki büyük Prens, gerçek öneme sahip olana odaklanamayacak kadar geleneksel güç, zenginlik ve şan düşüncelerine bağlıdır. Yolu oluşturan altına olan "büyük saygıları" nedeniyle büyük bir fırsatı kaçıırırlar. Maddi şeylere duydukları aşırı hayranlık, onları tüm iyi şeylerin kaynağıyla bir ilişki kurma olasılığına karşı kör eder. En küçük oğul böyle bir hata yapmaz:

Yıl tamamen sona erdiğinde, üçüncü Prens ormandan sevgilisine gitmek ve onun aracılığıyla geçmiş tüm acılarını unutmak için yola çıktı. Böylece, sadece onu düşünerek ve onunla birlikte olmak isteyerek gitti ve altın yolu görmedi bile. Atı tam ortasından sürdü. Kapıya ulaştığında kapı açıldı ve Prenses onu sevinçle karşıladı. Onu kurtarıcısı ve krallığının efendisi olarak adlandırdı. Evlilikleri gecikmeden ve büyük bir sevinçle kutlandı. Kutlama sona erdiğinde, babasının onu aradığını ve onu affettiğini söyledi. Ona gitti ve ona her şeyi anlattı: kardeşlerinin onu nasıl aldattığını ve onu susmaya nasıl zorladıklarını. Yaşlı Kral onları cezalandırmak

istedi ama çoktan bir gemiye binmişler ve denizin üzerinden yelken açmışlardı. Ömürleri boyunca bir daha geri dönmediler.

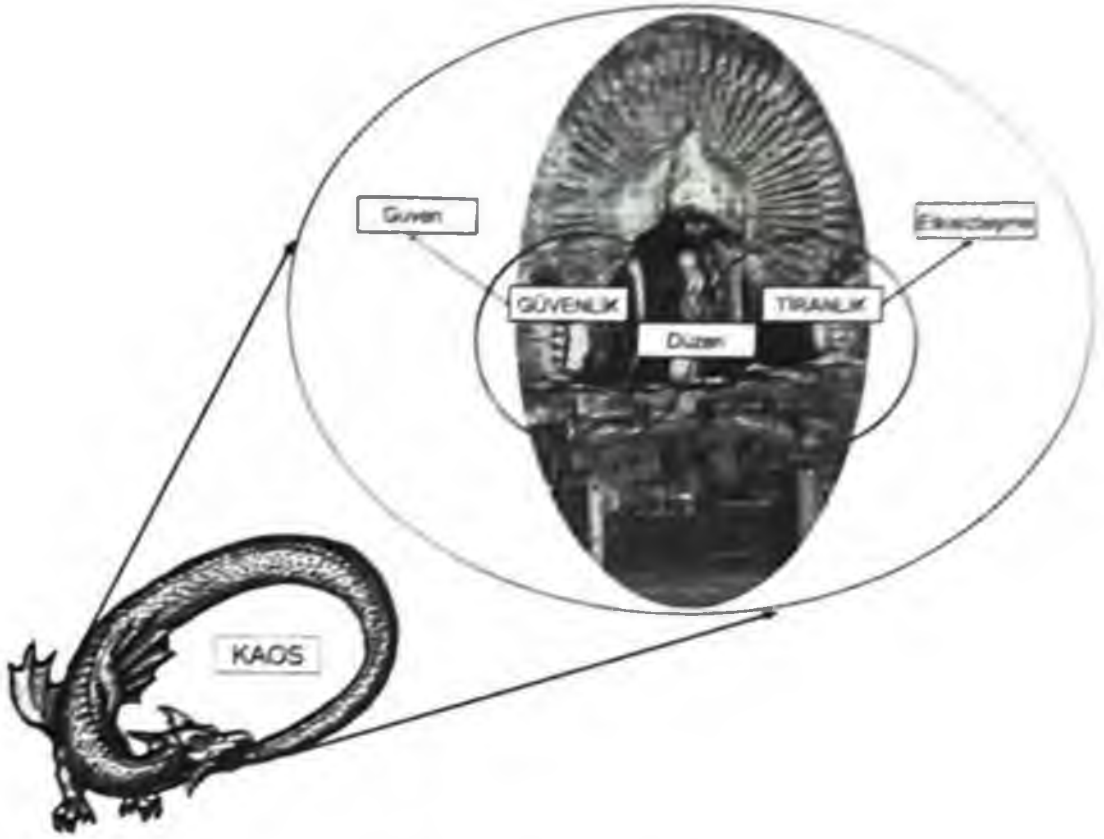
Yaşlı Kral susuzluktan ölür. Onu kurtarabilecek iki büyük oğlu vardır ama bunlar dar görüşlü, geleneksel, materyalist, bencil ve katıdır. Görev için uygun "ruh"tan yoksundurlar. En küçük oğul (gerçek bir kahraman) "akıllı" olanın görmezden gelebileceği şeyi yaparak, bilinmeyene bir yolculuk yapar ve gerekli olan şeyi geri getirir. Kralı canlandıran kahramanın yolculuğudur. Osiris, Horus olmadan (geçmişteki büyüklüğü ne olursa olsun) yer altı dünyasında çürür.

Deneyim dünyasına somut davranışsal uyarlamaların üretilmesinin ön koşulunu sağlayan kahramanca duruşun ortaya çıkışıydı. Kahramanlığın ortaya çıkışı, kültürün inşası anlamına geliyordu: tarihsel olarak belirlenmiş prosedürel bilgi ve bunun iletilebilir açıklaması. Kültürün inşası, savunmasız birey ile ezici doğal dünya arasında aracı olarak, tiran ve bilge kral olan efsanevi Yüce ve Korkunç Baba'nın yaratılmasıdır. Bu Baba, gönüllü kahramanca eylemin *sonucudur* (yaratıcı keşif davranışının geçici olarak özetlenmiş bütünleşik etkisidir) ve kahramanca eylemde bulunanların atasıdır. Bu paradoksal kahramanın çocuğu ve babası, *öncelikle* "kişilik"tir (prosedür) ve yalnızca *ikincil olarak* soyutlanmış temsildir (ve kesinlikle "nesnel" dünyanın kümülatif tanımı değildir). Bunun böyle olduğu, bugün bile, modern Kuzey Kore gibi totaliter kültürlerin üyeleri, düzenin ve belirli anlamın somutlaşmış olan liderlerinin ölümünün bir sonucu olarak gerçek bir histeriye kapıldığı zaman görülebilir. Bu tür eğilimler, totaliterlerin egemen olduğu eğilimlerle de sınırlı değildir. Frye'in belirttiği gibi:

Kral'ın işlevi öncelikle tebaası için toplumlarının birliğini bireysel bir biçimde temsil etmektir. Yine de II. Elizabeth, görüldüğü her yerde kalabalığı çekebilir, görünüşünde dikkate değer bir şey olduğundan değil, toplum metaforunu tek bir "beden" olarak dramatize ettiği için. Diğer toplumların başka figürleri de vardır,

ancak konumu saf bir doğum kazası sonucu elde edilen ve hiçbir yürütme yetkisine sahip olmayan *de jure* hükümdar hakkında özel bir sembolik belagat, hatta bir dokunaklılık var gibi görünüyor. Aynı zamanda çoğu toplum monarşik figürleri ortadan kaldırdı; “Karizmatik” liderler, diktatörler ve benzerleri neredeyse her zaman uğursuz ve gericidir. Shakespeare’in oyunlarının kanıksadığı kraliyet gizemi artık bizim için çok az şey ifade ediyor ve Tanrı’nın “egemenliği”nden bahseden ilahiyatçılar, dini yaşamı barbar ve modası geçmiş bir toplumsal örgütlenme biçiminin metaforlarına benzetmeye çalışarak okuyucularını yabancılaştırma riskiyle karşı karşıyadır. Medyamızın, sanki bireysel varlıklarmış gibi, Fransa, Japonya veya Meksika’nın ne “yaptığı”nı bize anlatırken kraliyet metaforunu bu kadar aralıksız kullanması doğaldır. Ama aynı şey benim gençliğimde, kendi büyük sıkıntım için, diktatörlerin prestijini artırmak için kullanılmıştır: “Hitler Almanya’da yollar inşa ediyor”, “Mussolini İtalya’daki bataklıkları kurutuyor.” Bu söylemi kullananlar genellikle kendilerini kraliyet metaforunu kullanmaktan alıkoyamayan demokratik insanlardı. Hükümdar ya ikonların en çekicisi ya da putların en tehlikelisi olabilir.³⁵¹

Yüce Baba, tarihin bir ürünüdür ya da eyleme geçirildiği ve kendiliğinden hatırlandığı sürece tarihin kendisidir. Sosyalleşme sırasında intrapsişik olarak somutlaştırılır. Belirli bir kültürü oluşturan sosyal etkileşimler ve belirli nesne anlamları içinde gömülüdür. Bu kültürel olarak belirlenmiş yapı –bu engelleyici ağ, *sosyal birimin bu intrapsişik temsilcisi*– belirli bir öneme sahip deneyimsel fenomenler sağlar. Bu belirli önem, sınırlı anlamdır; bilinmeyenin kendi başına genel anlamından özele indirgenir. Bilinmeyen, özünde anlamlı bir şekilde kendini gösterir: tehdit ve vaatten oluşan bir tarzda. Bilinmeyenden ayrıştırılan nesnelerin özel anlamı, bu genel anlamın kısıtlamalarından oluşur. Bununla birlikte, bu tür kısıtlama tamamen koşulludur ve yalnızca kültürel olarak belirlenmiş anlam modelinin kendisi işlevsel faydasını koruduğu sürece bozulmadan kalır. “İşlevsel faydasını korumak” şu

Şekil 41: Uroboros'un Oğlu Olarak Yüce Baba, Düzen

anlama gelir; kültürün makul bir güncel açıklama, inandırıcı bir nihai hedef ve birinciyi ikinciye dönüştürmek için uygulanabilir bir model varsaydığı sürece (birey için ve kültürün kendisinin korunması ve genişletilmesi için uygulanabilir).

Şekil 41: Uroboros'un Oğlu Olarak Yüce Baba, Düzen² sematik bir şekilde Yüce Baba'yı "kozmogoni öncesi kaos"un "eril çocuğu" olarak tasvir eder; bilinenin, öngörülebilirin, tanıdık olanın somutlaşmışı olarak; aynı anda güvenlik ve tiranlık olarak. Yüce Baba ataerkil toplum, gelenek, görkem ve devlet, askeri-endüstriyel kompleks ve süper egodur. Talepkâr, kanı, adaletsiz, tehlikeli ve gereklidir. O, "karısı" olan Yüce Ana ile benzer şekilde iki yönlüdür. Gerçek baba kılığında, bilinmeyenle baş edemeyecek kadar olgunlaşmamış ve savunmasız çocukların koruyucusudur. Daha soyut olarak, babanın temsil ettiği, olgunlaşma sırasında "içselleştirilen" davranış kalıbıdır. Yüce Baba, bebeğin temsil ettiği

Şekil 42: Koruyucu Baba Olarak Düzenli, Keşfedilmiş Bölge

sonsuz ruh olasılığını alıp onu sınırlı ama gerçek bir şeye dönüştürür. O, tüm sosyal etkileşimleri yöneten bir şekilde enkarnedir.

*Şekil 42: Koruyucu Baba Olarak Düzenli, Keşfedilmiş Bölge,*³⁵³ Yüce Baba'yı bilge Kral, *güvenlilik* olarak sunar. Bilge Kral bilinmeyenden korktuğu için değil, sağlam bir temel olmadan yeni bir şey inşa edilemediği için istikrarı korur. O, geçmişin kahramanları tarafından geliştirilmiş ve şimdikiler tarafından benimsenmesi kontrol ve güvenlik sağlayan uyumsal rutinlerdir. O, kapıları olan bir evdir; koruyan ama boğmayan bir yapı; öğreten ve disipline eden, ancak telkin etmeyen veya ezmeyen bir usta. O, ortak kültürleri güveni kolaylaştıran insanlar arasındaki iş birliğini teşvik eden geleneği temsil eder, doğrudan aşinalıkları normalde "öteki"

tarafından üretilen korkuyu ortadan kaldıran insanlar arasında. Bilge Kral olarak Yüce Baba, bir ayağını Korkunç Ana'nın üzerinde tutar, kaos canavarlarını zindanda kilitli tutar veya krallığın alt bölgelerine sürgüne gönderir. O, "yaşayanların içsel değerine saygı" ilkesine göre örgütlenmiş ölü kahramanların (yani, geçmişte keşif yoluyla kurulan eylem kalıpları ve değer hiyerarşilerinin) kişiliğidir. Bu da onu, tebaasından öğüt alan, "egemen olduğu" kişilerle yaratıcı alışverişe girmeye ve bu "değersizlerin öğütlerinden" yararlanmaya istekli bir Kral yapar.

Güçlü ve zayıf arasındaki böyle bir etkileşimin gerekliliğine ilişkin bilgi, en azından eski İbrani peygamberlerin eylemleri yoluyla Batı bilincine girmiştir. Din filozofu Huston Smith, bu noktayı açıklamak için İncil'den iki örnek verir:

Biri, bağıını Kral Ahav'a devretmeyi reddettiği için, dine küfür suçlamalarıyla tuzığa düşürülen ve ardından taşlanan Navot'un öyküsüdür. Dine küfretmek büyük bir suç olduğundan, mal varlığı daha sonra krala geçmiştir. Bu sahtekârlığın haberi İlyas'a ulaştığında, Tanrı onunla konuştu:

["Kalk, Samiriyeli İsrail Kralı Ahav'ı karşılamaya git. Şu anda Navot'un bağındadır. Orayı almaya gitti. Ona de ki, RAB şöyle diyor: 'Hem adamı öldürdün, hem de bağıını aldın, değil mi? Navot'un kanını köpekler nerede yaladıysa, senin kanını da orada yalayacak.'" (1. Krallar 21:18-19 RSV)]

Hikâye, insanlık tarihi için devrim niteliğinde bir önem taşır, çünkü resmi bir pozisyonu olmayan birinin, haksızlığa uğramış bir adamın tarafını tutmasının ve adaletsizlik gerekçesiyle bir kralı yüzüne karşı suçlamasının hikâyesidir. Tarihin kayıtlarında bunun bir paraleli yoktur. İlyas bir rahip değildi. Verdiği korkunç karar için resmi bir yetkisi yoktu. Zamanın normal seyri, korumalar tarafından olay yerinde vurulmasını gerektirecekti. Ancak kendisinin olmayan bir otorite adına "konuştuğu" gerçeği o kadar şeffaftı ki kral İlyas'ın açıklamasını adil olarak kabul etti.

Aynı çarpıcı dizi, Davut ve Batşeba olayında da tekrarlandı. Davut, çatısının tepesinden Batşeba'nın yıkandığını gördü ve onu

istedi. Ancak bir engel vardı: Batşeba evliydi. Bu, o zamanının kraliyet ailesi için küçük bir meseleydi. Davut onun kocasından kurtulmak için hareket etti. Uriah'ın cepheye gitmesi emredildi, savaşın ortasında yer alması ve öldürülmesi talimatı verilmişti. Her şey planlandığı gibi gitti; her şey peygamber Natan bunun haberini alana kadar sıradan bir şekilde gelişti. "Davut'un yaptığı şeyin Tanrı'yı hoşnut etmediği"ni hemen sezerek, doğrudan yaşamı üzerinde mutlak güce sahip olan krala gitti ve ona şöyle dedi:

["İsrail'in Tanrısı RAB diyor ki, 'Ben seni İsrail'e kral olarak meshettim ve Saul'un elinden kurtardım. Sana efendinin evini verdim, karılarını da koynuna verdim. İsrail ve Yahuda halkını da sana verdim. Bu az gelseydi, sana daha neler neler verirdim! Öyleyse neden RAB'bin gözünde kötü olanı yaparak, O'nun sözünü küçümsedin? Hitit Uriya'yı kılıçla öldürdün, Ammonlular'ın kılıcıyla canına kıydın. Karısını da kendine eş olarak aldın. Bundan böyle, kılıç senin soyundan sonsuza dek eksik olmayacak. Çünkü beni küçümsedin ve Hitit Uriya'nın karısını kendine eş olarak aldın.'"

"RAB şöyle diyor: 'Sana kendi soyundan kötülük getireceğim. Senin gözünün önünde karılarını alıp bir yakınına vereceğim; güpegündüz karılarının koynuna girecek. Evet, sen o işi gizlice yaptın, ama ben bunu bütün İsrail halkının gözü önünde güpegündüz yapacağım!'"

Davut, "RAB'be karşı günah işledim" dedi.

Natan, "RAB günahını bağışladı, ölmeyeceksin" diye karşılık verdi, "Ama sen bunu yapmakla, RAB'bin düşmanlarının O'nu küçümsemesine neden oldun. Bu yüzden doğan çocuğun kesinlikle ölecek." (2. Samuel 12:7-14)]

Bu anlatıların her birinde şaşırtıcı olan nokta, kralların yaptığı şey değildir çünkü onlar sadece kendi zamanlarında evrensel olarak kabul edilen kraliyet ayrıcalıklarını kullanıyorlardı. Devrimci ve benzeri görülmemiş olan, peygamberlerin eylemlerine meydan okuma şeklidir."⁵⁴

Smith şu sonuca varıyor:

Soyut olarak ifade etmek gerekirse Peygamberlik İlkesi şöyle ifade edilebilir: Siyasal istikrarın ön şartı sosyal adalettir çünkü adaletsizlik, şeylerin doğası gereği sürdürülemez. Teolojik olarak ifade edildiğinde bu nokta şöyledir: Tanrı'nın yüksek beklentileri vardır. Kutsallık sömürüye, yozlaşmaya ve sıradanlığa katlanmayacaktır.³⁵

Başlangıçta “açıkça söylenemez” olan “zayıflara saygı” kıstası, sosyal adaletin soyut ve sabit ilkelerinin ortaya çıkması için ön koşul sağlar. Böyle bir kısıtlamadan yoksun olan ya da zamanla böyle bir kısıtlamanın gerekliliğini unutan toplumlar, “Tanrı'nın intikamı” riskiyle karşı karşıyadır:

[Rab şöyle diyor: “Moavlılar'ın cezasını kaldırmayacağım. Çünkü günah üstüne günah işlediler, Edom Kralı'nın kemiklerini kireçleşinceye dek yaktılar.

Bu yüzden Moav'a ateş yağdıracağım, Yakıp yok edecek Keriyot saraylarını. Kargaşa, savaş naraları, Boru sesleri arasında ölecek Moav halkı.

Söküp atacağım içinden yöneticisini, öldüreceğim onu ve bütün görevlilerini.” RAB böyle diyor.

RAB şöyle diyor: “Yahudalılar'ın cezasını kaldırmayacağım. Çünkü günah üstüne günah işlediler, Reddettiler yasamı, Kurallarına uymadılar; Yalancı putlar saptırdı onları, Atalarının da izlediği putlar.

Bu yüzden Yahuda'ya ateş yağdıracağım, Yakıp yok edecek Yeruşalim saraylarını.”

RAB şöyle diyor: “İsraillilerin cezasını kaldırmayacağım, Çünkü günah üstüne günah işlediler, Doğruyu para için, Yoksulu bir çift çarık için sattılar.

Onlar ki, Yoksulun başını toz toprak içinde çiğner

Ve mazlumun hakkını bir yana iterler. Baba oğul aynı kızla yatarak kutsal adımı kirletirler.

Her sunağın yanına, Rehin alınan giysilerin üzerine uzanır, Tanrıları'nın Tapınağı'nda Ceza karşılığı alınan şarabı içerler.

Ama ben onların önünde Amurlular'ı yok ettim; Sedir ağaçları kadar boylu, Meşe kadar güçlü olsa da, Yukarıdan meyvesini, Aşağıdan kökünü kuruttum.

Sizi Mısır'dan ben çıkardım, Amor topraklarını sahiplenesiniz diye

Çölde kırk yıl size yol gösterdim.

Oğullarınızdan peygamberler, Gençlerinizden bana adanmış kişiler atadım. Doğru değil mi, ey İsraililer?"

RAB böyle diyor.

"Sizse bana adanmış kişilere şarap içirdiniz Ve peygamberlere, 'Peygamberlik etmeyin!'

Diye buyruk verdiniz.

"Tahıl yüklü araba toprağı nasıl ezerse, İşte ben de sizi öyle ezeceğim."

Hızlı koşan kaçamayacak, Güçlü gücünü gösteremeyecek, Yiğit canını kurtaramayacak,

Okçu yerini koruyamayacak, Ayağı tez olan uzaklaşamayacak, Atlı canını kurtaramayacak,

En yürekli yiğitler bile

O gün silahlarını bırakıp kaçacak."

RAB böyle diyor. (Amos 2:1-16 RSV)]

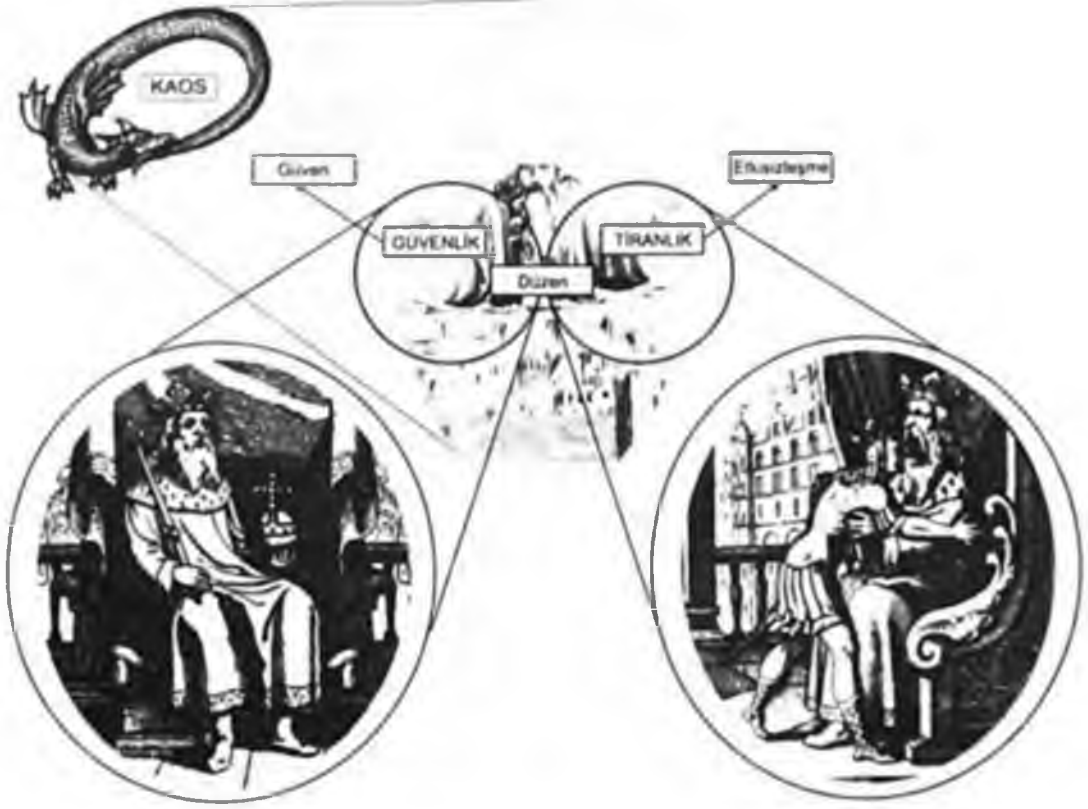
Bu tür toplumlar *zalimdir*. Zalim toplumlar, toplumun üzerine kurulduğu örtük ilkeleri ihlal eder. Bu onları kendi kendilerini mağlup eder hale getirir.³⁵⁶

*Şekil 43: Zalim Baba Olarak Keşfedilmiş Bölge,*³⁵⁷ geleneğin güçlerini "kendini yiyip bitiren Kral" olarak sunar. Herhangi bir kültürün kendini korumaya çalışan muhafazakâr eğilimi, kolaylıkla mutlak otoritenin köreltici ağırlığına dönüşebilir. Bir tiran olarak Yüce Baba, bir zamanlar olduğu şeyi yok eder ve hâlâ bağımlı olduğu şeyi baltalar. Tiran, olabilecek her şeye karşı (bir zamanlar iyi olan her şey dâhil olmak üzere) olan güçtür. Bu, Yüce Baba'nın ergen isyanını motive eden yönüdür; bu, insanda olumsuzluk üreten her şeyi topluma atfeden ideolojik anlatılara neden olur. Kendi çocuklarını tüketen ve bakire prensesi ulaşı-

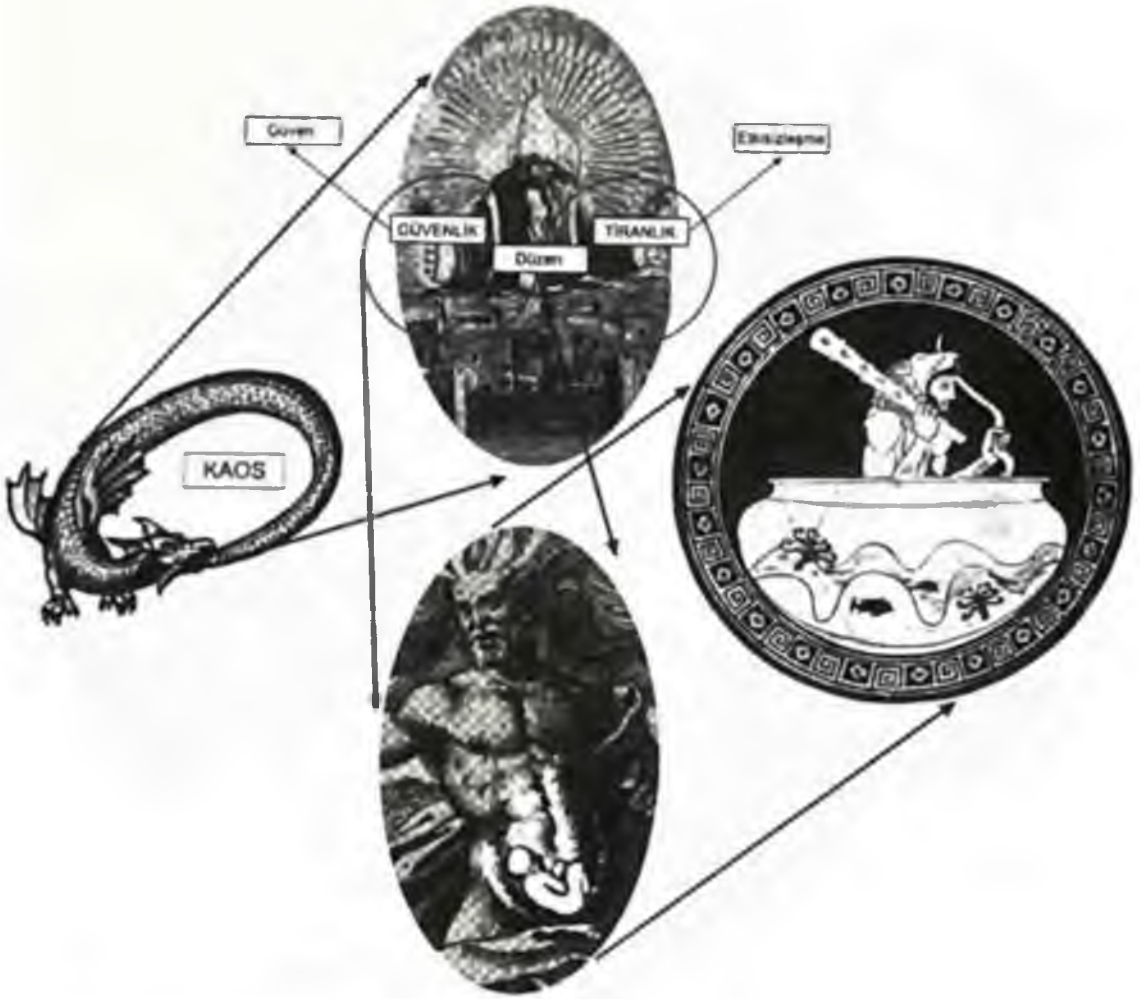
Şekil 43: Zalim Baba Olarak Keşfedilmiş Bölge

maz bir yere kapatan Zalim Baba'dır. Zalim Baba mutlak olarak hükmeder, krallık kurur ya da felç olur; yıpranmışlığı ve yaşı, yalnızca kibriyle, katılığıyla ve kötülüğe karşı körlüğüyle boy ölçüşebilir. O, "hedefi" şu anda yaşayan herkesi tek bir ölü "geçmiş" kişiliğin tezahürüne indirgemek olan otoriter veya totaliter devletin kişileştirilmesidir. Herkes aynı olduğunda, her şey tahmin edilebilir. Her şeyin kesinlikle belirlenebilir bir değeri vardır ve bilinmeyen (ve korku uyandıran) her şey görüşten gizlenmiştir. Ne yazık ki, öngörülemeyen ve korku uyandıran her şey aynı zamanda bilgilendiricidir ve başarılı ve sürekli adaptasyon için yeni bilgiler hayati önem taşır.

Şekil 44: Zalim ve Koruyucu Babaların "Göksel Soy Kütüğü"

İkili görüntüsünde Yüce Baba tabudur, tehlikeli bir şekilde öngörülemez olanın izinsiz girişine karşı kurulan bariyer, arkadaki okyanusu kontrol eden kapaktır. O, ahmaklar için koruyucu, dehalar için engeldir. Aynı zamanda deha için ön koşul ve aptal için cezadır. Onun müphemliği kaçınılmazdır ve kabul edilmelidir çünkü böyle bir tanıma, ideolojik olarak motive edilmiş saf ütöpik düşünceye etkili bir panzehir görevi görür. Koruyan ve besleyen (ve bu nedenle öngörülebilir ve güçlü olan) her şey, zorunlu olarak boğma ve baskı altına alma kapasitesine sahiptir (ve bu kapasiteleri herhangi bir durumda öngörülemez bir şekilde gösterebilir). Sonuç olarak, hiçbir statik siyasi ütopya mümkün değildir ve tanrının krallığı dünyevi değil, manevi olarak kalır. Öngörülebilir olanın temelde ikircikli doğasının kabul edilmesi (boğucu, ancak güvenli), insanın acı çekmesinin ve kötülüğün varlığını tamamen devlete bağlayan ya da devletin iyi olan her şey

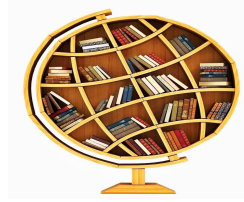
Şekil 45: Yüce Baba'nın Oğlu Olarak Keşif Kahramanı

olduğunu ve bireyin yalnızca bağımlı ya da köle olarak var olması gerektiğini varsayan basit teorileri bir kenara bırakmak anlamına gelir. Kral bir duvardır. Duvarlar, bilinmeyenini ani akışına bir engel oluşturur ve ilerlemeyi engeller. Bir işlev diğerini varsayar (her ne kadar ikisinden biri baskın hale gelebilirse de). **Şekil 44: Zalim ve Koruyucu Babaların "Göksel Soy Kütüğü"**, bilinenin ayırt edilebilir iki yönü arasındaki ilişkiyi, bunların birleştirilmiş ama ikircikli bilinenden türetilmesini ve "kaos ejderhası"ndan ortaya çıkışlarını tasvir eder.

Yüce Baba, kaosa karşı düzendir; geçmiş, şimdiki zamana karşı şimdidir; gence karşı yaşlıdır. O, gücü mezarın ötesine uzanan, güçlü ve alçak gönüllü bir ritüelle uzak tutulması gereken ataların

ruhudur. O, geçmişin tüm büyük kahramanları arasındaki sonsuz savaşın sonuçlarından oluşan tek kişiliktir ve bir tanrı gibi, gerçek baba kılığında gelişen bireyin üzerinde durur. Yüce Baba, artık tehlikeli bir şekilde modası geçmiş eski imparatorudur; gençliğinde güçlü bir savaşçı, şimdi düşman bir gücün büyüü altındadır. Bakire gelin için sonsuz engeldir; bereketli kızını kontrolü altında sımsıkı tutmak isteyen zalim babadır. Kuraklığın harap ettiği toprakları yöneten otoriterdir; her şeyin durma noktasına geldiği kalenin hükümdarıdır.

Yüce Baba, büyümek için gerekli için koruma ve yardımdır, ancak kişiliği ve gücüyle mutlak özdeşleşme, nihayetinde ruhu yok eder. Kültür, kariyer ve rol, bireyin olanaklarını tamamen kapsamaz. Bu nedenle *Şekil 45: Keşif Kahramanını* –kaos ve düzenin evladı– *Yüce Baba'nın Oğlu* olarak tasvir eder.³⁵⁸

ÇIRAKLIK VE KÜLTÜRLENME

Paylaşılan Bir Haritanın Benimsenmesi

■ deolojiler, tamamlanmamış mitler olarak kabul edilebilir; etkileyici doğaları mitolojik fikirlerin benimsenmesinin bir sonucu olan kısmi hikâyelerdir. Bireysel kötülüğü toplumsal gücün patolojisine bağlayan felsefe, böyle bir kısmi hikâye oluşturur. Toplum, yani Yüce Baba zalim bir yönü olmasına rağmen, aynı zamanda gelişen bireyi barındırır, korur, eğitir ve disipline eder ve düşünce, duygu ve davranışlarına gerekli kısıtlamaları getirir.

Yasal otoriteye boyun eğme, çıraklık metaforu ışığında daha net olarak düşünülebilir. Tam olgunluk gelişmeden önce çocukluk bağımlılığı, grup üyeliğine evrilmelidir. Bu üyelik, topluma bir "araç" olarak kullanması için başka bir birey sağlar ve olgunlaşan ama yine de savunmasız bireye gerekli korumayı (grup tarafından desteklenen bir "kimlik" ile) verir. Disiplinin özelliklerine bakılmaksızın sosyal kurallara uyma kapasitesi, bu nedenle çocukluktan yetişkinliğe harekette gerekli bir geçiş aşaması olarak kabul edilir.

Bu nedenle disiplin, katı ritüellere bağlı kalarak, katı bir inanç sistemi veya değerler hiyerarşisine dalarak geliştirilebilecek bir beceri olarak görülmelidir. Böyle bir disipline erişildiğinde, artık onun gelişimsel öncülünün sınırlarından çıkılabilir. Gerçek özgürlüğe ancak bu şekilde ulaşılır. Tüm hakiki dini ve kültürel gelenekler ve dogmalar; içerikleri ne olursa olsun bu analiz düzeyinde eş değerdir: Hepsi, hizmetleri otokontrolün geliştirilmesi ve dolayısıyla gelenek ve dogmanın aşılmasıyla sonuçlanacak ustalardır.

Bu analitik bakış açısının benimsenmesi, mutlakçı bir üst düzey ahlakla birleşen belirli bir ahlaki göreceliğe izin verir. Bir disiplin sisteminin ayrıntıları önemsiz olabilir. Ancak böyle bir sisteme bağlılığın gerekli olduğu gerçeği göz ardı edilemez.

Çıraklık gereklidir ancak bu yüzden yüceltilmemelidir. Dogmatik sistemler sert ve mantıksız ustalar yaratır. İnanç ve ahlaki eylem sistemleri ve bunlarla özdeşleşenler her şeyden önce kendini sürdürme ve öngörülebilirlik ve düzenin korunması ile ilgilidir. Büyük sistemlerin (zorunlu olarak) muhafazakâr eğilimleri, onları zalim ve "hizmet ettikleri" kişilerin ruhunu ezmeye istekli hale getirir. Ancak çıraklık özgürlüğün ön koşuludur ve gerekli ve değerli her şey tehlike içerir.

Bu analitik bakış açısının benimsenmesi, mutlakçı bir üst düzey ahlakla birleşmiş belirli bir ahlaki göreceliğe izin verir. Bir disiplin sisteminin ayrıntıları biraz önemsiz olabilir. Ancak böyle bir sisteme bağlılığın gerekli olduğu da göz ardı edilemez.

Yozlaşmış birey ve makineleşmiş toplumun açgözlü güçleri tarafından tehdit edilen yardımsever doğa hikâyesine hepimiz aşinayız. Hikâye sağlam, karakterler inandırıcı, ancak Tabiat Ana aynı zamanda sıtma yapan sivrisinekler, parazit solucanlar, kanser ve ani bebek ölümü sendromudur. Dikkatsiz ve yozlaşmış olan tarafından baltalanan barışçıl ve düzenli geleneğin hikâyesi de tanıdık, zorlayıcı ve doğrudur; gelenek güçlerinin ne kadar koruyucu olursa olsunlar körleşme eğiliminde olmaları ve kendilerine tabi olanların esenliğinden çok kendi istikrarlarıyla ilgilenmeleri dışında. Cesur öncünün hikâyesini hepimiz duyduk ve onunla özdeşleştik (elde saban, doğanın uzlaşmaz güçlerinden iyi yaşam ve istikrarlı durum yaratmaya kararlı), buna ek olarak bir zamanlar yabancı olan aramızın şimdi yok olmuş orijinal sakinlerini de bu kadar kahramanca şekillendirilmiş "uzlaşmaz güçlerin" içerdiğinin zaman zaman farkında olabiliriz. Sonunda hepimiz, gerçek ve doğal dünyanın besleyici güçlerine erişimi reddedilen, toplumun mantıksız kısıtlamaları tarafından yozlaştırılan, hakiki ve masum hayırsever bireyin hikâyesini biliyoruz. Bu hikâyenin

de taraftarları var; sadece "kötü" olan her şeyin içeriden değil dışarıdan kaynaklandığına inanmak güven verici olduğu için değil.

Bu hikâyelerin hepsi *ideolojidir* (ve bunlardan çok daha fazlası vardır). İdeolojiler, en azından eğitilmiş modern zihin için çekicidir (bu zihin şüphecilikine rağmen saftır); özellikle onları somutlaştıranlar veya başka bir şekilde teşvik edenler, dinleyiciye hikâyenin yaratıcı ve olumlu karakterleriyle özdeşleşmek için her fırsatı tanır ve ideolojilerin olumsuz şeylerle ilişkisini inkar ederse. İdeolojiler de güçlü ve tehlikelidir. Güçleri, mitolojik fikirlerin eksik ama etkili bir şekilde benimsenmesinden ileri gelmektedir. Tehlikeleri, eksiklikleriyle birlikte çekiciliklerinden kaynaklanmaktadır. İdeolojiler hikâyenin sadece bir kısmını anlatır ve o kısmı tamammış gibi gösterirler. Bu, dünyanın uçsuz bucaksız "uzaylarını" hesaba katmadıkları anlamına gelir. Dünyada sadece bir dizi "oluşturucu unsur" varmış gibi hareket etmek tedbirsizliktir. "Göz ardı edilen unsurlar", deyim yerindeyse, "bastırılmalarının" bir sonucu olarak komplolar kurarlar ve kaçınılmaz olarak, istenmeyen bir şekilde varlıklarını gösterirler.

Mitolojinin grameri bilgisi, ideolojik saflığa karşı bir panzehir teşkil edebilir. Gerçek mitler, herhangi bir durumda faaliyet gösteren çatışan güçlerin bürününü temsil etme yeteneğine sahiptir. Her pozitif gücün her yerde hazır ve nazır ve ebedi "düşmanı" vardır. Bu nedenle, "doğal çevrenin" faydalı yönü, gelişigüzel acı çekirtme ve ölüme yol açma kapasitesinin ışığında görülmektedir. Bu nedenle, toplumun koruyuculuğu ve barındırma kapasitesi, güçlü tiranlık eğilimi ve gerekli çeşitliliğin ortadan kaldırılması ışığında kavranır. Bireyin kahraman yönü, sürekli gizlenen düşman figürünün ışığında kabul edilir: kibirli, korkak ve zalim. Tüm bu "gerçekliğin kurucu öğelerini" açıklayan bir hikâye, bir ideolojinin aksine dengeli ve istikrarlıdır ve bir sosyal psikopatoloji patlaması üretme olasılığı çok daha düşüktür. Ama bir eylem forumu olarak dünyayı oluşturan güçler, sürekli muhalefet halinde savaşırlar. Aralarında bir yol çizmek, tabiri caizse süreç içinde yok

edilmeden “her şeyi” hesaba katan bir varlık kipini yapılandırmak nasıl mümkün olabilir? “Birey, toplum ve kaos güçleri” arasındaki ilişkinin gelişimsel bir açıklaması, bunların uygun etkileşimlerinin anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Psikoloji alanında stajyer olarak hizmetim sırasında otuzlu yaşlarda olgunlaşmamış bir adama danışmanlık yaptım. Her zaman kendi amacı dışında çalışıyor, önüne engeller koyuyor ve sonra tökezliyordu. (Bazen bu gerçek anlamda oluyordu. Evliliği başarısız olduktan sonra annesiyle birlikte yaşamaya başlamıştı. Hayatını toparlamaya, odasını temizleyerek başlamasını önerdim; bu, alışılmış ve felsefi olarak disiplinsiz biri için sanıldığından çok daha zor bir adımdır. Görevin yaklaşık yarısını tamamladıktan sonra yatak odasının kapısına bir elektrikli süpürge yerleştirdi. Bir hafta boyunca onun üzerinden geçmek zorunda kaldı ama onu hareket ettirmedi ve işi bitirmedi. Bu durum isabetli bir şekilde hayatının çok anlamlı bir örneği olarak kabul edilebilir.) Bu kişi, parçalanmış evliliğinden sevdiği (ya da en azından sevmek istediği) bir erkek çocuk olduğu için yardım istemişti. Çocuğunun kendisi gibi kötü büyümesini istemediği için terapiye geldi. Onu düzgün davranması için korkutmaya çalıştım, çünkü korkunun büyük ve yeterince kullanılmayan bir motive edici olduğuna inanıyordum (ve inanıyorum. Yok edilemez bir kaygı, size karşı veya sizin için çalışabilir). Disiplinsiz davranışının hayatının o noktasına kadar olan sonuçlarını (başarılı bir kariyeri, yakın bir ilişkisi yoktu, parçalanmış bir aileye doğmuş bir oğlu vardı) ve uzun vadeli gelecekte yol açabileceği sonuçlarını (artan kendinden iğrenme, hayata karşı sinizm, artan zulüm ve intikam arayışı, umutsuzluk) ayrıntılı bir şekilde listelemek için uzun bir zaman harcadık. Ayrıca kendisi ve oğlu için disiplinin, yani tutarlı ve zor bir ahlaki kurala bağlılığın gerekliliğini tartıştık.

Elbette oğlunun davranışını şekillendirmeye yönelik herhangi bir girişimin, çocuğun doğuştan gelen potansiyelinin doğal gelişimini engelleyeceğinden endişeleniyordu. Bu açıdan Jung'un

terminolojisini kullanarak onun Rousseau felsefesinin “bilinçsiz bir temsilcisi”¹⁵⁹ olduğu söylenebilir:

İnsanın doğası gereği iyi olduğunu ve onu sadece bizim kurumlarımızın kötü yaptığını basit bir şekilde nasıl göstermeliydim!¹⁶⁰

Bunu söyleyen kendi çocuklarını, varlıkları kendisine uygunsuzluk yarattığı için defalarca tımarhanelere yerleştiren Rousseau idi. Disiplinsiz her insanın (hatta disiplinsiz bir dâhinin) en büyük umudu, şu anki değersizliğinin ve aptallığının bir başkasının hatası olduğudur. Eğer en iyi ihtimalle bu *toplumun* suçuysa o zaman toplum bunun bedelini ödeyebilir. Bu manevra disiplinsizleri, en azından kendi gözlerinde, takdire şayan bir asi haline getirir ve onun devrimci kahraman kılığında haksız intikam almasına izin verir. Kahramanca davranışın daha mide bulandırıcı ve kendi kendine hizmet eden bir parodisi hayal bile edilemez.

Bir keresinde bana bir rüyayla geldi:

Oğlum küçük bir evin içindeki beşiğinde uyuyordu. Yıldırım penceresinden içeri girdi ve evin içinde sekti. Yıldırım güçlü ve güzeldi ama evi yakıp kül etmesinden korktum.

Rüya yorumu zor ve belirsiz bir iştir, ancak devam eden tartışmalarımız bağlamında bu görüntünün yorumlanabilir olduğuna inanıyordum. Yıldırım, bebekte örtük olan potansiyeli temsil ediyordu. Bu potansiyel, elektrik gibi son derece güçlü ve faydalıydı. Ancak elektrik yalnızca kullanıldığında faydalıdır. Aksi takdirde evleri yakar.

Psikolojik yardım arayanlarla stajyerlik teması zamanla kısıtlı olduğundan, bu özel vakanın sonucu hakkında fazla bir şey söyleyemem. Danışanım en azından, olgunlaşmamış davranışlarından daha rahatsız, daha olumsuz etkilenmiş görünüyordu; bu bana makul bir başlangıç gibi geldi; dahası, disiplinin kahramanının sadece düşmanı değil aynı zamanda babası da olabileceğini anladı

(henüz prosedürel olarak olmasa da en azından açıkça). Böyle bir anlayışın doğuşu, onun açısından olgun ve sağlıklı bir yaşam felsefesinin başlangıcı anlamına geliyordu. Böyle bir felsefe, teorik olarak “anti dogmatik” duruşuna rağmen Friedrich Nietzsche tarafından açık ve ayrıntılı bir şekilde özetlenmiştir.

Nietzsche üstünkörü şekilde Hristiyanlığın büyük bir düşmanı olarak görülmüştür. Ancak, bu rolde bilinçli olarak yararlı olduğuna inanıyorum. Bir kurumun yapısı –özellikle kendi ilkelerine göre– yozlaştığında, onu eleştirmek bir dostun işidir. Nietzsche aynı zamanda ateşli bireyci ve toplumsal devrimci olarak da görülür; süper insanın peygamberi ve geleneğin nihai yok edicisi olarak. Ancak o bundan çok daha sofistike ve karmaşıktır. O, “aşağıladığı” Hristiyan Kilisesi’nin “tahammül edilemez disiplinini”, Avrupa ruhunun özgürlüğünün gerekli ve takdire şayan bir ön koşulu olarak gördü; henüz tam olarak gerçekleşmediğini düşündüğü bir özgürlük:

Laisser aller’e karşı olan her ahlak, doğaya da, “akıl”a da zulmün bir parçasıdır. Ama bu yine de bir karşı çıkış olmayacaktır; her çeşit zulme, akıl dışılığına izin vermeyi gözden düşüren herhangi bir ahlakımız olmadığı sürece. Her ahlakta asıl ve değerli olan bir uzak baskıdır: Stoacılığı ya da Port-Royal’i ya da Puritenizmi anlamak için her dilin şimdiye dek güç ve özgürlük kazandığı baskılar anımsanmalı.

Her ulusun hatip ve şairleri ne de çok dert açıyorlar başlarına! –kulaklarında amansız bir vicdanın yerleştiği bir iki düzyazı yazarını dışta bırakmazsak– “alıklık aşkına”, kendini akıllı sanan, yararcı ahmakların söylediği gibi, “keyfi bir yasaya boyun eğerek” anarşistlerin dediği gibi, kendilerini özgür, giderek özgür ruhlu sanarak. Tuhaf olan da şu: Özgürlüğün, inceliğin, yiğitliğin, dansın, ustaca güvenmenin dünyasında olan, olmuş olan her şey, düşüncede ya da yönetimde; konuşmada ya da konuşarak ikna etmede olsun, törelerde ya da sanatlarda, yalnızca bu “keyfi yasaların zulmü”

sayesinde gelişmiştir; bütûn ciddiyetiyle, işte bunun, *laisser aller* değil de, “doğa” ve “doğal” olması olasılığı hiç de düşük değildir!

Her sanatçı, “en doğal” halinin coşma –“ilham” anında özgürce düzenleme, yerleştirme, düzenleme, biçim verme– duygusundan çok uzak olduğunu ve tam da o zaman, tam da katılıkları ve kararlılıkları nedeniyle kavramlar yoluyla her türlü formülasyona meydan okuyan binlerce kanuna ne kadar katı ve ince bir şekilde uyduğunu bilir (en sağlam kavram bile onlarla karşılaştırıldığında dalgalanmadan, çokluktan ve belirsizlikten bağımsız değildir).

“Gökte ve yerde” esas olan, bir kez daha söylemek gerekirse, uzun bir süre boyunca ve *tek* bir yönde *itaatin* olması gerektiği gibi görünüyor: Buna göre, uğruna dünyada yaşamaya değer olan bir şey –örneğin erdem, sanat, müzik, dans, akıl, maneviyat, başkalaştırıcı, incelikli, çığgınca ve ilahi bir şey– her zaman gelişir ve gelişmiştir. Ruhun uzun süredir özgür olmaması, düşüncelerin iletilebilirliğindeki güvensiz kısıtlama ve disiplinli düşünürler, bir kilise veya mahkeme tarafından belirlenen yönler veya Aristotelesçi varsayımlar altında düşünmek için kendilerine dayatılan, tüm olayları bir Hristiyan şeması altında yorumlamak ve Hristiyan tanrısını tesadüfen yeniden keşfetmek ve haklı çıkarmak için uzun manevi iradeyi dayattılar: Tüm bunlar, ne kadar zorunlu, kaprisli, sert, ürkütücü ve mantıksız olursa olsun, Avrupa ruhunun güç, acımasız merak ve ince hareketlilik için eğitildiği araçlar olarak kendini göstermiştir, ancak kuşkusuz bu süreçte yeri doldurulamaz bir güç miktarı vardır. Ve ruh ezilmeli, boğulmalı ve mahvolmalıydı (çünkü burada, her yerde olduğu gibi, “doğa” kendini olduğu gibi, tüm savurgan ve kayıtsız, aşırı ama asil ihtişamıyla gösterir).

Avrupalı düşünürler, binlerce yıl boyunca yalnızca “bir şeyi kanıtlamak için”, en titiz düşüncelerinin çıkarımları *olması gereken* sonuçların, tıpkı Asya astrolojisinde olduğu gibi daima en baştan belirlenmiş olduğunu kanıtlamak için düşündüler –bugünse, tersine, düşünürün “bir şeyi kanıtlamak istemesi”nden kuşkuluyoruz– ve bu, “Tanrı’nın yüceliği” ve “ruhun kurtuluşu” söz konusu olduğunda en mahrem kişisel deneyimlerimizin zararsız Hristiyan ahlaki yorumu bağlamında bugün de öyledir, bu zorbalık, bu kapris, bu katı ve görkemli aptallık ruhu *eğitmiştir*. Kölelik, görüldüğü gibi, hem

yavan hem de daha ince anlamda, ruhsal disiplin ve uygulamanın da vazgeçilmez aracıdır. Bunu akılda tutarak herhangi bir ahlaki düşünün: Bu ahlakın “doğa”sında ne varsa, *laissez aller*’e, her türlü aşırı büyük özgürlüğe karşı nefreti –*perspektifimizin daralmasını* ve dolayısıyla bir anlamda aptallığı, yaşamın ve büyümenin bir koşulu olarak– öğretir ve sınırlı ufuklara ve en yakın görevlere olan ihtiyacı aşılır.

“Boyun eğmelisin birine ve uzun bir süre: *Yoksa* ortadan kalkacaksın, kendine olan son saygını da yitireceksin.” Bu bana doğanın ahlak buyruğu olarak görünüyor; ne yaşlı Kant’ta olduğu gibi “kategorik” (dolayısıyla “başka”) olana ne de bireye yöneltilmiştir; (Bireyden ona ne ki!) haklara yöneltilmiştir o, ırklara, çağlara, sınıflara ama her şeyden öte tüm insan hayvanına, *insanlığa*.¹⁶¹

Bu, *çıraklık felsefesidir*; tarihsel olarak inşa edilmiş güçlü bir toplumsal kuruma tabi olma ile gerçek özgürlüğün nihai gelişimi arasındaki gerekli ilişkiyi kavramsallaştırmak için yararlıdır.

Bir çocuk kendi başına yaşayamaz. Tek başına, olasılıklar içinde boğulur. Bilinmeyen, başlangıçta bireysel uyum kapasitesinin yerini alır. Gençlikte hayatta kalmayı sağlayan, yalnızca tarihsel olarak belirlenmiş davranış kalıplarının ve ikincil olarak bunlara eşlik eden tanımların aktarımıdır. Çocukların taklit ettiği ve daha sonra açıkça öğrendiği bu davranış kalıpları ve değer hiyerarşileri, belirsiz varlığa güvenli bir yapı kazandırır. Çocukla belirli bir psikolojik felaket arasında duran, başlangıçta ebeveyn kılığında olan gruptur. Erken çocukluk döneminde ebeveynlerden ayrılmanın karakteristiği olan depresyon, kaygı ve fiziksel çöküntü, “çok fazla bilinmeyene” maruz kalmanın ve “çok az kültürel yapının” içselleştirilmesinin sonucudur. İnsanın uzun bağımlılık dönemi, istikrarlı bir sosyal çevrenin sağlanmasıyla karşılanmalıdır; bireysel motivasyon taleplerini karşılayan öngörülebilir sosyal etkileşimler; öngörülemeyen ve korkutucu bilinmeyeni faydalı eş değerine dönüştürebilen davranış kalıpları ve değer şemalarının sağlanmasıyla. Bu, çocukluk bağımlılığının

dönüşümünün, ritüel davranışın benimsenmesi (düzenli yemek ve yatma saatleri bile ritüeldir) ve kaçınılmaz olarak metafizik bir temele sahip bir ahlakın (bir referans çerçevesi) dâhil edilmesi demek olduğu anlamına gelir.

Çocukluktan ergenliğe başarılı geçiş, ebeveynlere sürekli bağımlılıktan ziyade *grupla özdeşleşme* anlamına gelir. Grupla özdeşleşme, bireye bilinmeyene karşı alternatif, genelleştirilmiş, ebeveyn dışında bir koruma kaynağı ve gruba başka bir ruhun kaynaklarını sağlar. Grup, tarihsel olarak doğrulanmış bir uyum modeli oluşturur (belirli davranışlar, davranış tanımları ve genel tanımlar). Bireyin bu örüntüyle özdeşleşmesi, onu ebeveynlerinden ayrılması ve yetişkinliğe doğru bir adım atması gerektiğinde güçlendirir. Bireyin bu örüntüyle özdeşleşmesi, kendi ayakları üzerinde durmak için hâlâ olgunlaşmakta olan yeteneğini destekler. Her şeyi kapsayan ve fazlasıyla güvenli anneye bağımlı dünyadan uzaklaşma kararlılığını destekler. Bu nedenle grupla özdeşlik, “bilinmeyenle yüzleşmenin yolu” olarak ebeveyn otoritesine başvurmanın yerini alır. Kendisiyle ve başkalarıyla sosyal ilişkiler için bir yapı oluşturur, nesnelerin anlamını belirler, ideal olarak arzu edilen sonucu sağlar ve kabul edilebilir prosedürü gerçekleştirir (“dünyevi cennete ulaşmanın” kabul edilebilirliği).

Grupla kişisel özdeşleşme, sosyalleşme, grubun değerlemelerinin bireysel olarak somutlaşması anlamına gelir; öncelikle davranışta ifade edildiği haliyle. Grup değerleri, toplumsal bağlamda bireysel eylemde ifade edildiği şekliyle, yoğunluğa gereken saygıyla, belirli motivasyon durumlarının görece önemi üzerine verilen kümülatif tarihsel yargıyı oluşturur. Tüm toplumlar, eylemleri yaratıcı geçmişin somutlaşmasını oluşturan bireylerden oluşur. Bu yaratıcı geçmiş, sentez eyleminin kendisi de dâhil olmak üzere tüm kültür oluşturan keşifsel iletişim faaliyetlerinin sentezi olarak kavramsallaştırılabilir.

Mit, prosedürel bilginin tanımını içerir; giderek soyutlanmış biçimde, birikimli davranışsal bilgeliğin epizodik/anlamsal temsilini

oluşturur. Daha önce bağımlı olan bireyin ergenlik döneminde atalarının davranış ve mit dünyasına tanıtılması, kültürün bilinmeyene Büyük ve Korkunç Ana'ya uyum sağlama, onu açıklama ve ona karşı koruma olarak *aktarımını* (Büyük Baba'nın telkinini, tarihsel olarak belirlenmiş kişiliği ve bunun temsilini) oluşturur. Bu giriş, kültürel aktarıma işaret eden birincil ritüel olan, çocuk ile biyolojik anne arasındaki "bilinçdışı" birliği yok eden erginlenmeyle doruk noktasına ulaşır.

Çocuk bağımlı olarak doğar. Şefkatli anne aynı anda hem bireysel güç hem de kişisel olmayan biyolojik yararın vücut bulmuş halidir; ebedi efsanevi bakire anne, Tanrı'nın maddi eşidir. Bebek, doğuştan gelen bu besleyici varlığa yanıt verme, bakıcısıyla simbiyotik bir ilişki geliştirme ve giderek güçlenme yeteneğiyle donanmış olarak doğar. Kendine güvenin temelini oluşturan yaratıcı keşif kapasitesinin olgunlaşması, uygun bir şekilde ortaya çıkması için annenin ilgisinin tezahürüne, sevgiye, bireysel yeteneğin dengeli bir şekilde desteklenmesine ve zarardan korunmaya bağlı görünmektedir. Şefkatli dokunuş ve bakım, bebeği yaşama, bağımsızlığın genişlemesine, bireysel güç ve yetenek potansiyeline yönlendirir.³⁶² Böyle bir saygının yokluğu, gelişmede başarısızlık anlamına gelir. Depresyon ve intrapsişik hasar, hatta ölüm demektir.³⁶³

Olgunlaşan birey zorunlu olarak (trajik, kahramanca) gelişim sırasında cennetsel anne korumasının alanını aşar. Tehlike arzusu, yaşama ihtiyacı anne barınağının kapasitesini aşan bir kavrayışa zorunlu olarak ulaşır. Bu, büyüyen çocuğun sonunda sorunlarla karşı karşıya kalması anlamına gelir (akran oyun gruplarında akranlarla nasıl geçinileceği; sayısız potansiyel eş arasından nasıl bir eş seçileceği) bu, yararlı annenin katılımıyla çözülemez (hatta daha zor hale getirilir). Bu tür sorunlar, olgunlaşma sürecinin ortaya çıkan sonuçları olarak kabul edilebilir; olgunlaşmaya bağlı olarak artan eylem ve kavrama olasılığı. Anaokuluna geçiş yapan dört yaşındaki bir çocuk, yeni sosyal dünyada yolunu bulmak için üç yaşındaki alışkanlıkları ve temsil şemalarını kullanamaz.

On üç yaşındaki bir çocuk, ne kadar sağlıklı olursa olsun, “yedi yaşındaki” bir kişiliği ergenliğe özgü sorunları çözmek için kullanamaz. Grup, en belirgin olarak ergenlik döneminde devreye girer ve anneye bağımlılık için çok büyük, ancak tek başına ayakta duracak kadar büyümemiş çocuğa “geçirgen” koruyucu bir barınak sağlar. Evrensel olarak yayılan inisiyasyon ritüelleri (“ruhsal” ölüm ve ardından yeniden doğuş) yetişkin kişiliğinin gelişimini katalize eder, döngüsel kozmogonik mitin temel modelini takip eder. İnisiyasyonla ilişkili kültürel olarak belirlenmiş ayinler ve biyolojik süreçler, grup kimliğinin gerekli katalizörü için çocukluktaki kişiliğin, çocukluk bağımlılığının, başlangıçta öz bilinçsiz “cennet” istikrarının mutlak yıkımını oluşturur. Bu tür ritüeller erkekler için kadınlara göre daha karmaşık ve kapsamlı olurlar. Bu belki de kısmen, erkek gelişiminin kadınlara göre toplumsal olarak zararlı bir şekilde daha kolay yoldan saptırılmasından (ergen erkekler daha saldırgandır)³⁶⁴ ve de kadının yetişkinliğe geçişinin nispeten hızlı olması ve doğal olarak dramatik menstrüasyon başlangıcı şeklinde “doğası gereği” katalize edilmesinden olabilir.

Kişinin tanıtıldığı grup, gönüllü yaratıcı iletişimsel keşfin bir sonucu olarak geçmişte kurulmuş ve daha sonra organize edilmiş davranış kalıplarının karmaşık bir iç içe geçmesinden oluşur. Grup, yüz binlerce yıl boyunca geliştirilen bir davranış kalıbının mevcut ifadesidir. Bu kalıp, başlangıçta yaratıcı kahramanların, daha önce kimsenin yapamadığı ya da düşünemediği bir şeyi yapmaya ve düşünmeye istekli olan bireylerin davranışlardan oluşur. Taklitle başlayan ve anlamsal betimlemeyle sonuçlanan bir süreç boyunca bu davranışların istikrarlı bir hiyerarşi içinde *bütünleştirilmesi* ve soyut temsili, bireyin davranışsal repertuarını, tahmin ve temsil yeteneğini önemli ölçüde arttıran bir yapı üretir. Öncelikle örtük ve dolayısıyla görünmez olan bu bütünleşme, *grupla özdeşleşmedir*. Grupla özdeşleşme, cehalet ve kaosa maruz kalmanın panzehri olarak belirli bir anlamın sağlanması demektir.

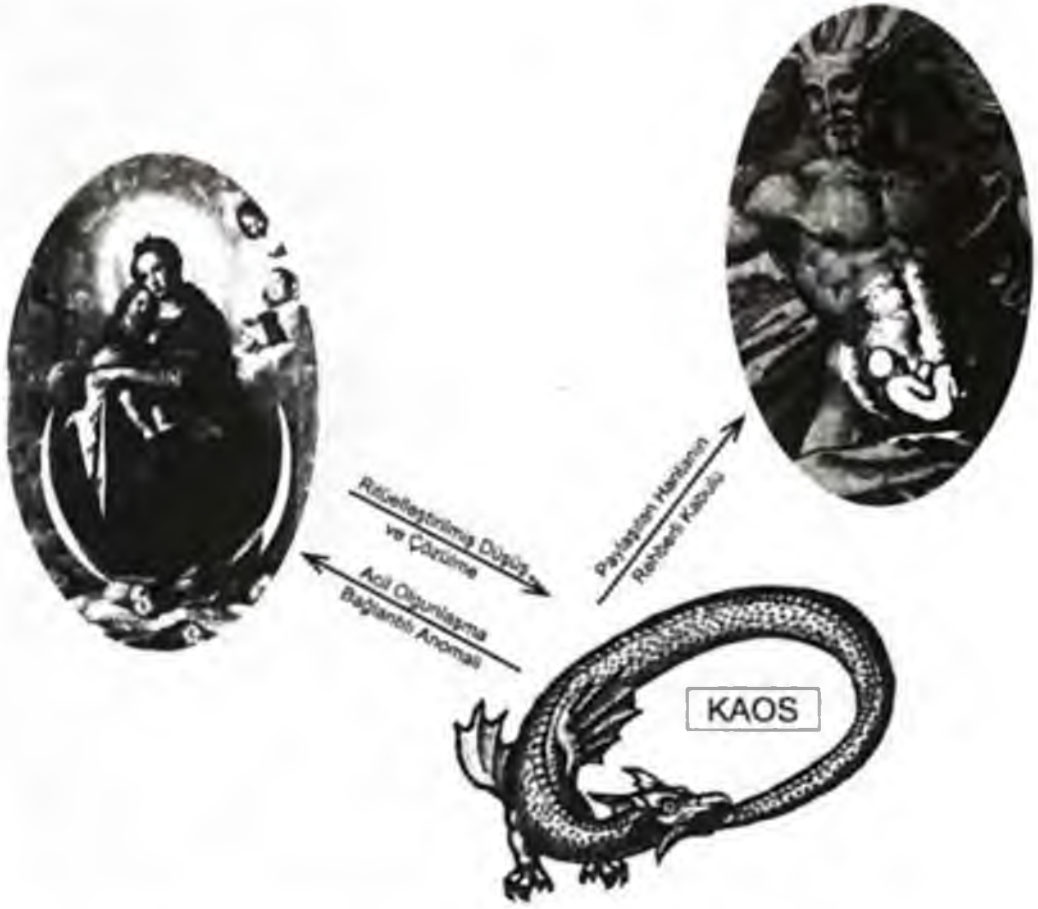
Çok sayıda (özgül) ritüel, bu tür bir özdeşleşmeyi hızlandırmak için evrimleşmiştir. Ergenliğe geçiş hayati derecede önemli ancak çocukluk bağımlılığının “gönüllü” olarak feda edilmesini içeren psikolojik olarak zorlayıcı bir süreç olduğundan, katalizör genellikle gerekli görünmektedir (geçerli bir uyarlama biçimidir, ancak yalnızca çocukluk durumuna uygun [bildirimsel olmayan] varsayımlara dayanır). Bu tür geçiş ritüelleri genellikle daha önce sunulan temel anlatı yapısının –Yol– canlandırılmasına dayanır. Deneysel öncesi kültürün yaygın biçimsel özelliği³⁶⁵ olarak ritüel inisiyasyon, örneğin, daha ileri psikolojik gelişim ve erkeklerin annelerine bağımlılıklarını aşmalarının kabile güvenliğinin devam etmesi için kritik olduğu zaman, ergenliğin başlangıcında veya öncesinde gerçekleşir. Bu ayrılık genellikle kasıtlı olarak korkutucu ve şiddetli koşullar altında gerçekleşir. Genel inisiyasyon modelinde erkekler, bir birim (*toplumsal tarihin somutlaşması*)³⁶⁶ olarak hareket ederek, inisiyeleri, az ya da çok dramatize edilmiş bir direniş ve (çocuklarının “ölümü” üzerine) gerçek bir üzüntü sunan annelerinden ayırırlar...

Çocuklar, gecenin içinde, ormanda veya mağarada bilinmeyen derinliklerinde var olan korkunç bir güçle tanışacaklarını bilirler. Onları yutabilen bu güç, inisiyasyonun gizemli tanrısı olarak hizmet eder. Annelerinden ayrıldıktan sonra, erkekler ritüellerine başlarlar. Bu genellikle, uyarılmış kişilik gerilemesini –erken çocukluktan önce bile var olan “kozmogoni öncesi kaos” durumuna indirgeme– ve şiddetli fiziksel veya ruhsal zorluk veya işkencenin eşlik ettiği ezici bir korkunun uyarılmasını içerir. İnisiyelerin genellikle konuşması yasaktır, erkekler tarafından beslenebilirler. Sünnet edilebilir, sakatlanabilir veya diri diri defnedilebilirler; yoğun bir cezaya maruz kalmaları, yoğun korkuya maruz kalmaları gerekebilir. Sembolik olarak Korkunç Ana’nın ağzına geçerler ve uyumsal davranışın sonuçlarının tarihsel birikimi olan “kabile”nin yetişkin üyeleri, erkekler olarak yeniden doğarlar. (İnisiyeler genellikle, kelimenin tam anlamıyla,

bu tanrının ajanları olarak hizmet eden kabilenin yaşlılarının yardımıyla, inşa edilmiş bir canavarın vücudundan geçerler.)³⁶⁷ Ayin başarıyla tamamlandığında, inisiyeler artık doğanın keyfi faydalarına bağlı olan çocuklar değil, insan kabilesinin üyeleri, kendi kültürlerinin aktif sancaktarlarıdır. Daha önce kişilikleri, tabiri caizse ateşle yok edilmiştir; hayatlarında karşılaşabilecekleri en kötü sınavla başarıyla yüzleşmişlerdir.

Bilinmeyen güçlere ritüel olarak maruz kalmanın yol açtığı terör, beyni, artan telkinle karakterize edilen bir duruma sokuyor gibi görünüyor. Ya da en azından, dramatik bir şekilde artan düzen ihtiyacı, tutarlı ve anlamlı *anlatı* ihtiyacı ile kendini gösteriyor. Artık ne yapacağını veya ne bekleyeceğini bildiği bir “durumda” olan kişi, gerekli olan her şekilde bu durumdan kaçmak için oldukça motivedir. Toplumsal yerel ayarın (“bağlamın”) dramatik bir şekilde değişmesiyle eski bir uyum şeklinin ortadan kaldırılması, kişinin psişesinde keskin bir endişe ile öngörülebilirliğin ve anlamın yeniden kurulması için yoğun bir arzu yaratır. Bu keskin kavrayış çevrenin “yenilenmesinin” sonucudur: Önceki bir kişiliğin bütünlüğüne yönelik yeterli meydan okuma, onun yapısını bozar, önceden uyarlanmış fenomenleri tanıdık eylem ve değerlendirmenin kavrayışından “kurtarır”. Böylece “özgür” olan fenomenler yeniden kavramsallaştırmalarını motive etmek için yeterli “enerjiye” “sahiptir”.

Çocukluklarında kullanılan adaptasyon stratejilerine güvenemeyen, ritüel içinde “indirgenmiş” ve dehşete düşmüş inisiyeler, yeni bir çevrede hayatta kalabilmek için umutsuzca yeni açıklamalara ve yeni davranış kalıplarına ihtiyaç duyarlar. Bu yeni ortam kadınların bağımlı olunan rahatlık kaynakları değil, eşit cinsel partnerler olduğu erkek toplumdur. Yiyecek ve barınağın verilmediği, bunları sağlamanın bir sorumluluk olduğu toplumdur. Güvenliğin, ebeveyn şeklinde nihai otoritenin artık mevcut olmadığı durumdur. Çocukluk “kişiliği” yok edildiğinden, yetişkin kişiliği aktarılan kültürün bir tezahürü olarak aşılır. Genel

Şekil 46: Ergen İnisiyesinin "Ölümü" ve "Yeniden Doğuşu"

başlatıcı "anlatı" veya ritüel *Şekil 46: Ergen İnisiyesinin "Ölümü" ve "Yeniden Doğuşu"*nda şematik olarak sunulmaktadır.

Nispeten daha soyutlanmış olan vaftiz töreni benzer ilkelere dayanır. Vaftiz, inisiyasyon eyleminin veya ritüelinin dramatik veya epizodik temsilidir veya en azından, tamamen "bilinçdışı" veya prosedürel inisiyasyon biçimleri ile bunların semantik olarak soyutlanmış sembolik eş değerleri arasında ortada durur. Vaftiz, beden in doğumu yerine ruhsal doğumdur (yeniden doğuş). Vaftiz suyunu içeren kilise, kozmogoni öncesi kaosu ruhla bedenlenmiş maddeye ("kişiliğe") dönüştüren "orijinal" yer olan rahim'in³⁶⁸ (*uterus ecclesiasticae*) sembolik bir analogudur. İnisiye vaftiz suyuna daldırıldığında (artık üzerine serpilmektedir) sembolik olarak yetersiz stabiliteden kaosa indirgenir; dinsiz bir varlık olarak boğulur ve sonra dirilir; Yüce Ana ile yeniden birleşir (mitsel olarak ensest), daha sonra

ruhun topluluğunda resmi olarak yeniden doğar.¹⁶⁹ “Ölüm”e bu tür soyutlanmış indirgemeler ve kişilik ve grubun sembolik yeniden inşaları, bireyin yeniden canlandırılması için gerekli süreçlerin ritüelleşmesini ve temsilini oluşturur. Eliade şöyle der:

Erginlik sınavlarının çoğu, az ya da çok açık bir şekilde, ritüel bir ölümü ve ardından dirilişi veya yeni bir doğumu ima eder. Her inisiyasyonun en önemli anı, aceminin ölümünü ve onun yaşayanların kardeşliğine dönüşünü simgeleyen törenle temsil edilir. Ama başka bir varoluş biçimine bürünerek yeni bir adam olarak hayata geri döner. Süreci başlatan ölüm, hem çocukluğun, hem cehaletin hem de dünyevi durumun sonunu ifade eder...

Tüm yeniden doğuş veya diriliş ayinleri ve ima ettikleri semboller, aceminin, erginlenme çilelerini yaşamamış, ölümü tatmamış olanların erişemeyeceği başka bir varoluş biçimine ulaştığını gösterir. Arkaik zihniyetin bu özelliğini not etmeliyiz: bir durumun, önce yok edilmeden, şimdiki durumda çocuk çocukken ölmeden değiştirilemeyeceği inancı. Başlangıçlarla ilgili bu saplantının önemini abartmamız mümkün değil. Bu özetle en hakiki başlangıçla, kozmogoniyle ilgili bir saplantıdır. Bir şeyin iyi yapılması için başlangıçta yapıldığı gibi yapılması gerekir. Ama başlangıçta bu şey (bu nesneler sınıfı, bu hayvan, bu özel davranış) yoktu: Başlangıçta bu nesne, bu hayvan, bu kurum var olduğunda, sanki Tanrıların gücüyle yokluktan doğmuştur.

İnisiyasyon ölümü, ruhsal yaşamın başlangıcı için vazgeçilmezdir. İşlevi, hazırladığı şeyle ilişkili olarak anlaşılmalıdır: daha yüksek bir varoluş biçimine doğum... İnisiyatif ölüm genellikle, örneğin karanlıkla, kozmik geceyle, tellürik rahim, kulübe, bir canavarın göbeği ile simgelenir. Bütün bu imgeler, (örneğin modern toplumların bir üyesinin ölümü tasavvur etmesi anlamında) tamamen yok olmaktan ziyade, biçim öncesi bir duruma, gizli bir varlık kipine (kozmogoni öncesi Kaos'un tamamlayıcısı) gerilemeyi ifade eder. Ritüel ölümün bu imgeleri ve sembolleri ayrılmaz bir şekilde filizlenmeyle, embriyoloji ile bağlantılıdır; daha hazırlık aşamasında yeni bir hayata işaret ederler...

Demek ki insan arkaik düşünceyle yaratılmıştır; o kendini tamamen kendi başına yaratmamıştır. Onu var edenler eski inisiyeller, ruhsal üstatlardır. Ancak bu ustalar, zamanın başlangıcında Doğaüstü Varlıklar tarafından kendilerine vahyedileni uygularlar. Onlar sadece bu Varlıkların temsilcileridir; birçok durumda onları enkarne ederler. Bu, erkek olmak için efsanevi bir modele benzemek gerektiğini söylemekle aynıdır.³⁷⁰

Gruplar, tarihsel olarak belirlenmiş kolektif bir davranış kalıbını ve değer şemasını kabul etme anlamında tek tip bireylerdir. Bu kalıbın içselleştirilmesi ve betimlenmesi (mitler ve ona eşlik eden daha soyut kültürlerdeki felsefelerle), aynı zamanda belirli bir (sosyal) çevrede hareket etme, bu tür bir eylemin sonuçlarını tahmin etme ve genel olayların anlamını (davranışsal sonuçla ayrılmaz bir şekilde ilişkili olan *anlam*) belirleme yeteneğini üretir. Bu tür bir içselleştirme, doğası gereği aşağı yukarı eş biçimli olan ve aynı anda hem alışkanlık hem de ahlaki bilgiyi oluşturan “kişiliğin” örtük prosedürel ve açık bildirilebilir yapılarının inşasında doruğa ulaşır. Alışkanlık, ilk durumda bir var olma biçimidir, “doğal” ve “kültürel” alanlarda “kurtuluş” için genel bir stratejidir, duygu yüklü bilgilerin toplumsal alışverişi tarafından şekillendirilir, “bilinçdışı” otomatiklik noktasına kadar işler. Ahlaki bilgi (önceden) “bilinmeyen”in sabit temsilidir; nesnelerin, diğer insanların ve benliğin davranışlarını tahmin etme kapasitesinin üretilmesidir. Eylem biçimi açısından dünyanın davranışsal olarak bağlantılı doğru temsiliinin toplamı, deneyimsel plenumun çok yönlü anlamını sınırlı ve dolayısıyla yönetilebilir bir alana indirgeyen yapıyı oluşturur. Bu çok yönlü anlam, ilk karşılaşmada (veya kontrolsüz, ezici veya istemsiz maruz kalma koşulları altında) kaygıdır; aksi takdirde her şeye tepki olarak üretilebilecek olan kaygı. Bu nedenle ergenliğe giriş ve grup enkarnasyonuna müdahale, dayanılmaz varoluşsal kaygıdan uzak durmayı sağlayan yapının bozulması veya (yeniden) oluşturulamamasıdır.

Bir toplum, üyelerine kendi deneyimsel alanlarındaki olayları tahmin etme ve kontrol etme kapasitesi sağlamanın yanı sıra bilinmeyenlerden veya beklenmedikten koruduğu sürece "çalışır". Kültür, davranışsal öykünme için ritüel bir model ve arzu ve tahmin için buluşsal yöntemler sağlar. Sosyal ve sosyal olmayan dünyalardaki davranış için aktif prosedürler ve ayrıca davranışsal süreçler de dâhil olmak üzere sosyal ve sosyal olmayan dünyalardaki süreçlerin tanımını sağlar. Bu nedenle kültürün benimsenmesi, bilinmeyene sabit uyum anlamına gelir. Aynı anda, yeniliğin neden olduğu korkunun engellenmesi, kişiler arası davranışın düzenlenmesi ve kurtarıcı varoluş biçiminin sağlanması demektir. Grup, insanlığın birey ile korkunç bilinmezlik arasına diktiği tarihi yapıdır. Kültürün intrapsişik temsili (grup kimliğinin oluşturulması) bireyleri kendi deneyimlerinden duydukları ezici korkudan, şeylerin ve durumların *a priori* anlamı ile temastan korur. Bu, efsanevi Yüce Baba'nın, Yüce Ana'nın korkunç dünyasına karşı araya girmesidir. Bu aracılık, dayanılmaz bilinmeyene karşı korumanın mevcudiyetinde, sosyal bir bağlamda, bireysel deneyimin kaprislerinin olumlu olaylara dönüştürülmesine izin veren belirli bir hedef şemasının sağlanmasıdır.

Bu tarihsel olarak belirlenmiş kültürel yapı, tipik olarak insan deneyimi sırasında ortaya çıkan durumlara cesurca tasarlanmış ve yaratıcı bir şekilde entegre edilmiş tepkilerden inşa edilir, göreceli önemlerine göre düzenlenir, aynı anda ruh içi motive edici ve kişiler arası çatışmayı en aza indirmek ve izin vermek için eş zamanlı olarak düzenlenir. Uyumsallığın devam etmesini sağlar. Bu (öncelikle sözel olmayan) sosyal olarak iletilen varsayım, beklenti ve davranış yapısı, çoğu durumda çok karardır. Tabiri caizse her şeyi görmüş ve her şeyi yapmıştır, kolayca zayıflatılmaz. Çoğu durumda sosyal etkileşimi, genel beklentiye ve amaca yönelik davranışın organizasyonunu verimli bir şekilde yönetir. Örtük taklitçi, dramatik, anlatı biçiminde, son derece dayanıklıdır ve naif toplumsal devrime karşı oldukça dirençlidir.³⁷¹ Bununla birlikte, bu tür bir istikrar yalnızca istikrarlı zamanlarda avantaj-

lıdır. İstisnai koşullar altında (insan faaliyetinden bağımsız veya buna bağlı nedenlerle çevre hızla değiştiğinde) eşit derecede hızlı adaptasyonun gerçekleşmesine izin vermek için tarihsel “kişilik” değiştirilmeli veya hatta niteliksel olarak yeniden yapılandırılmalıdır. Bu yeniden düzenleme süreci, zorunlu olarak eski düzenin bozulmasına (ölümüne) dayanır. Eski düzenin çözülmesi, deneyimsel nesnelerin belirli anlamlarının (potansiyel) önceden sınıflandırılmış kaos durumlarına geri dönüşü anlamına gelir. Bu tür bir çözülmenin kaçınılmazlığının kavranması, ne kadar belirsiz olursa olsun yaratıcı yeniden uyarılma sürecinin önündeki güçlü bir engeli oluşturur.

Tarihî yapı kendisini ve yapısını birbiriyle bağlantılı iki şekilde “korur”. İlk olarak doğası gereği ödüllendirici fakat “anti sosyal” davranışları (grup kültürünün istikrarını bozabilecek) belirli cezalarla (veya en azından tehditle) ilişkilendirerek engeller. Bu ceza, istenmeyen şeylerin fiilen uygulanmasını veya “toplumsal yapıdan bir temsilci olarak yararlanma hakkının” kaldırılmasını içerebilir. Bu, ikinci durumda, bireyin söz konusu sosyal yapıyla özdeşleşmekten zorunlu olarak vazgeçmesi ve hedef kaybının, değer dağılmasının ve ardından bağlamından koparılmış deneyimin yeniliğine yeniden maruz kalmanın bir sonucu olarak ezici bir suçluluk ya da kaygının uyarılması anlamına gelir. Toplumlar tarafından suçluları cezalandırmak için “bilinçli olarak” kullanılabilen ya da kendilerini destekleyen yapıyı “öldürecek” kadar dikkatsiz, kibirli veya cahil bireyler tarafından kendi kendini tetikleyen bir durum olarak deneyimlenebilen sürgünün gücünü içeren böylesine duygusal olarak dayanılmaz bir durumun potansiyelidir.³⁷²

Kültürel olarak belirlenmiş tarihsel yapı, ikinci olarak bireysel talebi karşılayan ve aynı zamanda grubun istikrarını artıran davranışsal stratejilere bireysel katılımı aktif olarak teşvik ederek kendini korur ve sürdürür. Örneğin bir *mesleğin* sosyal olarak inşa edilme şekli, o mesleği enkarne eden bireye, tehdit-cevap sisteminin işlevini düzenleyen tarihsel olarak belirlenmiş yapının

istikrarını destekleyen veya en azından zayıflatmayan bir şekilde anlamlı aktivite fırsatı verir. Bu nedenle, sosyal olarak onaylanmış bir “profesyonel kişiliğin” benimsenmesi, inisiye olmuş ve tanımlanmış bireye, içsel amaç kaynaklı zevk için akran onaylı fırsat ve ceza, utanç ve suçluluktan göreceli özgürlük sağlar. Belirli bir sosyal grup içinde, sosyal olarak kutsanmış varoluş biçimleri arasındaki potansiyel olarak altüst edici rekabet de kültürel küçültmeye tabidir. Birlik olarak var olabilen karmaşık bir toplumu oluşturan birçok mesleğin her biri, mesleği kuran, onun sürdürülmesine ve “güncellenmesi”ne izin veren eşit derecede kahramanca faaliyetlerle değiştirilen geçmişteki kahramanca faaliyetlerin sonucudur. Örneğin, “avukat” ve “hekim”, daha karmaşık, kapsayıcı anlatı şemaları içinde iç içe geçmiş iki somutlaşmış ideolojidir. Faaliyet, bilgi ve yeterlilik alanları, her ikisi de bir çatışma ortaya çıkmadan aynı bölgeyi işgal edene kadar sınırlandırılmıştır. Bu, tabiri caizse, “kahramanın” egemenliği altındaki “ölü kralların örgütlenmesidir”: Doktorlar ve hukukçular, her ikisi de davranışlarını yöneten “üst düzey (hukuki) ilkelere” tabidir, bu şekilde birbirlerinin varlıklarını hoş görebilirler.

Düzgün yapılandırılmış ataerkil sistem, bugünün ihtiyaçlarını karşılarken geleceğin ihtiyaçlarını da “göz önünde bulundurur.” Aynı anda benliğin taleplerini diğerlerinin benlikleriyle karşılar. “Kültürel çözümün” uygunluğu, bireysel duygusal tepki ile değerlendirilir. Doğrulamanın evrensel olarak sabit etkide bu temellendirilmesi, istikrar ve uyarlanabilirliğin ek kısıtlamalarıyla birlikte, merkezi olarak tanımlanabilir özelliklere ve üretim süreçlerine sahip insan gruplarının (ve insan ahlaki sistemlerinin) kaçınılmaz inşası anlamına gelir. Başarılı bir grubun inşası, yani başarıların en zoru, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden (en azından hayatlarını katlanılabilir kılacak kadar) ve bunu yaparken aynı zamanda kültürlerini sürdüren ve geliştiren bireylerden oluşan bir toplumun kurulması anlamına gelir. “Bireysel ve sosyal olarak tatmin etme, koruma ve uyum sağlama talebi” ve bunu

geniş ve değişken zaman dilimlerinde yapabilme başarılı insan toplumlarının faaliyet gösterebileceği tarza ciddi içsel kısıtlamalar getirir. Bu tür kısıtlamaların kabul edilebilir insan ahlakı için evrensel sınırlar sağladığı söylenebilir. Bu tür bir kabul edilebilirliği oluşturan şeyin doğası, ayrıntılar açısından doğrudan çatışmayı veya tartışmayı besler ancak genel resim ister istemez açıktır. Bu resim, özünde anlamlı temaları ebediyen betimleyen, kendilerini dışa vuran, büyüleyici bir tarzda ritüel, mitoloji ve anlatı içinde sunulur ve temsil edilir. Nietzsche şöyle der:

Tek tek felsefe kavramları, kendileri için, kendi başlarına gelişen rastgele şeyler değildir. Tersine, birbirlerine bağlı, birbirleriyle ilişkili olarak gelişirler; düşünce tarihinde ne denli apansız, gelişigüzel ortaya çıkıyor gibi görünürse görünsünler, yine de bir kıtada yaşayan hayvanlar topluluğunun üyeleri gibi, bir sisteme aitlerdir: Bu durum, sonunda en farklı felsefecilerin, belli bir olanaklı felsefeler şemasına uygun düşmesinde kendini gösteriyor. Görünmeyen bir çekim altında, aynı yörüngede döner dururlar bir kez daha: Eleştiri ve sistemleştirme isteğiyle kendilerini birbirleri karşısında ne denli bağımsız görse de bir şey birbiri ardınca belli bir düzene iter onları; doğuştan gelen bir sistemli yapıya, kavramların ilişkisine. Düşünmeleri, aslında keşfetmekten daha çok yeniden tanımadır, yeniden anımsamadır; bir yuvaya dönüştür. Bu ölçüler içinde felsefe yapmak en yüksek derecede bir tür atıcılıktır.³⁷³

Belirli bir varoluş biçiminin benimsenmesi, eş zamanlı olarak, nesnelerin anlamının ve davranışların ahlakının belirlenmesine izin verir. Nesneler, algılanan faydalarına göre –dayanılmaz şimdiki zamandan ideal geleceğe doğru daha fazla hareket etme kapasitelerine göre– önem kazanır. Aynı şekilde ahlaki davranış, bu tür bir hareketi engelleyen veya baltalayan ahlaklı davranış ve ahlaksız davranış olarak görülür. Elbette ahlakın doğasını veya nesnelerin karşılaştırmalı değerini belirlemenin temelini neyin oluşturduğunun belirlenmesi basit bir mesele değildir. Aslında

böyle bir yargı, adaptasyonun sabit merkezini riske atar. Bu soruna hiçbir sabit cevap çözümü sunulamaz –“en yüksek idealin doğası” veya “en yüksek iyinin doğası”– çünkü sorguyu ortaya koyan ortam zamanla sürekli değişir (bu kayma, aslında, zamanın ilerlemesini oluşturur). Ebedi değişimin sürekliliği, tüm “ahlaki” cevapları faydasız hale getirmez çünkü zaten bu tür cevaplar herhangi bir eylem veya yorum gerçekleşmeden önce formüle edilmelidir. Zaman, yalnızca çözüm olarak teklif edilen sabit yapıların –yani *sürecin* (bu durumda uyarlanabilir yapı üretmenin kalıplaşmış yaratıcı iletişimsel sürecin) karşısı sabit yapıların– saçmalığını ortaya koyar.

Bireysel ve toplumsal düzlemdeki çatışma, deneyimlerin, nesnelerin ve davranışların karşılaştırmalı değeri hakkında bir tartışma oluşturur. “a” davranışının (varsayımsal olarak) dayandığı bildirimsel olmayan “a” karinesi, “b” karinesine, “b”den “c”ye, vb. tabi kılınır. Bu, bazı örtük şema veya nihai değer kavramına uygun olarak gerçekleşir; bu, ilk olarak davranışta ve davranışsal çatışmada, epizodik veya anlamsal olarak temsil edilmeden çok önce kendini gösterir. Bir nihai değer şemasının ortaya çıkmasının, insanın sosyal ve keşifsel evriminin kaçınılmaz bir sonucu olduğu söylenebilir. İntrapsişik olarak vücut bulan kültürel yapı, yaratıcı eylemden kaynaklanır, bu tür eylemin taklidi, eylemin entegrasyonu ve taklit eylem, uyumsal eylemi ve entegre eylem modelinin temsilini oluşturur. Prosedürler epizodik bellekte haritalanabilir ve özünde anlamsal sistem tarafından soyutlanabilir. Bu süreç, bir hikâyenin veya anlatının inşasıyla sonuçlanır. Herhangi bir anlatı, içinde örtük olarak bir dizi ahlaki varsayım içerir. Bu (öncelikle sosyal) ahlaki kodun epizodik bellek biçiminde temsili mitin temelini oluşturur; Dini dogmanın veya kodlanmış ahlakın nihai olarak dilsel açıdan aracılık edilen gelişimi için zemin ve malzeme sağlar. Bu tür bir kodlamanın avantajları, kendiliğinden soyutlamanın sağladığı avantajlardır; iletişim kolaylığı, dönüşümün kolaylaştırılması ve ortaya çıkan değer merkezli anlaşmazlıkların ara buluculuğunda yararlı olan (tarihsel olarak kutsallaştırılmış)

ilkelerin resmî beyanıdır. Dezavantajlar arasında daha incelikli ve daha kolay fark edilmeyen yaratıcı çabanın erken kapanması ve (ölü) geçmişin bilgeliğine dogmatik güven vardır.

Sosyal hayvanlar olarak insanlar, bu sistemin açık (bildirimsel) temsilinin yokluğunda bile, aşağı yukarı içsel olarak tutarlı ve entegre ahlaki erdemlerden oluşan (sınırlı) bir sistem tarafından motive “ediliyormuş gibi” davranırlar. Davranışta, kökenlerinde somutlaşan bu erdemlerin doğası, sosyal olarak aracılık edilen insan bilişsel evrimi boyunca giderek daha bilinçli hale geldi (bildirimsel düşünme ve hatırlamada daha fazla temsil edildi). Bununla birlikte, şu anda bile erdemli davranışın nelerden oluştuğunu belirlemek ve açıkça belirtmek çok zordur; insanların nasıl davranması (ve yapması) gerektiğini doğru bir şekilde tanımlamak, davranışın hangi amaçlara adanması gerektiğini belirlemek ve bu tür iddialar için açık ve kesin gerekçeler sağlamak zordur. Bir kültür, büyük ölçüde paylaşılan bir ahlaki koddur ve bu koddan sapmalar, en azından *post hoc* olmak üzere, genellikle kolayca tanımlanabilir. Bununla birlikte, ahlak alanının tanımının, bildirimsel düşüncenin kapasitesini aşma eğiliminde olduğu ve ahlaki davranış olarak düşündüğümüz şeylerin çoğunun doğasının, bu nedenle hâlâ bilinçsiz prosedürlere gömülü olduğu bir gerçekliktir. Sonuç olarak ahlakın doğası hakkında kafamızın karışması ve uygunsuz, zamansız ve tehlikeli “sabit” sonuçlar çıkarmamız kolaydır.

Muhafazakâr, kültürüne, birincil bağlılığı, anılmayı ve saygıyı hak edenin yaratılışı olarak uygun şekilde tapar. Bu yaratım, uyum sorununun somut çözümüdür: “Nasıl davranmalı?” (ve bu nasıl temsil edilebilir ve iletilebilir?) Sonuç olarak, değer atfederken hata yapmak ve bu çözümün kaynağından ziyade belirli çözümün kendisine tapmak çok kolaydır. Kitab-ı Mukaddes’te Tanrı şöyle der:

“Benden başka tanrının olmayacak.”

“Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sulara yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın.”

“Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın RAB, kıskanç bir Tanrı'yım. Benden nefret edenin babasının işlediği günahın hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım.” (Mısır'dan Çıkış 20:3-5)

Bu “keyfi” emir büyük ölçüde genellikle daha temel, ancak daha soyut ve zor olan adaptasyon *meta sorununa* çok daha dikkat edildiği için vardır. “Nasıl davranılması gerektiğine nasıl karar veriliyor (ya da verildi)?” veya “Nasıl davranılacağına geçerli biçimlerinin oluşturulmasına ve sıralanmasına yol açan davranışsal prosedürün doğası nedir?” (Bu başarılı bir adaptasyona yol açar mı?)” ve “Bu nasıl temsil edilebilir ve iletilebilir?” “En yüksek değeri ne oluşturur?” veya “En yüksek iyi nedir?” sorusunun cevabı aslında *meta sorunun* çözümüdür, sorunun kendisi değil ancak ikincisine yönelik çözümler, birincisine yönelik çözümlerle sürekli olarak karıştırılmıştır ve şu anda da karıştırılmaktadır.

Ahlaki oluşturan şeyin kesin doğası, hâlâ bildirimsel açıklamalardan kaçınır. Davranışta kodlanan ahlaki yapı, tamamen bilinçli olarak formüle edilemeyecek kadar karmaşıktır. Bununla birlikte, bu yapı entegre bir sistem (esasen tarihsel olarak belirlenmiş bir kişilik ve bunun temsili), entegre adaptasyona yönelik kararlı çabaların (prosedürel ve bildirimsel) bir ürünü veya sadece rastgele veya başka türlü anlaşılmaz ritüeller ve inançlar derlemesi değildir. Kültür, belirli (duygusal olarak belirlenmiş) amaçların hemen şimdiki zamanda ve daha uzun bir zaman diliminde elde edilmesini amaçlayan bir yapıdır. Bu itibarla, belirli bir kültürel yapı zorunlu olarak bir dizi katı ve ciddi şekilde kısıtlanmış gereksinimleri karşılamalıdır: (1) kendi kendini idame ettirebilmelidir (merkezi biçimini korumasına izin veren faaliyetleri teşvik etmesi bakımından); (2) sürekli değişen çevresel koşullara sürekli adaptasyona izin verecek kadar esnek olmalıdır ve (3) onu oluşturan kişilerin bağlılığını kazanmalıdır.

İlk gereklilik, kısa vadede bile o kadar temeldir ki, apaçık görünmektedir. Bir kültür, kendi varlığını sürdürmesine izin veren

faaliyetleri teşvik etmelidir, yoksa kendini yiyip bitirecektir. İkinci gereklilik olan esnekliğin, özellikle birincisiyle birlikte olduğunda (kendi kendine bakımla birlikte) yerine getirilmesi daha zordur. Bir kültür, kendisini destekleyen faaliyeti teşvik etmeli ancak aynı zamanda “çevresel” durumdaki esasen öngörülemeyen değişikliğin davranışsal faaliyette uygun bir değişikliklerle karşılanabilmesi için yeterli yeniliğe izin vermelidir. Geleneksel ilkelere mutlak bağlılığı teşvik ederek kendilerini sürdürmeye çalışan kültürler, hızla ikinci gerekliliği yerine getirememe ve aniden çökme eğilimindedir. Buna karşılık, sınırsız değişime izin veren kültürler, ilkinde başarısız olma ve aynı hızla çöküş eğilimindedir. Üçüncü şart (halkın sadakati), ilk ikisi için bir ön şart olarak kabul edilebilir. Kalıcı bir kültür, onu oluşturanlar tarafından (gönüllü olarak) desteklenmelidir. Bu, son tahlilde, çalışma tarzının bireysel duygulanımların toplamı tarafından doğrulanmış olarak kalması gerektiği anlamına geldiği gibi grubu oluşturanların, grubun işleyişinden memnun kalmaları gerektiği anlamına da gelir; grubun sürdürülmesinin gerekliliklerini katlanılabilir kılmak için yeterli ödül, cezadan korunma, umut sağlama ve tehdidin hafifletilmesi gerekir. Ayrıca grup çözümü gerçek veya hayal edilebilir alternatiflerin herhangi birine veya tümüne kıyasla ideal *görünmelidir*. “Şüpheli” yirminci yüzyılda bile, basitleştirici ütopyik ideolojilerin zorlayıcı çekiciliği, bu son gerekliliğin katı zorluğunun kanıtıdır.

Optimal olmayan koşullarda, “gelişmekte olan bireyin korunması” ve “koruyucu, tek tip toplumsal yapının sürdürülmesi” sorunu, bireysel çeşitliliğin grubun istikrarı ve kimliği için kalıcı olarak feda edilmesiyle çözülür. Bu çözüm, kısa vadede korkuyu etkili bir şekilde ortadan kaldırır, ancak aynı zamanda gerekli potansiyeli ve “uyumlu” dönüşüm kapasitesini de ortadan kaldırır. Otoriter veya totaliter tehlike sorununun optimal olmayan çözümü ise, sırasıyla, toplumun rolünün karalanması, kötülüğün etkilerine atfedilmesi ve geleneksel beceri ve öğrenmenin yozlaşmasıdır. Bu, Korkunç Baba’nın, diriltirme ihtiyacının farkında olmadan kurban

edilmesidir ve bu nedenle, kaosa müdahaleye bir davettir. Grup özdeşleşmesi gerekliliği sorununa en uygun çözüm, aksine çıracılık felsefesinde bulunabilir: Her birey gönüllü olarak bir ustaya, “bilge bir krala” boyun eğmelidir. Bu kralın amacı, kendi kimliğini ve statüsünü sürdürmek ve korumak değil, grubun kısıtlamalarını aşabilecek bir bireyin (“bir “oğul”) inşası olmalıdır.

Bu nedenle, tabi olmanın gerekli görülebileceği optimal “bilge kral” ya kimliği en dıştaki bölgesi keşif kahramanı tarafından işgal edilen bir hiyerarşi içinde yuvalanmış bir birey ya da hakkında aynı şeyin söylenebileceği bir grup olmalıdır. Dolayısıyla ideal “grup” veya usta, bir kez daha Osiris’in (geçmişin gelenekleri) Horus/Ra’nın (bu gelenekleri orijinal olarak yaratan ve şu anda onları güncelleyen süreç) içinde yuvalanması olarak kavramsallaştırılabilir. Bu, uyumun “meta sorunu”nun –“*nasıl davranılacağına ilişkin geçerli biçimlerin oluşturulmasına ve bunların sıralanmasına yol açan davranışsal prosedürün doğası nedir? (bu, başarılı bir adaptasyona yol açar mı?)*”– hayran olunan ve taklit edilen geleneklerinin yine de yaratıcı kahramanın nihai otoritesine tabi olmasını sağlayan gruplar tarafından yanıtlanmıştır. Böylece “en yüksek iyilik”, eski Sümerlerin belirttiği gibi, tüm “yıkılmış tanrıları, sanki kendi yaratımıymış gibi” restore eden “kahraman tarafından temsil edilen sürecin taklidi (tapınma)” haline gelir.³⁷⁴

İnsan ahlakı, yeterince istikrarlı bir toplumsal bağlamda üstlenilen, katı sınırlamalar içinde işleyen, eylemde somutlaşan, ikincil olarak temsil edilen, iletilen ve olaysal ve anlamsal bellekte soyut olarak ayrıntılandırılan keşif etkinliğidir. Böyle bir ahlak yapısal olarak keyfi değildir ve öncelikle amaca yöneliktir. Temsil edilen şimdiye kıyasla hayal edilen en yüksek iyinin kavramsallaştırılmasına dayanır. Bu tür kavramsal etkinlik, kabul edilebilir davranışın belirlenmesine ve nesnelerin anlamlarına getirilen kısıtlamaya izin verir (her zaman, bir anlamda, arzu edilen bir sonuca ulaşmak için araç olarak işlevsel yararları açısından düşünülür).

Patolojik devlet, “yasaların bütünü”nün taklidini aşırıya çıkarır ve bireysel yaşamın her ayrıntısını yönetmeye çalışır. Bu “tam taklit” devletin davranışsal esnekliğini azaltır ve toplumu çevresel dönüşüm yoluyla yıkıma karşı giderek daha savunmasız hale getirir. Böylece devlet, “hayat suyu” olmadığı için birdenbire sular altında kalana ve süpürülene kadar acı çeker. Sağlıklı devlet ise, aksine, taklidi gönüllü bağlılık şeklinde olmaya zorlar. Başarılı “çıraklık” döneminin ardından birey, kendi efendisi olarak hizmet etmeye –kahramanın özerk bir enkarnasyonu olarak hizmet etmeye– yetkindir. Bu, bireyin “kültürel taklit” kapasitesinin, yani geleneksel düzene boyun eğme kapasitesinin düzen ve kaos arasında aracılık eden süreç olarak işlev görme kapasitesine tabi kılındığı anlamına gelir. Bu nedenle, “uygun biçimde toplumsallaşmış” her birey, Osiris’in bilgeliğini özenle edindikten sonra Horus (Güneş Kral, Yüce Baba’nın oğlu) olarak hizmet etmeye başlar.

Grup kimliğinin benimsenmesi, ergenin çıraklığı bireyi disipline eder ve sosyal grup içindeki eylemlerine gerekli öngörülebilirliği getirir. Bununla birlikte grup kimliği, geçmişin karakteristik olaylarıyla başa çıkmak için biçimlendirilmiş yapıdır. Böyle bir kimliği gerekli bir gelişim aşaması olarak görmek makul olsa da, onu insan gelişiminin son noktası olarak görmek patolojiktir. Şimdiki zaman, büyük ölçüde yeni problemlerden oluşur ve ölümlerin bilgeliğine güvenmek, ne kadar kahramanca olursa olsun sonunda yaşayanların bütünlüğünü tehlikeye atar. Ancak iyi eğitilmiş çırak, ölümlerin becerilerine ve yaşayanların dinamik zekâsına sahiptir. Bu, birçok kılıkta, anormallikle kaçınılmaz temastan faydalanabileceği, hatta hoş karşılayabileceği anlamına gelir. Bu nedenle, en yüksek ahlak düzeyi, geleneğin hüküm sürmediği alanlarda davranışı yönetir. Keşif kahramanı, keşfedilmemiş topraklarda evindedir, yabancının arkadaşıdır, yeni fikirlere kulağını açar ve temkinli, disiplinli bir sosyal devrimcidir.

ANOMALİNİN GÖRÜNÜMÜ

Paylaşılan Haritada Mücadele

Ahlaki kuramlar, zorunlu olarak diğer kuramlarla ortak özellikleri paylaşırlar. Genel olarak teorilerin en temel ortak özelliklerinden biri, "kuram dışı" ön varsayımlara dayanmalarıdır. Açık ahlaki teoremlerin "kuram dışı" ön varsayımları, görüntüde ve daha temel olarak eylemde örtük bir biçim alır. Ahlaki davranışlar ve değerlendirme şemaları, sosyal dünyada üstlenilen davranışsal etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkar: Duygularını eylem yoluyla düzenlemeye motive olan her birey, aynı ortamda faaliyet göstererek başkalarının davranışlarını değiştirir. Zaman içinde işleyen bu karşılıklı değişikliğin sonucu, bireysel ve toplumsal ihtiyaçları aynı anda karşılamak için "tasarlanmış" istikrarlı bir davranış modelinin ortaya çıkmasıdır. Sonunda, bu davranış kalıbı görüntüde kodlanır, anlatıda ilan edilir ve kelimelerle açıkça temsil edilir. Bütünleşmiş bireyde ya da bütünleşmiş devlette eylem, hayal gücü ve açık sözlü düşünce eş biçimlidir: Açık ve imge aracılı inançlar ve gerçek davranışlar tutarlı bir birim oluşturur. Sözlü ahlak teorileri (açık kurallar), ahlaki davranışın geleneksel imgeleriyle eşleşir ve üstlenilen eylem her ikisiyle de uyum içinde kalır. Bu entegre ahlak, davranışa öngörülebilirlik kazandırır, istikrarlı durumun temelini oluşturur ve duygunun kontrol altında kalmasını sağlamaya yardımcı olur.

Anormalliğin ortaya çıkması, davranış ve değerlendirmeyi yöneten ahlaki geleneğin bütünlüğüne bir tehdit oluşturur. Garip şeyler veya du-

rumlar, belirli bir eylem sisteminin yapısına ve ilgili inançlara meydan okuyabilir; nispeten kısıtlı ("normal") veya daha geniş ("devrimci") organizasyon seviyelerinde böyle bir meydan okuma oluşturabilir. Örneğin sosyal düzeyde uzun süreli bir kuraklık veya kişisel olarak ciddi bir hastalık veya sakatlığın ortaya çıkması, davranışın yeniden yapılandırılmasını ve bunlara eşlik eden, takip eden veya davranışın altında yatan inançların yeniden analizini zorlayabilir. Bir yabancıнын veya daha yaygın olarak bir grup yabancıнын ortaya çıkması da benzer bir etki yaratabilir. Yabancı, farklı araçlar ve kavramlar kullanarak farklı inançlar sergiler. Genellikle uzun süreli, karmaşık ve güçlü evrimsel süreçlerin sonucu olan bu anormal inançların, eylemlerin ve araçların sadece varlığı, bunlarla karşılaşan kültürü hazırlıksız şekilde tamamen dönüştürmek ve hatta yok etmek için yeterli olabilir. Kùltürler, "garip fikir"nin bir sonucu olarak ya da benzer bir şekilde devrimcilerin eylemleriyle içsel olarak da altüst olabilir.

Soyutlama kapasitesi, yani ahlakı görüntü ve sözcükle kodlama kapasitesi, iletişim, kavrayış ve davranış ve davranışsal etkileşimin gelişimini kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, soyutlama kapasitesi aynı zamanda ahlaki geleneğin istikrarını da sarsmıştır. Bir prosedür görüntüde ve özellikle kelimedede bir bütünlük içine alındığında, "deneysel olarak" değiştirilmesi daha kolay hale gelir; ama aynı zamanda bu durumda bunu gelişigüzel şekilde eleştirmek ve atmak daha kolaydır. Bu kolay değişiklik kapasitesi çok tehlikelidir çünkü belirli bir kültürü karakterize eden açık ve sabit ahlaki kurallar, hâlâ örtük ve temel olan nedenlerle var olma eğilimindedir. Bu nedenle –çok karmaşık ve yalnızca kısmen anlaşılan fikirlerin iletişimini kolaylaştıran– soyutlama kapasitesi, aynı zamanda, eyleme öngörülebilirlik kazandıran ve şeylerin ve durumların *a priori* anlamlarını sınırlayan yapıyı zayıflatma kapasitesidir. Soyutlama kapasitemiz, "bilinçdışımızı" yani hayali ve prosedürel sosyal kimliğimizi, duygusal istikrarımızı bozabilir ve bütünlüğümüzü (yani, eylemlerimiz, hayallerimiz ve açık ahlaki teoriler veya kodlar arasındaki eş biçimliliğimizi) baltalayabilir. Bu tür bir bozulma, bizi basit ideolojiler tarafından ele geçirilmeye karşı savunmasız bırakır ve sinizme, varoluşsal umutsuzluğa ve tehdit karşısında zayıflığa duyarlı hale getirir.

İnsanın sürekli genişleyen soyutlama kapasitesi (insan "bilinci"nin merkezinde yer alır) bireysel yaşamın zamansal sınırlarını hesaba katmak için yeterince karmaşık ve genişletilmiş kendilik modelleri üretmemizi sağladı. "İyi ve kötünün bilgisi" ve "cennetten düşüş" mitleri, bu temsil

kapasitesinin "tarihsel bir olay" kılığında ortaya çıkışını temsil eder. Bu "olay"ın sonucu, yani "öz bilincin" gelişimi, ölümü temsil etme ve ölüm olasılığının bilinmeyen "bir parçası" olduğunu anlama kapasitesidir. Bu "anomalinin ölüm olasılığıyla kirlenmesi", bilinmeyen duygusal gücünü ve motive edici önemini çarpıcı bir şekilde yükseltti ve bu korkunç olasılığı hesaba katmak için tasarlanmış karmaşık eylem ve inanç sistemlerinin üretilmesine yol açtı.

Bu karmaşık eylem ve inanç sistemleri dinidir. Ölümlülük bilgisiyle hayata düşen gölgeyle başa çıkmanın geleneksel yollarını içerirler. Dinî geleneklerimizi anlayamamamız ve bunun sonucunda onların bakış açılarını bilinçli olarak aşağılamamız, sundukları şeylerin faydasını çarpıcı biçimde ve ne yazık ki azaltıyor.

İnançlarımızı ve geleneksel eylem kalıplarımızı sarsacak kadar bilinçliyiz ama onları anlayacak kadar bilinçli değiliz. Bununla birlikte, geleneklerimizin varlık nedenleri daha açık hale getirilseydi, belki de daha büyük intrapsişik ve sosyal bütünlük geliştirebilirdik. Bu tür bir anlayışı geliştirme kapasitesi, bizi disipline eden ve koruyan ahlaki sistemleri yok etmek yerine desteklemek için akıl kapasitemizi kullanmamıza yardımcı olabilir.

GİRİŞ: BİLİNERİN PARADİGMATİK YAPISI

"Bilinen", "duvarlar içinde duvarlar"dan oluşan hiyerarşik bir yapıdır. Birey, atalarının bütünleşmiş "kişiliklerinden" oluşan, (en azından idealde) keşif kahramanı figürü içinde iç içe geçmiş bir dizi eş merkezli halkanın ortasında oturur. İç duvarların koruyuculukları, devam eden varlıkları ve geçerlilikleri için dış duvarların bütünlüğüne bağlıdır. Belirli bir duvar ne kadar "dışarıda" olursa, yapısı o kadar "örtük" olur. Yani, sözde açık olmaktan ziyade davranış ve görüntüde daha fazla cisimleşir. Ayrıca, duvarda "dışarı" doğru, "kişilik" eskileşir, uygulanabilirliği o kadar geniş olur ve kontrol altında tuttuğu duygunun büyüklüğü o kadar büyük olur. Gruplar ve bireyler, bilinenin bazı düzeylerini paylaşabilir ancak bazılarını paylaşmayabilir. Benzerlikler, var olduğu sürece "paylaşılan grup kimliğini" açıklar; farklılıklar da diğerini kaos güçleriyle özdeşleştirir.

Grup kimliğini güçlendirmek için tasarlanan ritüeller kaosu uzak tutar ancak keşif kahramanı ile bireysel özdeşleşmeyi tehdit eder. Bu, grubun

sürdürülmesinin nihai olarak bağlı olduğu bir kimliktir. Bu nedenle, grubun iyiliği için birey, gruba boyun eğdirilmemelidir.

Bizim için en önemli olan şeyler, basitlikleri ve aşinalıkları nedeniyle gizlidir. (Kişi bir şeyi fark edemez çünkü her zaman gözünün önündedir.) Soruşturmasının gerçek temelleri bir erkeği hiç şaşırtmaz. Tabii bu gerçek bir zamanlar onu şaşırtmadıysa. Ve bu şu anlama gelir: Bir kez gördüğümüzde en çarpıcı ve güçlü olan şey bizi şaşırtmaz.³⁷⁵

Ahlaki bir sistem, bir kültür sistemi, zorunlu olarak diğer sistemlerle ortak özellikleri paylaşır. Sistemlerin ortak özelliklerinden en temel olanı Kurt Gödel tarafından tespit edilmiştir. Gödel'in Eksiklik Teoremi, herhangi bir içsel olarak tutarlı ve mantıksal önermeler sisteminin *zorunlu olarak*, bu sistemin sınırları içinde kanıtlanamayan varsayımlara dayandırılması gerektiğini göstermiştir. Bilim felsefecisi Thomas Kuhn, özellikle bilimin ilerlemesini tartışırken benzer örtük varsayıma dayalı sistemleri *paradigmatik* olarak tanımlamıştır. Açıkça bilimsel paradigmatik sistemler –Kuhn'un odak noktası– belirli bir biçimsel tarzda varlığı doğrulanabilen olayların öngörüsü ve kontrolü ile ilgilidir ve “bir uygulayıcılar topluluğuna model problemler ve çözümler” sunar.³⁷⁶ Öncelikle ahlaki düşünme (olayların [nesnelerin ve davranışların] anlamı ya da önemi üzerine düşünme) anlamına gelen deney öncesi düşünme, aynı zamanda zorunlu olarak paradigmatik yapı tarafından karakterize edilir.

Bir paradigma, kullanımı sınırlı sayıda aksiomun (ya da *argüman ve eylem amaçları için gerçekliği neyin oluşturduğuna ilişkin tanımların*) kabul edilmesini gerektiren, etkileşimleri içsel olarak tutarlı bir açıklayıcı ve öngörücü yapı üreten karmaşık bir bilişsel araçtır. Paradigmatik düşünme, alanı biçimsel olarak sınırlandırıl-

miş düşünme olarak tanımlanabilir; bazı sorulara nihai bir şekilde cevap verilmiş gibi harelet eden düşünme. “Alanın sınırlamaları” veya “soruların cevapları”, paradigmanın Kuhn’a göre “açıkça” formüle edilen –burada ortaya konan argümana göre anlamsal olarak temsil edilen– aksiyomatik ifadelerini oluşturur. “Örtük” (epizodik) fantezinin veya somutlaştırılmış davranışın içine gömülüdür. Aksiyomların geçerliliği ya inançla kabul edilmeli ya da (en azından) söz konusu paradigmanın dışında olan bir yaklaşım kullanılarak gösterilmelidir (“paradigma içi” bir perspektiften inançla aynı anlama gelir).

Bazı açılardan paradigma bir oyun gibidir. Oyun isteğe bağlıdır ancak bir kez üstlenildiğinde (toplumsal olarak doğrulanmış) kurallara tabi olunmalıdır. Bu kurallar oyun başlamışken sorgulanamaz (ya da sorgulanıyorsa *bu farklı bir oyundur*. Futbol oynamayı tartışan çocuklar futbol oynamıyorlardır. Bunun yerine bir felsefeyle uğraşıyorlardır). Paradigmatik düşünme, sonlu bir varsayımlar sisteminin uygulanması yoluyla sonsuz sayıda “olgu”-nun anlaşılmasına izin verir; son tahlilde, sınırlı öznenin sınırsız deneyimsel nesneye (özne dâhil) ilişkin yeterli geçici anlayışı formüle etmesine izin verir.

İnsan kültürü, zorunlu olarak paradigmatik bir yapıya sahiptir. Olanın nesnel tanımına değil, olanın kümülatif duygusal uygunluğunun veya anlamının tanımına adanmıştır. Bir nesnenin veya durumun motive edici uygunluğunu belirleme kapasitesi, sırasıyla (varsayımsal olarak) ideal bir durumun (şimdinin kavramsallaştırılmasına karşıt olarak düşünülür) temsiline ve bu ideale ulaşmak için tasarlanmış bir eylem dizisinin oluşturulmasına bağlıdır. Bu üçlü temsilin altında yatan ve tüm süreci işler durumda tutan inanç maddeleridir. Bu “inanç maddeleri”, tabiri caizse yüz binlerce yıllık insani keşif ve toplumsal örgütlenme sürecinde gelişen, bazıları açık (bildirimsel olarak, görüntü ve sözle temsil edilir), çoğu hâlâ örtük olan ahlakın aksiyomlarıdır. Tamamen örtük hallerinde, bu tür aksiyomlar değişime karşı son derece dirençlidir. Bununla

birlikte, (kısmen) açık hale getirildikten sonra, ahlaki aksiyomlar hızla dikkatli ve düşünceli ya da gelişigüzel dikkatsiz tartışmalara konu olur. Bu tür bir tartışma, uyumun devamı ve genişletilmesi için yararlıdır, ancak aynı zamanda çok tehlikelidir çünkü olayların aksi halde katlanılmaz olan önemini kısıtlayan ve engellenmemiş eylem olasılığını canlı tutan, karşı konulmaz ahlaki aksiyomların devam eden varlığıdır.

Paradigmatik bir yapı, (sınırsız) bilginin sınırlı ilkelere göre belirli bir şekilde düzenlenmesini sağlar. Öklid geometrisi sistemi klasik bir örnek sağlar. Öklid ilkelerinin uygulanmasının bir sonucu olarak arzu edilen bir davranış sonucunu elde etmek isteyen birey, "inanç üzerine" bazı aksiyomları kabul etmek zorundadır. Bu aksiyomlar aşağıdaki gibidir:

1. Herhangi iki noktayı birleştiren düz bir doğru parçası çizilebilir.
2. Herhangi bir düz çizgi parçası düz bir çizgi olarak sınırsız olarak uzatılabilir.
3. Herhangi bir düz doğru parçası verildiğinde, parça yarıçap ve bir bitiş noktası merkez olacak şekilde bir daire çizilebilir.
4. Tüm dik açılar eşittir.
5. Bir taraftaki iç açılar toplamı iki dik açıdan küçük olacak şekilde 3'ü kesen 2 doğru çizilirse, o zaman 2 doğru, yeterince uzatıldığında kaçınılmaz olarak o tarafta birbiriyle kesişmelidir.³⁷⁷

Hepimizin aşına olduğu içsel olarak tutarlı ve mantıksal Öklid yapısını ortaya çıkaran şey, geometrinin yararlı olduğunu kanıtlamak için zorunlu olarak hatırlanması veya anlaşılması gereken beş başlangıç önermesinin her birinin etkileşimidir. Bu yapının perspektifinden hakikati oluşturan şey, bu ilk önermelere atıfta bulunularak belirlenebilir. Ancak, önermelerin kendileri kabul

edilmelidir. Geçerlilikleri sistemin sınırları içinde kanıtlanamaz. Bununla birlikte, başka bir sistemin sınırları içinde “kanıtlanabilir” olabilirler ancak bu sistemin bütünlüğü, zorunlu olarak, belirsiz bir sona kadar farklı varsayımlara bağlı kalmaya devam edecektir. Verili bir yapının geçerliliği, zorunlu olarak “bilinçdışı” varsayımlara, Öklid geometrisi durumunda uzayın üç boyutu olduğu varsayımına (açıkça sorgulanabilir bir varsayım) dayandırılmış görünmektedir.

Pek çok durumda açık semantik ifadelerin varsayımlarının epizodik veya hayali bir biçim aldığı görülmektedir. Öklidci önermeler, örneğin, “gözlemlenebilir gerçeklere” (yorumlandığı şekliyle “deneyim dünyasının” imgeleri) dayalı olarak görünür. Öklid, açık soyut (anlamsal) sistemini gözlemlenebilir “mutlaklar”a dayandırdı. Örneğin kuma çizilen herhangi iki noktanın belirli bir çizgiyle birleştirilebileceği somut olarak gösterilebilir. Bu “gerçeğin” tekrar tekrar gösterimi (kabul edilebilir bir şekilde) ikna edicidir; benzer şekilde (“ampirik”) herhangi bir düz çizgi parçasının düz bir çizgi boyunca sınırsız olarak uzatılabileceğini göstermesi gibi. Bu postülatlar (ve geri kalan üçü) geometrinin kendi sınırları içinde kanıtlanamaz ancak doğru görünürler ve *pratik örneğin bir sonucu olarak* bu şekilde kabul edilecektir. Bunun anlamı, Öklid varsayımlarına olan inancın, pratik deneyimin yeterli kesinlik olarak kabul edilmesine bağlı olduğudur. Öklid’i savunan, deyim yerindeyse kuma bir çizgi çeker ve “sorular burada biter” der.

Benzer şekilde, epizodik perspektiften gerçeği oluşturan şeyin, belirli prosedürel işlemlerin geçerliliğinin ve yeterliliğinin kabulüne dayandığı görülmektedir. Örneğin bir şeyin epizodik bellekte nasıl temsil edildiği (ki bu, onun ne olduğunu bildiğimiz kadarıyla bir şeydir) onun nasıl araştırıldığına bağlı görünür; yaratıcı keşif sırasında kendisine uygulanan davranışsal stratejileri yönlendiren veya sınırlayan örtük “ön varsayımlara” bağlı görünmektedir. Kuhn şöyle der:

Bilim adamları, Newton, Lavoisier, Maxwell veya Einstein'ın bir grup olağanüstü soruna görünüşte kalıcı bir çözüm ürettiği konusunda hemfikir olabilir aynı zamanda bu çözümleri kalıcı kılan belirli soyut özellikler hakkında bazen farkında olmadan anlaşılamazlar. Yani, tam bir *yorum* veya *rasyonelleştirme* üzerinde anlaşmaya varmadan veya hatta üretmeye çalışmadan bir paradigmayı *tanımlama* konusunda anlaşabilirler. Standart bir yorumun olmaması veya kurallarda anlaşmaya varılmış bir indirgemenin olmaması, bir paradigmanın araştırmaya rehberlik etmesini engellemeyecektir. Normal bilim kısmen paradigmaların doğrudan incelenmesiyle belirlenebilir, bu, genellikle kuralların ve varsayımların formülasyonu tarafından desteklenen ancak buna bağlı olmayan bir süreçtir. Gerçekten de, bir paradigmanın varlığı, herhangi bir tam kurallar dizisinin var olduğu anlamına bile gelmez.

Dipnotta şöyle devam eder:

Michael Polyani³⁷⁸ bilim adamının başarısının çoğunun “örtülü bilgiye”, yani uygulama yoluyla edinilen ve açıkça ifade edilemeyen bilgiye bağlı olduğunu öne sürerek, çok benzer bir temayı zekice geliştirdi.³⁷⁹

Öklid savunucusu, kumdaki iki noktayı birleştiren bir çizgi çizer ve bu davranışsal gösterimin yeterliliğini ve sonucunun açık kesinliğini kabul eder. Öklid geometrisi yüzyıllar boyunca çalıştı ve kabul gördü çünkü insan faaliyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkan tüm bu deneyimlenebilir fenomenlerin tahminine ve kontrolüne izin verdi, kendi alanında geçmiş davranış kapasitesi ile sınırlıydı. İki yüzyıl önce, doğası Öklid tarafından tanımlanamayan bir durum üretecek şekilde somut olarak nasıl davranacağımızı veya soyut olarak nasıl düşüneceğimizi bilmiyorduk. Artık durum böyle değil. Geçen yüzyıl boyunca birçok alternatif ve daha kapsayıcı geometri üretildi. Bu yeni sistemler, “gerçekliğin” doğasını, devam

eden davranışın bir sonucu olarak ortaya çıkan fenomenleri daha eksiksiz olarak tanımlar.

Nesnelerin (veya durumların ya da davranışsal dizilerin) tüm temsilleri elbette koşulludur çünkü bunlar önceden tahmin edilemeyecek şekilde değiştirilebilir, hatta daha ileri araştırmaların bir sonucu olarak (ya da bazı kendiliğinden anormalliklerin ortaya çıkması nedeniyle) tamamen dönüştürülebilirler. Bu nedenle deneyim nesnesinin (kaygıyı engelleyen, hedef belirleyen) modeli kaçınılmaz olarak *olumsaldır*. Geçerliliği için, uygulanan (görünmez) koşulların ve bilgi verildiğinde ilgili olan (tanımlanmamış) bağlamların sürdürülmesine bağlıdır. Sonuç olarak bilgi değişkendir; Nietzsche'nin gözlemlediği gibi:

“Dolaysız kesinlikler”in olduğuna inanan, zararsız, kendini gözleyen insanlar var. Örneğin, “düşünüyorum” ya da Schopenhauer’ın kör inancında olduğu gibi “istiyorum”: Sanki bilgi, burada nesnesini saf ve çıplak olarak kavramış, “kendi başına şey” gibi, ne özne ne de nesne tarafından yanlışlanmaya uğramıyor. Ama “dolaysız kesinlik”, “mutlak bilgi” ve “kendi başına şey”, bir *contradictio in adjecto* içerir, yüz kez söyledim: Şu, sözcüklerin ayartmasından kurtulalım artık!

Halk bilginin bir sonuç bilgisi olduğuna inanadursun, fîlozof kendine seslenmelidir: “Düşünüyorum” önermesiyle dile getirilen süreci çözümlediğimde –düşünenin ben olduğu, zorunlu olarak düşünen bir şeyin olması gerektiği, düşünmenin neden olarak düşünülen bir varlığın bir faaliyeti ve işlemi olduğu, bir “ego” olduğu ve, son olarak, düşünmeyle neyin adlandırılacağıнын zaten belirlendiği, yani düşünmenin ne olduğunu bildiğim gibi– kanıtlanması güç, belki de olanaksız bir dizi cüretkâr sav görüyorum. Çünkü kendimde onun ne olduğuna karar vermemiş olsaydım, tam şimdi olup bitenin, belki de “isteme” ya da “duyma” olup olmadığını hangi ölçüyle belirleyecektim? Kısaca “düşünüyorum” savı, ne olduğunu belirlemek için “diğer bilgiler”le, geriye dönüşlü bağlantısı yüzünden, şimdiki durumumu, bildiğim diğer

durumlarla *karşılaştırdığını* varsayar. Her ne olursa olsun benim için dolaysız kesinlik yoktur.

Halkın verilen duruma inandığı “dolaysız kesinlik” yerine felsefeci böylece, bir dizi metafizik sorular bulur, zihninin yerinde, asıl vicdan sorunları, yani: “Düşünme” kavramını nereden elde ediyorum? Niçin, neden ve sonuca inanıyorum? Bana “ben”den, hatta bir neden olarak “ben”den, giderek düşünmenin nedeni olarak ‘ben’den söz etme hakkını veren nedir?’ Kim bu metafizik soruları yanıtlamaya kalkarsa, hemen bir tür bilgi *sezgisine* başvurur. “Düşünüyorum ve biliyorum, bu en azından doğru, gerçek ve kesin” diyen biri gibi, bugün bir gülümseme ve iki soru işaretiyle hazır bir felsefeci bulan biri. Felsefecinin üzerinde bıraktığı izlenimden kalkarak “efendim”, diyecek ona, yanlış yapma olasılığı yok, ama niye hakikatin peşindesiniz?³⁸⁰

“Nesne” her zaman temsilinin sınırlarını aşmaya muktedir bir şey olarak kalır; kaçınılmaz olarak gizemli özünü, bilinmeyenle bağlantısını ve umut ve korkunun ilham olma potansiyelini korur. “Gerçek” ya da “aşkın” nesne, kendi başına (böyle bir şey düşünülebildiği sürece) onun keşfedilen özelliklerinin toplamı, artı keşfedilmemiş özelliklerin kalanı yani *bilinmeyenin kendisidir*.

Belirli bir fenomeni anlamamız her zaman elimizdeki zamansal, ekonomik ve teknolojik kaynaklarla sınırlıdır. Bilgi zorunlu olarak olumsuzdur, ancak bundan dolayı ne daha az “nesnel” ne de daha az “bilgi”dir. Nesnelere (veya durumlara veya davranış dizilerine) ilişkin temsillerimiz, *amaçlarına araç olarak hizmet ettikleri için* şu anda geçerli olarak kabul edilmektedir. Modellerimizi hayal gücümüzde manipüle edebilir, üretilen çözümleri “gerçek” dünyaya uygulayabilir ve istenen sonucu üretebilirsek, anlayışımızın geçerli ve yeterli olduğunu varsayarız. Bir şeyler yapıp beklenmedik bir sonuç üretene kadar modellerimiz yetersiz sayılmaz. Bu, belirli bir fenomenin mevcut temsillerinin, o fenomenin yeterli keşfinin gerçekleştiği (örtük) varsayımına dayandığı anlamına gelir. Yeterli keşif, daha önce ima edildiği gibi istenen amaca ulaşan bir

dizi eylemin bir sonucu olarak ulaşılan bir yargıdır (“işe yarayan, doğrudur”). *Bir prosedür, istenen amaca ulaştığında, hedefine ulaştığında yeterli kabul edilir.* Bu amacın doğası, arketipsel olarak, (dayanılmaz) ızdıraptan istikrarlı, dinamik bir rahatlama, (felç edici) kaygıdan özgürleşme, umudun bolluğu ve birincil ödülün bol temini ile karakterize edilen bir cennet devletin kurulması veya bu duruma doğru harekettir; barışçıl efsanevi dilde “süt ve bal” diyarı. Bu sadece bilginin kendi başına var olmaktan ziyade yaşamın amaçlarına hizmet ettiğini söylemektir.

Bazı olumsal bilgi biçimleri, örneğin davranışlar ve değer şemaları, kalıcı değerın kanıtıdır (yani çok çeşitli bağlamlarda istenen sonucu üretir). Bunlar “hatırlanır”, ritüel ve mitlerde saklanır ve nesiller boyu aktarılır. Zamanla, çeşitli ifadelerine izin veren bir hiyerarşi içinde, diğer tüm mevcut davranış ve değer şemalarıyla bürünleşirler. Bu hiyerarşi, daha önce tanımlandığı gibi, aynı kültürün tüm üyeleri tarafından paylaşılan diğer kahramanlar tarafından istikrarlı bir sosyal karakterde düzenlenen geçmiş kahramanların eylemlerinden ve değerlemelerinden oluşur. Bu hiyerarşi, her birey ve genel olarak toplum tarafından seçilen araçlar ve hedefler, toplumun eylemleri ve tepkileri ve bilinmeyenin kendisinin ebediyen ortadan kaldırılamaz varlığı tarafından değiştirildiği için, sonsuz duygusal geri bildirim döngüleri tarafından şekillendirilmiştir ve halen şekillendirilmektedir. Ortaya çıkan “motivasyon hiyerarşisi” en doğru şekilde bir *kişilik*, herkesin bilinçli (semantik ve epizodik sistem, rasyonel düşünce ve hayal gücünün tam katılımıyla) veya bilinçdışı (çok net bir “inançsızlığa” rağmen, yalnızca eylem) olarak taklit ettiği efsanevi “atadan kalma” figür olarak tanımlanabilir. Kültürü oluşturan hiyerarşik olarak yapılandırılmış davranış kalıbı (kişilik), zamanın geçmesiyle birlikte, epizodik bellekte ikincil olarak, izomorfik olarak temsil edilmeye başlar ve ardından mevcut bilişsel gelişimin mümkün kıldığı ölçüde açık bir şekilde kodlanır... Bu nedenle açık ahlaki kod, tamamen epizodik perspektiften geçerli olan varsayımlara

dayanır; sırayla bu epizodik temsiller, geçerliliklerini sosyal toplulukta ve bilinmeyenin mevcudiyetinde duygusal gereksinimleri karşılamak için tasarlanmış prosedürel bilgiden alır.

Bir davranış ve yorum modeli olan bir ahlak felsefesi, bu nedenle, varlığı için, sosyal etkileşimin (iş birliği ve rekabet) bir sonucu olarak ortaya çıkan davranışların görüntülerinin bir koleksiyonu olan bir mitolojiye bağlıdır. Duygusal talepleri karşılamak için tasarlanmıştır. Bu talepler, doğuştan gelen psikobiyolojik temellerinin ve bu temellerin toplumsal ifadesinin bir sonucu olarak, özünde evrensel olarak sabit ve sınırlı bir biçim alır. Bu nedenle (daha önce ima edildiği gibi) mitte sınırlı “biçimler” mevcuttur. Northrop Frye bu konuda şunları söyler:

Aralarında gerçek bir sınır çizgisi olmamasına rağmen, birincil ve ikincil endişeyi ayırt etmeliyim. İkincil kaygılar, sosyal sözleşmeden kaynaklanır ve vatanseverlik ve diğer sadakat bağlılıklarını, dinî inançları ve sınıf koşullu tutum ve davranışları içerir. Mitin ideolojik yönünden gelişirler ve sonuç olarak doğrudan ideolojik düzyazı dilinde ifade edilme eğilimindedirler. Mitolojik aşamada, genellikle bir ritüele eşlik ederler. Böyle bir ayin, örneğin, bir erkek çocuğunu sadece erkekler için olan bir ayinle erkekler topluluğuna kabul edileceği konusunda etkilemek için tasarlanabilir; bu kabileye ya da gruba ait olduğu ve şu kabileye ait olmadığı, muhtemelen evliliğinin doğasını belirleyecek bir gerçek; onun özel totemleri veya koruyucu tanrıları değil, bunlardır.

Birincil kaygılar dört ana alanda ele alınabilir: ilgili bedensel ihtiyaçlarla birlikte yiyecek ve içecek; seks; mülkiyet (yani para, mülk, barınak, giyim ve kişinin kendi hayatına “uygun” olması anlamında mülkiyeti oluşturan her şey); hareket özgürlüğü. Birincil kaygının genel amacı, İncil’deki ‘daha bolluk içinde yaşam’ olarak ifade edilir. Kökeninde, birincil kaygılar, tekil ve çoğul olanın çelişen iddialarından önce, genel olduğu kadar bireysel veya toplumsal değildir. Ancak toplum geliştikçe, bunlar politik bedeninkinden farklı olarak bireysel bedenin talepleri haline gelirler. Kıtlik toplumsal bir sorundur, ancak yalnızca birey açlıktan

ölür. Dolayısıyla, birincil kaygıları ifade etmeye yönelik sürekli bir girişim, yalnızca bireysellik duygusunun da geliştiği toplum-
larda gelişebilir. Birincil kaygıların aksiyomları, formüle edilmesi
mümkün olan en basit ve en kaba klişelerdir: Hayatın ölümden,
mutluluğun sefaletten, hastalığın sağlıktan, özgürlüğün kölelikten
daha iyi olması, önemli bir istisna olmaksızın tüm insanlar için
geçerlidir.

İdeolojiler dediğimiz şey, ikincil kaygılarla yakından bağlan-
tılıdır ve büyük ölçüde onların rasyonelleştirilmesinden oluşur.
Ve mitlere veya hikâye anlatımı kalıplarına ne kadar uzun süre
bakarsak, onların birincil ilgiyle olan bağlantıları o kadar net bir
şekilde göze çarpar... Şiirsel mitin birincil ilgi alanına bu şekilde
kök salması, mitsel temaların, bireysel mitlerden veya hikâyelerden
farklı olarak, sınırlı sayıdadır.³⁹¹

(Açık) ahlaki kod, (dini, mitsel) anlatıya referansla doğrulanır;
anlatı (öncelikle epizodik) davranışsal geleneğin temsilidir; ge-
lenek, sosyal bir bağlamda üretilen, duygularda (evrensel olarak)
tezahür eden, doğal koşulların taleplerine bireysel uyumun bir
sonucu olarak ortaya çıkar. Bir prosedürün sonucunun ve pro-
sedürün kendisinin temsili olan epizodik temsil, bu prosedürün
yeterliliğine ve geçerliliğine olan inanca dayanır; daha incelikli
olarak, aynı yapıya sahiptir (en azından davranışın doğru bir temsili
olduğu sürece) ve bu nedenle tarihsel olarak belirlenmiş prosedürel
bilginin (örtük) hiyerarşik yapısını daha açık bir biçimde içerir.

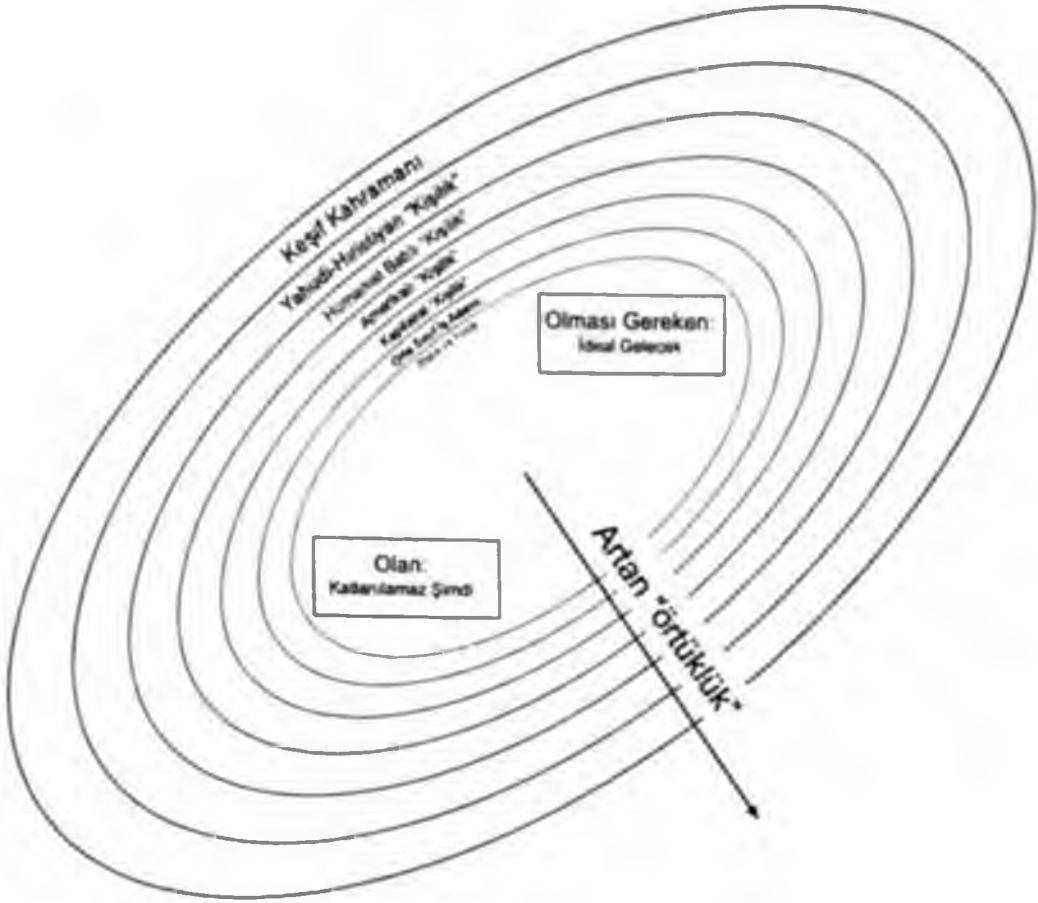
Bu nedenle, uzun tarihsel dönemler boyunca, "görüntü" dav-
ranışı her zamankinden daha doğru bir şekilde kapsar ve hikâyeler
zorlayıcı temel biçimini bulur. Frye'in belirttiği gibi:

Kıtab-ı Mukaddes'in edebi birliği başka bir şeyin yan ürünüdür;
ilgili zihinsel süreçler hakkında bir şey biliyorsak, buna bilinçsiz
bir yan ürün diyebiliriz. Eski Ahit'in Jasher Kitabı ve benzerlerine
atıfta bulunan önceki bölümü, farklı türde bir sözlü öz çıkarmak
için zengin bir şiirsel literatürü damıtıp fermente etme etkisini
verir ve aynı süreç daha küçük bir ölçekte Yeni Ahit'te görülebi-

lir... Bu daha önceki şiirsel malzeme üzerinde yapılan editörlük çalışması, onu şiirden bir tür düz düzyazıya indirgeme girişimi değildi. Bu tür bir anlam, popüler dini ve diğer ideolojilerin çok çileden çıkararak bir özelliği olan saflığa, çocuksuluğa doğrudan bir çağrışıma imâ eder. Sahip olduğumuz şey, daha çok, bizi mitin ötesinde başka bir şeye götüren şiirsel ve mitik bir sunumun özümsemesidir. Bunu yapmakla, mitin yalnızca gerçekleşmemiş bir şey olduğunu varsayanlardan kurtulacaktır.³⁸²

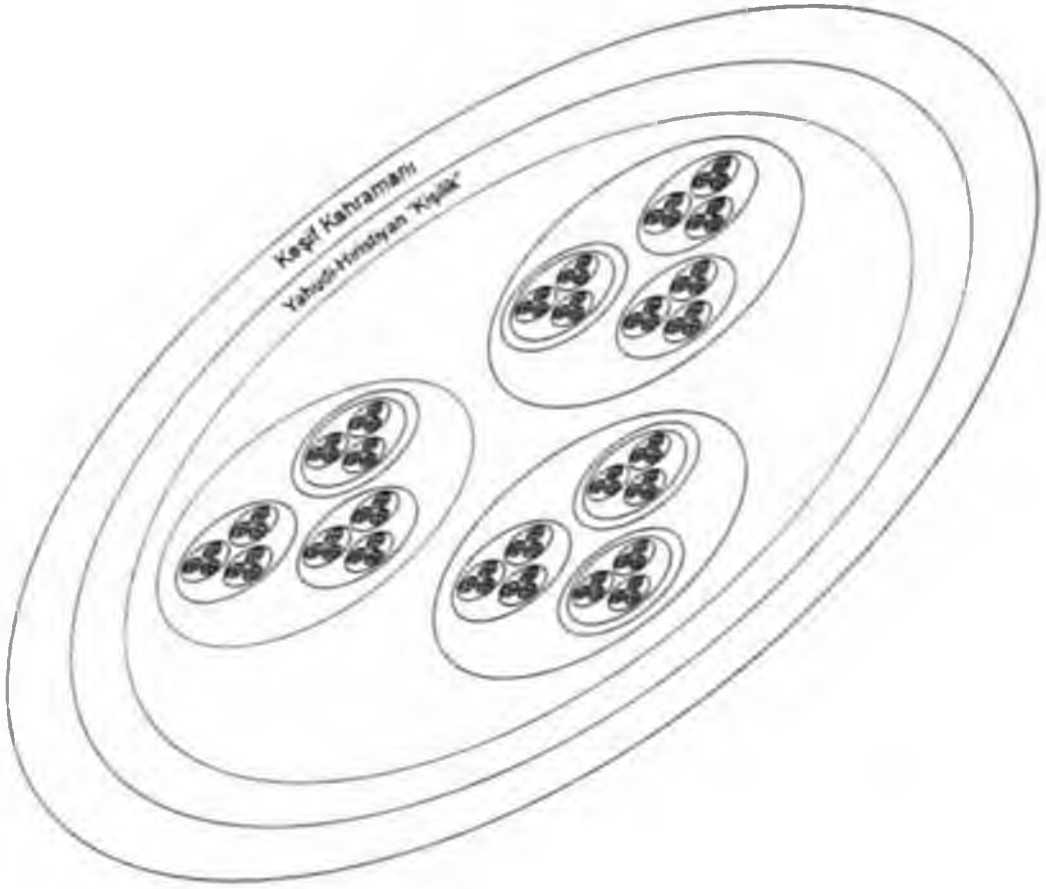
İkinci dereceden anlamsal kodlama epizodik temsilde temellenir. Zamanla, bu temsilin hiyerarşik yapısını kopyalamaya eğilimlidir ve prosedürel ve epizodik hafızaların geçerliliğinin kabulüne dayanır. Semantik, epizodik ve prosedürel içerikler bu nedenle (intrapsişik olarak bütünleşmiş, “bilinçli” veya psikolojik olarak sağlıklı bireyde) kendi eylem veya temsil biçimlerinde özdeş hiyerarşik yapıyı paylaşır. Bu entegre ahlak, bireysel ve kişiler arası davranışlara öngörülebilirlik kazandırır, istikrarlı durumun temelini oluşturur ve duygunun kontrol altında tutulmasına ve düzenlenmesine yardımcı olur.

Şekil 47: Bilinenlerin Paradigmatik Yapısı, tipik bir Batılı bireyin –bu durumda orta sınıf bir iş insanı ve babanın– “kişiliği”ni sunar. Bireysel yaşamı, derin, giderek daha örtük tarihsel kökleri olan, giderek daha fazla kişiler arası, paylaşılan bir “kişilik” içinde yuvalanmıştır. Daha büyük olanın içinde yer alan “küçük hikâyeler”, sürekli yararları için daha büyük olanın bakımına bağımlıdır. Örneğin orta sınıf ailesinin ekonomik istikrarı için kapitalist sisteme bağımlı olması, kapitalist sistemin Batılı hümanist düşünceye yuvalanması ve hümanizmin de bireyin içkin değeri kavramına (“bireysel haklar” kavramına) bağlı olması gibi. Daha kapsamlı, “dış” örgütlenme düzeyleri, yalnızca davranışta mevcut olabilir. Yani söz konusu birey, tarihsel kökleri hakkında çok az açık imgesel ya da anlamsal bilgiye sahip olabilir ya da hiç olmayabilir ancak yine de tarihsel olarak koşullanmış kişilik içerisinde hareket eder. Bir bireyin Yahudi-Hristiyan etiğinin geçerliliğine

Şekil 47: Bilinenlerin Paradigmatik Yapısı

açık “inancı” veya herhangi bir kişi ötesi “keşif kahramanının” varlığını reddetmesi de kesinlikle mümkündür ve bu giderek norm haline geliyor. Bu inkâr, açık (sözlü) “bilinç” düzeyinde, söz konusu kişiliğin bütünlüğüne çok az müdahale eder. Büyük ölçüde Yahudi-Hristiyan inancını oluşturan prosedürel yön ve hatta bir dereceye kadar kahramanla ritüel özdeşleşme (“İsa’nın taklidi”) neredeyse kaçınılmaz olarak bozulmadan kalır (en azından “saygın vatandaş” durumunda). Modern eğitilmiş birey bu nedenle “hareket eder” ama inanmaz. Açık soyut öz temsil ile gerçekte üstlenilen eylemler arasındaki eş biçimlilik eksikliğinin önemli varoluşsal kafa karışıklığı ve “daha eksiksiz” bir açıklama sağlayan herhangi bir ideolojinin ani egemenliğine yatkınlık yarattığı söylenebilir. Açık inanç eksikliğinin kendini yavaş yavaş, hayali temsil ve davranış değişikliğinde ortaya koyma ve intrapsişik ve

Şekil 48: Bilinen: İç İç Gruplar ve Bireyler

sosyal istikrarı “görünmez bir şekilde” baltalama eğilimi en az onun kadar sorun yaratabilir.

Gruplar ve bireyler bir analiz düzeyinde amaçları, değerleri ve davranışları açısından farklılık gösterebilirken “daha yüksek”, daha örtük düzeylerde ortak özellikleri paylaşabilirler. *Şekil 48: Bilinen: İç İç Gruplar ve Bireyler*, bu tür üç grubu tasvir eder; bu sayı keyfi belirlenmiştir. Örneğin Katolik, Protestan ve Rum Ortodoks Hristiyanların tümü, Yahudi-Hristiyan “kişiliği” ile kuşatılmış olarak kabul edilebilir. Her ne kadar kendi aralarında savaşılabilseler de, “o kişiliğin sınırları içinde”, Yahudilerden veya Müslümanlardan gerçek ya da algılanan bir tehdidi ortadan kaldırmak için güçlerini birleştirmekle yükümlüdürler. Bu üç grubun her *birinde* (bu üç ortak “kişilik”te) farklılıklar ve benzerlikler olacaktır. Her inanan topluluğunun, belirli bir tarihsel süre ile

birbirinden ayrılan ayrı mezhepleri olması muhtemeldir. Son olarak, gruplar içindeki bireyler de bireysel çıkarlarına ve kendine özgü inançlarına göre ayrılacaktır. (Paradoksal olarak, tüm insanları keşif kahramanına “tapınma” konusunda en gerçek anlamda birleştiren şey bu *bireysel* özelliklere sadakattir. Bu, kişilik organizasyonunun en içteki “seviyesinin” (paylaşılan değil, gerçekten benzersiz olan yönün) aynı zamanda tüm yapının istikrarının bağlı olduğu dış seviye olduğu anlamına gelir.

Bir anomalinin ortaya çıkması, “Yüce Ana’nın yeniden ortaya çıkması” davranış ve değerlendirmeyi yöneten ahlaki geleneğin bütünlüğü için bir tehdit oluşturur. Bu nedenle, anomaliye uyum sağlamaya sıklıkla pasif olarak (“onu hesaba katmama” yoluyla) ve agresif bir şekilde (kaynağını ortadan kaldırma girişimleriyle) direnilir. Anomaliler, gördüğümüz gibi farklı “düzeylerde” etkilerini gösterebilir. En derin tehditler, en fazla sayıda insanı kapsayan, en derin tarihsel köklere sahip olan, tamamen imaj ve davranışa dayanan “kişiliklerin” istikrarını baltalar, durumdan bağımsız olarak en geniş anlamda geçerli olurlar. Bir anlamda, derin anomalilerin tehlikesinin “farkında” görünüyoruz; belki de önemli miktarda olumsuz duygu ve soyut bilişsel düşünce sadece olasılıkları düşünerek bile ortaya çıkabildiği için (“Ya yabancı şeytanlar tarafından tehdit edilirse?”). Kendi ülkelerimizle kişisel olarak özdeşleşme eğilimimiz, örneğin vatanseverliğimizi teşvik etmek ve bununla gurur duymak için, kişisel bütünlüğümüzün ve güvenliğimizin, iyi ya da kötü, kültürlerimizin kaderiyle ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu “bilgisini” yansıtır. Bu nedenle bu kültürleri korumak, toplumlarımızı ve kendimizi “korkunç Kaos Ejderhası’nın dönüşüne” karşı savunmak için motive oluyoruz. [Ancak koruyucu kimliğimizin bir kısmının güvenliğini artırmaya yönelik çabalarımızın, varlığın daha yüksek düzeyindeki istikrarımızı baltalaması sık sık görülen bir durumdur. Örneğin “Amerikan (İngiliz, Rus, Çin) Yaşam Tarzı”, keşif kahramanından daha görünür (ve kişisel olarak daha az talepkâr) bir figürdür, aynı

zamanda temel kültürel ve kişisel kimliklerimizin daha az kritik bir parçası olmasına rağmen. Bu, birey pahasına devletin gücünü artırma girişimlerinin, kısa vadede düzen duygusunu artırmaya ve duyguları düzenlemeye hizmet etseler bile, verimsiz olduğu anlamına gelir. Yurtseverlik –veya grup kimliğini güçlendirmeye yönelik benzer herhangi bir girişim–, zorunlu olarak bireyin yaratıcı kapasitesine yönelik üstün saygı ile sınırlandırılmalıdır.]

Birey, kendisini çevreleyen birçok “duvar” tarafından kaostan korunur. Bununla birlikte, belirli bir duvarın dışındaki tüm alan –ek koruyucu yapılar tarafından kapsanmasına rağmen– şu anda o duvarın içindeki herhangi biri için nispeten tehlikeli görünmektedir. Tüm “dış bölge” korku uyandırır. Bununla birlikte, bu “eş değerlik”, tüm tehditlerin eşit derecede güçlü olduğu anlamına gelmez; sadece “dışarıdaki” herhangi bir şeyin “içerideki” herhangi bir şeyi korkutma (veya aydınlatma) kapasitesini paylaştığı anlamına gelir. “En yüksek” düzen seviyelerine yönelik meydan okumalar açıkça en derin olanlardır ve muhtemelen en kapsamlı tepkileri doğuracaktır. Bununla birlikte, bu tür tehditlere verilen yanıtın gözlemlenmesi, zaman çerçevesi sorunu nedeniyle karmaşık olabilir: Son derece “örtük” kişiliklere yöneltilen meydan okuma, soyut keşif ve tartışma, eylemin gözden geçirilmesi ve karşıt alternatif bakış açıları arasında savaş şeklinde yüzyıllara yayılan tepkileri uyandırabilir. “En yüksek” düzen seviyelerine yönelik tehditlerin en derin tehditler olduğu gerçeği, bu seviyelerin “örtüklüğü” ve “görünmezliği” nedeniyle karmaşıktır. Ayrıca belirli bir kişiliğin içinde yuvalanan yapılar, onları koruyan ve onlara gerçekten yapısal bütünlük sağlayan dış duvarlar kırıldıktan ve yıkıldıktan sonra uzun bir süre ayakta kalmaya yetecek içsel güce sahip olabilir. Bir zamanlar basar görmüş bir dini ön yargıyla iç içe geçmiş bir siyasi veya sosyal yapının istikrarı, bir depremden sonra ayakta duran bir binaya benzetilebilir: Yüzeysel olarak, sağlam görünür ancak çökmesini sağlamak için küçük bir sarsıntı yeterli olabilir. Modern dünyada “Tanrı’nın Ölümü” tamamlanmış bir gerçek ve

belki de yansımaları ölümcül olmayan bir olay gibi gözüküyor. Ancak yirminci yüzyılın ilk üç çeyreğine özgü varoluşsal çalkantı ve felsefi belirsizlik, henüz sağlam bir zemine oturmadığımızı gösteriyor. Mevcut mucizevi göreceli barış ve ekonomik sükûnet durumumuz, ruhlarımızda boşluklar olduğu gerçeğine karşı bizi kör etmemelidir.

“Gizlenen” veya geçici bir düzenin kurulmasıyla bir forma oturtulan kaos, her an kendini yeniden gösterebilir. Bunu, bir çeşitlilik içinde yapabilir. Bununla birlikte, kaosun herhangi bir şekilde yeniden ortaya çıkışı, nedeninden bağımsız olarak duygu, motive edici önem veya anlam açısından aynı türden bir olay olarak kabul edilebilir. Bu, statükoyu tehdit eden her şeyin, “nesnel” özelliklerine bakılmaksızın, duygusal kimliklerinin bir sonucu olarak aynı “doğal kategori” içine yerleştirildiklerini söylemektir. Kapılara dayanmış barbar bu nedenle içerideki kâfirden ayırt edilemez; her ikisi de doğal afete, kahramanın ortadan kaybolmasına ve kralın belli olmaya başlayan yaşlılığına eş değerdir. “Kaos Ejderhası’nın yeniden ortaya çıkışı” biçimi ne olursa olsun tehlikeli, korku üreten (ve umut verici) potansiyelin serbest bırakılmasını oluşturur. Bu potansiyelin farklı “kılıkları” ve eş değerliklerinin nedenleri ve doğası, bir sonraki tartışma konumuzu oluşturmaktadır. Bu potansiyel tarafından uyandırılan tepkinin doğası (kahramanca ve ya başka türlü) bu tartışmadan sonra kitabın geri kalanının konusunu oluşturmaktadır.

ANOMALİNİN BELİRLİ BİÇİMLERİ:

GARİP, YABANCI, GARİP FİKİR VE DEVRİMCİ KAHRAMAN

Anormal olaylar, bilinenin bütünlüğünü tehdit etme kapasitesini, “tanıdık ve keşfedilmiş olanı” bozma yeteneğini paylaşır. Bu tür olaylar, belirli ayrıntılarına ve tezahür şekillerinde farklılık gösterirken aynı doğal kategoriyi işgal etme eğilimindedir. Kültürel geleneğin istikrarına yönelik tehditler, “mitolojik olarak birbirinden ayrılamaz” dört şekilde ortaya çıkar: (1) insan

faaliyetinden "bağımsız" şekilde hızlı doğal çevresel değişim yoluyla; (2) şimdiye kadar izole bir yabancı kültürle temas yoluyla; (3) yeni (devrimci) dilsel veya epizodik aracılı eleştirel becerinin uygulanması yoluyla (artan soyutlama, öğrenme ve iletişim yeteneğinin kaçınılmaz sonucu olarak) (4) ve devrimci kahramanca faaliyetin bir sonucu olarak.

Yabancıya, yabancı fikre ve yaratıcı bireye insanın "doğal" olarak korku ve saldırganlıkla karşılık verme eğilimi, bu farklı fenomenlerin "doğal afet" ile kategorik özdeşliği paylaştığı bilindiğinde daha kolay anlaşılabilir. Bununla birlikte, bu "doğal" tepki örüntüsüyle ilgili sorun, anormalliğin altüst etme kapasitesinin aynı anda ilginin, anlamın ve bireysel gücün hayati kaynağı olmasıdır. Dahası, kendimizi üzme yeteneğimiz (kendi inançlarımızı balta-lama ve canlandırma) insan ruhunun içsel, gerekli ve "ilahi" bir yönüdür; ufuk açıcı "Söz"ün bir parçasıdır.

Söz (özenle soyutlanmış eylem ve nesne görünümünde) yeni dünyalar yaratabilir ve eskileri yok edebilir; görünüşte istikrarlı kültürler için dayanılmaz bir tehdit oluşturabilir ve yaşanmış, esnek olmayan ve felç olmuş olanları kurtarabilir.

Bununla birlikte, grup için "ruhlarını satan"lar için Söz, düşmandan ayırt edilemez.

Tuhaf

Tamamen doğal nedenlerin bir sonucu olarak "çevresel" koşulların dönüşümü, kültürel istikrarın bozulmasının en doğrudan ve en belirgin nedenini oluşturur. Uzun süreli kuraklık, seller, depremler, vebalar (doğanın en korkunç ve keyfî olayları) en dikkatli şekilde uyarlanmış toplumları tek bir darbeye iktidarsız hale getirebilir.

Bu tür doğal afetler yalnızca hızlı dönüşüm olarak kabul edilebilir; daha önce duygusal olarak ilgili çevresel ilişkiler, uyumsal hareketten daha hızlı değişir. Bu, kültürel adaptasyonun yetersizliğinin doğal afetten kolayca ayırt edilemeyeceği anlamına gelir. Harekete hazır bir toplum beklenmeyene (hatta hızlı ve feci şekilde ortaya çıkan beklenmeyenlere bile uyum sağlama hatta

bu tür değişiklikleri olumlu bir şeye dönüştürme konumundadır (örneğin savaş sonrası Japonya'yı düşünün). Dolayısıyla “doğal afet/kültürel uyum” ilişkisi, “duygu” ile “bilgi” arasındaki ilişkinin toplumsal benzerini oluşturur: Büyük ölçüde yeniliğin bir sonucu olarak üretilen duygu, her zaman bir şeyin bilinmediği yerde ortaya çıkar (ve bu nedenle her zaman bilinene bağlı olarak); her zaman şimdinin, geleceğin ve birinden diğerine ulaşmanın araçlarının bazı kavramsallaştırmalarıyla ilişki içinde deneyimlenir. O halde “yeniliği” oluşturan şey, belirli bir durumda neyin yeni olmadığına bağlıdır. “Travma”yı oluşturan şey de belirli bir olay veya dönüşüm sırasında kullanım için mevcut olan davranışsal repertuvar ve değer şemasına da bağlıdır. Washington’ı bir aylığına felç edecek bir kar fırtınası, Montreal sakinlerini pek de etkilemez.

Çevresel olasılıkların hızlı mutasyonunun mitsel temsilleri (Yüce Ana’nın veya daha temel olarak Kaos Ejderhası’nın yeniden ortaya çıkışı olarak tasvir edilir) sonuç olarak, kaçınılmaz bir şekilde kısır, yaşlı veya zalim kralın imgeleriyle “doludur”. Bu kaçınılmaz biçimde tüm çevresel dönüşümleri ölümcül kılar. Afet ne zaman afet değildir? Topluluk uygun şekilde yanıt vermeye hazır olduğunda. Tersine, doğal dünyadaki herhangi bir küçük değişiklik, bu dünyaya uyacak şekilde tasarlanan uyumsal yapı fazla otoriter hale geldiğinde, herhangi bir değişiklik refleks olarak yasak ve sapkın olarak kabul edildiğinde bir felakete dönüşebilir.³⁸³ Bu tutuma sahip bir toplum (eski Sovyetler Birliği gibi) sadece bir kaza ile yıkılacak hale gelir. Bu tür bir katılığın kişisel ölçekte sonuçlarına ilişkin ilginç bir örnek Kuhn tarafından sunulmaktadır:

Alan dışında çok daha iyi bilinmeyi hak eden psikolojik bir deneyde, Bruner ve Postman,³⁸⁴ deneklerden kısa ve kontrollü bir görüntülemeyi sonra bir dizi oyun kartını tanımlamalarını istedi. Kartların çoğu normaldi ancak bazıları anormal hale getirilmişti. Örneğin maça altılısı kırmızıydı, kupa dörtlüsü de siyah. Her deneysel çalışma, kademeli olarak artan bir dizi görüntülemeyle tek bir özneye tek bir kartın gösterilmesiyle gerçekleşti. Her gö-

rüntülemekten sonra deneğe ne gördüğü soruldu ve çalışma ardışık iki doğru tanımlama ile sonlandırıldı.

En kısa pozlarda bile birçok denek kartların çoğunu tanımladı ve belli bir görüntüleme süresi artışından sonra tüm denekler hepsini tanımladı. Normal kartlar için bu tanımlamalar genellikle doğrudu ancak anormal kartlar hemen hemen her zaman, belirgin bir tereddüt veya şaşkınlık olmaksızın normal olarak tanımlandı. Örneğin siyah kupa dörtlüsü ya maça ya da kupa dörtlüsü olarak tanımlandı. Herhangi bir sorun farkındalığı olmadan, önceki deneyimler tarafından hazırlanan kavramsal kategorilerden birine hemen uydurulmuştu. Kişi tanımladıklarından farklı bir şey gördüğünü söylemek bile istemez. Anormal kartlara maruz kalmanın daha da artmasıyla, denekler tereddüt etmeye ve anormalliğin farkına varmaya başladılar. Örneğin, kırmızı maça görüntüleyen bazıları şöyle dedi: Bu maça altılısı, ama yanlış olan bir şey var; siyah olması gerekirken kırmızı. Görüntüleme süresinin daha da artması, en sonunda ve bazen oldukça aniden, çoğu denek tereddüt etmeden doğru tanımlamayı üretinceye kadar daha fazla tereddüt ve kafa karışıklığına neden oldu. Üstelik bunu iki veya üç anormal kartla yaptıktan sonra, diğer kartlarda daha fazla zorlanmaya başladılar. Bununla birlikte birkaç denek, kategorilerinde gerekli ayarlamayı hiçbir zaman yapamadı. Normal kartları oldukları gibi tanımak için gereken ortalama maruz kalma süresinin kırk katında bile anormal kartların %10'undan fazlası doğru bir şekilde tanımlanmadı. Ve daha sonra başarısız olan denekler sıklıkla akut kişisel sıkıntılar yaşadılar. İçlerinden biri: "Kartı çıkaramıyorum. Karta bile benzemiyordu. Şimdi ne renk olduğunu, maça mı yoksa kupa mı olduğunu bilmiyorum. Şimdi bir maçanın neye benzediğinden bile emin değilim. Tanrım!"³⁸⁵

Mit ve edebiyat sürekli olarak "susuz kalmış krallığı", kuraklığın kurbanı olan toplumu temsil eder. Bu, somut olarak suyun ve sembolik olarak "hayat suyu"nun veya ruhun yokluğudur; (bir zamanlar yüce) hüküm süren "fıkrin" aşırı uzun süreli egemenliğinin bir sonucu olarak kavrulmuş toprağı temsil eder. Bu fikir,

anlatıda (ve sıklıkla, gerçekte) kraldır, atalarının ruhudur, halkın temsilcisidir, yaşı veya gururu, dayanılmaz hayal kırıklığı veya kasıtlı olarak yanlış anlaşılan kötü niyetli bir tavsiye gücünün etkisi altında solmakta olan halkının temsilcisidir. Böyle tatsız ve tehlikeli bir durumun gelişmesi, elbette kahramanın (alternatif ebeveynler tarafından gizlilik içinde yetiştirilen gerçek kralın “kayıp oğlu”) girişini gerektirir; otoritesi zayıflamış veya savunmasız gençlik döneminde öldürüldüğü iddia edilen krallığın haklı hükümdarı; uzak diyarlarda yolculuk eden ve öldüğü sanılan tahtın gerçek vârisi. Kahraman tiranı devirir ve hak ettiği yeri geri alır; uygun düzenin yeniden kurulmasından memnun olan tanrılar, yağmurun bir kez daha düşmesine izin verir (ya da tehlikeli bir şekilde yağmasını engeller). Bu tür bir hikâyede, bilinmeyen (doğanın) yaratıcı yönü, mecazi olarak, mevcut kültürün totaliter görüşü tarafından “kilitletlenir”. Böyle bir durum, örneğin, krallıkta durma noktasına gelen uyuyan prensesle (ya da “elde edilmesi zor hazinenin”³⁸⁶ varlığının alternatif bir varyantıyla) temsil edilebilir. Ataerkil despotizm³⁸⁷ (ya da çoğu zaman Korkunç Ana korkusu) tarafından felce uğratılan krallık durgun kalırken, prenses –yardımsever kılığına bürünmüş doğa– kahramanın öpücüğünün onu uyandırmasını bekler. Uyanmış ve canlanmış güzelliği daha sonra insanları yeniden canlandırır.

Kralın ölümü ve yenilenmesi ritüelleri, kültürel adaptasyonun bu dönüşümünü, yeniden doğuş kavramının soyut olarak anlaşılır hale gelmesinden çok önce gerçekleştirir. Frye’in belirttiği gibi:

Frazer’ın *Altın Dal* kitabında incelenen varsayımsal ritüel, çeşitli antropolojik bağlamlarda savunmasız olabilir, ancak efsanevi bir yapı olarak piramitler kadar sağlamdır. Burada, tanrısal olarak kabul edilen bir kral, fiziksel olarak zayıflamasının, yönettiği ülkenin verimliliğine tekabül eden bir âcizlik getireceği korkusuyla, gücünün zirvesindeyken öldürülür... Kurban edildiğinde, tanrısal kralın yerini hemen bir halef alır ve daha sonra bedeni yenir ve bir ritüel törenle kanı içilir. Artık ilahi kralın biri ardılında vücut bulmuş,

diğeri ona tapanların karınlarında gizlenmiş iki bedeni olduğunu görmek için yoğun bir görselleştirme çabası göstermemiz gerekir. İkincisi, toplumun aynı kişiyi yiyip içmekle hem onlara hem de kendisine ait olan tek bir bedende bütünleşmesine neden olur.³⁸⁸

Ölen ve yeniden dirilen tanrı mitlerinin³⁸⁹ (kurban töreninde yer alan) kapsamlı ve evrensel varlığı iki kavramı dramatize eder. Birincisi, hayatta kalma tekniklerinin sürekli güncellenmesini sağlamak için adaptasyonu yöneten gerçek fikirlerin/davranış kalıplarının ölmesi ve yeniden doğması gerektiğidir. İkincisi, daha temel olanı, kahramanın (adaptasyonun aktif faili) geleneğin koruyucu yapısını ebediyen altüst etmesi ve yeniden ortaya çıkan bilinmeyenle “kurban birliği”ne girmesi gerektiğidir. Kozmolojik fenomenlerin kendileri bu ebedi dramı “harekete geçirir” (daha doğrusu betimleyici araçlar olarak kullanılır): Doğuda doğan güneş (tanrı), batıda “ölür” ve gecenin yer altı dünyasına (dünyanın derinliklerine, kaos ejderhasının inine) geçer. Her gece, bu güneş kahramanı kaosu korkunç güçleriyle savaşı, kendini canavarın karnından çıkarır ve sabah muzaffer olarak yeniden doğar.

Garip olanın “doğal biçimi” içindeki efendisi, teknoloji kılığına bürünmüş kahramandır. Tiamat’la teke tek dövüşte karşılaşan Marduk, insanın doğa üzerindeki “ustalığının” çok odaklı bir temsilcisidir. Bu tanrının işaret ettiği eylem modeli (yani belirsizlik karşısında cesur ve yaratıcı yaklaşım) Mezopotamyalılar tarafından “bilinçsizce”, daha önce belirtildiği gibi, “dâhiyane şeylerin yaratılması” için gerekli olarak kabul edilmiştir.³⁹⁰ Kahraman, doğaya karşı kullanmak için doğadan savunmalar oluşturur. İnsanın kültürel adaptasyonunun temelinde yatan bu fikir, insan psişesinde “doğal olarak” kendini gösterir:

10 Ağustos 1997’de kızım Mikhaila (beş yıl, sekiz aylık) Julian’la (üç yaşındaki erkek kardeşi) “prens ve prenses” oynarken ortaya çıkan spontane fantezi: Baba, eğer bir ejderha öldürseydik, derisini zırh gibi kullanabilirdik değil mi? Bu iyi bir fikir olmaz mıydı?

Kahraman, Yüce Ana'nın olumlu yönünü, olumsuz emsalinden korunmak için kullanır. Bu şekilde, "doğal afet" uzak tutulur veya daha iyisi, bir krizden fırsata dönüştürülür.

Yabancı

Mitolojide somut bir şekilde sunulan yabancınn geliş, "krallığın istikrarı için", "çevresel değişim"nin yarattığından mecazi olarak ayırt edilemez bir tehdit oluşturur. Grup kimliğinin hiyerarşik yapısı tarafından sınırlanan deneyimsel olayların istikrarlı anlamı, "öteki"nin varlığı ile kolayca bozulur. Öteki, mevcut güç yapısının istikrarına karşı somut bir tehdit oluşturur ve daha soyut bir şekilde (eylemleri kendi "ahlaki" geleneğini yansıttığı için) inancı yönlendiren *a priori* varsayımlara yönelik meydan okumaların harfi harfine somutlaşmış hali olarak var olur. Yabancı, beklendiği gibi davranmaz. "Doğal" öngörülemezliği, onu bilinmeyenden ayırt edilemez kılar ve sürekli düzeni baltalamak için çalışan güçle kolayca özdeşleşmesini sağlar. Grup içi bir perspektiften, tabiri caizse, (başarılı) bir yabancınn salt varlığı, kültürün genel istikrarına, varoluşsal terörü engelleme ve sağlama yeteneğine ciddi bir tehdit oluşturduğundan, bu tür bir özdeşleşme gelişigüzel yapılmış değildir.

İzole edilmiş bir grubun üyeleri diğerinin üyeleriyle temasa geçtiğinde, sahne bu nedenle herhangi bir soruna gebedir. Her kültür, her grup, bireysel üyelerini bilinmeyenden (Yüce ve Korkunç Ana'nın uçsuz bucaksız güçlerinden ve dayanılmaz etkilerinden) korumak, sosyal ilişkileri yapılandırmak ve onları öngörülebilir kılmak, bir amaç ve bir araç sağlamak ve ona ulaşmak için gelişmiştir. Tüm kültürler, kendilerini oluşturan bireylere terör ve belirsizlik karşısında belirli varoluş biçimleri sağlar. Tüm kültürler, mutlak olarak kabul edilen varsayımlara dayanan istikrarlı, entegre, hiyerarşik olarak düzenlenmiş yapılardır; ancak bu varsayımların

belirli özellikleri farklıdır (en azından daha anlaşılır ve “bilinçli” analiz seviyelerinde). Her kültür, kendine özgü bir paradigmayı, bilinmeyen karşısında bir davranış kalıbını temsil eder ve paradigma, (potansiyel) yeniden yapılanmadan önce gelen dramatik sonuçlar olmadan (çözülme, metaforik ölüm olmaksızın) değiştirilemez.

Her toplum, her kültür bilinmeyene karşı koruma sağlar. Bilinmeyen, öngörülemezlik ve tehditle dolu tehlikeli bir şeydir. Kaotik sosyal ilişkiler (yıkılmış güç hiyerarşileri) şiddetli kaygı yaratır ve kişiler arası çatışma potansiyelini çarpıcı biçimde yükseltir. Ayrıca kültürel olarak belirlenmiş amaçların ortadan kalkması, bu amaçlarla özdeşleşen bireysel yaşamı özünde anlamsız ve ödüsüz hale getirir. Sırf bir başkası geldi diye, işleri farklı bir şekilde yapan, eylemleri farklı varsayımlara dayanan bir genel adaptasyon modeli olan belirli bir kültürü basitçe terk etmek ne makul ne de mümkündür. Yeni fikirlerin tanıtılmasının ardından sosyal ilişkileri yeniden inşa etmek basit bir mesele değildir. Ayrıca, bir hedeften, birleştirici ve motive edici merkezî bir fikirden vazgeçmek basit bir süreç değildir. Bir bireyin grupla özdeşleştirilmesi, bireysel psikolojik istikrarın grup refahının sürdürülmesine bağlı olduğu anlamına gelir. Grup birdenbire, dış koşullar veya iç çekişmeler sonucu olarak yıkılırsa, birey dünyaya çırılçıplak bir şekilde bırakılır, sosyal bağlamı, varlık nedeni ortadan kalkar, tahammül edilmez bilinmez tarafından yutulur ve kolay kolay hayatta kalamaz. Nietzsche şöyle der:

Irkları ayırım gözetmeden karıştıran bir çözülme çağında, insanlar bedenlerinde çoklu kökenlerin mirasına sahiptir, yani birbirleriyle savaşıyor ve nadiren birbirlerine dinlenme izni veren zıt ve çoğu zaman sadece karşıt olmayan dürtüler ve değer standartları. Geç kültürlerin ve kırılan ışıkların bu tür insanları, ortalama olarak daha zayıf insanlar olacaktır. Onların en derin arzuları, içinde bulundukları savaşın sona ermesidir.³⁹¹

Elbette, Nietzsche'nin gözleminin dile getirilmeyen sonucu, "karma ırk" (daha modern terminolojide karma *kültür*) kişiliğini simgeleyen savaşın, savaşı "kazanan" tamamen bütünleşmiş bireyin duygusal açıdan nahoş bir öncülü olduğudur. Hâlihazırda çatışan çeşitli kültürel bakış açılarını bir kez daha bütünleşmiş bir hiyerarşi içinde organize eden bu "galip", davranışları ve değerleri daha çeşitli ve daha geniş kapsamlı bir ögenin sonucu olacağı için "tek kültürlü" selefinden daha güçlü olacaktır. Nietzsche'yi doğmakta olan gelecekteki "üst insan"ın³² ifşasına götüren şeyin, bu tür bir karmanın potansiyel olarak olumlu sonucunun "bilinçdışı" değerlendirmesi olduğunu varsaymak mantıklıdır. Bununla birlikte, temas sonrası zaferi oluşturan tek bir psişede önceden ayrılmış çeşitli varsayımların salt varlığı değildir. Bu, "kültürel çeşitliliğin" her derde deva gibi basit bir şekilde tanıtılmasının, anomi, nihilizm ve muhafazakâr tepki üreteceği anlamına gelir. Bu çeşitli inançların tek bir hiyerarşide kalıplanmasıdır, bu, hepsinin barışçıl karışımının ön koşuludur. Bu kalıplama, yalnızca "temas sonrası" bireysel psişe içinde paradoksal unsurlar arasında yürütülen savaşla gerçekleştirilebilir. Böyle bir savaş oldukça zordur, duygusal olarak üzücü ve bilişsel olarak zorlayıcıdır. Anormal "öteki"nin ahlaki olarak kabul edilebilir bir savaş kisvesi altında öldürülmesi çoğu zaman rahatlatıcı bir alternatif gibi görünmektedir.

Temel tehditler, insan grupları arasında çok kolay bir şekilde oluşturulabilir. En somut olarak, yabancı *davranışlar* tehdit edicidir, özellikle öngörülemezdir, genel olarak ürkütücüdür – çünkü temel inançlar, inançlara meydan okuma, en ikna edici bir şekilde eylemler yoluyla ifade edilir:

Bizim karşımızda duruyor, Düşüncelerimiz için bizi kınıyor, Onu görmek bile moralimizi bozuyor.

Onun yaşam biçimi ötekilere benzemiyor, Bilmediğimiz yollardan yürüyor.

(Bilgelik 2:14-15 [RSV])

Ecnebi bir adam, bir yabancı, sosyal bir hiyerarşi içinde sabit bir şekilde sabitlenmediği ve bu nedenle öngörülemez davranışlar sergileyebildiği için (bu sosyal hiyerarşi için öngörülemeyen sonuçlar doğurabilir) tehdit edicidir. Güvenlik ve tehdit sinyalleri, farklı grupların üyeleri arasında farklılık gösterebilir veya değişebilir. Öngörülemeyen, potansiyel olarak tehlikeli anlamına gelir. Daha soyut olarak, yabancıнын özel olarak *inandığı* şey, genel olarak tarihsel olarak belirlenmiş inancın bütünleşik yapısını tehdit eder. Yabancıнын eylemleri veya fikirleri temel bir çatışma yaratmadığında bu bir sorun oluşturmaz; temel inançları tehdit etmez. Bununla birlikte, temel kavramlar tehdit edildiğinde, dayanılmaz, korkunç bilinmeyen bir kez daha ortaya çıkar ve sağlam zemin çökmeye başlar.

Yabancı Fikir

Artan soyutlama yeteneği, soyut olmayan yollarla kurulan önceki öğrenmeyi giderek daha değiştirilebilir ve daha savunmasız hale getirebilir. Bir bakıma bu, soyutlamanın ana amacıdır ve öğrenme kapasitesinin ta kendisidir. Aldatıcı bir şekilde basit ve zararsız olan kelimeler, karışıklık ve çatışma yaratmak için yeterlidir, çünkü *Homo sapiens* inançlarını sözlü olarak ifade eder. Bu nedenle *yeni bir fikrin soyut bir yabancı* (veya aynı mantıkla *doğal bir felaket*) olduğu söylenebilir. Bu nedenle kalem gerçekten kılıçtan keskindir.

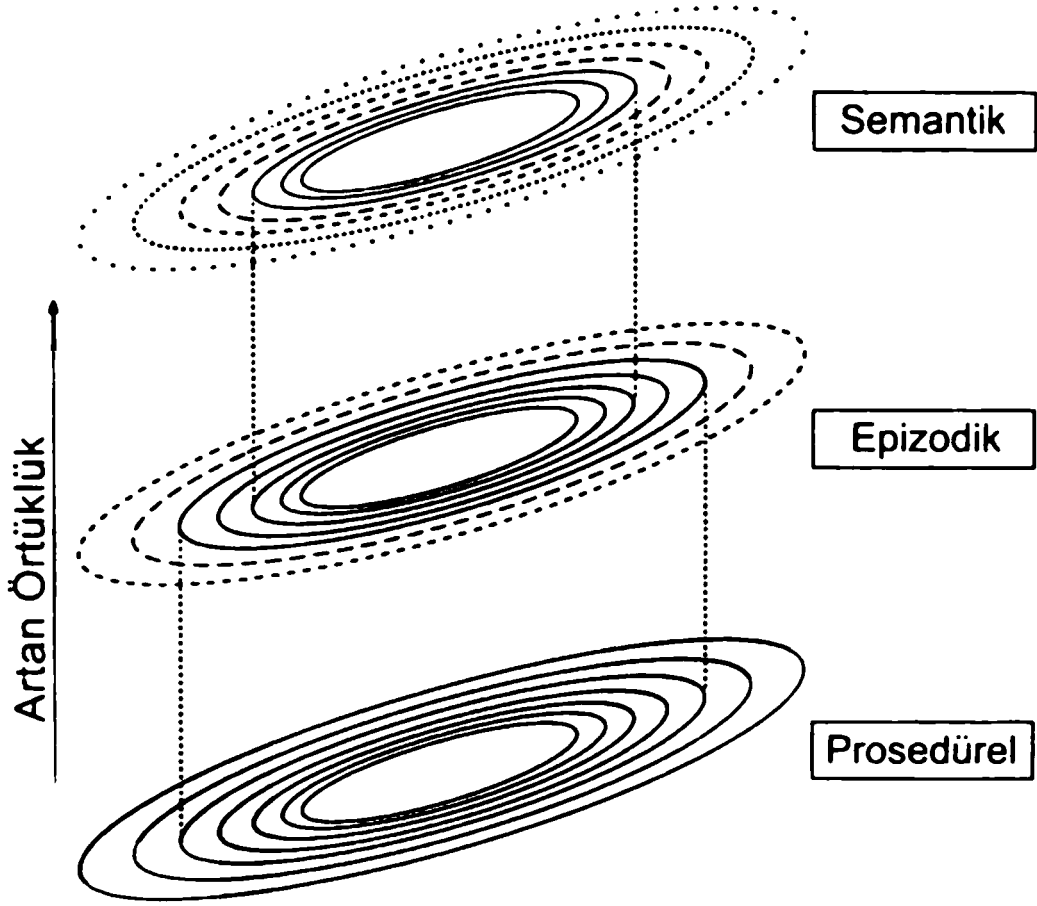
Artan soyutlama süreci, en azından potansiyel olarak artan öz anlamaya (öz bilince) ve başkalarının davranışlarının öngörülmesine [ki bu, öz bilincin gelişimiyle bütünsel olarak bağlantılı bir kapasitedir (nasıl davranırdım sorusu)] izin verir. Buna ek olarak soyutlama, ahlakın iletişimini görülmeye ve hatırlanmaya değer bir olay beklentisini gereksiz kılarak kolaylaştırır. Örneğin davranışın *eylemde ve görüntüde* temsili olan dramının kullanımı, aktörler veya gözlemciler bu sonuca gerçekten maruz kalmadan,

bunların ölümcül sonuçlarına ilişkin konuların etkileşimini izlememize izin verir.

Bununla birlikte, soyutlama kapasitesi bedelsiz değildir. Dikkatsiz, hayal gücü kuvvetli (ve küskün) bireyler toplumsal olarak inşa edilmiş zekâlarını, yaratması çağlar süren ve varlıkları için geçerli ama görünmez nedenleri olan ahlaki ilkeleri baltalamak için kolayca kullanabilirler. Bu tür “görünmez” ilkeler, bir kez hayali, yazılı veya sözlü bir biçim aldıklarında, tarihsel olarak cahiller tarafından yüzeysel eleştiriye tabi tutulabilir. Bu “eleştiri”nin sonucu, gerekli inancın altını oymak ve sonuç olarak kişiler arası öngörülebilirliğin dağılması, duygunun düzensizliği ve kuralsızlık, saldırganlık ve ideolojik saflık (çıplak psişenin bir kez daha giyinmeye çalışması gibi) oluşmasıdır.

Bu tür bir eleştirinin tehlikesi, *kademeli* olarak tanımlanabilecek olanın etkisi düşünüldüğünde daha net şekilde görülebilir. Davranışlarımızı düşünce şeklimizi değiştirebildiğimiz için değiştirebiliriz; bu genellikle düşünüldüğü kadar basit olmasa da. Nasıl düşündüğümüzü kolayca ve sonuçlarını düşünmeden değiştirebiliriz, çünkü kısmen neyi neden düşündüğümüzü anlamayız (çünkü davranışlarımızı yöneten tüm gerçekler “bilinçli” şekilde elimizin altında değil) ve bu değişikliğin etkileri hemen belli olmaz (kuşaklar boyunca görülmeyebilir). Gelenekteki değişikliklerin istenmeyen ve genellikle tehlikeli “yan etkileri” olması, çoğu insan kültürünün muhafazakârlığını açıklar. “Kademeli”, herhangi bir düzeyde (prosedürel, hayali veya epizodik, açık veya semantik) herhangi bir varsayımın algılanan geçerliliğine yönelik tehdidin tüm seviyeleri aynı anda tehdit ettiği anlamına gelir. Bu, belirli bir “açık” varsayımın “sıradan” eleştirisinin zamanla, “bilinçdışı” imgesel ve prosedürel “kişiliği” ve ona eşlik eden duygusal istikrarı baltalayabileceği anlamına gelir. Kelimelerin kullanım kolaylığının gizlediği bir gücü vardır.

Şekil 49: “Prosedür ve Gelenek”in Görüntü ve Sözde Parçalı Temsili “bellek”teki davranış organizasyonunun ve değer şemaları-

Şekil 49: "Prosedür ve Gelenek" in Görüntü ve Sözde Parçalı Temsili

nın şematik bir temsilini sağlar. Gelenekler –yani öngörülebilir ve istikrarlı davranış kalıpları– sürekli sosyal etkileşimin bir sonucu olarak, zaman içinde ve bu etkileşimi karakterize eden duygusal bilgi alışverişinin bir sonucu olarak “usulen” ortaya çıkar ve saklanır. Sen beni değiştiriyorsun, ben seni değiştiriyorum, ikimiz de başkalarını değiştiriyoruz, vb. Bu binlerce yıl boyunca binlerce bireyi içeren bir döngüdür. Bu bilgilerin çoğu, sosyal ağın (toplum yapısının) aşağı yukarı kalıcı bir parçasıdır, ancak görüntüde tam ya da kısmen ve daha sonradan açık bir şekilde sözsel olarak temsil edilebilir. Belirli bir toplumu oluşturan “ahlakın” hayali temsili-nin, sosyal etkileşimin bütünlüğünün sonucu olarak ortaya çıkan kalıpların karmaşıklığı (mevcut) temsil kapasitesini aştığından, eksik olması muhtemeldir. Görüntülerin “üzerine” konumlandı-

rılmış anlamsal temsillerin daha da eksik olması muhtemeldir. Bu, örneğin, soyut düşünmede kullanılan sözel sistemlerin, en iyi ihtimalle, yalnızca “bulmacanın bir parçasını” içerdiği anlamına gelir; bütünün yapısı hakkında yalnızca kısmi bilgiye sahiptir. Bu nedenle davranışı yöneten bazı “kurallar” tamamen açık hale gelirken ve “anlaşılırken”, diğerleri kısmen örtük olarak kalacaktır (ve zayıf bir şekilde “anlaşılacaktır”). Bu kısmen örtük kuralların bazılarının tamamen örtük (ve dolayısıyla tamamen görünmez) nedenlerle var olması muhtemeldir. Yetersiz bilgilendirilmiş, ancak yine de potansiyel olarak yıkıcı eleştirileri çekmesi muhtemel olan da bu tür kurallardır: anlamanın düzensiz sınırında olanlar. Bu nedenle soyut sözlü zekâ, desteklendiğini veya baltalama eyleminin varoluşsal –ahlaki– olarak tehlikeli olduğunu anlayamadan onu destekleyen “absürt mitolojik yapı”da delikler açabilir. Örneğin “ölümsüz ruh” kavramını ve böyle bir inanca eşlik etme eğiliminde olan geleneksel ahlak biçimlerini bu fikirde görüldüğünden çok daha fazlası olduğunu fark etmeden eleştirmek kolaydır.

“Kademe”, herhangi bir düzeyde, herhangi bir varsayımın algılanan geçerliliğine yönelik tehdidin (genellikle sözlü olarak aracılık edilir) şimdi bu varsayıma ve ona dayanan her şeye her düzeyde tehdit haline gelmesi anlamına gelir. Sosyal aracılı soyutlama kapasitesi (akıl yürütme ve davranışta, hayal gücünde ve kelimedede temsil etme) kötü seçilmiş bir eylem, fantezi veya düşüncenin yıkıcı sonuçları olabileceği anlamına gelir. Bu özellikle sihirli kelimeler için geçerlidir. İyi seçilmiş bir laf *her şeyi* değiştirebilir (“Herkes yeteneğine göre...”). Söz, belirli bir bağlamda (davranış ve epizodik temsil tarafından kurulan) çok anlamlı bir öneme sahiptir; görüldüğünden daha fazlasını dışlar (daha fazlasını sınırlar) ve “içerdiğinden” daha fazlasını ifade eder (yalıtılmış veya bağlamından arındırılmış bir unsur olarak kabul edilir). Bu kapasiteye kısmen kendisini anlamak, kendi alanı dışındaki fenomenlere gönderme yapabildiği için (bu metafor kullanımıdır) sahiptir. Söz, belirli bir şekilde sıralanmış olayları ve eylemleri

akla getirir. Anlamı (çoğu) içeren bu olayların ve eylemlerin hayali sunumudur; kelimeler belli anımsama işlevleri için ipuçları olarak işlev görür. Anımsanan bilgiler mutlaka anlamsal değildir; yine de epizodik bellekte ve prosedürde somutlaşmış olarak kalabilir. Anlamlı sözcüğün imgesel temsil ve davranışın yapılandırılması için bir şeyler ima eden çok anlamlı niteliği, onu güçlü ve tehlikeli kılan şeydir. Bütün bir davranış hiyerarşisi, iyi seçilmiş bir yaratıcı ifade tarafından baltalanabilir çünkü bu ifade, entegre bir bütünün ayrılmaz bir parçası olarak, tamamen farklı ve belki de mantıken (veya en azından görünüşte) zıt nitelikteki ahlaki ön varsayımları beraberinde getirir.

1800'lerin sonlarında kırsal kesimde sıradan insanlara ders veren bir kozmolog hakkında uydurma bir hikâye vardır. Dünya'nın uzayda desteksiz bir şekilde yüzdüğü ve sonsuz bir şekilde Güneş'in etrafında döndüğü gerçeğine vurgu yaparak güneş sisteminin temel yapısını anlatır. Dersten sonra yaşlı bir kadın sahneye yaklaşır ve şöyle der:

"Bu çok ilginç bir hikâyeydi genç adam. Tabii ki, tamamen saçma."

"Saçma mı?" diye sorar hoca. "Ne demek istiyorsunuz?"

Yaşlı kadın, "Dünyanın dev bir kaplumbağanın sırtında olduğu bilinen bir gerçektir" diye yanıtlar.

"Öyle mi hanımefendi. O halde kaplumbağa neye dayanıyor?"

"Benimle oyun oynama genç adam," diye yanıtlar kadın. "En aşağıya kadar kaplumbağalara."³⁹

Douglas Hofstadter, Yunan kahramanı Aşil ile bir kaplumbağa (ünlü *Zenon Paradoksu*'ndan) arasındaki kurgusal bir tartışmada benzer bir fikir sunar:

Kaplumbağa: ... Örnekleme amacıyla, daha basit olan "29 asaldır" ifadesini düşünmeni önereyim. Şimdi aslında, bu ifade gerçekten 2 çarpı 2'nin 29 olmadığı ve 5 çarpı 6'nın 29 olmadığı vs. anlamına geliyor, değil mi?

Aşil: Sanırım evet.

Kaplumbağa: Ama tüm bu gerçekleri bir araya toplamaktan ve sadece "29 asal mı?" diyerek onları 29 numaraya bir grup olarak eklemekten memnunsun değil mi?

Aşil: Evet...

Kaplumbağa: Ve ilgili gerçeklerin sayısı aslında sonsuzdur, değil mi? Ne de olsa "4.444 kere 3.333 29 değil" gibi gerçekler bunun bir parçası değil mi?

Aşil: Açıkçası, sanırım öyle. Ama ikimiz de biliyoruz ki her ikisi de 29'dan büyük olan iki sayıyı çarparak 29 üretemezsiniz. Yani gerçekte "29 asaldır" demek çarpmayla ilgili SINIRLI sayıda gerçeği özetlemektir.

Kaplumbağa: İstersen öyle de diyebilirsin ama şunu bir düşün: 29'dan büyük iki sayının 29'a eşit olamayacağı gerçeği, sayı sisteminin tüm yapısını içerir. Bu anlamda, bu gerçek kendi içinde sonsuz sayıda gerçeğin bir özetidir. Aşil, "29 asaldır" dediğinde aslında sonsuz sayıda şey ifade ettiğin gerçeğinden kaçamazsın.

Aşil: Belki öyle ama bana tek bir gerçekmiş gibi geliyor.

Kaplumbağa: Bunun nedeni, ön bilginde sonsuz sayıda gerçeğin bulunmasıdır; bunlar, olayları görselleştirme biçimine örtük olarak yerleştirilmiştir. Açık bir sonsuzluk görmüyorsun çünkü manipüle ettiğin görüntülerin içinde örtük olarak kapsanıyor.¹⁹⁴

Jerome Bruner'in "tetikleyiciler" hakkındaki yorumları burada da aynı derecede uygundur. Örnek olarak şu cümleleri verir: Tetikleyici: "John kimerayı gördü/görmedi." Ön varsayım: "Bir kimera var." Tetikleyici: "John parasız olduğunu fark etti/fark etmedi." Ön varsayım: "John fakir." Tetikleyici: "John kapıyı açmayı başardı/açamadı." Ön varsayım: "John kapıyı açmaya çalıştı." Her "tetikleyici" için neredeyse sonsuz sayıda "ön varsayım" vardır. Bruner şöyle der: "Açıkçası bir okuyucuya (ya da bir dinleyiciye) anlaşılmaz ifadeleriniz hakkında sonsuz yorumlar yapması için baskı yapamazsınız. Ancak Joseph Campbell'in "mitolojik olarak eğitilmiş topluluk"¹⁹⁵ dediği şeye yakın bir şeyle başlamanız şartıyla, şaşırtıcı derecede uzun bir yol katedebilirsiniz." Spiritüel bilgelik

olarak görünen şeyin aktarımı genellikle anlatısal bir şekil alabilir, anlatıya indirgenebilir. Bunun nedeni sözün aldatıcı derecede basit, ancak sonsuz anlamlı “tetikleyici” özelliğe sahip olmasıdır:

İsa onlara bir benzetme daha anlattı: “Göklerin Egemenliği, bir adamın tarlasına ektiği hardal tanesine benzer” dedi. “Hardal tohumların en küçüğü olduğu halde, gelişince bahçe bitkilerinin boyunu aşar, ağaç olur. Böylece kuşlar gelip dallarında barınır.”

İsa onlara başka bir benzetme anlattı: “Göklerin Egemenliği, bir kadının üç ölçek una karıştırdığı mayaya benzer. Sonunda bütün hamur kabarır.”

İsa bütün bunları halka benzetmelerle anlattı. Benzetme kullanmadan onlara hiçbir şey anlatmazdı. Bu, peygamber aracılığıyla bildirilen şu söz yerine gelsin diye oldu:

“Ağzımı benzetmeler anlatarak açacağım,

Dünyanın kuruluşundan beri

Gizli kalmış sırları dile getireceğim.” (Matta 13:31-35)

Anlamca doygun olan sadece hikâye değildir; hayal gücü, davranış ve aynı zamanda bunların pratik sonuçları da öyledir. Bireylerin bireysel fikirleri, belirli fantezileri ve kişisel eylemleri, türetildikleri kültürü varsayar. Sözcük, anlamlı bağlamda, *tam olarak*, epizodik temsille ilgili bilgiyi sağladığı için ve davranışla “bilinçli” olarak anlaşılabilir veya açıklanamayan bir ilgisi olduğu için anlamlıdır. Benzer şekilde, benliğin ve ötekinin davranış ve fantezileri, kültürel olarak belirlenmiş değerlere ve inançlara dayanır ve bir bakıma, onları kapsadığı söylenebilir. Bu nedenle Jung, modern bir hayalperestinin fantezileriyle ilgili olarak şunları iddia edebilir:

Aslında o da tıpkı Orta Çağ simyacısı veya klasik Yeni Platoncu gibi, özerk bir psişik gelişimin bilinçdışı bir temsilcisidir. Bu nedenle tarihin, gerçek metinlerden olduğu kadar kişinin kendi bilinçdışından da kolayca inşa edilebileceği –*cum grano salis*– söylenebilir.³⁰⁶

Daha somut bir araç bile –sözcük gibi– üretildiği kültürden ayrılabilen bir eser değildir. Pek çok iyi niyetli “dış yardım” projesini ve hatta bu tür yardımların yapıldığı yabancılara mahveden bu gerçeği kavrayamamaktır. Kürek ya da çapa gibi “basit” bir şey bile, bireye doğa üzerinde egemenlik bahşeden, bireye Yüve Ana’yı insanın taleplerine boyun eğdirmeye hakkını veren bir kültürün varlığını varsayar. Bu kavram karmaşık biçimde uygar ataerki kültürün ana fikrini oluşturur ve en büyük zorluklarla, rekabet eden iddialara karşı bilinç haline gelir:

Umatilla kabilesinden Kızılderili bir peygamber olan Smohalla, toprağı sürmeyi reddetti. “Tarımda çalışırken ortak annemizi yaralamak ya da kesmek, yırtmak ya da kaşımak günahıdır,” dedi. Ve ekledi: “Benden toprağı kazmamı mı istiyorsun? Bir bıçak alıp annemin göğsüne mi sokayım? Daha sonra, öldüğümde beni bir daha bağrına almayacak. Bana kazmamı ve taşları kaldırmamı söylüyorsun. Kemiklerine ulaşmak için etini mi parçalamalıyım? O zaman bir daha asla onun vücuduna girip yeniden doğamam. Beyaz adamlar gibi zengin olmak için benden çimleri ve mısırları kesmemi ve satmamı istiyorsun. Ama annemin saçlarını kesmeye nasıl cüret edebilirim?”¹⁹⁷

Her toplum, esasen belirli bir “gerçeklik” kavramına (*ne olduğu ve ne olması gerektiği*) sorgusuz sualsiz sadakatten ve makul olarak tezahür ettirilebilecek bu davranışların doğası üzerinde anlaşmadan oluşan bir kimlik olan ahlaki bir bakış açısını paylaşır. Belirli bir ulustaki tüm bireyler, temelde, dayanılmaz şimdinin doğası, ideal gelecek ve birini diğerine dönüştürmenin araçları konusunda hemfikirdir. Her birey bu kavramsallaştırmayı kendi eylemleri açısından az çok başarılı bir şekilde gerçekleştirir. Sorgulama eylemini gerekli kılacak istenmeyen bir şey ortaya çıkmadığında bu daha kolay; ahlaki eylem uygun sonucu üretmediğinde daha başarısız bir şekilde. Herhangi bir varsayıma meydan okunabilir. Fantezilerimin en temel beklentisi, ne olursa olsun varsayımla-

rımın geçerli olmasıdır. İstediğim ile gerçekte meydana gelen arasındaki uyumsuzluk, varsayımlarımdan birinin veya daha fazlasının geçersiz olduğuna dair kanıt oluşturur (ancak hangisinin veya hangi düzeyde olduğu hakkında bilgi olması gerekmez). Bu tür bir uyumsuzluğun sonucu, aktif keşif yoluyla yeni bilgilerin toplanmasıyla ilişkili diğer (varsayıma dayalı) eylem kalıplarının ve ilişkili beklentilerin (hipotez oluşturma) uygulanmasıdır. Uyuşmazlığın meydana geldiği varsayım hiyerarşide ne kadar aşağıdaysa, olay o kadar *stresli* olur, korku o kadar açığa çıkar, inkâr için daha fazla motivasyon olur, keşif daha gerekli hale gelir, davranışsal varsayımın yeniden programlanması ve duyuşsal beklentinin eşleşmesi o kadar gerekli olur.

Gerçekten beklenmedik bir olay dizisi, özgün fantezinin dayandırıldığı üstü kapalı varsayımları altüst eder ve yalnızca bu fantezi değil, aynı zamanda *varlıkları için bu ihlal edilen varsayımlara eşit derecede bağımlı olan sayısız başka örtük varsayımlar da altüst olur*. Bu tür bir ihlalin kaçınılmaz sonucu, beklentinin çöküşü ve bunun sonucunda korku ve umudun ortaya çıkışı ve ardından keşiftir; yeni çevreye uyum sağlama girişimidir. Bu sonuç, eski modelin felce uğramasını, aksi takdirde istikrarlı bir şekilde sürdürülen etkilerin rekabete ve kaosa dönüşmesini ve düzenin keşif güdümlü yeniden inşasını gerektirir.

Düzyey ne kadar temel olursa, bu varsayım hemen hemen akla gelebilecek her fantezi tarafından o kadar çok paylaşıldır. Yıkılan varsayım ne kadar temel seviyedeysse, bunun sonucu o kadar fazla depresyon ve kaygı [ve özellikle (açık olmayan) *umut*] ortaya çıkar. Davranışsal adaptasyon ne kadar itibarsızlaştırılırsa inkâr, aldatma, faşist yeniden adaptasyon, yozlaşma ve umutsuzluk için o kadar motivasyon olur ve kurtuluş arzusu o kadar fazla olur. Daha temel seviyelerin altını oymak ve yeniden inşa etmek, gördüğümüz gibi, bilimsel alanda bile devrimci bir eylemdir. "Normal" bilim adamı, büyük modellerin sınırları içinde çalışır; devrimci modelleri değiştirir. Normal bilim adamı (mevcut) oyunu geçerli

kabul eder ve ilgi alanını genişletmeye çalışır. Oyunun kurallarını değiştiren devrimci bilim adamı, farklı bir oyun oynar (oyun içi bakış açısından farklı ve tehlikeli kurallarla). Kuhn şöyle der:

Krizdeki bir paradigmadan yeni bir normal bilim geleneğinin ortaya çıkabileceği yeni bir paradigmaya geçiş, eski paradigma-
nın eklenmesi veya genişletilmesiyle elde edilen kümülatif bir süreçten farklıdır. Daha ziyade, alanın yeni temellerden yeniden yapılandırılması, alanın en temel teorik genellemelerinden bazılarının yanı sıra paradigma yöntemlerinin ve uygulamalarının çoğunu değiştiren bir yeniden yapılandırmadır. Geçiş döneminde, eski ve yeni paradigma tarafından çözülebilecek sorunlar arasında büyük bir ortaklık olacak ama bunlar asla tam olarak örtüşmeyeceklerdir. Ama aynı zamanda çözüm tarzlarında da belirleyici bir fark olacaktır. Geçiş tamamlandığında mesleğin alana bakışı, yöntemleri ve hedefleri değişmiş olacaktır.¹⁹⁸

Normal bilim adamı genellikle daha aşırı (daha yaratıcı/yıkıcı) meslektaşına karşıttır; iyi vatandaşın sapkınlara karşı çıkması gibi. Bunun nedeni kısmen, kuralların değiştirilmesinin (önceden değer verilen) eylem ve düşüncenin motive edici önemini değiştirmesidir, genellikle onu sifıra indirgemesidir (bu, devrimcinin kariyerin, geçmişin, şimdinin ve geleceğin önemini tamamen yok edebileceği anlamına gelir). Kısmen, kuralların yeniden yapılandırılmasının geçici olarak her şeyi (endişe uyandıran) bir kaos durumuna döndürmesidir. Kuhn şöyle der:

Bir paradigma, algının kendisinin ön koşuludur. Bir insanın gördüğü, hem baktığı şeye hem de önceki görsel-kavramsal deneyiminin ona görmeyi öğrettiği şeye bağlıdır. Böyle bir eğitimin yokluğunda, William James'in tabiriyle, yalnızca "güçlü bir vızıldayan kafa karışıklığı" olabilir.¹⁹⁹

Bu “güçlü vızıldayan kafa karışıklığı” –Kaos’un Büyük Ejderhası– duygusal olarak tarafsız değildir; aslında onun duygusal önemi, tehdidi ve vaadi, belki de kategorize edilmesinden önce deneyimlenebilecek tek şeydir.

Bazen yeni bilgi, davranışın yalnızca paralel bir ayarlamasını gerektirir, hâlâ tanıdık hedef tarafından tanımlanan bir alan içinde yaklaşımın modifiye edilmesi. Ancak bazen bilinmeyen, uyarlamalı stratejide niteliksel bir uyum gerektirecek bir şekilde ortaya çıkar: geçmişin, şimdinin ve geleceğin yeniden değerlendirilmesi ve bunun zorunlu olarak gerektirdiği ızdırabın ve kafa karışıklığının kabul edilmesi. Kuhn, bilim alanında ortaya çıkan ve kalıcı bilinmeyenin etkisini yorumlar. Tanımladığı model, (normal) ahlak evreninde gerçekleşenler de dâhil olmak üzere tüm bilişsel devrimleri karakterize eder:

Bir anormallik... normal bilimin başka bir bulmacasından daha fazlası gibi görüldüğünde, krize ve olağanüstü bilime geçiş başlamıştır. Anomalinin kendisi artık meslek tarafından daha genel olarak kabul edilmektedir. Alanın en seçkin adamları tarafından giderek daha fazla ilgi gösterilir. Hâlâ direnmeye devam ederse, ki genellikle bu olmaz, birçoğu onun çözümünü disiplinlerinin konusu olarak görebilir. Onlar için alan artık eskisi gibi görünmeyecektir. Farklı görünümünün bir kısmı, basitçe bilimsel incelemenin yeni sabitlenme noktasından kaynaklanmaktadır. Daha da önemli bir değişim kaynağı, soruna dikkati toplayan sayısız kısmi çözümün farklı doğasıdır. Direnen sorununa yönelik erken saldırılar, paradigma kurallarının oldukça yakınında olacaktır. Ancak devam eden direnişle, ona yönelik saldırıların giderek daha fazla kısmı, paradigmanın çok küçük veya küçük olmayan bir şekilde dile getirilmesini içerecektir. Hiçbiri birbirine tamamen benzemez, her biri kısmen başarılıdır, ancak hiçbiri grup tarafından paradigma olarak kabul edilmek için yeterince başarılı değildir. Farklı eklemlenmelerin bu çoğalmasıyla (giderek daha fazla *ad hoc* uyarlamalar olarak tanımlanacaklardır), normal bilimin kuralları giderek bulanıklaşır. Hâlâ bir paradigma olmasına rağmen, çok az uygulayıcı onun ne

olduğu konusunda tamamen hemfikirdir. Çözölmüş problemlerin eskiden standart olan çözümleri bile sorgulanmaktadır.

Anı geliştiğinde bu durum bazen ilgili bilim adamları tarafından tanınır. Kopernikus, kendi zamanında astronomların "bu [astronomik] araştırmalarda o kadar tutarsız olduklarından... mevsimsel yılın sabit uzunluğunu bile açıklayamayacaklarından veya gözlemleyemeyeceklerinden" şikâyet eder. "Onlarla," diye devam eder, "sanki bir sanatçı, her bir parçası mükemmel bir şekilde çizilmiş, ancak tek bir bedenle ilgili olmayan ve hiçbir şekilde birbiriyle uyuşmadığı için, çeşitli modellerden görüntüleri için ellerini, ayaklarını, başını ve diğer organlarını bir araya getirseydi sonuç insandan çok canavar olurdu."⁴⁰⁰ Mevcut kullanımla daha az süslü bir dille sınırlanan Einstein, yalnızca şunları yazmıştır: "Sanki zemin altından çekilmiş gibiydi, hiçbir yerde üzerine inşa edilebilecek sağlam bir temel görünmüyordu."⁴⁰¹ Ve Wolfgang Pauli, Heisenberg'in matris mekânîği üzerine makalesinin yeni bir kuantum teorisine giden yolu göstermesinden aylar önce, bir arkadaşına şunları yazdı: "Şu anda fizik yine korkunç bir şekilde karıştı. Her şekilde benim için çok zor ve keşke bir film komedyeni ya da onun gibi bir şey olsaydım ve fiziği hiç duymamış olsaydım." Bu ifade, Pauli'nin beş aydan kısa bir süre sonra şu sözleriyle karşılaştırıldığında özellikle etkileyicidir: "Heisenberg'in mekânîk tarzı bana yeniden umut ve yaşam sevinci verdi. Bilmecenin çözümünü sağlamadığından eminim, ancak ilerlemenin tekrar mümkün olduğuna inanıyorum."^{402/403}

Burada, Kuhn normal ve devrimci çalışma tarzları arasında niteliksel bir ayrım yapar. Bu tür niteliksel farklılıklar yoktur (her ne kadar bilgi üretim sürecinin "aşırı kutuplarından" alınan iki türün örnekleri kolaylıkla akla getirilebilirse de). Bu ayrım daha çok "grubun dönüştürmek istediği şeyin dönüşümü" ile "grubun istikrarlı kalmak istediği şeyin dönüşümü" çizgisi üzerindedir. "Devrimci" şu an istenilenden daha fazla değişir (örneğin, mevcut sosyal hiyerarşinin sürdürülmesi için). "Grubun dönüştürmek istediği şeyin dönüşümü" daha önce tartıştığımız gibi, sınırlı bir

devrim biçimidir. Sınırlı devrimler olumlu etki yaratır. Kuhn'un devrimci bilim adamının ürettiği şey olan, sınırları altüst eden devrimler korku (ve inkâr ve "savunma mekanizmaları" olarak saldırganlık) uyandırır. "Devrimci", normal bireyin "inanç maddelerinde" istem dışı değişiklik üretir. Onu devrimci ve gerekli, korkulan ve hor görülen yapan bu kapasitedir. Daha genel olarak, büyük ölçekli uzay zaman "haritalarını" altüst eden "keşif" süreçlerinin, eş değer bir ölçekte duygulanım bozulması ürettiği (ve devrim olarak adlandırdığımız bu kadar büyük ölçekli bir bozulma olduğu) söylenebilir.

Mitolojik olarak yapılandırılmış sosyal ve bireysel "varsayımlar" belirli bir kültüre özgü uyumsal modelin koşullu geçerliliğini koruduğu ortamı sağlar. Bu akıl-öncesi mitik çevre, yapı olarak fiziksel veya doğal çevrenin kendisine benzer çünkü çevreye uyarlanan yapı hızla aynı temel özelliklere sahip çevrenin kendisinin kurucu bir unsuru haline gelir. (Ya da biraz farklı bir şekilde söylemek gerekirse –"şu anda düşünülen mekânı" tanımlayan duvarın dışında bulunan her şey "çevre"dir– çoğu aslında tarihsel ve hatta bireysel faaliyetin sonucu olsa da.) "Rasyonel öncesi mitsel "çevre"nin bozulması, "fiziksel veya doğal çevre"nin bozulması kadar felakettir (son tahlilde iki "bozulma" gerçekten ayırt edilemeyebilir). Bu, esasen, bir başkasının bakış açısına ciddi bir önem vermek, bilinmeyen belirsizliğe maruz kalma riskini almak anlamına gelir; varoluşsal kaygı, acı ve depresyonda bir artış riskini almak; geçici olarak belirsiz duygusal, hayali ve bilişsel kaosu deneyimlemek. Sonuç olarak yabancı bir bakış açısının zamanla kötü görünmesi veya kötü olarak tanımlanması çok daha olasıdır (özellikle ek alternatif nedenlerle istikrarsız hale getirilen zamanlarda). Böyle bir tanım bir kez gerçekleştiğinde, tehdidin kaynağını ortadan kaldırmak için tasarlanan saldırganlığın uygulanması, görevin gerektirdiği şeydir hatta ahlaki olarak haklı görünmektedir. Alternatif veya yabancı bakış açısı, tarihsel olarak belirlenmiş sosyal-psikolojik uyumsal yapının katı sınırları içinde,

potansiyel yıkıcı kapasitesi açısından bakıldığında (bu düşünce tehlikeli bir şekilde tek taraflı olmasına rağmen) aslında makul bir şekilde kötü olarak kabul edilir. Yalnızca meta ahlakın (ahlaki kuralları güncellemek için tasarlanmış ahlak) alanı içinde tuhaf olana hoşgörü gösterilebilir, hatta tuhaf olan hoş karşılanabilir.

Grup, dışsal sosyal ve intrapsişik enkarnasyonlarında, binlerce yıl boyunca belirli bir içerik verilmiş bir eylem ve düşünce biçiminin mevcut ifadesidir. Bu belirli içerikler, davranış kalıpları (ve temsilleri), başlangıçta bilinmeyenle yüzleşen ve üstün gelen, daha önce kimsenin yapamadığı veya düşünemediği bir şeyi yapabilen veya düşünebilen bireyler tarafından kurulmuştur. Bu şekilde kahraman bireyler yeni varsayımlar yaratır ve yeni değerler formüle eder. Bu varsayım ve değerlerin taklitle başlayan ve sözel soyutlamayla biten rekabetçi süreç yoluyla grupla bütünleşmesi, o grubu oluşturan bireylerin kalıcı davranışsal ve soyut mantıksal repertuarını artırır. Bir sosyal grup içinde paylaşılan bu tür davranış kalıplarının (ve bunların ikinci ve üçüncü dereceden tanımlarının) toplamı o grubu oluşturur. Gruplar, içsel tutarlılığa ve zaman içinde istikrara yönelen (soyut olarak temsil edilen) davranış kalıplarının (ve bunların sonuçlarının) kolektif, tarihsel olarak belirlenmiş yapısına dayanır. Bu davranış kalıbının içselleştirilmesi ve temsil edilmesi, grubu oluşturan bireyleri kendi deneyimlerinden korkmalarına karşı korur. Grup, tüm kâbusların kaynağı olan Korkunç Ana, yenilik korkusunu engelleyen kültürel olarak belirlenmiş hiyerarşik davranış yapısı ve bunun soyut kavramsallaştırmasıdır. Grup, insanlığın birey ile bilinmeyen arasına diktiği tarihi yapıdır. Grup, faydalı kılığında, kendisini oluşturan bireyleri tehdit ve bilinmeyenden korumaya hizmet eder. Belirli bir durumla karşılaşıldığında nasıl davranılacağıнын sosyal yapısı, aksi takdirde durumun içgüdüsel olarak tetikleyeceği felç edici korkuyu engeller.

Grup aynı zamanda, daha önce belirtildiği gibi *Homo sapiens*'in eşsiz kahramanca "tezi"nin somut tarihsel ifadesidir: *Deneyimin*

doğası, eylem ve düşüncenin gönüllü olarak değiştirilmesiyle, daha iyisi için değiştirilebilir. Bu merkezi tez, yol mitinde ifade edilir. (Önceden var olan) cennetin kaybı, “kurtarıcı” faaliyeti, tarihi başlatır; cennetin yeniden kazanılması (zamanla veya uygun davranışın bir sonucu olarak) amacıdır. Bu genel kalıp, tüm uygarlıkların, her felsefenin, her ideolojinin, tüm dinlerin karakteristiği olarak görünmektedir. Değişimin gelişme getirebileceğine dair genel fikir, ki tüm gönüllü değişim buna dayandırılır, kendi içinde idealde, tarihsel süreç yoluyla mükemmelliğe ulaşılabilceği varsayımına [(gerekli) kurguya] dayanır. Bu mit (en eski ritüel enkarnasyonunda bile) bu nedenle ilerleme fikrinin kendisinin temelini sağlar. Grup, tarihin enkarnasyonu, mükemmelliğe ulaşmak için tasarlanmış belirli bir varoluş biçiminin somutlaşmış halidir ve bir halkın hedefinin somut ifadesini içerir; bu, onların trajik durumlarını iyileştirme biçiminin nesnel ve öznel gerçekleşmesidir. Tarih, insanları yalnızca bilinmeyenden korumakla kalmaz; onlara en çok arzuladıkları şeye ulaşmak ve dolayısıyla hayatlarının (esas olarak ifade edilemez) anlamını ifade etmek için kurallar sağlar.

İnsan ahlaki bilgisi, prosedürel bilgi alanını genişlettikçe, prosedürel bellek bu bilgiyi karakterize eden kalıpları her zamankinden daha doğru bir şekilde kodladıkça ve anlamsal sistem, prosedürel bilginin ve bu bilginin epizodik temsilinin dayandığı örtük ilkeleri açıkça temsil etmeye başladıkça ilerler ve elbette, bu ikinci ve üçüncü dereceden temsilin sonuçları prosedürün doğasını değiştirdiği için. Böylece, örneğin demokratik siyaset teorisyeni, mitin uyumsal davranışın özünü görüntüde yakalamasından sonra nihayet dinî mitin özünü kelimelere dökebilir; sanki bu kavram *rasyonel* bir şeymiş gibi “içsel hak” hakkında konuşabilir. Bu artan soyutlama ve temsil süreci “daha yüksek” bilincin gelişimine eş değerdir (özellikle her zamankinden daha fazla aydınlanmış kelimeler hiyerarşiyi tekrar eylem düzeyine dönüştürüyorsa).

Artan temsil soyutlamasının (iletişim kolaylığı dışında) en büyük avantajı, uyumsal esnekliğin artmasıdır: Soyut düşünce-

deki değişiklikler, olumlu ya da olumsuz, anında pratik sonuçlar olmaksızın, “-mış gibi” şeklinde ilerleyebilirler.⁴⁰⁴ Bu uyumsal esnekliğin dezavantajı oyunun *a priori* varsayımlarını sürekli balatalama kapasitesinin ortaya çıkmasıdır; kuralların sorgulanması, eylem için itici gücün çözünmesi ve varoluşsal kaygının tekrar ortaya çıkmasıdır. Kurallar çocukça görünene kadar oyun eğlencelidir. Sonra eğlence kaybolur. Bu zaman içinde ilerleme olabilir. Bununla birlikte yeni bir oyun ortaya çıkana kadar bu oldukça sıkıntılı olabilir. Soyut (anlamsal) sorgulama süreci, her düzeyde (anlamsal, olaysal ve prosedürel) ahlaki uyumu aynı anda balalayabilir. Bu olasılık bir kez daha soyutlama yeteneğinin (yıkıcı/faydalı) bir yan etkisi olarak değerlendirilebilir.

Eş zamanlı olarak davranışta ve bu davranışın semantik/epizodik temsilinde mevcut olan uyumsal bir sosyal yapının evrimsel inşası, hayatta kalmak için fiziksel savaşta zor kazanılan bilginin soyutlanması ve hiyerarşik organizasyonu ve bunun sonucunda bu bilginin -doğrudan gösterimin yokluğunda- anında iletilmesi için kapasite anlamına gelir. Ayrıca, gerçek dünyada uygulamadan önce soyut olarak (oyunda, epizodik ve anlamsal olarak) değişiklik ve deney yapma potansiyeli anlamına gelir. Bu tür bir yeteneğin kazanılması, soyut yaratıcı düşünce kapasitesi ve bunun sosyal değişimi tamamen anlamsal olarak inşa edilen kavramlar epizodik temsili ve prosedürün kendisinin değiştirme kapasitesine ulaştığından, uyumsal yeteneğin muazzam bir şekilde artması anlamına gelir. Ahlakın doğası bir kez semantik olarak kodlandıktan sonra –davranışın hiyerarşik olarak yapılandırılmış örtük ön varsayımları açık hale getirildikten sonra– bunlar temel doğaları içinde düşünülebilir, tartışılabilir ve değiştirilebilirler. Bu tür bir değişiklik, tabiri caizse, bilişsel zincirde prosedürün kendisine kadar yansıma yeteneğine sahiptir. Benzer şekilde, prosedürdeki değişiklikler, epizodik ve semantik temsil üzerinde derin etkiler üretme kapasitesine sahiptir (ve olmalıdır). Son derece karmaşık ve uzun bir tarihsel gelişimin sonucu olan bu artan esneklik, hızlı

adaptasyon ve değişim amaçları için son derece faydalıdır, ancak aynı zamanda sosyal ve intrapsişik çatışmaları da eşit derecede kolaylaştırır. Böyle bir çatışma, tarihsel geleneğin istikrarsızlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Homo sapiens'i grup ve intrapsişik çatışmalara bu kadar yoğun şekilde duyarlı kılan şey, insan beyninin temel esnekliği, öğrenme ve dolayısıyla öğrenmeyi unutma kapasitesinin ta kendisidir. Bir hayvanın davranış kalıbı, prosedürel bilgisi belirlenir; onun bilinmeyeninde olma biçimi, temelinde kolayca değiştirilemez. Bireysel bir insanın yaşadığı varsayımlar ve değerler, aksine, birkaç iyi seçilmiş ve devrimci sözle tehdit edilebilir. Bu sözlerin iletişiminin kolaylığı, onların özenle karmaşık evrimsel tarihlerine, formülasyonları için gerekli olan kahramanca çabanın derinliğine ve yüksek mevcut güçlerine ters düşer. Yeni, sözlü olarak aktarılan bilgi, semantik, epizodik ve prosedürel paradigmayı aynı anda rahatsız edebilir, ancak bu tür etkilerin toplamı yıllarca, genellikle nesiller boyunca ortaya çıkmayabilir.

Her kültür, tüm ikincil inançların dayandığı, o kültür için merkezi olarak önemli olan belirli anahtar inançları sürdürür. Bu temel inançlardan kolayca vazgeçilemez çünkü eğer vazgeçilirse her şey düşer ve bilinmeyen bir kez daha hüküm sürer. Batı ahlakı, Batılı davranış, örneğin her bireyin kutsal olduğu varsayımına dayanır. Bu inanç, eski Mısırlılar arasındaki köken halinde de zaten mevcuttur ve Yahudi-Hristiyan uygarlığının temel taşıdır. Bu fikre başarılı bir şekilde meydan okumak, Batılı bireyin eylemlerini ve hedeflerini geçersiz kılacaktır, Batılı egemenlik hiyerarşisini ve bireysel eylem için sosyal bağlamı yok edecektir. Bu merkezi varsayımın yokluğunda, Batı hukukunun tamamı –biçimselleştirilmiş mit, kodlanmış ahlak– aşınır ve düşer. Bireysel haklar yok olursa, bireysel değer yok olur ve Batı'nın sosyal (ve psikolojik) yapısının temeli çözülür. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş büyük ölçüde böyle bir meydan okumayı ortadan kaldırmak için yapılmıştır.

İnançları soyutlanmış (ve dolayısıyla daha kuşkulu) bir adam için, yabancıнын yalnızca *fikri* bile gündelik varsayımların istikrarını bozmak için yeterlidir. Tolstoy, *İtirafılar*'ında, modern Batı Avrupa fikirlerinin Rusya'nın çok uzun statik Orta Çağ kültürü üzerindeki etkisini hatırlatır:

On bir yaşındayken, şimdi çoktan ölmüş olan Volodinka M. adlı liseli bir çocuğun bir pazar günü bizi ziyaret ettiğini ve okulda yapılan en son keşfi bize anlattığını hatırlıyorum. Keşif, Tanrı'nın olmadığı ve bize öğrettikleri şeylerin peri masallarından başka bir şey olmadığıydı (bu 1838'deydi). Bu haberin ağabeylerimin ilgisini nasıl çektiğini hatırlıyorum. Tartışmalarına girmeme bile izin verdiler. Hepimizin çok heyecanlandığını ve bu haberi hem ilgi çekici hem de tamamen mümkün olarak algıladığımızı hatırlıyorum.⁴⁰⁵

Aslında çok uzun ve travmatik bir Batı Avrupa bilişsel sürecinin kümülatif sonucu olan bu "keşif" Rus kültürünün en temel varsayımlarını (Batı'ninkileri zayıflattığı gibi) baltalama kapasitesine sahipti:

Hakkında bir şeyler bildiğim hayatın başladığı antik zamanlardan beri, hayatın kibriyle ilgili argümanları, bana anlamsızlığını gösteren argümanları bilen insanlar, yine de yaşadılar, kendi anlamlarını hayata geçirdiler. İnsanların bir şekilde yaşamaya başladıkları zamandan beri, hayatın bu anlamı onlarla birlikte var oldu ve onlar bu hayatı benim zamanıma kadar getirdiler. İçimde ve çevremde olan her şey onların yaşam bilgisinin meyvesidir. Yaşamı yargıladığım ve mahkûm ettiğim düşünce araçları benim tarafımdan değil, onlar tarafından yaratıldı. Ben de onlar sayesinde doğdum, eğitim aldım ve büyüdüm. Demiri çıkardılar, bize keresteyi nasıl keseceğimizi öğrettiler, sığırları ve atları evcilleştirdiler, bize nasıl ekin ekeceğimizi ve birlikte yaşayacağımızı gösterdiler; hayatımıza düzen getirdiler. Bana düşünmeyi ve konuşmayı öğrettiler. Ben onların çocuklarıyım, onlar tarafından büyütüldüm, onlar tarafın-

dan bakıldım, onlar tarafından öğretildim; onların düşüncelerine, sözlerine göre düşünüyorum ve şimdi onlara bunların anlamsız olduğunu kanıtladım!⁴⁰⁶

Ve sonradan kaçınılmaz olarak aşağıdaki etkiyi üretti:

Ölümcül bir iç hastalığa yakalanan herkeste olduğu gibi bende de oldu. İlk başta hastanın görmezden geldiği bir rahatsızlığın önemsiz semptomları vardı; o zaman bu semptomlar, sürekli bir acı çekme süresine dönüşene kadar, giderek daha sıklaşıp. Acı artar ve hasta bildiğini keşfeder: Sadece bir huysuzluk olarak gördüğü şey aslında onun için dünyadaki en önemli şeydir, ölümdür.

Bu tam olarak bana oldu. Bunun tesadüfî bir hastalık olmadığı, çok ciddi bir şey olduğunu ve aynı sorular tekrarlanırsa onlara cevap vermem gerektiğini anladım. Ve onlara cevap vermeye çalıştım. Sorular çok aptalca, basit, çocukça sorular gibi görünüyordu. Ama onlara dokunup onları çözmeye çalıştığım anda, her şeyden önce, bunların çocukça ve aptalca sorular değil, hayattaki en hayati ve derin sorular olduklarına ve aynı zamanda onları ne kadar düşünürsem düşüneyim onları çözmenin bir yolu olmadığına ikna oldum. Samara'daki mülkümle, oğlumun eğitimiyle ya da kitap yazmakla meşgul olmadan önce, bunları neden yaptığımı bilmem gerekiyordu. Nedenini bilmediğim sürece hiçbir şey yapamazdım. O zamanlar beni oldukça meşgul eden hane halkıyla ilgili endişemin ortasında, aniden aklıma bir soru geldi: "Pekâlâ, Samara ilinde 6.000 desyatının yanı sıra 300 atınız olacak; sonra ne olacak?" Tamamen şaşkındım ve başka ne düşüneceğimi bilemedim. Çocuklarımin eğitimi düşünmeye başlar başlamaz kendime "Neden" diye sorardım ya da insanların nasıl refaha kavuşacağını düşünürdüm ve birden kendime "Benim derdim ne?" dedim. Ya da eserlerimin bana getirdiği şöhrati düşünürken kendi kendime, "Pekâlâ, sen Gogol, Puşkin, Shakespeare, Moliere'den daha ünlü olacaksın, dünyadaki tüm yazarlardan daha ünlü olacaksın derdim. Ne olmuş?"

Ve kesinlikle hiçbir cevap bulamadım.

Hayatım durma noktasına geldi. Nefes alabiliyor, yiyebiliyor, içebiliyor ve uyuyabiliyordum; gerçekten nefes almaktan, yemekten, içmekten ve uyumaktan kendimi alamadım. Ama içimde yaşam yoktu çünkü tatminini makul bulacağım hiçbir arzum yoktu. Bir şeyi istersem, onu elde edip etmemenin önemli olmadığını önceden biliyordum.

Bir peri gelip her dileğimi yerine getirmeyi teklif etseydi, ne dileyeceğimi bilemezdim. Sarhoş olduğum anlarda arzularım değil, eski arzuların alışkanlıkları hâkimdi, ayık olduğum anlarda bunların bir kuruntu olduğunu, gerçekten hiçbir şey istemediğimi biliyordum. Artık gerçeği keşfetmek bile istemiyordum çünkü ne olduğunu tahmin etmiştim. Gerçek şu ki, hayat anlamsızdı.

Sanki biraz yaşamış, biraz dolaşmışım ve uçurumun kenarına geldiğimde görmüştüm ki ileride yıkımdan başka bir şey yok. Ve durmak yoktu, geri dönmek yoktu, gözlerimi kapatmak yoktu, böylece hayatın ve mutluluğun aldatmacasından ve ızdırap ve ölümün, tamamen yok olmanın gerçekliğinden başka hiçbir şey olmadığını göremeyecektim.

Hayattan bıktım; karşı konulmaz bir güç beni ondan bir şekilde kurtulmaya yönlendiriyordu. Kendimi öldürmek istediğimden değildi. Beni hayattan uzaklaştıran güç, herhangi bir arzudan daha güçlü, daha mutlak, daha kapsamlıydı. Tüm gücümle hayattan uzaklaşmaya çalıştım. İntihar düşüncesi, daha önce yaşamı iyileştirme düşüncesinin aklıma geldiği kadar doğal geldi. Bu düşünce öyle bir cezbediciydi ki, aceleyle getirmemek için kendime karşı kurnazlık yapmak zorunda kaldım. Acele etmek istemedim çünkü tüm gücümü düşüncelerimi çözmek için kullanmak istiyordum. Eğer onları çözemezsem, dedim kendi kendime, her zaman devam edebilirim. Ve ben, şanslı adam, her akşam tek başıma soyduğum odamdaki bölmenin çapraz kirişlerine kendimi asmayayım diye kendimden bir ipi saklıyordum. Ve bir silahla avlanmayı bıraktım, böylece hayattan kolayca kurtulmaya yeltenmeyecektim. Ben kendim ne istediğimi bilmiyordum. Hayattan korkuyordum, ondan kurtulmak için uğraşıyordum ama yine de ondan bir şeyler bekliyordum.

Ve bu bana, tüm belirtilerden, tamamen mutlu bir adam olarak kabul edilmem gereken bir zamanda oluyordu; bu, henüz elli yaşına gelmediğim zamandı. İyi, sevgi dolu ve sevgili bir karım, güzel çocuklarım ve hiçbir çaba göstermeden büyüyen ve genişleyen büyük bir mülküm vardı. Arkadaşlarım ve tanıdıklarım tarafından her zamankinden daha fazla saygı görüyordum, yabancılar tarafından övülüyordum ve kendimi gerçekten kandırmadan belli bir üne sahip olduğumu iddia edebiliyordum. Üstelik bedenem ve ruhen sağlıklı da değildim; tam tersine, yaşıtılamda nadiren karşılaştığım bir fiziksel ve zihinsel canlılığın tadını çıkarıyordum. Fiziksel olarak tarlada çalışan köylülere ayak uydurabiliyordum; zihinsel olarak, herhangi bir gerginlik yaşamadan sekiz ve on saat aralıksız çalışabilirdim. Ve böyle bir durumda yaşayamayacak bir noktaya geldim ve ölümden korkmama rağmen intihar etmemek için kendime hileler yapmak zorunda kaldım.

Manevi durumumu kendime şu şekilde tanımladım: Hayatım, birinin bana oynadığı bir tür aptal ve kötü pratik şakaydı. Beni yaratmış olabilecek herhangi "Birisi"nin varlığını kabul etmememe rağmen, birinin beni aptal ve kötü bir şaka olarak dünyaya getirdiği fikri, durumumu tanımlamanın en doğal yolu gibi görünüyordu.⁴⁰⁷

Grup kimliği –telkin edilmiş ahlak ve kabul edilen yorum– deneyimsel fenomenlerin motive edici önemini sınırlamaya hizmet eder. Bu kimliğe (ki bu, yolun belirli bir kavramsallaştırmasına örtük veya açıkça sahip olunan inanca dayalıdır) meydan okunduğunda bu tür kısıtlamalar ortadan kalkar. Sembolik olarak ataerkil gelenek ve inancın bu "yapısökümü", bireyi çatışan duygulanımların intrapsişik savaşına (Jungcu terimlerle "karşıtların çatışması"na) ve onu dayanılmaz bilişsel, duygusal ve ahlaki çatışmaya tabi kılar. Nietzsche'nin Hamlet hakkındaki "soluk düşünce kalıbı tarafından hastalanmış" yorumları bu bağlamda anlamlıdır:

Bilgi eylemi öldürür; eylem, yanılsama perdelerini gerektirir: Hamlet'in öğretisi budur... Artık hiçbir rahatlık fayda sağlamaz; özlem ölümden sonra bir dünyayı, hatta tanrıları bile aşar, varoluş,

tanrılardaki ya da ölümsüz bir ötedeki ışıltılı yansımasıyla birlikte reddedilir. Bir zamanlar gördüğü gerçeğin bilincinde olan insan, artık her yerde varoluşun yalnızca dehşetini ya da saçmalığını görmektedir; şimdi Ophelia'nın kaderinde neyin sembolik olduğunu anlıyor; şimdi Tanrı Silenus'un bilgeliğini anlıyor: Midesi bulanıyor.^{408 409}

Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar*'daki trajik biçimde komik, kişilik bozukluğu olan kahramanı (metaforik fare), bir hakarete cesurca yanıt verme konusundaki kendi (sofistike) yetersizliğini, *l'homme de la nature et de la verite* ile –doğal ve bu nedenle dürüst, ancak nispeten bilinçsiz (prosedürel) insanınkiyle– karşılaştırır:

Şimdi fareyi görelim. Örneğin onun da hakarete uğradığını ve intikam almak istediğini varsayalım. Belki de içinde *l'homme de la nature et de la verite*'den daha fazla öfke birikecektir çünkü *l'homme de la nature et de la verite*, doğuştan gelen aptallığıyla intikamını adaletten başka bir şey olarak görmezken, fare, yükseltilmiş bilinciyle, bu konuda herhangi bir adalet olduğunu reddeder. Sonunda eylemin kendisi gelir, intikam. Zavallı fare bu zamana kadar, başlangıçtaki nahoşluğun yanı sıra, ilk soruna ek olarak, sorular ve şüpheler biçiminde o kadar çok başka nahoşluklar ve o kadar çok başka çözülmemiş sorunlar biriktirmiştir ki, istemeden kendi etrafında ölümcül bir sorun toplamıştır: bataklık, kendi şüphelerinden ve ajitasyonlarından oluşan ve sonunda yargıçlar ve hakemler gibi ürkütücü bir şekilde etrafta duran ve kahkahalarla uluyan tüm eylem adamlarının üzerine yağdırdığı tükürükten oluşan kokuşmuş bir bataklık. Elbette geriye her şeye omuz silkip, kendi bile inanmadığı yapmacık bir küçümseme gülümsemesiyle utanarak deliğine geri sürünmekten başka bir şey kalmaz.⁴¹⁰

Shakespeare ve Dostoyevski'nin kurgusal karakterleri, etten kemikten insan Tolstoy gibi, tarihsel olarak belirlenmiş aynı koşullar dizisine, Nietzsche'nin terminolojisindeki "tanrı'nın ölümü"ne, amansız bir şekilde, sürekli gelişerek ortaya çıkan soyut bilinçle

tepki verir. “İlk modern insan” Hamlet ve onu sanatta ve yaşamda izleyenler karakteristik olarak Nietzsche’nin “soluk suçlusu” gibi tepki verirler; *Suç ve Ceza*’nın Raskolnikov’u gibi yaptıklarının “korkunç güzelliğine”¹¹ tahammül edemezler. Nietzsche şöyle der:

Büyük olan hakkında ya susmalı ya da yücelikle konuşmalıdır. Büyüklükle... bu alaycılık ve masumiyet anlamına gelir. Anlattığım şey, sonraki iki yüzyılın tarihi. Neyin geldiğini, artık başka türlü gelemeyecek olanı tarif ediyorum: *nihilizmin gelişini*... Tüm Avrupa kültürümüz, bir süredir, bir felakete doğru, on yıldan on yıla büyüyen işkenceli bir gerilimle ilerliyor: Huzursuzca sonuna ulaşmak istiyor, artık düşünmüyor, düşünmekten korkan bir nehir gibi şiddetle, baş aşağı ilerliyor.

Tersine, burada konuşan kişi, şu ana kadar düşünmekten başka bir şey yapmamıştır: bir filozof ve içgüdüsel olarak, avantajını bir kenarda, dışarıda durmakta bulan bir yalnız. Nihilizmin ortaya çıkışı neden gerekli hale geldi? Çünkü şimdiye kadar sahip olduğumuz değerler, nihai sonuçlarını böyle çizer; çünkü nihilizm, büyük değerlerimizin ve ideallerimizin nihai mantıksal sonucunu temsil eder çünkü bu “değerlerin” gerçekte ne değere sahip olduğunu bulmadan önce nihilizmi deneyimlemeliyiz.

Bazı zamanlarda yeni değerlere ihtiyaç duyarız.

Nihilizm kapıda duruyor: Tüm konukların en esrarengizi nereden geliyor?

Çıkış noktası: Nihilizmin nedeni olarak “sosyal sıkıntı” veya “fizyolojik yozlaşma” veya her şeyin bozulmasını düşünmek bir hatadır. Bizimkisi en dürüst ve merhametli çağdır. İster psişik, ister fiziksel veya entelektüel olsun, sıkıntının nihilizm (yani değer, anlamın ve arzulanabilirliğin radikal reddi) üretmesi gerekmez. Böyle bir sıkıntı her zaman çeşitli yorumlara izin verir. Daha ziyade: Nihilizmin kökleri belirli bir yorumda, Hristiyan ahlaki yorumundadır.

Hristiyanlık tarafından oldukça geliştirilmiş olan doğruluk duygusu, dünyanın tüm Hristiyan yorumlarının yanlışlığı ve

yalancılığından iğrenir; “Tanrı gerçektir” den, “her şey yanlıştır” fanatik inancına geri dönüş; aktif bir Budizm.

Belirleyici olan, ahlakla ilgili şüpheciliktir. Öteye kaçmaya çalıştıktan sonra artık hiçbir yaptırımı olmayan dünyanın ahlaki yorumunun sonu, nihilizme yol açar.

“Her şey anlamdan yoksun.” (Üzerine muazzam miktarda enerjinin harcandığı tek bir dünya yorumunun savunulamazlığı, dünyanın tüm yorumlarının yanlış olduğu şüphesini uyandırır.)⁴²

Bu, kısaca, “kademeli”dir.

Totalitarizmin alter ego’su olan nihilizm, belirli bir anlamdan yoksun kılınan ve bu nedenle hiçbir anlama izin verilmeyen dünya, benlik ve öteki deneyimlerine yanıttır; alışkanlık, gelenek ve inancın (bilinçdışı) kısıtlamalarından kurtulmuş dünyaya tepkidir; korkunç bilinmeyenin yeniden ortaya çıkışına tepkidir; soyut eleştirel yeteneğin bir sonucu olarak artık kahramanla (bilinçsiz veya prosedürel) özdeşlik ortaya koyamayan bir ruhun tepkisidir. Hayal edilebilecek en korkunç maruz kalma durumu karşısında artık insani olasılığa olan inancını toparlayamaz. Olgular (duygusal) önemleri açısından kısmen sınırlı kalır çünkü grup (basıncılık hiyerarşisi) anlamları (duruma özel eylem için çıkarımları) konusunda anlaşılmaya varmıştır. Bu hiyerarşi bozulduğunda (bu merkezi varsayıma duyulan inançsızlığın bir sonucu olarak olabilir) hiçbir şey “kutsal” kalmaz. Bu süreç, bir isyan sırasındaki ampirik bakış açısında açıkça ortaya çıkar. Kanun ve düzen geçici olarak askıya alındığında [dayatılmış tehdidin engelleyici gücü ortadan kalktığında (egemenlik hiyerarşisi bir an için çöktüğünde)], ahlaki davranışları küskün bir itaate dayandırılanlar, kendi düzensiz duygulanımına yenik düşerler ve saldırganlık, açgözlülük, nefret ve intikamcı yıkıcılık içerisinde patlarlar. Bu patlama [itki (?)] deney öncesi veya mitsel bakış açısına göre “kozmogoni öncesi sürekliliğe indirgeme”dir,⁴³ şeylerin bilinen ve bilinmeyen olarak bölünmesinden önceki zaman ve yere gerilemedir. Bu, ya duygulanımdaki değişiklik ya da kavrayışı davranışı yönlendiren

fenomenlerin motive edici öneminin dönüşümü olarak görülebilir. Objektif zihin bunların ilkiyle; subjektif gerçeklikle ilgilenen mitsel zihin, ikincisi ile ilgilidir. Bu gerileme biçimi, yaratıcı yeniden yapılandırmanın ön koşuludur. Bu duygu yüklü durumun (felç edici bir korku olarak kendini gösterir) yarı bilinçli (yarı bildirimsel) kavranışı, değişimin önündeki en büyük engel olarak (neyse ki ve felaketle) mevcuttur.

Toplumsal ve intrapsişik olarak var olan değer egemenlik hiyerarşisi, arzu edilen metalara erişimi düzenlemek için, belirli olayların ve süreçlerin net motive edici önemini belirlemek için korkuyu (ve vaadi) kullanır. Herhangi bir fenomen, çeşitli duygusal veya motive edici durumları tetikleyebilir. Davranışsal çıktıyı belirleyen bu (intrapsişik) durumlar arasındaki rekabetin (toplumsal ve bireysel olarak belirlenen) sonucudur. Freud'un süper egosu olan "intrapsişik ataerkillik" olan dışsal baskınlık hiyerarşisinin içselleştirilmiş sonucu, belirli bir toplumdaki fenomenlerin net motive edici uygunluğu bilgisidir. Bu, daha önce belirtildiği gibi, belirli bir toplumun (tarihsel olarak belirlenmiş) güç yapısının, o toplumdaki bireyler tarafından teknolojik ve bilişsel eserlere verilen önemin analizi yoluyla çıkarılabileceği anlamına gelir. Arzulanan şey, belirli bir toplumun hareket ettiği hedefe bağlıdır. Hedef, başlangıçta varsayımsal olarak eylemden önce gelen bilinçsiz işleyişin bir sonucu olarak değerli kabul edilir. Eylem tarafından varsayılan değer daha sonra epizodik olarak kodlanır, daha sonra belki de anlamsal olarak resmîleştirilir. Farklı kültürler, şeylere farklı şekilde değer verir; bu fark, alternatif bir amaca yönelik şemanın kabulüne dayanır. Bu farklılığın doğası ve mevcudiyeti, yabancı davranışların, hayal gücünün ve tartışmanın gözlenmesi ile anlaşılabilir. Hatta kültürel eserlere maruz kalarak veya prosedürel melodi kadar ince ipuçlarından bile çıkarılabilir.⁴¹⁴

Bir şemadan diğerine ya da her ikisini de birleştiren (devrimci kahramanca çabanın bir sonucu olabilecek) varsayımsal bir üçüncüye doğru hareket, çözülmeyi (karşılıklı ya da tekil)

varsayar, salt ekleme değil “nicel” bir kaymadan ziyade nitel bir kaymayı varsayar. Gördüğümüz gibi mitolojik olarak, bu hareket, uçurumdan boşluğa düşüş, idolün çökmesi, kurucu bedensel veya maddi unsurların çözünmesi, yer altı dünyasına veya deniz dibine, ölümün gölgesi vadisine yolculuk veya hidra ile karşılaşma olarak temsil edilebilir. Böyle bir yolculuk gönüllü olarak yapıldığında –kaynaklar yeterince önceden hazırlanmış şekilde ve yerinde inançlarla– başarı şansı (dönüş, yeniden yapılanma, diriliş, yükseliş) önemli ölçüde artar. Çözülme kazara meydana geldiğinde, bilinmeyenle karşılaşma kasıtsız olduğunda⁴¹⁵ veya kaçınılmaz oluş sürecinden kaçınıldığında intrapsişik veya sosyal felaket, intihar veya savaş kesinleşir.

Davranışın yönlendirildiği hedef, olayların motive edici önemini belirleyen bilişsel şemanın bir kutbu olarak hizmet eder. Aynı kültürün üyeleri aynı amacı paylaşır. Bu hedef, şimdinin bazı kavramsallaştırmalarının aksine var olan ve belirli bir uzlaşıya dayalı olarak kabul edilmiş ve geleneksel olarak belirlenmiş bir sürece katılım yoluyla ulaşılabilen varsayımsal bir arzu edilen son durumdan oluşur. Bu şema, yapı olarak, (sorunlu) şimdinin bir temsilini, (arzu edilen) bir gelecek anlayışını ve ilkinin ikinciye dönüştürmek için yöntemlerin bir tanımını içeren eksiksiz bir mitolojik yol anlayışına benzer. Ahlaki bilgi, belirli olayların sonsuz potansiyeldeki motive edici önemini belirli olana indirgeyerek yolu ilerletmeye hizmet eder. Bu indirgeme süreci doğası gereği toplumsaldır; olaylar toplumsal olarak belirlenen, paylaşılan yerleşik anlamlar kazanır. Belirli bir olgunun duyuşsal ilgisi, ki en temelde hedefe yönelik davranış için önemlidir, bir baskınlık hiyerarşisinin kurulmasında kısmi ifadesini bulan amaca yönelik şemanın işleyişinin bir sonucudur. Hâkimiyet hiyerarşisi, arzu edilen mallara erişimi belirleyen bir sosyal düzenlemedir. Çoğu durumda bu metalar, arzu edilen hedefe doğru hareketi veya artan olasılığı elde etme olasılığını gösteren deneyimler olan tamamlayıcı ödül için ipuçlarıdır. Hâkimiyet hiyerarşisindeki görelî konum (en azından

mükemmel işleyen toplumda) kendi içinde sosyal yargı yoluyla belirlenir. Bu yargı, belirli bir bireyin değerinin takdir edilmesini yansıtır. Bu değer, toplumun o bireyin hedefe ulaşılmasına katkıda bulunma yeteneğini nasıl gördüğünü yansıtır. Bu yorum elbette verili bir yolun varsayımının zorunlu olarak bir değer hiyerarşisi ürettiğini ima eder (çünkü insanlar ve şeyler, arzu edilen amaca ulaşmak için araçlar olarak faydalarında kaçınılmaz olarak farklı olacaktır). Belirli bir toplumun sınırları içinde deneyimlenen her fenomen, egemenlik-hiyerarşi ve hedef-şema ile ilgili bilgilerle yüklüdür. Herhangi bir özel ögenin veya deneyimin değeri, tüm toplumun bilinçli veya bilinçsiz olarak dayandığı efsanevi temel tarafından belirlenir. Bu değer, nesnenin büyüüdür.

Semantik, epizodik veya prosedürel şizmatik aktivite, (soyut veya somut) bir yabancının ortaya çıkışının grup içi eş değeri olarak düşünülebilir. Kültürel bölünmeler, bir zamanlar öngörülebilir ve tanıdık bireyler, zorunlu olarak ihlal edilemez sayılan varsayımlara meydan okuyan yeni davranışsal kavramlar, imgeler veya anlamsal formülasyonlar tarafından ele geçirildiğinde ortaya çıkar. Şu anda kabul edilen tüm varsayımların “doğru” olduğu varsayımı gibi (bu en tehlikeli, en otoriter varsayımdır). Orta Çağ’daki sapkınlık korkusu ve uygun düşüncenin Katolik muhafızları tarafından gerekli olarak tanımlanan bu tür fikirlere verilen şiddetli tepkiler (1) bozulmamış dogmanın koruyucu işlevinin ve (2) mitolojik temelli alternatif anlatı fikirlerinin “çürütmenin” metodolojik olarak imkânsızlığının dikkate alınmasının bir sonucu olarak anlaşılır kılınmıştır. Hristiyan Kilisesi kaotik bir şekilde (ve belki de yaratıcı bir şekilde) parçalandı; bu tür parçalanmanın ciddi şekilde cezalandırıldığı koşullar altında bile korkunç sonuçlarla. Bu, yaratıcılığın bastırılması için gerekçe sağlamak için değil, bu tür bir baskının motivasyonunu anlaşılır kılmak için belirtilmektedir. Kaosa doğru yozlaşma –çöküş– anlayış ve geleneğe saygının yokluğunda üstlenilen sürekli yenilik tehdidi olarak düşünülebilir. Böyle bir çöküş, tam da toplumun (ve bireyin)

istikrarı ve uyarlanabilirliği için totaliterlik veya mutlak düzen arzusu kadar tehlikelidir. Mitolojik olarak belirlenmiş bariz farklılıkların göreceli değerini veya geçerliliğini barışçıl bir şekilde ayırmak için genel kabul görmüş bir metodolojinin (sürekli) yokluğu, vahşi baskının sıklıkla kullanılan alternatif olarak kalmasını sağlamaya yardımcı olur.

Semantik becerinin hızlı gelişimi (ve ampirik metodolojiye ikinci dereceden detaylandırılması), sosyotarihsel olarak belirlenmiş uyumsal kültürel sistemlerin devam eden istikrarı için üçüncü büyük tehdidi oluşturur (aynı zamanda bu tür sistemlerin karmaşık detaylandırılmasındaki ana faktörü). (Hatırlatma: İlk ikisi insan faaliyetinden bağımsız hızlı doğal çevre değişimi ve şimdiye kadar izole edilmiş bir yabancı kültürle temastı.) Okur-yazar bireyler, açık teolojilerde veya (rasyonel) felsefelerde yer alan kültürlerin üyeleri, ilk varsayımların değeri ile ilgili olarak daha kolay vücut bulabilir ve/veya soyut olarak benimseyebilir veya geçici olarak farklı pozisyonları formüle edebilir; ayrıca diğer insanların inançlarını sözlü olarak ifade edebilir, onları özümseyebilir ve onları eleştirel değerlendirmeye veya (teorik olarak) saf kabule tabi tutabilir. Taklit, hayal gücü ve düşüncede zorunlu olarak *başka birçok insan* olabilmek kaderindedir. Davranış yüklemelerinin dilsel olarak aracılık edilen eleştirisi, tarihsel olarak yerleşik hiyerarşik uyum kalıplarının geçerliliğine olan inancı sarsar. Gelişimsel soyutlama zincirinin nihai ortaya çıkan süreci, temelinin istikrarını baltalamak için uygulanabilir. Modern ve sözlü olarak bilgili birey bu nedenle her zaman bindiği dalı kesme tehlikesi altındadır.

Dil, dramayı mitik anlatıya, anlatıyı resmi dine ve dini eleştirel felsefeye dönüştürerek, uyumsal yeteneğin katlanarak genişlemesini sağlarken, aynı zamanda varsayım ve beklentiye baltadı ve bilgiyi eylemden ayırdı. Uygar *Homo sapiens*, sözcüklerin yaratmadıklarını yok etmek için sözcükleri kullanabilir. Bu yetenek,

modern bireyleri giderek en büyük korkularına maruz bıraktı. Nietzsche şöyle der:

Bugünkü Avrupa'mız, sınıfların ve *dolayısıyla* ırkların radikal bir karışımına yönelik saçma ve ani bir girişimin arenası olduğundan, tüm yükseklik ve derinliklerinde şüphecidir; bazen daldan dala sabırsızca ve şehvetle sıçrayan o hareketli şüphecilikle, bazen soru işaretleriyle aşırı yüklenmiş bir bulut gibi kasvetli ve genellikle iradesinden ölümcül derecede bıkkın. İrade felci: Bugün nerede bu sakat bırakan durumu görmez ki? Ve genellikle öyle bir şıklıkta ki! Süsleme ne kadar baştan çıkarıcı görünür! Bu hastalık en güzel gösterişli ve yalancı kostümlerden hoşlanır ve bugün vitrinlerde kendini sergileyen şeylerin çoğu, örneğin, "nesnellik", "bilimsellik", "*sanat için sanat*", "iradeden bağımsız saf bilgi" gibi, yalnızca süslenmiş şüpheciliktir ve iradenin felcidir: Avrupa hastalığının bu teşhisi için kefilim.⁴¹⁶

Modern bilimsel metodolojinin kurulmasına yol açan entelektüel gelişmeler, bu kısmen patolojik eğilimin tehlikesini artırdı. "Nesnel" veya paylaşılan dünyanın güçlü ve doğru bir temsilinin inşası –dilsel iletişimle mümkün kılınan kişiler arası duyusal bilgi alışverişinin mantıklı bir sonucu– aslında algı ve duyum açısından asla objektif olmayan mitsel dünyanın gerçekliğine olan inanca meydan okudu. Mitsel dünya her zaman duygulanım odaklıydı, asla "nesnel" değildi (her ne kadar sosyal olarak paylaşılsa da) ve prosedürel bilgileri (ve bunların soyut temsilini), değer açısından hiyerarşik olarak düzenlenmiş, sözel olmayan prosedürel olarak somutlaştırılmış ve soyutlanmış imgesel ve anlamsal biçimde içeriyordu. Mitik değerın sözlü biçimde temsili, etikte, hayal gücünde (ve daha sonra, genellikle trajik bir şekilde, eylemde) basit deneylere ve geleneksel davranış temellerine ilişkin naif ama etkili eleştirilerin üretilmesine izin verdi. Nietzsche şöyle der:

Çünkü dinlerin yok olma şekli budur; bir Ortodoks dogmatizmin sert, zeki bakışları altında, bir dinin mitsel öncülleri, tarihsel olayların bir toplamı olarak sistemeleştirilir; mitlerin inanılabilirliğini endişeyle savunmaya başlarken, aynı zamanda onların doğal canlılığının ve büyümesinin herhangi bir şekilde devam etmesine karşı çıkar. Mit duygusu yok olur, dinin tarihsel temellere dayandığı iddiası yerini alır.⁴¹⁷

İdeal bir on dokuzuncu yüzyıl deneycisi olarak Freud, “evrene dair başka bir bilgi kaynağı olmadığını, daha açık bir ifadeyle dikkatle doğrulanmış gözlemlerin, yani araştırma denen şeyin entelektüel manipülasyonundan başka bir bilgi kaynağı olmadığını ve vahiy, sezgi ya da ilhamdan hiçbir bilgi elde edilemeyeceğini ileri sürmüştür.” Ayrıca “mantığın ötesinde bir temyiz yoktur”⁴¹⁸ der (doğrudan “gözlem”e dayalı olduğu varsayılabilir). Bu tanımlama, bilgeliğin belirlenmesinde uygulanımın (hatta bu konuda duyumun) birincil rolüne yer bırakmaz ve ayrıca genel olarak bilimsel hipotezlerin kaynağı konusunu (anlatı süreci) ele almakta başarısız olur. Ayrıca duyusal dünyanın saf bilgisi en temelde bu dünyaya nasıl uyum sağlanacağı veya bu dünyada nasıl davranılacağı hakkında bilgi içermez (bu tür bilgilerin toplanmasının bu tür bir uyum için açık sonuçları olmasına rağmen). Tolstoy şöyle der:

Âlimlerin ve bilgelerin sunduğu şekliyle rasyonel bilgi hayatın anlamını reddeder ancak büyük insan kitleleri irrasyonel bir bilgi aracılığıyla anlamı kabul eder. Ve bu irrasyonel bilgi, kabul edemediğim tek inançtır. Bu, hem bir hem de üç olan Tanrı'yı, altı günde yaratmayı, şeytanları, melekleri ve aklımı yitirmeden kabul edemediğim her şeyi içerir.

Konumum korkunçtu. Hayatın inkârından başka rasyonel bilgi yolu bulamayacağımı biliyordum ve inançta, mantığın inkârından başka bir şey bulamadım ve bu, yaşamın inkârından bile daha imkânsızdı. Akılcı bilgiye göre hayatın kötü olduğu sonucu çıktı ve insanlar bunu biliyor. Yaşamak zorunda değiller, yine de

yaşadılar ve yaşıyorlar, tıpkı benim yaşadığım gibi, hayatın anlamsız ve kötü olduğunu uzun zamandır bilsem de. İnanca göre hayatın anlamını anlamak için anlamın gerekli olduğu şey olan akıldan uzaklaşmam gerektiği sonucu çıktı.⁴¹⁹

Mitolojik düşünce, tabiri caizse gözleme de dayanır ama duygulanımsal deneyim dünyasındaki davranışların gözlemlenmesine. Bu, ne olması gerektiğine dair (örtük veya açıkça formüle edilmiş) bir teoriye dayanan eylemin (döngüsel) gözlemi ve bunun prosedürel, epizodik veya semantik temsillerinin türetilmesi anlamına gelir. Bu da bilgidir ve dikkatli analizin ışığında, nesnel dünyanın ampirik tanımından daha keyfi değildir.

Belki de bilimin, dini ve mitsel düşüncenin hâkim olduğu bir bilişsel dünyadan kaçmak, o dünyayı değersizleştirmek, bağımsız bir varoluş kurmak için mücadele etmesi gerekiyordu. Bununla birlikte, bu varoluş uzun zamandır kurulmuştur ancak örtük ve açık devalüasyon süreci devam etmektedir (teorik olarak kesinlikle ampirik olandan ayrı olan alanlarda bile). Frye'in belirttiği gibi:

Platon'dan beri, edebiyat eleştirmenlerinin çoğu, "düşünce" kelimesini diyalektik ve kavramsal deyimlerle ilişkilendirmiş, şiirsel ve yaratıcı düşüncenin varlığını görmezden gelmiş ya da reddetmiştir. Bu tutum yirminci yüzyıla kadar I. A. Richards'ın *Science and Poetry* adlı eserinde, mitik düşüncenin yerini bilimsel düşüncenin aldığı ve dolayısıyla şairlerin kendilerini sözde ifadelerle sınırlamaları gerektiği önerisiyle devam etmiştir. T. S. Eliot'ın erken eleştirisi, bundan çok daha temkinli olmakla birlikte, "düşünce" kelimesi etrafında kümelenen bir dizi kafa karışıklığı da sergilemiştir. O zamandan beri, mitolojik düşüncenin yerine geçemeyeceği, çünkü tüm düşünmenin çerçevesini ve bağlamını oluşturduğuna dair yavaş yavaş artan bir farkındalık oluştu. Ancak eski görüşler, daha karmaşık biçimlerde olsalar bile hâlâ varlığını sürdürüyor ve edebiyatı üreten zihinsel süreçler hakkında hem bilgisiz hem de onları küçümseyen çok fazla edebiyat eleştirmeni var.⁴²⁰

Nietzsche de benzer şekilde, ama biraz daha küçümseyerek şöyle der:

Her çağın icadına diğer çağların gıpta ettiği, kendine özgür bir çeşit tanrısal safdillliği vardır: –ve nasıl da çok, safdillik, saygı değerlilik, çocuksuluk, sınırsızca budala safdillik var, entelektüelin kendi üstünlüğüne inanışında, hoş görüşünün saf vicdanına, dindarlara aşağı ve alçak insan türüymüş gibi davranan güdülerinin basit, şaşmaz haşinliğine. Kendisinin de aralarında büyüyüp onların ötesine, yukarı gittiğine– o, küçük, küstah, cüce, aşağılık adam, tez elden iş bitirici kafa ve “düşüncelerin el işçisi, “modern düşüncelerin!”²¹

Mitolojik düşünce sadece keyfi bir batıl inanç değildir. Onun karalanması (son yıllarda edebî eleştiri yoluyla bile) sadece haksız değil, aynı zamanda *tehlikelidir*. Bu, dinî kurumların ve dogmaların diğer tüm insan yaratımları gibi aynı zayıflıkların kurbanı olmadığı anlamına gelmez. Bununla birlikte, bu kurumların altında yatan ve onları yaratan eylem fikirleri ve kalıpları kritik bir öneme sahip olmaya devam ediyor; bireysel duygusal istikrarı, grup toleransını, uyumunu ve esnekliğini sürdürmek, tuhaflığa uyum sağlama kapasitesini desteklemek ve tahakküme, tek taraflı ve öldürücü ideolojilere direnme yeteneğini güçlendirmek için önemini koruyor. Böyle bir düşünce şeklini aşmış olduğumuz fikri, “anlamsal sistem”in kısmen temsil etme ve baştan sona eleştirme kapasitesinin başlıca örneğidir. Bu yanlış, kibirli ve tehlikelidir.

Grup, entegre bir davranış kalıbını ve değerler anlayışını teşvik eder. Bu güçtür, çünkü entegre bir model tek bir mesaj verir ve bu nedenle birliği ve yönü teşvik eder. Aynı zamanda, entegrasyonun (istikrarlı, hiyerarşik olarak organize edilmiş yapının) esnek olmaması ve dolayısıyla kırılgan olması zayıflıktır. Bu, grubun ve onunla özdeşleşenlerin, bu tür bir değişiklik veya gelişme gerekli olduğunda yeni algılama biçimleri geliştiremeyecekleri veya yön değiştiremeyecekleri anlamına gelir. İstikrarlı

çevresel ve sosyal koşullar altında, geçmişte işe yarayanlar günümüzde de çalışmaya devam edeceğinden, bu bir avantajdır. Bununla birlikte, geçiş, hızlı çevresel dönüşüm, çok kültürlü temas, teknolojik veya ideolojik ilerleme zamanlarında istikrar mutlaka yeterli değildir. Rus nöropsikolog Sokolov (daha önce alıntılıandığı üzere)⁴²² şunları söylemiştir: “Ekstrapolasyonun [niyet ve sonuç arasındaki eşleşmenin yargısı] kalitesini iyileştirmenin bir yolu, ek bilgileri güvence altına almaktır; diğer bir yöntem ise düzenleme sürecinin daha etkili olabilmesi için bu tür bilgilerin işlendiği ilkeleri değiştirmektir.” Bu temel fikir mitolojide devrimci kahraman figüründe vücut bulur. Kültürel geleneğin istikrarına yönelik tehdidin sunulabileceği dördüncü tarzdır ve aynı zamanda sürekli tekrarlanan tehdit sorununa çözümdür.

Devrimci Kahraman

Devrimci kahraman, bir anomalinin ortaya çıkması böyle bir yeniden düzenlemeyi gerekli kıldığı zaman, toplumun koruyucu yapısını yeniden düzenler. Bu nedenle, eylemlerine tüm istikrarın dayandığı değişimin temsilcisidir. Onu her toplulukta hoş karşılanan bir şahsiyet haline getirmesi gereken bu kapasite, statüko tarafından tamamen kuşatılmış ve mevcut adaptasyon durumunun nerede eksik olduğunu ve kalan tehlikenin nerede yattığını göremeyen veya görmek istemeyenleri fazlasıyla tehdit eder. Bu nedenle arketipsel devrimci kahraman, akranlarının öfkesi ve reddiyle de kesinlikle bilinmeyenin dehşetiyle de karşı karşıyadır. Yine de devletin “en iyi dostu”dur.

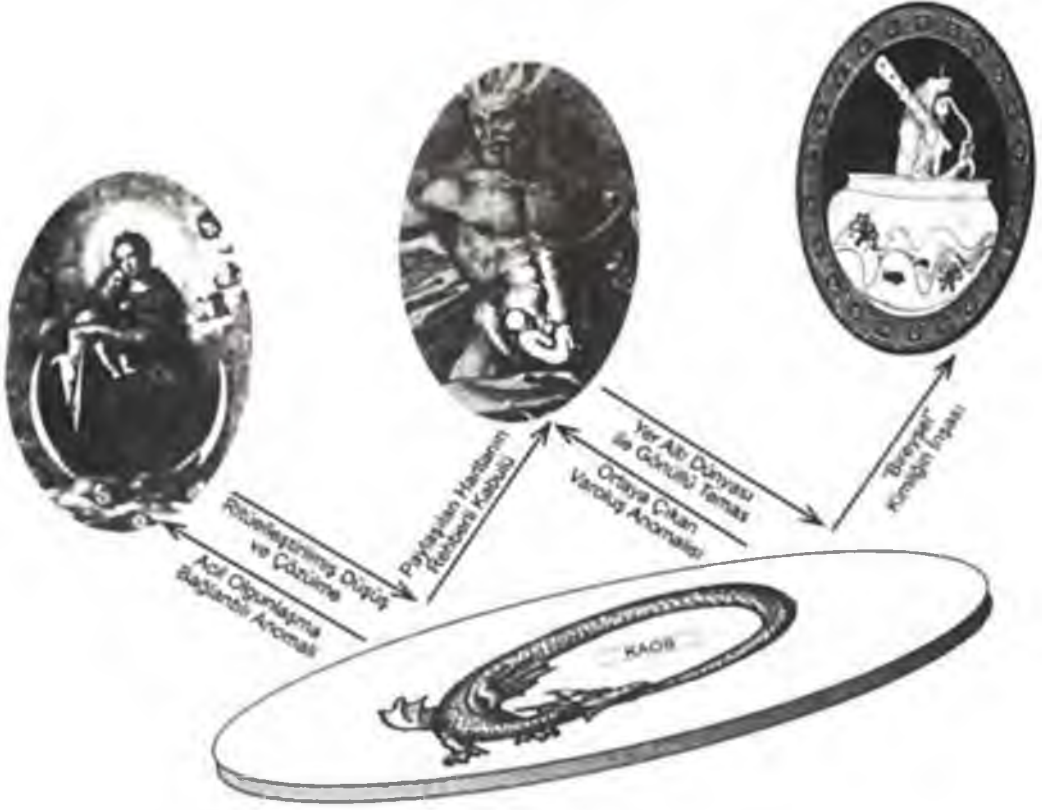
“Orta ve Kuzey Asya’yı kapsayan uçsuz bucaksız bölge”⁴²³ boyunca yaygın olan *Şamanizmin* arkaik vecd pratiğinin analizi, devrimci kahramanın eylemlerinin doğasına ve tipik deneyimlerine daha fazlaca ışık tutar. Bu kabile şifacılarıyla ilk temasta bulunan Avrupalılar, sık sık onları deli olarak görürlerdi. Aslında tam tersi

doğruydu: Gerçek şaman, kabilenin en akli başında adamıydı (yani adaptasyon derecesi en yüksek olan adam). Ayrıca son zamanlarda farklılaşmış veya uzmanlaşmış yaratıcı failin ilkel “birleşik atası” olarak hizmet etti: kâşif, mistik, sanatçı, bilim adamı ve doktor. Asyalı şaman, dinî yaşamın efendisi, kutsal doktrinin somutlaşmış hali ve koruyucusu, baskın otorite ve kültürün yaratıcısıydı.

Şamanizmin yaygın uygulamaları ve bakış açıları, davranış ve imaja “bilinçsizce” gömülü, tabiri caizse, tutarlı bir felsefe oluşturur. Bu ritüel felsefe, radikal kişilik dönüşümünün doğası hakkında bir dizi gözlem ve bu tür bir değişikliği meydana getirmek için tasarlanmış uygulamalar içerir. Şamanizm, “bilinç”te veya genel uyum yeteneğinde niteliksel gelişmeler olasılığının geliştirilmesine kendini adanmıştır; eşlik eden terörü en aza indirmek için böyle bir olasılığın özünü görüntüde yakalamıştır. Şamanizm, insan davranışını ve yorumunu değiştirmek, ruhsal mutasyon süreçlerini teşvik etmek ve düzenlemek için tasarlanmış dinî uygulamaların prototipidir. Bu uygulamalar sadece doğası gereği kültürel değildir. Psikobiyolojik temelli bir insan kapasitesi olan kendiliğinden psikolojik dönüşümün gözlemlenmesinden kaynaklanırlar. Şamanik ritüeller, bu nedenle, merakın dayatması dışında, modern alakaları olmadan yalnızca anakronistik değil, aynı zamanda anlamamız gereken bir sürecin başlıca örnekleridir.

Şaman sadece arkaik bir figür, ölü geçmişten gelen ilginç bir anormallik *değildir*; o geçmişte en çok hayran olduğumuz insanların anlamadığımız kültürlerde vücut bulmuş halidir. Henri Ellenberger’in bilinçdışının tarihi üzerine yaptığı kapsamlı çalışmasında ayrıntılı olarak açıklanan “yaratıcı hastalık” fenomeni kendi kültürümüzde canlı ve iyi durumdadır. Ellenberger bunun karakteristik unsurlarını şöyle açıklar:

Yaratıcı bir hastalık, bir fikirle yoğun bir meşguliyet ve kesin bir hakikat arayışı döneminin ardından gelir. Depresyon, nevroz, psikosomatik rahatsızlıklar ve hatta psikoz şeklini alabilen

Şekil 50: Devrimci Kahramanın "İkili Ölümü"

polimorf bir durumdur. Semptomlar ne olursa olsun, bunlar özne tarafından ızdırap verici olmasa da ağırlı olarak hissedilir, alternatif hafıfleme ve kötüleşme dönemleri vardır. Hasta, hastalık boyunca, egemen meşguliyetinin ipini asla kaybetmez. Genellikle normal, profesyonel aktivite ve aile hayatı ile uyumludur. Ancak sosyal faaliyetlerine devam etse bile, neredeyse tamamen kendiyile meşgul olur. Bu çile boyunca kendisine rehberlik eden bir akıl hocası olsa bile (efendisiyle şaman çırağı gibi) mutlak bir tecrit duygusundan muzdariptir. Sonlandırma genellikle hızlıdır ve bir coşku aşaması ile işaretlenir. Özne, kişiliğinde kalıcı bir dönüşümle ve büyük bir gerçeği ya da yeni bir manevi dünyayı keşfettiği inancıyla çilesinden çıkar.⁴²⁴

Nietzsche, Darwin, Dostoyevski, Tolstoy, Freud, Jung, Piaget gibi tartışmasız "büyük" olarak tanınan on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl figürlerinin çoğu, ek olarak uzun, derin psikolojik

huzursuzluk ve belirsizlik dönemleriyle karakterize edilirler. Bu bağlamda gülünç bir terim olan “psikopatolojileri”, kişisel deneyimlerinin (eylemleri, fantezileri ve düşünceleri) devrimci doğasının bir sonucu olarak ortaya çıktı. Toplumumuzdaki rollerini arkaik dinî lider ve şifacınıninkine benzer olarak görmek, karşılaştırmalı psikolojide büyük bir sıçrama değildir.

Ortalama “kabile” bireyi için toplumsal olarak dayatılan erginlenme, çocukluğun ölümü ve toplumsal olgunluk düzeyinde yeniden bütünleşme anlamına gelir. Geleceğin şamanı için, gönüllü olarak üsdenilen inisiyasyon, sosyal olarak belirlenmiş yetişkin kişiliğinin parçalanması ve benzersiz bireysellik düzeyinde yeniden bütünleşme anlamına gelir. Bu süreç *Şekil 50: Devrimci Kabramanın “İkili Ölümü”*nde gösterilmektedir. İkinci bir inisiyasyondan geçenler, akranlarına göre yaşamdan daha derin acı çekerler. Jung’un tabiriyle, “çağlarının en karmaşık ve farklılaşmış zihinleridir.”²⁵ Bu yaratıcı bireyler, ortaya çıkan anormalliği tespit eder ve ortalama bir insan herhangi bir durumdaki herhangi bir değişikliği fark etmeden çok önce ona uyum sürecine başlarlar. Şaman, kendinden geçme halinde, toplumunun gelecekteki potansiyel yaşamını yaşar. Bu tehlikeli birey, yaşatlarından daha fazla deneyimle acı çektiği için topluluğunda iyileştirici bir rol oynayabilir. Toplulukta biri (veya topluluğun kendisi) hastalanırsa, bozulursa, yani deyim yerindeyse ölümler diyarına, korkunç bilinmeyene yolculuğa başlarsa şaman kılavuz olarak hizmet etmek, mevcut deneyimin gerekçesini sağlamak için oradadır: acı çeken bireyi topluluğuyla yeniden birleştirmek veya topluluğu yenilemek, bireysel ve toplumsal deneyimin katlanılabilir olmasına yönelik paradigmatik beklenti ve arzu bağlamını yeniden istikrara kavuşturmak. Gerçekten yaratıcı birey “orada bulunup bunun üstesinden gelmiştir” ve bu nedenle benzer yolculuklara gönüllü olarak başlayan veya kabaca atılan diğerlerine bir rehber olarak hizmet edebilir.

Arkaik şamanik inisiye genellikle kader, “tanrıların iradesi”, kalıtım, erken çocuklukta veya daha sonraki yaşamda “büyülü”

oluşum tarafından (yıldırım çarpmasından sonra hayatta kalması gibi) ya da intrapsişik mizaç yoluyla (epileptik duyarlılık, vizyoner eğilim) benzersiz bir şekilde işaretlenmiş biriydi.⁴²⁶ Eşsiz kişiliği veya deneyimsel tarihi, mevcut sosyal koşullarla birleştğinde, onu o kadar anormal bir deneyime mahkûm etti ki, aynı anda hem fiilen –gerçek olarak– hem de egemen sosyal varsayım tarafından belirlenen sınırlar içinde mümkün olarak kabul edilemezdi. Bu deneyimin varlığı (“kabul edilirse” ve “işlenirse”) bu nedenle, şu anda normal “akıl sağlığı”nın sürdürülmesinin altında yatan aksiyomların algılanan geçerliliğine, karşılıklı olarak belirlenmiş davranışsal adaptasyonun sosyotarihsel olarak belirlenmiş kararlılığına ve deneyimsel öneme potansiyel olarak ölümcül bir meydan okuma sundu. Bu belirgin deneyimin varlığı, tabiri caizse bilinmeyene açılan bir kapı görevi gördü ya da bir bent kapısı, içinden beklenmedik olanın akabileceği, nihayetinde yıkıcı ve potansiyel olarak yaratıcı sonuçlar doğurabilecek bir kapı işlevi gördü. Şaman böyle bir tufanla karşılaşmayı seçen kişidir.

Genel olarak kendinden geçmiş olan şaman –aynı şekilde, kendine sadık devrimci filozof veya bilim adamı–, kendine özgü deneyim alanına inatla bağlılıkla karakterize edilir. Bu alanda, tahmin edilebileceği gibi sosyalleşmiş insana ve onun sıradan ahlaki beklentisine yabancı olan, yapı olarak usule ilişkin, epizodik veya anlamsal olaylar ortaya çıkar. Yaratıcı failin deneyimsel aralığı, sosyal olarak mevcut olduğu ve intrapsişik olarak somutlaştığı ve temsil edildiği için kültürünün mevcut uyumsal yeterliliğinin alanını aşar. Yaratıcı birey (koşullu, toplumsal olarak belirlenmiş beklentileriyle çelişen veya tamamen dışında var olan) bu tür olayları görmezden gelmek veya işlememek ve yokmuş gibi davranmak yerine, onların gerçekliğini (gönüllü olarak) kabul eder ve mevcut (ahlaki) dünya görüşünün ve eylem modelinin dağılmasına kendini teslim eder. Kişiliğin, epizodik temsilde ölüme eş değer olan bu çözülüşü, deneyimi geçici olarak “yenileştirir” ayrıca kişisel ve sosyal düzenin daha kapsayıcı dirilişi için ön koşul sağlar.

Geleceğin şamanı, içsel olarak temsil edildiği gibi, kültürel yapısının tamamlanmamış veya kendi içinde çelişkili durumu tarafından eziyet görmektedir; kişisel deneyimin bazı yönlerinin, bu yapıya kolayca entegre edilemeyen varoluşsal bir anomalinin neden olduğu bir çöküş yaşar. Bu çöküş onu yeniden bilinmeyene maruz bırakır. Şaman olarak ortaya çıkmasından önceki kuluçka dönemindeki tavrı, genellikle, hem modern hem de arkaik kültürde, ciddi zihinsel çöküntü karakteristik özelliği olarak kabul edilen eylemlerle işaretlenir. Kendine özgü davranır, yalnızlığı arar, öfke nöbetlerine girer, bilincini kaybeder, dağlarda veya ormanda tek başına yaşar ve hayaller ve dalgınlık dönemleri yaşar. Akranları, tuhaf davranışlarını delirmekle açıklar. Bu çözülme ve kaosa yeniden maruz kalma deneyimi, koşullu bilginin çözülümünden ve yenilenmesinden sorumlu doğuştan gelen, istemsiz [epizodik, limbik, sağ yarı küre tarafından yönetilen (?)] mekanizmaların işleyişine intrapsişik boyun eğdirme eşlik eder. Bu işlem kendini öznel olarak yapılandırılmış mitsel deneyimde gösterir; ritüelleştirilmiş sosyal inisiyasyonla ilişkili kalıba bağlı olan ve aynı zamanda orijinal kaynağı olarak da hizmet etmiş olan kendiliğinden kişisel deneyimde.

Şamanın ruhu “ruhlar tarafından taşınır” ve “tanrıların yerine” geri döner. Bu yer, tarih öncesi ve kıyamet sonrası Cennet ile aynı pleromatik gerçeklik düzleminde, zamanın ve mekânın dışında var olur. Bu alana “giriş” öncesinde korkunç işkence, parçalanma ve ölüm vizyonlarının eşlik ettiği tam bir psişik parçalanma gelir. Şamanik inisiye, çatışan kayalardan veya çene şeklindeki kapılardan geçerek, yaratılıştan önce gelen ve onunla birlikte var olan anaerkil cehenneme iner; bir iskelete indirgenir, bedensiz kafası prosedürü gözlemler; iç organlarını kaybeder veya yeniden yapısını; kemikleri kırılır, gözleri oyulur. Bir yılan ya da bir dev tarafından yutulur; kaynatılır, kavrulur veya başka bir şekilde temel yapısına, yani kemiklerine indirgenir. Eliade şöyle der:

Geleceğin şamanının, bazen kişiliğin tamamen dağılmasına ve deliliğe yol açmasına yol açan topyekûn bunalımı, yalnızca bir erginlenme ölümü olarak değil, aynı zamanda kozmogoni öncesi Kaos'a, herhangi bir olaydan önce gelen şekilsiz ve tanımlanamaz duruma sembolik bir dönüş olarak da değerlendirilebilir. Şimdi, bildiğimiz gibi, arkaik ve geleneksel kültürler için, Kaos'a sembolik bir dönüş, yeni bir Yaratılış hazırlamakla eş değerdir. Bundan, müstakbel şamanın psişik Kaos'unu, din dışı adamın "çözüldüğü-nün" ve doğum için yeni bir kişiliğin hazırlanmakta olduğunun bir işareti olarak yorumlayabiliriz.⁴²⁷

Bu çözülme, deneyimin –nesnelerin ve sürecin– toplumsal olarak belirlenmiş geçici paradigma tarafından yönetilen önem durumundan çıkarılması ve duyuşsal olarak gizemli, sonsuz tehdit ve umut verici olana geri dönmeleridir. Sonuç olarak yenilenen deneyime maruz kalma, vecd deneyiminin duygusal ve motive edici özünü, dinî deneyimin (ve anlam deneyiminin) temelini oluşturur; dogmada tuzığa düşürülmeden ve kanalize edilmeden önce. Çözülme, ölüm, doğru bir kavramsallaştırma ile *sosyalleşmiş kişiliğin ölümü* gibi hayali veya epizodik temsillerde deneyimlenir: Şu anda oluşturulmuş intrapsişik temsilin ve tarihsel olarak inşa edilmiş ve şu anda ahlaki olarak kabul edilebilir sayılan eylem kalıplarının prosedürel düzenlemesinin somutlaşmasıdır. Bu tür ayrışmanın yol açtığı sonuçların haklı bir korku düşüncesi, kurtarıcı değişim arayışına ve intrapsişik bütünleşmeye karşı müthiş bir engel teşkil eder.

Şamanik "dönüşüm süreci" gerektiğinde bilişsel sistemlerin güncellendiği bir araç olarak karşımıza çıkar; süreç sırasında serbest bırakılan duygu, zorunlu olarak deneyimin bir parçasıdır. Dolayısıyla her büyük "adım" devrimci deliliğe inişin bir veçhesine sahiptir; tonları niteliksel olarak normalden radikale doğru değişir. Bu sürecin yapısı kendini kolaylıkla hayali temsile dönüştürür; bu tür olaylar hakkında "açıkça tutarlı" herhangi bir bilgi oluşturmak için çok genç olan çocuklar arasında bile.

5 Ekim 1995 tarihinde kızım Mikhaila (üç yaşında), oğlum Julian (bir yıl on bir aylık) hakkında aşağıdaki rüyayı anlattı. Julian ruvalet eğitimi ve konuşma gelişimi sürecindeydi ve duygularını kontrol etmekte biraz zorlanıyordu. Mikhaila ona “bebek” demeyi severdi. Artık gerçekten bir bebek olmadığı konusunda birkaç tartışmamız oldu. Bana bu hikâyeyi ben bilgisayarın başındayken anlattı, ben de onu kelimesi kelimesine kaydedebildim:

Mikhaila: Julian'ın gözleri düştü ve sonra
parçalara ayrıldı.

Baba: (Ne tür parçalar?)

Mikhaila: Jülyen parçaları
ve kemikler de düştü
sonra

bir delik onu yakaladı

ve içinde su vardı

ve dışarı çıktığında kocamandı.

Anne: (Julian artık bebek değil mi?)

Mikhaila: Hayır o koca bir oğlan

ve bacaklı bir böcek onu dışarı çıkardı çünkü böcekler yüzebilir

ve delik parktaydı ve arka bahçeye ilerledi

ve o içine düştü

bir ağaç yandı

ve delikten çıktı.

Julian'ın duygusal sıkıntısına neden olan, önceki çocuksu kişiliğinin kısmen “çözülmesi”ydi. Bu sıkıntıdan üzgünlük duyan (ve “bebeği”nin ortadan kaybolması konusunda kafası karışan) Mikhaila, kardeşinin neler yaşadığını anlamaya çalışıyordu. Rüyası onun dönüşümünü “ölüm” ve yeniden doğuş olarak temsil ediyordu: Önce gözleri düştü, sonra parçalara ayrıldı, sonra kemikleri çıktı. Her şey başlangıçta yakındaki parkta olan “deliğe” girdi. (Evimizin yanında 40 dönümlük ağaçlı bir park var. Çocuklar ve ben akşamları birkaç kez oraya gitmiştik. Burayı ürkütücü ama

heyecan verici bulmuşlardı. Onlar için bu, bilinmeyenin, keşfedilen ve tanıdık bölgenin dışının en yakın tezahürüydü. Dönüşümün gerçekleştiği “deliğin” kaynağı olarak metaforik anlam için ana yer.) Delik, sembolizmini kısmen tartıştığımız (canlandırıcı/yok edici “hayat suyu” olarak) suyla doluydu. “Yüzebilen” “bacaklı böcek”, bence, daha karmaşık kortikal veya kişilik yapılarının dönüşümüne rehberlik eden veya altında yatan çok arkaik intrapsişik sistemlerin teoriomorfize edilmiş bir temsiliydi. Bir ağacın yandığı ve deliği terk ettiği fikri çok karmaşıktır. Bir ağaç, en azından, temel malzemedan (yerden) çıkan karmaşık bir yapıdır. Aynı zamanda, bireysel insanın, hatta sinir sisteminin kendisinin “özünün” metaforik bir temsilcisi olarak da yaygın bir şekilde kullanılır.⁴²⁸ Bu durumda “ağaç” bu nedenle Julian’ı da temsil ediyordu, daha az kişisel olan bir şekilde. Diğer şeylerin yanı sıra şu anda dönüşüm geçirmekte olan kişilik yapılarını temsil etti.

Uyum sağlama yeteneği, mevcut ahlak kavramlaştırmalarını yeniden yapılandırma kapasitesinin yokluğunda, tek bir ilkeler dizisinin (tek bir eylem modeli, tek bir kavrayış biçimi) kapsadığı alanla zorunlu olarak sınırlı kalır (ahlak: dayanılmaz şimdinin, ideal geleceğin ve dönüşümün araçları). Bu tür bir sınırlama (oyunların kurallarıyla oyun oynayamama) davranışsal ve temsili esnekliğin tehlikeli bir şekilde kısıtlanması ve kaçınılmaz “çevresel” değişimle (yani çevrenin kaçınılmaz olarak yeniden belirmesiyle) ortaya çıkan tehlikelere karşı duyarlılığın artması anlamına gelir. Biyolojik olarak belirlenmiş bu tür bir çözülme kapasitesi ve bunun tatmin edici çözümü adaptasyonda niteliksel değişime yönelik insan kapasitesinin varlığı için gerekli ön koşulu sağlar. Krizin çözümü –sembolik yeniden doğuş– inisiyasyonun, parçalanmanın ve ölümün ardından gelir. Eliade şöyle der:

Uygun inisiyasyon işlemleri her zaman uzuvların ve iç organların yenilenmesini, kemiklerin temizlenmesini ve sihirli maddelerin (kuvars kristalleri veya inci kabuğu veya “ruh yılanları”) eklenmesini

içerir. Kuvars “gökyüzü dünyası ve gökkuşağı” ile bağlantılıdır; inci kabuğu benzer şekilde “gökuşağı yılanı” ile, yani kısacası hâlâ gökyüzü ile bağlantılıdır. Bu gökyüzü sembolizmi, Cennet’e esrik yükselişlerle paraleldir; çünkü birçok bölgede adayın ister kendi gücüyle (örneğin bir ipe tırmanarak) isterse bir yılan tarafından taşınarak gökyüzünü ziyaret ettiğine inanılır. Gökyüzünde Doğaüstü Varlıklar ve efsanevi Kahramanlar ile konuşur. Diğer inisiyasyonlar, ölümler diyarına inmeyi içerir; örneğin geleceğin tıp adamı mezarlığın yanında uyur ya da bir mağaraya girer ya da yer altına ya da bir gölün dibine götürülür. Bazı kabileler arasında, inisiyasyon, inisiyenin bir ateşte “kavrulmasını” da içerir. Sonunda aday, onu öldüren aynı Doğaüstü Varlıklar tarafından diriltilir ve o artık “bir Güç adamı” haline gelir. İnisiyasyonu sırasında ve sonrasında ruhlar, efsanevi Zamanların Kahramanları ve ölümlerin ruhları ile tanışır ve bir anlamda hepsi ona büyücülük mesleğinin sırlarını öğretir. Doğal olarak, uygun eğitim daha yaşlı ustaların yönlendirmesi ile sonuçlandırılır. Kısacası inisiye, yeni ve insanüstü bir duruma yeniden dirilişin takip ettiği bir erginleme ritüeli yoluyla bir tıp adamı olur.⁴²⁹

Şaman, dünyanın merkezi kutbu olan *axis mundi*’de, aşağı, kitonik sürüngen ve yukarı, göksel kuş dünyalarını insanın merkezi etki alanına bağlayan hayat ağacı üzerinde aşağı yukarı hareket eder. Bu, yukarıda cennet (yukarıdaki baba), aşağıda yer altı/madde/dünya (aşağıdaki ana) olarak alternatif ama tanıdık bir düzenlemede tasarlanan “deneyimin kurucu unsurlarıdır”; orijinal olarak kozmosu yaratan kahraman tarafından düzenlenen konfigürasyonda tasavvur edilir. Şamanın “topraktan tanrıların alanına” yolculuğunu tamamlamadaki başarısı, onun insan ve tanrı arasında aracı olan *psikopomp* rolüne hizmet etmesine izin verir. Bu tür bir uyarılama başarısız olduğunda, topluluğunun üyelerine koşullu uyarılamanın dışında kalanlara uyum sağlamada yardımcı olmak. Bu nedenle şaman, toplumuna bilinmeyenle aktif bir aracı olarak hizmet eder; deyim yerindeyse bilinmeyenin insanla ko-

nuştığı kanal olarak; uyumsal değişimi zorlayan bilginin aktığı aracı olarak. Yolculuğun değerli olması için şamanın “bilinmeyen topraklara” yolculuğunun topluluğa dönüşle sınırlandırılması gerektiğini belirtmek önemlidir. Aksi takdirde, prototip esrime deneyimi olan salt delilik; sosyal olarak kabul edilecek ve intrapsişik olarak deneyimlenecektir. Çözüm, psikolojik yeniden yapılanma, yeniden birleştirme, “daha yüksek düzeyde” yeniden doğuştur. Kurtarıcı kişisel deneyim bozulmamış ancak mevcut sosyokültürel mit ve tarih külliyatına yeniden entegre edilmiştir.

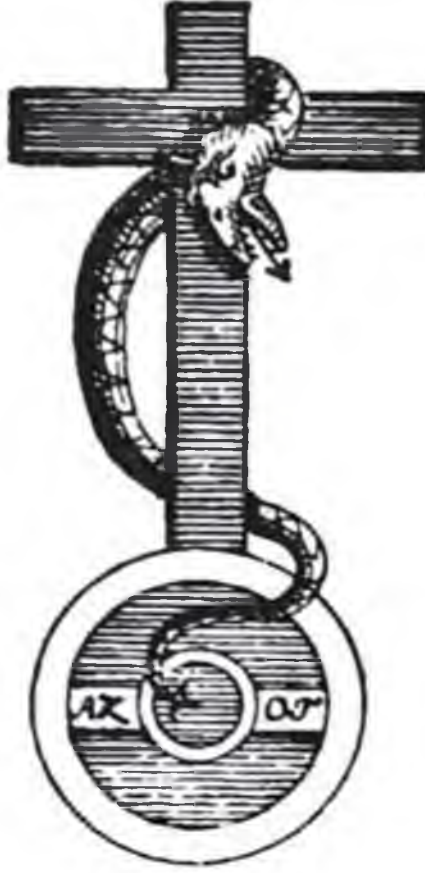
Varoluşun ebedi bir yönünü içeren ortadan kaldırılamaz anormali, talihsiz ama yetenekli bireylerin bir alt kümesinin istikrarını, akıl sağlığını periyodik olarak baltalar. “Yer altı dünyasına yolculuk” sırasında akıllarını koruyanlar, yurttaşlarının bakış açısından bu yer altı dünyası tarafından kirlenmiş olarak, dünyayı yeniden düzenleme ve dolayısıyla akıl sağlığını ve istikrarlı yaşamı sürdürme olasılıklarıyla geri dönerler. Bu tür bir iyileşme *özünde* varsayım ve değer dönüşümüdür; önce bireysel, sonra kültürel. Tarih, geçmişin yaratıcı deneyiminin ve bilgeliğinin paha biçilmez bir deposudur. Geçmiş bilgelik, mevcut potansiyeli yaşanabilir kılmak için her zaman yeterli değildir. Eğer deneyimin yapısı geçmiş gibi durağan ve sonlu olsaydı her şey uzun zaman önce fethedilmiş olurdu ve ataların ve onların çocuklarının yaşamları çok az farklılık gösterirdi. Ancak deneyimin yapısı dinamiktir ve olasılık bakımından sonsuzdur. Deneyimin doğası zamanla değişir. Gelecekte, daha önce hiçbirinin olmadığı şimdiki zamana yeni zorluklar ve tehlikeler ortaya çıkar. Geçmişin tanımı olarak tarih, statik olduğu kadar eksiktir. Bu nedenle, yeni deneyimlerle sürekli bir çatışma içinde var olmalıdır. Kültürün dönüştürülmesinin altında yatan ruh önce bireye, sonra genel olarak topluma yönelik yıkıcı vahiy ile dayanılmaz intrapsişik çatışmayı çözer. Yaratıcı birey, akranlarının ortak kaderini paylaşmak yerine, onu takip edenler için metafiziksel olarak ve çoğu zaman kelimenin tam anlamıyla “ölmektedir”. Tarihin ileriye doğru hareketinin ilk

yükünü taşıyanlar, tecrit ve korkunun ağırlığı altında yıkılmadan kişisel özellikleri ve vahyi kolektif gerçekliğe dönüştürmeye muktedirler. Bu tür yaratıcılık, her insan bireyi ve genel olarak insan toplumu tarafından korkutucu, nefret uyandırıcı, cezbedici ve tapılasıdır. Yaratıcı bireyler eski değerleri yok eder ve kaosla tehdit eder ama aynı zamanda ışık ve daha iyi şeylerin vaadini de taşır. “Devrimci kurtarıcının fedakârlığı” bu şekilde kozmosu kurtarır ve yeniden alevlendirir.

Devrimci kahraman, bilinmeyen ve tehditkâr olanın bazı yönleriyle gönüllü olarak cesaretle yüzleşmeye karar veren bireydir. Ayrıca şu anda sosyal uyumun bir şekilde eksik veya uygunsuz bir şekilde yapılandırıldığını algılayabilen tek kişi olabilir; şu anda hâlâ fethedilmemiş kötü ruhların, tehlikeli bilinmeyenlerin ve tehdit edici olasılıkların hâlâ var olduklarını anlayan kişi olabilir. Yaratıcı eylemde bulunurken, kaosla (yeniden) karşılaşır, mite dayalı yeni davranışsal stratejiler üretir ve kültürel yetkinliğin sınırlarını genişletir (veya paradigmatik yapıyı dönüştürür). İyi adapte olmuş insan, olmuş olanla özdeşleşir, geçmiş bilgeliği muhafaza eder ve bu nedenle bilinmeyenden korunur. Buna karşılık, tarihin yazarı ve editörü olan kahraman, bilinene hâkim olur, sınırlarını aşar ve sonra onu yeniden yapılandırmaya tabi tutar. Bu süreçte kaosu görmek için onu bir kez daha açığa çıkarır ya da bilinmeyen sınırları geri iter, daha önce korkunun ve umudun olduğu yerde tanımlanmış bir bölge kurar. Kahraman doğanın üstesinden gelir, Yüce Ana ile yaratıcı birliği oluşturur ve sonuç olarak Yüce Baba'yı, kültürü yeniden organize eder. Bu tür bir yeniden bütünleşme ve yeniden diriliş, özünde bireysel ve ardından kültürel ahlaki varsayımın başkalaşımıdır. Böyle bir yaratımın ve intrapsişik yeniden yapılanmanın geçmiş sonuçlarının kümülatif sosyal aracılı aktarımı, grup kimliğini, kültürün kendisini, davranışın altında yatan varsayımlar ve değerler kanonunu, korkunç bilinmeyene karşı ebedi kalkanı oluşturur.

Kahraman, ortaya çıkan bir anomali ile temasın bir sonucu olarak “iç yapısını” (yani değerler hiyerarşisini ve davranışlarını) yeniden organize eden ilk kişidir. “Yer altı dünyasına inişi” ve ardından yeniden yapılanması onu bir kurtarıcı yapar ancak kaos ejderhasıyla teması aynı zamanda onu geleneği ve istikrarı bozan güçlerle kirletir. Hüküm süren “statüko” istikrarı yalnızca görünüşte kalabilir. Yani, mevcut biçiminde kültür, henüz tam olarak tezahür etmemiş değişim tarafından zaten mahkûm edilmiş olabilir. Kahraman, ejderhayı herkesten önce fark eder ya da en azından onun varlığını kabul eder ve hücumu yönetir. Tehdit altındaki düzen krallığına dönüşü bolca övgü alabilir, ancak şu anda taşıdığı (ya da muhtemelen taşıdığı) bilgi, kurtarıcı olduğu kanıtlanmadan çok önce yıkıcı ve yıkıcı görünecektir. Kahramanı devlet için en büyük tehlike olarak görmek çok kolaydır; aslında devletin mutlak durgunluğu daha temel bir tehlike oluşturmazaydı bu doğru olurdu. *Şekil 51: Kaos ve Dönüşüm Ejderhası Olarak Çarmıha Gerilen Kurtarıcı*⁴³⁰ kurtarıcıyı, bilinmeyen tarafından “kirlenmesine” uygun bir şekilde bir yılan olarak sunar.⁴³¹

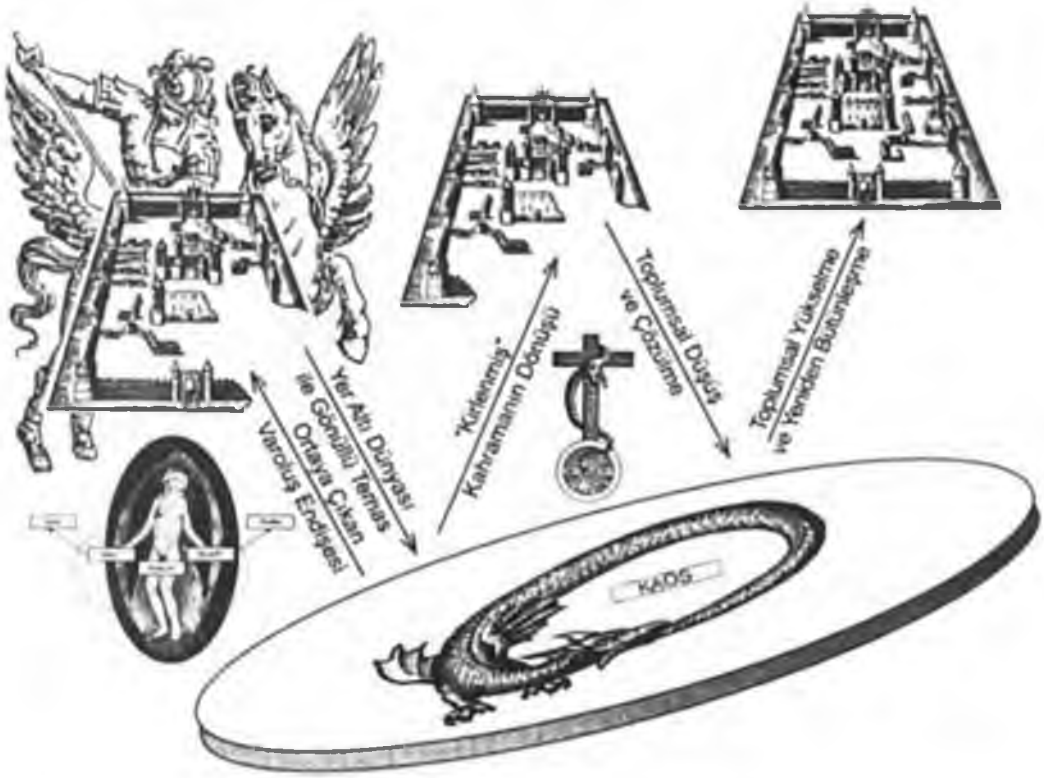
Şekil 52: Devrimci Kahramanın Sosyal Olarak Yıkıcı ve Kurtarıcı “Yolculuğu” kahramanın yolunu şematik olarak sunar. Anormal ve kaygı uyandıran deneyimsel verilerle başı dertte olan birey, içinde bulunduğu toplumun “çözülmesi”nden, “katılığı”ndan veya “yaşlılığı”ndan eşit ölçüde muzdariptir. Bu tür verileri “işleme” yani, anlam için “kazma” ve sonuç olarak sosyal olarak inşa edilmiş intrapsişik davranış ve değerler hiyerarşisini istikrarsızlaştırma mitolojik olarak, “yer altı dünyasına iniş” ile eş değerdir. Bu iniş başarılı olursa, yani keşfeden birey önceki kişilik yapısına geri çekilmezse, kendini duvarlara hapsedmezse ve umutsuzluğa, kaygıya ve çaresizliğe kapılmazsa, o zaman elinde dâhil edilmesi toplumun geri kalan üyelerine fayda sağlayacak işlenmiş bilgilerle topluma geri dönebilir. Bununla birlikte, “bilinmeyene bulaşmasının” bir sonucu olarak ona korku ve hatta nefretle bakılması çok muhtemeldir; özellikle “geride kalanlar” ilk yolculuğunu gerekli kılan

Şekil 51: Kaos ve Dönüşüm Ejderhası Olarak Çarmıha Gerilen Kurtarıcı

tehdide karşı bilinçli değil iseler. Kirlenmesi hafife alınacak bir şey değildir. Keşfedici figür aslında grubun sürekli başarısı ve hayatta kalması için gerekli olan yeni bir adaptasyon veya temsil tarzı türetmişse, önemli sosyal değişim kaçınılmazdır. Bu değişim süreci, grupla tamamen özdeşleşenleri kendi iradeleri dışında kaosa sürükleyecektir. Böyle bir “yer altı dünyasına istemsiz iniş”, gördüğümüz gibi, özellikle de “kahramanla özdeşleşme”nin yokluğunda çok tehlikeli bir girişimdir. Bu, kahraman ile kaos ejderhası (kahraman ile çevre felaketi, kralın ölümü, tehlikeli yabancı veya sapkın fikir arasında) ayırım yapamayanların öncelikle “ruhlarını gruba satmış” kişiler olduğu anlamına gelir.

Tutum ne kadar gaddarsa ona sahip çıkanlar yaratıcı hastalığın kahramanından, kurbanından ve yararlanıcısından o kadar nefret eder ve korkar:

Şekil 52: Devrimci Kahramanın Sosyal Olarak Yıkıcı ve Kurtarıcı "Yolculuğu"

Erdemli kişi için pusuya yatalım çünkü o bizi öfkeliyor, Yaşam biçimimize engel oluyor, Yasalara uymadığımız için bizi eleştiriyor, Bizi eğitimimize kötülük etmekle suçluyor.

O, Tanrı'yı bildiği savını ileri sürüyor, Tanrı'nın oğullarından olduğunu söylüyor.

Onun kanısına göre bizler düzenciyiz! Pislikten uzak durur gibi yaptıklarımızdan uzak duruyor, Erdemli kişilerin sonunda mutlu olacaklarını bildiriyor. Tanrı'nın oğlu olmakla övünüyor.

Bakalım, söyledikleri doğru mudur, Görelim, onun sonu ne olacak.

Eğer erdemli insan Tanrı'nın oğlu ise, Tanrı onun tarafını tutacak, Onu yakalayan düşmanlarının elinden kurtulacaktır.

Canını yakarak ve işkence ederek onu sınavalım, Bu şekilde onun inceliğini araştıralım, Dayanma gücünü deneyelim.

Onu suçlayarak utanç verici bir ölüme bırakalım, Değil mi ki onu koruyacaklardır; eğer sözüne inanacaksak. (Bilgelik 2:12-13, 16-20)

Zorba tutum, toplumu homojenlik ve katı öngörülebilirlik içinde tutar ancak onu nihai çöküşe mahkûm eder. Ahlaki erdem kılığına bürünen bu kibirli gelenekçilik, bilinen yoldan çıkmanın ifade edilmeyen korkusudur; kişisel yeteneğe olan inanç eksikliğinin ve buna eş değer bilinmeyenden korkmanın bir sonucu olarak tamamen anlaşılır ama yine de affedilmez olan kaderden kaçınmadır. Böyle bir başarısızlığın kaçınılmaz sonucu, *anlamın kısıtlanması*dır (tanım gereği, anlam bilinen ve bilinmeyen arasındaki sınırda var olduğu için). Anormal bir olay karşısında eylem ve temsilin güncellenmemesi anlamına gelen *kişisel* deneyimin bastırılması, yaşam nehrine set çekmek anlamına gelir. Çorak ovada, felçli krallıkta, sonsuz kuraklıkta var olmak demektir. Kişisel deneyim, faşistlerin lanetidir, sonsuza dek grup sınıflandırmasının ve ölümlerin yorumlarının yerini alan yeni ve sonsuz bir şekilde yenilenen kişisel deneyimdir.

Öngörülebilir toplumun güvenliği korkuya bir panzehir sağlar ancak çok katı bir toplum kendi nihai yıkımına neden olur. Gelecek, bilinmeyi de beraberinde getirir; bu nedenle esnek olmama ve değişme isteksizliği, yok oluşu kesin kılar. Uyumsal davranış, dinamik kişisel deneyim ile toplum arasında kaçınılmaz olarak var olan gerilimi çözmeye yönlendirilenler tarafından yaratılır ve/veya dönüştürülür; doğru olduğunu bildikleriyle tarihin iddia ettiği arasındaki gerilimi çözmeye yönlendirilir. Kriz zamanlarında yeniden adaptasyon, tarihsel bilgi birikimine basit bir ekleme yapma anlamına gelmez; bu aynı zamanda kahramanca bir çabadır. Tam yeniden uyarlama, devrimci önlemleri, kısmi veya tam reenkarnasyonu, kurucu unsurlara dağılmayı ve sistemik yeniden örgütlenmeyi gerektirebilir. Böyle bir yeniden düzenleme, deneyimin anlamını ve dolayısıyla tarihin ve varlığın mitolojisini değiştirir. Kriz zamanında çözüme ulaşılmazsa, akıl hastalığı (birey için) veya kültürel yozlaşma (toplum için) tehdidi kendini gösterir. Bu "akıl hastalığı" (kültürün başarısızlığı, kahramanlığın başarısızlığı) bilinmeyen tahakkümüne geri dönüştür, mitolojik

terimlerle, Korkunç Ana ile istemsiz ensest (yıkıcı birliktelik) olarak ifade edilir.

Devrimci kahraman, kendisini tarihin koruyucu bölgesinin dışına konumlandırarak ve gerçekliğin korkunç doğasına karşı kendini savunmasızca açığa vurarak, kültürünün merkezi mitini ilerletmek için ilerleme olasılığını oluşturur. Psikolojik terimlerle: Kahraman, tarihin sınırlarını keşfeder; babanın çıplaklığını keşfeder (Yaratılış 9:20-25). Bu nedenle tarihe meydan okumalı ve daha önce kendisini koruduğu şeyle yüzleşmelidir. Korkunç Ana ile temas, ölümlülüğün mutlak savunmasızlığına maruz kalmak anlamına gelir; cehalet, delilik, zulüm, hastalık ve ölümün varlığına ve sonuçlarına. Devrimci kahraman, savunmasızlığının gerçekliğiyle yüzleşir ve bunun yarattığı terörle savaşır.

Geleceğin sonsuz aşkınlığı, geçmişteki tüm tarihsel olarak belirlenmiş sistemlerin mutlak yeterliliğini sürekli yok etmeye hizmet eder ve devrimci kahraman tarafından tanımlanan yolun kurtuluşa giden tek sabit yol olarak kalmasını sağlar. “Devrimci kahraman”, bilincin kendisinin eyleminin somutlaşması ve anlatısal temsilidir. Bu efsanevi eril ilke, kaos ve kültürle olan kimliğinden doğar ve insan deneyimini oluşturan yıkıcı, üretken, koruyucu ve zorba güçlere potansiyel güçte eş değer, bağımsız bir ilahi fenomen olarak durur. Kahraman, varoluşsal sorunlarına “üçüncü çözümü” bulan, çöküş ve otoriterliğe alternatif bulan bireydir. Tarihsel bakış açısından çözümü imkânsız olan bir paradoksla karşı karşıya kaldığında (bu, aksiyomatik olarak yüklenilen değerler ve varsayımlar hiyerarşisini tesis etmiştir), ilham verici eylemde bulunur ve kültürel olarak belirlenmiş sınırlarını aşar. Devrimci kahraman, sorunun varlığını inkâr etmek (ve bu nedenle, onu ortaya koymadan edemeyenlere eziyet etmek) yerine, (görünüşe göre) imkânsız olan çözüm ve savaşan karşıtları yeniden birleştirme görevini kabul eder. Sorunun en aza indirilebileceği için değil, insan doğasının onu karşılamak için genişleyebileceğine inandığı için başarılı bir çözüm olasılığını kabul eder. Böyle bir

inanç, cesaret için ön koşul sağlar. Gönüllü aşkınlık eylemi, onu bilinmeyenin kaba kuvvetine (ve sosyal grubun öfkesine) yeniden maruz bırakır, ancak yaratıcı eylemi mümkün kılar. Kahramanın tek başına ayakta kalma riskini göze alma yeteneği ne kültürünün değerini bilmediği için kültürünü reddetmesi ne de korkudan panik içinde ondan kaçmasıdır; mutlaka beğeni veya popülerlik olmasa da ona gerçek bir boyuta ulaşma olanağı sunar.

Mutlak bilinmeyenle karşılaşabilen bireydeki gerçek mutlak, sonunda tiranlığa tabi kılınamayan ve geçmiş tarafından yönetilmeyen kahramanlık yönüdür. Bu, zaten var olana sefilce boyun eğdirerek bireyin içinde bağlı olmaması gereken uygarlığı yaratan ruhtur. Kültürün dışında duran insan, ister istemez kendisini doğaya ve dünyaya karşı konumlandırır. Bu umutsuz bir pozisyon gibi görünüyor. Ama insan gerçek potansiyeli hakkında çok az şey biliyor ve umudu bu cehalet içinde yatıyor:

“Siz yapıcılar tarafından hiçe sayılan, Ama köşenin baş taşı durumuna gelen taş”tır. (Elçilerin İşleri 4:11)

ÖZ İMLEMENİN YÜKSELİŞİ VE ANOMALİNİN ÖLÜMLE KALICI ŞEKİLDE KİRLENMESİ

Anomalinin görünümü daha az veya daha fazla üzücü olabilir. Küçük “bilinmeyen tezahürleri”, “keşfedilen bölge”nin nispeten küçük parçalarını bozar. Daha büyük tezahürler, daha önce olduğu gibi kabul edilen her şeyi, hatta “görünmez” şeyleri bozabilir.

Bilinmeyen üzücü tezahürleri, “dış güçler”in jeolojik, meteorolojik ve hatta kozmolojik bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Benzer şekilde sosyal dönüşümler istikrarlı ve tanıdık olanları sarsabilir. Savaşlar, devrimler ve göçler, doğal kabul edilen her şeyin koşullu doğasını bir kez daha ortaya koyar.

İç dönüşümlerin istikrarsızlığı getirmesi de muhtemeldir. Olgunlaşma süreci, kendi başına, önceden istikrarlı ve iyi adapte olmuş kişiliği ve ailenin küçük toplumunu bozmak için yeterlidir. Adaptasyondaki krizler çocuk-

lukta, eğitimin başlangıcında ve dolayimsız sosyal dünyayla ilk bağımsız temasta ortaya çıkabilir. Gençliğin hormonal değişiklikleri ve yeni sosyal talepleri de aynı şekilde mutlu ve makul çocuğu depresif ve düşmanca ergene dönüştürebilir.

Bazı içsel dönüşümler de doğal ve toplumsal olaylardır. Örneğin soyut düşünme için sürekli genişleyen insan kapasitesi, sinerjik olarak çalışan biyolojik ve sosyal güçlerin bir sonucu gibi görünmektedir. İnsan beyni, filogenetik açıdan son derece hızlı bir şekilde evrimleşmiştir. Gittikçe genişleyen insan topluluklarının dil aracılı kişiler arası etkileşim özelliği, hızla gelişen biyolojik kapasiteyi, karmaşıklığı ve genişliği katlanarak artan bilgi ile sağlamıştır. Bu, insan zihninin kendini alt üst etme, deyim yerindeyse, önceden yeterli olan uyumlu ve koruyucu sosyal ve intrapsişik yapılarda büyük delikler açan vahiyler üretme kapasitesini giderek daha fazla gösterdiği anlamına gelir.

İnsanın sürekli genişleyen soyutlama kapasitesi, hem tür olarak hem de bireyler olarak varoluşun zamansal sınırlarını içeren kendilik modelleri üretmemizi sağladı. Kendi ölümlerimizi ve sevdiklerimizin ölümlerini hayal edebildik ve ölümlü kırılganlık ile karşılaştığımız her risk arasında bir bağlantı kurabildik. Her yeni insanın olgunlaşmasıyla yeniden ortaya çıkan bu kapasitenin ortaya çıkışı, her yaşamın gelişim seyrine hayal edilebilecek en zorlu anomaliyi sokar.

Mit, bu temsil yeteneğinin (ortaya çıkan öz bilincin, Âdem'in kalıtsal günahının) sürekli tekrarlanan görünümünü, "yasak meyvenin" dâhil edilmesi, iyi ve kötünün bilgisinin gelişimi ve bunun sonucunda Cennet'ten kovulma olarak temsil eder. Bu görünüm, Cennet ve yeryüzünün ayrılmasını sağlayan, insan deneyimini "ebedî olarak düşmüş", her zaman kurtarılmaya ihtiyacı olan bir şey yapan "kozmik öneme sahip" bir olaydır.

Homo sapiens için bilinmeyen, kalıcı olarak ölümle kirlenmiştir. Bu kirlilik, her anormal olayın potansiyel olarak ölümcül sonuçlarını algılayabildiğimiz için genel motivasyonumuzu, yani korku ve merakımızı muazzam bir şekilde yükseltti. Kültürel yaratımlarımız –büyük toplumlarımız ve onlara eşlik eden inançlar– kârlı bir şekilde, ölümlülük bilgimiz ve bu bilginin ilham verdiği enerji (yüksek uyanıklık ve nüfuz eden bilinç) tarafından yönlendiriliyor olarak görülebilir.

Bununla birlikte büyük, kişi ötesi bilişsel gücümüz, bizi ölümün gölgesi vadisinden henüz kurtarmadı.

Hangi insan, Tanrı'nın bir çiftçi gibi Aden'de, Cennet'te ağaçlar diktiğini ve orada, onu yiyene hayat veren, gözle ve duyularla algılanabilen Hayat Ağacı'nı diktiğini sanacak kadar budaladır? Her insanın bu şeyleri, altında gizli duyunun gizlendiği imgeler olarak alması gerektiğine inanıyorum.⁴¹²

Tao'nun meta mitolojisi, şimdiki zaman, gelecek ve birini diğerine dönüştürme tarzıyla ilgili belirli fikirlerin başlangıçta nasıl inşa edildiğini ve daha sonra böyle bir dönüşüm gerekli olduğunda bütünlükleri içinde yeniden oluşturulmasını tasvir eder. Bu meta mit, mevcut veya önceden var olan istikrarlı durumu tanımlayanlar da dâhil olmak üzere diğer mit sınıflarını birbirine bağlayan derin bir yapı sağlar: istikrarın yeniden kurulmasını tanımlayanlar. Bu döngüsel model, mitsel perspektiften dünyanın yaratılmasına benzer olarak görülen bilincin, eylemde bulunma ve temsil etme kapasitesinin gelişiminin esas karakteristiğidir.

Ortaya çıkan anormalliğin bir sonucu olarak yok olan “önceki istikrar yeri”, çöküşünün yarattığı kaos perspektifinden “bir zamanlar hüküm süren Cennet” ya da canlanmış ve yenilenmiş düzen açısından “katı ve zorba geçmiş” olarak anlaşılabilir. Cennet ve düşüş mitleri, tipik olarak yolun ilk dinamik unsurlarını, “şu anda hüküm süren kaos” perspektifinden, yani “din dışı” ve “dünyasal” yaşamı karakterize eden belirsizlik ve korku açısından tanımlar. Bu bakış açısından, insan yaşamı, iyi ve kötünün bilgisinin dayanılmaz ve geri dönüşü olmayan armağanıyla kirlenmiş “ölüm gölgesi vadisinde” varoluştur. Kefaret mitleri, yani kaostan çıkış, Cennet'e dönüş veya Cennet'e “uçuş” tarih öncesi düşüş için iyileştirme sürecini tanımlamak için “tasarlanmış” hikâyelerdir. Bu tür mitler, ortaya çıkan ölüm bilgisinin yol açtığı ruhsal felç için bir tedavi teşkil eden ahlaki ortaya koyar.

İlkel Cennet –sonradan kayıp Cennet– fikri, –deneyimin kökeni, (öz) bilincin yükselişi, sonra kalıcı, kalıtsal düşüş, lü-

tuftan iniş– tüm dünyaya dağılmış insan kültürünün sabit bir ifadesi olarak görünür. Kendileriyle ilk karşılaşan Avrupalılar tarafından varoluş tarzları genellikle Cennet zannedilen teknolojik açıdan en ilkel insanlar bile, genellikle kendilerini daha önceki bir mükemmellik durumundan düşmüş sayarlardı. Onlar için soylu vahşi, doğrudan Tanrı ile iletişim kurabilen atalardan kalma bir Âdem figürüydü:

Gök aniden dünyadan *ayrıldığı*nda, yani günümüzde olduğu gibi *uzaklaştığı*nda; Yeryüzü'nü Cennet'e bağlayan ağaç ya da sarmaşık kesildiğinde –ya da eskiden gökyüzüne değen dağ dümdüz olduğunda– o zaman Cennet aşaması sona erdi ve insan şimdiki durumuna girdi. Gerçekte, tüm [Cennet mitleri] bize ilkel insanın bir mutluluğun, kendiliğindenlik ve özgürlüğün tadını çıkardığını ve ne yazık ki *düşüşün*, yani Cennet ile Yeryüzü arasındaki *kopmaya* neden olan mitsel olayın ardından gelenlerin sonucunda kaybettiğini gösterir.⁴³³

Cennet fikri, “önceki istikrar yeri”nden biraz daha fazlasını kapsar. Aslında, tek bir temsilde birleştirilmiş şekilde önceki tüm istikrar yerleridir. Önceki her istikrar yeri bu şekilde *düzeni* oluşturur, bu haliyle, potansiyel ile mükemmel bir şekilde dengelenir; acı çekmeden, Aden'de veya Cennet'te, “duvarlarla çevrili zevk bahçesinde” (“Aden”, İbranicede “zevk, bir zevk yeri” demektir... Farsçadan gelen kendi İngilizce kelimemiz Paradise, *pairi* “etrafında”, *daeza* “duvar”, tam anlamıyla duvarla çevrili bir muhafaza anlamına gelir. Öyleyse, Aden duvarlarla çevrili bir zevk bahçesidir).⁴³⁴ Cennet, düzen ve kargaşanın mükemmel uyumunun acıları ortadan kaldırdığı, hayatın gereklerini ve zevklerini –emek ve çaba harcamadan– ortaya çıkardığı yerdir. Kaos ve düzen, Cennet durumunda mükemmel bir şekilde bütünleşir.

Dolayısıyla Cennet, deneyimin sürekli savaşı kurucu unsurlarına bölünmeden önceki “kozmos” durumundan da pay alır. Muhalefetten arınmış veya ötesinde bir varlık modu olarak

kavramsallaştırılan bu *uroborik* durum, aynı zamanda, ızdırabın –sınırlama ve karşıtlığın bir sonucu olarak– var olmadığı o yer veya varlık halidir. Bu sembolik temsil biçimi, beklenmedik bir şekilde kendini gösterdiğinde, korkunç bir endişe yaratan “kaos ejderhası” olduğu için biraz paradoksal görünüyor. Bununla birlikte, başka yerlerde olduğu gibi mitolojide de bağlam belirginliği *anlamı* belirler. Varoluş koşulları –yani düzen, kaos ve bilinç güçleri tarafından elde edilen denge– nadiren kendi başlarına tahammül edilemez görünürler (örneğin, şiddetli keder veya depresyon ile karakterize edilen kaygı ve acı durumunda). Bu perspektiften, varlık–olmama durumu (“kozmozgoni öncesi kaosla özdeşliğe” eş değerdir) her türlü acı çekme olasılığının yokluğudur. İntiharı karakterize eden düşünce durumunda, örneğin, Yüce Ana çağırır. Nispeten şiddetli bir “kimlik bunalımı” yaşayan bir öğrencim bana şu hikâyeyi anlattı:

Okyanusa bir gezi yaptım. Sahilin arkasında kayalıklar vardı. Kayalıklardan birinin üzerinde durmuş suya bakıyordum. Depresif bir ruh halindeydim. Ufuklara baktım. Bulutların arasında güzel bir kadın figürü görebiliyordum. Öne gitmem için işaret etti. Hayal gücümünden çıkmadan önce neredeyse sınırı aşıyordum.

Karım bana çok benzer bir hikâye anlattı. Geç ergenlik döneminde, kendini biraz huzursuz hissederek, memleketinin yakınındaki derin bir nehir kıyısının kenarlarında bir kamp gezisine çıkmıştı. Sarp bir yamaca bakan bir uçurumda bir gece kalmıştı. Sabah nehirden gelen sis vadiyi doldurdu. Uyandığında kenara doğru yürüdü:

Altımdaki bulutları gördüm. Büyük, yumuşak bir yastığa benziyorlardı. Sıcak ve rahat bir yere dalmayı hayal ettim. Ama bir yanımda bunu yapmamam gerektiğini biliyordu.

Yokluk durumu –Pandora’nın kutusunun açılmasından önceki durum– birçok koşulda (yeniden) elde edilmeye değer bir durum olarak görünebilir.

Cennet’in coğrafi bir yer olarak yaygınca kullanılan metaforu, aksi takdirde içsel doğası tamamen kavranamayacak olan karmaşık bir iş durumunu somutlaştırmaya hizmet eder, deyim yerindeyse, ruhun *a priori* koşullarını yeryüzüne indirmeye ve onları en azından sembolik anlamda anlaşılabilir şekilde ilk olarak gerçekleştirmeye hizmet eder. Yer veya durum olarak cennet, mükemmel kişiler arası etkileşim –aslan ve kuzunun uyumu– ve aynı zamanda ruhsal uyumdur (“iç krallık” ve “dış krallık” aynı anda “Tanrı’nın Krallığı” olarak birleşir). Cennet aynı zamanda, dünyevi hale gelmeden, masumiyet kaybolmadan önceki dünyadır.

“Çocukluğun cenneti” mitleri, her bir yaşamın başlangıcında, anne ve çocuğun ayrılmasından önce geçerli olan koşulları “başlangıç yeri” için metafor olarak kullanır. Simbiyotik anne çocuk ilişkisi, zamanla birbirinden ayrılacak ve bu nedenle sembolik değirmen için öğütülebilecek unsurların birleşiminden oluşur. Her yaşamın başlangıcında, doğumdan sonra iki bireyin yakın birliği, aynı anda bir şey ve birden fazla şey olan bir “durum” içerir. Aynı zamanda çoğulluk olan bir birliğin bu somut örneği, birden fazla şey olabilecek her şeyin ayrılmaz bir özdeşlik içinde hâlâ “var olduğu” varsayımsal zaman öncesi durumu soyutlamada temsil etmek için kullanılabilir. Bu birlik –ihlal edilmemiş orijinal durum– mükemmelliğin duygusal değerlendirmesini üstlenir (çünkü orası hiçbir çatışmanın, “karşıtların ayrılığı”nın olmadığı yerdir).

Kutsal Bakire Ana ve Çocuğun yaygın ikonik temsilleri, örneğin Hristiyan ve Hristiyan olmayan kökenin duygusal doğası hakkında kristalize fanteziler olarak kabul edilebilir. İdeal anne bebek birlikteliğinde her arzu kesinlikle sevgiyle sınırlanır. Erken çocukluk durumu, daha genel olarak, çatışmadan kurtulmayı sembolize eder; dürüst, masum, pastoral insan varlığını, aşka dalmayı, sosyal temasın gerekli yozlaşmasından, fiziksel

varoluşun sert cezalandırıcı koşullarına maruz kalmadan önceki hayatı sembolize eder. Çocukluk, ölümlülüğün keşfinden önceki varoluşu temsil eder. Bu kirlenmemişlik, çocukluk deneyimine, yetişkinliğin varoluşsal kaygısını aşan varlık durumu için bir model olarak mitik hayal gücüne kolayca hizmet eden ideal bir nitelik kazandırır. Erkek için baba olan çocuk, insanın geçmişini temsil eder; ayrıca insan potansiyelini ve insanın geleceğe dair sonsuz umudunu temsil eder. Örneğin Hasidikler, “Zaddik’in [kusursuz, doğru insanın] doğumdan beri kaybolanı bulduğuna ve onu insana geri verdiğine” inanırlar.⁴³⁵ Hristiyan geleneğinde de aynı şekilde, “ yolunuzdan dönüp küçük çocuklar gibi olmazsanız, Göklerin Egemenliği’ne asla giremezsiniz.” görüşü savunulur (Matta 18:3) Olgunlaşma, yeteneğin genişlemesi, benliğin ve dünyanın farklılaşması, olasılığın gerçeğe dönüşmesi, ama aynı zamanda potansiyelin kaybı anlamına gelir, çünkü geliştirilen her şey sayısız alternatifin varlığında tek bir yönde gelişir. Bu nedenle büyüme, yetişkinliğe doğru atılan her adım ölüme bir adım daha yaklaştığı için düşüş anlamına da gelir.

Cennetsel ilk durum, mitolojik temsilde, insan tarafından üstlenilen kader niteliğindeki bazı eylemlerle –onu göksel kaynağına karşı koyan bazı eylemlerle– tipik olarak bozulur. Böyle bir muhalefet acı vericidir ve genellikle korkunç bir hata veya günah olarak tasvir edilir. Bununla birlikte, deneyimin ve tarihin kökeninin –yani varlığın kendisinin kökeninin– bu tür bir karşıtlıkla, kökenden farklılaşmayla ayrılmaz bir şekilde bağlı görünmesi söz konusudur. İlk cennetsel durum, mutlak bütünlük ile karakterize edilse de, yine de paradoksal olarak kusurlu görünmektedir; belirsiz bir var olmama biçiminden muzdariptir; gerçekliğin kendisinden yoksundur.

Yer ve Gök’ten önce var olan, biçimsiz, ancak eksiksiz bir şey vardı;
Ses olmadan, madde olmadan,

hiçbir şeye bağlı olmayan, değişmeyen, her yeri kaplayan, hatasız.

Kişi onu Cennet'in altındaki her şeyin Anası olarak düşünebilir.⁴³⁶

Böyle bir yokluk, sınırlamanın veya muhalefetin yokluğunun kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu yokluk, kendisinden ayırt edilebilen bir referans noktasının kökenini oluşturan her şeyi yoksun bırakır ve dolayısıyla onu varoluştan da mahrum eder. Bir "yer" olarak ("masum varlığın önceki hali" olarak), Cennet kaygısız bir varoluş patinasını korur. Bu, bu varoluşun karşılaştırmalı *gerçeksizliği* tarafından azaltılır. Cennet Bahçesi henüz dağılmamıştır; henüz kurucu unsurlarına (tamamen) ayrılmamıştır. Ancak birbirinden ayırt edilemeyen iki şey iki şey değildir ve hiçbir şekilde ayırt edilebilir özelliği olmayan bir şey de olmayabilir.

Cennet, gerçekleşmeden önceki dünyadır. Böyle bir durumda hiçbir şey ızdırap çekmez ve hiçbir şey ölmez, çünkü ızdırap çekilecek tanımlanmış bir şey yoktur, hiç kimse öznel varlığın doğasının veya böyle bir varlığın anlamının, bir kez bütünden "bağımsız" hale geldikten sonra farkında değildir. Eş zamanlı olarak erkek ve dişi olan "ilkel ata", karı koca olarak bölünmeden önce bu gerçekleşmemiş yerde ikamet eder;⁴³⁷ bu bölünmeden sonra bile *utanç duymadan* var olurlar:

Âdem de karısı da çıplaktılar, henüz utanç nedir bilmiyorlardı.
(Yaratılış 2:25)

Çıplaklığı "bilmek" –ve ondan utanmak– açıkta kalmayı, zayıflığı ve kırılganlığı anlamaktır. Bir kalabalığın ve dünyanın önünde teşhir edilmek, bireyin dramatik ve tartışılmaz bir şekilde sergilenmesi temel zayıflığına sahip olmaktır. Çıplaklığın farkında olmamak –"öz bilinçten" yoksun olmak– çok daha az soruna sahip olmaktır ama aynı zamanda çok daha az olmaktır. Çocuğun "cennet" dünyası, yetişkinin dünyasından çok daha azdır; yani

çok daha az *belirgin*dir. Çocuğun yetişkinlerden daha az sorumluluğu ve daha az tanımlanmış kaygısı vardır. Bu, en azından belirli bir yetişkin perspektifinden, çocukluğa olgun varoluşun sahip olmadığı bir çekicilik verir. Ama aynı zamanda çocuğun, yetişkinin aşmış olduğu korkunç bir kırılganlığa sahip olması da söz konusudur. Çocuk, savunmasızlığını açıkça algılamaz ve bu nedenle, bu savunmasızlık trajik bir şekilde kendini gösterene kadar acı çekmez. Yetişkin, aksine, incinebileceğini bilir ve bu bilgi için sürekli acı çeker. Onun “yükseltilmiş bilinci” –aslında öz bilinç– sağlıklı bir şekilde hayatta kalmasını sağlamak için adımlar atabileceği anlamına gelir (sonuçta gelecek için endişelenmesi gerekse bile). Çocuğun dünyası sınırlandırılmıştır, tam olarak gerçekleşmemiştir, ancak yine de savunmasızdır. Cennet dünyası eksiktir, ancak aynı şekilde tehdit altındadır.

İnsan deneyimini ve (tüm niyet ve amaçlar için gerçekliğin kendisi olan) tarihsel etkinliği başlatan şey, –Bilinç sürecine eş değer olan Söz, *Logos* tarafından yaratılan– ışığın karanlıktan ilksel olarak ayrılmasıdır. Bu ilk bölünme, daha farklı, çeken ve iten karşıt çiftlerin ayrıntılandırılması ve tanımlanması için prototipik yapıyı ve temel ön koşulu sağlar:

Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı.

Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı.

Tanrı'nın Ruhu suların üzerinde hareket ediyordu.

Tanrı, “Işık olsun” diye buyurdu ve ışık oldu.

Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı...

(Yaratılış 1:1-4)

Işık ve karanlık mitsel bütünlüğü oluşturur; düzen ve kaos, paradoksal birliktelik içinde, tüm deneyimsel evrenin ilkel unsurlarını sağlar. Işık aydınlatmadır, ilhamdır; karanlık, cehalet ve yozlaşmadır. Işık, yeni doğan güneştir, gecenin yılanıyla sonsuz döngüsel savaşın ebedi galibi; kurtarıcı, efsanevi kahraman, insanlığın kurtarıcısıdır. Işık altındır, metallerin kralıdır, saf ve

bozulmaz, uygar değerin kendisinin bir simgesidir. Işık, Güneş Kral, Aydınlanma, Berraklık ve Odak Tanrısı Apollon'dur; kara maddeye karşı ruh; karanlık ve bilinçsiz dışıl karşıtı parlak erkeklik. Işık, korkunç Ölüm ve Gece Tanrıçası Tiamat'a karşı mücadele eden sabah ve bahar gününün tanrısı Babil kahramanı Marduk'tur, kötülüğe karşı savaşan ve babayı kurtaran Horus'tur, geçmişi aşan ve ilahi *Logos* ile tüm bireylerin kimliğini genişleten Mesih'tir. Işıktaki var olmak, doğmak, yaşamak, kurtuluşa ermek demektir, ışıktan ayrılmak ise kötülük yolunu seçmek –ruhsal ölümü seçmek– ya da bedensel olarak tamamen yok olmak demektir.

Mit. deneyim evreninin kökenini, bu ayırım ile bilinçli deneyimin bilinçdışı farkındalıksızlıktan gizemli farklılaşması arasındaki analojik veya metaforik özdeşlik nedeniyle, ışığın karanlıktan ayrılmasıyla eşitler. Farkındalık ve gündüz deneyimi, unutulma ve gece gibi ayrılmaz bir şekilde birleştirilmiştir. Karanlık, görsel olarak bağımlı zamansal ve uzamsal duyuşsal uzantıyı ortadan kaldırarak veya dramatik bir şekilde kısıtlayarak, uyanık insan farkındalığına ciddi kontrol edilemeyen dış kişi ötesi sınırlamalar getirir. Gecenin karanlığı, bilinmeyenin yeniden ortaya çıkışını ve hâlâ anlaşılmaz bir şekilde deneyime gömülü olan bu dehşetlere karşı ebedi insani boyun eğme duygusunu beraberinde getirir.

Kutsal Gece göğe doğru süpürüldüğünde, mutlu, güzel günü alır

Bir zamanlar dipsiz bir çukura yarılmış haldedir.
Altın halıyı katlar.

Giden vizyon benzeri dış dünyadır,
ve adam, evsiz yetim.

tam bir çaresizlik içinde, çıplak ve yalnız,
öğülemesiz uzayın karanlığı ile yüzleşmek zorundadır.

Kendi üzerine eğilmek zorundadır.

yok edilmiş zihinle, tutasız düşünceyle,
ruhunun boş derinliklerinde batır.

çünkü dışarıdan onu destekleyecek veya sınırlayacak hiçbir şey gelmez.

Tüm yaşam ve parlaklık eski bir rüya gibi görünür; gecenin özündeysen,

çözölmüş, ayrı kalmış,

kaderinde olan bir şey onun hakkıdır

şimdi algılar.⁴³⁸

Dış “kozmik” güçler, gündüzü geceyle örter. Benzer şekilde ve eşit derecede kontrol edilemeyen ve kişisel olmayan “içsel” güçlerin bir sonucu olarak da bilinç gece uykuda kaybolur.⁴³⁹

“Başlangıcın” altında yatan temel metafor aslında doğum değildir. Daha ziyade, bir dünyanın kaybolduğu ve bir diğerinin ortaya çıktığı uykudan uyanma anıdır. Bu bir döngü içindedir: Günün sonunda uyku dünyasına geri döneceğimizi biliriz, ancak bu arada yine de bir kendini aşma hissi, bilincin gerçek olmayan bir dünyadan gerçek olana (veya daha gerçek olan bir dünyaya) “uyandığı” duygusu vardır. Daha yüksek bir gerçeklik derecesine uyanma duygusu, Herakleitos tarafından herkesin kendi “logos”una sahip olduğu bir dünyadan ortak bir “logos”un olduğu bir dünyaya geçiş olarak ifade edilir. Yaratılış, Yaradılış’ı, sözlü ifade (logos’un başka bir yönü), bilinçli algı, ışık ve istikrar yoluyla bir dünyanın aniden ortaya çıkışı olarak sunar. Bu uyanış metaforu gibi ifade, günlere yapılan vurgunun ve “Ve akşam ve sabah ilk gündü” gibi tekrarlanan ifadelerin, güneşin yaratılmasıyla bildiğimiz anlamdaki günlerin ortaya çıkmasından önce kullanılmasının gerçek nedeni olabilir.⁴⁴⁰

Geçici gece yokluğu durumu, öznenin, nesnenin ve hiçbir deneyimin olmadığı ancak bu tür şeylerin olasılığının bir şekilde uykuda olduğu, farkındalığın şafağından önce teorik olarak hüküm süren daha kalıcı duruma benzer görünmektedir.

Aden bahçesinde acı yoktur. Böyle bir durumda nesneler gerçekte var olmaz. Sonuç olarak mit, *varlık için gerekli olan karşıtlığın* kurulmasını, Tanrı’nın aynası olarak yaratılışa hizmet eden sınırlı

öznenin ortaya çıkışı ve evrimi ile eşitlemiş görünmektedir. Mitik dünyada, deneyimin (geçmiş, şimdi ve gelecek) varoluşunun kendisi, uzamsal ve zamansal olarak sınırlı gözlemcinin deneyimine bağlı görünmektedir. Bu şekilde tezahürlerinde sınırlı, yani bireysel deneyim alanında tezahür eden şeyler, karşıtlarına çarpmadan ve sonsuza dek yok olmadan önce kısa, farklı bir varoluşa ulaşır. Eski bir midraş bu bağlamda şöyle der: “Tanrı ve insan bir anlamda ikizdir.”⁴⁴¹ Modern fizikçi John Wheeler, benzer şekilde şöyle demiştir:

Her temel kuantum sürecinde, gözlem eylemi ya da tescil eylemi ya da gözlemci katılım eylemi veya buna her ne demeyi seçersek seçelim, gerçekleştiğini söylediğimiz şeye “somut gerçeklik” vermede önemli bir rol oynar. [Paradoksal olarak]: Evren, tescil eylemlerinden bağımsız olarak “orada” vardır ancak evren tescil eylemlerinden bağımsız olarak orada mevcut değildir.⁴⁴²

Standart perspektiften, nesnel şeyler kendi içlerinde var olurlar. Ancak bu bakış açısı, her şeye gerekli bir bakış açısı veren –tanımlanamaz sanallığı mevcut edimselliğe indirgeyen– gözlemcinin zorunluluğunu ortadan kaldırır. Mit böyle bir hata yapmaz, varlığın ve oluşun varlığını bilincin ve öz bilincin ortaya çıkışıyla eşitler.⁴⁴³ Mitolojik hayal gücünün insanı evrenin merkezine yerleştirmesine ve kaostan düzeni çıkaran ilke ile bireyin kendisi arasında bir benzerlik kurmasına izin veren bu denklemdir.

Mitsel dünya –deneyimlendiği şekliyle dünya– aslında birinci dereceden kendine referansın ortaya çıkan bir özelliği olarak düşünülebilir; özne olarak evren ile nesne olarak evren arasındaki etkileşim olarak kabul edilebilir. Mit, kökeni ışığın doğuşuyla, bilincin ortaya çıkışıyla eşitler: Evreni deneyim dünyasıyla eşitler; gerçeğin öznel olanı şart koştuğunu varsayar. Bu fikir, nesnel malzemenin kendi içinde ve kendi başına gerçeği oluşturduğu ve aslında nesne kavramı için kaynak malzeme sağlayan öznel deneyimin yalnızca bir nesne kavramı olduğu şeklindeki tarihsel

olarak yeni önermeye dayanan modern duyarlılığa fazlasıyla yabancı görünmektedir. Bununla birlikte, kendine gönderme yapan sistemlerin (aynı anda hem özne hem de nesne olarak *var olmak* gibi) beklenmedik ve niteliksel olarak benzersiz özelliklerin ortaya çıkmasıyla karakterize edilmesi söz konusudur. Özne olarak dünya (yani birey) son derece karmaşık bir fenomendir; her şeyden çok daha karmaşıktır (diğer özneler hariç). Nesne olarak dünya daha az gizemli değildir. İkisinin etkileşimini daha da dikkate değer bir şey olarak değerlendirmek mantıklıdır. Düşünürüz: *Önce madde, sonra özne* ve bizim anladığımız şekliyle *maddenin*, bizim anlayışımızın yokluğunda da var olan şey olduğunu varsayabiliriz. Ancak mitolojinin “ilk maddesi” (modern dünyanın maddesinden daha kapsamlı bir “töz”) salt tözden çok daha fazlasıdır: Nesnel ve öznel her şeyin kaynağıdır (*özde birleşmiş madde ve ruhtur*). Bu perspektiften, bilinç, deneyim dünyasının temelidir; “nesnelerin” kendileri kadar temeldir. Bu nedenle mitoloji meselesi, “aşılması gereken batıl inanç”tan, modern bakış açısının ölü ıvır zıvırından daha fazlası gibi görünür.

Deneyim dünyası, bilincin eylemleri tarafından –farkındalığın doğuşuyla– birden fazla “aşamada” oluşturulmuş gibi görünür. Benliğin aktif temsillerinin üretilmesinden önce varsayımsal olarak var olan “tamamen bilinçli farkındalık” –yani yalnızca “nesne” ve “özne” ayrımı– hâlâ temel birliği ve ilişkili “cennet” öğelerini korur. Adem ve Havva, “düşmelerinden” önce bağımsız varlıklar olarak var olurlar, ancak yine de hayvanlarla iletişim halindedirler ve Tanrı ile birlikte yürürler. Sonsuza dek verimli bir bahçede korunaklı, temel çıplaklıklarından ve kırılganlıklarından habersiz, endişeli bir özen ve zahmet olmadan var olurlar. Sonunda bu statik mükemmellik durumunu bozan ve deneyimin doğasını geri dönülmez bir şekilde değiştiren, *ikinci dereceden* öz göndergenin –benliğin farkındalığı, öz bilinç– ortaya çıkmasıdır. (Bilincin gelişimi, sistemin kendisi tarafından

kavranması evrensel yapıya bir tür öz gönderge ekler. Öz bilinç, yani öznenin kendisi tarafından kavranması bir başkasını eklemiş gibi görünmektedir.) Modern zihin böyle bir içsel dönüşüm tarafından değiştirilen hiçbir şeyi temel olarak kabul etmeyecektir (bilinci gerçeğe epifenomenal olarak kabul ettiği gibi). Mitolojik akıl, bilincin şeylerin yaratıcısıyla ittifak kurduğunu varsayarak tamamen başka bir duruş benimser. Bu bakış açısından, bilişsel dönüşümler varoluşun yapısını değiştirir; cennet ve dünya, yaratıcı ve yaratılmış arasındaki ilişkiyi dönüştürmek; kozmosun kendisini kalıcı olarak değiştirir. Modern materyalist, böyle bir teoriyi en hafif tabirle kibirli ve küstahça bulur. Bununla birlikte, Doğu ve Batı'nın büyük toplumları tam olarak böyle bir bakış açısına, insanın kökeni ve düşüşüne dair mitlere dayanır, bunlar tekinsiz yapısal paralellikle karakterize edilir:

Prens Gautama'nın babası, Doğu'nun kurtarıcısı Buda, oğlunu çaresiz bilgiden ve trajik farkındalıktan korumaya kararlı bir şekilde, onun için etrafı çevrili bir köşk, duvarlarla çevrili bir dünyevi lezzet bahçesi inşa etti. Sadece sağlıklı, genç ve mutlu olanların bu yeryüzü cennetine girmesine izin verildi. Tüm çürüme ve yozlaşma belirtileri böylece Prens'ten gizlendi. Duyuların anlık zevklerine, fiziksel aşka, dansa ve müziğe, güzellik ve zevke dalmış olan Gautama, ölümlü varlığın sınırlamalarından kesinlikle korunarak olgunlaştı. Ancak, babasının en özel ilgisine ve iradesine rağmen meraklandı ve baştan çıkarıcı hapisanesinden ayrılmaya karar verdi.

Seçtiği rotayı süslemek, maceracının yolunu çiçeklerle kaplamak ve hayranlığını ve dikkatini krallığın en güzel kadınlarına çekmek için hazırlıklar yapıldı. Prens, ona refakat edenlerin koruması ve konforunda yola çıktı ve kendisi için önceden hazırlanmış manzaradan memnun kaldı. Ancak tanrılar, bu en özenle hazırlanmış planları bozmaya karar verdiler ve yaşlı bir adamı yolun kenarında tamamen görünür şekilde topallaması için gönderdiler. Prens

büyülenmiş bakışları, eski müdahilin üzerine düştü. Merakla, hizmetçisine sordu:

“Benim maiyetimin yanında tökezleyen, eski püskü, bükülmüş ve kırılmış o yaratık nedir?”

ve görevli cevap verdi:

“Bu, diğer insanlar gibi, bebek olarak dünyaya gelen, çocuk, genç, koca, baba, babanın babası olan bir adamdır. Yaşlandı, güzelliğinin, iradesinin ve yaşamın olanaklarının yok edilmesine maruz kaldı.”

“Diğer erkekler gibi mi?” diye sordu prens tereddütle. “Yani... bu benim başıma da mı gelecek?” ve görevli cevap verdi:

“Zamanın geçmesiyle kaçınılmaz olarak.”

Dünya Gautama'nın üzerine çöktü ve o, evinin güvenliğine geri dönmek istedi. Zamanla kaygısı azaldı, merakı arttı ve tekrar dışarı çıkma cesaretini gösterdi. Bu sefer tanrılar görüş alanına hasta bir adam gönderdi.

“Bu yaratık,” diye sordu hizmetçisine, “titreyen ve felçli, korkunç derecede hasta, acıma ve küçümseme kaynağı: O nedir?”

ve görevli cevap verdi:

“Bu, diğer insanlar gibi, bütün olarak doğmuş, ancak hastalanmış, bununla baş edemeyen, kendisine ve başkalarına yük olan, acı çeken ve hastalığının tedavisi olmayan bir adam.”

“Diğer insanlar gibi mi? diye sordu prens. “Bu benim başıma gelebilir mi?”

ve görevli cevap verdi:

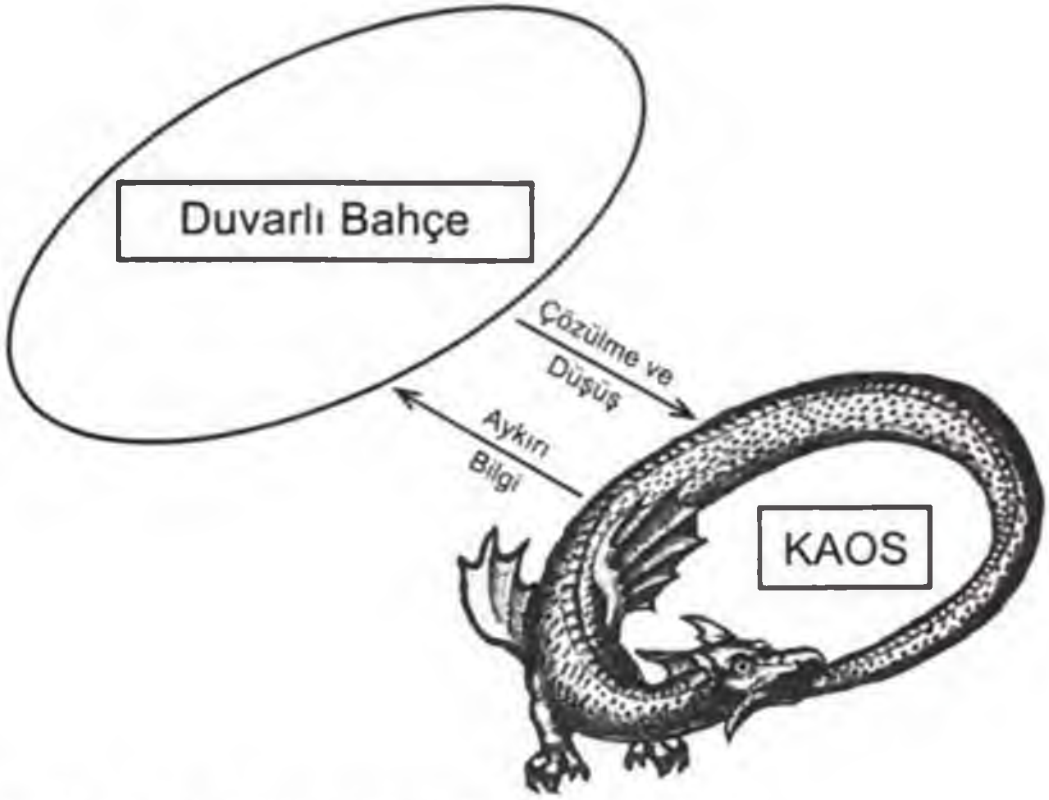
“Hiç kimse hastalığın yıkımından muaf değildir.”

Bir kez daha dünya çöktü ve Gautama evine döndü. Ama önceki hayatının zevkleri artık onu keyiflendirmiyordu ve üçüncü kez dışarı çıktı. Tanrılar merhametleriyle ona cenaze alayı olan ölü bir adam gönderdiler.

“Bu yaratık,” diye sordu hizmetçisine, “çok hareketsiz yatıyor, çok korkunç görünüyor, kederle çevrili, kaybolmuş ve kimsesiz: o nedir?”

ve görevli cevap verdi:

“Bu, diğer erkekler gibi, bir kadından doğmuş, sevilen ve nefret edilen, bir zamanlar sen olan ve şimdi toprak olmuş bir adam.”

Şekil 53: Buda'nın (Gönüllü) Düşüşü

"Diğer erkekler gibi mi?" diye sordu prens. "O zaman... bu benim başıma gelebilir mi?"

"Bu senin sonun," dedi görevli, "ve tüm insanların sonu."

Dünya son bir kez çöktü, ve Gautama eve gitmek istedi. Ama görevli prensin babasından emir almıştı ve onu onun yerine ormanda bir koruda gerçekleşen bir kadın festivaline götürdü. Prens, kendini ona özgürce, kısıtlama olmaksızın, şarkıda, dansa, oyunda, şehvetli aşk ruhuyla sunan güzel bir topluluk tarafından karşılandı. Ama Gautama yalnızca ölümü ve güzelliğin kaçınılmaz çürümesini düşünebiliyordu ve bu gösteriden hiç zevk almıyordu.

Buda efsanesi, ideal olarak kabul edilen bireysel gelişimin hikâyesidir. Hikâye, Gautama'nın babasının çocuğunu dünyanın tehlikelerinden korumasıyla başlar, tıpkı sağlıklı bir ailedeki herhangi bir çocuğun korunduğu gibi. Ancak genç prens olgunlaştıkça ve giderek daha meraklı hale geldikçe diğer dünyayı merak etmeye

başlar. Güvenli ve emniyetli bir aile içinde gelişen çocuklar, artık o aile tarafından kapsanamayacak bireyler haline gelirler. “Başarısız olan”, zorunlu olarak “iyi ebeveyn”dir; anne artık hızla bağımsız hale gelen bir çocuğu besleyen kişidir. Dünyaya yapılan her saldırı, bilgide bir artışa ve gerçek bir birey olarak var olmak için kabul edilebilir eylem ve temsil kalıpları sağlamak üzere, çocukluktaki aile kümelenmesinin ve kişiliğinin “dünyanın haritasını çıkarma” yeteneğinde orantılı bir azalmaya yol açar. Gelecekteki Buda’nın içsel ölümlü sınırlamalarıyla karşılaşması, çocukluk cennetini trajik bir şekilde yok eder ama onu bağımsız bir varlık olarak dünyaya iter. Bu hikâye, *Şekil 53: Buda’nın (Gönüllü) İnişi*’nde olduğu gibi tasvir edilebilir. Gautama’nın olgunlaşmasının öyküsü, varoluşun dayanılmaz kaygıyla sonuç olarak kirlenmesini ayrıntılarıyla ifade eder; potansiyel olarak, hatta güzellik ve biyolojik zevklerin en temel ve gerekli olanı ile çürümenin ve ölümün kaçınılmazlığı, nihai ceza arasındaki ilişkiyi tanımlar. Buda’nın ortaya çıkan trajik öz bilinciyle mücadelesi ve nihai zaferi, ana hikâyenin geri kalanını oluşturur: İlk olarak, Gautama atalarının bilgisini alır; sonra o bilgiyi aşar ve yeniden yapılandırır.

Gautama, çocukluğunun “duvarlarla çevrili bahçesinden” ayrıldıktan sonra, şimdi kendisine sunulan deneyim dünyasını anlamlandırma girişiminde geleneğin ustası olur. Samkhya ve Yoga da dâhil olmak üzere çeşitli felsefeler hakkında kapsamlı bilgi edinir, her birini sırayla geride bırakır ve sonra çileciliği aşırıya kaçır: “Neredeyse bir iskelet durumuna indirgenmiş, sonunda bir toz yığının benzemeye başlamıştır.”⁴⁴ Bu yaklaşım da yetersiz kalır. Sonunda hayatın sunduğu her şeyi tatmış halde kendini son savaşıma hazırlar. Uçsuz bucaksız bir ormana (bilinmeyenlerin ruhani yuvası) girer, bir incir ağacının dibine yerleşir ve uyanana kadar o yerde hareketsiz kalmaya karar verir.

Gautama, bu pozisyonda, ölümün tüm korkularına maruz kalarak (aynı zamanda din dışı yaşamın cazibeleriyle yenilenmiş bir saldırıyla) gerçek bir başlangıç çilesi yaşar. Bununla birlikte,

önceki yolculuklarında edindiği disiplin ona iyi hizmet eder ve görevine kararlı bir şekilde bağlı kalabilir; hayata hizmet edecek, insan deneyimini kurtaracak bir gerçeği keşfetmeye. Son baştan çıkışı belki de en ilginç olanıdır. Buda, çilesinin bir sonucu olarak *nirvana*'ya, mükemmelliğe ulaşır ve Ölüm Tanrısı tarafından ona bu durumda kalma seçeneği sunulur. Teklifi reddeder: Buda, edindiği bilgiyi yayabilmesi için ölümlü durumunu kabul ederek dünyaya döner. *Onu gerçekten devrimci bir kahraman olarak belirleyen bu son eylemdir.* Bilgeliğin edinilmesi –yaratıcı çaba– yetersizdir. Kurtarıcı eylem çemberi, bireysel psişenin savaş alanında zor kazandığı bilgiler daha büyük topluluğa entegre edilene kadar kapanmaz. Herkesin devam eden ızdırabının mevcudiyetinde biri için kurtuluş olamaz. Buda'yı gerçekten büyük yapan, onun kavrayışındaki cennetten dönüşüdür.

Buda'nın öyküsü, belki de Doğu'nun en büyük “edebî” eseridir. Bu nedenle, temasının aynı zamanda Batı duyarlılığının en temel düzeylerini de bilgilendirdiğini belirtmek ilgi çekicidir. Yahudi-Hristiyan kurtuluş hikâyesi, Orijinal Günah ile lekelenmiş, lütuftan düşmüş, yaşamın ve yaşamın sınırlarının bilincinde, iyi ve kötünün bilgisi ile geri dönüşü olmayan bir şekilde kutsanmış ve lanetlenmiş bireysel öznenin temsiline dayanır. Bu tür bir bilgiyi geliştirme yeteneği, bu hikâyede “ırkın kalıtsal bir özelliği” olarak, öznel varoluşun nesnel sınırlarının bilgisinin üretilmesinin ön koşulu olarak, trajik öz farkındalığın temel ön koşulu olarak görünür:

Âdem de karısı da çıplaktılar, henüz utanç nedir bilmiyorlardı.

RAB Tanrı'nın yarattığı yabani hayvanların en kurnazı yıldı. Yılan kadına, “Tanrı gerçekten, ‘Bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin’ dedi mi?” diye sordu.

Kadın, “Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz” diye yanıtladı, “Ama Tanrı, ‘Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz’ dedi.”

Yılan, “Kesinlikle ölmezsiniz” dedi,

“Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız.”

Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi, o da yedi. (Yaratılış 3:1-6)

Mitler, fikirler tanınabilir, tanıdık ve sözlü olarak anlaşılabilir bir biçim almadan çok önce fikirleri hayal eder. Mit, tıpkı rüya gibi bilinçli soyut bilginin doğduğu yer, oluşan fikirlerin doğduğu matris olarak kabul edilebilir. Her kavram, ne kadar yeni ya da modern görünürse görünsün, yüzyıllar öncesinin entelektüel faaliyetinin hazırladığı zeminden doğar. Mit, hâlihazırda kavranmış olanı –kısmen keşfedilmiş olanı, eyleme uyarlanmış olanı– henüz bilinmeyeniyi temsil etmek için kullanarak açık bir anlayış için “zemin hazırlar”. Araştırılan deneyim nesneleri, bu nedenle, anlaşılması nispeten zor olan deneyim konusunun tanımlanması için temsil sembolleri olarak hizmet edebilir. Esasen anlaşılmaz, bilinmeyen *benlik*, bu şekilde metaforik temsiller toplar (henüz anlaşılmayan diğer fenomenler gibi).

Nitelikleri bakımından kendi içlerinde karmaşık ve gizemli olan şeyler, sembolik uygulama potansiyellerinin kapsamı neredeyse sonsuz olduğundan, bu metaforik işleve en yararlı şekilde hizmet eder. Örneğin ağaç ve yılan –karmaşık kavrayış nesneleri– doğrudan ve aktif gözlem yoluyla kısmen anlaşılabilir ve bu nedenle metaforik karşılık için üretken malzeme sağlayabilir. Ağaç ve yılan, birleştirilmiş ve tek başına, temsili ajanlar olarak kapsamlı, yaygın ve ayrıntılı bir tarihe sahiptir. Cennetin kaybını anlatan çok sayıda mitte benzer işlevler görürler ve bu nedenle bu kayıpta merkezi bir rol oynayan bir süreç veya yapının uygun temsilcileri olarak hizmet etmelidirler. Varsayımın başlangıçtaki tuhaflığına rağmen, bu yapının, intrapsişik temsilde kendini gösterdiği gibi (herhangi bir bireysel sinir sisteminden ziyade) bu haliyle sinir sistemi⁴⁴⁵ olması muhtemel görünmektedir.⁴⁴⁶

Ağaç, dalları göğe (cennete, ataların ruhlarının âlemine) ulaşan, kaosun ana (ya da nadiren “maddi”) dünyasında hareketsiz bir şekilde topraklanmış olan *axis mundi*, dünya ağacıdır. Hatha Yoga’nın ustalarına göre:

Yere sıkıca basan ayaklar, ağacın köklerine, temeline ve besin kaynağına tekabül eder. Bu, günlük yaşamda, yaşamın taleplerini karşılamak için sağlam bir şekilde yere bastığınızı gösterebilir. Kafan uzayda ya da *cennette* [orijinalinde aksanlı]. Bu örnekteki “cennet” kelimesi, hayatın enerjisiyle, aklın ötesinde bir bilgelikle temas halinde demektir... Omurga, çeşitli çakraların bulunduğu ağacın gövdesi gibidir. Başın tepesi, Sharasrara Cakra’nın bin yapraklı Lotus’u olan bu çiçekli ağacın taçlandırıran çiçeğidir.⁴⁴⁷

Axis mundi, üç ayrı ama iç içe geçmiş “ebedi” âlemi birleştiren “kozmosun merkezinde” durur. *Aşağı krallık*, bilinmeyen, yer altı, okyanus, cehennem; sürüngen gücü, kör güç ve sonsuz karanlığın alanıdır. Örneğin eski İskandinavlar –bu genel kavramsallaştırmaya uygun olarak– dünya ağacı *Yggdrasill*’in altında büyük bir yılanın yaşadığına ve köklerini kemirerek onu sonsuza dek yok etmeye çalıştığına inanıyorlardı. (Yggdrasill, altındaki “büyülü su” kaynakları tarafından sürekli olarak canlandırılmıştı.) Büyük yılan, yıkıcı yönüyle kaos ejderhasıdır; her şeyin kaynağı (“dünya ağacı” dâhil) ve ayrıca yaratılan nesneleri kökenlerinin koşullarına indirgeyen güçtür. (“Büyülü su”, doğurucu ve gençleştirici gücü ile bilinmeyenin olumlu yönüdür.) Ağaç ve yılan ikilisi, mitolojinin son derece yaygın bir “motifini” içerir ve edebi bir tema olarak kendini gösterir. Frye’in Melville’in *Moby Dick*’i hakkındaki yorumları burada önemlidir. Moby Dick, denizin derinliklerinde yaşayan büyük beyaz bir balinadır. Ahab bir balina avcısıdır ve kendini tutkuyla ve mantıksız bir şekilde sonunda o dev livyatanı fethetmeye adanmıştır:

Moby Dick'te Ahab'ın balina arayışı çılgınca olabilir, hatta mürettebatını ve gemisini bu yolda feda edişi kötülük olarak bile adlandırılabilir, ancak arayışının amacı kötülük veya intikam değildir. Balinanın kendisi yalnızca "aptal bir vahşi" olabilir ve Ahab'ı öldürmeye kötü niyetli bir şekilde kararlı olsa bile, ölümüne avlanan bir balinadaki böyle bir tutum, kesinlikle anlaşılabilir olur. Ahab'ı saplantı haline getiren şey, herhangi bir balinadan çok daha aşağı bir gerçeklik boyutunda, insan psişesindeki normal hiçbir şeyin doğrudan karşı karşıya gelemeyeceği ahlaksız ve yabancılaştırıcı bir dünyadadır.

Görev *Moby Dick*'i öldürmektir, ancak felaketin işaretleri arttıkça, Conrad'ın yıkıcı unsur olarak adlandırdığı şeyle özdeşleşme (ayarlamama) iradesinin Ahab'ı gerçekten yönlendiren şey olduğu açıkça ortaya çıkar. Melville, Ahab'ın bir akbaba tarafından beslendiği bir "Prometheus" haline geldiğini söylüyor. Eksen görüntüsü, son birkaç sayfanın girdabında veya alçalan sarmalında ("girdap") ve belki de Ahab'ın ekibinden birinin yorumunda görünmektedir: "Şiş, dünyanın ortasından dışarı çıkıyor gibi görünüyor." Ama iniş, tamamen şeytani veya basitçe yıkıcı değildir: Diğer yaratıcı soylar gibi, bu tür bir bilgelige ulaşmak ne kadar ölümcül olursa olsun, kısmen bir bilgelik arayışıdır. Sonunda Ahab ile denizde delirmiş olan küçük siyah kamarot Pip arasında Lear ve aptalı andıran bir ilişki gelişir. Onun hakkında "canlı olarak harikulade derinliklere, bükülmemiş ilkel dünyanın garip şekillerinin bir oraya bir buraya süzüldüğü... ve cimri deniz adamı Bilgelğin, biriktirdiği yığınları açığa çıkardığı" söylenir.

Moby Dick, Mısır ve Babil'i yüceliğe yükselten ve sonra onları hiçliğe fırlatan devasa-şeytani güç olan Kitab-ı Mukaddes'in livyatan sembolizmine modern edebiyatın sunduğu kadar derin bir versiyondur; bu hem yaratılışın dışında Tanrı'nın düşmanıdır hem de özellikle Eyüp'te olduğu gibi, Tanrı'nın oldukça gurur duyduğu bir yaratıktır. Livyatan, Eyüp'e Tanrı'nın yollarının nihai gizemi, Şeytan'ın kendisinin yalnızca bir aracı olduğu "Gururlu her varlığın kralı" (Eyüp 41:34) olarak ifşa edilir. Bu gücün nasıl görüldüğü, ona nasıl yaklaşıldığına bağlıdır. Bu Conrad'ın Kurtz'unun Deccal psikoza aracılığıyla yaklaştığı, hayal bile edilemeyecek bir dehşettir:

Ama aynı zamanda, insanın kendi kullanımı için kullanabileceği bir enerji kaynağı da olabilir. Bunu yapmanın doğal olarak önemli riskleri vardır: Rimbaud'nun ünlü *lettre du voyant*'ında "dereglement de tous les sens" olarak bahsettiği riskler. Bu ifade, Verlaine'in *poete maudit* ifadesiyle ifade ettiği devasa ve şeytani arasındaki yakın bağlantıyı gösterir. Ahab gibi, başvurdukları güçlere doğru tapınmanın meydan okumak olduğunu hisseden şairlerin tutumu.⁴⁴⁸

Orta krallık dünyadır, sıradan bilinçli varoluş, insanın alanıdır, devasa ve cennetsel arasında rahatsız edici bir şekilde hapsolmuştur; "ruh ve madde"nin veya "Cennet ve Cehennem"nin veya "düzen ve kaos"un ebediyen etkileşime girdiği ve dönüştüğü âlemde hapsolmuştur. Son olarak, *üst krallık* cennettir, intrapsişik ideal, soyut sembolik inşa ve ütöpik devlet, kendi kurallarını izleyen, kendi sakinleri tarafından yönetilen, kendi bireysel olmayan aşkın varoluşuyla özerk fantezi nesillerinin yaratılmasıdır. *Axis mundi*'nin yeryüzü ile cenneti birleştirmesi, onun din dışı bireysel alan ile "tanrıların âlemi" arasında bir köprü olarak ritüel amaca hizmet edebileceği anlamına gelir:

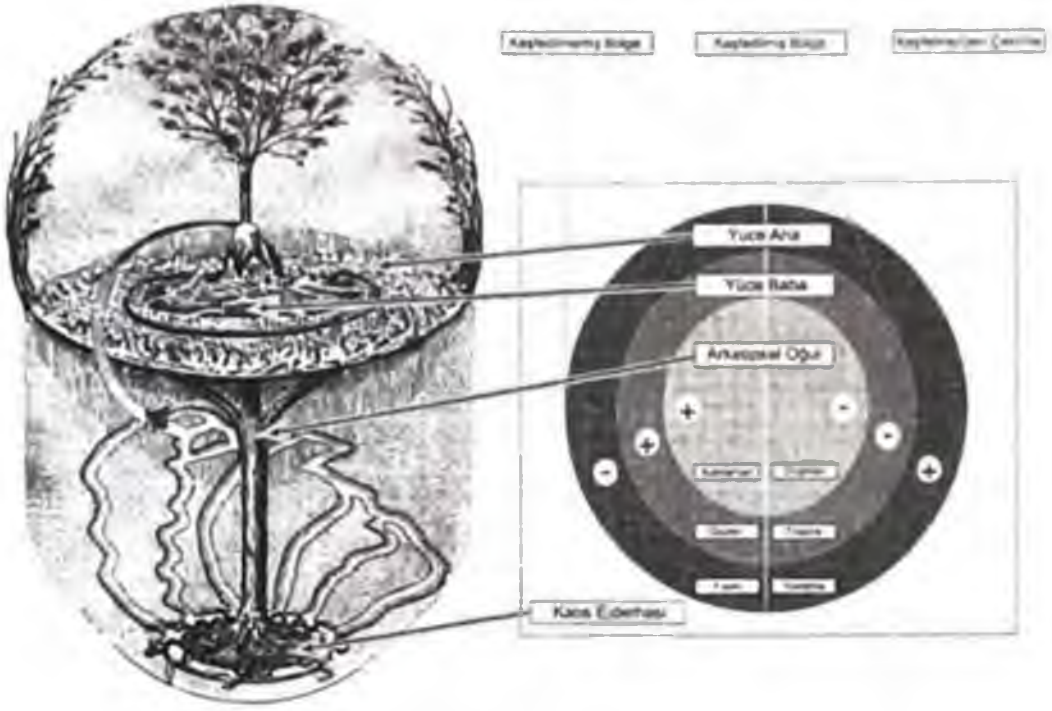
Bir ağaç aracılığıyla göğe yükselişin sembolizmi... Buriat şamanlarının erginlenme töreninde açıkça görülmektedir. Aday, yurdun ortasındaki bir direğe tırmanır, zirveye ulaşır ve duman deliğinden dışarı çıkar. Ancak dumanı dışarı atmak için yapılan bu açıklığın, Kutup Yıldızı'nın Gök kubbesinde açtığı "deliğe" benzetildiğini biliyoruz. (Diğer halklar arasında çadır direğine *Gökyüzü Sütunu* denir ve aynı zamanda göksel köşkün merkezi olan Kutup Yıldızı ile karşılaştırılır. Başka bir yerde de *Gökyüzünün Çivisi* olarak adlandırılır.). Yurdun ortasına dikilen ayin direği, *Dünyanın Merkezi*'nde bulunan Kozmik Ağaç'ın bir görüntüsüdür ve Kutup Yıldızı tam onun üzerinde parlar. Aday yükselerek Cennet'e girer; bu nedenle, çadırın duman deliğinden çıkar çıkmaz, yüksek sesle haykırarak tanrıların yardımını ister: Orada kendini onların huzurunda bulur.⁴⁴⁹

Şekil 54: "Cennet" ve "Cehennem" Arasında Köprü Olarak Dünya Ağacı

*Şekil 54: "Cennet" ve "Cehennem" Arasında Köprü Olarak Dünya Ağacı,*⁴⁵⁰ "cennet, dünya ve cehennemi" birbirine bağlayan kozmik ağacın görsel bir yorumunu sunar. Kozmik ağaç –bu temsilde Yggdrasil– kaos ejderhasının (köklerini kemiren yılan) alanında topraklanır, "dünyadan" geçer ve "cennet'e, ataların/tanrıların krallığına ulaşır. Örneğin Freud'u "ruh modeline" götüren şey, bu üçlü yapının "bilinçdışı kavranışıydı": süperego (gelenek'in tanrıları), ego (bireyin dünyası) ve id ("doğal" karanlık içgüdüsel dünya). Mitolojisine olağanüstü gücünü ve etkisini veren, Freud'un dünya ağacının (olumsuz ve olumlu) tüm unsurlarını içermesidir.

Şekil 55: Dünya Ağacı ve Deneyimin Kurucu Unsurları, bu ağacın kozmostaki "yerini" "deneyimin kurucu unsurları" ile

Şekil 55: Dünya Ağacı ve Deneyimin Kurucu Unsurları

ilişkilendirerek başka bir yorum ve açıklama sunar. Bu diyagram, ağaç ve “arketipsel oğul”un kesin sembolik denkleminde etkilenir. Örneğin Mesih ve Şeytan –kararsız oğulun Hristiyan örnekleri– aynı zamanda ağacın ürünleri olarak da görülebilir (ayrıca ağacın belirli enkarnasyonları veya biçimleri ya da ağaçla ayrılmaz ilişkili fenomenler olarak). “İyi ve kötünün bilgisinin yasak ağacı” olarak dünya ağacı, örneğin, çarmıha gerilmiş, askıya alınmış ve işkence görmüş arketipsel birey olan Mesih’in, Tanrı ile olan kimliğini sonsuza dek tezahür ettirdiği haçtır; İskandinav kurtarıcısı Odin’in de asıldığı ağaç:

Rüzgârlı ağaca asıldım
Orada dokuz gece asılı kaldım
Mızraklarla yaralandım
Ve Odin'e sunuldu
Kendimi kendime sundum
Kökünde ne olduğunu
Kimsenin asla bilemeyeceği o ağaçta.^{~51}

Düzenleme
Ny.Ozlem

Bu nedenle kişi için Mesih neyse ağaç da Mesih için odur. “Ben asmayım, siz çubuklarsınız. Bende kalan ve benim kendisinde kaldığım kişi çok meyve verir. Bensiz hiçbir şey yapamazsınız.” Yuhanna 15:5). Şeytan ise tam tersine yasak ağaçta pusuya yatmış bir şeydir. Vadettiği (yıkıcı) bilgelik –tanrıların bilgisi– o ağacın “ilk meyvesi”dir. Bu, dünya ağacını, yok eden vahyin kaynağı –örneğin statik geçmiş bozan ve onu kaosa sürükleyen anormal “fıkrın” kaynağı ve aynı zamanda kurtaran vahyin nihai kaynağı yapar.

Yaratılış Kitabı’nda, bilgi ağacının meyveleri, (son derece cezbedici olsa da) bireyin özgür eylemi tarafından mitsel eylemde yutulur. Mit, bilgi ve yeteneğin özümsemesi için metafor olarak belirli bir eylemi, yiyeceğin yutulmasını kullanır. Erich Neumann şöyle diyor:

Yaşamın “suyu” ve “ekmeği” dâhil olmak üzere içki, meyve, şifalı otlar, yaşamın ve ölümsüzlüğün araçları olarak ortaya çıktıklarında, Ev Sahibi’nin kutsallığı ve günümüze kadar her türlü yiyecek kültürü, bize eski bir insan ifadesi biçimi sunar. “Psişik” diyeceğimiz içeriklerin –yaşam, ölümsüzlük ve ölüm gibi– mitlerde ve ritüellerde maddi biçimler alarak su, ekmek, meyve vb. olarak ortaya çıktığı psişik içeriklerin cisimleşmesi, ilkel zihnin bir özelliğidir.

Bilinçli gerçekleştirme, besleyici özümseme temel şemasında “aktive edilir”. Somut yeme ritüel eylemi, insan tarafından bilinen ilk özümseme biçimidir...

“İçeriğin”, yani yenen yemeğin özümsemesi ve yutulması içsel bir değişim yaratır. Besin alımı yoluyla vücut hücrelerinin dönüşümü, insanın yaşadığı hayvansal değişimlerin en temelidir. Yorgun, zayıf düşmüş ve aç bir adamın uyanık, güçlü ve tatmin olmuş bir varlığa dönüşmesi veya susuzluktan ölen bir adamın bir içeceklerle tazelenmesi veya hatta dönüşmesi: Bu, çok uzun sürelerden beri var olmuş temel bir deneyimdir ve öyle kalacaktır.⁴⁵²

Cennet’ten ve Tanrı’dan yabancılaşmayı başlatan, meydan okuyan birleşme eylemi, derisini değiştirebilen ve yenilenebilen,

yeniden doğabilen, eski ve tehlikeli bir adi madde yaratık olan yılan tarafından kışkırtılır.

Yılan, mitolojiye, dönüşümün aracısı ve sembolü olarak ve temel, farklılaşmamış uroborik gücün başlıca temsilcisi olarak ikili bir rolde hizmet eder. Cennet yılanı, bireye tanrıların bilgisini, onların telafi edici gücü ve ölümsüzlüğü olmaksızın sağlar. Onun “aydınlatması” emsalsiz bir felakete yol açar; yalnızca “gök ve yerin nihai bölünmesine” değil, aynı zamanda o yeryüzünde, bilgi vaadi ile kötülüğün görünümü arasında az çok kalıcı (ve talihsiz) bir birlikteliği doğurmak için yeterli bir felakete. Cennet yılanı, Hristiyan psişesinde, “ışık getiren”, “dizginsiz akılcılığın” ruhu olan Lucifer ile aynı kategorik alanı işgal eder; büyük ölçüde, anormal fikir (“rasyonalitenin ürünü”), başka herhangi bir doğal afetle aynı yıkım potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, anomaliden esinlenen kaosa iniş, mitolojik hikâyenin yalnızca yarısı olduğundan ve aynı zamanda, bilincin “daha yüksek bir durumu”na çıkmak (hatta “bilgi ağacının ikinci meyvesi” olan İsa Mesih’in hem tanrı hem de insan olduğu inancı) için gerekli bir ön koşul olarak görülebileceğinden bu özdeşleşme biraz tek taraflıdır. Orta Çağ simyacıları, Jung’un belirttiği gibi, Cennet yılanı hikâyesinin gnostik bir yorumunu benimseme eğilimindeydiler:

Böylece, en yüksek tanrısallığın oğlunun, ilk ebeveynlerimize ayırt etme yetisini öğretmek için cennette yılan şeklini aldığına dair gnostik görüşe tekabül eden, İsa ile ejderhanın başının paralellliğini elde ederiz. Böylece demiurgos’un [en başta dünyayı yaratan tanrının] işinin kusurlu olduğunu göreceklerdir.⁴³

Cennet yılanı, her şeyden önce, hâlâ sinir sisteminin “içinde”, “dünya ağacının” içinde gizlenen bilinmeyendir (güçtür) zihnin doğuştan gelen kapasitesidir, onun vahiysel düşünce üretme yeteneğidir, istikrarlı kozmos ve bilinç alanını genişletmek için dünyayı bozma kapasitesidir. Orta Çağ simyasının yılanı ağacın içinde dönüşen “gizli madde” olarak ele almasına ve yılanı ağa-

cın “hayatı” olarak görmesine yol açan şey, bu fikrin “bilinçsiz” (hayali) kavranışıydı.⁴⁴

“Kediyi öldüren meraktır” ama aynı şekilde, keşfe rehberlik eden de meraktır. Yasaklanmış veya bilinmeyen nesne, sıradan, tanıdık ve keşfedilmiş dünyanın “dışında” gizemle örtülmüş olarak mevcuttur. “Bunu keşfedemezsiniz” komutu, kaçınılmaz olarak yasaklanmış nesneyi veya durumu gizeme bular: Orada değilmiş gibi ele alınması gereken bu kadar tehlikeli (güçlü, ilginç) ne olabilir? Bir şeyi açıkça yasaklamak, onu “kaos ejderhası” ile kirletir; tabiri caizse, içine bir yılan yerleştirir. Bir şeyi açıkça yasaklamak, en azından (bilinmeyen kaçınılmaz olarak yaklaşmayı ve korkuyu zorunlu kıldığı için) dikkat çekmesini sağlar. Yılan/ejderha-kaos/yasak nesne bağlantısı bu nedenle daha “fizyolojik” bir perspektiften görülebilir. Yılan, Kundalini Yoga’nın ustaları tarafından bilinçli yoğunluğun düzenleyicisi olarak kabul edilir. Bu yılan, aktivasyonu ekstatik bir hal ve aydınlanmaya yol açan bir intrapsişik enerji deposu olan omurganın bir yaratığıdır. Kundalini Yoga’nın amacı bu yılanı “uyandırmak” ve böylece aydınlanmaya ulaşmaktır.

Yılan, omurga ile bariz ve ince özellikleri paylaşır. Birincisi şekil; ikincisi, paylaşılan evrimsel tarihtir. İnsan sinir sistemi, filogenetik olarak sürüngen kadar eski, girintilerinde muazzam bir uyarıcı güç barındıran yapılardan oluşur. Beyin sapının derin yapıları –omurilik yılanın “başı”– bilincin sürdürülmesinin kesinlikle bağlı olduğu faaliyetleri gerçekleştirir.⁴⁵ Uykuda (“bilinçsizlikte”) kaybolan bir birey, bu yapıların uyarılmasıyla anında uyanabilir (örneğin beklenmedik ve potansiyel olarak tehlikeli bir şeyin meydana geldiği bir durumda). Uyuyan bir anne, bebeğinin beklenmedik ağlamasıyla anında uyandırılabilir ve keşif için motive edilebilir. Arzu ve mevcut durum (ideal gelecek ve şimdi) arasındaki karşıtlık süreci uykuda bile kaybolmaz. *Bilinmeyen, uyuyana uyanıklık getirir.* Tehdit, daha genel olarak, bilinmeyenin ortaya çıkması uyumsal yetkinliği genişletmek (veya faaliyetin dehşete düşmesi) için tasarlanmış aktif keşfi yönlendirir ve ilgi ve bilinçte

çarpıcı bir artış sağlar. Bu, bir fenomen olarak bilincin büyük ölçüde bilinmeyene yanıt vermek için tasarlanmış eski devrelerin aktivasyonuna bağlı olduğu anlamına gelir. İnsan beyni evrimleştikçe çok daha fazla “aktivasyon alanı” geliştirdi; yine de uyanıklık hâlâ çok eski sinir sistemi altyapılarına bağlıdır. Bu bağımlılığın bilgisi mit ve edebiyatta yankılanır. Goethe’nin Mephistopheles’i bu nedenle örneğin şunları söyleyebilir:

Kuzenim Snake’in (Yılan) özdeyişini takip edin
Tanrısal bilginin rüyalarından,
Ruhunuzun titreyeceği bir korkuya uyanacaksınız.⁴⁵⁶

En “bilinçli” hayvan, en *motive olmuş* hayvandır. En motive olmuş hayvan, mümkün olan en büyük tehdidin (kendi ölümünün) her zaman mevcut olasılığının endişesi içinde ve bu tehdidin düzeltilmesi için sonsuz arzu içinde yaşar. “Kurtarıcı” bilgi üretimi için tehlikeli bilinmeyenin olasılıklarını göz önünde bulundurarak *umut* içinde yaşar. Yüzyılları aşan bir süreçte insan bilincini en yakın akrabasının çok ötesine taşıyan ölümcül tehlikenin ve her yerde gizlenen sonsuz olasılığın açık bir şekilde kavranmasıdır. Ayrıntılı bilişsel sistemlerimizin bir sonucu olarak her şeyde bilinmeyi görebiliriz: Daha kötü (daha iyi); bilinmeyen her şeyde ölümcül tehlike görebiliriz. Bu bizi kesinlikle endişeli, ama aynı zamanda da *uyanık* yapıyor. Dış bilinmeyenin “yılan”ı, bu nedenle deyim yerindeyse içsel bilinmeyenin “yılan”ıyla uyum içinde çalışır: Mevcut adaptasyon alanını (yani, fani sınırlamanın kalıcı gizemi) aşan gizemin kavranması, en azından prensipte, *kalıcı bilinç* üretir. Bu nedenle Buda “uyanmış olandır”. Genişleyen beynimiz, adaptasyon üretmek için “tasarlanmıştır”, her yerde risk ve fırsat görür. Anomaliyi keşfetmek ve daha sonra keşif istenen sonuçları ürettiğinde eylemlerini durdurmak için “tasarlanan” devre, sürekli uzaklaşan hedefine asla ulaşamayacağı için her zaman çalışır.

Böylece sonsuza kadar huzursuz, mutsuz, tatminsiz, korkmuş, umutlu ve uyanık oluruz.

İnsan varlığının tanımlayıcı bir özelliği olarak ölümlülüğün bireysel kavrayışı içinde üretilen –insan kültürel çabalarının yüzyıllar boyunca kapsamı katlanarak genişleyen, ayrıntılı bir öz modelin geliştirilmesiyle sonuçlanan– şey, toplumsal olarak temellendirilmiş bilginin bireysel olarak dâhil edilmesidir. Bu kendini tanımlama eylemi, insan deneyiminin her yönünü ayrılmaz bir şekilde tehditle ilişkilendirir; tüm insan deneyimini sonsuza dek ölümlülüğün imasıyla, ölümün ipucuyla, kesinlikle açıklanamaz bilinmeyenle kirletti. Bu kendini tanımlama eylemi, inşa ettiğimiz dünyayı sonsuza dek yetersiz, sonsuza kadar güvenlikten yoksun olarak düşünmeye sevk eder; ek olarak, bilinmeyen “ölüm yeri”ni, yeni kurtarıcı bilgilerin eş zamanlı sonsuz kaynağı olarak görmemize neden olur. Bu kirlilik, her nesneyi, deneyimin her yönünü kalıcı olarak gizemli kılar ve insan varoluşunun bitmez tükenmez, korkunç ve faydalı bir özelliği olarak yüksek bilinci sürdürmek için yeterince motive eder.

Düşüş miti, Hristiyan ya da Budist, öz bilincin gelişimini, gücü insan kontrolü dışında kalan tanrılar tarafından bir anlamda önceden düzenlenmiş olsa da, gönüllü bir eylem olarak tanımlar. Lucifer, yılan kılığında, Havva'ya elmayı gerçekten karşı konulmaz genişletilmiş bilgi vaadiyle sunar. Kader, gelecekteki Buda'nın yaşlılık, hastalık ve ölümle tanışmasını planlar ancak o, babasının mükemmelleştirmeye çalıştığı cennetin sınırlarını terk etmeyi gönüllü olarak seçer. İnsanın geniş keşfetme eğilimi, doğuştan gelen merakı insanın aynı anda hem lütfu hem de ölümcül hatasıdır. Bu nedenle, Yaratılış ve Buda'nın hikâyeleri, olgunlaşma sürecinde dayanılmaz olanla temasın önceden belirlenmiş, kaçınılmaz –ve *arzu edilen*, felaket getiren ama *arzu edilen*– örtük varsayıma dayanır. Voltaire, takdire şayan, trajik bir figür olan İyi Brahman'ın, yüksek insan farkındalığına ulaşmada gönüllülüğün (ve gururun) rolünü netleştiren bir hikâye anlatır:

“Keşke hiç doğmamış olsaydım!”

“Neden peki?” dedim.

“Çünkü” diye yanıtladı, “kırk yıldır okuyorum ve görüyorum ki o kadar zaman kaybedildi ki... Maddeden oluştuğuma inanıyorum, ama düşünceyi üreten şeyin ne olduğu konusunda kendimi hiçbir zaman tatmin edemedim. Anlayışım yürümek ya da sindirmek gibi basit bir yeti mi, yoksa bir şeyi elimle tutar gibi kafamla mı düşünüyorum onu bile bilmiyorum... Çok konuşuyorum ve konuşmayı bitirdiğimde, kafam karışıyor ve söylediklerimden utanıyorum.”

Aynı gün komşusu olan yaşlı bir kadınla sohbet ettim. Ona ruhunun nasıl oluştuğunu anlamadığı için hiç mutsuz olup olmadığını sordum. Sorumu anlamamıştı bile. İyi Brahman'ın kendisine bu kadar eziyet ettiği bu konuları, hayatının en kısa anında bile düşünmemişti. Kalbinin derinliklerinde Vişnu'nun başkalaşımına inanıyordu ve temizlenmek için Ganj'in kutsal suyundan biraz alabilirse, kendini kadınların en mutlusu sanacaktı. Bu zavallı yaratığın mutluluğuna kapılarak, filozofuma döndüm:

“Senin elli metre yakınında hiçbir şey düşünmeyen ve halinden memnun olan yaşlı bir otomat varken bu kadar sefil olmaktan utanmıyor musun?”

“Haklısın” diye yanıtladı. “Yaşlı komşum kadar cahil olsam mutlu olacağımı kendime binlerce kez söyledim; ama yine de bu arzulamadığım bir mutluluk.”

Brahman'ın bu yanıtı, üzerimde olup bitenlerden daha büyük bir etki bıraktı.⁴⁵⁷

Brahman'ın kendi sözlerinden duyduğu utanç, onların yetersizliklerinin farkına varmasının bir sonucudur; nihai ve eksiksiz olarak gördüğü bir şekilde, yaşamın problemlerini ele alma konusundaki kendi algıladığı yetersizliğinin bir sonucudur. Utancı ve mutsuzluğu, paradoksal olarak, onu telafi etmeye olanak tanıyan aynı sürecin, aşırı derecede zahmetli, ancak bir kez elde edildikten sonra terk edilmeyecek kadar değerli bir sürecin faaliyetlerinin sonucudur. Arayıştaki ruh kendi istikrarını sarsar ancak “bilinçdışı” kaynağa

geri dönmek için bu istikrarsızlaştırıcı kapasiteden vazgeçmeyecektir. Sanırım bu, insanın “gururu”nun bir parçası, bu düşüşün yazgısı olarak hizmet eder ama aynı zamanda başka bir “bilinçdışı” kavrayışın da parçasıdır: Başlangıçta yok eden bir şey, daha sonra, kurtarıcı olabilir ve baltalayan süreç aynı zamanda enkazdan daha güçlü bir şeyi yeniden inşa eden süreçle aynı olabilir.

Trajedinin doğuşu ve utancın evrimi, bizzat gönüllülüğün, ortaya çıkışında şeytani bir şekilde önceden belirlenmiş, dayanılmaz ama potansiyel olarak kurtarıcı (öz) bilincin gelişmesine karşı amansızca yol açan kahramanca keşif eğiliminin kaçınılmaz sonuçları olarak düşünülebilir. Nesnel bilginin benliğe yayılması, bireysel varoluş ile belirli ölümlülük arasında kavramsal bir bağlantının kalıcı olarak kurulması anlamına gelir. Bu bağlantının gelişimi, sonsuz bir çatışma içinde var olmak anlamına gelir, çünkü bundan böyle tüm insan faaliyetleri ölümün gölgesinin vadisinde gerçekleşir. Kader, insan ırkının tüm üyelerini yalnızlıklarını, bireyselliklerini, ölümlü varoluşun çetin koşullarına sefil boyun eğişlerini kavramaya zorlar.⁴⁵⁸ Zamanın ve dünyanın tahribatına öfkeyle maruz kalmış⁴⁵⁹ çıplak benliğin tanınması, dayanılmaz ve son derece motive edici, erkek ve kadını yaşam ve ölüm için çalışmaya ve acı çekmeye mahkûm eder:

İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar. (Yaratılış 3:7)

Bu dayanılmaz bilginin edinilmesi, biyolojik zorunluluğun sorgusuz sualsiz kabul edilmesini imkânsız kılar ve cennet yoluna basit bir bağlılık olasılığını ortadan kaldırır. Âdem ve Havva hemen üstlerini örterler; savunmasız bedenleri ile korkunç deneyim dünyası arasına, kültürün simgesi olan *koruyucu bir bariyer* dikerler. Bu ortaya çıkan savunmasızlık korkusu –öz bilincin gelişiminin doğrudan bir sonucu– kör içgüdüsel eyleme inanma kapasitesini kalıcı olarak baltalar:

Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen RAB Tanrı'nın sesini duydular. O'ndan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. RAB Tanrı Âdem'e, "Neredesin?" diye seslendi.

Âdem, "Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim" dedi... (Yaratılış 3:8-10).

Cennet, cennetin, yeryüzünün ve doğanın hâlâ temas ettiği, hayvanlarla uyum içinde yaşayan insanın hâlâ asi olmadığı ve hâlâ "Tanrı ile yürüdüğü" yerdir. Bilinçli (?), ancak öz bilinçsiz hayvan, doğal süreçlerin tartışmasız etkisi içinde yaşar. Başkalarının deneyimlerine erişimi olmadığı için kendi algıları, dürtüleri ve davranışlarıyla ilgili referanssal bir bakış açısı geliştiremez. Kendinin farkında olan bireysel insan, bunun aksine, *tarihin içinde*, her yönü mevcut şahsiyet ve atasal figürden aktarılan deneyim tarafından şekillendirilmiş ve değiştirilmiş bir deneyim alanında yaşar. Bu toplumsal olarak yüklenilen tarihsel yapı, kültür eylemi yoluyla içerikle sağlanan (doğuştan gelen) öz gönderme kapasitesi olan karmaşık öz bilincin temelini sağlıyor gibi görünmektedir. Öz bilincin inşası, bir öz modelin detaylandırılmasını gerektirir; bağımsız öteki kavramının kendine genişletilmesi; benliğin sosyal olarak belirlenmiş kavramsal bir temsilinin içselleştirilmesi. Bu tür nesnel betimleme kapasitesi, karmaşıklığı somut taklitten genelleştirilmiş felsefi söyleme kadar uzanan süreçler yoluyla, bedenden ayrılmış veya soyutlanmış düşüncenin kişiden kişiye iletilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

İletişim becerisi ve temsil yeteneği, bireyin karmaşık bir kendilik temsilini içselleştirmesini ve formüle etmesini, kendisini başkalarının deneyimleri açısından kavramasını mümkün kılar. Bu süreç, görünüşe göre, her insan yalnızca kendi varlığını oluşturan benzersiz deneyimlere değil, aynı zamanda taklit, dramatik, dilsel olarak aktarılan diğer her bireyin deneyimine tabi hale geldiğinde gerçekleşir. Kümülatif olarak genişliği ve derinliği tek bir bireyin yaşamının üretken kapasitesini çok aşan bu kültürel temelli deneyimin uzamsal ve zamansal olarak toplanmış

zenginliği, muazzam bir intrapsişik güç kazanmalıdır. Bir kez iletildiğinde ve kortikal olarak temsil edildiğinde, doğuştan gelen kişisel deneyimi temelden değiştirme yeteneğine sahip olmalıdır. Bu ortak algının kaçınılmaz bir sonucu, kendini tanımlama, anlık geçici deneyimin, bireysel geçmişin ve kişinin kendi deneyiminin doğasına ve genel olarak insan deneyimine ilişkin tarihsel görüşün baskısı altında bireysel öz farkındalığın gelişmesidir. Ayrıntılı iletişimin genişlemesi, bireyin en azından kısmen kendi “nesnel” doğasının farkına varmasını sağlar.

Tarihsel olarak oluşturulan kümülatif insan deneyiminin bireysel intrapsişik temsili, tabiri caizse, bir’i çok’a dönüştürür; bireyi bugüne kadar grup deneyiminin vücut bulmuş hali durumuna getirir. Ahlaki duyunun gelişimi ve ahlaki seçim, bilginin bu şekilde birleştirilmesinin ortaya çıkan bir özelliğini oluşturur. Ahlak bilgisi, iyi ve kötünün bilgisi, belirli bir durumda eylem için alternatif olasılıkların varlığını varsayar ki bu, davranışın yönelebileceği alternatif idealleri kavramsallaştırma kapasitesi anlamına gelir. Tamamen bireysel, biyolojik olarak belirlenmiş algısal ve motive edici yapıları tarafından yönlendirilen, özetlenmiş ve depolanmış iletişimin bir sonucu olarak işlevi esasen değişmemiş olan hayvan, özeleştirici için hiçbir olanak geliştirmez, üzerinde duracak, eleştirecek bir platforma sahip değildir; karşılaştırma için hiçbir temele, genişleyen bir uyumsal davranış repertuvarına, ne olabileceği hakkında hayal kurma kapasitesine ve bu kapasiteyi ete kemiğe büründürecek kültürel deneyime sahip değildir. Hayvan algısı ve eylemi –hayvan deneyimi– tarihsel olarak yüklenen öz bilinçli analize tabi tutulmamıştır.

Hayvan, doğal ve sürekli ortamında, mitsel perspektiften Tanrı’nın iradesi olan biyolojik olarak belirlenmiş kaderinin pençesinde, iyinin ve kötünün ötesinde (veya öncesinde) kalır. Buna karşılık, kafası alternatif görüşlerle dolu olan insan öznel algı ve motivasyonun kendiliğinden tezahürlerini eleştirmek için grubun içselleştirilmiş veya özgürce sunulan görüşünü kullanabilir. Saf

özneelliğin kendisini yargılar, değiştirir ve engeller. Bu yetenek, insana muazzam yorum ve davranış imkânı, özgürlük sağlar, ancak öznel deneyimi, saldırıya açık bırakır. İnsanın bu şekilde ayrılması, ebediyen sarsıcı sonuçları olan dikkate değer bir başarı oluşturur.

Trajedinin doğuşu ve utancın evrimi, öz bilincin ortaya çıkan özellikleri olarak düşünölebilir. Öz bilinçli varoluşsal kaygıyı telafi eden kefarete fikri, bir başka, daha yüksek düzeyde ortaya çıkan bir özellik olarak düşünölebilir. “Cennet’ten düşme” geleneği, öz bilincin ortaya çıkmasının gerçekliğin yapısını çarpıcı biçimde değiştirdiği fikrine dayanır. Açıkça dindarlar, insan ve Tanrı’nın trajik bir şekilde yabancılaşmış olduğu –insan eylemlerinin ilahi düzeni parçaladığı– fikrini kabul ederler. Bu fikir, dünya görüşümüz için o kadar merkezîdir ki, her yerde ortaya çıkar: suçlu hissettirilme kolaylığımızda, insan varlığının “doğal düzen”e “yabancı” olduğu (insan faaliyetinin çevreye zararlı olduğu, gezegenin üzerinde insan olmadan bir şekilde “daha iyi” olacağı fikrinde), türümüzün bir şekilde doğuştan rahatsız ve hatta deli olduğu görüşünde. Sürekli ortaya çıkan öz referansımız (sürekli gelişen öz bilincimiz), deneyim dünyasını trajik bir oyuna dönüştördü:

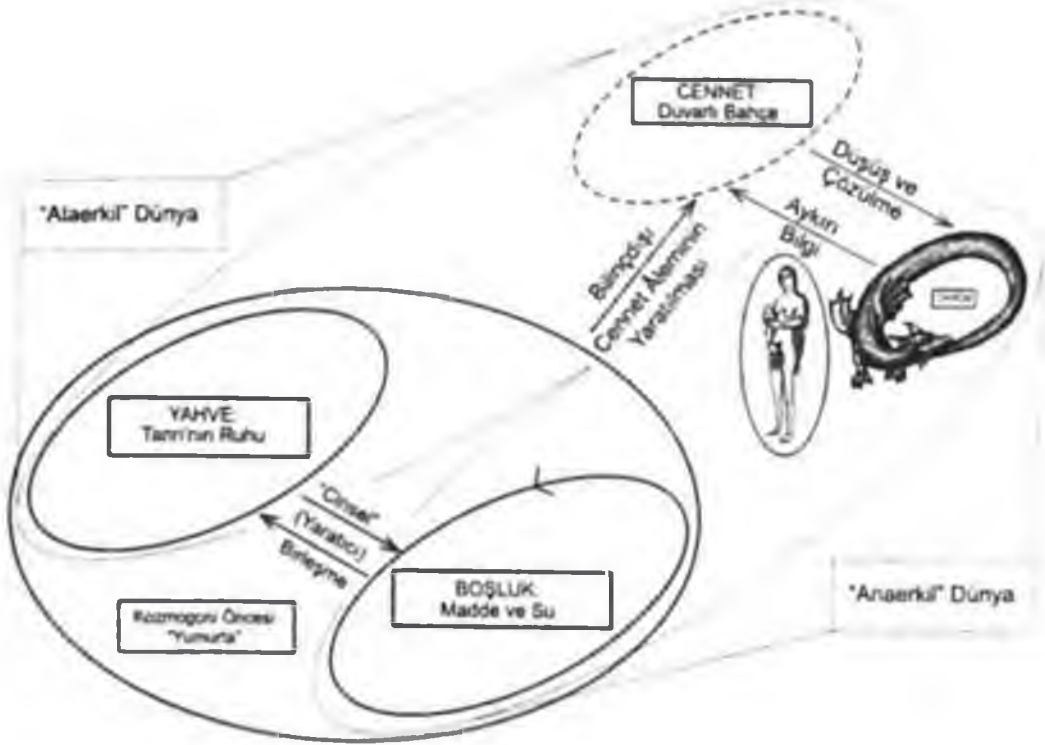
RAB Tanrı kadına, “Çocuk doğururken sana çok acı çeکتireceğim” dedi,⁴⁶⁰ “Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek.”

RAB Tanrı Âdem’e, “Karının sözünü dinlediğin ve sana, meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi” dedi,

“Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin.

Toprağa dönönceye dek ekmeğini alını teri dökererek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin.” (Yaratılış 3:16-19)

Kaderin ön bilgisi kaderi mühürler ve Cennet sonsuza dek insan için kaybolur:

Şekil 56: Yaratılış ve Düşüş

Sonra, "Âdem iyiyle kötüyü bilmekle bizlerden biri gibi oldu" dedi, "Artık yaşam ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli." Böylece RAB Tanrı, yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Âdem'i Aden bahçesinden çıkardı. Onu kovdu. Yaşam ağacının yolunu denetlemek için de Aden bahçesinin doğusuna Kerublar ve her yana dönen alevli bir kılıç yerleştirdi. (Yaratılış 3:22-24)

Tanrı'dan neden saklandı? Çünkü kırılabilirlik bilgisi, kendi potansiyelimizden uzaklaşmamıza neden olur. Tam anlamıyla yaşamak, risk almaktır: her şeyi riske atmak, ölümü riske atmak. Tanrı'dan neden saklansın? Bu koşullar altında nasıl saklanamazdık? Hayatta kalma, kendiliğinden doğal aktivite yerine terör ve sonsuz zahmet –disiplin gerektiren, külfetli bilgeliliğin zorladığı, intrapsişik çatışmalarla dolu, kaygı tarafından motive edilen– haline geldi. Kendi kırılabilirliğimizin çarmihinde sonsuza kadar asılı kalırız. İnsanın yaratılışı ve düşüşü *Şekil 56: Yaratılış ve Düşüş*'te şematik olarak tasvir edilmiştir.⁴⁶¹

DÜŞMAN KARDEŞLER

Bilinmeyenlere Tepki Arketipleri

Öz bilincin gelişimine eşlik eden "anomalinin ölüm tehdidiyle kirlenmesi", bilinmeyenin değerini neredeyse dayanılmaz bir noktaya çıkarır. Bu dayanılmaz büyütme, mitolojide "düşman kardeşler" olarak somutlaşan bireyi içeren iki kişi ötesi davranış modelinin ve temsil şemalarının gelişimini motive etmiştir. Bu "düşman kardeşler"den veya "Tanrı'nın ebedi oğulları"ndan biri mitolojik kahramandır. Bilinmeyenle yüzleşmenin yenilenme ve kurtuluş getireceğine dair (kanıtlanamaz) bir tavırla onun iyilikseverliği varsayımıyla yüzleşir. Gönüllü olarak, "Yüce Ana ile yaratıcı birliğe" girer, toplumu kurar veya yeniler ve savaşan bir dünyaya barış getirir.

Diğer "Tanrı'nın oğlu" ebedi hasımdır. Varoluş koşullarına ilişkin sınırlı kavrayışından dehşete kapılmış bu "dizginsiz akılcılık ruhu", anlamadığı her şeyle temastan kaçınır. Bu küçülme, artık "hayat suyu" ile beslenmeyen kişiliğini zayıflatır ve tanıdık, "akılcı" ve istikrarlı olana umutsuzca tutunduğu için onu katı ve otoriter yapar. Her aldatıcı geri çekilme korkusunu artırır; her yeni "koruyucu yasa" onun hüsrânını, can sıkıntısını ve hayata karşı duyduğu küçümsemeyi artırır. Zayıflığı, nevrotik ızdırabıyla birleştiğinde, varoluşun kendisine küskünlük ve nefret uyandırır.

Düşmanın kişiliği, tabiri caizse, iki biçimde kendini gösterir; bu iki biçim ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Faşist, değişimle kendi başına yüzleşmesini sağlayacak ruhunu, kendisini bilinmeyen her şeyden korumayı

vadeden gruba feda eder. Çökmekte olan, aksine, sosyal dünyaya katılmayı reddeder ve kendi fikirlerine katı bir şekilde yapışır; sırf bir çırak olarak hizmet edemeyecek kadar disiplinsiz olduğu için. Faşist, farklı olan her şeyi, daha sonra da her şeyi ezmek ister; yozlaşmış kendini yakıp külle-rinden faşisti inşa eder. Yirminci yüzyılın kanlı aşırılıkları, en açık biçimde toplama kampı kültüründe kendini gösterir, hasmın arzularının bir kanıtı ve gücünün anıtı olarak durur.

Faşizmin ve çöküşün tuzaklarından kahramanla, gerçek bireyle özdeşleşme yoluyla kaçınılabilir. Kahraman, toplumsal varlığın taleplerini ve kendi ruhunun sorumluluklarını tutarlı, hiyerarşik olarak düzenlenmiş bir birim halinde düzenler. Düzen ve kaos arasındaki sınırdır ve gruba yenilenmenin yaratıcısı ve aracı olarak hizmet eder. Kahramanın bilinmeyenle gönüllü teması, onu iyiliksever bir şeye, aslında güç ve yeteneğin sonsuz kaynağına dönüştürür. Bu tür bir gücün gelişimi –deneyim koşullarına olan inanca bağlı olarak– gerektiğinde grubun dışında durmasını ve onu bir zırh yerine bir araç olarak kullanmasını sağlar. Kahraman, grupla özdeşleşmeyi yaşam ideali olarak reddeder, vicdanının ve kalbinin emirlerini takip etmeyi tercih eder. Anlamla özdeşleşmesi ve güvenlik için anlamı feda etmeyi reddetmesi, trajedisine rağmen varoluşu kabul edilebilir kılar.

GİRİŞ: KAHRAMAN VE DÜŞMAN

Atalarımızdan bize miras kalan kültür, şimdiki zamanın akışı geçmişin statik varsayımlarını geçersiz kıldığı için kendi kendine yozlaşır. Bu yozlaşma sürecini "günahlarımızla" –hatalarımıza bakmayı gönüllü olarak reddederek, ortaya çıktıklarında onların ışığında davranış ve tutumlarımızı değiştirmeyerek– hızlandırabiliriz. Böyle bir reddediş ve başarısızlıkla, bugünün rahatsızlıklarını geleceğin felaketlerine dönüştürür ve gazap dolu bir Tanrı'yı bizi dalgaların altında boğmaya davet ederiz.

R. Andree, H. Usener ve J. G. Frazer tarafından yapılan derlemelerden beri iyi bilindiği gibi tufan efsanesi, neredeyse evrensel olarak yayılmıştır; (Afrika'da çok nadiren de olsa) tüm kıtalarda ve çeşitli kültürel düzeylerde belgelenmiştir. Belli

sayıda varyant, önce Mezopotamya'dan ve sonra Hindistan'dan yayılmanın sonucu gibi görünüyor. Bir ya da birkaç tufan felaketinin masalsı anlatılara yol açması da aynı derecede mümkündür. Ancak bu kadar yaygın bir efsaneyi, hiçbir jeolojik izine rastlanmamış fenomenlerle açıklamak riskli olur. Tufan mitlerinin çoğu bir anlamda kozmik ritmin bir parçasını oluşturuyor gibi görünüyor: Düşmüş bir insanlığın yaşadığı eski dünya sular altında kalıyor ve bir süre sonra sudaki "kaos"tan yeni bir dünya ortaya çıkıyor.

Çok sayıda varyantta tufan, insanların günahlarının (veya ritüel hatalarının) sonucudur: Bazen sadece ilahi bir varlığın insanlığa son verme arzusundan kaynaklanır... başlıca nedenler *hem insanların günahlarında hem de dünyanın köhneliklerinde* yatmaktadır. Sırf var olduğu, yani *yaşadığı* ve *ürettiği* için kozmos yavaş yavaş bozulur ve çürümeye düşerek sona erer. Bu yüzden yeniden yaratılması gerekir. Başka bir deyişle, tufan, yeni bir yaratılışı mümkün kılmak için Yeni Yıl festivali sırasında sembolik olarak *gerçekleşen şeyi makrokozmetik ölçekte gerçekleştirir*: "dünyanın sonu" ve günahkâr bir insanlığın sonu.⁴⁶²

Kötü'ye gönderme yapılmadan "inanç mimarisi"ne ilişkin hiçbir tartışmanın tamamlanmış olduğu düşünülemez. *Kötü*, artık popüler bir kelime değil; terim genellikle modası geçmiş kabul ediliyor, teorik olarak dini kaygılarından vazgeçmiş bir toplumda geçerli değil. Bir zamanlar kötü olarak tanımlanan eylemler, şimdi sadece adaletsiz ailesel, sosyal veya ekonomik yapıların sonucu olarak görülüyor (bu görüş eskisi kadar yaygın olmasa da). Alternatif olarak, anlaşılabilir zulüm ve yıkım eylemleri, bazı fizyolojik zayıflıkların veya hastalıkların belirtisi olarak görülüyor. Kötülük

eylemlerinin nadiren, gönüllü veya amaçlı şekilde korku ve acıyı hedefleyen biri tarafından işlendiği kabul edilmekte.

Mısır kozmolojisinde, kral, bilinenin ve Yüce Baba'nın mitsel imgesi olan Osiris'in ebedî bir kötü ikizi, Seth vardır. Sonunda Osiris'i ölümüne götürür. Dört binyıl sonra, bu büyük hikâyenin ahlaki değeri henüz kavranabilmiş değil: Kötülüğün doğasını anlamamak, onun nihai zaferine yol açar. Yüzyılların en acımasız ve kana susamış olayının sonunda, kötülüğü anlamamakla kalmayıp, varlığını inkâr etme tehlikesiyle karşı karşıyayız. Görünmezlik ise Şeytan'ın en çok istediği şeydir.

Bu noktaya kadar, kültürün doğasını ve üretilme biçimini tanımlamak için önemli miktarda zaman harcadım. Kültür, Yüce Baba, bizi bilinmeyenin dehşetinden korur; etrafımızda, içine dayanılmaz derecede yabancı hiçbir şeyin girmesine izin verilmeden kutsal bir alan tanımlar. Kültür, temel özellikleri kahramanın yaygın ve tekrarlanan mitlerinde yakalanan süreç tarafından üretilir. Bu kahraman, bilinmeyenin ejderhasıyla gönüllü olarak yüzleşen, onu parçalayan ve parçalarından dünyayı yaratan kişidir; çok uzun süredir yaşlanan tiranın üstesinden gelen ve bakire anneyi onun elinden kurtaran bireydir. Bu tür mitler, doğası gereği tamamen ikircikli bir dünya sunar: "Doğal" dünya sonsuz bir şekilde yaratıcıdır ve eşit derecede yıkıcıdır; ayrılmaz bir şekilde ilişkili sosyal "çevre" aynı anda hem zalim hem de koruyucudur. Ancak şimdiye kadar tartışmamızda kahraman hep yalnız kaldı. Bu, hikâyemizin bitmekten çok uzak olduğu anlamına geliyor. "Deneyimin kurucu öğelerini" karakterize eden esas müphemlik, bireye de uzanır; toplumdaki veya doğadaki herhangi bir şey kadar karanlık ve yıkıcı düşünce ve eylemlere sahip olan bireye.

Mitoloji, bireyi bir kişilik kisvesi altında karakterize eden kötülüğün kişi ötesi kapasitesini çevreler; onun kaos ve düzeni kapsayıcılığını çoğaltır. Bireyin karanlık tarafı, kahramanın mutlak düşmanıdır. Aktif olarak yaklaşmak ve keşfetmek yerine bilinmeyenle temastan kaçınan veya varlığını inkâr eden kişiliktir; hükmü

toplumun yenilenmesi yerine çöküşünü hızlandıran kişiliktir. Bu kişiliğin imajı, fenomenin kendisi gibi yüzyıllar boyunca karmaşıklık içinde gelişmiş ve detaylandırılmıştır: Doğasının doğru anlaşılması, doğal bir şekilde ürkütücüdür. Bu bilgilendirici terör, anlatıda, kişi ötesi bellekte giydirilmesinin “amacı”dır: Örneğin Hristiyan Şeytan’ının görüntüsü, mevcut olan en iyi “kötü örnek”tir. Onun (örtülü veya açık) taklidi felakete yol açar; onun temel özelliklerini betimleyen hikâyeler, küskünlük, nefret, totaliter kibir ve kıskançlığın sonuçlarına dair dersler olarak var olur.

Kötü, iyi gibi statik bir şey değildir: Örneğin yalnızca kuralları çiğnemek anlamına gelmez ve yalnızca saldırganlık, öfke, güç, acı, hayal kırıklığı, endişe veya korku değildir. Hayat, belli bir durumda kötü olanın bir başkasında olumlu şekilde gerekli olması gerçeğiyle sonsuz şekilde karmaşıktır. “İyi olan nedir?” sorusunun cevabının meta alanda aranması gerektiğini daha önce belirtmiştim.⁴⁶³ Daha temel gizem, iyinin bağlama bağlı doğası göze alındığında, iyi olan nedir, sorusunun cevabının sonsuz ve düzgün bir şekilde üretiliyor oluşudur. O halde “iyi”, ahlaki inşa sürecinin gelişmesine izin veren koşullar dizisi haline gelir ya da ahlaki inşa sürecinin kendisi olur. “O zaman kötülük nedir?” sorusu benzer şekilde ele alınmalıdır.

Kötülük, yaratıcı keşif sürecinin reddi ve daimî muhalefetidir. Kötülük, bilinmeyeni gururla reddetmek ve sosyal dünyayı anlamak, aşmak ve dönüştürmeye yönelik kasıtlı başarısızlıktır. Kötülük, buna ek olarak ve sonuç olarak tam da erdemleri ve cesaretleri nedeniyle erdemli ve cesurlardan nefret etmektir. Kötülük, ışığın olabileceği yerde karanlığın sevgisi için karanlığı yayma arzusudur. Kötülüğün ruhu, dünyanın çürümüşlüğü boyunca hızlanan tüm eylemlerin altında yatar; Tanrı’nın var olan her şeyi sular altında bırakma ve yok etme arzusunu besleyen tüm eylemlerin temelini oluşturur.

Büyük kötülükler, en azından geçmişe bakıldığında kolaylıkla tanımlanabilir ve genellikle (en azından yorumda) bir başkası-

nın eyleminin sonucudur. Örneğin Holokost'a sonsuz anıtlar inşa ediyoruz ve asla unutmamaya yemin ediyoruz. Ama hatırladığımız şey nedir? Almamız gereken ders nedir? Holokost'un nasıl ortaya çıktığını bilmiyoruz; olaya karışan kişilerin adım adım ne yaptıklarını veya yapamadıklarını, onları bu kadar korkunç bir şekilde davranmaya iten şeyin ne olduğunu bilmiyoruz; Alman toplumunu böylesine korkunç bir yola neyin veya kimin soktuğunu bilmiyoruz. Hitler bile etrafındaki herkes onun emirlerine boyun eğerken, haklı olduğuna nasıl inanmayabilirdi? Özgürce sunulan, demokratik olarak bahşedilen –hatta ısrar edilen– mutlak gücün cazibesine direnmek olağanüstü büyüklükte bir karaktere sahip olmayı gerektirmez miydi? Bu şartlar altında bir kimsenin düzgün bir şekilde alçak gönüllü kalması nasıl mümkün olabilir? Çoğumuzun sosyal çevremiz tarafından kısıtlanmış kişisel zaaflarımız var. Nevrotik eğilimlerimiz, etrafımızdaki, bizi önemseyen, öz denetimimizi kaybedip, zayıflığımızda bir adım öteye gittiğimizde şikâyet ve itiraz eden insanlar tarafından kontrol edilir. Çevrendeki herkes senin kurtarıcı olduğunu düşünüyorsa, kusurlarına kim işaret edecek ve seni onlardan haberdar edecek? Bu, Hitler için bir özür değil: sadece onun fazlasıyla insan olduğunun kabul edilmesi. Bu ifade ne anlama geliyor? Hitler insandı; Stalin de. Ve İdi Amin de. Bu insan olmakla ilgili ne söylüyor?

Zalim eğilimlerimiz ve ahlaki çöküşlerimiz, ifadelerini genellikle dar kişisel güç alanlarımızla sınırlı bulur. Bir hevesle milyonları ölüme mahkûm edemeyiz, çünkü bunu yapacak kaynaklarımız yok. Böyle bir gücün yokluğunda, yakınımızdakilere kaba davranarak kendimizi tatmin eder ve ahlaki erdemimiz için kendimizi kutlarız. Saldırganlığı ve gücü, bağımlı başkalarını irademize boyun eğdirmek için kullanırız veya gücün yokluğunda, empati gücünü kullanmak ve yer altında egemenlik yolumuzu kabul ettirmek için hastalık ve zayıflığı kullanırız. Fırsat verilse, kaçımız Hitler *olmayacağız*? Ancak beceri kıtlığı ahlaki erdem oluşturmaz.

Birçok kral *insan* oldukları için tirandır ya da ahlaki olarak yozlaşmıştır, birçok insan da tirandır ve ahlaki olarak yozlaşmıştır. Holokost'u hatırlamanın bir sonucu olarak "bir daha asla" diyemeyiz, çünkü Holokost'u anlamıyoruz ve anlaşılmayan şeyi hatırlamak imkânsızdır. Holokost'u anlamıyoruz, çünkü kendimizi anlamıyoruz. İnsanlar, tıpkı bizim gibi, İkinci Dünya Savaşı'nın (ve Stalin'in Sovyetler Birliği'nin ve Pol Pot'un Kamboçya'sının...) ahlaki felaketlerini yarattı. "Asla unutma", "kendini bil"; her bireyin ayrılmaz bir parçası olan o kötü ikizi, o ölümcül düşmanı tanımak ve anlamak anlamına gelir.

Kahramanca eğilim –arketipsel kurtarıcı– ebedî bir ruhtur, yani insanın merkezi ve kalıcı bir yönüdür. Aynısı kesinlikle "karşıt" eğilim için de geçerlidir: Sonsuz inkâr etme kapasitesi ve her şeyin kendi varlığının öfkesi için acı çekmesini sağlama arzusu, bireyin yok edilemez bir intrapsişik ögesidir. Dünyanın büyük oyun yazarları ve dinî düşünürleri bu gerçeği en azından örtük olarak kavrayabilmişler ve onu hikâye ve imge olarak aktarabilmişlerdir; modern analitik düşünürler ve varoluşçu teorisyenler, bu fikirleri yukarıya doğru "yüksek bilince", soyutlamaya ve onları mantıksal ve tamamen anlamsal biçimde sunmaya çalıştılar. Çarpıcı bir kötülüğün resmini çizmek için yeterince bilgi toplanmıştır.

DÜŞMAN: ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ VE TEMSİLİ

Şeytan figürü, dinî ve mitolojik düşüncede var olan kötülüğün tartışmasız en gelişmiş temsilidir. Bu "kişiyi" saldırganlık gibi belirli kişilik özellikleriyle veya yabancıнын farklılıklarıyla özdeşleştirmek cazip gelse de, onu kişisel ve sosyal bir sürecin vücut bulmuş hali olarak görmek daha gerçekçidir. Şeytan, totalitarizmin gelişiminin altında yatan ruhtur; katı ideolojik inançla, bir uyum biçimi olarak yalana güvenmeyle ve kendine ve dünyaya karşı kaçınılmaz nefretin gelişmesiyle karakterize edilen ruhtur. Bu özelliklerin her biri özünde ve nedensel olarak ilişkilidir; ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdırlar ve uygun bir şekilde kişi ötesi ve ebedî bir kişilik olarak kavramsallaştırılabilirler.

Şeytan, trajik varoluş koşullarına rağmen, hayatı katlanılabilir kılan süreci kasıtlı olarak reddetmektir. Bu reddetme entelektüel olarak kibirlidir, çünkü "koşullar" yorumlanır: Öz bilincin gelişimi her şeyi ölümle lekeler, ancak öz bilinç, kapsamı hâlâ istisnai olarak sınırlı olan küresel bir anlayış içinde yer alır. Hâlihazırda yorumlandığı şekliyle şimdiki zaman, gerçekten de dayanılmaz şimdidir: Ancak mutlakiyetçi inanç, kibir ve küskünlüğün bir sonucu olarak, değişim olanağına izin verilmediği takdirde, bu yorum değişebilir.

Şeytan, zayıflığı ve kırılganlığı onu aşağılık kılan bir şey olarak dünyayı ortadan kaldırmak için çalışır. Yirminci yüzyılda korkunç acılar yarattı; özellikle onun imajından vazgeçen kültürler arasında. Geri dönüşü olmayan bir trajedi olmadan hayatta kalmış olduğumuz için şanslıyız. Bugüne kadarki şansımız, devam eden cehaletin tehlikelerine veya yeterince anlaşılmamış benliklerimizi kontrol altına almanın gerekliliğine karşı bizi kör etmemelidir. Yaptığımız her teknolojik gelişme gücümüzü artırıyor; güçteki her artış, içsel bütünleşmemizi ve genişlemiş öz bilincimizi çok daha gerekli kılıyor.

Soylu ruhun kendisine saygısı vardır.⁴⁶⁴

Son on dört yıl boyunca, kötülük sorununa daha derinden baktıkça, kendimi giderek ve istemsizce Şeytan mitinden büyülenmiş buldum ve bu hikâyenin Batı düşüncesiyle olan ilişkisini merak ettim. Şeytan fikri, Eski ve Yeni Ahit'te Şeytan'a doğrudan çok az atıfta bulunulmasına rağmen, Hristiyanlığın ve Hristiyan kültürünün ve dolayısıyla Batı ve dünya toplumunun gelişimi üzerinde güçlü bir etki yapmıştır (şaşırtıcı derecede az atıf vardır: Cehennem'in bir tarifi yok, cehennemin kurulmasından önce, meleklerin isyanına ve cennetteki savaşa sınırlı ve dolaylı bir gönderme var; teorik olarak tüm günahkârları bekleyen ölümden sonraki hayata dair bir şey yok).

Anladığımı kadarıyla cehennemin yönetici meleği Şeytan'ın geleneksel ve edebi temsilleri *gerçek mitolojiyi* oluşturuyor. Bu fikirler, bir bulutun bir dağı çevrelediği gibi, Hristiyanlığın yerleşik

merkezi yazılarını ve fikirlerini çevreler. Bize kısmen dini doktrin olarak; kısmen sözlü gelenek olarak; kısmen, Dante ve Milton'ın çabaları ile aktarıldılar. Gençliğimde çok sınırlı bir dini eğitimim vardı ve Şeytan hakkında bildiğim şeyler “kulaktan dolma”ydı ve diğer materyalleri okurken edindiğim küçük parçalardı (örneğin Joyce'un günahın bedeli üzerine korkunç bir Cizvit vaazı içeren *Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi* gibi). Tek bildiğim Milton tarafından kodlanan hikâyenin ana hatlarıydı: Tanrı'nın göksel hiyerarşisindeki en yüksek melek olan Şeytan, En Yüksek Olan gibi olmayı arzuladı ve cennette bir isyanı teşvik etti. Yenildi ve tövbe etmeden günahkâr ölümlerin ruhları üzerinde ebediyen hüküm sürdüğü Cehennem'e atıldı. Bu hikâyenin ne anlama geldiği hakkında hiçbir fikrim yoktu, ancak bu karakterlerin ve olayların asla “gerçekten” var olamayacakları benim için açıktı.

Daha sonra, Aden'deki Yılan ile İblis arasındaki ilişkinin esasen spekülâtif olduğunu öğrendim. Hatta bazı gnostikler, Âdem ve Havva'yı öz bilincin ışığına getiren ilahın, başlangıçta her şeyi yaratan bilinçsiz yarı dürtüden daha yüksek bir ruh olduğunu bile öne sürmüşlerdi. Bu fikir, tabiri caizse Cennet'ten bir düşüşün –yani, önceki bir “istikrar düzleminden”– düşüşün, genellikle “daha yüksek bir yere” hareket için gerekli ön koşulu oluşturduğu “kabulüne” dayanıyordu. Geleneksel Orta Çağ Hristiyanları da benzer bir fikir geliştirdiler. Onlar için İlk Günah, Mesih'in enkarnasyonunu gerekli kılan “talihli bir hata” idi. Bu, Hristiyanlığın düşüşünün, kendi içinde trajik olmasına rağmen, Tanrı'nın kurtarıcı enkarnasyonunu (Hristiyan bakış açısına göre tarihteki en muazzam olaydı) getirdiği için olumlu ve yararlı olarak kabul edilebileceği anlamına geliyordu. Bu geniş bakış açısının benimsenmesi, insanlığı kaosa sürükleyen Aden Yılanı'nın bile “Tanrı'nın bir aracı” olarak yorumlanmasına izin verdi. Özgür seçim ve şeytani ayartmanın zahmetli varlığına rağmen, dünyanın mükemmelliğini sağlamak için durmadan çalışan faydalı Tanrı'nın bir aracı olarak. (*Lucifer* adı, daha önce de belirttiğim gibi, “ışık

getiren" anlamına gelir.) Şeytan'ın uzun süredir rasyonel düşüncenin gücü ve kibriyle ilişkilendirildiğini az çok "bilinçsizce" biliyordum (örneğin Goethe'nin *Faust*'unda). Bu birliktelik, Kilise'nin dogmatik güçlerinin, sıklıkla (bilim $\Rightarrow$ rasyonalite $\Rightarrow$ şeytan) bilim karşıtı bir duruş benimsemesini ve ortaya çıkan gerçeğe talihsiz Kilise muhalefetini haklı çıkarmasını sağladı. Ancak mitolojik bir fikir, yanlış uygulandığı için *fikir olarak* geçersiz kılınmaz. Rasyonel düşünce kapasitesi, şüphesiz tehlikeli bir güçtür çünkü fazlasıyla etkilidir; düşüncenin salt yıkıcı bir rol oynadığı koşullar hâlâ tam olarak anlaşılmış değildir.

Belirsiz bir şekilde birbiriyle ilişkili bu fikir ve hikâyeler bolluğu zihnime girmeye devam etti: Bazen çok şey anlatan sembolik bir tarihî eylemin hatırasıyla birlikte, Fransız Devrimi'nin dehşetinin ortasında Notre Dame Katedrali'nin "Akıl Tapınağı"na dönüştürülmesi gibi. Bu tür kavramları net bir şekilde anlamak, doğalarını mantıksal veya duygusal olarak kavramak, hatta bunların nasıl ilişkilendirilebileceğini belirlemek kolay değildir. Ne de olsa, "açık anlama" gelişimini "uygun bir küme"nin inşasına eş değer olarak görme eğilimindeyiz ve bir şeyin gerçekliğinin açıkça tanımlanabileceğini varsayıyoruz. Ancak kötülük hakkındaki fikirler "uygun bir küme" oluşturmaz. Çeşitli materyaller içeren bir "doğal kategori" oluştururlar; tıpkı "bilinen" veya "bilinmeyen" hakkındaki fikirlerin böyle bir kategori oluşturmaları gibi. İşleri daha da karmaşık hale getiren, kötülüğün statik bir şey olmamasıdır. Gurur, küskünlük, kıskançlık ve nefretin motive edici veya duygusal durumlarından pay alan, ancak herhangi birinin veya hepsinin varlığıyla hatasız bir şekilde tanımlanamayan *dinamik bir süreç*, bir ruhtur. Örneğin saldırgan bir eylemin ahlakı, belirli bir kelimenin anlamının, içinde görüldüğü cümle, paragraf –hatta kitap veya kültür– tarafından tanımlanması gibi, tezahür ettiği bağlamın doğasına bağlıdır. Kötülük bir yaşam *kompleksidir*. Onun doğası, en açık biçimde, uzun tarihsel gelişim sürecinde detaylandırılan mitolojide, edebiyatta ve fantezide

“benimsediği” “kişilik”in incelenmesiyle anlaşılabilir. Bu kişilik, insan varoluşunun ve insan ahlakının ayrıntılarındaki dramatik değişimlere rağmen, zaman içinde sabit kalan kötülüğün “meta” niteliklerinden oluşur.

Şeytan imajı, en azından Batı’da, iyi ya da kötü, kötülük fikrinin aldığı biçimdir. Henüz bu mitolojik temsili unutmamıza, aşmamıza ya da başka bir şekilde ondan vazgeçmemize izin verecek açık bir kötülük modeli geliştirmedik. Bu tür bir anlayış eksikliğimizi, kötü kavramının çok arkaik olduğunu varsayarak rasyonalize ediyoruz; bu tanımlanamaz dehşet çağında gerçekten gülünç bir varsayım. Cehaletimiz ve kayıtsızlığımızla, kötülüğün doğası hakkında eski hikâyelerle alay ederiz, onları yarı bilinçli olarak en iyi şekilde bir kenara bırakılmış çocukça şeylerle eşit tutarız. Bu son derece kibirli bir pozisyonudur. Psikolojimize rağmen kötülüğün doğasını atalarımızdan daha iyi anladığımıza dair hiçbir kanıt yok, her ne kadar genişleyen teknolojik gücümüz ele geçirildiğimizde bizi çok daha tehlikeli hale getirmiş olsa da. Atalarımız en azından sürekli olarak kötülük sorunuyla ilgileniyorlardı. Örneğin İlk Günah’ın sert Hristiyan dogmasının kabulü (karamsarlığına ve görünürdeki eşitsizliğine rağmen) en azından *kötülüğün tanınması* anlamına geliyordu; kötülüğe eğilimin insan doğasının içsel, kalıtsal bir yönü olarak anlaşılması anlamına geliyordu. İlk Günah inancının şekillendirdiği perspektiften, bireysel eylemler ve motivasyonlar her zaman dikkatle incelenmeli ve görünüşte iyiliksever olsalar bile her zaman var olan düşmanca eğilimler “yanlışlıkla” üstünlük kazanmasın diye düşünülmelidir. İlk Günah dogması, her bireyi kendini kötülüğün (potansiyel) dolaysız kaynağı olarak görmeye –mitolojinin korkunç yer altı dünyasını ve onun sakinlerini *int-rapsişik uzaya* yerleştirmeye– zorlar. Bu fikrin popüler olmaması şaşırtıcı değil: Yine de kötülük bir yerlerde var. Onu başka bir yere yerleştirmek isteyenlerin ruhlarında ikiyüzlülük görmemek elde değil.

Bunları geçici bir şekilde bir kez anladığımda eski fikirler kendilerini çözmeye başladı. Eliade'dan "göksel hiyerarşi" kavramından nasıl anlam çıkarılacağını öğrendim. Yahudilik ve Hristiyanlığın tek tanrıcılığının kökleri daha eski, daha çok tanrılı düşüncededir. Arkaik kavramsallaştırmanın birçok tanrısı, tabiri caizse manevi rekabetin bir sonucu olarak daha modern dini düşüncenin tek hükümdarı oldu. Bu rekabet, mitolojide "Cennet'te" oynanan *manevi bir savaş* olarak tasvir edilen –soyutlama, imge ve gerçek dünyevi savaş sırasında verilen– eylem imalarıyla fikirlerin savaşıdır. Her şeye üstün gelen Teoloji, bir melekler ve önceki tanrıların ilahi "yankıları" ile "çevrelenmiş", karmaşık bir nitelikler dizisine sahip Tek Tanrı'dır (insanın ruhsal filogenezi sırasında tabi kılınan bu kişi ötesi ve ebedî psikolojik süreçleri temsil eden kişiler).

Hristiyan mitolojisi, Şeytan'ı Tanrı'nın "göksel krallığındaki" "en yüksek melek" olarak tasvir eder. Bu gerçek onun akılla ilişkisini daha anlaşılır kılmaktadır. Akıl pekâlâ "en yüksek melek" olarak kabul edilebilir. Yani tüm insanların karakteristiği olan (ve dolayısıyla, kişi ötesi ve ebedî bir şey olan) en gelişmiş ve dikkate değer psikolojik veya ruhsal yeti. *Şekil 57: Hayali Ruh ve Tanrısız Akıl Olarak İblis*, Eugene Delacroix'nın hayali yorumunu tasvir ediyor: *Faust*'un birinci bölümünün bir illüstrasyonu.⁴⁶⁵ Ruhların en müstesnası olan akıl, ayartılmaların en büyüğünden muzdariptir: Aklın kendi kendini tanıma ve kendine hayran olma kapasitesi, her şeyi bilme eylemi olan sonsuz gurur kapasitesi anlamına gelir. Aklın mutlak bilgiye sahip olduğuna ve dolayısıyla Tanrı'nın yerine geçebileceğine veya Tanrısız yapabileceğine inanmasına yol açan şey, aklın olağanüstü yeteneği ve kendinin bu yeteneği tanımasıdır:

En yüksek olanla kendini bir tuttu o,
Eğer itiraz etseydi ve de hırslı amaçla
Tanrı'nın gücüne kudretine ve tahtına karşı,
Cennet'te Tanrı'ya karşı saygısızlık edecekti.⁴⁶⁶

Şekil 57: Hayali Ruh ve Tanrısız Akıl Olarak İblis

Pek çok yıkıcı kisvesi içinde totaliterliğin altında “bilinçsizce” yatan şey, aklın kendi her şeyi bilme (sözlü olmasa da prosedür ve imgede kendini gösteren) inancıdır. Frye şunu der:

Milton'ın sunduğu gibi, şeytani bir düşüş, basit itaatsizlikten ziyade Tanrı'ya karşı gelmeyi ve onunla rekabeti içerir ve bu nedenle şeytani toplum, ilahi olanın sürekli ve sistematik bir parodisidir. Şeytanlar veya düşmüş meleklerle ilişkilendirilir çünkü güçleri açısından normal insan kapasitelerinin çok ötesinde görünür. Yakup'un ve Platon'un merdivenlerinde yükselen ve alçalan melekleri okuruz ve benzer şekilde, putperest imparatorlukların neredeyse insanüstü

ihtişamını açıklayan, özellikle de düşmeden hemen önce, kâfir yaşamında şeytani takviyeler var gibi görünür.

Eski Ahit peygamberlerinde bu temayla bağlantılı özellikle dikkate değer iki pasaj, Yeşaya 14'teki Babil'in ve Hezekiel 28'deki Tire'nin kınanmasıdır. Babil, kendi kendine "Yüceler Yücesi gibi olacağım" diyen sabah yıldızı Lucifer ile ilişkilidir; Sur, "İçinde fesat bulununcaya kadar" Aden bahçesinde yaşayan muhteşem bir yaratık olan "Örten Kerub"la tanımlanır. Şeytan'ın geleneksel olarak Yeşaya'nın Lucifer'i ile özdeşleşmesi ve efsanede, bir zamanlar meleklerin prensi ve yerinden edilmeden önce Tanrı'nın ilk doğan oğlu olan Tanrı'nın büyük düşmanı olarak büyümesi. Putperest krallıkların arkasındaki insanüstü şeytani güç, Hristiyanlıkta, ilahi onur talep eden dünyevi hükümdar olan Deccal olarak adlandırılır.⁴⁶⁷

Her şeyi bildiğini varsayma eyleminin neden yaratıcı keşif eyleminin tam tersi olarak yorumlandığını anlamak o kadar kolay değildir (düşman kahramanın karşıtı olduğu için). Bununla birlikte, "her şeyi bilmenin" en azından pratikte anlamı, bilinmeyen artık var olmadığı ve bu nedenle daha fazla araştırmanın tanım gereği gereksiz (hatta haince) hale getirilmiş olmasıdır. Bu, "bilinen" ile mutlak *özdeşleşmenin* zorunlu olarak tüm özdeşleşme fırsatlarını *bilmeye gelen süreçle* değiştireceği anlamına gelir. Rasyonel ruhun başlıca günahı olan mutlak bilgi varsayımı, bu nedenle, ilk bakışta kahramanın reddine eş değerdir: Mesih'in, Tanrı'nın Sözü'nün, düzen ve kaos arasında aracılık eden (ilahî) *sürecin* reddedilmesine eş değerdir. Totaliter duruşun küstahlığı, yaratıcı keşfin "alçak gönüllülüğüne" kökten karşıttır. [*Alçak gönüllülük*, bilinmeyen tanınmasına ve daha sonra bilginin güncellenmesine ve davranışta uyum sağlanmasına izin veren, hatanın ve hata kapasitesinin ("günahkâr ve cahil doğanın" kabulü) sürekli olarak kabul edilmesidir. Bu tür bir alçak gönüllülük, biraz paradoksal bir şekilde cesurcadır çünkü hatanın kabulü ve hata olasılığı, bilinmeyenle yüzleşmenin gerekli ön koşulunu oluşturur. Bu, *gerçek korkaklığı*

totaliter varsayımın “yer altı” motivasyonu haline getirir: Gerçek otoriter, öngörülemeyen her şeyin ortadan kalkmasını ister. Otoriter, kendini bu korkaklığın bilgisinden bir vatanseverlik savunuculuğu gösterisiyle korur, çoğu zaman da bariz bir bedel öder.]

Milton'ın kutsal metinlerden ve mitolojik imalardan oluşturduğu *Kayıp Cennet*'in Beşinci Kitabı'nda Lucifer, “ikinci oğul” Mesih nedeniyle Tanrı tarafından “ihmal edilir”.⁴⁶⁸ “Cennet'in egemenlik hiyerarşisindeki bu kayma” bana, aklın (kendini Tanrı'nın “en yüksek meleği” olarak tanımasının bir sonucu olarak, kendisinin tek başına kurtuluşa yol açabileceğine inandığı) keşif kahramanının süreçlerine *ikincil* kalması gerektiğini gösteriyor gibi görünüyor. Akıl ancak ikincil bir rol oynadığında sağlığa ve hayata hizmet edebilir. Yine de, Cennet'te hizmet etmektense cehennemde hüküm sürme seçeneği, çok çeşitli koşullar altında rasyonel akla çekici bir alternatif olarak görünmektedir.

Şeytan, ebediyen “bildiğim her şey bilinebilecek her şeydir” diyen ruhtur; kendi güzel eserlerine âşık olan ve sonuç olarak artık onların ötesini göremeyen ruh. Şeytan sürekli olarak yetersizlik ve cehaleti kabullenmek ve dolayısıyla yaratılış sürecine katılmak yerine her şeyden önce haklı olma arzusudur. Şeytan, son tahlilde korkmuş ve zayıf olduğu için durmadan inkâr eden ruhtur.

Hristiyanlığın (sadece Hristiyanlığın değil) en kötü aşırılıklarından bazılarını yol açan şey, *deneyimin kurucu unsuru olarak* anomalinin varlığı ile *süreç olarak* hasmın varlığı arasında ayırım yapılmamasıdır. “Doğru düşünen insanların”, “güvenliklerine ve ahlaki bütünlüklerine yönelik tehditlerin” varlığını kötülükle karıştırdıkları sürekli olmuştur. Bu demektir ki, doğru-düşünme, yerleşik inancın aksine var olan deneyimi sunan dehanın ve yabancının varlığını, bu deneyimin reddedilme süreciyle karıştırır. Bu ayrımcılık eksikliği hem anlaşılabilir hem de motive edicidir: Anlaşılabilir çünkü tuhaf/yabancı/garip fikir/devrimci kahraman benimsenen düzeni altüst eder ve duygulanımsal düzensizlik üretir (ki bu Şeytan'ın en içten arzuladığı durumdur); motive eder çünkü

anormalliği kötülük olarak kategorize etmek, onun “haklı” bir şekilde bastırılmasına izin verir. Bununla birlikte mevcut ahlaki güncellemenin kahramanca eylemi (bilinmeyenle rahatsız edici temasın teşvik edilmesi yoluyla) yalnızca daha yüksek düzenin hizmetinde kaos yaratır. Bu süreci bastırmak ve geleneğe “vatansever bir şekilde” sarılmak, geleneğin çok da uzak olmayan bir gelecekte bir noktada ani ve çok daha tehlikeli bir şekilde çökmesini sağlamaktır.

Benim şehvet düşkünlüğüm ya da saldırgan fantezilerimin varlığı –genel olarak loş bir ışıktaki bakılan şeylere özel bir örnek vermek gerekirse– eğer ben dindar bir Hristiyan isem kötü değildir: Kötülük, bu tür bir fantezinin var olduğunu inkâr etme eylemidir (ya da belki bunun için uygun yer dikkate alınmadan bu fanteziyi gerçekleştirme eylemi). Fantezinin kendisi yalnızca bilgiyi oluşturur (şu anki durumda kabul edilemez, ama kabul edilirse dönüştürme kapasitesine sahip bilgi). Ben dindar bir Hristiyan isem Müslüman’ın varlığı ve Müslüman bakış açısı da aynı şekilde kötü değildir. Kötülük, benim kişisel olarak her şeyi bildiğim varsayımını yapmamdır. Hristiyan inancımı, yabancıya ve onun fikirlerine karşı zorunlu karşıtlığını üstlenecek kadar iyi anladığımdan emin oluşumdur. Durağan bir “kavrayışlı” ahlaki yapıyla özdeşleşmenin ve bunun sonucunda Müslümanlara karşı cahilce ve kendini beğenmiş duruşumun, bütünlüğümü garanti altına almak için yeterli olduğuna emin oluşumdur. Şeytan, rahatsız edici gerçek değil, bu gerçekten kaçma eylemidir. Kaçınılmaz olarak bireye ait olan zayıflık, aptallık, gevşeklik ve cehalet kendi başına kötü değildir. Bu “yetersizlikler”, deneyimi mümkün kılan sınırlamaların zorunlu bir sonucudur. Aptallığın varlığını inkâr etme eylemi, bir kez kendini gösterdiğinde, bu kötüdür çünkü o zaman aptallığın *üstesinden gelinemez*. Böyle bir inkâr ruhsal ilerlemeyi durdurur. Cehalet ve açgözlülük bilinci (gelişinden en çok korkulan ziyaretçi kılığında) utanç, endişe ve acı içinde kendini gösterir ve bu bilinç, sonuç olarak, bizzat kötülüğün somutlaşması

olarak kabul edilebilir. Ama haberin öneminin kendini göstermesine izin verilirse, bizi ışığa yaklaştıran kötü haberin taşıyıcısıdır.

Elaine Pagels yakın zamanda *The Origin of Satan*⁴⁶ isimli bir kitap yazdı. Burada, Şeytan'ın Mesih'in ebedi düşmanı olduğu fikrinin, Hristiyanlığı kabul edenlerin, etmeyenlere zulmetmelerini nasıl sağladığını anlatıyor. Zulmedenin varsayımları, örneğin: "Şeytan düşmandır, Yahudi-Hristiyan değildir; Yahudi düşmandır, Yahudi Şeytan'dır." şeklindedir. Pagels, Şeytan'ın icadının, başkalarına zulmetme eylemini ahlaki bir erdeme dönüştürme arzusuyla *motive edildiğine* dair mantıksız olmayan ve haklı olarak popüler olan hipotezi sunar. Bununla birlikte, "düşman fikri"nin tarihsel "gelişimsel yolu"nun biraz daha karmaşık olduğu görülmektedir. "Şeytan'ın imgesi"nin genişliğine ilişkin kişi ötesi kavramlar, bilinçli motivasyonun bir sonucu olarak ortaya çıkamaz, çünkü bunların gelişimi yüzyıllar boyunca nesiller arası çalışmayı gerektirir (ki bu kolayca "organize edilemez"). Şeytan imajı, diğerlerinin boyun eğdirilmesini rasyonelleştirmek için sonsuz bir şekilde uygulanmış olsa da (tüm büyük fikirler altüst edilebilir), kötülüğün "kişiliği"ni özetlemeye yönelik sonsuz dâhiyane girişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Öteki'ni Şeytan'la ilişkilendiren mantık, yalnızca dinin inanç anlamına geldiğini düşünenler için çalışır. Yani eylem, meta taklit ve davranışsal süreçlerle yaratıcılığın enkarnasyonu ile değil, bir dizi statik ve genellikle mantıksız "olgularla" özdeşleşme ile ilgilenenler için. Uygun şekilde düşünüldüğünde anormal gerçeğin varlığı (yabancıda vücut bulan ya da farklı felsefe biçiminde soyutlanmış rahatsız edici gerçek) *kötü değildir, dini eyleme çağrıdır*.

Kötülüğün doğasına dair yeni bir farkındalık geliştirmek, insan uyumsuzluğunun ve gönüllü olarak üretilen sefaletin özünü oluşturan sürecin ayrıntılı dramatik bir temsilini üretmek, insanlığın binlerce yılını aldı. Ne anlama geldiğini anlamadan, bu emeğin meyvesini çöpe atmak ya da görüldüğünden farklı bir şey olduğunu varsaymak için erkendir. Kötülük bilinci önce ritüel

canlandırma olarak ortaya çıktı, ardından mitlerde ifade edilen dinamik imge olarak. Bu temsil, incelemesi düşmanın kişiliğinin anlaşılmasına yardımcı olan geniş bir uzamsal ve zamansal alanı kapsar. Kötülüğün (Yahudi-Hristiyan geleneğinin dışında) en kapsamlı şekilde gelişmiş arkaik kişileştirmesi, belki de MÖ 1000-600 arasında nispeten açık bir biçimde gelişen Zerdüştlük fikirlerinde bulunabilir. Zerdüştlük, “kurtarıcı efsanesi, İyi ve evrensel kurtuluşun nihai zaferini ilan eden iyimser bir eskatolojinin detaylandırılması [ve] bedenlerin dirilişi öğretisi” de dâhil olmak üzere daha sonradan Hristiyanlığa dâhil edilen bir dizi fikir geliştirdiler.⁴⁷⁰

Zerdüştlüğün efsanevi kurucusu Zerdüş, Ahura Mazda'nın (bu esasen tek tanrılı dinin merkezî tanrısıdır) bir takipçisiydi. Ahura (“gökyüzü”) Mazda, doğalarında (en azından modern perspektiften) çok açık bir şekilde psikolojik olan bir ilahi *varlıklar* panteonu –meleklerle benzer *Amesha Spentalar*– ile çevriliydi.⁴⁷¹ Bu “ruhlar” arasında *Asha* (adalet), *Vohu Manah* (iyi düşünce), *Armaiti* (bağlılık), *Xshathra* (güç), *Harvatat* (dürüstlük) ve *Ameretat* (ölümsüzlük) vardı. Ahura Mazda aynı zamanda ikiz “kardeşler”in, *ruhların* –*Spenta Mainyu* (hayırsever ruh) ve *Angra Mainyu* (yıkıcı ruh)– *babasıydı*. Eliade şöyle der:

Başlangıçta ünlü *gatha*'da (Zerdüş tarafından kaleme alınan *Yasna* 30) bu iki ruhun birinin iyiliği ve yaşamı, diğerinin kötülüğü ve ölümü seçtiği belirtilir. Spenta Mainyu, “varlığın başlangıcında” Yok Edici Ruh'a şunları söyler: “Ne düşüncelerimiz, ne doktrinlerimiz, ne de zihinsel güçlerimiz; ne seçimlerimiz, ne sözlerimiz, ne eylemlerimiz; ne vicdanlarımız ne de ruhlarımız uyuyor.” Bu, iki ruhun –biri kutsal, diğeri kötü– *doğalarından* ziyade *seçimleri*yle farklı olduğunu gösterir.

Ahura Mazda bir Tanrı karşıtıyla karşı karşıya olmadığından, Zerdüş'ün teolojisi terimin tam anlamıyla ikici değildir; başlangıçta, iki Ruh arasında karşıtlık patlak verir. Öte yandan, Ahura Mazda ile Kutsal [İyi] Ruh arasındaki birlik birçok kez ima edilir

(bakınız *Yasna* 43:3). Kısacası, İyi ve Kötü, kutsal olan ve yok eden iblis, Ahura Mazda'dan gelir; ancak Angra Mainyu kendi varlık biçimini ve kötü niyetli mesleğini özgürce seçtiğinden, Bilge Lord Kötülüğün ortaya çıkmasından sorumlu tutulamaz. Öte yandan, her şeyi bilen Ahura Mazda, Yıkıcı Ruh'un hangi seçimi yapacağını başından beri biliyordu ve yine de bunu engellemedi; bu, ya Tanrı'nın her türlü çelişkiyi aştığı ya da kötülüğün varlığının insan özgürlüğünün ön koşulunu oluşturduğu anlamına gelebilir.⁴⁷²

Efsanevi “düşman kardeşler” (Spenta Mainyu ve Angra Mainyu, Osiris ve Seth, *Gilgamesh* ve *Enkidu*, Habil ve Kabil, Mesih ve Şeytan) iki ebedî bireysel eğilimin, ikiz “tanrının oğulları”, kahraman ve düşmanın temsilcisidir. İlk eğilim, arketipsel kurtarıcı, sonsuz yaratılış ve dönüşüm ruhudur: Ebediyen bilinmeyi kabul etme ve dolayısıyla “cennetin krallığına” doğru ilerleme kapasitesi ile karakterize edilir. Ebedî düşman, aksine, pratikte vücut bulma, hayal gücü ve inkâr ruhunun felsefesidir; “kurtarıcı bilinmeyen”in ebedî reddi ve katı özdeşleşmenin benimsenmesidir. “Düşman kardeşler”in mitleri, Zerdüştlerinki gibi temel varlık modunun belirlenmesinde özgür seçimin rolünü vurgulama eğilimindedir. Örneğin İsa (ve Gautama Buddha) sürekli ve güçlü bir şekilde kötülüğe cezbedilir ancak onu reddetmeyi seçer. Angra Mainyu ve Şeytan, aksine, kötülüğü kabul eder ve ondan zevk alır (bunun onun kendi acılarını ürettiğine dair kanıtlara rağmen). Bu ruhların seçimi, varoluşun belirli koşulları (her iki “varlık” için zaten aynıdır) veya içsel doğanın kaprisleri gibi daha temel bazı yönle indirgenemez. Kötülüğü en özel olarak karakterize eden şey, *bu tür eylemleri anlama ve önleme kapasitesine rağmen, yanlış olduğu bilinen şeyi yapmaya gönüllü istekliliktir*. Milton'ın Tanrısı, Şeytan'ın ve insanlığın yozlaşması hakkında şu yorumu yapabilir:

Böylece o ve onun imansız soyu düşecek:
 Kimin suçu? Kendisinden başka kimin?
 Nankör, sahip olabileceği her şeye sahiptir;

Onu ayakta durmaya yetecek kadar adil ve doğru
Düşebilecek kadar da özgür kıldım.⁴⁷³

İyinin reddi, bence en etkili ve sıklıkla (öz) bilincin korkunç duygusal sonuçlarına atıfta bulunularak *meşrulaştır*. Bu, insanın savunmasızlığının ve ölümlülüğünün ve bu savunmasızlıkla bağlantılı ızdırabın (“yaşamın nihai acımasızlığı ve anlamsızlığının” idrak edilmesinin) kötülüğün gerekçesi olarak kullanılabileceği anlamına gelir. Hayat korkunçtur ve bazı anlarda *nihayetinde* korkunç görünür: adaletsiz, mantıksız, acı verici ve anlamsız. Böyle bir ışık altında yorumlandığında, varoluşun kendisi makul bir şekilde ortadan kaldırılmış bir şey gibi görünebilir. Goethe’nin Mephistopheles’i, “yalanların prensi”, sonuç olarak felsefesini aşağıdaki terimlerle tanımlar (*Faust* Kısım Bir’de):

Sürekli inkâr eden ruhum ben!
Haklıyım aslında: Çünkü yaratılan her şey,
Mahkûmdur yok olmaya;
Onun için daha iyi olurdu
hiçbir şey yaratılmış olmasaydı.
Böylece, sizin günah, Yok etme, kısaca, kötü dediğiniz ne varsa,
Benim asıl unsurum.⁴⁷⁴

Bu inancı, Kısım İki’de biraz ayrıntılı bir biçimde tekrarlar:

Dönüştü, tamamen Hiçbir Şey’e, boşuna geçmiş bir geçmişle!
Yaratıcı sonsuz çabamızın ne önemi var,
Eğer bir hareketle unutulmuşluk her şeyi sona erdiriyorsa?
“Geçti gitti.” Bu bilmece nasıl devam etmeli?
Her şey hiç başlamamış gibi,
Yine geri dönüyor.
Ebedi Boşluğu yeğlerim.⁴⁷⁵

Manevi gerçeklik din dışı gerçeklikte kendini sonsuz biçimde gerçekleştirir (insan sonsuza kadar “tanrıların buyruklarına” tabi kaldığı için). Bu nedenle bireyler “bilinçsizce” mitolojik temaları somutlaştırır. Bu tür somutlaştırma, “ilahi güçler” oyununun fiilen elle tutulur hale geldiği büyük şahıslarda özellikle belirginleşir. Leo Tolstoy’un⁴⁶ otobiyografisinin bölümlerini analiz ettik. Tolstoy’un böyle bir anomaliye verdiği ideolojik tepki de aynı şekilde arketipseldir. Batı Avrupa’dan gelen “haberler”, (Tanrı’nın Ölümü’nün ifşası) büyük yazarın üstü kapalı ve açık, kültürel olarak belirlenmiş inançları ve eylem şemaları aracılığıyla aktarıldı ve onu çok uzun bir süre boyunca duygusal kargaşaya ve varoluşsal kaosa sürükledi. İnkâr ruhuyla özdeşleşme, bu kaosun ortasında derin bir ayartma olarak kendini gösterdi.

Tolstoy, itirafının ilgili bölümüne, “bir Doğu hikâyesinden” türetilen bir alegoriyle başlar. Vahşi bir canavar tarafından kovalanan bir gezgin, eski bir kuyudan aşağı atlar. Orada büyümekte olan bir asmanın dalını tutar ve ona yapışır. Kuyunun dibinde ağzı açık, kadim bir ejderha pusudadır. Kuyunun üstünde korkunç bir canavar vardır; bu yüzden geri dönüş yoktur. Yolcunun kolları yorulur ama yine de tutunmaya devam eder. Sonra, biri siyah biri beyaz olan iki farenin tutunduğu dalın her iki yanından kemirdiğini görür. Yakında onu ejderhanın boğazına atacaktırlar. Gezgin, asmanın yapraklarında birkaç damla bal görür. Dilini uzatır, balın tadına varır ve teselli bulur. Ancak Tolstoy’a göre hayatın zevkleri analjezik tatlılığını yitirmiştir:

Aldanamazdım. Her şey kibirdi. Hiç doğmamış olana ne mutlu; ölüm hayattan daha iyidir; kendimizi hayattan kurtarmalıyız.

Bilgide bir açıklama bulamayınca çevremdeki insanlarda bulmayı umarak onu hayatta aramaya başladım. Ve böylece nasıl yaşadıklarını görmek ve beni umutsuzluğa sürükleyen soruyla ne tür bir ilişkileri olduğunu belirlemek için benim gibi insanları gözlemlemeye başladım.

Ve eğitim ve yaşam tarzı açısından durumları benimkiyle tamamen aynı olan insanlar arasında bulduğum şey buydu.

Sınıfımdaki insanlar için hepimizin içinde bulunduğu korkunç durumdan kurtulmanın dört yolu olduğunu buldum.

İlk kaçış yolu cehalettir. Hayatın kötü ve anlamsız olduğunu fark edememekten ve anlayamamaktan ibarettir. Çoğunlukla, bu kategorideki insanlar kadındır ya da çok genç ya da çok aptal erkeklerdir; Schopenhauer'a, Süleyman'a ve Buda'ya sunulan yaşam sorununu hâlâ anlamamışlardır. Ne kendilerini bekleyen ejderhayı ne de tutundukları dalı kemiren fareleri görürler; sadece bal damlalarını yalarlar. Ama bu bal damlalarını sadece şimdilik yalıyorlar; bir şey dikkatlerini ejderhaya ve farelere çevirecek ve yalamaları sona erecek. Onlardan öğreneceğim hiçbir şey yoktu, çünkü bildiklerimizi bilmekten vazgeçemeyiz.

İkinci kaçış Epikürcülüktür. Hayatın umutsuzluğunun tam olarak farkında olarak, sahip olduğumuz nimetlerden ejderhaya ya da farelere bakmadan şu an için zevk almaktan ibarettir; balı elimizden geldiğince yalamakta yatar, özellikle çalılarda en çok bal bulunan yerlerde. Süleyman bu kaçışı şu şekilde anlatır:

“Ve neşeyi övdüm, çünkü güneş altında insan için yemekten, içmekten ve neşeli olmaktan daha iyi bir şey yoktur; bu, Tanrı'nın ona güneş altında verdiği ömrünün günleri boyunca yaptığı işlerde dayanak noktası olacak.

O halde git ekmeğini sevinçle ye ve şarabını gönül rahatlığıyla iç... Sevdığın bir kadınla hayatın tüm kibirli günlerin boyunca, tüm boş günlerin boyunca tadını çıkar çünkü bu, hayattaki ve güneş altında harcadığınız emeklerdeki kaderinizdir... Elinden geleni yap çünkü gideceğin kabirde iş, tefekkür, ilim, hikmet yoktur.”

Sınıfımızın çoğu insanı bu ikinci kaçış yolunu takip ediyor. Kendilerini içinde buldukları durum, onlara hayattaki kötü şeylerden daha çok iyi şeyler sağlayacak şekildedir; ahlaki aptallıkları, konumlarının tüm avantajlarının tesadüfî olduğunu, herkesin Süleyman'ın yaptığı gibi bin kadına ve saraya sahip olamayacağını unutmalarını sağlar. Bin karısı olan her erkeğe karşılık bin karısı olmayan erkek olduğunu, her sarayı alın teriyle inşa eden bin erkeğin olduğunu ve onları bugün Süleyman yapan aynı şansın, onları yarın

Süleyman'ın kölesi yapabileceğini unuturlar. Bu insanların hayal gücünün donukluğu, Buda'yı huzursuz bırakan şeyi unutmalarını sağlar: Hastalık, yaşlılık ve ölümün kaçınılmazlığı, bugün değilse yarın tüm bu zevkleri yok edecektir. Bu kimselerin bir kısmının düşünce ve hayal donukluğunu müspet felsefe zannetmeleri, bence onları, sorunu görmeden bal yalayanlardan ayırmaz. Bu insanları taklit edemedim çünkü hayal gücüm vardı ve yokmuş gibi davranamazdım. Gerçekten yaşayan her insan gibi ben de onları gördüğümde farelerden ve ejderhadan gözlerimi alamadım.

Üçüncü kaçış yolu güç ve enerjidir. Hayatın kötü ve anlamsız olduğunu anladıktan sonra hayatı yok etmekten ibarettir. Yalnızca alışılmadık derecede güçlü ve mantıksal olarak tutarlı insanlar bu şekilde hareket eder. Bize yapılan şakanın tüm aptallığını fark edip, ölümlerin nimetlerinin dirilerinkinden daha büyük olduğunu ve var olmamanın daha iyi olduğunu görerek harekete geçerler ve bu aptalca şakaya son verirler ve bunu yapmak için her yolu kullanırlar: boyna ip, su, kalbe bıçak, tren. Sınıfımızdan bu şekilde hareket eden insanlar gittikçe artıyor. Çoğunlukla, bu eylemleri gerçekleştiren insanlar, ruhun gücünün zirvede olduğu ve insan aklını zayıflatan alışkanlıkların henüz devralmadığı yaşamın baharındadır. Bunun en değerli kaçış yolu olduğunu gördüm ve onu seçmek istedim.

Dördüncü kaçış yolu zayıflıktır. Kötü ve anlamsız bir hayatı sürüklemeye devam etmekten ibarettir, ondan hiçbir şey çıkamayacağını önceden bilmek. Bu kategorideki insanlar ölümün hayattan daha iyi olduğunu bilirler, ancak akılcı ve hızlı hareket edecek güçleri yoktur, kendilerini öldürerek bu kuruntuya son veremezler; bunun yerine bir şeylerin olmasını bekler gibi görünürler. Bu, zayıfın kaçışıdır çünkü neyin daha iyi olduğunu biliyorsam ve ona ulaşabiliyorsam, neden kendimi ona teslim etmeyeyim? Ben kendim bu kategoriye aittim.

Benim sınıfımdan insanlar kendilerini bu dört yolla korkunç bir çelişkidenden kurtarırlar. Entelektüel yeteneklerimi ne kadar zorlasam da bu dördünden başka bir kaçış göremedim.⁷⁷

Tolstoy'un "entelektüel yetileri" (onun rasyonalitesi) onun "sindirilemez bir fikir"i bünyesine katmasının yarattığı ikilemden hiçbir çıkış yolu göremiyordu. Ayrıca mantık, yalnızca kaçınılmaz ve anlamsız ızdırapla karakterize edilen varoluşun "kötü bir şaka" olarak aniden sona erdirilmesi gerektiğini açıkça dikte ediyordu. Tolstoy'un, çalışma yeteneğini yok eden, yaşama arzusunu balta-layan, birey ve varoluş koşulları arasındaki bitmeyen çatışmaya dair net kavrayışıydı. O (en azından yol boyunca yolculuğunun bu noktasında) insanın, kaosa kesin olarak hakim olmak –ve bu nedenle onu gerçek varlığa dönüştürmek için ebediyen çalışmak– yerine, sürekli olarak kaosa göğüs germek (ve dolayısıyla her şeyi dayanılmaz bir şekilde durağan kılmak!) üzere yaratıldığını göremiyordu.

Ölümcül savunmasızlık gerçeği (bireyin tanımlayıcı özelliği ve yaşamdan aniden iğrenmesinin "nedeni") bu tür savunmasızlığın belirli tezahürleriyle daha da "haksız" ve "tahammül edilemez" hale getirilebilir. Bazıları diğerlerinden daha fakir, bazıları daha zayıf, bazıları daha çirkin, hepsi bir bakıma daha az yeteneklidir (ve bazıları görünüşe göre her bakımdan daha az yeteneklidir). Beceri ve avantajın görünüşte keyfî dağılımının kabul edilmesi, belirli sınıflara veya bazen belli bireylere yönelik hınç ve antipatiye dayalı bir felsefenin geliştirilmesi için rasyonel olarak "haklı" ek gerekçeler sunar. Bu koşullar altında, "yaşamın kendisinden intikam alma" arzusu, özellikle "haksız yere ezilenler" için her şeyin üstünde olabilir. Shakespeare'in Üçüncü Richard'ı, bu şekilde motive olmuş tüm "devrimciler" ve "isyanlar" adına konuşur:

O zaman gökler bedenimi böyle şekillendirdiğine göre,
Cehennem buna cevap vermem için aklımı çarpıtsın.
Kardeşim yok, kardeşlerim gibi değilim:
Ve kır sakallıların ilahi dediği bu aşk kelimesi,
İnsanların içinde ikamet eden
Bende mevcut değil: Ben yalnızım.⁴⁷⁸

Kötülük, hayatı katlanılabilir kılan sürecin gönüllü olarak reddedilmesidir, hayatın korkunç zorluğunun gözlemlenmesiyle haklı çıkar. Bu reddetme küstahtır, erkendir, çünkü geçici bir kararın nihai kabulüne dayanır: “Her şey yetersizdir ve bu nedenle değersizdir ve durumu düzeltmek için hiçbir şey yapılamaz.” Bu tür bir yargı, tüm tedavi umutlarını engeller. Umut ve anlama karşı inanç eksikliği (akılcı eleştiri karşısında ortadan kaybolmak istemekten daha fazlası gibi görünür) nadiren “kaygı ve umutsuzluğa karşı inanç eksikliği” anlamına gelir (her ne kadar her şeyin anlamsızlığının kabul edilmesi aynı zamanda kişinin inancını baltalasa da). Bununla birlikte, ızdırap inkâr edilemez: “Deneyimin kurucu unsurlarının” olumlu yönünü sürekli yenileyen sürecin reddedilmesi, yalnızca olumsuz karşılıklarının üstünlük kazanmasını sağlar. Bu tür ek işkence –yaşam için nefret uyandırmak için zaten yeterli olduğu düşünülenlere eklenmiş– kesinlikle sadece intihardan daha kötü eylemlerde bulunmaya motive olmuş bir karakter üretecektir. Düşmanın gelişimi, bu nedenle, gururdan (“Gurur ve daha kötü hırs beni aşağı çekti”),⁴⁷⁹ kıskançlığa ve oradan intikama⁴⁸⁰ (sonsuz nefret ve haset tarafından sahip olunan bir karakterin nihai inşasına) kadar tahmin edilebilir bir yol izler:

İyi bir şey yapmak asla bizim görevimiz olmayacak,
 tek zevkimiz kötülük yapmak,
 Yüksek iradesine aykırı olarak
 Direndiğimiz kişiye karşı. Eğer o zaman onun öngörülleri
 Bizim kötülüğümüzden bir iyilik çıkarmaya çalışırsa
 Bizim çabamız iyilik dışında kötülüğün yollarını bulmak için
 Bu amacı saptırmak olmalı⁴⁸¹

Tolstoy’un nihilizmi (bireyden ve insan toplumundan iğrenmenin, varoluşu yok etme arzusuyla birleşmesi) artan öz-bilincin mantığa dayalı “kötü” bir sonucudur. Bununla birlikte, bu tek olası sonuç değildir, en inceliklisi bile olmayabilir. Çok daha etkili (failin kendisinden ve en yakın gözlemcilerinden de gizli) sonuç

gelenek ve görenekle yüksek düzeyde özdeşleşmedir. Bu, devlet iktidarının yıkıma dönüşmesini kolaylaştırmak için vatanseverlik kisvesi altında bir kuşatmadır. Nietzsche bu tür bir “sadakat”i şu şekilde tanımlamıştır:

Ahlakın tanımı: Ahlak; hayattan intikam almanın gizli güdüsüyle, dekadınların kendine has özellikleri. Bu tanıma değer veriyorum.⁴⁸²

İlk amaçlı kararın ve bunun sonucunda ortaya çıkan çözülmenin bu tanımı bana, süreçleri ve ahlaki (ve dolayısıyla psikolojik) yozlaşmanın “çatallanmış” nihai durumunu bugüne kadar üretilmiş herhangi bir saf “bilimsel” psikopatoloji teorisinden daha doğru ve güçlü bir şekilde karakterize eder gibi görünüyor. Elbette, şu anda, “kozmik bir güç” olarak kötülük ile küçük ihlallerimiz ve kendimize ihanetlerimiz arasında bir ilişki olduğunu varsaymak için rasyonel olarak indirgenmiş benliklerimizi yeterince ciddiye alamıyoruz. Hatalarımızın kapsamını ve önemini azaltırken gerektiği şekilde alçak gönüllü olduğumuza inanıyoruz; gerçekte, gerçek sorumluluğumuzun ağırlığını taşımak istemiyoruz.

Eylemdeki Düşman: Anlam Haritasının Gönüllü Olarak Bozulması

Gerçekten yalan söylemek için *tek neden kimde vardır?*
Bundan *muzdarip* olanda.⁴⁸³

Bilinçli farkındalığın sürekli genişlemesi göz önüne alındığında, normal gelişim sürecinde bilinmeyenin güçleriyle trajik karşılaşma kaçınılmazdır. Kültürel ilkelerle sosyalleştirilmiş özdeşleşme bile nihai koruma sağlayamaz. Trajedi ile korumasız kişisel temas, mitsel sonucu (sanal eş değeri) olarak artan insan sınırlaması farkındalığına sahip olan öz bilincin ortaya çıkışıyla ayrılmaz

bir şekilde bağlantılıdır. Bu farkındalık utançta kendini gösterir ve mitolojik olarak dünyaya karşı temel kırılmalı ve zayıflığın bilgisi olan çıplaklığın utancı olarak ifade edilmiştir.

İnsan deneyiminin içsel doğası, aldatıcı adaptasyon için güçlü motivasyonun her zaman mevcut olmasını sağlar. Ne de olsa *gerçekten korkunç ve ürkütücü* olanla karşılaşma, korkuyu esinleyen ve kaçınmayı doğuran şeydir. İnsanların sahte güvenlik cennetlerine kaçma eğilimine bu nedenle sempati ve anlayışla bakılabilir. Olgunlaşma korkutucu bir süreçtir. Çocukluğun cennetsel anaerik dünyasından düşmüş erillğe dönüşüm, sosyal dünya tehlikelerle doludur; çiraklık sonrası bireyselliğin tehlikeleri zaten başka bir konudur. Çocukluktan sonra ergen olmak kolay değildir. Bu geçişin başlı başına bir kahramanlık eylemi olduğu söylenebilir. Bu nedenle, bazen bir adaptasyon tarzı olarak kahramanlığı terk edenler bu ilk adımı bile atmazlar. Olgunluğun ayrılmaz bir parçası olan karşılaştırmalı sorumluluk ve güvence eksikliği göz önüne alındığında, artan özgürlüğe eşlik eden görece avantajlar korkutucu ve şüpheli görünebilir.

Olgunlaşma gerçekleştikçe “çevre” dönüşür. Gelişmekte olan birey yetilerinde ustalaştıkça davranış kapasitesi genişler. Daha fazla şey yapabilir ve sonuç olarak daha fazla şey deneyimleyebilir. Şimdiye kadar bilinmeyen ve dolayısıyla ürkütücü fenomenleri var etme yeteneği sürekli olarak artar ve bireyin deneyimsel alanının sınırları nihayetinde ebeveynlerin “koruduğu” alanın ötesine geçer. Sonsuz bir şekilde artan kavrama yeteneği, bireyin uyum sağlama kapasitesinin merkezinde yer alır; ancak bu yetenek, sonluluk ve ölüm bilgisini içinde bulunduran muazzam bir bedelle birlikte gelir. Bu nedenle, gerektiği gibi ortaya çıktığında bu tür bir gelişmeye direnmek, çocukluk cehaletini sürdürmek için umutsuzca savaşmak veya başkalarının emirlerine saklanmak için güçlü bir motivasyon vardır. Kendine özgü bir deneyim alanı kurma yeteneği, tamamen öznel deneyim yaratma kapasitesi olan bireysellik, aynı zamanda kırılmalı ve ölümlülüğün kabulü anlamına gelir. Yaratıcı kapa-

site, gelişimi sırasında başarısızlığın ve ölümün kaçınılmazlığının tanınmasını gerektiren ilahi *Logos*'tur. Ölümlülükle tanrısallığı paradoksal bir biçimde kaynaştırır ki bu "ölümlü tanrı"nın sonsuz yaratıcısı, sorumlu ve savunmasız temsilcisidir.

Bireysel varoluş, sınırlı varoluş anlamına gelir; uzayda ve zamanda sınırlı. Sınırların varlığı deneyimi mümkün kılar; sınırların gerçekliği, deneyimi dayanılmaz kılar. Bize bir panzehir olarak sürekli aşkınlık kapasitesi verilmiştir ancak bu kapasiteyi sıklıkla reddederiz, çünkü onu kullanmak kendimizi gönüllü olarak bilinmeyene maruz bırakmak anlamına gelir. En altta bilinmeyenden korktuğumuz için bundan kaçırız; bu korku aynı zamanda bizi anlamadığımız şeylerden koruyan koruyucu sosyal kimliklerimize de sarılmamıza neden olur. Bu yüzden kaçarken, ister istemez gelenek ve alışkanlığın kölesi oluyoruz ve içimizdeki sıkıntılı en iyiyi inkâr ediyoruz. Neden kaçıyoruz? Bu korkudur; bilinmeyene duyulan korku ve onun ikizi olan, benzersiz bireysel kişiliğin patolojik boyun eğdirilmesine yol açan koruyucu sosyal dünya tarafından reddedilme korkusu; bu, kişisel varlığın bütünü'nün reddedilmesine yol açar (ki ortaya çıktığında, gerçekten kurtarıcı yeteneğe sahiptir). Yüce Baba yenilikten nefret eder ve bunu önlemek için öldürür; tüm yeni bilgilerin kaynağı olan Yüce Ana, karşılaşıldığında felç eden bir yüze sahiptir. Bu tür güçlerle karşılaştığımızda nasıl kaçmayız ki? Ama kaçmak, değerli olan her şeyin yaşanıp sonra ölmesi demektir.

Bir çocuk doğduğunda, annenin varlığı sayesinde, koşulların lütfuyla varoluşun kaprislerinden korunur; bebek, içgüdüsel olarak bu tür bir korumaya yanıt vermeye ve anneyle bir ilişki –bir bağ– oluşturmaya *a priori* olarak hazırlanır. Çaresiz bebek annesinin insafına kalmıştır; ama aynı zamanda korkunç dünyadan da korunmuştur. Kültür, ölümlülüğün yine de tehdit ettiği durumlarda, davranışların yasaklanması şeklinde aracılık eder, ancak bu tür gereksinimlere bağlılık, artan sorumluluk, iyi anneden ayrılma ve birincil bağımlı ilişkinin feda edilmesi anlamına

gelir. Kültür, olgunlaşan kişiliği biçimlendirir, bilgi sunar ama aynı zamanda, sosyal dünya bireyselliği, ilgiyi ve anlamı ezdiği için bir sınırlama getirir.

Ruh, grubun iyiliksever doğasını sürdürmek ve onun sürekli korunmasını sağlamak için gruba sunulur. Normal gelişim sırasında grupla özdeşleşmek gerekir; bu özdeşleşme olgunluğu ve k r annelik kaygısından ayrılmayı teşvik eder ama sonuçta grup zalimdir ve benzersiz varlık pahasına itaat talep eder. Bu, safça, grubun özünde kötü olduğu, insan ızdırabının köklerinin toplumsal dünyanın zemininde gömülü olduğu anlamına gelmez. Toplum, bireysel tercihe göre yönlendirilebilen daha saf bir g  genişlemesidir. Geçmişte, acı ve korku içinde yerleşik nesillerin davranışsal bilgeliğini barındırır ve bireysel g  ve yeteneğin muazzam genişlemesi olasılığını sunar. Kültür ve medeniyet, her bireye devlerin omuzlarında durma fırsatı sunar. Grup kimliğinin benimsenmesi, kapitülasyon değil, ıraklık teşkil etmelidir; Disiplinli olgunlaşmada, olgunlaşmamış bireyselliğin daha sonra yeniden ortaya çıkmasından önce, kontrol edilebilir biçimde, gönüllü yönlendirme altında geçici olarak boyun eğdirilmesini ve kurban edilmesini gerektiren bir gelişim aşaması oluşturmalıdır.

Grup  yeliği, sosyal varlık, çocuksu bağımlılık üzerinde gerekli bir ilerlemeyi temsil eder, ancak grubun ruhu, bir karşılığa ihtiyaç duyar. Bir grupla mutlak özdeşleşme, bireysel farklılığın reddi anlamına gelir: Grup bakış açısından sapmanın, hatta “zayıflığın” reddedilmesi anlamına gelir; bireyselliğin bastırılması, efsanevi *aptalın* kurban edilmesi, basit ve yetersiz “küçük erkek kardeş”in terk edilmesi anlamına gelir. Grup, elbette böyle bir fedak rlıkta ısrar ederek görevini yerine getirdiğini hisseder; yeterli gerekçeyle, yalnızca yapısını koruduğuna inanmaktadır. Bununla birlikte, grup neyin gerekli olduğu konusunda, neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda, nihai yargılarda bulunma yeteneğine sahip değildir çünkü doğası gereği eksiktir. Geçmişten oluşan statik bir yapıdır. Daha kapsayıcı bir bakış açısından, bireysel farklılık,

hatta zayıflık güçtür; kaçınılmaz grup sınırlamasını aşabilen ve ardından herkesin erişimini genişletebilen güçtür.

Mutlakçılar, her türlü değişimin gerekliliğini reddederler, kendilerinin ve başkalarının kendi güçlerini bile zorunlu olarak inkâr ederler, çünkü gerçek kahramanlık, kaynağı ne olursa olsun, *statükoyu* altüst etme kapasitesine sahiptir. Mutlakçı, böyle bir inkâr yoluyla, kendi bireysel kırılganlığından korunmayı umar. Ancak gerçekte, kendi içindeki bu tür bir korumayı fiilen sağlayabilecek tek unsuru bastırmış ve patolojikleştirmiştir; fiilen güvenlik ve özgürlük sağlayabilecek tek süreci kullanma yeteneğini zayıflatır:

Birçok ülke, halk ve birkaç kıta görmüş bir gezgine, her yerde bulduğu insani özelliklerin neler olduğu soruldu. O da cevap verdi: Erkekler tembelliğe meyillidir. Bazıları onun daha adaletli bir şekilde hepsinin korkak olduğunu söylediğini de düşünebilir. Geleneklerin ve fikirlerin arkasına saklanırlar. Aslında her insan, bu dünyada benzersiz bir şekilde yalnızca bir kez bulunduğunu ve ne kadar tuhaf olursa olsun hiçbir tesadüfün ikinci kez böyle tuhaf ve dağınık bir çoğulluğu bir birlik içinde bir araya getiremeyeceğini çok iyi bilir: Bilir, ama kötü bir vicdan gibi gizler; neden? Sözleşmede ısrar eden ve kendini onunla örten komşusunun korkusundan.

Ama bireyi, komşusundan korkmaya, sürü gibi düşünüp davranmaya ve kendinden memnun olmamaya zorlayan nedir? Belki de birkaç ender durumda utanç duygusu. Büyük çoğunlukta rahatlık arzusu, atalet; kısacası yolcunun bahsettiği tembellik eğilimi. Haklı: Erkekler korkak olduklarından daha tembeldirler ve en çok korktukları şey, koşulsuz dürüstlüğü ve çıplaklığın onlara yük olacağı sıkıntılardır.

Sadece sanatçılar, ödünç alınmış bir şekilde ve gevşekçe fikirlerle bu sefil yaşamdan nefret eder ve herkesin eşsiz bir harikası olduğu ilkesini, herkesin vicdan azabını, sırrını ortaya çıkarır. Bize insanı son kasına kadar, sadece kendisi olarak olduğu gibi göstermeye cesaret ederler. Dahası benzersizliğinin bu katı tutarlılığında doğanın her eseri kadar yeni, inanılmaz ve kesinlikle sıkıcı olmayan güzel ve düşünmeye değer.

Büyük bir düşünür insanları hor gördüğünde, hor gördüğü şey onların tembelliğidir: Çünkü bu yüzden fabrika ürünleri görünümüne sahip olmuşlardır ve kayıtsız ve arkadaşlığa ya da eğitime değmez görünüyorlar. Kitleye ait olmak istemeyen insan, yalnızca kendisiyle barışık olmayı bırakmalıdır; kendisine bağırان vicdanına kulak verin: "Kendin ol! Şu anda yaptığın, düşündüğün ve arzuladığın şey aslında sen değilsin."⁴⁴

Eşsiz bireyselliğin inkârı, geçmişin bilge geleneklerini şimdiki zamanın kör izlerine dönüştürür. Kanunun ruhu gerekli olduğunda kanun lafzının uygulanması kültürle alay konusu olur. Başkalarının ayak izlerini takip etmek güvenli görünür ve hiç düşünmeyi gerektirmez ancak arazinin kendisi değiştiğinde bilinen bir izi takip etmek işe yaramaz. Değişimin bir sonucu olarak alışkanlıklarını ve varsayımlarını değiştiremeyen birey kendini kandırır –dünyayı inkâr eder– gerçekliğin kendisini kendi cılız arzusuyla değiştirmeye çalışır. Her şeyi olduğundan farklı göstererek kendi istikrarını sarsar, geleceğini istikrarsızlaştırır, geçmişini sığınaktan hapishaneye dönüştürür.

Kolektif geçmiş bilgeliğin bireysel düzenlemesi, yalan aracılığıyla esnek olmayan aptallığın kişileşmesine dönüştürülür. Yalan, *şu anda* doğru olduğu *bilinen* şeyin doğrudan, gönüllü olarak reddedilmesidir. Tanım gereği nihai olarak neyin doğru olduğunu kimse bilmez, ancak dürüst insanlar deneyimlerini mümkün olan en iyi şekilde kullanırlar. Dürüst insanların ahlaki teorileri –bazı varsayımsal aşkın perspektiften eksik olsalar da– gayretli bir çaba içinde belirlendiği sürece gördüklerini ve kim olduklarını açıklar. Gerçeği tanımlamak, her şeyi görmüş ve işitmiş olmak gerekli değildir. Bu, gerçeğin kendisini imkânsız hale getirir. Yalnızca görüleni ve işitilene temsil etmiş ve uyarlamış olmak –karşılaşılan haliyle doğal ve toplumsal dünyaları ve tezahür ettiği haliyle benliği karakterize eden bu fenomenleri temsil etmiş ve bunlara uyarlanmış olmak– gerekir. Bu, yalnızca, çocukların ve yetişkinlerin gerçeklerinin farklı olduğu çünkü deneyimlerinin –gerçeklikleri-

nin- farklı olduğu anlamına gelir. Dürüst çocuk bir yetişkin gibi düşünmez: Gözleri açık bir çocuk gibi düşünür. Bununla birlikte, hâlâ çocuğun ahlakını kullanan yetişkin, yetişkin yeteneklerine rağmen yalan söyler ve bunu bilir.

Yalan, bu şema açısından kavranamayan yeni deneyime rağmen önceden işlevsel olan bir eylem ve yorum şemasına –ahlaki bir paradigmaya– kasıtlı olarak bağlılıktır; önceki çerçevede tatmin bulamayacak yeni arzuya rağmen. Yalan, reddetmeyi yapan kişi tarafından tanımlanan ve değer verilen terimlere göre anormal olarak algılanan bilgilerin kasıtlı olarak reddedilmesidir. Yani yalancı kendi oyununu seçer, kendi kurallarını koyar ve sonra hile yapar. Bu aldatma, büyümek, olgunlaşmamaktır; bilinç sürecinin kendisinin reddidir.

Bu nedenle yalan, çoğu durumda bir ihmal günahı değildir. Yalan, keşfetme ve güncellemeye karşı gönüllü bir başarısızlık meselesidir. Devam eden deneyim akışında anormal bir oluşumun ortaya çıkması, yalnızca, içinde davranışın üstlenildiği ve değerlendirildiği mevcut amaca yönelik şemanın *bir kusurun varlığı ile* karakterize edildiğini gösterir. Kusurun yeri, varlığının nedenleri, kusurun anlamı (yorumu ve davranışı değiştirme potansiyeli), bunların hepsi, anomalinin ortaya çıkışının ve analizinin ilk aşamasında *varsayımsal*dır. Bilinmeyen, bırakın kavranmak şöyle dursun, deneyimlenebilmeden önce, anlamı “kazılıp çıkarılmalıdır”; saf duygulanımdan, varsayım ve eylemin revizyonuna (“ruh” ya da “kişiliğe”) zahmetli şekilde dönüştürülmelidir. Bu nedenle “yapmamak” en basit ve en yaygın yalandır: Birey sadece “hareket edememe”yi, “araştırmama”yı yapabilir ve hatanın tuzakları en azından geçici olarak tezahür etmez. Yaratıcı keşif sürecinin bu reddi, prosedürel ve bildirimsel belleğin zahmet vererek güncellenmemesi anlamına gelir; bugüne sanki hâlâ geçmişteymiş gibi uyum sağlamak; *düşünmeyi* reddetmek demektir. Sonuçta, hatanın düzeltilmesi kaçınılmaz değildir; ne zahmetsiz ne de otomatiktir. Düzen ve kaosun ara buluculuğu cesaret ve çalışma gerektirir.

Kimlikte geçmişin kahramanlarının benimsenmesi (gerekli ama örtük patolojik potansiyele sahip bir durumdur) kimliği belirleyen birey bir yalancı olduğunda ve kendini gönüllü olarak kişisel kahramanlıktan âciz hale getirdiğinde, belirli bir yozlaşmaya dönüşür. Grup kimliğinin ve konumunun benimsenmesi, geçmişte somutlaşan güce, kültürün kolektif gücüne ve teknik yeteneğine erişim anlamına gelir. Bu güç, korkak ve aldatıcı ellerde çok tehlikelidir. Yalancı, kendisinde veya başkalarında zayıflık veya sapkınlıkta herhangi bir değer göremez, sadece kaos potansiyeli görür ve kaos veya belirsizlikte herhangi bir değer göremez. Kendi zayıflıklarına ya da kendi güçlü yanlarına karşı hiçbir sempatisi veya sabrı yahut takdiri yoktur ve bu nedenle başkalarının zayıflığına ya da gücüne karşı hiçbir sempatisi olamaz. Sonuç olarak yalancı yalnızca geçmişin en iyilerini somutlaştırıyormuş gibi yapabilir çünkü şimdiki zamanda gerekli sapmanın varlığını destekleyemez veya hoş göremez. Bu, yalancının bir zorba olduğu anlamına gelir, çünkü soytarı olmaya dayanamaz.

Yalancı anormalliğe tahammül edemez çünkü bu kaygıyı kışkırtır ve yalancı kaygıya dayanabileceğine veya dayanması gerektiğine inanmaz. Bu, onun, kültürel olarak belirlenmiş duygulanım düzenleyici ahlaki varsayımlar sistemine rahatça uymayan herhangi bir davranış kalıbı veya dünya deneyiminden öncelikle *kaçınmaya* ve ardından bunu *aktif olarak bastırmaya* istekli olduğu anlamına gelir. *Kaçınma*, anormal deneyimin “bilinç dışında” tutulması anlamına gelir; bu da gerçekleşmesinin tamamlanmamış olduğu anlamına gelir. Tehlikeli düşüncenin sonuçları dikkate alınmadan kalır; tehditkâr fantezinin varlığı kabul edilmeden kalır; kabul edilemez kişisel eylemin varlığı tanınmadan kalır. *Aktif bastırma*, klasik anlamda intrapsişik “bastırma” anlamına gelmez, ancak hata kanıtlarını zorla ortadan kaldırmak için dünyada üstlenilen saldırgan eylem anlamına gelir. Bu, ihanet, manevi zulüm veya gücün doğrudan uygulanması anlamına gelebilir: Tüm yetersizlik belirtilerini yok etmek için gerekli olduğu varsayılan her türlü

manevranın uygulanması anlamına gelebilir. Bu nedenle, kötü haberin taşıyıcısı, mesajından yararlanmak yerine potansiyel bilgeliğin kaynağını öldürmeyi tercih eden aldatıcı bireyin elinde kaçınılmaz olarak acı çeker.

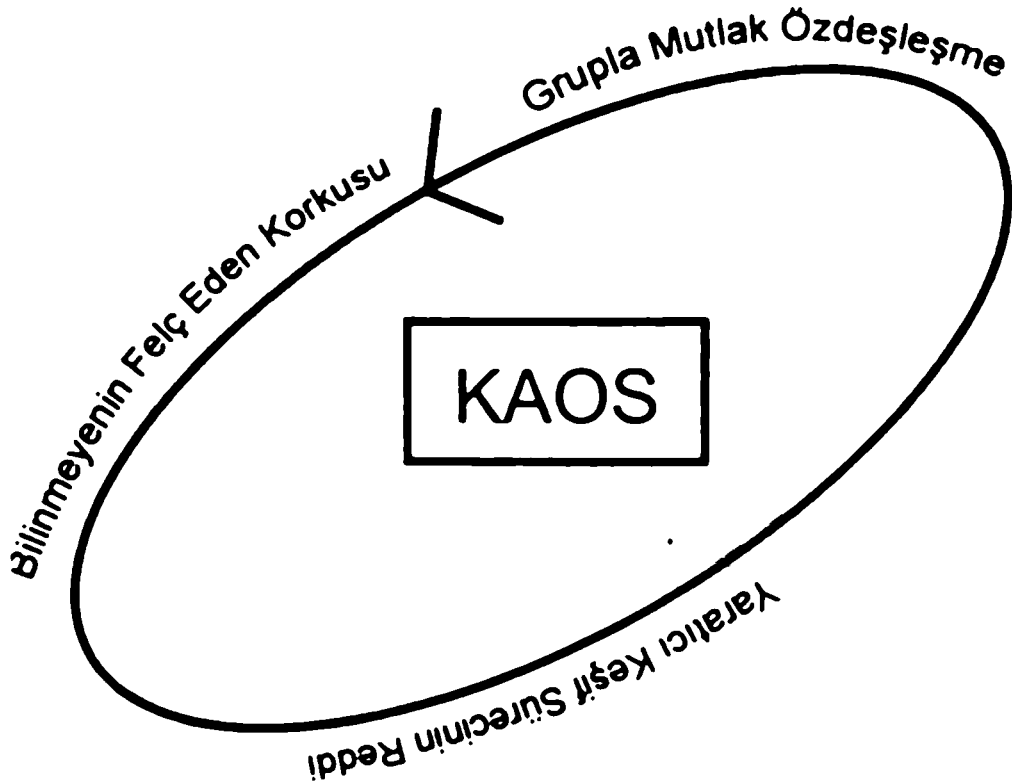
Yalan, kaygıdan kaçınmaya izin verdiği için –en azından kısa vadede– kolay ve ödüllendiricidir. Ancak uzun vadede yalanın korkunç sonuçları olur. Kaçmanın soyut eş değeri olan yeni veya beklenmedik deneyimin “kaçınılması veya bastırılması”, onu zorunlu olarak belirli bir tehdide dönüştürür (tehdit *olarak* etiketlenmenin kategorik eş değeridir). *İlk bakışta* eylemsizlik ve kaçınma yoluyla “karşı çıkılamayacak kadar dayanılmaz bir tehdit” olarak tanımlanan işlenmemiş yenilik alanı, geçmişin mutlak olduğu düşünüldüğünde, zamanla kaçınılmaz olarak genişler. Bu nedenle, yalanı bir adaptasyon modu olarak kullanmanın kümülatif etkileri amansız bir şekilde kendini gösterdiğinden, giderek daha fazla deneyim dayanılmaz, açıklanamaz ve kaotik hale gelir. Yalan, kültürü zorbalığa, değişimi tehlikeye dönüştürürken, uyum yeteneğinin kendisinin gelişimini ve esnekliğini bozar ve kısıtlar. Yalana güvenmek, korkular büyüdükçe geçmişle (faşizm, kişisel ve politik hoşgörüsüzlük olarak kendini gösterir) artan, patolojik bir özdeşleşmeyi veya çökmekte olan yozlaşmayı (nihilizm, kişisel ve toplumsal bozulma olarak tezahür eder) açığa çıkarır.

İnkâr ruhuyla özdeşleşme, yeni olan ve dolayısıyla umudu tanımlayan her şey, aksiyomatik olarak ceza ve tehdit olarak kabul edildiğinden, nihayetinde hayatı çekilmez hale getirir; kabul edilebilir eylem alanı amansız bir şekilde küçülürken hayat çekilmez hale gelir. Sonuç olarak deneyimlenen eşlik eden ve kaçınılmaz ızdırap, kısırlığın, anlamın yokluğunun, kaygının, nefretin ve acının telafisi ve intikamı olarak tüm deneyimin sona ermesine yönelik arzuyu yaratır ve bu sonuca ulaşmaya hizmet eden eylemleri motive eder:

Marabout, toprağa dünyayı temsil eden büyük bir daire çizer. Çemberin içine insanı simgeleyen bir akrep yerleştirir. Akrep, özgürlüğüne kavuştuğuna inanarak çemberin etrafında koşmaya başlar ama asla dışarı çıkmaya çalışmaz. Akrep dairenin iç kenarı etrafında birkaç kez döndükten sonra, Marabout sopasıyla daireyi ikiye böler. Akrep birkaç saniye durur, sonra giderek daha hızlı koşmaya başlar, görünüşe göre bir çıkış yolu arar ama asla bulamaz. Garip bir şekilde, akrep çizgiyi geçmeye cesaret edemez. Birkaç dakika sonra, Marabout yarım daireyi de böler. Akrep çılgına döner. Daha sonra Marabout, akrebin vücudundan pek de büyük olmayan bir alan yaratır. Bu “karar anı”dır. Akrep sersemleyerek ve şaşkına dönerek hareket edemez hale gelir. Zehirli kuyruğunu kaldıran akrep, gerçek bir çılgınlık içinde hızla “yuvarlanır”. Döner, döner, tüm ruhu ve enerjisi tükenene kadar döner. Akrep tam bir umutsuzluk içinde durur, kuyruğunun zehirli ucunu indirir ve kendisini sokar. Azabı sona erer.⁴⁸⁵

Yalanla yaşayan birey, yetkinlik alanını (“keşfedilmiş ve tanıdık bölgesini”) sürekli olarak daraltır. Sonunda, sonuç olarak kendisi dışında dönecek hiçbir yeri kalmaz. Ancak bu arada kendi kişiliği, az gelişmişliğin bir sonucu olarak “kozmogoni öncesi maddeyi” “ruh” ve “dünya”ya dönüştüren sürece katılmamasının bir sonucu olarak, küçülmüş ve beceriksiz hale gelmiştir. Geriye zayıflık, küskünlük, nefret ve korkudan başka bir şey kalmaz. Böylece çok fazla güvenlik arzusunun bir sonucu olarak reddedilen kaos, kaçınılmaz zaferine ulaşır. Yalancının yarattığı “kısır döngü” kaçınılmaz olarak “yer altı dünyasına” iner. Bu süreç *Şekil 58: Düşmanın Kısır Döngüsü*’nde şematik olarak gösterilmektedir:

Bilinen “ataerkil” sistem, geçmiş uyumun somut sonucu, kahramanlık geçmişinin hiyerarşik olarak bütünleştirilmiş ve temsil edilen kalıntısıdır. Böyle bir uyarılma, zorunlu olarak eksiktir, çünkü “doğal” fenomenlerin kapsamı her zaman yorumlama kapasitesini aşar. Bilinmeyen korkusunun ortaya çıkarttığı geçmişin mutlakçı uygulaması, geçmişi zorunlu olarak tiranlığa dönüştürür, bu da

Şekil 58: Düşmanın Kısır Döngüsü

kaçınılmaz bireysel veya sapkın deneyime tolerans göstermez. Bu “mutlak atasal tanrılaştırma” süreci, potansiyel bir uyum biçimi olarak bireysel kahramanlığın terk edilmesiyle gerekli kılınan güvenlik arayışının sonucudur. Bu tür terk etme, kişinin kendini zamansız ve kibirli şekilde tanımlamasının bir sonucu olarak ortaya çıkar; bu tanım, hem Tanrı’nın dayanılmaz gaddarlığı hem de insanın yararsızlığı için nihai ve yeterli kanıt olan insanın açık savunmasızlığını nihai ve yeterli bir kanıt haline getirir.

Özgürlüğün somutlaşmasından ziyade sürekli güvenlik arayışı, hukukun ruhundan ziyade hukukun lafzıyla yönetme arzusudur. Sonuçta ortaya çıkan sapmanın zorla bastırılması, bilinmeyen var olmadığı iddiasını destekleme arzusuna dayanır. Bu bastırma, bireysel ve toplumsal alanlardan yaratıcı dönüşümün ortadan kaldırılmasına neden olur. Kahramanla bireysel özdeşleşmeyi reddeden birey, geçmişin zalim gücüyle özdeşleşecek ve ona hizmet edecek – aynı zamanda bu özdeşleşme ve hizmetin sonucunu da

çekecektir. Bu sonuç, Yahuda'nın mitsel öyküsünde uygun bir şekilde gösterilmiştir. Yahuda, kahraman olan Mesih'i gelenegin otoritelerine –en iyi amaçlarla– kurban eder ve sonra umutsuzluk içinde kendini yok eder:

İsa'ya ihanet eden Yahuda, O'nun mahkûm edildigini görünce yaptığına pişman oldu. Otuz gümüşü başkâhinlere ve ileri gelenlere geri götürdü. "Ben suçsuz birini ele vermekle günah işledim" dedi.

Onlar ise, "Bundan bize ne? Onu sen düşün" dediler.

Yahuda paraları tapınağın içine fırlatarak oradan ayrıldı, gidip kendini astı. (Matta 27:3-5)

Kahramanın yüce ve korkunç babaya kurban edilmesi, kozmosu kaostan çıkaran süreçle özdeşleşmenin terk edilmesi anlamına gelir. Sonsuzca olumsuz ve ürkütücü olanın kabul edilebilir ve faydalı araçlara dönüştürüldüğü sürecin reddedilmesi, tanımı gereği, tüm umutların sonudur:

"Bunun için size diyorum ki, insanların işlediği her günah, ettiği her küfür bağışlanacak; ama Ruh'a edilen küfür bağışlanmayacaktır. İnsanoğlu'na karşı bir söz söyleyen, bağışlanacak; ama Kutsal Ruh'a karşı bir söz söyleyen, ne bu çağda, ne de gelecek çağda bağışlanacaktır." (Matta 12:31-32)

Birey kendini ve başkalarını geçmişin büyüklüğünü somutlaştırdığına ikna etmek için yalan söyler. Ahlaki ve cesurca hareket etmek yerine cesurmuş gibi davranır. Gerçekten cesurca olan eylemler ise grubu ona karşı çevirebilir ve onu ayakta tutan tek şey grupla özdeşleşmedir. Yalan, kendini inkâr anlamına gelir, Tanrı ile olan efsanevi kimliğin terk edilmesi anlamına gelir, zaman içinde belirli istemsiz "devrimci" çöküş anlamına gelir. Yalan, yeniliği dâhil etmek ve tehdidi hafifletmek için tarihsel olarak belirlenen davranış ve inancı değiştirmeyi ve yeniden yapılandırmayı bilinçli olarak reddetmek anlamına gelir.

Gönüllü güncelleme başarısızlığı, bireyin çevresinde, bir zamanlar “hayat suyu”nun var olduğu bir bataklığın oluşması anlamına gelir: Hayat veren suyun, geçmiş hatalardan, çözülmemiş travmalardan ve mevcut zorluklardan oluşan ölümcül bir bataklığa dönüşmesi anlamına gelir. Bu, Freud’un “bastırılmış hatıraların” içine atıldığı “bilinçdışı” olarak nitelendirdiği alandır. Ancak işlenmemiş bilgi tam olarak bellek değildir. Henüz keşfedilmemiş olan şey henüz akılda kalıcı değildir; henüz “gerçek” bile değildir. Gerçekleşmemiş eylemin sonucu daha doğru bir şekilde “ruh”un ve “dünyanın” inşa edilebileceği potansiyeldir ve çoğu şu anda var olduğu haliyle dünyada örtüktür. (Örtük, yani henüz karşılaşılmamış ama gizli “sorun” biçiminde cevaplanmamış mektup, ödenmemiş borç ve çözülmemiş anlaşmazlık biçiminde.)

Bu kendi kendine oluşan bataklık, zaman amansız bir şekilde ilerledikçe, giderek aşılmaz hale gelir; uzun süreli kaçınmanın sonuçları büyüdükçe (bataklığın canavarları yeni ve aç kafalar geliştirdikçe) giderek “yaşanmaz” hale gelir. Bu “kozmogon öncesi potansiyelin birikmesi”, kaos ejderhasının yeniden canlanmasıyla eş değerdir (güvenli ve tanıdık dünyanın altında ebediyen uyuyan Tiamat’ın yeniden uyanışına eş değerdir). Özel uyum biçimi ne kadar kısıtlı, korkuya bağlı, inançsız ve baskıcıysa (yani yalan ne kadar aşırıysa) ilişkili ejderha o kadar korkunç, tehlikeli, dayanılmaz ve güçlüdür. Tutum bu şekilde dünyayı tanımlamaya gelir. Deneyimin herhangi bir yönünü ortadan kaldırmaya yönelik her girişim, onu bir düşmana dönüştürür. Işıktan gizlenmenin her yolu, yer altında yozlaşmış ve güneşe aç bir varoluşa yol açar. Deneyim (son tahlilde mutlak gerçekliğin kendisi) sonuçsuz olarak reddedilemez; sadece varoluşun dışında hayal edilemez. Bir dileğin yerine getirilmesi yalnızca, reddedilen deneyimde yer alan bilgilerin ne tehdit alanından çıkarılamayacağını ne de uyumsal amaçlar için kullanılamayacağını garanti eder.

Aslında dünyaya adapte olmamız mümkündür; olmasını istediğimiz gibi dünyaya değil, gerçekte var olduğu haliyle dünyaya *adapte*

olmuştur. Deneyimimizin, mutlu bir şekilde hayatta kalmamızı sağlamak için tam olarak yeterli bilgiyi içermesi mümkündür. Bu, yapılmadan bırakılan her görevin –keşfedilmemiş kalan her ortaya çıkan “bölgenin”– henüz “yetkin kişiliğin” çıkarılabileceği “gizli bilgileri” içerdiği anlamına gelir. Eğer deneyim “dünyanın ve ruhun kaynağı” ise, o zaman kaçınılan, bastırılan ya da değeri düşürülen bu deneyim öğeleri, başarılı varoluşun devamı için kesinlikle gerekli olan şeyleri içerebilir. Gönüllü dönüşüm –“iyiye” yönelik gönüllü hareket– bu nedenle, atılan “malzemenin” yeniden entegrasyonu anlamına gelir; şu anda sindirilemez görünen şeyin gönüllü olarak içeri alınması anlamına gelir. Bu “sindirilmemişlerin gönüllü arayışı”nın alternatifi, reddedilmiş varlığın “düşman güçleri” ile istemsiz temas yoluyla ortaya çıkan, toplumsal veya bireysel düzeyde nihai psikolojik felakettir. Mitolojik açıdan, bu psikolojik felaket, Korkunç Ana’yla, kendi seçtiği topraklarda tesadüfen yeniden karşılaşmadır. Bu “Ödipal ensest”, isteksiz “kahramanın” ızdırabıyla doruğa ulaşır: İntihar, parçalanma, iğdiş etme ile sonuçlanır; “eril” bilincin nihai kurbanı ve yer altı dünyasının zaferiyle sona erer.

Bireyin kültürle bütünleşmiş kimliği, onu korkunç bilinmeyenlerden korur ve toplumun kabul edilebilir bir üyesi olarak işlev görmesini sağlar. Bu kölesel işlev grubu güçlendirir. Ancak grup, belirli düşünme ve hareket etme biçimlerinin kabul edilebilir olduğunu ve bu özel yolların insanın bilinmeyen ve gerekli yeteneklerini tüketmediğini belirtir. Katı sosyal maske, bireyin herkesle “aynı kişi” olduğu –doğal bir afet olmadığı, yabancı olmadığı, tuhaf olmadığı; sapkın, zayıf, korkak, aşağılık ve intikamcı olmadığı– iddiasıdır. Bununla birlikte gerçek birey (dürüst budala) kabulün koruyucu yerleşim bölgesinin dışında, kurtarılmamış olarak durur. Zayıflığın, aşağılığın, intikamın, korkaklığın, farklılığın kişileştirilmesidir. Kabul edilemez ve kabul edilemediği için grubun tiranlığının (ve o gruba bağlı olduğu sürece kendi yargısının) hedefidir. Ama bir budala olarak, zayıf, cahil

ve savunmasız insan, grubun olmadığı şeydir: Gerçek bir birey, gerçekten var olan, gerçekten deneyimleyen, gerçekten acı çekendir. İçsel kişisel sınırlama bilinci ve bunun sonuçlarının kavranması, yüzeye çıkmasına izin verildiğinde, öznel deneyimin doğasının açık bir tanımını beraberinde getirir ve bu deneyime uyum sağlama girişimlerini teşvik eder. Bu nedenle yalnızca kefareti ödenmemiş olanlar (dışlanmışlar, hastalar, körler ve topallar) “kurtarılabilir”. Öznel deneyimin gerçek doğasının (grubun yanıltıcı kısıtlamalarının dışında bireysel gerçekliğin) kavranması, kesinlikle moral bozmak için yeterli güce sahiptir. Bu nedenle öz bilincin ebedi sonucu, anaerkil ve ataerkil biçimleriyle Cennet’ten kovulmaktır. Ancak böyle bir düşüş, “gerçek cennete” giden yolda bir adımdır. Varoluşun kaprislerinden korunmayan ama korkunç bilinmeyi aktif ve üretken dünyaya aktif olarak dönüştürebilen kahramanla özdeşleşmeye doğru bir adımdır. İnsan deneyimini karakterize eden fani sınırlamanın kabulü (en azından tanınması), bu nedenle uygun adaptasyonun ön koşulunu oluşturur. Bireysel deneyimi inkâr eden yalan, budalanın inkârıdır ama budala gerçektir.

Ölümlülük zayıflığının kabulü, gerçek kahramanlığın ön koşulu olarak hizmet eden paradoksal alçak gönüllülüktür. Kahramanca tavır, mevcut pozisyonun gücü ve istikrarı ne olursa olsun, karşılaşılabilecek ve asimile edilecek yeni ve değerli bir şeyin hâlâ var olduğu inancına dayanır. Bu inanç ayrıca insan potansiyeline olan inanca, yani bireysel ruhun meydan okumaya yanıt vereceğine ve gelişeceğine olan inanca dayanmaktadır. Bu tür bir inanç, herhangi bir kahramanca çabaya katılmadan önce gönüllü olarak, özgürce ortaya konmalıdır. Cesur ve yaratıcı eylemi mümkün kılan gerekli sıçrama budur. Bu, dini gerçek bir şey yapar. Bu nedenle alçak gönüllülük şu anlama gelir: *Henüz olabileceğim kişi değilim*; bu, hem temkinli hem de umutlu bir özdeyiştir.

Düşmanca konum, aldatma, şimdiki zamanın bilgisinin gerekli olan tüm bilgi olduğu inancına dayanır; bilinmeyenin nihayet fethedildiği inancına dayanır. Bu inanç, savunmasızlığın

inkârına, her şeyin bilindiğinin kabulüne eş değerdir: “Yapabileceğimi yapıyorum, bilebileceğimi biliyorum.” Böyle bir duruşun benimsenmesiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olan şey, kahramanlığın varlığının, olasılığının ve zorunluluğunun, örtük veya açık bir şekilde inkâr edilmesidir, çünkü değerli olan her şey zaten yapılmıştır çünkü tüm sorunlar önceki ata kahramanları tarafından çözülmüştür, çünkü zaten cennet önümüze serilmiştir. Bu *korkunç* bir konumdur, çünkü “kurtarıldık” inancının aksiyomu, insan ızdırabını (ideolojik özdeşleşmenin bir sonucu olarak asla ortadan kaldırılamaz) *sapkın* bir şey haline getirir. Otoriter bu nedenle zorunlu olarak, kendisi için bile empatisinden yoksun bırakılır. “Mükemmel dünya”da (şu anda var olan) kusurlu hiçbir şeyin var olmasına izin verilemez. Böylece düşman, (başkalarının sefaletini bırakın) kendi sefaletini bile kabul edemediği bir pozisyona girer. Bundan daha umutsuz bir durum hayal edilemez.

Yetersizliğin kabulü, paradoksal olarak kahramanla özdeşleşmeyi hızlandırır ve yaratma ve yenileme sürecine katılımın olasılığını açar. Yetersizliğin reddi, tersine, ebedi meskeni cehennem olan düşmanla özdeşleşmeyi getirir. Bu cehennem, mitolojik karakterine rağmen doğası açıkça anlaşılır kılınabilen bir şeydir. Tanıdık ve tanımlanmış özellikleri olan bir şeydir; her şeyden önce “gerçekliğin kurucu unsurlarının dengesizliğinin” bir sonucu olarak anlaşılabilir bir şeydir. Aldatıcı veya düşmanca adaptasyon tarzını benimseme, kültürel ilkelerle özdeşleşmenin mümkün olduğu durumlarda hızlandırılmış bir güvenlik arayışına ve artan saldırganlık olasılığına; kültürel kimliğin maliyetlerinin “çok yüksek” olarak kabul edildiği, böyle bir kimliğin koruma sağlamayı beklemediği veya faşist davranışın bile fazlasıyla dayanılmaz dünyada tezahür edemeyecek kadar olumlu görüldüğü yerlerde kişiliğin yozlaşmasına ve ahlaki olmayan bir çöküşe neden olur.

Kahramanlığın reddi, *faşizmi*, kültürel ilkelerle mutlak özdeşleşmeyi teşvik eder. Bilinen her şey, mitolojik olarak ifade edilen varsayımlara dayanan belirli bir tarihsel olarak belirlenmiş çer-

çeve içinde bilinir. Bilinmeyi reddetmek veya ondan kaçınmak, bu nedenle, aynı zamanda, önceden belirlenmiş belirli bir bakış açısının tanrılaştırılmasını gerektirir. Böyle bir durumda şeyler sonsuza kadar hep şu anda oldukları hallerinde kalmalıdır. Geçmişin bilgelliğini sorgulamak, zorunlu olarak kaygı uyandıran bilinmeyi bir kez daha görmemizi sağlar. Bilinmeye olumlu uyumun mümkün olduğu, ancak kahramanlık kurallarına inancın olmadığı durumlarda yalnızca yıkıcı olarak görüldüğü koşullar altında, bilinmeyen bu şekilde açığa çıkması yararlı olarak kabul edilebilir. Ancak yaşayan her şey büyür. Muhafazakârlık bireysel yaratıcılık kapasitesini yok ettiğinde –tiranlığa dönüştüğünde– o zaman hayat için değil onun aleyhine çalışır. “İçteki ruh” gelişmekten korkan gruptan çekilir. Tamamen muhafazakâr bir toplum hayatta kalmaz, çünkü gelecek geçmişin sınırlarını aşar ve mutlak muhafazakâr, olabilecekleri zaten olmuş olanla sınırlamak ister. Tarih eksiksiz ve mükemmel olsaydı, birey en yüksek potansiyelini tam olarak kullansaydı, her şey keşfedilir, her şey bilinir, her şey tamamlanırdı. Ancak bu kazanımın zirvesine henüz ulaşılmadı ve belki de asla ulaşılmayacak. Aksini iddia edenler, hâlihazırda elde ettiklerini iddia ettikleri şeyi sağlayan sürece hızla aktif olarak karşı çıkıyorlar.

Kahramanlığın inkârı, aynı şekilde *yozlaşmayı* teşvik eder: gelenek düzeninin mutlak reddi; düzenin kendisinin mutlak reddi. Bu endişe ve davranış kalıbı, faşistlerinkinden çok uzak görünüyor ancak yozlaşmış olan, açıkça daha katı olan akranı kadar kibirlidir. Kendini *tek bir şeyle* değil, kesinlikle *hiçbir şeyle* özdeşleştirmiştir. Hiçbir şeyin önemli olmadığı inancına kesinlikle inanır (açıkça kandırılmış, zayıf ve aşağılık), başkalarının görüşlerine rağmen hiçbir şeyin değerli olmadığına inanır; hiçbir şeyin çabaya değmeyeceğine ikna olmuştur. Yozlaşmış bu şekilde bir anti Midas gibi işlev görür; dokunduğu her şey küle dönüşür.

Normal şartlar altında, ergenliğe ulaşan birey, tehditle başa çıkmak için tasarlanmış kolektif tarih ile belirlenmiş yapı ile ka-

bile ile özdeşleşir. Normal birey, bilinmeyene uyum sorununu bir gruba katılarak çözer. Tanımı gereği bir grup, merkezi bir değer yapısını benimseyen ve bu nedenle diğer grup üyelerinin varlığında aynı şekilde –ve aynı değilse de en azından tahmin edilebilir şekilde– davrananlardan oluşur.

Faşist, gruba intikam duygusuyla uyum sağlar. Kendisinin ve “onun gibi” olanların çevresine gitgide daha güçlü duvarlar örür ve giderek daha da tehdit edici bilinmeyeni uzak tutmak için her zamankinden daha beyhude bir girişimde bulunur. Bunu, dünya görüşü eksik olduğu için yapar. Bireyin kahramanlık yönüne inanmaz, toplumsal dünyanın olumsuz yönünü görmez ve kaosu faydalı yönünü gözünde canlandıramaz. Gruptaki korunan konumunu koruyabilmek için bir köle disiplini geliştirecek kadar korkar, ancak kölelik durumunu aşacak kadar korkmaz. Bu nedenle bükülmüştür ve bükülmüş kalır. Yozlaşmış olan, aksine, devletin tiranlığından başka bir şey görmez. Bireyin muhalif yönü, uygun bir şekilde onun görüşünden gizlendiği için, “isyanı”nın disiplinden kaçınmaktan başka bir şey olmadığını algılayamaz. Kaosu faydalı bir yuva olarak görür, insan kötülüğünün kaynağını sosyal düzenlemede görür, çünkü Korkunç Ana’yı ruhu yiyip bitiren bir güç olarak hayal edemez. Böylece babasını canavarın karnında, kefareti olmadan terk eder. Kendisine meydan okunduğunda güvenecek hiçbir aleti yoktur.

Yozlaşmış, olgunlaşma sürecini altüst etmeye çalışır; grup üyeliğinden bir “çıkış yolu” arar. Grup üyeliği, en azından ergenlik dönemindeki sorumluluğun –saygın davranışlarla bağlantılı sorumlulukların– benimsenmesini gerektirir ve bu yük, uzun süreli olgunlaşmamış bakış açısının bir sonucu olarak, katlanılamayacak büyüklükte görünebilir. Bu nedenle çöküş yaşayan, grubun paradigmatik yapısı –çevresel, kültürel veya entelektüel değişimin bir sonucu olarak– “yetersiz” kılınmış gibi davranır ve inanç riskini göze alan budala olmayı reddeder. “Babanın hastalığı”na “uygun” yanıt, elbette “canlı sular diyarına yolculuk”tur.

Yozlaşmış olan, “geçmişin hurafeleri” karşısında fikri üstünlüğünü, bir inanç maddesi haline getirir ve sorumluluktan kaçır. (Yani, entelektüel üstünlüğe olan inancın motivasyonunu oluşturan şey, bu sorumluluktan [ve gerektirdiği “kahramanca fedakârlık”tan] kaçma arzusudur.) Böyle bir benimsemenin izin verdiği acı çeken isyancı duruş, ikincil bir sonuç olarak, aynı zamanda, korkaklığın maskesi olarak da takdire şayan bir şekilde hizmet eder.

Faşistler ve yozlaşmışlar birbirlerini karşıt, can düşmanı olarak görürler. Aslında bükülmüş bir madalyonun iki yüzüdürler:

Bugün Noel günü ve ben July'dan eve yeni döndüm. Oradayken, iki kızın arasında kanepede otururken, bu tek hayatımda ne kadar aptal ve budala olduğumu fark ettim. Umuyorum ki ben üzerimdeki yükü atarken sabırlı olursunuz, çünkü umutsuzca birine günahlarımı itiraf etmem gerekiyor ve biliyorum ki, küçük bir hücrede oturup görünmeyen bir din adamıyla konuşuyor olsaydım, doğru dürüst bir iş yapmamış olurdum. İnsanlıktaki şeytaniliğe ve mantıksızlığa dikkatle bakan biri olarak dindar bir adam tanımına uyuyorsunuz, bu yüzden itirafımı ilginç bulacağınızı düşünüyorum.

Bir erkek olmanın ne anlama geldiğine dair üstün bir bilinci somutlaştırmaktan başka hiçbir şeyden suçlu olmayan, hemcinsine, komşusuna karşı en şiddetli kırgınlığı yüreğinde barındıran yetişkin bir adam hayal edin. Gözlerine bakamadığım insanlara yönelttiğim tüm kara, ürkütücü düşünceleri düşündüğümde, bu neredeyse dayanılmaz bir his. Bilinçsizlik günahından sorumlu olduğunu düşündüğüm “sıradan” adama yönelik tüm küçümsemem, şimdi anlıyorum ki, kıskançlık ve kin üzerine kuruluydu. Çocuksu bir zihniyetin annelik sınırlarını terk etme korkularıyla boğuşan ve sırf ben böyle yapamadığım için girdiği savaşları kazanan herkesten nefret ettim, tiksindim. Bağımsızlığı ve başarıyı bencillikle bir tuttum ve başarılı, bağımsız insanların kendileri için inşa ettiği her şeyin yıkımına tanık olmak ve buna katılmak en büyük umudum, en büyük tutkum oldu. Bunu bir görev olarak gördüm. Aslında dünyayı bencillik olarak algıladığım şeylerden arındırma dürtümde kesinlikle fanatik bir unsur vardı.

Hislerimi gerçekleştirebilecek bir konumda olsaydım ne olurdu bir düşünün! Hatırası, her an yerin yarılp beni yutacağından korkmama neden oluyor, çünkü eğer adalet varsa, bu olacaktır. Ahlaki yargılama kapasitesine dair en ufak bir sezgiye sahip olmayan ben, yoluma çıkmaya cüret eden herkesi yargılamak için dolaşıyorum. Bu dünyada bir tane bile arkadaşım var mı merak ediyorum. Ama tabii daha önce arkadaşlarım oldu. Beni affedebilecek kadar kendini hor görenler.

Benim kalibremde çok az insan olması insanlık için bir şans. Eskiden Mesih'le özdeşleştiğimi biliyor muydunuz? Kendimi tamamen, kusursuz bir şekilde saldırganlıktan ve diğer her türlü antisosyal duygudan arınmış olarak görüyordum. Ama şimdi itiraf ettiğim nefret ne peki diye soruyorsunuz. Bu sayılmıyordu. Bu duygular, sağduyuya dayanıyordu, görüyorsunuz.. Ne de olsa dünyada orospu çocukları var ve bunlara hazır olmak gerekiyor. (Ozon kokusu mu alıyorum? Yıldırım çarpmadan hemen önce karıncalanma hissettiğinizi söylerler.)

Orospu çocuğu çok yerinde bir söz. Jung'un *Phenomenology of the Self* kitabında şöyle bir pasaj vardır: "Çoğu zaman yanında bir anne belirir, görünüşe göre küçük oğlunun erkek olması konusunda en ufak bir endişe duymayan, ama yorulmak bilmeyen ve özverili bir çabayla, onun büyümesine ve evlenmesine engel olabilecek hiçbir şeyi ihmal etmeyen bir anne. Şimdi anne ile oğul arasındaki gizli komployu ve her birinin diğerinin hayata ihanet etmesine nasıl yardım ettiğini görüyorsunuz.' neredeyse her gün içimde bir miktar seyreltilmemiş kötülükle karşılaşıyorum. Örneğin sinir bozucu bir durumla karşılaştığımda kendime bu konuda ne yapacağımı sormuyorum. Kendime bunun sorumlusunun kim olduğunu soruyorum ve her zaman, eğer diğer kişi düzgün davransaydı, o zaman problemin olmayacağı sonucuna varmaya hazır oluyorum. Bunun neresi kötü, diye soruyorsunuz. Açıkçası, kendi hayal kırıklıklarımı çözememedeki kendi payımı görmezden gelmeye kararlıysam, sorunlarıma bir günah keçisi bulmaya kararlıysam, o zaman Hitler'in nihai çözümünden, İspanyol engizisyonundan ya da Lenin'in kültürel temizliğinden sorumlu olan zihniyetten sadece bir taş atımı uzaktayım."

Kapitalizmin kusurlarından, bu kadar çok insanın kapitalist sistemden faydalanmasından şikâyet ettiğimde bana ne demiştiniz? "İnsanların finansal durumlarını *ad nauseam* konsolide etmeye devam etmeleri başka bir sorundur, ancak ilk etapta birinin konumunu sağlamlaştırmayı denemeyi bile reddetmenin erdemli bir şey olduğu sonucuna varmak için bir neden yoktur." gibi bir şey. Ama insanın korkaklığını ve tembelliğini erdem övgüsüyle taçlandırmak çok daha kolaydır. Her ne olursa olsun herhangi bir başarıya imza atmış her çiftçiye soyan ve kendilerini sıradan insanların dostu olarak adlandıran ve ahlaki dürüstlüklerinden dolayı birbirlerinin sırtını sıvazlayan Lenin'in uşaklarına sorun! Merak ediyorum, teste tabi tutulduklarında onlara katılmayacak kadar değiştim mi? Ahlakın kişisel çıkarların eksikliğinden kaynaklandığı fikri aklımda tamamen kökleşmiş durumda. "İyi insanlar kendileri için hiçbir şey istemeyen insanlardır" diye düşünüyorum. Ama böyle bir insanın neden kendini disipline etmek için herhangi bir çaba sarf etmesi ya da amaçlarını zihninde açık tutmak için herhangi bir çaba göstermesi gerektiğini asla kendime sormuyorum, çünkü bu dünyada onun için değerli hiçbir şey yoktur.

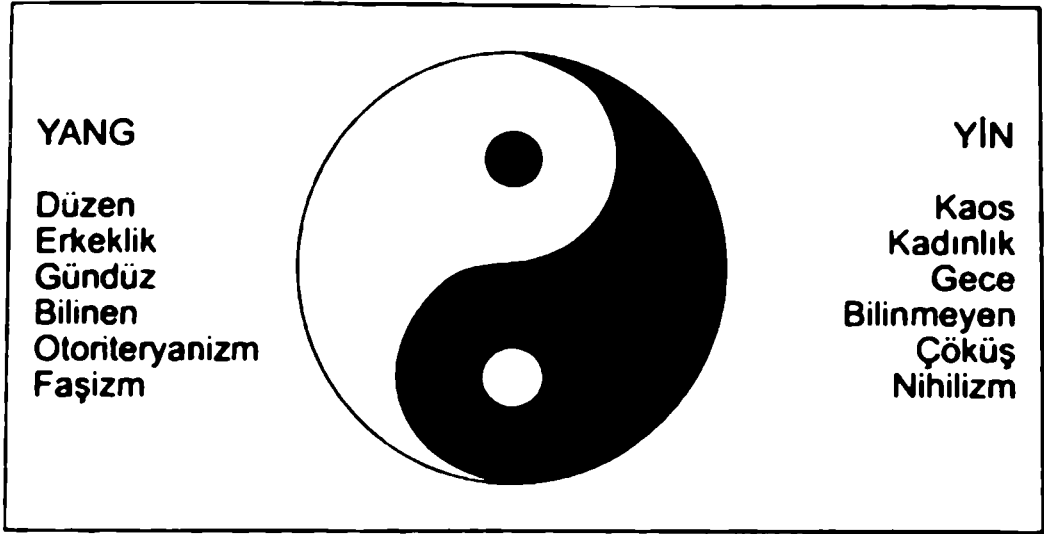
Jung, "Relations Between The Ego And The Unconscious" adlı makalesinde, bilinçsiz bir durumda bireyin karşıtların çatışması tarafından parçalandığını ve bilince ulaşmanın bu çatışmayı daha yüksek bir düzeyde çözmeyi gerektirdiğini söylüyor. (Bu özel yetişkin bilinçsizliği durumunun, uzun süreli bir çatışmanın olmadığı orijinal çocuksu bilinçsizlik durumundan farklı olduğunu anlıyorum.) Daha geçen hafta yine o çıkmazda sıkışıp kaldım. Oturup hayatımın nasıl bir yol izlemesi gerektiğini düşünüyordum ve tatmin edici veya anlamlı bir faaliyetin hayal edilen her senaryosunda, kafamın bir yerinden gelen bir karşı fikirle karşılaştım. Bana senaryomun şu veya bu yönünün nasıl yanlış olduğunu gösteriyordu. Herhangi bir kariyer düşünmenin kabul edilemez olduğu noktaya kadar şu ya da bu sorunla sonuçlanacaktı çünkü sadece hayatta kalarak gezegenin yok olmasına katkıda bulunacaktım. Ve hayal ettiğim her hakkımda bu yanlışın yankısını irrasyonel bir kuruntu olarak ne kadar çürütmek istesem de, gerçek şu ki, her gün gazetelerde insanlığın faaliyetlerinin nasıl hesaplanamaz

zararlara yol açtığını görüyoruz. Bireysel erkekler ve kadınlar, hesaplanamaz zararlara neden oluyor.

Bu günlerde o bataklığa çok fazla saplanıp kalmamamın sebebi tabii ki sizden etkilenmem. Sanayileşmemiz sorunlara neden oluyorsa, şimdi kendi kendime cevap veriyorum, o zaman dışarıda bu sorunları çözmek için çalışan insanlar olduğunu ummalıyım ya da belki onlar hakkında kendim bir şeyler yapmaya çalışmalıyım, ama boş boş oturmakla bir sorunu çözmiyorum. Elbette, o bataklığa saplanıp kalmanın en ürkütücü ve en gülünç yanı, rasyonel zihnin yaşama dair planının başarılı sonuçlanacağından kesin bir şekilde emin olmak istemesidir ve açıkçası zihnin bu kesinliğin imkânsız olduğunu bilen başka bir kısmı vardır. Böylelikle kişi biraz şans ve azimle her şeyin daha iyiye gideceğine dair bir inanç ihtiyacı ile karşı karşıya kalır. Aydınlanmış rasyonel bir akla sahip iki ayak üzerinde duran modern bir fare olarak, inanca ve bu tür dini sesli zırvallıklara ve saçmalıklara hiçbir şekilde ihtiyacım yok. İnanç açıkça mantıksızdır ve davranışlarımı herhangi bir mantıksızlıkla etkilemeyeceğim.

Önceden bu soruna çözümüm, kariyer seçimlerimi benim için yapma şansına izin vermek, kendi çıkarlarımın kararlarımı olabildiğince az etkilemesine izin vermektir. Modern dünyanın durumu için kişisel sorumluluktan bir şekilde kaçındığıma inandım, çünkü hayatımın aldığı halden gerçek anlamda sorumlu değildim ve planlarımın yokluğu beni planlarımın işe yaramaması ihtimalinden kurtarmıştı. Dünyaya bu sağlam temel üzerinden bakınca etrafımda bu denkleme kendi benliklerini katma aptallığına düşen insanlar gördüm.

Kişinin kendine bu tip bir inanç taşıması, kendi içinde bunun hayata karşılık vereceğini, onu belirsizlik ve sıkıntılardan uzaklaştıracağını düşündüğü böyle bir itici gücün var olduğuna inanması, emsali olmayan akıl dışı bir tutumdur ve bana öyle geliyor ki karşıtlıkların çatışmasının çözümü bu irrasyonel yaklaşımdan gelmektedir. Ama şimdi de problem şuna döner: Kişinin irrasyonel doğasına olan bu inanca sahip olması için, kişisel çıkarların ve tutkuların, kişiyi rasyonel zihnin çok net bir şekilde öngördüğü yaşam belirsizlikleri ve zorluklarına karşı ayakta tutabileceğine

Şekil 59: Varoluşun Kurucu Öğeleri, Tekrar

dair kanıt ihtiyacı vardır. Bunun için kanıt elde etmenin tek yolu kendini riske atmak ve sonuçları görmektir. Böyle bir girişimi kendi başına üstlenebilen kişi çok istisnai biridir. Çoğumuzun başkalarından, deyim yerindeyse inananlardan rehberlik ve desteğe ihtiyacı var. Dini terimlerin bu tartışmada yararlı hale gelmesi ilginç değil mi?

Bu son paragrafı yazarken, Milton'ın *Kayıp Cennet*'inde temsil edildiği haliyle Şeytan'ın, en yüksek psişik otorite konumuna yerleştirilmiş rasyonel zekânın bir metaforu olduğuna dair fikrini hatırladım. "Cehennemde hüküm sürmek cennette hizmet etmekten daha iyidir." O halde cehennem, rasyonel zihnin hayatın pek çok tehlikesinin net bilinciyle birey üzerinde hâkimiyet kurduğu ve onun hayata karışmasını fiilen engellediği bir durumdur. Bu da, bu mektubun ilk sayfalarında tanımladığım, ahlaki açıdan yozlaşmış bir zayıflık durumuna yol açar. Ve sanırım cennet, rasyonel aklın kendisini... Tanrı'ya olan inanca tabi kılacağı bir durum olmalıdır. Ama Tanrı nedir?

The Divinity of Interest başlıklı kitabınızda bir bölüm var. Fikirleriniz şimdi bana anlamlı gelmeye başladı; en azından mantıklı olduklarını düşünüyorum. Tanrı'ya inanç, kişinin ilgisini harekete geçiren ve onu ebeveynlerinin oluşturduğu alandan dünyaya yönlendiren şeye inanmak anlamına gelir. Bu ilgiye olan inkâr,

Tanrı'yı inkar etmek, Cennet'ten düşmek ve kişinin tutkularının sonsuza dek yanmaya devam edeceği cehenneme inmek demektir. Tanrı, Adem'i Aden'den kovduğunda ne dedi?

Gelecekte her zaman kendini gösterecek ölüm fıkriyle son gününe kadar çalışmakla ilgili bir şeyler. Bunu kesinlikle anlayabiliyorum. Bir işten diğerine geçiş yaparak harcadığım onca yılı hatırlarken gözümün önüne gelen en canlı görüntülerden biri o zamanlardaki günlük hayatımın anlamsızlığı ve ufukta sonun yaklaştığına dair sahip olduğum o bilgi. Ama şu anda olduğu gibi benim için anlamı olan, ilgimi çeken bir şey yaptığımda, ölüm çok uzak ve çalışmak oldukça hoş, hatta neşeli görünüyor.⁴⁸⁶

Bu “sosyal psikopatolojinin doğuşu teorisi” (kişisel seçim ile faşist ya da yozlaşmış kişilik ve toplumsal hareket arasındaki bu *doğrudan* ilişkinin olduğu teorisi) tam yansımasını Taocu felsefede bulur ve bu bakış açısının uygulanmasıyla daha kapsamlı bir şekilde anlaşılabilir. Geleneksel Taocu, kutsal olmayan insan deneyiminin, temelde kategorize edilemez bir arka planın farklılaşmış parçalarından oluştuğuna inanır. Bu arka plan “anlam” ya da “yol” olarak da yorumlanabilir.⁴⁸⁷ Tao, kendini varlığın ebedi akışı olarak gösterir. *Şekil 59: Varoluşun Kurucu Öğeleri, Tekrar*'da temsil edilen doğal Yin ve Yang kategorileri, Tao'nun en temel bölümlerini oluşturur; deneyimin temel ana ve ataerkil kurucu öğelerini içerir. Antik Çin felsefesinin çoğu (kozmoloji, tıp, politik teori, dini düşünce), patolojinin bir ilkel “töz”ün görelili aşırılığından kaynaklandığı fikrine dayanır. Çinli bilgenin (hekim, ruhani lider veya sosyal yönetici) amacı, temel “dişil” ve “eril” ilkeler arasındaki uyumu kurmak veya onu düzeltmek ve buna yol açan hatalı eylemi veya eylemsizliği teşhis etmek ve onların dengesizliklerini iyileştirmektir. *Şekil 59*'da gösterilen Yin ve Yang'ın şematik temsili, bütünlüğü imgelemek için bir daire kullanır. Bu daireyi oluşturan desenler zıt ama dengelidir. Siyah bölgedeki beyaz ve beyaz bölgedeki siyah desenin varlığı imgeyi daha sofistike hale getirir. Çok fazla kaos düzen arzusunu besler;

yani Yin, Yang'ı doğurabilir. Ters şekilde çok fazla düzen, boğucu öngörülebirliliğin çözümü olan yeniliğe karşı arzuyu besler. Bu şekilde Yang, Yin'i doğurabilir.

Bilinmeyen gerçeği ve gerekliliğiyle yüzleşmeyecek olan faşist, savunmasız tarafını "patolojik aşırı düzen" içinde saklar. Yozlaşmış olan, düzen olmadan varoluşun da mümkün olmayacağını görmeyi reddeden, olgunlaşmamışlığını "patolojik aşırı kaos" içerisinde gizler. Faşist, acı veren özgürlüğü düzen adına feda etmeye ve kendi adına bir şey yapmak zorunda kalmamak adına çözümü sunulmamış sefaletin anlamsız olduğunu söylemeye isteklidir. Yozlaşmış olan gerçeğin ayrılmamış tarafının korkunçluğundan habersiz olduğu için özgürlüğün disiplin ve sorumluluk olmadan da elde edilebileceğine inanır, düzenin yükünü taşımaya isteksizdir. Acı çekmeye başladığında (ki bu kesinlikle olacaktır) bu acının gerçeğinin kendisine *bazı şeylerin gerçekliğini* kanıtlamasına izin vermeyecektir. Çünkü böyle bir kanıt onu *inanmaya ve buna göre hareket etmeye* zorlayacaktır (aynı zamanda onu daha önceki pozisyonunun anlamsız verimsizliği ve savurganlığı ile yüzleştirecektir).

Faşist adaptasyon tarzı, öncelikle bilinmeyen ve öngörülemeyene karşı bir doğrudan kontrol yöntemidir. Modern insanlar, aynı onlardan öncekiler gibi yabancıyı dolaylı olarak kaos ejderhasıyla özdeşleştirirler. Yabancı tahmin edilemez bir şekilde hareket eder ve tahmin edilemez şeyler düşünür. Bunlar aksiyona dönüşmesine izin verilirse dramatik ve rahatsız edici etkileri olabilecek düşüncelerdir. Aşırı muhafazakârlık, belirsizliğin sınırlandırılmasına, bilinmeyenden kaçınmaya olanak tanır. Bu işlevi, grubun her bir üyesinin tam olarak diğer tüm üyeler gibi (genellikle kahramanın karanlık bir parodisi olan liderleri gibi) hareket etmesini, hayal etmesini ve düşünmesini sağlayarak gerçekleştirir. Bu nedenle belirsizliğin arttığı, artan işsizliğin veya istikrarsız siyasi yapının olduğu dönemlerde, her zaman "şanlı geçmişe" dönüş fikri ortaya çıkar. Faşist (korkusu tarafından yönlendirilen bir şekilde) dünya-

nın sadece düzenden ibaret olması gerektiğine inanır, düzensizlik düşünülemez kadar korkutucudur. Bu, fırsat verilirse yarattığı kozmosu sonsuz bir kısırlık ve makine benzeri bir düzen yeri haline getirir. Bu artan uyumluluk hali, en azından geçici olarak kaygının hafifletilmesine ve kısıtlanmasına izin verir. Ancak grubun kaçınılmaz olan değişime esnek bir şekilde yanıt verme kapasitesini zedeler. Biyolojik bir metafor kullanırsak faşist, tüm genetik çeşitliliği kendi "türlerinden" ibaret hale getirmeye çalışıyor gibidir. Çeşitliliğin olmaması, yeni zorluklara yanıtta da çeşitliliğin olmaması anlamına gelir. Her soruna tek bir çözüm vardır (ve bu muhtemelen yanlış bir çözümdür). Bu nedenle sapkınlığın ve bilinmeyenin bastırılması sadece gelecekte bilinmeyen bir noktada önlenemez bir şekilde ortaya çıkışını sağlar (çünkü göz ardı edilen sorunlar ortadan kalkmaz, ancak kendilerine özgü gelişim yollarını izleyerek daha da kötüleşirler). Faşistin dayattığı düzen, bu nedenle, kendi yıkımının tohumunu içinde taşır.

Faşist katı olduğu kadar zalim de olma eğilimindedir. Kendi istikrarını baltalama pahasına zulmün peşinden gidecektir. Mesela Yahudilere yönelik Nazi zulmü giderek savaş çabalarına yük oluşturmaya başlasa da giderek artan bir şekilde, daha da sert yöntemlerle devam etmiştir. Nazi nefreti Üçüncü Reich'in geliştirdiği şekliyle o kadar güçlü bir güç haline gelmiştir ki, bilinmeyenin yarattığı ölümcül terörden beslenen Nazi vatanseverliğini yenmiştir. Faşistlerin sözde vatanseverliğinin ve korkak düzen sevgisinin altında daha da derin bir fenomen vardır: trajik varoluş koşullarına ve bu koşulları açıkça ortaya koyan savunmasız yaşama karşı nefret:

Çünkü yanlış düşünerek Kendi kendilerine şöyle diyorlar: Yaşam kısadır ve gönül darlığı veriyor, Ne insanın sonu geldi mi kurtuluş var, Ne de insanı ölümler ülkesinin tanrısı Hades'ten kurtaracak biri.

Bir rastlantı sonucu doğduk, Bu yaşamdan sonra hiç doğmamış gibi olacağız. Solunumla aldığımız hava bir duman üfleme-sidir, Us, yürek çarpıntılarımızdan gelen bir canlılıktır.

Bunlar olmazsa, vücudumuz külden oluşur, Ruh boş hava gibi erir gider.

Zamanla adımız unutulacak, Yaptıklarımızı hiç kimse anımsamayacaktır. Yaşamımız bir bulut demeti gibi kaybolup gidecek, Güneş ışınlarının uzaklaştırdığı Ve güneşteki ışının yok ettiği sis gibi eriyecektir.

Evet, yaşadığımız günler bir gölge gibi gelip geçiyor, Ölümden dönüş yoktur, mühür basılmıştır, Kimse geri gelmiyor.

O halde, gel de, güzel şeylerden zevk alalım, Gençliğin hoş duygusuyla evrenden yararlanalım:

En pahalı şaraplarla kokulardan yararlanalım, Baharın bir tek çiçeğini bile gözden kaçırmayalım,

Güller solmadan, kendimize güllerden bir taş örelim.

Bu zevk ve eğlenceye tümümüz katılalım, Şenliğimizin izlerine her yerde rastlansın, Bu bizim payımıza düşendir, hissemizdir.

Erdemli, ama yoksul olan kişinin canını yakalım, Dul kadının da huzurunu bozalım, Yılların beyazlattığı saçlara, yaşlılığa saygı göstermeyelim.

Gücümüz erdemin ölçütü olsun, Çünkü yersiz davranış yararsızlığını kanıtlar. (Bilgelik 2:1-11, RSV)

Faşist zulüm, patolojik şekilde artan düzenin duygusal sonuçları ile gerekçelendirilir. "Hayat suyu" kurduğunda, varoluştan geriye sadece korkunç bir can sıkıntısıyla birleşen kaçınılmaz acılar ve hüsranslar kalır. Aynı zamanda düzen giderek daha katı şekilde empoze edildiğinden anormallik birikir. Bu durum acı, hayal kırıklığı ve aptallaşmaya giderek büyüyen bir kaos endişesi ekler. Bu tür aşırı duygulara "tabi" olan bireyler, intikamcı, saldırgan ve zalim olmak için "her türlü nedene sahip" olurlar. Kendilerini bu tür güdülerin ortaya çıkmasının neredeyse kaçınılmaz olacağı şekilde konumlandırmışlardır.

Bilinmeyen yalnızca bir hata yapıldığında kendini gösterir. Faşist, "Bilinmesi gereken her şeyi biliyorum" der ve bu nedenle hata yapması mümkün değildir. Ama hata her şeyi doğuran şeydir. Bu nedenle, kusuru kabul edememek, bilgilendirici olacak

durumdan kendini çekmek anlamına gelir. Bu adaptasyon ölümünün sürmesi ve bilinmeyen olumsuz bir şekilde gelecekte yeniden ortaya çıkacağı anlamına gelir. Sürekli devam eden yavaş dönüşüm karşısında değişmezseniz, tutarsızlıklar ve çözülmemiş hatalar devamlı birikir. Ne kadar inatçıysanız (bunu kibirli olarak da okuyabilirsiniz), bu birikim daha da uzun sürer. Er ya da geç çevrenizi o kadar büyük bir bilinmezlik sarar ki artık bundan kaçınamayacak hale gelirsiniz. Bu noktada yer altı dünyasının ejderhası ortaya çıkar ve sizi bir bütün olarak yutar. O zaman canavarın karnında, karanlıkta, gecede, ölümlerin krallığında yaşamaya başlarsınız. Nefret böyle bir ortamda kolayca açığa çıkar.

Yozlaşmış olan, "*bilmek* diye bir şey yoktur" der ve asla bir şey başarmaya çalışmaz. Otoriter akranı gibi, o da kendisini "havadan muaf" kılar, çünkü hatalar her zaman değerli, sabit ve arzu edilen bir amaç uğruna yapılır. Yozlaşmış olan, "bak, burada yeni, açıklanamayan bir şey var. Bu şu zamana kadar söylenen her şeyin yanlış olduğu ve tarihin güvenilemez olduğunun bir kanıtı değil mi? Kurallar keyfi ve başarı hayaldir. Bu şartlar altında kim neden çabalasın ki?" der. Ama günleri sayılıdır. Yeterince çabalar ve oturduğu dalı keserse sonunda o da görmezden gelmeye çalıştığı şeyin içine düşecektir.

Alışılmış kaçınma eylemi –reddediş– kişiliği doğrudan bir şekilde zayıflatır. Kişiliğin gücü kısmen keşfedilen alanın büyüklüğü ve uygun şekilde hareket etme kapasitesi olan koşulların bolluğu olarak tanımlanabilir. Bu tür bir güç, açık bir şekilde ön öğrenmeye –en azından nasıl davranılacağını öğrenmeye– bağlıdır ve nasıl davranılacağına dair bilgi, sürekli bir şekilde gönüllü keşif davranışının bir sonucu olarak tekrardan üretilir ve yenilenir. Yeni ve farklı olan her şey reddedilirse, kişilik kendini değişen koşullara göre ayarlayamaz. Basit bir şekilde olgunlaşmanın, entropinin bir sonucu olarak koşullar kaçınılmaz olarak sürekli değişir. Tamamen geçmişe göre kendini hazırlamak pek işe yaramaz. Geleceğe karşı hazırlıklı olabilmek ancak şimdiki

zamanla yüzleşerek mümkündür. Bu nedenle anormallik gerçek anlamıyla mañevi “besin”dir: Bilinmeyen, keşif faaliyeti sırasında kişiliğın oluşturulduğı ham maddedir. Anormalliğı reddetmek, kişiliğı aç, bunak ve değışimden giderek daha çok korkan bir şeye dönüştürür, çünkü gerçekte yüzleşmedeki her başarısızlık gelecekte gerçekte yüzleşme kapasitesini baltalar. Bilinmeyene karşı uygun olmayan bir tavır takınmaya başlayan insan, tüm bilginin ana kaynağıyla olan bağlantısını koparır. Kişiliğini onarılamaması mümkün biçimde sarsar. Gücün bu çözölüşü kendi kendini besler: Her zayıflık daha sonraki zayıflıkların önünü açar.

Çünkü kimde varsa, ona daha çok verilecek. Ama kimde yoksa, elindeki de alınacak. (Markos 4:25)

Kendi yetersizliğini belirten şeylere yüzünü çeviren kişinin, mevcut inancını tehdit eden tüm bilgileri bastırmaya ve yok etmeye çalışma olasılığı artar. Kaçınılan, bastırılan veya başka nedenlerle gelişmemiş olan kişilik unsurları, bilinçli adaptasyonda kullanılamazlar. Göz ardı edilmelerine karşı olan küskünlüklerinin bir sonucu olarak bu tip bir adaptasyona direnç göstereceklerdir. İnsanın potansiyelini tam olarak kullanamaması, bireyin karakterinin gücünü de önemli oranda zayıflatır. Eylem, hayal gücü ve düşüncenin birbirinden ayrılması kişiliğı zayıflatır. Kişiliğın zayıflığı, bilinçli dünyanın ağırlığını taşıyamama anlamına gelir. Kişiler arası farklılıkların ikiyeüzlü bir şekilde bastırılmaya çalışılmasının sonucu sosyal birim ve intrapsişik temsilci pahasına bilinmeyen, olasılıklar ve kaos karşısında güçsüz kalmaktır.

Bir ev kendi içinde bölünmüşse, ayakta kalmaz. (Markos 3:25)

Eylemdeki Düşman: Yirminci Yüzyıl Alegorisi

Jung, bir noktada “görmezden gelinen herhangi bir içsel çelişki halinin dünyada kader olarak vücut bulacağını” belirtti. Bu ifade, bariz bir şekilde mistisizm taşır. Dünya psikolojik bir durumu (ya da psikolojik bir durumu görmezden gelmeyi) nasıl ortaya çıkartabilir? Soyutlamanın amacı, deneyimi temsil etmek ve daha başarılı adaptasyon temsillerini şekillendirmektir. İkimiz de aynı oynacağı istiyorsak, onda olan hakkımız hakkında tartışabiliriz. Eğer bu tartışma başarısız olursa veya bunu yapmayı reddedersek savaşımlarız. Felsefi düzeyde bir ahlaki belirsizlikten muzdaripsek –ve kendi iç savaşımızı sonuçlandıramıyorsak– o zaman bu iç huzursuzluğumuzu davranışlarımızla yansıtır ve genel itibarımızı zedeleyecek şekilde çelişkilerimizi dışarı vururuz. Bu şekilde anlaşmayı çözme araçlarımız başarısız olduğumuz her durumda soyut zincirde aşağı iner: sözden, imgeye ve oradan eyleme. Zamanı geçmiş kimliklerinin ve inançlarının ölmesine izin vermeyenler bu şekilde kendilerini öldürürler. Aleksandr Soljenitsin, Stalin’in uzun terör devri esnasında Sovyetler Birliği’nde “düzen ve öngörülebilirliğin” nasıl kurulduğunu anlatır:

A. B—v, Peçora Nehri üzerindeki bir kamp olan Adak’ta infazların nasıl gerçekleştirildiğini anlattı. Muhalefet üyelerini “eşyalarıyla birlikte” geceleri kamp yerleşkesinden çıkarırlardı. Yerleşkenin dışında Üçüncü Bölüm’ün küçük evi vardı. Mahkûmlar teker teker bir odaya alındılar ve orada kamp muhafızları onlara saldırdı. Ağızlarına yumuşak bir şey kondu ve kolları iplerle arkalarından bağlandı. Ardından koşumlu arabaların beklediği avluya götürüldüler. Bağlanmış mahkûmlar, beşerli ve yedişerli olarak arabalara dolduruldu ve kamp mezarlığı “Gorka”ya götürüldüler. Oraya vardıklarında önceden hazırlanmış çukurlara atılarak diri diri gömüldüler. Bunu gaddarlıklarından yapmadılar. Onları sürüklerken ve kaldırırken canlı insanlarla baş etmenin cesetlerle baş etmekten çok daha kolay olduğunu fark etmişlerdi.

Adak'ta çalışmalar günlerce sürdü.

Partimizin ahlaki-siyasi birliği de bu şekilde sağlandı.”

Etkili bir soykırım aracı olan toplama kampının icadı, kuruluşu ve mükemmelleştirilmesi, yaşama karşı kin ve nefretle gerekçelendirilen teknolojik ve kültürel çabanın en büyük başarısı olarak kabul edilebilir. Bu, İngilizler tarafından icat edildi, Almanlar tarafından geliştirildi, Sovyetler ve Çinliler tarafından da büyük ölçekte uygulandı, Balkan çatışmasında yeniden canlandırıldı. Tek çıktısı ölüm olan fabrikanın mükemmeliğe ulaşması çok uluslu bir çabayı gerektirdi. Böyle bir girişim, nefretin, korkaklığın ve aldatmacanın iş birlikçi bir şekilde bürokratik hale getirilmesinin başlıca başarısını oluşturuyor olabilir. Geçtiğimiz yüzyılda bu verimli “demontaj hatları” baskıcıların patolojik istikrarlarını ve ahlaki küstahlıklarını korumaları için on milyonlarca insanın insanlıktan çıkarılması, köleleştirilmesi ve kurban edilmelerine hizmet etti.

İsimlerinin dahi korkunç, ironik ve alegorik; tekinsiz bir tarafı var. *Kamp*, yaz, güneş ve tatil; hicivli komedi ve maskeli balo; askerî yönetim, itaat ve verimlilik: *ölüm* kampı. Şeytan'ın kendisinin yapacağı tarzda bir şaka ve ona ait bir kamp fikri. Kara mizah ve tatil cenneti; gerçekte hayalci idealin, ideolojik saflığın, yeryüzünde ulusal cenneti aramanın yol açtığı distopik ulus. *Toplama* kampı; insanların keyfî bir birlik halinde toplanması, hareket ve düşüncenin belirli bir alanla kısıtlanması; insan yaşamı süreçlerinin yoğunlaştırılması, damıtılması, öze indirgenmesi, dikkatin insan çabasının altında yatan temel değerler üzerine yoğunlaşmaya mecbur edilmesi.

Toplama kampları kendilerine has bir edebiyat ortaya çıkardı; ancak hayal gücünün inşa edebileceği sert koşullar altında hayatta kalma çabasının anımsanması. Yedi mil kalınlığında duvarları olan, aynı anda tüketen ve yenilenen bir ateşle aydınlatılan, ebediyen işkence içeren bir cehennemin varlığını ortaya koyabilen ve onu

tanımlayabilen hayal gücü.⁴⁸⁹ Bu kamp edebiyatının tuhaf bir duygulanımsal ve betimleyici tutarlılığı vardır: Ezici anormallik ve aşırı tehdit içeren deneyime karşı doğuştan uyumsal eylemin ve düşünce tarzlarının doğal bir şekilde sürekli yeniden ortaya çıkmasının bir sonucudurlar.

Kamp yaşamı, hâlâ insan varoluşunun bir yönüdür. Tüm yönleriyle normal hayata benzer, ancak daha keskindir, daha az belirsizlik içerir, netleştirilmiş ve yalın bırakılmıştır:

Pardon, sen... hayatı seviyor musun? Sen, sen! Tekrar tekrar haykırın, şarkı söyleyen ve dans eden sen: 'Seni seviyorum hayat! Ah, seni seviyorum hayat!' Öyle mi? Peki, devam et, sev! Kamp hayatı; onu da seviyorum! O da hayattır!

Kaderle mücadelenin olmadığı yerde,
Ruhunu işte orada dirilteceksin...

Henüz bir şey anlamadın. Oraya vardığında çökeceksin.⁴⁹⁰

Kamp koşullarının aşırı doğası, normalde her zaman mevcut olan davranış eğilimlerini sadece arttırır; insan ruhunun doğuştan gelen ifadelerini arttırıyor gibi görünür.

Tipik şekliyle kampa hapsetme, düşüşle, tutuklamayla başlar: Beklenmedik, adaletsiz, keyfî, amansız ve korkunçtur. Tutsak adayının yer altı dünyasına istemsiz inişi tarihsel olarak belirlenmiş savunmaları bozulmamış, kültürel bağlama sağlam bir şekilde yerleşmiş, işi, sosyal statüsü, şimdiki zamana bakışı, umutları ile kişiliğine bağlı haldeyken başlar. Kaderin bu aldatıcı güvenliğe ilk müdahalesi gece gerçekleşir. Tutuklama, sabahın erken saatlerinde, insanların kolayca korktukları, sersemledikleri ve direnç gösterme olasılıklarının daha düşük olduğu, iş birliği yapmaya daha istekli oldukları, gergin bir şekilde toplanmış ailelerinin güvenliğinden korktukları durumda uyarı yapılmadan gerçekleşir; evlerinde çaresiz, devlet otoritesinin insafına kalmış halde olurlar:

İşte bu kadar! Tutuklandın!

Ve bir kuzu gibi bir sesle: “Ben mi? Ne için?” diye cevap vermekten daha iyi bir şey yapamazsın.

Tutuklama budur: Kör edici bir parıltı ve şimdiyi anında geçmişe çeviren bir darbe.

Bu kadar. Ve ne ilk saat ne de ilk gün başka bir şey anlayamayacaksınız. Sadece bu çaresizliğinizde küçük saçma bir fikir size göz kırpacak: “Bu bir hata! Çözülecektir; her şey yolunda!”

Ve şimdiye kadar geleneksel, hatta edebi bir tutuklama imgesine ait olan her şey birbiri üzerine yığılıp şekillenecek. Sizin karmaşık hafızanızda değil ama ailenizin ve komşularınızın gördüklerinden hatırladıklarıyla: Gece çalan o keskin kapı zili ve kapının sertçe vurulması. Uyumayan Devlet Güvenlik görevlilerinin pis botlarının küstahça içeri girişi. Arkalarında korkmuş ve sinik haldeki sivil tanık...

Tutuklamanın geleneksel görüntüsü aynı zamanda kurbanın eşyalarını hazırlayan titreyen elleri de içeriyor. Temiz iç çamaşırları, bir parça sabun, yiyecek bir şeyler... Hiç kimse neye ihtiyaç duyulacağını, neyi almaya izin verildiğini, hangi giysilerin daha iyi olduğunu bilmiyor. Bu esnada görevliler sizi rahatsız etmeye ve acele ettirmeye devam ediyor:

“Hiçbir şeye ihtiyacın yok. Orada yemek var. Orası sıcak.” (Bunların hepsi yalan. Seni korkutmak için acele ettiriyorlar)...

Tarif edilen gece tutuklaması türü, aslında önemli avantajları olduğu için favoridir. Kapının çalınmasıyla apartmanda yaşayan herkes dehşete düşer. Tutuklanan kişi yatağının sıcaklığından kopar. Sersemlemiş, yarı uykulu, çaresiz ve kafası bulanıktır. Bir gece tutuklamasında devlet görevlileri sayı üstünlüğüne sahiptir; pantolonunun düğmelerini bile iliklememiş bir kişiye karşı silahlı bir sürü kişi vardır.⁴⁹¹

Tutuklama, anlık kişiliksizleştirme, aileden, arkadaşlardan ve sosyal konumdan soyutlanma anlamına gelir. Zorla gerçekleştirilen bu bağlam değişikliği, yapısı gereği, grupsal kimliğin tüm hatırlatıcılarını, sosyal hiyerarşinin tüm ayırt edici özelliklerini

ortadan kaldırır, önceki tüm idealleri yok eder, hedefe yönelik tüm eylemleri baltalar. İnsanın temel savunmasızlığını ortaya çıkarır ve onu sömürüye maruz bırakır. Tutuklanan kişi, önceki kimliğine, tanıdık ortamına, umuduna dair her türlü hatırlatıcıdan vahşice sıyrılır; kıyafetlerinden ve saçından bile yoksun bırakılır. Önceki sosyal statüsü ne olursa olsun, ona büyük bir aşağılama ve alayla yaklaşılar. Sosyal bağlamın, sosyal kimliğin bu şekilde tamamen yok edilmesi, tutuklanan bireyin öz bilinç, çıplaklık ve kırılganlık duygusunu arttırır. Bu dayanılmaz endişe onu son derece belirsiz, yeni ve öngörülemeyen yer altı dünyasına sefil bir şekilde tabi kılar:

Dezenfeksiyon odasının giriş odası gibi görünen bir kulübede bekledik. SS askerleri ortaya çıktı ve tüm eşyalarımızı, tüm saatlerimizi ve mücevherlerimizi atmak zorunda olduğumuz battaniyeleri serdiler. Aramızda alyanslarını, bir madalyalarını veya uğur taşlarını yanına alıp alamayacaklarını soran naif tutsaklar vardı. Bu soruları orada yardım için bulunan daha tecrübeli tutsakları eğlendirdi. Henüz kimse her şeyin elinden alınacağı gerçeğini kavrayamamıştı.

Eski mahkûmlardan birine yanışmaya çalıştım. Ona gizlice yaklaşılarak, ceketimin iç cebindeki rulo kâğıdı işaret ettim ve "Bak, bu bir bilim kitabının taslağı. Ne diyeceğini biliyorum; hâlâ hayatta olduğuma mutlu olmalıyım. Şu anda bekleyebileceğim tek şey hayatta kalmak olmalı. Ama elimden gelmiyor. Bu taslağı ne pahasına olursa olsun saklamalıyım; bu tüm hayatım boyunca çalıştığım şey. Beni anlıyor musun?"

Anlamaya başlamıştı. Yavaşça, önce acıklı, sonra eğlenen, alaycı, aşağılayıcı bir sırıtış yüzüne yayıldı. Sonra kamptaki tutsakların kelime dağarcığında yaygın bir sözcük haline gelmiş bir kelimeyle yanıtladı: "Siktir!" O anda apaçık gerçeği anladım ve psikolojik tepkimin bu ilk aşamasını belirleyen şeyi yaptım: Önceki hayatımın tamamını unuttum.⁴⁹²

Tutuklanan birey, hapsedilmenin ve köleliğin korkunç dünyasından kendisini korumak için sosyotarihsel olarak şekillenmiş belirli bir intrapsişik yapıya sahip değildir. Korkunç dehşetini engellemesi, eylemlerine rehberlik etmesi ve umudunu yönlendirmesi için hiçbir arzu ve beklenti modeline sahip değildir. Cennetten zorla kovulmuş, kendi temel yetersizliklerinin, kendi çıplaklığının dayanılmaz bir şekilde farkına varmış, bitmeyecek bir emeğe ve boyun eğmeye mahkûm edilmiştir. Sonuç olarak, en büyük korkulara, en kaotik psikolojik hallere ve en şiddetli bunalımlara karşı savunmasız hale getirilmiştir:

Bu sadece benim için değil, başkaları için de böyleydi. İlk hapishanemizde gökyüzü dönen siyah fırtına bulutları ve volkanik patlamalardan oluşuyordu; bu Pompeii'nin cenneti idi, Kıyamet Günü'nün cenneti, çünkü tutuklanan sadece herhangi biri değildi, tüm dünyanın merkezi olan bendim.

Son hapishanemizde gökyüzü sonsuz derecede yüksekti. Ebedi şekilde berraktı, gök mavisinden bile daha solgundu.

Hepimiz (dindarlar hariç) bir yerden başladık: Saçımızı başımızdan yormaya çalıştık ama saçlarımız tamamen kazınmıştı! Nasıl yapamamıştık? Bizi ihbar edenleri nasıl anlayamamıştık? Düşmanlarımızı nasıl görememiştik? (Onlardan nasıl da nefret ettik! Onlardan nasıl intikam alabilirdik?) Bu nasıl pervasızlık! Nasıl körlük! Ne büyük bir hata! Bu nasıl düzeltilebilir? Bunların hemen düzeltilmesi gerekiyor! Yazmalıyız... Konuşmalıyız... İletişim kurmalıyız...

Ama yapabileceğimiz bir şey yok. Ve hiçbir şey bizi kurtaramayacak! Uygun zamanda Form 206'yı imzalayacağız. Uygun zamanda mahkeme, cezamızı bizim huzurumuzda bize okuyacak ya da biz gıyabında Oso'dan öğreneceğiz.

Ardından transit cezaevleri dönemi başlayacak. Gelecekte gideceğimiz kampla ilgili düşüncelerimizle karıştırılmış olarak, geçmişimizi hatırlamayı seviyoruz: Eskiden ne kadar iyi yaşadık! (Kötü yaşamış olsak bile.) Ne kadar çok fırsatı geri teptik! Bunları ne zaman telafi edeceğiz? Hayatta kalmayı başarırsam; ah,

ne kadar farklı, ne kadar akıllıca yaşayacağım! Kurtuluşumuzun günü yükselen bir güneş gibi parlıyor!

Ve ulaşılan sonuç şudur: O güne ulaşmak için hayatta kalmak! Ne pahasına olursa olsun!

Bu sadece bir deyim, yerleşmiş bir tür ifade: "her ne pahasına olursa olsun".

Ama sonra kelimeler tam anlamıyla büyür ve etkili bir yemin haline gelir: *Ne pahasına olursa olsun* hayatta kalmak.

Ve kim bu yemini ederse, kim onun kıpkırmızı patlamasına karşın gözlerini kapatmazsa— kendi talihsizliğinin tüm ortak talihsizliği ve tüm dünyanın talihsizliğini gölgelemesine izin verir.

Bu, kamp hayatının büyük yol ayrımıdır. Bu noktadan sonra yol ya sağa ya sola gider. Biri yükselir, diğeri iner. Sağa gidersen hayatını kaybedersin, sola gidersen vicdanını.⁴⁹³

Öldürücü bir yoğunlukta çalışmak, toplama kampı yaşamının karakteristiğidir. Sadece sefalet yaratmak uğruna ölümcül derecede sertleştirilmiş koşullarda çalışılır. Anlamsız emek üretken şekilde çalışmanın parodisidir.⁴⁹⁴ Buna sürekli bilinçli şekilde düzenlenmiş yoksunluk eşlik eder:

Yirmi dört saat süren kamp hayatının en korkunç anı, gecenin bir saatinde, üç tiz düdüğü sesinin bizi yorgun uykumuzdan ve düşlerimizde gördüğümüz özlemlerden acımasızca kopardığı uyanma anıydı. Daha sonra ağrıyan ve ödemden şişmiş ayaklarımızı zor soktuğumuz ıslak ayakkabılarımızla boğuşmaya geçtik. Ayakkabı bağcıkları yerine kullanılan kabloların kopması gibi küçük şeylerle ilgili söylenmeler duyuluyordu. Bir sabah, cesur ve onurlu olarak tanıdığım birinin ayakkabısı artık giyilmeyecek şekilde küçüldüğü için karlı yürüyüş alanına çıplak ayakla çıkmak zorunda kaldığı için bir çocuk gibi ağladığını duydum. O ürkütücü anlarda cebimden çıkardığım ve büyük bir hazla yediğim küçük bir ekmek parçası biraz olsun teselli sağladı.⁴⁹⁵

Sıfırın altında 60 derecenin altındaki soğuklarda (!), iş günleri yok yazılıyordu: Başka bir deyişle, böyle günlerde kayıtlar işçilerin

çıkmadığını gösteriyordu ama yine de işçiler dışarı çıkartılıyor ve ne yapabilirlerse yapıyorlardı. Bu günlerin sonuçları diğer günlere ekleniyordu. Böylece yüzdeler artıyordu. Böyle soğuk günlerde donarak ölenler başka bir şekilde kaydediliyordu. Soğuktan artık yürüyemeyenler kampa dönüş yolunda dört ayak üzerinde yürümeye ve yetişmek için tüm kaslarını zorlamaya zorlanıyordu. Geride kalanlar ise onları almak için geri dönülünceye kadar kaçamamışlar diye vuruluyorlardı.)⁴⁹⁶

Bu denli kötülüğün öncelikle büyük ölçüde iyi sosyalleşmiş ve itaatkâr kişiler tarafından yapıldığını kabul etmeden hiç kimse, yirminci yüzyılın bilinçli olarak işlenmiş dehşetlerinin tarifine kendini kaptıramaz. Hiç kimse böyle bir kavrayışa ulaşıp (ki bu aynı zamanda kendini tanımaktır) kötülüğün gücünün edebi ve mitik temsillerindeki güç ve derinliğe karşı etkilenmeden kalamaz:

Rose, hastasın!
Geceleri uçan
görünmez solucan
Uluyan fırtınada,
Senin kıpkırmızı sevinç yatağını buldu.
Ve onun karanlık gizli aşkı,
hayatını mahvediyor?⁴⁹⁷

Ruanda katliamları, Kamboçya'daki ölüm tarlaları, Sovyetler Birliği'ndeki iç baskının bir sonucu olarak on milyonlarca ölüm (Soljenitsin'in tahminine göre), Çin Kültür Devrimi [Büyük Sıçrayış (!)] sırasında katledilen sayısız lejyon, Yugoslavya'da binlerce Müslüman kadının planlı olarak aşağılanması ve tecavüze uğraması, Nazilerin soykırımı, Çin ana karasında Japonlar tarafından gerçekleştirilen katliam. Bu tür olaylar, insanın hayvanla akrabalığına, hatta kişiler arası ve intrapsişik olarak toprağı koruma arzusuna atfedilemez. Ama insana özgü derine yerleşmiş ruhsal hastalıkla ilişkilendirilebilir. Bu dayanılmaz öz bilincin, yazgının ızdırap

içinde idrak edilmesinin sınırlamaların ve bunların sonuçlarıyla yüzleşmeyi patolojik reddetmenin sonucudur.

İnsan saldırganlığı doğuştan değildir, kötü sosyalleştiği için kontrolsüzleşmiş bir avcı değildir. Bu tür bir teori ancak onun saldırganlığını açıklayabilir. Aslında, insan kötülüklerinin en etkin ve örgütlü olanlarına katılımı sağlayan şey, toplumsallaştırma güçlerine –evcilleştirme ilkesinin kendisine– kölece bağlılıktır. Nazileri ürkütücü yapan, suçlu oluşları değil, Almanların “disiplini”ydi. Sovyet ve Çin komünistlerinin sadakati, vatanseverliği ve bağlılığı, yurttaşlarına zulmetmelerine ve yıkıcı çalışma kamplarına olanak sağladı. İnsan toplumun bir kurbanı değildir, bireysel kontrolünün ötesinde toplumsal güçler tarafından yolundan saptırılan masum kuzu da değildir. İnsan toplumu kendi suretinde yaratmıştır; onu yozlaştırdığı ölçüde ona olanak sunar. İnsan, kötülük uğruna kötülüğü seçer. İnsan ızdıraptan kıvanç duyar, acıdan zevk alır, yıkıma ve patolojiye tapar. İnsan, zevk içinde kardeşine işkence edebilir ve onun mezarı üzerinde tepinebilir. İnsan, yaşamı, kendi zayıflığını ve başkalarının kırılğanlığını hor görür ve sürekli olarak harap etmek, zayıflatmak, yok etmek, eziyet etmek, suistimal etmek ve yutmak için çalışır.

Yandan tarlada iki kızıl taş gibi görünüyorduk.

O sıralar başka yerlerde bizim yaşımızdaki genç erkekler Sorbonne'da ya da Oxford'da okuyor, teneffüs saatlerinde öğrenci kafelerinde dünyanın sorunları hakkında tartışıyor, tenis oynuyorlardı. Çoktan bazı işleri yayımlanmıştı ve sergiler açıyorlardı. Etraflarında yeterince orijinal olmayan dünyayı yeni şekillerde çarpıtmanın yollarını bulmak için uğraşıyorlardı. Tüm konuları ve temaları tüketmiş oldukları için klasiklere sövüyorlardı. Sovyetler Birliği'nin ilerici yönlerini anlamak ve benimsemek istemeyen kendi hükümetlerine ve gericilere sövüyorlardı. Radyo muhabirlerinin mikrofonlarına röportajlar veriyorlardı, her zaman kendi seslerini dinliyor ve kitaplarında *söylemek istediklerini* cilveli bir şekilde açıklıyorlardı. Dünyadaki her şeyi öz güvenle yargılıyorlardı, özel-

likle de ülkemizin refahını ve adaletini. Ancak yaşlılıklarının bir noktasında, ansiklopediler derlerken, bizim harflerimize karşılık gelen harflere, alfabemizdeki tüm harflere karşılık gelmeye layık Rusça isimler bulamadıklarında hayrete düşeceklerdi.

Yağmur başımızın arkasına çarpıyor ve soğuk ıslak sırtlarımızı kadar süzülüyordu.

Birbirimize baktık. Yarı yüklü arabalar devrilmişti. Herkes gitmişti. Ne çukurun tamamında ne de yerleşkenin ötesindeki alanda kimse yoktu. Dışarıda, gri yağmur perdesi içinde saklı bir köy uzanıyordu ve horozlar bile kuru bir yere saklanmışlardı.

Biz de kimse çalmasın diye küreklerimizi aldık, adımıza kayıtlıydılar. Onları ağır el arabaları gibi arkamızda sürükleyerek, Hoffman fırınlarının etrafını saran barakanın altındaki Matronina fabrikasının etrafından dolaştık. Burada rüzgâr vardı ve hava soğuktu ama aynı zamanda kuruydu. Tuğla kemerin altına girdik ve oraya oturduk.

Büyük bir kömür yığını bizden çok uzakta değildi. İki zek⁴⁹⁸ onu kazıyor, hevesle orada bir şeyler arıyorlardı. Bulduklarında, ısırmayı denediler, sonra çuvallarına koydular. Sonra oturdular ve birbirine benzeyen siyah-gri yumrular yediler.

“Orada ne yiyorsunuz arkadaşlar?”

“‘Deniz kili.’ Faydası yok ama zararı da yok. Günlük yemeğinize bir kilo bundan eklerseniz sanki gerçekten yemek yemişsiniz gibi oluyor. Gidin arayın, kömürün arasında bol bol var.”

O noktadan gece yarısına kadar kil çukurundakiler görevlerini yerine getirmediler. Matronina bütün gece dışarıda kalmamız için emir verdi. Ama elektrik her yerde kesildi ve çalışma alanımızda ışık yoktu, bu yüzden herkesi barakaya çağırdılar. Bize kol kola girmemizi emrettiler ve güçlü bir konvoyla köpeklerin havlamaları ve küfürler eşliğinde bizi kamp yerleşkesine götürdüler. Her şey siyahtı. Yerde nerenin ıslak, neresinin kuru olduğunu görmeden, birbirimiz ardına düşe kalka, birbirimizi sarsarak ilerledik.

Ve kamp alanı karanlıktı. Sadece “bireysel yemek pişirme” için olan ocakların altından cehennem gibi bir parıltı geliyordu. Yemekhanede, servis penceresinin yanında iki gaz lambası yanı-

yordu. Sloganı okuyamıyordunuz, kâsedeki lapayı göremiyor ve dudaklarınızla hissederek emiyordunuz.

Ve yarın, her gün aynı olacaktı: altı araba dolusu kırmızı kil; üç kepçe siyah yulaf ezmesi. Hapishanede de zayıflamıştık sanki, ama burada çok daha hızlı oluyordu. Kulaklarımızdaki çınlama çoktan başlamıştı. Vazgeçmenin savaşmaktan daha kolay olduğu o tatlı zayıflık giderek yaklaşıyordu.

Dahası kışla da zifiri karanlıktı. Her şey ıslak, her şey çıplaktı, orada yatıyorduk. Hiçbir şeyimizi çıkarmamak daha fazla ısıtacak gibiydi.

Açık gözler siyah tavana, siyah gökyüzüne baktı.

Tanrım! Tanrım! Mermilerin ve bombaların altında hayatımı koruman için sana yalvardım. Ve şimdi sana yalvarıyorum, lütfen bana ölümü getir!⁴⁹⁹

Almanya ve Sovyetler Birliği'ndeki toplama kamplarını inşa eden, organize eden ve işleten kişilerin, tanıdığımız, sevdiğimiz ve içlerinden biri olduğumuz insanlardan tamamen farklı olduklarını varsaymak hoş. Ancak, bunun sağlayacağı rahatlık ve gönül rahatlığı dışında, bu varsayımı yapmak için hiçbir neden yok.⁵⁰⁰ Toplama kampı muhafızı görüntüsü de modern bireyi mahkûm kadar tanımlar. Cehennem neden dipsiz bir kuyudur? Çünkü hiçbir şey daha da kötüleştiremeyeceğimiz kadar kötü değildir:

Ateş ateş! Dallar çatırdıyor ve geç sonbaharın gece rüzgârı ateşin alevini ileri geri savuruyor. Yerleşke karanlık. Ateşin yanında yalnızım ve ona biraz daha marangoz talaşı getirebilirim. Buradaki yerleşke ayrıcalıklı bir yer, o kadar ayrıcalıklı ki neredeyse özgürmüşüm gibi; burası bir Cennet Adası; bu, en iyi döneminde mahkûmlarla çalışan bir bilim enstitüsü olan Marfino "sharashka". Kimse beni gözetlemiyor, beni bir hücreye koymuyor, beni ateşten uzaklaştırmak için kovalamıyor. Kalın bir cekete sarılmış haldeyim ama bu şekilde bile keskin rüzgâr çok soğuk.

Ama o zaten saatlerce rüzgârda durmuş, başı sarkık, ağlıyor, gittikçe uyuşuyor ve hareketsizleşiyor. Ve sonra yine acıklı bir

şekilde yalvarıyor: “Vatandaş Reis! Beni affet! Beni Affet lütfen! Bir daha yapmayacağım.”

Rüzgâr, iniltisini sanki kulağımın yanındaymış gibi bana taşıyor. Kapıdaki şef sobasını yakıyor ve cevap vermiyor.

Bu, işçilerin su boruları döşemek ve harap haldeki eski se-miner binasını onarmak için yerleşkemize geldiği yan taraftaki kampın giriş kulübesi. Karşımda, ustaca iç içe geçmiş, çok telli dikenli telli barikatın ötesinde kulübeden iki adım ötede, parlak bir fenerin altında, cezalı kız duruyordu. Baş eğikti, rüzgâr gri eteğini çekiştiriyor, başında ince bir atkı soğuktan ayakları uyuşuyordu. Bizim alanımızda bir hendek kazdıkları bugün boyunca hava sıcaktı. Başka bir kız, sürünerek Vladykino Otoyolu'na gitmiş ve kaçmıştı. Gardiyan çıldırmıştı. Ve Moskova şehir otobüsleri otoyol boyunca geçiyordu. Fark ettiklerinde, onu yakalamak için çok geçti. Alarmı çaldılar. Kaba, esmer bir binbaşı geldi ve kızı yakalayamazlarsa, onun kaçıışı nedeniyle tüm bir ay boyunca kampın ziyaretlerden ve yollanan paketlerden mahrum kalacağını söyledi. Kadınlar çileden çıktı ve hepsi bağırmaya başladılar, özellikle içlerinden biri sürekli gözlerini devirerek: “Ah, umarım o kaltağı yakalarlar! Umarım makası alır ve bizim önümüzde tüm saçlarını keserler!” diye bağırıyordu. (Bu onun kendi düşünmüş olduğu bir şey değildi. Gulag'daki kadınları bu şekilde cezalandırıyorlardı.) Ama şu an kulübenin önünde soğukta duran kız o an içini çekti ve onun yerine şunu söyledi: “En azından hepimiz için özgürce iyi vakit geçirebilir!” Gardiyan onun söylediklerini duydu ve şimdi cezalandırılıyordu. Diğer herkes kampa götürülmüştü, ama o dışarıda, kulübenin önünde “hazır olda” duruyordu. Bu saat 18.00'deydi ve şimdi 23.00'tü. Bir ayağından diğerine geçmeye çalıştı, ama gardiyan başını uzattı ve ona bağırdı: “Dikkat et, fahişe, yoksa senin için daha kötü olur!” Şimdi kıpırdamıyor, sadece ağlıyordu: “Affedin beni! Kampa girmeme izin verin, bunu bir daha yapmayacağım!”

Ama kampta bile kimse ona: *Pekâlâ, salak! İçeri gel! demeyecekti.*

Onu orada bu kadar uzun süre tutmalarının nedeni, ertesi günün pazar olması ve çalışmasına ihtiyaç olmamasıydı.

Ne kadar da sarı, saf, eğitimsiz bir kız! Bir iplik makarası yüzünden hapse atılmıştı. Orada ne kadar tehlikeli bir düşünce dile getirdin küçük kız kardeş! Sana hayatın boyunca unutamayacağın bir ders vermek istiyorlar!

Ateş ateş! Savaşık ve nasıl bir zafer olacağını görmek için ateşlere baktık. Rüzgâr, ateşte parlayan bir kabuğu havaya uçurdu.

O aleve ve sana söz veriyorum kızım: Bütün dünya seni okuyacak.⁵⁰¹

Kim seçme şansım olsaydı o cezalandırılan kız yerine o cezayı veren şef olmayı yeğlerdim diyebilir, kendine bile. Ve bu kabul olmadan değişmek için hiçbir neden olmaz, kendi içindeki kötülükle savaşmak için bir neden olmaz.

Tüm kötülüklerin yazarından başka kimden
Tüm bir ırkı tek bir kökten şaşırtacak
Ve dünyayı cehennemle bağlayacak
derinlikte bir kötülük fışkırabilir
Sadece büyük yaratıcıya inat olsun diye.⁵⁰²

Kamp yaşamının –“O da hayat”– dehşetiyle karşı karşıya kalan birçoğu yozlaşıyor:

Gerçeği kabul edelim: Kamp yolundaki o büyük ayırmada, o büyük ruh ayırımında sağa dönen mahkûmlar çoğunluğu oluşturmuyordu.⁵⁰³

Ne kadar korkunç olursa olsun bu yozlaşmaya kamp koşulları neden olmadı:

Ekmek eşit parçalar halinde verilmez, bir yığının üzerine atılırdı; gidin alın! Komşularınızı aşın ve onların ellerinden alın! Verilen ekmek miktarı o şekilde ayarlanmıştır ki bir kişinin hayatta kalması için bir iki tanesinin ölmesi gerekir. Ekmek ağaçta asılıdır; gidin onu devirin! Ekmek madene konmuştur; inin onu çıkartın!

Kendi kederiniz, geçmişiniz ve geleceğiniz, insanlık ve Tanrı hakkında düşünebilir misiniz? Zihniniz, şu an için sizi göklerden koparan ve yarının hiçbir değeri bulunmayan boş hesaplarla meşgul. Çalışmaktan *nefret* ediyorsunuz; o sizin baş düşmanınız. Arkadaşlarınızdan nefret ediyorsunuz; onlar yaşam ve ölüm arasındaki rakiplerinizi. Arkanızdan bir yerlerde başkaları sizin olabilecek ekmeği yiyor diye, duvarın diğer tarafında bir yerde tencereden sizin kâsenizde olabilecek küçük bir patates yeniyor diye yoğun bir *kıskançlıkla* bitkin düşüyorsunuz.⁵⁰⁴

Bu tür koşullar, çoğunlukla hapsedilmeden önce alınmış olan kararların sonuçlarının ortaya çıkması için yalnızca ön koşulu sağlar; vicdanın korunması yerine güvenliği seçme kararı; ruh yerine güvenliğe sarılmak:

İnsanlara baktığımızda, görebiliriz
doğum ve ölüm arasındaki uzayda,
üçte biri yaşamı, üçte biri ölümü takip eder,
doğumdan ölüme doğru öylesine gidenler de
gördüklerimizin üçte biridir.⁵⁰⁵

Günlük yaşamdaki açgözlülük ve korku, Soljenitsin'in kamplarda fark ettiği aynı kör yetersizlikle –keder, geçmiş ve gelecek, insan ve Tanrı hakkında aynı yetersizlikle– ama çok daha az belirgin bir gerekçeyle doruğa ulaşır. Normal hayatta ölümlülük korkusu, genellikle kamp durumundakiyle aynı şekilde ele alınır: sistemle mutlak özdeşleşme ve bunun sonucunda benliğin reddedilişi, maddi güvenlik teklifi ve (kazanılmamış) intrapsişik istikrar garantisi yoluyla ideolojik vaadin kabulü:

Arkadaşım Panin ve ben bir Stolypin bölmesinin orta rafında yatıyoruz. Rahat bir şekilde yerleştik, suya ihtiyacımız yok ve uyuyabiliyoruz. Şu ya da bu istasyondan kompartımanımıza Marksist bir bilgin tıkmışlar! Bunu keçi sakalından ve gözlüğünden bile anlayabilirsiniz. Gerçeği gizlemiyor: Komünist Akademi'nin eski

bir profesörü. Başımızı deliğe doğru sarkıtıyoruz ve ilk sözlerinden onun çözülemez olduğunu anlıyoruz. Ama uzun süredir buradayız ve daha burada çok zamanımız var o yüzden neşeli anlara değer veriyoruz. Biraz eğlenmek için aşağı inmeliyiz! Kompartımanda geniş yer var ve bu yüzden birisiyle yer değiştiriyoruz:

“Merhaba.”

“Merhaba.”

“Çok sıkışık değilsiniz değil mi?”

“Hayır, sorun değil.”

“Uzun zamandır burada mıydınız?”

“Yeterince uzun.”

“Yarı noktayı geçtiniz mi?”

“Daha yeni.”

“Şuraya bakın: Köylerimiz ne kadar da fakir... saman sazları, çarpık kulübeler.”

“Çarlık rejiminden bir miras.”

“Eh, ama otuz Sovyet yılımız da oldu.”

“Bu, tarihsel açıdan önemsiz bir uzunluk.”

“Kolektif çiftçilerin açlıktan ölmesi korkunç.”

“Ama bütün fırınlarının içine baktınız mı?”

“Kompartımanımızdaki herhangi bir kolektif çiftçiye bunu sorabilirsiniz.”

“Hapishanedeki herkes hayata küsmüş ve ön yargılı.”

“Ama ben de kolektif çiftlikler gördüm.”

“Bu, onların farklı oldukları anlamına gelir.”

(Keçi sakallı bunların hiçbirinde bulunmamıştı; bu çok daha kolaydı.)

“Yaşlılara sorun: Çarın zamanında iyi beslenmiş, iyi giyinmişlerdi ve çok da tatilleri olmuştu.”

“Sormayacağım bile. Geçmişteki her şeyi övmek insan hafızasına özel bir özelliktir. Ölen inek, iki kat süt veren inektir. [Bazen böyle atasözleri bile zikrederdi!] Ve bizim insanımız tatilleri sevmez. Çalışmayı sever.”

“Fakat neden birçok şehirde ekmek kıtlığı var?”

“Ne zaman olmuş bu?”

“Örneğin, savaştan hemen önce.”

“Bu doğru değil! Aslında savaştan önce her şey yoluna girmişti.”

“Dinle, o sırada Volga’daki bütün şehirlerde binlerce insandan oluşan kuyruklar oluyordu...”

“Bu yerel arzda küçük bir sorun olabilir. Ama büyük ihtimalle hafızan seni yanıltıyor.”

“Ama şimdi de kıtlık var!”

“Bunlar uydurma hikâyeler. Yedi ila sekiz milyar pud tahılımız var.”

“Ve o tahıl çürük.”

“Hiç de bile. Yeni tahıl çeşitleri geliştirmede başarılı olduk.”

Ve böyle devam etti. O soğukkanlı bir şekilde akılsal hiçbir çaba gerektirmeyen bir şekilde konuşmaya devam eder. Onunla tartışmak çölde yürümek gibidir. Böyle insanlar hakkında şöyle derler: Bütün demircileri dolaşır, eve yalın ayak gelir.

Bu insanların ölüm ilanlarına “tarikat döneminde trajik bir şekilde öldü” yazarlarsa bunun “komik bir şekilde yok oldu.” diye düzeltilmesi gerekir.

Ama kaderi farklı işleseydi, onun ne kadar kuru, önemsiz bir adam olduğunu asla öğrenemezdik. Adını gazetede saygıyla okurduk. Bir halk bakanı olacak, hatta yurt dışında tüm Rusya’yı temsil etmeye cesaret edecekti.

Onunla tartışmak faydasızdı. Onunla oynamak çok daha ilginçti... Hayır, satranç değil, ‘yoldaşlar’ oyununu. Gerçekten böyle bir oyun var. Bu çok basit bir oyundur. Sadece birkaç kez onun gibi oynayın, kendi sevdiği sözcüklerinden ve deyimlerinden bazılarını kullanın. Bu hoşuna gidecektir. Çünkü etrafındaki her şeyin düşman olduğunu görmeye alışmıştır. Hırlamaktan bıkmıştır ve hikâyelerini anlatmaktan artık hoşlanmıyordur çünkü tüm bu hikâyeler çarpıtılacak ve yüzüne geri fırlatılacaktır. Ama sizi kendine yakın görürse, size istasyonda gördüklerini gayet insanca ifşa edecektir: İnsanlar geçiyor, konuşuyor, gülüyor, hayat devam ediyor. Parti liderlik yapıyor, insanlar işten işe geçiyor. Yine de sen ve ben burada hapis hanede çürüyoruz, bir avuç kadarız. Dilekçe yazmalıyız, davamızın yeniden incelenmesi için yalvarmalıyız, af dilemeliyiz...

Ya da size ilginç bir şey söyleyecektir: Komünist Akademi'de bir yoldaşı yok etmeye karar vermişlerdir; onun pek içten olmadığına karar vermişlerdir, *onlardan biri değildir* ama bir şekilde başaramamışlardır: Denemelerinde hata yoktur ve biyografisi temizdir. Sonra birdenbire, arşivleri karıştırırken, ne bulsunlar! Bu yoldaş tarafından yazılmış, Vladimir İlyiç Lenin'in bizzat elinde tuttuğu ve kenarına kendi el yazısıyla "Bir ekonomist olarak boktan biri" notunu yazdığı eski bir broşüre rastlamışlar. "İşte ondan sonra" der arkadaşınız gülümseyerek. "bunu halletmek hiç zor değildi. Akademiden atıldı ve ilmi rütbesinden mahrum bırakıldı."

Demir yolu arabaları tıkırdayarak ilerliyordu. Herkes zaten uyuyordu, kimisi uzanıyor, kimisi oturuyordu. Bazen bir konvoy muhafızı esneyerek koridordan geçiyordu.

Ve Lenin'in biyografisinde kaydedilmemiş bir bölüm daha gözden kayboldu...⁵⁰⁶

İnsan yaşamı, tüm cephelerden savunmasızlıkla sınırlandırılmış bir yaşamdır; bu yaşam, kaynak ve kişi güvenliği eksikliği nedeniyle sonsuza dek korkuya tabidir. Ahlaki bilgi, iyinin ve kötünün bilgisi, kampta ve dışarıda, açık ve örtük, ölümlü sınırlama karşısında –otoriter, dekadan ya da yaratıcı– uyum modelini seçme yeteneğidir:

Özgürlükte zaten yozlaşmış veya buna hazır olan insanlar kampta yozlaştılar. İnsanlar özgürlükte de yozlaşır, hatta bazen kamptakinden bile etkili bir şekilde.

Moiseyevaite'nin alay edilmek üzere bir direğe bağlanmasını emreden konvoy subayı; kampta ona tüküren mahkûmlardan daha derin bir şekilde yozlaşmamış mıydı?

Ve aynı şekilde, tugay üyelerinin her biri ona tükürdü mü? Belki de her tugaydan sadece iki kişi bunu yaptı.

Tatyana Falike şöyle yazıyor: "İnsanları gözlemlemek beni, daha öncesinden alçak olmayan kimsenin kampta alçaklaşmama-
cağını düşünmeye ikna etti."

Bir kişi kampta çabucak kötülüğe ilerlediyse, bunun anlamı o kişinin sadece kötüye ilerlemesi değildir, daha önce ihtiyaç duymadığı o içsel pisliğin kendini ifşa etmesidir.

Voichenko'nun şöyle bir görüşü vardı: "Kampta, varoluşunuz bilinci belirlemedi, tam tersi: Bilinç ve insan özüne olan sarsılmaz inanç, bir hayvana dönüşüp dönüşmeyeceğinize veya bir insan olarak kalıp kalmayacağınıza karar verdi."

Sert ve kapsamlı bir açıklama!.. Ama böyle düşünen sadece o değildi. Sanatçı İvashev-Musatov tutkuyla tamamen aynı şeyi savundu.⁵⁰⁷

Bu yozlaşma –bu yolun sol tarafına dönüş– bazılarının dağılmasına, bozulmasına; ölüme, umutsuzluğa düşmesine, gerçekten ezilmiş ve paramparça olmuş olsa da –son bir umutla– ölümü kucaklamasına yol açtı:

Geleceğe –geleceğine– inancını yitirmiş olan mahkûmun hükmü verilmiştir. Geleceğe olan inancını yitirmesiyle birlikte manevi gücünü de kaybetmiştir; kendini gerilemeye bırakmıştır. Zihinsel ve fiziksel olarak çürür. Genellikle bu, deneyimli kamp mahkûmlarının semptomlarına aşina olduğu bir kriz şeklinde oldukça aniden gerçekleşir. Hepimiz bu andan korktuk; kendimiz için değil, bu anlamsız olurdu, arkadaşlarımız için. Bu genellikle mahkûmun bir sabah giyinip yıkanmayı ve geçit törenine çıkmayı reddetmesiyle başlardı. Hiçbir yalvarış, darbe veya tehdidin etkisi olmazdı. Orada öylece yatar, pek hareket etmezdi. Bu krize bir hastalık neden olduysa, revire götürülmeyi ya da kendine yardım edilmesi için herhangi bir şey yapılmasını reddederdi. Sadece vazgeçmiş olurdu. Orada kendi dışkısında yatarak kalırdı. Artık hiçbir şey onu rahatsız etmezdi.

Bir keresinde geleceğe olan inancın kaybı ile bu tehlikeli vazgeçme arasındaki yakın bağlantının dramatik bir gösterimine tanık oldum. F——, oldukça tanınmış bir besteci ve libretto yazarı olan kıdemli blok müdürüm bir gün bana kendini açtı: 'Sana bir şey söylemek istiyorum, Doktor. Garip bir rüya gördüm. Bir ses

bana bir şey isteyebileceğimi, sadece bilmek istediklerimi söylemem gerektiğini ve tüm sorularıma cevap olacağını söyledi. Ne sordum sence? Savaşın benim için ne zaman biteceğini bilmek istiyorum. Ne demek istediğimi biliyorsun Doktor; sadece benim için! Kampımızın ne zaman özgürleşeceğini ve acılarımızın ne zaman sona ereceğini bilmek istedim.'

"Peki bu rüyayı ne zaman gördün?" diye sordum.

"Şubat 1945'te" diye yanıtladı. Mart ayının başıydı.

"Rüya sana ne cevap verdi?"

Sessizce "Otuz Mart." diye fısıldadı.

F--- bana bu rüyayı anlattığında, hâlâ umut doluydu ve rüyadaki sesin doğruyu söylediğine ikna olmuş durumdaydı. Ancak vadedilen gün yaklaştıkça, kampımıza ulaşan savaş haberleri, söz verilen tarihte özgür olmamızın pek olası olmadığını gösterdi. Yirmi dokuz Mart'ta F--- aniden hastalandı ve ateşi yükseldi. Otuz Mart'ta, kehanetinin ona savaşın kendisi için biteceğini söylediği gün, çılgına döndü ve bilincini kaybetti. Otuz bir Mart'ta öldü. Görünüşe göre ölümü tifüstendi.⁵⁰⁸

Diğer kamp kurbanları ise tam tersine –ama eşit derecede anlaşılır bir biçimde– böyle bir fırsat ellerine geçtiğinde kamp yetkilileriyle özdeşleşmeyi seçtiler ve bu nedenle kaderlerini paylaşanlara karşı dönüp kendilerini düzenin içine soktular. Kişinin kendi benliğinin esareti ve zulmü karşısından başkalarının zulmü ve köleleştirilmesi hiçbir zorluk yaratmaz; aslında kaçınılmazdır. Frankl şunları söyler:

Kapoları [vekilleri] seçme süreci olumsuz bir süreçti; bu iş için (bazı iyi istisnalar olmasına rağmen) sadece en acımasız mahkûmlar seçilirdi. Ancak SS'ler tarafından üstlenilen Kapo seçiminin yanı sıra, tüm mahkûmlar arasında sürekli olarak devam eden bir tür kendi kendini seçme süreci vardı.

Genel olarak, yıllarca kamptan kampa sürüldükten sonra yalnızca varoluş mücadelesinde tüm vicdanlarını yitirmiş olan mahkûmlar hayatta kalabilirdi. Kendilerini kurtarmak için dürüst

olsun olmasın her yolu, gücü, hırsızlığı ve dostlarına ihaneti bile kullanmaya hazırdılar.⁵⁰⁹

Kapoların çoğu kampta hayatları boyunca sahip olduklarından daha iyi durumdaydılar. Çoğu zaman esirlere gardiyanlardan daha sert davrandılar ve onları SS adamlarından daha acımasız şekilde dövdüler.⁵¹⁰

Aynı şekilde, Soljenitsin:

Sen; düşmüştün. Sen; cezalandırıldın. Sen –hayattan kopmuştun– ama yığının en altından kaçınmak mı istiyorsun? Elinde tüfikle başka birinin üzerine mi yürümek istiyorsun? Kardeşinin üzerine? Burada! Al! Ve eğer koşarsa; vur onu! Hatta sana *yoldaş* diyeceğiz. Ve sana bir Kızıl Ordu adamının payını vereceğiz.

Ve... gurur duyar. Ve... silahı tutuşunu sıkılaştırır. Ve... ateş eder. Ve... o serbest muhafızlardan bile daha serttir. (Kişi bunu nasıl anlamalı: Bu gerçekten toplumsal inisiyatife körü körüne bir inanç mıdır? Yoksa en aşağı insani duygulara dayalı buz gibi, küçümseyici bir hesap mıdır?)⁵¹¹

Kamp mahkûmlarının çoğu, hapsedilmeden önce toplumun normal, iyi uyum sağlamış üyeleri idi; bu, o toplumun yapısı ve başarıları, bugünün ve ideal geleceğin tanımları ve amaçlarına yönelik araçları ile özdeşleşmiş oldukları anlamına geliyordu. Adaletsiz hapsedilme, statü kaybı, artan ahlak korkusu anlamına geliyordu. Bu devletin patolojik operasyonlarını başka hiçbir şeyin yapamadığı şekilde gözler önüne seriyordu. Bunlar teoride tam olarak bu tür yoksunluk ve kaygıya karşı korumak için inşa edilmişlerdi. Ortadaki anomali önceki özdeşleşmeye olan inancı baltalamaya, önceki statünün eksik ve hatta yozlaşmış doğasını göstermeye, kaygıyı, depresyonu ve çoğu zaman gerçekleşen, çözülme ve ölüm arzusunu beslemeye yetecek boyuttaydı. Böyle bir tehdide nasıl karşı konulabilirdi?

Açık olan adaletsizliğin bilinçli, rasyonel bir şekilde inkâr edilmesi, sosyal özdeşleşmeyi bir kez daha mümkün kılar ancak bu önemli intrapsişik hasar ve ayrışma pahasına gerçekleşir. Söz konusu yalan, kişisel deneyimin, bireysel olasılığın, ilahi anlamın grup için daha fazla feda edilmesi anlamına geliyordu. Bu tür bir fedakârlığın kaçınılmaz sonucu yasaya harfine fanatik bir bağlılıktı (Kutsal Ruh'a karşı günah):

Elveda mutlu tarlalar,
Her zaman neşe, sevinç dolu yerler!
Yağın tepemize korkular!
Yağ başımıza Cehennem Dünyası!
Ve sen en derin Cehennem,
Yer ve zamanla değişmeyecek
Bir akıl getiren yeni sahibini kabul et!"¹²

yalana bağlılıktı:

Elveda pişmanlık! Benim için iyi olan her şey kayboldu;
Kötülük benim için İyi, Güzel oldu: en azından Cennet Kralı
İle bölünmüş imparatorluk var elimde ve belki yarıdan çoğu
Orada devam edecek; yakında İnsanoğlu ve yeni Dünya bilecek.
Bunları söylerken yüzünde öfke, kıskançlık ve umutsuzluk
İfadeleri belirdi ve böylece gerçek kimliğini de açığa çıkardı
Cennet fıkriyle bakan iyi gözler bu kötülüğü hemen görürdü,
O da bunu fark etti ve yüzündeki karmaşık ifadeyi yumuşattı,
Ve azizlik maskesini takındı, intikam ve kötülük ifadesi
Kayboldu yüzünden hemen."¹³

zulme ve aldatmaya bağlılık:

Ah, neden gazap dilsiz ve öfke aptal olsun ki?
Ben bebek değilim, ben, yaptığım kötülüklerden
Temel dualarla tövbe etmeliyim

Benim iradem olsaydı şimdiye kadar yaptığımdan on bin
kat kötüsünü
İcra eder miydim?
Hayatım boyunca yaptığım bir iyilik varsa,
Ruhumdan tövbe ederim.⁵¹⁴

ve iyiliğe yönelik nefret:

Etrafta güzel şeyler gördükçe daha çok acı çekiyorum, bana
aykırı gelen
Şeylerden nefret ediyorum; iyi güzel bana ters geliyor ve
Cennet'te
Daha kötü durumda olacağım. Ama ben ne burada,
Ne de Cennet'te yaşamak istiyorum, Tanrı'nın emrine gir-
medikçe,
Kendim de aradığım yüzünden daha az acı çekeceğimi
umuyorum,
Ama diğerleri de benim gibi yaparlarsa sonuç Benim için
daha kötü
Olabilir. Çünkü ben sadece başkalarına zarar vererek acımasız
Düşüncelerimi rahatlatıyorum.⁵¹⁵

İnsanlar kendilerini özdeşleştirdikleri kişilere duygusal olarak
bağlanırlar; adaletsizlikten mağdur olana karşı hissedilen sem-
pati, böyle bir adaletsizliğin gerçekleşmesinin önüne geçer. Bunun
yanında tiranlıkla özdeşleşme, acı veren (intra ve ekstrapşisik)
ahlaki çatışmaya geçici ve zahmetsiz bir son verir. Bu tür bir
özdeşleşme, kişinin kendi kişiliğine karşı işlenen adaletsizliğin
inkâr edilmesini ve ardından bireysel deneyimin yalanlanmasını
gerektirir. Bu yalanlama, mahkûmu mahkûma, insanı insana,
insanı kendine bağlayan empatik bağları koparır:

Umutsuzluğa kapılacağım.
Beni seven hiçbir yaratık yok;
Ve ölürsem, hiçbir ruh bana acımayacak:

Hayır, niye acısın ki,
ben de kendime acımiyorum.⁵¹⁶

Zulmeden kişide kişisel güvenlik bulan mağdur, o zulmedicinin kendisi haline gelir. Daha fazla adaptasyon, entegrasyon ve büyüme şansını ortadan kaldırır; kefaret şansını gönüllü olarak reddeder. Soljenitsin, destekledikleri ve ürettikleri sistem tarafından hapsedilen ve yutulan sadık Komünist Parti üyelerinin tepki ve eylemlerini şöyle anlatır:

İşleyişin onlara *acı* verdiğini söylemek, neredeyse hiçbir şey söylememektir. Böyle *kendi halklarından*, kendi sevgili partilerinden görünüşe göre hiçbir anlamı yok gibi gözüken bu darbeyi ve bu çöküşü özümsemeyi asla beceremediler. Ne de olsa Parti söz konusu olduğunda hiçbir şeyden tam olarak suçlu değillerdi. Bu onlar için o kadar acı vericiydi ki kendi aralarında “Ne için hapsedildin?” sorusu bir tabu olarak görülüyordu. Geri kalanımız, 1945'te sersem şekilde nasıl tutuklandığımızı anlatırdık. Bu hikâyeyi tanıştığımız her yeni gelen kişi ve tüm hücreye sanki komik bir anekdotmuş gibi anlatmak için sabırsızlanırdık.

Böyle insanlardı işte. Olga Sliozberg'in kocası zaten tutuklanmıştı. Onu da aramaya ve tutuklamaya gelmişlerdi. Arama dört saat sürdü ve o da bu dört saatini, bir önceki güne kadar sekreterliğini yaptığı kıl ve fırça endüstrisi Stakhanovcularının kongresinin tutanaklarını düzenlemekle geçirdi. Tutanakların düzensizliği sonsuza dek terk edeceği çocuklarından daha fazla kafasını kurcalıyordu! Aramayı yürüten sorgucu bile ona “Haydi, çocuklarınıza veda edin!” demekten kendini alamadı.

Böyle insanlardı işte. Uzun süreli mahkûmlar için olan Kazan Hapishanesi'ndeki Yelizaveta Tsetkova'ya on beş yaşındaki kızından bir mektup geldi: “Anne! Söyle bana, suçlu musun, değil misin? Umarım suçlu değilsindir, çünkü o zaman Komsomol'a [bir Sovyet gençlik örgütüne] katılmayacağım ve onları asla affetmeyeceğim. Ama eğer suçluysan; sana bir daha yazmayacağım ve senden nefret

edeceğim.” Ve anne, küçük loş lambanın aydınlattığı nemli bir mezarı andıran hücrelerinde pişmanlık hissetti:

Kızı Komsomol olmadan nasıl yaşayabilirdi? Sovyet iktidarından nefret etmesine nasıl izin verebilirdi? Ondan nefret etmesi çok daha iyiydi. Ona şunu yazdı: “Suçluyum... Komsomol’a gir!”

Elbet ki zordu! İnsan kalbinin dayanabileceğinden çok daha fazlaydı: sevilen bir baltanın altına düşmek; sonradan da onun bilgeliğini haklı çıkarmak zorunda kalmak. Ama bu, bir insanın Tanrı’nın verdiği ruhu insan dogmasına emanet etmesinin bedelidir. Bugün bile herhangi bir ortodoks komünist, Tsetkova’nın haklı olduğunu öne sürecektir. Bugün bile, annenin kızını saptırdığına ve ruhuna zarar verdiğine ikna olmazlar.

Böyle insanlardı işte: Y. T. kocasına karşı ifade vermişti: Parti’ye yardım edecek ne varsa yapılmalı!

Ah, en azından şimdi eski sefaletlerini anlamış olsalardı, onlara acınabilirdi! Bugün en azından önceki görüşlerinden vazgeçmiş olsalardı, tüm bu bölüm çok daha farklı şekilde ilerleyebilirdi.

Ama her şey Mariya Danielyan’ın hayal ettiği gibi gerçekleşti: “Bir gün buradan çıkarsam, bunlar hiç olmamış gibi yaşayacağım.”

Sadakat? Bu bize göre sadece basit bir dikkafalılık. Gelişim teorisine adanmış bu kişiler, bu gelişim bağlılığını, kişisel gelişimden feragat etmek şeklinde yorumladılar! Nikolai Adamoviç Vilençik’in on yedi yıl yattıktan sonra söylediği gibi: “Parti’ye inandık ve yanılmadık!” Şimdi bu sadakat mi yoksa dikkafalılık mı?

Hücrelerde hükümetin tüm eylemlerini savunmak için tartışmalara girmeleri gösteriş için veya ikiyüzlülüğünden değildi. Kendi haklı oldukları duygusuna tutunmak için ideolojik argümanlara ihtiyaçları vardı; aksi halde cinnet onlar için çok uzakta olmayacaktı.”⁵¹⁷

“Kanat dayanılmazdı, kanıtın olması çok daha kötüydü!” Kahraman, kurtarıcı, anormal bilginin varlığının kabul edilmesinin, öneminin içinden çıkarılmasının ve kültürel adaptasyon içine alınmasının metaforik ve anlatısal imgesidir. Kötülüğün vücut bulmuş hali olan şeytan, prosedürde, olayda ve sözde kabul

etmek yerine inkâr etme eğiliminin somutlaşmasıdır; yaşamı ve gelişimini bilinçli olarak engelleyen sürecin cisimleşmesidir; ruhun devrimci uyumunu durduran süreçtir:

Bize bir şey söyleyin: Tuğlaları kim koydu, duvarı kim ördü? Siz dikkafalılar mı?⁵¹⁸

İdeoloji sabit bir dünya resmidir; bununla sürekli olarak karıştırılsa da onun ampirik açıklaması değildir, şimdiki gerçekliğin ve gelecek idealinin duygulanımsal yorumlanmasının mitsel temelli bir resmidir. İdeoloji, sonsuz derecede karmaşık ve sürekli olarak dönüşen bir gerçekliğin sınırlı, statik tasviridir. Umuda hayat veren kaosun, bunaltan ve öldüren düzenle kısıtlanmasıdır. Davranışta, hayal gücünde ve düşüncede var olan olasılığın inkâr edilmesidir.

Reddedilen veya bastırılan davranışsal eğilim, yetkinliğin genişletilmesi için artık erişilemez hale gelmiş eylem potansiyelidir. Yaşamdan mahrum bırakılmış prosedürel olasılıktır. Kalıcı şekilde barikatlarla çevrilmiş adaptasyondur. (İnanışa ters düşen) hayal gücü ve düşüncenin bastırılması veya önlenmesi, insan varoluşunun trajik koşullarına başarılı bir şekilde uyum sağlamak için ön koşulu oluşturan dönüşüm olasılığının reddedilmesidir. Davranışsal olasılığın, hayal gücünün ve düşüncenin reddedilmesi, varoluş trajedisine gönüllü olarak dayanabilecek tek parça olan kahramanlığın, benliğin iyi yanının inkârıdır. Böyle bir inkâr, metaforik olarak Şeytan tarafından ele geçirilmişliğe; nevrotik sefalete, kişiler arası zulme ve varoluşu intikamcı bir şekilde yok etme arzusuna yol açar.

İdeoloji, insan potansiyelini dar ve tanımlanmış bir alana hapseder. Bu alanda üstlenilen uyum, zorunlu şekilde yetersiz kalır, sefalet üretmeye mahkûmdur, çünkü yaşamın tadını koruyan yalnızca aşkın olanla ilişkidir. İdeoloji “böyle olmalı” der ancak insan davranışı sürekli olarak temsil edilen alanı aşar. Bu nedenle, ideolojiye olan inanç kaybolmasın ve kaos, dayanılmaz kaos yeniden

ortaya çıkmasın diye, böyle bir kapasite reddedilmelidir. İdeolog şöyle der: Anormallik çözülme demektir, çözülme dehşet demektir; korkutan şey kötüdür: Anormallik kötüdür. Ancak kötülüğü oluşturan şey anormal bilgilerin varlığı değildir; bu tür bilgiler uygun şekilde tüketildiğinde yenilenir. Kötülük, anormalliğin öneminin reddedildiği süreçtir; anormalliğin anlamının –anlamın, hakikatin kendisinin– reddedildiği süreçtir. Bu inkâr, hayatın çekilmez ve cehennem gibi olması anlamına gelir:

Fakat onun felaketi

Ona daha büyük azap getirdi, çünkü şimdi
Hem kayıp mutluluk hem de süregelen acı var
Ona işkence yapan: Meşum gözlerle etrafa bakınır
Ki o gözler dehşet gördü, keder gördü,
İnatçı katı gururla ve sabit nefretle karışık;
Aniden meleğin görüşüne göre o görüyor
Kederli berbat ve vahşi durumları;
Korkunç bir zindan, her taraf çevrili, kapalı
Büyük bir ocak alev alev yanıyor, ama bu alevlerden
Işık saçılmıyor da zifiri karanlık doğuyor
Bu karanlıkta sadece elem, keder, üzüntü var,
Acı, keder dolu bu yerler, barış ve huzur
Asla duramaz buralarda, umut asla uğramaz
Burada olan, buraya gelen hep sonsuz işkence,
Hâlâ zorluyor, kışkırtıyor ve korkunç tufan geliyor
Hep yanan sülfür bir türlü tükenmiyor.
Bu yeri Ebedi Adalet hazırladı, o asiler için,
Onların hapishanesi burada takdir edildi
Korkunç karanlıkta ve onların durumları belirtildi
Tanrı'dan ve Cennet'in ışığından çok uzaklarda
En uzak yerden üç kat uzaklıkta.⁵¹⁹

Gerçek –içeriğinden bağımsız olarak– kötü değildir; sadece (korkunç) bir hakikattir. *Ahlaklı veya ahlaksız bir yapıya sahip olan şey gerçeğe karşı tutumdur.* Kötülük hakkında gerçekler olmasına

rağmen kötü gerçek yoktur; kötülüğü oluşturan şey kabul edilemez gerçeğin inkâr edilmesidir (en azından insan denetiminin kapsamı genişledikçe). Dayanılmaz gerçeğin bastırılması, korumak için olan muhafazakâr eğilimi, otoriter ezme eğilimine dönüştürür. Liberal dönüştürme arzusunu, yıkım arzusuna dönüştürür. Kötülüğün, gerçeği inkâr etme eğiliminden ziyade dayanılmaz gerçeğe karıştırılması, iyinin (dinamik) kahramanlık eylemiyle değil, kahramanlığın (statik) ürünüyle karıştırılmasına eş değerdir. Kötülüğün gerçeğe karıştırılması, yani haberciyi suçlama eylemi, sadece inkâr eylemi, vahşi baskı ve baskıcılık için bir gerekçe sağlar.

Tüm bastırma eylemleri –her yalan– göz ardı edilmiş deneyim intrapsişik bir birikim yaratır. Bu birikimde, yeniden canlandırılmış kaos ejderhası, savunmasız bir anda, aldatıcı ruhu yutmaya hazır yaşar. Her bastırma eylemi, eylem ve temsil potansiyelini sınırlar; kişiliği zayıflatır; deneyimi bastırma olayını sürekli olarak arttırır:

Cünkü kimde varsa, ona daha çok verilecek, bolluğa kavuşturulacak. Ama kimde yoksa, elindeki de alınacak. (Matta 13:12)

(Anormal) deneyimin reddedilmesi, büyüme olasılığını ortadan kaldırır; kaçınılmaz trajik durumlar –ve bunun sonucu olan ızdırap– karşısındaki zayıflık ve yaşamı yok etme arzusu duyan kişilikle sonuçlanır. Gerçeğin –hakikatin– bastırılması, kişiliğin bozulmasına yol açar. Öznel deneyimin anlamsız kısırlığa ve sefalet dönüşmesine neden olur. Kabul ise bunun aksine cesaretin kılık değiştirmiş hali, cahil alçak gönüllülük içinde değişim için gerekli ön koşulu sağlar.

Mit, –bu tür bir kabulün üretilmesi ve ürekli uyum sağlama– yeteneğinin geliştirilmesi için taklit edilecek bir şema sunar. Bunu etik davranışta, ritüelde ve anlatıda sürekli temsil edilen kahramanla özdeşleşmeye teşvik yoluyla yapar. Kahramanın hikâyesi, kişisel veya sosyal istikrarı baltalayan gerçeklerle karşı karşıya kaldığında üçüncü yolu seçen; tiranlığı benimsemeye veya çöküşü

kabul etmeye karşı gönüllü olarak başka bir alternatif seçerek kendi intrapsişik çözülmesi riskine giren sembolün tasviridir. Böyle bir özdeşleşmenin benimsenmemesi –kahramanın reddi– eylem ve hayal gücünün sürekli şekilde kısıtlanmasına neden olur. Zayıflara karşı nefret, gaddarlık ve tiksinti hissi yaratır. Yalanın birincil ve belki de en yaygın adaptasyon stratejisi olarak benimsenmesini sağlar. Böyle bir benimseme kaçınılmaz şekilde insanlık deneyimini dünyadaki cehenneme; sonsuz dayanılmaz intrapsişik ve kişiler arası sefaletle dönüştürür:

Harap etti, mahvetti ve yaktı onu
 Dipsiz kuyuda bir kayıptı bu, orada kalacaktı
 Sert sağlam zincirli ve cezalandırıcı ateşte,
 Koskoca Tanrı'nın gücüne kim karşı koyabilir.⁵²⁰

Belirli bir toplumun üyeleri tarafından kabul edilen ahlak ve ahlaksızlık tanımı, o toplum tarafından kabul edilen sürecin kavramsallaştırılmasına –o toplumdaki mevcut düzene ve anlamların hiyerarşik organizasyonuna– bağlı kalır. Belirli bir kavramsallaştırmanın sınırları içinde, belirli davranışlara, hayal ürünlerine ve fikirlere, belirli bir amaca göre algılanan faydalarına göre iyi veya kötü statü atfedilir. Mevcut bireysel arzuya karşı gelen ve müdahale eden herhangi bir eylem veya fikir, saçma veya daha kötüsü, düşman olur. Bu birey veya grup sözün gelişi aydınlıkta yaşamak dışında bir şey arzuluyorsa o zaman hakikat ve bilgeliğin yabancı ve tiksindirici hale geleceği anlamına gelir. Daha yüksek bir ahlak düzeyinden yararlı ve gerekli olarak kabul edilebilecek şeyler, daha düşük bir düzeyden yararsız ve verimsiz görünebilir ve bu şekilde ele alınacaklardır. Bu nedenle, böylesine yüksek bir işleve hizmet eden birey (veya nitelik), henüz görmemiş olanlar veya bu işlevin gerekliliğini ve arzu edilirliliğini kabul etmeyecek kişiler tarafından “kaos ejderhası tarafından kirletilmiş” görünebilir. “Devrimci en iyi”nin bu şekilde değersizleştirilmesi, bireyi

–ve o bireyin etki edebileceği şeyleri– ebedi sefalete ve zayıflığa mahkûm eder. Kısıtlı ve dar hedefler, içlerindeki en iyiyi anormallik alanına atan –gerçek yeteneklerini ve “sapmaları”nı çok dar hırslarının önündeki (tehdit edici ve sinir bozucu) engeller olarak tanımlayan– çarpık ve bodur kişilikler üretir. Gelişmesi engellenmiş bu kişilik hayatı bir yük olarak –taşınamayacak kadar ağır bir sorumluluk olarak– deneyimleyecek ve “haklı” bir alternatif olarak küskünlük ve nefret hissedecektir.

Yolun yeniden kavramsallaştırılması, bunun aksine, yeni bir düzenin var olabilmesi için davranışın, olayın ve anlamsal önermenin yeniden değerlendirilmesi anlamına gelir; bununla birlikte, bu daha kapsayıcı düzenin yeniden inşasından önce, kaosa rahatsız edici bir iniş yapılması gerekir. Hedefin, idealin (anormal bilgilere maruz kalmanın bir sonucu olarak gönüllü bir şekilde) yeniden değerlendirilmesi, bastırılmış öğeleri, aksiyon potansiyelini, hayal gücünü ve düşünceyi tekrar gün ışığına çıkarabilir; kahramanlık sürecini bir hedef olarak kavramsallaştırır. Şimdiye kadar bastırılmış, engellenmiş ve patolojik hale getirilmiş olasılıkların yeniden ele alınmasına ve daha sonra geliştirilmesine izin verir:

Hayatımızın önemli dönemleri, kötülüğümüzü içimizdeki en iyi şey olarak yeniden ele alma cesaretini kazandığımızda gerçekleşir.⁵²¹

Bu, basit bir şekilde, tüm motive edici durumların –tüm gerçeklerin veya davranışsal olasılıkların– her durumda eşit derecede “faydalı” oldukları anlamına gelmez. Daha ziyade, kendimizi tanımladığımız davranışlarımızın (bunların çoğu keyfi bir kültürel temele sahiptir) verili bir yer ve zamanda neyi “iyi” veya “kötü” olarak kabul etmeye eğilimli olduğumuzu belirlediği anlamına gelir. Örneğin, kocasının her türlü otoriter talebini kabul eden fedakâr ev hanımı kendisine ait şiddet kapasitesini ahlaki açıdan uygunsuz olarak tanımlamıştır ve bu nedenle bunu yasak ve kötü bir şey olarak görecektir. Bu, saldırganlığı onun bakış açısından

“kaos ejderhası tarafından kirletilmiş” bir şey yapar; onu ahlaksız ve tabu haline getirir. Bu nedenle, fedakâr eş, kendi dişlerini kullanmayı öğrenmediği müddetçe yani şu anki kısıtlayıcı “uyumlu ve sevecen” duruşunu bırakana kadar devamlı ezilecektir (ki bu durumun kocasına da aslında bir yararı yoktur. Bu kocasının zayıf faşist eğilimlerini pekiştirir, bu evliliği ortaya çıkaran toplumsal yapıyı güçlendirir. Öfkelenemezliği –ki bu aslında kendisini “içsel bir değere sahip” olarak görmemesidir– kocasının hayatındaki gücün uygunsuz ve sosyal olarak tehlikeli genişlemesine karşı gerekli sınırlamaları ortadan kaldırır). Bu nedenle, bizi mevcut olan rahatsız edici durağanlığımızın ötesine taşımak için genellikle gerekli olan şey “uygun olmayan arzu” muzdur. Bu, basit bir şekilde önceden düşünülmüş ama bastırılmış davranış stratejilerinin uygunsuz bir şekilde dışa vurumu anlamına gelmez.

Bunun yerine, henüz ifade edilmemiş –hatta kabul edilmemiş– olanın uyumlu intrapsişik ve sosyal ilişkilerin yapısına entegre edilmesi anlamına gelir:

“Komşunu seveceksin, düşmanından nefret edeceksin’ dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin.

Öyle ki, göklerdeki Babanız’ın oğulları olasınız. Çünkü O, güneşini hem kötülerin hem iyilerin üzerine doğdurur; yağmurunu hem doğruların hem eğrilerin üzerine yağdırır.

Eğer yalnız sizi sevenleri severseniz, ne ödülünüz olur? Vergi görevlileri de öyle yapmıyor mu?

Yalnız kardeşlerinize selam vererseniz, fazladan ne yapmış olursunuz? Putperestler de öyle yapmıyor mu? Bu nedenle, göksel Babanız yetkin olduğu gibi, siz de yetkin olun.” (Matta 5:43-48)

Yolun özellikle üçlü kavramsallaştırılışının benimsenmesi deneyimlerin anlamının –nesnelerin, durumların ve süreçlerin– geçici olarak kurulmasına izin verir. Eylem ve düşüncenin bağlandığı amacın doğası idealde hangi eylem ve çıktılarının kabul

edilebilir olacağını, dolayısıyla hangilerinin geliştirilip hangilerinin yasaklanıp bastırılacağını belirler. Bireysel ya da toplumsal ideal gelişmemiş, kavramsal olarak olgunlaşmamış ya da gelişim sürecinde çarpık kalırsa, o zaman kefaret için gerekli olan davranış ve düşünceler bastırılır. Bunun sonucu kaçınılmaz bir intrapsişik ve sosyal patolojidir. Eğer kişi Tanrı'nın ve hemcinslerinin üstün sevgisi yerine maddi güvenliği ve sosyal kabulü önceliklendirirse o zaman gerçeğe olan saygısı zedelenecek ve tam uyum imkânsız hale gelecektir.

İsa yola çıkarken, biri koşarak yanına geldi. Önünde diz çöküp O'na, "İyi öğretmenim, sonsuz yaşama kavuşmak için ne yapmalıyım?" diye sordu.

İsa, "Bana neden iyi diyorsun?" dedi. "İyi olan yalnız biri var, O da Tanrı'dır.

O'nun buyruklarını biliyorsun: 'Adam öldürmeyeceksin, zina etmeyeceksin, çalmayacaksın, yalan yere tanıklık etmeyeceksin, kimsenin hakkını yemeyeceksin, annene babana saygı göstereceksin.'

Adam, "Öğretmenim, bunların hepsini gençliğimden beri yerine getiriyorum" dedi.

Ona sevgiyle bakan İsa, "Bir eksiğin var" dedi. "Git neyin varsa sat, parasını yoksullara ver; böylece gökte hazinen olur. Sonra gel, beni izle."

Bu sözler üzerine adamın yüzü asıldı, üzüntü içinde oradan uzaklaştı. Çünkü çok malı vardı.

İsa çevresine göz gezdirdikten sonra öğrencilerine, "Varlıklı kişilerin Tanrı Egemenliği'ne girmesi ne güç olacak!" dedi. (Markos 10:17-26)

Uğruna çaba gösterilen en yüksek değer, bireysel ve toplumsal varoluş sürecinde neyin yüceltileceğini ve neyin baskılanacağını belirler. Güvenliğe veya güce her şeyin üzerinde değer verilirse, her şey çıkar felsefesine tabi tutulacaktır. Uzun vadede, böyle

bir stratejinin benimsenmesi, katı ve zayıf kişiliği (veya sosyal çevreyi) geliştirir ve intrapsişik ayrışmaya ve sosyal kaosa yol açar:

İsa anlattı, “Bir adam evinde ziyaretçiler kabul etmişti. Yemeği hazırladıktan sonra, misafirleri içeri davet etmesi için hizmetçisini gönderdi. Hizmetçi birinciye gitti ve “Efendim sizi davet ediyor” dedi. Davetli “Bazı tüccarlardan alacaklarım var. Bu akşam bana geliyorlar. Gidip onlarla görüşmeliyim. Yemekten muafiyet rica ediyorum.” dedi. Hizmetçi bir başkasına gitti, “Efendim sizi davet ediyor.” dedi. “Hiç boş vaktim yok ne yazık ki.” cevabını aldı. Bir başkasına gitti, “Efendim sizi davet ediyor.” dedi. O da, “Arkadaşım evlenecek, ziyafeti ben hazırlayacağım.” dedi. “Gelemeyeceğim. Yemekten affımı rica ediyorum.” Bir başkasına gitti ve o da, “Daha yeni bir çiftlik satın aldım ve kirayı toplamaya gidiyorum.” dedi. “Gelemeyeceğim. Özür diliyorum.” Hizmetçi geri dönüp efendisine haber verdi, “Yemeğe davet ettiğiniz kişiler gelemeyeceklerini belirttiler.” dedi. Efendi hizmetçisine, “Sokağa çık ve tanıştıklarını çağır. Gelsinler de yemek yesinler. İş adamları ve tüccarlar babamın mülküne artık giremesinler.” dedi.⁵²²

Savunduğu şey yerine sahip olduklarına inanan bir adam, sahip olduğu şeyleri, olduğu şey uğruna feda edemez. Zorunlu olarak –belirsizliğin yeniden ortaya çıkması seçimi zorunlu kıldığında– *ne olabileceği yerine etrafına topladıklarını* seçecektir. Bu karar onun doğasını zayıflatacak ve bilincinin trajik ağırlığıyla baş edemez hale getirecek; onu yalana yöneltecek, onu kendisinin ve toplumunun patolojisinin yaratılmasında aktif bir fail haline getirecektir.

Davranışın adandığı amaç patolojik şekilde sınırlı kalırsa –örneğin en yüksek ideal tensel zevk, sosyal kabul, güç veya maddi güvenlik olarak kalırsa– bu hedeflerle çelişen davranış ve düşünce yönleri oryantasyonda patolojik şekilde çarpık hale gelecektir. Çünkü bunlar “aşağılık” efendiye hizmet etmek zorunda kaldıklarında; kötü olarak tanımlanacak, bunun sonucunda gelişmeden bırakı-

lacak ve potansiyel olarak daha kapsayıcı gereksiz faaliyetlerde kullanım için uygunsuz hale gelecek, bastırılacak ve durağan hale getirileceklerdir. Bu gelişim eksikliği ve buna bağlı hastalıklı durum, yaşamın gerçek zorlukları karşısında uyum sağlama esnekliğini azaltacaktır. Hayatın zorluklarının yıkıcı görünmesine neden olacak; sonsuz bir umutsuzluk ızdırabı, anlamsızlık, sefil bir sinir bozukluğu yaratacaktır. İnsan deneyiminin kendisini tanımlayan yol miti, cennetin yitirilişini, trajedinin ortaya çıkışını ve ardından kurtuluşu içine alır ve çaresizce kurtuluşa muhtaç olan budala, gerçek bireydir. Grupla özdeşleşmek budalayı inkâr etmektir;

“O vakit onlar da şöyle karşılık verecekler: ‘Ya Rab, seni ne zaman aç, susuz, yabancı, çıplak, hasta ya da zindanda gördük de yardım etmedik?’”

“Kral da onlara şu yanıtı verecek: ‘Size doğrusunu söyleyeyim, mademki bu en basit kardeşlerimden biri için bunu yapmadınız, benim için de yapmamış oldunuz.’” (Matta 25:44-45)

ve bu nedenle tüm umudunu kaybedecektir.

Hayal gücümüzde ve anlamsal temsilde kendimize ilişkin bir modele sahibizdir ve bu modelimiz kendi gerçekliğimiz, prosedür, hayal gücü kapasitesi ve düşünce potansiyeli ile uyumsuzdur. Bu uyumsuzluk, bu gerçeğe karşı kasıtlı dikkatsizlik, eylemin ve eylem potansiyelinin mevcut olduğu anlamına gelir. Bu temsil edilen ideal davranış açısından anormaldir. “Bunu yapmam mümkün değil”; temsilde bu tür yetenek ve içerik ideale aykırı olan epizodik kapasite ve içerik mevcuttur: “Bunu hayal bile edemem”; anlamsal yetenek ve içerik ideali açısından anormal olan anlamsal yetenek ve içeriğin temsilde mevcuttur: “Bunu düşünemem.” Bu modelin patolojik kullanımı (fantezide kavramsallaştırılan gerçekliğin yerine bir fikrin konulması) beklenmedik olana uyumu kısıtlar, değişimin kendisine uyarlanmayı sınırlar. Bu, sınırsız ve sürekli genişleyen sefalet içinde varoluş anlamına gelir:

Ne tarafa uçsam Cehennem; kendim cehennemim;
 Ve en aşağıda daha da derinlerde bir yer
 Hâlâ beni yutmakla tehdit ediyor
 Onun yanında içinde bulunduğum Cehennem Cennet gibi
 görünüyor.⁵²³

Kötülüğün geleneksel temsili olan şeytan, kusurlu hali görmezden gelir. “Eylemimde, temsiliimde hata yaptım”ı kabul etmeyi reddeder; taviz vermez gururun bir sonucu olarak sonsuz sefaleti kabul eder: *ruhsal dönüşümü*, itirafı ve uzlaşmayı reddeder. Sonuza dek reddeden ve geri çeviren ruh olarak kalır:

Pişman olacağım bir yer olmayacak mı?
 İtaat edeceğim bir yer bulamayacağım; ve şu Kibir sözcüğü
 ve utanma
 Korkusu beni engelliyor, aşağıdaki Ruhlar arasında; başka
 vaatler ve
 Övgülerle onları da yoldan çıkardım, aldattım, En Yüzeyi alt
 Edeceğimi söyledim onlara. Vah başıma gelenler! Boş yere
 Böbürlendiğimi bilmiyor onlar, içimde ne acılar olduğunu
 bilmiyorlar;
 Onlar benim hâlâ tacım ve asamla tahtta oturduğumu sanarak
 Bana hayranlık duyarken ben gittikçe düşünüyorum, acım artıyor
 Sevinecek bir şeyim kalmadı! Ama de ki pişman olabilirim,
 lütfederlerse
 Eski halime dönebilirim; Yücede olanlar ne zaman yüksek
 düşünür, ne
 Zaman affederler beni; acıyla edilen yeminlerden kolay mı
 vazgeçilir?
 Çünkü ölümcül nefretin açtığı yaraları tamir etmek, uzlaş-
 mak kolay değil
 Ki bu da beni daha büyük ve yeni günahlara götürecektir; o
 halde akıllı
 Davranıp her şeye biraz ara versem daha iyi olur herhalde.

Beni Cezalandıran da bunu biliyor ve ben nasıl yakarmak-
tan, barıştan
Kaçıyorsam o da affetmekten kaçınıyor beni.⁵²⁴

“Yanılmışım, üzgünüm, değişmeliyim” demeyi bu şekilde reddetmek, umudun ölümü, cehennem uçurumunda varoluş anlamına gelir. Gerçeğin reddi, Tanrı’dan, anlamdan, hakikatten yabancılaşıma anlamına gelir ve anlamsız yaşam, tanım olarak çaresi olmayan acıdır, yıkımdan başka hiçbir şeye layık değildir. Frye’in belirttiği gibi:

Yaşam yolu *metanoia* ile başlangıç olarak tanımlanır. Bu kelime [onaylı versiyonda] “tövbe” olarak çevrilir, bu “yapmak istediğiniz her şeyi yapmayı bırakın”vari ahlaki bir engellemedir. Bununla birlikte, kelimenin esas anlamı, bakış açısının değişmesi veya ruhsal metamorfoz, insan yaşamının boyutlarının vizyonlarının genişletilmesidir. Böyle bir vizyon, diğer şeylerin yanı sıra, kişiyi birincil topluluğundan ayırır ve onu bir diğerine bağlar. Yahya Peygamber “Bundan böyle *tövbeye* yaraşır meyveler verin.” (Matta 3:8) dediğinde, Yahudilere hitap eder ve onların birincil sosyal kimliklerinin (İbrahim’in soyunun) hiçbir manevi önemi olmadığını söyleyerek devam eder...

Metanoia ve günahın diyalektiği, dünyayı, İsa’nın “yuvası” olarak sunulan hakiki kimliğin krallığı ve Eski Ahit’te yalnızca ölüm veya mezar şeklinde geçen bir cehennem kavramına böler. Cehennem budur, ama aynı zamanda insanın tarih boyunca kendisi için yaratmaya devam ettiği ızdırap ve acı dünyasıdır.”⁵²⁵

Metanoia eyleminin kendisi, adaptasyonun kendisidir: Hata yaptığını kabul etmektir. Bu kabul bu hatanın sonuçlarına tahammül edebilme inancına dayanır. *Metanoia* karşıtların nefret dolu kuşatmasına –*Deo concedente*– boyun eğdirmedir, intrapsişik ve kişiler arası bütünlüğün restorasyonudur:

"Ne pahasına olursa olsun hayatta kalma" hedefinden vazgeçip, sakın ve basit insanların gittiği yere gittiğinizde; o zaman hapis karakterinizi şaşırtıcı bir şekilde değiştirmeye başlar. Onu sizin için en beklenmedik olan yönde dönüştürür.

Bu durumda kin duyguları, baskı altında olmanın verdiği rahatsızlık, amaçsız nefret, asabiyet ve sinirlilik çoğalmalıymış gibi görünür. Ama zamanın akışıyla, köleliğin içinde çelişkili duygu filizlerini nasıl beslediğini fark etmezsiniz.

Bir zamanlar keskin bir şekilde hoşgörüsüzdünüz. Sürekli bir acele halindeydiniz. Zamanınız hep kısıtlıydı. Şimdiyse bolca vaktiniz vardır. Önünüzde ve arkanızda aylar, yıllar, doludur. Damarlarınızda faydalı bir sakinleştirici sıvı dolaşır: sabır.

Yükseliyorsunuz...

Eskiden kimseyi affetmezsiniz. İnsanları acımasızca yargı-lardınız. Ve benzer bir ölçüsüzlükle bazılarını överdiniz. Ve şimdi, anlayış dolu yumuşak başlılık, yargılarınızın temeli haline gelir. Kendi zayıflığınızın farkına varırsınız ve bu nedenle başkalarının zayıflığını anlayabilirsiniz. Bir başkasının gücüne hayret edersiniz. Ve ona kendiniz sahip olmayı dilersiniz.

Ayağımızın altındaki taşlar hışırdar. Yükseliriz...

Yıllar geçtikçe, kısıtlanmanın zırhı kalbinizi ve tüm teninizi kaplar. Sorgulamakta ve cevaplamakta acele etmezsiniz. Diliniz, esnek kapasitesini kaybetmiştir. Gözleriniz iyi haber üzerine sevinçle parlamaz, hüznle kararmaz.

Çünkü hâlâ bu durumun böyle devam edip etmeyeceğini çözmeniz gerekir. Ayrıca mutluluğun ve kederin ne olduğunu da çözmeniz gerekir.

Ve şimdi hayatın kuralı şudur: Bulduğunda sevinme, kaybettiginde ağlama.

Eskiden kuru olan ruhunuz şimdi acı çekerek olgunlaşıyor. Ve Hristiyan anlamıyla komşularınızı sevmemiş olsanız bile, en azından yakınlarınızı sevmeyi öğreniyorsunuz.

Sizi kölelik içinde kuşatan ruhen size yakın olanlar. Birçoğumuz şunu anladık: Gerçek dostluğu tanımayı ilk kez kölelikte öğrendik!

Bir de akrabalarınız, önceki yaşamınızda etrafınızı saranlar, sizi sevenler, siz onlara tiranlık yaparken...

İşte düşünceleriniz için sınırsız ve size iyi gelecek bir yön: Önceki tüm yaşamınızı gözden geçirin. Yaptığınız her şeyin kötü ve utanç verici olduğunu hatırlayın ve iyice düşünün... bunları şimdi düzeltemez misiniz?

Evet, gereksiz yere hapsedildiniz. Devlet ve kanunların karşısında tövbe edecek bir şeyiniz yok.

Peki ama... kendi vicdanınızın karşısında?.. Diğer bireylerle ilişkileriniz hakkında?⁵²⁶

Metanoia'nın reddi, Yeryüzü'nün ve ölümler dünyasının kaçınılmaz bir şekilde bir araya gelmesi anlamına gelir; vicdani kabul, bunun aksine, kişilik, eylem, hayal gücü ve düşüncenin dönüşmesini sağlar. Frankl şunları söyler:

Biz toplama kamplarında yaşamı olanlar, kulübelerde dolaşıp başkalarını teselli edenleri ve son ekmek parçasını başkasına verenleri hatırlayabiliriz. Sayıları az olabilir. Yine de biz insanlardan her şeyin alınabileceğine ama bir şeyin alınamayacağına dair kanıt sunarlar: insan özgürlüklerinin sonuncusu; herhangi bir koşulda kişinin tutumunu seçebilmesi, izleyeceği yolu seçebilmesi.

Ve her zaman yapılacak seçimler vardı. Her gün, her saat bir karar verme fırsatı sunuyordu. Benliğinizi, içsel özgürlüğünüzü çalmakla tehdit eden bu güçlere boyun eğip teslim olmayacağınızı belirleyen bir karar. Bu karar tipik bir mahkûm biçimine bürünmek için özgürlük ve haysiyetten vazgeçerek, koşulların oyuncağı olup olmayacağınızı belirlerdi.⁵²⁷

Soljenitsin bu duyguları neredeyse aynı şekilde tekrarlar:

Ve bazı insanların kampta inanacak bir şey bulmaları, orada güçlenmeleri ve yozlaşmadan hayatta kalmaları nasıl açıklanabilir?

Ve fark edilmemiş daha pek çoğu, söz konusu yol ayrımına gelip seçimlerinde hiçbir hata yapmadılar. Bunlar işlerin sadece

kendileri için değil, yanlarındakiler için daha da kötü, daha da zor olduğunu görmeyi başaranlardı.

Ceza ve yeni bir hapis cezası tehdidi altında, gaddarlaşmayı reddedenler nasıl açıklanabilir?

Genel olarak, bir toprak bilimcisi olan Grigori İvanoviç Grigoryev'i nasıl açıklayabiliriz? 1941'de Halkın Gönüllü Kolordusu için gönüllü olan bir bilim adamı... hikâyenin geri kalanı ise artık tanıdık. Vyazma yakınlarında esir alındı, esaretini bir Alman kampında geçirdi. Döndüğünde de bizim tarafımızdan tutuklandı, kendisine 10 yıl tutsaklık verildi. Kendisini kışın Ekibastuz'da genel işlerle uğraşırken tanıdım. İri, sessiz gözlerinden dürüstlüğü kendini belli ediyordu, sarsılmaz bir açık sözlülük. Bu adam asla ruhen eğilmemişti. Ve bu on yılın sadece ikisinde kendi uzmanlık alanında çalışmasına ve neredeyse tüm dönem boyunca evden gelen yiyecek kolilerini almamasına rağmen kampta da eğilmedi. Her taraftan kamp felsefesine, kampın ruhu yozlaştıran yönlerine maruz kaldı, ama onu benimsemekten âcizdi. Kemerovo kamplarındaki (Antibess) güvenlik şefi onu bir ispiyoncu olarak işe almaya çalışıyordu. Grigoryev ona son derece dürüst ve samimi bir şekilde cevap verdi: "Sizinle konuşmayı oldukça *itici* buluyorum. Bensiz de bu iş için istekli birini bulursunuz." "Seni piç, dört ayak üzerinde sürüneceksin." "Kendimi şu dala asmayı yeğlerim." Ve böylece onu cezaya gönderdiler. Yaklaşık yarım yıl buna dayandı. Ve daha da affedilmez *hatalar* yaptı: Bir tarımsal çalışma grubuna gönderildiğinde, (bir toprak bilimcisi olarak) kendisine sunulan tuğgenerallik görevini reddetti. Toprağı coşkuyla çapalamaya ve ekini tırpanlamaya devam etti. Ve daha da aptalca bir şekilde: Sarhoş işçilerin çalışma sayfalarını doldurmak zorunda kalacağı için Ekibastuz'da taş ocağında kontrolör olmayı reddetti. Bunun cezasını sonra hür ustabaşı çekmek zorunda kalacaktı (ama bu olacak mıydı?). Ve böylece kayaları kırmaya gönderildi! Dürüstlüğü o derece garipti ki, sebze deposu ekibiyle patates işlemeye gittiğinde, herkes bir şeyler çalmasına rağmen, o çalmadı. İyi bir görevdeyken, pompa istasyonu ekipmanındaki ayrıcalıklı tamirhane tugayında, sırf inşaat şefi Treivish'in çoraplarını yıkamayı reddettiği için atıldı. (Tugay arkadaşları onu ikna etmeye çalıştı:

Hadi ama, yaptığın işle aynı değil mi? Ama hayır, onun için hiç de aynı olmadığı ortaya çıktı!) Bu kaç kez oldu. Vicdanını gücendirmemek için en kötü ve en zoru seçiyordu ve hiçbir zaman da gücendirmede, en azından ben şahidim. Ve dahası: Parlak ve lekesiz insan ruhunun vücudundaki şaşırtıcı etkisinden dolayı (bugün kimse böyle bir etkiye inanmasa da) artık genç olmayan (elli yaşına yakın) Grigori İvanoviç'in vücudu kampta güçlendi; daha önceki eklem romatizması tamamen ortadan kalktı ve tifüsten iyileştikten sonra özellikle sağlıklı hale geldi: Kışın pamuklu çuvallar giyerek (kafası ve kolları için delikler açıyordu) dışarı çıktı ve üşütmedi!⁵²

Kişisel yetersizlik ve ızdırabın tanınmasının sonucu olarak “iyi ve kötünün yeniden değerlendirilmesine” gönüllü katılım süreci, (yenilenen süreç olarak, “geçmişin ahlakına” üstün bir şey olarak var olan) Horus’la özdeşleşmenin benimsenmesine eş değerdir. Bu, ahlakı yeniden değerlendirme kapasitesinin “dünyayı üreten ve yenileyen” figürle –düzen ve kaos arasında aracılık eden figürle– özdeşleşme anlamına geldiği anlamına gelir. Kişiliğin tüm yönleri için yer “o suretin alanı içinde” gerçekten var olur. Kurtarıcıyla özdeşleşmek isteyen bireye yüklenen talepler o kadar yüksektir ki, kişiliğin her yönü tezahür etmeli, “kurtarılmalı” ve işleyen bir hiyerarşiye entegre edilmelidir. Bu nedenle, iyi ve kötünün yeniden değerlendirilmesi, daha önce grup üyeliği tarafından temsil edilenler de dâhil olmak üzere (en yüksek ahlaki kazanım düzeyi olarak kabul edilen) olgunlaşmamış ahlaki düşüncenin bastırdığı ve engellediği kişiliğin bu yönlerinin –ve bunların hayal gücü ve ikincil temsillerinin– yaratıcı şekilde yeniden bütünleşmesine izin verir.

Anormal bir şeyden yüzünü çevirme eylemi, o anormal şeyi temel haliyle “yüzleşilemeyecek veya düşünülemeyecek kadar korkunç” olarak etiketleme sürecidir. Bir şeyden kaçınmak, aynı zamanda onu tanımlamaktır – ve daha genel anlamda kendini tanımlamaktır. Kaçınmak, “bu çok korkunç” demektir ve bu da “benim için çok korkunç” anlamına gelir. Bir görevin imkânsızlığı, zorunlu

olarak, o görevle karşı karşıya kalan kişinin yeteneklerine göre belirlenir. Yüz çevirme eylemi, yeni olan her şeyden kaçınıldığında veya yeni olan bastırıldığında yeni hiçbir şey olamayacağından, adaptasyon sürecine muhalefet anlamına gelir. Bir anormallikle yüzleşme eylemi, aksine, o olayı tolere edilebilir olarak etiketleme sürecidir ve aynı zamanda, kişinin kendini buna tolere edebilen kişi olarak tanımlamasıdır. Böyle bir duruşun benimsenmesi, yeni bilgilerin üretildiği anormallik ile temas olduğundan, daha fazla büyüme olasılığı anlamına gelir. Bu “kendine ve dünyanın iyiliğine olan inanç”, anlam arayışında kendini her şeyi riske atma cesareti olarak gösterir. Amacın doğası, öngörülebilirlik arzusundan gönüllü olarak kaosla yüzleşebilecek bir kişiliğin geliştirilmesine kaydırılırsa, o zaman bilinmeyen –ki asla kalıcı olarak uzakta tutulamaz– artık korku ile ilişkilendirilmeyecek ve paradoksal olarak güven kalıcı bir şekilde ortaya çıkacaktır:

Hapishane yıllarımdan, neredeyse yükünün altında kırılacak olan eçik sırtımda şu temel deneyimi taşımam bahşedildi: Bir insan *nasıl* kötü olur ve *nasıl* iyi olur. Gençlik başarılarımdan sarhoşluğunda kendimi yanılmaz sanmıştım ve bu yüzden de zalimdim. Güç bolluğunda bir katil ve bir zalimdim. En kötü anlarımda, yaptığım şeyin iyi olduğundan emin haldeydim ve sistematik argümanlarla beslendim. Ve ancak hapishanede çürüyen samanların üzerinde yattığımda içimdeki ilk iyilik kırıntılarını hissettim. Yavaş yavaş, iyiyle kötüyü ayıran çizginin devletler, sınıflar veya siyasi partiler arasından değil, her insanın kalbinden ve tüm insan kalplerinden geçtiği ortaya çıktı. Bu çizgi yer değiştirir. İçimizde yıllarla birlikte salınır. Ve kötülük tarafından ezilmekte olan kalplerde bile, küçük bir iyilik bölgesi korunur. Ve tüm kalplerin en iyisinde bile, kökten ayrı küçük bir kötülük köşesi kalır.

O andan beri dünyadaki tüm dinlerin gerçeğini anlamaya başladım: *İnsanın içindeki* (her insanın içindeki) *kötülükle* mücadele ederler. Kötülüğü bütünüyle dünyadan kovmak imkânsızdır, ancak onu her insanın içinde küçültmek mümkündür.

Ve o zamandan beri, tarihteki tüm devrimlerin hatalarını anlamaya başladım: Onlar, yalnızca kendi çağdaşları olan kötülük taşıyıcılarını yok ederler (ve aynı zamanda o aceleyle iyilik taşıyıcılarını da bunlardan ayırt edemezler). Ve daha sonra, artık daha da büyük hale gelmiş gerçek kötülüğün kendisini miras olarak alırlar.

Nürnberg Duruşmaları, yirminci yüzyılın özel başarılarından biri olarak görülmelidir: Kötülük fikrinden etkilenen insanların çok azını öldürseler de kötülük fikrini öldürmüşlerdir. (Tabii ki, Stalin burada övgüyü hak etmiyor. O daha çok ölüm ve daha az açıklamayı tercih ederdi.) Ve 21. yüzyıla gelindiğinde insanlık henüz kendini havaya uçurmamış veya boğulmamış olursa; belki de bu bakış zafer kazanacaktır.

Evet ve eğer zafer kazanmazsa; o zaman tüm insanlık tarihi, en ufak bir anlam kırıntısı olmaksızın boş bir zamanda işaret bırakma alıştırmalarına dönüşecek! Bu durumda nereye ve hangi amaçla ilerleyeceğiz? Bir sopayla düşmanın kafasına vurmak; bunu mağara adamları bile biliyordu.

“Kendini bil!” İçimizdeki her şeyi bilmenin uyanışına, kişinin kendi ihlalleri, hataları, hataları hakkında ısrarla düşünmesi kadar yardımcı olan hiçbir şey yoktur. Bu tür düşüncelerimin yıllarca süren zorlu döngülerinden sonra, ne zaman en yüksek rütbeli bürokratlarımızın kalpsizliğinden, cellatlarımızın gaddarlığından bahsetsem, kendimi yüzbaşımın kürsüsünde görüyorum ve Doğu Prusya’ya doğru ateş ederek ilerleyişimizi hatırlıyorum. “Yani biz mi iyiydik?” diyorum.⁵²⁹

KAHRAMANCA ADAPTASYON: ANLAM HARİTASININ GÖNÜLLÜ OLARAK YENİDEN İNŞASI

Grup, bireyin çocukluk bağımlılığından kurtulmasını, anneden sosyal olana, babanın dünyasına geçiş yapmasını sağlayan koruyucu yapıyı –koşullu anlam ve davranış kalıbını– sağlar. Ancak grup birey değildir. Grupla özdeşleşmeyle (bu her ideolog tarafından ulaşılabilecek en yüksek iyilik olarak kabul edilir) sona eren psikolojik gelişme, bireysel ve toplumsal potansiyeli ciddi biçimde kısıtlar ve grubu kaçınılmaz şekilde ani ve feci bir çözülmeye mahkûm

eder. Grupla özdeşleşmeyi aşmadaki başarısızlık, nihayetinde, çocukluktan ayrılma başarısızlığı kadar patolojiktir.

Gruptan bireye hareket –çocukluktan gruba geçişte olduğu gibi– kahramanlığın arketipik dönüştürücü modelini takip eder (cennet, ihlal, düşüş, kefare; istikrar, çözülme, birleşme, yeniden inşa). Bu tür bir dönüşüm, yeterli derecede benzersiz veya travmatik deneyim tarafından katalize edilebilmesine rağmen, bilinmeyenle bilinçli karşılaşma yoluyla gönüllü olarak gerçekleştirilmelidir. İkincil olgunlaşma sürecini başlatma ve/veya başarıyla tamamlamadaki başarısızlık, intrapsişik ve sosyal çöküş ve bunun sonucunda ortaya çıkan deneyimsel kaos, depresyon ve kaygı (intihar düşüncesi dâhil) riskini artırır veya fanatizm eğilimini ve bunun sonucu olarak intrapsişik ve grup saldırganlığını artırır.

Tek bir hikâye olarak ele alınan İncil, bu "olgunlaşma sürecini" mitolojik terimlerle sunar. Eski Ahit, düşmüş insanın panzehri olarak Musa tarafından kodlanmış grup kimliğini sunar. Bu panzehir yararlı olmakla birlikte eksiktir; gerçek kahramanı olan Musa'nın kendisi bile Vadedilmiş Topraklar'a ulaşamaz. Buna karşılık Yeni Ahit, kahramanla özdeşleşmeyi, hem "düşmüş hal" in hem de grup kimliği sorunlarının "kalıcı olarak" aşılabilceği bir araç olarak sunar. Yeni Ahit, geleneksel olarak, insanlığı sonsuza kadar kurtaran tarihî bir olayın açıklaması olarak okunmuştur. Daha makul bir şekilde, gerçekleştirilmesi durumunda yeryüzünde barışın kurulmasını sağlayabilecek sürecin açıklaması olarak düşünülebilir.

Ancak sorun şu ki, bu sürecin henüz gerçekten "bilinçli" olarak –yani açıkça– anlaşıldığı söylenemez. Ayrıca, eğer gerçekten süreç takip edilirse, bunun özellikle ilk aşamalarda son derece korkutucudur. Sonuç olarak, "Mesih'i taklit etmek" –ya da diğer dinî sistemlerin merkezî kültür kahramanını– yaşamın diğer "dinî olmayan" yönlerinden ayrılmış, törensel "tapınma" biçimini alma eğilimindedir. Bunun aksine, kahramanlık sürecine gönüllü katılım –ki bu bilinmeyenle cesurca yüzleşmek anlamına gelir– "tapınmayı" gerçek bir özdeşleşme meselesi haline getirir. Bu, gerçek "mümin" in, günlük hayatının her alanında kahramanın ruhunu benimsemek; "o ruhu enkarne etmek" için dogmatik bağlılığın üzerine çıkması demektir.

Bunu söylemesi kolay ama anlaması ve yapması çok zordur. Kahramanın kişi ötesi mitini, bireysel bir yaşamı oluşturan bilinmeyen koşullarda eylem ve temsil için uygun bir şablona dönüştürmek kolay bir mesele değildir. Bireyin "kahramanla özdeşleşmeye" layık bir güç olabileceğini varsaymak

eşit derecede sorunlu olabilen –hatta kibirli– bir şey gibi gözükür. Yine de, görüldüğümüzden daha fazlasıyız ve disiplinsiz ve gerçekleşmemiş olduğumuzda hayal ettiğimizden daha fazla kötüyüz. Hannah Arendt'in çoğu zaman ön yargısız olan Nazi "kişiliği" için kullanılan ünlü ifadesi "Kötülüğün sıradanlığı"⁵³⁰ daha doğru bir şekilde "sıradanlığın kötülüğü"dür. Küçük zaaflarımız birikir, çoğalır ve devletlerin büyük kötülükleri haline gelir. Teknolojik gücümüz genişledikçe, oluşturduğumuz tehlike artar ve gönüllü aptallığımızın sonuçları büyür. Başkalarını değil, kendimizi düzeltmemiz ve bunun ne anlama geldiğini açıkça öğrenmemiz giderek daha gerekli hale geliyor.

"Kahramanla özdeşleşme" sürecinin doğası en ayrıntılı şekilde Jung'un hayatının çabası haline getirdiği simyayı analizle anlaşılabilir. Genel olarak modern kimyanın öncüsü olarak kabul edilen simya, aslında yirmi yüzyıllık bir "maddenin dönüşümlerini" anlama çabasıydı. Bununla birlikte, simyanın maddesi modern bilimin maddesi değildi; eski simyacıların modern bilimin varsayımları ve araçlarının yokluğunda çalışmaları bunun mantıklı açıklamasıdır. Simyacıların maddesi daha çok Tao'ya benzeyen bir tözdü; "varlığın akışını oluşturan ya da üreten"; modern bakış açısıyla "bilgi" gibi bir şeydi (eğer bilgi keşfedilmemiş yerlerde "gizli" kabul edilebilirse); "bilinmeyen" gibi bir şeydi (varlığın "matrisi" gibi bir şey). Bu içsel olarak ilgi uyandıran "maddenin" –bu bilinmeyenin– araştırılması, simyasal psişede bir dizi içsel dönüşüm üretti ve onu Felsefe Taşı'na çok daha benzer hale getirdi: Onu "temel madde"yi manevi altına çevirebilecek bir şey haline getirdi; bu ayrıca onu taşın sonsuz, dayanıklı ve yok edilemez doğasına sahip bir şey haline getirdi. Hristiyanlık dönemi boyunca, simyaya ilişkin çaba ilerledikçe bu "taş" Mesih'e, eylemleri "düşmüş dünya"yı sonsuza dek Cennet'e dönüştürecek gönüllü dönüşümün aracısına gittikçe daha çok benzemeye başladı.

Sonraki dönem simyacıları, "bilinmeyenin doğası"nı tamamen özümsemiş bir kişiliğin Mesih'e eş değer olduğunu "varsaydılar". Jung onların imge yüklü mitolojik dilini daha anlaşılabilir ama henüz anlaşılmamış bir şeye çevirdi. Bu düşünce tarzının korkutucu ana mesajı şudur: Özellikle kendinize yalan söylemeyin, yoksa size trajik dünyaya dayanma gücü veren süreci baltalarsınız. Yalanın bir sonucu olan zayıflığınızda zalim, kibirli ve kindar olursunuz. O zaman yıkım ajanına "bilinçsiz" bir elçi olarak hizmet edecek ve zamanın sonunu getirmek için çalışacaksınız.

Yaratıcı Hastalık ve Kahraman

“I.N.R.I.”: “Igne Natura Renovatur Integra”⁵¹

Uyumun “üçüncü modu” –çöküş ve faşizme alternatiftir– kahramancadır. Kahramanlık nispeten nadirdir, çünkü grubun teşvik ettiği kesinliğin gönüllü olarak feda edilmesini ve bilinmeyene (yeniden) maruz kalmaya eşlik eden psikolojik kaosun belirsiz bir şekilde kabul edilmesini gerektirir. Yine de bu, kültürün canlı ögesini içeren yeni keşif veya yeniden yapılandırmaya giden yaratıcı yoldur. Yaratıcı aktör kahraman rolünü benimser ve kendisini tarihin koruyucu yerleşim bölgesinin ötesine (hatta ona karşıt olarak) yerleştirir. Sonuç olarak, korkunç bilinmeyene yeniden maruz kalır. Bu tür bir yeniden ortaya çıkma, ölümcül bir terör yaratır ancak olasılıkla birleşmeye, ilhama, yeniden yapılanmaya ve ilerlemeye izin verir. Popüler imgelemde dehayı delilik ile bağlayan fenomeni üreten şey, anlamın (yeniden bütünleşmesinden önce) çözülmesidir. Bununla birlikte dâhi ve deli, bilinmeyene karşı göreceli konumlarına göre birbirlerinden ayrılırlar: Dâhi, yeterince uyum sağlamayan davranışların oluşturduğu beklenmedik sonuçlarıyla kendi seçtiği zeminde gönüllü olarak yüzleşen kahramandır. Talihsiz deli bunun aksine vahşi bir şeyden, ihmal sonucu gelişen ve büyüyen bir şeyden kaçmıştır; sonunda onu yiyip bitirecek bir şeyden kaçmıştır. Deha çözülür, anlam belirsizliğiyle dolar ve sonra yeniden kurulur; sonra çözülür, sular altında kalır ve sosyal dünyayı yeniden yapılandırır. Psikotik selde çözülür ve batar.

Bilinmeyenle gönüllü olarak yüzleşme ve geçmiş uyarlamaya rehberlik eden, insanın ebedi ruhunu, dünyayı yaratan Söz’ü oluşturan önermeleri buna göre yeniden yapılandırma kapasitesidir. Bu ruhun varlığı ve doğası, çok eski zamanlardan beri Batı (ve

Doğu) felsefesi ve dininde kabul edilmiştir. Ünlü teolog Reinhold Niebuhr şöyle der:

Hem Platon hem de Aristoteles “zihni” bedenden keskin bir şekilde ayırır. Birleştirici ve düzenleyici ilke, *logos*, ruhun yaşamına uyum getirir. *Logos* dünyanın yaratıcı ve şekillendirici ilkesidir. Yunan metafizik ön varsayımları doğal olarak insan doktrini için belirleyicidir. Parmenides Yunan felsefesi bir yanda varlık ile akıl arasında bir özdeşlik üstlendiğinden, diğer yanda aklın hiçbir zaman tam olarak izlenemeyen bazı biçimsiz ya da biçimlendirilmemiş şeyler üzerinde çalıştığını varsayıyordu. Aristoteles’in felsefesinde madde, “nesnenin biçim ve kavram olarak açıklığa kavuşturulması sürecinden sonra geriye kalan, kendi içinde var olmayan, bilinemez, akla yabancı bir kalıntıdır. Bu var olmayan nesne ne vardır ne de yoktur; henüz olmamıştır, yalnızca kavramsal bir belirlemenin aracı haline geldiği sürece gerçekliğe ulaştığı söylenir.”^{532”533}

Ruhun yaratıcıyla içsel akrabalığı kavramı, Yahudi-Hristiyan düşüncesinin nihai gelişim sürecinde soyut olarak çok daha ayrıntılı şekilde detaylandırılmıştır. Bu bakış açısından, insan, en derin şekilde bilişsel yeteneklerinin veya doğadaki yerinden ziyade, –“Tanrı suretinde” yapıldığı için– Tanrı’yla olan ilişkisi açısından anlaşılır. Bu “Tanrı ile özdeşleşmiş ruh”un özü, sonsuz yaratma ve dönüştürme kapasitesidir. Niebuhr bunu şu şekilde gözlemler:

İnsan ruhu, belirsiz bağlanım açısından sürekli olarak özel kendi dışında durma kapasitesine sahiptir... Benlik, dünyayı bildiği ölçüde dünyayı bilir, çünkü hem kendisinin hem de dünyanın dışında durur, yani kendisinin ve dünyanın ötesinden anlaşılmadıkça kendini anlayamaz.⁵³⁴

Soyutlama ve sonrasında bu soyutlamanın temsili ve ardından bu temsili soyutlama yeteneği olan sonsuz aşkınlık kapasitesi, sonsuz değildir ve bir bedelle gelir. Bir deste kâğıdı üst üste

dizdiğimiz kadar kolay şekilde dağıtabiliriz; ayrıca, kötülük potansiyelimiz, sınırların üstesinden gelme yeteneğimizle ayrılamaz şekilde bağlantılıdır.

Genel olarak soyut düşünme ve özel soyut ahlaki düşünme bir oyundur: Oyun, “eğer” oyunudur. Oyunlar, önce temel varsayımlar oluşturularak, sonra bunlar belirlenerek ve sonra bunlar değiştirilerek oynanır. Herhangi bir oyun oynanmadan önce kurallar oluşturulmalıdır; oyun değiştirilmeden önce kuralların açıklanması gerekir. Bir oyun (en azından son aşamalarında), –oyunun kuralları (“çevre”) olan– belirli varsayımlara uygun olarak, hayal gücünde bir “dünya” görüntüsü inşa ederek ve sonra bu hayali dünyaya uygun şekilde hareket ederek oynanır. Bu oyun oluşturma, oynama ve değiştirme, gerçek dünya etkinliklerine yönelik bir pratik şeklidir. Oyunların karmaşıklığı arttıkça, onları gerçek dünyadaki etkinliklerden ayırt etmek giderek zorlaşır.

Oyunun kendisi, ilk aşamalarında prosedürel düzeyde oynanır; kurallar örtük kalır. Oyunun bir temsili oluşturulduktan sonra oyun paylaşılabılır ve sonra kurallar değiştirilebilir. Piaget, çocuk oyunlarının kurallarının formülasyonunu şu şekilde inceler:

Kuralların uygulanması açısından, birbirini takip eden dört aşama ayırt edilebilir.

Çocuğun misketlerle arzularının ve motor alışkanlıklarının dikte ettiği şekilde oynadığı, tamamen *motor* ve *bireysel* bir karakteri olan birinci aşama. Bu, az çok ritüelleşmiş şemaların oluşumuna yol açar, ancak oyun hâlâ tamamen bireysel olduğu için, gerçekten kolektif kurallardan bahsedilemez, yalnızca motor kurallardan bahsedilebilir.

İkinci aşama *benmerkezci* olarak adlandırılabilir. Bu aşama, çocuğun kodlanmış kuralların örneklerini dışarıdan edindiği zaman, iki ile beş yaş arasında başlar. Ancak çocuk bu örneği taklit etse de ya kendi kendine oyun arkadaşı bulma zahmetine girmeden ya da başkalarıyla birlikte ancak kazanmaya çalışmadan ve dolaşısıyla farklı oyun biçimlerini birleştirmeye çalışmadan oynamaya

devam eder. Bu aşamadaki çocuklar, birlikte oynarken bile, her bir oyunu "tek başına" (herkes aynı anda kazanabilir) ve herhangi bir kural yapısına bakmaksızın oynarlar. Benmerkezcilik terimi benimsenen kural örneklerinin tamamen bireysel kullanımı ile başkalarını taklit etmeyi birleştiren bu ikili karakteri yansıtır.

Üçüncü aşama 7 ile 8 yaşları arasında ortaya çıkar. Bu aşamayı *iş birliği* aşaması olarak isimlendirebiliriz. Artık oyuncuların her biri kazanmaya çalışır ve bu nedenle herkes karşılıklı kontrol ve kuralların benimsenmesine ilgi gösterir. Ancak bir oyun sırasında belirli bir kural anlaşmasına varılabilirken, kurallar hakkındaki genel fikirler hâlâ oldukça belirsizdir. Başka bir deyişle, okulda aynı sınıfa mensup olan ve bu nedenle sürekli birbirleriyle oynayan 7-8 yaşındaki çocuklar, onlara ayrı bir şekilde sorulduğunda, misket oyununun kuralları ile ilgili tamamen farklı ve çoğu zaman birbiriyle çelişen açıklamalarda bulunurlar.

Son olarak, 11 ve 12 yaşları arasında, *kuralların kodlanması* olan dördüncü bir aşama başlar. Oyundaki prosedürün her detayı hem sabittir hem de uyulması gereken gerçek kurallar tüm toplum tarafından bilinir. Okulda aynı sınıftaki 10-12 yaş grubundaki çocukların oyun kuralları ve olası varyasyonları hakkında açıklamalarında dikkat çekici bir uyum vardır...

Şimdi, kural bilincine geri dönersek, ayrıntılı şekilde fark edilmesi daha zor olan ama büyük ölçekte ele alındığında daha belirgin bir ilerleme göreceğiz. İlerlemenin üç aşamadan geçtiğini, ikinci aşamanın benmerkezcilik aşamaya başlayıp iş birliği aşamasının (9-10 yaş) ortasına doğru sona erdiğini ve üçüncü aşamanın bu iş birliği aşamasının geri kalanını ve kuralların kodlanması aşamasının tamamını kapsadığını söyleyebiliriz.

Birinci aşamada kurallar, ya tamamen motor oldukları için ya da (benmerkezcilik aşamanın başlangıcında) zorunlu gerçekler olarak değil, bilinçsizce ve ilginç örnekler olarak ele alındıkları için henüz zorlayıcı değildir.

İkinci aşamada (benmerkezciliğin zirvesi ve iş birliği aşamasının ilk yarısı) kurallar kutsal ve dokunulmaz olarak kabul edilir, yetişkinlerden öğrenilir ve sonsuza kadar sürer. Önerilen her değişiklik çocuğa bir ihlal olarak gelir.

Son olarak, üçüncü aşamada kurallar eğer sadık olmak istiyorsanız uymanız gereken ancak belli şartlarla değiştirilmesine izin verilen karşılıklı rıza ile kabul edilmiş yasalar olarak görülür.

Kural bilincinin gelişimindeki üç aşama ile bunların pratik olarak uygulanmasına ilişkin dört aşama arasındaki korelasyon elbette yalnızca istatistiksel bir korelasyondur ve bu nedenle oldukça hamdır. Ama genel konuşursak, bu ilişki tartışmasız görünür. Kolektif kural ilk başta bireyin dışındadır ve dolayısıyla onun için kutsaldır; daha sonra, yavaş yavaş sahiplenildikçe, anlaşmanın ve özerk bir vicdanın özgür ürünü olarak hissedilmeye başlarlar. Ve pratik kullanımlarıyla ilgili olarak, kurallara karşı mistik bir saygıya, onların içeriklerinin temel bir bilgisi ve uygulanması eşlik eder. Rasyonel ve sağlam temellere dayanan bir saygı da her bir kuralın ayrıntılı ve etkin bir şekilde uygulanmasına eşlik eder.⁵³⁵

Kendi kültürel alt geleneğinin varsayımlarını “kutsal ve dokunulmaz” olarak kabul eden “ikinci aşama”daki çocuk, geçmişe temsilde mutlak gerçeklik olarak tapan klasik, kısmen varsayımsal, deney öncesi veya “ilkel” insanla aynı şekilde düşünür. Hem çocuk hem de ilkel insan, öncelikle *nasıl davranılacağıyla* ilgilenir; doğaya *aykırı olarak* sosyal toplumda aynı anda ve sürekli olarak arzu edilen amaçlara ulaşmak için davranışın nasıl organize edileceğiyle. Ancak çok daha sonra, bu en temel sorunlar çözüldükçe, çözüm araçlarının kendileri sorgulanabilir. Bu üst düzey kavramsallaştırma eylemi, kurallarıyla oyun oynama yeteneğinin ve bu tür etkinliklerin meşruluğuna olan inancın ortaya çıkması anlamına gelir. Bu daha soyut yetenek, daha önce ortaya konan ahlakın meta sorununa cevap verilmesini sağlar: “*Nasıl davranılır?*” değil “*nasıl davranılacağı nasıl belirlenebilir?*”⁵³⁶ Paradoksal olarak, belki de bu meta sorunun yanıtı aynı zamanda (görünüşe göre) daha az soyut olan “nasıl davranılır?” veya “iyi olan nedir?” sorusuna da nihai yanıtı sağlar.

Batı dini geleneğinden bazı örnekler (1) ahlakın temel sorunu (“iyi nedir?”) ile meta sorun (“iyi olan nedir?” sorusu nasıl yanıtlanır)

arasındaki ayrımın doğasını; (2) buna çözümlerinin yapısı ve (3) meta sorunun ve onun çözümünün, probleminden ve onun çözümünün tarihsel gelişim sürecinde izlediği yolu kavramaya yardımcı olabilir. Kısmen bildirimsel bellek sisteminin insan davranışının, benliğin ve ötekinin doğasını doğru bir şekilde kodlama yeteneği olarak ortaya çıkan (öz) bilinç sorunuyla başlayalım. Bu kodlama öncelikle, prosedürel bilginin epizodik temsilinin semantik kullanımı olan anlatı veya mit biçiminde gerçekleşir.

Anlatının semantik analizi –eleştirisi–⁵¹⁷ soyutlanmış ahlaki ilkelerin türetilmesine izin verir. Davranışta ve daha sonra epizodik/anlamsal (anlatı veya mitik) temsilde örtük olan ahlakın birinci derecede *saf semantik kodlaması*, liste şeklini alır. Ahlaki kurallardan oluşan bir kural listesi, açık ve basit bir şekilde neyin kabul edilebilir davranışa girdiğini ve neyin girmediğini tanımlar. Açık liste, anaya ait olan dünyadan çıkan ergen için iyi bir rehber görevi görür. Böyle bir liste, açık ahlak felsefesinin en temel biçimi olarak kabul edilebilir.

Liste, Yahudi halkı için yasa koyucu olarak hizmet eden Musa figürünün eylemlerinin bir sonucu olarak Yahudi-Hristiyan bilinci anlatısında kendini gösterir. Musa, (tipik) mitsel kahraman niteliklerinin çoğuna sahiptir ve ilkel toplumların doğaüstü atasına benzer. Bir örnek olarak tehlikeli bir doğum ve biri yüce ve ilahi biri sıradan çift ebeveynle karakterize edilmiştir:

Mısır Kralı, Şifra ve Pua adındaki İbrani ebelerle şöyle dedi:

“İbrani kadınlarını doğum sandalyesinde doğurturken iyi bakın; çocuk erkekse öldürün,⁵¹⁸ kızsız dokunmayın.”

Ama ebeler Tanrı’dan korkan kimselerdi, Mısır Kralı’nın buyruğuna uymayarak erkek çocukları sağ bıraktılar.

Bunun üzerine Mısır Kralı ebeleri çağırıp, “Niçin yaptınız bunu?” diye sordu, “Neden erkek çocukları sağ bıraktınız?”

Ebeler, “İbrani kadınlar Mısırlı kadınlara benzemiyor” diye yanıtladılar, “Çok güçlüler. Daha ebe gelmeden doğuruyorlar.”

Tanrı ebelere iyilik etti. Halk çoğaldıkça çoğaldı. Ebeler kendisinden korktukları için Tanrı onları ev bark sahibi yaptı.

Bunun üzerine firavun bütün halkına buyruk verdi: "Doğan her İbrani erkek çocuk Nil'e atılacak, kızlar sağ bırakılacak."

Levili bir adam kendi oymağından bir kızla evlendi. Kadın gebe kaldı ve bir erkek çocuk doğurdu. Güzel bir çocuk olduğunu görünce, onu üç ay gizledi. Daha fazla gizleyemeyeceğini anlayınca, hasır bir sepet alıp katran ve ziftle sıvadı. İçine çocuğu yerleştirip Nil kıyısındaki sazlığa bıraktı. Çocuğun ablası kardeşine ne olacağını görmek için uzaktan gözlüyordu.

O sırada firavunun kızı yıkanmak için ırmağa indi. Hizmetçileri ırmak kıyısında yürüyorlardı. Sazların arasındaki sepeti görünce, firavunun kızı onu getirmesi için hizmetçisini gönderdi. Sepeti açınca ağlayan çocuğu gördü. Ona acıyarak, "Bu bir İbrani çocuğu" dedi.

Çocuğun ablası firavunun kızına, "Gidip bir İbrani sütnine çağırayım mı?" diye sordu, "Senin için bebeği emzirsin."

Firavunun kızı, "Olur" diye yanıtladı. Kız gidip bebeğin annesini çağırdı. Firavunun kızı kadına, "Bu bebeği al, benim için emzir, ücretin neyse veririm" dedi. Kadın bebeği alıp emzirdi. Çocuk büyüyünce, onu geri getirdi. Firavunun kızı çocuğu evlat edindi. "Onu sudan çıkardım" diyerek adını Musa koydu. (Mısır'dan Çıkış 1:15-22; 2:1-10)

Musa yetişkinliğinde, ikincil Mısır kökenini reddeder ve İbranilere yeniden katılır ve zamanla onların lideri olur ve onları Mısır'dan ve Mısır'daki kölelikten (tiranlık altındaki kölelikten) uzaklaştırır. Onları dayanılmaz ve perişan halden, kendi belirlediği şekilde hareket ettikleri (araf) çölünden geçirerek (dünyevi) cennetin kendisine, süt ve balın Vadedilmiş Diyarı'na doğru kahramanca bir yolculuğa çıkarır. Frye bunu şu şekilde yorumlar:

Araf imgeleminin kutsal metinlerdeki motifi, üç ana bölümden oluşan Mısır'dan Çıkış anlatısıdır. Birinci bölüm, Mısır'ın İbranileri yok etme arzusunun ilk doğan Mısırlı erkeklerin katledilmesiyle tersine döndüğü, vebaların ziyaret ettiği bir dünya, "demir ocağı"

olan Mısır'da kalıştır. Bu bölüm Kızıldeniz'in yarılması, İsraililerin Mısır'dan ayrılması ve Mısır ordusunun boğulması ile sona erer. İkinci bölüm, yeni bir neslin Vadedilmiş Topraklar'a girebilmesi için diğer neslin ölmesinin gerektiği, zorlu bir dönem olan vahşi dünyada dolanıştır (Mezmurlar 95:11). Bu, tarihi aşan bir dünyada olduğumuzu gösteren birkaç özellikten biridir ve Mısır, çöl ve Vadedilmiş Topraklar'ın gerçek veya sembolik anlamının peygamberlerin şiirsel dilinde daha açık bir şekilde ortaya çıktığını gösterir.

Üçüncü bölüm, hemen dışında eski nesli temsil eden Musa'nın öldüğü Vadedilmiş Topraklar'a girer. Hristiyan tipolojisinde bu, Musa'nın simgelediği yasanın insanlığı kurtaramayacağı anlamını verir: Yalnızca İsa ile aynı adı taşıyan halefi Yeşu, Kenan'ı işgal edip fethedebilir.^{539/540}

Musa bir devrimcidir; halkına yeni bir varoluş biçimi öğretir. Bu, amaçlarını ve araçlarını yeniden incelediği anlamına gelir. Bu devrimci yeniden adaptasyon süreci, yeni durumun ortaya çıkarttığı duygulanımlar, birbirlerine baskın gelene kadar kendi aralarında savaştıkları için, zorunlu olarak yoğun bir ızdırap dönemiyle gelir. Kutsal metindeki anlatı, bu süreci dramatik bir şekilde tasvir eder ve onu uzun ve zorlu bir çölde kalış süreci olarak sunar. Bu süre zarfında "göksel" yiyeceğin⁵⁴¹ sağlanması, hikâyenin anlamına dair bir ipucudur; istikrarın yeniden kurulmasından veya iyileştirilmesinden önce gelen acı ve karışıklığa, yalnızca "manevi ekmek" ile beslenenler göz yumabilir. Bunu ancak yeterli anlamı içselleştirmiş ve bu nedenle bilgelik, sabır ve inanç geliştirenler tolere edebilir.

Mısır'dan çıkış süresince Musa, halkına bir yargıç olarak hizmet etmeye başlar; çatışan değerler arasında ara bulucu olması için güç veya karakter entegrasyonuna bağlı olarak onlar tarafından seçilir. Neyin doğru olduğunu, nasıl olması gerektiğini ve neyin yanlış ya da nispeten yanlış olduğunu belirlemeye zorlanır:

Ertesi gün Musa halkın davalarına bakmak için yargı kürsüsüne çıktı. Halk sabahtan akşama kadar çevresinde ayakta durdu.

Kayınbabası Musa'nın halk için yaptıklarını görünce, "Nedir bu, halka yaptığın?" dedi, "Neden sen tek başına yargıç olarak oturuyorsun da herkes sabahtan akşama kadar çevrende bekliyor?"

Musa, "Çünkü halk Tanrı'nın istemini bilmek için bana geliyor" diye yanıtladı, "Ne zaman bir sorunları olsa, bana gelirler. Ben de taraflar arasında karar veririm; Tanrı'nın kurallarını, yasalarını onlara bildiririm." (Mısır'dan Çıkış 18:13-16).

Böyle bir rolün benimsenmesi, büyük bir intrapsişik yükü gönüllü olarak kabul etmeyi –sürekli ahlaki yargıyı (soyutlanmış değerlerin intrapsişik evrimsel mücadelesinin sonucu olarak hiyerarşik düzenin oluşturulması) ortaya çıkarmak için gereken yükü– ve yapılabildiği durumda bunun sonucunda gerekli uyumsal aktivitenin üretimini gerektirir. Musa'nın (mitsel) durumunda, bu tür etkinlik *çeviri* biçimini almıştır; ahlaki ilkelerin prosedürden ve bunların anlatısal temsilinden soyut bir anlamsal koda çevrilmesi. Bu çeviri eylemi, yüzlerce yıl boyunca gerçekten Musa tarafından mı yoksa herhangi bir sayıda birey tarafından mı yapıldığı fark etmeksizin ileriye doğru muazzam bir sıçrama ve insan bilişinde önemli niteliksel değişim anlamına geliyordu. Bu toplumsal aracı olan mitolojik hafıza sürecinde "tek bir olay" olarak birleştirilmiştir. Ahlaki bilginin semantik biçimde açıkça ortaya çıkışı (anlatıdaki örtük temsilinin aksine), mitolojide vahiy tarafından "gerçekleştirilmiş" olarak temsil edilir. Bu vahiy, bilginin gizemli hayal gücü alanından somut söze "daha yüksek bir kaynaktan" alınmasıdır (bu durumda, epizodikten semantik hafıza sistemlerine).

Boğucu duygulanımın ortaya çıkması (*disinhibisyon*), bu büyüklükteki bilişsel yetenekteki geçişleri zorunlu olarak betimleyecektir; bu yaratıcı (ya da psikoterapötik) çabanın tipik "içgörü" fenomenine eşlik edişine benzer. Bu, intrapsişik entegrasyonun geçici olarak ilk kez oluşturulmasının ve bu şekilde serbest bırakılan çeşitli olasılıkların tanınmasının bir sonucu varsayılabilir. Bu şu

anlama gelir; yeni bir sınıflandırma sisteminin “ilk keşfi”, yeni kavranan şeylerin geniş “potansiyel faydası”nın kavranması (*yeni-lenmiş vaatlerinin anlaşılması*). Bu “ilk keşif” –*Eureka!*– deneyimin gönüllü olarak yeniden canlandırılmasının olumlu yönüdür. Bu süreç, Mısır’dan Çıkış’ta Musa’nın Tanrı’yla uzun süreli karşılaşmasının bir sonucu olarak görünüşünün dönüşmesiyle dramatik bir şekilde temsil edilir.

Musa orada kırk gün kırk gece RAB’le birlikte kaldı. Ağzına ne ekmek koydu, ne de su. Antlaşma sözlerini, on buyruğu taş levhaların üzerine yazdı. Musa elinde iki antlaşma levhasıyla Sina Dağı’ndan indi. RAB’le konuştuğu için yüzü ışıldıyordu, ama kendisi bunun farkında değildi.

Harun’la İsraililer Musa’nın ışıldayan yüzünü görünce, ona yaklaşmaya korktular.

Musa onları yanına çağırdı. Harun’la İsrail topluluğunun bütün önderleri çevresine toplandılar.

Musa onlarla konuştu.

Sonra herkes ona yaklaştı. Musa RAB’bin Sina Dağı’nda kendisine bildirdiği bütün buyrukları onlara verdi. (Mısır’dan Çıkış 34:28-32)

Bu “ışıldayan yüz”, bireyin güneş enerjisiyle mitik (semantik/epizodik) eşleşmesidir; aydınlanmanın, tanrıların ebedi temsilcisine anlık dönüşümün simgesidir. Musa tarafından üstlenilen bu “büyük atılım”, onu geçici olarak Tanrı’nın konumuna yerleştirir.

Musa, daha önce âdet olan, davranışa gömülü, mitte temsil edilen şeyi açık bir anlamsal koda dönüştürür. On Emir, “yeni” kodun en temel alt kümesidir:

“Benden başka tanrın olmayacak.

“Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın.

Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın RAB, kıskanç bir Tanrı'yım. Benden nefret edenin babasının işlediği günahın hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım.

Ama beni seven, buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm.

"Tanrın RAB'bin adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü RAB, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır.

"Şabat Günü'nü kutsal sayarak anımsa.

Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın.

Ama yedinci gün bana, Tanrın RAB'be Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dâhil, hiçbir iş yapmayacaksınız.

Çünkü ben, RAB yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal bir gün olarak belirledim.⁵⁴²

"Annene, babana saygı göster. Öyle ki, Tanrın RAB'bin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun.

"Adam öldürmeyeceksin.

"Zina etmeyeceksin.

"Çalmayacaksın.

"Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin.

"Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeye göz dikmeyeceksin." (Mısır'dan Çıkış 20:3-17)

Geleneğin kodlanması, zorunlu olarak geleneğin varlığına, yerleşik uyumsal davranışa ve bunun ikincil temsiline bağlıdır. Böyle bir gelenekte cisimleşen bilgi, birincil olarak kişiler arası eylem düzeyinde işleyen evrimsel baskının bir sonucu olarak var olur ve sadece ikincil olarak, daha sonradan, bilinç hiyerarşisinden temsile çevrilir. Bu, evrimin genellikle *davranıştan temsile* (epizodik ve semantik) –uyumsal eylemden ve bunların efsanevi tasvirinden soyut sözlü bilgiye– *temsilden davranışa* doğru ilerlediği anlamına gelir.^{543/544/545}

Gelenegin yasaya çevrilmesi önceden ancak imgede kodlanmış olanı sözlü şekilde soyutlaştırır; kültürün ahlakını ve ahlaki bireyi ilk kez “bilinçli” kılar. Mitolojikleştirilmiş bir kültür kahramanının intrapsişik etkinliğindeki bilişsel gelişmişliğin niteliksel kaymasıyla sonuçlanan bu dönüşüm eylemi, yüzyıllarca süren soyut uyumsal çabanın sonucunu oluşturur. Kahramanın eylemleri, devrimci oluşumun önemini (ve intrapsişik yerini ve kaynağını)⁵⁴⁶ belirtmek için “hikaye tarafından” göksel niteliklerle tanımlanır. Nietzsche şöyle der:

Büyük adamlar aynı büyük çağlar gibi, muazzam enerjinin birikmiş olduğu patlayıcı maddelerdir; ön koşulları her zaman, tarihsel ve fizyolojik olarak, uzun süren bir bir araya gelme, biriktirme, tasarruf etme ve korumanın onlardan önce gelmiş olmasıdır ve tabii ki uzun bir süredir patlama olmamış olmasıdır. Kitledeki gerginlik çok büyümüşse, en ufak bir tesadüfi uyarın, “deha”yı, “eylem”i, nihai kaderi dünyaya getirmek için yeterlidir.⁵⁴⁷

Bir toplumun ahlaki varsayımları, yeni davranış kalıpları üreten süreç olan bireysel keşif faaliyetinin bir sonucu olarak ilk önce prosedürel biçimde ortaya çıkar. Bu davranış kalıpları daha sonra, daha önce belirtilen kısıtlamalara (hayal gücüne başvurma, kendi kendine yetme, vb.) uygun olarak, Darwinci rekabetin bir sonucu olarak hiyerarşik olarak düzenlenir. Epizodik bellek sistemleri, prosedürü ve bunun sonuçlarını haritalar ve böylece paradigmatik yapıyı hayali olarak ve daha sonra tamamen anlamsal olarak kapsar hale gelir. Bu nedenle, bilinmeyen zamanla doğa; aynı anda hem yaratıcı hem de yıkıcı olan duygusal iki değerli Yüce Ana olarak mitsel şekilde temsil edilir. Bilinen kültür, bilinmeyene adapte olmuş Yüce Baba, tiran ve bilge kral, otoriter ve koruyucu kişilik haline gelir. Bilen kişi, insan, mitsel düşman kardeşler, gelenegin oğulları, kahraman ve antikahraman, Mesih ve Şeytan; tarihin ve gelenegin ebedi üreticileri ve yok edicileri şeklini alır. Anlatıdan beslenen semantik biliş –epizot ile saf sözlü soyutlama arasındaki

köprü- davranıştan "kurallar" türetir. Kuralların uygulanması, prosedürel ve epizodik temsiller de dâhil olmak üzere çevreyi değiştirir. Böylece döngü devam eder.

Kültür, bireyi savunmasızlığının sonuçlarına karşı korumaya hizmet eder (en azından olumlu yönüyle); ancak mutlak güvenlik için ödenen bedel, özgürlük ve bireysellik ve dolayısıyla yaratıcılıktır. Bireysel yaratıcılığın gönüllü olarak feda edilmesi, nihayetinde yaşamı zevkten ve anlamdan yoksun bırakır –ancak kaygı veya acı devam eder- ve bu nedenle hayatı çekilmez kılar. Uygar ya da tarihsel *Homo sapiens*, kendi uygarlığı içindeki bireylerin çoğunluğu tarafından zımnen ve açıkça ortaya konan ve mutlak olarak kabul edilen yapılandırılmış bir ilkeler kanunu içinde gelişir. Aslında insanlığın binlerce yıllık çabalarının toplamı olan bu mirasa karşılık, birey şekillenir ve bu şekilde bağımsız olarak varlığını sürdürebilir. Ancak tüm bu şekillendirmeler tamamen faydalı değildir. Bireysel kahramanlıkla ilişkilendirilen, doğası gereği ödüllendirici, dolaylı olarak ilginç faaliyetlerin genellikle grubun yerleşik yapısına bir tehdit oluşturmaya başlaması bir gerçektir.

Tarihin olumlu yönü olan Yüce Baba, insanı Korkunç Ana'dan korur. O, uygar düzen, eğitim ve bilgeliğin somutlaştırılması ve temsidir; türlerin kültürel davranışlarında iz bırakan tüm kahramanların soyutlanmış ve bütünleştirilmiş kişileştirilmesidir. O, öykünmenin ritüel bir modelidir: İyi Kral, Bilge Yargıç, Cesaret, Eylem, Sanat, Düşünce adamı. Bununla birlikte, belirli eylem kalıplarını temsil ettiği sürece, olasılığın, şimdiki zamanda olan yaşamın ve kahramanın düşmanıdır ve bu nedenle, zorunlu olarak ruhun esiri, Tiran'ın, Bürokrat'ın cisimleşmiş halidir. Bu Korkunç Baba olarak tarihtir. Geçmişin ölü ağırlığı, ezici dar, bağınaz, bilgisiz bakış açısı ve popüler varsayımlar bütünüdür. Bu, yaşamın yaratıcı yönü olan İyi Ana'ya baskı yapan güçtür. Korkunç Baba, yeni olan her şeye, bütünsel yapısını ve mutlak egemenliğini tehdit eden her şeye karşı çıkar. İyi adapte olmuş insanın kültürüyle özdeşleştirilmesi, tarih yerleşik hale geldikçe,

doğanın temsil ettiği güce karşıt olarak, yaratıcı' kahramanın, "doğal" bilinmeyenin güçleriyle olduğu kadar [ideolojik olduğunda, (*sluagh-ghirms*: ölümlerin savaş naraları gibi) çağdaş sloganlar atan] kamuoyuyla da savaşıması gerektiği anlamına gelir. Kahraman, değerlerin ve varsayımların tarihsel olarak belirlenmiş yapısının düşmanıdır, çünkü o yapıyı yeniden düzenlemek, hâlâ bilinmeyenle başa çıkmak zorunda kalabilir. Bu yeniden düzenleme sürecinde, ne yazık ki, kendisini ve bu kültürle özdeşleşen ve bu kültürü sürdüren tüm iyi adapte olmuş insanları bilinmeyenin korkunç güçlerine (ölümcül kaygı ve korku, boşluk korkusu, delilik korkusu, fiziksel yıkım) ifşa etme riskiyle karşı karşıya gelir.

Bu fikirler Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* adlı eserinde çarpıcı biçimde sunulur. Acı çeken bir ateist olan Ivan uydurduğu bir hikâyeyi yerel manastırda yetişmekte olan dindar küçük kardeşi Alyoşa'ya anlatır. İsa, İspanyol Engizisyonu sırasında dünyaya, Sevilla'ya döner:

Dikkat çekmeden geldi ve sessizce hareket etti. Ama garip bir şekilde, O'nu görenler O'nu hemen tanıdı. O'nu tanıdıklarını sağlayan şeyin ne olduğunu açıklayabilsem belki de şiirimin en güzel yanı bu olabilir... İnsanlar karşı konulmaz bir güçle O'na çekilirler, O'nun etrafında toplanırlar, O'nun peşinden giderler ve çok geçmeden bir kalabalık oluşur. Dudaklarında sonsuz şefkatin nazik gülümsemesiyle sessizce aralarında yürür. Yüreğinde aşk güneşi yanar; O'nun gözlerinden ışık, anlayış ve manevi güç akar ve insanların kalplerini O'nun sevgisiyle titreştirir. Ellerini onlara doğru uzatır, onları kutsar ve onlara hatta kıyafetlerine dokunmaktan bile iyileştirici bir güç verir. Çocukluğundan beri kör olan yaşlı bir adam O'na yalvarır: "Tanrım beni iyileştir ve, ben de onu göreyim!" Sanki gözlerinden kabul düşmüş gibi kör adam da O'nu görür. İnsanlar ağlar ve O'nun geçtiği yeri öperler. Çocuklar O'nun yoluna çiçekler saçar ve O'na, "Hosannah!" diye haykırırlar. "Bu o! Başka kim olabilir ki!" Ağlayan kişiler tarafından küçük beyaz bir tabut kiliseye taşındığında, Sevilla Katedrali'nin

basamaklarında durur. Tabutta ünlü bir adamın tek kızı olan yedi yaşında bir kız yatıyordur. Çiçeklerin arasında yatıyordur. Ağlayan anneye “O senin çocuğunu diriltecek!” diye bağırır. Alayı karşılamak için katedralden çıkan rahip şaşırılmış şekilde kaşlarını çatar. Ölen çocuğun annesi, “Eğer gerçekten Sensen, çocuğumu bana geri ver!” diye feryat ederek O’nun ayaklarına kapanır ve ellerini O’na uzatır. Alay durur. Tabutu ayaklarının dibine koyarlar. Şefkatle bakar, “*Talitha cumi*” –kalk, bakire– der ve bakire yükselir. Küçük kız tabutunda doğrulup küçük gözlerini açar, şaşkınlıkla etrafına bakar ve gülümser. Onu tabuta koyarken eline konan beyaz gülleri tutmaktadır. İnsanlar arasında kargaşa, bağırışlar ve ağlamalar vardır.

Tam o anda, Engizisyon Mahkemesi Başkanı olan Kardinal, katedral meydanını geçer. Neredeyse doksan yaşında, uzun boylu ve dik bir adamdır. Yüzü kırışmış, gözleri çökmüştür, ama yine de içlerinde için için yanan bir kıvılcım varmışçasına parlarlar. Şimdi bir gün önce, Roma Kilisesi’nin düşmanlarını yakarken geçit töreninde giydiği muhteşem kardinal cübbesini giymiyordur. Üzerinde sıradan bir keşişin kaba cübbesi vardır. Onu ürkütücü yardımcıları, köleleri, “kutsal muhafızı” takip ediyordur. Kalabalığın toplandığını, durduğunu ve uzaktan izlediğini görür. Her şeyi görür: tabutun yere konmasını ve kızın ondan kalkmasını. Yüzü kararır. Kalın beyaz kaşlarını çatar; gözleri uğursuz bir ateşle parlıyordur. Parmağıyla işaret ederek muhafızlarına O’nu yakalamalarını emreder.

Engizisyon Mahkemesi Başkanı’nın gücü o kadar büyük ve insanlar o kadar itaatkârdır ki titreyerek ona itaat ederler, muhafızlar için hemen bir geçit açarlar. Meydana ölüme benzer bir sessizlik çöker ve bu sessizlikte muhafızlar O’nu alıp uzaklaştırırlar.

Ardından kalabalıktaki herkes, Engizisyon Mahkemesi’nin önünde bir adama secde eder. Yaşlı adam sessizce onları kutsar ve gider.

Gardiyanlar, mahkûmlarını Kutsal Engizisyon’un eski bir binasına götürür ve O’nu karanlık, dar, tonozlu bir hapisane hücreğine kapatırlar. Gün biter ve yerini Sevilla’nın boğucu, siyah gecesi alır. Havada defne ve limon kokusu vardır

Zifiri karanlıkta aniden hücrenin demir kapısı açılır, elinde bir ışık tutan Baş Engizisyoncu orada durur. Yaşlı adam hücreye tek başına girer ve içeri girdiğinde kapı arkasından kapanır. Durur ve uzun bir süre –bir, hatta iki dakika– O’na bakar. Sonunda ışığı masaya koyar ve şöyle der: “Sen? Gerçekten sen misin?” Cevap alamayınca aceleyle:

“Bana cevap vermene gerek yok. Hiç bir şey söyleme. Bana şimdi söyleyebileceğin şeyi çok iyi biliyorum. Ayrıca daha önce söylediklerine bir şey eklemeye hakkın yok. Neden buraya geldin, bize karışmak ve işimizi zorlaştırmak için mi? Buraya müdahale etmek için geldin... Bunu biliyorsun. Ama sana yarın ne olacağını söyleyeyim mi? Gerçekte kim olduğunu bilmiyorum, gerçekten O mu yoksa sadece O’nun bir benzeri olup olmadığını bilmek de istemiyorum ama en geç yarın Seni tüm sapkınların en kötüsü ilan edeceğim ve yakılmanı emredeceğim. Bugün ayaklarını öpenler, benim bir işaretimle, kömürleri tırmıklamak için kazığına üşüşecekler. Bunu bilmiyor musun? Ah evet, sanırım biliyorsun,” diye devam eder derin düşüncelere dalmış, gözlerini tutsağına dikmiş halde.⁵⁴⁸

Zalim eylemlerine rağmen, Engizisyoncu eylemlerini Mesih’in önünde haklı çıkarmak zorunda hisseder:

Büyük peygamberinizin bir önsezisi vardı ve bize bir alegori halinde diriliş anında orada olanları gördüğünü ve o an orada her kabileden 12 bin kişi olduğunu söyledi. Ancak o anda gerçekten bu kadar çok kişi vardıysa bunların insandan ziyade tanrı olması gerekirdi. Onlar senin çarmıhını taşıdılar, kökler ve çekirgelerle beslenerek çorak bir çölde yıllarca açlığa katlandılar ve elbette, bu özgür çocuklarını, onların karşılıksız sevgilerini ve Senin uğruna çektikleri muhteşem acıyı gururla gösterebilirsin. Ancak unutma, onlar da sadece birkaç bin kişiydiler ve bunlar da insandan çok tanrıydı. Geri kalanlar ne olacak? Neden insanlığın geri kalanı, daha zayıf olanlar, daha güçlülerin dayanabileceğine dayanamadıkları için acı çeksin? Böylesine korkunç yeteneklere sahip olmadığı için

zayıf bir ruhun suçu nedir? Senin sadece birkaç kişi için gelmiş olduğun doğru olabilir mi? Eğer bu doğruysa bu anlayamayacağımız bir gizem ve eğer bu bir gizemse, önemli olanın seçim ya da sevgi özgürlüğü değil, vicdanı pahasına bile olsa körü körüne tapılması gereken bir gizem olduğunu insanlara söylemeye hakkımız var. Bizim yaptığımız da tam olarak bu. Yaptıklarınızı düzelttik ve şimdi onları *mucize*, *gizem* ve *otorite* üzerine oturttuk. Ve insanlar, kendilerine bunca acıyı getiren korkunç özgürlük armağanıyla yeniden koyunlar gibi yönetilmenin sevincini yaşıyorlar. Söyle bana, vaaz vermekte ve bu şekilde hareket etmekte haklı mıydık? İnsanların güçsüzlüğü fikrine geri dönmemize ve onların sorumluluklarının yükünü sevgiyle hafifletmeye çalışmamıza, hatta zayıf doğalarının bizim iznimizle günah işlemesine izin vermene neden olan insana olan sevgimiz değil miydi? Neden işimize karışmaya geldin?⁵⁴⁹

Yaşlı rahip, kilise kurumunun hangi tarihsel rolü oynadığını ve bunun nedenini ve yaklaşan çarmıha germenin gerekliliğini şu şekilde açıklar:

Ve onları mutlu etmek için günahlarını üzerimize almış olan bizler, ayağa kalkıp Sana: "Güçlüysen ve cesaretin varsa bizi yargıla!" dedik. Bil ki senden korkmuyorum; bil ki ben de kökler ve çekirgelerle beslenerek çölde yaşadım, insanlara bahsettiğin özgürlüğü ben de kutsadım ve ben de güçlü seçilmişler arasında yerimi almaya ve onlar arasında sayılmaya hazırdım. Ama aklım başıma geldi ve çılgın bir amaca hizmet etmeyi reddettim. Döndüm ve *Senin işini düzeltmeye* çalışanlara katıldım. Uysalların mutluluğu için gururluları bırakıp uysallara döndüm. Sana söylediklerim olacak ve krallığımız gelecek. Tekrar söylüyorum, yarın itaatkâr sürüler göreceksin. Benden ilk işarette, seni yaktıracığım kazıkların altındaki ateşe kömür yığmak için koşturan sürüler, çünkü buraya gelerek işimizi daha da zorlaştırdın. Ateşimizi hak eden biri varsa o da sensin ve yarın seni yaktıracığım. *Dixi!* diyeceğiz.⁵⁵⁰

Hikâye, sona ermeden hemen önce beklenmedik bir yöne döner. Dostoyevski'nin dehasını ve ideolojik olarak bariz olanın ötesine geçme kapasitesini gösteren bir yön değiştirme. İvan şöyle der:

Baş Engizisyoncu susar ve bir süre tutuklunun cevap vermesini bekler. Mahkûmun sessizliği üzerine bir ağırlık çöktürür. O'nu izlemiş; dikkatle dinlemiştir. Gözlerinin içine nazikçe bakar ve görünüşe göre konuşmak istemez. Yaşlı adam, ne kadar acı verici ve korkunç olursa olsun, O'nun bir şey söylemesini ister. Ama bunun yerine o aniden yaşlı adama yaklaşır ve onu nazikçe yaşlı, kansız dudaklarından öper. Bu onun tek cevabıdır. Yaşlı adam şaşırır ve ürperir. Dudaklarının köşeleri hafifçe titriyor gibidir. Kapıya yürür, kapıyı açar ve O'na, "Şimdi git ve geri gelme... asla. Bir daha asla, asla geri gelmemelisin!" der. Ve mahkûmu şehrin karanlık sokaklarına salar. Mahkûm gider."⁵¹

William James'in dediği gibi: "Topluluk, bireysel dürtü olmadan durakalır. Dürtü, topluluğun sempatisi olmaksızın ölür."⁵²

Bir kültürün mitleri onun merkezi hikâyeleridir. Bu hikâyeler, insan niyetinin tarihsel olarak öngörülen dönüşümünün dramatik bir kaydını sağlar ve tarihin eylem üzerindeki kümülatif etkisinin epizodik/anlamsal şekilde düzenlenmesini oluşturur. Tarihsel olarak belirlenmiş davranışın korunmasına hizmet eden mitsel anlatılar, bu davranışın ve bunların ortaya çıkış yöntemlerinin ampirik olmayan epizodik temsilini oluşturur. Mit amaçtır, epizodik bellekte kodlanır. Mitik gerçek, temel motivasyon ve duygulanım perspektifinden alakalı, geçmiş deneyimler ve geçmiş davranışın gözleminden türetilen bilgidir. Mit aynı zamanda tarihsel özlerin davranış açısından bir kaydını sağlar ve bu tarihsel özleri programlar. Anlatı, tasvirdeki eylemin semantik tanımını sağlar, hayal edilen epizodik olaylardan geriye doğru uyumsal, taklit davranışı ortaya çıkarma yetisine sahiptir. Mitsel anlatı, *olması gerekenin* incelenmesi olarak ahlakın dramatik bir sunumunu sağlar. Böyle bir anlatı, geçmişin anlamı ile, geçmiş varoluşun şimdiki ve gele-

cekteki eylem için ima ettikleriyle ilgilenir. Bu anlam, davranışın düzenlenmesinin zeminini oluşturur.

İstisnai bireylerin kahramanlıklarını canlandıran mitik drama, genel olarak uygulanabilir bir adaptasyon modelinin açıklanmasına adanmıştır. Bu arketipsel model, *duruma dair tüm bireysel davranışların üretilmesine* yardımcı olur. Mit, belirli davranışların kültürel olarak belirlenmiş tüm karmaşık hiyerarşilerinin temeli oluşturabilen prosedürel bir şemanın tanımına doğru ilerler. Bu şematik model, yaratıcı keşif davranışı için doğuştan gelen, içgüdüsel, nöropsikolojik olarak belirlenen bireysel potansiyelle eşleşir. Bu eylemdeki bu potansiyelin tarihsel gözlemi esnasında inşa edilir. Tarih boyunca bu potansiyelin açığa çıkarılması, bireyin doğuştan gelen kapasitesinin gelişimini destekleyen, onu tehlikeden koruyan, ona umut veren ve onun varoluşsal korkusunu engelleyen çevresel olarak uygun belirli prosedürel ve epizodik sosyal bağlamların yaratılmasını sağlar.

Görünmez ve bilinmeyen ataların ruhlarından oluşan bir çember modern bireyi çevreler ve onu karanlıktan ve kaostan korur. Bu çember kırıldığında –bu ruhların temsil ettiği ilkeler eleştirel yaklaşıma, diğer kahramanlık biçimlerinin saldırısına, diğer ideolojilere veya bireysel deneyimin etkisine maruz kaldığında– bilgi bağlamını kaybeder ve bilinen, eski bilinmeyen haline döner. Bu, Korkunç Ana'nın insan bilinci altında yattığı anlamına gelmez; daha çok *onun binlerce yıl önceki "varlığı"nın sebeplerinin bugün hâlâ geçerli sebepler olduğunu* söyler. Bu, Lamarckçı yollarla aktarılan bir ırksal bellek sorunu değil, benzer koşullar altında benzer şekilde deneyimleme sorunudur. Bu koşullar, kültürün koruyucu perdesi delindiğinde her zaman ortaya çıkar.

Tarih, insanı maddi ve manevi ezici saldırılara karşı korur. Bu işlevi, içinde kuşattıkları için bir anlam çerçevesi sağlayarak gerçekleştirir. Bu şekilde anlaşılan tarih, tüm kültürlerin dayandığı, "zamanın ruhu" tarafından etkilenmiş bireylerin eylemlerine rehberlik eden *a priori* varsayımlardan oluşur. Bu anlam çerçevesi,

zorunlu olarak çeşitli inanç ilkelerine dayandırılır ve bütünlük içinde bir mit olarak tanımlanabilir (her ne kadar mitten *önce gelse* de). Mitin “en gelişmiş seviyeleri” insana, toplum tarafından sonsuza kadar kutsanıp lanetlenmiş, bilinmeyen tarafından sonsuza dek tehdit edilen ve kurtulmuş her bir insan yaşamının trajedisine anlam kazandırma veya anlam keşfetme kapasitesi sağlar. Bu mitik düzeyde yaşamak –saklanmaktan ziyade– belirli bir kültür tarafından henüz ulaşılan veya kavramsallaştırılan bilincin en yüksek aşamasına ulaşma ve belki de onu aşma olasılığı demektir. Bu mitik yaşam, sembolik olarak kurtarıcıyla temsil edilir; mitolojik dramının temel yönlerini somutlaştıran birey. Batı geleneğinde, iyi ya da kötü bu kişi İsa’dır. Frye’in belirttiği gibi:

İsa’nın yaşamının anlamı, genellikle, mükemmel ahlaklı bir yaşamdan veya doğru bir eylem kuralına tam olarak uymaktan oluşan yasal bir anlamla düşünülür. Ancak onun önemini yasaldan ziyade bir kehanet olarak düşünürsek, onun asıl önemi, tarihte hiçbir insan toplumunun katlanamayacağı yegâne figür olmasındadır. Onu reddeden toplum tüm toplumları temsil eder: Ölümünden sorumlu olanlar Romalılar ya da Yahudiler ya da o sırada etrafta olanlar değil, tüm insanlıktı. Kayafa (Yuhanna 18:14) “Halk için bir tek adamın ölmesi uygundur” der ve onunla aynı fikirde olmayan hiçbir insan toplumu olmamıştır.

Bana öyle geliyor ki, Hristiyanlığı (ve Museviliği) çoğu Doğu dininden ayıran şey, toplumla yüzleşmenin bu devrimci unsurudur. Bu unsur tarihe diyalektik bir anlam sunarak ona şekil ve anlam verir. Bu açıdan bakıldığında, insan hayatındaki kötülüğün temeli tam olarak cehalet olarak adlandırılmaz veya bu aydınlanma da bu kötülüğün panzehri olarak sunulamaz. İnsan gaddarlığı ve akılsızlığının kaydı o kadar korkunçtur ki bir teşhise yakın söylenebilecek en fazla şey bozuk bir irade duygusu olabilir. Bu nedenle, Buda’nın şefkatli Buda olması gibi, İsa yalnızca şefkatli İsa değildi. Onun yaptıkları, aydınlanma yollarını öğretmeyi içermesine rağmen, burada bitmez, bir şehitlikten ve ölüme inişten geçer. Buradaki iki çıkarım, mevcut amacımız için özellikle

önemlidir. Bunlardan birincisi, herhangi bir “aydınlanma” da özel olarak tarihsel bir durumun gizli olmasıdır: İnsan, tarihten pasif bir şekilde uyanmamalı, ondan kurtulmak için savaşmalıdır. İkincisi, tam bir bireyi yutma yetisi, şimdiye kadar, kendilerine Hristiyan diyenler de dâhil olmak üzere herhangi bir toplumun kapasitesinin ötesindedir.⁵⁵³

Mit, davranışta tezahür ettiği şekliyle, keşfedici, yaratıcı, iletişimsel psişenin temel doğasını kapsar ve ifade eder hale gelmiştir. Bu taklitle başlayan ve sözlü soyutlama ile sonuçlanan davranışın gözlenmesi ve yeniden temsil edilmesinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Hangi amaçla tüm davranışlar (ve bu davranışların temsilleri) arketiplere tabi kılınmıştır? Ahlakı dönüştüren ve onu kuran davranışsal süreçlerin gelişmesine izin veren bir devletin –*manevi bir krallığın*– kurulması amacıyla. Ne de olsa tarihsel kültürler –en azından değişime açıkça açık olanlar– davranışları *düzen ve kaos aracılığıyla benlikte* ve öteki idealde (örtük ya da açık olarak) ele alınacak şekilde düzenlerler. Bu nedenle, diğerlerine ve kendine yönelik ahlaki eylem, anlamsal sistem perspektifinden bir “mış gibi” ifade oluşturur. Ahlakı birey, kendisine ve diğerlerine, yaratıcı adaptasyonun nihai kaynağını (“dünya”nın nihai kaynağını) kabul eder ve saygı duyar “mış gibi” davranır. Bu tür davranışlar “bilinçdışı”nda birey ve kurtarıcı –arketipsel kurtarıcı, kültür taşıyıcısı, ilahi kahraman– arasındaki özdeşliği varsayar. Bu, bütünleştirilmiş davranışın kaynağının tanınmasına göre bütünleştirilmiş davranış organizasyonudur. Bununla birlikte, böyle bir organizasyonun oluşturulması, geleneğe tamamen bağlılığa dayanan ahlak için bir tehdittir.

Kahramanca davranış, taklidi zorunlu kılar; bir kahraman, tanımı gereği, bir öykünme modeli görevi görür. Arketipsel kahraman olan kültür taşıyıcısının davranışı, prosedürel (ahlaki) kodlamanın ayrıntılı bir somutlaştırılmasını oluşturur. Bu kod evrimsel bir sürecin sonucudur. Bu süreç kahramanca bir çaba esnasında yaratıcı davranışların oluşturulmasını, bunların taklit ve

soyut biçimlerde iletilmesini ve zaman içerisinde kültürel karakteri oluşturan tutarlı davranış kalıplarına entegrasyonu kapsar. Bu kültürel karakter, prosedürde somutlaşan sağlıklı bireyin merkezi “kişiliği”dir. Epizodik ve semantik bellekte ikincil olarak temsil edilir. İdealde bu karakter, gelenek ve adaptasyon ile benliğin ve diğerinin ihtiyaçları arasındaki uyumlu dengeyi hedefler. İnsan mitinin “amaç”ı, böyle bir karakteri doğru bir şekilde temsil etmeye yönelik devamlı çabadır.

Tarih ilerledikçe, daha “bilinçli” hale geldikçe ve farklılaştıkça veya daha doğrusu, uyumlu sosyal davranışın altında yatan varsayımlar giderek daha tutarlı şekilde soyut olarak formüle edildikçe toplum, davranışın adanması gereken bir ideal olarak kahramanlığın üretilmesi ve sonuçlarının kavramsallaştırılmasından, bir ideal olarak kahramanlık davranışının kendisinin kavramsallaştırılmasına yönelir. Bu, üründen sürece geçiştir. Kavramsallaştırmadaki bu değişim, Batı geleneğinde Yeni Ahit’te Mesih’in tutkusunun tasvirinde sunulur. Bu dramatik bir şekilde Batı ahlakının aksiyomlarının devrimci yeniden yapılanması sürecini ve sonuçlarını aktarır.

Uzun zamandır Mesih’in, Eski Ahit’te örtük olarak “bulunduğu” kabul edilmiştir. Frye bunu şöyle yorumlar:

Pavlus için Mesih, esas olarak Eski Ahit hikâyesinin gizli kahramanı ve dirilişin Paskalya ertesi Mesih’iydi. İnciller, Mesih’i İncil öncesi bu kavrayışa uyan bir biçimde sunar: biyografik bir biçimde değil, İsa’nın Eski Ahit’te bir dizi eski olay, kural ve imgeyi yorumladığı kesintili bir görünüm dizisi ve en sonunda Mesih bağlamında onun sağladığı bedende bunların canlanması olarak.⁵⁵⁴

En temel analiz düzeyinde bunun anlamı, Mesih’in temsil ettiği eylem, hayal gücü ve düşünce modelinin, herhangi bir anlatıda veya mitolojide zorunlu olarak “orada” olması ve *hafızaya yerleşecek şekilde yeterince zorlamasıdır*. Bu örtük varoluşun nedenleri bir ba-

kımdan açıktır: Mesih, başarılı bireysel ve toplumsal adaptasyonun temelini anlatısal tasviri olan, gelenekte temellenen kahramanı somutlaştırır. “Başlangıçta” (Yuhanna 1:1) “vücut bulmuş” (Yuhanna 1:14) Söz olarak, aynı anda düzeni kaostan ayıran gücü ve ruhsal, soyut, bildirimsel, semantikten türeyen geleneği temsil eder. Onun varoluş şekli, ahlakın kendisini hukukun üstünlüğünden, süreç anlamına gelen ruhun egemenliğine taşıyan şeydir. Ruh bir süreçtir, aynı zamanda hem durağan varlığın yaratılmasından sorumludur hem de ona karşıdır. Frye’in belirttiği gibi:

Yeni Ahit’in kendisi bize inancın gizemlerinin “ruhça değerlendirilmesi” gerektiğini söyledi (1. Korintliler 2:14). Bu, Pavlus’un yaşam veren ruhun öldürüldüğünü anlattığı kısım zıttır.⁵⁵

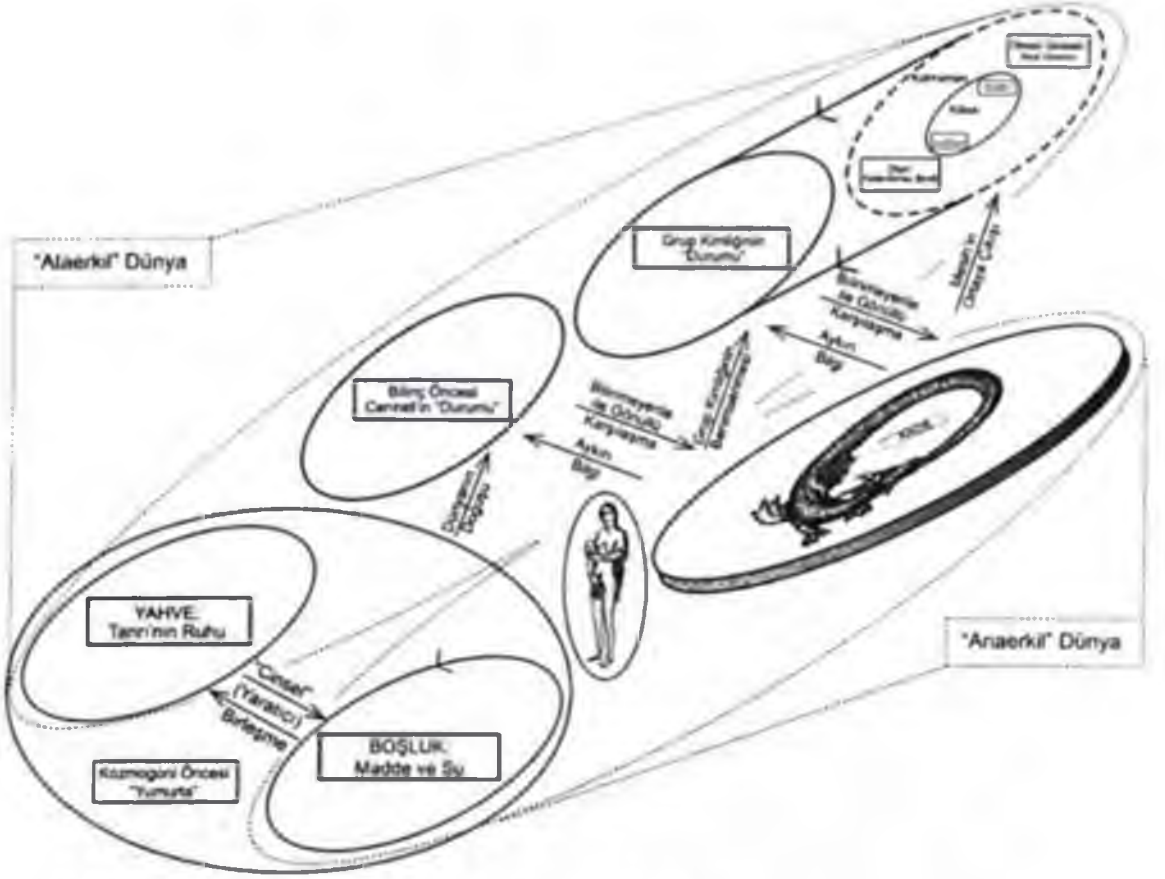
Bu fikir, *Şekil 60: Grup Kimliği ve Mesih’in Kaostan Doğuşu*’nda şematik olarak temsil edilmektedir. Bu aynı zamanda Hristiyan “insanın hikâyesi”ni anlatır.

Masih için, “Tanrı ölülerin değil, dirilerin Tanrısıdır.” (Matta 22:32). Ahlakı, kodlanmış geleneğe –Musa Kanunu’na– katı bir şekilde güvenmenin ötesine götürür. Bunu böyle bir gelenek gereksiz olduğu için değil, bu aslında gerekli ve daima yetersiz olduğu için yapar. İsa şöyle der:

Size şunu söyleyeyim: Doğruluğunuz din bilginleriyle Ferisiler’inkini aşmadıkça, Göklerin Egemenliği’ne asla giremezsiniz! (Matta 5:20)

Ama ayrıca şunu da der:

Kutsal Yasa’yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. (Matta 5:17)

Şekil 60: Grup Kimliği ve Mesih'in Kaostan Doğuşu

Bu gelenekle özdeşleşmenin yetersiz olduğu anlamına gelir; bu gelenek bu nedenle yararsız olarak görülemez, gelişimsel bir öncü olarak görülür. Sonuç olarak geleneği yeniden yapılandıran süreç örtük olarak geleneğin içerisinde yer alır.

Kültürü yasa ve kuralların köleliğinden kurtaran Mesih'in rolü, Mısır'dan Çıkış'ın sonunda, Musa'nın ölümünü içeren ve sonrasında devam eden olay dizisinde şekillendirilmiştir. Aslında İsa, Tanrı tarafından İsrailoğullarına vadedilen toprakların son versiyonu olarak ruhsal (intrapsişik) bir krallık sunan ikinci bir Musa olarak görünür.⁵⁵⁶ Görünüşe göre Musa tarafından açık bir iş birliğiyle ona böyle bir teklifte bulunma yetkisi verilmiş, hatta ona Musa gibi bir güç verilmiştir ("güneş tanrısı"na yakışır şekilde):

Altı gün sonra İsa, yanına yalnız Petrus, Yakup ve Yakup'un kardeşi Yuhanna'yı alarak yüksek bir dağa çıktı.

Onların gözü önünde İsa'nın görünümü değişti. Yüzü güneş gibi parladı, giysileri ışık gibi bembeyaz oldu.

O anda Musa'yla İlyas öğrencilere göründü. İsa'yla konuşuyorlardı.

Petrus İsa'ya, "Ya Rab" dedi, "Burada bulunmamız ne iyi oldu!

İstersen burada üç çardak kurayım: Biri sana, biri Musa'ya, biri de İlyas'a."

Petrus daha konuşurken parlak bir bulut onlara gölge saldı. Bu-

luttan gelen bir ses, "Sevgili Oğlum budur, O'ndan hoşnudum.

O'nu dinleyin!" dedi.

Öğrenciler bunu işitince, dehşet içinde yüzüstü yere kapandılar.

(Matta 17:1-6)

Musa gibi, Mesih de en ünlü konuşmasını (Frye'in On Emir üzerine uzun bir yorum olarak ele aldığı) bir dağın tepesinde yapar. Frye, Musa Kanunu'nun yasaklamaya, yasak olanın tarifine dayandığını not eder: "Yapmayacaksın." Buna karşılık, Mesih'in mesajı daha çok teşvik tarzında, aktif iyiliği açıklar: "Yapacaksın..."⁵⁵⁷ Bu dönüşüm, yüksek ahlaki bilincin gelişimine dayanır. Başlangıçta, günaha batmış bir ruh için, neyin tehlikeli olduğunu, neyin açıkça kontrol altına alınması gerektiğini belirlemek daha kolay bir meseledir. Geleneğe vicdanlı ve disiplinli bir şekilde bağlı kalmanın bir sonucu olarak belirli bir ruh temizliğine ulaşıldığında, *neyin yapılmaması gerektiğini* değil, *neyin iyi olduğunu, neyin yapılması gerektiğini* belirlemek mümkün hale gelir. Bu karışıklık aynı zamanda ergen ve yetişkin ahlakı arasındaki ilişkiye de benzer: Katı grup kimliği, artık bağımlı olmayan çocuğu uygun şekilde sosyalleştirir ve onun bebeklikten yetişkinliğe geçmesine izin verir. Disiplinli bir şekilde hareket etme kapasitesi –yani kurallara uymak– yetişkin esnekliği için bir ön koşuldur, ancak (güncellenmiş) adaptasyona yardımcı yeni kurallar dizisi üretme kapasitesi olan gerçek yetişkin ahlakı ile karıştırılmamalıdır. Bu ayrıca "Yahudi" ahlakının ergen ve "Hristiyan" yetişkin olduğunu söylemek değildir. Dana önce ele aldığımız gibi, Eski Ahit'te peygamberlik niteliğindeki "zorba düzene düşmanlık" örnekleri bol

miktarda vardır.⁵⁵⁸ Karşıtlık, *farklı inançların taraftarları arasında değil, daha çok aynı inanç içerisindeki dogmatik ve katı ile yaratıcı ve sorumlu arasındadır.*

Kurallar listesinin –geçmişin taşa dökülmüş ahlaki bilgeliğinin– geliştirilmesi mevcut prosedürel ve epizodik kültürel yapıyı ilk kez açıkça “bilinçli” hale getirir. Listenin sadeliği, onu kolayca akılda kalıcı ve “paylaşılacak bir referans noktası” olarak erişilebilir kılar. Soyutlamasının faydaları –iletilebilirliği ve hızlı genelleme potansiyeli– onu düzenin kurulması ve sürdürülmesi için sağlam bir güç haline getirir. Listede yine de, derin içsel yapısal sınırlamalar vardır. Prosedürel ahlakın (değişken ve bağlama bağlı bir tarzda hiyerarşik olarak düzenlenmiştir) doğasını gerçekten temsil etmek için yeterince karmaşık değildir. Çatışan görevlerin yarattığı ızdırabı ele alamaz; mevcut durum farklı ilişkili davranışsal tepkileri zorunlu kıldığında (listelenen ahlaki ön koşullardan biri diğeriyle çatıştığında) uygun davranışı tanımlayamaz. Sabit kuralların oluşturulması, aynı zamanda, “çevresel değişiklik” bir esnekliği gerekli kıldığı zaman, uyumsal esnekliği genellikle tehlikeli bir biçimde kısıtlayarak, yargılama ve seçim yapma kapasitesini sınırlar:

Dikkat edin, hiç kimse, “İşte burada!” veya “İşte orada!” diyerek sizi saptırmasın. Çünkü İnsanoğlu içinizdedir. Onu takip edin.

Onu arayan bulur.

Öyleyse gidin ve krallığın vaazını verin.

Size benim tayin ettiğimden başka kural koymayın, bir yasa koyucu gibi yasalar koymayın yoksa onların boyunduruğu altına girersiniz.^{559/560}

İçsel sınırlamalarının bir sonucu olarak, olmaması gerekeni belirten liste, yerine getirildikten sonra, daha esnek bir ilkeye dayanan daha soyut bir ahlaki düzen biçiminin kurulmasına yol açmalıdır; bu düzen de ne yapılması gerektiğini açıklar.

Mesih'in, yasanın sözüne bağlı kalmanın dayattığı davranış üzerindeki sınırlamaları (tehlikeli ama gerekli) aşma girişimlerinin açıklamaları, *paradoksal bir anlatı biçimini* alır. İsa'nın, yasalar listesinin yapısının kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkan bir dizi Gordion düğümü –ahlaki ikilemler– sunduğu (veya ona sunulduğu) söylenebilir. O, Yeni Ahit'te, o zamanki geleneksel düzenin zamansal temsilcileriyle, kendi inançlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan koan benzeri bilmecelerle alay ederek ölümcül derecede ciddi bir oyun oynar:

Bir Şabat Günü İsa ekinler arasından geçiyordu. Öğrencileri başakları koparıyor, avuçlarında ufalayıp yiyorlardı. Ferisiler'den bazıları, "Şabat Günü yasak olanı neden yapıyorsunuz?" dediler.⁵⁶¹ İsa onlara şöyle karşılık verdi: "Davut'la yanındakiler acıkınca Davut'un ne yaptığını okumadınız mı? Tanrı'nın evine girdi, kâhinlerden başkasının yemesi yasak olan adak ekmeklerini alıp yedi ve yanındakilere de verdi."⁵⁶² Sonra İsa onlara, "İnsanoğlu Şabat Günü'nün de Rabbi'dir" dedi.

Bir başka Şabat Günü İsa havraya girmiş öğretiyordu. Orada sağ eli sakat bir adam vardı. İsa'yı suçlamak için fırsat kollayan din bilginleriyle Ferisiler, Şabat Günü hastaları iyileştirecek mi diye O'nu gözlüyorlardı. İsa, onların ne düşündüklerini biliyordu. Eli sakat olan adama, "Ayağa kalk, öne çık" dedi. O da kalktı, orta yerde durdu.

İsa onlara, "Size sorayım" dedi, "Kutsal Yasa'ya göre Şabat Günü iyilik yapmak mı doğru, kötülük yapmak mı? Can kurtarmak mı doğru, öldürmek mi?" Gözlerini hepsinin üzerinde gezdirdikten sonra adama, "Elini uzat" dedi. Adam elini uzattı, eli yine sapaşğlam oluverdi. Onlar ise öfkeden deliye döndüler ve aralarında İsa'ya ne yapabileceklerini tartışmaya başladılar. (Luka 6:1-11)

Benzer şekilde:

Bir Şabat Günü İsa Ferisiler'in ileri gelenlerinden birinin evine yemek yemeye gitti. Herkes O'nu dikkatle gözlüyordu. Önünde, vücudu su toplamış bir adam vardı. İsa, Kutsal Yasa uzmanlarına ve Ferisiler'e, "Şabat Günü bir hastayı iyileştirmek Kutsal Yasa'ya uygun mudur, değil midir?" diye sordu. Onlar ses çıkarmadılar. İsa adamı tutup iyileştirdi, sonra eve gönderdi.

İsa onlara şöyle dedi: "Hanginiz oğlu ya da öküzü Şabat Günü kuyuya düşer de hemen çıkarmaz?" Onlar buna hiçbir karşılık veremediler. (Luka 14:1-6)

Aynı zamanda:

İsa yolda giderken doğuştan kör bir adam gördü. Öğrencileri İsa'ya, "Rabbi, kim günah işledi de bu adam kör doğdu? Kendisi mi, yoksa annesi babası mı?" diye sordular.

İsa şu yanıtı verdi: "Ne kendisi, ne de annesi babası günah işledi. Tanrı'nın işleri onun yaşamında görülsün diye kör doğdu. Beni gönderenin işlerini vakit daha gündüzken yapmalıyız. Gece geliyor, o zaman kimse çalışamaz. Dünyada olduğum sürece dünyanın ışığı Ben'im."

Bu sözleri söyledikten sonra yere tükürdü, tükürükle çamur yaptı ve çamuru adamın gözlerine sürdü. Adama, "Git, Şiloah Havuzu'nda yıkan" dedi. Şiloah, gönderilmiş anlamına gelir.

Adam gidip yıkandı, gözleri açılmış olarak döndü. Komşuları ve onu daha önce dilenirken görenler, "Oturup dilenen adam değil mi bu?" dediler.

Kimi, "Evet, odur" dedi, kimi de "Hayır, ama ona benziyor" dedi. Kendisi ise, "Ben oyum" dedi.

"Öyleyse, gözlerin nasıl açıldı?" diye sordular.

O da şöyle yanıt verdi: "İsa adındaki adam çamur yapıp gözlerime sürdü ve bana, 'Şiloah'a git, yıkan' dedi. Ben de gidip yıkandım ve gözlerim açıldı."

Ona, "Nerede O?" diye sordular.

"Bilmiyorum" dedi.

Eskiden kör olan adamı Ferisiler'in yanına götürdüler. İsa'nın çamur yapıp adamın gözlerini açtığı gün Şabat Günü'ydü. Bu nedenle Ferisiler de adama gözlerinin nasıl açıldığını sordular. O da, "İsa gözlerime çamur sürdü, yıkandım ve şimdi görüyorum" dedi. Bunun üzerine Ferisiler'in bazıları, "Bu adam Tanrı'dan değildir" dediler. "Çünkü Şabat Günü'nü tutmuyor."

Ama başkaları, "Günahkâr bir adam nasıl bu tür belirtiler gerçekleştirebilir?" dediler.

Böylece aralarında ayrılık doğdu. Eskiden kör olan adama yine sordular: "Senin gözlerini açtığına göre, O'nun hakkında sen ne diyorsun?"

Adam, "O bir peygamberdir" dedi.

Yahudi yetkililer, gözleri açılan adamın annesiyle babasını çağırmadan onun daha önce kör olduğuna ve gözlerinin açıldığına inanmadılar. Onlara, "Kör doğdu dediğiniz oğlunuz bu mu? Peki, şimdi nasıl görüyor?" diye sordular.

Adamın annesiyle babası şu karşılığı verdiler: "Bunun bizim oğlumuz olduğunu ve kör doğduğunu biliyoruz. Ama şimdi nasıl gördüğünü, gözlerini kimin açtığını bilmiyoruz, ona sorun. Ergin yaştadır, kendisi için kendisi konuşsun."

Yahudi yetkililerden korktukları için böyle konuştular. Çünkü yetkililer, İsa'nın Mesih olduğunu açıkça söyleyen havra dışı etmek için aralarında sözbirliği etmişlerdi. Bundan dolayı adamın annesiyle babası, "Ergin yaştadır, ona sorun" dediler.

Eskiden kör olan adamı ikinci kez çağırıp, "Tanrı hakkı için doğruyu söyle" dediler, "Biz bu adamın günahkâr olduğunu biliyoruz."

O da şöyle yanıt verdi: "O'nun günahkâr olup olmadığını bilmiyorum. Bildiğim bir şey var, kördüm, şimdi görüyorum."

O zaman ona, "Sana ne yaptı? Gözlerini nasıl açtı?" dediler.

Onlara, "Size demin söyledim, ama dinlemediniz" dedi. "Niçin yeniden işitmek istiyorsunuz? Yoksa siz de mi O'nun öğrencileri olmak niyetindesiniz?"

Adama söverek, "O'nun öğrencisi sensin!" dediler. "Biz Musa'nın öğrencileriyiz. Tanrı'nın Musa'yla konuştuğunu biliyoruz. Ama bu adamın nereden geldiğini bilmiyoruz." (Yuhanna 9:1-29)

Ve:

Yeruşalim'den gelen Ferisiler ve bazı din bilginleri, İsa'nın çevresinde toplandılar. O'nun öğrencilerinden bazılarının murdar, yani yıkanmamış ellerle yemek yediklerini gördüler.

Ferisiler, hatta bütün Yahudiler, atalarının töresi uyarınca ellerini iyice yıkamadan yemek yemezler. Çarşıdan dönünce de, yıkanmadan yemek yemezler. Ayrıca kâse, testi ve bakır kapların yıkanmasıyla ilgili başka birçok töreye de uyarlar.

Ferisiler ve din bilginleri İsa'ya, "Öğrencilerin neden atalarımızın töresine uymuyorlar, niçin murdar ellerle yemek yiyorlar?" diye sordular.

İsa onları şöyle yanıtladı: "Yeşaya'nın siz ikiyüzlülerle ilgili peygamberlik sözü ne kadar yerindedir! Yazmış olduğu gibi,

'Bu halk, dudaklarıyla beni sayar,

Ama yürekleri benden uzak.

Bana boşuna taparlar.

Çünkü öğrettikleri, sadece insan buyruklarıdır." (Markos 7:1-7)

Piaget –bu hikâyeler üzerine gerçek bir yorum olarak kabul edilebilecek bir şekilde– "kısıtlama ahlakı"nı "iş birliği ahlakı"ndan⁵⁶³ ayırır ve ilkinin duygusal yaşamın davranışı kontrol etmek için kullandığı bir "kurallar sistemi"⁵⁶⁴ olarak tanımlar.⁵⁶⁵

Kuralları harfi harfine ele aldığı, iyi şeyleri ise sadece itaat açısından algıladığı için, çocuk eylemleri önce, onları harekete geçiren güdüye göre değil, yerleşik kurallara tam olarak uyup uymamaları açısından değerlendirecektir.⁵⁶⁶

Piaget, kısıtlama ahlakını daha erken bir bilişsel gelişim düzeyiyle ilişkilendirir – yine de bu düzey gelişme için gerekli bir ön koşul olarak hizmet eder. Piaget şöyle der: "Çok küçük çocuklar için bir kural, geleneksel olduğu için kutsal bir gerçektir; daha büyük çocuklar için bu anlaşılmaya bağlıdır."⁵⁶⁷ Joseph Rychlak şu yorumu yapar:

Daha küçük çocuklar kuralları çiğneyenlere ceza verme konusunda da çok daha serttir. Daha büyük çocuklar cezayı daha çok suç işleyene, bir yanlışlık yapıldığında insanlar arasındaki bağın koptuğunu göstermek için kullanırlar. Piaget'nin değer sistemi, iş birliğine dayalı kuralın, otorite tarafından yönetime kıyasla insan ilişkilerinde daha tatmin edici bir denge olduğunu ileri sürer. Bir kuralın otorite baskısı olmadan işlemesi için, kuralı uygulayan kişiler arasında karşılıklı saygı olması gerekir.⁵⁶⁸ Bu, zorunlu olarak, duygulanımları ahlakla ilgili hususlar arasına sokar. Otoriter kısıtlama, endişe ve korku duyguları aracılığıyla hüküm sürer, ancak insanlar arasında karşılıklı saygı olduğunda, bir iş birliği ahlakı ortaya çıkabilir.⁵⁶⁹

Gelenek ahlakı, iş birliği ahlakı ile aynı varsayımlara dayanmaz. Katı gelenekçiler, “iyi olan nedir?” sorusunun cevabına kalıcı ve katı bir kurallar listesiyle ulaşılacağını ve ulaşıldığını varsayar. Bununla birlikte, böyle bir liste, tam adaptasyon açısından her zaman eksiktir. Bu nedenle Lao Tzu, yeterli gerekçeyle şunu söyleyebilir:

Gerçekten bilge ve kibar olan adam,
yapılacak hiçbir şey bırakmaz,
ama sadece milletin kanununa göre hareket eden
Birçok şeyi yarım bırakır.⁵⁷⁰

Gelenek taraftarları, insanı aşkın değer atalara ait figürlere ve onların zamansal ve manevi temsilcilerine atfedilmesine güvenirler. İş birliği ahlakını benimseyenler bunun aksine “karşılıklı saygı” kavramına değer verir; bu, sosyal gruplar içindeki (ve çok daha radikal bir şekilde gruplar arasındaki) bireyler arasında, eşitliğe ve karşılıklı değere aynı anda önem verilmesi anlamına gelir.

Herhangi bir sosyal grubun davranışı –ve dolayısıyla grubun ortak alanını oluşturan fenomenlere atfedilen değer– bireysel arzunun ifade edilmesi için fırsat ile bireyler arası çatışmanın sınırlandırıl-

ması arasındaki dengeyi koruma gerekliliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Grup istikrarını sürdürmek için hayati önem taşıyan bu denge, bu tür bir kuruluşu yöneten “kurallar”ın filogenetik ve ontogenetik perspektiflerden epizodik veya semantik bellekte modellenmesinden *çok önce* oluşmuştur. En basit sosyal hayvanlar bile bir tahakküm hiyerarşisi kurar ve ilkelere göreymiş gibi davranırlar. Bununla birlikte, daha basit hayvanların ya davranışlarını soyut olarak temsil edebileceğini –yani hayal gücünde onların hayali bir modelini oluşturabileceğini– ya da onları yöneten “ilkeleri” anlayabileceğini varsaymak aptalcadır. Benzer şekilde, karmaşık insan toplumlarında sosyalleşmiş çocuklar, kendi kültürlerinin ahlakını, bu ahlakın mantığını soyut olarak temsil edebilmelerinden veya anlamsal olarak tanımlayabilmelerinden ve *nasıl davranılacağını öğrenmeyi bilinçli (epizodik veya semantik) olarak hatırlamadan çok daha önce* davranışlarında somutlaştırırlar. Aynı şey yetişkinler için de söylenebilir: Ahlakın varlığı, yani toplumsal davranışın içkin yönü, ahlakın temsilinden ve varoluş nedenlerinin rasyonel tanımından çok önce gelir. Ahlak, en temel düzeyinde, bireysel davranışta somutlaşan, nesnelere ve durumlara atfedilen değerde örtük olan, (bilinç dışında) prosedürel bilgide temellenen sosyal etkileşimin ortaya çıkan bir özelliğidir.

Böyle bir tartışmadan doğal olarak iki soru doğar: “Sosyal etkileşimin gözlemlenmesinden, bu tür etkileşimleri karakterize eden ‘kuralları’ veya kalıpları soyutlamak mümkün müdür?” ve eğer öyleyse “bu ‘kurallar’ ne olabilir?” İlkel grup kültürü, grubun üyeleri arasındaki sosyal etkileşimin doğasını belirler ve bu gruptaki farklı şekillerde arzu edilen, güçlü ve tehlikeli bireyler arasındaki karşılaşmalara genel beklenti ve öngörülebirlilik getirir. İstikrarlı bir hiyerarşinin salt gerçekliği, karmaşık bir prosedürel ahlakın (ve örtük bir değerler sisteminin) varlığını ima eder. Sosyal hayvanların bir hiyerarşi içindeki davranışı, sürekli sosyal etkileşimin kaçınılmaz özellikleri olarak görülebilecek karmaşık ahlaki “ilkeler”in *fiilen* tanınmasını sağlar. Üyelerinden herhangi

birinin rutin olarak zorlu fiziksel rekabete girmesi tüm grup için çok tehlikelidir. Grubu oluşturan üyelerin gücünün tükenmesi –veya tamamen ortadan kaldırılması– bir bütün olarak grup için dışarıdan gelecek saldırı riskinin artması ve biyolojik üreme ve soyut yaratıcı potansiyelin azalması anlamına gelir. Sosyal hayvanlar arasında hâkimiyet kurmak için gerekli olan fiziksel rekabet, genellikle törensel bir yapıya sahiptir ve ciddi yaralanma veya ölümle sonuçlanmadan daha önce sona erer. Sosyal hayvanlar, örneğin, iktidar mücadelesini sona erdirmeye istekli olduklarını gösteren boyun eğme sinyalleri geliştirmiştir. Bu sinyallere genellikle galip gelen tarafından saygı duyulur. Belirli bir sosyal grubun en güçlü üyesi –en azından belli durumlarda– o gruba hükmedebilir, ancak baskınlık da sınırlı bir biçim alır. En baskın hayvanlar bile “mış gibi”–*sanki güç gösterileri, grubun ve onu oluşturan ve sürdüren bireylerin korunmasının gerekliliğiyle sınırlandırılmış gibi*– hareket etmelidir. Kısmen toplumsal duygulanımda kendini gösteren bu kısıtlama, özünde “bilinçdışı” olan, yani temsili olmayan, doğuştan ve toplumsallaşmış prosedürel bilgiden kaynaklanan karmaşık soyut ahlakın ortaya çıkmasının ön koşulunu sağlar. Bu kısıtlamada, Eski Ahit peygamberlerinin altını çizdiği gibi, “zayıflara onlar da değerliymiş gibi davran”, hatta “komşunu, hatta düşmanını kendin gibi sev” ahlaki zorunluluğunu görmek çok zor değildir. Mesih’in ilk vaazını düşünün:

İsa, büyüdüğü Nasıra Kenti’ne geldiğinde her zamanki gibi Şabat Günü havraya gitti. Kutsal Yazılar’ı okumak üzere ayağa kalkınca O’na Peygamber Yeşaya’nın Kitabı verildi. Kitabı açarak şu sözlerin yazılı olduğu yeri buldu:

“Rabb’in Ruhü üzerimdedir.

Çünkü O beni yoksullara Müjde’yi iletmek için meshetti.

Tutsaklara serbest bırakılacaklarını,

Körlere gözlerinin açılacağını duyurmak için,

Ezilenleri özgürlüğe kavuşturmak

Ve Rab’bin lütuf yılını ilan etmek için

Beni gönderdi.”

Sonra kitabı kapattı, görevliye geri verip oturdu. Havradakilerin hepsi dikkatle O'na bakıyordu. İsa, “Dinlediğiniz bu Yazı bugün yerine gelmiştir” diye konuşmaya başladı.

Herkes İsa'yı övüyor, ağzından çıkan lütufkâr sözlere hayran kalıyordu. “Yusuf'un oğlu değil mi bu?” diyorlardı.

İsa onlara şöyle dedi: “Kuşkusuz bana şu deyiimi hatırlatacaksınız: ‘Ey hekim, önce kendini iyileştir! Kefarnahum'da yaptıklarını duyduk. Aynısını burada, kendi memleketinde de yap.’”

“Size doğrusunu söyleyeyim” diye devam etti İsa, “Hiçbir peygamber kendi memleketinde kabul görmez. Yine size gerçeği söyleyeyim, gökyüzünün üç yıl altı ay kapalı kaldığı, bütün ülkede korkunç bir kıtlığın baş gösterdiği İlyas zamanında İsrail'de çok sayıda dul kadın vardı. İlyas bunlardan hiçbirine gönderilmedi; yalnız Sayda bölgesinin Sarefat Kenti'nde bulunan dul bir kadına gönderildi. Peygamber Elişa'nın zamanında İsrail'de çok sayıda cüzamlı vardı. Bunlardan hiçbiri iyileştirilmedi; yalnız Suriyeli Naaman iyileştirildi.”

Havradakiler bu sözleri duyunca öfkeden kudurdular. Ayağa kalkıp İsa'yı kentin dışına kovdular. O'nu uçurumdan aşağı atmak için kentin kurulduğu tepenin yamacına götürdüler. Ama İsa onların arasından geçerek oradan uzaklaştı.

Sonra İsa Celile'nin Kefarnahum Kenti'ne gitti. Şabat Günü halka öğretiyordu. Yetkiyle konuştuğu için O'nun öğretişine şaşır kaldılar. (Luka 4:16-32)

Ayrıca:

İsa oradan ayrılıp Sur ve Sayda bölgesine geçti. O yöreden Kenanlı bir kadın İsa'ya gelip, “Ya Rab, ey Davut Oğlu, halime acı! Kızım cine tutuldu, çok kötü durumda” diye feryat etti.

İsa kadına hiçbir karşılık vermedi. Öğrencileri yaklaşıp, “Sal şunu, gitsin!” diye rica ettiler. “Arkamızdan bağırıp duruyor.”

İsa, “Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim” diye yanıtladı.

Kadın ise yaklaşp, "Ya Rab, bana yardım et!" diyerek O'nun önünde yere kapandı.

İsa ona, "Çocukların ekmeğini alıp köpeklere atmak doğru değildir" dedi.

Kadın, "Haklısın, ya Rab" dedi. "Ama köpekler de efendilerinin sofrasından düşen kırıntıları yer."

O zaman İsa ona şu karşılığı verdi: "Ey kadın, imanının büyük! Dilediğin gibi olsun." Ve kadının kızı o saatte iyileşti. (Matta 15:21-28)

Mesih'in tasavvur ettiği şekliyle cennetin krallığı, yalnızca yabancılar tarafından doldurulmadı –bu kendi başına yeterince kabul edilemez bir durumdu– aynı zamanda hüküm süren ahlak koşullarına göre yetersiz veya günahkâr kabul edilenler tarafından dolduruldu: fahişe, vergi tahsildarı, hasta, deli ve en radikal olarak düşman tarafından. Bu elbette ahlakın sonu anlamına gelmediği gibi her şeyin eşit olduğu ve dolayısıyla eşit derecede değersiz olduğu anarşik bir "topluluk"un kurulması anlamına da gelmiyordu; bu, geçmişin yaşamının ya da doğum koşullarının, ne kadar sefil olursa olsun, nihayetinde şimdinin değerini ya da geleceğin olanaklarını belirlemediği bir durumun tasviriydi.

Bu bakış açısının fazlaca radikal doğası, Mesih'in toplumundaki gelenekçileri derinden rahatsız etti. Onun örneği, onların eylemlerine bir sitem görevi gördü; onun felsefesi, onların en değerli konumlarının bütünlüğüne tehdit görevi gördü. Sonuç olarak, onu sürekli olarak geri dönülmez şekilde kötü ve sapkın bir açıklama yapması için tuzağa düşürmeye çalıştılar. Bu kötü bir şekilde geri tepmeye mahkûm bir stratejiydi:

Bunun üzerine Ferisiler çıkıp gittiler. İsa'yı, kendi söyleyeceği sözlerle tuzağa düşürmek amacıyla düzen kurdular. Hirodes yanlılarıyla birlikte gönderdikleri kendi öğrencileri İsa'ya gelip, "Öğretmenimiz" dediler, "Senin dürüst biri olduğunu, Tanrı yolunu dürüstçe öğrettiğini, kimseyi kayırmadığını biliyoruz.

Çünkü insanlar arasında ayırım yapmazsın. Peki, söyle bize, sence Sezar'a vergi vermek Kutsal Yasa'ya uygun mu, değil mi?" İsa onların kötü niyetlerini bildiğinden, "Ey ikiyüzlüler!" dedi. "Beni neden deniyorsunuz? Vergi öderken kullandığınız parayı gösterin bana!" O'na bir dinar getirdiler. İsa, "Bu resim, bu yazı kimin?" diye sordu. "Sezar'ın" dediler. O zaman İsa, "Öyleyse Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin" dedi. Bu sözleri duyunca şaşıldılar, İsa'yı bırakıp gittiler. (Matta 22:15-22)

Ve:

İsa konuşmasını bitirince bir Ferisi O'nu evine yemeğe çağırdı. O da içeri girerek sofraya oturdu. İsa'nın yemekten önce yıkanmadığını gören Ferisi şaşıtı. Rab ona şöyle dedi: "Siz Ferisiler, bardağın ve tabağın dışını temizlersiniz, ama içiniz açgözlülük ve kötülükle doludur. Ey akılsızlar! Dışı yapanla içi yapan aynı değil mi? Siz kaplarınızın içindekini sadaka olarak verin, o zaman sizin için her şey temiz olur. "Ama vay halinize, ey Ferisiler! Siz nanenin, sedefotunun ve her tür sebzenin ondalığını verirsiniz de, adaleti ve Tanrı sevgisini ihmal edersiniz. Ondalık vermeyi ihmal etmeden esas bunları yerine getirmeniz gerekirdi. Vay halinize, ey Ferisiler! Havralarda en seçkin yerlere kurulmaya, meydanlarda selamlanmaya bayılırsınız. Vay halinize! İnsanların, farkında olmadan üzerlerinde gezindiği belirsiz mezarlara benziyorsunuz." Kutsal Yasa uzmanlarından biri söz alıp İsa'ya, "Öğretmenim, bunları söylemekle bize de hakaret etmiş oluyorsun" dedi. İsa, "Sizin de vay halinize, ey Yasa uzmanları!" dedi. "İnsanlara taşınması güç yükler yüklersiniz, kendiniz ise bu yükleri kaldırmak için parmağınızı bile kıpırdatmazsınız. Vay halinize! Peygamberlerin anıtlarını yaparsınız, oysa onları sizin atalarınız öldürmüştür. Böylelikle atalarınızın yaptıklarına tanıklık ede-

rek bunları onaylamış oluyorsunuz. Çünkü onlar peygamberleri öldürdüler, siz de anıtlarını yapıyorsunuz. İşte bunun için Tanrı'nın Bilgeligi şöyle demiştir: 'Ben onlara peygamberler ve elçiler göndereceğim, bunlardan kimini öldürecek, kimine zulmedecekler.' Böylece bu kuşak, Habil'in kanından tutun da, sunakla tapınak arasında öldürülen Zekeriya'nın kanına değin, dünyanın kuruluşundan beri akıtılan bütün peygamberlerin kanından sorumlu tutulacaktır. Evet, size söylüyorum, bu kuşak sorumlu tutulacaktır. Vay halinize, ey Yasa uzmanları! Bilgi kapısının anahtarını alıp götürdünüz. Kendiniz bu kapıdan girmediniz, girmek isteyenlere de engel oldunuz."

İsa oradan ayrılınca, din bilginleriyle Ferisiler O'nu şiddetle sıkıştırarak birçok konuda ağzını aramaya başladılar. Ağzından çıkacak bir sözle O'nu tuzığa düşürmek için fırsat kolluyorlardı. (Luka 11:33-54) .

Mesih'in sözlü tuzaklardan sıyrılma yeteneği, her zamankinden daha büyük safsatalarla onu köşeye sıkıştırmaya çalışan Ferisileri öfkeliendirdi:

Onlardan biri, bir Kutsal Yasa uzmanı, İsa'yı denemek amacıyla O'na şunu sordu: "Öğretmenim, Kutsal Yasa'da en önemli buyruk hangisidir?"

İsa ona şu karşılığı verdi: "'Tanrının Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla ve bütün aklınla seveceksin.' İşte ilk ve en önemli buyruk budur. İlkine benzeyen ikinci buyruk da şudur: 'Komşunu kendin gibi seveceksin.' Kutsal Yasa'nın tümü ve peygamberlerin sözleri bu iki buyruğa dayanır." (Matta 22:35-40)

Bu tamamen beklenmedik cevabın gücü –Mesih'in geleneksel bilgideki belirgin ustalığı (Matta 22:42-45)– onu eleştirenleri geçici olarak susturdu:

İsa'ya hiç kimse karşılık veremedi. O günden sonra artık kimse de O'na bir şey sormaya cesaret edemedi. (Matta 22:46)

İsa'nın yanıtı, ahlakın, geleneğe güvenmekten bireysel vicdana güvenmeye geçişi; başka bir deyişle yasanın egemenliğinden ruhun egemenliğine; yasaklamaktan öğüt vermeye geçiş anlamına geliyordu. Tanrı'yı sevmek, hakikatin sesini dinlemek⁵⁷¹ ve onun mesajlarına göre hareket etmek demekti; komşunu *kendin gibi* sevmek. Bu, sadece hoş, kibar ve arkadaş canlısı olmak değil, dış görünüşüne rağmen Tanrı'nın bir temsilcisi olan benliğin değerine eş bir değeri diğerine atfetmek ve bu değere bağlı olarak hareket etmek anlamına gelir. Bu geçiş, sosyal ve doğal çevreyi korurken ve yaratıcı bir şekilde değiştirirken, rekabet eden öznel temelli motive edici taleplerin aktif bir dengesinin kurulması anlamına gelir. Gücün veya dogmatik geleneğin taleplerine göre değil, kişisel ve kişiler arası ihtiyaçların meta ahlaki ilkelere göre yerine getirilmesi anlamına gelir. Bu şekilde, geleneğin üretildiği süreç, geleneğin kendisiyle kaçınılmaz şekilde bir karşıtlık içine girer:

Yeryüzüne barış getirmeye mi geldiğimi sanıyorsunuz? Size hayır diyorum, ayrılık getirmeye geldim. Bundan böyle bir evde beş kişi, ikiye karşı üç, üçe karşı iki bölünmüş olacak. Baba oğluna karşı, oğul babasına karşı, anne kızına karşı, kız annesine karşı, kaynana gelinine karşı, gelin kaynanasına karşı olacaktır. (Luka 12:51-53)

Bu, geçmişin yönettiği arkaik toplumda olduğu gibi, otoriteye düşüncesizce bağlılığın en hakiki ölümüdür:

Normal zamanlarda, kültürün istikrarlı olduğu ve babalık ilkelерinin nesiller boyunca yürürlükte kalmış olduğu durumlarda, baba-oğul ilişkisi, bu değerleri oğula aktarmaya ve ergenliğe girme sınavlarını geçtikten sonra bunları ona aşılarmaya dayanır. Böyle zamanlar ve bu zamanlara eşlik eden psikoloji, baba-oğul sorunu olmaması ile ayırt edilir. Kendi "olağanüstü" çağımızın bundan ayrılan deneyimlerine aldanmamalıyız. İstikrarlı bir kültürde babalar ve oğulların monoton şekilde aynı oluşu bir kuraldır. Bu

aynılık yalnızca, genci yetişkin ve babayı yaşlı yapan ayinlerin ve kurumların ataerkil ilkelerinin tartışmasızca hüküm sürdüğü anlamına gelir. Bu şekilde genç adam yetişkinliğe geçişini, babanın yaşlılığını geçirmesi gibi doğal bir şekilde yaşar.

Ancak bunun bir istisnası vardır ve bu da yaratıcı, kahraman bireydir. Barlach'ın dediği gibi, kahramanın "dünyaya yeni ve daha iyi bir suret vermek için geleceğin geceden açığa çıkabilecek uykudaki imgelerini uyandırması" gerekir. Bu onu zorunlu olarak eski yasayı çiğneyen biri yapar. Eski yönetim düzeninin, eski kültürel değerlerin, mevcut vicdan azabının düşmanıdır ve bu nedenle zorunlu olarak babayla çatışmaya girer. Bu çatışmada, kişi ötesi baba veya dünyanın değişmesini isteyen baba arketipinin emri olan "iç ses", eski yasayı savunan kişisel baba ile çatışır. Bu çatışmayı en iyi şekilde, Kutsal Kitap öyküsünde Yehova'nın İbrahim'e verdiği emirden biliyoruz: "Ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git" (Yaratılış 12:1). Midraş (Bin Gorion, Sagen der Juden, Cilt II, "Die Erzvater", XI) bunu İbrahim'in babasının tanrılarını yok etmesi gerektiği şeklinde yorumlar. İsa'nın iletisi aynı çatışmanın sadece bir uzantısıdır ve bu her devrimde kendini tekrar eder. Tanrı'nın ve dünyanın yeni resminin eski bir resimle mi yoksa kişisel babayla mı çatıştığı önemli değildir, çünkü baba her zaman eski düzeni ve dolayısıyla onun kültürel ilkelerinde geçerli olan eski resmi temsil eder.⁵⁷²

Hukuktan ziyade ruhun hüküm sürmesi hangi ilkeye dayanır? İnsanın doğuştan gelen kahraman doğasına saygıya. "Bilinçsiz" arkaik adam, belirli uyumsal davranışları taklit eder ancak bu diğer tüm uyumsal davranışları içeren, insanı taklit etmeye iten ve mitte epizodik/semantik temsilin eşlik ettiği prosedürel bir yapıya entegre edilmiştir. Deney öncesi kültürler, uyumsal davranışın oluşturulması eylemini ilk olarak bir arketipsel ve dolayısıyla kişi ötesi örüntüyü takip ettiği için, ilahi olarak görür. İkinci olarak da kişiyi bunları taklit etmeye ittiği ve bu nedenle bir güç sahibi oldukları için. Tarihi değiştiren ve taklit etmeye zorlayan tüm davranışlar aynı kalıbı -yaratıcı insan potansiyelinin somutlaş-

miş hali olan ilahi kahraman kalıbını- takip eder. İlkel birey için, geçmişin özünü oluşturan şey, bu tür kahramanlıkların ve belirli eylemlerin sonuçlarıdır. Bununla birlikte, taklit süreci ve onun soyutlanmış varyantları, bu özün doğasının sürekli olarak açığa çıkmasına izin verir. Bunun sonunda, soyutlanmış belirli kahramanca eylemlerin temsili, bütün bir kahramanlık sürecinin temsilini ortaya çıkarır. Bu olduktan sonra, yaratıcı bireyin dünyayı kurtarma sürecinin kendisinin taklit edilmesi ve bilinçli olarak enkarne edilmesi mümkün hale gelir.

Yasa kurtuluş için gerekli bir ön koşuldur; gerekli ama yetersizdir. Hukuk, kaosu sınırlayan sınırlar oluşturur ve bireyin korunaklı şekilde olgunlaşmasına izin verir. Hukuk, olasılığı disipline eder ve disiplinli bireylerin kendi potansiyellerini gönüllü bir şekilde kontrol altına almasına izin verir. Bu potansiyelin yaratıcı ve cesur varoluş için kullanılmasına izin verir; spiritüel suların ölümün gölgesi vadisine kontrollü bir şekilde akmasına izin verir. Mutlak kabul edilen yasa, aksine, insanı, her hayati karar için babaya bağımlı olan ebedi ergen pozisyonuna sokar. Bireyden eylem sorumluluğunu alır ve bu nedenle onun ruhunun potansiyel gücünü keşfetmesini engeller. Kanunsuz hayat kaotik ve duygusal olarak katlanılmaz kalır. Saf yasadan oluşan yaşam, kısır ve aynı derecede dayanılmaz hale gelir. Kaosun veya kısırlığın tahakkümü, aynı şekilde, ölümcül kızgınlığı ve nefreti besler.

Mesih, cennet krallığını (arketipsel hedef) ruhsal bir krallık, yani ilk olarak psikolojik, ikincil olarak kişiler arası bir durum olarak sunmuştur. Bu durum, Eski Ahit'te betimlenen varsayımsal Vadedilmiş Topraklar'dan bir dizi önemli yönden farklıydı. Bu farklılıkların birincisi, bu Cennet'in inşasının, maddi emeğin ve doğal kaynakların doruk noktasından ziyade, kişisel tutum ve bakış açısında gönüllü olarak seçilen bir değişiklik meselesi olmasıydı. İkincisi, amacın doğasının -Cennet'in kendisinin- devrimci ve paradoksal olarak yeniden kavramsallaştırılmasına dayanmasıydı. Mesih'in yaşamı ve sözleri -kahramanca varoluş tarzının arketip

örnekleri olarak– sonuçlar ve ortaya çıkan ürünlerden ziyade yaşam sürecine açık bir vurgu yapar. Bir sentoninin amacı, amansız bir şekilde bu noktaya doğru ilerlese de, onun son notası değildir. Aynı şekilde, insan varoluşunun amacı, durağan, mükemmel bir varlık biçiminin kurulması değildir; insan, Dostoyevski'nin göstermek için çok çaba sarf ettiği gibi, böyle bir mükemmelliği katlanılmaz bulacaktır. Aksine, insanın amacı, geçmiş ve gelecekle ilgili endişeleri gereksiz kılmak için, yeterli bilinç ve netlikle, günümüzün doğuştan gelen ilginç ve duygusal açıdan önemli olaylarına konsantre olma yeteneğinin geliştirilmesidir. “Vadideki zambakları düşünün” der Mesih;

Kır zambaklarının nasıl büyüdüğüne bakın! Ne çalışırlar, ne de iplik eğirirler. Ama size şunu söyleyeyim, bütün görkemine karşın Süleyman bile bunlardan biri gibi giyinmiş değildi. Bugün var olup yarın ocağa atılacak olan kır otunu böyle giydiren Tanrı'nın sizi de giydireceği çok daha kesin değil mi, ey kıt imanlılar? “Öyleyse, ‘Ne yiyeceğiz?’ ‘Ne içeceğiz?’ ya da ‘Ne giyeceğiz?’ diyerek kaygılanmayın. Uluslar hep bu şeylerin peşinden giderler. Oysa göksel Babanız bütün bunlara gereksinmeniz olduğunu bilir. Siz öncelikle O'nun egemenliğinin ve doğruluğunun ardından gidin, o zaman size bütün bunlar da verilecektir. O halde yarın için kaygılanmayın. Yarının kaygısı yarının olsun. Her günün derdi kendine yeter.” (Matta 6: 28-34)

“Her günün derdi kendine yeter” demek, “karınca yerine çekirge hayatı yaşa, yazın şarkı söyle, kışın aç kal” anlamına gelmez, ama eldeki işe konsantre ol ve ortaya çıktığında hataya tepki ver anlamına gelir. Dikkat et ve davranışın dayanılmaz bulduğun bir sonuç ürettiğinde onu değiştir; *böyle bir değişiklik için ne gerekiyorsa yap*. Sürekli mevcut bulunmak için mevcut yetersizliğinin bilincine izin ver, böylece gurur hatasına düşmezsin; katı ve ruhen ölü olmazsın. Hata yapma kapasitenin ve bu hatayı düzeltme kapasitenin tam olarak farkında yaşa. Öz güven ve inançla ilerle;

korkunç bilinmeyenle kaçınılmaz temastan kaçınarak geri çekilme, giderek küçülen ve kararan bir delikte yaşama.

Hristiyan tutkusunun önemi, amaca giden sürecin, amacın kendisine dönüştürülmesidir: “Mesih’i taklit” –her Hristiyan vatandaşın görevidir– cesur, dürüst bireysel benzersiz varoluşun somut haline dönüşmek:

Sonra İsa, öğrencilerine şunları söyledi: “Ardımdan gelmek isteyen kendini inkâr etsin, çarmıhını yüklenip beni izlesin. Canını kurtarmak isteyen onu yitirecek, canını benim uğruma yitiren ise onu kurtaracaktır. İnsan bütün dünyayı kazanıp da canından olursa, bunun kendisine ne yararı olur? İnsan kendi canına karşılık ne verebilir? (Matta 16:24-26)

Mesih, insanlıktaki hakikati ve ilahi olana saygıyı her şeyin üstünde tut ve ihtiyacın olan her şey gelecek dedi; ihtiyacın olduğunu düşündüğün her şey değil, çünkü böyle bir düşünce yanlış olabilir ve doğru bir rehber olarak hizmet edemez; bu, keskin (öz) bilinçli hayatı katlanılabilir kılmak için, gerçekten gerekli olan her şeydir. Bu düşünce, “kişi”yi dünya ağacının ikinci meyvesi olarak betimleyen *Şekil 61: Ölüm ve Kefaret’in Dünya Ağacı*’nda⁵⁷³ hayali bir biçimde sunulmaktadır. İlk meyvenin yenmesi düşüşe neden olur; ikincinin yenmesi, düşenleri kurtarır. Havva biçimindeki negatif dişil, kafatası şeklindeki elmayı uzatır; pozitif dişil, Kilise’yi sembolize ederek, kurtarıcıyı karakterize eden buğdaylı ekmekleri dağıtır. Ayin sırasında “Mesih’in mistik bedeni”nin yutulması, kahramanın her bireyce benimsenmesi gerektiği; herkesin kurtarıcının özünden pay alması gerektiği fikrinin dramatik bir temsidir.

Böyle bir öz ile karakterize edilen varoluş, Doğulu bakış açısından, anlam yolunda, Tao’da gerçekleşir, mitik eril ve mitik dişil arasındaki ince kenarda; potansiyel olarak boğucu düzen güvenliği ve doğası gereği yıkıcı kaos olasılığı arasında dengelenir. Böyle bir varoluş, kutsanmış güvenli bölgeye yeterince anlamın

Şekil 61: Ölüm ve Kefaret'in Dünya Ağacı

girmesine izin verir; her bireyi geleneğin sadık bir koruyucusu ve bilinmeyenin gözü pek kâşifi yapar; istikrarlı, dinamik sosyal varlığın ilerlemesini ve sürdürülmesini sağlar ve bireyi, intrapsişik bütünlüğe ve ruhsal barışa giden yola yerleştirir:

İşte bu sözlerimi duyup uygulayan herkes, evini kaya üzerine kuran akıllı adama benzer. Yağmur yağar, seller basar, yeller eser, eve saldırır; ama ev yıkılmaz. Çünkü kaya üzerine kurulmuştur. (Matta 7:24-25)

Simya Prosedürü ve Felsefe Taşı

Giriş Notu

Bölüm Bir

Batılı simyacılar, Helenistik dönemde zaten bilinen, dönüşüm sürecinin yani Felsefe Taşı'nın tedarikinin dört aşamalı senaryosunu izlediler: İlk aşama (*nigredo*) –maddenin akışkan durumuna geri dönüş– simyacının ölümüne karşılık gelir. Paracelsus'a göre, "Tanrı'nın Krallığı'na girecek olan, önce bedeniyle birlikte annesine girmeli ve orada ölmelidir." "Anne" *prima materia, massa confusa, uçurumdur*.⁵⁷⁴ Bazı metinler *opus alchymicum* ve ustanın samimi deneyimi arasındaki eş zamanlılığı vurgular. "İşler benzerleriyle mükemmelleştirilir ve bu yüzden operatörün operasyonda yer alması gerekir."⁵⁷⁵ "Kendinizi ölü taşlardan yaşayan filozof taşlarına dönüştürün" diye yazar Dorn. Gichtel'e göre, "bu yeniden doğuşla sadece yeni bir ruh değil, aynı zamanda yeni Bir Beden de ediniz. Beden, ilahi kelimadan veya semavi Sofya'dan çıkarılmıştır." Simyacının faziletleri ve nitelikleri üzerine vurgu, meselenin sadece laboratuvar işlemleri ile ilgili olmadığını kanıtlamaktadır: simyacının sağlıklı, alçak gönüllü, sabırlı, iffetli olması gerekir; özgür ruhlu ve işiyle uyumlu olmalıdır; hem çalışmalı hem de meditasyon yapmalıdır.

Amaçlarımız açısından *opus*'un diğer aşamalarını özetlemek gereksiz olacaktır. Bununla birlikte, *materia prima*'nın ve Felsefe Taşı'nın paradoksal karakterine odaklanalım. Simyacılar göre her ikisi de her yerde ve her biçimde bulunur ve yüzlerce terimle isimlendirilirler. Yalnızca 1526 tarihli bir metinden alıntı yapmak gerekirse, Taş "genç ve yaşlı tüm insanlara aşinadır; kırdı, köyde ve şehirde, Tanrı'nın yarattığı her şeyde bulunur; yine de herkes tarafından hor görülür. Zengin ve fakir her gün onunla çalışır. Hizmetçiler tarafından sokağa atılır. Çocuklar onunla oynar. Yine de kimse onu övmez, ancak insan ruhu ile birlikte o, dünyadaki en güzel ve en değerli şeydir [ve kralları ve prensleri devirme gücüne sahiptir. Bununla birlikte, dünyevi şeylerin en aşağısı ve en alçağı olarak kabul edilir...]"⁵⁷⁶ Bu gerçekten de, hem sıradan dil aracılığıyla aktarılamayan deneyimlerin ifadesi hem de sembollerin gizli anlamının şifreli iletişimi olan bir "gizli dil" meselesidir.

Taş, zıtlıkların tanımlanmasını mümkün kılar.⁵⁷⁷ Metalleri arındırır ve "mükemmelleştirir". Taş'a tedavi edici erdemler kazandıranlar Arap simyacılarıdır ve *Elixir vitae* kavramının Batı'ya gelmesi Arap simyasının aracılığıyla olmuştur.⁵⁷⁸ Roger Bacon, "en adi metallerdeki katışıksızlıkları ve tüm bozulmaları ortadan kaldıran bir ilaçtan" bahseder. Bu da insan ömrünü birkaç yüzyıl uzatabilir. Villanovalı Arnold'a göre Taş tüm hastalıkları iyileştirir ve yaşlıları gençleştirir.

Çin simyasında zaten bahsi geçen metallerin altına dönüştürülmesi süreci ile ilgili olarak, taş zamansal ritmi hızlandırır ve böylece doğanın işleyişine katkıda bulunur. On altıncı yüzyılın bir simya eseri olan *Summa Perfectionis*'te belirtildiği gibi, "Doğanın geniş bir zaman diliminde mükemmelleştiremediğini, kısa bir zaman diliminde sanatımızla başarabiliriz." Aynı fikir Ben Jonson tarafından yazılan *Simyacı* (Perde 2, Sahne 2) oyununda da ortaya konur. Simyacı, "kurşun ve diğer metallerin zamanları olsaydı altın olacaklarını" doğrular ve başka bir karakter buna şunu ekler: "Ve bizim sanatımız daha da ileri taşır."⁵⁷⁹ Başka bir deyişle, simyacı kendini Zaman'ın yerine koyar.⁵⁸⁰

Geleneksel simyanın ilkelerine –yani, minerallerin büyümesi, metallerin dönüştürülmesi, İksir ve gizlilik yükümlülüğüne– Rö-

nesans ve Reform döneminde itiraz edilmedi.⁵⁸¹ Bununla birlikte, Orta Çağ simyasının ufku, Neoplatonizm ve Hermetizm'in etkisi altında değişti. Simyanın Doğa'nın eserini destekleyebileceğine dair kesinlik, kristolojik bir önem kazandı. Simyacılar şimdi, Mesih'in ölümü ve dirilişiyle insanlığı kurtarması gibi, *opus alchymicum*'un da Doğa'nın kurtuluşunu garanti edebileceğini ileri sürdüler. On altıncı yüzyılın ünlü bir Hermetikçisi olan Heinrich Khunrath, Felsefe Taş'ını "Makrokozmosun Oğlu" İsa Mesih ile özdeşleştirdi. Bunun yanında, Taş'ın keşfinin, tıpkı İsa'nın insana, yani mikro kozmosa ruhsal bolluk getirmesi gibi, makro kozmosun gerçek doğasını açığa çıkaracağını düşündü. *Opus alchymicum*'un hem insanı hem de Doğa'yı kurtarabileceği inancı, radikal bir yenileme özlemini, Florisli Joachim'den bu yana Batı Hristiyanlığının peşini bırakmayan bir nostaljiyi sürdürdü.⁵⁸²

Carl Jung, yaşamının son döneminde simyacıların yazılarına büyük bir ilgi gösterdi. Bu, onun (her şeyden önce insan psikolojisi ve kültürünün temel bir yönü olan) din psikolojisine olan ilgisi nedeniyle, onu eksantrik olarak damgalayanların tepkisini körüklemekten başka bir işe yaramadı. Psikanalitik düşünceye olumlu (ve eleştirel) yaklaşan Pulitzer Ödüllü sosyolog Ernest Becker bile şöyle dedi: "[Jung'un] simya hakkındaki tüm kitaplarının onun psikanalitik kavrayışına bir parça katkıda bulunduğunu göremiyorum."⁵⁸³

Bazıları olağanüstü bir akademik üne sahip pek çok insan beni Jung'u ele almamam, hatta akademik bağlamda onun adından bahsetmemem konusunda beni uyardı. Çoğu, bu uyarıyı, profesyonel olarak konuşursak, en iyi çıkarlarımı gözeterek sundular. Bir keresinde Fransız filozof ve edebiyat eleştirmeni Paul Ricoeur hakkında uydurma olabilecek bir hikâye okumuştum. Birisi Jung'un çalışmalarının Ricoeur'in araştırma alanıyla olan ilişkisinden bahsetmişti. Ricoeur, "Jung okumadım. O Fransa'da Resmen Yasaklı Kitaplar Listesi'nde." diye yanıtlamış. Bu ironik

yanıt, elbette, Katolik Kilisesi'nin Resmen Yasaklı Kitaplar Listesi'ne atıfta bulunur.

Bununla birlikte, Jung'un neden bahsettiğini gerçekten anlayan ve aynı zamanda fikirlerine geçerli bir eleştiri sunabilen hiç kimseyle tanışmadım. Sıklıkla, Jung'un kavramları Freud'unki-lerle –tabii anlaşıldığı kadarıyla– karıştırılır. Freud'un kendisi kesinlikle bu hatayı yapmadı. Hatta Freud ve Jung'un profesyonel ve özel hayatlarında ayrışmalarına yol açan şey, Jung'un derin ve uzlaşmaz düşünce farklılıklarına ilişkin Freud'un kavrayışıydı.⁵⁸⁴ Jung'un fikirleri özellikle Freudyen değildir. Cinselliğe veya mevcut zihinsel durumu belirlemede geçmiş travmanın rolüne çok az vurgu yapar. Oidipus kompleksi fikrini reddeder (aslında bu fikri çok daha zorlayıcı ve eksiksiz bir şekilde yeniden yorumlamıştır). Dini, kaygıya karşı sadece nevrotik bir savunma olarak değil, son derece önemli bir uyum aracı olarak görür. Onu, Goethe ve Nietzsche'nin entelektüel bir torunu olarak görmek, Freud'un öğrencisi olarak görmekten çok daha doğrudur.⁵⁸⁵ Jung aslında hayatının çoğunu Nietzsche'nin ahlakla ilgili sorularını yanıtlamaya çalışarak geçirdi.

Ayrıca Jung bir "mistik" değildi. O sadece, bilim adamlarının dini bağlantıları nedeniyle girmedığı alanları araştırdı ve bunu yapmak için yeterli entelektüel donanım ve eğitime sahipti. Onu aşağılayıcı bir şekilde etiketlemek yanlış ve tek taraflı düşüncenin kanıtıdır. Bu yanlıştır çünkü Jung, aslında, özellikle kariyerinin başlangıcında, yeteneği hiç de az olmayan deneysel bir bilim adamıydı. Geliştirilmesine katkıda bulunduğu kelime ilişkilendirme testlerinin çoğu, bilişsel sinir bilimi ve sosyal psikoloji alanlarında bazı teknik değişikliklerle hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır. Jung'u etiketlemek ve bir kenara koymak tek taraflıdır çünkü deneysel prosedür, en iyi ihtimalle iki kutuplu bilimsel sürecin sadece bir kutbunu oluşturur. İyi tasarlanmış bir deney, uygun şekilde yapıldığında fikirlerin test edilmesini sağlar. Bununla birlikte, test edilecek fikirler üretilmelidir; bu

modern akademik eğitim esnasında genellikle göz ardı edilen bir gerçektir. Bu Jung'un oldukça iyi olduğu uğraştı. Bazıları buna Jung'un fikirleri test edilebilir değil diye itiraz edebilir. Ancak test edilmişlerdir: Jerome Bruner'in daha önce bahsettiğimiz kart sınıflandırma deneyi⁵⁸⁴ buna klasik ve çarpıcı bir örnek sağlar (bu deneyin sonuçları genellikle Jung'un düşüncesinin perspektifinden yorumlanmamış olsa da). Dahası, önerdiği kişilik eksenini ikiliği –içe dönüklük-dışa dönüklük– iyi bir şekilde tekrarlanan deneysel araştırmalar karşısında sağlam kalmıştır.⁵⁸⁶ Ek olarak, “bilinçdışı” şimdi farklı adlarla anılsalar da açık bir şekilde “komplekslerle” doludur.⁵⁸⁷ Belki gelecekte, deney yapma yeteneğimizde ve Jung'un fikirlerini anlamada, onların daha fazlasını test etmek için gelişmiş olacağız.

Jung öncelikle bir doktordu, bu da akıl sağlığının geliştirilmesiyle ilgilendiği anlamına geliyordu. Değerin ve değer üretildiği süreçlerin anlaşılmasının yokluğunda, bu tür bir geliştirmenin imkânsız olduğuna –hatta belki de verimsiz olduğuna– inanıyordu. Değerin doğasına ilişkin araştırması, onu fantezi ve mit üzerine düşünmeye yönlendirdi. Değer dünyası, duygusal ve motive edici önemi sabit ve tarihsel olarak belirlenmiş sosyal sözleşmenin içselleştirilmiş sonucundan oluşan bir hayal dünyasıdır. Bu gerçeğin kavranması, Jung'u ciddi şekilde rahatsız psikiyatri hastaları tarafından üretilen fantezilerin analizine ve *a priori* anlamsız olarak tanımlamaktan kaçındığı bu fantezileri, çeşitli dinsel mistikler tarafından geliştirilen fikirlerle, Doğu ve Batı geleneklerinin kapsamlı edebi kaynaklarıyla, rüyalarda oluşturulan imgelerle ve titiz simya sembolizmi araştırmalarıyla karşılaştırmaya götürdü. Değer sorununa yönelik bu kültürler arası ve çok disiplinli yaklaşım, deneysel değilse de en azından ampirik görünmektedir ve daha uygun metodolojinin yokluğunda bu fazlasıyla makuldür. (Aslında, önde gelen sosyobiolog E. O. Wilson, yakın zamanda, doğa bilimlerini, sosyal bilimleri ve beşerî bilimleri birleştirmek

için, “uzlaşma” kisvesi altında, böyle bir “düzeyler arası” analitik prosedürün benimsenmesini tavsiye etmiştir.)⁵⁸⁸

Jung'un fikirleri –özellikle “simya” ile ilgili olanlar– uygunsuz, haksız ve tehlikeli bir şekilde göz ardı edildi. Öğrencileri akademik ana akımın dışında oldukları için (ve belki de çoğunlukla kadın oldukları için) göz ardı edildiler. Bunlar, Freudyen psikanalitik ön yargılara ciddi bir meydan okuma –benim tahminimce kesinlikle ölümcül bir meydan okuma– sundukları için görmezden gelindiler. Jung, dinin ürkütücü ve gizemli açıklamalarını ciddiye aldığı için göz ardı edilmiştir; binlerce yıl boyunca insan adaptasyonuna başarıyla rehberlik eden bu tür ifadelerin bir önemi, bir anlamı olduğunu varsaymıştır. Bilimlerin en genç, en rasyonel ve en belirleyicisi olan psikoloji, dinden en çok korktuğu için bunlar sorgulanmadan kalmıştır. Kavramsal ve duygusal bakış açılarından anlaşılması son derece zor olduğu için görmezden gelinmiştir. Fikirlerin ne olduğunu belirlemek zordur; anlamlandırdıkları şey bir kez anlaşıldığında, duygusal olarak kabul edilemezler. Jung, esasen, hayal gücünün “dili”nin doğasını, temelde *kolektif bilinçdışı* olarak düşündüğü o eski süreci –anlatıyı, epizodik bellek sistemini– tanımladı. Bu dili anlamak, bir yabancı dilde akıcılık geliştirmekten belki daha zordur, çünkü böyle bir anlayış zorunlu ve kaçınılmaz olarak modern ahlaki varsayımı değiştirir. Jung'un fikirlerini reddetmenin temel gerekçesini oluşturan bu noktadır. Jung, ahlaki açıdan Martin Luther kadar devrimciydi; makul şekilde Luther geleneğinden bir figür olarak kabul edilebilir. Ahlaki devrim, tüm intrapsişik ve sosyal süreçlerin en rahatsız edici olanıdır. Bu nedenle, en temelde reddedilmesine yol açan şey, Jung'un düşüncesinin ürkütücü *içeriğidir*.

Jung, simya analizi sırasında esas olarak, genel insan adaptasyon modelinin doğasını ve bu modelin fantezi ve duygulanımdaki karakteristik ifadesini keşfetti. Bu kalıbın, daha dar bilimsel çaba alanındaki spesifik temsili, Thomas Kuhn tarafından çok daha sonra oluşturulmuştur. Jung'un karmaşık simya fikirlerinin ikna

edici bir özetini sunan Jung'un öğrencisi Marie-Louise von Franz şunları söyler:

Kimyanın ve özellikle fiziğin gelişiminin tarihini okursanız, göreceksiniz ki... [kimya ve fizik gibi] kesin doğa bilimleri bile, düşünce sistemlerini belirli varsayımlara dayandırmaktan kaçınamamışlardır ve hâlâ da kaçınamazlar. Klasik fizikte, 18. yüzyılın sonuna kadar, ya bilinçsizce ya da yarı bilinçli olarak ulaşılan hipotezlerden biri, uzayın üç boyutu olduğuydu. Bu hiçbir zaman sorgulanmayan bir fikirdi, "daima gerçek olarak kabul edildi" ve fiziksel olayların, diyagramların veya deneylerin perspektif çizimleri her zaman bu teoriye uygun yapıldı. İnsan böyle bir şeye nasıl inanılabileceğini ancak bu teori terk edildiğinde merak eder. Böyle bir fikre nasıl ulaşıldı? Neden buna bu kadar kapıldık da hiç kimse bundan şüphe duymadı, hatta bunu tartışmadı? Bu açık gerçek olarak kabul edildi, ama bunun temelinde ne vardı? Modern veya klasik fiziğin babalarından Johannes Kepler, Üçlü Birlik nedeniyle uzayın doğal olarak üç boyutlu olması gerektiğini söyledi! Dolayısıyla, uzayın üç boyutu olduğuna inanmaya hazır olmamız, Hristiyan teslis fikrinin daha yeni bir ürünüdür.

Ayrıca, şimdiye dek Avrupa bilimsel zihninde nedensellik fikri yoğundu, şimdiye kadar sorgusuz sualsiz kabul edilen bir fikir: Her şey nedenselliğe bağlıydı ve bilimsel tutum, araştırmaların bu öncül gözetilerek yapılması gerektiği düşüncesiydi, çünkü her şeyin rasyonel bir sebebi olmalıydı. Bir şey mantıksız görünüyorsa, nedeninin henüz bilinmediğine inanılıyordu. Neden bu fikir bizi bu kadar etkisi altına aldı? Doğa bilimlerinin ana kurucularından biri –ve nedensellik fikrinin mutlaklığının büyük bir kahramanı– Fransız filozof Descartes'tı ve inancını Tanrı'nın değişmezliğine dayandırdı. Tanrı'nın değişmezliği doktrini Hristiyan ilkelerinden gelir: Kutsallık değişmezdir, Tanrı'da içsel çelişkiler veya yeni fikirler veya kavramlar olmamalıdır. Nedensellik fikrinin temeli budur! Descartes'ın zamanından beri bu, bütün fizikçiler için o kadar aşikâr görünüyordu ki, bu konuda hiçbir şüphe duyulmadı. Bilim sadece nedenleri araştırmak zorundaydı ve biz de hâlâ buna

inanmaktayız. Eğer bir şey düştüyse, o zaman bunun nedenini bulmak gerekir; mesela onu rüzgâr veya buna benzer bir neden devirmiş olmalıdır. Eğer bir sebep bulunamazsa, eminim ki yarınız sebebini henüz bilmediğimizi söyleyecektir, ama bir sebep olmalıdır! Arketipsel ön yargılarımız o kadar güçlüdür ki insan onlara karşı kendini savunamaz, bu yargılar bizi ele geçirir.

Müteveffa fizikçi Profesör Wolfgang Pauli, modern fizik bilimlerinin bir şekilde arketipsel fikirlere ne ölçüde dayandığını sık sık göstermiştir. Örneğin, Descartes tarafından formüle edildiği şekliyle nedensellik fikri, ışığın, biyolojik fenomenlerin ve benzerlerinin araştırılmasındaki muazzam ilerlemeden sorumludur, ancak bilgiyi destekleyen şey aynı zamanda onun hapishanesi olur. Doğa bilimlerindeki büyük keşifler, genellikle, gerçekliğin tanımlanabileceği yeni bir arketipsel modelin ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır; bu genellikle büyük gelişmelerden önce gelir, çünkü bununla birlikte artık şimdiye kadar mümkün olandan çok daha bütünlüklü bir açıklama sağlayan bir model oluşmuş olur.

Böylece bilim ilerler, ancak yine de herhangi bir model bir kafes haline gelir, çünkü eğer kişi açıklanması zor fenomenlerle karşılaşır, o zaman uyarlanabilir olmak ve fenomenlerin modele uymadığını ve yeni bir hipotezin bulunması gerektiğini söylemek yerine, kişi hipotezlerine bir tür duygusal inançla tutunur ve tarafsız olamaz. Neden üçten fazla boyut olmasın? Neden bunu araştırıp sonucun ne olacağına bakamıyoruz? Bunu o insanlar yapamazdı.

Pauli'nin öğrencilerinden birinin verdiği çok iyi bir örnek hatırlıyorum. Eter teorisinin 17. ve 18. yüzyıllarda büyük bir rol oynadığını biliyorsunuz; yani, kozmosta ışığın var olduğu bir tür büyük hava benzeri bir ruh olması. Bir gün bir kongrede bir fizikçi eter teorisinin oldukça gereksiz olduğunu kanıtladığında, beyaz sakallı yaşlı bir adam ayağa kalktı ve titrek bir sesle şöyle dedi: "Eter yoksa, her şey yok olur!" Bu yaşlı adam bilinç dışında Tanrı fikrini etere yansıtmıştı. Eter onun tanrısıydı ve eğer ona sahip olmazsa geriye hiçbir şey kalmayacaktı. Adam fikirlerinden bahsedecek kadar saftı, ancak tüm doğa bilimcilerin, Kutsal Ruh gibi inandıkları nihai gerçeklik modelleri vardır.

Bu bir bilim meselesi değil, bir inanç meselesidir ve dolayısıyla tartışılmaz. Çerçeveye uymayan bir gerçeği onlara sunarsanız insanlar heyecanlanır ve fanatikleşir...⁵⁸⁹

Ve:

Öyleyse arketip fikirlerin destekleyicisidir ve önceki teorilerin terk edilmesini engelleyen duygusal kısıtlamalardan da sorumludur. Gerçekte bu, hayatın her yerinde olup bitenin yalnızca küçük bir ayrıntısı veya belirli bir yönüdür, çünkü yansıtma olmaksızın hiçbir şeyi tanıyamayız; ama bu aynı zamanda gerçeğin önündeki en büyük engeldir. Tanımadığınız bir kadınla tanıştığınızda, bir şeyler yansıtmadan onunda ilişki kurmak mümkün değildir. Bir hipotez geliştirmeniz gerekir, ki bu elbette bilinçsizce yapılır: Kadın yaşlıdır, muhtemelen bir tür anne figürüdür ve normal bir insandır, vb. Varsayımlarda bulunursunuz ve bir köprü elde edersiniz. Kişiyi daha iyi tanıdığınızda, daha önceki birçok varsayımdan vazgeçmeniz ve çıkarımlarınızın yanlış olduğunu kabul etmeniz gerekir. Bunu yapmazsanız, iletişiminiz engellenir.

İlk başta kişinin bir yansıtma yapması gerekir ya da hiçbir temas olmaz. Ancak sonradan kişinin bu yansıtmayı düzeltebilmesi gerekir. Bu sadece insanlar için değil her şey için geçerlidir. Yansıtma aparatı gerekli bir şekilde içimizde çalışmalıdır. Bilinçdışı yansıtma faktörü olmadan hiçbir şey görülemez bile. Bu nedenle Hint felsefesine göre, gerçekliğin tamamı bir yansıtmadır; ki bu öznel bir konuşma meselesidir.⁵⁹⁰

Yansıtma fikri –yani, bilimsel düşünce sistemlerinin “bilinçdışı” aksiyomlara sahip olduğu fikri– Kuhn tarafından ana hatlarıyla belirtildiği gibi, genel olarak kabul gören “paradigmatik düşünme” kavramıyla açıkça ilişkilidir. Jung, aksiyomatik düşüncenin psikolojik sonuçlarını da ayrıntılı olarak tanımlamıştır. İlk olarak şu soruyu sormuştur: “Devrimci öneme sahip anormal bilgi nihayet geçerli kabul edildiğinde kişinin zihnindeki paradigmatik temsili yapıya ne olur?” Ve sonra bunu benim özetlediğim şekliyle şöyle

yanıtlamıştır: “Olan şeylerin bir örüntüsü vardır. Bu örüntü ifadesini fantezide bulan biyolojik, hatta genetik bir temele sahiptir. Böyle bir fantezi, mite ve dine malzeme sağlar. Mit ve dinin önermeleri, sırayla, devrimci insan adaptasyonunu yönlendirmeye ve istikrara kavuşturmaya yardımcı olur.” Bu cevaplar yeterince dikkate alınmadan reddedilmiştir.

Kısım 2

En çok bulmayı istediğiniz şey nerede?
Bakma olasılığınızın en düşük olduğu yerde.
“Sterquiliniis Invenitur”⁵⁹¹

Kral Arthur’un şövalyeleri yuvarlak bir masada oturur çünkü hepsi eşittir. Kurtuluşun simgesi, kurtuluşun koruyucusu Mesih’in “besleyici” kanını içeren kutsal kâseyi aramak için yola çıkarlar. Her şövalye görevine ayrı ayrı gider. Her şövalye, aramaya kendisine en karanlık görünen noktadan başlamak için ormana girer.

Bu kitabın yaklaşık yarısındanayken, baldızımı ve ailesini ziyarete gittim. Bir oğlu var –yeğenim– yaklaşık beş yaşında, çok konuşkan ve zeki. Hayal dünyasına dalmıştı. Plastik bir miğfer ve kılıçla bir şövalye gibi giyinmeyi seviyordu.

Gün boyunca mutlu görünüyordu ama geceleri iyi uyuyamıyor ve kâbuslar görüyordu. Düzenli olarak gecenin bir yarısı bağırarak annesini çağırıyordu ve rüyasında olanlar hakkında tedirgin görünüyordu.

Bir sabah uyandıktan sonra ona rüyasında ne gördüğünü sordum. Bana, ailesinin yanında dizlerinin üzerine çöken cüce benzeri gagalı yaratıkların üzerine atlayıp onu ısırıldığını söyledi. Her yaratık kıl ve yağla kaplıydı ve kafalarının başına bir haç kazanmıştı. Rüyada ayrıca ateş püskürten bir ejderha da vardı. Ejderha ateşini püskürttükten sonra ateş cücelere dönüşüyordu.

Rüyayı, ailesine, karıma ve bana çok ciddi bir sesle anlattı. Anlattığı grafik görüntüler ve dehşet karşısında şoke olduk.

Rüya, yeğenimin hayatında bir geçiş noktasında gerçekleşti. Anaokuluna gitmek için annesinden ayrılıyor ve sosyal dünyaya katılıyordu. Ejderha, elbette, korkunun kaynağının kendisinin –bilinmeyenin, *uroborosun*– sembolü olarak hizmet ederken, cüceler –genel bilinmeyenin belirli tezahürleri– korkulacak bireysel şeylerdi.

Ona, “Bu ejderha hakkında ne yapabilirdin?” diye sordum.

Tereddüt etmeden ve büyük bir heyecanla şöyle dedi: “Babamı yanıma alırdım ve ejderhanın peşinden giderdik. Kafasına atlar, kılıcımla gözlerini çıkarırdım. Sonra boğazından aşağı, ateşin çıktığı yere inerdim. Ateşin geldiği yeri kesip ondan bir kalkan yapardım.”

Bunun dikkate değer bir cevap olduğunu düşündüm. Arkaik bir kahraman mitini kusursuz biçimde yeniden üretmişti. Ateşin çıktığı yerden bir kalkan yapma fikri etkileyiciydi. Bu ona ejderhaya karşı kullanması için ejderhanın gücünü veriyordu.

Birkaç ay boyunca neredeyse her gece bundan dolayı sıkıntı çekmiş olmasına rağmen kâbusları o noktada sona erdi ve tekrarlanmadı. Bir yıldan uzun bir süre sonra annesine rüyaları hakkında soru sordum ve artık bunlarla ilgili bir sıkıntısı olmadığını öğrendim.

Küçük çocuk, hayal gücünün rehberliğinde kahramanla özdeşleşmeyi benimsedi ve en kötü kâbusuyla yüzleşti. Bireysel ve toplumsal olarak gelişmek istiyorsak, her birimiz aynı şeyi yapmalıyız. Büyük teknolojik gücümüz, bireysel hatalarımızın ve zayıflıklarımızın sonuçlarını giderek daha ciddi boyuta getiriyor; gücümüzü sürekli genişletmek istiyorsak, bilgeliğimizi de sürekli olarak geliştirmeliyiz. Bu, ne yazık ki, istemesi korkutucu bir şey.

“*In sterquiliniis invenitur*”, pisliğin içinde bulunacaktır. Bu belki de birincil “simya” hükmüdür. En çok ihtiyacınız olan şey, her zaman en bakmak istemediğiniz yerde bulunmaktadır. Bu

gerçekten bir tanım meselesidir. Hata ne kadar derinse, devrim o kadar zor olur ve yeniden yapılanmanın bir sonucu olarak o kadar fazla korku ve belirsizlikten açığa çıkar. En bilgilendirici şeyler aynı zamanda genellikle en acı verici olanlardır. Bu şartlar altında kaçmak kolaydır. Ancak kaçma eylemi, değişken ve ikircikli bilinmeyeni yüzleşilemeyecek derecede korkunç hale getirir. Anormal bilginin kabulü terörü ve imkânı, devrimi ve dönüşümü beraberinde getirir. Dayanılmaz gerçeğin reddedilmesi, uyumu engeller ve yaşamı boğar. Hayatımızdaki her karar noktasında şu ya da bu yolu seçeriz ve seçimlerimizin toplamı olarak ortaya çıkarız. Hatalarımızı reddederek kısa vadeli bir güvenlik kazanırız ancak zayıflıklarımızı aşmamıza ve acı veren sınırlı yaşamlarımıza tahammül etmemize izin veren süreçle birlikte kimliğimizden de vazgeçeriz:

Bağı olan iyi bir adam varmış. Bağı işlemleri ve sonra mahsulleri onlardan almak için bağı çiftçilere kiralamış. Mahsulleri bu çiftçilerden toplaması için hizmetçisini göndermiş. Çiftçiler hizmetçisini yakalayıp onu öldüresiye dövmüşler. Hizmetçi geri dönüp bunu efendisine anlatmış. Efendisi belki de onu tanımadılar diye düşünmüş, başka bir hizmetçi göndermiş. Bunu da yakalayıp dövmüşler. Bunun üzerine efendi oğlunu gönderip, "Belki oğluma saygı gösterirler" demiş. Kiracılar, bağın vârisi olduğunu bildikleri için onu yakalayıp öldürmüşler. Bunu herkes işitsin.

İsa, "Yapıcıların reddettiği taş, İşte köşenin baş taşı oldu." dedi.⁵⁹²

Reddettiğiniz şeyle yüzleşin, kabullenmeyi reddettiğiniz şeyi kabul edin ve ejderhanın koruduğu hazineyi bulacaksınız.

Arkaik "Bilinmeyen Yeri" Olarak "Maddi Dünya"

Bütün bu mit resimleri, insanı hem kurtarılacak hem de kurtarıcı olarak göstererek, insan ruhunun bilincin

uç tarafındaki dramını temsil eder. İlk formülasyon Hristiyan, ikinci formülasyon simyadır. Bunların ilkinde insan, kurtuluş ihtiyacını kendine atfeder ve kurtuluş işini özerk ilahi figüre bırakır; ikinci durumda insan, kurtarıcı *opus'u* üstlenir ve ızdırap durumunu ve bunun sonucunda oluşan kurtuluş ihtiyacını maddede hapsedilmiş *anima mundi'ye* (dünya ruhuna) atfeder.”⁹³

Simya, en basit şekilde, felsefe taşını –*lapis philosophorum*– üretme girişimi olarak düşünülebilir. *Lapis philosophorum*, “adi” metalleri altına çevirme yeteneğine sahiptir; ayrıca, sahibine ölümsüz yaşam, ruhsal huzur ve sağlık bahşeder. Simya “prosedürü”, Batı’da yirmi yüzyıl kadar sürdü ve Newton’la sona erdi; Doğu’da da eşit derecede uzun ve ayrıntılı bir tarihe sahiptir.

Simyacının kategorik sistemine “girmeden” simya düşüncesinin özünü –veya modern psikolojiyle olan ilişkisini– anlamak imkânsızdır. Simyacının çalıştığı “malzeme”, aynı adı taşımasına rağmen, modern maddemize sadece uzaktan benzer. Dünyayı parçalara ayırmanın birçok yolu vardır ve bunlar orantılı olmak zorunda değildir. Simyacının “şey/madde” olarak kabul ettiği şeylerin çoğunu, biz nesnel dünyanın özelliği olarak düşünmeyiz; dahası, onun üniter olarak kabul ettiği şeyleri biz açık bir şekilde çeşitli olarak düşünürüz. Bu “görüş farklılığının” iki ana nedeni vardır.

Birincisi: Dünyayı ayrıştırmak için kullanılan kategorik sistem, büyük ölçüde şu anda faaliyetin adandığı amacın doğasıyla şekillenir. Simyacının peşinden koştuğu amaçlar, bugün değerli sayılanlarla aynı değildi. Onların peşinde koştuğu amaçlar büyük ölçüde, çok daha kapsamlıydılar (örneğin “doğanın mükemmelliği”). Buna ek olarak bunlar psikolojik formülasyonlardan (“yozlaşmış” maddenin “kurtuluşu” gibi) etkilenmişlerdir. Simya prosedürü psikolojik olduğu müddetçe –yani, “ideal bir durum” anlayışı tarafından yönlendirilme olduğu sürece– ürettiği kate-

goriler *değerlendirici* özellik gösterir. Amaca yönelik davranış sırasında ortaya çıkan fenomenler, temelde bu amaçla alakaları veya ilgisizliklerine göre sınıflandırılır. İlgili olanlar, ayrıca yararlı ve “iyi olanlar veya engel teşkil eden ve “kötü” olarak ayrılırlar. Davranışlarımız belli bir amaca yönelik olduğundan –duygularımızı düzenlemeye hizmet ettiğinden– ögeleri değerlendirici anlamı olmayan bir sınıflandırma sistemi oluşturmak çok zordur. Ancak katı ampirik metodolojinin ortaya çıkmasından bu yana böyle bir inşa mümkün olmuştur. Bu, simya sürecinde kullanılanlar gibi deney öncesi sınıflandırma sistemlerinin, bize “tanıdık” görünen “madde” veya “altın” gibi terimlerden oluşsalar bile, değerlendirici değerlendirmeyi içerdiği anlamına gelir.

İkincisi: Bir şey ne kadar kötü araştırıldıysa, onu “kapsamak” veya tanımlamak için kullanılan kategori o kadar geniş gibi görünüyor. Keşif ilerledikçe, daha ince ayrımlar mümkün hale gelir. Görünüşe göre üniter “şeyler”, bu şekilde, daha önce “örtük” olan kurucu unsurlarına ayrılırlar. Artık dünyanın geleneksel “dört elementini”, örneğin ateş, su, toprak ve havayı, indirgenemez “öğeler” veya aynı analiz düzeyinde var olan kategoriler olarak kabul etmeyiz. Daha derin araştırma, sınıflandırma sistemlerimizi yeniden yapılandırdı; atalarımızın karşılaştırmalı basit “maddi dünyasını” çok daha karmaşık, kullanışlı ve çeşitli bir şeye dönüştürdük. Sonuç olarak, dünyanın ilkel “öğeleri”nin gerçekte aslında öğeler olmadığına inanıyoruz (“bir ögenin” bir “araç” olduğunu ve tam olarak biçimlendirilmemiş bir aletin yine de ortada hiçbir alet olmamasından daha iyi olduğunu fark etmede başarısız oluyoruz).

Deney öncesi sınıflandırmanın ezici şekilde değerlendirmeci boyutu, zayıf ayrımcılık kapasitesiyle birleştiğinde, modern perspektiften büyük genellenmenin arkaik kategorilerini üretir. Yüzyıllar boyunca, bizi Orta Çağ ve Orta Çağ öncesi atalarımızdan ayıran, giderek daha verimli hale gelen keşiflerin bir sonucu olarak, bu kategorilerin her biri içinde birçok “ayırt edilebilir fenomen” ta-

nımlayabilir olmamızdır. Aslında bakış açımız o kadar değişmiştir ki, aynı sözcükleri kullanmamız çoğu durumda yalnızca tarihsel bir tesadüftür. İlk olarak simyacının “maddesini” inceleyerek ve onu madde olarak düşündüğümüz şeyle karşılaştırarak bu tartışmayı daha somut hale getirebiliriz.

Simyasal madde, deneyimin oluşturulduğu “malzeme”ydi ve aynı zamanda deneyimleyen yaratığın yapıldığı maddeydi. Bu “birincil unsur”, modern anlamda (veya Doğu perspektifinden Tao’da) “bilgi”ye çok daha yakın bir şeydi; “*maddi olan*” (*fark yaratan, önemsedğimiz, göz ardı edilemez ve bilgilendirici olan*) ya da “*madde nedir?*” cümlelerindeki maddeye yakın bir anlam taşıyordu.⁵⁹⁴ “Bilinmeyen”de üstlendiğimiz keşifsel davranışımızın bir sonucu olarak “bilgi” elde ederiz; bu bilgiden kendimizi (davranışlarımızı ve temsil şemalarımızı) ve deneyimlendiği haliyle “dünyayı” inşa ederiz. Piaget bunu şu şekilde belirtir:

Bilgi Ben’de veya nesnede başlamaz; etkileşimlerde başlar... bu durumda bir yanda öznenin, diğer yanda nesnenin karşılıklı ve eş zamanlı bir inşası vardır.⁵⁹⁵

Simyanın birincil ögesi, dünyada “gömülü” veya “örtük” bir şeydi: genellikle gizli ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabilecek bir şey. Bu beklenmedik ortaya çıkış, nesnenin yeni bir durumdaki konumunun bir sonucu olarak kategorik temsilini “aşma” (yeni bir şey “olma”) “kapasitesi” veya yeni bir keşif prosedürüne “tepkisi” kabul edilebilir. Bu “yeni şey”, öncelikle yarattığı etki ile “kendini duyurur”: Önceden anlaşılan (önceden kategorize edilmiş) şeyin öngörüldüğü gibi davranmaması, gözlemcide duygular uyandırır. Kendini gösteren “dönüşüm ruhu” budur. Bu şekilde ortaya çıkan duygu –korku/umut– dönüşen nesnenin “yeni” özelliklerini belirtmek için tasarlanmış keşif davranışına yol açabilir. Bu yeni özellikler daha sonra önceki sınıflandırma sistemine dâhil edilir; artık “aynı sınıfta” olarak algılanan “nitelikler” haline gelir.

Alternatif olarak, yeni dönüştürülmüş madde artık “eskisinden” çok farklı algılandığı için “kategorileri değiştirmek” zorunda kalabilir. (Birinci durum “normal” bir kayma yaratır; ikincisi ise “devrimci”dir.)

Yeni bir şey keşfedildiğinde ve belirli bir sosyotarihsel olarak belirlenmiş bağlam içine yerleştirildiğinde, durumsal olarak o anda belirgin olan motive edici durumuna göre sınıflandırılır: vaat, tehdit, tatmin, ceza (veya bunların yokluğu durumu) olarak. Bu, iletişim kuramadığı için “ampirik” bir gerçeklik modeli türetemeyen bireysel hayvanların sınıflandırma sistemi için açık şekilde doğrudur ancak bu soyutlama kapasitesi temel doğayı ve sınıflandırmanın amacını bulanıklaştıran insan için de aynı derecede doğrudur. Bir şeyin ne olduğu, temel olarak onun motive edici önemidir; duygusal açıdan önemli bir hedefe ulaşılmasıyla olan ilgisine bağlıdır. Olgunun sınıflandırılması (yani, varlığında nasıl davranılacağına belirlenmesi) motive edici önemini belirli bir alanla sınırlar. Bununla birlikte, fenomenin kendisinin her zaman temsilini aşma kapasitesinin olduğu bir gerçektir. Bu aşkınlık kapasitesi “nesne”nin bir özelliğidir (fenomenolojik bakış açısından deneyimin bir özelliğidir), ancak bu insanın eylemi tarafından sömürülebilir.

Simyacılar, “nesnenin aşkın kapasitesi”ni, yani bir bağlamda “tanındık ve keşfedilmiş olan”ın başka bir bağlamda “alışık olunmayan ve keşfedilmemiş” olma kapasitesini, maddeye gömülü bir *ruh* olarak gördüler. Jung, eski bir simya otoritesi olan Basilus Valentinus’tan şu şekilde alıntı yapar:

Madde olarak dünya bir ceset değildir. Onun yaşamı ve ruhu olan bir ruh onun içinde ikamet eder. Mineraller dâhil yaratılmış tüm şeyler güçlerini toprak ruhundan alırlar. Bu ruh hayattır, yıldızlarla beslenir ve rahminde barındırdığı tüm canlıları besler. Yükseklerden alınan ruh aracılığıyla toprak, annenin doğmamış çocuğu gibi rahmindeki mineralleri yumurtadan çıkarır. Bu görünmez ruh,

aynadaki yansıma gibidir, soyuttur, ama aynı zamanda simya süreci için gerekli olan veya ondan kaynaklanan tüm tözlerin köküdür.⁵⁹⁶

“Yeryüzünde ikamet eden ruh”, hem simya sürecini “yönlendiren” hem de simyacının faaliyetleri tarafından “serbest bırakılan” *şekil değiştiren* Mercurius’tur (simya açısından Tanrı’nın maddedeki yansıması).⁵⁹⁷ Mercurius, usta tarafından araştırılan “konu”yu ilginç, çekici kılan ruhtur; ayrıca önemi, bilgi değişip büyüdüğüçe yer değiştiren “ruh”tur. Mercurius, nesnelerin yaratılmasından önce (dünyanın özne ve nesne, ruh ve madde, bilinen ve bilinmeyen olarak bölünmesinden önce) en ilkel tanrı olarak var olan (ve var olmayan) dönüşümün enkarnasyonu, *uroboros*’tur. *Uroboros*, elbette, kuyruk yiyicidir, kaosun ejderhasıdır: Belirli tezahür fenomeninde zaman içinde şeylerin bütünlüğünün gömülülüğünün bir görüntüsüdür. Mercurius ruhunun imgesi, deneyimin her özel yönü içinde “gömülü” sonsuz potansiyelin bir imasıdır.⁵⁹⁸ Bu “potansiyelin” tanımlanması –yani, sınıflandırılması– Orta Çağ hayal gücü için sürekli bir sorun teşkil ediyordu:

Tüm Orta Çağ boyunca [Mercurius], doğa filozofları tarafından çok fazla kafa karıştırıcı spekülasyonun nesnesiydi: Bazen bir hizmetkâr ve yardımsever bir ruhtu, bir [yardımcı, yoldaş ve tanıdık]; ve bazen *servus* veya *cervus fugitivus*tu (kaçak köle veya geyik), simyacıları umutsuzluğa sürükleyen ve şeytanla birçok ortak özelliği olan, anlaşılması zor, aldatıcı, alaycı bir cindi. Örnek olarak en önemlilerinden bahsetmek gerekirse ejderha, aslan, kartal, kuzgun olabiliyordu. Tanrıların simya hiyerarşisinde Mercurius, *prima materia* olarak en altta ve *lapis philosophorum* olarak en üstte kendini gösterir. *Spiritus mercurialis*, simyacıların kılavuzudur (Hermes Psychopompos) ve ayartıcıdır: O, onların talihleri ve yıkımlarıdır.⁵⁹⁹

Simyacılar, madde olarak düşündüğümüz şeyi bilinmeyen olarak kabul edebileceğimiz şeyle “birleştirdiler”. Bu pek şaşırtıcı

değil, çünkü “madde” bilim öncesi zihin için “bilinmeyen” idi (ve bugün hâlâ gizeminin çoğunu korumaktadır). “Bilinmeyen” madde, henüz keşfedilmemiş olanın duygulanımsal değeri olarak bir “çekiciliğe” sahipti. Bilinmeyene ait bu “çekim” özelliği, onun “ruh” –*motive eden veya yönlendiren şey*– olarak kişileştirilmesi için temeli oluşturdu. Madde modern biçiminde, modern koşullarda bile kolayca “bilinmeyen”e dönüşebilir ve daha sonra modern psişe üzerinde benzer bir “kuvvet” (“uyarı”) uygulayabilir. Bunu, anormal bir şey, yeni bir bağlama yerleştirilmesinin veya daha yaratıcı keşfe tabi olmasının bir sonucu olarak, öngörülemeyen bir özellik tezahür ettiğinde yapar. Anormal tezahür –bilinmeyenin tekrar ortaya çıkışı– kaçınılmaz şekilde artan bir ilgi çeker (veya tersine, kaçınma, bastırma veya başka bir şekilde varlığını ortadan kaldırma girişimlerini ortaya çıkarır). Tüm nesneler –“keşfedilen nesneler” bile– teorik olarak “bir kez ve herkes için” kutulanıp etiketlendikten (kategorilere ayrıldıktan) sonra bile “her şeyin yapı taşı” ile olan bağlantılarını korur.

Örneğin, bir kafese “alışmış” olan (kafesi keşfetmiş ve orada rahat eden) bir fareyi ele alalım. Önüne küçük bir cisim –mesela bir demir blok– düşürülürse, önce donakalır, ardından bunu dikkatle incelemeye başlar. Sıçan, yeni nesnenin motive edici önemini değerlendirmek amacıyla–onu koklayarak, ona bakarak, tırmalayarak, belki de kemirerek– blokla etkileşime geçmek için mekanik eylem kapasitesini kullanacaktır. Sıçan, kendi deneyimiyle iletişim kurma yeteneklerinin yetersizliği ile sınırlıdır. Sınırlı hayvan doğası nedeniyle temel keşif süreçleriyle sınırlanmıştır. Blok kısa sürede alakasız hale gelir. Etkileşim sırasında hiçbir tehlike oluşturmaz; yenilebilir değildir; yuva yapmakta kullanılamaz. Bu nedenle, blok, artık keşfeden olmayan fare için ilgili özelliklerinden yoksun olur. Bundan böyle göz ardı edilecektir. Keşfe dayalı sınıflandırma süreci, yeni şeyin işlevi gibi motive edici önemini de ortadan kaldırmıştır. Mitsel perspektiften, bu, “Yüce Ana”nın

“Yüce Baba” ile değiştirilmesidir; ikircikli tehdit ve sözün belirli bir değerle değiştirilmesidir (ilgisizlik de buna dâhildir).

Bilimsel araştırma ruhunun ulaşabildiği kadarıyla nesnenin ilgili özellikleri olan blokun duysal özellikleri, duysal öneme sahip bir şeyi ifade etmelerinin dışında, fare için içsel bir öneme sahip değildir. Koşullara davranışsal adaptasyonla ilgili bu daha temel düşünce tarzı, bilimsel metodolojinin resmîleştirilmesinden önce insanın değer verdiği ve davrandığı sürece nasıl düşündüğü ile ilgilidir. Ancak genel durum daha karmaşıktır. *Homo sapiens*, belirli bir nesnede kendini gösteren pratikte sonsuz bir dizi yeni özelliği gözlemlene yeteneğine sahiptir, çünkü bir nesneyi neredeyse sınırsız sayıda, uzamsal ve zamansal perspektif noktasından kavrayabilir. Veya bir nesnenin ona alternatif perspektiflerden bakılmasının bir sonucu olarak, tamamen farklı özellikler gösterebilecek kadar karmaşık bir şey olduğunu kabul edebilir. Demir blok bir zamanlar “kendiliğinden” niteliksel olarak şimdi olduğundan farklı bir şeydi ve gelecekte yine daha farklı bir hal alacak. Bağımsız bir nesne olarak kabul edilen varoluşunun ilk aşamalarında, örnek blok, her şeyin başlangıcından önce, farklılaşmamış bir bütünlüğün parçasıydı. Sonra, dört temel kuvvetin etkileşimi haline geldi; sonra bir yıldıza dönüşen basit hidrojen; sonra yer çekimi ve nükleer süreçlerle dönüştürülen madde; sonra dünyada bir kaya; son olarak, insan tarafından dönüştürülen bir şeye dönüştü; önünde hâlâ tamamlanmamış ve eşit derecede kapsamlı bir gelişim tarihi var. Nesnenin bu dönüşümü zamansallığın kendisidir; varlığın akışı olan Tao’nun tezahürüdür. İnsanların değişken uzaysal-zamansal yayılmaları kavrama kapasitesi, nesneyi salt mevcut görünümünden daha karmaşık bir şeye “dönüştürür”; “karmaşıklık”taki bu artış, yine türümüze özgü olan genişletilmiş aktif keşif kapasitesiyle birleşir.

İnsan için demir blok nedir? Şekillendirilmiş haliyle bir mızrak ve dolayısıyla yiyecek, ölüm ve güvenlik; asılı haliyle bir sarkaç, dünyanın dönüşünü ölçmek için anahtar; düşen haliyle yer çekimi

ve yeterli sabır ve ustalıkla, moleküler ve atomik yapıyı temsil eden, bütünü oluşturan parçacıklara indirgenen evrenin büyük ölçekli yapısı. Soru daha doğru bir şekilde “İnsan için demir blok ne değildir?” şeklinde sorulabilir. “deneyimin temel oluşturucu ögesi” olarak *Prima materia* üzerine kafa yoran simyacının deney öncesi zihni, kolayca “madde”nin sonsuz olasılığının ipuçları tarafından ele geçirildi: sınırlı nesnenin sınırsız anlamı; nesnenin sonsuz faydası ve bilinmeyi açığa çıkarma (olma) konusundaki tükenmez kapasitesi.

Bir nesne keşfedildiğinde, motive edici önemi kısıtlanır [genel olarak, keşif sürecinin belirli amaca yönelik doğasının bir sonucu olarak, kaçınılmaz şekilde belirli bir hipoteze dayandırılır (bu şey, belirli bir işlev için iyi midir?)]. Zihindeki örtük veya açık bir şekilde formüle edilmiş soru nesnenin “verdiği” yanıtı kısmen belirler. Nesne, öngörülemeyen bir şekilde her zaman kısıtlamanın yerini alabilir. Bu sonsuz potansiyel, sembolik ifadesini, kendi kendini yiyip bitiren yılanda, dönüşümün değişken ruhunda, karşı konulmaz bir şekilde ilgiyi kendine çeken ruhta bulur.

Bu fikirleri düşünürken, küçük bir cismin Atlantik Okyanusu üzerinde gezindiğini hayal ettim. Dört büyük kasırgadan oluşan, dörde bölünmüş bir kare şeklinde, kasırga başına bir kadran olarak düzenlenmiş bir geçidin merkezinde ilerliyordu. Uydular tarafından takip ediliyordu, dünyanın her yerindeki istasyonlarda en son meteorolojik teçhizatı yöneten bilim adamları tarafından dikkatle izleniyordu.

Rüya sahnesi değişti. Yaklaşık 20 santim çapında bir küre şeklindeki nesne, bir müzede benzer küçük bir cam vitrinde saklanıp sergileniyordu. Vitrinin kendisi, belirli bir çıkış veya giriş noktası olmayan küçük bir odadaydı. Amerikan Başkanı, toplumsal düzenin sembolü ve kötürüm olan fizikçi Steven Hawkins, bilimsel bilginin (ve cisimsiz rasyonalitenin) temsilcisi, nesneyle birlikte odadaydılar. İkisinden biri odanın özelliklerini anlattı. Duvarları iki metre kalınlığındaydı ve geçirimsiz bir maddeden [titanyum dioksit (?)] yapılmıştı; rüya bağlamında bu kulağa etkileyici geliyordu. Bu duvarlar, nesneyi kalıcı olarak içerecek

şekilde tasarlanmıştı. Bir film seyircisiymişçesine bir gözlemci olarak orada olmama rağmen odada değildim. Vitrin içindeki nesne canlı görünüyordu. Gelişim aşamalarının sonlarındaki bir krizalit veya bir koza gibi hareket ediyor ve şeklini değiştiriyordu. Bir noktada kendini lüle taşından bir pipoya benzeyen bir şeye dönüştürdü. Sonra bir küre haline geldi ve kasanın bir kenarından ve sonra da odadan dışarı fırladı. Arkasında –biri vitrinde biri odanın duvarında– iki adet daire şeklinde pürüzsüz delik bıraktı. "Karar" verildikten sonra, hareketini kısıtlamak için tasarlanan engellerin hiçbir önemi yokmuş gibi, hiçbir zorluk olmadan çıkmıştı.

Nesne, Tanrı'nın, uroborik yılanın maddede cisimleşmiş haliydi (refakatçi olarak yanında dört kasırganın eşlik etmesini gerektirecek kadar güçlüydü).⁶⁰⁰ Oda gizemli fenomeni sınırlamak için bir sınıflandırma sistemiydi, toplumsal ve bilimsel dünyalar tarafından tasarlanmıştı. Nesne (Magritte tarafından) "Bu bir pipo değildir" başlıklı ünlü pipo resmine atıfta bulunarak kendisini bir pipoya dönüştürdü; harita bölgenin kendisi değildi, fenomen değil onun temsiliydi. Nesnenin "istediği zaman" kaçma yetisi, fenomenal dünyanın sonsuz aşkınlığına, beklenmedik bir şekilde bilimsel ve mitik temsiline yerine geçme konusundaki sonsuz kapasitesine atıfta bulunuyordu.

Çok sonra (belki bir yıl sonra) rüyamda yerden, tavandan ve duvarlardan eşit –her birinden yaklaşık bir kol boyu– uzaklıkta, kübik bir odada asılı duran bir adamı hayal ettim. Küpün yüzeyleri içe doğru, adama doğru kıvrılmıştı, oda altı kürenin kesişiminden yapılmış gibi). Küpün tüm yüzeyleri, adamın hareket şekli ne olursa olsun, adamdan aynı uzaklıkta kalıyordu. Eğer ileriye doğru yürürse, küp de onunla birlikte ilerliyordu. Geriye doğru yürürse, küp hiçbir duraksama olmaksızın tam olarak aynı hızda geriye doğru hareket ediyordu. Yüzeylerin kendileri, yaklaşık olarak aynı boyutta kareler içinde, yaklaşık 10 santim çapında dairesel desenlerle kaplıydı. Her dairenin ortasından bir sürünge kuyruğunun ucu sarkıyordu. Adam herhangi bir yöne uzanabilir, bir kuyruğu kavrayabilir ve onu odaya çekebilirdi.

Bu rüya, insanın (gönüllü olarak) geleceği, tabiri caizse şimdiki zamana çekme kapasitesine atıfta bulunuyordu. Yılan –yalnızca kuyruğu belliydi– fenomenal dünyada örtük olarak yerleşmiş olan uroboros'tu.⁶⁰¹

Yeni bir şeyin ortaya çıkma potansiyeli, kûpün içinde, insanın bakabileceği her yönde mevcuttu. Gönüllü eyleminin bir sonucu olarak varlığın hangi yönünün kendini göstereceğini belirleyebilirdi.

Keşif eylemi, ayırt edilebilir fenomenler üretir/ortaya çıkarır. Bu fenomenler, epizodik ve anlamsal “hafıza” sistemleri tarafından haritalanır. Bununla birlikte, keşif süreci, epizodik sistem tarafından üretilen haritalar, özellikle geleceğe yönelik haritalar tarafından yönlendirilir. Fantezide arzu edilen bir son belirlenmiştir. Mekanik/soyut keşif sistemi, ortaya çıkan fenomenler (faaliyet sırasında üretilirler) ile bu “arzu edilen geleceğin haritası” arasında bir eşleşme sağlamaya çalışır. Sonuç ve hedef arasındaki uyumsuzluklar, “dünyanın temel maddesi”nin (yeniden) ortaya çıkmasına neden olur; bilinmeyen, olumsuz duygu ve merakta ortaya çıkar.

Birey, bu süreç bozulduğunda isteklerini gerçeğe, acıya –ve öğrenmeye– dönüştürmeye çalışır. Keşif, mevcut duygusal durum optimal kabul edildiğinde, eyleme dönüşen bilgi, dünyayı (bir kez daha) “cennet” haline getirdiğinde yeterli görülür ve sona erebilir. Cennet yeniden ortaya çıkmadığında (güvende olma hissi ve mutluluk olmadığında) keşif eksiktir. Hâlihazırdaki varlığa eşlik eden ve kendilerini durumun içsel çekiciliğinde gösteren (ilgiyi kendilerinde toplayan) “artık gizemler”, bu nedenle aktif dikkatin odağı haline gelmelidir; böylece içlerinde gömülü “bilgi” çıkartılıp subjektif varlığa ve dünyaya dönüştürülebilir. Dünyanın simyasal “temel maddesi”, bu nedenle, “belirli deneyimin (öznel ve nesnel olarak) ortaya çıktığı maddedir”. Buna ek olarak bu madde sonsuz dönüşüm geçirebilecek ve sonuç olarak maddi dünya yozlaşmış, eksik, gerçekleşmemiş olduğu için yozlaşmış bir şeydi.

Altının deney öncesi dönem “kategorisi”nin analizi, bu arkaik “ayırt edilmeyen fikirler kompleksi”nin ilgisi, önemi ve anlamına ışık tutmaya yardımcı olur. Altın, salt “temel madde” ile zıt olarak somut dünyada algılanabileceği şekliyle *ideafın* kendisiydi. Deney

öncesi insan için olduğu kadar modern insan için de altın bir ekonomik değişim aracı olarak hizmet eder. Ama metalin değeri, yalnızca ekonomik faydasından ibaret değildi ve hâlâ da öyle değil. Altın her zaman epizodik temsilde tanrısallıkla ilişkilendirilmiştir. Bilimsel dünya görüşünün gelişmesinden önce, bu ilişkilendirme oldukça mantıklıydı. Altın, “daha düşük” metallerin veya maddelerin aksine kararmaz, matlaşmaz veya paslanmaz. Bu nedenle bozulmaz ve “ölümsüz” görünür. Altın nadirdir. Yaşamın kaynağı olan güneş gibi parlar. Bu nedenle, altının “kategorisi”, (aşına olduğumuz ataerkil/kahramanlık bakış açısından) Apollonvari, güneş benzeri, ilahi olan her şeyi kapsama eğilimindeydi. Jung, simyacı Michael Maier’in varsayımlarını şöyle açıklar:

Güneş, milyonlarca dönüşüyle altını dünyaya getirir. Güneş yavaş yavaş kendi suretini yeryüzüne işlemiştir ve bu suret altındır. Altının yeryüzünde Güneş’in sureti olması ve Tanrı’nın altında bilinmesi gibi Güneş, Tanrı’nın suretidir, kalp de insandaki Güneş’in suretidir.⁶⁰²

Güneş’in ışığı, gücün ve netliğin ve bilincin aşkınlığının; kahramanlığın ve kalıcılığın; karanlığın, parçalanmanın ve çürümenin güçlerine karşı zaferin bir sembolüdür. İlk ataerkil tanrılar ve insan liderleri, güneşin hayat veren niteliklerini, insanın kahramanca idealleriyle bağdaştırdılar. Bu nedenle madeni paralar, güneş diskini taklit edecek şekilde yuvarlak ve altındı.

Ayrıca altın, tüm cevherlerin gittiği ideal sondu; “maddi ilerlemenin hedefi”iydi. Örneğin baz ya da dağınık [diğer birçok maddeyle “çiftleşmeye” (birleşmeye) istekli bir şekilde] toprağın rahminde “olgunlaşır”ken kurşunun hedefi, altının karakterize ettiği mükemmel ve dokunulmaz durumdu. Bu, “altın durumu”nu, maddeye gömülü olan Mercurial “bilinmeyen ruhun” hedefi haline getirir. Eliade şöyle der:

Oluşum sürecini hiçbir şey engellemezse, tüm cevherler zamanla altın olur. Batılı bir simyacı, "Tasarımlarının uygulanmasının önünde herhangi bir dış engel olmasaydı, doğa her zaman üretmek istediğini tamamlardı." demişti. Bu nedenle kusurlu metallerin oluşumuna aynı kürtajlara ve ucubelere baktığımız gibi bakmalıyız. Bunlar sadece doğa yanlış yönlendirildiği veya dirençle karşılaştığı için ortaya çıkarlar...

Metallerin doğal başkalaşımına olan inanç Çin'de eskiye dayanan bir kökene sahiptir ve Annam'da, Hindistan'da ve Hint takımadalarında da buna rastlanır. Tonkin köylülerinin: "Siyah bronz altının anasıdır." diye bir deyişi vardır. Altın, bronzdan doğal olarak doğar. Ama bu dönüşüm ancak bronz yeryüzünün rahminde yeterince uzun bir süre yatmışsa gerçekleşebilir...⁶⁰³

Simyacı, kendisini doğanın ebesi olarak görüyordu –Doğanın yavaş yavaş üretmeye çalıştığı şeyi gerçekleştirmeye– ve dolayısıyla ideal bir şey üretmeyi amaçlayan bir dönüşüme yardımcı olan biri olarak. "Altın" bu idealdi. Eliade şöyle devam eder:

Altının "asillığı" bu nedenle en olgun meyvedir; diğer metaller ham oldukları, olgunlaşmamış oldukları için yaygındırlar. Başka bir deyişle, Doğa'nın nihai hedefi mineral krallığının tamamlanması, onun tamamen "olgunlaşması"dır. Metallerin altına dönüşümü onların kaderinde yazılıdır. Doğanın eğilimi mükemmelliğe yöneliktir. Ama altın son derece ruhsal bir simgeciligi taşıdığı için (Hint metinlerinde tekrar tekrar "Altın ölümsüzlüktür" yazar) yeni bir fikrin ortaya çıkmakta olduğu açıktır: simyacının doğanın kardeşçe kurtarıcısı rolünü üstlendiği fikri. Onun nihai amacını gerçekleştirmesi, ister mineral, ister hayvan veya insan olsun, "ideal"e, mutlak ölümsüzlük ve özgürlük olan en yüksek olgunlaşmasına ulaşması için doğaya yardım eder.⁶⁰⁴

Simyacılar, en azından Hristiyan bakış açısından, teorik olarak Mesih'in kurban edilmesiyle kurtarılmış bir dünyada yaşıyorlardı. Ancak kendilerini kurtulmuş hissetmediler; hâlâ oldukça

ölümlü olan mevcut durumdan memnun değildiler. Bu nedenle dikkatlerini, dünyanın yaygın ahlaka göre “incelemeye değmez”, yozlaşmış ve aşağılık olarak tanımlanan yönlerine çevirdiler. Her şeyin daha iyi olabileceğini varsayarak –veya umarak– (“bilinmeyen” yeni ve faydalı araçlardan çıkarma umuduyla keşfettiğimiz gibi) *araştırdılar*. Simyacılar, daha fazla araştırmanın örtük olan kurtarıcı bilgiyi ortaya çıkarabileceğini varsaydılar. Bu arayış, onların “dayanılmaz şimdiyi” kabul etmeleriyle, “düşmüş bir dünya” ile özdeşleşmeye yönlendirildi. Simyacılar, “maddenin arzu edilen dönüşümünün” Mercurius’un maddeden “serbest bırakılması” ile sağlanabileceğine inanıyorlardı. Bu, (ilgi odaklı) keşfin, varlığın (özgürleştiren) genişlemesinin anahtarı olduğunu dolaylı olarak kabul ettikleri anlamına geliyordu.

Simyacılar bu sürece katılarak keşif kahramanıyla özdeşleştiler ve kendilerini bilinçsizce (yani, her zaman temsilde olmasa da prosedürde) “kurtarıcı”ya çevirdiler. Bu özdeşleşme, simyacının kendisini aynı zamanda maddenin durumunun bir parçası olarak görmesi –“kurtulmayı gerektiren duruma” ait kabul etmesi– nedeniyle daha da karmaşıktı. Bu temelde simyacının kendisini en azından kısmen “madde” ile aynı *kategoride* (aynı zamanda hem “altın” olabilecek hem de bu dönüşüme yardımcı olabilecek kişi) olarak gördüğü anlamına geliyordu. Ne de olsa, deney öncesi zihnin için –daha genel ve birleştirilmiş kategorileri ile– “eylemeye başlayan şey” ile “eyleyen şey” arasında zorunlu bir ayrım yoktur. Örneğin Eliade, iki farklı bitki türü arasında aşılama işlemi yapmak (daha geniş bir perspektiften “benzersiz ile eşleşmeyi” teşvik etmek) için gerekli olan “sempatik büyü” şöyle tanımlar:

İbn Vahşiyye –tabii ki bu tür imgelere kapılmış tek Doğulu yazar değildir– farklı sebze türleri arasındaki (“Doğaya aykırı”) fantastik aşılardan söz eder. Örneğin, bir limon ağacının dalının bir defne veya zeytin ağacına aşılmasının, zeytin büyüklüğünde çok küçük limonlar üreteceğini söyler. Ancak aşının ancak ritüel şekilde ve Güneş ile Ay’ın belirli bir hizada olduğu zamanda gerçekleştirilmesi

halinde başarılı olabileceğini açıkça belirtir. Ayini şöyle anlatır: Bir erkek onunla utanç verici ve doğal olmayan bir şekilde cinsel ilişkiye girerken çok güzel bir genç kız aşılacak dalı tutmalı; birleşme sırasında kız dalı ağaca aşılamalı.” Anlam açıktır: Bitki dünyasında “doğal olmayan” bir birlikteliği sağlamak için insanlar arasında doğal olmayan bir cinsel birliktelik gerekiyordu.⁶⁰⁵

Bu tür fikirler oldukça yaygındır. Tarımdan metalurjiye kadar, deney öncesi bireyler tarafından üstlenilen hemen hemen her sürece, istenen başarılı sonuç için gerekli olan “zihin durumunu getirmek” veya “prosedürleri sergilemek” için tasarlanmış ritüeller eşlik etmiştir. Bunun nedeni, eylemin fikirden önce gelmesidir. Bu nedenle, ritüel cinsel birleşmeler, toprağın ekilmesine eşlik etmiştir. Madencilerde, demircilerde ve çömlekçiler arasında kurban törenleri ve benzerleri çoktur. Doğaya “ne yapacağının gösterilmesi” gerekiyordu; insan, en azından örnek olarak liderlik ediyordu. Doğru prosedür ancak kendilerini doğru ruh haline sokmuş olanlar tarafından gerçekleştirilebilirdi. Bu fikir, simya süreci sırasında mantıksal sonucuna götürülmüştür. Bu sürecin fantastik “son-durumu” veya arzulanan geleceği oldukça derin ve kapsamlı şekilde maddenin “nihai mükemmelliği” veya “kurtuluşu” idi.

Lapis philosophorum’un –“adi metalleri” “altın”a dönüştürecek olan durumun– üretiminde farklı unsurları uyumlu bir şekilde birleştirmeye teşvik etmek için, kişinin kendisinin birleşmesi gerekiyordu. Bu nedenle, doğadan mükemmelliği meydana getirmek için insanın mükemmel olması gerekiyordu. Simyacının –ve simya işleminin kendi varlığıyla ilişkisinin– mükemmelleştirilmesi gerekliliği onun maddi dünyayla özdeşleşmesi ile daha da güçlendi (madde ile aynı kategorik alanı kaplıyor olması nedeniyle). İnsan –düşmüş, yozlaşmış, maddi olsa da sonsuz dönüşüm yeteneğine sahip olan varlık– düşmüş, yozlaşmış, ancak dönüştürülebilir olan maddi dünyanın özünü paylaşıyordu. Dolayısıyla, “nesnelerin” varlığının dönüşümüyle ilgili olan şeyler, mantıksal

olarak kendi varlığının dönüşümüyle de ilgili olmak zorundaydı. “Adi madde”nin altına dönüşmesi –dünyanın “altın hali”ne dönüşümü–, *büyük ölçüde* dünyanın kurtuluşuydu. *Lapis philosophorum* bu amaç için bir araçtı. İnsan doğayı ona örnek olarak yönlendirir. Bu “sempatik büyü teorilerinin” “kimya” alanına genişletilmesi, simyanın, yüzyıllar boyunca geliştikçe, mükemmelliğin doğasına ilişkin spekülasyonlarla giderek yaygınlaştığı anlamına geliyordu.

Modern insanlar için bunların neden ilişkili olabileceğini anlaması zordur. Psikolojimiz ve psikiyatrimiz –“zihin bilimlerimiz”– en azından teoride, zihinsel “bozuklukların” “ampirik” değerlendirilmesi ve tedavisine ayrılmıştır. Ama bu çoğunlukla yanılgıdır. Her zaman bir ideali hedefliyoruz. Şu anda bu idealin doğasını örtük olarak bırakmayı tercih ediyoruz çünkü bu, bunlar açıkça kavrandıkları takdirde ortaya çıkacak ezici zorluklardan kaçınmamıza yardımcı oluyor. Bu yüzden sağlığı, “hastalıkların” veya “bozuklukların” yokluğundan oluşan bir durum olarak “tanımlıyoruz” ve bunu olduğu haliyle bırakıyoruz; sanki hastalık veya bozukluk kavramı ahlaki felsefe ve ampirik tanımlamanın ardışıklığı değilmiş gibi. Bununla birlikte, bir “kaygısızlık” (veya ideal kaygı) durumunun mümkün –ve arzu edilir– olduğuna dair örtük teorimiz, bizi bu durumun egemenliğini “düzensiz” olarak tanımlamaya yönlendirir. Aynı şey depresyon, şizofreni ve kişilik bozuklukları için de söylenebilir. Arka planda, tüm “yetersiz” mevcut durumların zorunlu olarak –ve zararlı bir şekilde– karşılaştırıldığı “örtük” (*yani bilinçdışı*) bir ideal gizlidir. Bu ideali metodolojik veya pratik olarak nasıl *açık* hale getireceğimizi bilmiyoruz (tarafalarda büyük bir muhalefete yol açmadan); bununla birlikte, “gerekli” tedaviye başlamak ve bunu haklı çıkarmak için bir “ideal dışı” kavramına sahip olmamız gerektiğini biliyoruz. Ancak er ya da geç, aslında “ideal insanı” üretmeye çalıştığımız gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalacağız ve bunun ne anlama geldiğini açıkça tanımlamamız gerekecek. Oluşturduğumuz idealin, geçmişte yüzyıllarca süren çabalar sonucunda özenle inşa edilmiş

olan idealle hiçbir ilişkisinin olmaması gerçekten şaşırtıcı olur. Simya örneğinde, en azından Batı'da çok benzer bir şey olmuştur: Prosedür devam ettikçe, Hristiyanlık dönemi boyunca, *lapis* giderek Mesih ile özdeşleştirilmiştir. Bunun simyacılar için bir sürpriz olduğunu elbet ki varsayabiliriz. Bizi de en azından bu kadar büyük bir şok beklemekte.

Doğayı mükemmelleştirmek adına doğru tutumu benimsemek gereklidir; uygun ritüelleri ve ruhsal arınma süreçlerini üstlenmek; arzu edilen şey kadar saf olmak. İşçi, küçük ve büyük şeylerde doğaya örnek olmuştur. İdealde düşmüş maddi dünyayı hırsla "kurtarmayı" arzulayan büyük simya örneğinde, simyacının kendisinin yüce olması gerekiyordu. Bu nedenle simya literatürü, kısmen, ideal insanın doğası üzerine uzun bir "meditasyon" olarak kabul edilebilir.

Orta Çağ Hristiyanlığında Epizodik Temsil

Bilim, maddi veya kolektif olarak algılanabilir duyusal dünyanın ve dönüşümlerinin analizine çaba harcamanın anlamlı olduğu aksiyomatik varsayıma dayanır. Kendini ilk olarak (simya) fantezisinde ortaya koyan bu inanç, modern dünyanın o denli bir parçasıdır, o denli bir birincil varsayımdır ki, şekillenmesinin ne derece bir başarıyı temsil ettiğini anlamak zordur. Ampirik gerçekliğin (nesnelerin motive edici öneminden bağımsız olarak) var olduğu ve sistematik olarak incelenmesi gerektiği nosyonlarını oluşturmak binyıllar süren bir kültürel gelişimle olmuştur. Bu dayandırmayı veya buna benzer bir şeyi ilk kez ortaya atma riskine girenler simyacılarıdır. Ama yine de açık ampirik metodolojinin yokluğunda "maddeyi" incelemişlerdir. Jung şöyle der:

Bugün anladığımız şekliyle "psişik" kavramı Orta Çağ'da yoktu ve eğitimli modern insan bile "ruhun gerçekliği" ile ne kastedildiğini

anlamakta güçlük çeker. Dolayısıyla, Orta Çağ insanının "essc in re" ile "esse in intellectu solo" arasında bir şey hayal etmesinin düşünölemeyecek kadar zor olması şaşırtıcı değildir. Bunun çıkış yolu "metafizik"te yatar. Bu nedenle simyacı, yarı kimyasal olgularını metafiziksel olarak da formöle etmek zorunda kalmıştır.⁶⁰⁶

Bilimsel metodolojinin eksikliği –davranışa dayalı deneyimin resmileştirilmiş karşılaştırmasının yapılamaması– deneyimin tamamen duyusal ve öznel, duygusal, mitolojik yönlerinin ayrılmaz bir karması anlamına geliyordu. Bilimsel metodolojinin amacı, büyük ölçüde, ampirik gerçekleri motive edici varsayımdan ayırmaktır. Böyle bir metodolojinin yokluğunda, iki alanın birbirine karışması kaçınılmazdı:

[Simyacılar]... maddenin bilinmeyen fenomenini incelediklerine inanıyorlardı... sadece ortaya çıkanları gözlemlədiler ve bunu bir şekilde ancak belirli bir plan olmadan yorumladılar. Ortada bilinmeyen bir madde yığını olurdu, bunun ne olduğunu anlamak için tahminler yaparlardı. Bunun ne olduğunu bilmedikleri için, elbette burada bilinçsiz bir yansıma olacaktı. Kesin bir niyet veya gelenek yoktu. Bu nedenle, simyada, projeksiyonların en safça ve programsız bir şekilde yapıldığı ve günün sonunda tamamen yanlış olan hipotezlerin üretildiği söylenebilir.

Yaşlı bir simyacıyı hayal edin. Belli bir köyde bir adam izole bir kulöbe inşa eder ve bazen patlamalara neden olan şeyler pişirir. Doğal olarak herkes ona cadı doktoru der! Bir gün biri gelir ve tuhaf bir metal parçası bulduğunu söyler ve simyacı onu satın almakla ilgilenir. Simyacı metalin değerini bilmez ama bir varsayımda bulunarak adama biraz para verir. Daha sonra kendisine getirilen şeyi sobasına koyar. Ne olduğunu görmek için onu kükürt veya benzeri bir şeyle karıştırır. Eger metal kurşunsa buharlardan fena halde zehirlenir. Bu nedenle, bu özel maddenin yaklaşıldığında insanı hasta edip onu neredeyse öldüreceği sonucuna varır. Bu nedenle kurşunun içinde bir iblis olduğunu söyler! Daha sonra tariflerine, "Kurşundan sakının, çünkü onda insanı

öldürecek ve delirtecek bir iblis vardır” diye bir dipnot ekler ki bu o devirde yaşayan, o seviyede biri için gayet açık ve makul bir açıklama olacaktır. Bu nedenle kurşun, belirli etkileşimlerde etkileri zehirli olduğundan, yıkıcı faktörlerin projeksiyonu için harika bir madde haline geldi. Asitler de tehlikeliydi, ancak aynı zamanda aşındırıcı olmaları ve bir şeyleri çözme aracı olarak kullanılmaları onları kimyasal işlemler için oldukça önemli yapıyordu. Bu nedenle, bir şeyi eritmek veya sıvı halde elde etmek isterseniz, eritebilir veya asit çözeltilerinde çözebilirdiniz ve bu nedenle burada elde edilen projeksiyon, asidin çözen, ancak aynı zamanda belirli maddelerin işlenmesini mümkün kılan tehlikeli madde olduğuydu. Ya da o bir dönüşüm aracıydı; onunla hiçbir şey yapamadığınız bir metali açar ve belirli sıvıları kullanarak onu dönüşüme açık hale getirirdiniz. Bu nedenle simyacılar asit hakkında burada tarif ettiğim saflıkta yazdılar ve bunun doğal bilim olmadığını, modern kimya açısından bakıldığında çok fazla yansıtma içerdiğini fark etmediler.

Bu nedenle simyada, bilinçli zihnin belirli bir planı takip etmediği, sadece araştırdığı bir durumda üretilen, bilinçdışına ait şaşırtıcı miktarda malzeme vardır.⁶⁰⁷

Simya neredeyse iki binyıl boyunca gelişti ve ancak on sekizinci yüzyılın sonlarında gözden kayboldu. O (en azından Orta Çağ’da) mutlakiyetçi Hristiyanlıkta vücut bulan, ruhun nihai gerçekliğini ve değerini vurgulayan, bilmeye değer her şeyin zaten keşfedildiğini varsayan ve maddi dünyanın itibarını zedeleyen, dogmatik olarak somutlaştırılan bir hareket olarak gelişti.

Orta Çağ zihni için beden, duyuşal, fiziksel dünya –genel olarak “madde”– şeytani, bilinmeyen güçler tarafından yönetildiği için ahlaksız ve yozlaşmış olarak değerlendirildi. Yaratılış hikâyesi (yılan ve Havva’nın, insanlığın “düşük maddi dünyaya” inmesini sağlamak için komplo kurması) kısmen bu fikrin mitolojik “temelini” sağladı. Maddi dünyanın cazibeleri, örneğin şehvetin çekim gücü veya manevi zenginlik yerine maddi arzu Kilise ile özdeşleşmeye karşı bir tehdit oluşturunuyordu. Dahası,

maddi durumun kötüleşmesi Kilise dogmasına olan inancı zayıflattı: İnsanın çözülmemiş ızdırabının hissedilmesi, Mesih'in eylemlerine, teorik olarak garanti ettikleri nihai kurtuluş durumunu atfetmeyi zorlaştırdı. Sonuç olarak, "maddenin anaerkil yer altı dünyası" (yani "bilinmeyen") ile temas, Kilise yetkilileri için tehdit edici görünüyordu.

Simyanın maddeye yönelik ilgisi ruhsal ve yerleşik olana ilişkin ilk Hristiyan değerlendirmesine karşıt olarak gelişti (*bilinmenin alanına bir antitez olarak*). Duyusal maddi dünyanın Kilise tarafından bastırılması ve aynı zamanda mutlak bir bilgi bütünü'nün kurulması, duyusal/duygusal deneyimin ve dolayısıyla bu deneyimlerin içerdiği değerin reddedilmesi veya inkâr edilmesi anlamına geliyordu. Maddeye yönelik simyasal ilgi, deyim yerindeyse, "reddedilmiş ve bilinmeyen" in birikmiş çekiciliğinde –"yasak meyve"nin kaçınılmaz çekiciliğinde– kendini gösteren bu kayıp değerin bir sonucu olarak ortaya çıktı.

Simyacı, anlamadığını gözlemleyerek, sadece spekülasyona başvurdu ve bunu bilinmeyeni yorumlamak için kullandı. Bu spekülasyonlar, modern zihne fanteziler –Orta Çağ Hristiyanı'nın (ve bazı durumlarda Hristiyanlık öncesi dönemin) fantezileri– gibi görünür:

Bir bakıma öyleler ve bu nedenle karmaşık psikoloji yöntemiyle deşifre etmeye hazırlar. [Simya yaklaşımı]... o kadar açık bir şekilde manevi ve ahlaki bir tutumdur ki, psikolojik doğasından şüphe edilemez. Bizim düşünce tarzımıza göre, bu psişik ve kimyasal süreç arasında hemen bir ayırım duvarı oluşturur. Bizim için bu iki şey kıyaslanamaz, ancak Orta Çağ zihni için bu böyle değildi. Onlar kimyasal maddelerin doğası ve kombinasyonları hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Yalnızca, birbirleriyle birleşen, aynı derecede gizemli yeni maddeleri açıklanamaz bir şekilde ortaya çıkaran esrarengiz tözleri gördüler. Bu derin karanlıkta simyacının fantezisi özgürce açığa çıkıyordu ve en akılalmaz şeyleri şakacı bir şekilde birleştirebiliyordu. Kısıtlama olmadan hareket edebiliyor

ve bunu yaparken ne olduğunu farkında olmadan kendini resmedebiliyordu.⁶⁰⁸

Simyacı, arkaik ön yargıları ve fikirleri kullanarak Orta Çağ veya Orta Çağ öncesi bir tarzda düşündü. Maddeye “yansıtılan” bu düşüncenin analizi (tıpkı “madde”yi kendi mevcut ve dolaşısıyla görünmez teorilerimizin ışığında yorumladığımız gibi), bu nedenle, fantezinin yorumlanması, keşfeden zihnin kendi ürünlerini analizi anlamına gelir. Böyle bir analiz, zihnin kendi işleyişini anlama kapasitesini artıracaktır. Simyanın tüm külliyatı, “madde”de (“insan”ı içeren bir kategori olarak) gerçekleştiği varsayılan dönüşümle ilgili olarak, mükemmelliğe doğanın yaptığı gibi “çabalamak” ile ilgili bin yedi yüzyıllık fanteziyi içerir. Bu “mükemmelliğe doğru hareket”in merkezinde, kurtarılmamış ilk maddenin –*prima materia*– çözülmesi, dönüştürülmesi ve yeniden oluşturulması vardır:

Onun seçtiği isimle –spagyric sanatı– veya sık sık tekrarlanan “solve et coagula” [çöz ve yeniden oluştur] deyişinden de anlaşılacağı gibi, simyacı sanatının özünü bir yanda ayırma ve analizde bir yanda sentez ve konsolidasyonda gördü. Ona göre her şeyden önce karşıt eğilimlerin veya güçlerin çatıştığı bir başlangıç durumu vardı; ikinci olarak da düşman unsurları ve nitelikleri ayrıldıktan sonra tekrar birlik haline getirebilecek büyük bir prosedür sorunu mevcuttu. *Kaos* olarak adlandırılan ilk durum, başlangıçtan itibaren mevcut değildi, ancak *prima materia* halinde aranması gerekiyordu. Çalışmanın başlangıcı apaçık ortada olmadığı gibi, sonu da belirli değildi. Son durumun doğası üzerine sayısız spekülasyon vardı ve bunların hepsi tanımlara yansdı. En yaygın olanı, kalıcılığı (yaşamın uzamasını, ölümsüzlüğü, bozulmazlığı), androjenliği, maneviyatı ve bedenselliği, insani nitelikleri ve insana benzerliği ve tanrısallığı hakkındaki fikirlerdi.⁶⁰⁹

Simyacılar, bir idealin peşinde, maddi dünyaya kilitlenmiş, bilinmeyenle yüzleşmeye karar vererek çalışmalarına, *opuslarına* başladılar. Onların ideali, adi metalleri altına dönüştürme yeteneği ve bunun daha fazlasını kapsayan, ona sahip olan kişiye tam bilgi, ölümsüzlük ve kusursuz zihinsel ve fiziksel sağlık kazandırabilen yekpare bir madde olan *lapis philosophorum* tarafından sembolize edildi. Orta Çağ insanı böyle bir “madde”nin yaratılmasının mümkün olmadığını bilincinde değildi ve dönüştürücü özelliklere sahip birçok maddeyi biliyordu.

Böyle bir arayışı neyin motive ettiğini belirlemek basit görünüyor. Kuşkusuz, simya işinde tıpkı bugün olduğu gibi bunu sadece potansiyel ekonomik yararı için deneyen, mesleklerini yalnızca maddi kazanç için sürdüren pek çok kişi vardı. (Bu bile –maddi araçlar yoluyla– bir kurtuluş arzusu şeklidir ve beklenmedik bir şekilde olgunlaşma sürecinde veya öngörülemeyen fantezi ve durum eylemleri yoluyla saf manevi bir arayışa dönüşebilir.) Dinî merakı daha açık bir şekilde somutlaştırmış, sonraki doğa bilimcilerle benzer ciddiyette bir disiplinle çalışan simyacılar da vardı. Felsefe taşı fantezisinin gücünü ve gizemini küçümsemek tehlikelidir. Bu fikir, maddenin sırlarına yönelik disiplinli bir araştırmanın arkasındaki itici gücü sağladı ama zor, özen gerektiren pahalı bir prosedürdü. Maddenin içinde barındırdığı bilgeliğin, sağlığın ve zenginliğin sırrını sakladığı fikri, modern bilimin tüm *opuslarının* temelini oluşturur. Görkemliliğine ve kilise dogmalarıyla çelişmesine rağmen böyle bir fikrin ortaya çıkabileceği ve ciddi bir şekilde kabul edilebileceği gerçeği inanması zor bir şeydir. Hiçbir simyacının amacına ulaşamadığı gerçeğine rağmen, prosedürün on yedi yüzyıla yayıldığı da dikkate alındığında, bu gerçekten anlaşılabilir hale gelir. Jung şöyle der:

Birinin altın yapmayı gerçekten başardığına, ne her derde deva ilacın ne de iksirin bir insan hayatını gereğinden fazla uzattığına ve fırından hiçbir homunculus çıkmadığına dair tekrarlanan id-

dialara rağmen bir mucizenin asla gerçekleşmediği göz önüne alındığında... –bu tamamen olumsuz sonucun ışığında– ustaların coşku ve tutkularının neye dayandığını sormalıyız.

Bu zor soruyu cevaplamak için, simyacıların, araştırma heveslerinin rehberliğinde, umutlu bir yolda olduklarını akılda tutmak gerekir. Simyanın yüzyıllar süren çabalarından sonra verdiği meyve kimya ve onun şaşırtıcı keşifleridir. Simyanın duygusal dinamizmi, büyük ölçüde, o zamanlar duyulmamış olasılıkların önsezisiyle açıklanır. Çalışmaları yararlı ve aydınlatıcı sonuçlardan yoksun olsa da, bu çabalar, kronik başarısızlıklarına rağmen, olumlu bir psişik bir etkiye, memnuniyete ve bilgelikte algılanabilir bir artışa yol açmış gözüküyor. Aksi takdirde, simyacıların neredeyse her zaman beyhude olan projelerini neden bırakmadıklarını açıklamak imkânsız olurdu.⁶¹⁰

Simya fantezisi, tıpkı Yahudi-Hristiyanlık rüyasının Batı medeniyetinin zeminini hazırlaması gibi, *ampirik çaba için itici gücü* sağladı (ve hâlâ sağlamakta). Böylece gizemli, saçma ve anlaşılmaz olan mit, uyum sürecinin öncüsü olarak ortaya çıkar. Eliade (bilimin kökeniyle ilgili olarak) şunları belirtir:

Yakın zamana kadar pek kişi amacı okült geleneklerin ve doğa bilimlerinin cüretkâr bir sentezi yoluyla Avrupa dinini ve kültürünü *yenilemek* olan bu genel [simya] harekette Isaac Newton'un rolünün farkında değildi. Newton'un simya deneylerinin sonuçlarını hiçbir zaman yayınlamadığı, ancak bazılarında başarıya ulaştığını ilan ettiği doğrudur. 1940'a kadar göz ardı edilen sayısız simya yazması, yakın zamanda Betty Jo Teeter Dobbs tarafından *The Foundations of Newton's Alchemy* (1975) adlı kitabında özenle analiz edildi. Dobbs, Newton'un laboratuvarında muazzam simya literatüründe tanımlanan işlemlerle deneyler yaptığını ve bunları "daha önce ya da o zamandan beri hiç araştırılmadığı şekilde" araştırdığını doğrular (s. 88). Newton, simyanın yardımıyla mikro evrenin yapısını keşfetmeyi ve onu kozmolojik sistemiyle benzeştirmeyi umuyordu. Gezegenleri yörüngelerinde tutan kuvvet

olan yer çekiminin keşfi onu tam olarak tatmin etmedi. Ancak deneylerini 1669'dan 1696'ya kadar aralıksız sürdürmesine rağmen, cisimcikleri yöneten kuvvetleri belirlemeyi başaramadı. Yine de, 1679-80'de yörünge hareketinin dinamiklerini incelemeye başladığında, "kimyasal" çekim kavramlarını evrene uyguladı.

McGuire ve Rattansi'nin göstermiş olduğu gibi, Newton başlangıçta, "Tanrı(nın), doğal felsefenin ve hakiki dinin sırlarını seçkin bir azınlığa verdiği"ne ikna olmuştu. Bilgi bir dönem kaybolmuştu, ancak daha sonra kısmen kurtarıldı, bu sırada fabllara ve mitsel formülasyonlara dâhil edildi, burada bayağı tabakadan gizli kalacaktı. Modern zamanlarda, deneyimden daha bürünlüklü olarak çıkartılabilecekti.⁶¹ Bu nedenle Newton, simya literatürünün en ezoterik bölümlerini, bunların gerçek sırları içereceğini umarak inceledi. Modern mekânîğin kurucusunun, dönüşüm ilkesini aynı zamanda ilkel ve gizli bir vahiy gelenegini reddetmemesi önemlidir. *Optics* (1704) adlı eserinde yazdığı gibi, "Bedenlerin Işığa ve Işığın Cisimlere dönüşmesi tamamen Doğa Kanunlarına uygundur, çünkü Doğa Dönüşüm tarafından âdeta büyülenmiştir." Dobbs'a göre, "Newton'un simya düşünceleri o kadar sağlam bir şekilde kurulmuştu ki, onların genelgeçerliğini hiçbir zaman inkâr etmedi; bu anlamda 1675'ten sonraki tüm kariyeri bir açıdan, simya ve mekanik felsefeyi bütünleştirmeye yönelik uzun bir girişim olarak görülebilir". (*Foundations*, s. 230)

Principia'nın yayımlanmasından sonra, muhalifleri Newton'un "kuvvetlerinin" gerçekte "doğaüstü nitelikler" olduğunu ilan ettiler. Dobbs'un da belirttiği gibi, bu eleştirmenler bir anlamda haklıydı: "Newton'un kuvvetleri, Rönesans döneminin okült edebiyatında pek çok yerde bulunan gizli sempati ve antipatilere çok benziyordu. Ama Newton, kuvvetlere madde ve hareketinkine eş değer ontolojik bir statü vermişti. Bunu yaparak ve kuvvetleri nicelleştirerek, mekanik felsefelerin hayali çarpma mekanizmalarının seviyesinin üzerine çıkmasını sağladı" (s. 211). Richard Westfall, Newtoncu kuvvet anlayışını analiz ederken, *modern bilimin Hermetik gelenegın mekanik felsefe ile birleşmesinin bir sonucu olduğunu söyler.*⁶²

Muhteşem ilerleyişinde, “modern bilim” Hermetizm geleneğini görmezden geldi ya da reddetti. Veya başka bir deyişle, Newton mekaniğinin başarısı, kendi bilimsel idealini yok etmiş oldu. Gerçekte, Newton ve çağdaşları farklı türden bir bilimsel devrim bekliyorlardı. Rönesans’ın yeni simyacısının umutlarını ve hedeflerini uzatırken ve geliştirirken, Paracelsus, John Dee, Comenius, J. V. Andreae, Fludd ve Newton gibi çeşitli zihinler, simyada benzer hırsla sahip bir girişim modeli gördüler: insanın yeni bir bilgi yöntemiyle mükemmelleştirilmesi. Onların bakış açısına göre, böyle bir yöntemin, Hermetik geleneği ve tıp, astronomi ve mekanik gibi doğa bilimlerini mezhebe dayalı olmayan bir Hristiyanlıkla bütünleştirmesi gerekiyordu. Aslında bu sentez, Platonizm, Aristotelesçilik ve Yeni Platonculuğun daha önceki birleşmeleriyle elde edilen aydınlatıcı sonuçlarla karşılaştırılabilecek yeni bir Hristiyan yaratımı oluşturuyordu. On sekizinci yüzyılda hayal edilen ve kısmen geliştirilen bu tür “bilgi”, Hristiyan Avrupa’nın “bütün bilgi” elde etmek amacıyla giriştiği son girişimi temsil eder.⁶¹³

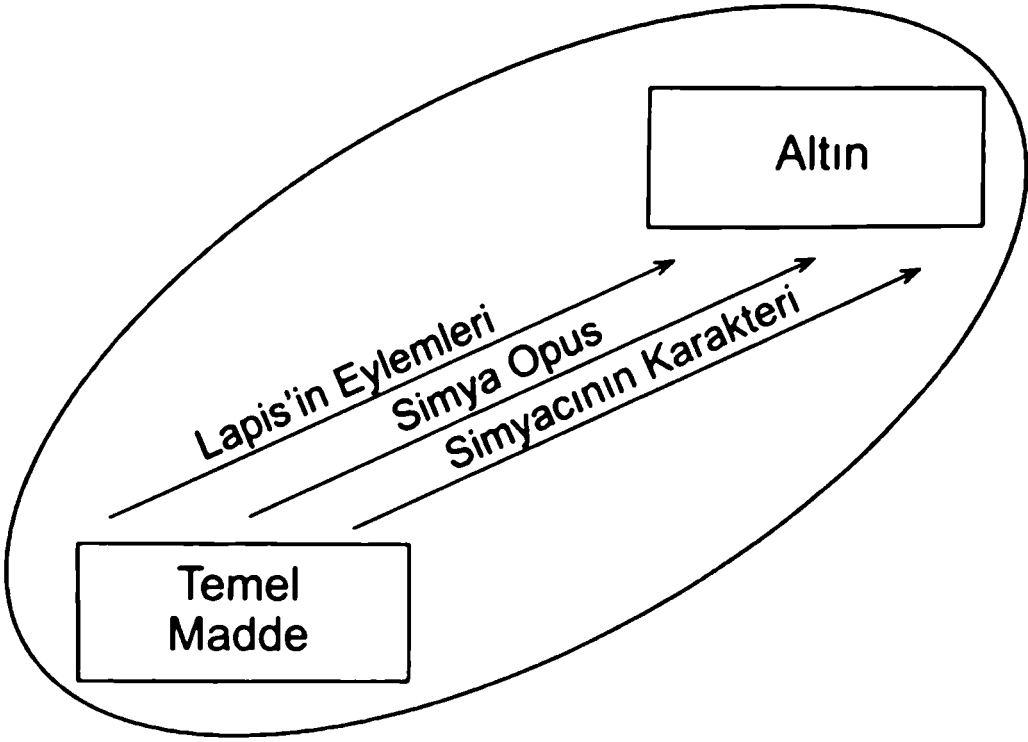
Bu tam olarak son girişim değildir.

Tanrı’nın maddi biçimde algılanabileceği fikrinin formüle edilmesi, düşünülebilecek en yüksek değerin, yerleşik, ataerkil, “ruhsal” dünyadan ziyade somut olarak “madde”de şekillendirilebileceği olasılığını ortaya koymak demektir. Bu, “Tanrı’nın doğası”nın maddi araştırmaya konu edilebilecek bir şey olduğu anlamına geliyordu. Fiziksel dünyaya en yüksek değerin atfedilmesi, Rönesans döneminde bilimin gelişmesi için itici gücü sağlamış ve günümüzde de bu gelişmenin devam etmesinin temelini oluşturmuştur. Bununla birlikte, madde Orta Çağ zihni için nispeten bilinmeyen olarak kalmıştır ve bu nedenle bilinmeyen, bastırılan ve reddedilen diğer her şeyle “kirlendi”. Maddeye değer verilmesi, bu nedenle değerin bilinmeyen deneyime atfedilmesiydi. Bu atıf inanışa ters düşüyordu, çünkü Kilise dogmasının (resmîleştirilmiş Orta Çağ Avrupa genel beklenti ve arzu modeli) yanılabilirliğini

veya eksik doğasını ima ediyordu. Bu nedenle intrapsişik ve sosyal bakış açılarından tehlikeliydi. Bu tür bir aykırı düşünce, şiddetliydi, çünkü Kilise açıkça maddeyi –kabul edilemez bilinmeyenin temsilcisini– bozulmuş olarak kabul ediyor ve onu yozlaşmış, kusurlu ve şeytani olarak tanımlıyordu.

Simyacı, ifade edilemez bir ideal arayan, kurtarılmamış, acı çeken bir adamdı. En azından modern perspektiften “fiziksel dünyaya” atıfta bulunan terimleri kullanarak bu ideali ve onun oluşum sürecini formüle etti. Ancak simyacı, psikolojik ve nesnel arasında net bir ayrım yapmadı. Bu nedenle, onun “ideal arayışı” kimyasal olduğu kadar psikolojikti (özellikle, modern bilimin en temel araçlarının yokluğunda çalıştığı için). Simyacı, cevabın Kilise’nin dışında, bilinmeyende yattığını öne sürdü. Bilinmeyen ve yasak olanın keşfi, kurtarıcı bilginin üretilmesi anlamına geliyordu. Bu tür bilgilerin birleştirilmesi, mükemmelliğe doğru hareket anlamına geliyordu. Böylece –genel olarak konuşursak– simyacı, “madde” (bilinmeyen, düşmüş, yozlaşmış dünya, “maddi” varlık olarak insan dâhil) kategorisindeki her alt ögeyi “altın” kategorisine (Apolloncu, ruhani, güneş benzeri, bozulmaz durum) çıkartmak istiyordu. Bu değişimi gerçekleştirecek dönüştürücü etkeni arıyordu (*lapis philosophorum*); ama aynı zamanda kendisini de o etken olarak görüyordu (çünkü simyanın dönüştürücü sonucuna bütünsel olarak dâhildi). “İdeale doğru hareket”in bu nispeten basit kavramsallaştırması, *Şekil 62: “Normal Hikâye” Olarak Simya Opusu*’nda şematik olarak sunulmaktadır.

Simyacı, Kilise tarafından mutlak olarak kabul edilen kefaretin henüz tamamlanmadığını cesaretle ileri sürmüştür ya da en azından hâlâ “yapılacak işler” varmış gibi davranmıştır. Bu yüzden, hâlâ kullanılmamış olanı altına çevirmeyi ummuştur. Sorun elbette, a noktasından, “dayanılmaz şimdi”den (b noktasına) arzu edilen geleceğe “normal” bir ilerleme eylemi olarak “temel maddeyi” “altına” dönüştürmenin mümkün olmamasıdır. Bununla birlikte,

62: "Normal Hikâye" olarak Simya Opusu

"mümkün olan en ideal durumu" (dünyada cennete benzer bir şeyi) üretme girişimi, özellikle bir devrim olmadan mümkün değildir. Bu nedenle simya "hikâyesi" hızla daha karmaşık bir şeye, esasen "tanrıların birliğini" özetleyen bir şeye dönüştü. Bu bir inisiyasyon sürecine; Soljenitsin'in Gulag'daki ruhsal dönüşümüne çok benzeyen bir şeydir. Simyacılar kısa sürede ideale doğru hareketin yokuş yukarı kesintisiz bir yolculuk anlamına gelmediğini fark ettiler; çok geçmeden, ileriye doğru büyük bir sıçramanın zorunlu olarak radikal bir düşüşün ardından geldiğini fark ettiler.

Simyacı, kurtuluş için Kilise'den ziyade (ya da en azından Kilise'ye ek olarak) bilinmeyene bakmaya karar verdiğinde, kendini önceki sınıflandırma sisteminin koruyucu sınırlarının dışına yerleştirdi. Bu dogmatik sistemin dışında, her şey yeni bir anlam kazandı (ya da en azından anlam için yeni bir potansiyel). Yeni bir şey öğrenmek bir şey hakkında her şeyi bilmediğinizi kabul ettiğinizde mümkündür. Bununla birlikte, bir "nesne" belirli bir

paradigmanın kısıtlamaları dâhilinde bir sınıflandırma sistemine yerleştirildiğinde *a priori* motive edici önemi kısıtlanmış olur (ilgisiz sayılan bir şey olması durumunda önem tamamen yok olur, belirli bir fenomen atandığında ise bu kısmen gerçekleşir). Sınıflandırma sistemi başarısız olduğunda [doğal süreçte veya sosyal çevrenin dönüşümünün bir sonucu olarak veya daha sıradan bir şekilde, uyumsuz bir deneyimin (paradigmayı tehdit eden bilginin) ortaya çıkması nedeniyle] daha önce motive edici önemlerinde kısıtlanan fenomenler orijinal statülerini yeniden kazanırlar. Bu, deneyim nesnelerinin *yenilendiği*; sınıflandırmadan önce üretme potansiyelleri olan duyguların yeniden ortaya çıktığı anlamına gelir. Simya perspektifinden bu, (daha önce hüküm süren “düzenler sistemi”nde hüküm süren) “kralın” ölümü, ve “kraliçe”nin, yani (hayati bir tehdit ve yenilenme umudu kaynağı olan) Yüce Ana’nın yeniden ortaya çıkışıdır. “Kralın kraliçeye batması” [“cinsel birlikleri” (ensest motifi)], “dünya”nın yaratılıştan önceki kozmogoni öncesi kaosa—*prima materia*, ilk madde durumuna—indirgenmesini sembolize ediyordu. Bu aynı zamanda “savaşan karşıtlar” durumuna yol açar; daha önceki düzenli koşulda belli bir denge yakalamış çatışan tözlerin yeniden ortaya çıkmasına neden olur. Kral ve kraliçenin “yeniden birleşmesi” (bu yaratıcı veya “cinsel” bir birliktelik olarak sembolize edilir) yeni bir şeyin olasılığı ile karakterize edilen bir durum üretir. Bu “yeni bir şey”, bu birlikten ortaya çıkan “kutsal oğul” olarak kavramsallaştırılabilir (bu oğul yakında yeni kral olacaktır). Bu kutsal oğul, çeşitli şekillerde yeni kral; hatta birçok potansiyel biçiminden birinin Felsefe Taşı’nın kendisi olarak kabul edilmiştir. Simyanın geniş sembolik üretimini açıklayan bu oldukça karmaşık kavramsallaştırma süreci şematik olarak *Şekil 63: “Devrim Hikâyesi” Olarak Simya Opusu’nda* sunulmaktadır.

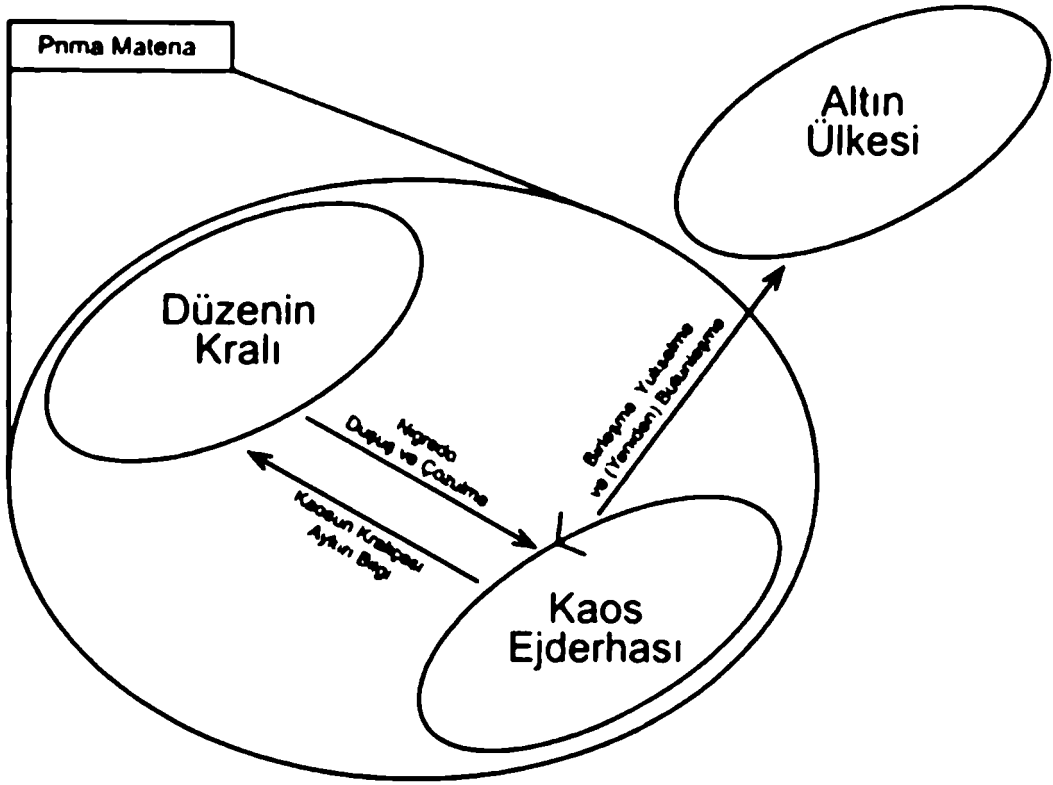
Prima Matera

O kendini düşük bir formda sunar.
Ebedi suyumuz oradan fışkırır.⁶¹⁴

Prima materia (alternatif olarak: “yuvarlak kaos” ya da simyasal *uroboros*) bilinmeyenin madde halidir ve aynı zamanda, hayal gücü ve davranış üzerindeki etkidir; *töz* ve *tözün etkisi* olarak Tanrı’dır. *Prima materia*, “kozmogoni öncesi yumurta”dır, kaos ejderhasıdır; ruhun ve bilginin, maddenin ve dünyanın ortaya çıktığı ebedi kaynaktır. Keşfedildiğinde, eş zamanlı şekilde yeni fenomenler üreten bilinmeyendir; belirli deneyimleyen özneyi oluşturmaya gelen “bilgi”nin kaynağı olarak hizmet eden bilinmeyendir. Simyacılar bu nedenle *prima materia*’ya “yarı kimyasal, yarı mitolojik” bir tanım vermişlerdir: Bir simyacı için bu cıva, diğerleri için cevher, demir, altın, kurşun, tuz, kükürt, sirke, su, hava, ateş, toprak, kan, hayat suyu, *lapis*, zehir, ruh, bulut, çiy, gökyüzü, gölge, deniz, anne, ay, yılan olabilir... Jung şöyle der:

[Örneğin] Paracelsus’taki *prima materia*’nın özerkliği ve ebediliği, Tanrı’ya eşit, *dea mater*’e tekabül eden bir ilkeye işaret eder... Örneğin bu metinler *prima materia*’ya yöneliktir: “Onun kökeni öncesizliğe, zamanın başlangıcına dayanır.” (Mika 5:2) ve ‘İbrahim doğmadan önce ben varım’ (Yuhanna 8:58). Bu, taşın bir başlangıcı olmadığını ve [birincil varlığına] ezelden beri sahip olduğunu; sonu olmadığını ve tüm sonsuzlukta var olacağını göstermek içindir...

Ve aynı şekilde, yazar taşın bin ismi olduğunu ve bu nedenle “mucizevi” olarak adlandırıldığını, tüm bu isimlerin yüksek derecede Tanrı’ya bağlanabileceğini belirtir. Bir Hristiyan bunlara inanmakta zorlanır... Olayların ortaya çıktığı kaynak, görünmez ve sarsılmaz Tanrı’dır.⁶¹⁵

Şekil 63: "Devrim Hikâyesi" Olarak Simya Opusu

Simyacılar *prima materia*'nın henüz "kurtarılmamış" ama "temel" olduğunu algıladılar. Bozulmuş madde kavramı ahlaka dayanan bir kavramdı ve maddenin "eksikliği" bu nedenle ahlaki bir kusur demektir. Simyacıların bu kusurlu maddenin doğası üzerine düşünceleri, kaçınılmaz bir şekilde kusurlu olma ve maddi yozlaşmanın ahlaki sorunu üzerine düşünceler şeklini aldı. Simyacılar, ampirik bir yöntem ortada yokken, analogik ve sembolik olarak düşündüklerinden, yozlaşmış *prima materia*'nın, İlk Günah ve ihlallerle kirlenmiş insan da dâhil olmak üzere diğer bozuk ve kusurlu yaratıkların özelliklerini paylaştığını düşündüler ve hayal ettiler.

Modern insanlar olarak atalarımızın evreninin ne derece *ahlaka* dayalı bir evren olduğunu anlamamız neredeyse imkânsızdır. Bu arkaik dünyanın her yönü ahlaki bir çaba uğraşı içindeydi; yozlaşmaya katılıyor, mükemmellik için çabalıyordu. Her cevher saf bir metal, her saf metal, altın olmak istiyordu. Bütün demirciler,

madenciler –ve simyacılar– bu nedenle, ebe rolüne hizmet ediyor, dünyanın üretmeyi arzuladığı “mükemmel” maddeleri ortaya çıkarmasına yardım etmeye çalışıyorlardı. Eliade, ilkel metal işçisini karakterize eden tutumla ilgili olarak şunları söyler:

Mineral maddeler Toprak Ana'yla ilişkilendirilmiş kutsallığı paylaşıyorlardı. Cevherlerin, aynı embriyolar gibi, dünyanın göbeğinde “büyüdüğü” fikriyle çok erken dönemlerde karşılaşırız. Bu şekilde metalurji kadın doğumun karakterini alır. Madenci ve metal işçisi, yer altı embriyolojisinin açılımına müdahale ederler: Cevherlerin büyüme ritmini hızlandırırlar, Doğanın çalışmasında onunla iş birliği yaparlar ve daha hızlı doğum yapmasında yardımcı olurlar. Tek kelimeyle, insan yavaş yavaş çeşitli teknikler ile Zaman'ın yerini alır: İnsan emekleri Zaman'ın kendi eserlerinin yerine geçer.

Doğanın işleyişiyle iş birliğinde olmak, onun giderek artan bir tempoda üretmesine yardımcı olmak, maddenin hallerini değiştirmek; burada bize göre simya ideolojisinin temel kaynaklarından biri yatıyor. Elbette, simyacının zihinsel dünyası ile madencinin, metal işçisinin ve demircinin zihinsel dünyası arasında bir süreklilik olduğunu iddia etmiyoruz (Çinli demircilerin inisiyasyon ayinleri ve gizemli yönleri daha sonra Çin Taoculuğu ve simyası tarafından miras alınan geleneklerle bütünleyici bir parça oluştursa da). Ancak dökümhanenin, demircinin ve simyacının ortak noktası, üçünün de madde ile ilişkilerinde belirli bir büyü-dini deneyime sahip olduklarını iddia etmeleridir. Bu deneyim onların tekelindedir ve bunun sırrı, mesleklerinin inisiyasyon törenleri aracılığıyla iletilir. Üçü de aynı anda hem canlı hem de kutsal saydıkları bir Madde üzerinde çalışırlar ve işlerinde maddenin dönüşümünü, mükemmelliğini ve dönüşümünü gözetirler.⁶¹⁶

Kurtarılmamış *prima materia*'da simyacı, maddenin kusurlu bir durumda hapsedildiğini anlamıştır; tıpkı insanın günahkâr fiziksel doğası tarafından yozlaşmış ve bozulabilir bir durumda kapana kısılması gibi. Bu *prima materia*'nın altına veya filozofun taşına dönüştürülmesi, bu nedenle, ahlaki yollarla gerçekleştirilebilecek

ahlaki bir dönüşüm anlamına gelir. Simyacılar, yolsuzluğu gidermek için bir yöntem arıyorlardı. Fantastik akıl yürütmelerini, modern bakış açısından saçma görünen bir şekilde yozlaşmış maddenin kurtarılması için kullandılar. Bununla birlikte, fiziksel dünya deneyimi –kendi içinde mantığa dayanan nedenlerle– Kilise tarafından resmi olarak lanetlenmişti ve bu nedenle bu deneyimlerin temsil ettiği kaybolan değer acilen kurtarılma ihtiyacındaydı. Kaybedilen bu değer arayışı, simyacıları yozlaşmanın veya sınırlamanın doğası hakkında derinlemesine düşünmeye ve bunun ötesine geçerek onun dönüşümüne ve kurtuluşuna götürdü. Bu problemin doğasına adanan odakları insanlar kendi sınırlamaları ile yüzleşip bilinmeyenle temasa geçtiklerinde kendiliğinden ortaya çıkan yol arketipi ile bağlantılı fantezileri harekete geçirdi. Şu anlaşılmalıdır: Her ne kadar simyacılar “ruh” ve “nesnel gerçekliği” *birleştirseler* de, *bunların birleştirilmesinin anlamı vardı*. Simyacı, madde ile ilgili “kurtarıcı” dönüşümleri inceleyerek kendini kurtardı; en basit şekilde, keşif kişiliği oluşturmak için kullanılabilecek bilgileri serbest bıraktı. Daha karmaşık bir boyutta ise gelenek tarafından oluşturulan bölgenin dışına çıkarak gönüllü olarak keşif eyleminde bulunduğu için *yaratıcı kahramanla özdeşleşti*.

İlk simyasal dönüşüm, parçalanma şeklindeydi: *prima materia*’nın katı biçiminden (*ataerki*l enkarnasyonundan, düzenli veya kararlı halinden) kimyasal olarak çözülmesi veya çürümesi. Simyacının üretmeye çalıştığı herhangi bir ahlaki dönüşümdeki arketipsel ilk aşama, önceki varoluş durumunun trajik bir şekilde bozulmasından oluşur. *Prima materia*’nın parçalanması, analogik olarak simyacının bilinmeyeni takip etme kararının sonucu olarak, sosyal olarak belirlenmiş önceki intrapsişik durumunun yozlaşmasına eş değerd:

Kimyasal çürüme, filozofların çalışmasına benzetilir, çünkü filozoflar araştırma yoluyla bilgiye ulaştıkları oldukları gibi, doğal şeyler de çürüme yoluyla çözülürler. Felsefi bilgi bununla karşılaştırılır.⁶¹⁷

Simyacının önceki durumunun doğası, *prima materia*'daki sembolik eş değeri ve dağılmasının sonuçları, Orta Çağ dünya görüşünün incelenmesiyle bağlam içine yerleştirilebilir.

Orta Çağ *Homo sapiens*'i için maddenin araştırılması kesinlikle sapkın bir durumdu. Bilinmeyenin hâlâ var olduğuna ve bu nedenle araştırılması gerektiğine dair yalnızca bir öneri, Kilise'nin babaları tarafından tarihsel olarak formüle edildiği şekliyle Hristiyan dogmasının mutlak otoritesine tehdit oluşturmuyordu. Bu otoriteyi sorgulamak, simyacının kendisini psikolojik anlamda kültürel ilkelerinin korumasının dışında ve pratik dünyada dini otoritelerin insafına bırakması anlamına geliyordu. Maddenin ve dönüşümlerinin araştırılması, bu nedenle, hem intrapsişik hem de sosyal bakış açılarından son derece tehlikeli bir girişimdi. Sapkın teşebbüsler için standart ceza, oldukça korkunçtu (şiddetli işkence ve mutlak aforoz bunlar arasındaydı) ve bunların potansiyel psişik sonuçları da oldukça tehlikeliydi.

Simyacı, arayışına başlarken, kendisini koruyucu uyum bölgesinin dışına yerleştirir ve o zamanının dünya görüşüne göre, deneyimin mutlak şeytanlık olarak tanımlanan bir yönünü araştırma riskine girer. Böyle bir girişimin bu görüşü benimseyenlerin kafalarında birden oluşmuş olması düşüncesi pek akla yatkın değildir (gerçi bu tür bir kavrayış, devrimci fikirlerin tehdidi altında modern insanın zihninde de ortaya çıkar). İdeale ulaşmak için bilinmeyenin simyasal keşfinin ön koşulu ya da dolaysız sonucu, hüküm süren bireysel ve toplumsal dünya görüşünün terk edilmesi ya da çözülmesidir. Maddeyi ideali bulmak için araştırmak, değer arayışında kötülüğün ve yozlaşmanın kendisinin araştırılması anlamına geliyordu. Bu soruşturmayı sürdüren simyacı, kurtarılmaya ihtiyacı olduğuna, eksik olduğuna, inanıyordu yoksa Kilise'nin çizdiği sınırların dışına çıkmaya asla cesaret edemeyeceğini biliyordu. Onun kefarete ve tamamlanma ihtiyacı, yozlaşmış *prima materia*'ninkine paraleldi ve bu usta ile materyali arasındaki "bilinçdışı" benzer özdeşliği daha da güçlendiriyordu.

Düzenin Kralı

Resmi ampirik metodolojinin yokluğunda, simya ustası maddenin dönüşümlerini ancak kendi hayal gücünün ön yargıları eşliğinde araştırabilirdi. Simyanın ürünleri bu nedenle zorunlu olarak yol mitine, yaratıcı fantezinin birincil arketipsel tezahürüne göre yapılandırıldı. Simyacı her seferinde aylarca ve yıllarca kendi prosedürüne konsantre şekilde tek başına çalıştı ve fantezisi bu yalnız arayışta özgürce hüküm sürdü. Kendi cehaletini, kendi yetersizliğini kabul etme cesaretini bir kez bulduğunda, “madde” üzerine yaptığı araştırmalar, bilinmeyenle temas biçimini aldı. Kişisel cehaletin kabulü, kültürel ilkelere (cahil olanın bu ilkelere özdeşleştirildiği dereceye kadar) bir meydan okuma sunar ve kendini sembolik biçimde gösteren ahlaki dönüşüm için zemin hazırlar. Simyacı, maddi bozulmanın doğasını kavramak ve onu mükemmelleştirebilecek bir yöntem aramaktaydı. Hristiyan dogması, dünyanın sonunda Mesih’in Tutkusu tarafından kurtarıldığını belirtir; ama simyacı için kendisi de dâhil olmak üzere maddi maddelerin “ahlaki “ bozukluğu ve eksikliği açıktır. Bu nedenle, kusurluluğun kabul edilmesi, otoriter Kilise tarafından sunulduğu şekliyle (ve ruhsal olarak temsil edildiği şekliyle) Hristiyan dogmasının eksik olduğunu kabul etmekle eş değerdi. Mutlak otorite olarak tezahür eden bu eksiklik, yeni bilginin yaratılmasından önce ortadan kaldırılması gereken zalim bir işleve hizmet eder. *Prima materia*’nın kurtarılmaya ilk ihtiyaç duyan yönü, bu nedenle, hayal gücünde Yüce Baba olarak kendini gösteren ataerkil/tiran yönüdür. Jung şöyle der:

Bilinçli zihin genellikle kendi dönüşümü hakkında bir şey bilmez ya da çok az şey bilir ve bilmek de istemez. Ne kadar otokratikse ve gerçeklerinin ebedi geçerliliğine ne kadar ikna olmuşsa, kendini onlarla o kadar iyi tanımlar. Bu şekilde doğal bir fenomen olan Sol’un krallığı, hâkim baskın düşüncüyü kişileştiren ve bu nedenle onun kaderini paylaşmak durumunda olan insan krala

geçer. Fenomenal dünyada, Herakleitos'un sonsuz değişim hukuku, *Panta Ret*, hâkimdir; görünüşe göre tüm gerçek şeylerin değişmesi gerekir ve sadece değişen şey gerçek kalır...

Bu simyasal prosedürde, dönüşüm sürecinin yansımasını kolayca görebiliriz: Psişik bir baskının vaktinin geçerek zayıflaması, psişik bütünlüğün sürekli azalan bir şekilde gösterilmesiyle açıkça ortaya konur. Ayrıca, ruhun artık tamamen baskın olanda bulunmadığını, baskın olanın büyüsunü kaybettiğini ve artık eskisi gibi ruhu tamamen kavramadığını söyleyebiliriz. Ayrıca, içeriği ve anlamı doğru bir şekilde anlaşılmamıştır veya anlaşılan şey kalbe dokunmaz. Bu tür bir duygu eksikliği, telafi amacıyla boşluğu doldurmak için ruhun ve ruhun içeriklerinin diğer yönlerini çeken bir reaksiyon üretir. Zorunlu olarak bu, bilinçli zihnin tutumu ve yönelimi yetersiz olduğu zaman ortaya çıkan bilinçdışı bir süreçtir. Bu noktayı vurguluyorum çünkü bilinçli zihin kendi durumuna karşı kötü bir yargıdır ve çoğu zaman tutumunun hep doğru olduğu ve çalışmasının dışsal bir sıkıntı nedeniyle engellendiği yanılsamasını sürdürür. Rüyarlar gözlemlenirse, bilincin varsayımlarının neden işe yaramaz hale geldiği netleşecektir. Son olarak, nevrotik semptomlar ortaya çıkarsa, o zaman bilincin tutumu çelişkilidir ve bilinçaltında bilinçli tutumun en çok bastırdığı arketiplerin karıştırılması mevcuttur. Terapistin bundan sonra ego ile düşmanıyla yüzleşmekten başka yapacağı bir şey yoktur. Böylece dağılma ve yeniden düzenleme sürecini başlatır. Kralın simyasal mitinde bu çatışma, maskülen (Kral Sol tarafından yönetilen spiritüel baba) ve feminenin (*aqua permanens* veya kaos tarafından sembolize edilen kitonik anne-dünya) çatışması olarak ifade edilir.⁶¹⁸

Sembolik olarak "kralın batması" şeklinde temsil edilen sürecin eş değeri analogik olarak kimyasal çözünme işlemidir; katı bir maddenin veya bileşiğin (*prima materia*) bir çözücü içine çözülmesi veya çürümesidir (bu nedenle, müsrif için hâlâ geçerli olan metafordur: *ahlaksız* kişilik)... "Katı madde" olan Kral, tarihsel olarak belirlenmiş davranış örüntüleri hiyerarşisinin ve ustanın daha önceden kendini tanımladığı ama bilinmeyenin ciddi bir

şekilde araştırılması için terk edilmesi gereken mitik temelini temsil eder. Kültürel olarak oluşturulmuş ataerkil sistemin yok edilmesi tipik bir şekilde sembolik olarak, toprak artık verimli olmadığına eski (steril, hasta) kralın ölmesi gerekliliği olarak temsil edilir. Bir zamanlar bir ritüel olan böyle bir fedakârlık, belirli bir davranışsal adaptasyon ve temsili varsayım modeline olan güvenin reddedilmesi anlamına gelir. Bu adaptasyon bir anomali tarafından tehdit edildiğinde, yeni fikirlerin yeni potansiyelini temsil eder.⁶¹⁹ Kültürün ana temsilcisi olan Kral fikri, simyanın geliştiği yüzyıllar boyunca çok sayıda sembolik imgede ifade edildi. Kartal, Güneş, Aslan, Cennet, Ateş, Yükseklik ve Ruh, *Prima Materia*'nın ilk durumunu temsil eden ataerkil sistemin farklı yönlerini sembolize etti. En baştaki koşullar yeniden ortaya çıkarsa elbette bu tür sembolik temsiller yeniden ortaya çıkar. Bilinmeyenle karşılaşmak böyle bir durum oluşturur.

Kaosun Kraliçesi

Kral olarak *prima materia*'nın çözüldüğü çözücü veya kralın geri döndüğü Dünya, simya sürecinde, görsel olarak anaerkil sistemin sembolleri ile temsil edilir. *Prima Materia* su, tuzlu su, gözyaşı veya kanda çözülür, Yaşlı Kral anaerkil sistemde (daha önce sınırlı tutulan) duygusallık, duygulanım ve hayal gücünde; bilgiyi aynı anda tehdit eden ve onu aşan, bunların taşındığı matriste. Anaerkil sistem, Kraliçe'nin intrapsişik temsilcisidir. Deniz, kurbağa, balık veya ejderha, aslan, toprak, derinlik, haç, ölüm ve madde olarak temsil edilir:

Ay, her şeyin annesi, karşıtlardan oluşur, bin ismi vardır, yaşlı bir kadın ve fahişe, *Mater Alchimia* bilgeliktir ve bilgelik öğretir. Potansiyel yaşam iksirini içerir ve Kurtarıcının ve *filius macrocosma*'nın annesidir. O, yeryüzü ve yeryüzünde gizlenmiş yılandır. Bölünen her şeyi bir araya getiren, karanlık, çiy ve mucizevi sudur.⁶²⁰

Kral olarak *prima materia*, tuzlu su olan, su ve gözyaşlarının trajik etkisinin oluşturan *matris prima materia*'da çözünür. Bu duyguyu temsil eden denizdir. Kimyasal çözülümü teşvik eden ısı, sembolik olarak tutku, duygu veya duygusallığı temsil eder. Bunlar intrapsişik dünyanın rasyonel düşünce alanı dışındaki yönleridir. Kralın anaerkil sistemde feshi, anne ile enest, yaratıcı (cinsel) yeniden birleşmenin motifini tematik olarak yeniden oluşturur. Bu yaratıcı birleşme, her şeyden önce psikolojik kaos, depresyon ve kaygı ve ancak o zaman kendini yeniden yaratma olarak gösterir. Kral, zaman içinde etkinliğini kaybetmiş, Tanrı'nın Oğlu'nun enkarne edilmiş biçimidir. Törenselsel ilkel kral katli, kralın büyü gücünün, tebaasını ve toprağı yenileme yeteneğinin yaşla birlikte azaldığı inancına dayanır. İntrapsişik ve/veya sosyal zulme boyun eğmek kaçınılmaz olarak durgunluğu ve depresyonu, çözünmeyi teşvik eder. Bununla birlikte, zamanın hâkim ruhuna karşı meydan okuma, bilginin bağlamından çıkarılması ve bunun ardından şartlı olarak bilinen şeyin korkunç ve umut verici bilinmeyen alanına geri döndürülmesi anlamına gelir.

Tanrı'nın krallığına girmek için Kral, kendisini annesinin bedenindeki *prima materia*'ya dönüştürmeli ve simyacıların "kaos" dediği karanlık başlangıç durumuna geri dönmelidir. Bu *Massa confusa*'da unsurlar çatışır ve birbirini iter. Tüm bağlantılar çözülür. Fesih, kurtuluşun ön koşuludur. Gizemlerin liderliğini yapan kişi, dönüşüm geçirmek için mecazi bir ölüm yaşatmak zorunda kalır.⁶²¹

Jung'un Anima olarak imgesel temsilde *anima* olarak kişileştirdiği anaerkil "diyar", bilinmeyen olarak yeni bilginin kaynağıdır. Bu, anaerkil diyarı "anne/bilgelik", yenilenen keşif matrisi yapar. Bununla birlikte, bu tür bir keşif zorunlu olarak önceki bilginin oluşturduğu istikrarı tehdit eder ve daha önce "bastırılan" duygulanımı öngörülebilirliğin ve kesinliğin kırılmasının bir sonucu olarak "serbest bırakır". Jung şöyle söyler:

Anima, kral kendini yenilediğinde yaratıcı hale gelir. Psikolojik olarak Kral öncelikle, bilinç olarak yorumladığımız şeyi temsil eder. Ancak bunun üzerinde genel olarak kabul edilen ilke veya kolektif bir inanç ve gelenek benzeri bir bilinç baskınlığını temsil eder. Bu sistemler ve yönetici fikirler “yaşlanır ve eskir” ve bu zorla “tanrıların metamorfozu”nu gerekli hale getirir... [Bu] sadece nadiren belirli kolektif bir fenomen olarak kendini gösterir. Genellikle, belirli koşullar altında ve ‘zamanı geldiğinde’ toplumu etkileyebilecek bireydeki değişimdir. Bireyde bu, değişen koşullarla yeterince başa çıkmak istiyorsa, egemen fikrin yenilenmeye ve değişmeye ihtiyacı olduğu anlamına gelir.⁶²²

Kralın baştaki hastalık hali, mutlak olarak ortaya konan somut bilginin önceden belirlenmiş nihai kaderidir. Bilinmeyen her zaman bilinenin sınırlarını aştığından, varoluşun doğası hakkında hiçbir nihai ifade mümkün değildir. Bilgiyi şu anda bilinenlerle sınırlama girişimleri, mutlaka sosyal ve psikolojik durgunluğa yol açar. Bu tür durgunluğun üstesinden gelme girişimlerinin başlangıçta duygusal, motive edici ve düşüncede kaosun ortaya çıkmasıyla sonuçlanması talihsiz bir gerçektir. Ataerkilin anaerkil sistemde çözülmesi, idealin gönüllü keşfinde bile psikolojik kaos durumunu ortaya çıkarır. Bu simyada kralın hastalanması, kraliçenin hamileliği veya bunun analogik bir benzeriyle temsil edilir. Bilinmeyenin peşinden gitme kararına yol açan kaotik durum, fantezide somutlaştırılmış, kişiselleştirilmiş, birbirine karşıt çeşitli temel psikolojik faktörlerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu, içsel olarak çok tanrılı duruma, daha yüksek bir “güce” boyun eğmeden “insanlığı yöneten tanrılar” savaşına eş değerdir. Simyacılar, *opus*larının bu aşamasını *Nigredo* ya da karanlık olarak tanımlamışlardır; depresyon, psikolojik kaos, belirsizlik, dürtüsellik ve kaygı ile ilişkilendireceğimiz bir durum.

Karanlık, daha önce kontrol altında tutulan olayların ve süreçlerin motive edici önemi, bir kez daha belirsiz ve yeni hale geldiğinde, belirsizlik ve yenilik hallerini tekrar kazandıklarında

gelir. Daha önce kabul edilen inançlarının dağılması, simyacıların ruhunun temel yapılarının fantezide aktif olarak kişiselleştirilmesine izin vermiştir. Bireysel, ataerkil ve anaerkil sistemlerin unsurları, birleştirici bir prensibin olmadığı bu bilinmeyen arayışında birbirleriyle yarışır. Jung şöyle der:

Bu [ilk] savaş, hepsi orijinal kaotik çatışmayı temsil eden, *seperatio*, *divisio*, *putrefactio* ve *solitio*'dur.⁶²³ Dorn, bu habis, savaş benzeri [durumu] alegorik şekilde, Şeytan'ın cennetten düştükten sonra insanın zihnine "sokmaya" çalıştığı dört boynuzlu yılan olarak tanımlar. Dorn, savaş motifini ahlaki bir düzleme yerleştirir ve böylece bildiğimiz gibi, psikojenik psikozların ve nevrozların kökünde yatan modern psişik ayrışma kavramına yanaşır. Ateşte der, "Akvaryum Sapientum", "insan aynı altın gibi, gerçek siyah kuzgunun kafasına ulaşır. Tamamen bozulur ve alay konusu haline gelir. Ve bu sadece kırk gün veya yıllar değil, çoğu zaman tüm hayatı boyunca sürer; öyle ki hayatında rahatlık ve sevinçten çok gönül yarası ve zevkten çok da üzüntü yaşar. Bu manevi ölümle ruhu tamamen serbest bırakılır." Öyle görünüyor ki *Nigredo*, yazarın talihsiz Eyüp'ün vaazı ile kıyasladığı bir deformasyon ve psişik bir acı getirir. Eyüp'ün Tanrı tarafından verilen hak edilmemiş talihsizliği, Tanrı'nın hizmetkârının çektiği acı ve Mesih'in tutkusunun bir ön tasviridir.⁶²⁴

Önceden var olan kültürel ilkeler ya da bu tür bir kimlik ile özdeşleşme, bilinmeyene karşı korumayı ve bilgi bağlamını sağlar, ancak zulmü teşvik eder. Bu özdeşleşmenin nihai maliyeti yalan, sapkınlık ve bilinmeyendir. Bu tür bir tanım gönüllü olarak bırakıldığında veya durumsal değişimler bunu imkânsız hale getirdiğinde, önceki sınıflandırma sisteminin bütünlüğü ile "kontrol altında tutulan" sonuçlar, tekrar ortaya çıkabilir. "Kralın çöküşü", daha önce anlamlanmış olan şeylerin çoğunun bilinmeyene geri döndüğü anlamına gelir. Bu, tüm tanrıların birleştirilip bir yüce tanrının oluşturulduğu sürecin tersine çevrilmesi ya da

daha psikolojik olarak konuşursak, kapsayıcı bir değer hiyerarşisinin çöküşünün ardından ortaya çıkan çelişkili itici güçlerin, arzuların, alt kişiliklerin savaşı olarak görülebilir. Böyle bir “geri dönüş” bireyi büyük bir belirsizlik, hayal kırıklığı, depresyon ve kargaşa ile betimlenecek bir duruma sokar.

Yolculuk

Simyacılar, mükemmelliğin, birbirleriyle rekabet eden tüm karşıtların birleştiği bir birlik durumu olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle simyasal prosedürün son aşaması olan kavuşum, öncelikle “uroborik ejderhanın göbeği”nde savaşıyan “ruh”un çeşitli tüm yönlerinin tanınması ve tanımlanmasıyla başlıyordu:

Öyleyse simyacıların kendi iksirleriyle ilgili ifadeleri psikolojik olarak ne anlama geliyor? Bu soruyu cevaplamak için, rüyaları yorumlamak için kullandığımız hipotezi hatırlamalıyız: Rüyalardaki ve spontane fantezilerdeki görüntüler sembollerdir, yani genellikle bilincin içeriğini veya bilinçli tutumu tazmin eden hâlâ bilinmeyen veya bilinçsiz gerçekler için mümkün olan en iyi formülasyondur. Bu temel kuralı simya iksirine uygularsak, en göze çarpan niteliğinin, yani *birliğin* ve *biricikliğin* –biri taş, biri ilaç, biri kap, biri prosedür ve biri de eğilim olan– *ayrışmış bir bilinci* varsaydığı sonucuna varırız. Zaten bütün olan hiç kimse birliğe ilaç olarak ihtiyaç duymaz; kendi ayrışmasının *bilincinde* olmayan birinin de buna ihtiyacı yoktur çünkü birlik arketipini harekete geçirmek için bilincinde olunan bir sıkıntı durumu gerekir. Bundan, daha felsefi düşünen simyacıların, o zamanlar geçerli olan dünya görüşünün, yani Hristiyan inancının, doğruluğuna ikna olmalarına rağmen, bu inançtan tatmin olmayan insanlar olduğu sonucuna varabiliriz. Bu ikinci açıdan, klasik Latin ve Yunan simya literatüründe bunun aksini gösteren bir kanıt bulamıyoruz, aksine, Hristiyan incelemeleri söz konusu olduğunda, simyacıların Hristiyan inançlarının sağlamlığına dair bol miktarda söylemlerini

buluyoruz. Hristiyanlık açıkça, Tanrı'nın "kurtuluş planı" üzerine kurulmuş bir "kurtuluş" sistemi olduğundan ve Tanrı *mükemmel* bir birlik olduğundan, simyacıların inançları onlara birlik ve beraberlik için her fırsatı vermişken neden hâlâ kendi içlerinde bir ayrılık hissettiklerini ya da neden kendileriyle birlik içinde olmadıklarını sormalıyız. (Bu soru günümüzde güncelliğinden hiçbir şey kaybetmemiştir!)⁶²⁵

Bu küresel tanınma, çeşitli şekillerde, "dünyanın dört bir yanına yolculuk" –*hac*– ya da varlığın her yönüne aşinalık, kendini tanımanın engin bir şekilde genişlemesi olarak kavramsallaştırıldı. Birbiriyle karşıt tüm motivasyon durumlarının tek bir değer hiyerarşisine yerleştirilmesi, tüm farklı (acı verici, rahatsız edici, yönetilmesi zor) arzuların tanınmasını ve bunlar arasında bir anlaşmanın oluşturulmasını gerektirir. Bu öz bilincin potansiyel olarak "kurtarıcı" bir genişlemesi olarak görülebilir. Şu söylenebilir: Düşüş mitlerinde simgesel olarak gösterilen kısıtlı öz bilincin ortaya çıkışı, insanın çöküşüne zemin oluşturmuştur. Simya filozofları (sonsuz bir şekilde kusursuzluğun doğası ya da kusursuzluğun üretimi için gerekli dönüştürücü süreçler üzerinde derin düşünürler) artan öz bilincin cennetten kovulmanın bir karşılığı olabileceğinin "farkına varmışlardır". Ancak rekabet halindeki tüm arzuların tanımlanması, insanın gerçekten trajik durumunun ve bireysel varlıkla bağlantılı tüm "günahkâr" zayıflıkların, günahların ve yetersizliklerin net bir şekilde tanınması ve ardından bu durumla gerçek anlamda uzlaşma girişimi anlamına geliyordu.

Sefil ve dağınık bir budalaysanız, gittiğiniz her yerde kaos yaratıyorsanız, kendinizi tanımak ve önünüzde göstermeniz gereken çabanın büyüklüğünü görmek çok acı vericidir. Sanrısız *persona* ile özdeşleşmeyi, gerçek (ve yetersiz) bireysel kişiliğin net bir şekilde kabul edilmesine çevirmek çok zordur. Bu daha net görüş veya anlayışın maliyeti hiç de küçük değildir (ki buna bunu eyleme dönüştürmenin maliyeti dâhil değildir). Simya perspektifinden

“vahşi hayvan, aç soyguncu, kurt, aslan ve diğer yırtıcılar”⁶²⁶ günahlarından arınmamış bireyi temsil etmiştir. Bu hayvanın ortaya çıkması ve tanınması, bunu dönüştürmek için gerekli ön koşuldur. Bu fikir *Şekil 64: Prima Materia Olarak Kurdun Ölü Kralı Yutması*’nda görsel bir şekilde temsil edilmektedir.⁶²⁷ Bu artık tanınan “yer altı canavarı”nın “Ölü Kralı yutması”, Soljenitsin’in kendisini hapseden Gulag’a karşı kişisel sorumluluğunu keşfetmesine çok benzer. Tipik modern insan için, Nazilerle özdeşliğini keşfetmesi de aynı derecede bir şok yaratabilir. Hitler devletinin barbarları *normal insanlardı; sizin (ve benim gibi) normal insanlar*. Bunu yeterince güçlü şekilde vurgulamak mümkün değildir. Ancak “normal insan” kendisini Nazi olarak kavramlaştırmaz. Bu yalnızca, benlik kavramının insana aldatıcı bir güvenlik sağladığı anlamına gelir (bir hapisanenin mahkûmları dış dünyadan koruması gibi). Ancak Nazi eylemleri yani masumlara kasten işkence yapmak ve bunlardan zevk almak, normal insanın kapasiteleri dâhilindedir (ve muhtemelen bu kapasite içerisinde daha çok fazla şey vardır). Birey, *kötülük için büyük bir güçtür*. Bu gücün tanınması –sarsıcı bir darbe ile gelen türden gerçek bir tanıma– karakterde herhangi derin bir gelişme olması için bir ön koşuldur. Böyle bir gelişme ile (varoluş trajedisine katlanma, bu trajediyi aşma kapasitesini) ve “bilinçsizce” acı ve sefalet yaymak isteyen bir şeye dönüşmeme kapasitesini kastediyorum. Jung şöyle der:

Hayvanın benliğin [psişik bütünlüğün] sembolik taşıyıcısı olduğunu belirtmekte fayda var. Maier’deki bu ipucu, simya hakkında hiçbir bilgi sahibi olmayan modern bireyler tarafından doğrulanmıştır. Bütünlüğün her zaman mevcut olduğu, ancak kişinin büyük bir kendini tanıma –genellikle cehennem için ayrılmış “sert ve acı bir içecek”– yoluyla mümkün olan en geniş bilinç aralığına ulaşmak için kendini riske atmaya istekliyse her zaman yeniden bulunabileceği derin bilinçsizliğe gömülü olduğu gerçeğini ifade eder. Tanrı’nın tahtı, bu tür denemeler için değersiz bir ödül gibi görünmüyor. Çünkü kendini bilmek –kelimenin tam anlamıyla bilmek– tek

Şekil 64: Prima Materia Olarak Kurdun Ölü Kralı Yutması

tarafı bir entelektüel eğlence değildir, kişinin kara, deniz, hava ve ateşin tüm tehlikelerine maruz kaldığı dört kıtayı kapsayan bir yolculuktur. Adına layık herhangi bir bütüncül tanıma eylemi, varoluşun dört –ya da 360!– yönünü kucaklar! Hiçbir şey “göz ardı edilemez”. Loyolalı İgnatius, meditasyon yapan kişiye “beş duyu aracılığıyla hayal etmesi”ni önerdiğinde ve ona “duyularını kullanarak” Mesih’i taklit etmesini söylediğinde, aklındaki şey, tefekkür nesnesinin mümkün olan en eksiksiz “gerçekleşmesi” idi. Bu tür meditasyonun ahlaki veya diğer etkilerinden tamamen ayrı olarak, başlıca etkisi, bilincin, konsantrasyon kapasitesinin ve dikkatin ve düşüncenin netliğinin eğitimidir. Yoga’nın karşılık gelen biçimleri de benzer etkilere sahiptir. Ama meditasyon yapanın kendisini önceden belirlenmiş bir biçime yansıttığı bu geleneksel gerçekleştirme biçimlerinin tersine, Maier’in ima ettiği öz bilgi, gerçekte olduğu gibi ampirik benliğe bir yansıtmadır. Kendimizi

tüm kusurlarımızı dikkatlice ortadan kaldırdıktan sonra hayal etmeyi seçtiğimiz şey “benlik” değil, ampirik egodur. Herkes iğrençekten kurtulmak ister, bu yüzden Doğu’da ego bir yanılsama olarak açıklanır ve Batı’da Mesih figürüne kurban olarak sunulur.

Buna karşılık, mistik yolculuğun amacı, sanki onun yol gösterici ilkesi, Karpokrat’ın kişinin işlemediği günahtan kurtarılmayacağına dair fikriymiş gibi, dünyanın tüm kısımlarını anlamak, bilincin mümkün olan en büyük genişlemesine ulaşmaktır. Bu yolculuğun amacı egonun ampirik “öyleliği”nden değil, onun “on bin şey”de yansıtıldığı şekliyle mümkün olan en eksiksiz deneyimidir.⁶²⁸

Toplumda her insanın taktığı maske, bireyin kendi kültürüyle (genellikle o kültürün “en iyi unsurlarıyla”) özdeş olduğu iddiasına dayanır. Maskenin arkasında saklanan budala, korkudan aldatici bir şekilde kaçınılan, hakkında yalan söylenen bireysel çarpıklıklardan oluşur. Bu sapkın, yaşanmamış hayat, normu tehdit ettikleri için kültürel kanaat tarafından bastırılan bireyin en kötü ve en iyi eğilimlerini içerir; bireyin kendisi tarafından yer altına itilir, çünkü bunlar kişisel kısa vadeli psikolojik istikrarı tehdit eder. Bu, grupla özdeşleşme ve korkunun ketlenmesi anlamına gelir. Entegre bir hiyerarşik ahlaki (ataerkil) sistemin yokluğunda, rekabet eden değerler ve bakış açıları çözülmeye eğilimlidir. Açgözlülüğün arzu peşinde koşmayı zorlaştırabilmesi, açlığın da aşkı imkânsız hale getirebilmesi gibi bu değerler kendi sonlarını getirirler. Bir ahlaki sistem çözülmeye uğradığında ve mutlak geçerliliğini (daha yüksek ahlaki yapısını) kaybettiğinde birlik içinde tuttuğu değerler en azından bilinçli bakış açısından uyumsuzluğa geri döner. Her biri kendi içinde gerekli bir “ilahi güç” olan bu çatışan değerler savaşı kafa karışıklığına, yönelim bozukluğuna ve umutsuzluğa yol açar. Gerçekten dayanılmaz olabilen bu tür bir umutsuzluk ilk tuzak olarak kabul edilebilir. Böyle bir durumun olasılığının sadece düşünülmesi bile genellikle ahlaki gelişmeyi durma noktasına daha da yaklaştırmaya yetecek kadar rahatsızlığa neden olur. Bununla birlikte simyacı,

ideal arayışında bilinmeyeni gönüllü olarak takip etmeye karar verdiğinde, örtük bir şekilde kahramanca bir rol üstlenir. Bu ebedi imgeyle bilinçsizce özdeşleşmesi, mitolojik rolün aktif şekilde vücut bulması arayışında, ciddi zorluklar karşısında direnmesini sağlar. Jung şöyle der:

Yalnızca ebedi görüntülerin varlığı, insan ruhuna, bir insanın kendi ruhunun yanında durmasını ve onunla sebat etmenin zaman ayırmaya değer olduğuna ikna olmasını ahlaki olarak mümkün kılan bir saygınlık kazandırabilir. Ancak o zaman, çatışmaların kendi içinde olduğunu, anlaşmazlık ve sıkıntıların, başkalarına saldırarak israf edilmemesi gereken zenginlikleri olduğunu anlayacaktır ve eğer kader ondan suçluluk hissiyle bir bedel talebinde bulunursa burada bedelin ödeneceği kişi kendisidir. O zaman ruhunun değerini anlayacaktır, çünkü hiç kimse sadece bir hiçliğe borçlu olamaz. Ama kişi kendi değerlerini kaybettiğinde aç bir soyguncuya dönüşür, kurt, aslan ve simyacılar için kaosun kara suları, yani yansıtma bilinçsizliği, iştahı simgeleyen diğer yırtıcı hayvanlar olur.⁶²⁹

Bilinmeyen, deyim yerindeyse, psikanalitik “bilinçdışı” ile kirlenmiştir çünkü kendimiz hakkında bilmediğimiz her şey ve deneyimlediğimiz, ancak işlenmediğimiz (yani özümsemiğimiz, ancak uyum sağlamadığımız anlamına gelir) her şey sadece potansiyel olarak varla aynı duygusal statüye sahiptir. Kendimize dair algımızı ya da dünya anlayışımızı tehdit ettiği için kaçındığımız ya da bastırdığımız her düşünce ve dürtü; deneyimlediğimiz, ancak kabul etmediğimiz (yani, davranışlarımızı onlara göre değiştirmediklerimiz ya da temsillerin sonucu olarak ayarlamadığımız) her fantezi, her şeyin anası olan kaos ile aynı alanda bulunur ve en hayati varsayımlarımıza olan inancımızı baltalamaya hizmet eder. Bu nedenle, “bilinmeyen” ile karşılaşma, şimdiye kadar imkânsız olarak tanımladığımız (tartışılmaz “varoluşları”na rağmen) benliğimizin bu yönleriyle (davranışımız, epizodik deneyimimiz ve

sözelliğimizle) bir anda karşılaşmadır. Bu entegrasyon, daha önce göz ardı edilen davranışsal potansiyellerin bilinçli kullanıma açık hale getirilmesi anlamına gelir; böyle bir potansiyeli doğru bir şekilde temsil eden bir öz modelin (yeniden) inşası anlamına gelir.

Hâlihazırda mevcut olan ahlaki şema açısından yasaklanmış ve tabu sayılan deneyimler, bu nedenle, şu anda çözülmemiş veya gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlara yaratıcı çözümün tohumlarını içerebilir; henüz “kazılıp çıkartılmamış” ve kurtarıcı bir *olasılık* oluşturabilir. “Yolculuktaki bilgi”, “gezgin büyücü” veya “cesur maceracı” hikâyeleri, bu tür bir potansiyelin faydasının kabul edilmesini aktarır. Bu tür anlatıların perspektifinden bakıldığında, bir “deneyim ve eylem bütünü”, bilgeliğin elde edilmesi için gerekli ön koşuldur. Bu “hayatın tamamen içine girme”, Orta Çağ simyacısının, filozofun taşını arayan mistik yolculuğudur; Buda’nın aydınlanmaya erişmeden önce tüm duyusal, erotik ve felsefi âlemlerde yaptığı yolculuktur. Hac ritüeli –“kutsal şehre yolculuk”– bu fikrin yarı ritüel, yarı dramatik bir şekilde canlandırılmasıdır. Hacı gönüllü olarak kendisini orijinal kültürün “koruyucu duvarları”nın dışına konumlandırır ve “bilinmeyen ama kutsal topraklara” yapılan zorlu ve meşakkatli yolculuk aracılığıyla psikolojik bir genişleme, bütünleşme ve olgunlaşma sürecini başlatır. Bu şekilde, gerçek bir “araştırma”, “nihai, imkânsız hedefi” (örneğin Kutsal Kâse’yi bulmayı) somut olarak ulaşılmamış kalsa bile, kaçınılmaz olarak ortaya koyar.

Deneyimin bilgeliğin ön koşulu olarak gerekliliği, soruna gereken özen gösterildiğinde apaçık şekilde görünebilir (çünkü bilgelik açıkça deneyimden “türetilmiştir”) ancak meselenin özü şudur ki, deneyimin inkârı ve kaçınmayı teşvik eden (ve dolayısıyla karşılaşılmamış veya işlenmemiş olarak kalan) unsurları her zaman çıldırtıcı olmanın sınırında durur. Bu, ritüelden ziyade özellikle psikolojik açıdan doğrudur. Soyut veya “manevi” versiyonuyla “kutsal hac”, öznel “deneyim dünyasını” oluşturan deneyim ve kişisel karakterin “öğeleri” arasında yapılan yolculuktur. “İç

dünya”, dış dünya gibi tanıdık ve bilinmeyen bölgelere ayrılmıştır. Ergenlik ayını serüveninin “psikolojik” amacı (ve gerçekte ve bu tür yolculukların dramadaki popülerliğinin nedeni), bilinmeyenle yüzleşmenin sonucu olan karakter gelişimidir. Bununla birlikte, “en çok korkulan yere yolculuk”, psikolojik olarak olduğu gibi somut olarak da yapılabilir. Böyle bir yolculuğun anlamı, kişisel deneyimin reddedilen, nefret edilen ve şiddetle bastırılan yönleri aracılığıyla bir yolculuktur. Bu, kelimenin tam anlamıyla düşmanın ülkesine, karanlığın kalbine seyahattir.

Deneyim, belirli bir inanç sisteminin mutlak geçerliliğini sorguladığında, bu sistemin içerdiği ahlaksızlık ve düşmanlık tanımlarının geçerliliği de sorgulanabilir hale gelir:

Çünkü kişi ilk olarak herhangi bir karşıtlığın var olup olmadığından ve ikinci olarak metafizikçilerin oluşturduğu bu popüler değerlendirme ve karşıt değerlerin yalnızca ön tahminler değil belki de kuytuda kalmış geçici görüşler olduğundan şüphe duyabilir. Bunlar belki de aşağıdan, bir ressamın yaptığı gibi belli bir görüşü ödünç alıyor olabilirler. Gerçek, dürüst, özverili olanın hak edebileceği tüm değere rağmen, yaşam için daha yüksek ve daha temel bir değer benimsenmesi aldatma, bencillik ve şehvet atfedilmesi gerekebilir. Hatta bu iyi ve saygıdeğer şeylerin değerini oluşturan şeyin, tam da bu kötü, görünüşte zıt şeylerle, hatta belki de özünde bir olan bu kötü şeylerle gizlice bağlantılı ve ilgili olmaları olabilir.⁶³⁰

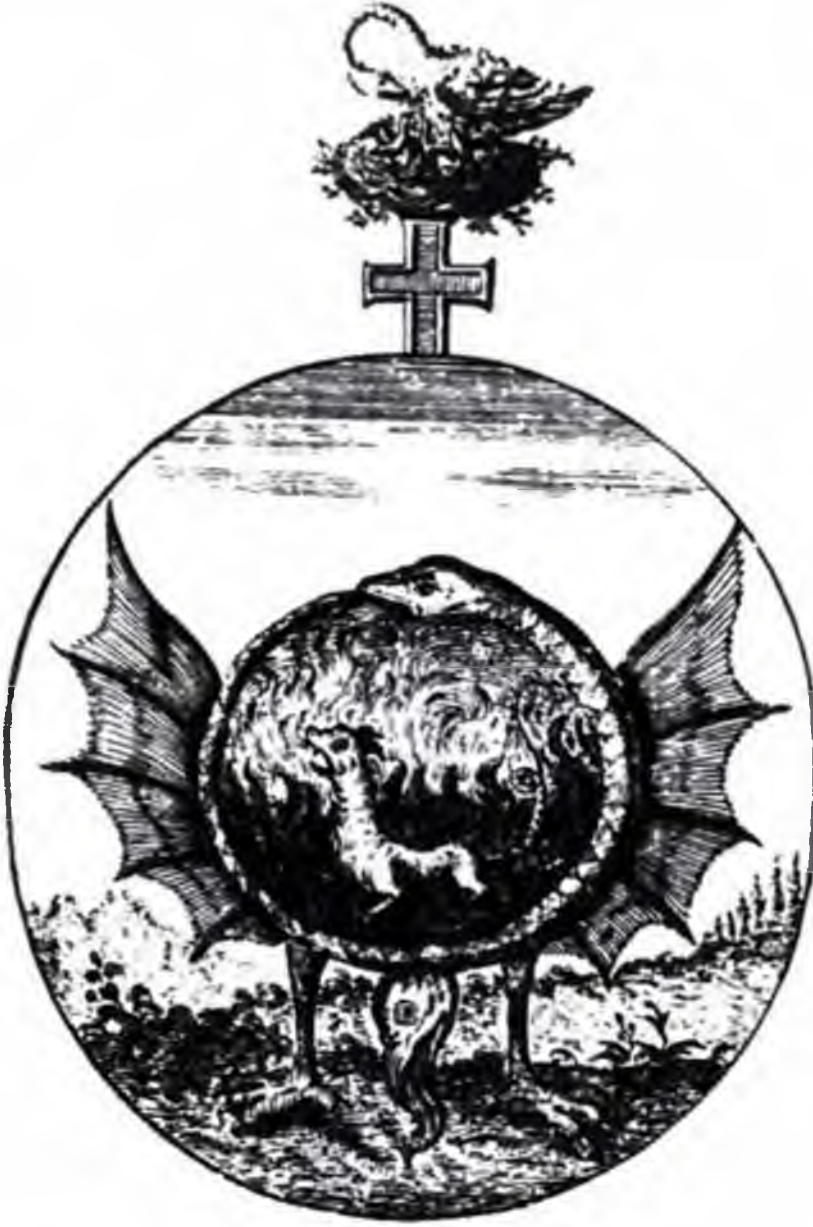
Prima materia’nın dönüşümündeki potansiyelin kavranması, daha önce kültürel baskı ve kişisel kararlar bastırılan kişisel deneyimle yeniden karşılaşma anlamına geliyordu. Bu tür deneyimler arasında nefret, zulüm, fiziksel tutku, açgözlülük, korkaklık, kafa karışıklığı, şüphe, hayal gücü, düşünce özgürlüğü ve kişisel yetenek yer alabilirdi. Kaçındığımız veya inkâr ettiğimiz şeyler, şu anda yorumlandığı şekliyle tam olarak bireysel yetkinliğimizi aşan şeylerdir; sınırlarımızı tanımlayan ve aşağılık, başarısızlık,

çürüklük, zayıflık ve ölümü temsil eden şeyler veya durumlardır. Bu, hor görülen ve korkulan her şeyin, her nefret ve küçümseme nesnesinin, korkaklık, acımasızlık, cehalet anlamına gelen her şeyin, inkâr edilmek için haykıran her deneyimin yaşam için gerekli bilgileri barındırabileceği anlamına gelir. Jung şöyle der:

Simyacılar genel olarak, sembolik biçimde *tam* bir karşıtlar birliği için çabaladılar ve bunu tüm hastalıkların çözümü için vazgeçilmez koşul olarak gördüler. Bu nedenle, tüm karşıtların birleştiği o cevheri üretmenin yollarını ve araçlarını bulmaya çalıştılar.⁶³¹

Simya, “altını üretmek için ruh kıvılcımlarının birliğinden” bahseder. Bu kıvılcımlar (*scintillae*) “karanlığın içindeki ışıktır”, bireysel kişiliğin zayıf bir şekilde bütünleşmiş ve hatta düşmanca unsurlarıyla ilişkilendirilen bilinçtir.⁶³² Birlik tohumu süreçte herhangi bir yerde sembolik olarak kendini gösterebilir ve süreç başarılı olursa baskın hale gelebilir. Bu merkez, Jung’un “benliği”⁶³³ farklı unsurları dairesel, döngüsel bir yolculuk sırasında (yolculuğun devrimci sarmal yolu boyunca) tek bir ögede birleştirir. Ortaya çıkan bu merkez simyacılar tarafından Mercurius (maddeye “gömülü” olan düzenbaz) ya da yavrularını kendi bedeni ve kanıyla besleyen efsanevi “pelikan” olarak kabul edildi ve bu nedenle hem İsa’nın hem de (kendi ile beslenen) *uroboros*’un bir alegorisiydi. Merkez aynı zamanda “inşaatçılar tarafından reddedilen” felsefe taşı (*solitaire*) olarak da doğrudan Mesih ile (üzerinde güvenliğin kurulabileceği kaya olarak) özdeşleşmiştir. Bu taş, bu sarsılmaz ve yıkılmaz merkez, ataerkil ve anaerkil ilkeleri (Kral ve Kraliçe) “içeriyordu” ve aynı zamanda düzen tarafından döllenmiş kaosun “yavrusu” olarak görülüyordu. Lapis/Mesih/pelikanın kaos ejderhasının etki alanından ortaya çıkışı *Şekil 65: İsa’nın ve Lapis’in “Doğum Yeri” Olarak Kaos Ejderhası’nda* temsil edilmektedir.⁶³⁴

Mitolojik kahraman, bilinmeyenle gönüllü olarak yüzleşir, onu parçalara ayırır ve dünyayı bu parçalardan çıkarır, kötülüğü tanımlar

Şekil 65: İsa'nın ve Lapis'in "Doğum Yeri" Olarak Kaos Ejderhası

ve üstesinden gelir ve yer altı dünyasında çürüyen babayı kurtarır; bilinçli olarak bakire anneyle birleşir ve ilahi çocuğu meydana getirir ve muhalif ve savaşçı krallar arasında ara buluculuk yapar. Bu nedenle o, bir kâşif, yaratıcı, sevgili ve barış yanlısıdır. Kahraman aynı zamanda her yeri dolaşan kişidir; "yabancı topraklarda ustalaşmıştır" (düşmanının yaşadığı bölgede bile). Bu "her yere seyahat etme" ve "yabancı topraklarda ustalaşma"nın psikolojik

ve sosyal bir anlamı vardır: İlahi kahraman “düşmanın huylarını” bilir ve anlar ve bu huyları avantaj sağlamak için kullanabilir.

Birleşme

Yolculuk olarak sembolize edilen veya dramatize edilen tam tanıma süreci, şu anda tezahür eden tüm “şeylerin” (varsayımsal) birleşiminden oluşan son simya dizisinin aktivasyonu için zemin hazırlar. Jung, *Psikoloji ve Simya* yazısında “Arisleus vizyonunu” özetler. Bu vizyon, epizodik/anlatı biçiminde tasvir edilen simya “teorisinin” tüm unsurlarını içerir. Bunun sıralı analizi, “birleşme”nin doğasına bir ışık tutmaya yardımcı olur:

Arisleus (8. veya 9. yüzyılda Bizanslı bir simyacı), krallığında hiçbir şeyin gelişmediği ve hiçbir şeyin doğmadığı *Rex Marinus* ile olan maceralarını anlatır. Ayrıca orada hiçbir filozof da yoktur. Sadece benzerler birbirleri ile eşleşir, dolayısıyla üretme olmaz. Kral, filozoflara danışmalı ve beyninde ortaya çıkarttığı iki çocuğu Thabritius ve Beya'yı eşleştirmelidir.⁶³⁵

Jung şu şekilde yorum yapar:

Thabritius, Gnostik Nous gibi, fiziksel doğanın kucığına düşen ışık ve Logos'un eril, ruhsal ilkesidir.⁶³⁶

Daha önce sunduğu bir fikri detaylandırır:

Nous, Tanrı Anthropos ile aynı görünür: O, tanrının yanında ortaya çıkar ve gezegenlerin düşmanıdır. Gezegenlerin çemberini koparır ve toprağa ve suya doğru eğilir (yani kendini bu elementlere yansıtmak üzeredir). Gölgesi yeryüzüne düşer, ancak görüntüsü suya yansır. Bu, elementlerin sevgisini tutuşturur ve kendisi de ilahi güzelliğin yansıyan görüntüsüyle o kadar büyülenir ki, onun

içinde mesken tutmak istemez. Ama yeryüzüne daha ilk ayak bastığında Physis onu tutkulu bir şekilde kucaklar.⁶³⁷

Prima materia'nın doğasını tam olarak anlamak için bu yorumu anlamak önemlidir. *Prima materia* (Physis) eril ilke olan *ruhu* ve aynı zamanda dişil olan *maddeyi* (Bu anlatıda *Beya* ile temsil edilir) içerir. *Prima materia*, yani kaos ejderhası eş zamanlı olarak şeylerin kaynağı, şeylerin görüldüğü özne ve o özneye özgü şeylerin temsilleri olarak hizmet eder. Bu sadece maddi bir "kaynak" değildir; o, ruhu serbest bırakılınca kadar (kendiliği dönüştüren keşif sırasında ve aynı zamanda yeni olan "gerçek" bir şey üreten) kucaklamasında "uyuyan" mutlak bilinmeyenin kendisidir. Jung artık aşına olduğumuz bir fikirle devam eder:

Kralın cansız olduğu ya da topraklarının verimsiz olduğu söylendiğinde, bu, örtük durumun gecikme ve potansiyelden olduğunu söylemek demektir. Denizin karanlığı ve derinlikleri [bilinmeyen temsil eder], yansıtılan görünmeyen içeriğin bilinçsiz durumunu sembolize eder. Böyle bir içerik tüm kişiliğe ait olduğu ve bağlamından yansıtma yoluyla koparıldığı için, bilinçli zihin ile yansıtılan içerik arasında her zaman bir çekim vardır. Bu genellikle bir hayranlık şeklini alır. Simya alegorisinde bu, Kral'ın bilinçsiz, çözülmüş durumunun derinliklerinden gelen yardım çağrısı ile ifade edilir. Bilinçli zihin bu çağrıya yanıt vermelidir: Kişi... Kral'a hizmet etmelidir, çünkü bu yalnızca bilgelik değil, kurtuluş da olacaktır.

Ancak bu, bilinçdışının ["bilinmeyenin"] karanlık dünyasına inmenin gerekliliğini, sonu ve amacı yaşamın yeniden dirilişi ve ölüme karşı zafer olan tehlikeli gece deniz yolculuğu serüvenini beraberinde getirir.⁶³⁸

Riske rağmen Arisleus ve hayali "arkadaşları", batık kralın krallığı arayışına cesaret ederler. Bu arayış, Thabritius'un ölümüyle korkunç bir şekilde sona erer. Bu ölüm, Osiris'in ölümünü tekrarlar ve ruhun "madde"ye, bilinçdışına veya bilinmeyene ("örtük" veya "açığa çıkarılmamış" çağrı yapan yere), kurtarıcısına zenginlikler

sunan inişinin tamamlanmasını sembolize eder. Jung hikâyeye devam eder:

Kralın oğlunun ölümü doğal olarak hassas ve tehlikeli bir meseledir. Bilinçaltına inerek, bilinçli zihin görünüşe göre kendini söndürdüğü için kendini tehlikeli bir pozisyona sokar. Ejderha tarafından yutulan ilkel kahramanla aynı durumdadır.

Devletin bu kasıtlı ve gerçekten de ahlaksız provokasyonu, en ağır cezaların eşlik ettiği bir saygısızlık veya tabu ihlalidir. Buna göre Kral, Arisleus ve arkadaşlarını Kral'ın oğlunun cesediyle birlikte üçlü camdan bir eve hapseder. Kahramanlar, denizin dibindeki yer altı dünyasında tutsak kalırlar. Her türlü zulme maruz kalarak seksen gün boyunca yoğun bir sıcakta çürürler. Arisleus'un isteği üzerine Beya da onlarla birlikte hapsedilir. [Visio'nun Rosarium versiyonu hapishaneyi Beya'nın rahmi olarak yorumlar.]

Açıkça, bilinçdışı ["bilinmeyen"] tarafından alt edilip çaresizce terk edilirler, bu da şu ana kadar en karanlık yerde nadasa bırakılan psişenin o bölgesinde yeni ve verimli bir yaşam başlatmak için bilinçdışı ve ölümün gölgesi altında ölmeye gönüllü oldukları anlamına gelir.⁶³⁹

Hikâyenin bu inişi anlatmaktaki amacı, elde edilmesi zor hazinenin (mücevher, bakire, yaşam iksiri, ölüme karşı zafer) sadece tehlike bölgesinde (sulu uçurum, mağara, orman, ada, kale vb.) bulunabileceğini göstermektir.⁶⁴⁰ Jung yorumunu şöyle tamamlar:

Her insanın doğal olarak kendi içinde çok derinlere dalması gerektiğinde yaşadığı korku ve direniş, temelde Hades'e olan yolculuğun korkusudur. Bu esnada hissettiği sadece direnç olsaydı, durum o kadar da kötü olmazdı. Ancak gerçekte, psişik alt tabaka, bilinmeyen o karanlık alanı, içine nüfuz ettikçe daha baskın hale gelme tehdidi öne süren büyüleyici bir çekicilik sergiler. Burada ortaya çıkan psikolojik tehlike, kişiliğin işlevsel bileşenlerine, yani bilincin ayrı işlevlerine, komplekslere, kalıtsal birimlere, parçalanmasıdır. Batma –işlevsel veya bazen gerçek bir şizofreni şeklinde olabilir– Gabricus'u köşeye sıkıştıran kaderdir. Rosium

versiyonunda *Beya*'nın vücudunda atomlara ayrılır... Bilinç hareket etmekten kaçındığı sürece bilinçaltında zıtlıklar hareketsiz kalacaktır. Harekete geçirildiklerinde, *regius filius* –ruh, *Logos*, *Nous*– *Physis* tarafından yutulur... Kahraman mitinde bu durum balina veya ejderhanın karnında kalmak olarak bilinir.

Oradaki sıcaklık genellikle çok yoğunudur ki [bu kaygı ve öfke duygularının savaşının bir sonucudur] kahramanın saçını kaybetmesi ve bir bebek gibi kel olarak yeniden doğması gerekir... Filozof bir 'kurtarıcı' olarak cehenneme yolculuk yapar.⁶⁴¹

Hikâye şöyle devam eder:

Daha önce *Arisleus* ve arkadaşlarını, *Beya* ve ölü *Thabritius* ile birlikte *Rex Marinus* tarafından hapsedildikleri üçlü cam evde bıraktık. *Nebukadnezar*'ın kızgın fırına attığı üç kişi gibi onlar da şiddetli sıcaktan ızdırap çekerler. Kral *Nebukadnezar*, *Daniel* 3:25'te anlatıldığı gibi, "Tanrı'nın oğlu"na benzeyen dördüncü bir tasavvur görür.

Literatürde taşın *trinus et unus* olduğunu belirten çok sayıda pasaj olduğundan, bu vizyon simya ile ilgili değildir. Ateşin maddede saklı ruhu temsil ettiği dört elementten oluşur. Bu, her zaman fırının ateşli ızdırabında ortaya çıkan ve ilahi mevcudiyetini –yardım ve işin tamamlanmasını– sembolize eden dördüncü elementtir.

Arisleus ve arkadaşları, ihtiyaç duydukları anda, efendileri *Pisagor*'u bir rüyada görürler ve ondan yardım isterler. Onlara öğrencisi *Harforetus*'u gönderir. Böylece iş tamamlanır ve *Thabritius* yeniden canlanır. *Harforetus*'un onlara [ev sahibine benzer şekilde] mucizevi yiyeceği getirdiğini varsayabiliriz, bu ancak *Codex Berolinensis* metnine erişmemizi sağlayan *Ruska*'nın keşfiyle açıklığa kavuşur. Orada, "Visio"nun basılı versiyonlarında olmayan bir girişte şunları okuruz: "Pisagor der ki, 'Bu en değerli ağacın nasıl dikildiğini ve meyvelerinden yiyenin bir daha asla acıkmayacağını daha sonraki nesiller için yazdınız.'⁶⁴²

Simyasal eser, bir analiz düzeyinde, "bilinmeyen" ve "bilinen" in elde edilebildiği ölçüde tam entegrasyonu anlamına geliyordu, ama daha da derin olarak, "bir şeyi" bilinmeyen ve bilinen yapan sürece katılımı. Bu yapı ve inşa eylemi, mükemmellik arayışını oluşturduğu sürece, tipik olarak ikiz "nihai" amaçlara sahipti: Birincisi: tehlike, tutku ve şehvetle kaynayan "bilinmeyen" maddi dünyanın dışıl, annelik arka planının, ruhun düzenleyici ilkesiyle uyum içinde birliğinin sağlanması. [Bu, sembolik olarak ölü "kralın" dağılması ve onun mucizevi yiyeceği (aynı anda hem bilinmeyen hem de kahramanın faydalı yönüdür) "yedikten" sonra yenilenmesi olarak temsil edilir.] Ardından: *Bu bütünleşmiş psişik yapının fiziksel bedene yeniden sokulması*, deyim yerindeyse artık daha bütünlüklü olan ruhun bilinçli "enkarnasyonu" dur. Dolayısıyla bu, eğer hâlâ bir felsefe ya da soyut kavramsallaştırma meselesiyse, "maddi bilinmeyen" (yeniden) dâhil edilmesiyle elde edilen birliğin tam olmadığı anlamına gelir. İyi bütünleşmiş ruhun davranışta kendini göstermesi gerekiyordu. Ve bu mutlaka son aşama olmak zorunda da değildi. Simyacı Dorn şöyle der:

Meditarif felsefenin, bedenin zihinsel birlik (*unio mentalis*) yoluyla üstesinden gelinmesi olduğu sonucuna varıyoruz. Bu birlik insanı henüz bilge yapmaz, yalnızca bilgeliğin zihinsel öğrencisi yapar. Zihnin bedenle ikinci birliği, birinci birlikle o kutsanmış üçüncü birliği [Jung'un notu: *unus mundus*, dünyanın gizli birliği] isteyen ve bekleyen bilge adama işaret eder. Tanrı, bütün insanların böyle olmasını ve her şeyle bir olmasını mümkün kılsın.⁴¹

Dorn'un fikirleri, üç aşamalı bir süreç olarak kavramsallaştırılan bir bağlantıya atıfta bulunur. İlk aşama "zihin birliği" dir (bedenin zihinsel birlikle aşılması). Bu aşama, "motivasyon durumlarının" (dürtüler, duygular) keşif kahramanı figürünün egemen olduğu tek bir hiyerarşiye entegre edilmesini ifade eder. İkinci aşama, birleşik zihnin bedenle (yeniden) birleşmesidir. Bu, kahramanın yolculuğunun ikinci aşamasına eşittir. Hazine serbest kaldıktan

sonra, ejderha ile savaşın sonucu olarak, kahramanın yolculuğunun tamamen kişisel yönü tamamlanır. Ne de olsa “ulaşılması zor hazineyi” bulmuştur. Ancak kahramanın yolculuğunun ikinci aşaması topluluğa dönüştür. Bu, Buda’nın, yaşayan herkes orada evini kurana kadar Nirvana durumundan çıkma kararlılığına eştir. Bu, Buda’nın, kurtarılmamış birçok kişinin varlığında, birinin kurtuluşunun imkânsız olduğu inancına eştir. Bütünleşmiş zihnin bedenle yeniden birleşmesi, doğru tutumun eylemde yansıtılmasıdır (ve bu nedenle, kahramanın dünya üzerindeki etkisidir).

Üçüncü aşamayı anlamak özellikle zordur. Ölmekte olan kralın gökyüzünde açtığı deliği dikebilen “onaran terzi”⁶⁴⁴ temasının yeniden ele alınması, bu kavrayışta yardımcı olabilir. Yanlış olan şeyler doğru hale getirilmelidir. Bu, tamamen “dış dünyada” yürütülen eylemlerin bir sonucu olarak ortaya çıksa bile, psikolojik bir süreçtir. Bütünleşmiş ruhun/bedenin dünya ile birliği, tüm deneyimlerin temeldeki denkliliğinin tanınması veya deneyimin tüm yönlerinin kelimenin tam anlamıyla benliğe eş değer olarak değerlendirilmesi anlamına gelir. “Özne” ve “nesne” arasında nihai bir engelin var olduğunu varsayıyoruz, ancak bireysel deneyimin tüm yönlerine –ister “öznel” ister “nesnel”– *deneyimin yönleri* olarak eşit statü veren bir bakış açısı vardır. O zaman bu deneyimin herhangi bir yönünü yerine getirmek (“maddi” veya “psikolojik”; “kendi” ya da “öteki” olsun o zaman *aynı eylem olarak görülmelidir*) amacı “Tanrı’nın Krallığı”nın kurulması olan eylemdir (bu aynı zamanda psikolojik ve sosyal bir durumdur). Bu nedenle, “ruhsal çalışma”, “varoluşun dış koşulları üzerinde çalışma”dan ayırt edilemez kabul edilebilir: Kendinizi düzeltin, dünyayı düzeltin. Veya alternatif olarak: Dış dünyanın mükemmelliğini sağlama girişimi, kendini mükemmelleştirme girişimiyle eş değer kabul edilebilir. Ne de olsa bir ideale bağlılık, öz disiplinin gelişmesini gerektirir. Bu gönüllü çıraklıktır. Bu bakış açısından dünya ve benlik farklı yerler değildir: “Her şey deneyimdir.” Birini kurtarma girişimi, zorunlu olarak diğerindeki kurtuluşu da beraberinde getirir.

Bu birleşmelerin üçü de sembolik olarak *syzygy* ile temsil edilebilir; bu en genel olarak erkek ve dişi olarak kabul edilen “karşıtların ilahi birliği”dir:

1. birincisi, “bilinen” (ataerkil/ruhsal kategori altında toplanmış önceki bilgi) + “**bilinmeyen**” (anaerkil/duygusal/maddi/fiziksel kategori altında toplanmış anormallik) = “birleşik ruh”;
2. sonra “birleşik ruh” (bu bağlamda, ataerkil/manevi kategorisine dâhil edilir) + “beden” (anaerkil/maddi kategorisine dâhil edilir) = birleşik ruh/beden;
3. sonra “birleşik ruh/beden” (bu bağlamda, ataerkil/manevi kategorisi altında toplanır) + “dünya” (anaerkil/maddi kategori altında toplanır) = “birleşik ruh/beden/dünya”.

Bu birlikteliklerin üçü de “ensest motifi”nin varyantları olarak kabul edilebilir (erkek kardeş/kız kardeş, oğul/anne, Kral/Kraliçe eşleşmeleri). Birinci aşama, “zihinsel birlik” gerekli, değerli, ancak eksik olarak yorumlanmıştır: Düzenli bir öznel duruma (ikinci aşamaya) ulaşmak, yol boyunca bir başka önemli adımdır:

Öyleyse, Ey Akıl, her şeyde sana uygun olabilmesi için, onun boş iştahlarını dizginleyerek kendi bedenine karşı sevgi uygulamayı öğren. Bu amaçla, güç pınarından seninle içsin ve ikisi bir olduğunda, onların birleşmesinde huzur bul diye çalışacağım. Ey Beden, bu pınara yaklaş ki, aklınla doyana kadar içsin ve ahirette artık boş şeylere susamayasın. Ey ikiyi bir yapan ve düşmanlar arasındaki barışı sağlayan bu pınarın harikulade gücü! Aşkın kaynağı tinden ve ruhtan *aklı* çıkarabilir, akıl ve bedenden bir insan yaratır.⁶⁴⁵

Ancak üçüncü adım kritikti: Felsefi bilgi ve düzenli intrapsişik yapı (somutlaştırılsa bile) yetersiz görülüyordu. Bu bedenlenmiş

birlik tüm dünyaya yayılmalıdır; “deneyimin bir yönü” olarak kabul edilir ve bu nedenle benliğe eş değer hatta özdeştir.

Simyasal prosedür, onu bir ideale dönüştürmek için “maddesi” kurtarma girişimine dayanır. Bu prosedür, maddenin orijinal olarak (Tekvin hikâyesindeki insan gibi) bozulmuş olduğu varsayımına göre işler. Yozlaşma ve sınırlamanın dönüşümlerinin incelenmesi, simyacının zihninde mitolojik bir diziyi harekete geçirdi. Bu sıralama, tüm dinlerin üzerinde geliştiği yolun modelini takip etti. Resmî Hristiyanlık, Mesih’in kurban edilmesinin tarihi sona erdirdiği ve bu kurbanı olan inancın kurtuluşu garanti ettiği görüşünü benimsedi. Simya, bilinmeyenin peşinde koşarken bu pozisyonu reddetti. Bu (kahramanca) arayışta simyacı kendini dönüşmüş halde buldu:

Hristiyan inancı, insanın Mesih’in kurtarıcı eylemiyle günahtan kurtulduğuna inansa da, simyacı, açıkça, “orijinal ve bozulmamış doğanın benzerliğine geri dönüşün hâlâ sanatla başarılması gerektiği görüşündeydi ve bu, Mesih’in kurtuluş işinin eksik olduğu anlamına gelebilir. ‘Bu dünyanın Prensi’nin yılmadan, eskisi kadar özgürce yaratmaya devam ettiği kötülük göz önüne alındığında, bu görüşe tamamen ters düşmek mümkün değildir. *Ecclesia spiritualise* bağlılığını ilan eden bir simyager için, kendisini Paraclete’nin “lekelenmemiş bir kabı” haline getirmek ve böylece “Mesih” fikrini, onun salt bir taklidinin çok ötesinde bir düzlemde gerçekleştirmek doğal olarak çok önemliydi...”⁶⁴⁶

Bu “İsa’nın taklidi aşan bir düzlemde gerçekleştirilmesi” etkileyici bir fikirdir. Dinî “inanç”ı, inançtan çok daha fazlası, çok daha ürkütücü ve çok daha umut verici bir şey yapar. Simyasal dönüşümün sırası, İsa’nın Çilesi’ne, kahraman efsanesine ve kurtuluşuna paraleldi. Simyanın temel mesajı, tiranlığın bireysel olarak reddedilmesinin, bilinmeyen ve ürkütücü olanın gönüllü olarak peşine düşülmesinin –ideale olan inanca dayanan– bireysel bir

dönüşüme yol açabileceği ve bunun eş değerinin ancak en derin dini mitlerde bulunabileceğidir:

Theokosmos, yani ilahi bir güç ve dünya olan (ama ne yazık ki bugün bile, doğayı pagan bir ruhla öğreten birçok kişinin ve tıp biliminin birçok kurucusunun yüksek üniversite okullarında reddettiği) büyük Dünya'nın Oğlu, Theanthropos, yani Tanrı ve insan olan (Kutsal Yazılar'ın bize söylediği gibi, Kilise'nin kurucularının da reddettiği) taşın örneğidir; yine aynı şekilde, Doğanın Büyük Dünya Kitabı'nda ve ondan, bilgeler ve onların çocukları için sürekli ve ebedi bir öğreti [vardır]: Gerçekten de söz konusu olan, Kurtarıcımız İsa Mesih'in, doğası gereği (mucizevi anlayışı, doğumu, anlatılamaz güçleri, erdemleri ve etkileri bakımından) kendisine çok benzeyen Büyük Dünya'da ve ondan gelen muhteşem bir hayat benzerliğidir; Bu nedenle Rabbimiz Tanrı, Oğlu'nun Kutsal Kitap'taki tarihçesinin yanı sıra, Doğa Kitabı'nda da bizim için özel bir imge ve doğal temsil yaratmıştır.⁴⁷

Simyacı bu psikolojik dönüşümü, tıpkı (tek tanrılı) ataerkil sistemin tarihin en uzak noktalarında geliştirdiği bilinmeyenle temas halinde olduğu gibi, bilinmeyenin peşinde iken deneyimledi. Bu kahraman mitinin bazı versiyonlarında kendini hayatı iyileştirme çabası içinde, bir kaçınma olmadan, bilinmeyenin peşinden gidildiğinde, kendini gösteren *içgüdü eyleminin* sembolik ifadesidir. Simyacı, varlığının (bireysel ve kolektif) her yönüyle yüzleşmeye karar verdiğinde, bireyin her zaman deneyimlediğini, inkâr veya kısır ön yargılara başvurmada yaşad.

[Simya metinlerinde] kendini gösteren tutku gerçektir ancak lapis sadece kimyasal bir madde olsaydı bu tamamen anlaşılmaz olurdu. O ayrıca, Mesih'in Tutkusu üzerinde düşünmekten de kaynaklanmış bir şey değildir. O bilinmeyeni ciddiyetle ve kendini feda etme noktasına kadar araştırarak bilinçdışının tazmin edici içeriklerine kendini kaptırmış bir insanın gerçek deneyimidir. Yansıtılan içeriği-

nin [aslında muhtemelen içgüdüsel prosedür tarafından kullanılmış olan] dogmatik imgelere benzerliğini görmemesi mümkün değildi ve fikirlerinin, kimyasal prosedürü açıklamak için kullandığı dini kavramlardan başka bir şey olmadığını varsayma eğiliminde olabildi. Ancak metinler, tam tersine, gerçek bir yapıt deneyiminin, dogmayı özümsemeye ya da onunla büyümeye yönelik artan bir eğilime sahip olduğunu açıkça göstermektedir.⁶⁴⁸

Hristiyanlıkta ruh maddeye iner ve birliğin sonucunda Mesih doğar (ve ne yazık ki, rakibinin resmî kabullenilişi de gerçekleşir). Hristiyanlığın tek yanlı görüşünü tazmin eden simyada madde, benzer şeylere yol açarak ruha yükselir: İsa'ya açık bir benzerlik taşıyan, soyut olarak maddi biçimde cisimleşen *lapis* veya felsefe taşının yaratılması. Bu yapı, filozofun taşı, *lapis*, en paradoksal unsurlardan oluşuyordu: Bayağı, ucuz, olgunlaşmamış ve uçucuydu; mükemmel, değerli, eski ve sağlamdı; herkes tarafından görülebilen ancak gizemli; pahalı, karanlık, gizli ve açıktı, aynı anda hem tek bir isme ve birçok isme sahipti. *Lapis* aynı anda yenilenen Kral, bilge yaşlı adam ve çocuktü. Bilge yaşlı adam, tarihin sınırlarını aşan bilgi olan bilgeliğin karizmasını gösterir. Çocuk yaratıcı ruhu, insandaki potansiyeli, Kutsal Ruh'u temsil eder. O cehaletin çocuğu değil, olgunluğun masumiyetidir. Öznel ve kolektif anlamda tarihten önce gelir:

“Çocuk” terk edilmiş ve korunmasız olduğu kadar ilahi olarak güçlü olan her şeydir; önemsiz, şüpheli başlangıç ve muzaffer sonudur. İnsandaki “ebedi çocuk” tarif edilemez bir deneyim, bir uyumsuzluk, bir handikap ve ilahi bir ayrıcalıktır; bir kişiliğin nihai değerini veya değersizliğini belirleyen ölçülemeyecek olan bir şeydir.⁶⁴⁹

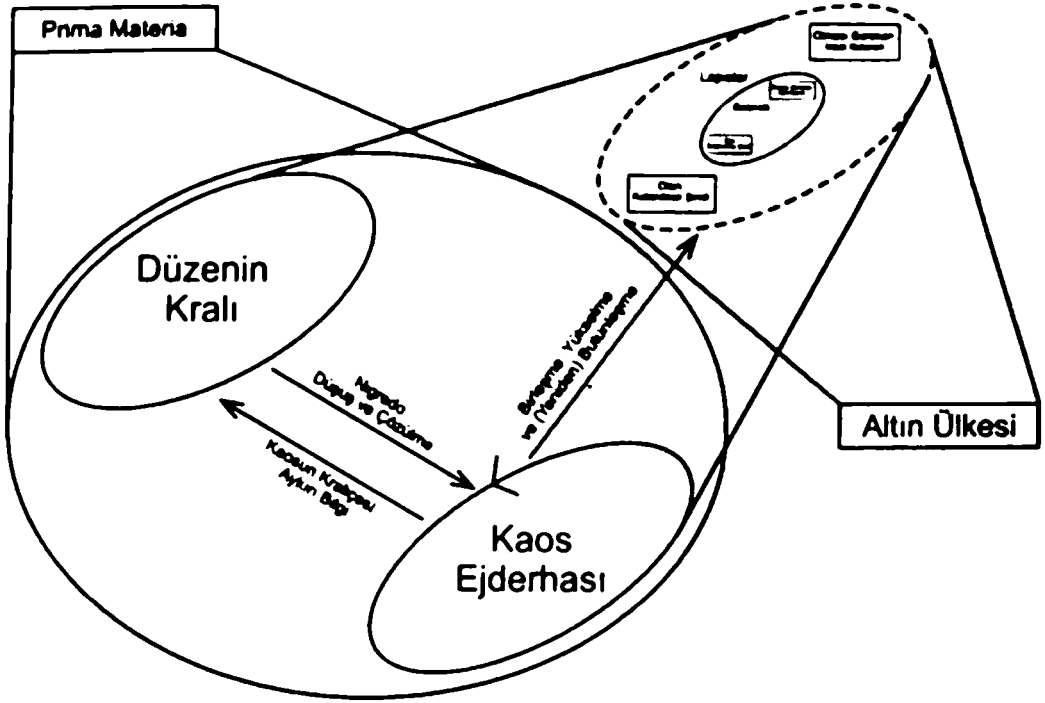
Simyacıların arayışının amacı olan bu nihai değer, yaşamın anlamının keşfi ve somutlaştırılışıdır: Maddi/bilinmeyen dünyanın

doğasında bulunan olasılıkların manipülasyonu yoluyla doğasını aktif olarak ifade eden entegre öznel varlıktır. Bu nihai hedef, mitolojik kahramaninkiyile aynı şekilde, benliğe eş değer kabul edilen bir dünyada “harekete geçirilmiş” entegre bir intrapsişik durumun üretilmesidir. Bu koşulun *-lapis philosophorumun-* üretimi, Düşüşün [kısmi öz bilincin ortaya çıkışına eşlik eden] “dünyanın yozlaşması”nın “panzehri”ni oluşturur. Lapis, mitolojik kurtarıcı kahramana eş değer olan “dönüşüm ajanı”dır, “adi metalleri altına” çevirebilen şeydir. Bu haliyle, tıpkı kahramanın somut eserlerinden daha değerli olması gibi *altından daha değerlidir*. “Bütüncül” simya eseri *Şekil 66: Kefaret Efsanesi Olarak Simya Eseri*’nde şematik olarak sunulmaktadır.

Simya yaşayan bir efsaneydi: kurtarıcı olarak bireysel insanın efsanesi. Örgütlenmiş Hristiyanlık, kurtuluş aracı olarak dışsal bir şeye tapınmakta ısrar ederek deyim yerindeyse “kendini kısırlaştırmıştır”. Simyacılar bu varsayımın hatasını yeniden keşfettiler ve aslında kurtarıcıya tapınmanın değil kurtarıcıyla özdeşleşmenin gerekli olduğunu anladılar; kurtuluş mitlerinin “özümzendiklerinde” ve soyut bir anlamda “inanmak” yerine eyleme geçirildiklerinde gerçek güce sahip olduklarını fark ettiler. Bu şu anlama geliyordu: İsa’nın “tarihteki en büyük adam” olduğunu (ilahî ve ölümlülerin bir bileşimi) söylemek *imanın yeterli bir ifadesi değildi*. Yeterli ifade, alternatif şekilde kahraman mitini bireysel kişiliğin sınırları içinde yaşama girişimi anlamına geliyordu; varoluş çarmihini gönüllü olarak omuzlamak, tek bir yerde “karşıtları birleştirmek” ve bilinen ve bilinmeyenin sonsuz üretici güçleri arasında aktif bilinçli ara bulucu olarak hizmet etmek.

SONUÇ: İLGİNİN KUTSALLIĞI

Anomaliler kendilerini âdeta kaos ve düzen arasındaki sınırdaki gösterir, tehditkâr ve umut verici bir yönü vardır. Bununla temas gönüllü yapıldığında, araştırmacı ajan güncel olduğunda, birey önce gelen tüm anormallikleri

Şekil 66: Kefaret Efsanesi Olarak Simya Eseri

keşfettiğinde, içerdikleri "bilgiyi" serbest bıraktığında ve o bilgiyle güçlü bir kişilik ve istikrarlı bir "dünya" inşa ettiğinde, umut verici yön baskın gelir. Temas istemsiz gerçekleştiğinde, araştırmacı ajan güncel olmadığına, birey önceki hatalarının kanıtlarından kaçtığına, hatalarının "arkasında gizlenen" bilgileri açığa çıkaramadığına, gücünü zayıflattığına ve "dünyasını" istikrarlı hale getirdiğinde tehdit edici yön baskın gelir.

Keşif davranışının habercisi olan ilgi olgusu, potansiyel olarak "faydalı" bir anomalinin varlığına işaret eder. İlgi, özümselebilir ama yeni bir olgunun var olduğu yerde kendini gösterir: yeni bir şeyin kısmen anlaşılabilir bir biçimde "saklandığı" yerde. Uygun disiplinli bir karakter benimseyerek, çıkarların talep ettiklerine olan sıkı sıkıya bağlılık, bu nedenle, kişiliğin ve dünyanın istikrarını ve yenilenmesini sağlar.

İlgi, bilinmeyenden gelen bir ruhtur; toplumun "duvarlarının" dışından kişiyi çağıran bir ruhtur. Bireysel çıkar peşinde koşmak, bu ruhun çağrısına kulak vermek demektir; çocukluk bağımlılığının ve ergen grup kimliğinin koruyucu duvarlarının dışına yolculuk yapmak demektir ve toplumun gençleşmesi anlamına gelir. Bu, bireysel çıkar arayışının -gerçek bireyselliğin geliştirilmesinin- kahramanla özdeşleşmeye eş değer olduğu anlamına gelir. Böyle bir özdeşleşme, tüm trajedilere rağmen dünyayı katlanılabilir kılar ve inancı yok eden nevrotik ızdırabı mutlaka en aza indirir.

Herkesin duymak istediği mesaj budur. Güvenliğinizi riske atın. Bilinmeyenle yüzleşin. Kendinize yalan söylemeyi bırakın ve kalbinizin size gerçekten yapmanızı söylediği şeyi yapın. Bu şekilde daha iyi olacaksınız–dünya da daha iyi olacak.

Giriş

Nerede kaçınılır ondan, insana derin bir hüznü bulaştıran o kaçamak bakıştan, baştan kusurlu doğmuş olanın o geriye dönük bakışından, böylesi bir insanın kendi kendine ne söylediğini ele veren o bakıştan, bir iç çekiş olan o bakıştan! “Herhangi başka biri olsam!” diye iç çeker o bakış, “ama ümit yok. Neysem oyum: Kendi kendimden nasıl kurtulurum? Ama ne yapayım ki; *bıktım kendimden!*”

Böylesi bir kendini aşağılama zemininde, bu gerçek bataklık zemininde her tür yabani ot, her tür zehirli bitki yetişir ve hepsi de pek küçük, pek saklı, pek sahtekâr, pek yapmacıktır. Burada intikam ve kuyruk acısı duygularının solucanları kaynar; gizli saklı işler ve itiraf edilemez şeyler havayı leş gibi kokutur; burada en kötücül komplo durmadan ağını örür, – acı çekenin, utkulu olana karşı kurduğu komplo; burada utkulu olanın görünüşünden *nefret edilir*. Üstelik bu nefreti nefret olarak itiraf etmemek için de ne yalanlar atmak! Büyük laflar, büyük edalar için ne zahmetlere girmek, nasıl da “dürüst” iftira sanatı! Bu nasipsizler: Ne de asil bir belagat akar dudaklarından! Ne de çok şekerle kaplanmış, sahte, teslimiyetçi bir boyun eğme yüzer gözlerinde! Ne isterler ki bunlar aslında? Adaleti, sevgiyi, bilgeliği, üstünlüğü en azından *temsil etmek*; budur, bu “en alttakiler”in bu hastaların ihtirası! Ve

de ne maharetli kılar bu ihtiras! Erdemin damgasını, hatta erdemin şingirtisini, erdemin altın şingirtisini dahi taklit etmedeki kalpazanlık becerisine hayranlık duymamak elde değil zira. Bunlar erdemi iyiden iyiye sahiplendiler artık, bu zayıflar ve ümitsizce hastalıklılar, bundan şüphe yok: “Yalnızca biziz iyi olanlar, adil olanlar” diyorlar, “yalnızca biziz *homines bonae voluntatis*” (iyi niyetli insanlar). Bize yöneltilmiş canlı ithamlar, ihtarlar olarak geziniyorlar aramızda, sanki sağlık, nasip, kuvvet, kıvanç, iktidar duygusu kendi başlarına utanılacak şeylermiş gibi, ileride kefareti ödenmesi, hem de acı şekilde ödenmesi gereken şeylermiş gibi: Ah, kendileri nasıl da hazırdır ödetmeye aslında, nasıl da can atarlar *cellat* olmaya!⁶⁵⁰

Jeffrey Burton Russell’ın *Mephistopheles: The Devil in the Modern World*’ünü⁶⁵¹ okuyordum ki, onun Dostoyevski’nin *Karamazov Kardeşler*’iyle ilgili tartışmasına rastladım. Russell, Ivan’ın şimdiye kadar gözden kaçırılmış en güçlü argümanlardan biri olan ateizm argümanını tartışır:

İvan’ın 1876’nın günlük gazetelerinden aldığı kötülük örnekleri unutulmaz: köpeklerinin köylü çocuğu annesinin önünde paramparça etmelerini emreden asilzade; zorluk çeken eden atını ‘yumuşak gözlerinden’ kırbaçlayan adam; küçücük kızlarını bütün gece buz gibi tuvalete kilitleyen anne babalar; beynini patlatmadan önce bir bebeğe parlak bir tabanca veren Türk. Ivan, bu tür dehşetlerin her gün meydana geldiğini ve sonu gelmez bir şekilde çoğalabileceğini biliyor. Ivan, “Davayı daha açık hale getirmek için çocukların davasını aldım” diye açıklar: “Toprağı ıslatan diğer gözyaşları için hiçbir şey söylemeyeceğim.”⁶⁵²

Russell şöyle der:

Kötülüğün Tanrı ile ilişkisi, Auschwitz ve Hiroşima yüzyılında bir kez daha felsefi ve teolojik tartışmaların merkezi haline geldi. Kötülük sorunu basitçe şöyle ifade edilebilir: Tanrı her şeye kadirdir; Tanrı mükemmel bir şekilde iyidir; böyle bir Tanrı kötülüğün var olmasına izin vermezdi; ama kötülüğün var olduğunu gözlemliyoruz; bu nedenle Tanrı yoktur. Bu temadaki varyasyonlar sonsuzdur. Sorun elbette sadece soyut ve felsefi değil; aynı zamanda kişisel ve acildir. İnananlar, Tanrıların, insanın umursadığı her şeyi elinden aldığını unuturlar: mal, konfor, başarı, meslek, zanaat, bilgi, arkadaşlar, aile ve hayat. Bu nasıl bir Tanrıdır? Herhangi bir düzgün din, bu soruyla doğrudan yüzleşmelidir ve ölen çocukların karşısında verilemeyecek hiçbir yanıt inandırıcı değildir.⁶⁵³

Bana öyle geliyor ki, kendi yetersizliklerimizi haklı çıkarmak için dünyanın dehşetini kullanıyoruz. İnsan savunmasızlığının, insan zulmünün yeterli bir nedeni olduğu varsayımını yapıyoruz. Ruhlarımızı çarpıtmak ve saptırmak için Tanrı'yı ve Tanrı'nın yarattıklarını suçluyoruz ve her zaman, koşulların masum kurbanları olduğumuzu iddia ediyoruz. Ölmekte olan bir çocuğa ne dersiniz? "Bunu yapabilirsin; içinde bunu başaracak kadar güçlü bir şey var." Ve çocukların korkunç savunmasızlığını, varoluşu reddetmek ve bilinçli kötülük yapmak için bir bahane olarak kullanmazsınız.

Klinik psikolog olarak fazla tecrübem yok. Ancak iki hastam hep aklımda. İlki otuz beş yaşlarında bir kadındı. Elli yaşında görünüyordu. Bana bir Orta Çağ köylüsünü, benim bir Orta Çağ köylüsü anlayışımı hatırlatmıştı. Elbiseleri, saçları, dişleri kirliydi ancak aylar alan türden bir kirlilikteydi. Dayanılmaz derecede utangaçtı; kendinden üstün olduğunu düşündüğü herkese (ki bu hemen hemen herkeste) kamburlaşmış, gözleri ellerinin üzerinde, iki eli de hedeften yayılan ışığa tahammül edemiyormuş gibi yaklaşıyordu.

Daha önce Montreal'de ayaktan hasta olarak davranış tedavisi görmüştü. Klinikteki daimi personelin aşına olduğu bir görünüydü. Başkaları, sokaktaki insanların ondan çekinip uzaklaşma-

sına, onu deli ve öngörülemez görmelerine yol açan kendini sunuş tarzını değiştirmesi için yardım etmeye çalışmıştı. Geçici olarak, yüzünü öyle kapamadan durmayı öğrenebilmişti ama klinikten çıkar çıkmaz eski alışkanlıklarına geri döndü.

Biyolojik bir kusurun sonucu olabilecek şekilde zihinsel olarak engeli vardı; bunu kesin olarak söylemek zordu çünkü çevresi o kadar korkunçtu ki cehaletine neden bu olmuş olabilir. O da okuma yazma bilmiyordu. Karakteri hakkında hiçbir şey bilmediğim annesiyle ve yaşlı, fena halde hasta, yatalak bir teyzeyle yaşıyordu. Erkek arkadaşı, ona psikolojik ve fiziksel olarak kötü davranan şiddetli bir alkolik şizofrendi. Basit zihnini her zaman Şeytan hakkındaki tiratlarla karıştırıyordu. Hiçbir şeyi yoktu; güzellik, zekâ, sevgi dolu bir aile, beceri, iş... hiçbir şey.

Bununla birlikte, terapiye sorunlarını çözmek, ruhunun yükünü hafifletmek veya başkalarının elinde gördüğü kötü muameleyi ve mağduriyetini anlatmak için gelmemiştir. Kendisinden daha kötü durumda olan biri için bir şeyler yapmak istediği için gelmişti. Staj yaptığım klinik büyük bir psikiyatri hastanesine bağlıydı. Altmışlı yılların ardından toplum bakımına geçişten sonra hâlâ kalan hastaların tümü o kadar âcizdi ki, ne kadar kötü olursa olsun sokaklarda hayatta kalamazlardı. O, hastanede sınırlı bir tür gönüllü çalışma yapmıştı ve belki bir hastayla arkadaş olabileceğine, onu dışarı yürüyüşe çıkarabileceğine karar vermişti. Sanırım bu fikir aklına, düzenli olarak yürüttüğü ve ilgilenmekten hoşlandığı bir köpeği olduğu için gelmişti. Benden tek istediği bunu ayarlaması için yardımdı; dışarı çıkarabileceği birini bulma konusunda; hastane bürokrasisinde bunun olmasına izin verecek birini bulma konusunda. Ona yardım etmekte pek başarılı olmadım ama beni bunun için suçlamadı.

Bir teoriye aykırı olan tek bir delilin o teoriyi çürütmek için yeterli olduğu söylenir. Elbette insanlar böyle düşünmüyor, belki de düşünmemeli. Genel olarak, bir teori vazgeçilemeyecek kadar faydalıdır, kolayca yeniden oluşturulması çok zordur ve aleyhindeki

kanıtlar kabul edilmeden önce tutarlı ve inandırıcı olmalıdır. Ama bu kadının varlığı beni düşündürdü. Biyolojik ve çevresel determinizm açısından psikopatolojik bir son için yazgısı vardı. Belki bazen köpeğini dövüyordu ve hasta teyzesine kaba davranıyordu. Belki. Onun kinci ya da nahoş olduğunu hiç görmedim; basit dilekleri engellendiğinde bile. Onun bir aziz olduğunu söylemek istemiyorum çünkü bunu bilecek kadar iyi tanımıyordum. Ama gerçek şu ki, sefaletinde ve sadeliğinde kendine acımadan duruyordu ve kendisi dışındaki şeyleri görebiliyordu. Neden bir suçluya dönüşmemişti; zalim, dengesiz ve sefil değildi? Öyle olmak için her nedeni vardı. Ama yine de öyle değildi.

Basit bir şekilde, doğru seçimleri yapmıştı. Kanlar içinde kalmıştı ama boyun eğmedi. Ve bana doğru ya da yanlış, acı çeken insanlığın bir simgesi gibi göründü, çok acı çekti ancak yine de cesaret ve sevgiye sahipti:

Ben göklerle ilgili güçleri ve Ruhları o şekilde yarattım,
Yerlerinde kalabilir ya da başarısız olurlardı;
Onlar özgürdü, isteyen kaldı, isteyen gitti.
Özgür olmasalardı gerçek sadık olanlar inançlarını,
Sevgilerini nasıl gösterirlerdi, yapabileceklerini nasıl
Kanıtlarlardı? Benim lütfuma nasıl layık olurlardı,
Ben onların itaatinden nasıl zevk alırdım ki?
Arzu ve Mantık (Mantık aynı zamanda Seçimdir)
Yararsız ve boş olunca özgürlük her şekilde
Boşa gider, işe yaramaz, onun için bana değil,
İhtiyaca yaradı. Onun için onlar o şekilde yaratıldılar,
Kendilerini yapanı, yaptıklarını ya da kaderlerini suçlayamazlar,
Takdiriilahinin hükmü kalmamış gibi,
Onların arzuları mutlak emirle düzenlendi
Ya da yüksek amaçlı ön bilgiyle; onları isyana ben teşvik
etmedim
Bunu kendileri istediler: Eğer ben önceden bilseydim,
Önceden bilmek bile onların hatalarını önlemezdi.
Onun için en küçük tahrik ya da kaderin gölgesi olmadan,

Ya da benim değişmez görüşlerime aldırmadan
 Onlar günah işlerler, her şeyi kendileri yaparlar
 Kendi tasarladıklarını ve seçtiklerini yaparlar, ben onları bu
 şekilde özgür bıraktım
 Ve istediklerini yapacak şekilde
 Özgür kalacaklardır, kendilerini büyüleyene kadar: Aksi
 takdirde
 Onların yaradılışlarını değiştirmem, büyük emri geri çek-
 mem gerekir,
 Onlar kendi düşüşlerini kendileri takdir ettiler.⁶⁴

Anlatmak istediğim diğer hasta, farklı bir hastanenin yataklı küçük bir koğuşunda yatan bir şizofrendi. Onunla tanıştığımda yirmi dokuz yaşındaydı; o sırada benden birkaç yaş büyüktü ve yedi yıldır hapse girip çıkıyordu. Tabii ki antipsikotik ilaçlar alıyordu ve koğuştaki ergoterapi faaliyetlerine katılıyor, bardak altlığı, kalem tutucu vb. yapıyordu ama dikkatini belli bir süreden fazla bir şeye veremiyordu ve bu işte pek de iyi değildi. Amirim benden kendisine bir zekâ testi yapmamı istedi; standart WAIS-R⁶⁵ (herhangi bir tanısal faydadan çok benim deneyimlemem adına). Hastama Blok Tasarım Alt Testi'ni oluşturan kırmızı beyaz bloklardan bazılarını verdim. Blokları, bazı kartlara basılmış bir desenle eşleşecek şekilde düzenlemesi gerekiyordu. Onları aldı ve önündeki masanın üzerine yeniden düzenlemeye başladı, ben ise bir kronometre ile zamanı ölçtüm. Görev, en basit aşamalarda bile onun için imkânsızdı. Sürekli dikkati dağılmış ve sinirli görünüyordu. "Sorun ne?" diye sordum. "Göklerde iyile kötünün savaşı kafamın içinde sürüyor" dedi.

O noktada testi durdurdum. Yorumuna tam olarak ne cevap vereceğimi bilemedim. Belli ki acı çekiyordu ve testler onu daha da kötüleştiriyor gibiydi. Ne yaşıyordu? Yalan söylemiyordu, orası kesin. Böyle bir açıklama karşısında devam etmek gülünç görünüyordu.

O yaz onunla biraz zaman geçirdim. Bu kadar bariz bir şekilde akıl hastası olan biriyle hiç tanışmamıştım. Koğuştaki konuştuk ve bazen onu dışarıdaki hastane arazisinde yürüyüşe çıkardım. Birinci nesil göçmenlerin üçüncü oğluydu. İlk doğan erkek kardeşi bir avukattı; diğeri doktor. Ailesi, çocukları için açıkça hırslı ve disiplinliydi. O bir yüksek lisans öğrencisiydi, immünoloji diploması için çalışıyordu sanırım, tam olarak hatırlamıyorum. Kardeşleri onun için zorlu bir örnek oluşturmuşlardı ve başarılı olmak için baskı hissetmişti. Ancak deneysel çalışması beklediği gibi sonuçlanmamıştı ve görünüşe göre mezun olamayacağına inanmaya başlamıştı; en azından umduğu zaman olamayacaktı. Bu yüzden deneysel sonuçlarıyla oynadı ve yine de tezini yazdı.

Bana tezini yazmayı bitirdiği gece uyandığını ve iblisin yatağının ayak ucunda durduğunu gördüğünü söyledi. Bu olay, asla iyileşmediği akıl hastalığının başlangıcını tetikledi. Şeytani görünümün, görünüşü biyolojik olarak önceden belirlenmiş olan, patolojik stres kaynaklı bazı sinirsel gelişimlerin ifadesine yalnızca eşlik ettiği veya Şeytan'ın yalnızca kendi kültürünün ahlaki kötülük anlayışının kişileşmesi olduğu ve kendi suçluluğunun bir sonucu olarak kendini hayal gücünde gösterdiği söylenebilir. Bu açıklama düzeylerinin her ikisinin de yararları vardır. Ancak, iblisi gördüğü ve bu olayın kendi çöküşüne eşlik ettiği veya bunu başlattığı gerçeği değişmeden kalır.

Bana fantezisini anlatmaktan korkuyordu ve ancak ben ona bir süre ilgi gösterdikten sonra açıldı. Övünmüyordu ya da beni etkilemeye çalışmıyordu. İnandığı şey hakkında çok korkmuştu; ona kendilerini yansıtan fantezilerin sonucunda dehşete düştü. Bana hastaneden ayrılamayacağını çünkü birinin onu vurmak için beklediğini söyledi; tipik bir paranoyak sanrı. Neden biri onu öldürmek istiyordu?

Soğuk Savaş sırasında hastaneye kaldırılmıştı; savaşın belki de en yüksek seviyesinde değil, ama yine de kasıtlı nükleer imha tehdidinin şimdi olduğundan daha makul, daha olası görüldüğü

bir zamanda. Tanıdığım insanların çoğu, bu tehdidin varlığını, hayata tam olarak katılmamalarını haklı çıkarmak için kullanıyorlardı. Ancak bunda da gerçek bir korku vardı ve dünyanın dört bir yanına yöneltilen sayısız füze düşüncesi, ikiye bölünmüş olsun ya da olmasın herkesin enerjisini ve inancını tüketiyordu.

Şizofrenik hastam, kendisinin aslında dünyayı yok eden gücün vücut bulmuş hali olduğuna inanıyordu; hastaneden çıktıktan sonra güneşe, Amerikan topraklarındaki bir nükleer füze silosuna gitmesinin; son savaşı başlatacak kararı vermesinin kaderinde olduğunu düşünüyordu. Hastanenin dışındaki “insanlar” bunu biliyordu ve bu yüzden onu öldürmek için bekliyorlardı. Sonuç olarak bana bu hikâyeyi anlatmak istememişti çünkü o zaman benim de onu öldürmek isteyebileceğimi düşünmüştü.

Üniversitedeki arkadaşlarım, bu tür bir hastayla temas kurmanın ironik olduğunu düşündüler. Jung’a olan özel ilgim ve Jung’un kolektif bilinçdışıyla ilgili fikirleri onlar tarafından iyi biliniyordu ve sonunda bu tür sanrıları olan biriyle konuşmam saçma bir şekilde paralel görünüyordu. Ama onun bu fikirleriyle ne yapacağımı bilmiyordum. Tabii ki çılgıncaydılar ve benim hastam tarafından üretilmişlerdi. Ama yine de bana, mecazi bakış açısından *doğru*muşlar gibi geldi.

Hikâyesi, bütünlük içinde, iyi ve kötü arasındaki bireysel seçimini, o sırada dünyanın karşı karşıya olduğu kümülatif korkuyla ilişkilendirmişti. Hikâyesi, kritik bir noktada ayartmaya boyun eğdiği için, nükleer savaş potansiyelinin dehşetinden aslında kendisinin sorumlu olduğunu ima ediyordu. Ama bu nasıl olabilirdi? Gücsüz bir bireyin eyleminin bir şekilde bir bütün olarak tarihin sonucuyla bağlantılı olabileceğini düşünmek bile bana çılgınca geldi.

Ama artık o kadar emin değilim. Kötülük, onun işlenmesi ve büyüme tarzı hakkında çok şey okudum ve artık her birimizin masum ve zararsız olduğuna ikna olmuş değilim. Bir kişinin – altı milyar zerre arasında bir toz tanesi– insani olayların korkunç

gidişatından herhangi bir anlamda sorumlu olduğunu varsaymak elbette mantıksızdır. Ancak bu korkunç gidişat kendi içinde de mantıklı olmaktan çok uzaktır ve muhtemelen anlamadığımız süreçlere bağlıdır.

Tanrı'nın yokluğu (en azından iyi bir Tanrı) için en güçlü argümanlar, böyle bir Varlığın klasik doğal (hastalıklar, felaketler) veya ahlaki (savaş, kıyımlar) kötülüğün varlığına izin vermediği fikrine dayanır. Bu tür argümanlar ateizmden bile daha ileri yerlere götürülebilir ve mevcut dünyanın adaletini bozmak için kullanılabilir. Dostoyevski şöyle der: "Belki de tüm kozmos, tek bir masum çocuğun çektiği acıya değmez." Evren, acıya izin verecek şekilde nasıl inşa edilebilir? İyi bir Tanrı, acı çeken bir dünyanın varlığına nasıl izin verebilir?

Bu zor sorular, kısmen kötülüğün dikkatli analizinin bir sonucu olarak ele alınabilir. İlk olarak doğal/ahlaki ayrımının değeri üzerinde ısrar etmek makul görünmekte. "Yaşamın trajik koşulları", "kasten verilen zarar" ile aynı kategoriye konmamalıdır. Trajedi (varoluşun ölümlü koşullarına boyun eğme) en azından potansiyelde soylulaştırıcı bir yöne sahiptir ve büyük edebiyat ve mitolojide sürekli olarak bu amaçla kullanılmıştır. Gerçek kötülük ise aksine, asil olmaktan çok uzaktır.

Tek amacı masum acıyı ve ızdırabı yaymak olan eylemlere katılmak, karakteri yok eder; trajedi ile doğrudan karşılaşma, aksine, karakteri geliştirebilir. Hristiyan çarmıha gerilme mitinin anlamı budur. Mesih'in Tanrı ile tam kimliğini ortaya koymasını sağlayan (tüm insanlıkla paylaştığı) kaderine katılımının gönüllü kabulüdür ve kadere katlanmasını sağlayan ve onu soyan bu kimliktir. Tersine, varoluşun gerekli trajik koşullarını kötü gösteren şey, kendi karakterlerimizi gönüllü olarak aşağılamamızdır.

Ama hayat neden trajiktir? Neden dayanılmaz sınırlamalara -acıya, hastalığa ve ölüme; doğanın ve toplumun elindeki zulme- maruz kalırız? Neden herkesin başına korkunç şeyler

gelir? Bunlar elbette cevapsız sorular. Ama kendi hayatlarımızla yüzleşebileceksek, bir şekilde cevaplanmaları gerekir.

Bundan çıkarabileceğim en iyi şey şu (ve bu bana yardımcı oldu): Ön koşullar olmadan hiçbir şey var olamaz. Bir oyun bile kuralsız oynanamaz ve kurallar, ne yapılabileceği kadar ne yapılamayacağını da söyler. Belki de dünya, sınırları olmayan, kuralları olmayan bir dünya olarak mümkün değildir. Belki de acı veren sınırlarımızın yokluğunda var olmak mümkün olmazdı.

Şöyle düşünün: İstedığımız her şeye sadece dileyerek sahip olabilseydik –her alet her işi yapsaydı, tüm insanlar her şeyi bil-seler ve ölümsüz olsalardı– o zaman her şey aynı olurdu, her şeye gücü yeten aynı şey, Tanrı ve yaratılış asla var olmayacaktı. Şeyler arasındaki farklılıklar –ki bu onların belirli sınırlamalarının bir işlevidir– onların var olmalarını sağlar.

Ancak şeylerin var olması, onlara gerekli sınırlamalarını ver-meye istekli olsak bile var olmaları *gerektiği* anlamına gelmez.

Dünya var olmalı mı? Deneyimin ön koşulları, tüm oyunun iptal edilmesini gerektirecek kadar korkunç mu? (ve bu amaç için gayretle çalışan insan yok değildir).

Bana öyle geliyor ki, sevdiğimiz birini kaybettiğimizde ve üzüldüğümüzde bu soruyu örtük bir biçimde ama derinden ce-vaplıyoruz. Bu çok yaygın bir deneyimdir. Onlar var olduğu için ağladığımızı sanmıyorum; yitirildikleri için ağlıyoruz. Bu, çok temel bir analiz düzeyindeki bir yargıyı varsayar. Keder, sevilmiş olmayı, bu kişinin belirli, sınırlı varoluşunun değerli olduğu, olması gereken bir şey olduğu (kaçınılmaz olarak kusurlu ve savunmasız olarak bile) yargısını varsayar. Ama yine de soru devam eder; eğer gerekli sınırlamaları böyle bir acıya neden oluyorsa, şeyler, hatta sevilen şeyler neden var olsun ki?

Belki de kendi problemimizi çözene kadar Tanrı'nın doğası, yaratılıştaki kötülüğün mevcudiyeti konusundaki sorumluluğu sorusunun cevabını sonraya saklayabiliriz. Belki de kendi karakterlerimizi bütünlüklü şekilde bırakıp onları sonuna kadar geliş-

tirseydik, bize verilen her hediyeden tam olarak yararlınsaydık dünyanın dehşetlerine tahammül edebilirdik. Belki o zaman dünya korkunç görünmezdi.

Rüyamda iki şeritli asfalt bir otoyol boyunca derin bir vadiden çıktığımı gördüm. Otoyol, büyüdüğüm Kuzey Alberta'daydı ve uçsuz bucaksız düzlükteki vadiden kilometrelerce uzaktaydı. Otostop çeken bir adamın yanından geçtim ve uzaktan bir başkasını görebiliyordum. Yanına yaklaştığımda yaşlılığının ilk evrelerinde olduğunu gördüm; ama yine de çok güçlü görünüyordu. Ters yönde giden bir arabada biri yanından geçti ve kadın "Dikkat edin, bıçağı var!" diye bağırdı.

Elinde tahta saplı bir mutfak bıçağına benzeyen, iyi aşınmış ve rengi atmış bir bıçak vardı ama bıçak en az 75 santim uzunluğundaydı. Omzuna büyük bir deri bağlamıştı. Otoyolun kenarında yürüyor, mırıldanıyor ve bıçağı sarsıntılı ve kaotik bir şekilde sallıyordu.

Yüksek lisans öğrencisiyken, Montreal'de fakir bir semtte yaşayan yanımdaki ev sahibine benziyordu. Ev sahibim, genç bir adamken bir süre hapis yatmış, güçlü, yaşlanan bir eski motorcuydu; yerel Hell's Angels bölümünün eski başkanıydı. Olgunlaştıkça tipik olarak biraz sakinleşmiş ve alkolle ilişkisini kontrol altına almıştı. Ancak ben orada yaşarken karısı intihar etti ve o daha çılgın alışkanlıklarına geri döndü. Sık sık fazlaca içmeye gitmeye başladı ve kazandığı tüm parayı harcadı. Bir günde 40 hatta 50 bira içerdi ve akşam körü körüne sarhoş, küçük köpeğine uluyan, gülen, dişlerinin arasından tıslayan, tutarsız, iyi huylu, ama yine de en ufak provakasyonda şiddetli olabilen bir şekilde eve dönerdi. Beni bir keresinde biraz daha iyi durumdayken, bir jet uçağının ivmesine sahip 1.200 cc Honda'sıyla en sevdiği uğrak yerlerine götürmüştü. Motorunun arkasına tehlikeli bir şekilde karısının kaskıyla tünedim. Bana en az beş beden küçük olduğu için gülünç, işe yaramaz bir şekilde kafamda duruyordu. Sarhoşken, neredeyse masum bir şekilde yıkıcıydı ve yolunun kesiştiği, onunla konuşmalarında yeterince temkinli olmayan insanlarla karşılaştığı için kaçınılmaz şekilde sürekli kavgalara giriyordu.

Bu kişinin önünden hızla geçtim. Sanki oluşturduğu tehlikenin farkında değilmiş gibi, kimsenin durup onu almamasından üzgün

görünüyordu. Ben yanından geçerken bakışları üzerime düştü ve beni takip etti; sanırım öfkeden ziyade arkadaşlık arzusu içinde bunu yaptı ama o benim için fazla tahmin edilemezdi. Yeterince hızlı değildi ve yolda bana yetişememesini sağladım.

Sahne değişti. Bıçaklı figür ve ben şimdi, aşağıdaki karanlıktan çıkan ve aynı şekilde yukarıya çıkan sarmal bir merdivenin üzerinde (belki de yüz yarda çapında) devasa bir ağacın zıt taraflarındaydık. Merdiven eski, yıpranmış koyu renkli bir ahşaptan yapılmıştı ve bana çocukken annemle birlikte gittiğim ve evlendiğim kilisedeki sıraları hatırlattı. Adam beni arıyordu, ama çok gerilerdeydi ve merdivenden çıkarken kendimi ondan gizlemiştim. Başta gitmekte olduğum yoldan devam etmek istediğimi hatırlıyorum. Vadinin dışına ve yürümenin kolay olduğu düz ovaya devam etmek istiyordum ama bıçaktan uzak durmanın tek yolu merdiveni çıkmaktı; axis mundi'den yukarı.

Bu şekilde ölüm farkındalığı, Azrail (Tanrı'nın korkunç yüzü) bizi amansız bir şekilde yukarıya taşıyacak şekilde yüksek bir bilince doğru zorlar.

Sınırlamalarımızın varlığının amacı acı değil; varoluşun kendisidir. Bize ölümlülüğümüzün korkunç ağırlığını gönüllü şekilde taşıma kapasitesi verildi. Sorumluluktan korktuğumuz için bu kapasiteden uzaklaşıp kendimizi alçaltırız. Böylece varoluşun zorunlu olarak trajik ön koşulları dayanılmaz hale getirilir.

Bana öyle geliyor ki, ortaya çıktıkça hayatı çekilmez, korkunç yapan her ne kadar korkutucu olsa da depresyon, sel ya da kanser değildir. Görünen o ki, doğal afetlere dayanabilecek, hatta o afete onurlu ve nezih bir şekilde müdahale edebilecek durumdayız. Hayatı kabul edilemez bir şekilde yozlaştıran, daha çok birbirimize çektiirdiğimiz anlamsız ızdıraptır, kötülüğümüzdür; bu, merkezi yönlerimize olan inancımızı gösterme yeteneğimizi baltalar. O halde kötülük kapasitesi neden var olmalıdır?

Altı yaşındaki kızıma piyano çalmayı öğretiyorum. Ona zor dersler vermeye çalışıyorum; yani ona piyano çalmanın gerçekten doğru ve

yanlış bir yolu olduğunu göstermeye çalışıyorum. Doğru yol, her cümleye, yazılan her notaya, çıkardığı her sese, her parmak hareketine dikkat etmeyi gerektirir. Birkaç hafta önce, zor bir derste ona ritmin ne anlama geldiğini öğretmiştim. Ve zor ne anlama gelir? Piyanonun başına oturacak ve ağlayacak kadar çok çalışacak ama durmayacak. Ve piyano çalmayı öğrenmekle gerçekten ilgileniyor. Arabada müzik dinleyerek, ritimler üzerinde çalışarak vakit geçiriyor. Metronomu kendi başına kullanıyor, sevdiği şarkıları daha hızlı ve daha yavaş çalıyor. Dün ona yüksek sesle çalmayla yumuşak çalma arasındaki farkı öğrettim. Bunu zorlayıcı buldu, eski piyanomuzdaki (pek çok özelliği olan) her tuşu dikkatle deneyerek, fısıltı gibi bir ton çıkarmak için tam olarak ne kadar basılması gerektiğini belirlemeye çalıştı.

Sabah onun derslerinden birinin ardından uyandım ve bir rüyanın sonunun bir parçasını yakaladım. Bu rüyanın ortaya koyduğu fikir şu: Eylemleri değerli kılan eylem yolları arasında farklılıklar olmasıdır. İnanılan fikrin şeylerin değerini belirlediğini biliyorum. Ama bu argümanı hiçbir zaman mantıksal sonucuna götürmemiştim. Değeri inanç belirliyorsa, iyi ile kötü arasındaki mesafe hayata anlamını verir. Bir eylem yolu ne kadar değerliyse, o yol o kadar olumlu duygusal değer içerir. Bu, şeylerin hiçbir anlamı olmadığı demektir, çünkü iyiye ve kötüye inanmayanlar için farklı bir değeri yoktur.

Bu durumdaki insanları kesinlikle tanıyorum (ancak yine de iyi ile kötü arasındaki farkı bilmedikleri için mi bu konumda olduklarını açıkça bilmiyordum). Herhangi bir şey yapmaktan âcizlerdi çünkü bir yol ile diğeri arasındaki farkı söyleyemiyorlardı. Ve bir şey ile diğeri arasındaki farkların yokluğunda, hayat Tolstoy'un tabiriyle "acımasız ve anlamsız bir şaka" olmaya başladı. Sanırım bunun nedeni, çabalamanın ve çalışmanın gerçek bir değeri olduğuna dair kanıtın yokluğunda hayatın yüklerinin dayanmaya değer görünmemesiydi.

Tüm bunlar şu anlama gelir: Değer bir sürekliliktir, gerekli a noktasından gerekli b noktasına uzanan bir çizgidir. İki nokta bir çizgiyi tanımladığı için, "A" ve "B" birbirine göre tanımlanırlar. İkisi arasındaki kutupluluk, hedefin değerini belirler. İki nokta arasındaki kutuplaşma (gerilim) ne kadar fazlaysa, girişim o kadar değerlidir. Kötünün yokluğunda iyi tanımlanamaz, var olamaz. Değer, kutupluluğun yokluğunda var olamaz. Yani dünyanın değerli olması için

(yani iki şey arasındaki seçimin gerçek bir seçim oluşturması için) hem iyinin hem de kötünün var olması gerekir.

Ama o zaman, en azından idealde yalnızca iyiyi seçmek mümkün olurdu ve o zaman potansiyel dışında kötülük var olmazdı. Öyle görünüyor ki, eğer kötülük yalnızca potansiyel olarak var olsaydı; yani herkes düzgün davranmayı seçseydi, dünya değerli olabilirdi (koruması gereken yükü haklı çıkarabilirdi). Bu bana şimdiye kadar karşılaştığım en iyimser düşünce gibi görünüyor.

Ama budalaca davranmayı nasıl durdurabiliriz? Işığa yaklaşmak için, körlüğümüzü ve aptallığımızı ortadan kaldırmak için nasıl bir yol izleyebiliriz? Mesih şöyle der: Göklerdeki Babanız kusursuz olduğu gibi siz de kusursuz olun.⁶⁵⁶ Ama nasıl? Her zaman olduğu gibi Pontius Pilatus'un ironik sorgusu karşısında afallamış görünüyoruz: Gerçek nedir? (Yuhanna 18:38)

Doğrunun ne olduğunu tam olarak bilmesek bile, her birimiz onun ne olmadığını kesinlikle söyleyebiliriz. Açgözlülük ve her şeyden önce sürekli maddi kazanç arzusu değildir; gerçek olduğunu çok iyi bildiğimiz deneyimin inkârı ve acı çekmek amacıyla acı çektirmek değildir. Belki de, şüphesiz, yanlış olduğunu bildiğimiz şeyleri yapmayı bırakmak (öz disiplin sahibi ve dürüst olmak) ve bu şekilde pozitif iyinin doğasını her zamankinden daha fazla algılamak mümkündür.

Gerçek, acı verecek kadar basit görünüyor. O kadar basit ki, unutulması bir tür mucizeymiş gibi. Tanrı'yı bütün aklınla, bütün hareketlerinle ve bütün kalbinle sev. Bu, her şeyden önce gerçeğe hizmet et ve hemcinsine kendinmişsin gibi, ağır yükü olan, henüz ışığı görebilen bir tanrı gibi davran anlamına gelir.

Kendi kendini yönetmenin bir şehri yönetmekten daha zor olduğu söylenir ve bu bir metafor değildir. Bu harfî harfine gerçek. İşte tam da bu nedenle sürekli şehri yönetmeye çalışıyoruz. Sokakta aktif olabileceğimiz zaman, karşı karşıya olduğumuz insanlara saygı ve haysiyetle davranmak çok sıradan görünürken toplum içinde ibadet etmeyi bırakıp, ayaklarımızın altındaki tozu temizlemek

bir gurur çarpıklığıdır. Belki de karakterlerimizi güçlendirmek dünyayı onarmaktan daha önemlidir. Zaten bu tazminatın çoğu bencilce görünür; aşk kılığına giren bencillik ve entelektüel gururdur, iyi işlerle dolu, işe yaramayan bir dünya yaratır.

Her gün, iyi ve kötü arasında yaptığımız küçük seçimlerin, dünyayı yararsız hale getirdiğine ve umudu umutsuzluğa düşürdüğüne kim inanabilir ki? Ama durum bu. Büyük şeylerde ve küçük şeylerde sürekli olarak önümüzde gerçekleşen muazzam kötülük kapasitemizi görüyoruz ama asla sonsuz iyilik kapasitemizin farkına varamıyor gibiyiz. Kim, Soljenitsin “Yalan söylemeyi bırakan bir adam bir tiranlığı yıkabilir” dediğinde onunla tartışabilir?

İsa, Cennet’in krallığı yeryüzüne yayılmıştır, ama insanlar onu görmezler.⁶⁵⁷ demiştir. Ya deneyimlerimizi kirleten ve dünyayı cehenneme çeviren, kendimizi aldatmamız, korkaklığımız, nefretimiz ve korkumuzdan ibaretse? Bu herhangi bir hipotez kadar iyi, takdire şayan ve umut uyandıran bir hipotezdir. En azından neden deneyi gerçekleştirip doğru olup olmadığını öğrenemiyoruz?

İlginin Kutsallığı

“Hristiyanlığın temel fikirlerinin kökleri, psikolojik yasalara göre, klasik dinlerin modası geçtiği bir zamanda büyümek zorunda kalan gnostik felsefede yatmaktadır. İnsan yaşamının kolektif baskın faktörleri çürümeye başladığında her zaman ortaya çıkan bilinçsiz bireyleşme sürecinin ortaya çıkardığı sembollerin algılanması üzerine kurulmuştur. Böyle bir zamanda, yeni baskın faktörler oluşturmak için yüzeye çıkmaya zorlayan, esrarengiz bir doğanın arketiplerine sahip olan önemli sayıda birey olması gerekir.

Bu sahip olma durumu, neredeyse istisnasız şekilde, sahip olunanların kendilerini bilinçdışının arketipsel içeriğiyle özdeşleştirmelerinde ve üzerlerine yüklenen rolün, hâlâ anlaşılmayı bekleyen yeni içeriklerin etkisi olduğunun farkına varmadıklarından

bunları kendi hayatlarında somut olarak örneklendirip peygamber ve reformcu olmalarında kendisini gösterir.

Hristiyan dramının arketipsel içeriği, çoğunluğun huzursuz ve gürültülü bilinçaltını tatmin edici bir şekilde ifade edebildiği ölçüde, *consensus omnium* bu dramı evrensel olarak bağlayıcı bir gerçeğe yükseltmiştir. Bu bir yargılama eylemiyle değil, çok daha etkili olan irrasyonel sahip olma olgusuyla gerçekleşmiştir.

Bu şekilde İsa, herkesi ele geçirmekle tehdit eden arketipsel güçlere karşı koruyucu bir imge ya da muska haline gelmiştir. Müjde: 'Oldu, ama Tanrı'nın Oğlu İsa Mesih'e inandığınız sürece sizin başınıza gelmeyecek!' şeklinde duyurulmuştur.

Yine de Hristiyan egemenliğinin çöküşü herkesin başına gelebilir ve gelecektir. Bu nedenle, bilinçli yaşamın egemenlerinden memnun olmayan, ebedî köklerin doğrudan deneyimini aramaya çıkan insanlar her zaman olmuştur. Huzursuz bilinçsiz psişenin cazibesinin ardından kendilerini, İsa gibi karanlığın oğluyla karşı karşıya geldikleri vahşi doğada bulurlar.

Böylece yaşlı bir simyacı ve o aynı zamanda bir din adamıdır, 'Aklımızın korkunç karanlıklarını temizle, duyularımıza bir ışık yak!' diye dua eder. Bu cümlelerin yazarı, eserin ilk aşaması olan *nigredo* deneyiminden geçmiş olmalı. Bu simyada melankoli olarak hissedilir ve psikolojideki karşılığı gölge ile karşılaşmadır.

Bu nedenle, modern psikoterapi kolektif bilinçdışının etkinleştirilmiş arketipleriyle bir kez daha buluştuğunda, büyük dini kriz anlarında sıklıkla gözlemlenen bir olgunun tekrarıdır. Bu onları yöneten fikirleri anlamlarını yitirmiş kişilerde de kendini gösterebilir... Buna bir örnek, bilinçli veya bilinçsiz olarak bir *opus alchymicum* olan Faust'taki *descensus ad inferos*'tur.

Gölgenin çağırdığı karşıtlar sorunu simyada büyük –ve belirleyici– bir rol oynar, çünkü çalışmanın nihai aşamasında karşıtların *hierosgamosu* ya da 'kimyasal birleşmesi' arketip biçimindeki birliğine yol açar. Burada en üstün karşıtlar, erkek ve dişi tüm

karşıtlıklardan arınmış ve dolayısıyla bozulmaz bir birlik içinde eritilir (yin ve yang'da olduğu gibi).⁶⁵⁸

Kasım, 1986

Sevgili Baba,

Size bir gün yazmaya çalıştığım kitabın ne hakkında olduğunu anlatacağıma söz verdim.

Bazı açılardan her zaman aklımda olmasına ve diğer çalışmamda öğrendiğim her şeyin onunla bir ilgisi olmasına rağmen, geçen ay üzerinde pek çalışmadım. Onu geçici olarak terk ettiğimden dolayı belki size bahsedebilirim diye düşündüm. Bu, düşüncelerimi düzenlememe yardımcı olabilir.

Üzerinde çalıştığım şeyin arkasındaki itici gücü tam olarak anlayamıyorum, ancak yine de şimdi bunu bu üç ya da dört yıl önce beni kelimenin tam anlamıyla beni delirttiği zamana göre daha iyi anlıyorum. Bundan daha önce üç ya da dört yıl boyunca savaş fikrine kafayı takmıştım. Genellikle yıkım teması etrafında dönen aşırı şiddetli rüyalar görüyordum. Şimdi, kitlesel ölüme olan ilgimin kişisel hayatımla yakından bağlantılı olduğuna inanıyorum. Ve hayatın anlamına dair kişisel seviyedeki endişelerimin genel bir şekil aldığına inanıyorum. Bu insanlığın değeri ve hayatın genel amacı ile bağlantılı.

Carl Jung, birbirimize çok benzediğimiz için tüm kişisel sorunların toplumla ilgili olduğunu ve birinin kişisel bir soruna yeterince derin bir çözüm bulunmasının, eğer iletilirse, o sorunun gelecekte herhangi birinin deneyiminde var olma olasılığının azaltılabileceğini öne sürdü.⁶⁵⁹ Aslında toplum ve birey birbirini bu şekilde destekler. Bu şekilde, ölümün genel düzeyde uygulanması olan savaşla ilgili endişem, beni kişisel düzeyde yaşamın anlamı ile ilgili, kavram ve fikirlere yöneltti. Bunları öğrenmeden bunların hiçbir zaman bağlantılı ve inandırıcı olabileceğini düşünmemiştim ve bunların normalde delilik kabul edilebilecek şeyin sınırında olduklarına hâlâ inanıyorum.

Birçok kişi savaşın nedenlerinin siyasette yattığına inanıyor. Savaşanın insan grupları olması ve grupların siyasetle ilgili olması, bu

inancın temelini sağlam gösteriyor ve bu içinde biraz gerçeklik barındırıyor. Bununla birlikte, bulmak istemediğiniz bir şeyi, olmayacağını bildiğiniz bir yerde aramanın iyi bir şey olduğu da bir o kadar gerçektir. Sorumlu bir şekilde yaşamak yerine küresel siyasete karşı ve iyi bir amaca dâhil olmaya dair modern ilgi görememe arzusunun, gerçek arayışın üstesinden geldiğinin kanıtı gibi görünüyor. Görüyorsunuz, insanların gerçeği istemediği doğrudur, çünkü gerçek, inanç eksikliğinin oluşturduğu ve içerdği sahte rahatlığı yok eder. Aynı zamanda hem olmasını istediğiniz dünyada hem de gerçek dünyada yaşamak mümkün değildir. Çoğu zaman gerçek uğruna fanteziyi yok etmek kötü bir alışveriş gibi görünür. Kısmen bu kaçınmanın altında yatan şey sorumluluktan yoksun olma arzusudur ama aynı zamanda olasılık korkusudur. En azından bana öyle geliyor.

Herkesin kendi zamanının bir ürünü olmasından ve bunun benim için de geçerli olmasından dolayı, bulmak istediğim şeyi herkes için bariz olduğu yerde –siyasette, siyaset biliminde, grup davranışı çalışmasında– aradım. Bu sosyalizm (ve herhangi bir izm) gibi bir düşünce sisteminin bir soruna uygulanmasının ve bu sorunu çözmenin aynı şeyler olmadığını öğrenene kadar, NDP'ye dâhil olduğum ve siyaset bilimi okuduğum yıllar boyunca sürdü. İlk durumda, suçlayacak biri vardı (siz değildiniz); zenginler, Amerikalılar, beyazlar, hükümet, sistem olabilirdi, sizden başka biri olduğu sürece.

Yavaş yavaş, küresel boyutlarda bir sorunun dünyadaki herkes bu sorunu sürdürecektir şeklinde düşündüğü ve harekete geçtiği için var olduğunu anladım. Bunun anlamı şudur: Eğer bir sorunun bir çözümü varsa o zaman herkesin düşündüğü şey yanlıştır ve bu, benim düşündüğüm şeyin temelde yanlış olması gerektiği anlamına da gelir. Bu akıl yürütmeye ilgili sorun basittir. Karşı konulmaz bir şekilde şu sonuca götürür: Sorun ne kadar temelse, hata o kadar temeldir; benim bakış açıma göre bu böyle.

Hayatta kalmanın kendisinin ve bundan daha fazlasının savaş sorununa bir çözüm bulmaya bağlı olduğuna inanmaya başladım. Bu bana inandığımı her şeyin yanlış olduğunu düşündürdü. Bu düşünce hoş değildi ve çeşitli şeylere kesinlikle inanmış olmama rağmen, neye inandığımı her zaman bilemediğimi; bunu bildiğim zamanlarda da nedenini bilmediğimi fark etmemle birlikte ciddi şekilde karmaşıklaştı.

Görüyorsunuz, tarihin kendisi, ben farkında olmasam da inandığım her şeyi koşullandırmıştı. Kim ya da ne olduğuma, tarih süreçlerinin ne yarattığına ve benim bu yaratılardan nasıl etkilendiğime dair yarım bir fikre bile sahip olduğumu varsaymama neden olan şey bilinçsiz bir küstahlıktı.

Cevapların bilincinde olmamak başka, soruyu düşünmemek başka şeydir.

Beni korkutan şeyle –hayallerimi aleyhime çevirenle– yüzleşmenin bu korkunç şeye dayanmama yardım edebileceğine dair bir düşüncem vardı. Bana Tanrı'nın lütfu olarak bahsedilen bu düşünce, en çok istediğim şeyi bulabileceğime inanmamı sağladı. Gerçeğe tahammül edebilirsem; beni götürdüğü yere gitmeye istekli olursam; ne olursa olsun çekincesiz bir şekilde hayatımı bu keşfettiğim şeye adamaya istekli olursam bunun yapabilecektim. Bir şekilde başladıktan sonra, başarısız bir girişimin en azından kendime olan saygımı, en fazla akıl sağlığımı ve yaşama arzumu yok edeceğini biliyordum.

Artık herkesin önünde bu seçeneğin olduğuna inanıyorum, bilmeseler veya kabul etmeyi reddetseler bile; herkes aldığı her karar ve eylemle bu seçimi yapar.

Daha önce de tarihin ne düşündüğümü ve ne yaptığımı şartlandırdığından bahsetmiştim. Bir kez fark edildiğinde oldukça aşikâr hale gelen bu farkındalığın peşinde koşmak, beni tarihi psikolojik bir fenomen olarak araştırmaya yöneltti. Görüyorsunuz, eğer düşündüğüm ve olduğum şey tarihin bir ürünüyse, bu, tarihin içimde şekillenmesi ve benim kim olduğumu belirlemesi gerektiği anlamına gelir. İçimde nasıl davrandığınızı, ne beklediğinize dair anılardan ve davranış tasvirlerinden oluşan bir imge taşıdığımı düşünürseniz bunu anlamak daha kolay olur. Bu imgenin çocukken nasıl davrandığım üzerinde derin bir etkisi oldu; yokluğunda bile sizin uyduğunuz kurallara uymaya eğilimliydim (Bunlar taklit yoluyla ve sizin övgü ve cezalarla aşıladığınız şeylerdi.) Bazen içimdeki o imgeniz, sizi hayal ettiğimde bir kişilik biçimini bile alıyor.

Dolayısıyla, psikolojik bakış açısından, her bireyin ebeveyninin bir imgesini taşıdığına ve bu imgenin en azından kısmen davranışlarını yönettiğine inanmak oldukça makul bir mesele.

Ama görüyorsunuz ki, izlediğiniz ve sizden öğrendiğim kurallar, kendi yarattığınız kurallar değil, daha çok çocukken size iletilmiş olduğu haliyle bana ilettiğiniz kurallardı.

Ve sizden öğrendiklerimin çoğunluğunun asla sözlü olarak ifade edilmemiş olması da muhtemel. Davranışını yönlendiren bu kurallar (benim sizi izlerken öğrendiklerim) sizin davranışlarınızda örtük bir şekilde mevcuttu ve şimdi de benim davranışlarımda örtük bir şekilde varlar. Dili de tam olarak bu şekilde –çoğunlukla izleyerek ve dinleyerek, kısmen de açık yönlendirmelerle– öğrendim. Ve nasıl doğru konuşabilmek ama dilin altında yatan gramer kurallarını tanımlayamamak mümkünse eylemlerin ve varsayımların altında zorunlu olarak yatan değerler ve inançlar hakkında fazla bir şey bilmeden dünya üzerinde eylemde bulunmak ve onun doğası hakkında varsayımlarda bulunmak da mümkündür.

Dilimizin yapısı tarihsel bir süreç içerisinde oluşturulmuştur ve bir anlamda bu sürecin somutlaşmış halidir. Eylemlerimizi ve algılarımızı yönetenlerin yapısı da tarih boyunca oluşturulmuş ve tarihin somutlaşmış halidir.

Bu fikirden yaptığım çıkarımlar beni bunalıttı. Tarihin ne olduğunu ve ne düşündüğümü ve ne yaptığımı nasıl etkilediğini anlamak için tarihin kendisini üniter bir fenomen olarak –tek bir şey olarak– düşünmeye çalışıyordum. Tarihin bir anlamda kafanızda olduğunu fark ederseniz ve aynı zamanda tarihin önemi, anlamı hakkında hiçbir şey bilmediğinizi fark ederseniz ki o zaman kendinizin önemi ve anlamı hakkında hiçbir şey bilmediğinizi anlarsınız.

Kitabımı tarihin psikolojik önemini, tarihin anlamını açıklamak amacıyla yazıyorum. Bunu yaparken, bir dizi ilginç şeyi "keşfediyorum":

1. *Batı dışındaki diğer tüm kültürlerin tarihi "nesnel olaylara" dayalı bir tarih değil. Alternatif kültürlerin tarihi –Hint, Çin ve antik Greko-Romen kültürleri kadar gelişmiş olanlar bile– mitolojiktir, yani bir olayın nasıl olduğu yerine psikolojik terimlerle ne anlama geldiğini ampirik terimlerle betimler.*
2. *Tüm kültürler, hatta doğası gereği en farklı olanlar bile, geniş ölçüde tahmin edilebilir çizgiler içerisinde gelişir ve mitolojik tarihleri içinde belirli sabit özelliklere sahiptir (tıpkı yeterince soyut bir analiz*

seviyesinde tüm dillerin gramer yapısını paylaşması gibi). Kültürün geliştiği çizgi biyolojik olarak belirlenir ve bu gelişimi yöneten kurallar, nörofizyolojik yapıların psikolojik ifadelerinin sonucudur. (Bu tezi kanıtlamak benim için en zoru olacak, ancak lehine bazı sağlam kanıtlarım var ve nöroanatomi ve nöropsikoloji çalıştıkça kanıtlar daha net hale geliyor).

3. İncil'dekiler gibi tarihin mitolojik yorumlamaları, standart Batı ampirik yorumlamaları kadar "doğrudur". Kelimenin tam anlamıyla doğrudur, ancak nasıl doğru oldukları farklıdır. Batılı tarihçiler "ne" olduğunu anlatırlar (veya tanımladıklarını düşünürler). Mitoloji ve dini gelenekler, olan şeylerin önemini ve anlamını tanımlar (ve şuna dikkat edilmelidir: Olan şey önemsiz ise, konu dışında kalır).

Her neyse, yapmayı planladığım şeyin tüm kapsamını tek bir mektupta açıklayamam. Bu kitapta, bir dizi tarihsel eğilimi ve bunların bireysel davranışları nasıl etkilediğini –bu mektupta denediğim şekilde– açıklamayı umuyorum. Daha da önemlisi, belki de, yalnızca sorunun ne olduğunu değil, olası bir çözümün nerede olabileceğini ve bu çözümün makul olarak ne olabileceğini de açıklamayı ve bunu, uygulamasını mümkün kılacak şekilde tanımlamayı umuyorum.

Size daha fazlasını anlatmamı isterseniz (birinin bu konuyla ilgilenip ilgilenmediğini her zaman söyleyemem) anlatırım. Bilmiyorum baba ama sanırım kimsenin hakkında hiçbir fikri olmayan bir şey keşfettim ve hakkını vererek yapabileceğimden emin değilim. Kapsamı o kadar geniş ki, bir kerede ancak belli kısımlarını net bir şekilde görebiliyorum ve bunu anlaşılır bir şekilde yazılı hale getirmek son derece zor. Görüyorsunuz, sözlü ve mantıksal olarak aktarmaya çalıştığım bilgilerin çoğu, bir kişiden diğerine her zaman sanat, müzik, din ve gelenek yoluyla aktarıldı; rasyonel açıklama ile değil. Bu bir dili diğerine tercüme etmek gibi. Ve bunlar iki farklı dilden de öte tamamen farklı bir deneyimin modları.

Neyse

Siz ve annemin iyi olmanızla sevindim. Gelir vergisi beyannamelerimi doldurduğunuz için teşekkür ederim.

Jordan

İnsanların kötülüğe yönelik motivasyonunun altında yatan paradoksun özünü ilk kez kavramam neredeyse on beş yıl önce oldu: İnsanlar grup kimliğine ihtiyaç duyar, çünkü bu özdeşleşme onları bilinmeyenin korkunç güçlerinden kelimenin tam anlamıyla korur. Bu nedenle yozlaşmamış olan her birey, kendi bölgesini, gerçek ve psikolojik olarak korumak için çaba gösterecektir. Ancak koruma eğilimi aynı zamanda ötekinden nefret etmek ve savaşın kaçınılmazlığı anlamına gelir ve artık teknolojik olarak savaşa giremeyecek kadar güçlüyüz. Bununla birlikte, *diğer* zafere izin vermek (hatta onun şartlarına göre varlığını sürdürmek) boyun eğdirme, koruyucu yapının çözülmesi ve en çok korkulan şeye maruz kalma anlamına gelir. Benim için bu şu anlama geliyordu: “Yaparsan lanet olsun, yapmazsan lanet olsun”: İnanç sistemleri duygulanımı düzenler, ancak bu sistemlerin arasında bir çatışma çıkması çatışma kaçınılmazdır.

Bu korkunç paradoksu formüle etmek ve anlamak beni mahvetti. Bir problemin (herhangi bir problemin) yeterince anlaşılmasının, her zaman çözümüne götüreceğine ikna olmuşum. Ancak işte buradaydım, sadece yeterli olmakla kalmayıp aynı zamanda eksiksiz görünen bir anlayışa sahiptim, yine de şeytan ve masmavi deniz arasında kaldım. Bir inanç sistemine sahip *olmanın* veya *olmamanın* herhangi bir alternatifinin nasıl olabileceğini göremiyordum ve her iki pozisyonun dezavantajları hariç pek bir şey göremiyordum. Bu gerçekten inancımı sarstı.

Sonuç olarak rüyalarım döndü; Jung’un başka hiçbir kaynak yeterli olamazken rüyanın bilgi içerebileceğini öne süren bir ipucu üzerine hareket ettim. Bunu yaparak, asla hayal bile edemeyeceğim birçok şeyi öğrenmişim. Ama en çok ihtiyacım olduğu anda rüyalarım kesildi ve daha fazla bilgi gelmedi. Bir tür duraksama içindeydim, durma noktasındaydım. Bu benim için çok acı vericiydi. Birkaç yılı yoğun bir şekilde çalışarak ve düşünerek; olası en kötü insan eylemlerini yönlendiren bireysel insan motivasyonunu anlamaya çalışarak geçirdim. Gerçekten yapabileceğimin en iyisi

olduğuna inandığım şeyi, yapabileceğim en iyi şekilde, kişisel ve profesyonel hayatıma önemli ölçüde müdahale etmesine rağmen yapıyordum. Hayatımı kötülük sorununa adamaya karar vermiştim (onunla savaşmanın bir yolunu bulma umuduyla gerçek bir kötülük anlayışının geliştirilmesine) yine de arayışım bir çıkmaz sokakta sona ermişti. Bu kabul edilebilir değildi. Daha iyisini hak ettiğime gerçekten inanıyordum.

Sonra bir gece rüyalarım belli bir intikam duygusuyla geri geldi. Birkaç yıl önce arayışımı başlatan yıkım rüyaları kadar korkunç ve güçlü şu kâbusu gördüm:

Rüyamda iki katlı bir evde yaşadığımı gördüm. Biraz içtikten sonra tavan arasına gittim ve uyuyakaldım. Uyuyakaldıktan sonra rüyanın içerisinde şu rüyayı gördüm:

Muazzam, karanlık bir katedralin kubbesinin tam altında asılı duran dev bir avizenin içinde sıkışıp kalmıştım. Avize, kubbedeki bağlantı noktasının yüzlerce metre altında asılıydı ve yerden hâlâ o kadar yüksekteydi ki, aşağıdaki insanlar karınca gibi görünüyordu. Bu insanlar katedralden sorumluydu ve bulunduğum yerde olduğum için bana kızgın olduklarını görebiliyordum. Kendimi suçlu hissetmiyordum çünkü kendi isteğimle orada değildim; tesadüfen oraya gelmiştim ve gitmek istiyordum.

*Rüya gördüğümü fark ettim ve kendimi bu rahatsız edici pozisyon-
dan çıkartmak için "uyandım". Ama "uyandıgımda" kendimi hâlâ aynı
yerde asılı buldum. Tekrar uykuya dalarak bunu inkâr etmeye çalıştım,
bu durum hakkında rüya görmenin gerçekten içinde sıkışıp kalmaktan
daha iyi olduğunu düşündüm. Ancak önceki bilinçsiz durumuma geri
dönemedim ve rahatsız bir halde uyanık kaldım.*

*Sonra nasıl olduğunu hatırlamadığım bir sürecin sonucu olarak
kendimi yerde buldum. Katedral halkı orada olmama karşı çıktı ama
bu beni pek rahatsız etmedi. Tek yapmak istediğim eve, bildiğim bir
yere gitmek ve tekrar uyumaktı.*

*Eve döndüğümde evimin zemin katının ortasında, küçük, pence-
resiz bir odaya (sanırım kalorifer dairesiydi) girdim. Bu odanın etrafı
başka odalarla çevriliydi; dışarıyla hiçbir temas noktası yoktu. Orada*

küçük bir tek kişilik yatak vardı, benim gerçek yatağıma çok benziyordu. İçine girdim ve uykuya dalmaya çalıştım ama üzerime garip bir rüzgâr esti. Onun etkisi altında çözülmeye başladım. Beni katedralin ortasındaki avizeye geri götüreceğini kesinlikle biliyordum. Rüzgâra karşı koymaya çalıştım ama neredeyse felç olduğumu ve bir tür sarsıntı geçirdiğimi fark ettim. Umutsuzca yardım çağırmak için bağırdım ve uyandım; en azından kısmen.

Gerçek odamda yatağımın arkasındaki pencereler ardına kadar açıktı ve rüzgâr esiyordu. Onları kapattım ve sonra arkamı döndüm. Uyanıkken önümde, yatak odam ile bitişik oda arasında, Gotik bir katedralde olduğu gibi, sadece kısmen ayrılmış olan büyük bir çift kapı vardı. Kendimi sarsıtım ve kapı kayboldu. Yaşadığım dehşet çok daha yavaş geçti.

O günün erken saatlerinde İncillerin çoğunu okumuştum; bu, rüyamdaki içki içme anına atıfta bulunulmasını açıklayabilir (ruhun içilmesi). Uyanır uyanmaz rüyanın bir yorumunu formüle ettim; esasen kabul edilemez bir formülasyon. “Ruh” (spirit) kelimesinin Yunanca rüzgâr anlamına gelen *pneuma*’dan türetildiğini biliyordum. (Örneğin Yaratılış’ta su üzerinde hareket eden rüzgâr; Tanrı’nın insanı yaratmak için maddeye üflediği rüzgâr veya nefes.)

Rüyamda kendimi bir katedralin merkezinde bulmuştum ve kaçamamıştım. Katedral, kaos güçlerini uzak tutmak için tasarlanmış “kutsal alan”dır; haç ile aynı yapıya sahiptir. Bir katedralin merkezi noktası, sembolik olarak, Mesih’in çarmıha gerildiği yerdir ve aynı anda evrenin merkezidir. Rüyamda cisimleşen tüm güçler, tüm çabalarımın rağmen, beni orada uyanık tutmak için bir komplo içindeydiler. O zaman, o rüyanın imalarını kabul edebilecek durumda değildim (buna inanmadım) ve bunların anlamını özümsemem uzun zaman aldı:

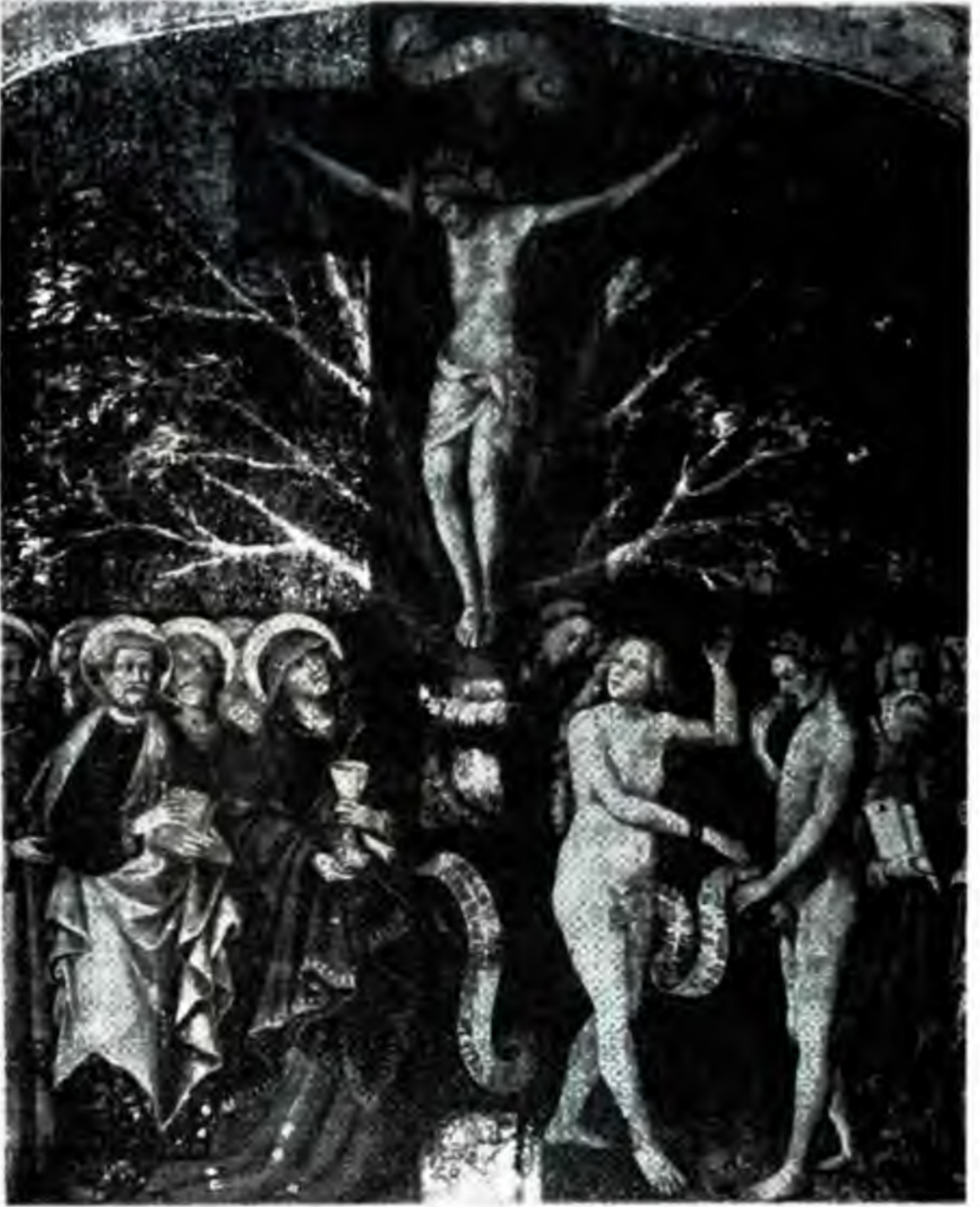
“Size doğrusunu söyleyeyim, benim yaptığım işleri, bana iman eden de yapacak; hatta daha büyüklerini yapacaktır.” (Yuhanna 14:12)

Yuhanna'dan alıntı, Mesih'in kendisini görenlerin Tanrı'yı gördüğünü öğrettiği on dördüncü bölümden alınmıştır. O Tanrı'dadır ve Tanrı da onun içindedir. Havariler onun içindedir ve o onların içindedir, ayrıca onlar Kutsal Ruh'a şefaatçi olarak gönderileceklerdir ve kendisinininkinden daha büyük işler yapacaklardır. Bu on dördüncü bölüm, geleceğe dair yankı uyandıracak bir soruyu gündeme getirir: Mesih gittiğinde kalacak olan kontrol et ilahi olanla insanın iç içe geçmesini, havarilerin "Mesihleştirilmesi"nden uygun bir şekilde söz edebileceğimiz bir dereceye kadar yoğunlaştıran Kutsal Ruh sorunu...

Yuhanna'nın on dördüncü bölümünden mantıksal sonuç çıkarıldığında ne olacağını görmek kolaydır: *Opus Christi* bireye aktarılır. Daha sonra birey, gizemin taşıyıcısı haline gelir. Bu gelişme, Kutsal Ruh'un ve Sapiientia Dei'nin dini haline gelmenin açık işaretlerini gösteren simyada bilinçsizce önceden tasarlanmış ve öngörülmüştür.⁶⁶⁰

Köken mitleri cennet halini genellikle her şeyin kaynağı olarak tasvir eder. Düşüş olayları tarafından bozulan cennetsel başlangıç koşulu, aynı zamanda tarihin ilerlediği hedeftir. Düşüş hikâyeleri, insan deneyimine kontrol edilemeyen kaygının girmesini, travmatik olarak artan bilincin bir sonucu olarak tanımlar. İnsanın kendi savunmasızlığı ve ölümlülüğüne dair geri dönülmez bir şekilde elde edilen bilginin sonucu olarak tanımlar. Cennetin yeniden kurulması, böyle bir bilinç kazanımının ardından, anlamlı bir amaca yönelik örnek bir davranış biçiminin tezahürüne bağlı hale gelir; belirli bir kurtuluş tarzının oluşturulmasına bağlıdır:

Eski bir İngiliz efsanesi, Seth'in Cennet Bahçesi'nde gördüklerini anlatır. Cennetin ortasında parıldayan bir çeşme yükseldi, içinden dört ırmak aktı ve bütün dünyayı suladı. Çeşmenin üzerinde dalları çok olan büyük bir ağaç vardı, ama yaprağı olmadığı için yaşlı bir ağaca benziyordu. Seth, bunun ailesinin meyvesini yediği ağaç olduğunu biliyordu, bu yüzden şimdi çıplak duruyordu. Seth daha yakından baktığında, derisi olmayan çıplak bir yılanın ağaca

Şekil 67: Mistik Elmanın [Mesih'in] Bilgi Ağacına İadesi

dolanmış olduğunu gördü. Havva'yı yasak meyveden yemeye ikna eden yılanı. Seth cennete ikinci kez baktığında ağacın büyük bir değişim geçirdiğini gördü. Şimdi yapraklarla kaplıydı ve tepesinde, Âdem'in günahı yüzünden feryat eden kundağa sarılı, yeni doğmuş küçük bir bebek vardı. Bu İsa, ikinci Âdem idi. O, Mesih'in soy ağacının temsillerinde Adem'in vücudundan çıkan ağacın tepesinde bulunur.⁶⁶¹

Ağaç, yani *axis mundi*, düşmenin sonucunda ölümcül şekilde etkilendiği için kabuksuz ve yapraksızdır. İlk meyvesinin üretimi (kendine referansı) onu şoka soktu, kaynaklarını tüketti. İkinci meyvesi, bereketli ve sağlıklı olarak yeniden ortaya çıkmasıyla bağlantılı, kurtarıcı, insanlığı düşüşün sonuçlarından kurtaran kahramandır,⁶⁶² cennete giden ilahi bireydir.⁶⁶³ Bu kavram *Şekil 67: Mistik Elmanın [Mesih'in] Bilgi Ağacına İadesi*'nde görsel olarak temsil edilmiştir.⁶⁶⁴ Benzer bir kurtarıcı düşünce modeli Doğu'da mevcuttur. Gautama için acı ve düş kırıklığı yetişkin aydınlanmasının (gerekli) ön koşullarıdır (Buda'nın adı –Siddhartha– kelimenin tam anlamıyla “hedefe ulaşılan” anlamına gelir.)⁶⁶⁵ Dünyada var olma tarzı o dünyadaki ızdırabı aşan “aydınlanmış kişi”, Buda figüründeki “tarihsel” enkarnasyona rağmen ebedi bir ruhtur (yani, ebediyen tekrar eden bir ruhtur). *Şekil 68: Bodhisattva'nın Ebedi Dönüşü*,⁶⁶⁶ insanlığın ve yüce ve korkunç ananın üzerinde sonsuza kadar egemen olan bu ruhu tasvir eder. Bu figürdeki merkezi “karakter” olan *bodhisattva*, Doğulu bir Mesih'e eş değerdir (veya belki de şefaatçinin veya Kutsal Ruh'un bir görüntüsüdür). Bu görselin yaratıcısı, bodhisattva'yı, dönüştürücü ateşle çevrelenmiş gökyüzündeki bir “tünel” üzerine yerleştirmiştir. Bu tünel, görüntüde temsil edilen uzamsal boyutlara zamansal bir boyut katar ve kahramanlık ruhunun zaman içinde sürekli olarak yinelenmesinin tasvirine olanak tanır. Bu, Hristiyan düşünürleri, Mesih'in “tarihsel” doğasına rağmen, tarih öncesi (ve ebedi) gerçekliği ona atfetmeye iten fikrin bir yansımasıdır.

Şekil 68: Bodhisatva'nın Ebedi Dönüşü

Bu, aynı zamanda Mesih'in ölümünden sonra geride bıraktığı "gerçeğin ruhu" hakkında spekülasyonlara yol açmıştır.

Düşüş ve kurtuluş mitleri, insanın mevcut koşullardan (bu koşullar ne kadar rahat olursa olsun) memnuniyetsizliğinin ortaya çıkışını ve "daha iyi bir geleceğe" doğru hareket etme eğilimini veya arzusunu tasvir eder. Bu tür mitler, anlatı biçiminde, insanların nasıl düşündüklerini ve her zaman nasıl düşüneceklerini zamandan veya mekândan bağımsız olarak tanımlar. Eş zamanlı olarak bu tür mitler, *niteliksel olarak dönüştürülmüş bilinci bu huzursuzluğun tedavisi olarak tasvir eder (daha derinden, bilincin niteliksel dönüşümü eylemine katılımı bu huzursuzluğun tedavisi olarak tasvir eder)*.

Açık veya örtülü olarak bir ideal ortaya koymak, onu elde etmek için çalışmak, yeni madde ve durum kendini gösterirken o kurulunca da tatmin olmamak ve döngüye bu nedenle tekrar girmek, bu insan soyutlaması ve davranışının temel olarak tanımlayıcı modelini oluşturur. Amaca yönelik en basit ve en temel günlük insan faaliyetleri, ister istemez, yetersiz şimdiki zamana pozitif bir karşıtlık içindeki arzu edilen geleceği tanımlayan bilinçli veya geleneğe bağlı bir değer hiyerarşisinin kabulüne dayanır. İnsani bakış açısıyla yaşamak, neyin değer verildiğinin, neyin istendiğinin, neyin olması gerektiğinin ışığında hareket etmek ve bir anlamda yeterli cehaleti sürdürmek, böyle bir değere olan inancın gelişmesine izin vermektir. Değer hiyerarşisine olan inancın çöküşü –daha da tehlikelisi bu tür hiyerarşiler fikrine olan inancın çöküşü– şiddetli depresyon, intrapsişik kaos ve varoluşsal kaygının yeniden ortaya çıkmasına neden olur.

Cennetten düşüş miti, insan öz bilincinin gelişimini büyük bir trajedi, akla gelebilecek en büyük anormallik, evrenin yapısını kalıcı olarak değiştiren bir olay olarak tanımlar; insanlığı acıya ve ölüme mahkûm eden bir olay olarak. Ancak bireyin, kültürün yaratıcısı olan kahramanın kurtarıcı rolünü benimsemesine izin veren de bu düşüştür. Bu insanlık tarihinin dramının perdesini kaldıran düşüşün aynısıdır. İnsanlığın bilinçsiz kalmasının daha

iyi olup olmayacağı artık yararlı bir şekilde değerlendirilebilecek bir nokta değil; bu yolu takip edenler için de bu pek yararlı gibi görünmemektedir. Âdem'in ilk günahı herkesi lekeledi; bunun bir geri dönüşü yok.

İnsanlık tarihinin büyük bir bölümünde –düşüşten sonra– birey, varoluşun trajedisine anlam veren dinî bir rüyanın sınırları içine sıkı sıkıya bağlı kaldı. Freud da dâhil olmak üzere birçok modern düşünür, geçmişe bakıldığında bu rüyayı savunma amaçlı, ölümlülük bilgisinin ürettiği varoluşsal kaygıya karşı dikilmiş bir fantezi bariyeri olarak gördü. Bununla birlikte, fantezi ve gerçeklik arasındaki ayrım çizgisi o kadar kolay çizilemez. Katlanılabileceğin ötesinde korkunç bir dünyadan inkârın verdiği rahatlığına çekilmek, aldatıcı sisler arasında gönüllü olarak kaybolmak kesinlikle mümkündür. Ancak hayal gücü her zaman delilik anlamına gelmez; ona başvurmak her zaman gerileme değildir. Hayal gücü ve fantezi, her birimizin karşılaşmamız gereken bilinmeyenle onu henüz anlayamasak da başa çıkmamıza izin verir. Bilinmeyeni düşünmek için uygulanan fantezi bu nedenle yanıltıcı değildir. Bunun yerine, nihayetinde ayrıntılı, ampirik, iletilebilir bilginin evrimi ile sonuçlanan anlama sürecindeki ilk aşamadır. Fantezi, gerçek dünyayı yaratmanın yanı sıra yanılsama dünyasını yaratmak için kullanılabilir. Her şey hayal etmeyi kimin ne amaçla yaptığını bağlıdır.

Deney öncesi insan, bilinmeyeni değişken bir anne olarak tasavvur ettiğinde, çocuksu fantezilere kapılmış değildir. Bildiklerini, tanıdık olmayan ama görmezden gelinemeyen şeylere uyguluyordu. İnsanın bilinmeyeni tanımlamaya yönelik ilk girişimleri, ampirik geçerlilikten yoksun oldukları için hatalı değildir. İnsan başlangıçta ampirik bir düşünce yapısına sahip değildi. Bu onun kendini kandırdığı veya yalancı olduğu anlamına gelmez. Aynı şekilde, birey kahramana taptığında, mutlaka gerçeklikten saklanıyor olmaz. Bu birey olarak bilinmeyenle yüzleşmeye hazır

ve istekli olduğu; hayatında kahramanlık modelini benimsemeye ve bu şekilde yaratmaya hazır olduğu anlamına gelebilir.

Hristiyanlığın büyük mitleri –genel olarak geçmişin büyük mitleri– artık kendilerini eğitilmiş gören Batılıların çoğuna hitap etmiyor. Efsanevi tarih görüşü, gerçeklikle maddi, ampirik bakış açısından ilişkilendirilemez. Bununla birlikte, Batı hukukunda açıkça resmileştirilenler de dâhil olmak üzere tüm Batı etiğinin, bireye özel olarak ilahi statü atfeden mitolojik bir dünya görüşüne dayandığı bir gerçektir. Modern birey bu nedenle benzersiz bir konumdadır: Artık tüm davranışlarının dayandırıldığı ilkelerin geçerli olduğuna inanmamaktadır. Batı mitolojik bariyerinin yıkılması, bireysel varoluşun temel trajedisini yeniden gözler önüne serdiği için, bu ikinci bir düşünüş olarak düşünülebilir.

Bununla birlikte, Hristiyan dünya görüşünü altüst eden şey, ampirik gerçeğin peşinde koşmak değildir: Ahlaki gerçeğin aleyhine olan bir şekilde ampirik gerçekle karıştırılmasıdır. Bu karışıklık, sürdürülmesinde önemli bir rol oynayan ikincil bir kazanç olarak tanımlanabilecek şeyi üretmiştir. Bu kazanım, insanda ilahi olanın tanınmasının bir sonucu olarak dayatılan mutlak kişisel sorumluluktan feragat etmektir. Bu sorumluluk, benzersiz bireyselliğin ifadesi ile bağlantılı denemelerin ve sıkıntıların kabul edilmesi ve bunların diğerlerinde de kendilerini göstermesine saygı duyulması anlamına gelir. Böyle bir kabul, ifade ve saygı, kesinliğin yokluğunda cesaret ve en küçük meselelerde dahi disiplin gerektirir.

Ahlaki gerçeğin reddedilmesi, korkakça, yıkıcı, yozlaşmış kendine düşkünlüğün rasyonelleştirilmesine izin verir. Bu, böyle bir reddedişin en büyük çekiciliklerinden biridir ve yalan için birincil bir motivasyon oluşturur. Yalan, her şeyden önce bireyi ve kişiler arası olanı tehdit eder. Yalan, bireysellik trajedisinin dayanılmaz olduğu, insan deneyiminin kendisinin kötü olduğu varsayımına dayanır. Birey korktuğu için yalan söyler ve en açık tehlikeyi başkasına söylediği yalanlar değil, kendisine söylediği yalanlar oluşturur. Sosyal ve bireysel psikopatolojinin kökü, “inkâr”

ve “bastırma” yani yalandır. Yalanların en tehlikelisi, bireysel sorumluluğun inkârına, bireysel tanrısallığın inkârına adanmıştır.

İlahi birey fikrinin tam olarak gelişmesi binlerce yıl almıştır ve hâlâ da doğrudan saldırı ve sinsî karşı hareket tarafından sürekli tehdit edilir. Bu bireyin deneyimin odağı olduğunun farkına varılmasına dayanır. Gerçeklik hakkında bildiğimiz her şeyi deneyim yoluyla biliyoruz. Bu nedenle, gerçeklikte var olan her şeyin, varlıkta ve gelişimde deneyim olduğunu varsaymak en basitidir. Ayrıca, ilahi olan, bireyselliğin (deneyimin) nesnel değil *özel* yönüdür. İnsan, nesnel bir bakış açısından, o anın görüş ve fırsatlarının gerektirdiğinden daha fazla dikkate değmeyen bir hayvandır. Bununla birlikte, efsanevi bakış açısından, her birey benzersizdir. Yeni bir deneyimler dizisi, yeni bir evrendir; yeni bir şeyi var etme yeteneği vardır; yaratma eyleminin kendisine katılma yeteneğine sahiptir. Hayatın trajik koşullarını katlanılabilir, olağanüstü, mucizevi kılan şey, bu yaratıcı eylem kapasitesinin ifadesidir.

Çocukluğun cenneti, tam anlamıyla anlamlı bir vaftizdir. Bu vaftiz, özel ilginin gerçek bir tezahürüdür. İlgi, özel olarak belirlenen bir yönde ve oranda bilinmeyenin dürüst keşfine eşlik eder. Yararlı tarafıyla bilinmeyen, ilginin temeli, önemli olanın kaynağıdır. Destekleyici rolünde kültür, bireyi disipline ederek ve yeteneklerini genişleterek bilinmeyeni karşılayacak gücü büyütür. Çocuklukta, ebeveyn kültürel vekil olarak hizmet eder ve çocuk, ebeveynlerinin sağladığı koruma şemsiyesi altında keşfeder. Bununla birlikte, ebeveyn mekanizmasının sınırları vardır ve bu sınırlar kültürün içselleştirilmesiyle; inanç, güvenlik ve hedefin intrapsişik olarak dâhil edilmesiyle aşılmalıdır. Bu ikincil koruyucu yapının benimsenmesi, bireysel yeteneği önemli ölçüde geliştirir ve şekillendirir.

Kaos ejderhası, bireysel çıkar arayışını sınırlar. Ejderha ile yani irade ve umudu yutan güçlere karşı mücadele, mitolojik dünyada kahramanca savaşı oluşturur. Kişisel deneyimin gerçekliğine sadık

bir bağıllık, ejderha ile teması sağlar ve eğer izin verilirse bireysel ruhun büyük gücünün, böyle bir temas sırasında tezahür etmesiyle sonuçlanır. Kahraman gönüllü olarak ejderhanın karşısına çıkar. Yalancı, kendisinin ve diğerlerinin zararına olacak şekilde büyük bir tehlikenin olmadığını iddia eder veya temel çıkarlarıyla olan ilişkisinden vazgeçer ve daha fazla gelişme şansını kaçıır.

İlgi anlamdır. Anlam, bireysel ilahi uyumsal yolun tezahürüdür. Yalan, güvenlik ve emniyet için bireysel menfaatin, dolayısıyla anlamın ve tanrısallığın terk edilmesidir. Bireyin Yüce Ana ve Yüce Baba'yı yatıştırmak için feda edilmesidir.

Yalan, korkunun ifadesidir: "Bu gerçek olamaz; bu gerçekten olmadı." Yalan artık öznelliğini dünyaya karşı test ederek yetkinliğini genişletmeyen bireyi zayıflatır ve yaşamının anlamını tüketir. Anlamsız yaşam, ölümcül sınırlamadır; başvurulacak bir yer olmaksızın acıyla ve ızdırapla karşılaşmaktır. Anlamsız hayat trajedidir, kurtuluş umudu yoktur.

Anlamın terk edilmesi, şeytani bir uyum biçiminin benimsenmesine neden olur, çünkü birey anlamsız acı ve hayal kırıklığından nefret eder ve onu yok etmeye çalışır. Bu çaba, gururun dayanılmaz kıldığı varoluştan intikam almaktır.

Yeniden doğuş, kültürel olarak belirlenmiş yetkinliğin benimsenmesinin ardından ilginin yeniden kurulmasıdır. İlginin yeniden doğuşu, bireyi bilinen ve bilinmeyen arasındaki sınıra doğru hareket ettirir ve böylece uyarlanabilir yetkinliği genişletir. Bu şekilde Tanrı modern dünyada birey aracılığıyla hareket eder ve tarihin alanını genişletir.

Öz bilinç, bireysel savunmasızlığın bilgisi anlamına gelir. Bu bilginin ortaya çıktığı süreç, bireysel değere olan inancı yok edebilir. Bu, somut bir anlamda, bir bireyin gelişim sürecinde kendi deneyimini bu deneyimin peşinde koşmak toplumsal çatışma yaratacağı veya bireysel yetersizliği ortaya çıkaracağı için feda edebileceği anlamına gelir. Bununla birlikte, değişim ancak böyle bir çatışma yoluyla gerçekleşir ve güce dönüşmeden önce

zayıflığın tanınması gerekir. Bu, bireyselliğin feda edilmesinin, bireysel gücün keşfedilme veya geliştirme ve dünyanın kendisinin ilerleme olasılığını ortadan kaldırdığı anlamına gelir.

Hayatı anlamsız olan insanlar, zayıflıkları için kendilerinden, onları zayıflattığı için de hayattan nefret ederler. Bu nefret, mitolojik, tarihsel ve biyolojik tezahürlerinde, yıkıcı güçle mutlak özdeşleşmede ve varlığın mutlak yok olma arzusunda kendini gösterir. Böyle bir özdeşleşme insanı dokunduğu her şeyi zehirlemeye, kaçınılmaz ızdırap karşısında gereksiz sefalet yaratmaya, yeryüzü ile cehennemi birbirine karıştırmaya (Tanrı'dan ve yarattıklarından intikam almaya) yöneltir.

Eğer böyle bir şeyin varlığı düşünülebilirse insanın amacı, sınırlamalara rağmen anlamın peşinden gitmektir, ışığın, bilincin alanını genişletmektir. Düzen ve kaos arasındaki sınırda anlamlı olay ortaya çıkar. Anlam arayışı, bireyi kademeli olarak bilinmeyene maruz bırakarak, güç ve uyum yeteneğini arayışının ciddiyeti oranında geliştirmesine izin verir. İnsan gücünün, bireysel ve ardından tarihsel olarak büyümesi, bilinmeyenle temas sırasında gerçekleşir. Anlam, bu temasla yeterli oranda ilişkili öznel deneyimdir. Büyük dinî mitler, gönüllü olarak ve kendini aldatmadan benimsenen sürekli anlam arayışının, bireyin Tanrı ile olan birliğini keşfetmesine yol açacağını belirtir. Ortaya çıkan bu kimlik onu hayatın trajedisine dayanabilecek hale getirecektir. Bunun tersine, anlamın terk edilmesi insanı ölümcül zayıflıklarına indirger. Bu onun hayattan nefret etmesine ve onu ortadan kaldırmaya çalışmasına neden olur.

Anlam, içgüdünün en derin tezahürüdür. İnsan, bilinmeyenin kendisine çektiği bir yaratıktır; bilinmeyenin fethi için uyarlanmış- tır. Subjektif anlam duygusu, bilinmeyenle temas kurma oranını belirleyen bir içgüdüdür. Değişime çok yoğun maruz kalma onu kaosa çevirir; çok az maruz kalma ise duraklamayı ve yozlaşmayı teşvik eder. Uygun denge, güçlü bir birey, hayata karşı koyma yeteneğine güvenen, doğa ve toplumla her zamankinden daha

iyi başa çıkabilen, kahramanlık idealine her zamankinden daha yakın olan bir birey üretir. Yapısal olarak benzersiz olan her birey, farklılıklarını sürdürme cesaretine sahipse, farklı arayışlarda anlam bulur. Toplumsal olarak aktarılabilen bilgiye dönüştürülen bireysel çeşitliliğin tezahürü, tarihin çehresini değiştirir ve her bir insan neslini bilinmeyene doğru ilerletir.

Sosyal ve biyolojik koşullar, bireysel varoluşun sınırlarını belirler. Kesintisiz sürdürülen çıkar arayışı, bu koşulların karşılanabileceği ve sınırlarının aşılabileceği öznel araçları sağlar. Anlam, yaşamı mümkün kılan içgüdüdür. Bu terk edildiğinde, bireysellik kurtarıcı gücünü kaybeder. Anlamın var olmadığı ya da önemli olmadığı büyük yalandır. Anlam inkâr edildiğinde, yaşama karşı nefret ve onu yok etme arzusu kaçınılmaz bir şekilde hüküm sürer.

İçinizdekini ortaya çıkarırsanız, ortaya çıkardığınız sizi kurtarır.

İçinizdekini ortaya çıkarmazsanız, ortaya çıkarmadığınız şey sizi yok eder.⁶⁶⁷

Grubun bilgeliği, çocukluğun bağımlılığı ile yetişkinliğin sorumluluğu arasında aracılık eden bir güç olarak hizmet edebilir. Bu koşullar altında geçmiş, bugüne hizmet eder. Bireyin üstün tanrısallığına olan inanca dayanan bir toplum, kişisel ilginin gelişmesine ve kültürün zorbalığına ve doğanın terörüne karşı koyan bir güç olarak hizmet etmesine izin verir. Bunun aksine anlamın reddi ise grupla mutlak özdeşleşmeye veya intrapsişik yozlaşmaya ve çöküşe neden olur. Yüce ana kaos denizi tehdit ettiğinde, anlamın inkârı, yozlaşmış veya mutlakçı bireyi çaresiz ve zayıf bırakır. Bu çaresizlik ve zayıflık, onun hayattan nefret etmesine ve hem kendisinin hem de etrafındakilerin yıkımı için çabalamasına neden olur. Yalan, bu yolsuzluk dramının temel eylemidir:

Bunlar, yaşayan İsa'nın söylediği ve Didymos Yahuda Tomas'ın yazdığı gizli sözlerdir.

Ve şunu demiştir: “Bu sözlerin tefsirini bulan, ölümü tatmayacaktır.”
“Arayan bulana kadar aramaya devam etsin. Başı belaya girdiğinde şaşırarak ve her şeye o hâkim olacaktır.”

“Eğer sana yol gösterenler, ‘Bak, krallık gökte’ derse, o zaman göklerdeki kuşlar senin önünden gidecektir. Eğer, ‘Denizde’ derlerse, o zaman balıklar senin önünden gidecektir. Aksine, krallık hem içinizdedir hem de dışınızda. Kendinizi tanıdığınız zaman, o zaman tanınacaksınız ve yaşayan babanın oğulları olduğunuzu anlayacaksınız. Ama eğer kendinizi bilmezseniz, yoksulluk içinde yaşarsınız ve yoksulluğun kendisi olursunuz.”

İsa dedi ki: “İhtiyar adam, yedi günlük küçük bir çocuğa hayatın yerini sormaktan çekinmeyecektir ve yaşayacaktır. Çünkü ilk olan birçok kişi sonuncu olacak ve birleşip bir haline geleceklerdir.”
İsa dedi ki: “Gözünüzün önündekini tanıyın ve sizden gizlenen şey kendisini size sunacaktır. Çünkü açığa çıkmayacak gizli hiçbir şey yoktur.”

Havarileri onu sorguladılar ve ona dediler ki: “Oruç tutmamızı ister misin? Nasıl dua etmeliyiz? Sadaka vermeli miyiz? Hangi diyeti uygulamalıyız?”

İsa onları şöyle yanıtladı: “Yalan söylemeyin ve nefret ettiğiniz şeyi yapmayın, çünkü göklerin gözündeki her şey apaşıktır. Çünkü gizli her şey açığa çıkacaktır ve hiçbir şey gizli kalmayacaktır.”⁷⁶⁶⁸

NOTLAR

- 1 Jung, C. G. (1978a), s. 78; aynı zamanda:

Paradoksal gibi görünse de,
Başkalarının aşağılanması,
Kendi üzerine alan kişi,
Yönetmeye uygun kişidir.
Ve ülkenin felaketlerini kendi üzerine alan kişi,
ve o liderlik etmeye uygundur. (Lao Tzu, 1984c)

- 2 “Bazen bir sosyaliste bakıyorum –kazağı, kabarık saçları ve Marksist alıntılarıyla entelektüel, broşür yazar sosyalist tipe– ve onun amacının gerçekte ne *olduğunu* merak ediyorum. Bu amaçların herhangi birinin, özellikle de tüm insanlardan daha da uzak olduğu işçi sınıfı sevgisi olduğuna inanmak çoğu zaman güç.” Orwell, G. (1981), s. 156-157.
- 3 Jung, C. G. (1970a), s. 157.
- 4 Jung, C. G. (1970a), s. 158.
- 5 On yıl sonra, ben bu kitabın taslağını bitirirken, bir öğrencim Heidi Trembl şunları yazdı:

Mısır’dan Kenan’a yolculuk sırasında, sabırsız İsrailoğulları, Tanrı’yı ve Musa’yı kendilerini çöle ölüme götürmekle suçladılar. Bu şikâyetin bir sonucu olarak, Tanrı İsrailoğullarının arasına zehirli yılanlar gönderdi. Yılanların ısırmadığı İsrailoğulları

tövbe ettiler ve Musa'dan Tanrı'ya müdahale etmesini istediler. Tanrı, Musa'ya tunçtan [ya da ateşten] bir yılan yapmasını ve ısırılanların onu görüp yaşayabilmesi için onu bir direğin tepesine koymasını buyurdu. Musa kendisine emredileni yaptı. Bir kişiyi ne zaman bir yılan ısırса, o kişi bronz heykele bakar ve yaşardı... (Çölde Sayım 21:5-10) Evanjelist Yuhanna İsa'ya Nikodim'e şu açıklamayı yaptırdı: "Musa çölde yılanı nasıl yukarı kaldırıdıysa, İnsanoglu'nun da öylece yukarı kaldırılması gerekir. Öyle ki, O'na iman eden herkes sonsuz yaşama kavuşsun." (Yuhanna 3:13-15)

Bayan Tremi, yılanın hem (zehri nedeniyle) bir ölüm faili hem de (derisini değiştirebildiği için) bir dönüşüm ve yeniden doğuş faili olarak kabul edildiğine dikkat çekti. Özelliğın bu yoğun müphemliği onu "gizemli olan"ın (fikirleri bu el yazmasında daha sonra açıklanan Rudolf Otto'nun ardından) uygun bir temsilcisi yapar. *Gizemli olan*, titremeyi ve korkuyu (*mysterium tremendum*) ve güçlü çekiciliği ve büyüyü (*mysterium fascinans*) çağırabilir. Bayan Tremi ayrıca şu yorumu yaptı: "Bir kişi –en büyük korkusunu simgeleyen– yılanın bakışına karşılık verebilseydi, iyileşirdi."

Yaptığım tabloda ve Yeni Ahit'te İsa neden yılanı benzetildi? (Tabloyu ilk kurduğumda bu ilişki hakkında hiçbir şey bilmediğim akıldan çıkarılmamalıdır.) Bunun onun Vahiy Kitabı'nda yargıç olarak temsil edilmesiyle bir ilgisi var:

Yaptıklarını biliyorum. Ne soğuksun, ne sıcak. Keşke ya soğuk ya sıcak olsaydın! Oysa ne sıcak ne soğuksun, ılıksın. Bu yüzden seni ağızımdan kusacağım. Zenginim, zenginleştım, hiçbir şeye gereksinmem yok diyorsun; ama zavallı, acınacak durumda, yoksul, kör ve çıplak olduğunu bilmiyorsun. Zengin olmak için benden ateşte arıtılmış altın, giyinip çıplaklığının ayıbını örtmek için beyaz giysiler, görmek için gözlerine sürmek üzere merhem satın almanı salık veriyorum. (Vahiy 3:15-19)

Kurtarıcı fikri zorunlu olarak Yargıca –ve en amansız türden bir yargıca– işaret eder çünkü Kurtarıcı ideal olanın mitolojik bir temsilidir ve ideal her zaman gerçek üzerinde yargıda bulunur. Mükemmelliği

veya tamamlanmayı temsil eden Kurtarıcı'nın arketipsel görüntüsü bu nedenle idealden kişisel uzaklığa orantılı derecede ürkütücüdür.

6 Joyce, J. (1986), s. 28.

7 Jung, C. G. (1968b), s. 32.

8 *A.g.e.*, s. 32-33.

Bölüm 1

9 Jacqueline Kennedy Onassis'in şerit metresi 1996'da 45.000 dolara satılmıştır (Gould, L., Andrews, D. ve Yevin, J., Aralık 1996: s. 46).

10 Jung, C. G. (1976b), s. 92-93.

11 *A.g.e.*, s. 10-11.

12 Eliade, M. (1978b).

13 Jung, C. G. (1933), s. 204.

14 Nietzsche, F. (1981), s. 69-70. Nietzsche, özgün metinde "İngilizlere" atıfta bulunur. Eleştirdiği bakış açısı bugün o kadar yaygın ki, benim "modern Batılılar"ı ikame etmem tamamen uygun görünüyor.

15 Fukuyama, F. (1993).

16 Nietzsche, F., içinde Kaufmann, W. (1975), s. 126.

17 Kozmosun kökenini tanımlayan (daha sonra detaylandırılacak *Enuma Eliş* de dâhil olmak üzere) en az dört bağımsız Sümer anlatısı vardır. Eliade, büyük olasılıkla birliği Sümer uygarlığını yaratan halklardan türeyen bir "gelenekler çokluğu" olduğunu varsayar. Eliade, M. (1978b), s. 59.

18 Eliade, M. (1978b), s. 57-58.

19 Nietzsche, F. (1966), s. 97-98.

20 Nietzsche, F. (1968a), s. 77-78.

21 Dostoevsky, F., içinde Kaufmann, W. (1975), s. 75-76.

22 Frye, N. (1990), s. 90-92.

23 Richard Wilhelm, *yolun*, varlığın temeli olan Çince Tao'yu, "anlam"ın Almanca karşılığı olarak "sinn" şeklinde tercüme etti (Wilhelm, R. [1971], s. iv). *Yol*, tanımlanmış, mantıksal, içsel olarak tutarlı bilişsel yapılar tarafından sınırlandırılan alanın dışında tezahür eden süreçlerin yönlendirdiği bir yaşam yoludur. Böyle bir perspektiften, anlamlı deneyimler, yeni bir varoluş biçimine giden yolu gösteren "rehberler" olarak düşünülebilir. Estetik bir ele geçirme ya da anlam iması üreten herhangi bir sanat biçimi, bu nedenle, en azından prensipte böyle bir yol gösterici olabilir (bakınız Solzhenitsyn, A. I. [1990], s. 623-630).

24 Örnek için bakınız Eliade, M. (1975).

Bölüm 2

- 25 Gray, J. A. (1982; 1987); Gray, J. A. ve McNaughton, N. (1996); Gray, J. A., Feldon, J., Rawlins, J. N. P., Hemsley, D. R. ve Smith, A. D. (1996).
- 26 Sokolov, E. N. (1969), s. 672.
- 27 Sokolov, E. N. (1969), s. 673.
- 28 Bu "haritalar" bizim için o kadar önemlidir; o kadar hayatidir ki, onların salt soyut betimlemeleri (oynanmış, sözlü olarak aktarılmış veya yazılmış) özünde ilginçtir ve bizi simüle edilmiş bir dünyaya dâhil edebilir (bakınız Oatley, K. [1994]).
- 29 Vinogradova, O. (1961; 1975); Luria, A. R. (1980).
- 30 Lao Tzu (1984b).
- 31 Ohman, A. (1979); Vinogradova, O. (1961).
- 32 *A.g.e.*
- 33 Obrist, P. A., Light, K. C., Langer, A. W., Grignolo, A. ve McCubbin, J. A. (1978).
- 34 Gray, J. A. (1982).
- 35 Nietzsche, F. (1968a), s. 88.
- 36 Gray, J. A. (1982).
- 37 Burada "vaat" terimini kısmen "tehdit" in iyi (yani simetrik) bir karşılığı olduğu için kullanıyorum. Burada kullanılan "söz" terimi, "teşvik ödülü" veya "memnuniyet işareti" veya "tamamlayıcı ödül işareti" anlamına gelir. Ayrıca ne ilk terim ne de ikincisi, yenilikle temasın neden olduğu olumlu durum için özellikle uygun görünmemektedir. Yenilik, makul bir şekilde "ödül" olarak sınıflandırılmış görünmüyor; ayrıca, herhangi bir koşullandırmanın yokluğunda, yenilikle temas yoluyla olumlu duygu yaratılabilir (Gray, J. A. [1982]); bu nedenle "işaret" terimi uygunsuz görünüyor.
- 38 Eliade, M. (1978b); Jung, C. G. (1969).
- 39 Gray, J. A. (1982; 1987); Gray, J. A. ve McNaughton, N. (1996).
- 40 Kuhn, T. S. (1970).
- 41 *A.g.e.*
- 42 Obrist, P. A., Light, K. C., Langer, A. W., Grignolo, A. ve McCubbin, J. A. (1978).
- 43 Kuhn, T. S. (1970).

- 44 Jung, C. G. (1976b), s. 540-541.
- 45 Jung, C. G. (1967a; 1968; 1967b); Ellenberger, H. (1970); Campbell, J. (1968); Eliade, M. (1964; 1978b; 1982; 1985); Piaget, J. (1977).
- 46 Bruner, J. (1986).
- 47 Eliade, M. (1965).
- 48 Jung, C. J. (1967a; 1968b; 1969; 1967b); Eliade, M. (1978b; 1982; 1985).
- 49 Nietzsche, F. (1968a), s. 203-204.
- 50 Eliade, M. (1978b), s. 59.
- 51 Frankl, V. (1971), s. 70-72.
- 52 Skinner, B. F. (1966; 1969).
- 53 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 605-606.
- 54 Gray, J. A. (1982); Gray, J. A. ve McNaughton, N. (1996); Pihl, R. O. ve Peterson, J. B. (1993; 1995); Tomarken, A. J., Davidson, R. J., Wheeler, R. E. ve Doss, R. C. (1992); Wheeler, R. E., Davidson, R. J. ve Tomarken, A. J. (1993); Tomarken, A. J., Davidson, R. J. ve Henriques, J. B. (1990); Davidson, R. J. ve Fox, N. A. (1982).
- 55 Gray, J. A. (1982); Ikemoto, S. ve Panksepp, J. (1996).
- 56 Wise, R. A. (1988); Wise, R. A. ve Bozarth, M. A. (1987).
- 57 Gray, J. A. (1982).
- 58 Mowrer, O.H. (1960).
- 59 Wise, R. A. (1988); Wise, R. A. ve Bozarth, M. A. (1987).
- 60 Gray, J. A. (1982).
- 61 Gözden geçirilmiş baskı Gray, J. A. (1982).
- 62 Skinner, B. F. (1966; 1969).
- 63 Panksepp, J., Siviş, S. ve Normansell, L. A. (1985).
- 64 Gray, J. A. (1982).
- 65 Gray, J. A. (1982); Dollard, J. ve Miller, N. (1950).
- 66 Gray, J. A. (1982).
- 67 *A.g.e.*
- 68 *A.g.e.*
- 69 *A.g.e.*
- 70 *A.g.e.*
- 71 *A.g.e.*
- 72 Gözden geçirilmiş baskı Gray, J. A. (1982).
- 73 Gözden geçirilmiş baskı Gray, J. A. (1982); Wise, R. A. ve Bozarth, M. A. (1987).

- 73 Dollard, J. ve Miller, N. (1950).
- 73 Dollard, J. ve Miller, N. (1950).
- 74 Wise, R. A. (1988); Wise, R. A. ve Bozarth, M. A. (1987).
- 75 Dollard, J. ve Miller, N. (1950).
- 76 Dollard, J. ve Miller, N. (1950).
- 77 Goldman-Rakic, P. S. (1987); Shallice, T. (1982); Milner, B., Petrides, M. ve Smith, M. L. (1985).
- 78 Luria, A. R. (1980).
- 79 Oatley, K. (1994).
- 80 Patton, M. F. (1988), s. 29.
- 81 Gray, J. A. (1982).
- 82 Dollard, J. ve Miller, N. (1950).
- 83 Gray, J. A. (1982); Gray, J. A., Feldon, J., Rawlins, J. N. P., Hemsley, D. R. ve Smith, A. D. (1991).
- 84 Dollard, J. ve Miller, N. (1950).
- 85 Gray, J. A. (1982); Fowles, D. C. (1980; 1983; 1988; 1994).
- 86 Wise, R. A. (1988); Wise, R. A. ve Bozarth, M. A. (1987); Gray, J. A. (1982).
- 87 Gray, J. A. (1982).
- 88 Wise, R. A. (1988); Wise, R. A. ve Bozarth, M. A. (1987).
- 89 Gray, J. A. (1982).
- 90 Damasio, A. R. (1994; 1996); Bechara, A., Tranel, D., Damasio, H. ve Damasio, A. R. (1996); Bechara, A., Damasio, H., Tranel, D. ve Damasio, A. R. (1997).
- 91 Bechara, A., Damasio, H., Tranel, D. ve Damasio, A. R. (1997); Damasio, A. R. (1994); Bechara, A., Tranel, D., Damasio, H. ve Damasio, A. R. (1996).
- 92 Luria, A. R. (1980); Nauta, W.J.H. (1971).
- 93 Luria, A. R. (1980); Granit, R. (1977).
- 94 Luria, A. R. (1980).
- 95 *A.g.e.*
- 96 Sokolov, E. N. (1963); Vinogradova, O. (1975); Gray, J. A. (1982; 1987); Gray, J. A. ve McNaughton, N. (1996).
- 97 Gray, J. A. (1982; 1987); Gray, J. A. ve McNaughton, N. (1996); Sokolov, E. N. (1969); Vinogradova, O. (1975); Halgren, E., Squires, N. K., Wilson, C. L., Rohrbaugh, J. W., Babb, T. L. ve Crandell, P. H. (1980); Watanabe, T. ve Niki, H. (1985).

- 98 Bakınız Aggleton, J. P. (1993).
- 99 Halgren, E. (1992), s. 205.
- 100 *A.g.e.*
- 101 *A.g.e.*, s. 206.
- 102 Halgren, E. (1992).
- 103 Ohman, A. (1979; 1987).
- 104 Halgren, E. (1992), s. 206.
- 105 Destekleyici kanıtların gözden geçirilmesi için bakınız Tucker, D. M. ve Williamson, P. A. (1984); Davidson, R. J. (1984a; 1984b; 1992; Goldberg, E., Podell, K. ve Lovell, H. (1994); Goldberg, E. (1995); Goldberg, E. ve Costa, L. D. (1981); iki farklı sistemin aslında neden gerekli olabileceğine dair bazı göstergeler için bakınız Grossberg, S. (1987).
- 106 Dollard, J. ve Miller, N. (1950).
- 107 Ohman, A. (1979; 1987).
- 108 Brown, R. (1986); Rosch, E., Mervis, C. B., Gray, W., Johnson, D. ve Boyes-Braem. (1976); Lakoff, G. (1987); Wittgenstein, L. (1968).
- 109 Eliade, M. (1978b).
- 110 Sokolov, E. N. (1969); Vinogradova, O. (1975); Gray, J. A. (1982); Gray, J. A. (1987); Gray, J. A. ve McNaughton, N. (1996).
- 111 Aggleton, J. P. (1993).
- 112 ("Varsayılan kapalı"nın aksine) "Varsayılan açık" sistemlerin basitliği ve genel faydası hakkında bir tartışma için bakınız Brooks, A. ve Stein, L. A. (1993); Brooks, A. (1991).
- 113 LeDoux, J. E. (1992).
- 114 *A.g.e.*
- 115 Luria, A. R. (1980),
- 116 Bu bana Grossberg, S. (1987) tarafından özetlenen stabilite-plastisite ikilemi ile ilgili görünüyor.
- 117 Blanchard, D. C. ve Blanchard, R. J. (1972); Bouton, M. E. ve Bolles, R. C. (1980); LeDoux, J. E., Sakaguchi, A. ve Reis, D. J. (1984),
- 118 Blanchard, D. C. ve Blanchard, R. J. (1972),
- 119 Kapp, B.S., Pascoe, J. P. ve Bixler, M. A. (1984); Iwata, J., Chida, K. ve LeDoux, J. E. (1987),
- 120 LeDoux, J. E. (1992),
- 121 Birbiriyle ilişkili üç fenomen (örtük inhibisyon, ön uyarıcı aracılı inhibisyon ve negatif hazırlama) üzerinde yapılan son çalışmalar, bu

bakış açısının geçerliliğini göstermektedir. "Örtük inhibisyon" (Öİ), "a" önceden "c" anlamına geldiğinde (ki "c" genellikle hiçbir şeydir) artık "a"nın "b" anlamına geldiğini öğrenmedeki zorluktur (literatür taraması için bakınız Lubow, R. E. [1989]; mevcut nöropsikoloji ile ilgili bir tartışma için bakınız Gray, J. A. ve McNaughton, N. [1996] ve Gray, J. A., Feldon, J., Rawlins, J. N. P., Hemsley, D. R. ve Smith, A. D. [1991]). Kafesteki bir fareyi alıp onu tekrar tekrar aralıklı bir ışığa maruz bıraktığınızda buna bir şok eşlik ediyorsa, fare o ışıktan korkar hale gelir. Klasik terimlerle, ışık şok için *koşullu bir uyarıcı* haline gelmiştir ve bu nedenle korku uyandırır. Bununla birlikte fareyi herhangi bir sonuç olmaksızın tekrar tekrar aynı ışığa önceden maruz bıraktıysanız, bu yeni ışık/şok bağlantısını öğrenmesi fark edilir ölçüde daha uzun sürer. Örtük inhibisyon (Öİ), önceki öğrenmenin sonucu olan öğrenme güçlüğüne (yeni değerliğe) bir örnek oluşturur (bir alternatif, ilgili Kamin engelleme etkisi tarafından sağlanır [Jones, S. H., Gray, J. A. ve Hemsley, D. R. (1992)]). Öİ insanın yanı sıra başka hayvanlarda da görülür. Bu bir dizi farklı deneysel paradigma kullanılarak (farklı değerli "koşulsuz" uyarıcılar kullanılarak) gözlemlenebilir. Akut başlangıçlı şizofreniler ve onların yakın -günlük deneyimlerinden bunalmış- "kuzenleri" (şizotipler) tıpkı amfetaminler veya -yüksek keşfetme davranışı üreten- diğer dopaminerjik agonistler kullanan kişilerde olduğu gibi azalmış Öİ gösterirler (Wise, R. A. ve Bozarth, M. A. [1987]). Nesnelerin *a priori* önemini azaltan antipsikotik ilaçlar bu azalmayı normalleştirir.

Ön uyarıcı aracılı inhibisyon (ÖUAI), 30-500 ms önce verilen (benzer, ancak daha az yüksek ses gibi) bir "ipucu"nın sonucu olarak yoğun, (yüksek ses gibi) beklenmedik bir "uyarıcı"ya verilen irkilme tepkisinin büyüklüğü azaldığında meydana gelir. İpucu, en azından normal bireyler arasında, sonra gelen daha yoğun uyarıcıların göreceli yeniliğini (öngörülemezliğini) alternatif olarak azaltmaktadır. Bu, kademeli maruz kalmanın bir analogu olarak kabul edilebilir (davranışçı terapistlerin danışanlarının korku tepkilerini "duyarsızlaştırma" prosedürüdür). Bir kez daha şizofreniden muzdarip veya ilgili bilişsel anormallikleri olan kişiler (Swerdlow, N. R., Filion, D., Geyer, M. A. ve Braff, D. L. [1995]) azalmış ÖUAI gösterir; bu belki de, "doğası gereği talep edilen" uyarıcılara (eski terminolojide "koşulsuz uyarıcılara") karşı duyusal/psikofizyolojik tepkilerini modüle etmek

için, geçmiş deneyimlere dayanarak tahmin etme kapasitelerini etkili bir şekilde kullanamadıklarını gösterir.

"Negatif hazırlama" paradigmasına katılan bireyler, yakın zamanda (< 350 ms) aynı yerde ortaya çıkan alakasız veya "çeldirici" bir uyarıcı tarafından işgal edilen bir "uyaran"a tepki vermeyi öğrenmelidir. Bir yeri alakasız olarak tanımlamada normal bireyler şizofrenik veya şizotipik bireylerden "daha iyidir"; bu nedenle, "negatif hazırlama" yaşadıklarında tepki süreleri daha uzundur (Swerdlow, N. R., Filion, D., Geyer, M. A. ve Braff, D. L. [1995]). Negatif hazırlama paradigması, diğerleri gibi, ilgisizliğin (ilişkilendirilmemiş "koşullu uyarıcı"nın temel özelliğidir) öğrenilmesi gerektiğini gösterir. Bu nedenle sorun değerlik açısından koşullu uyarıcının *a priori* statüsü ve bu durumun nasıl değiştirilebileceği veya "keşfedilip kaldırılabilirliği"dir.

Örtük inhibisyonu (ve ilgili prosedürleri) kullanan deneyler büyüleyici ve son derece önemlidir çünkü bağlama bağlı alakasız şeylerin çoğunun bu durumlarının bağlama bağlı şekilde oluştuğunu gösterirler. Alakasızlık öğrenilmesi gereken bir şeydir; ayrıca, bu tür bir öğrenme, motivasyonel olasılıklar değiştiğinde sonraki öğrenmeye müdahale edecek kadar güçlüdür. Şimdi tanıdık olan şeylerin başlangıçtaki merak ya da umut uyandıran yönü, beynin ödüllendirme merkezindeki engellenmemiş amigdala güdümlü dopaminerjik aktivasyon tarafından yönlendirilir (Gray, J. A., Feldon, J., Rawlins, J. N. P., Hemsley, D. R. ve Smith, A. D. [1991]); hepsi olmasa da suistimal edilebilen "olumlu bir şekilde güçlendirici" ilaçların aktive ettiği yer de bu aynı merkezdir (Wise, R. A. ve Bozarth, M. A. [1987]). Mantıksal olarak bir arada var olması gereken "korku uyandıran yön", (her ne kadar amigdalanın yeniliğe dayalı korku üretmedeki rolü, daha önce açıklandığı gibi iyi kurulmuş olsa da) daha az dikkat çeker hale gelmiştir. Normalde William Blake'in "algı kapıları"nın ötesinde yer alan (Luxley, A. [1976]) ve varoluşun kendisine "işsel" (ve bazen ezici) anlamını veren -tehdit ve vaat, *a priori* korku ve umut (en temel görünümünde ilgi) uyandıran- bu ikiz yönlerdir:

Algı kapıları arındırılsaydı, insana her şey olduğu gibi, sonsuz görünürdü.

Çünkü insan, mağarasının dar çatlaklarından her şeyi görene kadar kendini kapatmış durumdadır.

(Blake, W. [1946], s. 258)

Bu kapıları açan fizyolojik veya çevresel olaylar, şeylerin asıl doğası hakkında fikir edinmemizi sağlar. Böyle bir içgörü, (şizofreni durumunda olduğu gibi) istem dışı olduğunda, korkutmak ve belki de yok etmek için yeterli güce sahiptir. Nesnenin *a priori* değeri güçlüdür ve potansiyel olarak ürkütücüdür (hayal edilebilecek herhangi bir şey kadar, tam anlamıyla ürkütücü). Normal koşullarımız, önceden öğrendiklerimiz bizi bu değerden korur; *aynı şekilde* anlama "erişimimizi" de kısıtlar. Öğrenmenin istikrarına veya koşullu geçerliliğine müdahale eden bu olaylar, anlamın yeniden ortaya çıkmasına izin verme kapasitesine sahiptir. Bu korkunç bir gücü kalkansız bir şekilde de ortaya çıkarır.

122 Luria, A. R. (1980), s. 30-32.

123 Hebb, D. O. ve Thompson, W.R. (1985), s. 766.

124 Blanchard, R. J. ve Blanchard, D. C. (1989).

125 Blanchard, D. C., Blanchard, R. J. ve Rodgers, R. J. (1991).

126 Pinel, J. P. J. ve Mana, M. J. (1989).

127 Blanchard, R. J., Blanchard, D. C. ve Hori, K. (1989).

128 Blanchard, R. J. ve Blanchard, D. C. (1989).

129 Blanchard, D. C., Veniegas, R., Elloran, I. ve Blanchard, R. J. (1993).

130 Lorenz, K. (1974).

131 Goodall, J. (1990).

132 Keşif, yalnızca beklenmedik şeyin veya durumun "doğal" özelliklerinin belirtilmesi anlamına *gelmez*. Nesnelerin veya durumların (değerlik ve nesnel sınıflandırma açısından) gerçek doğası, onların varlığında uygulanan davranışsal stratejilere ve hâlihazırda izlenmekte olan amaçlara bağlıdır. Bu, belirli bir deneyimin, şu anda tanımlanamayan bir dereceye kadar, davranışın ortaya çıkan bir özelliği olarak görülmesi gerektiği anlamına gelir. Bu, deneyimin öznel yönlerini olduğu kadar (bilimin konusunu oluşturan) salt nesnel yönleri için doğru gibi görünmektedir (bakınız Kuhn, T. S. [1970]; Feyerabend, P. K. [1981]).

Örneğin *sözcüğün* kendisi bir "şey" için bir "etiket" olarak kabul edilemez (Wittgenstein, L. [1968], s. 46e-47e). Bir *kavramın* bir *nesne* için etiket olduğu fikri, bu hatanın biraz "üst düzey" bir versiyonudur. Wittgenstein, esasen, birleşik "şey" anlayışımızın hâlihazırda orada olan bir şey olmadığına işaret eder (Wittgenstein, L. [1968]). Algıladığımız nesnelerin bir anlamda "orada" olduğunu düşünme eğilimindeyiz ama dallardan önce ağacı görürüz. Bu kavramsal olguya rağmen, ağacın dallara (ya da yapraklara ya da yaprakları oluşturan hücrelere ya da

bu konuda ormana) karşı nesnel bir önceliği yoktur. Wittgenstein'in düşüncelerini takip eden Roger Brown, "nesnelerin" kendi "temel seviyelerine" sahip olduğunu göstermiştir – yani nesnelerin özünde, çocuklar tarafından en kolay ve hızlı bir şekilde öğrenilen ve kültürler arasında sabit görünen çözünürlük seviyeleri vardır (Brown, R. [1986]).

Wittgenstein, "kelimeler nesneler için etiket değildir" problemini, bir kelimenin bir araç olduğunu öne sürerek yanıtlamıştır. Ona göre bir kelime bir oyunda bir rol oynar ve bu rol, satranç oyunundaki satranç taşının rolü ile karşılaştırılabilir (Wittgenstein, L. [1968], s. 46e-47e). "Bir parçanın anlamı onun oyundaki rolüdür." (Wittgenstein, L. [1968], s. 150e). Ayrıca "oyun"un "yalnızca kuralları değil, bir maksadı" olduğunu da kaydetmiştir (Wittgenstein, L. [1968], s. 150e).

Wittgenstein genel bir ilkeden hareket etmektedir: Bir "nesne" belirli bir amaç için bir araç olarak faydasına göre *tanımlanır*, hatta *algılanır* (bir çokluktan ziyade bir birlik olarak kategorize edilir). Temel anlamda, bir "nesne" bir araçtır veya bir engeldir. Nesneler olarak algıladığımız şeyler, en azından prensipte (arzularımızı yerine getirmek için) kolayca kullanılabilir (ya da arzulanan hedeflere ulaşmamızı engelleyebilecek) fenomenlerdir. Kolaylaştırıcılar, (teşvik ödülleri gibi) olumlu anlamda değerlidir; engeller, (ceza veya tehdit gibi) olumsuz anlamda değerlidirler. "Normal" kolaylaştırıcıların ve engellerin göreceli olarak küçük bir değeri vardır; onların devrimci emsalleri, (Arşimet'in "Evreka!" düşüncesinde olduğu gibi) ezici duygular üretebilir. Bu nedenle, çevresel bütünden anlamlı bir şekilde "nesne" olarak ayrıştırılabilen şey, büyük ölçüde bu bütünle etkileşime girerken aklımızda olan hedef tarafından belirlenir. Bu karmaşık durum, bir zamanlar kararlaştırılmış "nesnelerin" değerliliğinin, takip ettiğimiz amaçlardaki değişikliklerle hâlâ değişebileceği gerçeğiyle daha da karmaşılaşır (zira böyle bir durumda "kolaylaştırıcılar" kolayca engeller –veya alakasız şeyler– haline gelebilir). Son olarak, belirli bir zamanda veya yerde kendilerine nesne olarak ilgi çekmeyecek birçok şey olacaktır (çünkü eldeki amaçla ilgisizlikleri onları görünmez kılar).

33 Luria, A. R. (1980).

34 Granit, R. (1977).

35 Agnew, N. M. ve Brown, J. L. (1990).

36 Holloway, R. L. ve Post, D. G. (1982).

37 Jerison, H. J. (1979).

- 138 Ridgeway, S. H. (1986).
- 139 Lilly, J. C. (1967).
- 140 Penfield, W. ve Rasmussen, T. (1950).
- 141 Brown, R. (1986).
- 142 Garey, L. J. ve Revishchin, A. V. (1990).
- 143 Granit, R. (1977).
- 144 *A.g.e.*
- 145 Wise, R. A. ve Bozarth, M. A. (1987).
- 146 Granit, R. (1977).
- 147 Oatley, K. (1994).
- 148 Destekleyici kanıtlara dair değerlendirmeler için bakınız Tucker, D. M. ve Williamson, P. A. (1984); Davidson, R. J. (1984a; 1984b; 1992); Goldberg, E., Podell, K. ve Lovell, H. (1994); Goldberg, E. (1995); Goldberg, E. ve Costa, L. D. (1981); iki farklı sistemin neden gerekli olabileceğine dair bazı göstergeler için bakınız Grossberg, S. (1987).
- 149 Fox, N. A. ve Davidson, R. J. (1986; 1988).
- 150 Maier, N. R. F. ve Schnierla, T. C. (1935).
- 151 Schnierla, T. C. (1959).
- 152 bkz Springer, S. P. ve Deutsch, G. (1989).
- 153 Goldberg, E. (1995); Goldberg, E. ve Costa, L. D. (1981); Goldberg, E., Podell, K. ve Lovell, H. (1994).
- 154 Springer, S. P. ve Deutsch, G. (1989).
- 155 Fox, N. A. ve Davidson, R. J. (1986); Fox, N. A. ve Davidson, R. J. (1988).
- 156 Goldberg, E. ve Costa, L. D. (1981).
- 157 Goldberg, E. (1995).
- 158 Donald, M. (1993).
- 159 "Uyarana tepkiyi oluşturan iç ve dış durumların uyarının 'değerlendirilmesi' ile aynı olduğuna inanıyoruz" (Kling, A. S. ve Brothers, L. A. [1992], s. 372); "duygulanım, somatik efektör sistemlerin (motor, otonomik ve endokrin sistemleri) birlikte aktivasyonu ile birlikte çeşitli modalitelerde duyuşsal bilginin birleşmesi ve entegrasyonudur" (s. 371); "amigaloid çekirdekler ve hipokampal oluşum arasındaki karşılıklı bağlantılar, duyuşsal tepki kalıplarını bellekteki algıların kodlanmasıyla ilişkilendirmeye yardım edebilir, böylece karmaşık sosyal durumlarla veya belirli bireylerle yeniden karşılaşıldığında uygun motivasyonel durumlara hızla erişilebilir" (s. 356).

160 Vitz, P. C. (1990).

161 *A.g.e.*

162 *A.g.e.*

163 Ryle, G. (1949).

164 Milner, B. (1972); Zola-Morgan, S., Squire, L. R. ve Amaral, D. G. (1986); Teylor, T. J. ve Discenna, P. (1985); Teylor, T. J. ve Discenna, P. (1986).

165 Squire, L. R. ve Zola-Morgan, S. (1990).

166 *A.g.e.*

167 Squire ve Zola-Morgan şöyle der:

Kullandığımız bildirimsel terim, bir tür belleğin "bildirilebileceği" fikrini beyan eder; bir önerme ya da imge olarak açıkça akla gelebilir. Bildirimsel bellek kapasitesi, omurgalılarda erken dönemde hipokampusun gelişmesiyle ortaya çıkan, nispeten yeni bir evrim başarısı sayılabilir ve bildirimsel bellek kapasitesi ontogenetik olarak daha geç gerçekleşebilir. Buna karşın prosedürel bilgi, yalnızca performans yoluyla ifade edilebilir ve bu bilginin içeriği farkındalıkla erişilebilir değildir. Prosedürel bilginin filogenetik açıdan ilkel ve ontogenetik olarak erken olduğu kabul edilir... Normal belleğin yapısı hakkında ilginç bir şeyler söyleyen epizodik-semantik ayrımın, bildirimsel (önermesel) belleğin bir alt kümesi olduğu konusunda Tulving ve meslektaşları ile aynı fikirdeyiz. (Squire, L. R. ve Zola-Morgan, S. [1990], s. 138)

Benim varsayımım, bir hikâyenin prosedürel sistemin çıktılarının epizodik bir temsilinin anlamsal bir temsili olduğudur: Bir davranış görüntüsünün (ve bu davranışın sonuçlarının) sözlü bir açıklamasıdır.

168 Schachter, D. L. (1994).

169 Kagan, J. (1984).

170 Piaget, J. (1962), s. 3.

171 *A.g.e.*, s. 5.

172 *A.g.e.*

173 *A.g.e.*, s.6.

174 Adler, A. (1958); Vaihinger, H. (1924).

175 Oatley, K. (1994).

176 Donald, M. (1993).

- 177 Bir fikir (kısmen) soyutlanmış bir eylemdir ve sonuçları soyut fantezide analiz edilebilir. Fikir ve eylem arasındaki mesafe, yakın evrim tarihi boyunca açılmıştır. Retorik konuşmaya alışık olmayan Orta Çağ insanları, duygusal olana ve tutkulu sözlere kolayca kapılır ve harekete geçmek için bunlardan kolayca ilham alırlardı (bakınız Huizinga, J. [1967]). Anlamsız konuşmalarla dolup taşan modern dünyada, normal koşullar altında kelimeler, prosedürel güçlerinin çoğunu kaybetti. Bununla birlikte, müzik hâlâ bilinçsizce hareketi, dansı ya da en azından ritim tutma dürtüsünü uyandırır. Şempanzeler bile basit ritimler tarafından etki altına alınabilir görünüyorlar (bakınız Campbell, J. [1987]), s. 358-359). Buna ek olarak, modern bireyler sinema filmlerinde resmedildiği şekliyle drama tarafından hâlâ kolayca etkilenip motive edilebilirler (tıpkı ritüel tarafından ele geçirilen bir "ilkel" insan gibi) ve zevkle, kendilerini kolayca dram aslında yaşadığını yormuşçasına "mış gibi" davranma eylemine kaptırabilirler. Anlamli olan bu etkinin yokluğunda drama ilgisini kaybeder.
- 178 "Anlamli" drama ya da kendi başına anlamli bilgi, bu özelliğe sahiptir çünkü önceden tahmin edilebilirliğin dışında meydana geldiğinin göstergesi olan bir etki yaratır ve davranışın değiştirilmesi için bir şeye işaret eder. Anlam fenomeni, bilgi hafızanın bir "düzeyi"nden diğerine çevrilebildiğinde ortaya çıkar.
- 179 Piaget, J. (1932).
- 180 Piaget, J. (1962).
- 181 Nietzsche, F. (1966), s. 98.
- 182 Nietzsche, F. (1968a), s. 217.
- 183 *A.g.e.*, s. 203.
- 184 Wittgenstein, L. (1968).
- 185 Eliade, M. (1978b).
- 186 Wittgenstein, L. (1968), s. 16e.
- 187 Benzer bir "hedef hiyerarşisi" nosyonu için bakınız Carver, C. S. ve Scheier, M. F. (1982).
- 188 Eysenck, H. J. (1995).
- 189 Shallice, T. (1982).
- 190 Milner, B., Petrides, M. ve Smith, M. L. (1985).
- 191 Petrides, M. ve Milner, B. (1982).
- 192 Milner, B. (1963).

- 193 "Düşte yeryüzüne bir merdiven dikildiğini, başının göklere eriştiğini gördü. Tanrı'nın melekleri merdivenden çıkıp iniyorlardı. RAB yanıbaşında durup, 'Atan İbrahim'in, İshak'ın Tanrısı RAB *benim*' dedi, 'Üzerinde yattığın toprakları sana ve soyuna vereceğim.'" (Yaratılış 28:12-13).
- 194 Frye, N. (1982), s. 220.
- 195 Eliade, M. (1957), s. 107-108.
- 196 Brown, R. (1965), s. 476.
- 197 *A.g.e.*, s. 478.
- 198 Goethe, J. W. (1976).
- 199 Frazier, J. G. (1994).
- 200 Brown, R. (1986), s. 470.
- 201 Lakoff, G. (1987), s. 12-13.
- 202 Brown, R. (1965), s. 321.
- 203 Wittgenstein, L. (1968), s. 66-71.
- 204 bakınız Armstrong, S.L., Gleitman, L. R. ve Gleitman, H. (1983).
- 205 Eliade, M. (1978b), s. 57-58.
- 206 Heidel, A. (1965).
- 207 Eliade, M. (1978b).
- 208 "Logos, λόγος. Teoloji ve Felsefe. [Yunanca *logos*, söz, söylev, söylem, f. *log-*, *leg-ein* derken yaşanan ses değişimi *leg-*] Yunan (özellikle Helenist ve Yeni Platoncu) filozoflar tarafından belirli metafizik ve teolojik uygulamalarda kullanılan, 'akıl' ve 'söz' olağan anlamlarından birinden veya her ikisinden geliştirilen bir terimdir. N. T.'nin Yuhanna kitaplarıyla ilgili yazılarının üç pasajında da İsa Mesih'ten bahsederken kullanılmıştır; dolayısıyla Hristiyan ilahiyatçılar tarafından kullanılır." (*Oxford English Dictionary: CD-ROM for Windows* [1994]).
- 209 Eliade, M. (1978b); Jung, C. G. (1967b).
- 210 Shakespeare, W. (1952).
- 211 Neumann, E. (1955; 1954); Jung, C. G. (1976b; 1967b; 1968b; 1967a); Eliade, M. (1978b).
- 212 *A.g.e.*
- 213 *A.g.e.*
- 214 Brown, R. (1986).
- 215 Brown, R. (1986); Rosch, E., Mervis, C. B., Gray, W., Johnson, D. ve Boyes-Braem, P. (1976); Lakoff, G. (1987).
- 216 Lao Tzu. (1984a).

- 217 *Vierge Ouvrante*, Plaka 177 olarak yeniden üretilmiştir, içinde Neumann E. (1955).
- 218 Eliade, M. (1978b), s. 88-89.
- 219 Bakınız Frye, N. (1990).
- 220 Heidel, A. (1965).
- 221 Frye, N. (1982), s. 146.
- 222 Frye, N. (1990).
- 223 Tablet 1:4; Heidel, A. (1965), s. 18.
- 224 Tablet 1:5; Heidel, A. (1965), s. 18.
- 225 Tablet 1:6-8; Heidel, A. (1965), s. 18.
- 226 Tablet 1:9; Heidel, A. (1965), s. 18.
- 227 Ea, orijinal metinde Nudimmud olarak da bilinir. Netlik adına burada tek unvanı kullandım.
- 228 Tablet 1:17; Heidel, A. (1965), s. 18.
- 229 Tablet 1:18-19; Heidel, A. (1965), s. 18.
- 230 Tablet 1:20; Heidel, A. (1965), s. 18.
- 231 Tablet 1:23; Heidel, A. (1965), s. 19.
- 232 Tablet 1:80; Heidel, A. (1965), s. 21.
- 233 Tablet 1:86; Heidel, A. (1965), s. 21.
- 234 Tablet 1:90-102; Heidel, A. (1965), s. 21-22.
- 235 Tablet 1:133-138; Heidel, A. (1965), s. 23.
- 236 Tablet 1:156; Heidel, A. (1965), s. 24.
- 237 Tablet 2:1-10; Heidel, A. (1965), s. 25.
- 238 Tablet 2:96-117; Heidel, A. (1965), s. 28-29.
- 239 Tablet 2:118-129; Heidel, A. (1965), s. 29-30.
- 240 Jacobsen, T. (1943).
- 241 Heidel, A. (1965), s. 30-31.
- 242 Tablet 3:1-66; Heidel, A. (1965), s. 30-33.
- 243 Tablet 3:131-138, 4:1-10; Heidel, A. (1965), s. 35-36.
- 244 Campbell, J. (1964), s. 82.
- 245 *A.g.e.*
- 246 Tablet 4:27-34; Heidel, A. (1965), s. 37-38.
- 247 Tablet 4:87-94; Heidel, A. (1965), s. 40.
- 248 Tablet 4:129-144; Heidel, A. (1965), s. 42-43.
- 249 Yehova'nın yaratılıştaki rolü, dünyanın inşa edildiği yılan olan Rahav veya Livyatan ile benzer şekilde ele alınır. Örneğin Yeşaya 51:9, "Uyan, ey RAB'bin gücü, uyan, kudreti kuşan! Eski günlerde, önceki

kuşaklar döneminde olduğu gibi uyan! Rahav'ı parçalayan, Deniz canavarının bedenini deşen sen değil miydin?" Mezmur 74, bununla karşılaştırılabilir bir pasaj içerir (14-17):

Livyatan'ın başlarını ezdin, Çölde yaşayanlara onu yem ettin.
Kaynaklar, dereler fışkırttın, Sürekli akan ırmakları kuruttun.
Gün senindir, gece de senin, Ay ve güneşi sen yerleştirdin,
Yeryüzünün bütün sınırlarını sen saptadın, Yazı da kışı da yaratan sensin.

- 250 Tablet 6:8; Heidel, A. (1965), s. 46.
- 251 Tablet 6:49-51; Heidel, A. (1965), s. 48.
- 252 Eliade, M. (1978b), s. 73-74.
- 253 Eliade, M. (1978b), s. 74-76.
- 254 Tablet 6:151; Heidel, A. (1965), s. 52.
- 255 Tablet 6:152-153; Heidel, A. (1965), s. 53.
- 256 Tablet 6:155-156; Heidel, A. (1965), s. 53.
- 257 Tablet 7:1-2; Heidel, A. (1965), s. 53.
- 258 Tablet 7:21; Heidel, A. (1965), s. 54.
- 259 Tablet 7:30; Heidel, A. (1965), s. 55.
- 260 Tablet 7:39; Heidel, A. (1965), s. 55.
- 261 Tablet 7:81; Heidel, A. (1965), s. 57.
- 262 Tablet 7:112, 7:115; Heidel, A. (1965), S. 58.
- 263 Eliade, M. (1978b), s. 89.
- 264 İçinde Pritchard, J. B. (1955), s. 4.
- 265 Eliade, M. (1978b), s. 89-90.
- 266 Eliade, M. (1978b), s. 91.
- 267 Eliade, M. (1978b), s. 91-92. Mısırlıların yabancıların "ülkenin mikro kozmik görüntüleri" olan kutsal alanlarına girmesini yasakladığını belirtmek de ayrıca ilgi çekicidir; Mısır'ın yerlileri, "ilk kurulan ülke" ve "dünyanın merkezi" Mısır'ın tek "hak sahibi sakinleri", idi. Yabancılar kargaşa getirdi (Eliade, M. [1978b], s. 90).
- 268 Eliade şunları söyler: "Horus öbür dünyaya inip Osiris'i dirilttiğinde, ona 'bilme' gücünü bahşetmiştir. Osiris kolayca yenilebilirdi çünkü 'bilmiyordu', Seth'in gerçek doğası hakkında hiçbir bilgisi yoktu..." (Eliade, M. [1978b], s. 100, dipnot 41). Osiris'in öyküsü, kısmen kötülüğü tanıyamamanın tehlikeleri hakkındadır.

- 269 Eliade, M. (1978b), s. 100.
- 270 Miletoslu Anaksimandros (MÖ 611-MÖ546),
- 271 William James, nitroz oksit zehirlenmesinin sancıları içinde. Aktaran Timoczko, D. (Mayıs 1996), s. 100.
- 272 Bu mitler, bilinmeyenin kendini ilk önce korkunç biçimde gösterme eğiliminde olduğu gerçeğini ifade eder.
- 273 Eliade, M. (1978b), s. 205-207.
- 274 Jung'da (1967a) Tablet LIXa olarak yeniden üretilen, Lamspringk'in eserlerindeki alegorik bir figür olan *Kendini Tüketen Ejderha*'dan türetilmiştir.
- 275 Neumann, E. (1954), s. 10-11.
- 276 Eliade, M. (1978b), s. 145.
- 277 Evans, P. I. (1973), Ayrıca bakınız not 595.
- 278 Cornford, F. M. (1956),
- 279 Wilhelm, R. (1971), s. liv-lvii.
- 280 *A.g.e.*
- 281 Eliade, M. (1957), s. 29.
- 282 "İndra'nın savaşı, Aryanların Dasyus'a karşı sürdürmek zorunda oldukları savaşlar işlevi görür: 'Bir savaşta galip gelen, Vritra'yı gerçekten öldürür.' (Maitrayana-Samhita 2.1.3.)" (Eliade, M. [1978b], s. 207).
- 283 Eliade, M. (1978b), s. 104, not 48.
- 284 Eliade, M. (1978b), s. 320. Eliade ayrıca Faridun adının Thraetona'dan (Thraetona - Freton -Faridun) türetildiğine dikkat çeker ve şöyle der: "Başka yerlerde olduğu gibi İran'da da mitik temaların ve kişiliklerin tarihselleştirilmesi süreci, karşıt bir süreçle dengelenir: Ulus ya da imparatorluk canavarlar ve özellikle ejderhalar olarak hayal edilir."
- 285 Eliade, M. (1957), s. 29-32.
- 286 Stevenson, M. S. (1920), s. 354.
- 287 Eliade, M. (1991b), s. 19.
- 288 Neumann, E. (1955).
- 289 Whitehead, A. N. (1958), s. xx.
- 290 Otto, R. (1958),
- 291 Otto, R. (1958), s. 12-13.
- 292 Jung, C. G. (1971), s. 477.
- 293 İnsan hayal gücünde alt kişiliklerin gerçek bağımsızlığına dair iyi kanıtlar vardır (epizodik ve prosedürel bellek sistemlerinde [?]) ve mecazi kişiliğin de ritüelde, sanatta ve edebiyatta kullanımına dair

yadsınamaz kanıtlar vardır. "Yabancı" veya kısmi kişiliklerin açık katılımını içeren birçok normal deneyim biçimi vardır. Bunlara, karakterlerin deneyim içinde bilinen ve bilinmeyen şekilde göründükleri ve kendi içsel ve çoğu zaman anlaşılmaz davranış yasalarını takip ettikleri rüyalar dâhildir ([fizikçi Wolfgang Pauli'nin] kapsamlı bir dizi rüyanın analizi için bakınız Jung, C. G. [1968b]).

Bilinç aşamasında kendini gösteren ruh halleri, algıyı, hafızayı, bilişi ve davranışı etkiler, etkilenen kişide şaşırtıcı üzüntü ve öfke patlamalarına neden olur (Jung, kadınsılığın arketipi olan "anima"yı, ruh hali olarak yorumlamıştır) (bakınız Jung, C. G. [1968a], s. 70), "Aktif hayal gücü" (bakınız Jung, C. G. [1968a], s. 190), amaca yönelik hayal kurma ile karşılaştırılabilecek bir süreçtir; bu ruh hali ile ilişkili görüntüler ve fanteziler üretebilir. Bu sürece katılım, belirli duygusal durumlarla ilişkili "kişilikler" in yapısını aydınlatmaya yardımcı olur.

Anormal gerilim durumlarında ve psikopatolojik veya nörolojik bozulmalarda yabancı kişiliklerin etkileri kolayca gözlemlenebilir. Tourette sendromundan muzdarip bireyler, karmaşık bir ruh tarafından "ele geçirilmiş" gibi görünürler ve bu halleri Kuzey Amerika Kızıl-derililerinin Düzenbaz adını verdikleri kişilikle esrarengiz bir şekilde uyuştur (bakınız Sacks, O. [1987]; Jung, C. G. [1968a], s. 255-274).

Şizofrenik çöküş, seslerde ortaya çıkan ve psikotik kişinin saldırıya uğrayan zihnine "yabancı" olan birçok parçalanmış kişiliğin katılımını içerir (bakınız Jung, C. G. [1967a]; Romme, M. A. ve Escher, A. D. [1989]). Fizyolog ve şizofreni araştırmacısı Doty şöyle der:

Daha yaygın olarak tanınan tanı kriterleri arasında Kurt Schneider tarafından tanımlanan "birinci sıra" semptomlar vardır. Crow ve Johnstone tarafından özetlendiği şekliyle bunlar: "(1) kişinin kafasında yüksek sesle koşan düşünceler duyması, (2) tartışan sesleri duyması, (3) yaptığı şey hakkında yorum yapan sesleri duyması, (4) bedensel etki deneyimleri (bedensel işlevlerin dış failden etkilenmesi), (5) kişinin düşüncelerinin aklından alındığı veya aklına yerleştirildiği deneyimleri, (6) düşünce difüzyonu veya düşüncelerinin başkalarına yayınlandığı deneyimi, (7) sanrılı algı (ve (8) başkaları tarafından hastalara empoze edilen duygular veya iradeler" şeklindedir. Bu birincil şizofrenik semptomlar listesi, mevcut bağlamda benzersiz bir şekilde

büyüleyicidir çünkü Nasrallah'ın zekice ifade ettiği gibi hepsi, "şizofrenik beyinde bütünleşmemiş sağ yarı küre bilincinin sözlü olarak ifade edilen sol yarı kürede "yabancı bir davetsiz misafir olabileceği" temel fikriyle özetlenebilir. Başka bir deyişle yarım küreler arası iletişim o kadar çarpıktır ki, sol yarı küre artık sağ yarı küredeki etkinliklerin kökenini benliğin birleşik bilincine ait olarak tanımlanamamıştır. (Doty, R. W. [1989], s. 3)

Cleghorn, işitsel halüsinasyonlar yaşayan şizofreniklerin, sol yarım kürenin dil alanlarına karşılık gelen sağ yarım küre bölgelerinde artan glikoz alımı (pozitron emisyon tomografisi [PET] taraması ile değerlendirilmiştir) ile karakterize edildiğini bildirmiştir (Cleghorn, J. M. [1988]).

Tarihsel olarak döngüsel bir durum olan çoklu kişilik bozukluğu (bakınız Ellenberger, H. F. [1970]), merkezi egonun dışındaki "kişilikler" ve bunların temsilleri hafıza birliği olmadan ortaya çıktığında görülür. Bu genellikle hayatın ilk dönemlerinde şiddetli ve nedensiz yere cezalandırılmış dissosiyatif eğilimleri olan kişilerde ortaya çıkar.

Obsesif kompulsif bozukluk, bundan muzdarip kişileri, bir deneyim veya düşünce nesnesinin tam bir tahakkümü altına sokar. Etkisi altındaki kişilerde (ve etkilenenlerle ilgilenenlerde) farklı davranışsal ve bilişsel kalıplar üretir (Rapoport, J. [1989]).

Şaman ritüelleri ve dinî ritüeller, ilkel inisiyasyon ayinleri ve psikoaktif kimyasallar, beyinde karmaşık fizyolojik değişiklikler üreterek, başka türlü bilince ulaşamayan duygulanım temelli kompleksleri harekete geçirir ve çoğu zaman dramatik sonuçlara yol açacak şekilde başka türlü elde edilemeyen kavrayışlar ve duygular üretir. (Bu bağlamda, LSD ve diğer psikotomimetik veya halüsinojenik ilaçların, filogenetik olarak eski serotonerjik beyin sapı üzerinde etki etmeleri ilginçtir; konuyla ilgili bakınız Doty, R. W. [1989]).

Genellikle garip algısal, duygusal ve bilişsel değişikliklerin eşlik ettiği epileptik nöbetler, huşu uyandıran ve kutsal olandan şeytani ve ürkütücü olana kadar çeşitlilik gösterir (bakınız Ervin, F. ve Smith, M. [1986]). Bu bölümde sunulan tartışma, patolojik değişimlerin sistematik biliş tarafından değil, *anlamın* patolojik değişimleri tarafından tanımlanması özellikle ilginçtir. Ervin, epileptik hastaların, epileptik nöbet öncesi "aura"larından (epileptik nöbetten önce gelen, farklı bir

deneyim hissi) vazgeçmek istemedikleri için fizyolojik ve psikolojik sağlıklarını riske atarak farmakolojik tedaviyi reddettikleri vakaları anlatır. Bu "aura", vahiy niteliğinde bir hisse neden olabilir; daha yaygın bir şekilde aşırı korku ile ilişkilendirilmesine rağmen "evrenin en derin anlamı" hakkında görünüşte derin öznel içgörü hissi yaratabilir. Bu tür durumları patolojik ve kuruntulu olarak etiketlemeden önce, Dostoyevski'nin de epilepsi hastası olduğu ve belki de psikolojik içgörü anlamında derinleşmesinin hastalık süreçleriyle benzerlik gösterdiği hatırlanmalıdır. Bu tür nöbetler aynı zamanda bireyin normal davranış şekliinden tamamen kopuk şiddetli patlamalara da neden olabilir (bakınız Mark, V. H. ve Ervin, F. R. [1970]).

294 Bakınız Jung, C. G. (1967b).

295 İnsanın bellek sisteminin potansiyel olarak dört boyutlu yapısı ile ilgili olarak bakınız Teylor, T. J. ve Discenna, P. (1986).

296 Bakınız Russell, J. B. (1986).

297 Jung şöyle der: "Tüm esrarengiz içerikler... kendini büyütme eğilimine sahiptir, yani eş anlamlıların bir araya gelmesi için çekirdek oluştururlar" (Jung, C. G. [1976b], s. 458). Aynı değere sahip bellekteki içerikler gruplanma eğilimindedir. Bu fenomen, uzun zamandır depresyon durumunda bilinmektedir. Depresif insanlar, cezaların algılanması, hatırlanması ve hayal kırıklığı, yalnızlık ve acının kavranmasına yönelik bir eğilime sahiptirler (bakınız Beck, A. [1979]).

298 Bakınız Gall, J. (1988).

299 Bu görsel, *Venus'ün Zaferi tablosundan* alınmıştır; Tablet 62, içinde Neumann, E. (1955).

300 *Vesica piscis*, aynı anda (suda yaşayan) yılan, fallus ve rahim olan balıkla ilişkilendirilen çok karmaşık bir semboldür. Bakınız Johnson, B. (1988), özellikle *Kısım Dokuz: Balık*.

301 Eliade, M. (1982), s. 20-21.

302 Eliade, M. (1982), s. 21.

303 Neumann, E. (1955), s. 31-32.

304 Bu klasik Freudyen durum, *Crumb* filminde akıllıca ve doğru bir şekilde tasvir edilmiştir (Zwigoff, T. [1995]).

305 Shelton, G. (1980), s. 45.

306 Neumann, E. (1955), s. 12-13.

307 Anladığımı kadarıyla bu ilerleme kanıtlanmamıştır ve "ataerkil" tanrılar, anaerkil tanrılarla tarihsel olmaktan ziyade ikincil "psikolojik"

bir ilipki içindedirler. Ayrıca tartıştığımız gibi, "bilinmeyen", "bilinmeyen"den "türetilen" olarak da kabul edilebilir. Bununla birlikte bu kitabın amaçları açısından, çeşitli tanrıların birbirleriyle olan kesin zamanasal/tarihsel ilipkisi, onların varoluşlarının gerçeği ve anlamı ile muhayyilenin ebedi "kategorileri" ile karşılaştırıldığında ikincil bir öneme sahiptir.

308 Neumann, E. (1955), s. 153-157.

309 Bakınız Bowlby, J. (1969). Bowlby, yeterli gıda, temel fiziksel bakım ve barınak sağlanan öksüz veya başka bir şekilde izole edilmiş bebeklerin önemli bir bölümünün hala "gelişememesi"ni ve ölmesini araştırmıştır. Daha yakın tarihsel araştırmalar, genel olarak sosyal bağlılığın ve özel olarak anne bağlılığının altında yatan süreçlerin araştırılmasına yöneliktir ve kısmen, aynı zamanda acıya, isteksizliğe ve hayal kırıklığına tepkili yönetimde yer alan toplum sistemlerinin işlevine odaklanmıştır (gözden geçirilmiş yayım, Pihl, R. O. ve Peterson, J. B. [1992]),

310 Neumann, E. (1955), s. 149-150.

311 Bakınız Neumann, E. (1955).

312 *Kali, the Devourer*, Tablet 66, içinde Neumann, E. (1955).

313 MacRae, G. W. (çev), (1988), s. 297.

314 Benzer –ve aydınlatıcı– bir kaynak ve tutum birleşimi, İsa Mesih'in kendisiyle ilgili terminolojisini de karakterize eder. O, hem öznel durum için bir model ("Yol, gerçek ve yaşam Ben'im", Yuhanna 14:6) hem de "hayat suyu"nun kaynağı olarak kabul edilmelidir ("Bir kimse susamışsa bana gelsin, içsin. Kutul Yazı'da dediği gibi, bana iman edenin 'içinden diri su ırmakları akacaktır'" Yuhanna: 7:37-38).

315 Bu pasajları bana gösterdiği için Bay Mike McGarry'ye minnettarım.

316 "Diana of Ephesus" (Tablet 35, içinde Neumann, E. [1955]).

317 Bakınız Neumann, E. (1955).

318 Örneğin bakınız "Venuses" of Willendorf, Menton and Lespugne (Tablet 1, içinde Neumann, E. [1955]).

319 Neumann, E. (1955), s. 39.

320 Bakınız McGlynn, E. D. ve Cornell, C. C. (1985); Chambliss, D. L. (1985).

321 Fou, E. B, Molnar, C. ve Cashman, L. (1995), Ayrıca bakınız Pennebaker, J. W. (1997); Pennebaker, J., Mayne, T. J. ve Francis, M. E. (1997).

322 Koestler, A. (1976).

- 323 Durga, aslında Kali'nin yardımsever muadilidir.
- 324 Zimmer, H. (1982), s. 74-75.
- 325 Rychlak, J. F. (1981), s. 767.
- 326 Bakınız Neumann, E. (1955); Neumann, E. (1954).
- 327 Bilinmeyen bir yerden alınmıştır.
- 328 Maier's Viatorium'da (1651) bir *temenostan* türetilen kale [Tablet 31, içinde Jung, C. G. (1968b)]. Aya Yorgi, Ripa, C. (1630), *Virtue* (Didi-Huberman, G., Garbetta, R. ve Morgaine, M. [1994], s. 50).
- 329 Bu kısa açıklama, Carl Jung (özellikle Jung, C. G. [1967a]); Joseph Campbell (özellikle Campbell, J. [1987] ve Campbell, J. [1968]); Northrop Frye (özellikle Frye, N. [1982] ve Frye, N. [1990]) ve Erich Neumann (özellikle ve Neumann, E. [1954] ve Neumann, E. [1955]) yazılarında bulunan izomorfik bilgilerin bir özetidir.
- 330 Bellini, J. (15. yüzyıl), *Aya Yorgi ejderhayla savaşıyor*. Didi-Huberman, G., Garbetta, R. ve Morgaine, M. (1994), s. 102. Bu ciltte birçok temsili gösterilmektedir.
- 331 Didi-Huberman, G., Garbetta, R. ve Morgaine, M. (1994), s. 53, 59, 64, 65, 67, 69, 74, 77, 81.
- 332 Neumann, E. (1954), s. 160-161.
- 333 Neumann, E. (1954; 1955); Jung, C. G. (1976b; 1967b; 1968b; 1967a); Eliade, M. (1978b).
- 334 Bakınız Jung, C. G. (1970a).
- 335 Bakınız Eliade, M. (1978b), s. 147.
- 336 Eliade, M. (1978b), s. 145-146.
- 337 Bakınız Bölüm 2.
- 338 Eliade, M. (1978b), s. 147-149.
- 339 Binswanger, L. (1963), s. 152-153.
- 340 Bakınız Eliade, M. (1978b), s. 114-125.
- 341 *A.g.e.*, s. 123.
- 342 *A.g.e.*, s. 124.
- 343 Eliade, M. (1965), s. xi.
- 344 Borski, L. M. ve Miller, K. B. (1956).
- 345 Eliade, M. (1991a).
- 346 L'Engle, M. (1997), s. 136.
- 347 *A.g.e.*, s. 142.
- 348 Lucas, B.V., Crane, L. ve Edwards, M. (1945), s. 171-178.
- 349 Bu cennetin bir görselidir.

350 Frye, bu temaya uygun olarak şunları söyler:

Kitab-ı Mukaddes'in ilk kitaplarında sık sık tekrarlanan bir tema vardır: normalde yasal olarak ilk doğan hakkına sahip olan ilk oğlun genç bir oğul lehine kaybetmesi. Âdem'in ilk doğan oğlu Kabil sürgüne gönderilir ve soyu Şit'e geçer. Nuh'un reddettiği oğlu Ham'in onun en büyük oğlu olduğu söylenmez ancak aynı model burada da tekrarlanır. İbrahim'e ondan daha küçük bir oğul (İshak) doğacağı için ilk oğlu İsmail'i reddetmesi söylenir. Esav, Yakup'un, bazıları annesi tarafından desteklenen oldukça şüpheli bazı hareketleri nedeniyle doğuştan gelen hakkını Yakup'a kaptırır. Yakup'un en büyük oğlu Ruben, mirasını kaybeder. Yusuf'un küçük oğlu Efrayim, büyük olan Manaşşe'den önce gelir. Aynı tema, ilk seçilen Kral Saul'un reddedildiği ve yerine aslında onun evlatlığı olan Davut'un geçtiği monarşinin kuruluş hikâyesinde, özünde değişmese de genişletilir (I Samuel 18:2), Daha sonraki literatürde tema çok daha geriye taşınır: Örneğin, *Kayıp Cennet*'in beşinci kitabına bakarsak, daha büyük bir oğul olan Lucifer veya Şeytan'ın genç Mesih'in tercih edilmesine karşı kıskançlığının bir arketipini görürüz" (Frye, N. [1982], s. 180-181).

351 Frye, N. (1982).

352 Tanrı figürünü anonim bir İtalyan türetmiştir (15. yüzyıl), *Aya Yorgi ve Ejderha*. Didi-Huberman, G., Garbetta, R. ve Morgaine, M. (1994), s. 65.

353 Lambspringk'in *Musaeum hermeticum*'unda (1678) *Figurea et amblecta*'dan türetilmiştir (Tablet 179, içinde Jung, C. G. [1968b]).

354 Smith, H. (1991), s. 289-290.

355 Smith, H. (1991), s. 292.

356 Zamanımızda, sözde tiranların kendilerinin bile bunu anlamaya başladıklarına dair bazı kanıtlar var. Son 30 yılın özelliği olan "demokrasiye geçişlerin" çoğu, kendi "güçlerinin" adaletine inanamayan askeri diktatörlerin gönüllü iktidar devirleri olmuştur. Bakınız Fukuyama, F. (1993).

357 Lambspringk'in *Musaeum hermeticum*'unda (1678) *Figurea et amblecta*'dan türetilmiştir (Tablet 168, içinde Jung, C. G. [1968b]).

- 358 "Hamile baba", Maier'deki *Tabula smaragdina*'dan türetilmiştir, *Scrutinium chymicum* (1687) [Levha 210, Jung, C. G. (1968b)].

Bölüm 3

- 359 Jung, C. G. (1968b), s. 86.
 360 Morley, J. (1923), s. 127.
 361 Nietzsche, F. (1966), s. 100-102.
 362 Field, T. M., Schanberg, S. M., Scafidi, F., Bauer, C. R., Vega-Lahr, N., Garcia, R., Nystrom, J. ve Kuhn, C. M. (1986).
 363 Polan, H. J. ve Ward, M. J., (1994); Berkowitz, C. D. ve Senter, S. A. (1987); ayrıca bakınız dipnot 309.
 364 Hyde, J. S. (1984); Saner, H. ve Ellickson, P. (1996).
 365 Bakınız Eliade, M. (1965).
 366 Bu Jung'un *animusuna* benzer bir şeydir. Bakınız Jung, C. G. (1968a).
 367 Eliade, M. (1965).
 368 Bakınız Neumann, E. (1955), s. 61.
 369 Bakınız Neumann, E. (1955), özellikle Bölüm 15.
 370 Eliade, M. (1965), s. xii-xiv.
 371 Örneğin, Antik Mısır'ın hanedan kültürünün (Beşinci Hanedanlıktan sonra, MÖ 2500-2300) bin beş yüzyıl kadar uzun bir süre boyunca neredeyse değişmeden var olduğuna dair kanıtlar vardır. Eliade, M. (1978b): s. 86.
 372 Bu, Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* (1993) kitabının mitsel temasıdır. Dostoyevski'nin "devrimci" sosyalist kahramanı Raskolnikov, kendini Tanrı'nın üzerine yerleştirir (biraz Nietzsche'nin üstinsanına benzer şekilde) ve mitlerden arındırılmış rasyonaliteye başvurarak özenle ve dikkatle haklı çıkarılan bir suç (cinayet) işlemeye karar verir. Suç başarılı olur, ancak Raskolnikov bunun yükünü taşıyamaz ve intrapsişik zorlanmanın bir sonucu olarak bunu (nesnel gerekliliğin yokluğunda) itiraf eder. Sonuç olarak, ortak toplulukla (koruyucu) kimliğini yeniden kazanabilir.

Bu tema, son yıllarda Rus edebiyatının büyük bir hayranı olan Woody Allen tarafından *Suçlar ve Kabahatler* (1989) adlı sinema filminde yeniden ele alınmıştır. Allen'in canlandırdığı saygın bir doktor olan kahramanı, ailesinin (numaradan) güvenliğini bozmasını önlemek için metresini öldürür. Bununla birlikte, Raskolnikov'un aksine, iyi doktor uzun süreli bir psişik travma yaşamaz ve yıl içinde her şey "normale

döner". Yüzeyde sakın görünen film, Dostoyevski'nin işkenceli kitabından daha korkunçtur. İkincisinde, küstah rasyonalitenin aksine ahlaki baskı gelir. İlkinde, rasyonel anlamsızlık hâkimdir.

373 Nietzsche, F. (1968a), s. 217.

374 Tablet 6: s. 152-153; Heidel, A. (1965), s. 53. Bakınız not 255.

Bölüm 4

375 Wittgenstein, L. (1958), s. 50.

376 Kuhn, T. S. S. (1970), s. viii.

377 Hofstadter, D. R. (1979), s. 89.

378 Polyani, M. (1958).

379 Kuhn, T. S. S. (1970), s.44.

380 Nietzsche, F. (1968a), s. 213, Kısım 16.

381 Frye, N. (1990), s. 42-44.

382 *A.g.e.*, s. 103-104.

383 bu durumun dramatik bir tasviri için bakınız Peake, M. (1995).

384 Bruner, J. S. ve Postman, L. (1949).

385 Kuhn, T. S. (1970), s. 62-64.

386 Ayrıntılı açıklama için bakınız Jung, C. G. (1967a); Neumann, E. (1954), Jung şöyle der: "Kahraman mitinde evrensel olarak örnek-lendiği şekliyle inişin amacı, (mücevher, bakire, yaşam iksiri, ölüme karşı zafer gibi) "elde edilmesi zor hazine"nin yalnızca (sulu uçurum, mağara, orman, ada, kale gibi) tehlike bölgesinde bulunabileceğini göstermektir." Jung, C. G. [1968b], s. 335.

387 Nietzsche şöyle der: "Tarih dışı olan, tek başına yaşamı yaratabilen ve yok oluşunda yaşamın kendisinin yok olduğu, çevredeki atmosfer gibidir. İnsanın ancak önce düşüncelerindeki, karşılaştırmalarındaki, ayrımlarındaki ve vardığı sonuçlardaki bu tarih dışı unsuru bastırarak, geçmişi bugünün kullanımına çevirme gücüyle bu sisli bulutların arasından ani, berrak bir ışığın sızmasına izin vererek insan olabileceği doğrudur. Ancak tarihin fazlalığı onu yeniden bayrak yapar." (Nietzsche, F. [1957])

388 Frye, N. (1990), s. 256.

389 Bakınız Neumann, E. (1954); Neumann, E. (1955).

390 Tablet 7:112, 7:115; Heidel, A. (Çeviri), (1965), s. 58 (ayrıca bakınız s. 262).

391 Nietzsche, F. (1968a), s. 301.

- 392 Nietzsche, F. (1995).
 393 Bu hikâye yakın bir zamanda Hawking, S. tarafından anlatılmıştır (1988).
 394 Hofstadter, D. R. (1979), s. 397-398.
 395 Tartışma, Bruner, J. (1986), s. 27-28.
 396 Jung, C. G. (1968b), s. 86.
 397 Eliade, M. (1975), s. 155.
 398 Kuhn, T. S. (1970), s. 84-85.
 399 *A.g.e.*, s. 113.
 400 Aktaran Kuhn, T. S. (1957), s. 138.
 401 Einstein, A. (1959), s. 45.
 402 Kronig, R. (1960), s. 22, 25-26.
 403 Kuhn, T. S. (1970), s. 82-84.
 404 Bu, Karl Popper'ın söylediği gibi, "hipotezlerimizin bizim yerimize ölmesine izin verir."
 405 Tolstoy, L. (1887-1983), s. 13.
 406 *A.g.e.*, s. 54.
 407 *A.g.e.*, s. 26-29.
 408 Bir başka benzer yorum:

Sahnelerin yapısı ve görsel imgeler [antik Yunan şairlerinin kendilerinin] sözcüklere ve kavramlara döküldüklerinden daha derin bir bilgeliği ortaya koyar: Aynı şey, Hamlet'in benzer şekilde davrandığından daha yüzeysel konuştuğu Shakespeare'de de gözlemlenebilir; öyle ki Hamlet'in bahsettiği ders onun sözlerinden değil, bütünün derin tefekküründen ve incelenmesinden çıkarılmalıdır." (Nietzsche, F. [1967a], s. 105).

- 409 Nietzsche, F. (1967a), s. 60.
 410 Dostoevski, F. (1961), S. 21.
 411 Nietzsche'nin özdeyişleri: "Suçlu çoğu zaman eylemiyle eşit değildir: onu küçültür ve onu yerer." (Nietzsche, F. [1968a], s. 275); "Bir suçluyu savunan avukatlar, nadiren onun eyleminin güzel korkunçluğunu kendi lehine çevirecek kadar sanatçılardır." (Nietzsche, F. [1968a], s. 275).
 412 Aktaran Kaufmann, W. (1975), s. 130-131.
 413 Bakınız Eliade, M. (1965; 1975).
 414 Bakınız Ambady, N. ve Rosenthal, R. (1992).

- 415 Oidipus'un farkında olmadan annesiyle yatıp kendini kör etmesi gibi.
- 416 Nietzsche, F. (1968a), s. 320.
- 417 Nietzsche, F. (1967a), s. 75.
- 418 Binswanger, L. (1963), s. 157.
- 419 Tolstoy, L. (1983), s. 57-58.
- 420 Frye, N. (1990), s. xvi.
- 421 Nietzsche, F. (1968a), s. 260-261 (Friedrich Nietzsche, İyinin ve Kötünün Ötesinde, çev: Prof. Dr. Ahmet İnam, Yorum Yayınevi, 2001: s. 59).
- 422 Bakınız dipnot 26.
- 423 Eliade, M. (1972), s. 4.
- 424 Ellenberger, H. F. (1970), s. 447-448.
- 425 Jung, C. G. (1971), s. 477.
- 426 Eliade, M. (1964).
- 427 Eliade, M. (1965), s. 89.
- 428 Ağacın sembolü ve bu sembolün anlamları Bölüm 4'te detaylı olarak anlatılmaktadır.
- 429 Eliade, M. (1965), s. 88-89.
- 430 "Musa'nın Çarmıhtaki Bronz Yılanı." Eleazar'daki *serpens mercurialisten*, *Uraltes chymisches Werk* (1760) (Tablet 238, içinde Jung, C. G. [1968b]).
- 431 Bu fikirleri anlamamı sağlayan sürecin başlarında çarmıha gerilmiş İsa'nın ürkütücü bir resmini çizdim, "göz kamaştırıcı, yargılayıcı, şeytani, çıplak beline bir kobranın kemer gibi sarıldığı" (bakınız Ön Söz). Görünüşe göre delirmiş bir dünyada kimlik sorunlarıyla mücadele ediyordum. Keşif kahramanının görüntüsü, Kaos Ejderhası figürüyle kirlenmiş hayali temsilde kendini bana gösterdi: "Musa çölde yılanı nasıl yukarı kaldırdıysa, İnsanoğlu'nun da öylece yukarı kaldırılması gerekir" (Yuhanna 3:14). Bu kirlenme, o kahramana ve onun yaşadığı "dünya"ya ilişkin tam bir anlayış geliştirmenin benim o zamanlar var olan (aslında daha sonra uzun bir süre içinde çözülüp yeniden canlanan) kişilik yapıma getirdiği tehlikenin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte, devrimci kahramanın kaosun yılanıyla "kimliği", yardım etmeye çalıştığı halk arasında gerekli eylemlerinin ürettiği nefret ve korkuyu açıklar.
- 432 Origen, içinde Hodson, G. (1963), s. xii.
- 433 Eliade, M. (1975), s. 60.

- 434 Campbell, J. (1973), s.25.
 435 Neumann, E. (1968), s. 395.
 436 Tao Te Ching 25 in Waley, A. (1934), s. 34.
 437 Bakınız Bölüm I. A. III: Dünya Ebeveynlerinin Ayrılması, Neumann, E. (1954).
 438 Tiutchev, F. I., *Sviataia noch na nebosklon vzoshla*, çev: Vladimir Nabokov, aktaran Joravsky, D. (1989), s. 173. Bu şiiri dikkatime sunduğu için Carloyn Butler'a minnettarım.
 439 Frye şunu belirtir:

Bilincin altındaki dünyaya iniş, bilinçli hafızanın devamlılığında bir kesintiyi veya önceki varoluş koşullarının uykuya dalmaya paralel bir yok edilmesini içerir. Alt dünya genellikle, birkaç anın üst dünyada uzun yıllara karşılık gelebileceği, büyük ölçüde genişlemiş bir zaman dünyasıdır. (Frye, N. [1990], s. 266).

Bu, Jung'un kolektif bilinçdışında zamanın görelileştirildiği fikrini hatırlatıyor.

- 440 Frye, N. (1982), s. 108.
 441 Neumann, E. (1968), s. 395.
 442 Wheeler, J. (1980), s. 341.
 443 Nietzsche, alakalı görünen şu hipotezi üretmiştir:

Arzular ve tutkular dünyamızdan başka hiçbir şeyin gerçek olarak "kabul edilmediği"ni ve dürtülerimizin gerçekliği dışında başka bir "gerçekliğe" ulaşamadığımızı veya yükselmediğimizi varsayalım; düşünmek yalnızca bu dürtülerin birbiriyle ilişkisidir. Bu deneyi gerçekleştirmek ve bu "kabul edilen" in mekanik ya da ("maddi") dünyayı anlamak için de yeterli olup olmayacağı sorusunu sormak caiz değil midir? Yani, bir aldatmaca, (Berkeley ve Schopenhauer anlamında) "salt görünüş" ve "fikir" olarak değil, bunu duygulanımla aynı gerçeklik derecesine sahip bir şey olarak kabul etmek; duygulanım dünyasının hâlâ her şeyin güçlü bir birlik içinde olduğu ve organik süreçte dallanmalara ve gelişmelere uğramadan (ve daha zayıf ve hassas hale gelmeden) önceki ilkel biçiminde (tüm organik işlevlerin hâlâ sentetik olarak kendini düzenleme, özümseme, beslenme, boşaltım ve metabolizma ile iç

- içe geçtiği bir tür içgüdüsel yaşam olarak) yaşamın bir *ön formu* olarak" (Nietzsche, F. [1966], s. 47-48).
- 444 Eliade, M. (1982), s. 75.
- 445 Modern bir illüstrasyon için bakınız Tchelitchev, P. (1992), s. 49.
- 446 Ağaç ve yılan tartışması için bakınız Jung, C. G. (1988), s. 1431-1450; Jung, C. G. (1967b), s. 251-350.
- 447 Radha, Swami S. (1978), s. 16-20.
- 448 Frye, N. (1990), s. 284-285.
- 449 Eliade, M. (1975), s. 64.
- 450 "Yggdrasill, the world tree of the Edda", *Elder Edda*, Magnusson, F. (18. yy). (Şekil 55, Neumann, E. [1955]).
- 451 Bellows, H. A. (1969), s. 60.
- 452 Neumann, E. (1954), s. 30-31.
- 453 Jung, C. G. (1976b), s. 117.
- 454 Bakınız Jung, C. G. (1967b), s. 240 ve s. 315; Jung, C. G. (1968b), s. 317.
- 455 Retiküler aktive edici sistemin bilinci düzenlemedeki rolü Morruzzi, G. ve Magoun, H.W. tarafından ortaya atılmıştır (1949). Böyle bir düzenlemenin gerçekleştiği kesin mekanizmalar hâlâ tartışılmaktadır.
- 456 Goethe, J. W. (1979a), s. 99.
- 457 Voltaire. (1933), s. 450.
- 458 Frye, Narcissus mitini şu şekilde detaylandırır:

Kendisinin aynadaki yansımasıyla donakalan ve bu nedenle sevmeyen güzel genç. Âdem, Narcissus gibi kendini aşağı bir dünyada kendi gülünç yansımasıyla özdeşleştirdiği için, mitolojistler çok erken bir dönemde Narcissus'u Âdem'in düşüşünün bir türü haline getirdiler. Pavlus'un Mesih'i ikinci Âdem olarak tasavvuru, Mesih'i, Lacan'ın *stade de miroir* ve Eliot'un aynalar çölü olarak yerden getiren orijinali teslim eden Narcissus-Âdem'in ikizi haline getirir (Frye, N. [1990], s. 271).

- 459 Nietzsche'nin ifadesini dikkate alın:

"Melek" olma yolunda insan, sadece hayvanın sevincini ve masumiyetini değil, onu hayatın kendisinden de tiksindiren mideyi ve örtülü dili geliştirdi; öyle ki bazen kendi huzurunda bile burnunu

kapar ve Papa III. Innocentius ile ("saf olmayan doğurganlık, annesinin rahmindeki iğrenç beslenme şekilleri, insanın evrimleştiği maddenin alçaklığı, iğrenç koku, tükürük, idrar ve pislik" gibi) kendi itici yönlerini onaylamayan şekilde sıralamaya başlar hale geldi (Nietzsche, F. [1967b], s. 67).

- 460 İnsan neokorteksi, evrimsel açıdan eşi görülmemiş bir oranda gelişmiştir. Bu genişleme ve bilincin benliğe yayılması birbiriyle eş zamanlı fenomenlerdi. Baş boyutunu önemli ölçüde artıran bu genişlemeyi sınırlayan bir faktör, doğum sırasında bebeğin geçişine izin vermesi gereken kadın pelvis çapıdır. İnsan doğumunun travmatik doğası, en azından kısmi bir şekilde yenidoğan kafa çapı ile annenin pelvik yapısı arasındaki çatışmanın bir sonucudur.
- 461 Havva, bir İsviçre el yazmasından (15. yüzyıl) "the Tree of Knowledge and Synagogue"dan alınmıştır (Neumann, E. [1955]).

Bölüm 5

- 462 Eliade, M. (1978b), s. 62-63.
- 463 Bakınız Bölüm 3.
- 464 Nietzsche, F. (1966), s. 228.
- 465 Tablet 36, Jung, C. G. (1968b).
- 466 Milton, J. (1961), 1:40-43, s. 38.
- 467 Frye, N. (1990), s. 272-273.
- 468 Bakınız dipnot 350.
- 469 Pagels, E. (1995),
- 470 Eliade, M. (1978b), s. 302.
- 471 Bunlar, *Enuma Eliş*'teki "yaşlı tanrılar"a benzer olarak kabul edilebilir (bakınız Bölüm 2),
- 472 Eliade, M. (1978b), s. 310.
- 473 Milton, J. (1961), 3:96-99, s. 95.
- 474 Goethe, J. W. (1979a), s. 75.
- 475 Goethe, J. W. (1979b), s. 270.
- 476 Bakınız Bölüm 4.
- 477 Tolstoy, L. (1983), s. 49-52.
- 478 Shakespeare (1952c), 3:5: 78-83, s. 104.
- 479 Milton, J. (1961), 4:40, s. 116.
- 480 Russell, J. B. (1986), S. 103.

- 481 Milton, J. (1961), 1:159-165, s. 41.
- 482 Nietzsche, F. (1967b), s. 333.
- 483 Nietzsche, F. (1981), s. 125.
- 484 Kaufmann, W. (1975), s. 122-123.
- 485 Edwardes, A. ve Masters, R. E. L. (1963), s. 124.
- 486 Durnin, R. (1994).
- 487 Wilhelm, R. (1971), s. lv.
- 488 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 390.
- 489 Joyce, J. (1992).
- 490 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 4-7.
- 491 Solzhenitsyn, A. I. (1974), s. 5-7.
- 492 Frankl, V. (1971), s. 20-21.
- 493 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 602-603.
- 494 Soljenitsin, 250.000 yıkıcı çalışma kampı mahkûmunun Volga-Moskova Kanalı'nı inşa etmek için hayatını kaybettiğini tahmin ediyor. Bu kanal bittiğinde, amaçlanan kullanımlarından herhangi birine hizmet edemeyecek kadar sığdı. Kanalin çoğu, kışın ortasında, en ilkel aletlerle ve elle kazılmıştı (bakınız Solzhenitsyn, A. I. [1975], s. 80-102).
- 495 Frankl, V. (1971), s. 50.
- 496 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 201.
- 497 Blake, W., içinde Keynes, G. (1966), s. 213.
- 498 "Zek", hapisane kampındaki mahkûmlar için kullanılan Rusça bir argodur.
- 499 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 195-197.
- 500 Örneğin bakınız Browning, C. R. (1993).
- 501 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 147-149.
- 502 Milton, J. (1961), 2: 380-385, s. 71.
- 503 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 603.
- 504 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 619-620.
- 505 Lao Tzu (1984d).
- 506 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 338, 341-342.
- 507 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 626.
- 508 Frankl, V. (1971), s. 117-120.
- 509 Frankl, V. (1971), s. 7.
- 510 Frankl, V. (1971), S. 4.
- 511 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 622.

- 512 Milton, J. (1961), 1:249-253, s. 44.
- 513 Milton, J. (1961), 4:109-123, s. 118.
- 514 Shakespeare (1952d), *Titus Andronicus*, 5:3:184-190, s. 198.
- 515 Milton, J. (1961), 9: 119-130, s.237.
- 516 Shakespeare (1952c), *Richard III*, 5:3:200-203, s. 145.
- 517 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 326-328.
- 518 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 347.
- 519 Milton, J. (1961), 1:54-74, s. 38.
- 520 Milton, J. (1961), 1:44-48, s. 38.
- 521 Nietzsche, F. (1966), s. 86.
- 522 *Thomas İncili*, Robinson, J. R. (1988), s. 133-134.
- 523 Milton, J. (1961), 4:75-78, s. 117.
- 524 Milton, J. (1961), 4:79-105, s. 117.
- 525 Frye, N. (1982), s. 130.
- 526 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 610-612.
- 527 Frankl, V. (1971), s. 104.
- 528 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 624-626.
- 529 Solzhenitsyn, A. I. (1975), s. 615.
- 530 Arendt, H. (1994),
- 531 "Bütün doğa ateşle yenilenir." Geleneksel olarak Mesih'in çarmıhının tepesinde tasvir edilen baş harflerin anlamının okült/gnostik yorumu: I. N. R. I. [*Jesus Nasaremus Rex Iudaeorum* (Nasıralı İsa, Yahudilerin Kralı)]; bakınız Dee, J. (1993).
- 532 Jaeger, W. (1968), s. 35.
- 533 Niebuhr, R. (1964), s. 6-7.
- 534 Niebuhr, R. (1964), s. 13-14.
- 535 Piaget, J. (1932), s. 16-18.
- 536 Bakınız dipnot 463.
- 537 Frye, eleştirinin anlatı anlamlarını aydınlatmadaki rolüyle ilgili olarak şunları söyler:

Şiirsel hayal gücü, yalnızca bir harita olarak değil, birbiriyle çatışan muazzam güçlerden oluşan bir dünya olarak incelenecek bir kozmos olan kendine ait bir kozmos inşa eder. Bu yaratıcı kozmos, ne doğa bilimleri tarafından incelenen nesnel ortamdır ne de psikoloji tarafından incelenecek öznel bir iç uzaydır. Bu, daha yüksek ve daha düşük imgelerin, güzellik ve çirkinlik

kategorilerinin, sevgi ve nefret duygularının, duyusal deneyim çağrışımlarının ancak metaforla ifade edilebildiği ve yine de göz ardı edilemeyeceği veya bir başkasının yansımalarına indirgenemeyeceği bir ara dünyadır. Sıradan bilinç, özne ve nesnenin ya-ya da karşıtlığına o kadar kapılmıştır ki, her ikisiyle iç içe geçse de ne öznel ne de nesnel olan bir sözcükler düzeni nosyonunu kabul etmekte güçlük çeker. Öte yandan onun varlığı, din de dâhil olmak üzere insan yaşamının metafora dayanan ancak bunu böyle yaptığı için gerçekliğinden veya doğruluğundan bir şey kaybetmeyen birçok unsuruna çok farklı bir görünüm verir.

Elbette metaforik; “hakikat” veya gerçekliğin olabileceği kadar ikiyüzlü bir kavramdır. Bazı metaforlar aydınlatıcıdır; bazıları vazgeçilmezdir, bazıları yanıltıcıdır veya yalnızca yanılsamaya yol açar; bazıları sosyal olarak tehlikelidir. Wallace Stevens, “metaforu öldüren metafordan” bahseder. Ama iyi ya da kötü hem toplumsal hem de bireysel deneyimin merkezi bir alanını işgal eder. Özne ve nesne ayrımı normalleşmeden çok önce kurulmuş ancak onu aşmaya çalıştığımızda gerçekten yapabileceğimiz tek şeyin onu iyileştirmek olduğunu gördüğümüz bir aydınlanma biçimidir.

Bu noktada, Italo Calvino’nun ölümünden sonra yayınlanan Norton derslerinden yeni bir eleştirel gözlem daha ortaya çıkar. Bu da bir paradokstur ama canlandırıcıdır: “Edebiyat, ancak kendimize herhangi bir başarı umudunun çok ötesinde, ölçülemez hedefler koyarsak hayatta kalır.” Açıkçası yazar hedefler belirlemez: Bunlar, edebiyatın kendisinin şekillendirici ruhu tarafından belirlenir. Ama genel olarak aynı ilke eleştirmen “Eleştiri edebiyatı anlamlandırabilir ve anlamalıdır” gibi bir aksiyom gördüğünde ve bunun daha azıyla yetinmeyi reddettiğinde eleştiri için de geçerli olmalıdır. (Frye, N. [1990], s. xxii-xxiii)

538 Firavun’un Yahudi “tehdidi”ni bebek katli yoluyla kontrol etme girişimleri, benzer nedenlerle Beytullahim ve çevresinde iki yaşından küçük tüm Yahudi çocukları öldüren Hirodes’in eylemlerine paralel bir anlatıdır (bu tesadüf değildir) (bakınız Matta 2:1-16).

539 Frye şöyle devam eder:

Yine de Kenan, başlangıçta İsrail'e vadedilen süt ve bal ile akan cennet diyarının oldukça küçülmüş ve anti klimatik bir biçimi gibi görünüyor. Belki de Musa gerçekten Vadedilmiş Topraklar'ı gören tek kişiydi: Belki de son saatlerinde tırmandığı dağ, onun görülebildiği tek yerdi. (Frye, N. [1990], s. 299)

540 Frye, N. (1990), s. 299.

541 İbraniler çölde kaldıkları süre boyunca *manna* ile beslenirler. Bu tür "ruhsal ekmek" dünyevi durumunda, ebediyen ölmekte olan ve yeniden dirilen mısır tanrısının mecazi anlamda bedeni olan buğdaydan yapılmıştır. Frye'in belirttiği gibi:

Mesih sürekli olarak mucizevi yiyecek sağlama ile ilişkilendirilir. Çok sayıda insanı çok az miktarda yiyecek [içeriği (bilinçsiz, maternal) derinden alınan balık ve ekmektir] ile besleme mucizeleri, dört İncil'in hepsinde, bazen bir kereden fazla geçer. Bu tür mucizeler, vahşi doğada *manna* tedarikinin açıkça antitipleridir. (Yuhanna 6:49-51) Mesih'in etini yeme ve kanını içme tasviri, komünüyondan önce bile İncillerde karşımıza çıkar. Mesih'in bedeninin tükenmez bir yiyecek ve içecek kaynağı olduğu hem fiziksel hem de ruhsal düzeyde ileri sürülmektedir (Rab'bin Duası'nın "günlük [epiousios] ekmeği" aynı zamanda "çok önemli" ekmek olarak kabul edilebilir). İsa'nın bedeni, Eliot'un "Gerontion" sözleriyle yalnızca "yenmek, bölünmek, sarhoş olmak" değil, aynı zamanda halkının bedenlerinde saklı olan yaşamının sürekliliğinin kaynağıdır. Pavlus'a göre, İsrailililerin çölde aynı ruhsal yiyeceği yediklerini ve aynı ruhsal içeceği içtiklerini söyleyen Pavlus'a göre Eski Ahit zamanlarında da böyleydi, ikincisi Mesih olan bir kayadan içiyordu (1. Korintliler 10:3). (Frye, N. [1990], s. 257)

542 Açık bir kuralın kaynağı olarak mitsel anlatıya yapılan atıf burada açıkça sunulmaktadır.

543 Frye şunları belirtir:

Faust'ta Faust'un kasıtlı olarak "Başlangıçta Söz vardı" ifadesini "Başlangıçta Yasa vardı" olarak değiştirdiği yeri not ettim (Kod 18). Faust'un yerleşik Hristiyan pratiğini izlediğini de eklemeliydim.

Başlangıçta Tanrı bir şey yapmıştır ve kelimeler bize onun ne yaptığını anlatan betimleyici mekanizmalardır. Bu, Batı dinine, postyapısal eleştirmenlerin “transandantal gösterilen” dediği şeyi, doğru ya da gerçek olanın, kelimelerin işaret ettiği kelimelerin dışında bir şey olduğu görüşünü getirir. (Frye, N. [1990], s. 34)

544 Frye'in belirttiği gibi:

Yaratıcı sözel gücün zihinde sıradan bilince ek bir şeyle ilişkili olduğu doğruysa, yazarın toplumsal bağlamına biraz daha yaklaşmış oluruz. Böyle bir zihin, genellikle, bilincin daha kolay ustalaştığı keyfî davranış kalıpları karşısında şaşırır: Yazarda, bazen yazmak dışında neredeyse her şeyden onu alıkoyabilen bir naiflik bulunur. Ancak bunun karşılığında, ona yalnızca yoğun bir şimdiki zaman vizyonu değil, aynı zamanda şu andaki eğilimlerin sonucu olan koşullu bir geleceği görme konusunda alışılmadık bir yetenek verecek olan sosyal fenomenler hakkında bir iç görüye sahip olabilir. Bu da, toplumun çoğundan gizlenen ayırt edici bir bilgi türü duygusu verebilir. Edebiyatta *kehanet* unsurundan genellikle çok belirsiz bir şekilde söz edilir. Ancak bu yine de araştırmaya değecek kadar somuttur. Her halükârda kelime, şairin otoritesinin niteliğini belirtmek ve aynı zamanda ana temalarımızdan biri olan seküler ve kutsal edebiyat arasındaki bağlantıyı belirtmek için şimdiye kadar tökezlediğimiz her şeye yaklaşır.

Eski Ahit'in kehanet yazarlarına Amos'tan başlayarak bakarsak, ilkelik ile kâhinlik ilişkisi bir anda ortaya çıkar. Amos, kibar geleneklerle uzlaşmayı reddeder, Kuzey İsrail'de bir aptal ve bir deli olarak bir sosyal üne sahiptir ve söylediklerinin özünü, genellikle aşkın olanla müttefik olan olağandışı zihinsel durumlardan türetme yeteneğine sahiptir. Bu kâhinler aynı zamanda, Yeremya'nın ona söylediği gibi Yerusâlim'in yıkımına yol açan Yahuda kralının Babil'e yönelik politikası gibi bazı akılsız politikaların kaçınılmaz bir sonucu olan bir geleceği de önceden bildirirler. Burada yer alan ilke, dürüst bilim gibi dürüst sosyal eleştirinin toplumdaki öngörülebilirlik aralığını genişlettiğidir.

Modern zamanlarda içgüdüsel bir şekilde kâhin olarak adlandırığımız –Blake, Dostoyevski, Rimbaud gibi– yazarlar da benzer özellikler gösterirler. Bu tür yazarlar, okuyuculara, Yunan ve İbrani kâhinleri gibi gelirler: Onlar gibi, şoke eder ve rahatsız ederler; onlar gibi, çelişkiler ve muğlaklıklarla dolu olabilirler, ancak yine de merak uyandıran bir şekilde bir otoriteye sahiptirler. Elizabeth dönemi kadar erken bir tarihte, kutsal ve dünyevi ilham arasındaki ayrımın genel olarak düşünüldüğü kadar katı olmadığını öne süren eleştirmenler vardır. 1580’lerde yazan George Puttenham, şair kelimesinin etimolojisindeki “yapan” anlamına işaret ederek, şairin yaratıcı gücü ile Tanrı’nın dünyayı yaratmadaki yaratıcı gücü arasında bir benzerlik olduğunu ima etmiştir. Ovidius’un *Fasti*’deki ‘est deus in nobis’ ifadesini aktarır; bu, Tanrı *ya da* bir tanrı anlamına gelir. On altıncı yüzyılda bir Sanat Tanrıçası’na, bir Aşk Tanrısı’na *ya da* geleneğin onayladığı ve doktrin olarak ciddiye alınmayan bir şeye razı olmak kesinlikle daha güvenli olurdu ancak Coleridge’in zamanına kadar geçerli olsa da analoji hâlâ oradadır. Sanatların, birkaç kuşak sonra apaçık hale gelen toplumsal eğilimleri simgesel olarak gösterme anlamında da kehanet niteliğinde olduğu sık sık gözlemlenmiştir.

Kehanet kavramı, kendi içinde, (Luther, Condorcet, Marx gibi) normalde edebiyatın dışına yerleştireceğimiz bazı yazarlar için geçerli olabilir. İçerideki ve dışarıdaki bu belalı aygıt, bu kadar çok yönü incelenip gözden kaybolursa bile ortadan kalkmayacaktır. Genellikle edebiyatın içinde olduğu düşünülen *ya da* en azından (Rousseau, Kierkegaard *ya da* Nietzsche’de olduğu gibi) tembel bir figür olarak görmezden gelinmesi imkânsız olan kehanet yazarını karakterize eden şey, psikolojik olarak ilkel olanla bağlantı gibi görünüyor. (Frye, N. [1990], s. 52-54).

545 Kehanet konusunda eksiksiz bir çalışma için bakınız Jung, C. G. (1978a); ayrıca Jung’un (1918) “Sarışın Canavar” üzerine ileri görüşlü yorumları için de bakınız Jung, C. G. ([1978a], s. 3-28).

546 Pleroma.

547 Nietzsche, F. (1981), s. 97.

548 Dostoevsky, F. (1981), s. 299-301.

549 *A.g.e.*, s. 309.

550 *A.g.e.*, s. 313.

- 551 *A.g.e.*, s. 316.
 552 James, W. (1880, Ekim), s. 100.
 553 Frye, N. (1982), s. 132-133.
 554 Frye, N. (1990), s. 104.
 555 Frye, N. (1982), s.56.
 556 Frye ayrıca şunları da belirtir:

Daha önce, İsrail'in dinin değiştirmesine ve restorasyonuna ilişkin tekrar eden bir mitos içinde geleneksel kabile kahramanlarının bir dizi öyküsünün yer aldığı Hâkimler Kitabı'nın yapısına değinmiştik. Bu bize kabaca U-biçimli bir anlatı yapısı verir; inançlardan vazgeçişin ardından gelen bir felaket ve esarete iniş, ardından tövbe ve kurtuluş yoluyla aşağı yukarı bir noktaya doğru yükselme gelir. Bu U-biçimli model, literatürde bir dizi talihsizlik ve yanlış anlaşılmanın eylemi tehdit edecek derecede düşük bir noktaya getirdiği ve ardından olay örgüsünde bazı talihli değişimler sonucu mutlu sona yönelttiği standart komedi biçimi olarak tekrar eder. "İlahi bir komedi" olarak görülen Kitab-ı Mukaddes'in tamamı, bu tür U-biçimli bir hikâyeyi oluşturur. Bu hikâyede insan, Yaratılış'ın başlangıcında yaşam ağacını ve suyunu kaybeder ve sonra Vahiy Kitabı'ndaki onları geri alır. Bunların arasında, İsrail'in hikâyesi, putperest krallıkların, Mısır, Filistin, Suriye, Roma'nın güçlerinin düşüşü ve ardından kısa bir bağımsızlık anına yükseliş olarak anlatılır. Aynı U-anlatı tarihsel bölümler dışında, Eyüp Kitabı'ndaki felaketler ve onların restorasyonu ile İsa'nın müsrif oğul meselinde de bulunur. Tesadüfen bu sonuncusu, kurtuluşun kahramanın gönüllü bir kararının sonucu olarak gerçekleştiği tek versiyondur (Luka 15:18).

Kitab-ı Mukaddes'le ilgili tarihin tüm düşüşlerini ve yükselişlerini bir kerede özetlemek kafa karıştırıcı olurdu. Yaratılış günlerinin şerefine, zamanın sonunu oluşturan yedinci olmak üzere altı tane seçelim. İlk düşüş, doğal olarak, Âdem'in Aden Bahçesi'nden düşüşüdür. Burada Âdem, Kabil'in ailesi tarafından inşa edilen dinsiz şehirlere benzeyen bir vahşi doğaya girer. Felaket görüntülerine ek sağlayan Nuh'un hikâyesini geçerse, ilk yükseliş, Mezopotamya'daki Ur kentinden batıda Vadedilmiş Topraklar'a çağrılan İbrahim'in yükselişidir. Bu anlatı, patriklerin

pastoral dönemini tanıtır ve İsrail'in Mısır'da olduğu Yaratılış Kitabı'nın sonunda sona erer. Bu durum yine baskıcı ve tehditkâr bir esarete dönüşür; İsrail yine bir denizden ve vahşi doğadan geçer ve Musa ve Yeşu'nun altında, tarımsal küçük bir bölge olan Vadedilmiş Topraklar'a tekrar ulaşır. Hâkimler Kitabı'ndaki istilacılar, aralarında en ürkütücü olanı Filistinliler olan, muhtemelen Girit'ten Yunanca konuşan bir halk olan Filistin'e adını veren istilacılarıdır. Saul ve oğlu Yonatan'ın yenilgisi ve ölümünden sonra İsrail'in egemenliğini ellerinde tutarlar. Üçüncü yükseliş Davut ile başlar ve Süleyman ile devam eder, buradaki imgeler kentseldir, şehirler ve binalarla ilgilidir. Ancak Süleyman'dan sonra krallığın bölünmesiyle başka bir felaket başlar. Kuzey Krallığı MÖ 722'de Asur tarafından yok edilir; güneydeki Yahuda krallığı, sırası geldiğinde Asur'un yok edilmesinden sonrasına kadar kalır (Nahum 2:3 vd.); ancak 586'da Kudüs'ün Nebukadnezar tarafından ele geçirilmesiyle Babil esareti başlar.

İsraillilerin, yani şimdi Yahudilerin talihlerinin dördüncü yükselişi, Büyük Kiros'un Babil'deki Yahudi tutsaklara geri dönüp tapınaklarını yeniden inşa etmeleri için izin vermesi –belki de teşvik etmesi– ile başlar. Eski Ahit'te iki dönüş belirgin bir şekilde öne çıkarılmıştır ve muhtemelen daha fazlası da vardır, ancak sembolik olarak sadece bir tanesi işimizi görür. İsrail'in restore edilmesine dair bazı zayıf umutlar, ilk dönüşün baş figürü olan Davut soyundan Zerubbabil'in etrafında toplanmıştır. Birkaç lider değişikliğinden sonra, bir sonraki dramatik düşüş, Seleukos İmparatorluğu'ndan Antiochus Epiphanes tarafından Helenleşmemiş Yahudilere uygulanan vahşi zulümden kaynaklanmıştır. Bu durum, sonunda Yahudiye'ye bağımsızlığını kazandıran ve bir kraliyet hanedanı kuran rahip bir aileden gelen beş kardeş olan Makabilerin isyanına neden oldu. Ardından bir kraliyet hanedanı kurarlar. Bu, Pompey komutasındaki Roma lejyonlarının MÖ 63'te ülkeyi ele geçirmesine ve Yeni Ahit dönemi boyunca süren Roma egemenliğinin başlamasına kadar sürdü. Bu noktada, İsrail'in altıncı kurtuluşu ile ilgili Yahudi ve Hristiyan görüşleri birbirinden ayrılır. Hristiyan görüşünde İsa, ideal İsrail Krallığı'nın ruhsal bir krallık olduğunu açıklayarak tüm insanlık için geçerli kesin bir kurtuluşa ulaşır. Yahudilik açısından Hadrianus'un

MS 135 yılındaki fermanıyla ana vatanlarından kovulma, birçok bakımdan hâlâ devam eden yeni bir sürgünü başlattı.

Bu, yalnızca dolaylı şekilde tarihsel olan olayların bir mitos dizisidir ve ilk adımımız, tüm yükseliş ve düşüş noktalarının metaforik olarak birbiriyle ilişkili olduğunu anlamaktır. Yani, Aden bahçesi, Vadedilmiş Topraklar, Kudüs ve Sion Dağı, ruhun evi ile değiştirilebilir şekilde eş anlamlıdır ve Hristiyan tasvirlerinde İsa'nın bahsettiği Tanrı'nın krallığının "ruhsal" biçimleriyle aynıdır. Benzer şekilde Mısır, Babil ve Roma ruhen aynı yerdir ve Mısır'dan Çıkış'taki Firavun, Nebukadnezar, Antiochus Epiphanes ve Nero ruhen aynı kişidir. Ve İsrail'in kurtarıcıları –İbrahim, Musa ve Yeşu, yargıçlar, Davut ve Süleyman– hepsi Mesih'in veya nihai kurtarıcının prototipleridir... İsrail'in irtidat ve benzerleri yoluyla çeşitli düşüşleri, eylemden çok eylemsizlik olduğu için, gerçek olaylar yalnızca yükselişler ve restorasyonlardır. Mısır'dan Çıkış kesin kurtuluş ve geri kalan her şeyin türü olduğundan, efsanevi olarak Çıkış'ın Eski Ahit'te gerçekten olan tek şey olduğunu söyleyebiliriz. Aynı prensipte, Yeni Ahit'in bakış açısından, Mesih'in dirilişi, Mısır'dan Çıkış'ın antitipi olmalıdır. İncillerde sunulan Mesih'in hayatı, bu biçimde sunulduğunu fark ettiğimizde daha az kafa karıştırıcı hale gelir.

Birçok tanrı ve kahramaninki gibi İsa'nın doğumu da tehditle gelen bir doğumdur: Hiroides, Beytüllahim'de yalnızca İsa'nın kaçabileceği bir bebek katliamı emri verir. Musa da benzer şekilde İbrani çocukları yok etme girişiminden kaçır. Bebek İsa, Yusuf ve Meryem tarafından Mısır'a indirilir ve oradan dönüşü, Matta (2:15)'in aktardığına göre, Hoşea'nın (11:1) "Oğlumu Mısır'dan çağırdım" kehanetini yerine getirir. Buradaki gönderme açıkça İsrail'e yöneliktir. Meryem ve Yusuf isimleri, Musa'nın kız kardeşi Miryam'ı ve İsrail ailesini Mısır'a götüren Yusuf'u hatırlatır. Kur'an'ın üçüncü suresi, Miryam ve Meryem'i ilişkilendirir; Kur'an'ın Hristiyan yorumcuları doğal olarak bunun gülünç olduğunu söylerler, ancak Kur'an'ın tamamen tipolojik bakış açısından, bu tanımlama mantıklı gelmektedir.

Musa, İsrail'deki on iki kabileyi örgütler; İsa on iki mürit toplar. İsrail Kızıldeniz'i geçer ve diğer tarafta bir ulus olarak kimliğini kazanır; İsa Ürdün'de vaftiz edilir ve Tanrı'nın Oğlu

olarak tanınır. Vaftiz, Markos ve Yuhanna'nın başladığı noktadır, Matta ve Luka'nın öyküleri muhtemelen daha sonraları oluşmuştur. İsrail kırk yıl çölde dolaşır; İsa, kırk gün. Mucizevi yiyecekler İsrail ve İsa etrafında toplananlara sağlanır (bakınız Yuhanna 6:49-50). Kurallar Sina Dağı'ndan verilir ve Dağdaki Vaaz'da duyurulur. "Ateşli yılanların" ölümcül ısırıklarına karşı korunmak için Musa tarafından bir direğin üzerine tunç bir yılan yerleştirilir (Çölde Sayım 21:9); bu küstah yılan, İsa tarafından, ölümcül yılanlar ve Aden'in yılanı arasında temel bir ilişki bulunan çarmıha gerilmesinin bir türü olarak kabul edilmiştir (Yuhanna 3:14). Musa, Hristiyan tipolojisinde insanı kurtarmak için yasanın tek başına yetersizliğini gösteren Vadedilmiş Topraklar'ın hemen dışında ölür ve Vadedilmiş Topraklar Yeşu tarafından fethedilir. Buradaki gizli bağlantı, İsa ve Yeşu'nun aynı kelime olduğudur, bu nedenle Meryem Ana'ya çocuğuna İsa veya Yeşu demesi söylendiğinde, bunun tipolojik anlamı, yasanın saltanatının sona ermesi ve Vadedilmiş Topraklar'a yapılan saldırının başlamasıdır (Matta 1:21). [Frye, N. (1982), s. 169-172]

557 Frye, N. (1982), s. 131.

558 Bakınız Bölüm 2.

559 *Dialogue of the Savior*, Wobinson, J. R. (1988), s. 525.

560 Tanrı'nın Krallığı'nın psikolojik doğasına vurgu yapanlar yalnızca Gnostik İnciller değildir:

Ferisiler İsa'ya, "Tanrı'nın Egemenliği ne zaman gelecek?" diye sordular.

İsa onlara şöyle yanıt verdi: "Tanrı'nın Egemenliği göze görünür bir şekilde gelmez. İnsanlar da, 'İşte burada' ya da, 'İşte şurada' demeyecekler. Çünkü Tanrı'nın Egemenliği aranızdadır." (Luka 17:20-21)

561 Mısır'dan Çıkış 31:12-15'e atıfta bulunur:

RAB Musa'ya şöyle buyurdu: "İsrailliler'e de ki, 'Şabat günlerimi kesinlikle tutmalısınız. Çünkü o sizinle benim aramda

kuşaklar boyu sürececek bir belirtidir. Böylece anlayacaksınız ki, sizi kutsal kılan RAB benim.”

“Şabat Günü’nü tutmalısınız, çünkü sizin için kutsaldır. Kim onun kutsallığını bozarsa, kesinlikle öldürülmeli. O gün çalışan herkes halkının arasından atılmalı. Altı gün çalışılacak; ama yedinci gün RAB’be adanmış Şabat’tır, dinlenme günüdür. Şabat Günü çalışan herkes kesinlikle öldürülmelidir.”

562 Luka 6:4’te bir ekleme vardır. Ekleme şöyledir: “İnsan, eğer gerçekten ne yaptığını biliyorsan, kutsanmışsın ama bilmiyorsan, lanetlenmiş ve yasayı çiğneyen birisin” (Codex Bezae ad Lucam [Luka’ya] 6:4). Daha fazla bilgi için bakınız James M. R. (1924). Jung, bu hikâyenin anlamının, adaletsiz vekilin harç meselindekine benzer olduğunu altını çizer:

“Hakikatin ruhu” olan Faraklit’in görevi, Mesih’in öğretilerini hatırlatmak ve onları ışığa yönlendirmek için bireysel olarak insanlarla yaşamak ve çalışmaktır. Bu faaliyetin güzel bir örneği, Rabb’i tanımayan ve müjdesini havarilerden değil, vahiy yoluyla alan Pavlus’tur. O, bilinçaltı rahatsız olan ve açıklayıcı coşkular üreten insanlardan biridir. Kutsal Ruh’un yaşamı, kendi etkinliği aracılığıyla ve hepimizin bildiği şeyleri doğrulayan ama onların ötesine geçen etkiler aracılığıyla kendini gösterir. Mesih’in sözlerinde, –ahlakı Codex Bezae’nin Logion’uyla uyuşan ve beklenenden çok farklı bir etik standarda ihanet eden adaletsiz kâhya meseli gibi (Luka 16:1-8)– geleneksel “Hristiyan” ahlakının ötesine geçen işaretler zaten vardır. Burada ahlaki ölçüt, yasa ya da uzlaşım değil, *bilinç*’tir. Ayrıca, İsa’nın kendi kilisesinin kayasını ve temelini oluşturmasını istediği kişinin, öz denetimden yoksun ve kararsız bir karaktere sahip olan Petrus olması gerçeğinden de söz edilmelidir. (Jung, C. G. [1969], s. 433-444)

Jung ayrıca, “İncillerin ilk anlayışından daha eski” olan Oxyrhynchus papirüsüne de atıfta bulunur (Jung, C. G. [1969], s. 444): Mesih, “İki kişinin olduğu yerde onlar Tanrısız değildirler ve nerede kişi tekse, ben onunla birlikteyim derim” der. Jung, bunun standart versiyonun tersini söylediğini belirtir: “Nerede iki ya da üç kişi benim adımla

toplanırsa, ben de orada, aralarındayım.” (Matta 18:20), İlk ifadenin son kısmı, Kierkegaard’ın fikrini çarpıcı bir şekilde hatırlatır:

Çünkü bir “kalabalık” gerçek dışıdır. Tanrısal anlamda, Pavlus’un dediği gibi, “sadece bir kişi hedefe ulaşır”; ki bu karşılaştırmalı bir anlama sahip değildir çünkü karşılaştırma başkalarını hesaba katar. Bu, her insanın o kişi olabileceği, Tanrı’nın ona yardım ettiği anlamına gelir ama sadece bir kişi hedefe ulaşır. Ve yine bu, her insanın “diğerleri” ile ilişki kurmaktan çekinmesi ve esasen yalnızca Tanrı ile ve kendisiyle konuşması gerektiği anlamına gelir çünkü hedefe yalnızca biri ulaşır. Ve yine bu, insanın ya da insan olmanın tanrıya benzer olduğu anlamına gelir. Dünyevi ve zamansal anlamda, koşuşturmacalı, sosyal ve dostane bir adam, “Hedefe yalnızca birinin ulaşması ne kadar mantıksız; çünkü birçok kişinin birleşik çabanın gücüyle hedefe ulaşması çok daha olasıdır ve biz çok olduğumuzda başarı daha kesindir ve her insan için ayrı ayrı daha kolaydır.” demesi olasıdır. Evet bu doğru, çok daha olasıdır ve bu tüm dünyevi ve maddi mallar için de geçerlidir. Kendi yoluna gitmesine izin verilirse, bu tek gerçek bakış açısı olur, çünkü Tanrı’yı ve ebediyeti ve insanın ilahla olan ilişkisini ortadan kaldırır. Onu ya ortadan kaldırır ya da bir masal haline getirir ve yerine, insan olmanın akla sahip bir ırka ait olmak anlamına geldiği modern nosyonu koyar. Ama zamansalın üzerinde yükselen sonsuzluk, geceleri yıldızlı kubbe ve cennetteki Tanrı kadar sakın, bu yüce huzurun mutluluğunda, böyle bir yükseklikte en ufak bir baş dönmesi duygusu olmadan, bu sonsuz insan kalabalığını gözlemler ve her bir bireyi adıyla tanır. O, Büyük Denetçi, sadece birinin hedefe ulaştığını söyler. (aktaran Kaufmann, W. [1975], s. 94-95)

563 Piaget, J. (1965), s. 197.

564 *A.g.e.*, s. 13.

565 *A.g.e.*, s. 398.

566 *A.g.e.*, s. 111.

567 *A.g.e.*, s. 102.

568 *A.g.e.*, s. 362.

569 Rychlak, J. (1981), s. 699.

570 Lao Tzu. (1984c).

571 Sokrates'in içsel kâhin hakkındaki yorumları burada ilgi çekicidir. Savunmasında ölüm cezasını (gönüllü olarak) kabul ettikten sonra şöyle der:

Ve şimdi, ey beni mahkûm eden adamlar, size kehanette bulunmak isterim; çünkü ölmek üzereyim ve ölüm saatinde insanlara peygamberlik gücü bahşedilir. Benim katillerim olan sizlere peygamberlik ediyorum, gidişimden sonra bana verdiğinizden çok daha ağır bir azap sizi bekleyecektir. Beni öldürdünüz çünkü suçlayandan kaçmak istediniz ve hayatlarınızın hesabını vermek istemediniz. Ama bu sandığınız gibi olmayacak: Çok farklı gelişecek. Çünkü artık sizi şimdi olduğundan daha fazlasının suçlayacağını söylüyorum; şimdiye kadar engellediğim suçlayıcılar daha genç oldukları için size karşı daha düşüncesiz olacaklardır ve siz onlara daha çok güceneceksiniz. İnsanları öldürerek birinin kötü yaşamlarını kınamasını engelleyebileceğinizi düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz; bu ne mümkün ne de onurlu bir kaçış yoludur; en kolay ve en asil yol, başkalarını etkisiz hale getirmek değil, kendinizi geliştirmektir. Ayrılmadan önce beni mahkûm eden yargıçlara söylediğim kehanet budur. Beni beraat ettirecek olan arkadaşlar, hakimler meşgulken ve ölmem gereken yere gitmeden önce başıma gelen olay hakkında da sizinle konuşmak istiyorum. O zaman biraz kalın, çünkü zaman varken birbirimizle konuşabiliriz. Sizler benim arkadaşlarımsınız ve başıma gelenlerin de anlamını size göstermek isterim. Ey yargıçlarım -sizin için gerçekten yargıçlar diyebilirim- size harika bir durumdan bahsetmek isterim. Şimdiye kadar, içsel kehanetin kaynağı olan ilahi melek, herhangi bir konuda bir kayma veya hata yapacak olsam, önemsiz şeylerde bile sürekli bana karşı çıkma alışkanlığı içindeydi ve şimdi, en son ve en kötü kötülük olarak düşünülebilecek ve genel olarak böyle olduğuna inanılan şeyin başıma geldiğini görebilirsiniz. Ama kâhin ne sabah evimden çıkarken, ne mahkemeye giderken, ya da konuşurken, söyleyeceğim hiçbir şeye de karşı çıkmadı ve yine de çoğu zaman bir konuşmanın ortasında durduruldum, ama şimdi elimdeki konuya dokunarak ne söylediğim ne de yaptığım hiçbir şeyde kâhin bana karşı çık-

madı. Bu sessizliğin açıklaması ne olabilir? Size söyleyeceğim. Başıma gelenlerin hayırlı bir tarafı olduğunun ve ölümün kötü olduğunu düşünenlerin yanıldıklarının iması. Çünkü iyiye değil de kötüye gidiyor olsaydım, âdet işareti kesinlikle bana karşı gelirdi.” (Platon, içinde Hutchins, R. M. [1952], s. 210-211).

- 572 Neumann, E. (1954), s. 173-174.
- 573 “The Tree of Knowledge: Church and Synagogue”, 15. yüzyıldan bir İsveç el yazması (Şekil 56, Neumann, E. [1955]).
- 574 Eliade şu yorumu yapar: “Felsefi enest’ hakkındaki diğer alıntılar için bakınız (Eliade, M. [1978a], s. 154-155). Basil Valentine tarafından *vitriol* terimiyle oluşturulan akrostiş, *desencus ad infernos*’un gerekliliğinin altını çizer: *Visita Interiora Terrae Recflficando invenies Occultum Lapidem* (‘Dünya’nın içini ziyaret edin. Arınarak gizli Taşı bulacaksınız’)” (Eliade, M. [1985], s. 256, dipnot 89).
- 575 Eliade şu yorumu yapar: “*Liber Platonis quartorum* (Bunun Arapça orijinali onuncu yüzyıldan sonra gelmiş olamaz), (aktaran Eliade, M. [1978a], s. 158). Aynı doktrini Çinli simyacılar arasında da bulabilirsiniz (bakınız Eliade, M. [1982], s. 37-43).” (Eliade, M. [1985], s. 256, dipnot 90).
- 576 Parantez içindeki alıntı için bakınız Eliade, M. (1978a), s. 163-164.
- 577 Eliade şu yorumu yapar: “Basil Valentine’e göre ‘kötülük iyiyle aynı hale gelmeli.’ Starkey, taşı “karşıtların uzlaştırılması, düşmanlar arasında bir dostluk kurulması” olarak tanımlar (Eliade, M. [1978a], s. 166).” (Eliade, M. [1985], s. 256, dipnot 91).
- 578 Eliade şu yorumu yapar: (bakınız Multhauf, R. P. [1967], s. 135 ve devamı). (Eliade, M. [1985], s. 257, dipnot 92).
- 579 Eliade şu yorumu yapar: (bakınız Eliade, M. [1978a], s. 51). (Eliade, M. [1985], s. 257, dipnot 93).
- 580 Eliade şu yorumu yapar: “Bu Prometheusçu hareketinin sonuçlarını tartıştık, Eliade, M. [1978a], s. 169-178).” (Eliade, M. [1985], s. 257, dipnot 94).
- 581 Eliade şu yorumu yapar: “On sekizinci yüzyılda bile, minerallerin büyümesini sorgulamadılar. Bununla birlikte kendilerine, simyanın bu süreçte doğaya yardımcı olup olamayacağını ve hepsinden öte, ‘Bunu yaptığını iddia eden simyacılar dürüst müydü, aptal ya da sahtekârlar mıydı?’ diye sordular (bakınız Dobbs, B. J. T. [1975], s. 44). Herman

Boerhaave (1664-1739), zamanının en büyük 'rasyonalist' kimyacı olarak kabul edilmiş ve katı deneysel deneyleriyle ünlüdür. O da metallerin dönüştürülmesine inanmıştır. Ve Newton tarafından gerçekleştirilen bilimsel devrimde de simyanın rolünü göreceğiz." (Eliade, M. [1985], s. 257, dipnot 95).

582 Eliade, M. (1985), s. 255-258.

583 Becker, E. (1973), s. xiv.

584 Jung, C. G. (1912).

585 Bakınız Ellenberger, H. F. (1970),

586 Costa, P. T., Jr. ve McCrae, R. R. (1992a); Goldberg, L. R. (1993b),

587 Modern "karmaşık" ve "bilinçdışı" örneklerinin temsili misalleri: Banaji, M. R., Hardin, C. ve Rothman, A. J. (1993); Nader, A., McNally, R. J. ve Wiegartz, P. S. (1996); Watkins, P. C., Vache, K., Verney, S. P. ve Mathews, A. (1996); Gabrieli, J. D. E., Fleischman, D. A., Keane, M., Reminger, M., Sheryl, L. ve diğerleri (1995).

588 Wilson, E. O. (1998).

589 von Franz, M.-L. (1980), s. 32-34.

590 *A.g.e.*, s. 34.

591 Çevirisi: "lağım çukurlarında bulunur." Aktaran Jung, C. (1976b), s. 35.

592 Robinson, J. R. (ed), (1988), s. 134.

593 Jung, C. (1968b), s. 306.

594 Bu bağlamda bu cümleyi dikkatime sunduğu için Erin Driver-Linn'e minnettarım.

595 Aktaran Evans, P. I. (1973), s. 126.

596 Jung, C. J. (1968b), s. 342-343.

597 Görsel için bakınız Jung, C. G. (1968b), s. 253.

598 Bakınız Jung, E. ve von Franz, M. L. (1980), s.369-370. Yazarlar, çırak Taliesen'in dönüşüm ruhu olan Merlin'i tanımlamasını anlatır:

Ben denizin üzerine esen rüzgarım;

Ben okyanus dalgasıyım;

Ben dalgaların mırıltısıyım;

Ben yedi taburum;

Ben güçlü bir boğayım;

Ben bir kayanın üzerindeki kartalım;

Ben bir güneş ışınıyım;

Ben bitkilerin en güzeliyim;
 Ben cesur bir yaban domuzuyum;
 Ben suda bir somonum;
 Ben ovada bir gölüm;
 Ben kurnaz bir sanatçıyım;
 Ben devasa, kılıç kullanan bir şampiyonum;
 Bir tanrı gibi şeklimi değiştirebilirim.

599 Jung, C. J. (1968b), s. 66-67.

600 Bu rüyayı deneyimledikten en az iki yıl sonra (ve bunu yazdıktan bir yıl kadar sonra) Dante'nin *Cehennem*'ini okuyordum (Dante, A. [1982]), Dokuzuncu Kanto'da, Tanrı'dan bir elçi, Vergilius ve Dante'nin ilahi olarak belirlenmiş yolunu engelleyen Dis Kapısı'nı açmak için cehennemde belirir. Bu habercinin yaklaşmasından önce, aşağıdaki şekilde tarif edilen büyük bir fırtına gelir (s. 90):

Aniden, karanlık bataklığın kirli dalgasında,
 Cehennemin her iki kıyısını da sarsan korkunç bir ses fırtınası koptu;
 Sanki biri soğuk, biri kavurucu iki kıta havası,
 canavarları yaratmadan önce
 ormanları çıplak bırakan,
 bütün dalları koparan
 ve onları kaldırdığı toz aralığında savuran
 bir rüzgâr savaşında kafa kafaya çarpıştı.

Rüyamdaki ve bu şiirdeki imge ve anlam benzerliği bana çok ilginç geldi.

601 Bu aslında daha önce terapötik tartışmalarda kullandığım bir imgeydi. Danışanlarıma çözülmemiş bir anomalinin bir canavarın kuyruğunun ucu gibi olduğunu söyledim: Yeterince zararsız, sadece kuyruk olarak görünürdü ama bu, parçanın bütünü ima etmediğini iddia etmek anlamına geliyordu.

602 Jung, C. J. (1968b), s. 343.

603 Eliade, M. (1978a), s. 50.

604 *A.g.e.*, s. 51-52.

605 *A.g.e.*, s. 35.

- 606 Jung, C. G. (1976b), s. 439.
 607 von Franz, M. L. (1980), s. 21-22.
 608 Jung, C. G. (1976b), s. 482-483.
 609 *A.g.e.*, s. xiv.
 610 Jung, C. G. (1976b), s. 319-320.
 611 Eliade şu yorumu yapar: "(Dobbs, B. J. T. [1975], s. 90), alıntı E. McGuire ve P. M. Rattansi, "Newton and the 'Pipes of Pan'", s. 108-143 (içinde Eliade, M. [1985], s. 260, dipnot 104).
 612 Eliade şu yorumu yapar: (Westfall, R. S. [1971], s. 377-391; Dobbs, R. J. T. [1975], s. 211). (içinde Eliade, M. [1985], s. 260, dipnot 104).
 613 Eliade, M. (1985), s. 259-261.
 614 Jung, C. G. (1968b), s. 324.
 615 Jung, C. G. (1968b), s. 322-323.
 616 Eliade, M. (1978a), s. 8-9.
 617 Jung, C. G. (1976b), s. 271.
 618 Jung, C. G. (1976b), s. 358-359.
 619 Frye şöyle der:

Peygamber, başrahip ve kral, hepsi otorite figürleridir, ancak peygamberler ve hatta krallar bile sıklıkla şehit edilir... onlara günah keçisi ve kurban imgeleri iliştilir. Yeşu, Vadedilmiş Topraklar'ın fatihi olarak bir tür Mesih'ti: Düşmanları arasında ağaçlara asılan ve üzerine büyük taşların yuvarlandığı bir mağaraya gömülen beş kral vardı (Yeşu 10:16 vd.). Davut'un yerine geçen Kral Süleyman, tapınak inşacısı ve bilge öğretmen olarak bir tür Mesih'tir: Aynı şekilde Davut'un oğlu olan Avşalom, babasına isyan etti ve geleneksel olarak altın saçlarından bir ağaca asılarak Davut'un generali Yoav gelip böğrüne oklar saplayana kadar "gök ve yer arasında" asılı kaldı. (2. Samuel 18:14). Avşalom'un kurtulması nispeten kolay görünen bir durumdaki tuhaf çaresizliği, ölüm hikâyesinde ritüel bir unsur şeklinde düşündürür. İncil yazarları, İsa'nın hikâyesini anlatırken, idam edilen kralların ve Avşalom'un tasvirlerine, ihtişam ve zafer figürlerinininkine kadar ihtiyaç duyduklarını görmüşlerdir. [Frye, N. (1982), s. 180]

- 620 Jung, C. G. (1976b), s. 21.
 621 *A.g.e.*, s. 283.

- 622 *A.g.e.*, s. 308.
- 623 Jung, bu durumu karşıtların dörtte biri olarak tanımlar, zaten yeterince karmaşık olan bir tartışmayı basitleştirmek amacıyla bu referansı oradan çıkarttım.
- 624 Jung, C. G. (1976b), s. 353-354.
- 625 *A.g.e.*, s. 540-541.
- 626 *A.g.e.*, s. 363-364.
- 627 Maier, *Scrutinium chymicum* (1687) (Tablet 175, Jung, C. G. [1968b]).
- 628 *A.g.e.*, s. 214-215.
- 629 *A.g.e.*, s. 363-364.
- 630 Nietzsche, F. (1966), s. 10.
- 631 Jung, C. G. (1976b), s. 475.
- 632 Jung, C. G. (1976a),
- 633 Piaget'in varsayımsal "dengeleme organı"nın Jung'un "benliği"ne eş değer olması mümkün görünüyor. Bu intrapsişik aktivitenin en yüksek düzenleyicisidir.

Organizmanın özel denge organları vardır. Aynısı, denge organları özel düzenleyici mekanizmalar olan zihinsel yaşam için de geçerlidir. Bu, motivasyonun (ihtiyaçlar ve ilgilerin) temel düzenleyicilerinden duygulanım isteğine ve algısal ve duygusal-motor düzenlemelerden biliş operasyonlarına kadar tüm gelişim seviyelerinde böyledir. (Piaget, J., [1967], s. 102)

Piaget ayrıca bilincin (a) kişilikte "bir kişinin kendisini içinde bulunduğu çevresel durum devam eden (amaca yönelik) bazı faaliyetleri engellediği zaman" ortaya çıktığına işaret eder. Çocuklar ihtiyaçlarına göre hareket ederler ve her şey bilinçli farkındalık olmadan ya da devam eden dengeler olmadan bir hayal kırıklığı gerçekleşene kadar devam eder [Piaget'nin terminolojisi, muhtemelen beklenmeyen (ve cezalandırıcının?) ortaya çıkmasıyla eş değerdir] ... Bu sinir bozucu koşulların her biri çocuğun dikkatini sadece istenen amaçtan ziyade dengesizliğin nedenlerine odaklamaya hizmet eder. (Rychlak, J., [1981]: s. 688; bakınız Piaget, J. [1967] ve de (b) davranışsal eğilimlerde bir çatışma olduğunda ortaya çıkacak olan iradenin (güç istenci; kahramanlık ilkesi) duygulanım ve motivasyonun entegrasyonunun sonucu olarak ortaya çıktığını söyler. (Piaget, J., [1962])

Duygular örgütlendikleri ölçüde, nihai denge biçimi iradeden başkası olmayan düzenlemeler olarak ortaya çıkarlar. Böylece irade, akıldaki işlemin gerçek duygusal eş değeridir. Bu şekilde irade geç görünen bir fonksiyondur. Gerçek irade uygulaması, özerk ahlaki duyguların işleviyle bağlantılıdır, bu yüzden bunu tartışmak için [geç çocukluk] aşamasını bekledik. (Piaget, J. [1967], s. 58)

Bu fikir, Jung'un duygu-tonlu komplekslerin egoya entegrasyonu fikrine çok benzer. Piaget başka bir yerde bunu şu şekilde detaylandırır:

İrade eylemi, daha düşük ve daha güçlü eğilimi takip etmekten ibaret değildir, tam tersine, bu durumda iradenin başarısızlığından veya 'irade gücü eksikliğinden' bahsedilebilir. İrade gücü, üstün ama daha zayıf eğilimi, onu zafere ulaştırmak için güçlendirmeyi içerir." (Piaget, J., [1965], s. 59)

634 "İçinden pelikanın (İsa'nın ve *lapis*'in sembolü) yükseldiği *toplu kafa karışıklığını* içeren muhteşem canavar", *Hermaphroditisches Sonn- und Mondskind* (1752) (Tablet 256, Jung, C. G. [1968b]).

635 Jung, C. G. (1968b), s. 327-329.

636 *A.g.e.*, s. 331.

637 *A.g.e.*, s. 301-302.

638 *A.g.e.*, s. 329.

639 *A.g.e.*, s. 332-334.

640 *A.g.e.*, s. 335.

641 *A.g.e.*, s. 336-339.

642 *A.g.e.*, s. 346-348.

643 Dorn, içinde Jung, C. G. (1976b), s. 465.

644 Bakınız Bölüm 2.

645 Dorn, içinde Jung, C. G. (1976b), s. 41.

646 Jung, C. G. (1976b), s. 34-35.

647 Khunrath, içinde Jung, C. G. (1976b), s. 329.

648 Jung, C. G. (1976b), s. 349.

649 Jung, C. G. (1968a), s. 179.

650 Nietzsche, F. (1967a), s. 122-123.

651 Russell, J. B. (1986),

652 *A.g.e.*, s. 246.

- 653 *A.g.e.*, s. 300.
- 654 Milton, J. (1961), 3:100-128, s. 95.
- 655 Wechsler, D. (1981),
- 656 Örnek için bakınız Meryem İncili, içinde Robinson, J. R. (ed), (1988), s. 527.
- 657 Örnek için bakınız Meryem İncili, içinde Robinson, J. R. (ed), (1988), s. 132 ve s. 138.
- 658 Jung, C. G. (1968b), s. 35-37.
- 659 Bakınız dipnot 1.
- 660 Jung, C. G. (1976b), s. 374-375.
- 661 Jung, C. G. (1967b), s 304.
- 662 Hristiyan geleneğinde İlk Günah'ın (en az) iki (ana) alternatif dogmatik formülasyonu vardır: (1) ebedi suçluluğun kaynağı; (2) Mesih'in enkarnasyonuna götüren şanslı hata. Toni Wolff konuyla ilgili şunları söyler:
- İsa'nın soyağacının erken Orta Çağ temsilleri vardır. Ağacın meyveleri gibi dallarda peygamberler ve İsa'nın tüm ataları vardır. Ağacın kökleri Âdem'in kafatasından çıkar ve İsa onun merkezi ve daha değerli meyvesidir...

Jung bu yorumu güçlendirir:

Şey, ağaç bazen Âdem'in göbeğinden çıkar ve dallarda, sizin de dediğiniz gibi, İsa'nın ataları olan Eski Ahit'in peygamberleri ve kralları oturur; ağacın tepesinde de muzaffer Mesih bulunur. Hayatın Âdem ile başlayıp Mesih ile bitmesi ortak fikirdir. (Jung, C. G. [1988], s. 1440)

663 Neumann şöyle der:

Başlangıçta Mesihçilik, kıyametin dönüşüm krizinden sonra eskatolojik kurtuluş çağını başlatan bir kurtarıcının ortaya çıkmasıyla sonuçlanan tarihsel bir süreçle bağlantılıydı. Kolaylıkla bu anlayışın, öznesi birey değil, halk, seçilmiş kolektivite olan bir bireyleşme sürecinin iz düşümü olduğu gösterilebilir. Kolektif projeksiyonda tarih, kaderin kolektif temsili olarak görünür. Kriz, Ahir Zaman'ı karakterize eden yolların iz düşümünde ortaya

çıkar; dönüşüm ise Kıyamet, ölüm ve diriliş olarak kendini gösterir. Benzer şekilde, benliğin başkalaşımı ve zaferi, insanlıkta bir mandala şeklinde toplanan cennetteki başkalaşıma tekabül eder, ya da merkezinde kral-Âdem-*antropos*-benliği tarafından yönetilen yeniden yaratılmış ve yenilenmiş bir dünyada yaşam olarak yansıtılır." (Neumann, E. [1968], s. 408)

- 664 "Mistik elmanın bilgine iadesine yöneliktir." Giovanni da Modena (15. yüzyıl) (Tablet 116, Neumann, E. [1955]).
- 665 Eliade, M. (1982), s. 73.
- 666 "Boddhisattva." (Tablet XII, Campbell, J. [1973]).
- 667 Tomas İncili'nden aktaran Pagels, E. (1979), s. xv.
- 668 Tomas İncili, içinde Robinson, J. R. (ed), (1988), s. 126-127.

KAYNAKÇA

-
- Adler, A., *What life should mean to you*, New York: Capricorn Books, 1958.
- Aggleton, J. P. (ed), *The amygdala: Neurobiological aspects of emotion, memory, and mental dysfunction*, New York: Wiley-Liss, 1993.
- Agnew, N. M. ve Brown, J. L., "Foundations for a model of knowing: Constructing reality", *Canadian Journal of Psychology* 30, 1990: s. 152-183.
- Ambady, N. ve Rosenthal, R., "Thin slices of expressive behavior as predictors of interpersonal consequences: A meta-analysis", *Psychological Bulletin* 111, 1992: s. 256-274.
- Arendt, H., *Eichmann in Jerusalem: A report on the banality of evil*, New York: Penguin, 1994.
- Armstrong, S. L., Gleitman, L. R. ve Gleitman, H., "What some concepts might not be", *Cognition* 13, 1983: s. 263-308.
- Banaji, M. R., Hardin, C. ve Rothman, A. J., "Implicit stereotyping in person judgement", *Journal of Personality and Social Psychology* 65, 1993: s. 272-281.
- Bechara, A., Damasio, H., Tranel, D. ve Damasio, A. R., "Deciding advantageously before knowing the advantageous strategy", *Science* 275, 1997: s. 1293-1295.
- Bechara, A., Tranel, D., Damasio, H. ve Damasio, A. R., "Failure to respond autonomically to anticipated future outcomes following damage to prefrontal cortex", *Cerebral Cortex* 6, 1996: s. 215-225.
- Beck, A., *Cognitive therapy of depression*, New York: Guilford Press, 1979.
- Becker, E., *The denial of death*, New York: The Free Press, 1973.

- Bellows, H. A., *The poetic Edda*, New York: Biblo and Tannen, 1969.
- Berkowitz, C. D. ve Senter, S. A., "Characteristics of mother-infant interactions in nonorganic failure to thrive", *Journal of Family Practice* 25, 1987: s. 377-381.
- Binswanger, L., *Being in the World*, New York: Basic Books, 1963.
- Blake, W., "The marriage of heaven and hell", edit: A. Kazin, *The portable Blake*, New York: Viking, 1793/1946: s. 249-266.
- Blanchard, D. C. ve Blanchard, R. J., "Innate and conditioned reactions to threat in rats with amygdaloid lesions", *Journal of Comparative Physiology and Psychology* 81, 1972: s. 281-290.
- Blanchard, D. J. ve Blanchard, D. C., "Antipredator defensive behaviors in a visible burrow system", *Journal of Comparative Psychology* 103, 1989: s. 70-82.
- Blanchard, R. J., Blanchard, D. C. ve Hori, K., "Ethoexperimental approach to the study of defensive behavior", edit: R. J. Blanchard, P. F. Brain, D. C. Blanchard ve S. Parmigiani, *Ethoexperimental approaches to the study of behavior*, Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing, 1989: s. 114-136.
- Blanchard, D. C., Blanchard, R. J. ve Rodgers, R. J., "Risk assessment and animal models of anxiety", edit: B. Olivier, J. Mos ve J. L. Slangen, *Animal models in psychopharmacology*, Boston: Birkhauser Verlag, 1991: s. 117-134.
- Blanchard, D. C., Veniegas, R., Elloran, I. ve Blanchard, R. J., "Alcohol and anxiety: Effects on offensive and defensive aggression", *Journal of Studies on Alcohol*, Ek Sayı 11, 1993: s. 9-19.
- Borski, L. M. ve Miller, K. B., "The jolly tailor who became king", edit: P. R. Evans, *The family treasury of children's stories: Book two*, New York: Doubleday and Company, 1956: s. 60-68.
- Bouton, M. E. ve Bolles, R. C., "Conditioned fear assessed by freezing and by the suppression of three different baselines", *Animal Learning and Behavior* 8, 1980: s. 429-434.
- Bowlby, J., *Attachment and loss: Vol. 1 Attachment*, New York: Basic Books, 1969.
- Brooks, A., *Intelligence without reason*, MIT Artificial Intelligence Laboratory: Artificial Intelligence Memo 1293, 1991.
- Brooks, A. ve Stein, L. A., *Building Brains for Bodies*, MIT Artificial Intelligence Laboratory: Artificial Intelligence Memo 1439, 1993.
- Brown, R., *Social psychology*, New York: Free Press, 1965.
- Brown, R., *Social psychology: The second edition*, New York: Macmillan, 1986.

- Browning, C. R. (1993). *Ordinary men: Reserve police battalion 101 and the final solution in Poland*. New York: Harper Perennial.
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. S. ve Postman, L., "On the perception of incongruity: A paradigm", *Journal of Personality* 18, 1949: s. 206-223.
- Campbell, J., *Occidental mythology: The masks of God*, Londra: Penguin Books, 1964.
- Campbell, J., *The hero with a thousand faces*, Princeton: Princeton University Press, 1968.
- Campbell, J., *Myths to live by*, New York: Bantam Books, 1973.
- Campbell, J., *The masks of God: Vol. 1. Primitive mythology*, New York: Penguin, 1987.
- Carver, C. S. ve Scheier, M. F., "Control theory: A useful conceptual framework for personality, social, clinical, and health psychology", *Psychological Bulletin* 92, 1982: s. 111-135.
- Cornford, F. M., *Plato's cosmology: The timaeus of Plato*, Londra: Routledge, 1956.
- Costa, P. T., Jr. ve McCrae, R. R., "Four ways five factors are basic", *Personality and Individual Differences* 13, 1992a: s. 653-665.
- Damasio, A. R., *Descartes' error*, New York: Putnam, 1994.
- Damasio, A. R., "The somatic marker hypothesis and the possible functions of the prefrontal cortex", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London (Biological Science)* 351, 1996: s. 1413-1420.
- Dante, A., *The inferno: Dante's immortal drama of a journey through hell*, çev: J. Ciardi New York: Mentor Books, 1982.
- Davidson, R. J., "Affect, cognition, and hemispheric specialization", edit: C. E. Izard, J. Kagan ve R. Zajonc, *Emotion, cognition, and behavior*, New York: Cambridge University Press, 1984a: s. 320-365.
- Davidson, R. J., "Hemispheric asymmetry and emotion", edit: K. Scherer ve P. Ekman, *Approaches to emotion*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1984b: s. 39-57.
- Davidson, R. J., "Anterior cerebral asymmetry and the nature of emotion", *Brain and Cognition* 20, 1992: s. 125-151.
- Davidson, R. J. ve Fox, N. A., "Asymmetrical brain activity discriminates between positive and negative affective stimuli in human infants", *Science* 218, 1982: s. 1235-1237.

- Dee, J., *Diary of Doctor John Dee: Together with a catalogue of his library of manuscripts*, New York: Holmes, 1993.
- Didi-Huberman, G., Garbetta, R. ve Morgaine, M., *Saint-Geroges et le dragon: Versions d'une legende*, Paris: Societe Nouvelle Adam Biro, 1994.
- Dobbs, B. J. T., *The foundations of Newton's alchemy*, New York: Cambridge University Press, 1975.
- Dollard, J. ve Miller, N., *Personality and psychotherapy: An analysis in terms of learning, thinking, and culture*, New York: McGraw-Hill, 1950.
- Donald, M., *The origins of the modern mind*, Cambridge: Harvard University Press, 1993.
- Dostoevsky, F., *Notes from underground*, New York: Penguin Group, 1961.
- Dostoevsky, F., *The brothers Karamazov*, çev: A. H. MacAndrew, New York: Bantam Books, 1981.
- Dostoevsky, F., *Crime and punishment*, New York: Vintage Classics, 1993.
- Doty, R.W., "Schizophrenia: A disease of interhemispheric processes at forebrain and brainstem levels?", *Behavioural Brain Research* 34, 1989: s. 1-33.
- Durnin, R., *Letter to Thomas*, yayımlanmamış el yazmaları, 1994.
- Edwardes, A. ve Masters, R. E. L., *The cradle of erotica*, New York: Julian Press, 1963.
- Einstein, A., "Autobiographical note", edit: P. A. Schilpp Evanston, *Albert Einstein: Philosopher scientist*, New York: Harper, 1959.
- Eliade, M., *The sacred and the profane: The nature of religion*, New York: Harcourt Brace, 1957.
- Eliade, M., *Shamanism: Archaic techniques of ecstasy*, çev: W. R. Trask, Trans, Princeton: Princeton University Press, 1964.
- Eliade, M., *Rites and symbols of initiation: The mysteries of birth and rebirth*, çev: W. R. Trask, New York: Harper and Row, 1965.
- Eliade, M., *Myths, dreams, and mysteries: The encounter between contemporary faiths and archaic realities*, New York: Harper Colophon, Harper and Row, 1975.
- Eliade, M., *The forge and the crucible*, çev: S. Corrin, İkinci Baskı, Chicago: University of Chicago Press, 1978a.
- Eliade, M., *A history of religious ideas*, Chicago: Chicago University Press.
- Eliade, M., *A history of religious ideas: Vol. 1. From the stone age to the Eleusinian mysteries*, Chicago: Chicago University Press 1978b.

- Eliade, M., *A history of religious ideas: Vol. 2. From Gautama Buddha to the triumph of Christianity*, Chicago: Chicago University Press, 1982.
- Eliade, M., *A history of religious ideas: Vol. 3. From Muhammad to the age of reforms*, Chicago: Chicago University Press, 1985.
- Eliade, M., *Images and symbols: Studies in religious symbolism*, Princeton: Mythos, 1991a.
- Eliade, M., *The myth of the eternal return, or, cosmos and history*, Princeton: Princeton University Press, 1991b.
- Ellenberger, H., *The discovery of the unconscious: The history and evolution of dynamic psychiatry*, New York: Basic Books, 1970.
- Ervin, F. ve Smith, M., "Neurophysiological bases of the primary emotions", edit: R. Plutchik ve H. Kellerman, *Emotion: Theory, research, and experience: Vol. 3. Biological foundations of emotion*, New York: Academic Press, 1986: s. 145-170.
- Evans, P. I., *Jean Piaget: The man and his ideas*, New York: E. P. Dutton and Company, 1973.
- Eysenck, H. J., "Creativity as a product of personality and intelligence", edit: D. H. Saklofske ve M. Zeidner, *International handbook of personality and intelligence*, New York: Plenum Press, 1995: s. 231-247.
- Feyeraband, P. K., *Realism, rationalism, and scientific method: Philosophical papers (Vol. 1)*, New York: Cambridge University Press, 1981.
- Field, T. M., Schanberg, S. M., Scafidi, F., Bauer, C. R. Vega-Lahr, N., Garcia, R., Nystrom, J. ve Kuhn, C. M., "Tactile-kinesthetic stimulation effects on preterm neonates", *Pediatrics* 77, 1986: s. 654-658.
- Fierz, M. ve Weisskopf, V. F. (ed), *Theoretical physics in the twentieth century: A memorial volume to Wolfgang Pauli*, New York: Interscience Publishers, 1960.
- Foa, E. B., Molnar, C. ve Cashman, L., "Change in rape narratives during exposure therapy for posttraumatic stress disorder", *Journal of Traumatic Stress* 8, 1995 s: 675-690.
- Fowles, D. C., "The three arousal model: Implications of Gray's two factor learning theory for heart-rate, electrodermal activity, and psychopathy", *Psychophysiology* 17, 1980: s. 87-104.
- Fowles, D. C., "Motivational effects of heart rate and electrodermal activity: Implications for research on personality and psychopathology", *Journal of Research on Personality* 17, 1983: s. 48-71.

- Fowles, D. C., "Psychophysiology and psychopathology: A motivational approach", *Psychophysiology* 25, 1988: s. 373-391.
- Fox, N. A. ve Davidson, R. J., "Taste-elicited changes in facial signs of emotion and the asymmetry of brain electrical activity in human newborns", *Neuropsychologia* 24, 1986: s. 417-422.
- Fox, N. A. ve Davidson, R. J., "Patterns of brain electrical activity during facial signs of emotion in 10-month old infants", *Developmental Psychology* 24, 1988: s. 230-236.
- Frankl, V., *Man's search for meaning: An introduction to logotherapy* New York: Pocket Books, 1971.
- Frazier, J. G., *The golden bough: A study in magic and religion (the world's classics)*, Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Frye, N., *The great code: The Bible and literature*, Londra: Harcourt Brace Jovanovitch, 1982.
- Frye, N., *Words with power: Being a second study of the Bible and literature*, Londra: Harcourt Brace Jovanovitch, 1990.
- Fukuyama, F., *The end of history and the last man*, New York: Avon Books, 1993.
- Gabrieli, J. D. E., Fleischman, D. A., Keane, M., Reminger, M., Sheryl, L. ve diğerleri, "Double dissociation between memory systems underlying explicit and implicit memory systems in the human brain", *Psychological Science* 6, 1995: s.76-82.
- Gall, J., *Systematics: The underground text of systems lore*, Ann Arbor: The General Systematics Press, 1988.
- Garey, L. J. ve Revishchin, A. V., "Structure and thalamocortical relations of the cetacean sensory cortex: Histological, tracer, and immunocytochemical studies", edit: J. A. Thomas ve R. A. Kastelein, *Sensory abilities of Cetaceans: Laboratory and field evidence*, New York: Plenum Press, 1990: s. 19-30.
- Goethe, J. W., Faust, part one, çev: P. Wayne, Londra: Penguin Books, 1979a.
- Goethe, J. W., Faust, part two, çev: P. Wayne, Londra: Penguin Books, 1979b.
- Goldberg, E., "Rise and fall of modular orthodoxy", *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology* 17, 1995: s. 193-208.
- Goldberg, E. ve Costa, L. D., "Hemisphere differences in the acquisition and use of descriptive systems", *Brain and Language* 14, 1981: s. 144-173.

- Goldberg, E., Podell, K. ve Lovell, M., "Lateralization of frontal lobe functions and cognitive novelty", *Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neuroscience* 6, 1994: s. 371-378.
- Goldberg, L. R., "The structure of phenotypic personality traits", *American Psychologist* 48, 1993: s. 26-34.
- Goldman-Rakic, P. S., "Circuitry of primate prefrontal cortex and regulation of behavior by representational memory", edit: F. Plum, *Handbook of physiology: Volume 5: The nervous system*, Baltimore: American Physiological Society, 1987: s. 373-417.
- Goodall, J., *Through a window*, Boston: Houghton Mifflin Company, 1990.
- Gould, L., Andrews, D. ve Yevin, J., "The spy 100 line-up", *Spy Magazine*, Aralık 1996.
- Granit, R., *The purposive brain*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Gray, J. A., *The neuropsychology of anxiety: An enquiry into the functions of the septal-hippocampal system*, Oxford: Oxford University Press, 1982.
- Gray, J. A., *The psychology of fear and stress: Vol. 5. Problems in the behavioral sciences*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Gray, J. A. ve McNaughton, N., "The neuropsychology of anxiety: Reprise", *Nebraska Symposium on Motivation* 43, 1996: s. 61-134.
- Gray, J. A., Feldon, J., Rawlins, J. N. P., Hemsley, D. R. ve Smith, A. D., "The neuropsychology of schizophrenia", *Behavioral and Brain Sciences* 14, 1991: s. 1-84.
- Grossberg, S., "Competitive learning: From interactive activation to adaptive resonance", *Cognitive Science* 11, 1987: s. 23-63.
- Halgren, E., "Emotional neurophysiology of the amygdala within the context of human cognition", edit: J. P. Aggleton, *The amygdala: Neurobiological aspects of emotion, memory and mental dysfunction*, New York: Wiley-Liss, 1992: s. 191-228.
- Halgren, E., Squires, N. K., Wilson, C. L., Rohrbaugh, J. W., Babb, T. L. ve Crandell, P. H., "Endogenous potentials generated in the human hippocampal formation and amygdala by infrequent events", *Science* 210, 1980: s. 803-805.
- Hawking, S., *A brief history of time*, New York: Bantam, 1988.
- Hebb, D. O. ve Thompson, W. R., "The social significance of animal studies", edit: G. Lindzey ve E. Aronson, *The handbook of social psychology*, New York: Random House, 1985: s. 729-774.

- Heidel, A., *The Babylonian genesis*, Chicago: Chicago University Press/Phoenix Books, 1965.
- Hodson, G., *The bidden wisdom in the Holy Bible: Vol. 1*, Adyar, India: Theosophical Publishing House, 1963.
- Hofstadter, D. R., *Godel, Escher, Bach: An eternal golden braid*, New York: Vintage, 1979.
- Holloway, R. L. ve Post, D. G., "The relativity of relative brain measures and hominid mosaic evolution", edit: E. Armstrong ve D. Falk, *Primate brain evolution: Method and concepts*, New York: Plenum Press, 1982: s. 57-76.
- Huizinga, J., *The waning of the Middle Ages*, New York: St. Martin's Press, 1967.
- Huxley, A., *The doors of perception, and heaven and hell*, New York: Harper and Row, 1956.
- Hyde, J. S., "How large are gender differences in aggression? A developmental meta-analysis", *Developmental Psychology* 20, 1984: s. 722-736.
- Ikemoto, S. ve Panksepp, J., "Dissociations between appetitive and consummatory responses by pharmacological manipulations of reward-relevant brain regions", *Behavioral Neuroscience* 110, 1996: s. 331- 345.
- Iwata, J., Chida, K. ve LeDoux, J. E., "Cardiovascular responses elicited by stimulation of neurons in the central amygdaloid complex in awake but not anesthetized rats resemble conditioned emotional responses", *Brain Research* 36, 1987: s. 192-306.
- Jacobsen, Thorklid, "Primitive democracy in ancient Mesopotamia", *Journal of Near Eastern Studies* 2, 1943: s. 159-170.
- Jaeger, W., *The theology of the early Greek philosophers: The Gifford lectures 1936*, Londra: Oxford University Press, 1968.
- Jaffe, A., *Memories, dreams, and reflections*, New York: Random House, 1961.
- James, M. R., *The apocryphal New Testament*, Oxford: Clarendon Press, 1924.
- James, W., "Great men and their environment", *Atlantic Monthly*, Ekim 1880.
- Jerison, H. J., "The evolution of diversity in brain size", edit: M. E. Hahn, C. Jensen ve B. C. Dudek, *Development and evolution of brain size: Behavioral implications*, New York: Academic Press, 1979: s. 29-57.
- Johnson, B., *Lady of the beasts*, New York: Harper and Row, 1988.
- Jones, S. H., Gray, J. A. ve Hemsley, D. R., "The Kamin blocking effect, incidental learning, and schizotypy: A reanalysis" *Personality and Individual Differences* 13, 1992: s. 57-60.

- Joravsky, D., *Russian psychology: A critical history*, Cambridge: Basil Blackwell, 1989.
- Joyce, J., *Ulysses*, New York: Random House, 1986.
- Joyce, J., *The portrait of the artist as a young man*, New York: Bantam Classics, 1992.
- Jung, C. G., *The Collected Works of C. G. Jung*, çev: R. F. C. Hull, Bollingen Series XX. Princeton University Press.
- Jung, C. G., *Vol. 5. Symbols of Transformation: an Analysis of the Prelude to a Case of Schizophrenia*, 1967a.
- Jung, C. G., *Vol. 6. Psychological types*, 1971.
- Jung, C. G., *Vol. 7. Two essays on analytical psychology*, 1970a.
- Jung, C. G., *Vol. 8. The structure and dynamics of the psyche*, 1976a.
- Jung, C. G., *Vol. 9. Part 1. The Archetypes and the Collective Unconscious*, 1968a.
- Jung, C. G., *Vol. 9. Part 2. Aion: Researches into the Phenomenology of the Self*, 1978a.
- Jung, C. G., *Vol. 10. Civilization in transition*, 1978b.
- Jung, C. G., *Vol. 11. Psychology and Religion: West and East*, 1969.
- Jung, C. G., *Vol. 12. Psychology and Alchemy*, 1968b.
- Jung, C. G., *Vol. 13. Alchemical Studies*, 1967b.
- Jung, C. G., *Vol. 14. Mysterium Coniunctionis: an Inquiry into the Separation and Synthesis of Psychic Opposites in Alchemy*, 1976b.
- Jung, C. G., *Vol. 17. The development of personality*, 1970b.
- Jung, C. G., *Wandlungen und symbole der libido*, Leipzig: F. Deuticke, 1912.
- Jung, C. G., *Modern man in search of a soul*, New York: Harcourt Brace, 1933.
- Jung, C. G., *Nietzsche's Zarathustra: Notes of the seminar give in 1934*, edit: J. L. Jarrett, Princeton: Princeton University Press, 1988.
- Jung, E. ve von Franz, M. L., *The grail legend*, Boston: Sigo Press, 1980.
- Kagan, J., "Behavioral inhibition in young children", *Cbild Development* 55, 1984: s. 1005-1019.
- Kapp, B. S., Pascoe, J. P. ve Bixler, M. A., "The amygdala: A neuroanatomical systems approach to its contributions to aversive conditioning", edit: N. Butters ve L.R. Squire, *Neuropsychology of Memory*. New York: Guilford, 1984.
- Kaufmann, W. (Ed. ve çev.), *The basic writings of Nietzsche*, New York: Random House, 1968.
- Kaufmann, W. (Ed. ve çev.), *Existentialism from Dostoevsky to Sartre*, New York: Meridian, 1975.

- Keynes, G. (Ed.), *The complete works of William Blake, with variant readings*, Londra: Oxford University Press, 1966.
- Kling, A. S. ve Brothers, L. A., "The amygdala and social behavior", edit: J. P. Aggleton, *The amygdala: Neurobiological aspects of emotion, memory, and mental dysfunction*, New York: Wiley-Liss, 1992: s. 353-377.
- Koestler, A., *The ghost in the machine*, Londra: Hutchison, 1976.
- Kronig, R., "The turning point", edit: M. Fierz ve V. F. Weisskopf, *Theoretical physics in the twentieth century: A memorial volume to Wolfgang Pauli*, New York: Interscience Publishers, 1960.
- Kuhn, T. S., *The Copernican revolution: Planetary astronomy in the development of western thought*, Cambridge: Harvard University Press, 1957.
- Kuhn, T. S., *The structure of scientific revolutions*, Chicago: Chicago University Press, 1970.
- L'Engle, M., *A wrinkle in time*, New York: Bantam Doubleday Yearling Newbery, 1997.
- Lakoff, G., *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*, Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Lao Tzu, "64: Staying with the misery", *Tao Te Ching*, çev: S. Rosenthal, 1984a; <http://www.warrior-scholar.com/text/tao.htm>.
- Lao Tzu, "78: Sincerity", *Tao Te Ching*, çev: S. Rosenthal, 1984b; <http://www.warrior-scholar.com/text/tao.htm>.
- Lao Tzu, "38: The concerns of the great", *Tao Te Ching*, çev: S. Rosenthal, 1984c; <http://www.warrior-scholar.com/text/tao.htm>.
- Lao Tzu, "50: The value set on life", *Tao Te Ching*, çev: S. Rosenthal, 1984d; <http://www.warrior-scholar.com/text/tao.htm>.
- LeDoux, J. E., "Emotion and the amygdala", edit: J. P. Aggleton, *The amygdala: Neurobiological aspects of emotion, memory, and mental dysfunction*, New York: Wiley-Liss, 1992: s. 339-351.
- LeDoux, J. E., "Emotional networks in the brain", edit: M. Lewis ve J. M. Haviland, *Handbook of Emotions*, New York: Guilford, 1993: s. 109-118.
- LeDoux, J. E., Sakaguchi, A. ve Reis, D. J., "Subcortical efferent projections of the medial geniculate nucleus mediate emotional responses conditioned to acoustic stimuli", *Journal of Neuroscience* 4, 1984: s. 683- 698.
- Lewis, M. ve Haviland, J. M. (ed), *Handbook of emotions*, New York: Guilford, 1993.
- Lilly, J. C., *The mind of the dolphin*, New York: Doubleday, 1967.

- Lindzey, G. ve Aronson, E., *The handbook of social psychology*, New York: Random House, 1985.
- Lorenz, K., *On aggression*, New York: Harcourt Brace Jovanovitch, 1974.
- Lubow, R. E., *Latent inhibition and conditioned attention theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Lucas, B.V., Crane, L. ve Edwards, M. (çev), *Grimm's fairy tales*, New York: Grosset and Dunlap, Companion Library, 1945: s. 171-178.
- Luria, A. R., *Higher cortical functions in man*, New York: Basic Books, 1980.
- MacRae, G. W. (çev), "The thunder: Perfect mind", edit: J. M. Robinson, *The Nag Hammadi library in English*, New York: Harper Collins, 1988: s. 297-319.
- Maier, N. R. F. ve Schnierla, T. C., *Principles of animal psychology* New York: McGraw-Hill, 1935.
- Mark, V. H. ve Ervin, F. R., *Violence and the brain*, New York: Harper and Row, Medical Division, 1970.
- Melzack, R., *The puzzle of pain*, New York: Basic Books, 1973.
- Melzack, R. ve Wall, P. D., *The challenge of pain*, New York: Basic Books, 1983.
- Milner, B., "Effects of different brain lesions on card sorting", *Archives of Neurology* 9, 1963: s. 100-110.
- Milner, B., "Disorders of learning and memory after temporal lobe lesions in man", *Clinical Neurosurgery* 19, 1972: s. 421-446.
- Milner, B., Petrides, M. ve Smith, M. L., "Frontal lobes and the temporal organization of memory", *Human Neurobiology* 4, 1985: s. 137-142.
- Milton, J., *Paradise lost (and other poems)*, New York: New American Library, 1961.
- Morley, J., *Rousseau and his era: Vol. 1*, New York: Harper and Brothers, 1923.
- Morruzzi, G. ve Magoun, H. W., "Brainstem reticular formation and activation of the EEG", *Electroencephalography and Clinical Neurophysiology* 1, 1949: s. 455-473.
- Mowrer, O. H., *Learning theory and behavior*, New York: Wiley, 1960.
- Multhauf, Robert P., *The origins of chemistry*, Londra: Oldbourne, 1967.
- Nader, A., McNally, R. J. ve Wiegartz, P. S., "Implicit memory bias for threat in posttraumatic stress disorder", *Cognitive Therapy and Research* 20, 1996: s. 625-635.
- Nauta, W. J. H., "The problem of the frontal lobe: A reinterpretation", *Psychiatry Research* 8, 1971: s. 167-187.

- Neumann, E., *The origins and history of consciousness*, çev: R. F. C. Hull, New York: Pantheon Books, 1954.
- Neumann, E., *The great mother: An analysis of the archetype*, çev: R. Manheim, New York: Pantheon Books, 1955.
- Neumann, E., "Mystical man", çev: J. Campbell, *Papers from the Eranos yearbooks (Vol. 6. The mystic vision)*, Princeton: Princeton University Press, 1968: s. 375-415.
- Niebuhr, R., *The nature and destiny of man: A Christian interpretation. (Vol. 1. Human nature)*, New York: Charles Scribner's Sons, 1964.
- Nietzsche, F., *The use and abuse of history*, çev: A. Collins, New York: Bobbs-Merrill Company, 1957.
- Nietzsche, F., *Beyond good and evil: Prelude to a philosophy of the future*, çev: W. Kaufmann, New York: Vintage Books, 1966.
- Nietzsche, F., *On the genealogy of morals/Ecce homo*, çev: W. Kaufmann ve R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1967a.
- Nietzsche, F., *The birth of tragedy/The case of Wagner*, çev: W. Kaufmann, New York: Vintage Books, 1967b.
- Nietzsche, F., "Beyond good and evil", edit: ve çev: W. Kaufmann, *The basic writings of Nietzsche*, New York: Random House, 1968a: s. 181-438.
- Nietzsche, F., *The will to power*, edit: W. Kaufmann ve edit: ve çev: R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1968b.
- Nietzsche, F., *Twilight of the idols/The anti-Christ*, çev: R. J. Hollingdale, New York: Penguin Classics, 1981.
- Nietzsche, F., *Thus spake Zarathustra: A book for all and none*, çev: W. Kaufmann, New York: Modern Library, 1995.
- Oatley, K., "A taxonomy of the emotions of literary response and a theory of identification in fictional narrative", *Poetics* 23, 1994: s. 53-74.
- Obrist, P. A., Light, K. C., Langer, A. W., Grignolo, A. ve McCubbin, J. A., "Behavioural-cardiac interactions: The psychosomatic hypothesis", *Journal of Psychosomatic Research* 22, 1978: s. 301-325.
- Ohman, A., "The orienting response, attention and learning: An information-processing perspective", edit: H. D. Kimmel, E. H. Van Olst ve J. F. Orlebeke, *The Orienting Reflex in Humans*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1979: s. 443-467.
- Ohman, A., "The psychophysiology of emotion: An evolutionary-cognitive perspective", edit: P. K. Ackles, J. R. Jennings ve M. G. H. Coles, *Ad-*

- vances in Psychophysiology: A Research Annual* (Cilt 2), Greenwich, CT: JAI Press, 1987: s. 79-127.
- Orwell, G., *The road to Wigan Pier*, Londra: Penguin, 1981.
- Otto, R., *The idea of the holy*, New York: Oxford University Press, 1958.
- Oxford English dictionary: CD-ROM for Windows*, Oxford: Oxford University Press, 1994.
- Pagels, E., *The gnostic Gospels*, New York: Random House, 1979.
- Pagels, E., *The origin of Satan*, New York: Random House, 1995.
- Panksepp, J., Siviy, S. ve Normansell, L. A., "Brain opioids and social emotions", edit: M. Roste ve T. Field, *The psychobiology of attachment and separation*, New York: Academic Press, 1985: s. 1-49.
- Patton, M. F., "Can bad men make good brains do bad things?", *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, Ocak 1988.
- Peake, M., *The Gormenghast novels: Titus groan, Gormenghast, Titus alone*, New York: Overlook Press, 1995.
- Penfield, W. ve Rasmussen, T., *The cerebral cortex of man: A clinical study of localization of function*, New York: Macmillan, 1950.
- Pennebaker, J. W., "Writing about emotional experiences as a therapeutic process", *Psychological Science* 8, 1997: s. 162-166.
- Pennebaker, J., Mayne, T. J. ve Francis, M. E., "Linguistic predictors of adaptive bereavement", *Journal of Personality and Social Psychology* 72, 1997: s. 863-871.
- Petrides, M. ve Milner, B., "Deficits on subject-ordered tasks after frontal and temporal lobe lesions in man", *Neuropsychologia* 20, 1982: s. 249-263.
- Piaget, J., "The moral judgement of the child", Londra: Kegan, Paul, Trench, Trubner, and Company, 1932.
- Piaget, J., *The moral judgement of the child*, New York: The Free Press, 1965.
- Piaget, J., *Play, dreams, and imitation in childhood*, New York: W.W. Norton, 1962.
- Piaget, J., *Six psychological studies*, New York: Random House, 1967.
- Piaget, J., *The development of thought: Equilibration of cognitive structures*, çev: A. Rosin, New York: Viking, 1977.
- Pihl, R. O. ve Peterson, J. B., "Etiology", *Annual Review of Addictions Research and Treatment* 2, 1993: s. 153-174.
- Pihl, R. O. ve Peterson, J. B., "Heinz Lehmann Memorial Prize Address: Alcoholism: The Role of Differential Motivational Systems", *Journal of Psychiatry and Neuroscience* 20, 1995: s. 372-396.

- Pinel, J. P. J. ve Mana, M. J., "Adaptive interactions of rats with dangerous inanimate objects: Support for a cognitive theory of defensive behavior", edit: R. J. Blanchard, P. F. Brain, D. C. Blanchard ve S. Parmigiani, *Ethoexperimental approaches to the study of behavior*, Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing, 1989: s. 137-155.
- Plato, "The apology", çev: B. Jowett ve edit: R. M. Hutchins, *Great books of the western world: Vol. 7. Plato*, Chicago: Encyclopedia Britannica, 1952: s. 200-212.
- Polan, H. J. ve Ward, M. J., "Role of the mother's touch in failure to thrive: A preliminary investigation", *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 33, 1994: s. 1098-1105.
- Polyani, M., *Personal knowledge: Towards a post-critical philosophy*, Londra: Routledge and K. Paul, 1958.
- Pritchard, J. B., *Ancient near eastern texts relating to the Old Testament*, Princeton: Princeton University Press, 1955.
- Radha, Swami S., *Kundalini yoga for the West*, Boston: Shambala, 1978.
- Rapoport, J., *The boy who couldn't stop washing: The experience and treatment of OCD*, New York: E. P. Dutton, 1989.
- Ridgway, S. H., "Dolphin brain size", edit: M. M. Bryden ve R. J. Harrison, *Research on dolphins*, Oxford: Clarendon Press, 1986: s. 59-70.
- Robinson, J. R. (ed), *The Nag Hammadi library in English*, New York: Harper Collins, 1988.
- Romme, M. A. ve Escher, A. D., "Hearing voices", *Schizophrenia Bulletin* 15, 1989: s. 209-216.
- Rosch, E., Mervis, C. B., Gray, W., Johnson, D. ve Boyes-Braem, "Basic objects in natural categories", *Cognitive Psychology* 8, 1976: s. 382-439.
- Russell, J. B., *Mephistopheles: The devil in the modern World*, Londra: Cornell University Press, 1986.
- Rychlak, J., *Introduction to personality and psychotherapy*, Boston: Houghton-Mifflin, 1981.
- Ryle, G., *The concept of mind*, Londra: Hutchison, 1949.
- Sacks, O., *The man who mistook his wife for a hat and other clinical tales*, New York: Harper and Row, 1987.
- Saner, H. ve Ellickson, P., "Concurrent risk factors for adolescent violence", *Journal of Adolescent Health* 19, 1996: s. 94-103.
- Schachter, D. L. "What are the memory systems of 1994?", edit: D. L. Schachter ve E. Tulving, *Memory systems 1994*, Cambridge: MIT Press, 1994.

- Schnierla, T. C., "An evolutionary and developmental theory of biphasic processes underlying approach and withdrawal", *Nebraska Symposium on Motivation*, 1959: s.1-42.
- Shakespeare, W., "King Henry VI", edit: R.M. Hutchins, *Great books of the western world: Vol. 26. I.*, Chicago: Encyclopedia Britannica, 1952a: s. 69-104.
- Shakespeare, W., "Richard III", edit: R.M. Hutchins, *Great books of the western world: Vol. 26. I.*, Chicago: Encyclopedia Britannica, 1952b, s: 105-148.
- Shakespeare, W., "Titus Andronicus", edit: R. M. Hutchins, *Great books of the western world: Vol. 26. I.*, Chicago: Encyclopedia Britannica, 1952c: s. 170-198.
- Shallice, T., "Specific impairments in planning", *Philosophical Transactions of the Royal Society of London (Biological Sciences)* 289, 1982: s. 199-209.
- Shelton, G., *The fabulous furry freak brothers: Best of the Rip-Off Press* (Cilt 4), San Francisco: Rip-Off Press, 1980.
- Skinner, B. F., *The behavior of organisms: An experimental analysis*, New York: Appleton-Century-Crofts, 1966.
- Skinner, B. F., *Contingencies of reinforcement: A theoretical analysis*, New York: Appleton- Century-Crofts, 1969.
- Smith, H., *The world's religions*, New York: Harper Collins, 1991.
- Sokolov, E. N., "The modeling properties of the nervous system", edit: Maltzman, I. ve Coles, K., *Handbook of Contemporary Soviet Psychology*, New York: Basic Books, 1969: s. 670-704.
- Solzhenitsyn, A. I., *The gulag archipelago, 1918-1956: An experiment in literary investigation*, çev: T. P. Whitney, New York: Harper and Row.
- Solzhenitsyn, A. I., *Vol. 1. The gulag archipelago*, 1974.
- Solzhenitsyn, A. I., *Vol. 2. The gulag archipelago two*, 1975.
- Solzhenitsyn, A. I., *Vol. 3. The gulag archipelago three*, 1978.
- Solzhenitsyn, A. I., "Beauty will save the World", edit: J. Pelikan, *The world treasury of modern religious thought*, Boston: Little, Brown and Company, 1990.
- Springer, S. P. ve Deutsch, G., *Left brain, right brain*, New York: W.H. Freeman, 1989.
- Squire, L. R. ve Zola-Morgan, S., "The neuropsychology of memory", *Annals of the New York Academy of Sciences* 608, 1990: s. 137-147.
- Stevenson, M. S., *The rites of the twice born*, Londra: Oxford University Press, 1920.

- Swerdlow, N. R., Filion, D., Geyer, M. A. ve Braff, D. L., "Normal' personality correlates of sensorimotor, cognitive, and visuospatial gating", *Biological Psychiatry* 37, 1995: s. 286-299.
- Tchelitchew, P., "Hide and seek", *Scientific American* 267, 1992: s. 49.
- Teylor, T. J. ve Discenna, P., "The role of hippocampus in memory: A hypothesis", *Neuroscience and Biobehavioral Review* 9, 1985: s. 377-389.
- Teylor, T. J. ve Discenna, P., "The hippocampal memory indexing theory", *Behavioural Neuroscience* 100, 1986: s. 147-154.
- The Holy Bible, King James version* (reference ed), Iowa: World Bible Publishers, Inc.
- Tolstoy, L. (1887-1983), *Confessions*, çev: D. Patterson, New York: W.W. Norton and Company.
- Tomarken, A. J., Davidson, R. J. ve Henriques, J. B., "Resting frontal brain asymmetry predicts affective responses to films", *Journal of Personality and Social Psychology* 59, 1990: s. 791-801.
- Tomarken, A. J., Davidson, R. J., Wheeler, R. E. ve Doss, R. C., "Individual differences in anterior brain asymmetry and fundamental dimensions of emotion", *Journal of Personality and Social Psychology* 62, 1992: s. 672-687.
- Tucker, D. M. ve Williamson, P. A., "Asymmetric neural control systems in human self-regulation", *Psychological Review* 91, 1984: s. 185-215.
- Tymoczko, D., "The nitrous oxide philosopher", *Atlantic Monthly* Mayıs 1996: s. 93-101.
- Vaihinger, H., *The philosophy of "as if: A system of the theoretical, practical, and religious fictions of mankind*, çev: C. K. Ogden, New York: Harcourt, Brace, and Company, 1924.
- Vinogradova, O., *The orientation reaction and its neuropsychological mechanisms*, Moscow: Academic Pedagogical Sciences, 1961.
- Vinogradova, O., "Functional organization of the limbic system in the process of registration of information: facts and hypotheses", edit: Isaacson, R. ve Pribram, K., *The hippocampus, neurophysiology, and behaviour*, Cilt 2, New York: Plenum Press, 1975: s. 3-69.
- Vitz, P. C., "The use of stories in moral development: New psychological reasons for an old education method", *American Psychologist* 45, 1990: s. 709-720.
- Voltaire, *Romances*, New York: Tudor, 1933.
- Von Franz, M. L., *Alchemy*, Toronto: Inner City Books, 1980.
- Waley, A., *The way and its power*, Londra: Allen and Unwin, 1934.

- Watanabe, T. ve Niki, H., "Hippocampal unit activity and delayed response in the monkey", *Brain Research* 325, 1985: s. 241-245.
- Watkins, P. C., Vache, K., Verney, S. P. ve Mathews, A., "Unconscious mood-congruent memory bias in depression", *Journal of Abnormal Psychology* 105, 1996: s. 34-41.
- Wechsler, D., *Wechsler adult intelligence scale-Revised*, San Antonio: The Psychological Corporation, 1981.
- Westfall, R. S., *Force in Newton's physics: the science of dynamics in the seventeenth century*, Londra: Macdonald, 1971.
- Wheeler, J., "Beyond the black hole", edit: H. Woolf, *Some strangeness in the proportion: A centennial symposium to celebrate the achievements of Albert Einstein*, Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Advanced Books Program, 1980: s. 341-375.
- Wheeler, R. E., Davidson, R. J. ve Tomarken, A. J., "Frontal brain asymmetry and emotional reactivity: a biological substrate of affective style", *Psychophysiology* 30, 1993: s. 82-89.
- Whitehead, A. N., *An introduction to mathematics*, New York: Oxford University Press, 1958.
- Wilhelm, R., *The I Ching, or Book of Changes*, çev: Cary F. Baynes, Princeton: Princeton University Press, 1967.
- Wilhelm, R., *The I Ching*, çev: C. Baynes, Princeton: Princeton University Press, 1971.
- Wilson, E. O., *Consilience: The unity of knowledge*, New York: Knopf, 1998.
- Wise, R. A., "Psychomotor stimulant properties of addictive drugs", *Annals of the New York Academy of Science* 537, 1988: s. 228-234.
- Wise, R. A. ve Bozarth, M. A. "A psychomotor stimulant theory of addiction", *Psychological Review* 94, 1987: s. 469-492.
- Wittgenstein, L., *Philosophical investigations*, çev: G. E. M. Anscombe, Üçüncü Baskı, New York: Macmillan, 1968.
- Zimmer, H., "The indian world mother", edit: J. Campbell, *Papers from the Eranos yearbooks: Vol. 6. The mystic vision*, Princeton: Princeton University Press, 1982: s. 70-102.
- Zola-Morgan, S., Squire, L. R. ve Amaral, D. G., "Human amnesia and the medial temporal region: Enduring memory impairment following a bilateral lesion limited to field CA1 of the hippocampus", *Journal of Neuroscience* 6, 1986: s. 2950-2967.
- Zwigoff, T., *Crumb*, Columbia Tri-Star: Sony Pictures Classics, 1995.

İZİNLER

Grimm Kardeşler; *Grimm's Fairy Tales*, çev: B. V. Lucas, L. Crane ve M. Edwards. Çeviri telif hakkı © 1945, Grosset & Dunlap. Penguin Putnam Inc.in izniyle yayımlanmıştır.

Dostoyevski, Fyodor, *The Brothers Karamazov*, çev: Andrew R. MacAndrew. Çeviri telif hakkı © 1970, Bantam Doubleday Dell Publishing Group'un bir alt kuruluşu olan Bantam Books. Bantam Doubleday Dell Publishing Group'un bir alt kuruluşu olan Bantam Books'un izniyle yayımlanmıştır.

Eliade, Mircea; *The Forge and the Crucible*, İkinci Baskı. Telif hakkı © 1978, The University of Chicago Press. İzin alınarak yayımlanmıştır.

Eliade, Mircea; *A History of Religious Ideas*, Cilt 1. Telif hakkı © 1978, The University of Chicago Press. İzin alınarak yayımlanmıştır.

Eliade, Mircea; *A History of Religious Ideas*, Cilt 2. Telif hakkı © 1982, The University of Chicago Press. İzin alınarak yayımlanmıştır.

Eliade, Mircea; *A History of Religious Ideas*, Cilt 3. Telif hakkı © 1985, The University of Chicago Press. İzin alınarak yayımlanmıştır.

Eliade, Mircea; *Myths, Dreams and Mysteries*. Telif hakkı © 1957, Librairie Gallimard. İngilizce çeviri telif hakkı: 1960, Harville Press. Telif hakkı güncellenmiştir. HarperCollins Publishers, Inc.in izniyle yayımlanmıştır.

Heidel, Alexander; *The Babylonian Genesis*, ikinci baskı. Telif hakkı © 1967 by The University of Chicago Press. İzin alınarak yayımlanmıştır.

Jung, C.G.; *Mysterium Coniunctionis*. Telif hakkı © 1970, Princeton University Press. Princeton University Press'in izniyle yayımlanmıştır.

- Jung, C.G.; *Psychology and Alchemy*. Telif hakkı © 1953, Bollingen Foundation. Princeton University Press'in izniyle yayımlanmıştır.
- Kuhn, Thomas; *The Structure of Scientific Revolutions*. Telif hakkı © 1970, The University of Chicago Press. İzin alınarak yayımlanmıştır.
- Neumann, Erich; *The Great Mother*. Telif hakkı © 1955, Princeton University Press. Princeton University Press'in izniyle yayımlanmıştır. Telif hakkı güncellenmiştir: 1983, Bollingen Foundation.
- Neumann, Erich; *The Origins and History of Consciousness*. Telif hakkı © 1954, Princeton University Press. Princeton University Press'in izniyle yayımlanmıştır. Telif hakkı güncellenmiştir: 1982, Bollingen Foundation.
- Nietzsche, Friedrich; *The Basic Writings of Nietzsche*, Friedrich Nietzsche, çev: Walter Kaufmann. Telif hakkı © 1967, Walter Kaufmann. Random House, Inc.in izniyle yayımlanmıştır.
- Nietzsche, Friedrich; *Beyond Good and Evil*, Friedrich Nietzsche, çev: Walter Kaufmann. Telif hakkı © 1966, Random House, Inc. Random House, Inc.in izniyle yayımlanmıştır.
- Platon'un Diyalogları, *Great Books of the Western World*. Telif hakkı © 1952, 1990, Encyclopedia Britannica, Inc.
- Shelton, Gilbert; *Cartoon: The Adventures of Fat Freddy's Cat from The Best of the Rip Off Press*, Cilt IV: *The Fabulous Furry Freak Brothers*, s. 45. Telif hakkı © 1980, Rip Off Press, Inc. Rip Off Press, Inc.in izniyle yayımlanmıştır.
- Soljenitsin, Aleksandr I.; *The Gulag Archipelago 1918–1956: An Experiment in Literary Investigation I-II*, Aleksandr I. Soljenitsin. Telif hakkı © 1973, Aleksandr I. Soljenitsin. İngilizce çeviri telif hakkı © 1973, 1974, Harper & Row Publishers, Inc. HarperCollins Publishers, Inc.in izniyle yayımlanmıştır.
- Tolstoy, Leo; *Confession*, Leo Tolstoy, Rusçadan çeviri: David Patterson. Telif hakkı © 1983, David Patterson. W. W. Norton & Company, Inc. in izniyle yayımlanmıştır.
- Von Franz, M.L.; *Alchemy*. Telif hakkı © 1980, Inner City Books. İzin alınarak yayımlanmıştır.